C. PLINII SECVNDI

HISTORIA NATVRALIS

CAII

PLINII SECVNDI

HISTORIA NATVRALIS

EX RECENSIONE I. HARDVINI

ET

RECENTIORVM ADNOTATIONIBVS

TOMVS OCTAVVS.

AVGVSTAE TAVRINORVM
EX TYPIS IOSEPHI POMBA
ANNO MDCCCXXXII.

PARS QVINTA

CONTINENS

MATERIAM MEDICAM

EX ANIMALIBVS

CVRANTE

Jo. B. F. Steph. AJASSON DE GRANDSAGNE.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE
LIBER XXVIII.

I.

Dictae erant omnium rerum naturae, inter caelum ac terram nascentium, restabantque quae ex ipsa

Si medicae historiae incunabula eodem animo atque animalium ac plantarum historiam contemplari velis, non sine quodam molestiae sensu invenies ea supervacuis saepius tentamentis, gravibus ineptiis pernicieisisque erroribus contaminari, veritatis luce nonnumquam carere, et paucissimis experimentis usu comprobatis stabiliri. Dum Aegypti filia et alumna nobilis, antiqua illa Graecia splendidam scientiarum artiumque laudem ubique diffunderet, fabularum et mythorum tenebris involuta dubios moliebatur gradus Therapeutice, lenta temporum et studiorum progenies. Tunc enim feminarum inter manus saepissime versabatur: quod si in controversiam vocaretur, Circes et Medeae fama aetatum victrix hodie etiam fusius comprobaret. Pluribus iam elapsis saeculis, nuper tardiori adhuc et impeditiori gressu ad novas opes et auxilia comparanda procedebat. Nam sapientis naturae normam aspernati, medicaminum effectus male scrutati, et morem noxium iurandi *in verba magistri* servantes medici per diutinam annorum seriem vituperanda aestuarunt dubitatione, et longe tantum philosophos secuti sunt. Non igitur mirandum est, si, dum Vespasianus et Titus habenas imperii moderarentur, celeberrimi Plinii eruditus eximiusque liber non potuerit omnem omnino medicinae caliginem depellere; si scriptoris periti fecundissimum, at nimis credulum, nimis prodigiorum avidum ingenium, opinionibus vulgi abreptum aliquando in errorem fuerit, et boni instar Homeri, quandoque somniatores inter et rudes observationis ipse dormitaverit. H. Cloquet. — Hoc in libro Noster de iis pharmacis sermonem habet, quae ipsius tempore usurpa-

tellure fodiuntur, si non herbarum ac fruticum tractata remedia auferrent transversos, ex ipsis animalibus quae sanantur, reperta maiore medicina. Qui ergo diximus herbas, et florum imagines, ac pleraque inventu rara ac difficilia, iidem tacebimus quid in ipso homine prosit homini, caeteraque genera remediorum inter nos viventia? quum praesertim,

bantur ut plurimom, et ex animantibus hausta eraot quorum morbis medeodum fuit. De usu agit, quum interno, tum externo. Medicamioum species vel series duplex: quarum priore illa pharmaca contioeotur quae praxis invenit; altera vero, quidquid superstitiosa somniavit antiquitas. Noster saepissime, dum de his agit, Criticus, historicum dumtaxat sese praestat, nbi circa priora versatur. Caeterum medicaminum series tota in tres partes abire videtur; prima scilicet quae aoimantium solidae partes suppetuot; secunda quae ex humoribus derivata; tertia demum quae ex aoimantibus iotegris veniunt. Durat et io therapeutica hodierna animalis substaotiae non uoius usus. Ergo quum examinaodum sedulo sit nobis, quatenus illa quae Nostro placeot, experientia approbet, et ratio sanciat, nec inutile saoe esset experientiae et rationis discrimina ac convenientias narrare, aestimare: sed quum plerumque, ubi de physicis rebus tractandum est, deficientibus theoriis, minime aliquis valeat eo scieotiae devenire, ad testimonium solum provocabimus atque auctorum experientiam, qui felicissime in id artis incubuerunt. Ai.

I. *Remedia auferrent transversos.* Voss. *trasversus.* Alter *trasverso.* Sic lib. XXI, 4, *tralatione quoque, ut vites, optime ocyssimeque provenit*; lib. XXIX, 3, *donec candida fiat ac tralucida.* Eodem lib. c. 4, *distinguente linea alba et traversum altera*; l. XXI, 7, *glebis paene tralucentibus*, ibidemque *tralucidus at odoratissimus*; lib. XXXIII, 6, *candidae nitentesque, non tamen tralucentes.* Eodem cap. 9, *depressa an elata, traversa an obliqua*; lib. XXXV, 11, *adversum eum pinxit, non traversum*; lib. XXXV, 14, *tralatam tamen magis mirabantur*; lib. XXXVIII, 8, *maculosi atque non tralucidi.* Sic omnibus his locis liber optime. Gron.—Caeterum si de sensu requisiveris, agi et auferri transversi dicimur, quum veluti vi ac impetu quodam ab instituto deflectimur. Livius: *Abstulerunt me velut de spatio Graeciae res immixtae Romanis: non quia ipsas operae pretium esset perscribere, sed quia*, etc. Et in celeb. Prologo Laberius: *Necessitas... cuius transversaa impetum Multi effugere voluerunt, pauci potuerunt.* Ai.

Quid in ipso homine prosit homini. Quod si, ut ait Cicero, Tosc. I, cap. 22, oihil maius est, nihil utilius homini quam *se noscere*, i. e. *animum suum*; noo membra, aut staturam figuramve noscere; ergo censeo nihil peius, nihil foedius ignorantia, superstitione, credulitate, vel fraude illorum, qui affirmant io homine remedia homini vivere, et iofra conditionem animalium Regem ipsum ani-

nisi carenti doloribus morbisque vita ipsa poena fiat. Minime vero omnemque insumemus operam, licet fastidii periculum urgeat; quando ita decretum est, minorem gratiae, quam utilitatum vitae respectum habere. Quin immo externa quoque, et barbaros etiam ritus indagabimus. Fides tantum auctores appellet. Quamquam et ipsi consensu prope iudicata eligere laboravimus, potiusque curae rerum, quam copiae institimus. Illud admonuisse perquam necessarium est, dictas iam a nobis naturas animalium, et quae cuiusque essent inventa (neque enim minus profuere medicinas reperiendo, quam prosunt praebendo): nunc quae in ipsis auxilientur indicari, neque illic in totum omissa. Itaque haec esse quidem alia, illis tamen connexa.

II. Incipiemus autem ab homine, ipsum sibi exquirentes, immensa statim difficultate obvia. Sanguinem quoque gladiatorum bibunt, ut viventibus poculis,

mantiom deprimont. Indignalor quidem sanae mentis vir, quotiescumque circulatorea, pharmaceulriae, sagae, et hoc nmne veteratorum infamium genus, qui hominem praescribont in remedia. eadem resolvi ac hirundines, bufones, rubetas, angues, lacertas, lupos, vulpes, canes, mures, etc. Sordent igitur nobis, et contemnimus haec ridenda amuleta, quorum usus omnino proscribendus est, sive ab ignaro medico inbeantur, sive ea invocet atque adhibeat infelix, qui non minus animo quam membris aeger, nihil omillit quod ad se sanandum pertinere credat. Temporibus tamen Plinianis ignoscendum. H. Cloquet.

Fides. Ad obtinendam fidem auctores tantum iuvabit appellare.

Neque. Neque in tractatione animalium, ea remedia, quae ex iis petenda sunt, penitus a nobis sunt praetermissa. Hard.

II. *Sanguinem quoque gladiatorum bibunt.* Idem Septimius Florens in Apologetico, Anrelianus, lib. I, celerum pass. cap. de epilepsia: *Gladiatore iugulato, qui occiderat, et confoderat, eius sanguine proluebat manus vel in victoriae signum, vel ut sic immotus ac interritus effundendo hominis sanguini assuesceret. Qui vero caduco morbo vexabantur, eum adhuc calidum ex plaga manantem sorbebant, ut remedium sui mali praestantissimum.* Vide Lipsium, Saturnal. lib. II, cap. 22. Dal. — *Sanguinem.* Cels. III, 23, de comitiali morbo: *Quidam iugulati gladiatoris calido sanguine epoto, tali morbo sese liberarunt: apud quos mi-*

comitiales morbi: quod spectare facientes in eadem arena feras quoque horror est. At hercule illi ex homine ipso sorbere efficacissimum putant calidum spirantemque, et una ipsam animam ex osculo vul-

seram auxilium, tolerabile miserius malum fecit. Tertull. in Apol. c. 10: *Item illi, qui munere in arena noxiorum iugulatorum sanguinem recentem avida siti comitiali morbo medentes auferunt, ubi sunt?* Sic etiam Cael. Aurelian. L. Chron. cap. 4, de epilepsia. Simile istud remedium est, quod Scribon. Largus affert, comp. 18: *Item ex iecinore gladiatoris iugulati particulam aliquam novies datam consumant. Quaeque eiusdem generis sunt, extra medicinae professionem cadunt, quamvis profuisse quibusdam visa sunt.* Hard.

Vt viventibus poculis comitiales morbi. Apographon nostrum, *ut bibentibus populis comitiales morbi.* Legendum reor, *ut procul sint comitiales morbi*: nam verbum *bibentibus*, glossulam, ut dicunt, interlinealem fuisse puto. Pint. — *Vt viventibus poculis comitiales morbi.* Sic Gelenius, quum ederetur: *ut bibentibus populis procul sive comitiales morbi.* Pintianus reddit: *ut procul sint comitiales morbi* extrito τῷ *bibentibus*: quum in scripto repperisset: *ut bibentibus populis comitiales morbi*: quod etiam in Chifflet. notatum. Quatuor penes nos: *ut bibentibus procul sint comitiales morbi.* Praestantissimus: *ut viventibus populis comitiales morbi.* Coniicio: *sanguinem quoque gladiatorum bibunt, ut iuvantibus poculis, comitiales morbi.* Fortasse morosum minus alicui videretur: *ut iuvantibus poculis comitiales morbos.* Sed quia omnes scripti favent τῷ *morbi*, et id dictioni Plinii satis congruit, illud praefero. *Comitiales morbi,* inquit, id est, comitiali malo adfecti, sanguinem quoque bibunt gladiatorum, tanquam *iuvantibus poculis*, adversus eius morbi diritatem. Gronov. — Viventia pocula eleganti translatione vocat ea, quae calentem adhuc et quasi spirantem sanguinem continerent: quod et habere in se vitam, et praestare haurientibus eam videbantur: plane ut animam ipsam et salutem sorberi in ipsis crederes. *Vi, ventib.* Sic libri omnes, tum editi, tum exarati manu, quos vidi, quosque non vidi. Eadem sententia dixit idem paulo ante Plinius: *nec taceb mus quid in ipso homine prosit homini, caeteraque genera remediorum inter nos viventia.* Quod qui non animadvertere, has voces variis modis sollicitarunt: Pintianus eatrita v. *viventibus*, Gronovius, *ut iuvantibus poculis*: ille audacius paulo: ingeniosius iste, quam verius. Adde his ea quae diximus in not. prioribus. Hard. — Bene Harduin. quanquam in hoc fallitur, quod pocula credit eum cyathis συνώνυμον· at h. l. pro potinnibus sumendum, me iudice, est. Ergo gall. verte *boisson vivante.* As.

Sanguinem quoque gladiatorum bibunt. ... quod spectare facientes, etc. Quae Plinius imprecatur hoc loco, possis iure tuo contra quosdam et nuperis temporibus regerere qui falso medici nomen sibi circumdederunt, dum iubent, forte post Celsum, Tertullianum, et Scribonium Largum, sanguinem bibi e vena exeuntem, quasi epilepsiae id barbariae genus medeatur. Vnde id falso Ludovico

nerum: quum plagis ne ferarum quidem admoveri ora fas sit humana. Alii medullas crurum quaerunt, et cerebrum infantium. Nec pauci apud Graecos, singulorum viscerum membrorumque etiam sapores dixere, omnia persequuti usque ad resegmina unguium: quasi vero sanitas videri possit, feram ex homine fieri, morboque dignum in ipsa medicina: egregia hercule frustratione, si non prosit. Adspici humana exta nefas habetur: quid mandi? Quis ista in-

XV iam seni obiectum a criminantibus fuit. Sed id laudatum a quibusdam, res est in dubium nequaquam vocanda, et cuius certiores nos fecit iuvenis doctissimus Bouchet, non modestia minus commendandus, quam perpulchris circa epilepticos observationibus. Commentarius, sagacitatis et doctrinae specimen grande, et praemio in concursu litterario donatum, pauca tamen continuit e numerosissima exemplorum suppellectili quae ipse colligenda de hoc morbo curavit. Ad. et cf. volumen, cuius haec inscriptio est: *L'épilepsie considérée dans ses rapports avec l'aliénation mentale.* Lut. Paris. 1826. As.

Fas. In Reg. 1, *fas sit humanus*, in Reg. 2 et Ch. *mos sit humanus.* Quid magis arrideat, arbitrii esto legentium. Haan.

Alii medullas crurum quaerunt. Nostris fere temporibus, medullam ossium hominis, more linimenti, ut oleum emolliens ac penetrans, commendat Guettard. Qui nunc hoc exemplum sumere non timeret, maximo esset explodendus cachinno, quum sciant cuncti illam virtute medullis bubulae, equinae, suillae, cervinae, ovillae, caprinae nullo modo antecellere. H. Cloquet.

Singulorum viscerum .. sapores dixere. Quum olim Cannibalos (fas sit hoc nomine Anthropophagos vocitasse), viatores interrogarent de variis carnis humanae saporibus, hi respondere Europaeurum omnium durissimos Hispanos, et in deliciis maxime calcaneum. Nec satis scio, an ulli Hispanorum, ingravescente belli paeno ultimi incendio, captivos dente attigerint, quos saepissime assandos curaverant. Quanquam alicui sciscitanti (Blanqui, *Voyage en Espagne*), quid saperet miles Gallus, rusticus vir respondenit: *Nescimus, nam ad canes praeda iactabatur.* Pauci anni effluxerunt, ex quo Versaliis reus ante tribunal constitutus est foede famosus Léger, quem manifestum et humanae carnis esae, et, intra trucidatorum viscera immisso espite, humani sanguinis epoti, iudices morte mulctarunt, at medici dementem pronunciavere. Conf. D. D. Georget, quem exstinctum morte ante diem luget scientia, libris de Amentium medicina legali. Lutet. Paris. 1825. As.

Morboque dignum, etc. Simulque morbo dignum fieri, qui tam crudeli medicina utatur. Haan.

Adspici ... nefas habetur. Unde et apud veteres anatomicae rei ignorantia medicina laboravit. As.

Quis ista invenit ostenta? Hic Pin-

venit ostenta? Tecum enim res erit, eversor iuris humani, monstrorumque artifex, qui primus ea condidisti: credo, ne vita tui oblivisceretur. Quis invenit singula membra humana mandere? qua coniectura inductus? Quam potest medicina ista originem habuisse? Quis veneficia innocentiora effecit, quam remedia? Esto, barbari externique ritus invenerint: etiamne Graeci suas fecere has artes? Exstant commentationes Democriti, ad alia noxii hominis e capite ossa plus prodesse: ad alia, amici et hospitis. Iam vero vi interempti dente gingivas in dolore scarificari, Apollonius efficacissimum scripsit: Miletus, oculorum suffusiones felle hominis sanari. Artemon calvaria interfecti, neque cremati, propinavit aquam e fonte noctu comitialibus morbis. Ex eadem suspendio interempti

tianus: Scribo, *Quis ista invenit? Ostanes.* De Ostane Mago, et Plin. alibi saepe, et Suidas, et Dioscorides passim et omnes. Confirmatur haec lectio verbis statim sequentibus: *Tecum enim res erit*, etc. Pint. — Falso. Nam id quare Ostani potius quam magicae rei inventori Zeretochtro (vulg. Zoroastri), datum a Pintiano? Tum memento magorum eo tempore artem non eam fuisse quam postea sagae et circulatores coluere! mendacii et vanitatis plenam sophiam. Aj.

Quis. Quis effecit, ut innocentiora iam veneficia videri possint, quam remedia talia? Hard.

Scarificari. MSS. omnes, Reg. Colb. aliique *scarifari.* H. — *Dente gengivas in dolore scarificari*, etc. Hodie quoque usitata res medicis est gingivarum scarificatio eiusdem gratia curationis; sed acumine instrumenti chirurgici operatio fit, nec dentem applicant hominis qui violenta morte diem clauserit. Aj.

Miletus. Reg. 2, *Meletes.* Ch. *Meletos.* Forte *Melitus*, ut diximus in Auctorum Indice. At Reg. I, *Miletos.* Hard.

Oculorum suffusiones felle hominum sanari. Tobiae historiam, vel pueri, novimus, quem angelus felle sanavit piscis cuiusdam, quem, si pervelis nosse, suadeo ichthyotheologistas adeas, speciem et genus tamen statuisse haudquaquam visos. Equidem dubito, quidquid auctoritatis praeferant tradita a maioribus, placere hodie physiologistis tala quoddam pharmacorum genus. Aj.

Artemon. Et Scrib. Larg. comp. c. 2, ad comitialem morbum, comp. 16: *Sunt et qui sanguinem ex vena sua missum bibant: aut de calvaria defuncti terna cochlearia sumant per dies triginta.* Q. Serenus, cap. 58, de comitiali morbo pag. 161: *Praeterea pluvias hominis quas calva supina Excepit proiecta sinu, consumere prodest.* Hard.

catapotia fecit, contra canis rabiosi morsus Antaeus. Atque etiam quadrupedes homines sanavere: contra inflationes boum, perforatis cornibus inserentes ossa humana: ubi homo occisus esset, aut crematus, siliginem quae pernoctasset, suum morbis dando. Procul a nobis nostrisque litteris absint ista. Nos auxilia dicemus, non piacula: sicubi lactis puerperarum usus mederi potuit, sicubi saliva, tactusve corporis, caeteraque similia. Vitam quidem non adeo expetendam censemus, ut quoquo modo trahenda sit. Quisquis es talis, aeque moriere etiam, quum obscenus vixeris, aut nefandus. Quapropter hoc primum quisque in remediis animi sui habeat: EX OMNIBVS BONIS, quae

Nos. Nos ex homine, inquit, remedia quaeremus dumtaxat vulgaria, et paratu facilia: Sicubi lacte mulierum, sicubi aliquo tali opus fuerit: caetera quasi piacula vitabimus. H.

Tactusve corporis. Magnetismi nunc assertores ingerunt sacerdotes Aegyptios magnetismi apprime gnaros, quem ad sanandos morbos non semel translulerant. Hinc et si quem scrophulosum (sanatio certa) tangeret modo sacratus rex vel imperator: quae quidem dos magna, postquam ab imperatore Vespasiano ad nostra ferme tempora fluxit, Galliarum regibus propria diu, derepente cessit, maiestatem usurpante democratia. AJ.

Aeque moriere etiam, quum obscoenus. Pintianus e cod. suo probat *quam obscoenus*: ut et est in Vossiano: tamen ea particula locum hic habere non videtur. Hoc enim dicit, non magis fore ut mortem effugiat, qui proferre vitam sibi videatur obscoenus aut nefandus ob Thyestaeas epulas aut ob hominem impensum, quam si mansisset purus et anima sancta atque istius culpae inscia descendisset ad manes. Recte igitur *quum* val *cum* inde fecerunt. Facilius ferrem τὸ *quam*, si τὸ *etiam* abesset. Gaon.

Vitam quidem... aut nefandus. Declamatorie, etiam quum in haec corollaria desinit quae ratio approbat. Ergo has medelas illa de causa amovendas dicit, quod piacula sint, et talibus auxiliis incolumem obscoenis aut nefandis annumerat. Bella sane peroratio! ergo haec auxilia sunt et incolumem aliquem effecere? Quid obscoenitatis ergo habent, aut nefarii piaculi? quid sceleris, bone vir, si interemptum vi, suspendio, aut quolibet modo, ego dentibus, ossiculis, carne minorem fecerim? Nil, me iudice. Sed non eadem responsio, si dicerem: Quid absurditatis, si ex interemptorum vi, suspendio, aut suicidio quolibet, nec crematorum, reliquiis credatur posse utiles confici medelas? AJ.

Ex omnibus bonis... tempestiva morte. Evanescente libertate apud Romanos, subito grassata est doctrina de suici-

homini tribuit natura, nullum melius esse tempestiva morte: idque in ea optimum, quod illam sibi quisque praestare poterit.

III. (II.) Ex homine remediorum primum maximae quaestionis, et semper incertae est, valeantne aliquid verba et incantamenta carminum. Quod si verum est, homini acceptum ferri oportere conveniet. Sed viritim sapientissimi cuiusque respuit fides. In universum vero omnibus horis credit vita, nec sentit. Quippe victimas caedi sine precatione non videtur referre,

dio. Bruti, Cassii, Vticensis, et Porciae exemplis vestigia impressa quae in aetatem longam duravere et vivendi poenitentiam generosissimis animis intulerant. Post Plinianam aetatem obtinuit minus auctoritatis melancholia, nec plus duravit disciplinae feralis imperium quam amissae reipublicae memoria: quanquam saepe ipsi sibi manus solebant conscire qui, purpura assumpta, iam in eo erant ut vincerentur, traderentur, aut qui ab imperatore damnati erant. As.

III. *Valeantne aliquid verba et incantamenta carminum.* Res de qua hodie apud solas anus disputandum. Sed olim quaestio fuit. Hinc Vindicianus: *Sume igitur medicum pro tempore, proque labore. Aetate atque habitu, summa ratione paratus, Gramine seu malis aegro praestare medelam, Carmine seu potius. Namque est res certa saluti Carmen, ab occultis tribuens miracula verbis.* Hinc et Eurip. in Hippolyto coronato: Νοσοῦσα δ' εὖ πῶς τὴν νόσαν καταστρέφου. Εἰσὶν δ' ἐπῳδαὶ, καὶ λόγοι θελκτήριοι· Φανήσεταί τι τῆσδε φάρμακον νόσου. As.

Quod si v. est, etc. Voss. tres, Gud. Acad. *acceptum fieri oportere*. Sic lib. XXXIV, 44: *quamobrem culpa eius non naturae fiat accepta*; et eodem: *in Cappadocia tantum quaestio est, aquae aut terrae fiat acceptum*; lib. VIII, 17: *Nam quae de infantibus ferarum lacte nutritis, quum essent expositi, produntur, sicut de conditoribus nostris a lupa, magnitudini fatorum accepta fieri aequius, quam ferarum naturae, arbitror.* Sic enim Chiffl. et Vossiani duo ubi vulgo etiam *ferri*. Scio tamen, lib. II, 7: *huic omnia expensa, huic feruntur accepta*; et lib. XII, 18: *quae hoc acceptum superis ferat*. Plinius alter, lib II, epist. 4: *quidquid mihi pater tuus debuit, acceptum tibi ferri iubeo.* Vbi tamen membranae Acad. non spernendae, *acceptum tibi fieri.* Nam et sic, lib. VI, ep. XXXIV: *tu tamen meruisti, ut acceptum tibi fieret.* Gron.

Homini. MSS. dant *acceptum fieri*. Hard.

Credit vita nec sentit. Credit vulg. opinio valere verba, vel certa cognitione et rerum sensu id persuasum habet. Dal.

Quippe victimas, etc. Lego ego: *Quippe victimas caedi sine precatione non videtur, referri ad Deos, rite consuli.* Vbi τὸ *non videtur victimas caedi sine precatione*; idem est, ac

nec Deos rite consuli. Praeterea alia sunt verba im-

non videmus victimas caedi. Et statim sequitur: *Praeterea alia sunt verba impetriti, alii depulsorii, alia commendationis.* Vide Salmas. pag. 585 b. — Et sane in sacris; apud antiquos, sacerdotes primum precabantur: mox hostiam mola, vino, costo, thure mactabant: deinde libabant, e sympulo fictili, vel ligneo vinum gustantes, et adstantibus propinantes: tum victimariis seu cultrariis, popis, agonibus immolari, et excoriari victimam iubebant, ac excepto pateris sanguine, mortuam proscindi: hinc exta inspiciebant, et, si litatum fuisset, postea reddebant, id est, diis, quod debetur, ministris adstantibus partiebantur: ac postremo epulabantur, carne perpetuo tosta vel assa, nisi ex ariete, quae elixabatur. His peractis, Graeci λαῶν ἄφεσιν denunciabant: Romani vero, *licet* proclamabant, eos qui adstiterant, dimittentes. Alex. ab Alex. IV, cap. 17. Vide et quod notatum est cap. XXIV, 9, et XXXIV, 12. Dalec. — *Quippe victimas*, etc. Haec corruptissima exclamat Salmasius ad Solinum, pag. 585, nec sententiam ullam, bona quae sit, efficere: veteres libros omnes legere, *referri adeo rite consuli*: restituendum autem, *quippe victimas caedi sine precatione non videtur, referri ad deos, rite consuli.* At hoc mihi multo molestius ad aures accidit. Quod ille omnibus in vett. libris esse ait, exstat etiam in nostris, sed sequioribus. Vossianus nihil demutat, nisi quod habet *aut deos* pro *nec deos.* Vtram autem particulam recipias, plane erit sententia: *sine precatione caedi victimas referre* (*i. prodesse sacrificio, vel caedi utiliter victimas*) *aut deos rite consuli non videtur.* Item, *sine precatione non videtur referre* (*id est, nihil iuvare putatur, nihil prodesse vulgo creditur*) *caedi victimas, nec videtur deos rite consuli.* Quo significat necessario preces adhibendas. Vnde apparet etiam error Iac. Gutherii, lib. IV de iure Pont. cap. 14, qui *victimas caedi sine precatione non videri referre*, accipit quasi diceretur, nihil interesse, preces ad sacrificium funderentur, annon; eoque *tò referre* delet. Quis est qui confiteatur sese ignorasse, *refert*, esse interdum, ad rem pertinet, iuvat, utile est? Plautus Curcul. IV, 3: *Quid refert me fecisse regibus, ut mihi obedirent, si hic me hodie umbraticus deriserit?* Epidico, lib. II, *nam quid te igitur retulit Beneficium esse oratione, si ad rem auxilium emortuum est?* in hoc tamen tota difficultas: *Non videtur referre victimas caedi sine precatione*, est, non videtur ad rem pertinere, nihil agitur sacrificando sine precibus. Gron.

Sine precatione. Eius initium fiebat a Iano et Vesta, ut per eos aditus pateret ad Iovem Opt. Max. Apollinem, Vulcanum, Mercurium et reliquos, ut volentes ac propitii sacris adessent et precationi qui in eumdem Ianum finiebat. Alex. ab Alex. IV, cap. 17. Dal.

Referre. Male Dalec. Pium, sanctum, ac legitimum esse. Sensus est: Non videtur prodesse, nihil iuvare vulgo creditur; non videtur ad rem, ut rite peragenda est, pertinere; nihil enim agitur, sacrificando, sine precibus. Quoad scripturam, libri omnes editi, *nec Deos rite consuli*: caetera cum optimae notae exemplari Reg. 2 plane congruunt. Vt intelligas

petritis, alia depulsoriis, alia commentationis: vidimusque certis precationibus obsecrasse summos magistratus. Et ne quid verborum praetereatur, aut praeposterum dicatur; de scripto praeire aliquem: rursusque alium custodem dari qui attendat: alium vero

quanti sit facienda Salmasii emendatio, ita legentis in Solin. pag. 685: *quippe victimas caedi sine precatione non videtur, referri ad Deos, rite consuli.* Quanti quoque Iac. Gutherii interpretatio qui de iure Pontif. IV, 14, pag. 431, sic accipit, quasi diceretur nihil interesse, preces ad sacrificium funderentur, annon: ideoque τὸ *referre* delet. Hard.

Impetritis. Impetrito rem divinam fieri solitam M. Valerius scribit lib. I, cap. 1, quum aliquid foret inquirendum extis vel sortibus, addo et auspicio, precatione, quum commendandum: voto, quum exposcendum: gratulatione, quum solvendum. Impetrito vero contineri eorum precationes quae ostentis aut fulguribus denuntiantur. Vide Turn. Advers. 18, cap. 10, lib. XXXIII. *Impetritum* est quasi in petra fixum, ratum, firmum, stabile, augurio, extis, sortibus impetratum. Plaut. in Asinaria, *impetritum, inauguratum est quodvis admittunt aves.* Vide Festum. Dal. — *Impetritis.* Sic libri omnes conditivi, mox que *depulsoriis*, non ut editi, *impetrantis et depulsoris.* Impetritum dixere quondam auspices, pro *impetratum.* Impetrita sacra, quae laetis prosperisque fulguribus evocandis, aliisque auspiciis sunt addicta: conciliandorum numinum causa, ut certa, firma, ac secura, petentibus denuntiarent: depulsoria, quae sunt ostentis omnibus averruncandis seu depellendis dicata. Quid vero commentationis sacra sint, nondum esploratum. *Commendationis* forte legi satius fuerit, quum Val. Max. statim initio lib. I dicat: *Prisco instituto rebus divinis operam dari, quum aliquid commendandum est, precatione... quum inquirendum vel extis, vel sortibus, impetrito: quum solemni ritu peragendum, sacrificio: quo etiam ostentorum ac fulminum denuntiationes procurantur.* Quae tria ipsa sacrorum genera videntur esse, quae Plinius modo recenset. Impetritum et in Plauti fabula leges, quae Asinaria inscribitur, act. II, scen. 4, vs. 41. Hard.

Depulsoriis. Depulsoria, aut, ut est apud Valerium, depulsa, ad portenta pertinebant, quae conceptis verbis depellebantur et avertebantur. Quod idem Valerius scribit, precatione diis quod salvum esse volebant, commendabant. Turn. Advers. lib. XXIII, cap. 10, et lib. V, cap. 18. Dalec.

De. Recitare et quasi praelegere. Huius moris exempla vel unus Latinae linguae Thesaurus plura suppeditabit. Subintellige porro hoc loco *praeire aliquem alicui.* Nam verbum infiniti modi *praeire*, ante se accusativum hunc *aliquem* habet, non regit, admittitve post se. Hard.

Alium vero praeponi, etc. Verba illa fuerunt, εὐφημεῖτε, σιγᾶτε, favete linguis. Ovidius: *Prospera lux oritur, linguis animisque favete: Nunc dicenda bono sunt bona verba die.* Cicero de Divinat. II. Euripid. in Ione: Στόματ' εὔφημον φρουρεῖτ' ἀγα-

praeponi, qui faveri linguis iubeat: tibicinem canere, ne quid aliud exaudiatur: utraque memoria insigni, quoties ipsae dirae obstrepentes nocuerint, quotiesve precatio erraverit: sic repente extis adimi capita vel corda, aut geminari victima stante. Durat immenso exemplo Deciorum patris filiique, quo se de-

θῶν, Φήμας ὡς ἀγαθὰς τοῖς ἐθέλουσι Γλώσσας ἰδίας ἀποφαίνειν. Attius in Oenomao apud Nonium: *Per urbem, ut omnes qui arcana astrumque accolunt Cives, omnibus faustis augustam adhibeant Faventiam, ore obscoena dicta segregent.* Dal.

Qui. Ita libri omnes. Turnebo magis placet *favere*, Seneca lib. de vita beata, cap. 26: *Favete linguis: Hoc verbum, non ut plerique existimant, a favore trahitur: sed imperatur silentium, ut rite peragi possit sacrum, nulla voce mala obstrepente.* Quae Plinii quoque hoc loco mens est. Aliter forte Festus, verbo *faventia*: « praecones clamantes, *inquit*, populum sacrificiis favere iubebant: favere enim est bona fari. Ac veteres poëtae pro silere usi sunt favere. » Hard.

Tibicinem. Ovid. Fast. VI, v. 657, lepide: *Temporibus Veterum tibicinis usus avorum Magnus, et in magno semper honore fuit. Cantabat fanis, cantabat tibia ludis, Cantabat moestis tibia funeribus.* Iterumque: *Quaeritur in scena cava tibia: quaeritur aris.* Hostias apud Romanos ad tibicinem immolatas, haec Tullii quoque verba testantur in Rullum II, n. 82: *Erant hostiae maiores, in foro constitutae, quae... probatae, ad tibicinem et praeconem immolabantur.* Et in consecratione solitum adhiberi tibicinem, idem est auctor, orat. pro Domo sua, n. 125. Sacra peragentem cum adstante tibicine lapis antiquus exhibet, apud Gruter. pag. 1007, nummique Domitiani, quibus haec adiecta epigraphe cos. XIII. lvd. saec. f. *Ludos saeculares fecit.* Hard.

Exaudiatur. Ab eo qui precatur, quod eius mentem occupet et avertat. Dal. — *Exaudiatur.* Ab eo qui sacra peragit: ne quid mentem eius a precatione avocet.

Vtraque. Est illud utrumque sane dignum memoria; notatum in Annalibus esse, quoties, etc. Hard.

Ipsae dirae. Vt Crasso apud Ciceronem, de Divinat. lib. I. Dalec. — *Quoties.* Vel dirae obscenaeque volucres: vel exsecrationes potius, ut cap. seq. imprecationesque, quae ab inimicis effundebantur horrendae, deos quosdam inauditos compellantibus, quibus quicumque devotus erat, credebatur maximo affici infortunio. Cicero de Divinat. I, n. 29: *M. Crasso quid acciderit vidimus, dirarum obnuntiatione neglecta.*

Adimi capita. « Caput iecinoris, *inquit Livius*, a familiari parte caesum dicitur aruspex ostendisse. » Caput id, venarum hepatis truncus est, aut portae ingredientis, aut cavae prodeuntis. Familiaris pars fuit *interior*, nempe cava, sive sinus: hostilis *exterior*, nimirum gibba. Hepatis λόβους (fibras), Cicero, de Divinat. lib. II, *fissa* vocat Vide Turn. Advers. cap. 18, V, XI, et 27. Dal.

Durat. Carmen quo se Decius pater devovit, exstat apud Liv. VIII,

vovere, carmen. Exstat Tucciae Vestalis incestae precatio, qua usa aquam in cribro tulit, anno Vrbis DCIX. Boario vero in foro Graecum Graecamque defossos, aut aliarum gentium, cum quibus tum res es-

pag. 139, alterum quo filius, X, pag. 180. Hard. — *Durantque*, Gronov. et vulgg. *Durat* deest in codice Dalec.

Carmen. Precatio, qua se devovit ad Veserim Decius pater, exstat apud Liv. decad. 1, lib. VIII. Eodem carmine, sed adiectis praeterea quibusdam exsecrationibus ac dirarum minis, filius se devovit apud eumdem auctorem, lib. X, eiusdem decad. Apud Graecos eadem pietate erga patriam Menoeceus Creontis filius vitam et sanguinem Thebanis suis largitus est, gladioque se transfixum e muris praecipitem dedit, auctore Cicer. Tusc. I. Papinius Thebaid. X: *Sanguine nunc spargit turres, ac moenia lustrat, Seque super medias acies, nondum ense remisso, Iecit, et in saevos cadere est conatus Achivos.* Dalec.

Exstat. Τυκίαν, Tuciam vocat Dion. Halic. Ant. II, p. 129, ubi hoc ipsum refert, quod Plinius. Val. Max VIII, 1, num. 5, pag. 369: *Eodem auxilii genere Tusciae virginis Vestalis incesti criminis reae castitas infamiae nube obscurata emersit: quae conscientia certae sinceritatis suae, spem salutis ancipiti argumento ausa petere est. Arrepto enim cribro, Vesta, inquit, si sacris tuis sacras semper admovi manus, effice ut hoc hauriam e Tiberi aquam, et in aedem tuam perferam. Audacter et temere iactis votis sacerdotis, rerum ipsa natura cessit.* Meminere et Augustin. de Civ. Dei, X, 16; Tertullian. in Apol. cap. 22. Est apud Patinum, pag. 75, n. 3, post Vrsinum, nummus argenteus, sic inscriptus: C. CLODIVS C. F. Caput deae Florae, cinctum floribus: retro, flos, vel papaver)(Vestalis capite velato sedet, lucernam dextra tenet. Epigraphe: VESTALIS. Sententia est. *Caius Clodius*, Tribunus plebis, ut videtur, *Caii filius*, pariter Tribuni plebis. VESTALES *inclusit Septetis*. Percussus hic nummus est sub P. Clodio Marci filio Tribuno plebis, qui memoriam rei gestae ab uno celeberrimo e maioribus suis, sic revocavit. Hard.

A. V. DCIX. Constans haec est librorum omnium, sive editt. sive MSS. lectio: frustra enitente Paulo Merula, in Ennium, pag. 177, annum V. DXIX substituere, ex epitome Liviana, lib. XX, ubi sic legitur: *Tutia Virgo Vestalis incestus damnata est. Bellum Illyriis, etc.* Gestum enim id bellum ponitur anno DXXV. Verum aliam esse Tucciam a Tutia haud temere affirmamus: quum Tutiam Livius incestus damnatam; Tucciam Plinius, Dionysius Halicarn. aliique quos appellavimus, criminis suspicione liberatam prodant, hausta cribro aqua, et longo perlata spatio: quod miraculum Livii etiam Epitomator delibasset, si de Tutia vere affirmari potuisset. H.

Boario in foro Graecum Graecamque defossos. In vetusto exemplari, *Boario vero in foro Graecum Graecamve defossa:* lectione notanda pro Grammaticis: *P. Boario vero in foro,* etc. Livius, lib. II, decad. 3. Plu-

set, etiam nostra aetas vidit. Cuius sacri precationem, qua solet praeire Quindecimvirum Collegii magister, si quis legat, profecio vim carminum fateatur, ea omnia approbantibus octingentorum triginta annorum eventibus. Vestales nostras hodie credimus nondum egressa Vrbe mancipia fugitiva retinere in loco precatione: quum si semel recipiatur ea ratio, et Deos preces aliquas exaudire, aut illis moveri verbis, confitendum sit. De tota coniectione prisci qui-

tarchus in problemate, Cur Bletonensiis interdictum sit a Romanis, ne hominem immolarent. Idem in Marcello. Vide Brod. lib. V, cap. 40. Dal. — *Boarin.* Fuit in Vrbis regione octava, in qua et forum rom. H.

Etiam. Plutarchus, qui non Graecum Graecamque modo, sed et Gallum simul Gallamque defossos refert, id quoque haud multis ante se annis contigisse ait, οὐ πολλοῖς ἔτεσιν ἔμπροσθεν, in Quaest. Rom. p. 283, ut ad Vespasiani tempora referendum id videatur, vel certe Neronis. Sed et illud prius accidisse Livius narrat XXII, p. 225. H.

Quindecimvirum. Erant tria apud Romanos veteres amplissima collegia sacerdotum. Pontificum videlicet, augurum, et decem, vel quindecimvirorum sacris faciundis, qui Sibillini vocabantur. His deinde et quartum accessit aruspicum, A Sylla quindecimviri instituti sunt, quum prius decem omnino forent: ad hos ludorum saecularium procuratio pertinebat. H.

Octingentorum. Haec certa anni illius nota quo Plinius haec condidit: Vrbis annus scilicet DCCCXXX. H.

Quum si semel recipiatur ea ratio et deos preces aliquas exaudire. Scribendum reor, *quod si semel recipiatur ea ratione et deos preces*, etc. Pint. — Chiffl. *precationis*; et vet. Dalec. *quod si semel*, etc.

Confitendum sit de tota coniectatione. Prisci quidem nostri perpetuo talia prodidere. Verbum *confitendum* praecedentibus annecte: caetera sic legenda reor: *sed dempta coniectatione prisci quidem nostri perpetuo talia credidere*; nam vetus exemplar *credidere* legit, non *prodidere*: et in eodem *sed* legitur, non *sit*. Pint. — *Confitendum sit de tota contestatione.* Pintianus: *quod si semel recipiatur, ea ratione et deos .... confitendum. Sed dempta contestatione prisci quidem nostri perpetuo talia credidere.* Voss. et Chiffl. *coniectione.* Idque censeo admittendum: in caeteris mutandum nihil. Perinde est ac si dixisset, de tota lite, de tota quaestione. Verbum iuris est *coniicere causam.* Duodecim apud Gellium, II, 17: *Ante meridiem causam coniiciunto.* Vbi frustra sollicitant. Afranius: *Causam coniicere hodie ad te volo. Ambon adestis? profuturos arbitror.* Gellius ipse, XI, 5: *litem cum Evathlo contestatur, et quum ad iudices coniiciendae consistendaeque causae gratia venissent.* Quemadmodum autem multae aliae locutiones, quae proprie partem et actum unum e multis fo-

dem nostri perpetuo talia prodidere, difficillimumque ex his etiam fulmina elici, ut suo loco docuimus.

IV. L. Piso primo Annalium auctor est, Tullum Hostilium regem ex Numae libris eodem, quo illum, sacrificio Iovem caelo devocare conatum, quoniam parum rite quaedam fecisset, fulmine ictum: multi vero magnarum rerum fata et ostenta verbis permutari. Quum in Tarpeio fodientes delubro fundamenta, caput humanum invenissent, missis ob id a se legatis, Etruriae celeberrimus vates Olenus Calenus praecla-

rensium solemnium significant, pro tota actione saepe ponuntur; ut *postulare*, *iurare calumniam*, *subscribere*, pro accusare: sic et *coniicere causam*, proprie pars et initium agendi, interdum nihil aliud fuit quam *agere*, ut Nonius interpretatur, quod excusabile mihi satis videtur: etsi P. Faber haudquaquam sese id probare scribat. Hinc etiam solum *coniicere* est contendere, certare. Idem Afranius: *noli maxime praesente cum patre coniicere: non, si me vivum vis, mel meum*. Inde quidam paullo ulterius progressi *coniectionem* pro causa sive controversia dixere, Pliniusque hic eos imitatus. Gron.

Coniectione. De tota quaestione, lite, controversia. — Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Ch. aliique: non ut editi, *coniectatione*. Coniectio hoc loco controversia est: quum in iure dicatur *causam coniicere*, pro *agere*. Frustra Pintianus igitur, *dempta coniectatione*, vel *contestatione* legendum monet. Controversiam Plinius intelligit eam quam multo pertractavit uberius, II, 5, num curam agant superi rerum humanarum. H.

Difficillimumque. Et quod est ex omnibus his difficillimum, posse etiam fulmina elici prodidere. Hard.

Ut. Lib. II, 54. Hard.

IV. *L. Piso*. Refert hoc etiam Livius, lib. XII: *Ipsum (Tullum) tradunt volventem commentarios Numae, quum ibi quaedam occulta solemnia sacrificia Iovi Elicio facta invenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum, aut curatum id sacrum esse... et fulmine ipsum cum domo conflagrasse*. Val. item Max. IX, 12, pag. 452. Perstrinxit eam historiam iam supra Plinius, II, 54. Hard.

Multi. Subintellige, *auctores sunt*, ex antecedentibus. Hard.

Quum. Rem narrat festive Dion. Halic. A. R. IV, pag. 258, tacito modo vatis Oleni nomine proprio. Camillus apud Livium, V, sub finem: *hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento, responsum est, eo loco caput rerum, summamque imperii fore*. Varro de L. L. IV, 3: *Capitolium dictum, quod hic quum fundamenta foderentur aedis Iovis, caput humanum inventum dicitur. Hic mons ante Tarpeius dictus, a Virgine Vestali Tarpeia, quae ibi a Sabinis necata armis, et sepulta*, etc. Hard.

Missis ob id a senatu legatis. Hermolai est, quum Io. Andreas edi-

rum id fortunatumque cernens interrogatione in suam gentem transferre tentavit, scipione prius determinata templi imagine in solo ante se: hoc ergo dicitis, Romani? hic templum Iovis optimi maximi futurum est: hic caput invenimus: constantissima Annalium affirmatione, transiturum fuisse fatum in Etruriam, ni praemoniti a filio vatis legati romani respondissent: non plane hic, sed Romae inventum caput dicimus. Iterum id accidisse tradunt, quum in fastigium eiusdem delubri praeparatae quadrigae fictiles in fornace crevissent: et iterum simili modo retentum augurium. Haec satis sint, exemplis ut appareat, ostentorum vires et in nostra potestate esse: ac prout quaeque accepta sint, ita valere. In augurum certe disciplina constat, neque diras, neque ulla auspicia pertinere ad eos, qui quamque rem ingredientes, observare se ea negaverint: quo munere

dissel: *missis ob id a se legatis.* Certe a rege potius quam a senatu missi sunt, teste Dionysio, lib. IV, Voss. *missis ob id a delegatis*; Men. *ob id a se elegatis.* Forte: *missis ob id ad se legatis.* Sequitur enim statim, *Hetruriae celeberrimus vates.* Eum respicit pronomen. Gron. — *Missis.* Ab iis qui fodientes caput humanum invenissent: vel *ad se* fortassis, hoc est, ad vatem Etruriae Olenum. In libris post Hermolaum editis, ipso auctore *a senatu* legitur. In Parm. et Reg. Colb. aliisque, *a se.* Hard.

Iterum. Currum figlinum Tuscis opificibus Iovis Capitolini fastigio imponendum Tarquinius locarat, qui in fornace in tantam molem excrevit, ὥστε μόλις ἐξαιρεθῆναι τὴν ὀροφὴν ἀποσκευασαμένην τοῦ καμίνου, καὶ τῶν τοίχων περιαιρεθέντων, ita ut fornacis ablato culmine, parietibusque deiectis, aegre educeretur. Id quia visum est vatibus caeleste felicitatis prodigium iis, penes quos ea quadriga foret, statuere Veientes repetentibus Romanis non tradere, inquit Plutarch. in Poplic. pag. 103; mox tamen alio augurio territi, quod retulimus VIII, 65, dedidere. Sic panis, quem Macedonum regina Perdiceae famulo coquebat, quum in furno cresceret, duplo maior quam erat, regnum ei portendit, ut est auctor Herodot. Vrania, VIII, n. 137, pag. 508, Διπλήσιος ἐγένετο αὐτὸς ἑωυτοῦ. H.

Praeparatae quadrigae, etc. Hanc historiam vide fuse narratam a Plutarcho in Poplicola. Victor. lib. XVII, c. 18. Festus in voce *Ratumena.* Dal.

Observare. Vel, ut in aliis codicibus legitur, *observasse se.* Vidit hunc Veterum morem Servius, ad ' ius

divinae indulgentiae maius nullum est. Quid? non et legum ipsarum in duodecim tabulis verba sunt? qui fruges excantassit. Et alibi, qui malum carmen incantassit. Verrius Flaccus auctores ponit, quibus

Maronis versus, statim initio Aeneidos XI: *Aeneas (quanquam et sociis dare tempus humandis Praecipitant curae, turbataque funere mens est:) Vota Deum primo victor solvebat Eoo.* « Consuetudo, inquit, Romana fuit, ut polluti funere minime sacrificarent. Si tamen contingeret, ut uno eodemque tempore funestaretur quis, et cogeretur operam dare sacrificiis, elaborabat ut ante sacra compleret, quam funus agnosceret. Vnde etiam Horatius Pulvillus, in Capitolii dedicatione quum ab inimicis ei filius nunciaretur exstinctus, ut quidam putant, falso, ut alii, pro vero, ait, Cadaver sit: nec voluit funus agnoscere, donec templa dedicaret. Secundum quem ritum etiam Aeneas inducitur ante operam dare sacrificiis, et sic ad sociorum et Pallantis sepulcrum revertit. » Haso.

Quid? non et legum ipsarum. Neque Romae solum et decemviralis ignorantiae temporibus deliramentis anilibus refertae leges; sed neoterica etiam aetate, ne longe exempla quaeramus, multa contra fascinatores, incantatores, succubos, incubos regum auctoritas decreverat. Quae tandem in Francia, Anglia, Germania abolevit ratio et humani generis conscientia; sed Hispania servat religiosissima; arcam, ut aiunt, Domini nefarie tactam arbitrata, si tandem Veterum commentis et somniis daemonographorum aliquis vale dicat. Aj.

In duodecim tabulis verba sunt. Versus ii sunt: *Ne pelliciundo alienas segetes excantanto: Ne incantanto, ne agrum defraudanto: Ne frugem aratro quaesitam noctu furtim depascunto. Puberes si secanto, Cereri eos suspendunto. Impuberes arbitratu praetoris verberanto. Ac noxam duplionem (noxae deinde talionem) decernunto.* Gaudentius Merula, cap. 4, 1. Vid. supra, lib. XVIII, c. 3; Raevardus, c. 23, in leges XII tab. Seneca, Natur. Quaest. VI, cap. 7; Apuleius, apologia 1. Maleficos hos indemnatos unicuique licebat interimere. Scalig. in Fest. ultima voce earum, quae a P. incipiunt. Dalec.

Qui fruges exa. Vulg. *excantasset.* Aptior, ut sentio, lectio erit, *excantassit*: verbum antiquum ab *excanto, excantasso*: ut a *levo, levasso*, ap. Cic. Catone M. *curamve levasso.* Pint. — *Qui.* Tabula VIII, cap. 2. Excantare hoc loco est magicis carminibus obligare, seu impedire quominus quid crescat, adolescat, vel in maturitatem perducatur, imbribus forte intempestivis attractis, vel bonis necessariisque repulsis. Quod Seneca Natt. Qu. IV, 7, de ea re agens, sic docet: *Apud nos*, inquit, *in XII tabulis cavetur: Ne quis alienos fructus excantassit: Rudis adhuc antiquitas credebat, et attrahi imbres cantibus, et repelli: quorum nihil posse fieri tam palam est, ut huius rei causa nullius philosophi schola intranda sit.* De incantamentis eiuscemodi multa erudite congerit Gothofredus, in Cod. Theod. L. tit. 16, de maleficiis, etc p. 117. Hard.

credat, in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus evocari Deum, cuius in tutela id oppidum esset, promittique illi eumdem, aut ampliorem apud Romanos cultum. Et durat in Pontificum disciplina id sacrum; constatque ideo occultatum, in cuius Dei tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Defigi quidem diris de-

In appugnationibus, etc. ad eum ritum Macrob. et Servius pertinere volunt hos versus Virgilii: *Excessere amnes adytis, arisque relictis, Dj quibus imperium hoc steterat.* Muretus tamen Var. V, cap. 19, eius loci abstrusiorem sensum monstrat, ex Aeschylo et eius scholiaste petitum. Dal. — *In*. Macrob. Saturn. III, 9: *constat omnes urbes in alicuius Dei esse tutela, moremque romanum arcanum, et multis ignotum fuisse, ut quum obsiderent urbem hostium, eamque iam capi posse confiderent*, CERTO CARMINE *evocarent Deos tutelares: quod haud aliter urbem capi posse non crederent: aut etiam si posset, nefas existimarent Deos habere captivos. Nam propterea ipsi Romani, et Deum in cuius tutela urbs Rama est, et ipsius urbis latinum nomen ignotum esse voluerunt.* H.

Aut ampliorem ap. Ramanos cultum. Olim, *ampl. locum ap. R. cultumve.* Sed nec τὸ *locum*, nec τὸ *ve* exhibentur in Vossiano, sed tantum, *promittique illi eundem aut ampliorem*, etc. ut exhibemus. Gron.

Constatque. Sic Macrobius loco allato. Sed et ignotos aliarum similiter urbium Deos, ex carmine in obsidionibus praecini solito a pontifice, intelligi sane potest: cuius haec formula est, ex Sammonico, et Furio, quos Macrobius appellat auctores, Sat. III, 9, p. 405: *Si Deus, si Dea est, cui populus civitasque Carthaginiensis est in tutela, teque maxime ille qui urbis huius populique tutelam recepisti, precor, venerorque, veniamque a vobis precor, ut vos populum, civitatemque Carthaginiensium deseratis: loca, templa, sacra, urbemque eorum relinquatis, absque his abeatis: eique populo, civitatique metum, formidinem, oblivionemque iniiciatis, proditique Romam ad meosque veniatis: nostraque vobis loca, templa, sacra, urbs acceptior probatiorque sit: mihi quoque populoque rom. militibusque meis praepositi sitis, ut sciamus intelligamusque. Si ita feceritis, voveo vobis templa ludosque facturum.* Plutarch. in Qu. R. p. 278: *cur tutelarem Romae Deum, masne sit an femina, dicere nefas est: quum Valerium Soranum male periisse narrent, qui illud edidisset.* Huc spectat vetus apud Gruterum inscriptio, pag. 7, si tamen vetus: SIVE. DEO. SIVE. DEAE. C. TER. DEXTER. *Ignoto Deo*, quo sensu sacrificasse Athenienses dicti sint ab Apostolo Paulo, exposuimus in Commentariis, quos in Acta adiuvante Deo conscripsimus. H.

Defigi. Simili, si memini, forma loquendi usus Seneca, in libris de Beneficiis: *exsecraris enim illum, et caput sanctum dira imprecatione defigis.* Sane defigendi verbum sortilegorum est. Paulus, Sentent. 5, tit. 23, ex MSS *qui sacra impia, nocturnave,*

precationibus nemo non metuit. Huc pertinet ovorum, ut exsorbuerit quisque, calyces, cochlearumque, protinus frangi, aut eosdem cochlearibus perforari. Hinc Theocriti apud Graecos, Catulli apud nos, proximeque Virgilii incantamentorum amatoria imitatio. Figlinarum opera multi rumpi credunt tali modo: non pauci etiam serpentes ipsas recanere: et hunc unum

ut quem obcantarent, defigerent, obligarent, fecerint, etc. Apuleius lib. de virt. Herb c. de Leontopodio: *si quis devotus defixusque fuerit in suis nuptiis, sic eum resolves.* Vetus interpres Horatii: *ita te defigam novis et insolitis maleficiis, ut mentem nunquam recipias.* Glossae Philoxeni: *defixiones*, νεκυομαντίαι· καταδεσμός. Has porro exsecrationes vim eam habere Romani arbitrabantur, nemo ut sic devotus posset evadere. Senecâ idem ep. 94, p. 418: *Nocent qui exsecrantur: nam et horum imprecatio falsos nobis metus inserit*, etc. Horat. Epod. 5, v. 89: *Diris agam vos: dira detestatio Nulla expiatur victima.* Exsecrationum formulas vide apud Brissonium lib. I, c. 4, p. 140. H.

Huc pertinet ovorum. Veteres quum nomina, simulacra, testae ovorum acu perforarentur, hoc veneficio et maleficio aliquos laedi putabant. Ovidius: *Sagaque Phenicea defixit nomina cera, Et medium tenues in iecur urget acus.* Itaque ne hoc eveniret, ovorum, cochlearumque putamina frangebant et pertundebant, ut maleficium occuparent et averterent. Turneb. — *Huc.* Quum nomina, vel simulacra, vel ovorum testae acu pungebantur, hoc veneficio laedi homines existimabant. Id maleficium ut occuparent, averterentque, ipsi ovorum, cochlearumque putamina frangebant; qui mos hodieque alicubi durat, ut ipsi vidimus. Hard.

Aut eosdem cochlearibus perforari. Duo illa verba, *eosdem cochlearibus*, falso inserta mihi videntur. Pint. — *Cochlearibus.* Horum iam olim usus in sorbendis ovis et cochleis Martialis, in Xeniis, XIV, ep. 121, cuius lemma, *Cochlearia*, subintellige, ligula: *Sum cochleis habilis: sed non minus utilis ovis*, etc. Hard.

Hinc. Ex uno Virgilio disce reliquos: cuius Ecloga octava, a v. 64, est incantamentorum amatoria cantilena: *Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta, Verbenasque adole pingues, et mascula thura: Coniugis ut magicis sanos avertere sacris Experiar sensus: nihil hic nisi carmina desunt. Ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnim Carmina vel caelo possunt deducere lunam: Carminibus Circe socios mutavit Vlyssei: Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis*, etc. Praeclarior tamen Theocritus, non styli modo et poëtici oestri impetu, quem nostras Racine quam maxime demirabatur et antiquitatis fervidissimum monumentum dictitabat, sed et incantamentorum habita ratione. Illa in Theocriti operibus ordine est secunda. Aj.

Serpentes. Ita Reg. et 2, aliique optimae notae codices, non, ut editi, *incantari.* Vt cantu angues rumpi Ve-

illis esse intellectum, contrahique Marsorum cantu, etiam in nocturna quiete. Etiam parietes incendiorum deprecationibus conscribuntur. Neque est facile dictu, externa verba atque ineffabilia abrogent fidem validius, an latina inopinata, et quae ridicula videri cogit animus, semper aliquid immensum exspectans, ac dignum Deo movendo, immo vero quod numini imperet. Dixit Homerus, profluvium sanguinis vulnerato femine Vlyssem inhibuisse carmine: Theo-

leres existimarunt: sic angues ipsos censebant, si praesentirent, recanere, et incantationem referre ac diluere. Nec recanere modo, sed et praecanere, quum veneficium subodorati angues, ante occuparant. Tibull. I, ecl. 8: *Cantus et iratae detinet anguis iter.* In sacris ipsis codicibus, Ps. 57, mentio est, *aspidis surdae, et obturantis aures suas, quae non exaudiet vocem incantantium, et venefici, incantantis sapienter*: hoc est, incantatoris in ea arte experti, ac periti. HARD.

Recanere. Turnebus sic legit; et is sensus est, retorquere et dissolvere incantationem. Cantu ut rumpi angues prisci putabant, sic angues ipsos credebant, si praesentirent, recanere, sive incantationem diluere ac exsolvere. Lucilius, Satyr. lib. XX: *Iam disrumpetur medius: iam ut Marsus colubras Disrumpit cantu, venas quum extenderit omnes.* Eo loco *colubram* dicit poëta feminino genere. DAL.

Contrahique. Congregari. H.

Incendiorum. Ad deprecanda *depellendaque* incendia. HARD.

Conscribuntur. Lego *circumscribuntur*, hoc est, definiuntur, terminantur, ne flamma longius evagetur. Deprecatio illa ex Afranio nota fuit, si in pariete scriberetur *Arse Verse.* Vide Festum in dictione *Arse.* DAL.

An. Cuiusmodi plurima habet Marc. Emp. lib. de med. et ante eum Cato, de R. R. passim.

Et quae ridicula videri cogit animus. Vossianus: *et quae inridicula.* Non temere est. Plautus Casina, V, 2: *Ita nunc pudeo, atque ita nunc paveo, atque ita nunc inridiculo sumus ambo.* Penulo, V, 4: *Neque ab iuventute ibi irridiculo habitae.* Quemadmodum *irridere* est ridere, ita *irridiculus* est ridiculus. GRON.

Dixit. Vlyssis humerum carmine sanasse filios Autolyci, et inhibuisse sanguinem scribit Homerus Odyss. T, v. 457, ἐπαοιδῇ δ' αἷμα μέλαινον Εσχεθον. Plinius ἔσχεθεν legit, ut ab ipso Vlysse carmen pronunciatum indicaret. HARD.

Vlyssem inhibuisse carmine. Homerus Odyss. T, de Autolyci filiis id scribit, non de Vlysse, cui tum aper dextrum humerum sauciaverat: . . . ἐπαοιδῇ δ'αἷμα μέλαινον Εσχεθον, inquit. DALEC.

Theophrastus. Libro de enthusiasmo. DALEC. — *Theophrastus.* Opere de ἐνθουσιασμῷ, ut quidem docent

phrastus, ischiadicos sanari. Cato prodidit luxatis membris carmen auxiliare, M. Varro podagris. Cae-

Athen. XIV, pag. 624, et Apollon. in Histor. Mir. cap. 49. Vide etiam Gellium, 13, pag. 320; Martianum Capellam, IX, pag. 213, ubi multa de Musicae vi ac laude. Cael. Aurel, I, 5, ubi de Phrygio, Dorio, caeterisque numeris ac modis, ad sanandum morbum insaniae utilibus. Hard.

Ischiadicos sanari. Ἀνόσους διατελεῖν εἰ καταυλήσοι τις ἐπὶ τοῦ πόνου, τῇ φρυγιστῇ ἁρμονίᾳ, sine morbo permanere, si quis quum dolore vexatur, concentu Phrygio tibiam inflet. Athen. lib. XIV. Hard.

Cato prodidit luxatis membris carmen auxiliare. Sic Voss. ut et Chiffl. *auxiliari.* Optime prius Ovid. Met. VII: *Neve parum valeant a se data gramina, carmen Auxiliare canit.* Gron. — Vt MSS. omnes Reg. Colbert. Chifflet. non, ut editi, *auxiliari.* Sic etiam Ovid. Met. VII, v. 137: *Neve parum valeant a se data gramina, carmen Auxiliare canit, secretasque advocat artes.* Sic etiam nomen auxiliare a Q. Sereno Samonico traditur, medico, ut credunt, Basilidiano, in remedium hemitritaei, scriptum graecis characteribus: est enim C pro Σ usitatum, etiam in nummis antiquis, a temporibus Domitiani praesertim. Sic ergo Serenus: *Inscribes chartae quod dicitur ABRACADABRA: Saepius et subter repetis: sed detrahe summam, Et magis atque magis desint elementa figuris Singula, quae semper rapies, et singula figes, Donec in angustum redigatur littera conum.* Figura nimirum huiusmodi delineanda a Samonico praecipitur:

ΑΒΡΑΣΑΔΑΒΡΑ
ΑΒΡΑΣΑΔΑΒΡ
ΑΒΡΑΣΑΔΑΒ
ΑΒΡΑΣΑΔΑ
ΑΒΡΑΣΑΔ
ΑΒΡΑΣΑ
ΑΒΡΑΣ
ΑΒΡΑ
ΑΒΡ
ΑΒ
Α

Hoc artificio conditum illud vocabulum est, ut primum quidem ex litteris singularibus exsistat haec sententia gemina: *Deus unus, in personis trinus, homines salvat per crucem. Pater, Filius, Spiritus Sanctus Dominus Deus unus est.*

A Ab	Pater
B Ben	Filius
P. Rouach hakadosc	Spiritus Sanctus
A Ἀνθρώπους	homines
Σ σώζει	salvat
A ἁγίῳ	per sacram
Δ δένδρῳ	arborem
A Ab	Pater
B Ben	Filius
P Rouach hakadosc	Spiritus Sanctus
A Adonai	Dominus Deus unus est.

Est enim ἅγιον δένδρον sacra arbor, per metaphrasin pro cruce positum. Priore loco haec nomina: *Pater, Filius, Spiritus Sanctus,* posita sunt pro eo quod est, *Deus unus in per-*

sarem dictatorem post unum ancipitem vehiculi ca-

sonis trinus: posteriore loco eadem sunt pro distinctis ipsis singulatim personis posita. Deinde ab ea littera A quae coni ecumen efficit, ascendendo sursum latere sinistro, eadem rursum occurrit

A	Ab	אב
B	Ben	בן
P	Rouach	רוח
	hakadosc	הקדש
A	ἀνθρώπους	
Σ	σώζει	
A	ἁγίῳ	
Ξ	ξύλῳ.	

Nem crux περιφραστικῶς ἅγιον ξύλον sacrum lignum, ut supra ἅγιον δένδρον *sacra arbor* est. Apparet autem quemobrem nihil fere intersit, utrum ABPAΣAΞ scribatur, ut plerumque vox ea occurrit: an ABPAΞAΣ, ut etiem occurrit interdum. In gemmis entiquis insculptum persaepe reperitur, sed sculptura recentiore multo, eo longo rudioris operse, quam sit in eodem lepide insculpte effigies, si qua sit. In eversa deinde parte gemmarum sculptum illud plerumque nomen est, rarius in antica superficie; ne videlicet rudior illus nominis scalptura elegantiae imaginis, quae est multo vetustior, et operae sive ertis exquisitioris, minime responderet. Et ab otiosis quidem hominibus nunc piae, nunc ridiculae imagini in lapide sculptae, nomen illud adiunctum occurrit. Amuleti vice fuisse in sententia, atque in basi, seu primo versu integro. Similis artificii est nomen femosum ABPAZAΞ: quod videtur habere hanc sententiam, singulis litteris singulas voces, partim Hebreeas, partim Graecas exhibentibus, superiori similem: *Deus unus ac trinus homines salvat per crucem:*

Pater Filius Spiritus ssnct.	Deus unus in tribus personis.	
homines		
salvat		
sacro ligno		per crucem.

sculptae eo nomine gemmae creduntur ab hominibus haud satis suspiciosis: quoniam in una legitur, quae est in Museo Canonicorum regularium S. Genovefae Parisiensis: ABPACAΞ. AΔΩNAI. ΔAIMONΩN. ΔEΞIAI. ΔYNAMEIΣ. ΦYΛAΞATE. OYABIAN (pro OYΛΠIAN) ΠAYΛINAN. AΠO. ΠANTOC. KAKOY. ΔAIMONOC. *Domine Deus: spirituum dextrae Virtutes, servate Vlpiam Paulinam ab omni maligno daemone.* Hard. — Ipse Abracax, Abracad, Abraca, Abrasax vel Abraxas, quocumque istius nomen modo sive finxeris, sive depravaveris, Deus fuit quem Basilidii commenti sunt, secunde post Christum natum eetate, heeretici superstitionibus addicti Orientalium virorum et putido mysticismo. Abraxas ergo e Diis summis unus videbatur, cuius sub imperio, et nutu plurimi degebant daemones, quibus id mandatum ut caelos quinque et sexaginta ultra treceotos temperarent. Virtutes quoque iis assignabantur tricenae

sum, ferunt semper, ut primum consedisset, id quod plerosque nunc facere scimus, carmine ter repetito securitatem itinerum aucupari solitum.

V. Libet hanc partem singulorum quoque conscientia coarguere. Cur enim primum anni incipientis diem laetis precationibus invicem faustum ominamur?

quinque et sexaginta, tot scilicet quot in anno dies. Satagant alii utrum id errori ansam praestiterit quod Abraxae nomen, si litteras pro numeralibus notis acceperis, 365 efficiat (nam Σ, 200; P, 100, Ξ, 60; B. unus et A triplex, 5), an aliis e causis delirium manaverit. Caeterum potes utiliter meminisse Salmasium, qui tamen Aegyptium Deum Abraxam esse contendit, de ipsius figura multa scripsisse. Conf. et D. Montfaucon, *Ant. expliq.* tom. II. As. — *Cato.* Locum retulimus XVII, cap. ult. Hard.

Casum. De eo casu Suet. in Julio, xxxvii: *Gallici triumphi die Velabrum praetervehens, paene curru excussus est, axe diffracto*, etc. Vide et Dionem, XLIII, p. 224. Hard.

V. *Licet hanc in partem singulorum quoque conscientiam coarguere.* Voss. quoque, ut Chiffl. *Libet hanc partem*, neglecta et praepositione: sed Vossianus insuper *conscientia.* Egregie, *Libet*, inquit, *hanc partem singulorum quoque conscientia coarguere.* Et quae sequuntur, sunt, quae singuli se facere sibi erant conscii. Gron. — *Libet.* Placet hanc *doctrinae* partem iis rebus confirmare, quae singuli se facere sibi sunt conscii. Hard.

Primum anni incipientis, etc. Priscis saeculis anni primus dies fuerunt Kalend. Martiae: itaque tum novum ignem Vestales accendebant, laureas virides in consulum fascibus, aedibus Regis sacrorum, Flaminum, Vestalium, curia, pro veteribus mutabantur, magistris merces solvebatur, vectigalia locabantur, matronae feriis Matronalibus servis coenas apponebant, viri mulieribus dona mittebant, ut Saturnalibus mulieres viris, comitia celebrabantur. Alexander ab Alexandro, lib. III, cap. 24. Dal. — *Cur.* Ad Kalendas Martias perperam haec Dalecampius transtulit, quum ad Ianuarias spectent, teste Ovidio, ad Ianum, Fast. I, v. 175: *At cur laeta tuis dicuntur verba Kalendis, Et damus alternas accipimusque preces? Tum Deus incumbens baculo, quem dextra gerebat: Omina principiis, inquit, inesse solent.* Et de Ponto, IV, el. 4, v. 23: *Ergo ubi, Iane biceps, longum reseraveris annum, Pulsus et a sacro mense December erit .... Curia te excipiet, patresque ex more vocati Intendent aures ad tua verba suas. Hos ubi facundo tua vox hilaraverit ore, Vtque solet, tulerit prospera verba dies*, etc. Prudentio quoque contra Symmach. I, v. 237: *Iano etiam celebri de mense litatur Auspiciis epulisque sacris*, etc. Certe iam tum a primordiis fere urbis Romae Numa rege instituente, Ianuarius anni mensis primus est habitus, ut refert Macrob. Sat. I, 13, pag. 250. Columella, XI, 2, et ipse Ovid. Fast. I, 149: *Bruma novi prima est, veterisque novissima Solis: Principium capiunt*

Cur publicis lustris etiam nomina victimas ducentium prospera legimus? Cur et fascinationibus adoratione peculiari occurrimus alii, graecam Nemesin invo-

Phoebus et annus idem. Romuli quidem aetate principium anni ductum est a Martio, sed id antiquatum a Numa, Naso testatur, Fast. III, v. 251. De strenis Kalendarum Ianuarii frequens apud Suetonium mentio, in Augusto et in Tiberio. Vide Lexic. Iurid. verbo *Kal. Ian.* II. — Caeterum vides et in nostros usque dies id moris prorogatum; quamquam non primo ubique anni ineuntis die salutandi vices fausta precatio, sed exeuntis hebdomade ultima, ac praesertim die quo natus Christus est, 25 dec. Ax.

Cur. Inter ea quae boni ominis gratia superstitiose magis quam religiose servabantur, haud postremum id fuit, quod *quum Censor populum lustraret*, inquit Cicero, de Divin. I, n. 102, *bonis nominibus qui hostias ducerent, eligebantur.* Quod idem in delectu Consules observabant, ut primus miles fieret bono nomine. In publicorum quoque vectigalium locatione, Lucrinus, propter lucri sonum nomini inhaerentem, primus locabatur: quod Festus tradit, aliisque exemplis ominum religiosam observationem confirmat. *Lacus*, inquit, *Lucrinus in vectigalibus publicis primus locatur fruendus, ominis boni gratia: ut in delectu censuve primi nominantur Valerius, Salvius, Statorius.* Vide plura apud Brisson. de Form. I, pag. 14 et 92. Augusto utique apud Actium descendenti in aciem omen victoriae fuisse fertur agasonis occursus, cui nomen Eutychus, cum asino, cui Nicon erat, ut est a Tranquillo notatum in Augusto, cap. XCVI: *Prospera nomina, bona nomina*, nomina sunt bene ominata. Hard.

Nomina victimas, etc. In sacris Veteres quaedam bona nomina dicis causa proferebant: in nuptiis Caiam, Caeciliam, et Thalassionem: in capienda Vestali, Amatam: Nonis Caprotinis, Caium, Marcum, Lucium: in censu vel delectu faciendo, Valerium, Salvium, Statorium: in Saliari carmine, ut ait Varro, de Ling. Lat. lib. V, Luciam, Volumniam, et Mamurium Veturium; ac, ut ait Cicero, in lustranda colonia ab eo, qui deduceret, et quum imperator exercitum, censor populum lustraret, bonis nominibus qui hostias ducerent eligebantur. Quod idem in delectu consules observant, ut primus miles fiat, bono nomine. Plutarchus in Quaest. Rom. p. 30 et 31. Dal.

Nemesin invocantes. Quae fuerit Nemesis vide apud Rhod. fuse disputatum, XI, 19. Pausanias scribit pietam illam coronam gestare, in qua spectantur cervi et fortunae imagunculae: dextra frasineum gestare ramum, sinistra phialam, Aethiopibus insculptis. Aristoteles Nemesin esse vult indignationem conceptam ex improborum prosperis rebus, sicut misericordiam, dolorem ex adversis bonorum. Apuleio X Asini, Ceres est. Dal. — *Graecam.* Arrogantiae, Insolentiaeque vindicem Deam Vide Constantinum in Lexico, verbo Νέμεσις. Alii esse Fortunam aiunt. Favent antiqui lapides apud Gruter. p. 80: DEAE. NEMESI. SIVE FORTVNAE. VIRGINI. VICTRICI. SANCTAE. DEAE. NEMESI.

cantes: cuius ob id Romae simulacrum in Capitolio est, quamvis latinum nomen non sit? Cur ad mentionem defunctorum, testamur memoriam eorum a nobis non sollicitari? Cur impares numeros ad om-

Et pag. 73: FORTVNAE RHAMNVSIAE. Est enim Rhamnusia Nemesis, ut dicemus, XXXVI, 4. Invidiam esse alii arbitrantur. Ausonius: *Ecce ubi se cumulat mea purpura (mitibus audi Auribus hoc, Nemesis): post me dignatur oriri Augustus Consul.* HARD.

Cuius. Ad fascinationes amoliendas. HARD.

Capitolio. Plinius, de Nemesi, XI, 103: *Quae Dea latinum nomen*, inquit, *ne in Capitolio quidem invenit.* HARD. — Plinio id mirum videbatur; nam nec Diis maiorum gentium duntaxat aliud graece, aliud latine nomen impositum fuit (v. g. Ζεύς, Iupiter; Αρτεμις, Diana; Αφροδίτη, Venus; Ερμῆς, Mercurius; Αδης, Pluto, etc.), sed et minoribus: sic Ερις, Discordis; Εἰρήνη, Pax; Ηβη, Iuventus. AJ.

Cur ad mentionem defunctorum Ῥωμαῖοι, inquit Plutarch. in Cicerone, μὴ βουλόμενοι δυσφημεῖν, ἐξεῖναι λέγουσιν, τὸ τεθνάναι. Dixerunt et Graeci ταύτης τῆς εὐφημίας χάριν, ἀποίχεσθαι, quemadmodum et Latini *abire*, mortis mentione abstinentes, et de eo, qui obiisset, *vixit*. Hinc lethum ἀπὸ τῆς λήθης, quod ii minime sollicitandi, et a quiete avocandi, quamvis Priscianus a *leo*, *levi* ducat. Graecis etiam qui vita migrarunt, μακαρῖται dicuntur, bonae scevae omine, et πλείονες potius quam νεκροὶ, unde πολυάνδριον, sepulcretum, Latinis *letho dati*. Festus *Ollus Quiris letha datus est.* Cicero, de legibus, III: *Manium iura sancta sunto. Hos letho datos divos habento.* SCALIG. — *Cur ad.* Etiam et apud nos vulgus pacem iam mortuos precatur, ubi eorum mentio incidit. *Dieu lui fasse paix.* Et hos μακαρίτας dicimus. Horatius: *omnes composui: Felices.* Sollicitare manes et Seneca dixit in Octavia, act. I, sc. 3. HARD.

Cur impares Festus: *imparem numerum antiqui prosperiorem hominibus esse crediderunt.* Virgil. Ecl. 8: *Numero Deus impare gaudet.* Vbi Servius: *Impar numerus immortalis, quia dividi integer non potest: par numerus mortalis, quia dividi potest. Licet Varro dicat Pythagoreos putare imparem numerum habere finem, parem esse infinitum: ideo medendi causa, multarumque rerum, impares numeros servari.* Quare etiam in illis ἐπῳδαῖς, περιάπτοις, et amuletis, quibus suos libros Marc. Empiricus, Apuleius, Alexander Trallianus, et alii referserunt, frequens is numerus occurrit. Vide Gellium, I, 40: *ne si de numero multum loquimur*, ut ait Augustin. de Civit. Dei, XI, 13, *mensuram et pondus negligere iudicemur.* HARD. — An id ipse Noster intellexerit quae hic spargit, in incerto mihi videtur. Verba inania hic pro rebus esse quis non hodie fatebitur? Quanquam forte non haec ita aspernanda, ut duas notulas vel tres non subiiciamus: 1° nempe e Pythagoreorum quidem ista manasse fontibus, qui dum formulis tentant non quidem algebricis, sed et geometricis et arithmeticis astrorum vias et mundi vices assequi, poëtice et italice, ut sic loquar, vim describunt formularum et numeralium notarum: unde plebi litteratorum mox creditum

nia vehementiores credimus: idque in febribus dierum observatione intelligitur? Cur ad primitias pomorum, haec vetera esse dicimus, alia nova optamus? Cur sternumentis salutamus? quod etiam Tiberium Caesarem, tristissimum (ut constat) hominum, in

formulas et numeros revera esse, et vi quasi corporea aut certe substantiali pollere; 2° in mathematicis notabiles inprimis quos numeros *primos* vocamus *nombres premiers*; atqui istos impares esse, modo 2 excipias, quia nempe omnes pares divisorem τὸ 2 habeant; 3° demum in formulis vero imparibus saepe non esse locum numeris, quom e multiplicationibus confecta primas partes habeant; porro e multiplicationibus confecta ut plurimum paria sunt. Al.

Idque. Cels. III, 4, ubi de febrium curatione agit: *Est autem alia*, inquit, *de diebus ipsis dubitatio: quoniam antiqui potissimum impares sequebantur, eosque, tamquam tunc de aegris iudicaretur*, κρισίμους *nominabant. Hi erant dies tertius, quintus, septimus, quartus decimus, vicesimus primus: ita ut summa potentia septimo, deinde quarto decimo, deinde uni et vigesimo daretur. Itaque sic aegros nutriebant, ut dierum imparium accessiones exspectarent*, etc. Scripsit libros tres de diebus decretoriis Galen. tom. VIII, quos consule. Hard.

Ad primitias pomorum. Meditrinalibus ovum et vetus vinum libantes ac degustantes medicinae gratia dicebant, *novum vetus vinum bibo, novo veteri morbo medeor.* Varr. Idem fere Athenis fieri solitum ἐν τοῖς πιθοιγίοις, seu Vinalibus Plutarchus tradit Sympos. l. III, quaest. 7; de Meditrinalibus idem Verrius Flaccus. Scal. — *Cur.* Simile quoddam carmen tritum antiquitus sermone vulgi, in vini novi degustatione, recitat Brisson. de Form. I, pag. 91. Hard.

Cur sternumentis salutamus. Captatis auguriis sternutamenta quum supervenirent, illa sive bona, sive mala sint, confirmant et rata faciunt. Apud Homerum Penelope procis infortunium minante, Telemachus sternutat. Hippiae sternutanti dens excussus magnam calamitatem portendit. Xenophontem concionantem ducem milites creant, quoniam eo loquente quidam sternutasset. Matutina sternutamenta tristia et infelicia: meridiana praecipue a nare dextra, laeta et prospera putaverunt. Alex. ab. Alex. II, cap. 26. Vide quod notatum est infra cap. 6. Plutarchus lib. de Homero sternutationem felicem et laetam esse tradit. Ea scilicet causa est cur sternutantes salutemus. Vide Ian. Dusam super Arbitrum, lib. II, cap. 4. Scal. — *Cur sternutamentis salutamur?* Men. Acad. et Gud. *salutamus*. Andeg. *cur sternumentis salutamus*. Ex Chiffl. afferunt: *alia sternutamentis salutamus*. Praecipuus noster manu prima: *alia sternuentis salutamus*. Posterior manus inducto τῷ *alia* superposuit *cur*, tum litteram *M* voci sequenti, quasi interiiciendam inter *V* et *E*, ut fieret *sternumentis*. Sed vera lectio est: *cur sternuentes salutamus?* Catullus, *dextram sternuit approbationem*. Ovidius, *Sternuit et lumen*. Gron. — *Cur stern.* Sic MSS. Reg. Colb. Ch. et Parm. ed. non, ut reliquae, *salutamur*. Quin et *sternuentes*, magis arrideret. Vide Aristotelem, s. 33, probl. 7 et 9, p. 829,

vehiculo exegisse tradunt. Et aliqui nomine quoque consalutare, religiosius putant. Quin et absentes tinnitu aurium praesentire sermones de se, receptum est. Attalus affirmat, scorpione viso, si quis dicat duo, cohiberi, nec vibrare ictus. Et quoniam scorpio admonuit, in Africa nemo destinat aliquid, nisi praefatus Africam. In caeteris vero gentibus, Deos ante obtestatur, ut velint. Nam si mensa adsit, annulum ponere tralatitium videmus. Quin etiam multas religiones pollere manifestum est. Alius saliva post aurem digito relata, sollicitudinem animi propitiat. Pollices, quum faveamus, premere etiam pro-

ubi docet cur sacra res sit habita sternutatio. Cur sternulamenta salutentur Athen. II. Vide et Xenoph. Κύρου παιδ. III. Hard.

Et. Sternuentes, inquit, appellato nomine proprio consalutant. Petronius in Sat. pag. 353: *Giton collectioris spiritus plenus, ter continuo ita sternutavit, ut grabatum concuteret: ad quem motum Eumolpus conversus, salvere Gitona iubet.* Graeci non nomine compellabant, sed verbis aliis, ut Ζεῦ, σῶσον, *Iupiter, servato.* Ammian. in Anthol. Epigr. II, cap. 13: Οὐ δύναται τῇ χειρὶ Πρόκλος τὴν ῥῖν' ἀπομύσσειν, Τῆς ῥινὸς γὰρ ἔχει τὴν χέρα μικροτέρην. Οὐδὲ λέγει, Ζεῦ σῶσον, ἐὰν πταρῇ· οὐ γὰρ ἀκούει Τῆς ῥινός, πολὺ γὰρ τῆς ἀκοῆς ἀπέχει. *Mungendo Procli manus est nec idonea naso, Quid mirum? naso nam minor ipsa manus. Nec sibi sternutans, sit, ait, bene: quippe nec audit Nasum qui tantum distat ab auriculis.* Hard.

Quin. Aristaenetus, Epist. II: Οὐκ ἐβόμβει σοι τὰ ὦτα, ὅτε σου μετὰ δακρύων ἐμνήμην. *Non tibi tinniebant aures, quum tui lacrymans meminissem?* Virgilius, aut quisquis est alius, in Catalectis: *Garrula, quid totis resonans mihi noctibus auris, Nescio quem dicis nunc meminisse mei?* Et illud etiam adiiciebant, si auris sinistra tinniret, inimicum nostri tum meminisse; amicum, si dextera. H.

Tinnitu aurium. In catalectis vetus poëta, vide supra et adnotata inf. in c. 6 proximum. Scal.

Attalus. Nempe Philometor.

In Africa. Nemo in Africa aliquid agere destinat, quin prius hanc vocem efferat, Africa: *vel paroemiam, semper Africa aliquid apportat novi.* Hard.

Annulum. Sic MSS. Reg. 2, et Ch. Prius ridicule, *nullum ponere.* Hard.

Quin. Sic laudati codices. Editi, *etiam quoniam*, ut et Reg. 1. Forte pro, *Et iam, quoniam... manifestum est, alius saliva*, etc. Hard.

Sollicitudinem. Eius rei quae sollicitum habet animum, prosperum procurat eventum. Hard.

Pollices, quum faveamus. Vide Ang. Polit. Misc. cap. 42. Eo pertinet Glycerae dictum apud Menandrum,

verbio iubemur. In adorando dexteram ad osculum referimus, totumque corpus circumagimus: quod in

τοὺς δακτύλους ἐμαυτῆς πιέζουσα, ἢ ἂν κροταλίζῃ τὸ θέατρον. Turn. Advers. lib. II, c. 6. Dal. — *Pollices.* Antiquitus in pollice, inquit Erasmus Ch. I, cent. 8, ad. 46, favoris erat, studiique significatio. Qui faveret, pollicem premebat: qui minus faveret, pollicem convertebat. Qui gestus in proverbium abierunt: ut iam premere pollicem dicatur, qui quoquo pacto favet: convertere, qui male vult. Iuvenalis: *Converso pollice vulgi Quemlibet occidunt populariter.* Certe presso ad medium digitum pollice, et in indicem relapso, sonitum dare consuevimus, et vel sic favorem significare. Hard.

In adorando dexteram. Apuleius lib. IV Asini, de formosa virgine, quam ut Deam mirabantur, *Multi*, inquit, *denique civium admoventes oribus suis dextram, priore digito in erectum pollicem residente, ut ipsam prorsus deam Venerem religiosis adorationibus venerabantur.* Idem in Apologia prima: *Si fanum aliquod praetereat, nefas habet adorandi gratia manum labris admovere.* Adi Pet. Pith. advers. I, cap 7; Barn. Briss. form. I. Dal. — *In.* Sive, ut loquuntur alii, manum ori: sive, ut Apul. Metam. IV, dextram oribus admovemus. Sicut apud Orientis populos veneratio ostendebatur variis flectendi corporis formis: ita apud Graecos manum ad os admovendo, quod proprie est *προσκυνεῖν*, a *κύων* et *κυνέω*, quod est osculari. Nec aliud significat latinum *adorare*, non ab *orare* id est, *precari*, factum, ut imperiti homines existimant: sed ab eo quod manus admoveatur ori. Lucianus φιλῆσαι δεξιὰν dixit: Galli quoque, *baiser les mains.* De eo ritu vide Brisson. de Form. I, p. 37 et seq. Et ea his adiice, si lubet, quae Muretus habet Varr. lectt. X, 4: *Quam vetus sit consuetudo, in honore alicui habendo, manum suam ad os admovendi.* Veri tamen similius est, *adorandi* verbo Plinium hoc loco adorationem Numinum intellexisse, aeque quam altero huius orationis membro, sive circumlatione corporis. Hunc ipsum adorandi luminaria caeli ritum apud nationes Iobus ipse respicit, 31, 26, seq. *Si vidi solem quum fulgeret, et lunam incedentem clare: et lactatum est in abscondito cor meum, et osculatus sum manum meam ore meo.* Pervasit haec idolatria, sive cultus solis ac lunae in Iudaeam ipsam sub Manasse, ex 4 Reg. 23, 5. H.

Totumque corpus circumagimus. Caelestis vertiginis quadam imagine, vel, quod Aegyptiae rotae significabant, quia nihil in rebus humanis constans et stabile sit. Rhod. XII, c. 2. Plaut. *Quo me vertam nescio. Pa. Si Deos salutas, dextrorsum censeo.* Pithoeus, I, cap. 7. In symbolis Pythagoricis προσκύνει περιφερόμενος. Suetonius in Vitellio, c. II: *Lucius Vitellius primus Caium Caesarem adorari ut Deum instituit, quum reversus ex Syria non aliter adire ausus esset, quam capite velato, circumvertensque se, deinde procumbens,* Dalec. — *Circumagimus.* Praeceptum id Numae fuit, ut auctor Plutarch. in eius vita, pag. 69: Προσκυνεῖν περιστρεφομένους, *Circumage te, quum Deos adoras*: cuius moris varias ibi causas affert, quas tu vide, si vacat. Hard.

laevum fecisse, Galliae religiosius credunt. Fulgetras poppysmis adorare, consensus gentium est. Incendia inter epulas nominata, aquis sub mensas profusis abominamur. Recedente aliquo ab epulis, simul verri solum: aut bibente conviva, mensam vel repositorium

Galliae. Huius gallicae adorationis typum exhibet marmor perantiquum quod parieti adfixum est Divonae Cadurcorum, explicatum proliae a Ioh. Bapt. Bello de Templ. augur. IX, pag. 472. Romani e contrario a dextra sinistram versus in orbem convertebant sese: quod et a nostris sacerdotibus in suis ad aram conversionibus hodie religiosissime observatur: aliter atque prisci illi Galli, qui sinistrorsum, et a laeva dextram versus circumagebantur. Quod et, opinor, Posidonius intellexit, quum de Celtis agens, apud Athen. IV, p. 152: Τοὺς Θεοὺς προσκυνοῦσιν; inquit, ἐπὶ τὰ δεξιὰ στρεφόμενοι. Romani moris Plautus commeminit in Curcull. act. I, sc. 1, v. 69: *Quo me vortam, nescio. PA. Si Deos salutas, dextro versum censeo.* HARD.

Fulgetras, etc. Tenuibus sibilis ore emissis. Alexand. ab Alex. l. V, c. 13, vel, leviter complosis manibus cavis, velut ad deliniendum Iovem iratum. Turneb. Adv. l. IV, c. 6. Manus cavae complosae poppysmum efficiunt. Ea vox fictitia est ad soni expressionem. Aristophanes, ἐν Σφηξὶ, κἂν ἀστράψῃ ποππύζουσι. Interpres adnotat, ἔθος τοῦτο γεγονέναι. Sophocles, ποππύζεται ζευγηλατρίς. Dexippo Commentariis in Categorias Arist. ἐπὶ ποππυσμάτων ἄναρθρός ἐστί τις ψόφος. Politianus, Miscellaneorum cap. 33. DAL. — *Fulgetras*. Hoc est, complosione manuum. Ποππύζω enim non modo est sibilo, hoc est, labris compressis acutiorem quemdam oris sonum edo: sed et demulceo, blande attrecto, quomodo equos nondum perdomitos adulamur: denique collisis manibus inter se plausum edo. Apud Aristophanem in Vesp. pag. 474, Philocleo quidam senex ita loquitur, ut se dicat poppyssantibus fulguraturum. Tunc interpres antiquissimus morem hunc esse ait, uti ad fulgetras poppyssetur. Verba senis haec sunt: Κἂν ἀστράψω ποππύζουσι. Tum interpres haec: ἔθος γὰρ ταῖς ἀστραπαῖς ποππύζειν. Quasi complosis manibus ad deliniendum Iovem. HARD.

Incendia. Ita Reg. 1. At Reg. 2 et Ch. *sub mensam*. At non aqua solum, sed mero etiam profuso incendiis occurrere sese significabant. Petron. in fragm. Sat. pag. 279: *Haec dicente eo gallus gallinaceus cantavit: qua voce confusus Trimalchio, vinum sub mensam iussit effundi, lucernamque etiam mero spargi: imo anulum traiecit in dexteram manum: et non sine causa,* inquit, *hic buccino signum dedit: nam aut incendium oportet fiat, aut aliquis in vicinia animum abiiciat. Longe a nobis*, etc. Haec videtur fuisse abominandi, seu deprecandi incendii formula. HARD.

Mensam vel repositorium tolli. Mensas Turnebus lib. XXI, cap. 22, exponit fercula, magidas, lances. Ego vero praeterea panis quadras, et abacos, quibus imponebatur e lance sumptus cibus discindendus et mandendus. Virg. *Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.* Hac superstitione persuasi Graeci sub epularum

tolli, inauspicatissimum iudicatur. Servii Sulpitii principis viri commentatio est, quamobrem mensa linquenda non sit: nondum enim plures, quam convivae, numerabantur. Nam sternumento revocari ferculum mensamve, si non postea gustetur aliquid, inter diras habetur, aut omnino non esse. Haec instituere illi, qui omnibus negotiis horisque interesse credebant Deos, et ideo placatos etiam vitiis nostris reliquerunt. Quin et repente conticescere convivium adnotatum est, non nisi in pari praesentium numero: isque famae labor est, ad quemcumque eorum per-

finem ἀγαθοῦ δαίμονος poculum, merum circumferebant, ac bibebant, deinde protinus auferri mensam iubebant. Itaque Dionysius quum auream mensam ex Aesculapii fano vellet tollere, tanquam veteris instituti studiosus, ad boni daemonis poculum invitavit Vict. lib. I, cap. 4. DALEC.

Servii Sulpitii principis, etc. Quod ex Servii commentatione tradit Plinius, Scaliger apud Festum, in voce, *Mensa migrare*, intelligi vult de mensis in templis Deorum positis, super quibus sacrificio peracto epulabantur. Oratio tamen Plinii spectare potius videtur ad privatas epulas. *Mensas* hic accipio, quadram, cui obsonium e lance et patina sumptum imponebant, ac frustatim concidebant, ut mundius et commodius manducarent; vulgo *tranchoirs*, *assiettes*. Ea fiebant ex argento, aere, stanno, et alia eiusmodi materia, panis velut abaco superaddito, qui obsoniorum pingue exciperet, et quem comesse ominosum fuit, ut vel ex superiori versu Virgilii intelligitur. Eo pertinet poëtae hemistichium, *miserum est aliena vivere quadra*. Linquebant mensam, qui festinata voracitate inquinassent, quod incivile est. Suberat fortassis et haec superstitiosa cogitatio, mensas nec Deorum esse mutandas, nec nostras, quae illas repraesentant. DALEC.

Nondum enim plures. Mensae non mutabantur, quod luxuriosa posteritas excogitavit in singulos ferculorum missus; ut constat ex Alex. apud Athenaeum lib. IX, et Plutarcho in vita Pelopidae: sed convivarum cuique sua, et tantum semel dabatur. DAL. — *Non*, Mensae videlicet. Mores temporum suorum scilicet sugillat, quum mensae plures, quam convivae forent, ad ostentationem luxus, sumptusque profusi, sternerentur. Libris omnibus invitis Fulvius Vrsinus in append. ad Petrum Ciacon. pag. 145, legit *Nondum enim plures, quam tres convivae*. HARD.

Aut omnino non esse. Non edere. HARD.

Conticescere convivium. Convivas. HARD.

Isque. Tunc vero singulorum convivarum fama periclitatur: nam in quemlibet eius silentii culpa confertur. HARD.

Famae labor est. Augurium est,

tinens. Cibus etiam e manu prolapsus reddebatur, utique per mensas: vetabantque munditiarum causa deflare. Et sunt condita auguria, quid loquenti cogitantive id acciderit: inter exsecratissima, si Pontifici accidat Ditis causa epulanti. In mensa utique id

convivarum quemcumque famae et existimationis periculum subiturum. DALEC.

Cibus etiam e manu prolapsus, etc. Quidam contrarium existimarunt, quae inter epulas e mensa decidunt, heroibus sacra esse, unde symbolum Pythagoricum, τὰ πεσόντα μὴ ἀναιρεῖσθαι. Ideoque nec tollenda, nec gustanda. Alex. ab Alexand. V, cap. 22. Fuit et inauspicatum, convivam atra veste indutum accumbere: quod Vatinio Cicero exprobravit. PINTIAN. — Lumen in lucernis accensum sponte emori sinebant: exstinxisse religiosum fuit, ut et mensam sic vacuam tollere, quin aliquid superesset reliqui. DAL.

Condita. Certa, statutaque diversa auguria, prout quid loqueretur, aut cogitaret is, cui accidisset. HARD.

Quid loquenti cogitantive id acciderit inter exsecratissima. Si Pontifici accidat Ditis causa epulanti, etc. Erratum esse existimo in ordine verborum, et legendum sic esse, ut duo illa verba, *inter exsecratissima*, principium praebeant colo sequenti: *Inter exsecratissima, si pontifici accidat ditis causa epulanti*, etc. Considerandumque an hoc loco scribendum sit non *accidat*, sed *quid cadat*, aut aliud simile. Alioqui fatendum habebimus locum esse hiantem, ut nonnullos alios hoc capite. De caetero non postremae quaestionis esset, inquirere quid significet, *ditis causa*, quod non apud Plinium modo, sed ICtos etiam invenio. Nam et lib. XIII Digestorum titulo Commodati vel contra, Caii verba sunt: *Saepe enim ad hoc commodantur pecuniae, ut ditis gratia numerationis loco intercedant*; quem locum nonnulli quo volunt, detorquentes, corrumpere nituntur; et libro undetricesimo, tit. 5: *Excusantur*, inquit Vlpianus, *servi*, *qui auxilium tulerunt sine dolo malo. Nam si finxit se quis auxilium ferre, vel ditis gratia tulit, nihil hoc commentum ei proderit.* PINT.

Ditis causa epulanti. Turneb. Adv. lib. XIII, cap. 26, legit: *dicis causa*, ex manuscripto: Quum inaugurationes et sacra fierent, epulis interesse solebant quondam pontifices, ad vetustatisque memoriam et imitationem quibusdam in sacris epulatio retinebatur: quod aiebant, *dicis causa* fieri. Constantinus exponit, *dicis causa* expiationis causa: Ἀφοσιώσεως ἕνεκα, δίκης, vel δικαίου χάριν; nimirum, ut omen triste averterent, sacris rite peractis quum epulabantur. Interpretatio haec ex Capro grammatico, et Modestino iurisconsulto petita est. Duar. Annivers. I, cap. 47, exponit, *non serio, non vere, sed perfunctorie tantum*, *et per simulationem*. Vide locum. Olim in mancipationibus interveniebat, et quod ait Iuriscons. l. 4, ff. commodati, commodabatur pecunia, nempe sestertius nummus, ut dicis gratia numerationis loco intercederet, praesertim in donationibus, quae fiebant per emancipationem.

reponi, adolerique ad Larem, piatio est. Medicamenta, priusquam adhibeantur, in mensa forte deposita negant prodesse. Vngues resecari nundinis Romanis tacenti, atque a digito indice, multorum pecuniae religiosum est. Capillum vero contrectari, contra defluvia ac dolores capitis XVII luna, atque XXIX. Pagana lege in plerisque Italiae praediis cavetur, ne mulieres per itinera ambulantes torqueant fusos aut omnino detectos ferant, quoniam adverse-

Graeci exponunt νόμου χάριν, ut satisfiat iuris solemnitatibus; vel λόγου χάριν, nempe, *verbi gratia*, ut dicere possint se numerasse, ac, ut inquit Cicero, se emisse, Cuiec. Observ. lib. X, cap. 37; Arnob. princ. lib. IV, Advers. gen. *Dicis causa* clarissime usurpat pro boni laetique ominis gratia. Dal. — *Ditis*. In epulis feralibus. Tamen Reg. 1 et 2, *dicis causa*, quod est forte sincerius, quasi δίκης ἕνεκα, hoc est, νόμου χάριν, perfunctorie, ac per simulationem. De ea voce vide Vossium, in Etymolog. verbo *dica*. *Dicis causa fiebant quaedam*, inquit Varro, de Lingua latina lib. V, *neque item facta, neque item dicta semper*. Hard.

Ad. Laribus offerri solitae primitiae epularum: quod Horatius innuit, lib. II, satyr. 5, vers. 23: *dulcia poma, Et quoscumque feret cultus tibi fundus honores, Ante Larem gustet venerabilior Lare dives*. H.

Piatio est. Piaculo dignum, eius inauspicati infelicisque ominis et augurii purgatio, lustratio, expiatio, deprecatio, averruncatio. Nam Laribus rerum primitias offerebant, non quod homines ex convivae gustare dedignati fuissent. Quin et ipsas primitias, semel in mensa depositas, Laribus, iam ab homine contrectatas, et tanquam inquinatas, sacrificare piaculum erat. Dal. — *Piatio est.* Expiatio *infelicis ominis, auguriique mali depulsio, averruncatio est*. H.

Vngues. Similis superstitionis illud quod refert Aesius quidam apud Petron. in satyr. pag. 369: *Audio*, inquit, *non licere cuiquam mortalium in nave, neque ungues, neque capillos deponere, nisi quum pelago ventus irascitur*. Hard.

Atque a digito indice multorum pecuniae religiosum est. Praepositionem ignorant MSS.

Multorum. Nundinantium scilicet. Hoc est, male his cedebant res, sive emerent, sive venderent. Quod suspicabatur Gronovius legi commodius posse, *Atque digito indice moveri pecuniam religiosum est*, eudacius multo est quam ut sic lacessanti featum faveamus. Ar

Pagana. Quae in pagis scilicet obtinebat. Inde et paganalia sacra quorum peculiaris ratio fuit. De voce *paganus* multa eruditi disputant, quae sunt ab instituto nostro, et argumento eo in quo sumus, longe abhorrentia. Consule, si otium est, quae de eo argumento coegerit Gothofred. in Cod. Theod. lib. XVI, t. 10 de paganis, pag. 251 et sq. H. — *Ne mulieres.* Hanc vocem *mulieres*, quae abest a

tur id omnium spei, praecipueque frugum. M. Servilius Nonianus, princeps civitatis, non pridem in metu lippitudinis, priusquam ipse eam nominaret, aliusve ei praediceret, duabus litteris graecis P et Α, chartam inscriptam, circumligatam lino, subnectebat collo: Mutianus ter consul, eadem observatione viventem muscam in linteolo albo: his remediis carere ipsos lippitudine praedicantes. Carmina quaedam exstant contra grandines, contraque morborum genera, contraque ambusta, quaedam etiam experta: sed prodendo obstat ingens verecundia in tanta animorum varietate. Quapropter de his, ut libitum cuique fuerit, opinetur.

VI. (III.) Hominum monstrificas naturas et veneficos aspectus, diximus in portentis gentium, et multas animalium proprietates, quae repeti supervacuum est. Quorumdam hominum tota corpora prosunt: ut ex his familiis quae sunt terrori serpentibus, tactu ipso levant percussos, suctuve modico. Quorum e genere

multis, restituimus, quia mox de *fusis* agitur.

M. Servilius. M. Servilius Rufus Nonianus consulatum gessit cum C. Sestio, extremis fere Tiberii Imp. temporibus, ut quidem Fasti Consulares produnt. HARD.

Duabus litteris graecis P et A... *subnectebat collo.* Quid hae sibi litterae voluerint nec scio, nec fructuose aliquis scire pervelit. Nam ad lippitudinem spectare vix videntur, quum lippus sit proprie λημαλέος, λῆμα vero lippitudo AJ.

Praedicantes. Servilius et Mutianus. HARD.

Carmina. Plura tibi suggeret Marc. Emp. Etiam e sacris paginis repetita, Fernelius de abditis Rerum Caus. II, pag. 90, seq. H.

VI. *Hominum.* Lib. VII, 2. HARD.

Suctuve modico. Leg. *suctuve medico*, id est, medicato. Validus enim succus ille est non mediocris. Primum enim saliva tangebatur vulnus, ne serperet: deinde venenum carminibus et verbis eliciebatur. Haec si non iuvissent, suctu valido extractum exspuebatur. Apud Lucanum, lib. IX, de hac re elegantissimi versus exstant. Vetus exemplar habet, *tumidò*, itaque fortassis legi potest, *tumidos*, ut percussos tantum Psylli curent solo tactu, iam vero tumentes suctu. CHIFFL. — *Suctuve.* Sic etiam Reg. 1 Cod. In Reg. 2, et Chiffl. *tumido*

sunt Psylli, Marsique, et qui Ophiogenes vocantur

male. Deterius vero Chiffl. ipse, *suetuve medico*. Egregie in eam rem Celsus, V, 27, cuius verba ex parte tantum retulimus, II, v. 2: *Ad serpentium morsus*, inquit, *homo adhibendus est, qui vulnus exsugat. Neque hercules scientiam praecipuam habent. Hi qui Psylli nominantur, sed audaciam usu ipso confirmatam. Nam venenum serpentis, ut quaedam etiam venatoria venena, quibus Galli praecipue utuntur, non gustu, sed in vulnere nocent. Ideoque colubra tuta estur, ictus eius occidit. Et si stupente ea, quod per quaedam medicamenta circulatores faciunt, in os digitum quis indidit, neque percussus est, nulla in ea saliva noxa est. Erga quisquis exemplum psylli secutus, id vulnus exsuxerit, et ipse tutus erit, et tutum hominem praestabit*. H.

Quorum e genere sunt Psylli Marsique, et qui Ophiogenes vocantur in insula Cypro. Si hic locus cum altero Plinii conferatur, apertissimum fiet hunc locum insigniter depravatum esse. Scribendum igitur: *Quorum e genere sunt Psylli Marsique, et qui Ophiogenes vocantur in Hellesponti Pario*. Est autem Parium celebre Asiae oppidum ad Hellespontum magnae mentionis apud geographos omnes, et plerosque ex historicis ac poetis. Plinius, lib. VII, cap. 2: *Crates*, inquit, *Pergamenus in Hellesponto circa Parium, genus hominum fuisse tradit, quos Ophiogenes vocant, serpentium ictus contactu levare solitos, et manu imposita venena extrahere corpori. Similis et in Africa Psyllorum gens fuit. Horum corpori ingenitum fuit virus exitiale serpentibus, cuius odore sopirent eas*. Et in nostro apogr. non *Cypro* habetur, sed *Paro*: facili lapsu, unius litterulae omissione. Stolidi videlicet librarii seu correctores pro *Hellespon*, substituerunt insula, pro *tipario*, *Cypro*. Sed quid opus est citare codicis antiqui fidem? Audi Strabonem, gravissimum ac diligentissimum auctorem, ad hunc modum, lib. XIII, de Pario et Ophiogenibus disserentem: *Parium civitas est iuxta mare quae maiorem portum habet quam Priapus ex ea aucta. Nam Pariani, Attalicis obsequentes, sub quibus est ager Priapensis, multum ex horum regione absciderunt, permittentibus quidem illis. Hoc in loco finxerunt Ophiogenas cognationem quamdam cum serpentibus habere, proditum est enim mares serpentium morsibus remedio esse, si eos continuo attigerint, quemadmodum incantatores: ac primo livorem transferri, postea tumorem ac dolorem sedare. Gentis huius auctorem tradunt heroem quemdam ex serpente immutatum, qui fortassis unus aliquis fuit ex Libycis Psyllis. Vis autem ea aliquandiu in genus permansit*. Pint. — *Quorum*. Vide quae diximus lib. VII, cap. 2. De Marsis convenit; quos Marrubios vocat Poeta, *Quin et Marrubia venit de gente sacerdos*. Dal.

Ophiogenes. Ap. Prisc. lib. X, Varro primo Rerum humanarum *Pharioa* vocat. *Vt habent*, inquit, *Pharii, qui vocantur* Οφιογενεῖς, *et in Africa Psylli, quorum ophiogenistum si arbitrantur suppositum esse aliquid in stirpe, admovent ut pungat colubra. Si non sit, mori quum pupugerit: si de gente sit, vivere*. Meminit horum Aelianus, de Animalibus, lib. XIII, c. 39. Dalec.

in insula Cypro: ex qua familia legatus Evagon nomine, a consulibus Romae in dolium serpentium coniectus experimenti causa, circummulcentibus linguis miraculum praebuit. Signum eius familiae est, si modo adhuc durat, vernis temporibus odoris virus. Atque eorum sudor quoque medebatur, non modo saliva. Nam in insula Nili Tentyri nascentes tanto sunt crocodilis terrori, ut vocem quoque eorum fugiant. Horum omnium generum in sua repugnantia interventum quoque mederi constat: sicuti aggravari vulnera introitu eorum, qui unquam fuerint serpentium, canisve dente laesi. Iidem gallinarum incubitus, pe-

In insula Cypro. Leg. *Paro.* Et pro *suctuve modico*, leg. *suctuve humido*, salivosum soctum ita vocat: nam saliva praecipue medebantur. Salm. 348, *a.* — *In.* De hac voce ὀφιογενεῖς diximus VII, 2: *Crates ... genus hominum fuisse tradit, quos Ophiogenes vocat*, etc. *In.* Sic libri omnes editi et MSS. praeter Chifll. et Reg. 2, in quibus *insula Paro* legitur, haud dubio errore. Nam etsi de Pario Hellesponti oppido paria Varro prodiderit, ipseque Plinius, VII, 2; de Paro tamen insula nihil apud caeteros scriptores compertum adhuc eiuscemodi est. Neque quidquam idcirco causae est, cur Plinium Salmasius in ius vocet, in Solinum, p. 348; quasi praepostere Parios, de quibus Varro, Pari insulae incolas esse arbitratus sit: quum id ex vitioso tantum uno, vel forsan altero exemplari colligat: et ipse Plinius de Pario Hellesponti recte acceperit, VII, proxime appellato: ac denique Cyprum, non Parum, libri caeteri prae se ferant: in qua exstitisse olim eiuscemodi Ὀφιογενεῖς ex eo simile veri videtur, quod Ophiusa ipsa olim cognominata est, teste Ovidio, Metam. X, 229: *Ipsa suas urbes Ophiusaque arva parabat Deserere alma Venus.* Hard.

In dolium serpentium coniectus. Voss. *in nidulum serpentium.* Quidam m. p. *in dolum.* Gronov.

Ex qua familia legatus ... miraculum praebuit. Dolendum est nobis quod nec consules signaverit quorum imperio id tentatum, nec auctores suos afferat. Aj.

Nam in isula Nili Tentyri nascentes, tanto sunt, etc. In nostro exemplari, *nam in insula Nili Tentyricenses tanto sunt*, etc. Scribo, *Nam in insula Nili. Tentyritae gens tanto sunt*, etc. Plinius ipse, lib. VIII, c. 25: *Quin et gens est huic belluae adversa in ipso Nilo Tentyritae, ab insula in qua habitant appellata.* Pint. — *Nam.* Vide quae diximus VIII, 38. Hard.

Horum omnium generum in sua repugnantia interventum quoque mederi constat. Verisimilior lectio: *Horum omni vi sua repurgantium interventum*, etc. Dal. — *Horum.* Homines horum omnium generum si interve-

corum fetus, abortu vitiant. Tantum remanet virus, excepto semel malo, ut venefici fiant venena passi. Remedio est, ablui prius manus eorum, aquaque illa eos, quibus medearis, inspergi. Rursus a scorpione aliquando percussi, numquam postea a crabronibus, vespis, apibusve feriuntur. Minus miretur hoc qui sciat, vestem a tineis non attingi, quae fuerit in funere: serpentes aegre praeterquam laeva manu extrahi. (IV.) E Pythagorae inventis non temere fal-

nerint, mederi eos constat *vel sola praesentia, demorsis a serpentibus*, quibus adversantur. Hard.

Tantum remanet virus excepto semel malo. Scribo: *Tantum remanet virus ex accepto semel malo*, ex antiquo exemplari, et paulo post *aspergi*, non *inspergi*. Dalec.

Excepto. Ex accepto semel veneno tantum virus sese in corpus insinuat, ut omnia veneno deinde ipsi inficiant, qui venenum excepere semel. H.

Minus miretur . . . fuerit in funere. Res falsa omnino est, modo de his vestibus sermo sit quas a tineis attrectari vulgare est. Aj.

Serpentes aegre . . . extrahi. Vtraque extrahuntur aegre, quum omnium fere cutis lubrica sit; nec non periculose, si viperinum sit genus. Aj.

Pythagorae inventis non temere fallere. Vossianus, *E Pythagorae inventis non temere fallere.* Neque aliter codex Ferdinandi Nonii. Ponit idem considerandum, an sit peccatum in serie ac dispositione verborum? quantum enim assequatur coniectura, scribi debere hoc pacto: *E Pythagorae inventis, non temere fallere impositivorum nominum clauditates oculorumve orbitates ac similes casus, imparem vocalium numerum dextris*, etc. Quid sibi velit, ignoro: nihil autem in Plinio traiiciendum esse satis acceptum habeo. Initium huius capitis pendet a fine praecedentis, quippe quum harum sectionum auctor ipse non fuerit. Intelliges igitur inde, *qui sciat* illud ex inventis Pythagorae non temere fallere. Quod illud? Nempe prout impositivum cuiusque nomen vocalibus constet paribus imparibusve, si cui eveniat, ut claudus fiat aut cocles, si nomen eius impositivo sint impares vocales, dextro pede claudum aut oculo dextro captum fore; si pares laevis. *Oculive*, Chiffl. et Vossianus, non *oculorumve*. Gronov. — *Pythagorae inventis non temere fallere, impositivorum nominum imparem vocalium numerum, clauditates, oculorum orbitatem, ac similes casus dextris assignare partibus, parem laevis* In scripto exemplari, cum praepositione *e* legitur, *e Pythagorae inventis*. Considerandum vero an sit peccatum in serie et dispositione verborum: nam ut coniectura assequor, scribi debet hoc pacto: *E Pythagorae inventis, non temere fallere impositivorum nominum clauditates, oculorumve orbitatem, ac similes casus imparem vocalium numerum dextris assignare partibus, parem laevis.* Pint. — *E Pythagorae.* Subintellige, *sciat*,

lere, impositivorum nominum imparem vocalium numerum, clauditates, oculive orbitatem, ac similes casus dextris assignare partibus, parem laevis. Ferunt difficiles partus statim solvi, quum quis tectum, in quo sit gravida, transmiserit lapide, vel missili, ex his, qui tria animalia singulis ictibus interfecerint, hominem, aprum, ursum. Probabilius id facit hasta velitaris, evulsa e corpore hominis, si terram non attigerit. Eosdem enim illata effectus habet. Sic et sagittas corpore eductas, si terram non attigerint, subiectas cubantibus, amatorium esse, Orpheus et Archelaus scribunt. Quin et comitialem morbum sanari cibo e carne ferae occisae eodem ferro, quo homo interfectus sit. Quorumdam partes medicae sunt, sicuti diximus de Pyrrhi regis pollice. Et Elide solebat ostendi Pelopis costa, quam eburneam affirmabant. Naevos in facie tondere, religiosum habent etiam nunc multi.

ex antecedente periodo. Vnde planum fit, quam imperite egerint Pliniani editores, qui distracta praepostere auctoris sententia, ab his verbis novum caput auspicati sunt. E Pythagorae vero inventis istud raro fallit, quo docet in nominibus quae imponuntur fere, si sit impar vocalium numerus, portendere ea clauditates, orbitatem oculorum similesque casus (*siquidem ii futuri sint*), a dextra parte fore: si par a laeva. Hard.

Hasta velitaris. Celibarem quoque olim vocaverunt, ea soliti comam in fronte sponsarum digerere, ac discriminare, vel argumento quod sponsas maritorum imperio subditas esse conveniat, vel augurio felici, quod fortes strenuosque bellatores parturae sint. Alex. ab Alex. lib. II, cap. 5. Dalec. — *Hasta.* Ea est quae ad velites pertinet. Sunt autem velites, qui et expediti cognominati, milites armaturae levioris. H.

Illata. In domum illata. H.

Quin. Plin. Val. II, 58, ad comitiales: *Dantur item carnes edendae bestiae occisae eo ferramento quo homo occisus est.* Scrib. Larg. Comp. Medic. cap. 2, num. 13: *Item hinnulei cervi coagulum . . . benefacit ad morbum comitialem . . . Hoc remedium qui monstravit, dixit ad rem pertinere, occidi hinnulum cultro quo gladiator iugulatus sit.* Hard.

Elide solebat ostendi Pelopis costa. Voss. *Pelopia ostiliani.* Quatuor alii *ostilia* vel *hostilia*. Lege: *Pelopis scapula.* Humerus, ὠμοπλάτη. Gronov.

Pelopis costa. Pausanias in Eliacia opertae scoptulae Pelopis mentionem

VII. Hominum vero in primis ieiunam salivam, contra serpentes praesidio esse, docuimus. Sed et alios efficaces eius usus recognoscat vita. Despuimus comitiales morbos, hoc est, contagia regerimus. Si-

facit, nullam autem huius eburneae costae. Dalec. — *Pelopis.* Tantali is filius fuit, a quo Peloponnesus cognominata. *Humero Pelops insignis eburno* a Virgilio dicitur, Georg. III, vers. 7. Costam eburneam non memini me alibi legere: In R. 1 et 2, non *costam*, sed *hostiliam* vidimus. Quid si *scapula* legas? De Pyrrhi regis pollice, vide supra VII, 2. H.

VII. *Hominum*, Lib. VII, 2. Insigne est in eam rem quod habet Albertus M. de Animal. lib. VII, tract. 2, cap. 5, pag. 236: *Sed de mirabilibus*, inquit, *quae visa sunt in talibus, est unum quod refert Aristoteles, in libro de regimine dominorum, quem scripsit ad Alexandrum: quod videlicet puella fuit missa Alexandro, ex cuius morsu moriebantur homines, sicut ex morsu serpentium: et humor salivalis in ipsa fuit venenum. Et possibilitas huius probatur ex eo quod sagitta intincta in salivam hominis ieiuni intoxicatur, quando vulnerat alium. Et quod unicuique saliva propria est medicamen contra venenum, et alteri non est salutaris*, etc. Sola ieiuni hominis saliva, absque ulla incantatione, scorpionem interemptum scire se ait Aetius de Re medica, II, 107, pag. 65. Habdarrahmanus Aegyptius, interprete Ecchelensi, cap. 1, pag. 1: *Si quis ieiunus exspuit super scorpionem, interimit illum. Item sputum ieiuni si morsibus serpentium, et tumoribus applicatur*, etc. Hard.

Sed et alios .... recognoscat vita. Quam vim salivae tribuunt ad elevandam ulcerum malignitatem, illius sane origo est, quod sodii et potassialis hydrochlorati salivae inest; at vis illa quantula est, si est! Aj.

Despuimus comitiales morbos. Plautus in Captivis: *Aegio, hic homo rabiosus habitus est in Aulide. Ne tu quod fabulatur in aures immittas tuas; Nam isthic hostis insectatus est domi matrem et patrem, Et illio isti qui insputatur morbus, interdum venit.* Dal. — *Despuimus.* Abominamur, a nobis eius morbi contagium deprecamur. Plaut. in Captivis, act. III, sc. 4, vers. 21: *Et eum morbum mihi esse, ut qui me opus sit insputarier.* Heg. *Ne verere, multos iste morbus homines macerat: Quibus insputari saluti fuit.* Apul. in Apol. *In cubiculo despuuntur caduci comitiales.* Theophrast. in Char. de superstitioso: Μαινόμενόν τε ἰδὼν ἢ ἐπίληπτον, φρίξας εἰς κόλπον πτύσαι. *Rabiosum intuens aut comitialem, horrescens in sinum despuit.* Neque hunc morbum modo, sed et ea quae abominabantur, ne evenirent, vel obiter audita, despuebant. Plaut. in Asinar. act. I, sc. 1, v. 25: *Neque hercle ego istud dico, neque dictum volo. Teque obsecro hercle, ut, quae locutus, despuas*, etc. Seneca in Consol. ad Marciam, c. 9: *Quis non si admoneatur ut de suis cogitet, tamquam dirum non respuat, et in capita inimicorum, aut ipsius intempestivi monitoris abire illa iubeat?* H. — *Despuimus comitiales morbos.* Επίληψιν sic posse vitari (*morbum* aio *sacrum* et *maiorem* Cels. *morbum sonticum* Gell. *morbum caducum* Parac.) ob id forte creditum, quod multam salivam ore exspuant qui hac

mili modo et fascinationes repercutimus, dextraeque clauditatis occursum. Veniam quoque a Deis spei alicuius audacioris petimus, in sinum spuendo. Etiam eadem ratione terna despuere deprecatione, in omni medicina mos est, atque ita effectus adiuvare: incipientes furunculos ter praesignare ieiuna saliva. Mirum dicemus, sed experimento facile: si quem poeniteat ictus eminus cominusve illati, et statim expuat mediam in manum, qua percussit, levatur illico percussus a poena. Hoc saepe delumbata quadrupede approbatur, statim a tali remedio correcto animalis ingressu. Quidem vero aggravant ictus, ante cona-

laboraut miserrima peste. Veteres autem potuere, dum perpetuo effectus in caussam trahunt eiectae salivae, quae quidem affectus est, assignare causam levaminis. Aj.

Simili. Ad fascinum similiter depellendum id Veteres usurpare soliti. Iuven. satyr. 5, vers. 112 (vide infra not. 7). Vbi vetus Scholiastes: *Propter fascinum verborum ter sibi in sinu spuunt, et videntur fascinum arcere, ut Persius de matertera: Vel incipiunt multa sibi promittentes, in sinum spuere,* etc. Tibullus I, eleg. 2: *Ter cane, ter dictis exspue carminibus.* Et Theocriti idyllio 7: Ὡς μὴ βασκανθῶ δὲ, τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον. Hard.

Fascinationes. De iis Plutarchus, Sympos. Quaest. lib. V, 7. Dal.

Dextraeque. Si quis occurrat dextro pede claudus, omen adversum abominamur exspuendo. Hard.

Spei alicuius audacioris. Frustra Pintianus venditat *audaciores.* Neque enim emimus vel titivillitio. *Spes audacior* est, quae Iustino *spes improba*; lib. XXII: *Qui spe improba regnum totius Africae amplexus*; l. XXIX: *Imperium spe improba totius orbis amplexi.* Gron. — *Spei.* Ii certe, qui spe aliqua ducti insolentius paulo se efferunt, et qui sunt iactantiores, spuere similiter in sinum solent. Quae sententia Iuven. est, Sat. 5, v. 112: *Tunc immensa cavi spirant mendacia folles, Conspuiturque sinus.* Diogenianus, Cent. IV, prov. 82: Εἰς κόλπον οὐ πτύει· Ἐπὶ τῶν μεγαλαύχων. Libanius, ep. 191, ad Modestum: Οὐ μὴν τάς γε ἐλπίδας ἀνεῖλεν, ἀλλ' εἰσὶ καὶ λαμπραί. Πτύω δὲ εἰς κόλπον, τῇ παροιμίᾳ πειθόμενος. Vide Erasm. Chil. I, cent. 6. Hard.

Deprecatione. MSS. omnes, *praedicatione.* Hard.

Ieiuna saliva. Ieiuni oris saliva. Hard.

Mirum dicemus, sed experimento facile. Cavillari videtur Noster dum ad experimenta nos mittit de talibus narrans, nec rem falsam ipse pronuntiat. Nonne dixeris nec ab ipso experimentum intentatum, nec male indagationem cessisse? Aj.

Aggravant ictus... in manu ingesta. Res iterum falsa. Durat quidem illa in manus inspuendi consuetudo, dum aliquid conantur laboriosum ac diffi-

tum simili modo saliva in manu ingesta. Credamus ergo lichenas leprasque ieiunae illitu assiduo arceri: item lippitudines, matutina quotidie velut inunctione: carcinomata, malo terrae subacto: cervicis dolorem, saliva ieiuni dextra manu ad dextrum poplitem relata, laeva ad sinistrum: si quod animal aurem intraverit, et inspuatur, exire. Inter amuleta est, editae quemque urinae inspuere: similiter in calceamentum dextri pedis, antequam induatur: item quum quis transeat locum, in quo aliquod periculum a[illegible]erit. Marcion Smyrneus, qui de simplicibus effectibus scripsit, rumpi scolopendras marinas sputo tradit: item rubetas, aliasque ranas: Opilius, serpentes, si quis in hiatum earum exspuat. Salpe, torporem sedari quo-

cile: sed hinc laborem levari fabula est et anilis imaginatio. Aj.

Credamus. Salivae scilicet. Credidit sane Galen. de fac. simp. Med. X, 2, pag. 287. Hard. — *Credamus lichenas*, etc. Quae Neoterici *pathematon* observatores *dartres* dictitant, Noster appellat lichenas, non Romanorum sane tempore in talem numerum et tot in species abiisse visos, quam aetate hac nostra fieri videmus. Aj.

Malo. Aristolochiam intelligit, quod malum terrae vidimus appellari XXV, 54. Hard.

Cervicis. Plin. Val. I, 54: *In cervicum dolore*, inquit, *poplites utiliter fricantur; et e diverso in poplitum dolore cervicem fricari remedium est.* Salivam ille adiicere praetermisit. Diligentior Marc. Emp. cap. xviii, pag. 427: *Ad cervicum dolores*, inquit, *remedium physicum sic: ieiunus dextram manum saliva tange, et dextrum poplitem perfrica: deinde sinistra manu sinistrum: et hoc ter per singulos poplites facito: statim remediabis.* H.

Si. Plin. Val. I, 9, et Marc. Emp. cap. ix, pag. 81. Hard. — *Si quod animal... exire*. Potest tunc animal depelli, non vi incantamenti et *iyngis* cuiusdam, sed dum pressus a te ut salivam eiicias aër introrsum agit. Aj.

Marcion. Ita libri sane omnes, etiam MSS. sed errore haud dubio, ut in Indice auctorum monuimus. Hard.

De simplicibus effectibus scripsit. Simplicium. Sic Galenus suos libros inscripsit: περὶ τῆς τῶν ἁπλῶν δυνάμεως: Dal. — *De*: Ita MSS. Rectius forte, *de simplicium*. Ut Galenus libros inscripsit undecim, περὶ κράσεών τε καὶ δυνάμεων τῶν ἁπλῶν φαρμάκων.

Rumpi. Id enim prodidit Aelianus, Hist. Anim. IV, 22, et VII, 26. Hard.

Si. Vide Galen. de simplici Med. fac. X, pag. 288. Saliva hominis scorpionem obtorpescere scribit Aelianus, Hist. Anim. IX, 4; interire viperam idem Hist. Anim. II, 24. Hard.

Salpe... si quis in sinum exspuat. Veteres in sinum exspuebant, id rati

cumque membro instupente, si quis in sinum exspuat: aut si superior palpebra saliva tangatur. Nos si haec, et illa credamus rite fieri: extranei interventu, aut si dormiens spectetur infans, a nutrice terna adspui: quamquam illos religione tutatur et Fascinus, im-

contra incantamenta valere. Theocritus, hoc quod supra modo laudavimus Idyllio II: τρίς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον. Sed neque id e vero est. As.

Nos si haec et illa credamus rite fieri. Omnes quinque: *Eos haec credamus rite extremi extranei. Tam si. Et illa, fieri*, nusquam. Deinde optimus: *quanquam illos religione mutuatur*. Locus est egregius et dignus quem assequamur. Quod sic tentabam: *Eis haec credamus: item extranei interventu, aut si dormiens spectetur infans, a nutrice terna adspui. Quanquam illos religione tutatur et Fascinus, imperatorum quoque, non solum infantium custos: qui deus inter sacra romana a Vestalibus colitur; et currus triumphantium, sub his pendens, defendit medicus invidiae: iubetque eosdem respicere similis medicina linguae, ut sit exorata Fortuna gloriae, a tergo carnificem*. Dixerat superius: *Credamus ergo et lichenas leprasque*, etc. Huic respondes, eis (Marcioni, Opilio, Salpae) *haec credamus*, et quod sequitur. *Illos* puta infantes, quos adspuendo terna tutari volunt nutrices, *religione tutatur et Fascinus*, cuius insigne amuletum, suspensum e collo gerebant. *Iubetque eosdem recipere* etiam Vossianus, Iohannisque Andreae et hanc secutae editiones: sed quem sensum eorum fingunt Turn. et Dalec. nulli, opinor, sano probaverint (vid. 23): et frequenter haec duo verba confudisse librarios observavimus. Fascinus autem sub curru pendens iubet sive *recipere* sive *respicere* quemadmodum potest dici? At *similis* Fascino *medicina linguae*, id est, servus publicus, alter invidiae medicus (qui portatur eodem curru, et identidem canit, *respice post te*) quum ibidem sit κώδων et μάστιξ, instrumentum carnificis, quomodo iubeat triumphantes *a tergo respicere carnificem*, facile mihi capere videor. Mirum autem, in quatuor codd. eamdem lacunam continenti scriptura dissimulari. Sic enim omnes praeter optimum: *qui Deus inter sagora eadem strigmenta a balneis et ideo miscent suppuratoriis*, etc. Media desint. Acad. inter *sacra eadem strigmenta*. Gron.

Terna. Ter adspui cum terna precatione. Sic paulo ante, *terna despuere praedicatione in omni medicina mos est*, etc. Hard.

Religione mutatur. Turnebus scriptum invenit in antiquis exemplaribus, *religione mu tueatur*. Ea syllaba Veteres utebantur, ad invidiae, mali, fascini depulsionem, itemque ad imperandum et ominandum silentium. Lucilius, *Nec laudare hominem quemquam, nec mu facere unquam* Mu facere, mutire. Dalec. — *Quanquam*. Nutricem simul et infantem. In libris hactenus editis, *quanquam religione mutatur et fascinus*. In antiquis exemplaribus legisse se Turnebus ait, *religione mutuetur*. Unde nos effingebamus olim, *religione eum tutatur*, infantem videlicet, de quo dictum est antea proxime. Sed in Reg. 3 codd.

peratorum quoque, non solum infantium custos, qui Deus inter sacra romana a Vestalibus colitur, et currus triumphantium, sub his pendens, defendit medicus invidiae: iubetque eosdem recipere similis

vidimus, *quamquam illos religione mutuatur et fascinus:* quae sunt sincerae lectionis haud obscura vestigia, quam repraesentamus. H.

Fascinus. Fascinum, pudendum virile, quod fascinum depelleret, collo appensum puerorum. Varro: *Pueris turpicula res quaedam in collo suspenditur, ne quid obsit, bonae scaevae causa.* Turnab. IX, cap. 28. Appendebatur olim triumphantium currui Fascinus deus, ut in auctores fascinum reiiceret, eosdemque fascinum et invidiam recipere iuberet. Vide Rhodig. lib. IV, cap. 6. Vide quod annotatum est supra lib. IX, cap. 49, et II, 7. Dalec. — *Et.* Hoc est, non nutricum modo cura tutantur infantes, sed fascinus, religione sua, cuius insigne amuletum suspensum a collo gerebant. Alii et ex annulo appendebant. Iconem vide apud Th. Bartholinum l. de puerper. vett. pag. 161. Hard.

Sub. Subter currum triumphantium appensus, ad repellendam invidiam. Hard.

Medicus. Invidiae magnam esse vim ad nocendum antiqui existimabant: quum eam vel ipso afflatu et contagione maleficam, at venenatam esse, et hominibus, quibus male vellet, obesse graviter censerent. Hinc Horatius, epist. I 24, vers. 37: *Non istic obliquo oculo mea commoda quisquam Limat, non odio obscuro morsuque venenat.* Idcirco ad eam repellendam, de collo puerorum, at de triumphantium curru suspendebant amuleta. Nullum hic locum habent obscenae coniectationes, quas ad explanandum hunc locum ex Varrone, Glossariis, librisque aliis, Critici congesserunt. Hard.

Iubetque eosdem respicere. Lege, *iubetque invidiam recipere.* Appendebatur enim Fascinus deus ut in auctores fascinum reiiceret, eosdemque fascinum at invidiam recipere iuberet. Vel, *iubetque eos deum se respicere;* nimirum humanam suam sortem cogitare, ac conditionem, quae triumphi gloria at honoribus elata, deum tamen currui suo subiectum et pendulum habet: nisi quis malit ad triumphantium morem referre, quibus quidam a targo stans, identidem clamabat et inculcabat: *Respice post te; hominem te esse memento.* Septimius Florens in Apol. Rhod. lib. III, cap. 7. Iuvenal. satyr. 9: *... magnaeque coronae Tantum orbem, quanto cervix non sufficit ulla. Quippe tenet sudans hunc publicus, et sibi consul Ne placeat, curru servus portatur eodem.* Dalec. — *Similis.* Non dicit aliam similem, sed hanc ipsam, hoc est, Fascinum ipsum, currui appensum triumphantium, similiter vantosae eorum linguae mederi: iubet enim eos de victoria sua silere, tantumque in se recipere, sive curam eam suscipere, ut Fortunam subsequentem aeque propitiam experiantur, ac fuit antea: dent operam, ne ab invidis, qui numini desunt, de adepto gloriae culmine deiiciantur. Nam per eos saepe Fortuna priorem gloriam iugulat et exstinguit. Haec genuina Plinii sententia est. Nullus hic

medicina linguae, ut sit exorata a tergo Fortuna gloriae carnifex.

VIII. Morsus hominis inter asperrimos quoque numeratur. Medentur sordes ex auribus: ac ne quis miretur etiam scorpionum ictibus serpentiumque, sta-

servus aut carnifex, quem nonnulli confinxere: qui a tergo triumphantis adsisteret, moneretque identidem, ut se ipsum cognosceret, ne tanta gloria superbiret. Tertull. in Apol. cap. 33, p. 28: *Non enim Deum Imperatorem dicam, vel quia mentiri nescio, vel quia illum deridere non audeo, vel quia nec ipse se Deum volet dici... Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur: suggeritur enim ei a tergo, Respice post te, Hominem te memento.* Nullus hic servus publicus (sic enim Iuvenalis appellat, Sat. 10, vers. 41; Isidor. Origg. XVIII, 2, carnificem vocat), nullus, inquam, qui iubeat triumphantes respicere fascinum, cavere sibi a fascino invidentium, quo labefactari tota triumphi gloria possit. Servum a tergo triumphantis coronam sustinuisse Plinius ipse auctor est, XXXIII, 4. Meminit huiusce moris et Tzetzes Chiliad. XIII, Hist. 461, v. 52, sed adiecta fabula: Καὶ πῶς ἐπὶ τοῦ ἅρματος δημόσιος οἰκέτης Ὀπισθεν τούτου ἵσταται τὸν στέφανον ἀνέχων, Καὶ λέγων τούτῳ πρὸς τὸ οὖς καὶ τὸ Κατόπιν βλέπε. *Et quomodo in curru publicus minister pone hunc stat coronam sustinens, et dicens ei istud in aurem: A tergo respice.* — *Iubet.* Perturbata hactenus huius loci interpunctio, crucem fixit interpretibus, criticisque, Turnebo, Rhodigino, Dalecampio, caeterisque. Sic enim legebatur: *Iubetque eosdem recipere.* Sic utique libri omnes habent MSS. et editi ante Dalecampium, qui primus rescripsit, *respicere.* Mox nova instituta periodo, *Similis medicina linguae*: quae divulsa nullam probabilem efficere sententiam queunt. Libri etiam omnes, conspirante consensu, *carnifex* exhibent, id quod ipsa loci sententia postulat, non, ut quidam emendant, *carnificem.* Nam haec vox, *carnifex*, in contextu Pliniano ad Fortunam pertinet. Hard.

Ut sit exorata a tergo, etc. Leg. et Vet. *Similis medicina linguae, et, ut sit exorata fortuna gloriae a tergo carnifex.* Nam in triumphantes convitia iactabant. *Exoratam gloriae fortunam* dicit, id est, propitiam. Dal.

VIII. *Morsus.* Cels. XXVI, 27: *Sequitur, ut de vulneribus dicam, quae morsu fiunt, interdum hominis, interdum simiae, saepe canis... Omnis autem fere morsus habet quoddam virus.* Plin. Val. III, 37: *Hominis morsui... sordes ex humanis auribus illinuntur plagae.* Hard. — *Morsus hominis... numeratur.* E recentibus Bichat credidit vix morsu amentis amore aliquid venenum stillare in vulnus. De multis sane id persuasum olim habuere feris salivam illapsam plagae acrem, malignam, et veneno parem; quod primo quidem cogitandum fuit intuentibus quae funesta saepe simplicem morsum consequebantur. Sed nunc convenit inter istarum rerum peritos satis esse ad haec gignenda et vehementiore ictu laceram cutem et laesiones varias musculorum, tendonum, ner-

tim impositae. Melius e percussi auribus prosunt: ita et reduvias sanari. Serpentium vero ictum, contusi dentis humani farina.

IX. Capillus puerorum, qui primum decisus est, podagrae impetus dicitur levare circumligatus: et in totum impubium impositus. Virorum quoque capillus canis morsibus medetur ex aceto: et capitum vulneribus ex oleo aut vino. Si credimus, a revulso cruci, quartanis. Combustus aeque capillus, carcinomati. Pueri qui primus ceciderit dens, ut terram non attingat, inclusus in armillam, et assidue in brachio habitus, muliebrium locorum dolores prohibet. Pollex in pede alligatusque proximo digito, tumores

vorum, vasculorum, immo et ossium, inprimis si magnus atque iratus hostis assultet, qualis v. g. aut molossus in furorem actus, aut equus qui vel fame laboraverit diu. Quam vero puerile e cerumine pharmacum existimandum sit, vix monendus es. Aj.

Ita. Abscessus circa radices unguium, Latini reduvias vocant, Graeci παρωνυχίαν. Festus: *Redivia... morbus est, quum cutis extra ungues se solvit, quia redivire solvere est.* Eiusdem medicamenti meminit et Marc. Emp. 18, pag. 108: *Paronychiae stercus ex auriculis impone, et linteolum superalliga, mirabere remedium.* Hard.

IX. *Capillus*. Totidem verbis Marc. Emp. 36, pag. 246. Sext. Plat. 17, de puero, tit. 3, Ad podagram: *Pueri primi capilli a nativitate si pedibus dolentibus impositi fuerint, sanabuntur*. Hard. — *Capillus puerorum*, etc. Quae sequuntur fabulis etiam propiora quam illa quae prius fabulosa attexuit. Notas igitur iam inutiles adumbraturi non sumus, nisi quum forte aliquid verum occurrit. Ajas.

Et. Et universe omnium impubium capillus impositus iuvat. H.

Impubium. Sic Naso, *impubibus annis*, Metam. IX, 418. H.

Virorum quoque capillus. Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. 4, n. 5: *Capilli hominis aceto madefacti, si statim applicantur morsui canis, praesentem afferunt utilitatem*. Hard. — Et revera hoc fit, nec sane mirandum, sed fit, aceti dote quae cauterizantis vice est, inutili admodum capillamento. Aj.

Et. Quaelibet vulnera hominum capillis cum thure contusis aequo pondere glutinari, prodidit Theod. Prisc. I, 19. Hard.

Pueri. Alios in usus hunc pueri dentem Sext. Platonicus adhibet, tit. 4: *Pueri dens annorum septem, inclusus auro aut argento, et in brahio suspensus, efficit ne mulier concipiat.* Hard.

inguinum sedat. In manu dextra duo medii lino leviter colligati, destillationes atque lippitudines arcent. Quin et eiectus lapillus calculoso, alligatus supra pubem, levare caeteros dicitur, ac iocineris etiam dolores; ac celeritatem partus facere. Addidit Granius, efficaciorem ad hoc esse ferro exemptum. Partus accelerat vicinos, ex quo quaeque conceperit, si cinctu suo soluto feminam cinxerit, dein solverit, adiecta precatione se vinxisse, eumdem et soluturum, atque abierit.

X. Sanguine ipsius hominis, ex quacumque parte emisso, efficacissime anginam illini tradunt Orpheus et Archelaus: item ora, comitiali morbo lapsorum: exsurgere enim protinus. Quidam si pollices pedum

In. Marc. Emp. 40, p. 87: *Si in manu dextra*, inquit, *duo digiti medii lino simul copulentur, statim proderit adversus pituitam, et gravedinem, et destillationemnarium.* Plin. Val. I, 28: *Ad stillationem narium ex humore: In manu dextra duo digiti medii lino alligati inter se, destillationem compescunt.* Hard.

Quin. Sic libri omnes editi, et manu exarati: etsi in quibusdam exemplaribus Dalecampius legi dicat: *Quin ex eiectis:* eiectosque interpretetur, caeso matris utero natos. Astute nimis excogitatum id sane, ac difficile nimis inventu remedium. Cave tu quidquam immutes, receptam scripturam defendente et explicante Marc. Emp. 26, pag. 183: *Lapis*, inquit, *ex vesica hominis qualibet curatione sublatus, si teratur, et ex vini cyathis tribus calculoso potui detur, lapides vesicae humanae innatos efficaciter dissolvere creditur.* Habdarrhmano quoque Aegyptio, interprete Ecchellensi, cap. 1, num. 38: *Item si suspendes super laborantem calculis vesicae calculos, quos alius egessit, comminuentur calculi, et curabitur laborans.* H.

Ac. Marc. Emp. 22, pag. 158. *Ad dolorem iocineris physicum remedium sic: calculus, sive lapillus, qui a calculoso fuerit eiectus, super iecur dolentis alligatus, statim proderit.* H.

Partus accelerat vicinos. Voss. *partus celerat hecmos.* Aut. *haerentes.* Gron.

Ex quo. Vir ipse, ex quo mulier quaeque conceperit. Hard.

Adiecta. Hoc est, hac formula: *Te vinxi, te quoque solvam.* Hard.

X. *Sanguine.* Plin. Val. I, 52. H.

Comitiali morbo lapsorum. Ex Chifflet. notant *malo cum lapsorum.* Voss. *conlapsorum.* Gron.

Quidam. Similis Habdarrhamani praeceptio, interprete Ecchellensi, cap. 1, num. 22: *Maniaci curatio ita fit: Incide maniaci hominis pollices, sanguinem inde effluentem excipe, commisce cum farina*, etc. Item Theodori Prisc. IV, *In ipsis vero commotionibus*,

pungantur, exque his guttae referantur in faciem: aut si virgo dextro pollice attingat: ac coniectura censentes virgines carnes edendas. Aeschines Atheniensis excrementorum cinere anginis medebatur, et tonsillis, uvisque, et carcinomatis. Hoc medicamentum vocabat botryon. Multa genera morborum primo coitu solvuntur, primoque feminarum mense. Aut si hoc non contingit, longiqua fiunt, maximeque comitiales. Quin et a serpente ac scorpione percussos

si sanguinem de eius pedum digitis elicias quoquo pacto; et eius frontem ex eo tangas, et labia: continuo exsurgit. Hard.

Virgines. Quod virginem vel uno tactu prodesse intellexerint, idcirco catulorum carnes, qui ante coitum caesi fuerint, edendas comitialibus morbis praecipiunt. Hard.

Aeschines. In libris ad hunc diem editis, *ex crematorum cinere* legitur, insigni menda; quam praeter codices Reg. 2 et Ch. editionesque Venetam et Parmensem, quae sunt omnium vetustissimae, in quibus *excrementorum* diserte legitur, emendat egregie locus Sexti Platonici, c. 17, de puero, tit. 9, ad canceromata: *Hominis stercus combustum*, inquit, *et in ulcera cancerosa et insanabilia adspersum; eo pro magno remedio utitor, quod melius appellatur botrys.* Hard.

Hoc medic. vocabat botryon. Sexto Platonico, *Botrys*, de puero, c. 17, non quod uvae morbo medeatur, ut putat Humelbergius: hanc enim uvam nemo botryn appellat: sed quod uvae forsan maturae modo nigrescat. H.

Multa. Hoc etiam Hippocrates prodidit, S. III, aph. 28, quem Celsus, II, 1, sic interpretatur: *Si qua etiam genera morborum in infantem incide-runt, ac neque pubertate, neque primis coitibus, neque in femina primis menstruis finita sunt, fere longa sunt.* Vide quae diximus VII, 51. II. — *Multa... mense.* Id verum quadamtenus, quanquam nec in ista inquisitum satis, et vix possis decernere an quod semel evenit postea sit successurum feliciter. As.

Maximeque. Cels. de comitiali morbo, III, 23: *Saepe eum, si remedia non sustulerunt, in pueris, Veneris, in puellis, menstruorum initium tollit.* Scrib. Larg. de morbo comitiali, comp. 18: *Illud tamen*, inquit, *non oportet ignorare... pueros vel virgines liberari post complexum et devirginationem.* Cael. Aurel. Chron. de epilepsiae morbo, I, 4, quosdam ait *vel usum venereum, vel contra eunuchismum faciendum probare*: quod ipse paulò post improbat. Et paulo ante: *Solet haec passio pubertatis tempore, sive novae purgationis in feminis... facile detergi: quod si minime evenerit, plerumque patienti consenescit*, etc. Caeterum, ut id corollarii vice adiiciam, *morbus comitialis*, ut Celsus animadvertit, II, 8, *post annum quintum et vicesimum ortus, aegre curatur: multoque aegrius is qui post quadragesimum annum cepit: adeo ut in ea aetate aliquid*

coitu levari produnt: verum feminas Venere ea laedi. Oculorum vitia fieri negant, neque lippire eos, qui quum pedes lavant, aqua inde ter oculos tangant.

XI. Immatura morte raptorum manu, strumas, parotidas, guttura, tactu sanari affirmant. Quidam vero cuiuscumque defuncti, dumtaxat sui sexus, laeva manu aversa. Et e ligno fulgure icto, reiectis post terga manibus demorderi aliquid, et ad dentem qui doleat, admoveri, remedio esse produnt. Sunt qui praecipiant dentem suffiri dente hominis sui sexus: et eum qui caninus vocetur, insepulto exemptum adalligari. Terram e calvaria, psilothrum esse palpebrarum tradunt. Herba vero, si qua ibi genita sit, commanducata, dentes cadere. Vlcera non serpere osse hominis circumscripta. Alii e tribus puteis pari mensura aquas miscent, et prolibant novo fictili: reliquum dant in tertianis accessu febrium bibendum. Iidem in quartanis fragmentum clavi a cruce, involutum lana, collo subnectunt; aut spartum e cruce: liberatoque condunt caverna, quam sol non attingat.

XII. Magorum haec commenta sunt: Vt cotem, qua ferramenta saepe exacuta sint, subiectam ignari

in natura spei, vix quidquam in medicina sit. Hard.

Oculorum. Marc. Empir. totidem verbis, 5, pag. 56, et Sext. Platon. de puero, etc. 17, tit. 5, *ad lippitudinem oculorum.* Hard.

Aqua inde ter oculos tangant. Eadem commendatur ad ventris dolores lib. XXX, cap 7. Dal.

XI. *Sunt.* Innocentior paulo Habdarrahmani Aegyptii medicina, cap. 4, p. 35: *Si osse demortui hominis tanges dentes dolores inferentes, curabuntur.* Et n. 40: *Molarem hominis demortui dentem si suspendes super hominem laborantem dentium doloribus, dolores illi mitigabuntur.* Hard.

Terram e calvaria. Vel quae intra calvariam reperitur, vel qua calvaria obducitur. Dalec.

Accessu. Sic MSS. Reg. 2, et alii. In Ch. *a decessu.* Hard.

Iidem. Plin. Val. III, 6: *Quartanae curandae: caput clavi, quo aliquis in crucem fixus est, alligatur panno.* H.

XII. *Magorum.* Allata nempe superiore capite remedia, ut et ea quae hoc ipso dicentur. Hard.

cervicalibus, de veneficio deficientis, evocare indicium, ut ipse dicat quid sibi datum sit, et ubi, et quo tempore: auctorem tamen non nominare. Fulmine utique percusso, circumactum in vulnus hominem loqui protinus constat. Inguinibus medentur aliqui, licium telae detractum alligantes novenis septenisve nodis, ad singulos nominantes viduam aliquam, atque ita inguini adalligantes. Licio et clavum aliudve, quod quis calcaverit, alligatum ipsos iubent gerere, ne sit dolori vulnus. Verrucas avellunt a vicesima luna, in limitibus supini ipsam intuentes, ultra caput manibus porrectis, et quidquid apprehendere, eo fricantes. Clavum corporis, quum cadit stella, si quis distringat, vel cito sanari aiunt, cardinibus ostiorum aceto affuso: lutum fronti illitum, capitis dolorem sedare: item laqueum suspendiosi circumdatum temporibus. Si quid e pisce haeserit faucibus, in aquam demissis frigidam pedibus, cadere. Si vero ex aliis ossibus, impositis capiti ex eodem pisce ossiculis. Si panis haereat, ex eodem in utramque aurem addito pane.

De. Si quis ex veneficio labe deficiat, cogetur vel sic indicare, ac dicere non quis insidias pharmaco oblato struxerit, sed *quid*, *ubi*... *cur*, *quomodo*, *quando*, obtulerit. Quod prius dicunt, nulli etiam sceptico dubitabile est. Aj.

Inguinibus. Inguinum panis et bubonibus. Dal. — Haec totidem verbis Plin. Val. II, 43, et Marc. Emp. 32, pag. 225. Hard.

Licium. Filum, stamen. Hard.

Atque ita inguina alligantes licio. Et clavum. Voss. *inguini adalligantes licio.* Forte: *licium telae detractum alligantes novenis septenisve nodis, ad singulos nominantes viduam aliquam, atque ita inguini adalligantes. Licio et clavum aliudve, quod quis calcaverit, alligatum ipsos iubent gerere, ne sit dolori vulnus.* Gron.

In. In semitis, viisque transversis agrorum. Hard.

Si. Non e piscium modo, sed etiam ex animalium ossibus. In libris haetenus editi, *ex eodem osse ossiculis.* In R. 2 et Ch. *ex eodem vase:* quos ultro codices sequuti sumus. Favet Marc. Emp. XV, p. 112: *Si de pisce os faucibus haeserit, spinam mediam eiusdem piscis infringes: et aliquam partem ex ea, pollice et medicinali digito, super*

XIII. Quin et sordes hominis in magnis fecere remediis quaestuosorum gymnasia Graecorum: quippe ea strigmenta molliunt, calefaciunt, discutiunt, complent, sudore et oleo medicinam facientibus. Vulvis inflammatis contractisque admoventur. Sic et menses cient: sedis inflammationes et condylomata leniunt: item nervorum dolores, luxata, articulorum nodos. Efficaciora ad eadem, strigmenta a balineis, et ideo miscentur suppuratoriis medicamentis. Nam illa, quae sunt e ceromate permixta coeno, articulos tantum molliunt, calefaciunt, discutiunt efficacius: sed ad caetera minus valent. Excedit fidem impudens cura, qua sordes virilitatis contra scorpionum ictus singularis remedii, celeberrimi auctores clamant. Rursus

verticem eius, cuius os vel spina haerebit, appones: sed utilius erit, si nescienti id facias. Hard.

XIII. *Gymnasia.* Plinius supra XV, 5, ubi de oleo: *Usum eius ad luxuriam vertere Graeci, vitiorum omnium genitores, in Gymnasiis publicando. Notum est, magistratus honoris eius octogenis strigmentis olei vendidisse.* Hard.

Quippe. Ita sordes appellabant, quae destringebantur, deradebanturque de athletarum corpore: constabant sudore et oleo: et quod medicatam vim haberent, diligenter colligebantur, magnoque venum ibant. Valer. Max. IX, 14: *Gymnicorum servo strigmenta gymnasii colligenti.* Easdem porro in medicando vires strigmentis gymnasiorum Dioscorides attribuit, I, 36. Ad maturandas certe duritias, collectiones, strumas, a Theod. Prisc. de furunculis lib. I, commendantur hae *sordes de parietibus palaestrae collectae.* Hard. — Immerito et hinc plus periculi, quam auxilii. Nam si cui delicatior cutis, pani et ulcera hinc facile orientur. Aj.

Contractisque admoventur. In alterutrum latus reclinatis: sursum procurrentibus. Dalec.

Menses. Menstrua, καταμήνια.

Efficaciora. De his eadem Dioscor. I, 34, ex Crateva, a quo hausit et Plinius. Hard.

Nam. Κήρωμα unguentum est, quod fit subacta oleo cera, permixtoque luto: hoc luctatores ungebantur, in eo palaestrae aut gymnasii loco, qui ceromatis etiam nomen inde habuit. De his idem Diosc. I, 35: Ὁ δὲ ἐκ τῆς παλαίστρας προσειληφὼς τὴν κόνιν, ἐοικὼς δὲ ῥύπῳ, τὰς περὶ τοὺς κονδύλους συστροφὰς ἐπιτιθέμενος ὠφελεῖ, etc. *Quae vero strigmenta in palaestris pulverem sibi adscivere, similia sordibus, articulorum collectiones et nodos imposita iuvant.* H.

Qua sordes. Sordes virilis seminis. Hard.

in feminis, quas infantium alvo editas in utero ipso contra sterilitatem subdi censent: meconium vocant. Immo etiam ipsos gymnasiorum rasere parietes; et illae quoque sordes excalfactoriam vim habere dicuntur: panos discutiunt. Vlceribus senum puerorumque, et desquamatis ambustisve illinuntur.

XIV. Eo minus omitti convenit ab animo hominis pendentes medicinas. Abstinere cibo omni, aut potu, alias vino tantum aut carne, alias balineis, quum quid

Quas infantium alvo, etc. Lege, *quas reddunt infantes alvo, ex utero editi, contra*, etc. μηκώνιον excrementum nigrum et fetidum, quod pueri nati primum emittunt: vulgo, *le sirop de l'enfant*. Dalec.

Meconium. Cf. Arist. H. A. l. VI, c. 13; Reines. in varr. lectt. l. II, c. 7, p. 174. — *Meconium*. Μηκώνιον excrementum quod primum emittunt pueri, quod cruentum est, atrum, foedique odoris. Arist. H. A. VII, 13, pag. 844, de infante primum nascente: Ἀφίησι δὲ περιττώματα τὰ μὲν εὐθύς, τὰ δὲ διατᾳχέων, πάντα δ' ἐν ἡμέρᾳ· καὶ τοῦτο τὸ περίττωμα πλέον ἢ τοῦ παιδὸς κατὰ μέγεθος· ὃ καλοῦσι αἱ γυναῖκες μηκώνιον. Χρῶμα δὲ τούτου αἱματῶδες, καὶ σφόδρα μέλαν, καὶ πιττῶδες· μετὰ δὲ τοῦτο, ἤδη γαλακτῶδες. *Emittit etiam excrementa quidam illico, quidam haud multo post: omnes autem intra diem. Cuius excrementi quantitas maior quam pro pueri magnitudine: quod appellant mulieres papaverculum. Color eius cruentus, ac valde ater, et piceus: post illud, mox lacteus.* H.

Immo. Diosc. I, 36, totidem verbis: Καὶ ὁ ἐν τοῖς τῶν γυμνασίων τοίχοις ῥύπος, καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἀνδριάντων, θερμαίνει δὲ καὶ διαχεῖ τὰ δύσπεπτα φύματα, etc. Hard.

Vlceribus senum puerorumque. Voss. quoque *rarumque*. An *puerperarumque*. Gron. — *Vlceribus*. I. e. Πρὸς ἕλκη πρεσβυτικὰ ἁρμόζει, etc. H.

XIV. *Abstinere*. Ita Reg. 1 et editi. Reg. 2 et Ch. *abstinere se cibo*. Balineis quando utendum, quando abstinendum sit, ex Celso perdisces, II, 17, *de sudore*. Idem scite admodum, III, 2: *Igitur si quid morbi incidit, omnium optima sunt, quies, et abstinentia. Si quid bibendum, aqua... solaque abstinentia sine periculo medetur.... Et si leviora indicia fuerint, satis sit a vino tantum abstinere, quod subtractum, plus quam si cibo quid dematur, adiuvat. Si paulo graviora sint, non aquam tantum bibere, sed etiam cibo carnem subtrahere.... Satisque sit, tum ex toto a cibo, a vino, ab omni motu corporis abstinere, quum vehementer notae terruerunt.* Rursum IV, 2, in dolore capitis: *Satius est abstinere a cibo, si fieri potest, etiam a potione: si non potest, aquam bibere*, etc. Hard. — *Abstinere cibo omni, aut potu ..... in praesentissimis remediis habetur.* Quod medicis dicitur a graeco sermone δίαιτα; neque ullus est qui hanc methodum ac viam plurimum valere nesciat. Dehinc multa quae sequuntur vera sunt. As.

eorum postulet valetudo, in praesentissimis remediis habetur. His remediis adnumeratur exercitatio, intentio vocis, ungui, fricari cum ratione. Vehemens enim fricatio spissat, lenis mollit: multa adimit corpus, auget modica. In primis vero prodest ambulatio, ge-

Exercitatio. Exercitationum genera haec sunt apud Galen. de San. tuenda, II, 8, pag. 83, lucta, pugilatus, cursus, saltatio, disci iactus, pilae ludus, et similia. Exercitationis simul et laboris nomine censentur, remigatio, fossio, aratio, gestatio oneris, equitatio, venatio, longior ambulatio, etc. Hard.

Intentio. Sive ut Celsus ait, I, 2, *clara lectio*. Et cap. 8: *Si quis stomacho laborat, legere clare debet: post lectionem ambulare*, etc. Et mox: *Prodest adversus tardam concoctionem clare legere*, etc. Denique IV, 4, de tussi: *Oportet lectione uti vehementi: quae primo impeditur a tussi, post eam vincit*. Hoc vocis exercitium, inquit Cael. Aurel. Chron. I, 1, Graeci ἀναφώνησιν vocant. Hard.

Vngui. Sive ut nunc obtinet usus loquendi, *ungi*. Cels. I, 2: *Exercitationem recte sequitur unctio*, etc. — *Vngui*. *Vngui* et *unguo* dici pro *ungi*, *ungoque*, vetusto more ex Prisciano scimus. In libris hactenus editis, *ungue fricari*, absurde: nam disparia ac diversa sanitatis tuendae remedia nunc praescribuntur, neque ungue frictio peragitur, sed manuum iniectu, circumactuque, τῶν χειρῶν ταῖς ἐπιβολαῖς τε καὶ περιαγωγαῖς αἱ ἀνατρίψεις γίγνονται, inquit Gal. de Sanit. tuenda, II, 3, pag. 170. Frictione vero unctio praemitti solita erat, ut docet idem, II, 69. Et Cels. I, 3: *Tum multo oleo ungi, leniterque perfricari*, etc. Et de tabe, lib III, 22: *Praeter haec convenit ambulare locis quam minime frigidis, sole vitato.... si infirmior est, gestari, ungi, perfricari, si potest, maxime per se ipsum, saepius eodem die.... Tum paulatim cibi dandi, adiectis exercitationibus, unctionibus, frictionibusque*. Iterumque, IV, 5: *Post exercitationem apta est unctione, frictione, balneo quoque nonnunquam*, etc. *Vngui* porro hoc loco ut scriberemus, codex R. 2, admonuit et Chiffl. cum Galeno. H.

Vehemens. Totidem verbis Cels. ex Hipp. II, 14: *Neque dubitare potest*, inquit, *quin latius quidem et dilucidius, ubi et quomodo frictione utendum esset, Asclepiades praeceperit: nihil tamen reperit, quod non a vetustissimo auctore Hippocrate, paucis verbis comprehensum sit: qui dixit, frictione, si vehemens sit, durari corpus: si lenis, molliri: si multa, minui: si modica, impleri*, etc. Hard.

Ambulatio. Plaut. in Curcul. act. II, sc. 1: *Ambula: id lieni optimum est*. Cuiusmodi porro debeat esse ambulatio, Celsus declarat, I, 2: *Commode vero*, inquit, *exercent clara lectio, armo, pila, cursus, ambulatio: atque haec non utique plana, commodior est: siquidem melius adscensus quoque et descensus cum quadam varietate corpus moveat: nisi tamen id perquam imbecillum est: melior autem est sub divo, quam in porticu: melior, si caput patitur, in sole, quam in umbra: melior in umbra, quam parietes, aut viridario efficiunt, quam quae tecta subest: melior recta, quam flexuosa*. Hard.

statio, et ea pluribus modis. Equitatio stomacho et coxis utilissima: phthisi navigatio: longis morbis locorum mutatio. Item somno mederi sibi, aut lectulo, aut rara vomitione. Supini cubitus oculis conducunt, at proni tussibus, in latera adversum destillationes. Aristoteles et Fabianus plurimum somniari circa ver et autumnum tradunt, magisque supino cubitu, at prono nihil. Theophrastus celerius concoqui dextri

Gestatio. Exercitatio est, qua gestamur, aut vehimur, equo, lectica, etc. De ea satis elegans Senecae locus, initio ep. 55: *A gestatione quum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. Labor est enim et diu ferri: ac nescio an eo maior, quia contra naturam est, quae pedes dedit, ut per nos ambularemus: oculos, ut per nos videremus*, etc. Hard.

Et. Celsus II, 15: *Genera autem gestationis plura sunt adhibenda, quae sint et pro viribus cuiusque, et pro opibus ... Gestationum lenissima est navi, vel in portu, vel in flumine: vehementior, in alto mari, navi: vel lectica aut scamno: acrior, vehiculo. Atque haec ipsa et intendi et leniri possunt. Si nihil horum est, suspendi debet et moveri*, etc. Hippocratis graeca sunt e libro κατ' ἰατρεῖον, sive de officina medici, quae Galenus recitat de Sanit. tuenda, II, 3, tom. VI, p. 70: Ἀνάτριψις δύναται λῦσαι, δῆσαι, σαρκῶσαι, μινυθῆσαι· ἡ σκληρὰ, δῆσαι· ἡ μαλακὴ, λῦσαι· ἡ πολλὴ, μινυθῆσαι· μετρίη, σκληρῶσαι. Quorum effectuum dissimilium dispares causas ibidem persequitur. Hard.

Phthisi navigatio. Praesertim in mari. Dalec. — *Phthisi.* Vide quae dicturi sumus, XXXI, 33. H.

Longis morbis locorum mutatio. Hippocrat. aphor. 20, cap. 5, lib. VII Epid. Dalec. — Ecce verba Γῆν μεταμείβειν, σύμφορον ἐπὶ τοῖσι μακροῖσι νοσήμασι. Hard.

Rara vomitione. Nam frequens et continuata ventriculum offendit. Dal. — *Aut.* De ea multa Cels. I, 3, et II, 13. Hard.

Aristoteles. Vide Plutarch. Symp. Qu. VIII, 10, p. 734: *Cur autumnalibus somniis minimum fidei sit habendum.* Hard. — *Aristoteles et Fabianus.... tradunt.... cubitu.* An ver et autumnus in somnia vere valeant, et quatenus valeant, in incerto est; at supino cubitu frequentius somniari verum esse videtur. Suspicor tamen pro somnio acceptum saepe ἐφιάλτην, quod supinis et in laevum latus cubantibus perpetuum accidit. Aj.

Somniari circa verum. Plut. Sympos. VIII, quaest. 10. Somnia Veteres e terra nasci crediderunt, mittique ab inferis et Manibus. Inde Euripidi in Hecuba, terra μελανοπτερύγων μήτηρ ὀνείρων. Inde Homero et Virgilio figmentum de duabus somniorum portis apud inferos. Turnebus, XXVIII, c. 46. Dal.

Theophrastus. Ita nunc in libro περὶ ὕπνου καὶ ἐνυπνίων, *de somno et somniis*, cuius Laërtius meminit V. Hard. — *Theophrastus... difficilius a supinis.* Vere, et hoc in causa,

lateris incubitu, difficilius a supinis. Sol quoque remediorum maximum ab ipso sibi praestari potest, sicut linteorum strigiliumque vehementia: perfundere caput calida ante balinearum vaporationem, et postea frigida, saluberrimum intelligitur. Item praesumere

quod cubantis in dextrum latus stomachum minime fel comprimat; et laboris minus ad coquendum iam necesse sit. Al.

Sol. Nam ut superius dictum est, optime in sole, si caput patitur, inambulatio est. In libris haetenus editis *solum quoque* legebatur: *solium* alii, ex coniectura substituere ausi, hoc est, vas in quo sedentes lavantur. Verum et Chiffl. codex, teste Daleeampio, et probatissimi alii, quos vidimus, *sol* incredibili consensu exhibent: in quem unum sane id commode eadit, ut remediorum maximum appelletur. Sed praeter exemplarium auctoritatem maximum emendationi nostrae pondus addit Corn. Celsi testimonium: quo auctore didieimus id quod a Plinio deinde adiicitur: de perfundenda capite, calida, frigidaque, tum solum, vel tum certe inprimis adhibere oportere, quum accepta a sole aliqua offensio fuerit: qui quum sit per se quidem remediorum maximum, si nimium tamen eo utare, nocere potest. Sic enim ille, I, 3: *Si quis vero exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est, perfundendumque oleo corpus et caput. Deinde in solium bene calidam descendendum: tum multa aqua per caput infundenda, prius calida, dein frigida.* Vbi et solium ipsum, et calida, frigidaque contra exustionem a sole remedium est. Et capite quidem proxime subsequente, etiam citra solis iniuriam quae sunt balnei leges explanans, perfundi pariter calida frigidaque caput praecipit: verum ibi solium abdicat: plane ut utrumlibet ex iis locum spectes, *solium* hoc loco dicere minime possis: sic enim Celsus: *Si in balneum venit, sub veste primum paulum in tepidario insudare; ibi ungi: tum transire in calidarium: ubi sudabit, in solium non descendere; sed multa calida aqua per caput se totum perfundere: tum tepida uti, dein frigida: diutiusque ea caput, quam caeteras partes perfundere: deinde id aliquamdiu perfricare, novissime detergere, et ungere. Capiti nihil aeque prodest, atque aqua frigida*, etc. Sol certe inter remedia recensetur ab eodem III, 21: *Paulatim*, inquit, *evocandus est aeger ad exercitationes, frictiones, solem, sudationes, navigationes, et idoneos cibos, donec ex tota convalescat.* Et IV, 16: *Exercitationes.... et cum his sol, ignis, balneum.* Hard.

Sicut. Vncti oleo Veteres strigillibus radebantur sudentes: deinde linteis ad id paratis tergebantur. Apul. Asin. aur. II: *Ac simul ex promtuario oleum unctui, et lintea tersui, et caetera huic eidem usui profer ociter, et hospitem meum produc ad proximas balneas.* Hanc frictionem sibi quisque praestare poterat, uti ex Celso quoque intelligimus, IV, 4. H.

Perfundere. Cels. I, 2, totidem verbis. In balneis e calida in frigidam transire solitos olim, testis Aristides saer. serm. tom. I, orat. 2, pag. 515. Hard.

Item. Ante cibos frigidam aquam

cibis, et interponere frigidam, eiusdemque potu somnos antecedere, et si libeat, interrumpere. Notandum, nullum aliud animal calidos potus sequi, ideoque non esse naturales. Mero ante somnos colluere ora, propter halitus: frigida matutinis impari numero ad cavendos dentium dolores: item posca oculos contra lippitudines, certa experimenta sunt (v): sicut totius corporis valetudini in varietatem victus inobser-

praesumere, et inter cibos interponere. Vide Cels. I, 8. Hard.

Mero ante somnos colluere ora propter halitus. Voss. *propter nolitus.* Quod Acad. et Menap us reddiderunt *propter anhelitus.* Non videtur tamen satis rationis, quare discedatur a vulgari, quod in And. est et Gudiano. Gron. — *Mero.* Plin. Val. I, 33: *Ad foetorem oris: Dormitum vadens ... vino suavi os colluat.* Et cap. 29. *Nero quoque ante somnos colluere ora propter halitum foetidum utile dicit.* Insulse is apud Nostrum pro mero, Nero, legit. Hard. — *Mero ante somnos colluere ora.* Hinc Flaccus Serm. lib. II, sat. 1, 8: *Transnanto Tiberim, somno quibus est opus alto, Irriguumque mero sub noctem corpus habento.* Aj.

Halitus. Putres, aut alioqui fumosos a cibo, dum coquuntur in ventriculo, exhalantes. Dalec.

Impari numero. Semel, ter, quinquies, etc. Dalec. — *Impari.* Ter, quinquies, etc. Numerus ille superstitione non caret, quam Celsus iure neglexit, I, 2: *Vbi experrectus est aliquis, paulum intermittere: deinde, nisi hiems est, fovere os multa aqua frigida debet.* Hard.

Sicut totius corporis valetudini in varietate victus observata. Dioscorid. *valetudinem iuvari ratione victus observata*, longe a mente Plinii digressus. Acad. *victus et observata.* Chiffl. tres Vossiani, Gudianusque: *inobservata:* Scribe: *sicut totius corporis valetudini varietatem victus inobservatam.* Intelligendum enim ex praecedenti capite (neque enim eam distinctionem agnoscit liber fidelissimus) *saluberrimam esse certa experimenta sunt.* Vox, qualis Suet. Aug. LXXVI: *Vescebaturque et ante coenam, quocumque tempore et loco stomachus desiderasset. Ex hac inobservantia nonnunquam vel ante initum, vel post dimissum convivium solus coenitabat, quum pleno convivio nihil tangeret.* Sed Suetonius loquitur de permissa sibi ab illo principe licentia tantummodo, quod ad tempus cibi sumendi, et ventrem ei fuisse salarium, ut parasitus apud Plautum, et de Persis Ammianus iocantur. Nimis enim laxe interpretantur indifferentem circa rationem victus animum, contrarium morositati certis legibus adstrictae. Plinii mentem recte cepit et Hermolaus Barbarus. Gron. — *Sicut.* Sic totius corporis valetudinem promitti non observantibus varietatem victus, *certum experimentum* est. Apparet divulsa praepostere hactenus haec fuisse a superioribus, ut inde novi capitis initium sumeretur. Habet etiam hanc legem Celsus, II, 1: *Sanus homo, qui et bene valet, et suae spontis est, nullis obligare se*

vatam. Hippocrates tradit non prandentium exta celerius senescere. Verum id remediis cecinit, non epulis: quippe multo utilissima est temperantia in cibis. L. Lucullus hanc de se praefecturam servo dederat: ultimoque probro manus in cibis trium-

legibus debet ... Hunc oportet varium habere vitae genus, modo ruri esse, modo in urbe, saepiusque in agro ... Modo ungi, modo id ipsum negligere: nullum cibi genus fugere, quo populus utatur: interdum in convivio esse, interdum ab eo se retrahere: modo plus iusto; modo non amplius assumere, etc. Sunt sane plerumque valetudinarii qui certo ciborum genere quasi ad mensuram vescuntur. H.

Hippocrates. Vide Galen. in lib. Hippocr. de Rat. Vict. in Morb. acutis, Comm. 2, t. XI, pag. 50, seqq.

Exta celerius senescere. Dolore praecordiâ torqueri, veluti suspensis visceribus. Dalec.

Verum. Non haec praecipit Hippocrates, inquit, ad crapulam, vel ut helluari adhortetur, sed ad remedia: ut ab illa scilicet exactiore, ne scrupulosiore, victus norma recedatur, quae cibos observat. H.

L. Lucullus hanc de se praefecturam servo dederat. In antiquo codice: *A. Lucius* legitur, non *L. Lucullus*, et *mensae* forte aptius legeretur, quam *de se*. Porro non dissimulabo, ut alias consuevi, videri mihi haec verba, et quae sequuntur usque in finem capitis, falso Plinio attribui: scripta forte in margine libri, et in contextum a librario per ignorantiam inserta: neque enim ad praesentem materiam faciunt. Pint. — Vid. not. 27. Hic satis, si annotarimus de Lucullo minime dubitandum, tum quod iste in conviviis magnificus fuerit nec sobrius, tum quod nullus inter triumphales viros narratur A. Lucius. Al.

Vltimoque probro manus in cibis triumphali seni deducebatur. In eod. *Vltimoque probrum manus in cibis. Triumphali sede utebatur*; et mox paulo, *pudenda res*, non *pudenda re*. Pint. — *Vltimoque probro manus in cibis triumphali seni deducebatur*. Hoc a Gelenio, quum esset, *maius in cibis triumphalibus sedenti dicebatur*, aut *in cibis triumphalibus*, quod ex Hermolao, ni fallor, admissum est. Pintiani liber, *ultimoque probrum manus in cibis triumphali sede utebatur*. Sensum procul dubio deprehendit Gelenius. Sed Vossianus praecipit: *ultimoque probro manus cibis triumphali seni deiiciebatur*. Est ibi quidem etiam *probrum et deiiciebatur*: verum hic Hermolao digitus ad ista. Idem Chiffletiana membrana significat. Idem Voss. duo alii Acad. et Gud. qui, *ultimoque probro manus in cibis triumphalis enim deiiciebatur*. *Pudenda re*, omnes: male Pintianus *res*, immemor illius de quo supra, 22, 7, *magno solatio*, et moris Plinio frequentissimi. Peius idem, *hanc mensae*, pro, *hanc de se*, quod tamen adeo placuit auctori, ut id maluerit, quam *in se*: et merito. Pessime omnem hunc locum falsum suspicatur attribui Plinio, et quum forte in margine libri adscriptus esset, a librario per ignorantiam huc insertum, quippe qui ad praesentem materiam nihil faciat. Nescio quo pacto vir praestantissimus iniquior

phali seni deiiciebatur, vel in Capitolio epulanti, pudenda re, servo suo facilius parere, quam sibi.

XV. (VI.) Sternumenta pinna gravedinem emendant: et si quis mulae nares, ut tradunt, osculo at-

est narratiunculis et fabellis, quibus operis sui severitatem condivit Plinius, tam suavibus et delicatis, ut facile Siculas et Sybariticas mensas prae illis spernas. Hanc autem satis tuetur auctor ipse, lib. XXXV, 48, uno vocabulo, quum sit *rectorem L. Luculli*. Sic enim et Voss. Acad. Gudianus, Menagius: nam Andegav. nos destituit cum fine fere libri XXXII. Gron.

Deiiciebatur. Retioebatur. Sic MSS. non ut editi auctore Gelenio, *deducebatur*. Hard.

Pudenda. Sic etiam MSS. editique Pliniani istud moris est, pro *pudenda res*. Sic alibi, *Magno solatio*, similesque formulae passim obviae. H.

Servo suo facilius parere. Medico fortassis: nam eo saeculo inter servitia habebantur medici. Heronem Luculli servum domino gratissimum auctor memorat, lib XXXVI, cap. 48. Nominatur et Callisthenes inter Luculli servos, quem pharmaco herum suum dementasse, animoque alienasse, vulgus suspicabatur. Dal.

XV. *Sternumenta*, etc. In tabula sic locus hic citatur: *sternutamenta capitis gravedinem levant*. Vnde apparet hic pro voce *pinna*, legendum *capitis*. Alii legunt *capitis et narium*. Nam κόρυζα, quam Latini *gravedinem* vocant, fluxio est a capite in nares, ut βράγχος in fauces, κατάῤῥοος in pulmonem. Dal. — *Sternumenta*. Sternumentum pinnae motu excitatum gravedinem capitis sanat, excusso vel sic humore qui destillat e capite. Hanc vocem *pinnae*, quam libri omnes etiam MSS. exhibent, concoquere Dalecampius non potuit: maluit itaque, *sternutamenta capitis gravedinem* legere. Alii, ipsomet ita prodente, *capitis et narium*: utrique contra exemplarium fidem, sententiamque scriptoris, cui lucem affert Philosophi locus, c. s. 35, probl. 8, pag. 834: Διὰ τί πτερῷ τὰς ῥῖνας κινήσαντες πτάρνυνται ... Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ πταρμῷ τῷ πτερῷ διαθερμάναντες, διαλύσαμεν εἰς πνεῦμα· πλείονος δὲ γινομένου ἐξεώσαμεν. *Cur naribus penna tentatis sternutamentum movetur ... Sternutamenti quoque ratio eadem est: quum enim penna movemus ac tepefacimus nares, humor in spiritum solvitur, quem mox redundantem expellimus*. Et alter Hipp. de Morb. Mul. II, text. 48, p. 547: Ἐς δὲ τὰς ῥῖνας ... πτερὸν ὄξει βάψαι, καὶ καθῆραι· διαλεῖψαι δὲ τὰς ῥῖνας· ἢ τοῦ πταρμικοῦ προσθεῖναι, etc. *Si nares vero ... aut pennam aceto tingito, et immittito, naresque illinito: aut sternutatorium apponito*. Hard.

Et si quis muris nares, etc. Lege: *Et si quis muli nares, ut tradunt*, etc. Vide Reines. Var. lect. lib. III, cap. 45, pag. 585 et 586. — *Et*. Et hoc, inquit, emendat gravedinem. Libri vulgati, *si quis muris nares*, ita refingente barbaro Barbaro. Nam in Parmensi, *Si quis muco nares*. In Reg. 1, *Si quae mutare nares*. In Reg. 2, *Si quis muta naras*. In Ch. *Si quis mutare nares*. Vt *mulae* scriberemus, fecit imprimis auctoritas clarorum virorum, praeter vestigia sincerae scripturae, quae sunt haud obscura:

tingat, sternumenta et singultum. Ob hoc Varro suadet palmam alterna manu scalpere. Plerisque annulum e sinistra in longissimum dexterae digitum transferre, aut in aquam ferventem manus immergere. Theophrastus senes laboriosius sternuere dicit.

XVI. Venerem damnavit Democritus, ut in qua homo alius exsiliret ex homine. Est hercule raritas

auctor libri qui Kirani falso inscribitur, II, pag. 79: *Si quis habet frigidum catarrhum, et osculatus fuerit nares burdonis, sanatur, etiamsi coryzam habet.* Ad foetorem narium idem commeodat Marc. Emp. 10, p. 86: *Cui nares foetebunt*, ioquit, *remediabitur, si nares muli osculetur: similiter proderit mulieri, si nares mulae basiaverit.* Quibus e testimoniis intelliges obiter mulum quoque burdonem, vocari quamquam alii de asino accipi volunt: qua de re Du-Cangii glossarium consule. H.

Sternumenta. Subintellige, emendat, ex antecedentibus, Arist. c. 33, probl. 5, p. 829, et probl. 17, pag. 831: Διὰ τί τοὺς λυγμοὺς οἱ πταρμοὶ παύουσιν: nempe Hippocratem sequitur, cuius est hic Aph. 13, c. 6: Ὑπὸ λυγμοῦ ἐχομένου πταρμοὶ ἐπιγενόμενοι, λύουσι τὸν λυγμόν. *A singultu colubito quae sternumenta fiunt, solvunt singultum.* Celsus quoque cuius hoc effatum, I, 8, cui lemma: *Quae notae in quoquo morbi genere*, etc. *Singultus*, inquit, *sternutamento finitur.* Vbi et illud animadversione dignum, quod adiicit: *In pulmonis morbo periculosum etiam, quod alias salutare habetur sternutamentum esse.* Et Marc. Emp. cap. 17, p. 126: *Singultus compescit sternutamentum in tempore excitatum.* Hard.

Ob hoc Varro suadet palmam. Vt singultus sedetur, vel sternutatio. De singultu intelligendum puto. Dalec. — *Ob.* Vel ut Ch. et Reg. 2, *ad hoc*, unde sensus omnino idem.

Plerisque. Nempe ad comprimendos singultus. Marc. Emp. l. c. *In aquam calidam*, ioquit, *manus missae, diuque illic retentae, singultus crebriores inhibere dicuntur. Annulus in sinistra manu in medio digito positus, vel ibidem translatus, singultus statim compescit.* Hard.

Theophrastus. Forte in eo opere quod inscripsit, προβλημάτων συναγωγὴν, *collectionem problematum*, cuius meminit Laërt. V. Sic enim Arist. c. 33, probl. 12, pag. 830, ipsum istud proponit: Διὰ τί πρεσβῦται χαλεπῶς πτάρνυνται. *Cur senes laboriosius sternuunt.* H.

XVI. *Venerem damnavit Democritus.* Huc pertinet quod ait Pythagoras, Venere tunc esse utendum, quum reipsa fieri vis infirmior, et quod Celsus ait, rarum concubitum corpus excitare, frequentem solvere. De raro concubitu νεάζουσι, καὶ ἀκμάζουσι, inquit Aristot. III Ethicor. ad Nicomach. Homer. vero ult. Iliad. Τέκνον ἐμόν, τέο μέχρις ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Σὴν ἔδεαι κραδίην, μεμνημένος οὐδέ τι σίτου, Οὔτ' εὐνῆς; ἀγαθὸν δὲ γυναικί περ ἐν φιλότητι Μίσγεσθ'. Vide Galen. cap. 16, artis parvae. Plutarch. de Sanit. tuend. Dalec.

Homo alius exsiliret ex homine. Fu-

eius utilior. Athletae tamen torpentes restituuntur Venere; vox revocatur quum e candida declinat in fuscam. Medetur et lumborum dolori, oculorum hebetationi, mente captis ac melancholicis.

XVII. Assidere gravidis, vel quum remedium alicui adhibeatur, digitis pectinatim inter se implexis, veneficium est: idque compertum tradunt Alcmena Herculem pariente. Peius, si circa unum ambove genua. Item poplites alternis genibus imponi. Ideo haec in conciliis ducum potestatumve fieri vetuere maiores, velut omnem actum impedientia. Vetuere et sacris, votisve, simili modo interesse. Capita autem aperiri adspectu magistratuum, non venerationis causa iussere, sed (ut Varro auctor est) valetudinis, quoniam firmiora consuetudine ea fierent. Quum quid

reret et insaniret libidine percitus, estra se esset. DALEC.

Est. Cels. II, 1: *Concubitus vero neque nimis pertimescendus est. Rarus, corpus excitat: frequens, solvit*, etc. HARD.

Medetur. Renum dolori prodesse auctor est Avicenna, lib. III, Fen. 20, tr. 1, c. 10, p. 889. Melancholiae item, caligini oculorum, vertigini, gravitati capitis, etc. H.

XVII. *Capita autem aperiri adspectu magistratuum*. Vide Plutarchum in Quaest. Roman. pag 266. Cur honos exhibeatur Diis operto capite, hominibus aperto. HARD.

Non venerationis causa iussere. Contra sententiam auctoris, Rod. III, cap. 23, honoris causa id fieri contendit. At instituti veteris fuit, ut qui Diis sacrum faceret, excepto Hercule ac Saturno, caput is operiret. Virg. Aen. III, 404: *Et positis aris iam vota in littore solves, Purpureo velare comas adopertus amictu*. Plaut. in Amph. invocat Deos immortales, ut sibi auxilium ferant, manibus puris, capite operto. Quamobrem Pindari Scholiastes haud vere scripsit, δίχα τινὸς ἐν τῇ κεφαλῇ καλύμματος, οὕτω γὰρ ἔθος ἦν εὔχεσθαι. Mos ille etiamnum Judaeis servatur, caput inter orandum ephod suo tegentibus Brod. V, cap. 8. Alex. ab Alex. II, 19, qui et ejusdem lib. cap. 22, tradit Opi et Honori capite retecto sacrum fieri solitum, Aeneamque operiendi capitis morem invexisse dum sacris operaretur. DALEC.

Quoniam firmiora, etc. Aegyptiis, qui capite nudo vitam agunt, eam corporis partem firmissimam esse Veteres prodiderunt, Herodotus praecipue: Persis vero qui perpetuo mitra contegunt, tam invalidum, ut vel ictu leni offendatur. Hannibal, Dius Iulius, Massinissa Numidarum rex, Hadrianus Severus, aperiendi longa consuetudine tantum firmitatis adepti sunt, ut sive sol esset, sive imber,

oculo inciderit, alterum comprimi prodest. Quum aqua dextrae auriculae, sinistro pede exsultare, capite in dextrum humerum devexo; invicem e diversa aure. Si tussim concitet saliva, in fronte ab alio afflari. Si iacet uva, a vertice morsu alterius suspendi. In cervicis dolore poplites fricare, aut cervicem in poplitum. Pedes in humo deponi, si nervi in his cruribusve tendantur in lectulo. Aut si in laeva parte id accidat, sinistrae plantae pollicem dextra manu apprehendi. Item e diverso. Extremitates corporis vel aurium perstringi contra horrores corporis, sanguinemve narium immodicum. Lino vel papyro principia genitalium: femur medium, ad cohibenda urinae profluvia. In stomachi solutione pedes pressare, aut manus in ferventem aquam dimittere. Iam et

sive frigidum tempestuosumque caelum, etiam hieme saeva et nivosa, aperto capite prodirent iterque facerent, obdurato contra omnem aeris iniuriam et inclementiam capite. Alex. ab Alex. II, cap. 19. DALEC.

Quum. Plin. Val. I, 9: *Si aqua intraverit in auriculam dextram, sinistro pede desultare oportet, capite in dextrum humerum inclinato: si sinistram, e diverso.* HARD.

Si tussis concitet, salivam in fronte ab alio afflari. Vetus codex; *Si tussim concitet, saliva, frontem ab alio afflari.* PINT.

In. Vide quae diximus supra cap. 7. HARD.

Extremitates corporis vel aurium perstringi. Addit nostrum exemplar verbum *velleribus*: *Extremitates corporis vel aurium velleribus perstringi*, et paullo post, *figere*, non *defigere*. PINT. — *Extremitates*. Vide quae dicturi sumus lib. sq. c. 9. H.

Lino. Marc. Emp. 10, p. 86: *Linum vel papyrus ligata summitati veretri virilis, sanguinem profluentem, naribus mire reprimit*. Et mox: *Si feminae sanguis ex naribus nimie defluat, mamillae eius vinciantur corrigio caprino.* Q. Serenus, c. de profluvio sanguinis, utrumque complexus: *Praeterea Phariis caput emetire papyris, Detrahe quod super est: alio genitalia necte. Femineas prodest illinc vincire mamillas, Menstruus immenso si profluat impetu sanguis.* Theod. Prisc. I, 12, de fluxu sanguinis narium. *Aliqui fasciolis lineis naturam et testes eorum alligando mollius constrinxerunt: si in feminis, femoralia.* HARD.

In stomachi solutione, etc. Quum os ventriculi, ut exsolutum ab humoris acris morsu et affluxu, animi deliquium parit. DALEC.

Aut. Sic libri omnes, etiam MSS. Sic et in torminum dolore, pedes

sermoni parci, multis de causis salutare est. Triennio Maecenatem Melissum accepimus silentium sibi imperavisse, a convulsione reddito sanguine. Nam eversos, scandentesque ac iacentes, si quid ingruat, contraque ictus spiritum cohibere, singulari praesidii est: quod inventum esse animalis docuimus. Clavum ferreum defigere, in quo loco primum caput defixerit corruens morbo comitiali, absolutorium eius mali dicitur. Contra renum, aut lumborum, vesicaeque cruciatus, in balinearum soliis pronos urinam reddere mitigatorium habetur. Vulnera nodo Herculis praeligare, mirum quantum ocyor medicina est. Atque etiam quotidiani cinctus tali nodo, vim quamdam habere utilem dicuntur: quippe quum Hercules eum prodiderit. Numerum quoque quaternarium Deme-

in calidissimam aquam demitti suadet Marc. Emp. 27, pag. 194. H.

Maecenatem. In Reg. 1 et libris vulgatis, *Messium*. In Ch. *Melissimum*. Rectissime omnium Reg. 2, *Melissum*, ut diximus in Auctorum Indice. Hard.

A. Ex contractione nervorum ac musculorum Hard.

Nam. E curru. Hard.

Quod. Melius, opinor, qui sufflatae cutis distentu ictus hominum et canum morsum arceat, ut dictum est VIII, 58. Hard.

Contra. Totidem verbis Marc. Emp. 25, pag. 171. Hard.

Vulnera nodo Herculis praeligare. Ἡρακλειωτικὸν ἅμμα: de quo Athenagoras in Apologia. Ἡράκλειον ἅμμα describit Oribasius. Dalec.—*Vulnera*. Hoc est, arctissimo. Hunc nodum dracones duo repraesentant, in virga Mercurii mutuo implicati. Macrob. Sat. I, 19, p. 295: *Hi dracones parte media voluminis sui invicem nodo, quem vocant Herculis, obligantur*, etc. Hard.

Atque. Talem cinctum ad fecunditatem prodesse Veteres arbitrati sunt. Festus verbo *Cingulum*: *Herculaneo nodo vinctam vir solvit ominis gratia: ut sic ipse felix sit in suscipiendis liberis, ut fuit Hercules, qui LXX liberos reliquit*. Quo nexu id fuerit, id non satis exploratum. In caduceo hunc nodum Herculis, et in curru Gordii fuisse legimus. Hard.

Cinctus tali nodo vim. Sponsas olim cingulo ex ovis lana confecto, et Herculeo nodo vincto, obstringi mos fuit, quod maritus in geniali thoro congressurus solveret, fecunditatis augurio, quod Hercules septuaginta liberos genuisset, Alex. ab Alex. II, c. 5. Dal.

Quippe quum Hercules eum prodiderit. Sic Hermolaus. Sed, ut antea edebatur, Voss. *Herculaneum prodiderit*. An *Herculaneam*, ut vim intelligatur? *Prodiderit*, est, fecerit, vel

trius condito volumine, et quare quaterni cyathi sextariive non essent potandi. Contra lippitudinem retro aures fricare prodest, et lacrymosis oculis frontem. Augurium ex homine ipso est, non timendi mortem in aegritudine, quandiu oculorum pupillae imaginem reddant.

XVIII. Magna et urinae non ratio solum, sed etiam religio apud auctores invenitur, digesta in genera. Spadonum quoque ad fecunditatis beneficia. Verum ex his quae referre fas sit, impubium puerorum contra salivas aspidum, quas ptyadas vocant, quoniam venena in oculos hominum exspuant: contra oculo-

effecerit vi quadam magica. Pintianus haec verba adulterina esse suspicatur. Sed ille huius suspicionis nimius. Gron. — *Quippe quum Herculaneum prodiderit*. Haec verba adulterina esse suspicor. Pint. — *Quippe*. MSS. Reg. 1 et 2: *Quippe quum Hercules eum prodiderit*. Ex Barbari coniectura est vulgata lectio. Forte *Herculaneam*, vim subintelligo, quam Hercules magica arte ei nodo indiderit. H.

Et. Lex est convivalis, expressa ab Ausonio, Idyll. 13, *Ter bibe*. H.

Augurium. Huc pertinet, quod ait Iul. Capitolinus de Pertinace: *Ea die qua occisus est, negabant in oculis eius pupulas, cum imaginibus, quas reddunt spectantibus, visas*. Hard.

XVIII. *Magna et urinae... invenitur*. Putida haec quae ex urina cavillantur medicamina derivari, iam nemo nescit obsolevisse, nisi quaedam adhuc anus et superstitionum curiosiores quam medicinae. Aj.

Spadonum quoque ad fecunditatis beneficia. Mallem scribere, *veneficia*. Pintianus, *Spadonum quoque*. Spadones in universum vocant infoecundos natura, qui coëunt, non gignunt: castratos, quibus exsecta est virilitas, quales fuere Galli Cybeles: τοὺς ἐκτομίας· τοὺς θλασίας καὶ θλιβίας, quibus attriti, collisive sunt testes, atque adeo, ut quidam censent, iam τοὺς ὑποσπαδιαίους. Praecisos Gallos fanaticos proprio nomine Veteres appellarunt. Dal. — *Ad fecunditatis beneficia*. Si in uterum iniiciatur, ut de meconio puellulorum traditum est paulo ante. Dal. — *Ad*. Si iniiciatur in uterum, sicut meconium puerorum contra sterilitatem subdi admonuit, c. 13. Hard.

Quas. Πτυὰς *sputatrix*, species aspidis, Paulo Aeginetae etiam memorata, ἀπὸ τοῦ πτύειν, ab inspuendo veneno corporibus sic nuncupata. H.

Contra. Marc. Empir. 3, pag. 60; Sext. Platonicus, 47, de puero, etc. tom. 1, ad oculorum albuginem, et aures purulentas: *Pueri vel virginis investis lotio inunges eos: extenuat leucomata (sive glaucomata)... et aliquatenus claritatem, et angulorum asperitatem sedat*, etc. Habdarrahmanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, c. 1, n. 13: *Si coquetur urina in vase aliquo aereo cum melle, et indetur*

rum albugines, obscuritates, cicatrices, argema, palpebras, et cum ervi farina contra adustiones, contra aurium pura, vermiculosque, si decoquatur ad dimidias partes cum porro capitato novo fictili. Vaporatio quoque ea menses feminarum ciet. Salpe fovet illa oculos firmitatis causa: illinit sole usta, cum ovi albumine, efficacius struthiocameli, binis horis. Hac et atramenti liturae abluuntur. Virilis podagris medetur, argumento fullonum, quos ideo tentari eo morbo negant. Veteri miscetur cinis ostreorum, adversus eruptiones in corpore infantium, et omnia ulcera manantia. Ea exesis, ambustis, sedis vitiis, rhagadiis et scorpionum ictibus illinitur. Obstetricum nobilitas

oculis, albuginem... absterget strenue. Hard.

Contra adustiones, contra aurium pura. Contra purulentas aures. Ita libri omnes, sive editi, sive manu exarati. Tamen nescio quo vetusto exemplari legi *pituitam*, non *pura*, Dalecampius admonet; sed frustra ac mendose. Nam Habdarrahmanus Aegyptius, Ecchellensi interprete, cap. 4, n. 44: *Fluxum puris et saniei ex auribus sistit urina, si calefacta cum malo granatorum corticibus instillatur auribus: nec non vermes qui ibi enasci solent, educit.* Sext. item Platon. 17, de puero, etc. tit. 4: *Pueri vel virginis investis lotii*, inquit, ... *infunduntur faeces etiam auriculis quae pus habent*, etc. Marc. Emp. c. 9, p. 75: *Pueri investis urina recens auriculae dolenti et ulcerosae instillata, omni humore siccato, et dolorem tollit, et ulcera mira celeritate persanat.* Et p. 81: *Pueri impubis mingentis lotium exceptum et recens, ac tepidum, auriculae suppuratae instillatum, humore exsiccato dolorem tollit*, etc. Diosc. II, 99, de urina vetere: ἐγκλυζόμενον δὲ ὦτα πυοῤῥοοῦντα στεγνοῖ, *purulentis auribus infusa, pus earum supprimit.* Hard.

Vermiculosque. In malicorio decoctam urinam, mox infusam in aurem, vermiculos abigere scribit Dioscor. II, 99: Ἐκβάλλει δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς (ὠσὶ) σκώληκας, ἑψόμενον ἐν σιδίοις ῥόας. Et Habdarrhahmanus Aegyptius, laudandus a nobis inferius. Hard.

Hac et atr. liturae abluuntur. Forte verum, ob urinae elementa non pauca acidae naturae (ac. phosphor. uric. etc.). Sed fiebat apud Veteres atramentum e sepiae humore. Pers. Sat. III, 13: *Nigra quod infusa vanescat sepia lympha.* As.

Argumento fullonum. Fulloniam urinam propterea Plinius alibi vocat. Plautus vero in Asinaria fullonicam. *Mirum*, inquit, *nisi fullonicam bibere sit solitus.* Dal.

Ea. Diosc. l. c. Hard.

Obstetricum. Nobiles obstetrices. De hac formula diximus, XXII, 69. H.

non alio succo efficacius curari pronuntiavit corporum pruritus: nitro addito, ulcera capitum, porrigines, nomas praecipue genitalium. Sua cuique autem (quod fas sit dixisse) maxime prodest, confestim per se, canis morsui, echinorumque spinis inhaerentibus, et in spongia lanisve imposita: aut adversus canis rabidi morsus, cinere ex ea subacto; contraque serpentium ictus. Nam contra scolopendras mirum proditur, vertice tacto urinae suae gutta, liberari protinus laesos.

Nitro. Nitrum addi anteriori medicinae, hoc est, sanandis corporum pruritibus, observata hactenus in libris vulgatis interpunctio admonet: nos posteriori adsignavimus, admonitu Marc. Emp. 4, pag. 41: *Puerile lotium*, inquit, *nitro admixtum, ulcera quae erumpunt, toto capite mire deliniunt: expertum remedium* Sexti quoque Platonici, cap. 17, de puero, etc. tit. *ad capitis et corporis exulcerationes, et furfures. Hominis lotium admixto nitro impositum, omnia vitia suprascripta sanat et emendat* Et tit. 7: *Ad callum in veretro*, etc. Habdarrahmani denique, Aegyptii medici, interprete Ecchellensi, cap. 4, p. 3: *Vrina cuiuscumque hominis, nitro admixto, si canis morsui, aut scabiei, quae in hulcera versa est, vel impetigini infundatur, eas absterget, et curat. Vrina inveterata, et contrita validius absterget humida ulcera capitis, et porriginem, ac scabiem, quam recens: nec non maligna hulcera, ne ulterius serpant per corpus, impedit.* Hard.

Quod fas si dixisse. Melius nostrum exemplar, *quod pax sit dixisse.* Pint.

Confestim perfusa canis morsu. Voss. *confestim per se canis morsu.* Vel, inquit, per se sine alio adiumento imposita vel in spongia lanisve *morsui*, si malis. Sic cap. 7: *Cinerem per se rosaceo mixtum.* Cap. 9: *Et per se axungiam.* Sic saepe alibi. Gron. — *Confestim.* Hoc est, sola ac separatim, sine ullo alio adiumento, et in spongia deinde etiam imposita. Ita Reg. 2 cod. At Reg. 1, ut editi hactenus libri, *confestim perfuso.* Hard.

Canis. Theod. Prisc. I, 19: *Si canis morsu quis fuerit vulneratus, eiusdem vulnerati lotio vulnus fomentandum est.* Hard.

Echinorumque spinis. Terrestrium, marinorum, castanearum. Ego *terrestrium* intelligo. Dal. — *Echinorumque.* Explicatius ista Marc. Emp. cap. 34, p. 233: *Spongia*, inquit, *vel lana lotio madefacta, appositaque, sine dolore quae corpori inhaeserint, eximit... Si echini aculei pedibus inhaeserint, aut alicui corporis parti; in lotio humano calenti pedem diu detine; et facile excutientur.* Hard.

Ex ea. Cinere *ex sua cuiusque hominis a cane demorsi* urina subacto. Hard.

Contraque. Plin. Val. III, cap. ult. Q. Seren. cap. 47, p. 155, ex Varrone: *Si vero horrendum vulnus fera fecerit aspis, Vrinam credunt propriam*

XIX. Auguria valetudinis ex ea traduntur. Si mane candida, dein rufa sit; illo modo concoquere, hoc concoxisse significatur. Mala signa rubrae, pessima nigrae: mala bullantis, et crassae: in qua quod subsidit, si album est, significat circa articulos aut viscera dolorem imminere. Eadem viridis, morbum viscerum: pallida, bilis: rubens, sanguinis. Mala, et

conducere potu. Varronis fuit ista senis sententia. Habdarrahmanus Aegyptius, interprete Echellensi, cap. 1, n. 7: *Vrina hominis recens epota strenue curat a viperarum morsibus, scorpionis marini ac similium animalium.* Hard.

XIX. *Auguria... ex ea traduntur.* Diagnosticen sane illius inspectio saepe adiuvat, nec ullus diffitetur. Aj.

Si mane. A Corn. Celso haec pariter traduntur, I, 2, pag. 3: *Scire autem licet integrum corpus esse, quum quotidie mane urina alba, dein rufa est: illud, concoquere: hoc concoxisse significat.* Vide eumdem Celsum de malae urinae indiciis II, 5. Hard.

Mala. Mala signa bullas emittentis, mala et crassae. Hipp. IV, aph. 71. E latinis Celsus II, 4: *Mala urina est, in qua subsidunt vel rubra, aut livida: deterior, in qua quasi fila quaedam tenuia, atque alba: pessima ex iis, si tamquam ex furfuribus factas nubeculas repraesentat. Diluta quoque, atque alba vitiosa est, sed in phreneticis maxime.* Hard.

Pessima. Hipp. de victu in morb. acutis text. 46, p. 306. Hard.

Mala. Hipp. VII, aph. 34, p. 408, tom. IX Opp. Galeni: ὁκόσοισι δὲ ἐν τοῖσιν οὔροισιν ἐφίστανται πομφόλυγες, νεφριτικὰ σημαίνουσιν, καὶ μακρὴν ἀῤῥωστίαν ἔσεσθαι. *Quibus in urinis bullae superstant, iis nephritin atque longum morbum fore significant.*

Bullare, est, bullas facere, hoc est, tumorem illum excrescentem, qui spiritu in aqua vel in urina excitatur. Celsus II, 7, *Si urina bullat.* H.

Significat. Abscessu circa articulos liberare urinam ciusce modi auctores clari testantur: Theophilus, lib. de urinis, Opp. Galeni, tom. VIII, c. 6, pag. 364: Οὖρον παχὺ καὶ πολὺ λευκὸν ἐλθὸν, ῥύεται ἀποστάσιος ἐπ' ἄρθρα γεγονυίας τοῖς προπεπονηκόσιν: *Vrina crassa, et multa, et alba profusa, liberat abscessu in articulos facto, in iis qui antea eo morbo laborarunt.* Hipp. clarius, aph. 74, t. IX, p. 484: ὁκόσοισιν ἐλπὶς ἐς τὰ ἄρθρα ἐφίστασθαι, ῥύεται τῆς ἀποστάσιος οὖρον, πολὺ καὶ παχὺ, καὶ λευκὸν γενόμενον, etc. At Cels. II, 7: *Vrina autem crassa, ex qua quod desidet album est, significat circa articulos, aut circa viscera dolorem, metumque morbi esse. Eadem viridis, aut viscerum dolorem, tumoremque cum aliquo periculo subesse, aut certe corpus integrum non esse testatur,* etc. Risum vel Heraclito moveat Dalecampius medicus, qui morbum viscerum hoc loco icterum interpretetur. H.

Bilis. Morbum nempe, ut et mox *sanguinis.* Aj.

Mala. Auctor libri de urinis, tom. VIII Opp. Galeni, cap. 4, p. 352: Ταύτων δ' ἔτι κακίους αἱ πιτυρώδεις. Idem habet et Hipp. in Progn. text. 28, p. 633, rursumque IV, aph. 71.

in qua veluti furfures, atque nubeculae apparent. Diluta quoque alba vitiosa est: mortifera vero crassa, gravi odore: et in pueris tenuis ac diluta. Magi vetant eius causa contra solem lunamque nudari, aut umbram cuiusquam ab ipsa respergi. Hesiodus iuxta obstantia reddi suadet, ne Deum aliquem nudatio offendat. Osthanes contra mala medicamenta omnia

Et Cels. II, 5, inter signa longi morbi, haec affert: *Si levia atque alba, rubrave sunt, quae in ea subsident: aut si quasdam quasi maculas repraesentat, aut si bullulas excitat.* Et cap. 6: *Vrina vero rubra et tenuis in magna cruditate esse consuevit: et saepe antequam spatio maturescat, hominem rapit. Itaque si talis diutius permanet, periculum mortis ostendit. Pessima tamen est, praecipueque mortifera, nigra, crassa, mali odoris,* etc. Hard.

Atque nubeculae apparent. Aphoris. lib. IV, 77. Pro *nubeculae*, legendum censeo, *squamulae*, ut et aphoris. 81, lib. IV, nisi quis legendum malit, furfures, atraeque nubeculae. Dalec. — *Atque.* Atrae videlicet nebulae, νεφέλαι δὲ μέλαιναι, φαῦλαι. Auctor proxime laudatus de urin. loc. cit. Hippocrates de victu in morbis ac. text. 44, pag. 301, τὰ οὖρα νεφελοειδέα, *urinam nebulosam* vocat. Et nebulas appellat Theod. Prisc. II, 4. *Nubeculas*, Cels. II, 4. Vt inanis ac futilis coniectura Dalecampii liquido intelligatur, qui *squamulae*, pro *nubeculae* reponere nititur. Hard.

Diluta. Λεπταὶ δὲ καὶ λευκαὶ κάρτα φαῦλαι. *Tenuis et alba, admodum mala.* Auctor libri de urinis, loco citato. At Cels. II, 6: *Pessima tamen urina est, praecipueque mortifera, nigra, crassa, mali odoris: atque in viris quidem et mulieribus, talis deterrima est: in pueris vero, quae tenuis et diluta est.* Hard.

Mortifera. Auctor libri de urinis, loc. cit. Θανατωδέστερα δὲ τῶν οὔρων τά τε δυσώδη, καὶ ὑδατώδη, καὶ μέλανα, καὶ παχέα· τοῖσι μὲν ἀνδράσι, καὶ τῇσι γυναιξὶ τὰ μέλανα τῶν οὔρων κάκιστα· τοῖσι δ' αὖ παιδίοισι τὰ ὑδατώδεα. Vide et Theophr. de urinis, cap. 7, pag. 366, et Hipp. in Progn. text. 32, pag. 634: seq. utrumque Opp. Galeni, tom. VIII. Hard.

Magi. Est in Pythagoricis symbolis, Πρὸς τὸν ἥλιον τετραμμένον μὴ ὀμιχεῖν. Quod quidam ἀλληγορικῶς sic accipiunt, ut sententia sit, contra magnos et honestos viros nihil proterve, nihil irreverenter agendum. Hard.

Contra solem lunamque nudari. In Symbolis Pythagoricis, πρὸς τὸν ἥλιον τετραμμένον μὴ ὀμιχεῖν. Hesiodus ἐν Εργοις: Μηδ' ἄντ' ἠελίοιο τετραμμένος ὀρθὸς ὀμιχεῖν, Αὐτὰρ ἐπεί κε δύῃ, μεμνημένος ἔς τ' ἀνιόντα. Μήτ' ἐν ὁδῷ, μήτ' ἐκτὸς ὁδοῦ, προβάδην οὐρήσεις, Μηδ' ἀπογυμνωθείς· μακάρων τοι νύκτες ἔασιν. Εζόμενος δ' ὅγε θεῖος ἀνὴρ πεπνυμένα εἰδώς, Η ὅγε πρὸς τοῖχον πελάσας εὐερκέος αὐλῆς. Dalec.

Iuxta. Iusta parietem oppositum. Hard.

promisit auxiliari, matutinis horis suam cuique instillatam in pedem.

XX. (VII.) Quae ex mulierum corporibus traduntur, ad portentorum miracula accedunt, ut sileamus divisos membratim in scelera abortus, mensium piacula, quaeque alia non obstetrices modo, verum etiam ipsae meretrices prodidere. Capilli si crementur, odore serpentes fugari. Eodem odore vulvae morbo strangulatas respirare. Cinere eo quidem, si in testa sint cremati, vel cum spuma argenti, scabritias oculorum ac prurigines emendari: item verrucas, et infantium ulcera cum melle. Capitis quoque vulnera, et omnium ulcerum sinus, addito melle ac thure. Panos, podagras, cum adipe suillo, sacrum ignem, sanguinemque sisti illito, et formicationes corporum.

XXI. De lactis usu convenit, dulcissimum esse mollissimumque, et in longa febre, coeliacisque uti-

XX. *Abortus*. Abortivos fetus. H.

Capilli. Simile illud est quod Habdarrahmanus Aegyptius refert, c. 1, n. 1: *Satam terram vermiculis obnoxiam si mulieris suffumigabis capillis, statim Deo permittente inde fugantur.* Hard.

Eodem. Habdarrahmanus Aegyptius, Ecchellensi interprete, 1, n. 23: *Capillis hominis si suffumigabitur mulier, quae matricis doloribus laborat, sanabitur.* Et lethargicos quoque excitari eo, scribit Plin. Val. III, 9. H.

Cinere eo quidem. Invertendus verborum ordo, *cinere quidem eo*, ex antiquo codice. Pint. — *Cinere*. Marcell. Emp. 8, pag. 60. Hard.

Sanguinemque. Sic Reg. 2 et Ch. non, ut editi, *illico*. In reg. 1, *Inlito*, vetusto more. Hard.

Formicationes corporum. Vel pruritus instar formicarum pungentium, vel τὰς μυρμηκίας. Dal. — *Et*. Formicatio hoc loco pruritus cutis significat, qualem efficerent formicae pungentes. Sic XXX, 41, *donec formicet cutis*. Alias formicatio vitium quoque corporis est, quum parvula tubercula rotunda et pinguia corpus infestant. Graecis, Μυρμηκίασις. Claviculum vocat Sext. Platon. ut dicemus, XXX, 22. H. — Gall. nos *fourmillement*, quae vox fuit necessaria; nam hicce pruritus nulli par est, sed omnino sui iuris.

XXI. *De usu lactis*. Muliebris scilicet. Diosc. II, 78: Τὸ δὲ τῆς γυναικὸς γάλα γλυκύτατόν ἐστι καὶ τροφιμώτατον. Hard.

Coeliacisque Marc. Emp. VI, 27, pag. 193: *Coeliaco, ut ei qui eiectionibus vel doloribus acutis alvi variis vexabitur; potenter succurres, si mu-*

lissimum, maxime eius quae iam infantem removerit. Et in malacia stomachi, in febribus, rosionibusque efficacissimum experiuntur. Item mammarum collectionibus cum thure, oculo ab ictu cruore suffuso, et in dolore, aut epiphoris, si immulgeatur, plurimum prodest: magisque cum melle et narcissi succo, aut thuris polline. Semperque in omni usu efficacius eius, quae marem enixa sit; multoque efficacissimum eius, quae geminos mares; et si vino ipsa cibisque acrioribus abstineat. Mixto praeterea ovorum candido liquore, madidaque lana frontibus impositum, fluxiones oculorum suspendit. Nam si rana saliva sua oculum asperserit, praecipuum est remedium. Et contra morsum eiusdem bibitur instillaturque. Eum qui simul matris filiaeque lacte inunctus sit, liberari omni oculorum metu in totam vitam affirmant. Aurium quoque vitiis medetur, admixto modice oleo;

liebre lac quamplurimum ieiuno potui dederis, donec persanetur. Hard.

Infantem. Quae lactenti puero mammam subduxerit I. Iac. Chiffl. Daedalm. II, 5, pag. 36, sic interpretatur: *quae infantem pepererit, atque in lucem ediderit.* Haud sane recte. Hard.

Et in malacia stomachi. Sic etiam Reg. 1. Alii *malicia*, male. Mollities est languentis et cuncta fastidientis stomachi. Dioscor. II, 78, στομάχου φθίσιν vocat. Hard.

Rosionibusque. Diosc. l. c. Ὠφελεῖ δὲ ἐκβηλαζόμενον στομάχου δῆξιν. *Mammis exsuctum prodest ad stomachi rosionem.* A bile fit ista stomachi rosio. Hard.

Oculo. Diosc. l. c. Μιγὲν δὲ λιβανωτῷ λείῳ, ἐνστάζεται τοῖς ἐκ πληγῆς αἱμαχθεῖσιν ὀφθαλμοῖς. *Thuris admixtum pollini, oculis ab ictu cruore suffusis instillatur.* Hard.

Et. Oculorum. Hard.

Nam si rana saliva. Rana rubeta, cuius est venenata maxime saliva. H.

Contra morsum eiusdem bibitur. Fallitur Plinius: non enim rubetae mordent, sed pestilens virus eiaculantur. Dalec.

Admixto oleo. Vet. *Opio:* et recte, inquit Chiffletius. Idem medicamentum tradit Archigenes apud Galen. I, III, κατὰ τόπους. Dal. — *Admixto.* Sic omnes editi, cum Reg. 1, cod. In Reg. 2: *admixto modice apio.* In Ch. *opio.* Vulgatae lectioni favet Marcell. Emp. 9, p. 82: *Purulentae, inquit, et obtunsae auriculae, et dolorem tolles, et auditum confirmatissimum reddes, si prius eluas cum lasere, cum recenti caprino, aut mulieris lacte*

aut si ab ictu doleant, anserino adipe tepefactum. Si odor gravior sit, ut plerumque fit longis vitiis, diluto melle lana includitur. Et contra morbum regium in oculis relictum, instillatur cum elaterio. Peculiariter valet potum contra venena, quae data sunt e marino lepore, buprestique, et ut Aristoteles tradit, dorycnion: et contra insaniam, quae facta sit hyoscyami potu. Podagris quoque iubent illini cum cicuta. Alii cum oesypo et adipe anserino: qualiter etiam vulvarum doloribus imponitur. Alvum etiam sistit potum, ut Rabirius scribit, et menses ciet. Eius vero quae feminam enixa sit, ad vitia tantum in facie sananda praevalet. Pulmonum quoque incommoda lacte mulieris sanantur: cui si admisceatur impubis pueri urina, vel mel Atticum, omnia singulorum cochlearium mensura, murmura quoque aurium eiici invenio. Eius quae marem peperit lacte gustato, canes rabiosos fieri negant.

permixto, deinde instilles tepidum fel caprinum, cum oleo cedrino, aequis portionibus mixto. Chiffletianae, Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ, III, 4, pag. 397: Τὰ ὑπ' Ἀρχιγένους γεγραμμένα φάρμακα πρὸς ὤτων ἀλγήματα.... Μηκωνείου ὀλίγον σὺν γάλακτι γυναικείῳ. Hard.

In. Qui oculos adhuc felleo colore suffundat. Hard.

Peculiariter. Diosc. loc. cit. Ἁρμόζει δὲ καὶ πρὸς λαγωοῦ θαλασσίου πόσιν. Hard.

Buprestique. Scribon. Larg. Comp. 190, ad buprestim. Hard.

Podagris. Diosc. loc. cit. cum cerato et opio, σὺν μηκωνείῳ καὶ κηρωτῇ καταχριόμενον. Hard.

Alii. Vide XXX, 23. Hard.

Vt. Est fortassis C. Rabirius poëta epicus, cuius Quintilianus meminit X, et Ovid. de Ponto IV, et 16, v. 5: *Quum foret et Marsus, magnique Rabirius oris.* Seneca de Benef. VI, 3: *Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam*, etc. Medicusne idem ac vates ipse, an de rebus medicis in ea re hospes, carmen ediderit, obscurum est. Hard.

Eius. In ratione victus lac eiuscemodi laudat Galenus, de remed. facile parab. tom. X, lib. II, pag. 659. Hard.

Ad vitia. Lentigines, maculas a sole contractas, ruborem, et caetera id genus.

Pulmonum. Ad pulmonis hulcera, et ad tabem commendat Galen. lib. de bonit. et vitiis succor. tom. VI, c. 4, p. 426. Hard.

XXII. Mulieris quoque salivam ieiunae potentem diiudicant oculis cruentatis. Et si contra epiphoras, ferventes anguli oculorum subinde madefiant: efficacius, si cibo vinoque se pridie ea abstinuerit. Invenio et fascia mulieris alligato capite, dolores minui.

XXIII. Post haec nullus est modus. Iam primum abigi grandines turbinesque contra fulgura, ipsa in mense connudata, sic averti violentiam caeli: in navigando quidem tempestates etiam sine menstruis. Ex ipsis vero mensibus, monstrificis alias, uti suo loco indicavimus, dira et infanda vaticinantur: e quibus dixisse non pudeat, si in defectu lunae solisve congruat vis illa, irremediabilem fieri: non segnius et in silente luna; coitusque tum maribus exitiales esse atque pestiferos. Purpuram quoque ab his eo tempore pollui: tanto vim esse maiorem. Quocumque autem alio menstruo, si nudatae segetem am-

XXII. *Mulieris.* Marc. Emp. c. 8, p. 69. Hard.

Et si contra epiphoras. Marc. Emp. c. 6, p. 57: *Si mulieris saliva, quae pueros, non puellas ediderit, et abstinuerit se pridie vino et cibis acrioribus, et in primis si pura et nitida erit, angulos oculorum tetigeris, omnem acritudinem lippitudinis lenies, humoremque siccabis.* Hard.

Et fascia mulieris alligato capite, dolores minui. Mirum, quum doloribus capitis maxime sint obnoxiae mulieres. Dalec.

XXIII. *Contra.* Assutus purpurae pannus hae voces videntur: atque ex ora libri in contextum irrepsisse. H.

Ipsa. Quum est in menstruis mulier. Hard.

Uti. L. VII, 13. Hard.

Vis illa. Menstrua purgatio, et interim mulier concipiat, comitialem morbum insanabilem fieri, quem ideo lunaticum vocant. Dal.

Coitusque tum maribus, etc. Aliquando viri ob eam causam elephantici fiunt. Dal.

Tanto. Tanto plus virium menstruis tempestas ea adiicit. H.

Quocumque. Pallad. I, tit. 35, p. 28: *Aliqui mulierem menstruatam nusquam cinctam, solutis capillis, nudis pedibus, contra erucas, et caetera, hortum faciunt circumire.* Columella de cultu hortorum X, ubi de animalibus pellendis, quae carpunt segetes: *At si nulla valet medicina repellere pestem, Dardaniae veniunt artes, nudataque plantas Femina, quae iustis tum demum operata iuventae Legibus, obsceno manat pudibunda cruore. Sed resoluta sinus, resoluto*

biant, erucas, ac vermiculos, scarabaeosque, ac noxia alia decidere. Metrodorus Scepsius in Capadocia inventum prodit, ob multitudinem cantharidum, Ire ergo per media arva, retectis super clunes vestibus. Alibi servatur, ut nudis pedibus eant, capillo cinctuque dissoluto. Cavendum ne id oriente sole faciant: sementem enim arescere. Item novellas vites eius tactu in perpetuum laedi: rutam et ederas, res medicatissimas, illico mori. Multa diximus de hac violentia. Sed praeter illa certum est, apes tactis alveariis fugere: lina, quum coquantur, nigrescere: aciem in cultris tonsorum hebetescere: aes contactum grave virus odoris accipere et aeruginem, magis si decrescente luna id accidat: equas, si sint gravidae, tactas abortum pati. Quin et aspectu omnino, quamvis procul visas, si purgatio illa post virginitatem prima sit, aut in virgine aetatis sponte. Nam bitumen

moesta capillo, Ter circum areolas, et septem ducitur horti Quae quum lustravit gradiens, mirabile visu, Non aliter quam decussa pluit arbore nimbus, Volvitur ad terram distorto corpore campe, etc. Hoc ipsum repetit idem extremo, cap. 3, l. XI, p. 405, ex Democriti libro, qui inscribebatur, περὶ ἀντιπαθῶν. Sic et Aelian. H. A. VI, 36, de erucis. HARD.

Item novellas vites tactu in perpetuum laedi. Verbum *vites* desideratur in nostro codice, et *novella* ibidem legitur, non *novellas*. PINT. — *Item* MSS. Reg. 2, et alii, *item novella* tantum. HARD.

Res. Res ad medicos usus aptissimas. HARD.

Multa diximus de hac violentia, etc. Legend. *Multa diximus de hac violentia: sed praeter illa certum est, apes tactis alveariis fugere, lina cum quibus cudantur, inquinantur, nigrescere.* SALMAS. — *Multa.* Magna, inquit, et numerosa videntur ea, quae hactenus retulimus, hoc capite: sed praeter ista, etc. HARD.

Linaque quum coquantur nigrescere, aciem in cultris tonsorum hebetescere. In V. C. *Luna quum coquantur, nigrescere, aciem in cultris tonsorum hebetari*: quod et melius, ut infra, *Bythus Dyrrachinus hebetata aspectu specula*, etc. et paulo post, *contactu*, non *contactum*. PINT. — *Lina.* Sic etiam Reg. 2, et alii. *Si* nempe coquantur aere, quod menstrua ea contigerint. Delibata ex his iam antea plurima, VII, etc. HARD.

Aut. Pint. scribendum putat: *aut in virginitate sponte absumpta.* Cod. Menap. Acad. carent τῷ *spontanea*: Vossianus: *virgine aetatis sponte.* Quod sincerum puto: *si purgatio illa post*

in Iudaea nascens, sola hac vi superari, filo vestis contactae, docuimus. Ne igne quidem vincitur, quo cuncta; cinisque etiam ille, si quis aspergat lavandis vestibus, purpuras mutat, florem coloribus adimit, ne ipsis quidem feminis malo suo inter se immunibus. Abortum facit illitus, aut si omnino praegnans supergrediatur. Quae Lais et Elephantis inter se contraria prodidere de abortivis, carbone e radice brassicae, vel myrti, vel tamaricis in eo sanguine extincto: item asinas non concipere tot annis, quot grana hordei contacta ederint: quaeque alia nuncupavere monstrifica, aut inter ipsas pugnantia: quum haec fecunditatem fieri iisdem modis, quibus illa sterilitatem, praenunciaret, melius est non credere. Bythus

virginitatem prima sit aut in virgine aetatis sponte. Mutatum ab illis, qui nesciebant, quod esset τὸ *sponte*: quod interdum ponunt Latini pro eo, quod alias dicunt *opera studio*, *beneficio*, *culpa*, *facto*. Tacitus Annal. VI, *nomine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur.* Lib. XII Annal. *Transfertur regimen cohortium ad Burrhum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen, cuius sponte praeficeretur.* Columella, lib. IX, cap. 4: *Et utraque ortisus: est enim sativa, et altera suae spontis.* Plinius, lib. X, c. 54: *Quaedam autem et citra incubitum sponte naturae gignunt; ut in Aegypti fimetis.* Subfecerunt nonnulli, *sponte natum gignit*: quod longe infra illam est elegantiam. Caeterum hic me rursus destituit Andegav. cui desunt omnia ab istis verbis cap. 7, *sistit odor gravior sit ut ple.* usque ad cap. 11, *contractum ut confestim colluantur vino*: sic enim utrobique legit. Gron. — *Aut in virginea aetate spontanea.* Scribendum puto, *aut in virginitate sponte absumpta.* Nam virginitatem per se annis resolvi, prope finem capitis patefiet: et paulo post, *illitu*, non *illitus*, in vetusto exemplari. Pint. — *Aetatis.* Sponte naturae in ea aetate, ut ipse ait X, 75. Hard.

Nam. L. VII, 13: *Quin et bituminum sequax alioqui ac lenta natura, in lacu Iudaeae, qui vocatur Asphaltites, certo tempore anni supernatans, nequit sibi avelli, ad omnem contactum adhaerens, praeterquam filo, quod tale virus infecerit.* Hard. — *Inter.* Est enim aliarum menstruum aliis venenum.

Abortum. Diosc. II, 97: Γυναικὸς δὲ ἐπιμήνιον, περιαλειφόμενον καὶ ὑπερβαινόμενον, ἀσυλλήπτους δοκεῖ ποιεῖν γυναῖκας. *Menstruus feminae sanguis existimabatur circumlitu efficere ne concipiant mulieres, itemque si super eum ipsae supergrediantur.* Hard.

Bythus Dyrrachenus, etc. Alii, *Pythus.* Leg. *Bitus.* Salmas.

Dyrrachenus hebetata aspectu specula recipere nitorem tradit, iisdem aversa rursus contuentibus; omnemque vim talem resolvi, si nullum piscem secum habeant. Multi vero inesse etiam remedia tanto malo aiunt: podagras illini: strumas et parotidas, panos, sacros ignes, furunculos, epiphoras tractatu earum mulierum leniri. Laïs et Salpe canum rabiosorum morsus, et tertianas quartanasque febres menstruo in lana arietis nigri, argenteo brachiali incluso. Diotimus Thebanus, vel omnino vestis ita infectae portiuncula, ac vel licio, brachiali inserta. Sotira obstetrix, tertianis quartanisque efficacissimum dixit plantas aegri subterlini, multoque efficacius ab ipsa muliere, et ignoranti. Sic et comitiales excitari. Icetidas medicus quartanas coitu finiri, incipientibus dumtaxat menstruis, spopondit. Inter omnes vero convenit, si aqua potusque formidetur a morsu canis, supposita tantum calyci lacinia tali, statim metum eum discuti: videlicet praevalente sympathia illa Graecorum, quum rabiem canum eius sanguinis gustatu incipere diximus. Cinere eo iumentorum omnium ulcera sanari certum est, addita caminorum farina et cera. Maculas autem

Hebetata. Mulierum scilicet aspectu, quae profluvio tali laborant. Nam earum aspectu speculorum fulgor hebetatur, ut dictum est VII, 13; reddi eumdem, si eae postea speculi partem aversam contuerentur, credidit Bythus. HARD.

Podagras. Dioscor. II, 97: Ποδαγρικὰς δὲ ὀδύνας καὶ ἐρυσιπέλατα κουφίζει καταχριόμενον. HARD.

Vel. Menstruo mulieris inquinatae. HARD.

Ac. Vel tenui filo, brachiale βραχιόνιον, ornamentum brachiorum: armilla a caeteris appellatur. HARD.

Icetidas. Et Q. Serenus, c. de quartana medicanda: *Quidam etiam miranda ferunt, veniente calore Iurantes ludum Veneris munusque petendum*. HARD.

Si. De eo aquae metu post canis rabidi morsum, vide quae diximus, VIII, 63. HARD.

Lacinia. Lacinia tali tincta menstruo. HARD.

Quum. L. VII, 13: *In rabiem aguntur gustato eo canes*. HARD.

Caminorum farina. Fuligine. H.

e veste eas, non nisi eiusdem urina ablui. Cinerem per se rosaceo mixtum feminarum praecipue, capitis sedare dolores illitum fronti, asperrimamque vim profluvii eius esse per se annis virginitate soluta. Id quoque convenit, quo nihil equidem libentius crediderim, tactis omnino menstruo postibus, irritas fieri Magorum artes. generis vanissimi, ut aestimare licet. Ponam enim vel modestissimum e promissis eorum: ex homine siquidem resegmina unguium e pedibus manibusque cera permixta, ita ut dicatur tertianae vel quotidianae, vel quartanae febri remedium quaeri, ante solis ortum alienae ianuae affigi iubent, ad remedia in iis morbis: quanta vanitate. si falsum est? quantave noxia, si transferunt morbos? Innocentiores ex his omnium digitorum resegmina unguium,

Cinerem per se rosooco mixtum. Apographum nostrum, *Cinerem per se rosaceo mixtum*, ut sit figura Imesis. PINT.

Asperrimomque vim profluvii eius esse primis amnis virginitate resoluta. Legendum, *Asperrimamque vim profluvii eius esse per se annis virginitate resoluta*, ex cod. notanda castigatione. PINT.

Per se. Aetatis ac naturae sponte, ante coitum, menstruis fluentibus. Ita MSS. Reg. 2, et alii: non, ut editi, *primis annis.* HARD.

Generis. Quae sunt plenissimae vanitatis, ut vel ex eo aestimare licet. HARD.

Tertianae vel quotidianae vel quartanae febri, etc. Scribo alio ordine, *Tertianae vel quartanae vel cotidionae febri, ex eod.* PINT.

Quanta vanitate si falsum est, quantave noxa, si transferunt morbos ad innocentiores? Ex illis omnium digitorum, etc. etc. Praepositio *ad* superfluit, ex eodem, et suppunctionis ratio corrupta est. Legatur igitur in universum sic: *Quanta vanitate si falsum est, quantave noxa si transferunt morbos. Innocentiores ex his omnium digitorum*, etc. PINT.

Noxia. Iniuria. HARD.

Si transferunt ad morbos innocentiores. Quis hoc decernet, ad magis an minus noxios transferantur? Praepositio *ad* non in Academ. non Men. non Voss. conspicua est. Haud dubie, ut decet: scribendum enim, *quanta vanitate, si falsum est? quantave noxia, si transferunt morbos? Innocentiores ex his omnium digitorum resegmina unguium ad cavernas formicarum adiici iubent.* Vbi tamen Voss. *ibici*, et supra primam litteram O, quasi velit *obiici*. Et est in eo nescio quid salis: nam *obiici* et *cavernas* videtur dictum, ut apud Livium *oppositi ad exitus claudendos.* Cicero ad Div. VI, 4, *ad omnes casus subitorum periculorum magis obiecti sumus.*

ad cavernas formicarum abiici iubent: eamque quae prima coeperit trahere, correptam subnecti collo, ita discuti morbum.

XXIV. (VIII.) Haec sunt quae retulisse fas sit, ac pleraque ex iis non nisi honore dicto. Reliqua intestabilia et infanda, ut festinet oratio ab homine fugere. In caeteris claritates animalium aut operum sequemur. Elephanti sanguis, praecipue maris, fluxiones omnes, quas rheumatismos vocant, sistit. Ramentis eboris cum melle Attico (ut aiunt) nubeculae in facie, scobe paronychia tolluntur. Proboscidis tactu capitis dolor levatur, efficacius si et sternuat. Dextra pars proboscidis cum Lemnia rubrica adalligata, impetus libidinum stimulat. Sanguis et syntecticis prodest, iecurque comitialibus morbis.

XXV. Leonis adipes cum rosaceo cutem in facie custodiunt a vitiis, candoremque servant. Sanant et adusta nivibus, articulorumque tumores. Magorum vanitas perunctis eo adipe, faciliorem gratiam apud

Idem In Pisonem: *qui non notam opponas ad malum versum, sed poëtam armis persequare. Innocentiores ex his,* puta magis. Et hoc fere. Gron.

Omn. digitorum ... subn. collo. Nil enim ex his nocivum aut scelestum, quanquam impudentissime hic mentitur qui talia suadet ac iactat. Al.

XXIV. *Honore.* Honorem praefati: uti solemus quum quid turpe dicturi sumus: tum enim sic praefamur, *si commemorare fas est, honore dicto, honos sit auribus*, aut res ipsas eo verborum ambitu exprimimus, qui virorum bonorum atque ingenuorum non offendat aures. Hard.

Claritates. Clariora animalia, ut diximus XXII, 69. H.

Nubeculae. Nubeculas hic appellat Plinius (*sic enim MSS. omnes*), quas Sext. Platon. cap. 12, de elephante, plagas et maculas. Sic enim ille, tit. 1: *Ad maculas tollendas*: « Ebur cum melle contritum et impositum, mire sanat. » Et t. 2: *Ad plagas de facie tollendas*: « Mulier si quotidie de pulvere eboris faciem suam fricaverit, plagas mundabit. » Hard.

Sternuat. Si et elephantus sternuat. Hard.

XXV. *Leonis.* Plin. Val. III, 46.

Articulorumque. Sext. Platon c. 10, de leone, tit. 4: *Ad nervorum et geniculorum* (hoc est, articulorum) *dolorum*: « Adipem leonis cum medulla et lactuca teres et commiscebis:

populos regesve promittit: praecipue tamen eo pingui, quod sit inter supercilia, ubi esse nullum potest. Similia dentis, maxime a dextra parte, villique e rostro inferiori, promissa sunt. Fel aqua addita, claritatem oculis inunctis facit: et cum adipe eiusdem, comitiales morbos discutit, levi gustu, et ut protinus, qui sumpsere, cursu id digerant. Cor in cibo sumptum, quartanis medetur: adeps cum rosaceo quotidianis febribus. Perunctos eo bestiae fugiunt. Resistere etiam insidiis videtur.

XXVI. Cameli cerebrum arefactum, potumque ex aceto, comitialibus morbis aiunt mederi: item fel cum melle potum: hoc et anginae. Cauda arefacta solvi alvum: fimi cinere crispari capillum cum oleo. Et dysentericis prodest illitus cinis, potusque quan-

tum demum perunges corpus, et sanabitur. » H.

Comitiales. Ad comitiales morbos fel leoninum pariter commendat Diosc. Εὐπ. I, 18. H.

Cor. Plin. Val. III, 6. H.

Perunctos. Abdarrahmanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. 42, p. 231: *Adipe leonis contuso cum allio siquis corpus suum obliniet, non timebit feras, imo fugabit eas. Hoc utuntur Monachi qui in desertis sunt et montibus, medicamine, ne laedantur a bestiis.* H.

Resistere etiam insidiis videtur. Numero plurium legendum, *videntur*, non *videtur*, ex antiquo codice. Dal. — *Resistere.* Dioscorid. II, 94. Φασὶ δὲ αὐτὸ (λεόντειον στέαρ) καὶ ἀντιφάρμακον ἐπιβουλεύουσιν εἶναι. *Aiunt etiam leoninum adipem insidiantibus resistere.* Hard.

XXVI. *Cameli.* Sic etiam Galen. lib. de theriaca ad Pison. cap. 9, p. 942. Et Cael. Aurel. Chron I, 4, de epilepsia: *Dant etiam cameli cerebrum fumo siccatum, atque contusum, sed infantibus vel pueris odorandum: perfectis autem aetatibus bibendum ad modum cyathi, cum mulso et aceto tribus cyathis.* Auctor libri qui Kiranidum Kirani inscribitur, II, 81: *Cerebrum cameli cum roseo inunctum capiti anterius et posterius, epilepsiam sanat: quod et admirabile et excellentissimum.* Medullam stomacho frontique illitam prodesse comitialibus, auctor est Plin. Val. III, 10. H.

Item. Vide quae de cameli felle diximus, XI, 74. Inter remedia porro quae peti ex camelo possunt, miror praetermissum a Plinio, quod in eius animalis lacte hodieque oriens omnis singulare esse intelligit, sanandae hydropisi, teste, αὐτόπτῃ Tavernerio II. tom. I, lib. I, 11, p. 116. Hard.

Et. Idem Kiranus l. c. *Arida quoque et trita stercora cameli, et super*

tum tribus digitis capiatur, et comitialibus morbis. Vrinam fullonibus utilissimam esse tradunt: itemque ulceribus manantibus: Barbaros eam servare quinquennio et heminis pota ciere alvum. Setas e cauda contortas, et sinistro brachio alligatas quartanis mederi.

XXVII. Hyaenam Magi ex omnibus animalibus in maxima admiratione posuerunt, ut pote cui et ipsi Magicas artes dederint; vimque qua alliciat ad se homines mente alienatos. De permutationis sexus annua vice diximus, caeteraque de monstrifica natura eius: nunc persequemur quaecumque medicinis produntur. Praecipue pantheris terrori esse traditur, ut ne conentur quidem resistere: et aliquid e corio eius habentem non appeti. Mirumque dictu, si pelles utriusque contrariae suspendantur, decidere pilos pantherae. Quum fugiant venantem, declinare ad dextram, ut praetergressi hominis vestigia occupent. Quod si successerit, alienari mente, ac vel ex equo hominem decidere. At si in laevam detorserit, deficientis argumentum esse, celeremque capturam. Fa-

aspersa aqua et bibita, dysentericos sanant. H.

Vrinam. Ad splenis tumores ac iocineris hanc laudat imprimis Habdarrahmanus Aegyptius, cap. 59, p. 36, ad humida item ulcera, ac scabiem, porriginem, ad aurium vitia. Hard.

XXVII. *Hyaenam.* Adib Arabes vocant, Dabuth, et Iesef. De hac re supra. Conf. Aristotel. Hist. Anim. lib. VI, cap. 32.

Qua alliciat ad se homines, etc. Quoniam sermonem humanum inter pastorum stabula assimilat, et nomen alicuius addiscit, quem foras evocatum laceret. Vide supra lib. VIII, c. 30. Sic et canes simulato vomitu prodeuntes corripit et vorat. Aelianus, de Animal. VII, cap. 22. Dal.

De. Iterum tibi adeundus Noster, lib. VIII, 44. Hard.

Ceteraque de monstrifica natura eius. Hyaenae et Focae pellem fulmine non tangi Veteres crediderunt. Rhod. XXIX, cap. 6. Vide lib. II, cap. 55. Dalec.

Praecipue pantheris terrori. Pardalin hyaenae inimicam esse scribit Aelianus, Hist. de Animal. lib. VI, cap. 22. Dal.

cilius autem capi, si cinctus suos venator, flagellumque imperitans equo septenis alligaverit nodis. Mox ut est solers ambagibus vanitas Magorum, capi iubent Geminorum signum transeunte luna, singulosque prope pilos servari. Capitis dolori alligatam cutem prodesse, quae fuerit in capite eius. Lippitudini fel illitum frontibus; aut ne omnino lippiatur, decoctum cum mellis Attici cyathis tribus, et croci uncia inunctum: sic et caligines discuti, et suffusiones. Claritatem excitari melius inveterato medicamento. Asservari autem in Cypria pyxide. Eodem sanari argema, scabritias, excrescentia in oculis: item cicatrices. Glaucomata vero iocineris recentis inassati sanie, cum despumato melle inunctis. Dentes eius dentium doloribus tactu prodesse, vel adalligatos ordine humeros humerorum et lacertorum doloribus. Eiusdem dentes, si de sinistra parte rostri eruti sint, illigatos

Lippitudini. Hausta haec esse ex Democrito, Marc. Emp. dicit cap. 8, p. 61: *Democritus*, inquit, *affirmat felle hyaenae si frons perfricetur, epiphoras incipientes, et omnem oculorum dolorem posse sedari.* Sic et Diosc. II, 96, et Galen. de theriacá ad Pison. 9, pag. 942. Hard.

Excrescentia. Carunculas excrescentes. Hard.

Glaucomata vero ioc. Γλαύκωμα vitium est oculi, quum praeter naturam glaucescit. Seu morbus humoris crystallini, mutati in glaucum, seu album, aquosumve colorem: insanabilis fere. Plaut. in Mil. act. II, sc. 1, v. 70, glaucomam vocat. Hard. — *Glaucomata vero iocinoris recentis sanie.* Sub Glaucomatis nomine olim pathemata quaelibet confundebantur quae humoribus aut membranis oculi opacitatem nactis impedimento erant quin ad retinam usque luminosi radii adveherentur; donec Remig. Lasnier varias cataractae species melius signavit. Glaucomatis dehinc sensus non tam late patere. Nec nostris diebus quidquam per hanc vocem significatur nisi humoris vitrei aut hyalodis membranae opacitas; cuius morbi nulla curatio est. As.

Ordine humeros humerorum et lacertorum doloribus. In apographo nostro *humeros ordine humerorum, lacertorum doloribus.* Ego vero, etsi duriore correctione, legendum contenderim, non *doloribus*, sed *lacertos*, ut omnia sibi mutuo respondeant: dentes doloribus dentium, humeros humerorum, lacertos lacertorum. Pint.

Eiusdem . . . eruti sint. Sibi semper in hoc similes quod illa tantum fieri iubeant quae subtilissima sunt, liceatque semper his qui se minime

ut capri pelle stomachi cruciatibus. Pulmo- no sumptos coeliacis. Ventriculis, cinerem illitum. Nervis, medullas e dorso cum oleo elle. Febribus quartanis, iecur degustatum accessiones. Podagris, spinae cinerem cum dextro pede vituli marini, addito felle mnia pariter cocta atque illita hyaenae odem morbo prodesse et fel cum lapide nulis, spasticis, exsilientibus, et quibus t, aliquid ex corde coctum mandendum, quae partis cinis cum cerebro hyaenae illi- s etiam auferri hac compositione illita, felle, evulsis prius quos renasci non libeat. lpebris inutiles tolli. Lumborum doloribus e lumbis edendas, illinendasque cum oleo. Sterilitatem mulierum emendari, oculo cum glycyrrhiza et anetho sumpto in cibo, promisso intra triduum conceptu. Contra nocturnos pavores, umbrarumque terrorem, unus e magnis dentibus lino alligatus succurrere narratur. Furentes suffiri eodem, et circumligari ante pectus, cum adipe renium, aut locinere, aut pelle praecipiunt. Mulieri candida a

anatos obiiciant, respondere non haec omnino facta quae in mandatis erant. Sic ibi de hyaenae dentibus; sed etsi hyaenae dentes haberes, quis novit an vere e sinistra parte rostri erutos? Ipse eruas, at forte aliquis vim his divinam suspicatus, furabitur, supponetque e dextra parte tractos? Aj.

Nervis, medullas, etc. Haec pariter Marc. Emp. cap. 36, pag. 240, ubi Democritum rursus laudat auctorem. Hard.

Podagris. Vide Marc. Emp. c. 36, p. 246; ubi calciamenta hyaenae pelle si quis in usu quotidiano habuerit, podagrae morbo cariturum sit. Hard. — *Hac compositione illita.* Felle cum lapide Assio: vel, cinere cordis cum cerebro subacto. Dal.

Aut. Conf. Marc. Emp. cap. 8, pag. 70. H.

Sic. Subintellige, pilos. Marc. Emp. loc. cit. H.

Furentes. Dentes usto suffiri, eumdemque circumligari ante pectus, etc. Hard.

Ante. Reg. 2 et Ch. *ante pectus suum*; *cum adipe renium*, etc. Hard.

lissimum, maxime eius quae iam infantem removerit. Et in malacia stomachi, in febribus, rosionibusque efficacissimum experiuntur. Item mammarum collectionibus cum thure, oculo ab ictu cruore suffuso, et in dolore, aut epiphoris, si immulgeatur, plurimum prodest: magisque cum melle et narcissi succo, aut thuris polline. Semperque in omni usu efficacius eius, quae marem enixa sit; multoque efficacissimum eius, quae geminos mares; et si vino ipsa cibisque acrioribus abstineat. Mixto praeterea ovorum candido liquore, madidaque lana frontibus impositum, fluxiones oculorum suspendit. Nam si rana saliva sua oculum asperserit, praecipuum est remedium. Et contra morsum eiusdem bibitur instillaturque. Eum qui simul matris filiaeque lacte inunctus sit, liberari omni oculorum metu in totam vitam affirmant. Aurium quoque vitiis medetur, admixto modice oleo;

liebre lac quamplurimum ieiuno potui dederis, donec persanetur. Hard.

Infantem. Quae lactenti puero mammam subduxerit I. Iac. Chiffl. Daedalm. II, 5, pag. 36, sic interpretatur: *quae infantem pepererit, atque in lucem ediderit.* Haud sane recte. Hard.

Et in malacia stomachi. Sic etiam Reg. 1. Alii *malicia*, male. Mollities est languentis et cuncta fastidientis stomachi. Dioscor. II, 78, στομάχου φθίσιν vocat. Hard.

Rosionibusque. Diosc. l. c. Ὠφελεῖ δὲ θηλαζόμενον στομάχου δῆξιν. *Mammis exsuctum prodest ad stomachi rosionem.* A bile fit ista stomachi rosio. Hard.

Oculo. Diosc. l. c. Μιγὲν δὲ λιβανωτῷ λείῳ, ἐνστάζεται τοῖς ἐκ πληγῆς αἱμαχθεῖσιν ὀφθαλμοῖς. *Thuris admixtum pollini, oculis ab ictu cruore suffusis instillatur.* Hard.

Et. Oculorum. Hard.

Nam si rana saliva. Rana rubeta, cuius est venenata maxime saliva. H.

Contra morsum eiusdem bibitur. Fallitur Plinius: non enim rubetae mordent, sed pestilens virus eiaculantur. Dalec.

Admixto oleo. Vet. *Opio*: et recte, inquit Chiffletius. Idem medicamentum tradit Archigenes apud Galen. I, III, κατὰ τόπους. Dal. — *Admixto.* Sic omnes editi, cum Reg. 1, cod. In Reg. 2: *admixto modice apio.* In Ch. *opio.* Vulgatae lectioni favet Marcell. Emp. 9, p. 82: *Purulentae*, inquit, *et obtunsae auriculae, et dolorem tolles, et auditum confirmatissimum reddes, si prius eluas cum lasere, cum recenti caprino, aut mulieris lacte*

aut si ab ictu doleant, anserino adipe tepefactum. Si odor gravior sit, ut plerumque fit longis vitiis, diluto melle lana includitur. Et contra morbum regium in oculis relictum, instillatur cum elaterio. Peculiariter valet potum contra venena, quae data sunt e marino lepore, buprestique, et ut Aristoteles tradit, dorycnion: et contra insaniam, quae facta sit hyoscyami potu. Podagris quoque iubent illini cum cicuta. Alii cum oesypo et adipe anserino: qualiter etiam vulvarum doloribus imponitur. Alvum etiam sistit potum, ut Rabirius scribit, et menses ciet. Eius vero quae feminam enixa sit, ad vitia tantum in facie sananda praevalet. Pulmonum quoque incommoda lacte mulieris sanantur: cui si admisceatur impubis pueri urina, vel mel Atticum, omnia singulorum cochlearium mensura, murmura quoque aurium eiici invenio. Eius quae marem peperit lacte gustato, canes rabiosos fieri negant.

permixto, deinde instilles tepidum fel caprinum, cum oleo cedrino, aequis portionibus mixto. Chiffletianae, Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ. III, 4, pag. 397: Τὰ ὑπ' Ἀρχιγένους γεγραμμένα φάρμακα πρὸς ὤτων ἀλγήματα.... Μηκωνείου ὀλίγον σὺν γάλακτι γυναικείῳ. Hard.

In. Qui oculos adhuc felleo colore suffundat. Hard.

Peculiariter. Diosc. loc. cit. Ἁρμόζει δὲ καὶ πρὸς λαγωοῦ θαλασσίου πόσιν. Hard.

Buprestique. Scribon. Larg. Comp. 190, ad buprestim. Hard.

Podagris. Diosc. loc. cit. cum cerato et opio, σὺν μηκωνείῳ καὶ κηρωτῇ καταχριόμενον. Hard.

Alii. Vide XXX, 23. Hard.

Ut. Est fortassis C. Rabirius poëta epicus, cuius Quintilianus meminit X, et Ovid. de Ponto IV, el 16, v. 5: *Quum foret et Marsus, magnique Rabirius oris.* Seneca de Benef. VI, 3: *Egregie mihi videtur M. Antonius apud Rabirium poëtam*, etc. Medicusne idem ac vates ipse, an de rebus medicis in ea re hospes, carmen ediderit, obscurum est. Hard.

Eius. In ratione victus lac eiuscemodi laudat Galenus, de remed. facile parab. tom. X, lib. II, pag. 659. Hard.

Ad vitia. Lentigines, maculas a sole contractas, ruborem, et caetera id genus.

Pulmonum. Ad pulmonis hulcera, et ad tabem commendat Galen. lib. de bonit. et vitiis succor. tom. VI, c. 4, p. 426. Hard.

XXII. Mulieris quoque salivam ieiunae potentem diiudicant oculis cruentatis. Et si contra epiphoras, ferventes anguli oculorum subinde madefiant: efficacius, si cibo vinoque se pridie ea abstinuerit. Invenio et fascia mulieris alligato capite, dolores minui.

XXIII. Post haec nullus est modus. Iam primum abigi grandines turbinesque contra fulgura, ipsa in mense connudata, sic averti violentiam caeli: in navigando quidem tempestates etiam sine menstruis. Ex ipsis vero mensibus, monstrificis alias, uti suo loco indicavimus, dira et infanda vaticinantur: e quibus dixisse non pudeat, si in defectu lunae solisve congruat vis illa, irremediabilem fieri: non segnius et in silente luna; coitusque tum maribus exitiales esse atque pestiferos. Purpuram quoque ab his eo tempore pollui: tanto vim esse maiorem. Quocumque autem alio menstruo, si nudatae segetem am-

XXII. *Mulieris.* Marc. Emp. c. 8, p. 69. HARD.

Et si contra epiphoras. Marc. Emp. c. 8, p. 57: *Si mulieris saliva, quae pueros, non puellas ediderit, et abstinuerit se pridie vino et cibis acrioribus, et in primis si pura et nitida erit, angulos oculorum tetigeris, omnem acritudinem lippitudinis lenies, humoremque siccabis.* HARD.

Et fascia mulieris alligato capite, dolores minui. Mirum, quum doloribus capitis maxime sint obnoxiae mulieres. DALEC.

XXIII. *Contra.* Assutus purpurae pannus hae voces videntur: atque ex ora libri in contextum irrepsisse. H.

Ipsa. Quum est in menstruis mulier. HARD.

Uti. L. VII, 43. HARD.

Vis illa. Menstrua purgatio, et interim mulier concipiat, comitialem morbum insanabilem fieri, quem ideo lunaticum vocant. DAL.

Coitusque tum maribus, etc. Aliquando viri ob eam causam elephantici fiunt. DAL.

Tanto. Tanto plus virium menstruis tempestas ea adiicit. H.

Quocumque. Pallad. I, tit. 35, p. 28: *Aliqui mulierem menstruatam nusquam cinctam, solutis capillis, nudis pedibus, contra erucas, et caetera, hortum faciunt circumire.* Columella de cultu hortorum X, ubi de animalibus pellendis, quae carpunt segetes: *At si nulla valet medicina repellere pestem, Dardaniae veniunt artes, nudataque plantas Femina, quae iustis tum demum operata iuventae Legibus, obsceno manat pudibunda cruore. Sed resoluta sinus, resoluto*

biant, erucas, ac vermiculos, scarabaeosque, ac noxia alia decidere. Metrodorus Scepsius in Capadocia inventum prodit, ob multitudinem cantharidum, Ire ergo per media arva, retectis super clunes vestibus. Alibi servatur, ut nudis pedibus eant, capillo cinctuque dissoluto. Cavendum ne id oriente sole faciant: sementem enim arescere. Item novellas vites eius tactu in perpetuum laedi: rutam et ederas, res medicatissimas, illico mori. Multa diximus de hac violentia. Sed praeter illa certum est, apes tactis alveariis fugere: lina, quum coquantur, nigrescere: aciem in cultris tonsorum hebetescere: aes contactum grave virus odoris accipere et aeruginem, magis si decrescente luna id accidat: equas, si sint gravidae, tactas abortum pati. Quin et aspectu omnino, quamvis procul visas, si purgatio illa post virginitatem prima sit, aut in virgine aetatis sponte. Nam bitumen

moesta capillo, Ter circum areolas, et septem ducitur horti Quae quum lustravit gradiens, mirabile visu, Non aliter quam decussa pluit arbore nimbus, Volvitur ad terram distorto corpore campe, etc. Hoc ipsum repetit idem extremo, cap. 3, l. XI, p. 405, ex Democriti libro, qui inscribebatur, περὶ ἀντιπαθῶν. Sic et Aelian H. A. VI, 35, de erucis. Hard.

Item novellas vites tactu in perpetuum laedi. Verbum *vites* desideratur in nostro codice, et *novella* ibidem legitur, non *novellas*. Pint. — *Item* MSS. Reg. 2, et alii, *item novella* tantum. Hard.

Res. Res ad medicos usus aptissimas. Hard.

Multa diximus de hac violentia, etc. Legend. *Multa diximus de hac violentia: sed praeter illa certum est, apes tactis alveariis fugere, lina cum quibus cudantur, inquinantur, nigrescere.* Salmas. — *Multa.* Magna, inquit, et numerosa videntur ea, quae hactenus retulimus, hoc capite: sed praeter ista, etc. Hard.

Linaque quum coquantur nigrescere, aciem in cultris tonsorum hebetescere. In V. C. *Luna quum coquantur, nigrescere, aciem in cultris tonsorum hebetari*: quod et melius, ut infra; *Bythus Dyrrachinus hebetata aspectu specula*, etc. et paulo post, *contactu*, non *contactum*. Pint. — *Lina.* Sic etiam Reg. 2, et alii. Si nempe coquantur aere, quod menstrua ea contigerint. Delibata ex his iam antea plurima, VII, etc. Hard.

Aut. Pint. scribendum putat: *aut in virginitate sponte absumpta.* Cod. Menap. Acad. carent τῷ *spontanea.* Vossianus: *virgine aetatis sponte.* Quod sincerum puto: *si purgatio illa post*

in Iudaea nascens, sola hac vi superari, filo vestis contactae, docuimus. Ne igne quidem vincitur, quo cuncta; cinisque etiam ille, si quis aspergat lavandis vestibus, purpuras mutat, florem coloribus adimit, ne ipsis quidem feminis malo suo inter se immunibus. Abortum facit illitus, aut si omnino praegnans supergrediatur. Quae Lais et Elephantis inter se contraria prodidere de abortivis, carbone e radice brassicae, vel myrti, vel tamaricis in eo sanguine extincto: item asinas non concipere tot annis, quot grana hordei contacta ederint: quaeque alia nuncupavere monstrifica, aut inter ipsas pugnantia: quum haec fecunditatem fieri iisdem modis, quibus illa sterilitatem, praenunciaret, melius est non credere. Bythus

virginitatem prima sit aut in virgine aetatis sponte. Mutatum ab illis, qui nesciebant, quod esset τὸ *sponte*: quod interdum ponunt Latini pro eo, quod alias dicunt *opera studio*, *beneficio*, *culpa*, *facto*. Tacitus Annal. VI, *nomine tantum et auctore opus, ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis, ripam apud Euphratis cerneretur.* Lib. XII Annal. *Transfertur regimen cohortium ad Burrhum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen, cuius sponte praeficeretur.* Columella, lib. IX, cap. 4: *Et utraque cytisus: est enim sativa, et altera suae spontis.* Plinius, lib. X, c. 54: *Quaedam autem et citra incubitum sponte naturae gignunt; ut in Aegypti fimetis.* Subiecerunt nonnulli, *sponte natum gignit*: quod longe infra illam est elegantiam. Caeterum hic me rursus destituit Andegav. cui desunt omnia ab istis verbis cap. 7, *sistit odor gravior sit ut ple.* usque ad cap. 11, *contractum ut confestim colluantur vino*: sic enim utrobique legit. Gron. — *Aut in virginea aetate spontanea.* Scribendum puto, *aut in virginitate sponte absumpta.* Nam virginitatem per se annis resolvi, prope finem capitis patefiet: et paulo post, *illitu*, non *illitus*, in vetusto exemplari. Pint. — *Aetatis.* Sponte naturae in ea aetate, ut ipse ait X, 75. Hard.

Nam. L. VII, 13: *Quin et bituminum sequax alioqui ac lenta natura, in lacu Iudaeae, qui vocatur Asphaltites, certo tempore anni supernatans, nequit sibi avelli, ad omnem contactum adhaerens, praeterquam filo, quod tale virus infecerit.* Hard. — *Inter.* Est enim aliarum menstruum aliis venenum.

Abortum. Diosc. II, 97: Γυναικὸς δὲ ἐπιμήνιον, περιαλειφόμενον καὶ ὑπερβαινόμενον, ἀσυλλήπτους δοκεῖ ποιεῖν γυναῖκας. *Menstruus feminae sanguis existimabatur circumlitu efficere ne concipiant mulieres, itemque si super eum ipsae supergrediantur.* Hard.

Bythus Dyrrachenus, etc. Alii, *Pythus.* Leg. *Bitus.* Salmas.

Dyrrachenus hebetata aspectu specula recipere nitorem tradit, iisdem aversa rursus contuentibus; omnemque vim talem resolvi, si mullum piscem secum habeant. Multi vero inesse etiam remedia tanto malo aiunt: podagras illini: strumas et parotidas, panos, sacros ignes, furunculos, epiphoras tractatu earum mulierum leniri. Laïs et Salpe canum rabiosorum morsus, et tertianas quartanasque febres menstruo in lana arietis nigri, argenteo brachiali incluso. Diotimus Thebanus, vel omnino vestis ita infectae portiuncula, ac vel licio, brachiali inserta. Sotira obstetrix, tertianis quartanisque efficacissimum dixit plantas aegri subterlini, multoque efficacius ab ipsa muliere, et ignoranti. Sic et comitiales excitari. Icetidas medicus quartanas coitu finiri, incipientibus dumtaxat menstruis, spopondit. Inter omnes vero convenit, si aqua potusque formidetur a morsu canis, supposita tantum calyci lacinia tali, statim metum eum discuti: videlicet praevalente sympathia illa Graecorum, quum rabiem canum eius sanguinis gustatu incipere diximus. Cinere eo iumentorum omnium ulcera sanari certum est, addita caminorum farina et cera. Maculas autem

Hebetata. Mulierum scilicet aspectu, quae profluvio tali laborant. Nam earum aspectu speculorum fulgor hebetatur, ut dictum est VII, 13; reddi eumdem, si eae postea speculi partem aversam contuerentur, credidit Bythus. Hard.

Podagras. Dioscor. II, 97: Ποδαγρικὰς δὲ ὀδύνας καὶ ἐρυσιπέλατα κουφίζει καταχριόμενον. Hard.

Vel. Menstruo mulieris inquinatae. Hard.

Ac. Vel tenui filo, brachiale βραχιόνιον, ornamentum brachiorum: armilla a caeteris appellatur. Hard.

Icetidas. Et Q. Serenus, c. de quartana medicanda: *Quidam etiam miranda ferunt, veniente calore Iurantes ludum Veneris munusque petendum.* Hard.

Si. De eo aquae metu post canis rabidi morsum, vide quae diximus, VIII, 63. Hard.

Lacinia. Lacinia tali tincta menstruo. Hard.

Quum. L. VII, 13: *In rabiem aguntur gustato eo canes.* Hard.

Caminorum farina. Fuligine. H.

e veste eas, non nisi eiusdem urina ablui. Cinerem per se rosaceo mixtum feminarum praecipue, capitis sedare dolores illitum fronti, asperrimamque vim profluvii eius esse per se annis virginitate soluta. Id quoque convenit, quo nihil equidem libentius crediderim, tactis omnino menstruo postibus, irritas fieri Magorum artes, generis vanissimi, ut aestimare licet. Ponam enim vel modestissimum e promissis eorum: ex homine siquidem resegmina unguium e pedibus manibusque cera permixta, ita ut dicatur tertianae vel quotidianae, vel quartanae febri remedium quaeri; ante solis ortum alienae ianuae affigi iubent, ad remedia in iis morbis: quanta vanitate, si falsum est? quantave noxia, si transferunt morbos? Innocentiores ex his omnium digitorum resegmina unguium,

Cinerem per se rosaceo mixtum. Apographum nostrum, *Cinerem per sc rosaceo mixtum*, ut sit figura tmesis. PINT.

Asperrimamque vim profluvii eius esse primis annis virginitate resoluta. Legendum, *Asperrimamque vim profluvii eius esse per se annis virginitate resoluta*, ex cod. notanda castigatione. PINT.

Per se. Aetatis ac naturae sponte, ante coitum; menstruis fluentibus. Ita MSS. Reg. 2, et alii; non, ut editi, *primis annis.* HARD.

Generis. Quae sunt plenissimae vanitatis, ut vel ex eo aestimare licet. HARD.

Tertianae vel quotidianae vel quartanae febri, etc. Scribo alio ordine, *Tertianae vel quartanae vel cotidianae febri*, ex eod. PINT.

Quanta vanitate si falsum est, quantave noxa, si transferunt morbos ad innocentiores? Ex illis omnium digitorum, etc. etc. Praepositio *ad* superfluit, ex eodem, et suppunctionis ratio corrupta est. Legatur igitur in universum sic: *Quanta vanitate si falsum est, quantave noxa si transferunt morbos. Innocentiores ex his omnium digitorum*, etc. PINT.

Noxia. Iniuria. HARD.

Si transferunt ad morbos innocentiores. Quis hoc decernet, ad magis an minus nosios tranferantur? Praepositio *ad* non in Academ. non Men. non Voss. conspicua est. Haud dubie, ut decet: scribendum enim, *quanta vanitate, si falsum est? quantave noxia, si transferunt morbos? Innocentiores ex his omnium digitorum resegmina unguium ad cavernas formicarum adiici iubent.* Vbi tamen Voss. *ibici*, et supra primam litteram O, quasi velit *obiici*. Et est in eo nescio quid salis: nam *obiici* et *cavernas* videtur dictum, ut apud Livium *oppositi ad exitus claudendos.* Cicero ad Div. VI, 4, *ad omnes casos subitorum periculorum magis obiecti sumus.*

ad cavernas formicarum abiici iubent: eamque quae prima coeperit trahere, correptam subnecti collo, ita discuti morbum.

XXIV. (VIII.) Haec sunt quae retulisse fas sit, ac pleraque ex iis non nisi honore dicto. Reliqua intestabilia et infanda, ut festinet oratio ab homine fugere. In caeteris claritates animalium aut operum sequemur. Elephanti sanguis, praecipue maris, fluxiones omnes, quas rheumatismos vocant, sistit. Ramentis eboris cum melle Attico (ut aiunt) nubeculae in facie, scobe paronychia tolluntur. Proboscidis tactu capitis dolor levatur, efficacius si et sternuat. Dextra pars proboscidis cum Lemnia rubrica adalligata, impetus libidinum stimulat. Sanguis et syntecticis prodest, iecurque comitialibus morbis.

XXV. Leonis adipes cum rosaceo cutem in facie custodiunt a vitiis, candoremque servant. Sanant et adusta nivibus, articulorumque tumores. Magorum vanitas perunctis eo adipe, faciliorem gratiam apud

Idem in Pisonem: *qui non notam opponas ad malum versum, sed poëtam armis persequare. Innocentiores ex his,* puta magis. Et hoc fere. GRON.

Omn. digitorum ... subn. collo. Nil enim ex his nocivum aut scelestum, quanquam impudentissime hic mentitur qui talia suadet ac iactat. AJ.

XXIV. *Honore.* Honorem praefati: uti solemus quum quid turpe dicturi sumus: tum enim sic praefamur, *si commemorare fas est, honore dicto, honos sit auribus*, aut res ipsas eo verborum ambitu exprimimus, qui virorum bonorum atque ingenuorum non offendat aures. HARD.

Claritates. Clariora animalia, ut diximus XXII, 69. H.

Nubeculae. Nubeculas hic appellat Plinius (sic enim MSS. omnes), quas Sext. Platon. cap. 12, de elephante, plagas et maculas. Sic enim ille, tit. 1: *Ad maculas tollendas*: « Ebur cum melle contritum et impositum, mire sanat. » Et t. 2: *Ad plagas de facie tollendas*: « Mulier si quotidie de pulvere eboris faciem suam fricaverit, plagas mundabit. » HARD.

Sternuat. Si et elephantus sternuat. HARD.

XXV. *Leonis.* Plin. Val. III, 46.

Articulorumque. Sext. Platon c. 10, de leone, tit. 4: *Ad nervorum et geniculorum* (hoc est, articulorum) *dolorum*: « Adipem leonis cum medulla et lactuca teres et commiscebis:

populos regesve promittit: praecipue tamen eo pingui, quod sit inter supercilia, ubi esse nullum potest. Similia dentis, maxime a dextra parte, villique e rostro inferiori, promissa sunt. Fel aqua addita, claritatem oculis inunctis facit: et cum adipe eiusdem, comitiales morbos discutit, levi gustu, et ut protinus, qui sumpsere, cursu id digerant. Cor in cibo sumptum, quartanis medetur: adeps cum rosaceo quotidianis febribus. Perunctos eo bestiae fugiunt. Resistere etiam insidiis videtur.

XXVI. Cameli cerebrum arefactum, potumque ex aceto, comitialibus morbis aiunt mederi: item fel cum melle potum: hoc et anginae. Cauda arefacta solvi alvum: fimi cinere crispari capillum cum oleo. Et dysentericis prodest illitus cinis, potusque quan-

tum demum perunges corpus, et sanabitur. H.

Comitiales. Ad comitiales morbos fel leoninum pariter commendat Diosc. Εὐπ. I, 18. H.

Cor. Plin. Val. III, 6. H.

Perunctos. Abdarrahmanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. 42, p. 231: *Adipe leonis contuso cum allio siquis corpus suum obliniet, non timebit feras, imo fugabit eas. Hoc utuntur Monachi qui in desertis sunt et montibus, medicamine, ne laedantur a bestiis.* H.

Resistere etiam insidiis videtur. Numero plurium legendum, *videntur*, non *videtur*, ex antiquo codice. Dal. — *Resistere.* Dioscorid. II, 94. Φασὶ δὲ αὐτὸ (λεόντειον στέαρ) καὶ ἀντιφάρμακον ἐπιβουλεύουσιν εἶναι. *Aiunt etiam leoninum adipem insidiantibus resistere.* Hard.

XXVI. *Cameli.* Sic etiam Galen. lib. de theriaca ad Pison. cap. 9, p. 942. Et Cael. Aurel. Chron. I, 4, de epilepsia: *Dant etiam cameli cerebrum fumo siccatum, atque contusum, sed infantibus vel pueris odorandum: perfectis autem aetatibus bibendum ad modum cyathi, cum mulso et aceto tribus cyathis.* Auctor libri qui Kiranidum Kirani inscribitur, II, 84: *Cerebrum cameli cum roseo inunctum capiti anterius et posterius, epilepsiam sanat: quod et admirabile et excellentissimum.* Medullam stomacho frontique illitam prodesse comitialibus, auctor est Plin. Val. III, 40. H.

Item. Vide quae de cameli felle diximus, XI, 74. Inter remedia porro quae peti ex camelo possunt, miror praetermissum a Plinio, quod in eius animalis lacte hodieque oriens omnis singulare esse intelligit, sanandae hydropisi, teste, αὐτόπτῃ Tavernerio It. tom. I, lib. I, 11, p. 116. Hard.

Et. Idem Kiranus l. c. *Arida quoque et trita stercora cameli, et super*

tum tribus digitis capiatur, et comitialibus morbis. Vrinam fullonibus utilissimam esse tradunt: itemque ulceribus manantibus: Barbaros eam servare quinquennio et heminis pota ciere alvum. Setas e cauda contortas, et sinistro brachio alligatas quartanis mederi.

XXVII. Hyaenam Magi ex omnibus animalibus in maxima admiratione posuerunt, ut pote cui et ipsi Magicas artes dederint; vimque qua alliciat ad se homines mente alienatos. De permutationis sexus annua vice diximus, caeteraque de monstrifica natura eius: nunc persequemur quaecumque medicinis produntur. Praecipue pantheris terrori esse traditur, ut ne conentur quidem resistere: et aliquid e corio eius habentem non appeti. Mirumque dictu, si pelles utriusque contrariae suspendantur, decidere pilos pantherae. Quum fugiant venantem, declinare ad dextram, ut praetergressi hominis vestigia occupent. Quod si successerit, alienari mente, ac vel ex equo hominem decidere. At si in laevam detorserit, deficientis argumentum esse, celeremque capturam. Fa-

aspersa aqua et bibita, dysentericos sanant. H.

Vrinam. Ad splenis tumores ac iocineris hanc laudat imprimis Habdarrahmanus Aegyptius, cap. 59, p. 36, ad humida item ulcera, ac scabiem, porriginem, ad aurium vitia. Hard.

XXVII. *Hyaenam.* Adib Arabes vocant, Dabuth, et Iesef. De hac re supra. Conf. Aristotel. Hist. Anim. lib. VI, cap. 32.

Qua alliciat ad se homines, etc. Quoniam sermonem humanum inter pastorum stabula assimilat, et nomen alicuius addiscit, quem foras evocatum laceret. Vide supra lib. VIII, c. 30. Sic et canes simulato vomitu prodeuntes corripit et vorat. Aelianus, de Animal. VII, cap. 22. Dal.

De. Iterum tibi adeundus Noster, lib. VIII, 44. Hard.

Ceteraque de monstrifica natura eius. Hyaenae et Focae pellem fulmine non tangi Veteres crediderunt. Rhod. XXIX, cap. 6. Vide lib. II, cap. 55. Dalec.

Praecipue pantheris terrori. Pardalin hyaenae inimicam esse scribit Aelianus, Hist. de Animal. lib. VI, cap. 22. Dal.

cilius autem capi, si cinctus suos venator, flagellumque imperitans equo septenis alligaverit nodis. Mox ut est solers ambagibus vanitas Magorum, capi iubent Geminorum signum transeunte luna, singulosque prope pilos servari. Capitis dolori alligatam cutem prodesse, quae fuerit in capite eius. Lippitudini fel illitum frontibus; aut ne omnino lippiatur, decoctum cum mellis Attici cyathis tribus, et croci uncia inunctum: sic et caligines discuti, et suffusiones. Claritatem excitari melius inveterato medicamento. Asservari autem in Cypria pyxide. Eodem sanari argema, scabritias, excrescentia in oculis: item cicatrices. Glaucomata vero iocineris recentis inassati sanie, cum despumato melle inunctis. Dentes eius dentium doloribus tactu prodesse, vel adalligatos ordine humeros humerorum et lacertorum doloribus. Eiusdem dentes, si de sinistra parte rostri eruti sint, illigatos

Lippitudini. Hausta haec esse ex Democrito, Marc. Emp. dicit cap. 8, p. 61: *Democritus*, inquit, *affirmat felle hyaenae si frons perfricetur, epiphoras incipientes, et omnem oculorum dolorem posse sedari.* Sic et Diosc. II, 96, et Galen. de theriacá ad Pison. 9, pag. 942. Hard.

Excrescentia. Carunculas excrescentes. Hard.

Glaucomata vero ioc. Γλαύκωμα vitium est oculi, quum praeter naturam glaucescit. Seu morbus humoris crystallini, mutati in glaucum, seu album, aquosumve colorem: insanabilis fere. Plaut in Mil. act. II, sc. 1, v. 70, glaucomam vocat. Hard. — *Glaucomata vero iocinoris recentis sanie.* Sub Glaucomatis nomine olim pathemata quaelibet confundebantur quae humoribus aut membranis oculi opacitatem nactis impedimento erant quin ad retinam usque luminosi radii adveherentur; donec Remig. Lasnier varias cataractae species melius signavit. Glaucomatis dehinc sensus non tam late patere. Nec nostris diebus quidquam per hanc vocem significatur nisi humoris vitrei aut hyaloidis membranae opacitas; cuius morbi nulla curatio est. Aj.

Ordine humeros humerorum et lacertorum doloribus. In apographo nostro *humeros ordine humerorum, lacertorum doloribus.* Ego vero, etsi duriore correctione, legendum contenderim, non *doloribus*, sed *lacertos*, ut omnia sibi mutuo respondeant: dentes doloribus dentium, humeros humerorum, lacertos lacertorum. Pint.

Eiusdem... eruti sint. Sibi semper in hoc similes quod illa tantum fieri iubeant quae subtilissima sunt, licetque semper his qui se minime

pecoris aut capri pelle stomachi cruciatibus. Pulmones in cibo sumptos coeliacis. Ventriculis, cinerem cum oleo illitum. Nervis, medullas e dorso cum oleo vetere ac felle. Febribus quartanis, iecur degustatum ter ante accessiones. Podagris, spinae cinerem cum lingua et dextro pede vituli marini, addito felle taurino, omnia pariter cocta atque illita hyaenae pelle. In eodem morbo prodesse et fel cum lapide Assio. Tremulis, spasticis, exsilientibus, et quibus cor palpitet, aliquid ex corde coctum mandendum, ita ut reliquae partis cinis cum cerebro hyaenae illinatur. Pilos etiam auferri hac compositione illita, aut per se felle, evulsis prius quos renasci non libeat. Sic et palpebris inutiles tolli. Lumborum doloribus carnes e lumbis edendas, illinendasque cum oleo. Sterilitatem mulierum emendari, oculo cum glycyrrhiza et anetho sumpto in cibo, promisso intra triduum conceptu. Contra nocturnos pavores, umbrarumque terrorem, unus e magnis dentibus lino alligatus succurrere narratur. Furentes suffiri eodem, et circumligari ante pectus, cum adipe renium, aut iocinere, aut pelle praecipiunt. Mulieri candida a

sanatos obiiciant, respondere non haec omnino facta quae in mandatis erant. Sic ibi de hyaenae dentibus; sed etsi hyaenae dentes haberes, quis novit an vere e sinistra parte rostri erutos? Ipse eruas, at forte aliquis vim his divinam suspicatus, furabitur, supponetque e dextra parte tractos? Az.

Nervis, medullas, etc. Haec pariter Marc. Emp. cap. 36, pag. 240, ubi Democritum rursus laudat auctorem. Hard.

Podagris. Vide Marc. Emp. c. 36, p. 246, ubi calciamenta hyaenae pelle si quis in usu quotidiano habuerit, podagrae morbo cariturum ait. Hard. — *Hac compositione illita.* Felle cum lapide Assio: vel cinere cordis cum cerebro subacto. Dal.

Aut. Conf. Marc. Emp. cap. 8, pag. 70. H.

Sic. Subintellige, pilos. Marc. Emp. loc. cit. H.

Furentes. Dentes usto suffiri, eumdemque circumligari ante pectus, etc. Hard.

Ante. Reg. 2 et Ch. *ante pectus suum, cum adipe renium*, etc. Hard.

pectore hyaenae caro, et pili septem, et genitale cervi, si illigentur dorcadis pelle, collo suspensa, continere partus promittuntur. Venerem stimulare genitalia ad sexus suos in melle sumpta, etiamsi viri mulierum coitus oderint. Quinimmo totius domus concordiam, eodem genitali et articulo spinae cum adhaerente corio asservatis, constare: hunc spinae articulum, sive nodum, Atlantion vocant: est autem primus. In comitialium quoque remediis habent eum. Adipe accenso, serpentes fugari dicunt. Maxilla comminuta in taniso, et in cibo sumpta, horrores sedari. Eodem suffitu mulierum menses evocari: tantumque est vanitatis, ut si ad brachium alligetur superioris rostri dextrae partis dens, iaculantium ictus deerraturos negent. Palato eiusdem arefacto, et cum alumine Aegyptio calefacto, ac ter in ore permutato, foetores et ulcera oris emendari. Eos vero qui linguam in calceamento sub pede habeant, non latrari a canibus. Sinistra parte cerebri naribus illita, morbos perniciosos mitigari, sive hominum, sive quadrupedum. Frontis corium fascinationibus resistere. Cervicis carnes, sive mandantur, sive bibantur, arefactae, lumborum doloribus. Nervis a dorso armisque, suffiendos nervorum dolores. Pilos rostri admotos mulierum labris amatorium esse. Iecur in potu datum, torminibus et calculis mederi. Iam cor in cibo

Ad sexus suos. Pro sexuum diversitate. Hard.

Spinae. Dorsi, aut lumborum. Nam colli spina, sine articulis, osse continuo riget, lib. VIII, cap. 30. Dal.

Atlantion. Et sane ἄτλας est extrema colli vertebra, quae pondus sustinet. Iul. Pollux, II, 4, de collo et vertebris eius, pag. 101: Ὁ τελευταῖος (σπόνδυλος) ὡς ἀρθροφορῶν, ἄτλας ὀνομάζεται. Translatione ducta ab Atlante, qui ea corporis parte sustinere caelum pingitur a poetis. Hard.

Rostri Maxillae. Rostrum, quod avium est, de animalium usurpatur. Dal. — *Rostri.* Cons. c. D. H.

potuve sumptum, omnibus doloribus corporum auxiliari: lienem lienibus: omentum, ulcerum inflammationibus cum oleo: medullas, doloribus spinae et nervorum lassitudini. Renium nervos potos in vino cum thure, fecunditatem restituere ademptam veneficio. Vulvam cum mali Punici dulcis cortice in potu datam prodesse mulierum vulvae. Adipe e lumbis suffiri difficulter parientes, et statim parere. E dorso medullam adalligatam contra vanas species opitulari. Spasticis, genitales e maribus suffitu. Item lippientibus, ruptis, et contra inflammationes, servatos pedes, tactu: laevos dextris partibus, dextros laevis. Sinistrum pedem superlatum parturienti, lethalem esse: dextro illato, facile eniti. Membranam quae fel continuerit, cardiacis potam in vino, vel in cibo sumptam, succurrere: vesicam in vino potam, contra urinae incontinentiam. Quae autem in vesica inventa sit urina, additis oleo ac sesamo, et melle, haustam prodesse aegrimoniae veteri. Costarum primam et octavam, suffitu ruptis salutarem esse: ex spina vero parturientibus ossa: sanguinem cum polenta sumptum, torminibus. Eodem tactis postibus, ubicumque Magorum infestari artes, non elici Deos, nec colloqui, sive lucernis, sive pelvi, sive aqua, sive pila, sive quo alio genere tententur. Carnes si edantur, contra canis rabidi morsus efficaces esse: etiamnum iecur efficacius. Carnes vel ossa hominis, si quae in ventriculo occisae inveniantur, suffitu podagricis auxiliari. Si ungues inveniantur in his, mortem alicuius capientium significari. Excrementa sive ossa reddita,

Renium. Sic MSS. Reg. Ch. aliique. Hard.

Aegrimoniae. Vox Tullio Horatioque nota, pro aegritudine. H.

Sive lucernis. De his Magiae generibus opportunius agetur XXX, 5. Hard.

Sive pila. Sive sphaeris. H.

quum interimitur, contra magicas insidias pollere. Fimum, quod in intestinis inventum sit, arefactum, ad dysentericos valere potum: illitumque cum adipe anserino opitulari toto corpore laesis malo medicamento: a cane vero morsis adipem illitum, et corium substratum. Rursus tali sinistri cinere decocto cum sanguine mustelae, perunctos omnibus odio venire: idem fieri oculo decocto. Super omnia est, quod extremam fistulam intestini contra ducum ac potestatum iniquitates commonstrant, et ad successus petitionum, iudiciorumque ac litium eventus, si omnino tantum aliquis secum habeat. Eiusdem caverna sinistro lacerto alligata, si quis mulierem respiciat, amatorium esse tam praesens, ut illico sequatur. Eiusdem loci pilorum cinerem ex oleo illitum viris, qui sint probrosae mollitiei, severos, non modo pudicos mores induere.

XXVIII. Proxime fabulosus est crocodilus, ingens quoque ille, cui vita in aqua terraque communis. Duo enim genera eorum: illius e dextra maxilla dentes adalligati dextro lacerto, coitus (si credimus) stimulant. Canini eius dentes febres statas arcent thure repleti, sunt enim cavi: ita ne diebus quinque

Extremam fistulam, etc. Postremam et ultimam partem, intestini recti. Dal.

Eiusdem. Foramen, quo exitus excrementorum est. Alibi caverna Plinio auris est, sive quod aurium loco alicui animalium est. Sic. XI, 50, de vitulo marino ac delphino: *Haec cavernas tantum habent aurium loco*. Et paulo post, de avibus: *Caeteris cavernae ad auditum*. H.

XXVIII. *Duo enim genera eorum*. Prior in aquis et terra aeque degit, alter in terra tantum. Dal.

Illius. Prioris, sive amphibii. Auctor libri, qui Kiranidum Kirani inscribitur, II, p. 83, sq. *Dentes autem (Crocodili) dextri abstracti, eoque vivo dimisso gestati, coitum stimulant: sinistri autem mulieribus. Si vero utrique adaptentur, facient incontinentiam*. H.

Canini. Habdarrahmanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. 47, pag. 88: *Dens crocodili ex sinistra maxilla appensus laboranti vehementi febri, curat illum*. Hard.

Arcent thure repleti. In antiquo co-

ab aegro cernatur, qui adalligaverit. Idem pollere et ventre exemptos lapillos, adversus febrium horrores venientes tradunt. Eadem de causa Aegyptii perungunt et adipe aegros suos. Alter illi similis, multum infra magnitudine, in terra tantum odoratissimisque floribus vivit. Ob id intestina eius diligenter exquiruntur iucundo nidore referta. Crocodileam vocant, oculorum vitiis utilissimam, cum porri succo inunctis, et contra suffusiones vel caligines. Illita quoque ex oleo cyprino, molestias in facie enascentes tollit: ex aqua vero morbos omnes, quorum natura serpit in facie, nitoremque reddit. Lentigines tollit ac varos, maculasque omnes. Et contra comitiales morbos bibitur ex aceto mulso binis obolis. Apposita menses

dice, *Arcent ut repleri*: ex quibus verbis eliciat quisque veriorem sensum. Pint.

Alter illi similis. Cordylum vocant. Dal.

Iucundo nidore farcta. Impressa exemplaria non *farcta* habent, sed *refracta*: scribe, *referta*, ex nostro apographo. Pint.

Crocodileam vocant. Nempe eius stercus. Pint. — *Crocodileam*. In eo animali, inquit, id quod crocodileam vocant, oculorum vitiis sanandis utilissimum est. Stercus est sive fimum crocodili; de quo multa Albert. M. de Anim. XXIV, p. 632. Cave R. Stephano credas in Thes. Lat. linguae, aienti *crocodileam esse animal simile crocodilo*. H. — Quidni tamen ipsa intestina, h. e. membranas intestinalis tubi? Nam id magis obvium. Sed e sequentibus patet de stercore esse sermonem, quod cosmetici loco usurpavere. Vide not. seq. et loc. Horat. a Dal. allatum. Aj.

Serpit in facie. Horat. *nec illi Iam manet humida creta, colorque Stercore fucatus crocodili*. Antiphanes apud Clemen. Alexand. Paedagogi III, κροκοδείλων ἀποπάτοις χρώμεναι καὶ σηπεδόνων ἀφροῖς ἐγχριόμεναι, καὶ ταῖς ὀφρύσι τὴν ἀσβολὴν ἀναματτόμεναι, καὶ ψιμμυθίῳ τὰς παρειὰς ἐντριβόμεναι. Victorius, XI, cap. 4. Putrem spumam, quod Victorius non exposuit, hic vocat Alcyonium, odorem gravem et putridum spirans, qualis est algae, ad smegmata feminarum utile, et lentigines, lepras, nigritias, vitiligines, maculas omnes. Dal.

Nitoremque. Diosc. II, 98: Ἡ δὲ τοῦ χερσαίου κροκοδείλου (ἄφοδος) ἁρμόζει ἐπὶ τῶν γυναικῶν, πρὸς εὔχροιαν καὶ στίλβωσιν τοῦ προσώπου. *Terrestris crocodili fimum mulieribus confert ad colorandam illustrandamque faciem*. Hard.

Lentigines. Galen. de fac. simpl. m. X, p. 294. Hard.

ciet. Optima quae candidissima, et friabilis, minimeque ponderosa: quum teratur, inter digitos fermentescens. Lavatur, ut cerussa. Adulterant amylo, aut Cimolia, sed maxime, qui captos oryza tantum pascunt. Felle inunctis oculis ex melle contra suffusiones, nihil utilius praedicant. Intestinis et reliquo corpore eius suffiri vulva laborantes salutare tradunt. Item velleribus circumdari vapore eiusdem infectis. Corii utriusque cinis ex aceto illitus his partibus, quas secari opus sit, aut nidor cremati, sensum omnem scalpelli aufert. Sanguis utriusque claritatem visus inunctis donat, et cicatrices oculorum emendat. Corpus ipsum, excepto capite pedi-

Optima. Totidem verbis Diosc. l. c. Hard.

Fermentescens. Quum teritur inter digitos, resolvitur, levior, solutiorque efficitur. Dioscorides, loc. citat. Ζυμίζουσα τὴν ὀσμὴν, *fermentum redolens*: minus recte, ut arbitror. H.

Adulterant amylo aut Cimolia. Adulterant sturnorum fimo, quos captos oryza pascunt, fimum id quod simile est vendentes. Alii amylum vel Cimoliam miscent. Dios. Dal. — *Adulterant.* Δολίζουσι δὲ ἄμυλον ἢ κιμωλίαν φυρῶντες. Hard.

Sed maxime, qui captos oryza. Sentit enim Plinius, crocodileam ex captivis adulterinam esse, utpote longe deteriorem, nimirum mutato animalis victu. Gel. — *Sed.* Crocodilos scilicet. Existimat enim crocodileam ex captivis deteriorem esse, mutato scilicet animalis victu. Hanc vim esse oryzae, ut stercus sturnorum qui ea pascuntur, praestare eadem existimetur, quae crocodilea efficiat, docent Diosc. l. c. Oribasius de virtut. simpl. II, pag. 75; Aegineta, XXVIII, 8, aliique. Hard.

Felle. Auctor Kiranidum, II, 8, de crocodilo terreno: *Stercus quoque cum felle mixtum, et inunctum albulas aufert*: albugines oculorum intelligit. Habdarrahmanus, 17, p. 87: *Fel crocodili illitum oculis per modum collyrii amovet ab illis albuginem.* H.

Circumdari vapore. Fumo, nidore calido. Hard.

Corii. Tum amphibii, tum terrestris. De terreno, auctor Kiranidum, II, p. 83: *De huius pelle combusto si quis fecerit ξηρὸν, id est, aridum pulverem, et superadsperserit membro quod debet comburi vel incidi, absque dolore fiet.* Hard.

Sanguis utriusque claritatem visus inunctis donat, et cicatrices oculorum emendat. Duo illa verba *donat et*, redundant, ex antiquo codice. Pint. — *Sanguis.* Auctor Kiranidum, p. 81: *Sanguis autem eius inunctus hebetationem oculorum perfecte curat.* Negat Galen. de fac. simpl. m. VI, pag. 279, id experiri se voluisse. H.

Corpus. Sic et Marc. Emp. c. 25, p. 174. Hard.

busque, elixum manditur ischiadicis, tussimque veterem sanat, praecipue in pueris: item lumborum dolores. Habent et adipem, quo tactus pilus defluit. Hic perunctos, a crocodilis tuetur, instillaturque morsibus. Cor annexum in lana ovis nigrae, cui nullus alius color incursaverit, et primo partu genitae, quartanas abigere dicitur.

XXIX. Iungemus illis simillima et peregrina aeque animalia; priusque chamaeleonem, peculiari volumine dignum existimatum Democrito, ac per singula membra desecratum, non sine magna voluptate nostra, cognitis proditisque mendaciis graecae vanitatis. Similis et magnitudine est supra dicto crocodilo, spinae tantum acutiore curvatura, et caudae ampli-

Item. Marc. Emp. l. c. H.

Hic. Habet aliquid admirabilius, si tamen credimus, auctor Kiranidum, II, p. 83: *Si quis fixerit crocodilum, et unxerit de eo, quaecumque vulnera vel plagas recipiet, nullo modo sentiet.* Propius vero, placitoque Pliniano affinius illud, quod Habdarrhamanus refert, 47, pag. 88: *Adeps crocodili applicatus morsui viperae aliorumque reptilium, plurimum proderit, et sanabit patientem.* Hard.

Instillaturque. Ita Galenus de ther. ad Pis. 10, p. 944. H.

XXIX. *Chamaeleonem.* Sic MSS. ubique, non *chamaeleontem*. H.

Desecratum. Variis destinatum, consecratumque morbis. Sic paullo inferius: *Sinistrum humerum quibus monstris consecret... pudet referre.* H.

Graecae. Quum plenissima haec vanitatis esse Plinius fateatur, eoque consilio tantum referat, ut vel risu refellat, temere in eum virus acerbitatis suae vomuisse Gellium perspicuum est, quum hunc locum ita coarguit, X, 12: *Librum esse Democriti, nobilissimi Philosophorum, de vi et natura chamaeleonis, eumque se legisse Plinius Secundus in Naturalis Historiae vicesimo octavo refert, multaque vana atque intolerabilia auribus deinde quasi a Democrito scripta tradit.* Inter Democriti sane opera istud de chamaeleone a Laërtio non censetur. Forte fuit Boli Mendesii, ut in Auctorum Indice monuimus, verbo *Democritus.* Hard.

Similis et magnitudine. In eodem: *similis ex magnitudine*: scribendum forte, *similis extra magnitudinem.* Pint. *Similis et magnitudine est.* Lege: *Similis et magnitudine supra dicto crocodilo spinae tantum ut in pisce curvatura, et caudae amplitudine distans.* Salmas. p. 873 b. 784 a.—*Similis.* Posteriori videlicet, sive terrestri, qui multum infra alterum, sive amphibium, magnitudine est, ut dictum est sup. cap. Hard.

Spinae. Spina chamaeleoni eminet

tudine distans. Nullum animal pavidius existimatur, et ideo versicoloris esse mutationis. Vis eius maxima contra accipitrum genus. Detrahere enim supervolantem ad se traditur, et voluntarium praebere lacerandum caeteris animalibus. Caput eius et guttur si roboreis lignis accendantur, imbrium et tonitruum concursus facere, Democritus narrat: item iecur in tegulis ustum. Reliqua ad veneficia pertinentia quae dicit, quamquam falsa existimantes, omittemus, praeterquam ubi irrisu coarguendum. Dextro oculo, si viventi eruatur, albugines oculorum cum lacte caprino tolli: lingua adalligata, pericula puerperii. Eumdem salutarem esse parturientibus, si sit domi: si vero inferatur, perniciosissimum. Linguam, si viventi adempta sit, ad iudiciorum eventus pollere. Cor adversus quartanas illigatum nigra lana primae tonsurae. Pedem e prioribus dextrum, hyaenae pelle adalligatum sinistro brachio, contra latrocinia terroresque nocturnos pollere. Item dextram mamillam contra formidines, pavoresque. Sinistrum vero pedem torreri in furno cum herba, quae aeque chamaeleon vocetur, additoque unguento in pastillos digeri: eos in ligneum vas conditos praestare, si credimus, ne

et recurvatur, ut piscibus: crocodilo non item. Hard.

Versicoloris esse mutationis. Variat colorem chamaeleon, quod potest ad libitum aërem servare in pulmonibus, quo cutem distendit. Tunc varii varie colores reflectuntur. Observatum quoque est coloris genus a ferae situ pendere, ratione luminis, ut patet, habita. Aj.

Detrahere. Gellius X, 12, p. 522, haec transcribens: *Accipitrem, ait, avium rapidissimam, a chamaeleonte humi reptante, et si eum forte supervolet, detrahi et cadere vi quadam in terram, caeterisque avibus laniandum sponte sua obiicere sese ac dedere.* H.

Caput. Totidem verbis haec Gellius, l. c. Hard.

Eumdem salutarem esse parturientibus, etc. Sensus est: Chamaeleonem salutarem esse, si multo ante partuitionem illatus sit: sin idem parturienti iam superveniat perniciosissimum esse. Gel.

Sinistrum. Et haec ad verbum Gellius, l. c. p. 523. Hard.

cernatur ab aliis qui habeat. Armum dextrum ad vincendos adversarios vel hostes valere, utique si abiectos eiusdem nervos calcaverit. Sinistrum humerum quibus monstris consecret, qualiter somnia quae velis, et quibus velis, mittantur, pudet referre. Omnia ea dextro pede resolvi: sicut sinistro latere lethargos, quos fecerit dexter. Capitis dolores, insperso vino, in quo latus alterutrum maceratum sit, sanari. Feminis sinistri, vel pedis cineri si misceatur lac suillum, podagricos fieri illitis pedibus. Felle glaucomata et suffusiones corrigi prope creditur, tridui inunctione: serpentes fugari ignibus instillato: mustelas contrahi in aquam coniecto: corpore vero illito detrahi pilos. Idem praestare narrant iecur, cum ranae rubetae pulmone illitum. Praeterea iocinere amatoria dissolvi. Melancholicos autem sanari,

Quibus. Quibus veneficiis. H. — Cave tamen ne hic suspicere de pudendis aut obscoenis indicatum. Monstra noster innuit, quae supra fidem omnino sunt. An.

Omnia ea dextro pede resolvi. Somnia magis arridet quam *omnia*. Pint. — *Omnia.* Nempe somnia. H.

Quos fecerit dexter. Pedem subintellige. In editis hactenus libris, *dextrum*. Sed exemplaria primitiva sequimur Reg. 2, et Chiffl. aliosque. Hard.

Feminis. Femoris. H.

Felle. A Marcello sane Emp. creditur, 8, p. 59. A Scribonio Largo, Comp. 38, ad suffusiones commendatur. Hard.

Mustelas. Hoc est, colligi, congregari. Sic infra, cap. 42, contrahi serpentes dixit, cui verbo mox *dissipari* opponitur. Hard.

Amatoria dissolvi. Τὰ φίλτρα. Illis utebantur piatrices, sagae, simulatrices, fictrices, venatrices Stygialibus, sive Cocytiis sacris, ad pelliciendos in amorem sui quos vellent. Virgilius: *Sacra Iovi Stygio quae rite incoepta paravi.* Horatius: *Nec tu inultus riseris Cocytia.* Philtra recenset apud Apuleium Laelius poeta, *Philtra omnia undique eruunt: Antipathes illud quaeritur: Trochili iunges, taeniae, Radiculae, herbae, surculi, Auriplices bitortilae, Hinnientium dulcedines. Antipathes* notum est. *Trochisci*, rotulae, instrumenta magica, quibus sortes circumagebant, ut et rhombi. *Iunges*, iynges, avis nota, de qua Theocritus in Pharmaceutria. *Hinnientium dulcedines*, hippomanes. *Auriplices bitortilae*, laminae in quibus insculpebatur eius effigies, quem devovebant, et defigebant: *ipsiplices* vocat Festus, vel ut alii legunt, *ipsillices.* Sculptarum imaginum loco interdum cereas statuas fingebant, et eas fasciis, taeniis,

si ex corio chamaeleonis herbae succus bibatur. Intestina et fartum eorum, quum id animal nullo cibo vivat, cum simiarum urina illita inimicorum ianuae, odium omnium hominum his conciliare. Cauda flumina et aquarum impetus sisti, serpentes soporari. Eadem medicata cedro et myrrha, illigataque gemino ramo palmae, percussam aquam discuti, ut quae intus sint omnia appareant: utinamque eo ramo contactus esset Democritus, quoniam ita loquacitates immodicas promisit inhiberi. Palamque est, virum alias sagacem et vitae utilissimum, nimio iuvandi mortales studio prolapsum.

XXX. Ex eadem similitudine est scincus, quem

vittis religabant. Inde simulatrices et fictrices dictae magae. Dido apud Virgilium, *Effigiemque toro locat haud ignara futuri. Veratrices* praeterea, quia se vera dicturas profitebantur. Scalig.

Melancholicos. « Melancholia dicta, *inquit Cael. Aurelius, lib.* 6, quod nigra fella aegrotantibus saepe per vomitum veniant. Graeci enim nigrum *μέλαν* vocaverunt, fel autem χολὴν appellant: et non ut plerique existimant, quod passionis causa vel generatio nigra sint fella; hoc enim est aestimantium magis quam videntium veritatem, vel potius falsum, sicut in aliis ostendimus. Nam Tullius atram bilem dixit, veluti altam iracundiam. Item Virgilius, Hercule alta iracundia moto. Hic vero, *inquit,* Alcidae furiis exarserat atro Felle dolor. Siquidem melancholici semper tristes, etc. » Hard.

Si ex corio chamaeleonis herbae succus bibatur. Ex Chifflet. affertur *chamaeleonis succus herbae.* Sed praeterea Voss. *chamaeleonis succus herbae habente bibatur.* Acad. *herbe habente bibatur.* Menap. et Gud. *habente.* Numquid *herbae gentilis?* i. cognominis. Gronov. — *Si.* In Reg. aliisque: *si ex corio chamaeleonis herbae succus hebente bibatur.* Forte, *tepente*, corio videlicet, vel *tepens* succus bibatur in vase quod ex corio animalis conflatum sit. Hard.

Intestina et fimum eorum. Qui Chiffl. contulit, notavit ex eo *falsam* et coniicit *fartum.* Quod ille coniicit, id ipsum est in Voss. manu prima: *Intestina et fartis meorum.* Acad. omissa dubia voce: *intestina et eorum.* Gron.

Quum id animal nullo cibo vivat. Errat cum vulgo Plinius: muscas enim, culices et alia id genus animalia sectatur et vorat. Dal. — *Quum.* Vide quae diximus, VIII, 51. H.

XXX. *Scincus.* Hunc crocodilum terrestrem sed sui generis Dioscorid. appellat, II, 71: Σκίγκος ... ἐστὶ δὲ κροκόδειλος χερσαῖος, ἰδιογενής, etc. Hard.

quidam terrestrem crocodilum esse dixerunt, candidiore autem, et tenuiore cute. Praecipua tamen differentia dignoscitur a crocodilo, squamarum serie a cauda ad caput versa. Maximus Indicus, deinde Arabicus. Afferuntur salsi. Rostrum eius et pedes in vino albo poti, cupiditates Veneris accendunt: utique cum satyrio et erucae semine, singulis drachmis omnium, ac piperis duabus admixtis, ita ut pastilli singularum drachmarum bibantur: per se laterum carnes obolis binis cum myrrha et pipere pari modo potae, efficaciores ad idem creduntur. Prodest et contra sagittarum venena, ut Apelles tradit, antea posteaque sumptus. In antidota quoque nobilia additur. Sextius plus quam drachmae pondere in vini hemina potum,

Squamarum s. a cauda ad caput versa. Scribe, *serie*, non *seta*, ex archetypo nostro. Pint.

Maximus. Triplici in regione nasci Dioscorides est auctor l. c. in India primum, tum in Arabia, postremum in Mauretaniae parte. H.

Afferuntur. Addito nasturtio sale conditi. Diosc. l. c. ταριχευόμενοι σὺν καρδάμῳ. Hard.

Rostrum. Nicetas in Andronico, II, n. 2, pag. 206: Ἤσθιε δὲ καὶ ζῶον Νειλῷον, κροκοδείλῳ πάνυ τοι ἐμφερὲς, σκίγκον λέγομεν, ἀπόσιτον μὲν τοῖς μὴ τὰ τοιαῦτα βρωτέα κρίνουσι· διερεθίζον δ' ὅμως καὶ διανιστῶν ἐν ταῖς ὁμιλίαις πρὸς συνουσιασμόν. *Vescebatur item Nilotica bestiola, crocodilo non absimili, quem scincum vocant: a quo cibo quum plerique abhorreant, tamen tentiginem excitat, et ad rem veneream paratos facit.* H.

Utique. Theod. Prisc. II, P. 1, c. 11, de satyriasi, vel impedimento usus venerei ..., *Virile semper officium reparaverunt, et piper, satyrion, et stinchus, et ervi semina.* Lege *et scincus, et erucae semina.* Hard.

Per. Partem eam quae renes amplectitur, drachmae pondere e vino potam, venerem accendere Dioscor. l. c. prodiderit: Φασὶ δὲ δύναμιν ἔχειν ποθὲν τὸ περὶ τοὺς νεφροὺς αὐτοῦ μέρος, ὅσον < πλῆθος μετ' οἴνου, ὁρμητικὴν πρὸς τὰ ἀφροδίσια. A Sextio Nigro videtur Dioscor. id hausisse. A Diosc. Galenus, de fac. simpl. med. XI, pag. 305. Hard.

In. Dioscor. Μίγνυται δὲ καὶ ἀντιδότοις, loc. cit. et in Alexiph. praef. pag. 396. Hard.

Sextius. Et ex Sextio, auctor lib. de simpl. med. ad Patern. tom. XIII Opp. Galeni, pag. 1001: *Ad venerea,* inquit, *facit, drachma una carunculae illius (scinci) ex vini cyatho potata: si enim plus sumatur, affert periculum.* Hard.

perniciem afferre tradit. Praeterea eiusdem decocti ius cum melle sumptum, Venerem inhibere.

XXXI. Est crocodilo cognatio quaedam amnis eiusdem, geminique victus, cum hippopotamo, repertore detrahendi sanguinis, ut diximus. Plurimi autem super Saiticam praefecturam. Huius corii cinis cum aqua illitus, panos sanat: adeps frigidas febres: item fimum suffitu. Dentes e parte laeva dolores dentium, scarificatis gingivis. Pellis eius e sinistra parte frontis in inguina adalligata, Venerem inhibet. Eiusdem cinis alopecias explet. Testiculi drachma ex aqua contra serpentes bibitur. Sanguine pictores utuntur.

XXXII. Peregrinae sunt et lynces, quae clarissime omnium quadrupedum cernunt. Vngues earum omnes cum corio exuri efficacissime in Carpatho insula tradunt. Hoc cinere poto propudia virorum, eiusdem adspersu, feminarum libidines inhiberi; item

Praeterea. Non scinci, sed lentis, hoc est, non σκίγκου, sed φακοῦ decocto cum melle, venerem scinci potu excitatam inhiberi prodidit Dioscor. II, 71, quem Galenus sequitur, de fac. simpl. med. XI, pag. 305. At Sextus aliter, quem idcirco Plinius auctorem appellat. Hard.

XXXI. *Est crocodilo cognatio quaedam amnis eiusdem, geminique victus cum hippopotamo, repertore trahendi sanguinis.* Corrigendus, ut puto, ordo verborum, legendumque ad hunc modum: *Est crocodilo cognatio quaedam gemini convictus cum hippopotamo amnis eiusdem, repertore trahendi sanguinis.* Pint.

Vt diximus. Conf. lib. VIII, c. 40. Hard.

Panos. Galen. de theriaca ad Pison. cap. 9, pag. 642. Hard.

Adeps frigidas febres. Cum frigore invadentes: aut horrificas: aut in quibus aegri vix vel nunquam incalescunt. Dal.

Scarificatis. MSS. omnes, *scarifatis*. Hard.

Testiculi. Nicander in Ther. pag. 40, adversus serpentes laudat, Η κάστορος οὖλοον ὄρχιν, Η ἵππου τὸν Νεῖλος ὑπὲρ Σάϊν αἰθαλόεσσαν Βόσκει. Gorraeus interpres: *Vel Castoris accipe testem, Aut pascentis equi per Nili magna Saitae Flumina.* Id deinde sumi iubet ex aqua, adiectis et aliis medicaminibus Diosc. II, 25, per se tritum e vino bibi suadet. H.

XXXII. *Hoc cinere poto propudia virorum.* Pudendam libidinem. H.

pruritus corporum: urina, stillicidia vesicae. Itaque eam protinus terra pedibus aggesta obruere traditur. Eadem autem et iugulorum dolori monstratur in remedio. Hactenus de externis.

XXXIII. Nunc revertemur ad nostrum orbem: primumque communia animalium remedia atque eximia dicemus: (IX) sicuti de lactis usu. Vtilissimum cuique maternum. Concipere nutrices exitiosum est: hi sunt enim infantes, qui colostrati appellantur,

Vrina. Quam λυγκούριον vocant, ut diximus VIII, 57. Hac etiam pota calculos frangi prodidit Phile, de Propriet. anim. pag. 108. Negat Plin. id esse verum, lib. XXXVII, c. 13. Hard.

Itaque eam protinus terra, etc. Id scilicet natura magistra facit, ne lotii odor praetereuntes, quibus insidiatur, abigat: qua ratione feles stercus pulvere contegunt. Dal. — *Itaque.* Vel nobis bonum in invidentes, vel ob causam aliam quam loc. cit. attulimus, libro VIII, cap. 57. Hard.

XXXIII. *Nunc revertemur ad nostrum orbem.* Voss. *praevertens.* Lege, *praevertemur*, id potius nos vertemus. Sic c. 14 huius libri: *Hinc deinde praevertemur ad genera morborum.* Et cap. ult. *Hinc deinde praevertemur ad animalia sui generis.* Id est, primum vertemur, l. XXX, 10: *Nunc praevertemur ad ea, quae totis corporibus metuenda sunt.* Haec tot locis consentiens praestantissimarum membranarum scriptura est. Gron.

Vtilissimum cuique maternum. Potest generaliter hoc asseri materno lacti omne lac postponendum, tum quod variante, prout aetates lactationis procedunt, lactis chymica essentia, et utilitas variat pretiosissimi humoris, tum quod ob illam quae exstitit puerum inter et matrem sympathicam relationem, assimilatio fit vere facilior ac gratior. Nonnumquam tamen a nutriendo filio debet abstinere mater, seu morbo laboret, seu vetus socialium consuetudinum catena, nobili muneri inimica. Ad. et J. J. Rousseau (*Émile*), pravum quidem se medicum agens, sed optimum ethicographum in hac quaestione. Ad.

Concipere. Exitiosum ea re id videtur, quod purius alimentum fetui, qui in utero est, nutriendo, non mammis replendis natura tum sufficit. Hard. — *Concipere nutrices exitiosum.* Verum. Nam physiologistae hoc axioma habent, excitato organo quolibet, minui vel inaniri alterius organi excitationem cui cum priore sympathica relatio fuit, modo istius acta identidem duntaxat eveniant, nec perpetua sint ac vitae necessaria. Ad.

Qui collostrati appellantur. Fallitur Plinius. *Colostrati* dicuntur, qui praepropere statim a puerperio crassius lac matris, ideoque in ventriculo spissescens, suxerunt. Lac autem earum, quae concipiunt, ob id noxium esse censetur, quoniam fetui et infanti nutriendis, sanguis ex quo lac conficitur, non sufficit: tum etiam, quia, quae in utero supersunt excrementa,

densato lacte in casei speciem. Est autem colostra, prima a partu spongiosa densitas lactis. Maxime autem alit quodcumque humanum, mox caprinum: unde fortassis fabulae Iovem ita nutritum dixere. Dulcissimum ad hominis camelinum, efficacissimum ex asinis. Magnorum animalium et corporum facilius redditur. Stomacho accommodatissimum caprinum, quoniam fronde magis, quam herba, vescuntur. Bu-

a nutrimento fetus in mammas recurrunt, natura, quod purius est in alimentum fetus retinente: tum quia gravidae primis mensibus consuetos cibos fastidientes alienis utuntur, ex quibus vitiosus sanguis fit: tum quia sub horam conceptus magna fit humorum in corpore perturbatio et agitatio: quae bonos cum pravis miscet. Vide lib. XI, cap. 41. Dal. — *Qui*. Et hoc superius indicavimus, IX, 96. Hard.

Est. Ita Nonius, Servius, Palladius, aliique, quos laudat Vossius in Etymol. verbo *colustrum*. Vide quae diximus XI, 96. Hard.

Colostra. Blandiendo vocem eam Plautus usurpat in Penulo: *Meum mel, meum cor, mea colostra, meus molliculus caseus*. Martialis: *De primo matrum lacte colostra damus*. Vide Aristot. Hist. VI, 21. Dal.

Maxime autem alit quodcumque, etc. Non quidem maxime alit, sed hominis naturae convenientissimum et familiarissimum est. Ovillum, bubulum, caprinum, multo plus alimenti praebent. Dalec.

Fabulae. Quem a capella, Amalthea nomine, nutritum ferunt. Vide Hygin. in Astron. Poët. cap. *Heniochus*. Nummus est ex aere maximo Antonini Pii in Thesauro Regio sine epigraphe, in quo Iupiter puerulus caprae insidet: e regione laurus e basi emicat: in ipsa basi aquila Iovem et caprum respicit. Significat Antoninum Pium aegrotum lacte caprino nutritum fuisse, et nutriri dignum, ut Iovem olim. Aquila imperatorem denotat, laurus, domum Caesaris, ex Plinio, XV, 39. Confer. nummum Commodi imperat. qui nepos Antonini, inscriptum, IOVI IVVENI. H.

Maxime... dulcissimum. Quanquam variatio in his integralium partium mutuis relationibus multa est, potes eum W. Deyeux et Parmentier sic ordinare lacteos humores; nempe, si casei abundantiam spectabis, caprinum, ovillum, bubulum, asininum, femineum, equinum; si butyri, ovillum, bubulum, caprinum, femineum, asininum, equinum; si sacchari lactei, femineum, asininum, equinum, bubulum, caprinum, ovillum; tum si seri, asininum, femininum, equinum, bubulum, caprinum, ovillum. Aj.

Ad. Post humanum. Hard.

Magnorum animalium et corporum facilius redditur. Aptior lectio, ut sentio, e *corpore*, quam *et corpore*. Pint.

Facilius redditur. Per alvum exit. Dal. Cons. Hard.

bulum medicatius. Ovillum dulcius et magis alit, stomacho minus utile, quoniam est pinguius. Omne autem vernum aquatius aestivo, et de novellis: probatissimum vero, quod in ungue haeret, nec defluit. Innocentius decoctum, praecipue cum calculis marinis. Alvus maxime solvitur bubulo. Minus autem inflat quodcumque decoctum. Vsus lactis ad omnia intus exulcerata, maxime renes, vesicam, interanea, fauces, pulmones: foris pruritum cutis, eruptiones pituitae, post abstinentiam. Nam ut in Arcadia bubulum biberent phthisici, syntecticique, et cachectae, diximus in ratione herbarum. Sunt inter exempla,

Bubulum. Maioris est, inquit, efficientiae in medendo. Medicamentosum Cato dixit de R. R. *De omnibus brassicis nulla est medicamentosior*. H.

Ovillum. Totidem verba facit de ovillo lacte Diosc. II, 75. Hard.

Quoniam est pinguius. Et ob crassitiem aegrius coquitur. Dal.

Omne. Sic etiam Dioscor. loc. cit. Ὑδαρέστερον μέντοι τὸ ἐαρινὸν τοῦ θερινοῦ, καὶ τὸ ἀπὸ χλωρᾶς νομῆς μᾶλλόν ἐστι μαλακτικὸν κοιλίας· ἔστι δὲ καλὸν γάλα τὸ λευκὸν καὶ ὁμαλὸν τῇ παχύτητι, καὶ συστρεφόμενον, ἐπειδὰν ἐπισταγῇ ὄνυχι. *Vernum tamen aquatius aestivo, et quod e viridi pascuo est, alvum magis emollit. Probatur maxime candidum, et aequali crassitudine, quod instillatum ungui conglobatur*. Hard.

Aquatius aestivo. Serosius, ideoque caseus ex eo minus pinguis. Dal. — *Aquatius*. Dilutius. Hard.

Et. Et de novellis pratis, *pascuisque viridibus*. Hard.

Innocentius decoctum. Quoniam minus in nidorem corrumpit ventriculus. Dal. — *Innocentius*. Diosc. l. c. Ἑψηθὲν δὲ πᾶν γάλα στεγνωτικὸν γίνεται κοιλίας, καὶ μάλιστα τὸ διαπύροις κάχλαξιν ἐξικμασθὲν, etc. *Lac omne decoctum, et illud quidem praecipue a quo lapillorum seu calculorum ignitorum vi tenuior pars exhausta est, ventrem adstringit*, etc. Calculos marinos Plinius adhibet: fluviatiles Dioscorides: hos enim, Suida teste, signat vox graeca κόχλακες. Porro calculorum vice, ferreos cylindros ignitos immittere se lacti solitum Galenus testatur de Fac. Simpl. Medic. X, pag. 280, atque id quidem multo efficacius. Hard.

Alvus. Bubulo, asinino, equino, inquit Diosc. l. c. Hard.

Minus. Minus inflat quodcumque semel fervefactum est ἀποζεσθὲν ἅπαξ, inquit Diosc. l. c. Hard.

Vsus. Haec omnia totidem fere verbis Diosc. loc. c. H.

Eruptiones pituitae. Pustulas succo pituitoso tumentes, τὰ φυδράκια. Ruellius apud Diosc. cap. de butyro, vertit pustulas albidas. Hard. — *Eruptiones*. Seu papularum, ut diximus XXIV, 5. Diosc. l. c. πρὸς ἐξανθήματα. Hard.

Diximus. Libro XXV, 53: *Arcades*

qui asininum bibendo liberati sint podagra, chiragrave. Medici speciem unam addidere lactis generibus, quod schiston appellavere. Id fit hoc modo: fictili novo fervet caprinum maxime, ramisque ficulneis recentibus miscetur, additis totidem cyathis mulsi, quot sint heminae lactis. Quum fervet, ne circumfundatur, praestat cyathus argenteus cum frigida aqua demissus, ita ne quid infundat: ablatum deinde igni, refrigeratione dividitur, et discedit serum a lacte. Quidam et ipsum serum iam mulso potentissimum, decoquunt ad tertias partes, et sub dio refrigerant. Bibitur autem efficacissime heminis per intervalla singulis, diebus quinis: melius a potu gestari. Datur comitialibus, melancholicis, paralyticis, in lepris, elephantiasi, articularibus morbis. Infun-

quidem non medicaminibus uti, sed lacte circa ver, quoniam tunc maxime succis herbae turgeant, medicenturque ubera pascuis. Bibunt autem vaccinum. Adiuvat etiam Cels. III, 22: *Lac quoque, inquit, quod in capitis doloribus, et in acutis febribus ... pro veneno est: in phthisi tamen, sicut in omnibus longis difficilibusque febribus recte dari potest.* Hard.

Medici Haec totidem verbis Diosc. II, 77. Hard.

Quod. Σχιστὸν, hoc est, lactis genus, ex quo serum exemptum fuit. Theod. Prisc. II, P. I, cap. 9: *Ventrem provocabis ex lacte decocto, quod schiston aliqui vocavere.* Hard.

Id. Diosc. l. c. Hard.

Ramisque. Καὶ κινούμενον κλάδῳ συκίνῳ νεοτμήτῳ. Hard.

Miscetur. Movetur, agitatur.

Cyathis. Diosc. acetum mulsum adsciscit, ὀξύμελι. Hard.

Quum. Diosc. l. c. Hard.

Infundat. Ne quid aquae in lac infundatur e cyatho. Hard.

Quidam. Le petit lait, le lait clair. Hard.

Iam. Sic restituimus admonitu cod. Ch. quin et ipsa scriptoris sententia ita postulante: antecedit enim, *additis totidem cyathis mulsi*, quae nunc verba spectat. In editis perperam *musto.* In R. 2, *multo.* Hard.

Bibitur. Diosc. l. c. Ποτίζεται δὲ ὁ ὀῤῥὸς ἐκ διαστήματος, κατὰ κοτύλην ἄχρι πέντε κοτυλῶν· ἐν δὲ τοῖς μεταξὺ διαστήμασι περιπατείτωσαν οἱ πιόντες. *Bibitur porro serum, heminis per intervalla singulis, usque ad quinos: ita ut intercedentibus spatiis potantes deambulent.* Hard.

Datur. Nempe serum lactis. Haec fere omnia Diosc. II, 76. H.

Elephantiasi. Q. Seren. cap. 11, de elephantiasi propellenda, pag. 130: *Nonnulli dixere serum prodesse bibendo.* Hard.

ditur quoque lac contra rosiones a medicamentis factas. Et si urat dysenteria, decoctum cum marinis lapillis, aut cum ptisana hordeacea. Item ad rosiones intestinorum, bubulum aut ovillum utilius. Recens quoque dysentericis infunditur: ad colum autem crudum: item vulvae, et propter serpentium ictus: potisve pityocampes, buprestis, cantharidum, aut salamandrae venenis. Privatim bubulum his qui Colchicon biberint, aut cicutam, aut dorycnium, aut leporem marinum; sicut asininum contra gypsum,

Et. Si fuerit cum alvi exulceratione coniuncta dysenteria, propter bilem quae intestina adurit, infunditur decoctum candentium silicum ope, aut cum hordeacea. Diosc. l. c. H.

Item. Diosc. loc. cit. H.

Ad colum autem crudum. Intestini coli cruciatum, praesertim ex acri humore. Dalec. — *Crudum.* Minime coctum. Hard.

Item vulvae, et contra serpentium ictus, phthisicis, cantharidum aut salamandrae aut buprestis aut pytiocampes venenis. Vetus exemplar: *Item vulvae et propter serpentum ictus potiusve pytiocampes, buprestis, cantharidum, aut salamandrae venenis.* Pint. — *Item vulvae.* Exulceratae vulvae infundi utiliter Dioscor. quoque admonet loco citato: ἐγκλύζεται δὲ καὶ μήτρᾳ εἱλκωμένη. H.

Potisve. Sinceram lectionem ex Reg. 2, cod. et eo quem Pintianus vidit, totidem apicibus repraesentamus: neglecta librorum hactenus editorum scriptura: *phthisicis, cantharidum, aut salamandrae, buprestis, aut pityocampes venenis.* Cui orationi prior ea nomine anteponi debet, quod expeditionem ac planiorem intellectum habet; nec venena modo extrinsecus excepta, sed et intus hausta declarat. Sic etiam Diosc. II, 77: Ποιεῖ δὲ τὸ πρόσφατον γάλα καὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ τῶν θανασίμων φαρμάκων δηγμοὺς, καὶ πυρώσεις, ὡς κανθαρίδος, ἢ πιτυοκάμπης, ἢ σαλαμάνδρας, ἢ βουπρήστεως. *Lac autem recens etiam efficax est contra rosiones et inflammationes a medicamentis exitialibus factas, uti a cantharide, pityocampe, salamandra aut bupreste,* etc. H.

Privatim. Diosc. l. c. et IV, 84; Scribon. Larg. comp. 184, 186, 189, 190 et 191. H. — *Privatim...dorycnium.* Ad iaceas, vel potius xeranthema, C. Bauhin dorycnium Diosc. refert, quod sic in Pin. acceperat. Cardiospermum nostrum Cordus existimavit, Codaeus *solanum manicum* (e daturis aut belladonis). Dorycnium Clusii est *liseron* Lobelii, dorycnium Tournef. quod cum loto iunxit Linn. ac separaverunt Haller cum aliis, probante Wildenow. Aliis postea leguminosis nomen impositum est. Eamdem vocem alio Noster usurpavit, ut venenum quoddam signaret, quod crediderim a Dodaeana planta derivatum. *As.*

Colchicon. Diosc. ἐφήμερον et Κολχικὸν, in Alexand. cap. 5. Herba venenata est, ut quidem suspicamur, de qua XXV, 107. Hard.

Contra. Contra haec venena Diosc.

et cerussam, et sulphur, et argentum vivum: item durae alvo in febri. Gargarizatur quoque faucibus exulceratis utilissime. Et bibitur ab imbecillitate vires recolligentibus, quos atrophos vocant: in febri etiam quae careat dolore capitis. Pueris ante cibum, lactis asinini heminam dari, aut si exitus cibi rosiones sentirent, antiqui in arcanis habuerunt: si hoc non esset, caprini. Bubuli serum orthopnoicis prodest ante caetera, addito nasturtio. Inunguntur etiam oculi, in lactis heminis sesamae additis drachmis quatuor tritis in lippitudine. Caprino lienes sanantur, post bidui inediam tertia die edera pastis capris, per triduum poto sine alio cibo. Lactis usus alias contrarius

lac quodvis adsciscit, Eὐπ. II, 161 seq. Haro.

Et sulphur. Mirum quod sulphur inter venenata recenseat, quum citra noxam dari possit. Suspicor in graeco fuisse θρύον, id est, solanum manicon, Pliniumque legisse θεῖον, id est, sulphur. Dalec. — Non insulse quidem Dalec. quamvis audacior nequo Harduinus neget citra noxam sumi genera omnia sulphuris, si praesertim paulo largius hauriantur. Innoxium sulphur, ni aliquid misceatur venenosum, quod in sulphate, ut aiunt, vel sulphurio non uno saepe potest fieri. Caeterum non errasse in vertendo Nostrum ob id praecipue rear, quod minime res mira est, si Graeci crediderint inesse sulphuri virus. Aj.

Gargarizatur. Diosc. II, 77, et Marc. Emp. 14, p. 103. Haro.

Quos atrophos vocant. Supra lib. XXII, cap. 25, *atrophas* illos vocat qui cibum non sentiunt. Dalec. — *Quos*. Qui sint atrophi Celsus docet III, 22, de tabe et eius speciebus: *Una est*, inquit, *qua corpus non alitur; et naturaliter semper aliquibus decentibus, nullis vero in eorum locum subeuntibus, summa macies oritur: et, nisi occurritur, tollit: ἀτροφίαν hanc Graeci vocant. Ea duabus fere de causis incidere consuevit: aut enim nimio timore aliquis minus, aut aviditate nimia plus quam debet, assumit: ita vel quod deest, infirmat: vel quod superat, corrumpitur.* Haro.

In febri. Celsus, loco paulo ante a nobis allato. Haro.

Aut si in exitu cibi rosiones sentirent. Voss. *aut si exitus cibi rosiones sentirent*. Exquisitius. Mox, *si hoc non esse e caprino*. Lege, *si hoc non esset, caprini*. Gron.

Rosiones. In intestinis, τῶν ἐντέρων δῆξιν Diosc. II, 77. H.

Caprino. Scrib. Larg. comp. 132: *Inflatibus lienosis dare oportebit aquam, in qua candens ferrum demissum, vel lac caprinum, capra tantummodo edera pasta*. H.

Lactis usus alias contrarius, etc. Quia crassum sanguinem gignit, quam-

capitis doloribus, hepaticis, splenicis, nervorum vitio, febres habentibus, vertigini, praeterquam purgationis gratia, gravedini, tussientibus, lippis. Suillum utilissimum tenesmo, dysenteriae, nec non phthisicis. Hoc et mulieribus saluberrimum qui dicerent, fuerunt.

XXXIV. De generibus caseorum diximus, quum de uberibus singulisque animalium membris diceremus. Sextius eosdem effectus equino, quos bubulo, tradit. Hunc vocant hippacen. Stomacho utiles qui non sint salsi, id est, recentes. Veteres alvum sistunt, corpusque minuunt, stomacho utiliores: et in totum salsa minuunt corpus, alunt mollia. Caseus recens cum melle, sugillata emendat, mollis alvum sistit. Sedat tormina pastillis in vino austero decoctis, rursusque

vis bonum. Hippocrat. aphoris. 65, lib. V. Dalec. — *Lactis.* Ita Cels. III, 22, Hippocrates quoque S. V. aphor. 64, Γάλα διδόναι κεφαλαλγέουσι, κακόν, etc. Hard.

Splenicis. « Lienis morbo dulcia omnia inimica esse, item lac ac caseum, » auctor est pariter Cels. IV, 9. Hard.

Praeterquam. Nisi si cui purgationis gratia schistum exhibeatur, hoc est, lac sero divisum, inquit Diosc. II, 78. Hard.

Purgationis gratia. schiston detur. Dalec.

Suillum. Ita libri omnes: etsi nihil Dioscorides de suillo. Quamobrem haud temere suspicamur unius litterulae immutatione *ovillum* legi fortassis posse commodius: nam ovillum tenesmo pariter et dysenteriae prodesse scribit Dioscor. II, 77. H.

Mulieri saluberrimum. Morbis supra recitatis vexatae. Dal.

XXXIV. *De generibus*, etc. Lib. XI, 96 sq. Hard.

Sextius. Et Diosc. quoque II, 80. Hard.

Hunc. Equinum. Dioscor. loc. cit. Η δὲ καλουμένη ἱππακὴ, τυρός ἐστιν ἵππιος, etc. Sic et Hippocr. de Morb. IV, t. 25, p. 144. H.

Stomacho. Totidem verbis Diosc. II, 79. Hard.

Veteres. Diosc. l. c. Ο δὲ παλαιότερος, κοιλίας σταλτικός. H.

Stomacho utiliores. Uti vice versa inutiliores stomacho iidem, quum recens saliti sunt: ὁ δὲ χσαὴς... κακοστόμαχος. Diosc. l. c. H.

Caseus. Dioscorid. loc. cit. H.

Mollis alvum sistit. Legend. *vetus alvum sistit.* Ο δὲ παλαιότερος κοιλίας σταλτικός. Dioscorid. Dal. — *Mollis.* Sic rursum idem c. 58, caseum recentem vaccinum infundi suadet ad disenterias et tormina. Vim alvum sistendi caseo attribuit passim Galenus. Vide Brassavoli indicem. H.

in patina tostis cum melle. Sapron vocant, qui cum sale et sorbis siccis e vino tritus potusque medetur coeliacis. Genitalium carbunculis caprinus tritus et impositus: item acidus cum oxymelite. Maculis in balineo illitus oleo interlinitur.

XXXV. E lacte fit et butyrum, barbararum gentium lautissimus cibus, et qui divites a plebe discernat. Plurimum e bubulo, et inde nomen: pinguissimum ex ovibus. Fit et ex caprino, sed hieme, calefacto lacte: aestate, expresso tantum crebro iactatu in longis vasis, angusto foramine spiritum accipientibus sub ipso ore, alias praeligato. Additur paululum aquae, ut acescat. Quod est maxime coactum, in summo fluitat: id exemptum addito sale, oxygala appellant. Re-

Sapron. Σαπρὸν, quasi marcidum, putrem, vetustate putidum. H.

Interlinitur. Vicissim illinitur. H.

XXXV. *E lacte fit et butyrum.* Butyro Romani non utebantur: quod in regionibus quoque, ubi ob calorem olivae frequentissimae sunt, saepius evenit; et notum est a Romanis barbaras vocari, quidquid septentrionalium gentium ubique esset. Vide quo pacto parent butyrum, apud Pallas, *Samml. historisch. Nachrichten üb. d. Mongolischen Vœlkerschaften*, I Theil. AJ.

Qui divites a plebe discernat. Nam divites plurimum quotannis e suis armentis reponunt, quod vendant: plebei parum, et quod in usum quotidianum tantum satis sit. Itaque locupletibus in censu et reditu est DAL.

Et. Βούτυρον, quod sit quasi bovis caseus, qui plurimum e lacte fit bubulo. HARO.

Pinguissimum. Dioscor lib. II, cap. 21. HARO.

Fit. Agitato scilicet tamdiu in vasis lacte, donec pingue secernatur a sero, acidoque lacte. Ita Dioscor. l. c. HARO.

Expresso tantum crebro, etc. Frequenti catilli lignei, qui baculi extremo affixus est, ictu diviso, sic ut hinc butyrum, illinc acidum lac secernatur. Nota ea est ratio in tota Gallia. DALEC.

Alias praeligato. Vel panniculo, qui foramini advolutus manu sinistra continetur, obturato. DAL. — *Praeligato*, ne scilicet butyrum effluat. H.

Additur paululum aquae, ut acescat. Immo, ut facilius dividatur. DAL.

Fluitat Leg. *fluitat, id butyrum est, oleosum natura. Reliquum decoquunt in ollis: ibi quod supernatat, exemptum, addito sale, oxygala appellant. Butyrum quo minus virus resipit*, etc. Sic emendandus hic locus Plinii: alioqui huius rei fuisse ignorantissimum fatendum est. DALEC.

Oxygala. Τὸ ὀξύγαλα. Etsi Columella oxygalam vocat, quasi lac acidum dicat, eiusque compositionem docet II, 8. Est illud porro lactis acidi genus, ita prodente Busbequio, ep.

liquum decoquunt in ollis. Ibi quod supernatat, butyrum est, oleosum natura. Quo magis virus resipit, hoc praestantius iudicatur. Pluribus compositionibus miscetur inveteratum. Natura eius adstringere, mollire, replere, purgare.

XXXVI. Oxygala fit et alio modo, acido lacte addito in recens quod velis inacescere, utilissimum stomacho. Effectus dicemus suis locis.

XXXVII. Proxima in communibus adipi laus est, sed maxime suillo, apud antiquos etiam religiosius. Certe novae nuptae intrantes, etiamnum solemne ha-

4, pag. 38, hodieque in cibatu Turcis familiare; Iugurtam id appellant; diluunt aqua frigidissima, panemque interunt; eoque utuntur in magno aestu et siti: cibus is quum palato et ventriculo gratissimus sit, tum ad exstinguendam vehementiorem sitim vim habet admirabilem. Copia eius passim venalis, ubicumque Turcarum diversoria sunt. Hard.

Oleosum. Quod vim habet olei, ἔχεται δὲ δύναμιν ἐλαιώδους. Dioscor. II, 81. Hard.

Quo magis virus resipit. Odorem insuavem, agitato lacti peculiarem. Dalec.

Hoc. Ad medicinam. Hard.

Natura. Dysentericis idcirco prodesse infusum docet Diosc. II, 81, nec alvum laxare, nisi largiore mensura potum, πλέον ποθὲν, quod et Plinius docet inferius, cap. 58. Caetera de butyro eadem Dioscor. loco citato, Τὸ δὲ αὐτὸ πληροῖ, καὶ καθαίρει, καὶ σαρκοῖ. *Replet, purgat, et carnem creat.* Ac paulo antea, μαλακτικῆς ἐστι δυνάμεως, *molliendi vim habet.* Hard.

Adstringere. Propter additum salem. Dalec.

Replere. Replere carnem hulcera. Πληροῖ τὰ ἕλκη, inquit Diosc. Εὐπ. I, 188. Hard.

XXXVII. *In.* In communibus remediis. Hard.

Nuptae. Id vero vel suillo fieri adipe, vel lupino solebat, ne quid mali medicamenti inferretur, ut dicetur extremo hoc capite. Donat. in sc. 2, act. I, Hecyr. Terentii: *Vxor dicitur vel ab ungendis postibus, et figenda lana, id est, quod quum puellae nuberent, maritorum postes ungebant, ibique lanam figebant,* etc. Serv. in Aen. IV: *Moris fuit, ut nubentes puellae, simul ac venissent ad limen mariti, postes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, et oleo ungerent: et inde uxores dictae quasi unxores.* Quae verba Isidorus in suam etymologiarum farraginem transtulit IX, cap. ult. Arnob. contra gentes III, *O egregia numinum, ac singularis interpretatio potestatum! Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis,* et quae sequuntur; ubi etiam unctionibus iis Vnxiam deam praefuisse scribit. Vide plura apud Brisson. de Ritu nupt. p. 193. Hard.

bent postes eo attingere. Inveteratur duobus modis, aut cum sale, aut sincerus: tanto utilior, quanto sit vetustior. Axungiam Graeci etiam appellavere iam in voluminibus suis. Neque est occulta virium causa, quoniam id animal herbarum radicibus vescitur. Itaque etiam fimo innumeri usus. Quamobrem non de alia loquimur sue, multo efficaciore femina, et quae non peperit. Multo vero praestantior in apris est. Vsus igitur axungiae est ad emollienda, excalfacienda, discutienda purgandaque. Medicorum aliqui admixto anseris adipe, taurorumque sevo et oesypo, ad podagras uti iubent. Si vero permanet dolor, cum cera, myrto, resina, pice. Sincera axungia medetur ambustis vel nive: pernionibus autem cum hordei cinere et galla pari modo. Prodest et confricatis membris, itinerumque lassitudines et fatigationes levat. Ad tussim veterem recens decoquitur quadrantis pondere in vini cyathis tribus addito melle. Vetus etiam phthisin in

Postes eo attingere. Vide quod notatum cap. 2 sequentis libri. Vnguendis postibus suillo adipe utebantur augurio felici, ut tam fecundaa essent, quam scrophac, quae denns pariunt. Mox tamen hoc ipso capite ex Masurio palma in hunc usum lupino adipi datur. DALEC.

Axungiam etiam Graeci appellavere. Seculo Plinii alioqui vox prorsus latina est, ab axibus dicta, vel ipso auctore post paulo. DALEC. — *Axungiam.* Οξύγγιον. Vsus ea voca Diosc. II, 3, laudandus a nobis XXXII, 23, iterumque III, 404. HARD. — *Axungia*, est medicis cuiuslibet animalis adeps.

Quamobrem non de alia loquimur sue, multo efficaciore femina. Scribo partim ex coniectura: *quam ob rem non de alia loquemur. E sue multo efficacior est femina*, ut paulo post: *E sue quae non peperit; aptissime utuntur*, etc. PINT. — *Quamobrem*, etc. Quam quae ad pascua axit, et radicibus alitur, non autem de illa, quaa in hara dumi conclusa saginatur. DALEC

Vsus. Diosc. similiter, II, 94.

Sincera. Quae sine admixto sale. Diosc. II, 94, da suillo adipe, καὶ πυριxαύστοις ἁρμόζει. HARD.

Vetus etiam phthisin in pilulis sumpta sanat. Vide an commodius legi possit *Vetustam phthisin in pilulis*, etc. Nam sequitur illico: *quae sine sale inveterata est.* PINT. — *Vetus.* Marc. Emp. 16, p. 119: *Axungiae suillae*, inquit, *unciae tres, ex vini vetustissimi*

pilulis sumpta sanat, quae sine sale inveterata est. Omnino enim non nisi ad ea quae purganda sint, aut quae non sint exulcerata, salsa petitur. Quidam quadrantes axungiae et mulsi in vini cyathis tribus decoquunt contra phthises quarto quoque die picem liquidam in ovo sumi iubent, circumligatis lateribus, et pectoribus, et scapulis eorum qui phthisin sentiunt. Tantaque est vis, ut genibus etiam adalligata, redeat in os sapor, eamque exspuere videantur. E sue quae non peperit, aptissime utuntur ad cutem mulieres. Contra scabiem vero quivis, admixto iumentorum sevo, pro parte tertia, et pice, pariterque subfervefactis. Sincera partus in abortum vergentes nutrit, collyrii modo subdita. Cicatrices concolores facit cerussa admixta, vel argenti spuma. At cum sulphure, unguium scabritias emendat. Medetur et capillo fluenti; et ulceribus in capite mulierum cum gallae parte quarta: et infumata pilis oculorum. Datur et phthisicis unciatim, cum vini veteris hemina decocta, donec tres unciae e toto restent. Aliqui et mellis exiguum adiiciunt. Panis illinitur cum calce,

cotyla una decoctae, potui phthisicis datae potenter remediantur. H.

Salsa. In MSS. Reg. 2, et Chiffl. *Gallica recipitur.* Hard.

Et mulsi in vini cyathis, etc. Duo illa verba *in vini*, non leguntur in nostro apographo. Pint.

Quarto quoque die picem, etc. *Quintoque die picem liquidam*, in eodem. Pint. — Sed Hard. et recentt. nostram lectionem servant.

Tantaque est vis, ut genibus etiam adalligata redeat in os sapor. Considerandum an non genibus *adalligata*, legendum sit, sed *genis illita.* Pint. — *Tantaque est vis*, etc. Hinc putant quidam unguenta ad morbum gallicum solemnia, ex axungia parata magnam salivae copiam per os educere. Dalec.

Contra. Hoc est, quavis, qualibet: sive e sue quae non peperit, sive quae peperit Hard.

Sincera. Minime sale condita, aut aspersa. Hard.

Cic. Marc. Emp. 4, p. 40.

Donec. Sunt in hemina drachmae sexagenae, ut dictum est XXI, 109, atque adeo unciae in hemina septem cum semisse, ut ibidem ex Cleopatra diximus. Hard.

Panis. Ad panos sanandos. Hard. —

item furunculis, duritiaeque mammarum. Rupta convulsa, et luxata sanat. Clavos, et rimas, callique vitia, cum elleboro albo: parotidas admixta farina salsamentariae testae: quo genere proficit et ad strumas. Pruritus et papulas in balineo perunctis tollit; alioque etiamnum modo podagris prodest mixto oleo vetere, contrito una sarcophago lapide, et quinquefolio tuso in vino, vel cum calce, vel cum cinere. Facit et peculiare emplastrum LXXV X. ponderi centum spumae argenteae mixtis; utilissimum contra inflammationes ulcerum. Adipe verrino inungi putant utile, quaeque serpant, illinire cum resina. Antiqui maxime axibus vehiculorum perungendis, ad faciliorem circumactum rotarum utebantur: unde nomen: sic quoque utili medicina cum illa ferrugine rotarum, ad sedis vitia virilitatisque. Et per se axungiam medici antiqui maxime probabant renibus de-

Rupta, convulsa et luxata sanat, retinemus, omittentes *spasmata*, quae dant alii, et Valpy.

Admixta farina. Pulvere testae, in qua salsamenta condita.

Salsamentariae testae. Salsamentariae testae farinam vocat salsuginis pulverem, qui testae et fundo, et lateribus inhaerescens decutitur, vel testae minutim tritae pulvisculum. Dalec.

Peculiare emplastrum LXXXV pondo. MSS. *Facit et peculiare emplastrum LXXV X. ponderi centum spumae argenteae mixtis*. Id est, septuaginta quinque denarium ponderi centum denariis. Gron.

LXXV X p. Hoc est, septuaginta quinque denarium ponderi axungiae, centum spumae argenteae denariis mixtis. Hard.

Inungi MSS omnes, vetusto more, *inungui*. Vt supra cap. 44: *Vngui*, *fricari*. Hard.

Quaeque. Etiam hulcera quae serpunt Hard.

Vnde. Axungia nempe ita dicta, quia ea curruum axes ungantur, ut facilius circa eos volvantur rotae, brevique tempore maius conficiant spatium. Graecis plerumque λῖπος est. Glossae Philoxeni: *Axungia* λῖπος ἐν ᾧ τοὺς ἄξονας χρίουσιν. H.

Ferrugine. Hoc est, cum ramentis illis; nigrisque sordibus, quae ex attritu ferramentorum in modiolo et axe crescunt. Hard.

Medici. Quos etiam secutus est Diosc. II, 81, ubi de suillo adipe: Λαβὼν τὸ πρόσφατον καὶ κατάπιμελον, οἷόν ἐστι τὸ νεφριαῖον, εἰς ὕδωρ ἀχψελὲς ὄμβριον ὡς ὅτι ψυχρότατον ἐξυμένισον, καὶ τρῖβε ταῖς χερσὶν ἐπιμελῶς ἀνατρίβων αὐτό, etc. *Sumito re-*

tractam, exemptisque venis aqua caelesti fricabant crebro, decoquebantque fictili novo saepius, tum demum asservantes. Convenit salsam magis emollire, excalfacere, discutere, utilioremque esse vino lotam. Masurius palmam lupino adipi dedisse antiquos tradit. Ideo novas nuptas illo perungere postes solitas, ne quid mali medicamenti inferretur.

XXXVIII. Quae ratio adipis, eadem in his quae ruminant sevi est, aliis modis, non minoris potentiae. Perficitur omne exemptis venis aqua marina vel salsa lotum, mox in pila tusum, aspersa marina. Crebro postea coquitur, donec odor omnis aboleatur. Mox assiduo sole ad candorem reducitur. A renibus autem laudatissimum est. Si vero vetus revocetur ad curam, liquefieri prius iubent: mox frigida aqua lavari saepius, dein liquefacere affuso vino quam odoratissimo; eodemque modo iterum ac saepius coquunt,

centem proepinguem, qualis is est, qui renibus detrahitur, et in largiorem aquam caelestem quam frigidissimam exemptis pelliculis immittito, manibusque terito, ipsum accurate fricans, ac veluti distringens, etc. Idem cap. 90: ἐκτρίβων σφοδρῶς, *valde confricando*. Hard.

Decoquebantque fictili novo saepius, tum demum osservantes. Scribe: *decoquebantque fictili novo semiustum demum asservantes*, ex antiquo codice. Pint.

Masurius palmam lupino adipi, etc. Cuncti hactenus Massurius: mirosane errore, ut ubi ad memoriam recurrere libuerit, evidenti. Scribendum unico tantum, *s*, *Masurius*; primam enim habet brevem: ut in illo Persii: *Excepto si quid Masuri rubrica vocavit.* Adstipulante etiam nostro archetypo; recentiores etiam et impressi codices: sic habent, Pint..

Ideo. Vide quae de suillo adipe diximus initio huius capitis. Vide et Sext. Pl. cap. 8, de lupo, t. 4, ubi de lupini adipis facultate ad pellenda phantasmata, daemones, umbras. H.

XXXVIII. *Perficitur.* Haec totidem verbis Diosc. II, 89: Καὶ τοῦ βοείου δὲ στέατος ἐξυμενιστέον τὸ νεφριαῖον, καὶ θαλάττῃ πελαγίᾳ πλυτέον· εἶτα εἰς ὅλμον ἐμβλητέον, καὶ κοπτέον ἐπιμελῶς, ἐπιῤῥαινομένης τῆς θαλάττης, etc. *Bubulo quoque seu renibus maxime detracto eximendae pelliculae, ipsumque oqua marina ex alto petita eluendum: mox in pilam coniectum, adspersa maris aqua, tundendum diligenter*, etc. Hard.

In. Mortario. Hard.

Si vero revocetur, etc. Eamdem et in recenti curam adhibet Dioscor. II, 90. Hard.

donec virus evanescat. Multi privatim sic taurorum, leonumque, ac pantherarum, et camelorum pinguia curari iubent. Vsus dicetur suis locis.

XXXIX. Communis et ratio medullarum est. Omnes molliunt, explent, siccant, excalfaciunt. Laudatissima cervina, mox vitulina, dein hircina, et caprina. Curantur ante autumnum recentes lotae, siccataeque in umbra: per cribrum dein liquatae, per lintea exprimuntur: ac reponuntur in fictili, locis frigidis.

XL. Inter omnia autem communia animalium vel praestantissimi effectus fel est. Vis eius excalfacere, mordere, scindere, extrahere, discutere. Minorum animalium subtilius intelligitur, et ideo ad oculorum medicamenta utilius existimatur. Taurino praecipua potentia, etiam in aere pellibusque colore aureo ducendis. Omne autem curatur recens praeligato ore lino crasso, demissum in ferventem aquam semihora, mox siccatum sine sole, atque in melle conditum. Damnatur equinum, tantum inter venena: ideo Fla-

XXXIX. *Omnes.* Dioscorid. II, 95: Ἅπαντες δέ εἰσι μαλακτικοὶ, θεραπευτικοὶ, πληρωτικοὶ ἑλκῶν. *Omnes porro medullae molliunt, rarefaciunt, ad curationem faciunt, et hulcera explent.* Hard.

Explent. Carne replent *ulcera*

Excalfaciunt. Hoc falsum, nisi ex calidissimis animalibus fuerint. Sunt enim natura temperatae. Dal.

Laudatissima. Dioscorid. loco cit.: Μυελῶν δὲ κράτιστός ἐστιν ἐλάφειος, εἶτα μόσχειος, καὶ μετὰ τοῦτον ταύρειος, εἶτα αἴγειος καὶ προβάτειος. Ita et Galenus de Fac. simpl. med. XI, 4, p. 802. Hard.

Curantur. Dioscorid. fere ad verbum, loco citato. Hard.

Dein Dioscor. loc. cit. Hard.

XL. *Inter omnia.* Inter remedia. H.

Vis. Εἰσὶ δὲ πᾶσαι αἱ χολαὶ δριμεῖαι θερμαντικαὶ, etc. Hard.

Taurino. In medicinae usu taurinum ovillo, hircino, suillo, ursinoque anteponit Dioscorides, loco cit. Hard.

Praeligato. Os folliculi, quo fel continetur, lino praeligandum. Dioscorid. loco citato: Χολὴ πᾶσα ἀποτίθεται τούτῳ τῷ τρόπῳ. Λαβὼν τὸν πρόσφατον, καὶ ἀποδήσας τὸ στόμα αὐτῆς λίνῳ, κάθεσο εἰς ὕδωρ ζέον, etc. Hard.

Ideo. Affert causam aliam Festus: *Equo vehi Flamini Diali non licebat: ne si longius digrederetur, sacra negligerentur.* Gellius, X, 15, p. 528, ex Fabii Pictoris libris annalibus:

mini sacrorum equum tangere non licet, quum Romae publicis sacris equus etiam immoletur.

XLI. Quin et sanguis eorum septicam vim habet. Item equarum, praeterquam virginum, erodit, emarginat ulcera. Taurinus quidem recens inter venena est, excepta Aegira. Ibi enim sacerdos Terrae vaticinatura, tauri sanguinem bibit, priusquam in specum descendat. Tantum potest sympathia illa, de qua loquimur, ut aliquando religione, aut loco fiat. Drusus tribunus plebei traditur caprinum bibisse, quum pallore et invidia veneni sibi dati insimulare Q. Caepionem inimicum vellet. Hircorum sanguini tanta vis est, ut ferramentorum subtilitas non aliter acrius induretur, scabritia poliatur vehementius, quam lima. Non igitur et sanguis animalium inter communia dici potest, et ideo suis quisque dicetur effectibus.

Equo Dialem Flaminem vehi religio est.

Quum. Festus: *October equus appellatur, qui in campo Martio mense octobri immolatur quotannis Marti*, etc. Et verbo *Panibus*: *Panibus redimebant caput equi immolati idibus octobribus in campo Martio, quia sacrificium fiebat ob frugum eventum: et equus potius quam bos immolabatur, quod hic bos frugibus pariendis aptus.* Idibus item decembribus, equestribus ludis dexter equus victor Marti sacer immolabatur, teste Plutarch. in Q. R. pag. 287. Fuit et iste mos aliarum gentium: ut Persarum exempli gratia, Ovidio teste in Fastis, I, 385: *Placat equo Persis radiis Hyperiona cinctum, Ne detur celeri victima tarda Deo.* H.

XLI. *Quin.* Dioscor. II, 97: Τὸ δὲ τῶν ὀχευτῶν ἵππων αἷμα σηπτικοῖς μίγνυται. *Equorum admissariorum sanguis in septica, hoc est, erodientia medicamenta additur.* Hard.

Taurinus quidem recens, etc. Eius potu Midas et Themistocles mortem sibi consciverunt. Aristophanes in Equitibus: βέλτιστον ἡμῖν αἷμα ταύρειον· ὁ Θεμιστοκλέους γὰρ θάνατος αἱρετώτερος. Vide Rhod. l. XIV, cap. 42, et supra lib XI, cap. 30. Dal. — *Taurinus.* Vide Diosc. in Alex. 25. Hard.

Ut. Ea est aliquando vel religionis, vel soli vis, ut sympathia, consensioque, et concordia inde sentiatur, inter res alioqui adversas, ita ut ne venena quidem tum noceant. Hard.

Drusus. De Druso et Caepione dicetur lib. XXXIII, cap. 6. Meminit caprini sanguinis a Druso epoti, ut Latinorum postulata differret, qui civitatem per illum sperabant, Aurel. Vict. de Vir. Illustr. cap. 66, adiicitque repente concidisse, semianimem-

XLII. Digeremus enim in mala singula usus plurimumque contra serpentes. Exitio his esse cervos nemo ignorat, ut si quae sunt, extractas cavernis mandentes. Nec vero ipsi spirantesque tantum adversantur, sed membratim quoque. Fugari eas nidore cornus, eorum si uratur, dictum est: at e summo gutture ustis ossibus, congregari dicuntur. Pelles eiusdem animalis substratae, securos praestant ab eo metu somnos. Coagulum quoque ex aceto potum ab ictu: et si omnino tractatum sit, eo die non ferit serpens. Testes quoque eius inveterati, vel genitale maris sa-

que domum relatum, vota pro illo per Italiam publice suscepta, etc. H.

XLII. *Digeremus*. Prius legebatur *in animalia singula*, plane contra veterum exemplarium fidem Reg. 2, et Chiffl. quem religiose secuti sumus: contraque scriptoris sententiam, qui toto hoc deinde reliquo volumine, ab hoc primum loco auspicatus, non in animalium, sed morborum genera, medicinas digerit. Adde huius loci indicem: in quo diserte legitur: *Privatae ex animalibus medicinae digestae in morbos*. Hard.

Plurimumque contra serpentes Scribendum reor *primum*, non *plurimum*. Pint.— *Plurimumque*. Ita libri omnes. Providentiam naturae commendat, quae plurima suggerat remedia contra malorum omnium pessimum, hoc est, serpentium ictum. Hard.

Exitio. Serpentibus. Vide quae diximus VIII, 50. Hard.

Vt si quae sunt, extractas cavernis mandentes. Scribo: *Vtique spiritu extractas cavernis mandentes*: sequitur enim continuo, *nec vero ipsi spirantesque tantum*, etc. Causa erroris librario fuit dictio illa, *spiritu*, compendio scripta: pro *spu* enim accepit, *sunt*. Pint.

Nec vera ipsi spirantesque tantum adversantur. *Nec vero ipsis spirantes tantum adversantur*, in nostro exemplari. Pint.

Fugari. Cf. supra lib. VIII, cap. 50. Hard.

Pelles. Q. Seren. Sammon. de serpentium morsibus excludendis, §. xlvii, v. 23: *Dicendum et quae sit praecox medicina timenti Cautio: namque potest diros praevertere morsus.... Si tu cervina per noctem in pelle quiesces, Aut genere ex ipso dentem portabis amicum*. Sext. Platon. de Cervo, cap. 1, num. 23: *In cervina pelle si iacuerit, nullus ad hominem serpens accedit*. Hard.

Et si omnino tractatum sit. *Tactum* legerem potius quam *tractatum*: nam in vetere codice *tractum* habetur. Pint. — *Et*. In MSS. *tractum*: forte, *tactum*. Hard.

Vel. Nicand. in Ther. pag. 43; Dioscorid. II, 48; Sext. Plat. de Cervo, cap. 1, num. 15: *Naturae cervi (hoc est genitalis) siccatae et corrosae, si drachmam unam in sorbitione ovi potaveris, omnes morsus serpentis*

lutariter dantur in vino: item venter, quem centipellionem vocant. Fugiunt et omnino dentem cervi habentes, aut medulla perunctos, sevove cervi, aut vituli. Summis autem remediis praefertur hinnulei coagulum, matris utero exsecti, ut indicavimus. Sanguine quoque cervino, si una urantur dracontion, et cunilago, et anchusa lentisci ligno contrahi serpentes tradunt. Dissipari deinde, si sanguine detracto adiiciatur pyrethrum. Invenio apud auctores graecos ani-

apud te innocuus fiet, etc. Hard.

Item. In cervis, caeterisque ruminantibus, geminus venter est, ut diximus XI, 78. Ex his alter in cervis centipellio nuncupatur, a Gr. echinus et reticulum, quod multis constet plicaturis sinubusque, ac veluti pellibus. Nostris, *la double.* — Sic optime cod. Reg. 2, et Chifflet. non, ut editi, *ventres, centipelliones qui vocantur.* Signat enim e gemino cervi ventre alterum tantum, ut diximus: secutus videlicet summum rei medicae auctorem Nicandrum, in Theriac. pag. 40, ubi hoc pariter medicamentum adsciscit adversus serpentium morsus: Η ἐλάφου νηδὺν, τὴν δὴ καλέουσιν ἐχῖνον, Ἄλλοι δ' ἐγκατόεντα κεκρύφαλον· ὧν ἀπερύσας Δραχμάων ὅσσον τε δύω καταβάλλεο μοίρας Τέτρασιν ἐν κυάθοις μέθυος πολιοῦ ἀπομίξας. Hoc est, Gorraeo interprete: *Aut cervi ventrem, quem multi nomine echinum, Reticulumque vocant, alio sub ventre latentem. Exempta haec praebe drachmarum pondere binum, Antiqui cyathis temeti mixta quaternis.* Scholiastes vetus in eum locum, pag. 27: Ἰστέον δὲ ὅτι τρεῖς εἰσὶ κοιλίαι. Καὶ ἡ μὲν πρώτη καὶ ἄνω κεκρύφαλος καλεῖται, παρὰ τὸ κρύπτειν τὴν τροφήν. Ἡ δὲ δευτέρα, ἐχῖνος, διὰ τὸ ἔχεσθαι ἐκεῖ τὴν τροφὴν, ἢ διὰ τὸ τραχὺ, ἢ πολύπτυχος. Τρίτη δὲ, ἡ ἀποκριτικὴ, caeteraque quae sequuntur, digna lectu. Hard.

Centipellionem vocant. Nos vulgo vocamus *le mirefeuillet.* Echinum Aristoteles vocat: ἤνυστρον, omasum, *le mullachon*: κεκρύφαλον, reticulum, *la coiffe*: et μεγάλην κοιλίαν, *la double.* Dal.

Fugiunt. Q. Serenus, loco ante citato a nobis. Hard.

Sevove. Dioscorid. II, 94. Elephantinus adeps, inquit, et *cervinus peruncti, serpentes fugant.* Τὸ δὲ ἐλεφάντειον καὶ ἐλάφειον στέαρ, ἑρπετὰ διώκει καταχριόμενον. Hard.

Aut vituli. Sic MSS. Reg. 2, aliique, non *hinnuli*, ut libri editi. Hard.

Summis. Scholiast. Nicandri in Theriac. pag. 27: Νικόων ἐν ταῖς δυνάμεσι, ἀρίστην τὴν πιτύαν εἶναί φησι, πρώτην τοῦ νεβροῦ, δευτέραν δὲ τὴν τοῦ λαγωοῦ, καὶ τρίτην τὴν τοῦ ἐρίφου. Vide Scrib. Larg. comp. Med. cap. 2. Hard.

Ut. Lib. VIII, cap. 50. Hard.

Si. Si simul urantur lentisci ligno. Hard.

Contrahi. Congregari. Hard.

Pyrethrum. Πύρεθρον Dioscor. III, 86, in notis, pag. 486, Ῥωμαῖοι, σαλίβαρις. Salivarem Latini appellavere: quod, ut ait Dioscorid. loco

mal cervo minus, et pilo demum simile, quod ophion vocaretur. Sardiniam id tantum ferre solitam. Hoc interiisse arbitror, et ideo medicinas ex eo omitto. (x). Apri quoque cerebrum contra eas laudatur cum sanguine. Iecur etiam inveteratum cum ruta potam ex vino. Item adeps cum melle resinaque. Simili modo verrinum iecur, et fellis dumtaxat fibra,

citato, commanducata radix pituitam extrahit. In officinis retinet pyrethri nomen: Gallis, *pied d'Alexandre*. Pingitur à Lobelio in Obs. pag. 447. Hasn.

Ophion vocaretur. Impositum nomen id fuit, quia serpentibus adversetur, et infestum sit. Musmonem esse puto descriptum supra l. VIII, cap. 49. Fit et eius mentio sub finem lib. XXX, cap. 15. Vel obliviosus, vel parum attentus hic Plinius fuit. Dal.

Hoc. Notabile in primis id iam in suspicionem venisse quod nostris diebus clarissima ingenia famae inseruit. Nec plus de his dicendum quae omnes intelligunt. Nugabatur hoc loco Harduinus. Al.

Apri. Contra serpentes Sext. Plat. de apro, tom. III, c. 7, ad serpentium morsus cerebrum apri laudat, ex melle contritum, impositumque. Hard.

Iecur. Nicand. in Theriac. pag 40; Dioscorid. II, 48. H. — *Iecur etiam inveteratum cum ruta potum*, etc. Haud quidem hic iecur, potius vero ruta inservit, quae tunc stimulantium more, aristolochiarum anguicidae et serpentariae, exempli gratia, venenum acre vehementer expellit. Aprino enim iecore uti perinde est ac si cervino, viperino, aquilino, vulpino, lupino, erinaceino et aliis utaris, ac si etiam vitulinam aut bovinam aegrotanti carnem administres, illumque ovis butyroque ingurgites. De hoc autem aprini iecoris usu apud Nicandr. in Theriac. et Dioscoridem, lib. II, c. 48, legendum est, ut Hard. supra indicavit. H. Cloquet.

Verrinum iecur exemptis dumtaxat fibris quatuor obolorum pondere. Voss. *verrinum iecur et fellis dumtaxat febris* (consentit hactenus, Chifflet.) *XIV pondere*; hoc est, denariorum quatuor Gud. et Menap. *Verrinum et iecore fellis dumtaxat librae pondere*. Vj et Acad. nisi quod *oiecore* pro iecore. Gronov. — *Exemptis dumtaxat fibris*. *Et fellis dumtaxat fibra*, in vetusto exemplari. Pint. — *Et*. Et fibra quae vergit ad fellis folliculum. In libris hactenus vulgatis, *exemptis dumtaxat fibris*, ex interpolatorum videlicet officina, imperite prorsus: nam quid exemptis fibris superesse iecoris ad medicinae usum, amabo, possit? In R. 2 cod. et eo quem Pintianus vidit, totidem plane apicibus *et fellis dumtaxat fibra*, quae sincera sane scriptura est, egregie stabilita Nicandri testimonio in Theriac. pag. 40, ubi hanc ipsam medicinam tradit et explicat: Η ἀπὸ κάπρου Ηπατὸς ἀκρότατον κέρσας λοβὸν, ὅς τε τραπέζης Εκφύεται, νεύει δὲ χολῆς σχεδὸν ἠδὲ πυλάων. Καὶ τὰ μὲν ἂν σύμμικτα πίειν δόθι, ἄνδιχα κόψας Οξεος ἢ οἴνης· πλεῖον δ' ἄκος ἕψεται ῥίνης.

x. quatuor pondere, vel cerebrum in vino potum. Caprarum cornu vel pilis accensis, fugari serpentes dicunt, cineremque e cornu potum vel illitum contra ictus valere: item lactis haustus cum uva taminia, vel urinae cum aceto scillite: caseum caprinum cum origano impositum, vel sevum cum cera. Millia praeterea remediorum ex eo animali demonstrantur, sicut apparebit: quod equidem miror, quum febri negetur carere. Amplior potentia feris eiusdem generis, quod numerosissimum esse diximus. Alia vero et hircis. Democritus etiamnum effectus eius auget, qui singularis natus sit. Fimo quoque caprarum in aceto decocto illini ictus serpentium placet, et recentis cinere in vino: atque in totum difficilius se recolli-

Gorraeus Interpres: *Aut cape summam Aprugni fibram iecoris, quae nata trapeza Vergitur ad bilis follem, portisque propinquat. Haec tusa, et mixto diluta bibantur aceto, Aut vino: virtus sed longe maxima vino* Τράπεζα et πύλη τῆς τροφῆς, partes sunt iecoris anatomicis cognitae. Sic paulo post, ubi scripsimus *X quatuor*, hoc est, denarium quaternum pondere, interpolatorum pari oscitantia, *quatuor obolorum* in libris hactenus editis legebatur. Hard.

X quatuor. Hoc est, denariorum quatuor. Hard.

Caprarum. Sext. Plat. de capro et capra, tom. III, cap. 5: Ad serpentis morsum: *Pulverem de cornu caprae et eius lac cum origano, et vini cyathis tribus bibat, venenum excutit.* Hard.

Cineremque eorum potum vel illitum. Voss. *cinereque et cornu.* Scribe, *Cineremque e cornu potum vel illitum*: ut Gud. Academicus, Menapius. Gron.

Caseum caprinum cum origano impositum. Res forte, si caseum vetus salsissimumque sit, et, ut aiunt chymici, ammoniaca impraegnatum, fieri potest. Aliter haud concipitur. H. Cloquet.

Quum febri negetur carere. Obnoxias quidem esse morbo comitiali Plutarchus scribit in Quaest. Roman. quaest. 3. Dal. — *Quum.* Vide quae nos supra diximus ad lib. VIII, c. 76. Hard.

Amplior. Silvestribus: capreis, rupicapris, aliisque, de quibus VIII, 79. Hard.

Qui. Qui solus ex matre sit genitus. Hard.

Fimo quoque caprarum in aceto, etc. Quidni? Aceti vis, una parte, satis evidens; dum, altera parte, ammoniacam stercori huius quadrupedis inclusam aliqua certe virtute quoque vigere non minus clarum est. Etenim ammoniaca volatilis et liquida, sive Gallorum *alkali volatil fluor*, chymicorum recentiorum *acetas ammonia-*

gentes a serpentium ictu, in caprilibus optime convalescunt. Qui efficacius volunt mederi, occisae caprae alvum dissectam cum fimo intus reperto statim illigant. Alii carnem recentem hoedorum pilo suffiunt, eodemque nidore fugant serpentes. Vtuntur et pelle eorum recente ad plagas, carne et fimo equi in agro pasti, coagulo leporis ex aceto, contraque scorpionem et murem araneum. Aiunt autem non feriri leporis coagulo perunctos. A scorpione percussis, fimum caprae efficacius cum aceto decoctum auxiliatur: lardum iusque decocti potum his, qui buprestim hauserint. Quinetiam si quis asino in aurem percussum a scorpione se dicat, transire malum protinus tradunt, venenataque omnia accenso eius pulmone fugere. Et fimo vituli suffiri percussos a scorpione prodest.

XLIII. Canis rabiosi morsu facta vulnera circumcidunt ad vivas usque partes quidam, carnemque

cae, aqua Lucae succinata et alcalescens ut ferunt codices pharmacopaei, quotidie a medicorum universa fere gente laudantur, nec immerito. H. Cloquet.

In caprilibus. Caprile, locus est, in quo caprae servantur. Vox etiam Columellae familiaris. Hard.

Qui. Nicand. in Theriac. pag. 67. Hard.

Pilo. Cum pilo. Hard.

Vtuntur. Habdarrhamanus Aegyptius, IX, pag. 68: *Hoedi statim atque excoriatur, si pellis accipies particulam, eamque morsui serpentum applicabis, educetur venenum, et curabitur patiens*. Hard.

Coagulo. Dioscorid. II, 21, pariter ex aceto potandum: e vino praebet Sext. Plat. de lepore, t. XVI, cap. 2. Imponi cum propoli iubet auctor Kiranidum, II, pag. 86. H.

Lardum. Scrib. Larg. comp. 190 ad buprestin: *Adiuvantur item passo plurimum, et lacte muliebri, et iure suillo pingui accepto*, etc. H.

Quin etiam si quis asino, etc. Res fere supra fidem, neque ulli umquam credenda fuit. Tamen Auctor Kiranidum, pag. 90: *Si quis autem a scorpione percussus fuerit, et dixerit in auricula asini, Quantum scorpio me percussit! percussus quidem sanabitur, asinus autem morietur*. Aj.

XLIII. *Canis rabiosi morsu facta vulnera circumcidunt*, etc. Non tum sane ius aut applicatio vitulinae carnis, non axungia cum calce tusa prosunt, sed recte valet ad vivas usque partes et nunc cauterii atque adustio-

vituli admovent, et ius ex eodem carnis decoctae dant potui, aut axungiam cum calce tusam. Hirci iecore imposito, ne tentari quidem aquae metu affirmant. Laudant et caprae fimum ex vino illitum: melis, et cuculi, et hirundinis decoctum et potum. Ad reliquos bestiarum morsus caprinum caseum siccum cum origano imponunt, et bibi iubent: ad hominis morsus carnem bubulam coctam, efficacius vituli, si non ante quintum diem solvant.

XLIV. Veneficiis rostrum lupi resistere inveteratum aiunt, ob idque villarum portis praefigunt. Hoc idem praestare et pellis e cervice solida existima-

nis ad instar praedicata circumcisio. H. Cloquet.

Hirci iecore imposito ne tentari quidem, etc. Olim, *Laudant hirci iecur: quo imposito ne tentari quidem aquae metu firmant*. Brevior scripta lectio. Reliqua redundant. Pint. — *Hirci iecore imp.* Absurda et inepta fabula, quam quotidiana debellare facile possit experientia. H. Cloquet.

Laudant: Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. IX, p. 68: *Capri fimus cum aliqua parte seminis raparum applicatus morsui canis rabidi, proderit non parum, et sanabit etiam.* Hard. — *Laudant et caprae fimum ex vino.* Non omnino reiiciendum hocce remedium, quippe quod stimulans causticis haud absimile se praebet. Abdarrachman ben Abizensd, quem Galli *Habdarrhaman l'Égyptien* vocant, non igitur immerito, In hoc casu, istum fimum, ut ex Harduino potest nosci (vid. not. init.), cum raparum seminibus commendaverit, interprete Abrahamo Ecchellensi. Rapae enim semina vino acriora et idcirco praestantiora. H. Cloquet.

Ex vino illitum. Olim *aut melle*. Duo postrema verba delenda erant. Dalec.

Ad reliquos bestiarum morsus, etc. Q. Serenus, cap. de ictibus scorpii, etc. *Ad cunctos autem morsus, ictusque minorum, Caseus aptus erit simae de lacte capellae; Cumque hoc absumi debebit origanus herba: Haec duo mirificis curabunt ista medelis.* H. — *Caprinum caseum siccum cum origano imponunt.* Sic iam, ut vides, Q. Serenus Sammonicus, et alii bene multi, sed immerito. H. Cloquet.

Ad hominis morsus carnem bubulam coctam, etc. Non absurdum, sed inutile, nec alio efficacius emolliente remedium. Tantum ut refrigerans et aquosa infartum principiis sese gerit hoc pseudo-medicamen. Sic non sentit tamen Plinius Valer. Plinii Secundi auctoritate fretus, lib. III, cap. 52. H. Cloquet.

XLIV. *Et pellis e cervice.* Integra. MSS. Reg. 2, et Chiffl. *e cervice solida manica existimatur.* H.

Solida existimatur. Sola, absque carne subiecta. Dac.

tur: quippe tanta vis est animalis, praeter ea quae retulimus, ut vestigia eius calcata equis afferant torporem.

XLV. Iis qui argentum vivum biberint, lardum remedio est. Asinino lacte poto venena restinguuntur, peculiariter si hyoscyamum potum sit, aut viscum, aut cicuta, aut lepus marinus, aut opocarpathum,

Quae retulimus. Lib. VIII, cap. 34. Hard.

Vestigia eius calcata equis afferant torporem. Dicetur de ea re iterum cap. 80. Hard. — Res ea sane non neganda est; et hodie legibus physiologicis plane explicatur; sic, calcando canis vestigia, perdix, lepus, phasianus, cuniculus, coturnix subito fugiunt; sic acute sibilante crotalo, sic vastis faucibus insatiabilique gula hiante boa, horrent contremiscuntque passeres, dum gelidus ima currit per ossa pavor, et, ut ita dicam, *magneticus*, omnis cynegesiae venationisque fundamentum. H. Cloquet.

XLV. *Iis qui argentum vivum biberint, lardum remedio est.* Quod argentum vivum statu, ut aiunt, metallico est, illud venenis nequaquam annumerant. H. Cloquet.

Asinino. Plin. Val. III, 53. H. — *Asinino lacte poto... venena restinguuntur... aut cicuta.* Ubi irritando nocuere venena, non sine auxilio lac iubebis ebibi, quippe quod emollire solet; at quum non irritatio, sed torpore narcoticis incessit laboranti, iis, verbi gratia, qui cicutam, hyoscyamum, et caeterum id genus hausere, inutile lac erit, et quae e vegetalibus acida deprompta sunt, illa usu certissime praestant. Aj. — *Asinino lacte venena restinguuntur.* Nihil sane recentiori medicinae magis consentit, si quaedam dumtaxat intelligas. Ab Scribonii Largi aetate (composit. 181) hocce quotidie lac sic commendatur, praecipue si venenum acre ac causticum, aut exulcerans, se praebeat, quod iam Guettardus animadverterat. H. Cloquet.

Peculiariter. Scrib. Largus in comp. 181, ad alterum, sive hyoscyamum: *Adiuvatur lacte poto asinino quam plurimo: vel quolibet alio recenti per se, vel decocto*, etc. Hard. — *Peculiariter si hyoscyamum potum sit*, etc. Non est hyoscyami lac asininum antidotum. Valent hic et emetica, et acidula. H. Cloquet.

Aut. Scrib. Largus, comp. 179. H. — *Aut cicuta.* Sic de cicuta, ut antea de hyoscyamo. H. Cloquet.

Aut lepus. Scrib. Largus in comp. 186. Hard. — *Aut lepus marinus.* Veterum lepus marinus, aut λαγωὸς θαλάσσιος, est Recentiorum, Gmelini peculiariter, *aplysia depilans*, quae leporis terrestris colorem tantum, sed nec formam, nec agilitatem ullo refert modo, et quae Oceani simul ac mediterranei maris littora frequentat. Odorem virosum nauseosumque spargit, sed veneni specialis ferocisque videtur expers; nam experientia quotidiana Plinio, Aetio, Scribonio Largo, Nicandro, Dioscoridi, Galeno, Avicennae, Paulo Ae-

aut pharicon, aut dorycnium, et si coagulum alicui nocuerit: nam id quoque venenum est prima lactis coagulatione. Multos eius et alios usus dicemus. Sed meminisse oportebit recenti utendum, aut non multo postea tepefacto. Nullum enim celerius evanescit. Ossa quoque asini confracta et decocta, contra leporis marini venenum dantur. Omnia eadem onagris efficaciora. De equiferis non scripserunt Graeci, quo-

gioetaa, Apuleio, Aaliano, at permultis aliis, qui, inter ea quaa vanenum habent, nullum lapore marino pestilantius aestimabaot, repugnat plaoissima. H. Cloquet.

Aut opocarpathum. Ea vox carpathi succum aignificat. Dioscor. in praef. Alax. at cap. 13, τὸν τοῦ καρπάθου ὀπὸν at ὀποκάρπαθον vocat, atque in latalium censu poait. Apparet ax Galeno I de antidot. myrrhae spaciam odore mantiri, at vanenum asse. Haro.

Pharicon. Pharicon quibusdam ab Insula Pharo: aliis ab Arcadicis Pharis: aliis a Phaeris Thessaliae: aliis a Pharida Lacedaamoniae: interpreti Nicandri ab inveotore Pharico, Cretensi, venafico. Dioscorides iotar simplicia vanena recenset, cum taxo, dorycnio, solano, manico etc. Hesychius at Scribonius Largus compositum esse voluot. Evaoescit mortifera vis illius, auctore Phylarcho, vel odore solo mali cydonii: quod quum accidat at vanano parari solito ab Hispanis, ex albo varatro, tiogandis in vanatu sagittis, Guillaodious Hispanicum id vanenum Pharicum asse suspicatur. Dal. — *Aut pharicon.* De Pharico pariter Dioscor. in Alex. cap. 19. Scribon. Largus, compos. 195: *Pharicum et ipsum dicitur et compluribus compont, gustumque habere na di. Potum autem facit spasmon, alto exanimat*, atc. A Pharico Cretansi vanafico alii, alii a Pharo insula noman daducunt. Tam nobis incognitum, quam priscis notum. H.

Aut dorycnium. Scrib. Largus, composit. 191: Dioscor. in Alex. cap. 6. Haan.

Coagulum alicui nocuerit. Lac coagulatum: est enim illud vanenum, quum apotum in stomacho coagulatur. Hard.

Nam. Adversus lac iotus coagulatum remedia alia Dioscorides sufficit in Alax. cap. 26. H.

Lactis coagulatione. Supra lib. XX, cap. 14: *Menta coire densarique lac non patitur: quare lactis potionibus additur, ne huius coagulati potu strangulentur.* Primam lactis coagulationam, *colostrationem* vocat, cuius supra meminit, lib. XI, cap. 41, et proximo superiori huius. Dal.

Vsus dicemus. Vsum carnis asininaa in tabidis Plinius tacet, quam, sanato Bathylida Cretensi, valuti per iocum, apud Aalianum, de Aoimal. lib. XI, cap. 35, Serapis dans ὀνοφόραν θεραπείαν καὶ ἴασιν vocat. Dal.

Onagris. Ex asinis silvestribus petita. Haan.

De equiferis non scripserunt Graeci. Vida lib. VIII, cap. 15, at lib. XVI, capita 9; apud Aelianum de Animal.

niam terrae illae non gignebant. Verumtamen fortiora omnia eadem, quam in equis intelligi debent. Lacte equino venena leporis marini, et toxica expugnantur. Nec uros aut bisontes habuerunt Graeci in experimentis, quanquam bove fero refertis Indiae silvis: portione tamen eadem efficaciora omnia ex his credi par est. Sic quoque lacte bubulo cuncta venena expugnari tradunt, maxime supra dicta: et si ephemerum impactum sit: aut si cantharides datae, vomitione omnia egeri: sic et caprino iure cantharidas. Contra ea vero quae exhulceratione enecant, sebum vitulinum vel bubulum auxiliatur. Nam contra sanguisugas potas butyrum remedio est, cum aceto ferro calefacto: quod et per se prodest contra ve-

Arist. Problem. Quaest. 44, cap. 10. Idem ἱππελάφους memoravit, Histor. cap. 1, urosque ac bisontes boum silvestrium nomine. Dal. — *De equiferis.* Equiferum credimus esse eum, quem Germanorum vocabulo *élan* appellamus: equicervum Albertus, ut diximus VIII, 16. H.

Lacte. Scribon. Larg. comp. 186. H.

Efficaciora. Quam e domesticis et nostris. Hard.

Maxime. Hoc ipso cap. H.

Et si. Dioscorides, II, 77. H.—*Et si. ephemerum impactum sit.* Id olim nomen *digitaliae* impositum Columna vult, Fuchs *convallariae*, Matthiolus uni e *lysimachiis*, Hermannus *eranthemo capensi*, Plukenet cuidam *elamicae*, at non uni Commelinae; at Tournefort generi huic quod postea *Tradescantiam* Linnaeistae dixerunt. Aj.

Aut si cantharides... egeri. Si cantharides stomachum adhuc complerent, vomendo expelli illae possent, sed hausto lacte nequaquam; non inutilis tamen liquor evaderet, dum emolliret vi solita. Aj.

Sic. De caprino iure Diosc. suffragatur, lib. II, c. 94. Etiam de agnino Scribonius Larg. comp. 189: *Ad cantharidas adiuvat bene et ius pingue agninum, et ex bubula carne factum*, etc. Hard.

Exhulceratione. Stomachi et intestinorum. Hard.

Sebum. MSS. fere ubique, *sebum* pro sevo scribunt. H.

Nam. Marc. Emp. cap. xvi, p. 121: *In eo aceto*, inquit, *in quo prius ferrum fervens sit exstinctum, butyrum missum, et calefactum, paulatim, si absorbeatur, eiiciet de stomacho sanguisugas.* Hard. — Vid. inf. not. 24.

Contra sanguisugas potas butyrum remedio est. E butyro auxilium nullum; sed Recentiores id experimentis commonstraverunt mero vetere parce poto illas mox in ilibus necari. Aj.

Per se. Solum, ac sine alio adiumento. Hard.

nena. Nam si oleum non sit, vicem eius repraesentat. Multipedae morsus cum melle sanat. Omasi quoque iure poto venena supra dicta expugnari putant, privatim vero aconita et cicutas: itemque vitulino sevo. Caprinus caseus recens, his qui viscum biberint: lac vero contra cantharidas remedio est, et contra ephemeri potum cum taminia uva. Sanguis caprinus decoctus cum medulla contra toxica venena sumitur: hoedinus contra reliqua. Coagulum hoedi contra viscum, et chamaeleonem album, sanguinem-

Nam si. Diosc. similiter de butyro II, 84: Καὶ πρὸς τὰ θανάσιμα, μὴ παρόντος ἐλαίου χρησιμεύει. *Vsurpatur et contra venena, si desit oleum*. Hard.

Omasi quoque iure poto, etc. In vetusto exemplari, *omnia si coquiquitur iure*, quae lectio castigatores impulit, ut sic emendarent, uti dixi: quum tamen impressi codices habeant, *omni sesami quoque iure poto*, etc. quam lectionem non omnino spernendam censeo, quum Dioscorides, libro secundo, sesamum contra venenatorum animalium morsus pollere tradit. Pint. — *Omasi*. Neque omasi modo, quod pinguius est, crassiusque bovis intestinum, sed et carnis bubulae iure aconita pelli Nicander admonet. Sic libri omnes post Hermolaum editi. Parmensis editio, *omnia sesami quoque iure poto*, improbanda penitus lectione, quanquam Pintianus approbat: neque enim medicinae modo tractantur, quae ex frugibus, sed quae ex animalibus peti possunt. Neque vero ex omaso tantum, ut diximus, sed et e pingui bubula carne ius prodesse ad aconita pellenda, auctor est Nicand. in Alex. pag. 132: *Καί τε βοὸς νεαγέντα περιφλιδόωντος ἀλοιφῇ, Τηξάμενος κορέσαιο ποτῷ ἐγχανδέα νηδύν.* Vbi Scholiastes vetus: Καὶ μοσχαρίου, inquit, κρέατος (sic enim emendo, pro κέρατος) ἑψήσας περισφριγῶντος καὶ περιπλήθοντος τῷ λίπει, πλήρωσον τὸ ποτὸν ζωμοῦ. Καθ' ὑπερβολὴν γὰρ ὁ τοιοῦτος ζωμὸς ὠφελεῖ. Gorraeus Nicandri versus sic transtulit: *Pocula sint etiam, quibus exsaturere, liquamen Excocti vituli, atque in pinguia iura soluti.* Ζωμὸν βόειον, et κρέως λιπαροῦ ζωμόν, ius bubulum e pingui carne bubula adversus aconita commendat etiam Dioscor. Εὐπ. II, num. 137, pag. 120, et Scribonius Largus, comp. 188. Quin et *omasi cocti iure poto* satius fuerit fortasse scribi, quum in codd. Reg. 2, et Chifflet. *omasi quoqui* legatur. Hard.

Lac. Caprinum videlicet. Sext. Platon. cap. v, de capra et capro, tit. 33: *Si quis cantharidas biberit; Caprae lac bibat, liberabitur*. H.

Sanguis. De caprino hoedinoque sanguine contra toxicum subscripsit et Dioscorides in Alex. c. 20. H.

Viscum. Ἰξίαν. Viscosus is humor est, qui ex radice et fructu chamaeleontis albi, quum praeciduntur, manat. Dal. — *Contra*, etc. Hoc est,

que taurinum, contra quem et leporis coagulum est ex aceto. Contra pastinacam vero et omnium marinorum ictus vel morsus, coagulum leporis, vel hoedi, vel agni, drachmae pondere ex vino. Leporis coagulum et contra venena additur antidotis. Papilio quoque lucernarum luminibus advolans, inter mala medicamenta numeratur. Huic contrarium est iecur caprinum: sicut fel veneficiis ex mustela rustica factis. (XI.) Hinc deinde revertemur ad genera morborum.

XLVI. Capilli defluvia ursinus adeps admixto ladano et adianto continet, alopeciasque emendat, et raritatem superciliorum, cum fungis lucernarum, ac fuligine, quae est in rostris earum. Porrigini cum

contra viscum, quem et chamaeleonem album vocant, ut diximus lib. XX, cap. 54. Figura haec est quam grammatici vocant, ἓν διὰ δυοῖν, familiaris praesertim poëtis. H. — Caecutit Dalec. dum vult innoxium Plinio visum viscum.

Contra pastinacam. Totidem fere verbis Plin. Valer. lib. III, cap. 54. Hard.

Leporis. Nicand. In Theriac. pag. 40, et in Alex. pag. 132. H.

Ex mustela rustica factis. Nam eius fel contra aspidas efficax, caetero venenum est, infra lib. XXIX, cap. 4. Dalec. — *Ex*. Vide quae diximus IX, 109. Hard.

XLVI. *Capilli*. Haec pariter Marc. Emp. cap. VI, p. 45 sq. Sext. Platon. tit. I, cap. XIII de urso, *Ad capillos fluentes, et ut crescant: Vrsinus adeps cum ladano vino et vetere mixtus*, etc. Dioscoridas etiam, l. II, p. 94; Galenus de Fac. simpl. med. lib. X, c. 1, p. 302. H. — *Capilli defluvia... emendat*. Hodie quoque, nec forsan omnino nugantes, iactant olea, illi inprimis quibus commercium circa haec versantur. Per eos nempe lentis humoribus molliri capillitium, atque eo devenire, ut nec findantur comae, nec tabescant. Quin cuti non parum accedere firmitudinis, ergo non mirum comas quoque sic adhaerere ac tenaciores fieri, si quis praesertim ladanum addiderit, confortativum, ut aiunt, gummi genus. Viderint de his chymicae rei studiosiores. As.

Admixto ladano. Plantae campestri e *galeopum* genere: docti vocant *galeopsin ladanum*. *Ladanum* quoque vel *labdanum* dicunt piceam quamdam substantiam quae solet e variis *cisti* speciebus in insulis et circa oras interni maris colligi. As.

Adianto. E privativa littera et διαίνω, unde sensus: planta quae numquam madet, non gratis dato nomine, si quidem humorem non servant folia et laevia, et minuta; *capillariam* vulg. vocant. As.

Rostris. Pars acuminata lucerna-

vino prodest. Ad hanc et cornus cervini cinis e vino, utque non taedia animalium capillis increscant. Item fel caprinum cum creta Cimolia et aceto, sic ut paulum capiti inarescant. Item fel scrofinum cum urina tauri. Si vero vetus sit, etiam furfures adiecto sulphure emendat. Cinere genitalis asinini spissari capil-

rum, quae manubrio adversa est. Icones varias lucernarum apud antiquos Fortunius Licetus exhibet, opere singulari de Lucernis, pag. 600 sqq. Habemus et nos in Museo nostro. H.

Porrigini. Adeps ursinus. H.

Ad hanc, etc. Ad porriginem emendandam. Marc. Emp. cap. VI, pag. 46. Hard.

Taedia increscant. Lendes, pediculosque intelligit. In libris editis, *inhaerescant*. Nos ex Reg. 2, et Ch. *increscant*. Favet Marc. Emp. cap. IV, pag. 41: *Cornu cervinum in scobem limatum, et cum vino potum, lendes enecat, renascique non patitur*. Et p. 43: *Cervini cornus scobes limatae, et ex vino potui datae, pedunculos in capite, lendesque nasci non sinunt*. H.

Item. Nempe ad porriginem tollendam. Hard.

Sic ut paululum capilli inarescant. *Sic uti paulum capilli inarescant*, in vetusto codice, ut infra hoc ipso capite: *ad palpebras vero evulso prius pilo cum succo oleris, ita ut unctio inarescat*. Pint.

Item fel. Libri omnes editi hactenus: *item fel hircinum*. Nos *scrofinum* restituimus, admoniti codicum Reg. 2 et Chiffl. tum vero adducti testimonio Marc. Empir. cap. IV, pag. 41, ita scribentis, *Lotio taurino caput si laveris, porriginem vetustissimam tollit. Vetustam porriginem mire adimes, si herbae cyclaminis, id est, orbicularis, succo sulphuris aliquantum miscueris, et fel scrofinum, atque inde caput in balneo bene perfricabis*. Et sulphur quoque Plinius mox adiicit, ad porriginem vetustam. Hard.

Furfures adi. sulphure emendat. Furfurum species non quidem paucas, antequam probe nossent, medici voluere utcumque pelli; nec apud Veteres solum multiplex in hac therapeuticae parte incessit variatio, sed et inter Neotericos, qui nunc acidum nitricum applicari iubent exanthematis, nunc oxida complura metallica; quorum princeps sane oximum e manganeso, interdum cicutam, tum aquam phagedenicam, arsenicum, cobaltum, aquam saturninam, unguentum citrinum, butyrum ex antimonio, etc. etc. nam tacendum de horribili emplastro quod Ambroiii Parei tempore in elevandis furfuribus praedicabatur, et de isto molliori quidem, nec tamen probando, quod vulgo aiunt *calotte*. Vidatur praestare ipsissimum id quod hoc loco Noster commendat, sulphur scilicet, nam fel scrofinum inutile est. Nostras Alibert, qui in nosocomio Parisino *de Saint-Louis*, exanthemata multa observavit, nihil ait puritati restituendae utilius quam axangiam, ubi florea e sulphure; tum iniectam cuti molliter et saepe aquam sulphuream fictitiam huic similem, quam Neapolis mittit et oppidulum nostrum *Barrèges*. As.

lum putant, et a canitie vindicari, si rasis illinatur, plumboque tritus cum oleo. Densari et asinini pulli cum urina: admiscentque nardum fastidii gratia. Alopecias felle taurino cum Aegyptio alumine tepefactis illinunt. Capitis ulcera manantia urina tauri efficaciter sanat: item hominis vetus, si cyclaminum adiiciatur et sulphur. Efficacius tamen et vitulinum fel: quo cum aceto calefacto et lendes tolluntur. Sevum vitulinum cum sale tritum, capitis hulceribus utilissimum. Laudatur et vulpium adeps: sed praecipue felis fimum cum sinapis pari modo illitum. Caprini cornus farina vel cinis, magisque hircini, addito nitro et tamaricis semine, et butyro oleoque, prius capite raso, mire continent ita fluentem capillum. Siculi carnis

Si. Si rasis capillis capiti illinatur. HARD.

Plumboque tritus cum oleo. Nam plumbum contactu colorem nigrum inducit. DAL.

Densari. Subintellige genitali. H.

Fastidii gratia. Ne fastidium moveat urinae gravis odor. DAL.

Alopecias. Marc. Empir. IV, pag. 42, cum nitro et vino adhibet. H.

Tepefactis. Tapefactis prius capillis. HARD.

Capitis. Habdarrhamanus Aegyptius, cap. VI, pag. 49: *Qui caput lavabit urina boum, capillorum impediet fluxum, et si quae sunt in capite hulcera, sanabuntur.* Ad porriginem eximendam eodem medicamento utitur Marcellus Empiricus, capite IV, pag. 41, adiecto similiter sulphure et cyclamino. HARD.

Efficacius. Plin. Val. I, 5, et Marc. Emp. IV, pag. 41. HARD.

Sevum. Plin. Valer. l. cit. et Marc. Emp. IV, p. 40. HARD.

Laudatur. Item sanguis, Habdarrhamano auctore, ad abigendos furfures, scabiemque capitis, commendatur in primis, cap. XXIX, pag. 114. HARD.

Sed praecipue fel et fimum cum sinapis. In vetusto codice, *Sed praecipue fel lupinum cum sinapis*, etc. PINT. — *Sed.* In Reg. 2 cod. et eo quem Pintianus vidit, *sed praecipue fel lupinum.* In libris ad hunc diem editis, et in Colbert. 3, caeterisque MSS. *sed praecipue fel et fimum.* Nos ex indubitata coniectura, *felis fimum* rescripsimus. Auctor enim sic emendandi Sext. Platon. exstitit, cap. XVII, *de cata*, tit. 1, *Ad capitis alopecias:* « Catae stercus siccum cum sinape aequis ponderibus cum aceto contritum, et impositum, capitis alopecias sanat. Felem vero ab astutia catum vocari, tralatitium est, tritumque iam sermone vulgi. HARD.

Caprini. Sext. Plat. cap. V, de capro et capra, tit. 8, *Ad capillos fluentes:* « Caprae cornu furfure mixto cum oleo myrtino, capillos fluentes

cinere ex oleo illito supercilia nigrescunt. Lacte caprino lendes tolli tradunt: fimo cum melle alopecias expleri: item ungularum cinere cum pice, fluentem capillum contineri. Leporinus cinis cum oleo myrteo capitis dolorem sedat: item aqua pota, quae e bovis aut asini potu relicta est: et, si credimus, vulpis masculae genitale circumligatum: cornus cervini cinis illitus ex aceto aut rosaceo, aut ex irino.

XLVII. Oculorum epiphoras bubulo sevo cum oleo cocto illinunt. Cervini cornus cinere scabrities eorumdem inungunt: mucrones autem ipsos efficaciores putant. Lupi excrementis circumlini suffusiones prodest. Cinere eorum cum Attico melle inungi

retinet, et crescere facit.» H.

Lacte. Alopecias eo sanari egregie Marc. Emp. prodidit cap. VI, p. 45. Hard.

Item. Dioscor. II, 46: Οἱ δὲ τῶν αἰγῶν ὄνυχες καέντες, ἀλωπεκίας καταχριόμενοι σὺν ὄξει θεραπεύουσι. H.

Leporinus. Plin. Val. I, 6. H.

Item aqua. Plin. Val. I, 4, et Marc. Emp. cap. 1, p. 35. Hard.

Et. Credit Sextius Platon. cap. III de vulpe, tit. 10, *Ad capitis dolorem*: «Natura vulpis circumdata capiti, dolorem statim tollit.» Naturam Veteres genitale dixere. H.

Cornus. Marc. Empir. I, ad capitis dolores, p. 37: *Cornus cervini exusti cinis, illitus fronti ex aceto et rosaceo prodest*. Et Plin. Valer. I, 11 *Cervini cornu cinis illitus ex aceto et rosaceo prodest*. MSS. omnes hoc loco, *aut rosaceo*, prae se ferunt. Hard.

XLVII. *Oculorum epiphoras*. Quod vitii genus lacrymantium sponte ac perpetuo, nec urgente causa cur doleas et reluctante voluntatis imperio, est. Laxiores saepe membranae incusantur, interdum et irritatio. Quod si posterius vere in causa fuerit, Plinianum medicamen forte non inutile. Aj.

Cervini cornus cinere scabritias eorum inungunt. Vossianus, *scabricias eadem*. Lege, *scabricias eorumdem inungunt*. Acad. Gud. Men. *eodem unguine sanat*: *mucrones etiam ipsos*. Gron. — *Cervini*. Dioscor. II, 63, hunc cinerem impense laudat, ad fluxiones oculorum et hulcera, πρὸς τὰ ἐν ὀφθαλμοῖς ἕλκη καὶ ῥεύματα. Addi in collyriis auctor est Sext. Platon. cap. I, de cervo. Hard.

Suffusiones prodest. Palpebras in suffusione, Dal. — *Suffusiones*. Hoc est, palpebras circumlini eo fimo iuvat, in suffusione oculorum. Marc. Empir. cap. VIII, pag. 59: *Lupi fimus diu perfrictus ad summam laevitatem, cum melle mixtus et inunctione adhibitus, oculorum ὑποχύσεις discutit, et ad summam claritatem eos perducit, suffusione siccata*. De eiusdem felle Habdarrhamanus, cap. XXIII, pag. 95: *Lupi fel inditum oculis per modum collyrii, ipsorum abiget caligationem*,

obscuritates: item felle ursino. Epinyctidas, adipe aprugno cum rosaceo. Vngulae asininae cinis inunctus e suo lacte, cicatrices oculorum, et albugines tollit. Medulla bubula ex dextro crure priore trita cum fuligine, pilis et palpebrarum vitiis angulorumque occurrit: calliblephari modo fuligo in hoc usu temperatur: optime ellychnio papyraceo, oleoque sesamino, fuligine in novum vas pennis detersa. Efficacissime tamen evulsos ibi pilos coërcet. Felle tauri cum ovi albo, collyria fiunt: aquaque dissoluta inungunt per quatriduum. Sevum vituli cum anseris adipe et ocimi succo, genarum vitiis aptissimum est. Eiusdem medullae cum pari pondere cerae et olei vel rosacei, addito ovo, duritiae genarum illinuntur. Caseo molli caprino imposito ex aqua calida epihorae sedantur: si tumor sit, ex melle. Vtrumque vero

et aquam in eos descendentem impediet, ne coalescat. Hard.

Item. Marc. Empir. cap. viii, p. 62. Hard.

Epinyctidas; adipe aprugno cum rosaceo. Cave, ne credulus male haec in praxin adducas. Epinyctides pustulae acri humore refertae, unde rubet quam maxime hulceris ambitus. Nec parum Pliniano linimento inflammatio cresceret; quae sane mali causa inprimis est. Aj.

Vngulae. Marc. Emp. viii, pag. 68. Sed cum asinino, muliebre lac idem adsciscit: caetera sunt paria. H. — Nihil hinc auxilii; nec cineris vis inest, aut quam Plinius asserit, aut de qua ullus uspiam cogitaturus est. Aj.

Medulla. Marc. Empir. viii, pag. 70: *Lucernam fictilem de papyro, et medulla vaccina concinnato, atque eius fumo sive fuligine pro calliblepharo utere, quo palpebras exesas et glabras saepius inungendo, decentissimas facies.* Hard.

Genarum. Hoc est, palpebrarum. Vide quae diximus lib. XI, cap. 36 et 57. Hard.

Eiusdem. Marc. Emp. viii, pag. 71: *Vituli medulla cum cera et oleo rosaceo aequis ponderibus liquefacta, et permixta, et ad emplastri modum imposita, duritias palpebrarum, et si qua illic in modum pilularum nascuntur, commollit ac discutit.* H.

Duritiae genarum illinuntur. Duri ac scirrhosi tumores, grandines Pauli, calculi Aetii. Dal.

Caseo. Marc. Emp. viii, pag. 57, et Plin. Val. I, 14. Hard.

Vtrumque vero sero calido fovendum. Epiphora cum tumore palpebrarum et oculorum, et sine tumore. Dal. — *Vtrumque.* Vtraque epiphora: et quae cum tumore coniuncta, et

sero calido fovendum. Sicca lippitudo, lumbulis suum exustis atque contritis, et impositis, tollitur. Capras negant lippire, quoniam eae quasdam herbas edant: item dorcadas: et ob id fimum earum cera circumdatum nova luna devorare iubent. Et quoniam noctu aeque quoque cernant, sanguine hircino sanari lusciosos putant, nyctalopas a Graecis dictos: caprae vero iocinere, in vino austero decocto. Qui-

quae sine tumore. Serum caprinum idcireo Plin. Val. adhibet, quo foveri oculos praecipit, per quindenos dies, I, 22. Hard.

Sicca lippitudo. Ξηροφθαλμία Graecorum, arida lippitudo Celso, in qua non fluunt oculi, sed tument, rubent, cum dolore et prurigine gravescunt, palpebris nocturna pituita cohaerentibus. Dal. — *Sicca lippitudo.* Ξηροφθαλμία, arida lippitudo Corn. Celso: quum in oculorum angulis asperitates et prurigines, et veluti hulcera fiunt, pruritus oculorum sine rheumate: a siccitate nomen habet. Hard.

Lumbulis suum tostis atque, etc. Musculis lumborum interioribus, quos ψόας vocant: tostis potius, quam retorridis. Dalec.

Item. His nomen est ab acie, a subtilitate visus: Δορκάς, παρὰ τὸ βλέπειν. Ὀξυδερκὲς γὰρ τὸ ζῶον, καὶ εὐόμματον, inquit Etymologus. Plura vide apud Bochart. part. I, lib. III, de Anim. cap. 25, pag. 925. Hard.

Sanguine. Marc. Emp. VIII, pag. 70. Hard.

Nyctalopas. Νυκτάλωπας. Graecis νυκτάλωψ proprie is olim esse videtur, qui noctu melius quam interdiu cerneret: a nocturno enim aspectu vox ea deducta est. Sic Theod. Prisc. I, 10: *Nyctalopes vero, qui per noctem vident, et per diem obscuritatem patiuntur.* Eadem his deinde remedia suggerit, quae mox a Plinio afferuntur: Festus *Luscitio, vitium oculorum, quod clarius vesperi quam meridie cernit.* Sic Hipp. Praed. II, tit. 40, pag. 517. Sic in Isagoge sua Galenus. Sed idem rursus ibidem nyctalopas etiam dici testatur, qui contra parum die, vespere autem noctuque nihil aspiciant: atque ita prorsus nyctalopas Paulus Aegineta, e Latinis Cornel. Cels. VI, 6, fere accepit. Eosdem et lusciosos, et luscitiosos dixere Latini, parum et ipsi sibi quoque dum Graecos sequuntur, in earumdem vocum significatione constantes. H.

Caprae. Sext. Plat. de caprea, cap. XV, tit. 2, ad eos qui ab hora decima (hoc est, binis horis ante solis occasum) non vident: *Iecur capreae in aqua calida salsa coquatur, et eius vaporem oculi excipiant, et ex eadem aqua oculos foveant: sed et iecur edant, et ex liquefacto inungantur. Quidam iecur eius assant in craticula: et fluentem saporem colligunt, et ex eo inunguntur. Quidam coctum vel assum iecur capreae cum pane edunt, et idem bibunt.* Quod de capris domesticis Plinius retulit, hoc Sextus de capreis: quoniam, ut Plinius animadvertit, cap. 42, *amplior potentia est feris eius generis.* Hard.

Quidam. Cels. VI, 6: *Praeter haec*

dam inassati iocineris sanie inungunt, aut felle caprae, carnesque eas vesci, et dum coquantur oculos vaporari his praecipiunt. Id quoque referre arbitrantur, ut rutili coloris fuerit. Volunt et oculos suffiri, iocinere in ollis decocto: quidam inassato. Fel quidem caprinum pluribus modis assumunt: cum melle, contra caligines: cum veratri candidi tertia parte, contra glaucomata: cum vino, contra cicatrices, et albugines, et caligines, et pterygia, et argema: ad palpebras vero evulso prius pilo, cum succo oleris, ita ut unctio inarescat. Contra ruptas tuniculas, cum lacte mulieris. Ad omnia inveteratum fel efficacius

imbecillitas oculorum est, ex qua quidam interdiu satis, noctu nihil cernunt...Sic laborantes inungi oportet humore iocineris, maxime hircini: si minus, caprini, ubi id assum coquitur, excepto: atque edi quoque ipsum iecur debet. Hard.

Id. Habdarrhamanus Aegyptius, c. ix, pag. 61: *Rubrae caprae iecur si torrebis, et instillabis ex eo in oculos, proderit eorum caligationibus, et sanabit eos.* Hard.

Si rutili coloris fuerint. Vt rutili coloris fuerint, in antiquo codice, et paulo post, *Rupta in ea parte*, lege contrario ordine, *In eà parte rupta.* Pint.

Fel. Sext. Plat. de caprea, lit. 5 et 8, haec totidem ferme verbis. H.

Cum melle. Q. Serenus, cap. xiv, de oculorum dolore mitigando, pag. 433: *Hyblaei mellis succi cum felle caprino, Subveniunt oculis dira caligine pressis.* Hard.

Cum vino. Plin. Val. I, 20. Cum melle contra albugines Habdarrhamanus adhibet, cap. ix, pag. 217. H.

Ad palpebras vero evulso prius pilo. Pilo pungente. Dal. — *Ad.* Habdarrhamanus Aegyptius, cap. ix, p. 63: *Si redundantes in palpebris pilos depilabis, et obduces locum felle caprae, nequaquam amplius renascentur.* H.

Oleris. Brassicae. Hard.

Contra ruptas tuniculas. Sext. Plat. loc. cit. Hard.

Ad omnia. Ad oculorum mala proxime numerata. Hactenus legebatur, *ad omnia inveterata*, quum vel ipsa loci sententia *fel inveteratum* scribi h. l. postulet: id quod egregie confirmat Sext. Plat. cap. iv de caprea, l. 8, ubi eadem prorsus cum Plinio tradit. *Ad caliginem oculorum*, inquit, *fel capreae drachma* 1 *et modicum vini cum melle, ut possit teri, inunges: sanantur: idem facit et ad cicatricem, et argemata, et nephelion, et glaucomata, et pterygia, si ex eo felle inungantur. Item ex eo felle inungantur palpebrae cum oleris succo: extractos pilos non sinit renasci. Facit et ad ruptiones ex ictu tuniculatum cum lacte mulieris tepido. Hoc autem fel quanto vetustius fuerit, tanto melius erit.* Hard.

putant. Nec abdicant fimum ex melle illitum, epiphoris: contraque dolores, medullam, item pulmonem leporis: et ad caligines fel cum passo aut melle. Lupino quoque adipe, vel medulla suum, fricari oculos contra lippitudines praecipiunt. Nam vulpinam linguam habentes in armilla, lippituros negant.

XLVIII. Aurium dolori et vitiis medetur urina apri in vitro servata: fel apri vel suis, vel bubulum cum oleo cicino et rosaceo aequis portionibus. Praecipue vero taurinum, cum porri succo tepidum, vel

Nec abdicant fimum. Plin. Val. I, 14. Hard.

Item pulmonem leporis. Sext. Plat. de lepore, l. c. tit. 3, ad oculorum dolores: *Pulmo leporis superpositus, et alligatus dolores oculorum mirifice sanat.* Hard.

Sedat caliginem fel cum passo. Ex Chiffl. praebent *caligines.* Sed praeterea Vossianus: *item pulmonem leporis. Et ad caligines fel cum passo aut melle.* Idque multo commodius orationi, quum praecesserit: *Ad omnia inveterata.* Gron. — *Et ad caligines.* Sext. Plat. II, de lepore, tit. 8, ad caliginem oculorum: *Leporis fel cum melle mixtum et inunctum, oculos clarificat.* Hard.

Nam vulpinam linguam habentes. Similis superstitionis et illud est quod refert Marc. Empir. cap. viii, pag. 66: *Ad albuginem oculorum detergendam efficax hoc remedium. Vulpem vivam capies, eique linguam praecides, ipsamque vivam dimittes: linguam autem eius arefactam phoenicio ligabis, et collo eius qui albuginem patietur suspendes.* Hard.

XLVIII. *Aurium.* Marc. Emp. ix, pag. 75: *Urina apri servatur in vitro, sed melius cum vesica ipsius, quo modo ei sublata fuerit: haec tepens infusa auribus unice prodest.* Et pag. 81: *Apri lotium infusum auriculae valde medetur: quod quia vetustum magis prodest, collectum servari debet in vase vitreo, ut sic ad remedia praeparatum.* Sic etiam Plin. Val. lib. IX, et Sext. Plat. cap. vii de apro, tit. 12. H.

Fel. Sic MSS. Reg. 2 et alii. Sic Marc. Emp. pag. 75, sed aprugnum, aut verrinum, porcinumve, dummodo non de scrofa, ad eos usus commendat. Hard.

Vel. Pro cicino laurinum habet Habdarrhamanus Aegyptius, nisi vitium interpretis est: sic enim ille c. vi, p. 39: *Tauri fel addito oleo lauri, vel unguento rosarum, inditum auribus, hulcera ibi enata curat, et mitigat dolores.* In cod. Ch. *citrino*, mendose. Hard.

Praecipue. Sic libri omnes editi, cum Reg. 2, cod. aliisque. Dalecampius ex Ch. *si superet*, subintellige *dolor*, inquit, plane contra auctoris sententiam. Est enim eius loci intellectus, si suppuret, si pus auricula faciat, mel adiici oportere. Plin. Val. I, 10: *Si putruerit auricula, aut vermiculos fecerit, fel taurinum ex melle despumato aequis mensuris mittes in testam rudem, quam impones carbonibus, ut lento igne ferveat, donec in*

cum melle, si suppuret. Contraque odorem gravem per se tepefactum in malicorio. In ea parte rupta cum lacte mulierum efficaciter sanat. Quidam etiam ingravatas aures sic perluendas putant. Alii cum senecta serpentium et aceto includunt lana collutas ante calida aqua. Aut si maior sit gravitas aurium, fel cum myrrha et ruta in malicorio excalfactum infundunt: lardum quoque pingue: item fimum asini recens cum rosaceo instillatur: omniaque ea tepefacta. Vtilior equi spuma, vel equini fimi recentis cinis

unum admisceatur. Hocque medicamen in vase vitreo colliges: et quum necesse fuerit ad curam tepefacies in calyce, et mundata aure ex lana medicamentum infundes. Mel Plin. Val. adhibet tantum: mulsum Sext. Plat. cap. IX de tauro, tit. 5, ad aurium dolorem: *Fel taurinum mulso infusum, et auribus instillatum sanat.* Porri modo succum, ut noster Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. V, pag. 38: *Fel boum liquefactum in aqua porrorum, et instillatum auribus, ipsarum sedat dolores.* H.

In ea parte rupta. Nempe fractas auriculas. Hard.

Quidam etiam in gravitate aures sic perluendas putant. Ingravatas non *in gravitate*, in eodem. Pint.

Ingravatas. Audiendi gravitate laborantes. Hard.

Alii. Dioscor. II, 49 Marc. Emp. cap. IX, pag. 81: *Cum felle vitulino, et aceto pari mensura, serpenti senectus, id est exuviae decoctae, et lanula madefacta medicamentum auriculae insertum, maximae utilitatis esse creditur, si prius ferventi aqua de spongia aurem foveris.* Hard.

Includunt. Non, ut editi hactenus libri, *lanas.* Ipse paulo inferius hoc capite: *Lana autem medicamina ea includuntur.* Vnde nostrae scripturae constat optime fides Hard.

Aut. Habdarrhamanus, cap. VI, p. 49: *Fel vaccae liquefactum cum aliqua parte corticum malogranatorum contusorum, et instillatum auribus proderit tinnitui et sonitui.* Hard.

Lardum. Marc. Emp. cap. IX, pag. 79: *Ad aurium dolorem, quae pus emittent, lardum vetustissimum teres in mortario, et succum illum lana delicata collectum, in auriculam immittes, et subinde aqua calida fovebis, et iterum succum illum infundes: mira velocitate sanabis.* Hard.

Item fimum asini, etc. Quidquid fimi e iumentis est, particulis constat sane animalibus quarum vis diversa; namque hae, ut aiunt, volatiles, aptiores vero illae ad solvendum, quaedam ut plurimum calfaciunt. Sed etsi ex his aliquam fateamur in sanando malo non inutilem, patet vim eius caeterarum accessione diminui, meliusque principium hoc, quodcumque est, solum et sincerum, remotis illis quae aut adulterant, aut deflectunt, usurpandum. Ergo empiricis et rusticis ista linquenda. Aj.

Vtilior. Marc. Emp. cap. IX, pag. 81: *Spuma equi recens detracta et cum*

cum rosaceo. Sevum bubulum cum adipe anserino, butyrum recens. Vrina caprae, vel tauri, aut fullonia vetus calfacta, vapore per lagenae collum subeunte. Admiscent et aceti tertiam partem, et aliquid urinae vituli, qui nondum herbam gustaverit. Fimum etiam mixto felle eiusdem. Et cutem, quam relinquunt angues, excalfactis prius auribus. Lana autem, medicamina ea includuntur. Prodest et sevum vituli cum anseris adipe, et ocimi succo: eiusdem medulla admixto cumino trito infusa. Virus verrinum e scrofa exceptum priusquam terram attingat, contra dolores. Auribus fractis glutinum, e naturis vitulorum factum, et in aqua liquatum. Aliis vitiis adeps vulpium. Item fel caprinum cum rosaceo tepido, aut porri succo: aut si sint rupta ibi aliqua, e lacte mu-

oleo roseo infusa, auricularum quamvis vehementes dolores resolvit. H.

Vel. Ad verbum Plin. Valer. I, 9. Hard.

Sevum. Vel ut in MSS. *sebum.* Plin. Val. loc. cit. Hard.

Butyrum. Marc. Emp. cap. ix, p. 81. Hard.

Prodest. Plin. Val. loc. c. et Marc. Emp. cap. ix, pag. 75. Hard.

Eiusdem. Marc. Empir. c. ix, pag. 41. Hard.

Virus verrinum. Quod verres in coitu effundit. Dalec. — *Virus.* Semen quod effundit in coitu: Marcel. Emp. l. c. *Verris quum scropham saliet, priusquam in terram destillet, de verendis eius virus exceptum tepefactumque; et cum aquae modico auriculae inditum, quamvis molestos, dolores relevat. Quod etiam circa auriculam illitum plurimum prodest.* H.

E naturis. E genitalibus. Naturas Latini genitalia appellaverunt, ut alibi monuimus. Ita Sext. Plat. c. III, *Naturam vulpis* dixit. Id vero Dalecampius quum nesciret, *e naribus vitulorum* emendare nitebatur. At Plinius infra, cap. 50, *glutinum factum e genitalibus vitulorum* aperte dixit. Hard.

Aliis vitiis. Aurium et gravitati. Dal. — *Aliis.* Aliis aurium doloribus. Sext. Plat. cap. III de vulpe, tit. 15, ad aurium dolorem: *Adeps vulpis remissus, et instillatus sanat.* Dioscor. II, 41, de vulpe: Καὶ τὸ στέαρ αὐτῆς τακὲν καὶ ἐγχυθὲν, ὠτὸς πόνον παύει. *Adeps lupinus liquefactus, infususque*, etc. Sic et Galen. κατὰ τόπ. III, 1, p. 403. Hard.

Item. Plin. Val. I, 9. Apollon. ap. Galen. κατὰ τόπ. III, 1, p. 395, ad verbum. Et Abdarrhamanus Aegyptius IX, pag. 62: *Recipe de felle caprarum, admisce aliquid aquae porrorum, instilla in aures doloribus affectas, mitigabuntur earum dolores.* H.

Aut. Ita libri omnes editi. Reg. 2: *Aut si rupta sint aliqua ibi.* Non pla-

lieris. Si gravitas sit audiendi, fel bubulum cum urina caprae, vel hirci, vel si pus sit. In quocumque autem usu putant haec efficaciora in cornu caprino per dies viginti infumata. Laudant et coagulum leporis tertia denarii parte, dimidiaque sacopeni in ammineo vino. Parotidas ursinus adeps comprimit pari pondere cerae et taurini sevi. Addunt quidam hypocisthidem, et per se butyrum illitum, si prius foveantur feni Graeci decocti succo. Efficacius cum strychno. Prosunt et vulpium testes, et taurinus sanguis aridus tritus. Vrina caprae calefacta, instillata auribus: fimumque eiusdem cum axungia illitum.

cel tameo ea scriptura Dalecampio: legi *si sint suppurata*, vel *suppurantia ibi aliqua* mavult. Defendit vulgatam lectionem Marc. Emp. c. IX, p. 76: *Fel ovillum*, inquit, *cum lacte mulieris instillatum, etiam ruptas interius auriculas certissime sanat.* Sic paulo ante hoc capite Plinius idem *in ea parte*, hoc est, in auricula, *felle taurino* dixit *cum lacte muliebri efficaciter rupta sanari*. H.

Si. Q. Sereous, cap. XIII, de aurium vitiis, pag. 132: *Felque bovis surdis etiam prodesse loquuntur, Si iungas olidae grave quod minxere capellae.* Marc. Emp. cap. IX, pag. 79: *Adversus gravitatem audiendi*, inquit, *fel bubulum cum urina hirci, auriculae, quae molestiam surdiginis patitur, instillabis*, etc. Lotium caprae per se laudat Sext. Plat. V, tit. 18, ad aurium dolorem. Hard.

Vsu. Sive ad aures factas, sive ad audiendi gravitatem, sive ad alia vitia haec adhibeantur. Marc. Emp. IX, p. 181: *Lotium caprinum instillatum dolorem sedat; quod magis prodesse suppuratis auribus affirmatur: ob quam causam praesentis auxilii, plures exceptum, ex cornu caprino inditum, in fumo suspensum, diligenter ad necessarius medelas reservant.* H.

Laudant. Sext. Platon. II de lepore tit. 15, ad aurium dolorem: *Leporis coagulum auriculae infunditur.* H.

Ammineo vino. Quod scilicet Dupinet, not. in Gall. Plinii interp. a prunis ait fieri solere quae uvarum Narbonensium *campoles* magnitudinem assequuntur: caeterum cf. Plin. lib. XIV, cap. 2. As.

Parotidas. Plin. Val I, 13, et Marcell. Emp. XV, pag. 107. H.

Hypocisthidem. Succus h. l. indicatur e cisti fructibus tritis et certis solitus manare, qui vi multa fertur stringere. As.

Prosunt et vulpium testes. Marcell. Emp. c. XV, pag. 109. Sext. Plat. c. de vulpe tit. 7, *ad parotidas*. Et auctor Kiranidum, p. 103. H.

Vrina caprae. Non externo igne et adventitio, sed nativo calore, si Marcello Empirico credimus, cap. IX, pag. 79: *Lotium caprinum*, inquit, *sub eo momento quo egeritur, tepidum auri obtusae infundes.* H.

Fimumque eiusdem, etc. Sext. Pla-

XLIX. Dentes mobiles confirmat cervini cornus cinis; doloresque eorum mitigat, sive infricentur, sive colluantur. Quidam efficaciorem ad omnes eosdem usus crudi cornus farinam arbitrantur. Dentifricia utroque modo fiunt. Magnum remedium est in luporum capitis cinere: certumque est in excrementis eorum plerumque inveniri ossa. Haec adalligata eumdem effectum habent. Item leporina coagula per aurem infusa contra dolores: et capitis eorum cinis dentifricium est, adiectoque nardo mulcet graveolentiam oris. Aliqui murinorum capitum cinerem miscuisse malunt. Reperitur in latere leporis acui os simile: hoc scarificari dentes in dolore suadent. Talus bu-

ton. cap. v, de capro et capra, tit. 21, *ad parotidas*, etc. *Caprae stercus cum melle commixtum mire sanat.* Sic etiam Plin. Valer. I, 13. Hard.

XLIX. *Dent. m. confirmat.* Affectuni cum eodem citato remedio Galen. lib. V κατὰ τόπους, γομφίασιν vocal, ut et Dioscorid. lib. II, c. 63. Dal. — *Dentes.* Marcellus Emp. xii, pag. 92, et xv, p. 109. Sext. Plat. c. 1, de cervo, n. 2; *Cornu cervi combustum (hoc est, redactum in cinerem) dentes qui moventur, confirmat, si pro eo dentifricio quis utatur.* Sic et Dioscor. II, 63, et ante hos Cels. VI, 9. Scribon. Larg. Comp. 60: *Hoc cum eo quod candidos facit dentes, tum etiam confirmat. Augustam constat usam. Nam Messalina Dei nostri Caesaris (Claudii) hoc utitur. Cornuum cervi ustorum in ollam novam ad cinerem redactorum sextario uno*, etc. Hard.

Doloresque. Conf. Plin. Val. I, 36. Hard.

Quidam. Marc. Emp. cap. xii, p. 94. Hard.

Crudi. Non exusti. Hard.

Dentifricia. Hoc est, et ex cinere combusti cornus cervini, et ex scobe crudi. De his Q. Serenus, cap. xv, p. 134: *Quod vero assumpsit nomen de dente fricando, Cervino ex cornu cinis est, aut ungula porcae Torrida: vel cinis ex ovis: sed non sine vino, Muricis aut tosti, vel bulbi exstincta favilla*, etc. Hard.

Item leporina coagula. Sext. Plat. ii, de lepore, tit. 15. Hard.

Et capitis eorum cinis. Marc. Emp. cap. xi, pag. 88. Hard.

Adiectoque. Marcell. Empir. l. cit. Hard.

Aliqui. Huc pertinet quod ait Marc. Emp. loc. cit. *Murinus cinis, id est, pulvis exusti muris, cum melle, dentibus infrictus, halitum foetidi oris emendat.* Hard.

Acui os simile. Acutum et mucronatum processum intelligit, quem anatomes periti, ob eamdem cum acu similitudinem: βελονοειδῆ ἀπόφυσιν vocant. Situm est id os in latere capitis ad maxillae radicem. Dal.

Hoc scarificari dentes. MSS. Reg. 2; aliique, *hoc scarificare.* Hard.

bulus accensus, eos qui labant cum dolore, admotus confirmat: eiusdem cinis cum myrrha, dentifricium est. Ossa quoque ex ungulis suum combusta, eumdem usum praebent: item ossa ex acetabulis pernarum, circa quae coxendices vertuntur. Iisdem sanari, demissis in fauces iumentorum, verminationes notum est: sed et combustis dentes confirmari. Asinino quoque lacte percussu vexatos, aut dentium eiusdem cinere: lichene item equi cum oleo infuso per aurem. Est autem hoc non hippomanes, quod alioqui noxium omitto, sed in equorum genibus, ac super ungulas.

Eos. Dentes. HARD.

Ossa. Q. Seren. loco allalo. Marc. Emp. XII, pag. 94, et Plin. Val. I, 36. HARD.

Item ossa. Marc. Emp. XIII, p. 99: *Pernae scrofinae os*, inquit, *quod est amplissimum, combustum, tritumque, optimum, et salubre dentifricium praestat: gingivas enim siccat et adstringit: dentesque ab humoris iniuria et tumore defendit.* HARD.

In fauces iumentorum. Cornu indito, ut fit a veterinariis. DAL.

Verminationes notum est. Vermina Festo: dolores corporis cum quodam minuto motu, quasi a vermibus scindantur: tormina, στρόφους. DAL. — *Verminationes.* Dentium vermes. Ea vox vermium proprie ortum significat, sive in dente fiat, sive in aure, sive in interaneis, seu in alia quacumque parte corporis. Hinc verminare aurem dixit Martial. XIV, epigr. XXIII, ubi verba: *Si tibi morosa prurigine verminat auris, Arma damus tantis apta libidinibus.* Nunc de morbis dentium sermo est. HARD.

Lichene. Dioscorid. II, 45: Λειχῆνες ἵππων, εἰσὶ δὲ τύλοι κατ' ἐπιγραφὴν ἐντετυλωμένοι παρὰ τοῖς γόνασι καὶ παρὰ ταῖς ὁπλαῖς. *Lichenes equorum calli sunt*, tuberosae verrucae instar, *circa genua et ungulas, in earum partium flexu indurati.* Veterinariis in Gallia, *sur-os.* H.

Est autem hoc non, etc. Non illud nimirum est, de quo egimus lib. VIII, cap. 66.

Hippomanes. Aspera tuberosaque verruca: vulgo *les sourots.*

Sed in equorum genibus. Hippomanes tria significat: primum quidem herbam in Arcadia nascentem: de qua Theocritus ἱππομανὲς φυτόν ἐστι παρ' Ἀρκάσι: Alterum, carunculam nigram, magnitudine caricae, fronti pulli recens nati adhaerescentem, veneficium amoris, quam statim devorat foeta, aut ad ubera partum non admittit (lib. VIII, cap. 42); tertium, virus geniturae simile maris, sed liquidius, quod ex equae pudendo ad venerem concitatae fluit, veneficiis expetitum, et hippomanes pariter vocatum infra cap. 49 huius libri. Vide Victorium VII, 6; Aelianum de Animal. XIV, 18, quo loco etiam πῶλιον vocatum fuisse scribit. DAL. — Virg. G. III, 280; adi nost. edit. t. I, pag. 465. ED. P.

Praeterea in corde equorum invenitur os, dentibus caninis maximis simile: hoc scarificari dolorem, aut exemplo dente emortui equi maxillis, ad numerum eius qui doleat, demonstrant. Equarum virus a coitu in lychnis accensum Anaxilaus prodidit, equinorum capitum usus repraesentare monstrifice: similiter ex asinis. Nam hippomanes tantas in veneficio vires habet, ut affusum aeris mixturae in effigiem equae Olympiae, admotos mares equos ad rabiem coitus agat. Medetur dentibus et fabrile glutinum, in aqua decoctum, illitumque, et mox paulo detractum, ita ut confestim colluantur vino, in quo decocti sunt cortices mali Punici dulcis. Efficax habetur et caprino lacte collui dentes, vel felle taurino. Talorum caprae recentium cinis dentifricio placet, et omnium fere villaticarum quadrupedum, ne saepius eadem dicantur.

Praeterea in corde equorum, etc. Vide quae diximus l. XI, c. 70. H.

Invenitur os. Cordis id ligamentum est, cartilaginosum, in vastis animalibus, ut equo, bove, cervo, tam durum et crassum, ut hinc exemptum in ossis naturam facile solidescat. Venatores vocant, *la croix du coeur*. Dal. — In iumentis illis dumtaxat invenitur quibus per vitam multus labor. Causa est fibrarum tendinosarum solidatio; hinc ossificatio; virtus autem nulla. Aj.

Dentibus caninis maxime simile. Voss. Gud. And. Menap. *dentibus caninis maximis simile*. Hoc libro, c. 49 *Dentes quidem eorum maximi equis alligati*. Lib. XXX, 4: *Caninus dens sinister maximus*. Acad. quoque *maximis*. Gronov. — *Visus*. Elz. *visus*. Ed. P.

Hoc scarificari. MSS. *hoc scarifari*. Hard.

Maxillis ad numerum eius qui doleat. Scribendum reor, *admovere*, non *ad numerum*. Pint.

Anaxilaus. Forte e Paegniis suis, hoc est, ludificationibus, ni ipsum aliquis ludibrio habuerit circulator. Ajass.

Affusum aeris mixturae. Intra aeream statuam reconditum fuisse hippomanes tradit Aelian. de Anim. lib. XIV, cap. 18. At equum fuisse opus Dionysii Argivi, non equam, scribit Pausan. lib. V. Dal.

Effigiem equae, etc. Vi simul cum aere fusum mixtum in effigiem equae Olympiae, etc. Hard.

Efficax. Plin. Val. I, 42; Sext. Platon. v, de capro et capra, t. 32. Q. Serenus, cap. xv, p. 134: *vel lacte capellae Sanescunt dentes, vel tauri felle iuvantur*. Hard.

Villaticarum. Quae rure nutriuntur. Hard.

L. (XII.) Cutem in facie erugari et tenerescere, et candorem custodire lacte asinino putant: notumque est quasdam quotidie septingenties custodito numero fovere. Poppaea hoc Neronis principis instituit, balinearum quoque solia sic temperans, asinarum gregibus ob hoc eam comitantibus. Impetus pituitae in facie, butyro illito tolluntur: efficacius cum cerussa. Sincero vero vitia quae serpunt, insuper imposita farina hordeacea. Hulcera in facie membrana e partu bovis madida. Frivolum videatur, non tamen omittendum, propter desideria mulierum, talum candidi iuvenci, quadraginta diebus noctibusque, donec resolvatur in liquorem decoctum, et illitum linteolo, candorem, cutisque erugationem praestare. Fimo

L. *Cutem in facie... put.* Pelliculam mollem et flexilem aliquatenus illa efficiunt quae glandibus milliaribus libertatem addunt. Omne lac vero patet ad illud praestandum non sine vi esse posse. De asellarum lacte, nescio an quiquam compertum aliud sit quam de caeteris. Quidquid rei est, nullus sane talem usum merito vituperaverit: nullum enim cosmetici genus magis innoxium. Immo optandum, quando ia usus incessit, nec mox cessaturus videtur, ut vulgo et pulchritudinem aucupantibus utriusque sexus muliérculis pecuniam certatim furentur unguentarii, illa solum venalia poni, quae lacte asinino non sint periculosiora. As.

Quasdam. Nonnullas feminas septingenties fovere cutem quotidie servato numero. H.

Septingenties. Reg. codicis secundi fidem secuti sumus, sententiamque ipsam, ut remur, scriptoris, quae est eiuscemodi: nonnullas feminas cutem fovere solitas quotidie usque ad septingentas vices. Plinius XI, 96, quingentas asinas a Poppaea trahi solitas quum dixit, coniecturam facit aliquibus, hoc quoque loco non *septingenties*, ut cod. Reg. 2, aliique exhibent, sed *quingentas* scribi oportere. At non asinarum hoc loco numerum recenset, sed assiduitatem in cute fovenda nimiam irridet. Occupavit hoc ante nos Hermolaus. H.

Poppaea. Egimus iam de eo illius more, XI, 69. H.

Sincero) *Cui nihil aut solis aut cerussae admixtum*, eo emendentur vitia quae serpunt, etc. H.

Talum candidi iuvenci. Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. VI: *Ad faciem egregie emundandam recipe talum tauri, contunde, et accipe ex illo xx partes, et unam ex piscium glutine, itemque unam ex draghanto. Maceretur gluten tepida aqua, et madefiet draghantum, donec dissolvetur: tum contundantur omnia simul, donec fient instar mellis. Tunc bene lavetur facies et mundetur, ab-*

taurino malas rubescere aiunt: non crocodileam illini melius; sed foveri frigida et ante, et postea iubent. Aestates, et quae decolorem faciunt cutem, fimum vituli cum oleo et gummi manu subactum emendat. Hulcera oris ac rimas, sevum vituli vel bovis cum adipe anserino, et ocimi succo. Est et alia mixtura, e sevo vituli cum medulla cervi, et albae spinae foliis una tritis. Idem praestat et medulla cum resina, vel si vaccina sit, et ius e carne vaccina. Lichenas oris praestantissime vincit glutinum factum e genitalibus vitulorum, liquatum aceto cum sulphure vivo, ramo ficulneo permixtum, ita ut bis die recens illinatur. Item lepras ex melle et aceto decoctum, quas et iecur hirci calidum illitum tollit: sicut elephantiasin fel caprinum: etiamum lepras ac furfures, tauri fel, addito nitro: urina asini circa Canis ortum: maculas in facie, fel utriusque per sese aqua infra-

stergaturque diligentissime: deinde illinatur ea mixtura, et sic per mediam horam relinquatur, postea abluatur aqua frigida, et optime abstergatur. Hard.

Non crocodileam illini. Nec crocodileae, inquit, fimum taurinum ulla re cedit: Vt crocodilea molestias in facie enascentes tollat, nitoremque reddat, dictum est superius, cap. 28. Hard.

Aestates et quae decolorem fac. cutem. In apographo nostro, *Testas aeque faciunt cutem.* Pint. — *Aestates.* Maculas ab aestivo sole. H.

Hulcera. Marc. Empir. xi, pag. 88; Plin. Val. I, 29 sq. H.

Lichenas. Marc. Emp. ad verbum xix, pag. 129; et Plin. Valer. II, 56. Hard.

Liquatum aceto cum sulphure vivo. In apographo nostro, *Liquatum ex aceto cum sulphure vivo.* Pint. — *Liquatum.* Aceto remissum, inquit Marc. Emp. l. c. vel liquefactum, ut idem ait, xviii, p. 239. H.

Ramo ficulneo permixtum. Agitatum. Hard.

Item lepras. Marc. Emp. et Plin. Valer. ll. cc. H.

Etiamnum lepras ac furfures tauri, vel addito nitro. Scribe, *etiamnum lepras ac furfures tauri fel addito nitro*, tum ex nostro apographo, tum etiam ex Diosc. l. II, de tauri felle agente. *cum nitro*, inquit, *cretave Cimolia lepras furfuresque efficacissime exterit.* Pint. — *Etiamnum.* Dioscor. II, 96: Πρὸς δὲ λέπρας καὶ πίτυρα σὺν νίτρῳ ἢ γῇ Κιμωλίᾳ σμῆγμα κράτιστον. H.

Maculas. Tauri et asini. H.

ctum, evitatisque solibus ac ventis post detractam cutem. Similis effectus et in taurino vitulinove felle, cum semine cunilae, ac cinere e cornu cervino, si Canicula exoriente comburatur. Asinino sevo cicatricibus ac licheni leprisque maxime color redditur. Hirci fel et lentigines tollit, admixto caseo, cum vivo sulphure spongiaeque cinere, ut mellis sit crassitudo. Aliqui inveterato felle uti maluere, mixtis calidis furfuribus pondere oboli unius, quatuorque mellis, prius defricatis maculis. Efficax eiusdem et sevum cum melanthio, et sulphure, et iride. Labrorum fissuris cum adipe anserino, ac medulla cervina resinaque et calce. Invenio apud auctores, his qui lentigines habeant, negari Magicis sacrificiorum usus.

LI. Lacte bubulo aut caprino tonsillae et arteriae exhulceratae iuvantur. Gargarizatur tepidum, ut est expressum, aut calefactum. Caprinum utilius, cum

Similis effectus in taur. sevo vitulinove felle. Verbum *sevo* redundat, ex eodem. Pint.

Hirci: Et capreae quoque, teste Sexto Platonico, cap. iv, tit. 10, *ad lentigines.* Et tauri, eodem iterum ita prodente, x, xi, de tauro, tit. 6, *ad lentigines in facie.* H.

Cum vivo sulphure. Simili temperamento ad tollendas e facie lentigines felle capreae Sext. Platon. utitur, c. iv, tit. 19, *ad lentigines in facie: Fel capreae cum melle et nitro commixto, et spongia combusta, et sulphure vivo ad mellis crassitudinem redactum, et in faciem illitum, emendat.* Hard.

Efficax eiusdem et sevum. Hirci. Hard.

His qui lentigines habeant. Eos qui lentigines habeant, non esse idoneos ad sacra magica peragenda. H.

LI. *Lacte bubulo*, etc. Marc. Emp. xv, p. 106: *Lac caprinum, vel bubulum, vel ovillum recens mulsum, dum calet, vel etiam calefactum gargarizatum, tonsillarum dolores et tumores cito sedat.* Et cap. xiv, pag. 103: *Lac bubulum recens mulsum, et lento igne calefactum; gargarizatumque, arteriam constrictam infuso catarrho, et fauces exasperatas, pristinae sanitati restitutas persanat.* H. — *Lacte bubulo aut caprino tonsillae.* Nullus non novit lacte potissimum in mali genus pelli: bubulum postponunt, si laxatas partes aliquantulum adstringere opus fuerit. Aj.

Tonsillae et arteriae exhulceratae levantur. In eodem, non *levantur*, sed *iubentur* legitur: scribo, *iuvantur.* Pint.

Caprinum. Haec totidem verbis Marc. Emp. cap. xv, pag. 108; sed pro malva myrrham adsciscit Plin.

malva decoctum et sale exiguo. Linguae exhulcerationi et arteriarum prodest ius omasi gargarizatu: tonsillis autem privatim renes vulpium aridi, cum melle triti illitique: anginae fel taurinum vel caprinum cum melle. Iecur melis ex aqua oris gravitatem, hulceraque butyrum emendat. Spinam aliudve quid faucibus adhaerens, extrinsecus fimo perfricatis, aut reddi, aut delabi tradunt. Strumas discutit fel aprinum, vel bubulum tepidum illitum. Nam coagulum leporis e vino in linteolo exhulceratis dumtaxat imponitur. Discutit et ungulae asini vel equi cinis, ex oleo, vel aqua illitus, et urina calefacta: et bovis ungulae cinis ex aqua: fimum quoque fervens ex aceto. Item sevum caprinum cum calce, aut fimum ex aceto decoctum, testesque vulpini. Prodest et sapo:

Val. I, 45, amanuensium, ut remur, errore. Hard.

Prodest ius omasi gargarizatu. In MSS. Reg. 2, aliisque, *prodest ius magis.* Hard.

Tonsillis. Plin. Val. I, 45: *Tonsillis privatim medentur renes vulpis aridi, cum melle triti et illiti.* Marc. Empir. cap. xv, p. 106: *Tonsillis renes vulturini aridi in melle triti, vel decocti mirum remedium praestant, si pro emplastro apponantur.* Sext. Platoni cap. III, de vulpe, t. 9, *ad faucium tumorem: Rene vulpis in melle saepius fauces tumentes confrica.* Ex Plinii nostri praesertim loco, quem vel ex eo sanum esse constat, quod de quadrupedum, non de avium medicinis hic agitur, Marcelli textum in mendo cubare perspicuum est, ac pro *vulturini* scribi *vulpini* oportere. H.

Anginae. Marcell. Emp. xv, p. 106. Hard.

Aut reddi, aut delabi tradunt. Nam foetora tantum impetum vomendi concitat, ut vehemens is conatus affixas spinas revellat. Dalec. — *Aut.* Aut reddi vomitu, aut delabi in alvum. Hard.

Strumas. Sic. MSS. Reg. 2, aliique. Sic totidem syllabis Plin. Val. III, 29. Malim ego tamen, si quid audendum, *caprinum* legi: tum quia haec fellia genera duo a Plinio fere copulantur, caprinum ac bubulum: tum vero maxime quoniam ita Marcell. Empir. prodidit, cap. xv, pag. 108, praeeunte Plinio, ut apparet: *Fel bubulum*, inquit, *vel caprinum, ad incipientes strumas optime facere experimenta docuerunt: nam penitus crescere non sinentur, si eo assidue tangantur.* Hard.

Discutit. Marc. Emp. cap. xv, pag. 108, et Galen. de Simpl. med. Fac. XI, pag. 303, cum Dioscor. III, 44. Hard.

Item sevum caprinum. Marc. Emp. xv, p. 109. Hard.

Galliarum hoc inventum rutilandis capillis: fit ex sebo et cinere. Optimus fagino et caprino, duobus modis, spissus ac liquidus: uterque apud Germanos maiore in usu viris quam feminis.

LII. Cervicum dolores butyro aut adipe ursino perfricantur: rigores bubulo sevo: quod et strumis prodest cum oleo. Dolorem inflexibilem (opisthotonon

Galliarum. Vnde Gallicus sapo nuncupatur a Theod. Prisc. I, 3, *decrementis capillorum ... Attamen gallico sapone caput lavabis.* Qui mos deinde translatus in Latium: unde Martialis, VIII, ep. 33: *Et mutat Latias spuma Batava comas.* Quod romanae mulieres flavedinem eo sapone mentirentur. Valer. Max. II, 1, n. 5, de romanis feminis: *Caeterum ut non et horrida pudicitia, sed honesto comitatis genere temperata esset, indulgentibus maritis et auro abundanti, et multa purpura usae sunt: et quo formam suam concinniorem efficerent, summa cum diligentia capillos cinere rutilarunt.* HARD.

Fit ex sebo et cinere. Nunc patet nomen saponia latissime, et omnia haec complectitur quae ex oleo quolibet fixo aut volatili, aut sebo constant, et terris, oxidisque metallicis, et alcalinis. Quadruplex genus nempe alcalinorum, terraneorum, metallicorum, saponulorum. Nec propositi nostri est singulorum species ulterius dividuas indicare, aut quaenam saponificationum sit ratio. Patet, quamvis Veteres in hac arte antecellamus, non parum illis ea abunde fuisse, quae saponis bases necessariae sunt, sebum nempe (a quo multiplex olei genus modice recedit) et cinis, cui sudem ac potassidem (*soude et potasse*) inesse constat. Saponum in cosmeticis usus frequens, sed non ut capillitii adulteretur color. Illis non credendum, qui saponis ordinem asserunt Plinio posteriorem fuisse, et a muliercula inventum Savone in urbe Italiae. AJ.

Optimus. Optimus e fagino cinere, et caprino sevo. HARD.

Apud Germanos. Auctor libri de Simpl. med. ad Pat. tom. XIII Opp. Galeni, pag. 400: *Sapo conficitur ex sevo bubulo, vel caprino, aut vervecino, et lixivio cum calce. Optimum iudicamus Germanicum: est enim mundissimum, et veluti pinguissimum: deinde Gallicum.* Hinc saponis globuli a Martiale, XIV, ep XXVII, Mattiacae pilae vocantur, a Mattiaco Germaniae oppido: *Si mutare paras longaevos cana capillos: Accipe Mattiacas (quo tibi calva?) pilas.* Et epigr. XXVI, cuius lemma, *Sapo*: « Caustica Teutonicos accendit spuma capillos, etc. » Denique Q. Seren. de capillo tingendo sic praecipit: *Ad rutilam speciem nigros flavescere crines Vnguento cineris, praedixit Tullius auctor.* Hinc pro Germanis Tertullianus ad Vxorem, II, 8, *cinerarios* dixit, *peregrinae proceritatis.* HARD.

LII. *Cervicum.* Plin. Val. I, 54, et Marcell. Emp. XIV, pag. 427

Rigores bubulo sevo. Marcell. Emp. loc. cit. HARD.

Dolorem, etc. Totidem verbis Marc. Emp. l. c. *Cervicis dolor inflexibilis, quem opisthotonon Graeci vo-*

vocant) levat urina caprae auribus infusa, aut fimum cum bulbis illitum: ungues contusos fel cuiuscumque animalis circumligatum: pterygia digitorum fel tauri aridum aqua calida dissolutum. Quidam adiiciunt sulphur et alumen, pari pondere omnium.

LIII. Tussim iecur lupi ex vino tepido sanat: ursinumque fel admixto melle, aut ex cornus bubuli summis partibus cinis: vel saliva equi triduo pota: at equum mori tradunt: pulmo cervinus cum gula sua arefactus in fumo, dein tusus ex melle, quotidiano ecligmate. Efficacior est ad id subulo cervo-

cant, levatur. urina caprae auribus infusa, aut bulbo trito cum fimo eiusdem caprae cervici illito. Plin. Val. I, 54. Q. Seren. cap. xvii: *At si cervices, durataque colla rigebunt, Anseris aut pingui torpentia colla fovebis: Illinitur valido multum lens cocta in aceto: Aut caprae fimus et bulbi, aut cervina medulla.* Egimus de eo morbi genere, XXIII, 24. H.

Opisthotonon vocant. Supinum et prosterganeum raptum vocat Aurelianus lib. III, c. 6 acutorum. Dal.

LII. *Tussim.* Marc. Emp. xvi, pag. 117, et Plin. Val. I, 58. H.

Vrsinumque, etc. Plin. Valer. l. cit. Hard.

Vel. In libris hactenus vulgatis, *triduo potu eam mori tradunt*: ut esset sententia, *triduo salivae potu mori tussim*: An vero hoc medicae, an romanae aures ferant? In reg. 2, *triduo potae commori tradunt*. Nihil est nostra emendatione certius: *ecom* amanuenses scilicet, pro *equum* scripsere: librarii denique *eam* pro *ecom*. Sext. Platon. xvi, de equo, tit. 4, *ad phthisicos, et qui male tussiunt*: «Equi salivam si biberint, sani efficiuntur: expertissimum; sed equus morietur.» Marc. Emp. xvi, pag. 120: *Ad phthisicos*, inquit, *remedium et praesens, et maximum (nam etiam vitae dubios sanat, et quibus spes superesse nulla videatur): equi salivam vel spumam cum aqua calida bibendam per triduum dabis: etiam quem tussi intoleranda et diutina laborare videris, hoc remedio liberabis: aegrum quidem sine cunctatione sanabis: sed equum mors subita consequetur.* Theod. Prisc. IV: *Ad tussim facit, et maximum remedium est: Equi salivam ex aqua calida bibat per triduum: is qui tussierit, vivet: equus morietur.* Simile est, quod suspiriosis praecipit idem Marc. Emp. cap. xvii, pag. 124, ut spumam ex ore mulae collectam hauriant: id ipsi saluti fore: mulam morituram. Plin. Val. I, 58: *Salivae equi triduo potatae ternis potionibus ex aqua calida tussim sanant: equum morti tradunt, hominem sanant.* H.

Pulmo. Iisdem verbis Marcell. Emp. xvi, pag. 119, et Plin. Val. I, 8. Et ad suspirium pulmonem cervinum in olla fictili redactum ad cinerem, datumque cum aquae calidae cyathis tribus, commendat Scribon. Larg. Comp. 76. Hard.

Subulo cervorum generis. Subulones cervi, quorum cornua in ramos non

rum generis. Sanguinem exspuentes, cervini cornus cinis: coagulum leporis tertia parte denarii cum terra Samia et vino myrteo potum sanat. Eiusdem fimi cinis in vino vesperi potus, nocturnas tusses: pili quoque leporis suffiti, extrahunt pulmonibus difficiles exscreationes. Purulentas autem exhulcerationes pectoris pulmonisque, et a pulmone graveolentiam halitus, butyrum efficacissime iuvat, cum pari modo mellis Attici decoctum, donec rufescat, et matutinis sumptum ad mensuram lingulae. Quidam pro melle, laricis resinam addere maluere. Si sanguis reiiciatur, efficacem tradunt bubulum sanguinem, modice et cum aceto sumptum: nam de taurino credere, temerarium est. Sed glutinum taurinum tribus obolis cum calida aqua bibitur in vetere sanguinis exscreatione.

LIV. (XIII.) Stomachum exhulceratum lactis asinini potus reficit: item bubuli. Rosiones eius caro bubula

explicantur, sed acuminata, oblonga, simplicia crescunt, et attolluntur. Vide infra cap. 17 huius libri, et supra, XI, 37. DAL.

Sanguinem. Marc. Emp. XVI, pag. 120; Plin. Val. I, 64, et Dioscor. II, 63. HARD.

Coagulum. Marc. Emp. cap. XVI, pag. 120: *Coagulum cervinum, sive leporinum, sive hoedinum, in potione solutum, bibitur utiliter ab empyicis vel haemoptoicis.* Et cap. XVII, p. 124: *Benefacit ad arteriae eruptionem ... cretae Samiae denarius unius, sumptus ex aquae frigidae rigore detracto, cyathis tribus*, etc. HARD.

Purulentas autem exhulcerationes. Purulentos abscessus post pleuritidem, et peripneumoniam. DAL. — *Purulentas.* Totidem verbis Marcellus Empiricus, cap. XVI, pag. 119. H.

Ad mensuram lingulae. Vel lingulae, ut alibi diximus. Singula cochlearia dari matutinis iubet Marc. l. c. Idem paulo antea *plenam ligulam.* HARD.

Si sanguinis reiiciatur. Ad verbum haec Marc. Emp. XVI, pag. 120, et Plin. Val I, 64. HARD.

Sed. Marc. Emp. ad verbum l. c. HARD.

LIV. *Item.* Marc. Emp. XX, p. 148: *Lac bubulum tepidum incoctum, subinde sumptum, exhulceratum quoque stomachum sanabit.* De lacte autem asinino refert scriptor libri gallici, *Mélanges d'Histoire et de Littérature*, tom. II, pag. 130, audivisse se a Patino medico, quum diceret, plurimos se novisse, qui quum constanter annis singulis per hebdomadas se saepemve asinino lacte usi fuissent, ad

admixto aceto et vino cocta. Rheumatismos cornus cervini cinis. Sanguinis exscreationes hoedinus sanguis recens, ad cyathos ternos cum aceto acri pari modo fervens potus, coagulum tertia parte ex aceto potum.

LV. Iocineris dolores, lupi iecur aridum ex mulso: asini iecur aridum cum petroselini partibus duabus, ac nucibus tribus, ex melle tritum et in cibo sumptum: sanguis hircinus cibo aptatus. Suspiriosis ante omnia efficax est potus equiferorum sanguinis. Proxime lactis asinini tepidi cum bulbis decocti, ita ut serum ex eo bibatur: addito in tres heminas cyatho nasturtii perfusi aqua, deinde melle diluti. Iecur

annum octogesimum vitam produxissent. Hard.

Rosiones. Marcell. Empir. xx, pag. 143: *Rancorem stomachi*, inquit, *temperat caro vaccina, ex vini et aceti aequa portione discocta, et cibo sumpta.* Hard.

Rheumatismos. Fluxiones. H.

Sanguinis. Marc. Emp. xvi, p. 120. Hard.

Coagulum. Marcell. Empir. loc. cit. Hard.

LV. *Iocineris dolores.* Ex obstructione natos. Dalec. — *Iocineris.* Q. Serenus, cap. xxiii, *de iecoris vitiis*, pag. 139: *Nec non et iecoris quaeretur fibra lupini, Iungenturque simul costum, foliumque, piperque! Quae diluta mero dantur potanda Lyaeo.* Scrib. Larg. comp. med. xxx, num. 123: *Ad tumorem et dolorem iocineris, item ad duritiem facit bene lupi iecur primum in aqua ferventi dimissum, atque ita arefactum.* H.

Asini. Totidem syllabis Marcell. Emp. xxii, pag. 160. Hard.

Sanguis. Marcell. Empir. xxii, p. 156: *Hircinus sanguis adhuc calens supra prunas excoctus, et cibatui datus ieiuno, iocineroso mederi traditur.* Hard.

Equiferorum sanguinis. Equorum silvestrium. Horum mentio fit lib. VIII, cap. 15. Dalec.

Nasturtii albi. Hortensis. Silvestre nigricat. Dal.

Iecur. Ita Celsus, IV, 4, *de difficultate spirandi*: «Est etiam non vana opinio, vulpinum iecur, ubi siccum et aridum factum est, contundi oportere, polentamque ex eo potioni adspergi: vel eiusdem pulmonem quam recentissimum assum; sed sine ferro coctum, edendum esse.» Marc. Emp. xvii, pag. 122: *Profuit multis*, inquit, *ad suspirium, vel dyspnoeam depellendam pulmo vulpis, vel iecur in olla fictili exustum, atque ad cinerem redactum, et datum ad diem ieiuno, mensura cochleariorum trium, cum aquae calidae cyathis tribus, si febricitabit: si sanus erit, ex vino vetere.* Pulmone vulpino asthmaticos iuvari scribit etiam Diosc. II, 41, et Sext. Plat. iii, de vulpe, tit. 5. H.

quoque vulpinum, aut pulmo, in vino nigro, aut fel ursinum in aqua, laxat meatus spirandi.

LVI. Lumborum dolores, et quaecumque alia molliri opus sit, ursino adipe fricari convenit: cinerem aprini aut suilli fimi inveterati adspergi potioni vini. Afferunt et Magi sua commenta. Primum omnium, rabiem hircorum, si mulceatur barba, mitigari: eadem praecisa, non abire eos in alienum gregem. Huic admiscent fimum caprinum, et subdito linteolo uncto, cava manu, quantum pati possit, fervens sustinere iubent: ita ut si laeva pars doleat, haec medicina in dextra manu fiat, aut e contrario. Fimum quoque ad eum usum acus aereae punctis tolli iubent. Modus curationis est, donec vapor ad lumbos

Aut. Sext. Platon. cap. XIII, de urso, tit. 3. Marcell. Emp. cap. XVII, pag. 124: *Ad suspiriosos sanandos bibendum optime datur*, etc. H.

Laxat meatus spirandi. Impeditos et infartos pituita crassa, facilemque anhelitum praebet. Dal.

LVI. *Lumborum.* Sext. Plat. VII, de apro, tit. 13, *ad coxendices.* Marc. Emp. XXV, pag. 172: *Adipe ursina dolentes coxas perfrica, continuo sanabis.* Hard.

Cinerem. Marc. Empir. XXV, p. 174. Hard.

Afferunt et Magi sua commenta. Hae duae clausulae reponendae et legendae sunt ante initium illius, *suspiriosis ante omnia*, etc. Nam eo loco proxime fecit hircini sanguinis mentionem. Dal.

Si. Si infricetur barba tali medicamento, hoc est, cinere aprini vel suilli fimi cum vino. Hard.

Rabiem hircorum, si mulceatur barba, mitigari. Hircinam, ursinam, equinam rabiem eo pepulit ratio et rerum naturalium observatio, quo tot delirantium hominum mera somnia: de canina sola et humana sub iudice lis est. Aj.

Huic admiscent fimum caprinum. Aut ursino adipi, aut vino, aut cineri fimi aprini suillive. Ego potius adipem intelligo, quo perunctum fimum quum igni admovetur, facilius ardet: aut cum Dioscoride lego, *oleo admiscent.* Is lib. II, cap. 98, id remedium paulo aliter explicat, de ischiade; his verbis: *Vilem ischiadici ustionem hunc in modum accipiunt. Eo interstitio ubi brachiali pollex committitur, cava veluti lacuna subsidet, in qua lana oleo imbuta substernitur: deinde sigillatim ferventes caprini stercoris pilulae imponuntur, dum vapor per brachium ad coxam sentiatur pervenire, et coxendicis dolorem mitigare. Adustio id genus Arabica vocatur.* Dal.—Nempe fimo aprino suillove. H.

Laeva. Lumbus sinister. Hard.

Punctis. Extremo acumine. H.

Vapor. Calor. Hard.

pervenisse sentiatur. Postea vero manum porro tuso illinunt, item lumbos ipso fimo cum melle, suadentque in eodem dolore et testes leporis devorare. Ischiadicis fimum bubulum imponunt, calfactum in foliis cinere ferventi. In renumque dolore leporis renes crudos devorari iubent, aut certe coctos, ita ne dente contingantur. Ventris quidem dolore tentari negant talum leporis habentes.

LVII. Lienem sedat fel apri vel suis potum, vel cervini cornus cinis in aceto. Efficacissime tamen inveteratus lien asini, ita ut in triduo sentiatur utilitas. Asinini pulli fimum, quod primum edidit (po

Manum porro tuso illinunt. Idem praecipit Antylus apud Aetium, quum pollicem pedis stercore caprae sic accenso in ischiade ussit. Dalec.

Suadentque. Marc. Emp. xxv, pag. 172: *Qui testiculum leporinum coctum ieiunus comederit, cito coxarum dolore relevabitur*. Hard.

Ischiadicis. Monet Dalecampius in vetere nescio quo exemplari legi *in soliis*. Sane minus commode. Nam folia brassicae Plinius intellexit, uti ex Plinio altero Valeriano discimus, eadem prodente, II, 45: (*Sciae hoc est, ischiadi*) *sanandae. Fimus quoque bubulus calefactus in cinere ferventi, locis dolentibus, in foliis cuiuscumque oleris imponitur*. Habet idem medicamentum et Marc. Emp. xxv, pag. 174; sed eas voces *in foliis*, quas non intellexit, omisit. Repetitur iterum forma loquendi haec eadem, cap. 63, ubi Hermolaus *in foliis*, nescio quis *in palte* legendum somniat. H.

Renumque. Marc. Empir. totidem verbis xxvi, p. 176. Hard.

Dolore. Sext. Plat. de lepore, II, t. 18: *Ad ventris dolorem* Hoc vero ceu muliercularum commentum irridet Plin. Val. II, 20. Refert quoque Marcell. Emp. cap. xxvii, pag. 194, et cap. xxviii, p. 200. Hard.

LVII. *Lienem*. Ad verbum Plin. Val. II, 18. Hard.

Vel cervini cornus cinis in aceto. Vetustus codex, *Vel unicornii cinis in aceto*. Posset legi *unicornis*: nam de unicorne bove in octavo disseruit c. 21, et paulo post in eodem, *Caelius Bion*, non *Caecilius*. Pint.

Efficacissime. Marc. Empir. xxiii, pag. 166, totidem verbis. Hard.

Asininini pulli fimum, quod primum edidit (poleam Syri vocant) datur in aceto mulso. Contra lienis dolores. Syriaca lingua sic dici falsum πωλίαν enim, vel πωλίαν Graeci id vocavissent, haud Syri. *Poleam* etiam nominat capitib. seqq. Sed Arist. Hist. Anim. VIII, cap. 29, πώλιον appellari id quod egerunt equae antequam pariant, scripsit: reddunt *pullium*. Vide et Salmas. pag. 939; Reines. Var. lect. lib. II, cap. 7, p. 173. — *Asinini*. Etiam et muli, teste Marc. Emp. xxiii, pag. 164: *Stercus mulinum*, inquit, *cum oximelle lienosis potui datum, dolores efficaciter tollit*.

leam vocant Syri) dant in aceto mulso: datur et equi lingua inveterata, ex vino, praesentaneo medicamento, didicisse se ex barbaris Caecilius Bion tradidit: et lien bubulus simili modo: recens autem assus vel elixus in cibo. In vesica quoque bovis, allii capita xx tusa, cum aceti sextario, imponuntur ad lienis dolores. Eadem ex causa emi lienem vituli, quanti indicatus sit, iubent Magi, nulla pretii contatione: quoniam hoc quoque religiose pertineat: divisumque per longitudinem annecti tunicae utrimque, et induentem pati decidere ad pedes: dein collectum in umbra arefacere. Quum hoc fiat, simul residere lienem aegri vitiatum, liberarique morbo dicitur, Prodest et pulmo vulpium cinere siccatus, atque in aqua potus. Item hoedorum lien impositus.

Vt infantium primum stercus a partu meconium appellari superius vidimus, cap. 13, sic asinini pulli a Syris poleam dici significat. Quam vocem de secundis, sive membranis, quibus fetus involvitur, perperam Salmasius intellexit, in Solin. pag. 939, a Reinesio eo nomine reprehensus. H.

Datur. Plin. Val. II, 18. Marcell. Emp. xxiii, pag. 164: *Equi lingua arefacta*, inquit, *et laevitatem trita, atque ex vino potui data, protinus utilitatem suam sedato lienis dolore manifestat.* Hard.

Lien. Cels. lib. IV, 9; de lienis morbo: *Lien quoque bubulus utiliter esui datur.* Hard.

Vesica. Plin. Val. II, 18, vesicam bubulam praetermisit: caetera ad verbum reddidit. Hanc Marc. Emp. adhibet, xxiii, pag. 163, sed idem sinapi pro allio, et aeris florem adsciscit. Allis tamen et in hunc usum laudat idem, pag. 165 et 168. H.

Eadem. Haec totidem fere verbis Marc. Emp. xxiii, pag. 165.

Indicatus. Aestimatus. Hard.

Nulla. Sine ulla cunctatione, aut percontatione pretii. Hard.

Vmbra. In fumo suspendi, ibique arefieri Marcellus iubet. H.

Prodest. Sext. Plat. iii, de vulpe, l. 4, ad splenis dolorem: *Pulmo vulpis in cinere assatus et tritus, in potione datus, splenem sanat.* Marcell. Emp. xxiii, pag. 167, hanc vulpino iocineri vim adscribit. H.

Item hoedorum lien impositus. Verbum *lien*, non agnoscit nostrum exemplar. Pint. — *Item.* Carere ait suum exemplar Pintianus ea voce *lien*. Excidit ergo amanuensibus imprudenter. Nam et Marc. Emp. et Plin. Valer. agnoscunt. Ille cap. xxiii, pag. 165: *Hoedinus vero lien*, inquit, *similiter ut hircinus, super splenem infantis appositus, et tumores, et dolorem eius emendabit.* Iste, II, 18, cui titulus:

LVIII. (XIV.) Alvum sistit cervi sanguis: item cornus cinis: iecur aprinum ex vino potum citra salem, recensque: item assum suillum, vel hircinum decoctum ad quintam heminam in vino. Coagulum leporis in vino ciceris magnitudine: aut si febris sit, ex aqua. Aliqui et gallam adiiciunt, alii per se leporis sanguine contenti sunt lacte cocto. Equini fimi cinis in aqua potus. Taurini cornus veteris ex parte ima cinis, inspersus potioni aquae. Sanguis hircinus in carbone decoctus: corium caprinum cum suo pilo decoctum, succo epoto. Coagulum equi, et sanguis caprinus, vel medulla, vel iecur, alvum solvit. Fel

Spleni quomodo succurrendum: *Hoedi lien*, inquit, *impositus idem praestat.* Agnoscit et Q. Seren. cap. XXIV, de splene curando: *Arida ficus item fervente domatur aceto. Et trita illinitur: vel splen apponitur hoedi.* Denique et eam vocem habent Reg. 1, cod. aliique fere, quos vidimus. Hard.

LVIII. *Alvum sistit*, etc. Dioscorid. II, 97. Hard.

Item. Galen. κατὰ τόπους, IX, p. 616. Hard.

Iecur. Sext. Plat. VII, de apro, t. 5, ad ventris fluxum: *Iecur apri recens ex vino potatum, mire restringit.* H.

Item. Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 494. Hard.

Assum suillum, vel hircinum decoctum in vini hemina. Voss. ut et Chiffl. *decoctum ad quintam heminam in vino.* Lege, *decoctum ad quintam heminae in vino.* Quatuor alii: *decoctum heminam in vino.* Gron.

Vel. In libris hactenus editis, *vel hircinum decoctum in hemina vini.* Probabilior nobis visa scriptura Reg. 2 cod. et Chiffl. quam amplexi sumus, adstipulante fere Marc. Emp. XXVII, pag. 495: *Iecur hircinum*, inquit, *missum in ollam novam, cum vini austeri cotylis sex, ad tertias decoctum: sed, dum excoquitur, compunctum: ut humor eius cum vino permisceatur: postea dysenterico potui datum, efficaciter prodest.* Hard.

Coagulum. Sext. Plat. cap. II de lepore, t. 17: *Ad infantium ventris fluxum*, etc. Marc. Emp. cap. XXVII, p. 492; Plin. Val. II, 26; et Dioscor. l. II, cap. 85. Hard.

Aliqui. Sext. Plat. loc. cit. H.

Aliqui et gallam adiiciunt. Adstrictivam nempe et alvo sistendae, ut hinc patet, sat idoneam; sed aleam periculosam eo ludente qui hanc haurit: nam irritatio non raro medicaminis haustum secuta est, atque ipsa mors non semel. Aj.

Equini. Marc. Empir. XXVII, pag. 491 sq. Hard.

Sanguis. Marc. Emp. XXVII, pag. 494. Hard.

Fel. Annon *illitum* potius? Nam Plin. Val. II, 23, ventri molliendo: *Fel lupi*, inquit, *elaterio ventriculo illinuntur.* Hard.

lupi cum elaterio umbilico illigatum. Vel lactis equini potus: item caprini cum sale et melle. Caprae fel cum cyclamini succo et aluminis momento. Aliqui et nitrum et aquam adiecisse malunt. Fel tauri cum absinthio tritum ac subditum pastillo. Butyrum largius sumptum. Coeliacis et dysentericis medetur iecur

Vel. Q. Serenus, c. xxix, de ventre molliendo, pag. 104: *Crede tamen potum meliorem lactis equini, Dicitur hic validos asini pervincere succos.* Marc. Emp. xxx, pag. 218: *Serum de lacte equino, ventrem molliter purgat.* Hard.

Item. Marc. Emp. cap. xxvii, pag. 189, caprino lacte per se vel ovillo utitur tepido, aut decocto etiam cum butyro. Hard.

Caprae Sext. Plat. esp. iv, de caprea, t. 13, ad ventrem solvendum: *Fel caprae suppositum ano cum succo cyclaminis herbae, et alumine aliquantulum, aut anetho combustum induito.* E capra et caprea easdem fere peli medicinas alibi monuimus. H.

Cum cyclamini succo et aluminis modico. Voss. et Pintiani: *et aluminis momento.* Pulcherrime, nam ponderculum est certum. Lib. XXX, 7, *ut cinis earum bibatur in vino, addito resinae momento.* Eodem libro cap. 11: *sordes aurium aut mammarum pecudis denarii pondere cum myrrhae momento.* Cap. 15: *Somnos allicit oesipum cum myrrhae momento in vini cyathis duobus.* Gron.

Lactis equini... caprini... Caprae... cyclamini. Lac equinum purgaturo nequaquam simile; nec, si quando, eo poto, unus aut alter sanus evaserit, hoc credas ex ipso lacte proficisci. De quolibet lacte idem fere censendum. Quin caprino vis adstricliva. Quod vero cyclamini succum iungit, bene est: quippe cui purgandi potestas summa, et citra lactis auxilium spectabilis. Aj.

Fel, etc. Suppl. et h. l. et in seq. *adiecisse malunt.* Aj.

Pastillo. Glandis loco quidam pastillum globulumve formant, et involutum linteolo ano indunt: quod auctor hic indicat. Dalec.

Butyrum. Locus hic praepostera ad hunc diem interpunctione, et criticorum interpolatione laboravit, in hunc modum: *Butyrum largius sumptum coeliacis.: medetur, et iecur vaccinum.* Verum interpunctionis vitiosae non modo Reg. 2 cod. sed et res ipsa admonuit: ad superiora videlicet, h. e., ad ea remedia quae alvo solvendae traduntur, quae de butyro nunc prodit auctor, referri oportere: ut intellectus sit butyrum quoque largius sumptum alvum solvere, nedum coeliacis aut dysentericis eo pacto prodesse. Sic et Diosc. II, 81, de butyro, ὅθεν κοιλίας τε ἐκλύει πλέον ποθέν. Itaque frustra illi Plinii editores, ut fucum facerent, vocolam *et* adiecerunt: quam MSS. codicum nullus repraesentat, non Reg. 1, 2, Colb. aliive: quum etsi adesset illa, nihil tamen orationis perspicuitati obesset, aut veritati. Hard.

Coeliacis. Ob flavae bilis acrimoniam eo malo vexatis. Dal.

vaccinum. Cornus cervini cinis tribus digitis captus in potione aquae. Coagulum leporis subactum in pane: si vero sanguinem detrahunt, in polenta. Aprini vel suilli vel leporini fimi cinis, inspersus potioni tepidi vini. Vituli quoque ius vulgariter datum, inter auxilia coeliacorum et dysentericorum tradunt. Lactis asinini potus utilior, addito melle. Nec minus efficax fimi cinis ex vino utrique vitio. Item polea supra dicta. Equi coagulum, quod aliqui hippacen appellant, etiam si sanguinem detrahant, vel fimi cinis, dentiumque eiusdem tusorum farina, salutaris dicitur: et bubuli lactis decocti potus. Dysentericis addi mellis exiguum praecipiunt: et si tormina sint, cornus cervini cinerem; aut fel taurinum cumino mixtum, et cucurbitae carnes umbilico imponere. Caseus recens vaccinus immittitur ad utrumque vitium. Item butyrum heminis quatuor, cum

Cornus. Binum cochlearium mensura potus, inquit Dioscor. II, 63. Marc. Emp. XXVII, pag. 194: *Cervini cornus*, inquit, *de ipsis radicibus, quae capiti haerent, scobes lima tenuissima factus, et ad drachmae mensuram cum vini austeri cyatho datus, sistet nimios ventris fluores, si vel triduo iugiter bibatur.* Hard.

Coagulum. Marc. Emp. XXVII, pag. 194. Hard.

Addito melle. Persuasum hoc Antiquis hulceris genus δυσεντερίαν esse. Vnde, quum iam in finem aegritudo vergeret, mel ad hulcus detergendum, sumi iussere, quod detersivum sane est. At erratum in enarrando morbo vehementer. Aj.

Item. sup. cap. Hard.

Equi. Totidem fere verbis Diosc. II, 85: Ἡ δὲ τοῦ ἵππου, ἱππάκη καλουμένη, etc. Hard.

Hippacen vocant. Auctori hippace nunc herba, nunc coagulum, nunc caseus, magna levitate, et inconstantia. Dal.

Cumino. Absurde: nam ex irritativis cuminus est. Quamquam forte, si quando ea dysenteria labores quam faeculentorum ciborum usus, ultra quam par est productus, genuerit in frigidis paludosisque regionibus, non inutiliter cuminum sumpturus es. Aj.

Cucurbitae carnes. Si exurens et mordax bilis descendit. Dal.

Caseus recens, Iisdem verbis Plin. Val. II, 33. Sed, plane ab utroque abhorrens, mandi iubet Marcellus Empiricus, cap. XXVII, pag. 195. H.

Immittitur. Immitti hoc loco infundi clystere est, ut quidem videtur.

Item butyrum, etc. Alvum eo sisti ex Dioscor. diximus superius, c. 35. Hard.

resinae terebinthinae sextante, aut cum malva decocta, aut rosaceo. Datur et sevum vitulinum, aut bubulum. Item medullae excoquuntur cum farina ceraeque exiguo, et oleo, ut sorberi possint. Medulla et in pane subigitur. Lac caprinum ad dimidias partes decoctum. Si sint et tormina, additur protropum. Torminibus satis esse remedii in leporis coagulo poto e vino tepido, vel semel, arbitrantur aliqui. Cautiores et sanguine caprino cum farina hordeacea et resina, ventrem illinunt. Ad omnes epiphoras ventris illini caseum mollem suadent: veterem autem in farina tritum coeliacis et dysentericis dari, cyatho casei in cyathis vini tribus. Sanguis caprinus decoctus cum medulla dysentericis. Iecur assum caprae coeliacis subvenit, magisque etiam hirci, in vino austero decoctum potumque, vel ex oleo myrteo umbilico impositum. Quidam decoquunt a tribus sextariis aquae ad heminam, addita ruta. Vtuntur et liene

Cum resinae terebinthinae sextante. Si hulcus tergendum est. H.

Datur. Marc. Emp. xxvii, pag. 193. Hard.

Item medullae, etc. Marc. Emp. xxvii, p. 195: *Medulla vaccina cum farina tenui subacta, et velut excoctus panis cibatui data, mire dysentericos sanat.* Hard.

Lac. Marc. Emp. xxvii, pag. 192: *Lac caprinum fervens, adiecto polentae quantum satis sit, quum fuerit quasi tenuis pulticula, dabis dysenterico bibendum.* At Plin. Val. II, 33, vel sic infundi clystere iubet. H.

Protropum. Vinum quod ex uvis sponte fluit, et antequam has aliquis praelo subiecerit. As.

Torminibus. Ad verbum Plin. Val. II, 22. Hard.

Cautiores. Haec totidem verbis Marcellus Emp. xxvii, pag. 194. Item Sext. Platon. cap. v; de capro et capra, tit. 15, *ad torminosos.* H.

Ad omnes epiphoras Plin. Val. II, 23. Marc. Empiric. xxvii, pag. 194: *Ad omnes epiphoras ventris caseum vaccinum mollem calidum imponi oportet: quo tempore dysentericis potiones ferro candenti calefactas dari convenit.* Hard.

In farina. Sic libri omnes. Plin. Val. l. c. *in modum farinae*, ut plane *in farinam* legisse videatur. H.

In cyathis vini tribus. Nostrum apographum, *in vini ciburii cyathis tribus.* Pint.

Iecur. Marcell. Emp. xxvii, pag. 192. Hard.

Vtuntur. Sext. Plat. cap. xv, de caprea, tit. 17, *ad torminosos: splen caprae potatum mire sanat.* Eadem et

asso caprae hircive, et sevo hirci in pane qui cinere coctus sit: caprae a renibus maxime, ut per se hauriatur protinus; inque modice frigida sorberi iubent. Aliqui et in aqua decoctum sevum admixta polenta, et cumino, et anetho, acetoque. Illinunt et ventrem coeliacis, fimo cum melle decocto. Vtuntur ad utrumque vitium et coagulo hoedi in vino myrtite, magnitudine fabae poto: et sanguine eiusdem in cibum formato, quem sanguiculum vocant. Infundunt dysentericis et glutinum taurinum aqua calida resolutum. Inflationes discutit vitulinum fimum in vino decoctum. Intestinorum vitiis magnopere prodest coagulum cervorum, decoctum cum lente betaque, atque in cibo sumptum. Leporis pilorum

in caprae liene vis, ut alibi diximus, quamquam imbecillior. H.

Et sevo hirci in pane qui cinere coctus sit. Dictio *hirci* non est in cod. Pint.

Caprae. Caprae sevo, inquit, quod maxime a renibus prodest. Marcellus Emp cap. XXVII, pag. 195: *Adipem caprinum de renibus sublatum, misce cum polentae furfuribus, atque adiice illic cuminum, et anethum, et acetum, aequis portionibus: atque ex aqua decoque, et colatum, sorbitionis more, dysenterico dato sumendum*; etc. H.

Protinusque modice frigidam sorberi iubent. Acad. *protinusque huiusmodi frigidum.* Tres alii, *protinusque modi frigidum.* Antiquissimus et Chifflet. *protinus lique.* Vnde coniiciunt, *protinus aliqui.* Sed Vossianus etiam *frigida.* Scribe igitur: *ut per se hauriatur protinus, inque modice frigida sorberi iubent.* Sic mox, *uti protinus hauriatur frigida aqua.* Gron.

Et. Sic Reg. 1 et Marcell. Empir. In Reg. 2 et Chiffl. *aneso*, hoc est, *aniso.* Hard.

Vtuntur. Marcell. Emp. ad verbum, cap. XXVII, pag. 193. H.

Et sanguine eiusdem, etc. Aqua calida elixo, deinde in sartagine frixo. Allobrogibus *sanchet.* Dal.

Quem. Sic etiam Reg. 1. In Reg. 2 et Chiffl. *sanguineulum.* In Gallia *boudin* vulgus appellat. H. — *Sanguiculum.* Praestat sane vulgata lectio. Caeterum monuit Dupinet suo (non enim satis scimus an et hodierno) tempore hoc cibi genus ab Alpinis gentibus *sanchet* vocitatum. Aj.

Infundunt. Ad verbum Plin. Val. II, 33. Hard.

Inflationes. Plin. Val. loc. cit. *Imponitur item inflationi fimus vitulinus in vino decoctus.* H.

Intestinorum. His cervi medullam opitulari ait Sext. Platon. cap. 1, de cervo, tit. 49. Hard.

Leporis. Plin. Val. II, 32. Marc.

cinis cum melle decoctus. Lactis caprini potus, decocti cum malva, exiguo sale addito. Si et coagulum addatur, maioribus emolumentis fiat. Eadem vis est et in sevo caprino in sorbitione aliqua, uti protinus hauriatur frigida aqua. Item feminum hoedi cinis rupta intestina sarcire mire traditur. Fimum leporis cum melle decoctum, et quotidie fabae magnitudine sumptum, ita ut deploratos sanaverint. Laudant et caprini capitis cum suis pilis decocti succum.

LIX. Tenesmos, id est, crebra et inanis voluntas desurgendi tollitur poto lacte asinino; item bubulo.

Emp. cap. XXVII, pag. 196: *Pilos leporinos adiecto melle comprehendes, atque inde globulos parvos facies: hi singuli saepius deglutiti, intestina quamvis perniciose rupta, certa coniunctione connectunt.* HARD.

Cum. Plin. Val. l. c. cum melle et sale: forte mendose. H.

Si. Q. Serenus, cap. XXXII, pag. 146: *Quum colus invisum morbi genus intima carpit, Mande galeritam volucrem quam nomine dicunt; Aut pavidi leporis madefacta coagula pota.* HARD.

Eadem. Hoc medicamentum refert ad hydropicos Sext. Platon. cap. V, de capro et capra, tit. 17. H.

Fimum leporis, etc. Plin. Val. II, 32. HARD.

Ita. Quamvis perniciose ruptis intestinis, inquit Marc. Emp. c. XXVIII, pag. 202. HARD.

Laudant. Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 196. HARD.

LIX. *Tenesmos.* Vel, ut alii scribunt, *tenasmos*: Graecis τεινεσμός et τηνεσμός, hoc est, ut Cels. ait, IV, 18, morbus in quo frequens desidendi cupiditas est. Hanc *desurgendi* vocem, quam MSS. omnes repraesentant, Reg. 1, 2, Colb. 3, Chiffl. aliique, quum quae vis ei subesset haud satis perciperent Plinii editores, emendandam duxere, atque *egerendi* verbum inseri satius fore, quod in hunc diem libri vulgati praeferunt. *Desurgere*, verbum est medicum, quo saepe Largus Scribonius utitur, praesertim vero in definitione tenesmi quae Plinianae similis est ac plane par. *Est*, inquit, *irrita crebro desurgendi voluntas*, hoc est, secedendi, ut diximus in interpretatione. Graeci ἀφοδρεύειν dicunt. Cels. IV, 15: *frequentem deiiciendi cupiditatem*: *desidendi*, cap. 18. Hinc apud Marc. Emp. XXVII, pag. 187: *coeliaci propter frequentes desurrectiones viribus defecti.* Item Scribonius, proxime antea laudatus, cap. 38, cui titulus est, *Ad prolapsionem, et libidinem nimiam desurgendi extremi intestini*, Comp. 142: *Tenesmos est irritatio ultimae partis directi intestini, in quo ultimo saepius libet desurgere sine causa.* Non sic tamen intelligendus Horat. Sat. II, vs. 76: *Vides ut pallidus omnis Coena desurgat dubia.* Sed *desurgat* ibi dictum pro *de coena surgat.* HARD.

Desurgendi. Secedendi ad exonerandam alvum. HARD.

Taeniarum genera pellit cervini cornus cinis potus.

Item Plin. Val. II, 24, et Marc. Emp. xxix, pag. 203. Hard.

Taeniarum. Ita MSS. non *tinearum.* Vide Cels. IV, 17, Sextum Plat. 1, de cervo, n. 8: *Cervinum cornu combustum datum in vino, vel aqua calida, lumbricos necat et eiicit.* Sic et Plin. Val. II, 21; Scribon Larg. comp. 122; Marc. Empir. cap. xxviii. pag. 200; Q. Seren. c. xxxi, de lumbricis et tineis purgandis, pag. 145: *Ergo cinis cornu cervini proderit haustus.* H. — *Taen. genera.* Equidem mirarer taeniarum genus Pliniano tempore multiplex visum (nam nec ante sagacissimi Plateri, mox Cl. V. Andry et Bonnet, tempora in duas species typus vermis abiit; nec de his egit Plinius, quos mammalium caetera, tum aves, pisces, immo reptantia accolas habent), ni hoc succurreret, multos, ut aiunt, elminthas cum veris taeniis uno, non quidem apto astis nomine, indicatos. Sexaginta fere nunc species novimus, quarum 6, ni falluntur ducti, humanitatis hospites. Celeberrimus omnium *vermis cucurbitinus* Pall. et Plat. (Linn. *taenia solium*; *longiorum annulorum taenia* Bonnet; *taenia articulos dimittens* Dionis; *lumbricus latus* Tyson, de Haen, Leclerc, Marx) quem nos *taeniam hominis armatam* dicimus (nam nec lumbricus est; nec articulorum longitudo, latitudo et moles, singularitas aut χαρακτὴρ videtur). Armatam vero iden, quod huic os hamuli muniant χονδρώδεις, unde annuli effigies aut coronae duplicis (vid. icon. in sup. laud. fere omn. tum Encyclop. tab. XLI, 15, 19; Linn. Amoenit. Acad. et Brera, tab. I, 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 16; II, 1, 2, 3, 5, 6, 7). Hinc certissime ac facillime ab illa excedebat taenia cui hamulorum uncitas deest, *inermi* propterea nominata. Ceterum uterque saevus parasitus at tenax, quamvis non semel dolorum atrocitas in maius celebrata a vulgo. Certe longitudine hic valet portentosa, quae quum saepissime 25 pedum sit aut 30, ad 150 tamen (Vandaeveren, *Dissert. de verm. intest. hom.*), et 300 (Rosenstein, *malad. des enfans*), et 700 (Baldinger, *Arneien.* II, B) pervenit; tum quadruplex huic osculum, cucurbitulae vi et officio simillimum, unde firmissimus his adhaeret quibus sese applicuit, et frangitur, lancinatur per partes facilius quam avellitur: idem, postquam truncatus ac fractus est, reparatur, et ad hoc incrementi rursus pervenit, quo miserrime aegrotantes vexaverat, modo integrum manserit caput. Hyperboles tamen illa causa apud vulgus fuit, quod olim crederent singulis articulis triplicem, aut quadruplicem proboscidem inesse, unde succos mucosos ex intestinis ducerent, raperent; quod anatome falsum decrevit. Caetera ignorantur, neque hic de his disceptandum. Therapeutice vero omnibus fere modis hostem aggressa, vix potest laboranti opem ferre. Quocumque vero modo utantur, id fere semper in consilio est, ut taeniam enecent, quod quinque tentatur medicaminum generibus, aqua nempe quam gelidissima, oleis (unde asphyxia, deficiente aëre), aëriformibus irritativis (qualia aether in vapores lapsus, acidum carbonicum: hinc quoque asphyxia), salibus (quos inter murias e baryto, item nitras e potasside), tum purgativis. Non raro quoque in id laborant, ut vermem anus egerat, quod purgantium ope

Quae in excrementis lupi diximus inveniri ossa, si terram non attigerint, colo medentur, adalligata brachio. Polea quoque supra dicta, magnopere prodest in sapa decocta. Item suilli fimi farina addito cumiuo in aqua rutae decoctae. Cornus cervini teneri cinis, cochleis Africanis cum testa sua tusis mixtus, in vini potione.

LX. (XV.) Vesicae calculorumque cruciatibus auxiliatur urina apri, et ipsa vesica pro cibo sumpta; efficacius, si prius fumo maceretur utrumque. Vesicam elixam mandi oportet; et a muliere, feminae suis. Inveniuntur et in iocineribus eorum lapilli, aut duritie lapillis similes, candidi sicuti in vulgari sue:

fit, si fiat. Principes in hoc affectu curando, Rosenstein, Herrenschwand, nostr. Chabert, Odier, Rathier, Mathieu; sed praeterea varii varie hoc malum lacessunt, nec ullus fere est optimae notae medicus, cui non methodus quaedam sua prae caeteris placeat. Nullos tamen audio cervino cornu uti. AJ.

Quae. Nempe cap. 49. Haec totidem verbis Marc. Empir. XXIX, pag. 202. HARD.

Polea. Cap. 58. H.

Cornus. Plin. Valer. II, 48: *Cornus cervini teneri cinis cum cochleis Africanis, cum testis suis tusis mixtus, datus in potione vini, facit optime ad colum.* Tenerum cornu vocat, quod ut ait Marc. cap. XXVII, pag. 194, de ipsis radicibus sumitur, quae capiti haerent. HARD.

LX. *Vesicae.* Marc. Empir. iisdem verbis, XXVI, p. 180. H.

Efficacius. Sic libri omnes. At in Chiffl. *si prius fimo.* Inepte: nam Marc. Empir. Plinium secutus, cap. XXVI, pag. 180: *Verris silvatici*, inquit, *lotium cum sua vesica, in fumo suspensum et asservatum, stranguriosis cum potione mixtum, potui datum efficacissime prodest.* Et Sext. Plat. VII, de apro, tit. 9, *ad stranguriam et vesicae dolorem: Vesica apri cum lotio infuso, si suspensa et passa fuerit (solem nimirum, ventosque, aut fumum), donec aquaticus humor effluat, et discoctam dederis manducare iis, qui patiuntur, mire sanantur.* H.

Vesicam. Apri scilicet maris a viro, feminae a muliere mandi suadet. Plin. Val. II, 39, vesicae et calculo purgando: *Vesica apri in cibo elixa sumitur.* Apertius vero Marc. Emp. XXVI, p. 183: *Vesica apri recte adversum vesicae dolores in cibo sumitur; ita ut mulier feminae, vir masculi sumat.* HARD.

Lapilli, aut duritie lapillis similes. Hi lapilli calculi sunt qui vesiculam fellis saepe tenent. His calculis natura saponis, alioqui in aqua facile solubilibus, quanquam inflammabiles fuerint. Orientalium virorum est tales calculos, quasi medicamina sint, prae-

quibus contritis atque potis in vino, pelli calculos aiunt. Ipsi apro tam gravis sua urina est, ut nisi egesta, fugae non sufficiat, ac velut devinctus opprimatur. Exuri illa tradunt eos. Leporis renes inveterati, in vino poti, calculos pellunt. In perna suum articulos esse diximus, quorum decoctum ius facit urinae utile. Asini renes inveterati, tritique, et in vino mero dati, vesicae medentur. Calculos expellunt lichenes equini ex vino aut mulso poti diebus XL. Prodest et ungulae equinae cinis, in vino, aut aqua. Item fimum caprarum in mulso, efficacius silvestrium. Pili quoque caprini cinis. Verendorum carbunculis, cerebrum apri vel suis, sanguisque. Vita vero, quae in eadem parte serpunt, iecur eo-

dicare. Inde fama Bezoardo non uni in Occidente, dum saepe de stultitiae palma visi sumus disputare. Lusitani praedicaverunt quoque aprugni calculi vim, cui nomen fecerant *pedra di porco*. As.

Ipsi apro tam gravis sua urina est, ut nisi egesta fugae non sufficiat. In veluslo exemplari superfluit verbum *sua: effugere* legitur, non *fugae*. Pint. — *Ipsi apro tam gravis*, etc. Diximus ea de re supra lib. VIII, c. 77. Hard.

Leporis. Totidem verbis ac syllabis Plin. Val. II, 39. In sole coctos derasosque in potione dari Sext. Platon. iubet cap. II, de lepore tit. 10, ad calculosos. Hard.

In. Cap. 49: *Item ossa ex acetabulis pernarum, circa quae coxendices vertuntur.* Hard.

Asinini. Marc. Emp. XXVI, p. 180. Hard.

Prodest. Plin. Val, II, 39, et Marc. Emp. XXVI, pag. 181. H.

Item. Marc. Empir. XXVI, pag. 177. Hard.

Pili. Marc. Emp. cap. XXVI, p. 180. Hard.

Verendorum. Sext. Plat. VII, de apro, tit. 2, ad carbunculos et dolores veretri: *Apri cerebrum coctum, contritum ex melle, et impositum, mire sanat.* Hard.

Vitia. De arrhenico, sive arsenico, quod ad enarrandam lectionem petet, dicemus XXXIV, 56. Libri fere omnes editi, cum MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, caeterisque. Editio Parm. *cum charta Armeniaca*; cod. Chifflet. *carteti Armenico*. Vtrobique mendum. His nos neglectis sincerem priorum exemplarium non modo retinemus, sed etiam Marcelli Empirici suffragio defendimus, apud quem hoc medicamentum totidem fere verbis exstat, cap. XXXIII, p. 227: *Mirifice*, inquit, *hoc medicamentum purgat hulcera quaelibet, etiam si cancer tentaverit. Est autem bene.*

rum combustum, maxime iuniperi ligno, cum charta et arrhenico sanat: fimi cinis: fel bubulum cum alumine Aegyptio ac myrrha ad crassitudinem mellis subactum: insuper beta ex vino cocta imposita: caro quoque. Manantia vero hulcera, sevum cum medulla vituli in vino decoctum, fel caprinum cum melle rubique succo: vel si serpant, fimum etiam prodesse

Conficitur sic. Auripigmenti denarios sex aeris squamae X. tres; Eloterii X. 1. chartae combustae cineris X. 3. Ex his tritis quum opus, cochlearia tria rosae cyatho permiscentur, et linteola carpta in eo tinguntur, atque ita hulceri superponuntur. Hoc medicamentum cito et sine ullo morsu expurgat sordidissima hulcera, ac sanat. Hard.

Arrhenico. Vulgo, ut patet, *arsenio.* Cave ne celeberrimum virus tam incaute aut sumas, aut porrigas. Quanquam non eadem pericula applicanti ac potanti. Fieri tamen potest, ut arrhenico tacta pars humanitatis delicatior eo deveniat irritationis, ut spasmus et mors sequatur. Aj.

Fel. Ita rescripsimus ope cod. Reg. 2, in quo *myrrha* diserte legitur: in Reg 1 et Chifflet. *ac murra*, vetusto more, pro myrrha. In libris hactenus editis, *at maria*, perverse. Plin. Val. II, 41, ad verendorum vitia: *Fel item bubulum*, inquit, *cum alumine Aegyptio ad crassitudinem mellis subactum illinitur*, etc. Marcell. Emp. xxxiii, p. 230: *Permixto alumine et myrrha, fel bubulum ad crassitudinem mellis, subactum, et illitum, ea quae veretris serpunt, mira celeritate persanat: supra etiam beta vino recte imponitur.* Habdarrhamanus Aegyptius, cap vi, fel bubulum per se adsciscit ad virilium hulcera, nihil praeterea adiicit. Hard.

Caro quoque. Bovis, ex vino cocta et imposita. Dalec. — *Caro.* Bubula videlicet, aut vaccina. Marc. Empir. xxxiii, pag. 229: *Caro vaccina recens veretro imposita, hulcera eius et epiphoras mire sanat*, etc. H.

Sevum cum medulla vituli, etc. Mixtio qua laxior fit in dies caro, ita ut non mirandum, si putredo sequatur. Aj.

Vel caprinum cum melle rubique succo. Fel in apographo nostro, non *vel*. Pint. — *Fel caprinum.* Sic Reg. 2 cod. et quem Pintianus vidit: non ut hacteous editi, *vel caprinum*, quasi sevum subintelligi hic quoque ex antecedentibus oporteat. Confirmat Q. Seren. cap. xxxvii, de obscenis medendis, pag. 149: *Obscenos si pone locos nova vulnera carpent, Horrentum mansa curantur fronde ruborum.* Et paulo ante: *Languidus antiquo purgatur penis Iaccho, Ac super illinitur fecundae felle capellae.* et Marc. Emp. xxxiii, pag. 229: *Fel caprinum*, inquit, *cum melle, veretri doloribus, hulceribusque illitum prodest.* H.

Fimum etiam prodesse cum melle dicunt. Vox ultima non est in optimo, et suspicor inculcatam ab aliquo, qui parum meminisset passim Plinio *fimum* dici neutro genere, quum et ex *prode*, cum superposita virgula

cum melle dicunt, aut cum aceto, et per se butyrum. Testium tumor sevo vituli, addito nitro cohibetur: vel fimo eiusdem ex aceto decocto. Vrinae incontinentiam cohibet vesica aprina, si assa mandatur. Vngularum apri vel suis cinis potioni inspersus. Vesica feminae suis combusta ac pota: item hoedi, vel pulmo: cerebrum leporis in vino. Eiusdem testiculi tosti, vel coagulum cum anserino adipe in polenta: renes asinini in mero triti potique. Magi verrini genitalis cinere poto ex vino dulci demonstrant urinam facere in canis cubili, ac verba adiicere, ne ipse urinam faciat, ut canis, in suo cubili. Rursus ciet urinam vesica suis, si terram non attigerit, imposita pubi.

liceret ei facere tam *prodesse* quam *prodest*. Sed Plinii fuerat: *fimum etiam prodest cum melle aut cum aceto.* Sic cap. 47: *Melancholicis fimum vituli in vino decoctum remedio est.* Gron.

Testium tumor cum sevo vituli addito nitro cohibetur. Voss. expungit τὸ *cum*: et eo non aegre caret oratio. In quatuor aliis deest vox *tumor*, latens scilicet in praepositione. Gron. — *Testium.* Marc. Emp. xxxiii, pag. 228: *Adeps vituli, et nitri modicum, una permixta, et ceroti modo imposita testiculis, tumores omnes et dolores persanare dicuntur.* H.

Vrinae. Sext. Plat. vii, de apro, l. 40, ad urinae incontinentiam: *Vesicam apri assatam da ad manducandum, et curantur.* Idem de verrina vesica Marc. Emp. prodidit, xxvi, p. 484. Hard.

Vngularum. Diosc. Εὐπορ. II, 101: Τοὺς δὲ ἐνοροῦντας ἰᾶσθαι δεῖ ... καπρείας ὁπλῆς ... κοχλιάριον μετὰ μελικράτου, τὸ αὐτό. Sic etiam Plin. Val. II, 40. At Marc. Empir. parum sibi constans, modo dysuriae, modo urinae incontinentiae hoc medicamentum assignat. Nam cap. xxvi, p. 481: *Vngularum aprugnarum,* inquit, *exustarum cinis potioni inspersus, plurimum urinae difficultates iuvat.* At pag 484: *Vngues aprugni*, ait, *exusti, tritique, in potione sumpti efficaciter submeiulis prosunt.* H.

Item. Caprae vesicam Marc. Emp. anteponit. *Qui urinam tenere non poterit*, inquit ille cap. xxvi, pag. 485, *caprae vesicam comburat, et cinerem eius ex aqua cum vini potione bibat.* Hard.

Cerebrum leporis in vino. Plin. Val. II, 40, et Marc. Emp. cap. xxvi, p. 484. Hard.

Eiusdem. Auctores proxime laudati. Hard.

Magi. Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 485: *Verrini genitalis usti cinerem bibere debent ex vino, qui urinam continere non possunt. In cubili canis urinam faciat, qui urinam non potest*

LXI. Sedis vitiis praeclare prodest fel ursinum cum adipe. Quidam adiiciunt spumam argenti ac thus. Prodest et butyrum cum adipe anserino ac rosaceo. Modum ipsae res statuunt, ut sint illitu faciles. Praeclare medetur et taurinum fel, in linteolis concerptis, rimasque perducit ad cicatricem. Inflationibus in ea parte, sevum vituli, maxime ab inguinibus cum ruta: caeteris vitiis medetur sanguis caprinus cum polenta. Item fel caprinum condylomatis per se. Item fel lupinum ex vino. Panos et apostemata in quacumque parte sanguis ursinus discutit: item taurinus aridus tritus. Praecipuum tamen remedium traditur in calculo onagri: quem dicitur, quum interficiatur, reddere urina, liquidiorem initio, sed in terra spissantem se. Hic adalligatus femini, omnes impetus discutit, omnique suppuratione liberat. Est autem rarus inventu, nec ex omni onagro, sed celebri remedio. Prodest et urina asini cum melanthio.

continere: dicatque dum facit, Ne in cubili suo urinam, ut canis, faciat. Eadem habet et Plin. Valer. III, 40. Hard.

LXI. *Prodest et butyrum.* Ad tumores, mariscas, et condylomata. Dal. — *Prodest.* Marc. Empir. cap. xxxi, pag. 222: *Butyrum et adeps anserina, et oleum rosaceum, permixta, pulcherrime prosunt ani vitiis.* H.

Modum ipsae res statuunt. Crassitudinem, et ut vulgo aiunt, consistentiam. Dalec. — *Modum.* Mensuram rerum singularum: eam enim crassitudinem tantum desiderant, ut possint esse illitu faciles. H.

Praeclare. Diosc. II, 96: Ἀποθεραπεύει τε τὰ ἐν δακτυλίῳ μέχρις οὐλῆς. *Sedis hulcera persanat, et ad cicatricem perducit.* Hard.

In. Ita recte Reg. 1, 2, Colb. Ch. non, ut fere editi, *conceptis.* Linteola carpta dixit Marc. Emp. xxxiii, pag. 227. Hard.

Inflationibus. In sede, in ano. H.

Caeteris. Marc. Emp. xxxi, p. 222: *Sanguis caprinus cum polenta impositus, ani vitium omne persanat.* H.

Item. Marc. Emp. l. c. H.

Condylomatis. Condyloma fit, quum exanthemate calloso muliebria atque anus laboravere. Aj.

Panos. Plin. Vall III, 27. H.

Item taur. Diosc II, 97, ubi taurinum sanguinem cum polenta impositum, duritias discutere et emollire ait. Hard.

Vrina. Cum urina. Hard.

Impetus discutit. Humorum collectiones, a quibus pani fiunt. Dal.

Et ungulae equinae cinis cum oleo et aqua illitus. Sanguis equi, praecipue admissarii: et sanguis bubulus: item fel. Caro quoque eosdem effectus habet calida imposita: et ungulae cinis ex aqua aut melle: urina caprarum: hircorum quoque carnes in aqua decoctae: aut fimum ex his cum melle decoctum: verrinum fel: urina suum in lana imposita. Femina atteri adurique equitatu notum est. Vtilissimum est ad omnes inde causas, spumam equi ex ore, inguinibus illinere. Inguina et ex hulcerum causa intumescunt. Remedio sunt equi setae tres totidem nodis alligatae intra hulcus.

LXII. (XVI.) Podagris medetur ursinus adeps, taurinumque sevum pari pondere et cerae. Addunt quidam hypocisthida et gallam. Alii hircinum praeferunt sevum cum fimo caprae, et croco, sinapive, vel caulibus ederae tritis, ac perdicio, vel flore cucu-

— *Omnes*. Epiphoras. Vide quae de hac voce diximus, XX, 97. H.

Et. Marc. Emp. xxxii, pag. 226, et Plin. Val. III, 27. H.

Sanguis. Iidem auctores proxime laudati. Hard.

Aut. Ex hircis. Sic etiam Plin. Val. loc. cit. et Marc. Emp. xxxii, p. 224. Hard.

Fel ursinum sive verrinum. *Fel verrinum*, in vetere codice, caetera redundant. Pint.

Vrina. Marc. Emp. xxxii, p. 226. Hard.

Femina atteri. Intertriginem vitium Latini appellant, τὸ τρίμμα. Dal.

Vtilissimum. In libris ad hunc diem editis, *ex ore, inguinibusque*. At quis spumam equi, quaeso, vidit ex inguinibus? Feminibus attritis inguinibusque illini, sententia eius loci est. Plin. Val. II, 43: *Si autem ex equitatu*, inquit, *femina vexata sunt, spuma equi ex ore feminibus illinitur, et inguinibus imponitur*. Brevius Marc. Emp. cap. cxxii, pag. 225: *Si ab equitando vexata fuerint inguina, aut intertrigines dolebunt, spuma equi fricentur, statim remediabuntur*. H.

Inguina et ex ulcerum. Inguina bubone occupantur ex ulcerum causa, quae in pudendis, pedum digitis, malleolis fiunt. Dal.

LXII. *Podagris*. Totidem verbis Plin. Val. III, 44, et Marc. Empir. xxxvi, pag. 250. Hard. — Nulla hinc utilitas. Caeterum nec recentiorum scientia in sananda podagra utilior. Aj.

Alii hircinum praeferunt sevum. Sic et Dioscorid. II, 94, et Marc. Emp. xxxvi, pag. 244. Hard.

Cum. Diosc. II, 98. Hard.

meris silvestris. Item bovis fimum cum aceti faece. Magnificant et vituli, qui nondum herbam gustaverit, fimum: aut per se sanguinem tauri: vulpem decoctam vivam, donec ossa tantum restent: lupumve vivum oleo cerati modo incoctum: sevum hircinum, cum helxines parte aequa, sinapis tertia: fimi caprini cinerem cum axungia. Quin et ischiadicos uri sub pollicibus pedum eo fimo fervente, utilissime tradunt. Articulorumque vitiis fel ursinum utilissimum esse, et leporis pedes adalligatos. Podagras quidem mitigari pede leporis viventis abscisso, si quis secum assidue habeat. Perniones ursinus adeps,

Item. Marc. Empir. xxxvi, p. 242. Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. vi, pag. 47: *Vaccae stercus contusum et commixtum cinere, ac alco subactum, obducatur podagrae, curabit illam.* H.

Magnificant. Habdarrhamanus, c. vi, pag. 48: *Si stercore vitulae, statim atque nascitur, et quae nihil aliud comederit, praeter lac maternum, oblines pedes laborantis podagra, non mediocrem percipiet utilitatem: curat adhuc omnes pedum dolores.* H.

Vulpem. Sext. Plat. cap. iii, de vulpe, tit. 12, *Ad morbum articulorum: Vulpis viva in amplo vase decocta, donec ossa relinquat, mire sanat, si saepius in aquam in vase quis descenderit*, etc. Marc. Emp. xxxvi; pag. 250: *Vulpem ex aqua coquito, donec mollescat, et ex aqua percolata pedes assidue foveto: quo facto doloribus facile caveri hoc remedio quidem frequenter experti sunt.* Hard.

Cerati modo incoctum. Donec ad cerati crassitudinem oleum reducatur. Dalec.

Fimi caprini cinerem cum axungia. Quin et Ischiadicos, etc. In archetypo nostro, *fimi caprini cinerem cum axungia equina. Ischiadicos*, etc. Pint. — *Fimi*. Plin. Val. XIII, 14. H.

Quin. Meminit huius moris Antyllus ap. Aetium, serm. 12, c. iii, pag. 207: *Nos*, inquit, *etiam huiuscemodi urendi modo utimur: stercus caprinum siccum fervefacimus, eoque ventrem magni digiti affecti pedis perurimus, paulo infra unguem usque ad os ipsum ustione penetrante. Haec ipsa ustio extremas coxendicum affectiones, et quae nulli alii praesidio cedunt, dissolvit.* H. — Hippocrates praecesserat, laudibus quidem magnificis efferens. Oriens praedicat, nec *mozae* (id nomen medicamini) famam theriace vincet. Cf. circa hanc rem Ten Rhyne et Kæmpfer. Vana h. l. tamen omnia ne manere quidem operae est. Aj.

Articulorum. Marc. Emp. xxxiv, p. 234. Plin. Valer. III, 15. H.

Adalligatos. Quidam ratione fortassis eadem, somno conciliando, aegrorum pileo adnectunt. Dal.

Podagras. Marcell. Empir. xxxvi, pag. 246. Hard.

Perniones. Diosc. II, 94, et Marc. Emp. xxxiv, p. 236, ad verbum. Pro

rimasque pedum omnes sarcit: efficacius alumine addito: sevum caprinum: dentium equi farina: aprinum vel suillum fel: cum adipe pulmo impositus: etsi subtriti sint contusive offensatione: si vero adusti frigore, leporini pili cinis. Eiusdem pulmo contusis dissectus, aut pulmonis cinis. Sole adusta, sevo asinino aptissime curantur; item bubulo cum rosaceo. Clavos et rimas callique vitia, fimum apri vel suis recens illitum, ac tertio die solutum sanat: talorum cinis, pulmo aprinus, aut suillus, aut cervinus. Attritus calceamentorum, urina asini cum luto suo illita. Clavos sevum bubulum cum thuris polline. Perniones vero corium combustum: melius si ex vetere calceamento: iniurias e calceatu, ex oleo corii caprini cinis. Varicum dolores sedat fimi vitulini cinis, cum lilii bulbis decoctus, addito melle modico; item-

ursino anserinum adhibet Plin. Val. II, 51. Hard.

Efficacius. Idem Marc. loc. cit. H.

Cum. Aprinus videlicet. Sext. Plat. cap. VII, de apro, tit. 4, *ad pedes exhulceratos a calceamentis: Apri pulmonem cum melle commixtum, ut malagma superpone pedibus, a calceamentis laesis et exhulceratis; sanabuntur*. Hard.

Pulmo impositus. Pulmo suis recens evulsus, et adhuc calens. Dalec.

Si subtriti sint contusive. Si perniones ex attritu, aut contusione genitj sint. Dal.

Eiusdem. Marc. Emp. XXXIV, p. 232. Hard.

Clavos. Plin. Val. II, 52, et Marc. Emp. XXXIV, p. 233, ad verbum. H.

Aut. Huc pertinet quod habet Marc. Emp. XXXIV, pag. 232, in morbo fere simili: *Pulmo cervinus*, inquit, *impositus, et saepe renovatus, ex calceamento laesos pedes sine dolore persanat*. Suillo, agnino, ursino, attritus ex calceamentis contractos ab inflammatione defendi auctor est Diosc. II, 40. Hard.

Vrina asini cum luto suo illita. Quod meiendo rigaverit et perfuderit. Dal. *Cum*. Quod nempe ille meiendo perfuderit. Hard.

Clavos. Plin. Val. II, 52. H.

Perniones. Et attritus etiam calceamentorum, teste Oribasio de virt. simpl. II, pag. 62, ex graeco MS. Δέρματα παλαιά ἀπό τῶν καττυμάτων καυθέντα, πρός τά ἐκ τῶν ὑποδημάτων ἕλκη, παυσαμένης τῆς φλεγμονῆς ὠφελεῖ. *Coria vetera e vetustis soleis, usta, ad hulcera e calceatu facta, sedata inflammatione prosunt*. Oribasio praeivit Diosc. II, 51. Hard.

Iniurias e calceatu, etc. Cf. Marc. Empir. c. XXXIV, p. 232. H.

que omnia inflammata, et suppurationes. Sed podagricis prodest et articulariis morbis, e maribus praecipue vitulis. Articulorum attritis, fel aprorum vel suum, linteo calefacto impositum; vitulique qui nondum herbam gustaverit, fimum; item caprinum cum melle in aceto decoctum. Vngues scabros sevum vituli emendat: item caprinum admixta sandaracha. Verrucas vero aufert vitulini fimi cinis ex aceto: asini urinae lutum.

LXIII. Comitiali morbo testes ursinos edisse prodest, vel apriuos bibisse ex lacte equino, aut ex aqua: item aprinam urinam ex aceto mulso: efficacius, quae inaruerit in vesica sua. Dantur et suum testiculi inveterati tritique in suis lacte, praecedente vini abstinentia, et sequente continuis diebus. Dantur

Suppurationes minantia. In abscessum vergentia. DALEC.

Sed podagricis prodest, etc. Idem Marcellus XXXIV, p. 234, et Plin. Val. III, 15. HARD.

Item. Sext. Plat. v, de capro et capra, tit. 23, *ad morbum articulorum: Stercus caprae cum acerrimo aceto mixtum sanat.* HARD.

Item capr. Sext. Plat. cap. v, de capro et capra, tit. 16, *ad ungues leprosos: Ex sebo caprino admixta sandaraca cerotum superpositum sine tormento sanat.* HARD.

Verrucas. Plin. Valer. III, 42. H.

Asini. Plin. Valer. loco cit. Marc. Emp. XXXIV, pag. 233: *Vrina muli, vel mulae, vel asini, cum luto illita, et clavos abolet, et callis medetur.* Hanc vim et urinae canis cum suo luto assignat. Q. Seren. cap. LXV, de verrucis tollendis, p. 164, et idem Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 234. H.

LXIII. *Comitiali.* Επιληψίαν Graeci et ἱερὰν νόσον, Latini sonticum, et comitialem, et sacrum morbum vocant. Testes aprinos ei morbo opitulari scribit et Plin. Val. II, 58. H.

Vel. Idem Plin. Val. loc. c. Sext. Plat. cap. 7, de apro, t, 7, ad caducos: *Testiculos apri ex vino vel aqua potato, et curaberis.* HARD.

Aprinos. Vulg. gall. *luites.* AJ.

Item aprinam. Sext. Plat. loc. cit. cap. 11. ad caducos: *Lotium apri cum oxymelite bibat, et remedium capiet.* HARD.

Dantur. Quod de pulmone leporino Plinius, illud ipsum Sext. Plat. de corpore prodit, cap. II: de lepore, tit. 6, ad caducus: *Leporis cor siccum derasum cum parte tertia thuris mannae (hoc est, micarum thuris), trita ex vino albo da bibere per dies septem; liberat. His vero qui saepius cadunt, dabis diebus 30.* HARD.

et leporis sale custoditi pulmones, cum thuris tertia parte, in vino albo, per dies xxx. Item coagula eiusdem. Asini cerebrum ex aqua mulsa, infumatum prius in foliis, semuncia per dies: vel ungularum eius cinis cochlearibus binis toto mense potus. Item testes sale asservati et inspersi potioni, in asinarum maxime lacte, vel ex aqua. Membrana partus earum, praecipue si marem pepererint, olfactata accedente morbo comitialium resistit. Sunt qui e mare nigroque cor edendum cum pane sub dio prima aut secunda luna praecipiant. Alii carnem, aliqui sanguinem aceto dilutum, per dies xl bibendum. Quidam urinam equi aquae ferrariae ex officinis miscent, eademque potione et lymphaticis medentur. Comitialibus datur et lactis equini potus, lichenque in aceto mulso bibendus. Dantur et carnes caprinae in rogo hominis to-

Asini cerebrum ex aqua mulsa infumatum prius in foliis. Hermolaus, *in soliis.* Pintiani liber, *in salti semuncia.* Fortasse: *infumatum prius, in pulte, semuncia per dies.* Sic cap. sequenti: *Caprae sevo in pulte alicacea et phthisin, et tussim sanari.* Gr. — *Asini.* Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. v, p. 23: *Cerebrum asini propinabis epileptico, vel mente capto, ex aceto: curabitur.* Hard.

In foliis. Sic Reg. 1, aliique cum editis. In foliis brassicae: ut supra c. 56. Hard.

Semuncia. Forte *per dies V vel*: accepta quinarii nota ex vocula sequenti *vel*: sic enim superius, per dies 30. Hard.

Vel. Dioscor. II, 44, totidem verbis. Hard.

Membrana partus. Vulg. *placenta.* At:

Sunt. Asino nempe. Cael. Aurel. Chron. I, 4, de epilepsia, *Dant et tunc mandenda corda hominum, atque equorum, quorum crura quasi impetigines habent, sive asinorum, vel mulorum.* Hard.

Lymphaticis medentur. Per intervalla furentibus, et insanientibus. Dalec.

Lychenque. Dioscor. II, 45, de lichenibus equorum, Ποθέντες λεῖοι μετ' ὄξους, ἐπιληψίας ἱστοροῦνται θεραπεύειν. Quid lichen sit, ex eodem Diosc. diximus, cap. 49. Hard.

Dantur. Sext. Plat. c. v, de capro et capra, tit. 3: *Ad calculos*: plane totidem verbis; ut et Plin. Valer. II, 68. Carnes caprinas sine ea exceptione de rogo hominis in epilepticorum cibatu commendat pariter Theod. Prisc. IV. Hard.

Morbum. Diosc. Εὐπ. I, 21. Sext. Plat. loc. cit. *At si caducus vere ca-*

stae, ut volunt Magi. Sevum earum cum felle taurino pari pondere decoctum, et in folliculo fellis reconditum, ita ne terram attingat, potum vero ex aqua sub limine. Morbum ipsum deprehendit caprini cornus vel cervini usti nidor. Sideratis urina pulli asinini nardo admixto perunctione prodesse dicitur.

LXIV. Regio morbo cornus cervini cinis: sanguis asinini pulli ex vino. Item fimum asinini pulli, quod primum edidit a partu, datum fabae magnitudine e vino medetur intra diem tertium. Eadem et ex equino pullo similiterque vis est.

LXV. Fractis ossibus praesentaneus maxillarum apri cinis vel suis. Item lardum elixum atque circumligatum mira celeritate solidat. Costis quidem fractis laudatur unice caprinum fimum ex vino vetere; aperit, extrahit, persanat.

LXVI. Febres arcet cervorum caro, ut diximus.

ductus est, caprinum cornu adustum naribus si sumpserit, mox cadet. Nempe quae male oleot, faciunt ut comitialis aestuet et cadat. Haro.

Sideratis. Iis qui ex paraplexia dimidium corpus resolutum habeot. Dalec. — *Sideratis.* Totidem plane verbis Plin. Valer. III, 46. Haro.

LXIV. *Regio.* Dioscor. II, 63, et Sext. Plat. c. 4, de cervo, n. 4. H.

Sanguis asinini pulli. Sanguis asini, in vetere codice: caetera redundant. Pint. — *Sanguis.* Sic Reg. 1 et edill. Io Reg. 2: *Sanguis asini ex vino* tantum. Haro.

Item. Illud nimirum quod poleam appellari dictum est superius, e. 57. Haec plane ad verbum transcripsit Plin. Val. II, 59. Hard.

Quod primum edidit a partu. Πουλεῖον Aristoteles vocat: *πωλεῖαν* alii ἀπὸ τοῦ πώλου, poleam. Stercoris in variis animalibus diversa nomina vide apud Rhodig. lib. X, cap. ult. Dal.

Eadem. Plin. Val. loc. cit. Haro.

LXV. *Item lardum.* Ad verbum Plin. Val. III, 48. Haro.

Costis. Haec rursum totidem verbis. Plin. Val. II, 35, et III, 48. H.

LXVI. *Febres.* Lib. VIII, 50. Atque huc allusisse Martialem obiter illic iodicavimus, quum facete luderet in lenonem uxoris suae: *Vis sine febre mori:* quum eum innueret velle cervorum ritu vivere ac mori, qui et cornua gestitant, et febri carent. Neque enim heri primum istam aut hodie receptam esse vulgatamque paroemiam ex Artemidoro liquet, Onirocr. II, 12, apud quem destinato cuidam proco, et ex ariete cui insidebat delapso futurae mox coniugis adulterium portendi nonnemo his verbis auguratur: ὅτι γυνή σου πορ-

Eas quidem quae certo dierum numero redeunt, oculus lupi dexter salsus adalligatusque, si credimus Magis. Est genus febrium, quod amphemerinon vocant. Hoc liberari tradunt, si quis e vena auris asini tres guttas sanguinis in duabus heminis aquae hauserit. Quartanis Magi excrementa felis cum digito bubonis adalligari iubent, et ne recidant, non removeri septeno circuitu. Quis hoc, quaeso, invenire potuit? quaeve est ista mixtura? cur digitus potissimum bubonis electus est? Modestiores iecur felis decrescente luna occisae inveteratum sale, ex vino bibendum ante accessiones quartanae dixere. Iidem Magi fimi bubuli cinere consperso puerorum urina illinunt digitos pedum, manibusque leporis cor adalligant. Coagulum ante accessiones propinant. Datur

νεύει, καὶ τὸ λεγόμενον, κέρατα αὐτῷ ποιήσει. *Quod uxor tua moechabitur, et (quod vulgo dici solet) cornua tibi faciet.* Festive usus est eo vulgi ioco, qui nummos cudit olim honori Gallieni Augusti, et Saloninae Augustae coniugis. Nam ista quidem apud Oconem inscribitur, p. 474: CORNELIA SALONINA AVG.)(. IVNONI CONS. AVG. *Iunoni Conservatrici Augustae.* Ille apud P. Chamillart, GALLIENVS AVG.)(. IVNONI CONS. AVG. *Iunoni Conservatrici Augusti.* Habet uterque nummus in aversa area effigiem cervi. Est autem Iuno, ut in apologia Homeri diximus, Fides coniugalis. Haec igitur *Conservatrix Augustae* dicitur esse, ne maritum faciat cervum: eademque *Conservatrix Augusti*, ne cervus sit. H. — Vereor ut haec vera sint; omittenda tamen non ratus. Caeterum memento Veteribus creditum cervos febre numquam implicari. AJ.

Eas. Sext. Plat. c. 8, de lupo, tit. 4: Ad quotidianas febres: *Oculus dexter lupi alligatus febres discutit.* Plinii verba summa fide reddit Plin. alter Valer. III, 3. H.

Est genus. Ἀμφημερινὸς πυρετὸς, quotidiana febris, quae ex pituita provenit, materia frigida et gravi, nullumque diem intermittit. H.

Hoc. Plin. Val. *in tribus heminis* dixit III, 3. HARD.

Quartanis. Sext. Plat. cap. XVIII *de cata*, hoc est, de fele, tit. 4, *ad quartanam: Catae stercus cum ungula bubonis in collo vel brachio suspensum, post septimam accessionem, discutit quartanam.* Auctor libri, qui Kiranidum Kirani inscribitur, II, pag. 76: *Stercus felis cum oleo liliaceo inunctum, febres sanat.* HARD.

Et ne. Et ne febris recurrat, continendum usque in septimam accessionem. HARD.

Iidem. Totidem verbis Plin. Val. III, 6. HARD.

Coagulum. Plin. Val. loco proxime citato. HARD.

et caseus caprinus recens cum melle, diligenter sero expresso.

LXVII. (XVII.) Melancholicis fimum vituli in vino decoctum remedio est. Lethargicos excitat asini lichen, naribus illitus ex aceto: caprini cornus nidor aut pilorum: iecur aprinum. Itaque et veternosis datur. Phthisicis medentur, iecur lupi ex vino, macrae suis feminae herbis pastae lardum, carnes asininae ex iure sumptae. Hoc genere maxime in Achaia curant id malum. Fimi quoqne aridi, sed pabulo viridi pasto bove, fumum arundine haustum prodesse tradunt. Bubuli quoque cornus mucronem exustum, duorum cochlearium mensura, addito melle, pilulis devoratis. Caprae sevo in pulte ex alica et phthisin et tussim sanari, vel recenti, cum mulso liquefacto, ita ut uncia in cyathum addatur, rutaeque ramo permisceatur, non pauci tradunt. Rupicaprae sevi cyatho, et lactis pari mensura, deploratum phthisicum convaluisse

Cum melle diligenter sero expresso. Verbum *sero* non agnoscitur ab eodem. PINT.

LXVII. *Melancholicis.* Μελαγχολικοί, qui atra bile, furore, insania laborant: cuius affectionis species quaedam apud medicos hypochondriaca nominatur. HARD. — Iungenda hysteris, et quae ab hysteria derivantur. Causa olim dicebatur atra bilis: mox genitalium, nunc cerebri status. AJ.

Lethargicos. Ληθαργικοί, qui morbo laborabant, quem Latini veternum appellant. *Marcor est, et inexpugnabilis paene dormiendi necessitas,* inquit Cels. III, 20. Dictum ἀπὸ τῆς λήθης, hoc est, ab oblivione: nam eo vitio memoriae sedes torpet. H.— Forte non inutiliter. Sed multa hodie novimus quae acrius sollicitent excitentque. AJ.

Caprini. Cels. III, 20: *Hos aegros quidam subinde excitare nituntur his, quae per* (lege, *per quae*) *sternutamenta evocantur: et ex his, quae odore foedo movent: qualis est cruda lana succida, piper, veratrum, castoreum, acetum, allium, cepa: iuxta etiam galbanum incendunt, aut pilos, aut cornu cervinum;* etc. Sic etiam Sext. Plat. cap. V, de capro et capra, l. 10, *ad lethargicos.* Et Plin. Val. III, 7. HARD.

Macrae. Plin. Val. I, 61. H.

Carnes. Plin. Val. loc. cit. H.

Fumum. Vt hodie tubo fictili hauriunt tabaci fumum homines e plebe. HARD.

certus auctor affirmat. Sunt et qui suum fimi cinerem profuisse scripserint in passo: et cervi pulmonem, maxime subulonis, siccatum in fumo, tritumque in vino.

LXVIII. Hydropicis auxiliatur urina vesicae apri paulatim data in potus: efficacius quae inaruerit cum vesica sua. Fimi taurini maxime, sed et bubuli, de armentivis loquor (quod bolbiton vocant), cinis cochlearium trium in mulsi hemina, bovis feminae in mulieribus, et ex altero sexu in viris, quod veluti mysterium occultarunt Magi. Fimum vituli masculi illitum: fimi vitulini cinis cum semine staphylini, aequa portione ex vino: sanguis caprinus cum medulla. Efficaciorem putant hircorum, utique si lentisco pascantur.

LXIX. Igni sacro ursinus adeps illinitur: maxime

Pulmonem. etc. Hic olim mos medicantibus fuit ut pulmo pulmonis, iecur iecinoris remedium haberetur: quam absurde, patet. Aj.

LXVIII. *Hydropicis.* Sic libri omnes. Caprinam tamen urinam ad eumdem usum laudat Dion. II, 99: αἰγὸς δὲ (οὖρον) ὕδρωπας τὸν ὑπὸ σάρκα. H.

Fimi cervini, maxime subulonis, sed et bubuli, de armentinis loquor. In archetypo nostro *fimi taurini maxime, sed et bubuli, de armentinis loquor;* et paulo post, *fimi vitulini* non *fimi vituli.* Pint. — *Fimi taurini maxime, sed et bubuli, de armentivis loquor.* Sic Vossianus, perinde ut Pintiani codex: nam *armentivis* tres quoque alii. Men. *armentis.* Gron.

De armentinis loquor. Quae in armento viridibus pascuis aluntur. Dal. — *De.* Armentivus (non armantinus), armentitius, et armentalis, idem sonat: bovem, equumve scilicet, qui sit ex armento. Hard.

Bolbiton. Βόλβιτον, fimus bubulus. Festus bulbitare Latinis hinc inflexum putat, quod significat puerili stercore inquinare. Hard.

Fimum. Plin. Val. III, 12: Theod. Prisc. IV, ad hydropem: *Vituli masculi stercore cum aceto acri permixto, spisse venter liniendus est: tamen ut ante ipse hydropicus toto corpore dropacetur:* hoc est, dropace, quod est unguenti genus, liniatur. H.

Sanguis caprinus. In cibo sumptus. Dalec.

Efficaciorem. Sext. Plat. cap. 5, de capro et capra, tit. 17, *ad hydropicos,* non hircinum sanguinem, sed lotium commendat. H.

LXIX. *Igni sacro.* Erysipelas quo cutis exterior renum occupatur, Aj.

qui est ad renes; vitulinum fimum recens, vel bubulum: caseus caprinus siccus cum porro: ramenta pellis cervinae deiecta pumice, ex aceto trita. Rubori cum prurigine, equi spuma, aut ungulae cinis. Eruptionibus pituitae, asinini fimi cinis cum butyro. Papulis nigris, caseus caprinus siccus ex melle et aceto in balineis, oleo remoto. Pusulis suilli fimi cinis aqua illitus, vel cornus cervini cinis.

LXX. Luxatis recens fimum aprinum vel suillum: item vitulinum: verris spuma recens cum aceto: fimum caprinum cum melle: bubula caro imposita. Ad tumores fimum suillum in testa calefactum tritumque

Vitulinum. Plin. Val. III, 34. H.

Ramenta pellis cervinae. Plane totidem verbis Plin. Valerian. loc. cit. Hard.

Papulis. Papula, pusula est, sive tuberculum, quod ieiunae salivae defricatione curatur. Papulis cutis exasperatur, rubet, leniterque roditur. *Ardentes papulae*, Virg. G. III, 564, Hard. — Papulas censet Gueltard (in Poinsinet, t. IX, pag. 750) illas esse cutis nigricantis maculas quas vulgus appellat *signes*. Vtilitas e Pliniano praecepto nulla. His enim maculis *organisatio*, ut vocant, defuit; quod vitium deleri non potest, ni et pars vitiosa deleatur. Ai.

Oleo remoto. Quo lavantium et balneum adeuntium corpus ungebatur. Dalec.

Pusulis. *Papulis* habet Plin. Val. qui hunc locum exscribit III, 39; sed nihil interest. Hard.

LXX. *Luxatis*. Plin. Val. III, 47. H. — Ridicule. Nil in luxato membro exterior medicina prodest, nisi irritatio atque inflammatio fiat: quod quanquam vitatur, non ideo reducitur luxatio. Ai.

Bubula caro imposita tumorem sanat. In vetere exemplari: *Bubula caro imposita ad tumores*: verbum autem *sanat* non legitur in eodem. Pint. — *Bubula*. Perturbata prius omnia ex interpunctionis vitio et interpolatorum audacia, sic legebantur: *Bubula caro imposita tumorem sanat. Fimum suillum ... cum oleo duritias ... tollit optime. Adeps ... illitus in his quae ... plurimum proficit. Fimum bubulum*, etc. Medicinam ei loco fecimus ope Reg. praesertim cod. 2, qui singulas, uti nos fecimus, sententias maiusculis litteris auspicatur. Adde Plin. Valer. III, 47, qui quum hunc locum transcriberet ad rupta et convulsa medicinam e bubula carne retulit: ad tumores deinde fimum suillum, etc. Sic enim ille: *Luxatis vero recens fimus, vel aprinus, vel suillus, vel vitulinus imponitur: verris spuma recens cum aceto illinitur; fimusque caprinus cum melle. Caro bubula ruptis convulsis illinitur. Fimus quoque suillus sub testa calefactus, et tritus cum oleo, mire adversus tumores facit.* Hard.

cum oleo. Duritias corporum omnes mollit optime adeps e lupis illitus. In his quae rumpere opus est, plurimum proficit fimum bubulum in cinere calfactum, aut caprinum in vino vel aceto decoctum. In furunculis sevum bubulum cum sale: aut si dolor est, intinctum oleo, liquefactum sine sale: similique modo caprinum.

LXXI. In ambustis ursinus adeps cum lilii radicibus: aprinum aut suillum fimum inveteratum; setarum ex his e penicillis tectoriis cinis cum adipe tritus: tali bubuli cinis cum cera et medulla cervina, vel tauri: fimum leporis. Et caprarum fimus sine cicatrice sanare dicitur. Glutinum praestantissimum fit ex auribus taurorum, et genitalibus. Nec quidquam efficacius prodest ambustis. Sed adulteratur nihil aeque, quibusvis pellibus inveteratis, calceamentisque etiam decoctis. Rhodiacum fidelissimum: eoque pictores et

In his quae rumpere opus est. In abscessibus quae recludere et aperiri est opus. Dalec. — Conf. Diosc. II, 98. Hard.

Fimum bubulum in cinere, etc. Minime: fit enim suppuratio, et putrefactio crescit, quam minui in votis est. Aj.

Aut caprinum. Sext. Plat. 5, de capro et capra, tit. 28, ad tumores: *Caprinum stercus impositum non patitur consurgere tumorem.* H.

In. Totidem plane syllabis Plin. Val. III, 32. H.

LXXI. *E penis.* Penicilli sunt, quibus parietes inalbantur. Est enim tectorium illinimentum istud, quod quasi pavimentum est, incrustatioque, ex calce ut plurimum, aut e gypso. Hard.

Fimum. Plin. Val. III, 36, ambustis sanandis: *Fimus leporis et caprae illinitur aequis portionibus.* H.

Glutinum praestantissimum, etc. Glutinum id ξυλοκόλλα ab effectu dicitur, ταυροκόλλα a materia, quoniam fit e tauri corio. Dalec.

Nec. Plin. Val. c. o. ambustis sanandis: *Gluten. taurinum remissum, sicut solet a fabris remitti, sine cicatrice sanat.* H.

Prodest ambustis. Aqua calida dilutum et illitum. Diosc. Nam lentore suo inhaerescens medioeri colore coquit et sedat inflammationem. Arist. Problem. quaest. 4, cap. 9. Dal.

Rhodiacum. Nempe ad ambusta sananda glutinum Rhodiacum inprimis valet. Dioscor. III, 104: Κόλλα, ἣν ἔνιοι ξυλοκόλλαν καλοῦσιν, ἢ ταυροκόλλαν, καλλίστη ἐστὶ ἡ Ροδιακή, ἐκ τῶν βοείων βυρσῶν σκευαζομένη· Ἐστι

medici utuntur. Id quoque quo candidius, eo probatius. Nigrum et lignosum damnatur.

LXXII. Nervorum doloribus, fimum caprinum decoctum in aceto cum melle, utilissimum putant, vel putrescente nervo. Spasmata, et percussu vitiata, fimo aprugno curant, vere collecto et arefacto. Sic et quadrigis agendis tractos, rotave vulneratos: et quoquo modo sanguine contuso, vel si recens illinatur. Sunt qui incoxisse aceto utilius putent. Quin et in potu farinam eam ruptis, convulneratisque, et eversis, ex aceto salutarem promittunt. Reverentiores cinerem eius ex aqua bibunt. Feruntque et Neronem principem hac potione recreari solitum, quum sic quoque se trigario approbare vellet. Proximam suillo fimo vim putant.

δὲ λευκὴ καὶ διαυγὴς ἡ τοιαύτη· ἡ δὲ μέλαινα ἧττων... Πυρίκαυστά τε οὐκ ἐᾷ φλυκτανοῦσθαι. *Non patitur ambusta attolli in pusulas*, etc. H.

Lignosum damnatur. Ligni modo durum et fragile. Apud Diosc. hoc non legitur. Dalec.

LXXII. *Nervorum*. Sext. Plat. cap. v, de capro et capra, tit. 25, *Ad nervorum contractionem*. Marc. Emp. cap. xxxix, p. 240 sq. H.

Nervorum doloribus. Memento et ligamina, et tendines apud Plinium nervos audisse. Atqui si his vulnus illatum, ita ut iam non lateant teganturque, mel periculosum; item, acetum. Si spasmate vero laboraverunt, nil auxilii, at nil periculi e remedio. Aj.

Spasmata. Vulsas musculorum et vasorum nervorumque fibras.

Fimo aprugno. Quod cynegeticorum periti vocant *fumées du sanglier*. Aj.

Sanguine contuso. Factis contusionibus. Non quidem sanguis contunditur, sed in contusionibus sub cutem effunditur; ἀκυρολογία. Dal.

Quin. Plin. Val. III, 47, plane ad verbum. Hard.

Reverentiores. Plinii Valer. loc. cit. Hard.

Quum sic quoque, etc. Manuscriptum exemplar habet, *strigaria*. Quod quidam exponunt circa partem, in qua ordo et series equorum ad cursum expeditorum, collocatur et disponitur, et procurrendi tempus, et signum exspectans. Significatum vocis *striga* explicat Scaliger Append. Virg. Dalec. — *Quum sic quoque*, etc. In fine leg. *Quum sic quoque strigario approbari vellet*, ubi *strigarium* est τὸ γυμνάσιον equorum currilium. Salmas. p. 56. — *Quum*. Quum sic quoque *sanata facie* equorum agitatori probari se vellet. Sic libri omnes editi cum Reg. 2, aliique MSS. Est autem

LXXIII. (XVIII.) Sanguinem sistit coagulum cervinum ex aceto: item leporis. Huius quidem et pilorum cinis: item ex fimo asini cinis illitus. Efficacior vis e maribus aceto admixto, et in lana ad omne profluvium imposito: similiter ex equino capite et femine. Aut fimi vitulorum cinis illitus ex aceto. Item caprini cornus vel fimi ex aceto. Hircini vero iocineris dissecti sanies efficacior: et cinis utriusque ex vino potus, vel naribus ex aceto illitus. Hircini quoque utris vinarii dumtaxat cinis, cum pari pondere resinae, quo genere sistitur sanguis, et vulnus glutinatur. Hoedinum

ille trigarius, qui circensibus trigas equarum agitaret. A trigia nomen habet: nam ut bigae, quadrigaeque, sic et trigae appellatae olim. In glossis Philoxeni, *Trigarium* locus est, in quo exercentur equi, Italis *Maneggio*, unde et Gallis *le manège*: Τόποι ὅπου ἵπποι γυμνάζονται. P. Victor in descriptione urbis Romae, regione nona, *Trigaria septa* collocat, ubi et alter incertus auctor *Trigarium* habet. Tamen Reg. 1 cod. hoc loco *strigario* praefert, quod quidam magis probant. Favere certe Papias videtur in Vocabulario: *Striga*, inquit, *castrense vocabulum, vel intervallum turmarum, in quo equi stringuntur: unde et strigosi dicuntur corpore macilento.* H. — Aurigae famam Neroni placuisse nullus nescit, et hanc illi palmam delatum ut mimicae, ut euphoniae, ut poëseos: num imperabat: atque utinam in his vanum animum at industriae rudem inertiam continuisset! Conf. nostras Racine (Britann. act. IV, sc. II). AJ.

Proximam. Plin. Val. ad verbum, III, 47. HARD.

LXXIII. *Sanguinem.* Marc. Emp. ad verbum, XXXI, p. 222. H.

Item. Idem Marc. Emp. loc. cit. et Plin. Val. I, 64. H.

Huius. Plin. Val. III, 21, sanguini ex vulneribus sistendo: *Leporis pili de subtus mento mollissimi imponuntur.* HARD.

Item. Theod. Prisc. de fluxu sanguinis narium, I, 12: *Fimi asini combusti pulvere, cum oleo roseo mixto, collyria facta supponimus.* Auctor Kiranidum, p. 89: *Fimus asini omnem fluxum sanguinis sistit.* Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. v. pag. 25: *Olfactus recentis asini stercoris, sanguinis e naribus sistit fluxum.* H.

Aut. Vaccae similiter, si Habdarrhamano fides, VI, pag. 47: *Stercus vaccae combustum, contusum, et subactum melle apum, si oblinies naribus, sistet fluxum sanguinis illarum.* HARD.

Hircini. Sext. Plat. IV, ad capream id retulit, cuius est, ut silvestrium caeterarum, vis in medendo potentior, quemadmodum alibi monuimus. Sic enim ille, tit. III, *ad sanguinem fluentem: Capreae iecur combustum et aspersum, sanguinem sistit.* Et tit. 4, *ad sanguinem de naribus profluen-*

quoque coagulum ex aceto, et feminum eius combustorum cinis, similiter pollere traduntur.

LXXIV. Hulcera sanat in tibiis cruribusque adeps ursinus, admixta rubrica. Quae vero serpunt, fel aprugnum cum resina et cerussa: maxillarum apri vel suum cinis: fimum suum illitum siccum, item caprinum ex aceto subfervefactum. Caetera purgantur et explentur butyro: cornus cervini cinere, vel medulla cervi, felle taurino cum cyprino oleo, aut irino. Fimum recens suum, vel inveterati farina illinitur vulneribus ferro factis. Phagedaenis et fistulis immittitur fel tauri, cum succo porri, aut lacte mulierum, vel sanguis aridus cum cotyledone herba. Carcinomata curat coagulum leporis, cum pari pondere capparis aspersum vino: gangraenas ursinum fel penna illitum: asini ungularum cinis ea, quae serpunt hulcera inspersus. Sanguis equi adrodit carnes septica vi: item

tem: *Capreae iecur contritum, et ex aceto in naribus offultum, sanguinem mire sistit.* Hard.

LXXIV. *Hulcera.* Marc. Emp. totidem verbis haec omnia refert, c. xxxiv, pag 232. H.

Quae. Marc. idem loc. cit. H.

Caetera. Marc. loc. cit. H.

Felle taurina cum cyprino oleo aut fimo caprino, aut hyrcino. Felle taurino cum cyprino, aut irino, in vetusto codice: caetera superfluunt. Pint.

Aut. Sic Reg. 2 cod. et is quem Pintianus vidit. In editis, *aut hircino.* Quod quum minus belle congruere editores intelligerent, insernere, *aut fimo caprino, aut hircino*: ex *cyprino* scilicet, anteriore voce rursum repetita, *caprino* temere excogitato. Plin. Val. II, 48, apud quem haec totidem verbis exstant, *cum cyprino oleo*; et *hircino* habet, pro *irino*. Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 232, iterumque, p. 236: *cum oleo cyprino, aut laurino* dixit. Hard.

Phagedaenis. Plin. Valer. III, 22. Hard.

Carcinomata. Iisdem verbis Marc. Emp. iv, p. 42, et Plin. Val. III, 22. Hard.

Gangraenas ursinum, etc. Auctores laudati locis proxime citatis. H.

Asini. Iidem locis proxime appellatis. Hard.

Sanguis. Idcirco in septica sive erodentia medicamenta equorum admissariorum sanguinem addi auctor est Diosc. II, 97: Τὸ δὲ τῶν ὀχευτῶν ἵππων (αἷμα) σηπταῖς μίγνυται. H.

Carnes septica vi. Supra modum excrescentes, τὰς ὑπερσαρκώσεις. Dal.

fimi equini inveterati favilla. Ea vero quae phagedaenas vocant in hulcerum genere, corii bubuli cinis cum melle. Caro vituli recentia vulnera non patitur intumescere: fimum bubulum cum melle. Feminum vituli cinis sordida hulcera, et quae cacoëthe vocant, e lacte mulieris sanat. Recentes vero plagas ferro illatas, glutinum taurinum liquefactum, tertio die solutum. Caseus caprinus siccus ex aceto ac melle purgat hulcera. Quae vero serpant, cohibet sevum cum cera: item addita pice ac sulphure percurat. Similiter proficit ad cacoëthe, hoedi feminum cinis e lacte mulieris. Et ad carbunculos, suis feminae cerebrum tostum illitumque.

LXXV. Scabiem hominis, asininae medullae maxime abolent: et urinae eiusdem cum suo luto illitae. Butyrum etiam, quod in iumentis proficit cum resina calida; glutinum taurinum in aceto liquefactum, ad-

Caro. Et de vitulina carne et de fimo bubulo plane subscribit Plin. Val. III, 20. Hard.

Feminum. Hunc locum Marcellus Emp. quum raptim cursimque legeret, non *feminum vituli*, sed *fimi vituli* cinerem legit, cap. IV, pag. 43: *Hulcera*, inquit, *quae sordidata sunt, fimi vitulini cinere et muliebri lacte purgantur.* Hard.

Recentes. Plin. Val. ad verbum, III, 20. Hard.

Caseus. Plin. Val. III, 22: *Caseus caprinus siccus ex aceto ac melle purgat. Quae serpunt, cohibet sevum caprinum cum cera: id etiam additis sulphure et pice purgat.* H.

Et. Plin. Val. III, 30, *Suis cerebrum.* Marc. Empir. 33, *Verris cerebrum* dixit. Hard.

LXXV. *Scabiem.* Plin. Valer. III, 38. Hard.

Et. Q. Serenus, cap. VII, pag. 128: *Illotus sudor, vel copia nobilis escae Saepe gravi scabie correptos asperat artus. Ergo lutum prodest membris adhibere fricatis, Quod facit ex asino saccatus corporis humor. Nec pudeat tractare fimum quod suula fudit.* Adstipulatur et Plin. Val. III, 38. H.

In. In iumentorum scabie. H.

Glutinum. Dioscor. III, 101, glutinum taurinum pariter admonet in aceto resolutum, impetigines leprasque summae cutis abstergere. Sext. Plat. de tauro, cap. XII, tit. 23, *ad faciem splendidam faciendam*: »Membrum tauri in aceto maceratum, et illitum, splendidam facit faciem.« Quia scilicet ita maceratum, dat glutinum candidae culi idoneum. H. — Haec nauseam movent. Neque enim assequor quo pacto in vita culta, et elegantias, ac luxuriam sectante, ea

dita calce: fel caprinum cum aluminis cinere: boas fimum bubulum, unde et nomen traxere. Canum scabies sanatur bubulo sanguine recenti: iterumque, quum inarescat, illito, et postero die abluto cinere lixivio.

LXXVI. Spinae ac similia corpori extrahuntur felis excrementis: item caprae ex vino: coagulo quocumque, sed maximae leporis, cum thuris polline et oleo, aut cum visci pari pondere, aut cum propoli. Cicatrices nigras sevum asininum reducit ad colorem. Fel vituli extenuat calefactum. Medici adiiciunt myrrham et mel, et crocum, aereaque pyxide condunt. Aliqui et florem aeris admiscent.

LXXVII. (XIX.) Mulierum purgationes adiuvat fel tauri in lana succida appositum. Olympias Thebana

sint celebrata, quae inopes et humanitatis ferme rudes *Ostiakes*, aut *Samoyèdes*, in deliciis habent. AJ.

Boas fimum bubulum. Rubra exanthemata; subsequentesque papulas: vulgo, *la rougeole.* DALEC.

Canum. Plin. Val. III, 38. H.

LXXVI. *Spinae.* Spinae ruborum ac similes aculei infixi corpori. H.

Item. Plin. Val. III, 49. H.

Coagulo. Haec ad verbum exscripsere Marc. Emp. cap. XXXIV, p. 233, et Plin. Val. loc. cit. H.

Cicatrices. Plin. Valer. III, 46. H.

Fel. Hoc medicamentum non ad quaslibet, sed ad oculorum tantummodo cicatrices pertinet, ex Marcell. Emp. cap. VIII, pag. 68: *Fel vituli*, inquit, *diligenter collectum ad cotylae mensuram, in vas aereum mittitur, tenuique igne admoto ita excoquitur, ut spissetur: deinde mellis boni tantum mittitur, quantum fellis illius decocti remanserit: adiiciuntur postea myrrhae tritae drachmae duae, et croci una, et aeris flos pauxillum: ac postea simul omnia diu coagitata ad tertias decoquuntur: quod medicamen in pyxide aerea debet reponi, satis utile et lucomatis, et cicatricibus, et omnibus vitiis oculorum, si assidue inde et opportune inungantur.* H.

LXXVII. *Mulierum.* Nec appositu tantum, sed et potu iuvare auctor est Hippocrates, de Nat. Mul. text. 105, pag. 413. Plinio fere Habdarrhamanus adstipulatur, cap. VI, pag. 40, Ecchellensi interprete: *Ad provocanda menstrua, recipe pondus duarum drachmarum fellis tauri, ac tantumdem granorum myrti: contundantur grana, liquefiant deinde in felle, et admisceantur cum melle apum: quo facto madefacito in huiusmodi mixtura lanam, indito vulvae, statim provocantur menstrua.* HARD.

addit hyssopum et nitrum. Cornus cervini cinis potus. Item vulvas laborantes, illitu quoque: et fel taurinum cum opio appositum obolis binis. Vulvas et pilo cervino suffire prodest. Tradunt cervas, quum senserint se gravidas, lapillum devorare: quem in excrementis repertum, aut in vulva (nam et ibi invenitur) custodire partus adalligatum. Inveniuntur et ossicula in corde et in vulva, perquam utilia gravidis parturientibusque. Nam de pumice, qui in vaccarum utero 2
simili modo invenitur, diximus in natura boum. Lupi adeps illitus vulvas mollit; dolores earum, iecur. Carnes lupi edisse parituris prodest; aut si incipientibus parturire sit iuxta qui ederit: adeo, ut etiam contra illatas noxias valeat. Eumdem supervenire, perniciosum est. Magnus et leporis usus mulieribus. Vulvas 3

Hyssopum et nitrum. V.C. *Oesypum*. Diosc. Dal. V. obs. seq. — *Hyssopum*. Sic MSS. omnes, quos vidimus. Sunt qui *oesypum* legi malint, quod hanc vim pellendi menstrua Dioscorides oesypo asserat, II, 84: Καὶ ἔμβρυα, καὶ ἔμμηνα ἐν ἐρίῳ προστιθέμενος ἄγει. Hard.

Cornus. Muliebri profluvio mederi eum cinerem auctor est Sext. Plat. cap. 1, de cervo, n. 6. H.

Item. Dioscorid. II, 63. H.

Cum. Sic Reg. 1 et editi. In Reg. 2 et Ch. *cum apio*. At iidem MSS. inferius, hoc. cap. *opii*. H.

Vulvas. Sext. Plat. cap. 1, de cervo, titul. 16, *ad aborsum*: « Ex pilis cervinis suffumigabis, et mulier sanabitur. » Hard.

Tradunt. Sext. Plat. l. c. tit. 17, *ad aborsum*: « Lapis, qui in vulva aut in ventriculo cervi invenitur, phylacterium est praegnanti, et perficit ut partum perferat... Simili ratione ossicula inveniuntur in corde cervi, aut in vulva eius, quae idem praestant. » Hard.

Inveniuntur et ossicula, etc. Nempe dura et ossea cartilago, qualis at cor suspensum continet, ideoque cordis os vocatur. Dal.

Diximus in natura boum. De hac re agitur, lib. VIII, cap. 45. Ibi tamen pumicis huius fit mentio. Dalec. — *Diximus*. Lib. XI, 79: *Et in iuvencarum secundo ventre pilae rotunditate nigricans tophus, nullo pondere: singulare, ut putant, remedium aegre parientibus, si tellurem non attigerit*. Hic Plinium Dalecampius μνημονικοῦ ἁμαρτήματος temere incusarat. Hard.

Contra. Contra illata veneficia. H.

Noxias valeat. Veneficia quae partus morantur. Dal.

adiuvat pulmo aridus potus: profluvia iecur cum Samia terra ex aqua potum: secundas coagulum: caventur pridiana balinea. Illitum quoque cum croco et porri succo, vellere appositum, abortus mortuos expellit. Si vulvae leporum in cibis sumantur, mares concipi putant. Hoc et testiculis eorum, et coagulo profici. Conceptum leporis utero exemptum his quae parere desierint, restibilem fecunditatem afferre. Sed pro conceptu, leporis saniem et viro Magi propinant. Item virgini novem grana fimi, ut stent perpetuo mammae. Coagulum quoque ob id cum melle illinunt:
4 sanguinem, ubi evulsos pilos renasci nolunt. Inflationi vulvae, fimum aprugnum suillumve cum oleo illini prodest. Efficacius sistit farina aridi, ut aspergatur potioni, vel si gravidae aut puerperae torqueantur. Lacte suis poto cum mulso adiuvantur partus mulierum. Per se vero potum, deficientis ubera puerperarum replet. Eadem circumlita sanguine feminae suis, minus crescent. Si dolent, lactis asinini

Cum. Ad mulierum purgationes Samiam terram nigram acetabuli mensura potam ex aqua, commendat Hipp. de nat. mul. l. 29, pag. 179. HARD.

Secundas coagulum. Tardantes. DAL.

Illitum quoque cum croco. Iecur leporis. DALEC.

Si. Sext. Platonic. cap. II, de lepore, titul. 13, *ut mulier masculum concipiat et pariat*: « Leporis vulvam siccam derasam in potione vini bibant utrique, et mulier, et masculus. Nam si mulier sola biberit, androgyne nascitur: hoc est, nec masculus, nec femina. Item leporis testiculum post purgationem suam mulier si cum vino contritum accipiat, masculum pariet. Leporis coagulum ad drachmas quatuor in potione datum vini, feminae de femineo, et masculo de masculino: et mox faciant coitum, et post abstineant se, statim concipit, etc. » Q. Seren. cap. de conceptione et partu: *Irrita coniugii sterilis si munera languent... Aut igitur leporis, consumit femina vulvam*, etc. HARD.

Et. Hoc referre se ex aliorum sententia Plinius abunde prodit. Diosc. e contrario, II, 85, leporis coagulo conceptionem impediri significat. *Restibilis fecunditas*, ea est, quae in sequentem quoque annum veluti restat. HARD.

Vt. Vt non tumeant, crescantve, aut mollescant.

Torqueantur. Inflationibus ac tor-

potu mulcentur: quod addito melle sumptum et purgationes earum adiuvat. Sanat et vulvarum exhulcerationes eiusdem animalis sevum inveteratum, et in vellere appositum duritiem vulvarum emollit. Per se vero recens vel inveteratum, ex aqua illitum, psilothri vim obtinet. Eiusdem animalis lien inveteratus, ex aqua illitus mammis, abundantiam facit: vulvas suffitu corrigit. Vngulae asininae suffitae partum maturant, ut vel abortus evocetur: nec aliter adhibentur, quoniam viventem partum necant. Eiusdem animalis fimum si recens imponatur, profluvia sanguinis mire sedare dicitur. Necnon et cinis eiusdem fimi, qui et vulvae prodest impositus. Equi spuma illita per dies XL, prius quam primum nascantur pili, restinguuntur. Item cornus cervini decocto: melius, si recentia sint cornua. Lacte equino iuvantur vulvae collutae. Quod si mortuus partus sentiatur, lichen ex aqua dulci potus eiicit. Item ungulae suffitu, aut fimum aridum. Vulvas procidentes butyrum infusum

minibus. DAL. — *Torqueantur*. Conf. c. D. HARD.

Abundantiam. Lactis scilicet copiam. HARD.

Vulvas. Distortas, quum conversiones vulvae fiunt. H.

Vngulae. Habdarrhamanus Aeg. interprete Ecchellensi, c. v, pag. 24: *Praegnantem mulierem si ungula asini suffies, emittit infantem mortuum, vel vivum*. HARD.

Vt. Ita ut etiam partus mortuos expellant. HARD.

Nec aliter adhibentur. Nisi foetus mortuus sit, aut instantem partu. DAL. — *Nec*. Nec nisi in suffitu adhibentur. HARD.

Eiusdem. Idem Aegyptius, loc. c. *Asini contusum stercus cum vino aut melle potum sanguinis eruptionem sistit: sive eruptio illa sit ex partibus inferioribus, sive superioribus, sive ex naribus, aut sanguis menstrualis*, etc. HARD.

Equi. Sext. Plat. cap. XVI, de equo, tit. 2: *Ne puero investi pili exeant*: « Equi spuma si puero investi pectinem (hoc est, pubem) linieris, pili eius non crescunt, nec generantur. » HARD.

Lacte. Habdarrhamanus, cap. II, p. 47: *Lac equae recens et calidum ad hoc, si eo per modum clysteris utatur mulier, vulvae curabit hulcera*. H.

Collutae. Infuso clystere. H.

Lichen. De hoc lichene dictum est cap. 49. HARD.

Item. Habdarrhamanus, cap. II, p.

sistit. Induratam vulvam aperit fel bubulum rosaceo admixto, foris vellere cum resina terebinthina imposito. Aiunt et suffitu fimi e mare bove, procidentes vulvas reprimi, partus adiuvari: conceptus vero vaccini lactis potu. Sterilitatem ob partus vexationem fieri, certum est. Hanc emendari Olympias Thebana affirmat felle taurino, et adipe serpentium, et aerugine
7 ac melle, medicatis locis ante coitus. Vitulinum quoque fel, in purgationibus sub coitu aspersum vulvae, etiam duritiam ventris emollit, et profluvium minuit umbilico peruncto: atque in totum vulvae prodest. Modum statuunt fellis pondere denarii, opii tertia, admixto amygdalino oleo, quantum esse satis appareat: hoc in vellere imponunt. Masculi fel vituli, cum mellis dimidio tritum, servatur ad vulvas. Carnem vituli si cum aristolochia, inassatam edant circa conceptum, mares parituras promittunt. Medulla vituli in vino ex aqua decocta cum sevo, exhulcerationibus vulvarum imposita prodest. Item adeps vulpium, excrementumque felium: hoc cum resina et rosaceo
8 impositum. Caprino cornu suffiri vulvam, utilissimum putant. Silvestrium caprarum sanguis cum palma

17: *Si lacte equino utatur mulier per modum suffumigii, addita equi ungula, educitur demortuus infans, vel adusta secundina.* Hoc ipsum equi axungiae, nisi vitiosus is locus est, Sext. Plat. adscribit, cap. XVI, de equo tit. 4: *Ad mortuum partum: Equi axungia suffumigata eiicit partum foras, et secunda sequitur.* H.

Olympias. Habdarrhamanus, cap. VI, pag. 46, eo felle ad labrum vulvae appenso, ante coitum: donec vulva fel ad se trahat, id si ter fiat, fecunditatem spondet. H.

Vitulinum quoque fel, si in purgationibus fuerit sub coitu aspersum vulvae. Vetus codex, *Vitulinum quoque fel in purgationibus sub coitu,* etc. reliqua superfluunt. PINT.

Tertia. Tertia denarii parte.

Excrementumque. Sext. Plat. cap. XVIII, *de cata*, hoc est, de fele, tit. 2: *Ad profluvium mulieris: Catae stercus cum resina et rosaceo suppositum reprimit.* HARD.

Caprino. Habdarrhamanus, cap. IX, p. 65: *Cornu caprarum si difficultate pariendi laborans suffumigabitur, ut fumus ad labrum vulvae adscendat, facilior redditur partus.* H.

marina pilos detrahit. Caeterarum vero fel, callum vulvarum emollit inspersum, et a purgatione conceptus facit. Sic quoque psilothri vis efficitur, si evulsis pilis triduo servetur illitum. Profluvium, quamvis immensum, urina caprae pota sisti, obstetrices promittunt, et si fimum illinatur. Membrana caprarum in qua partus editur, inveterata, potuque sumpta in vino, secundas pellit. Haedorum pilis suffiri vulvas, utile putant, et in profluvio sanguinis coagulum bibi, aut hyoscyami semen imponi. E bove silvestri nigro si sanguine ricini lumbi perungantur mulieri, taedium Veneris fieri, dicit Osthanes. Idem amoris, pota hirci urina, admixto propter fastidium nardo.

LXXVIII. Infantibus nihil butyro utilius, per se et cum melle: privatim et in dentitione, et ad gingivas, et ad oris hulcera. Dens lupi adalligatus infantium pavores prohibet, dentientique morbos: quod et pellis lupina praestat. Dentes quidem eorum maximi equis quoque adalligati, infatigabilem cursum

Palma marina pilos detrahit. Pila: θαλαττία σφαῖρα: cuius meminit Galen. lib. I, κατὰ τόπους, sub fin. Dal. — *Quum.* Ita libri omnes, etiam MSS. quos quidem vidimus. Et recte utique: de palmis quae crescunt in Hispaniae maritimis, dictum est XIII, 6. Hard.

Membrana. Sesl. Plat. c. v, de capro et capra, tit. 29, *ad secundas eiiciendas: Caprae secunda ex vino pota mulierum secundas eiiciet.* H.

Hoedorum pili suffiri vulvas. Procidentes, ut et aliis foedis odoribus. Dalec.

Dicit Osthanes. Is fuit vir Persa, professione magus. Gelen. — *Dicit Osthanes.* Scribe sine aspiratione, *Ostanes*, ex omnibus. Pint.

LXXVIII. *Infantibus* Plin. Val. I, 42. Hard. —

Infantibus nihil butyro utilius. Stomachus pueris delicatior: nec raro officit tenello corpori vel minimus cibus, irritationem nempe ciens: sed et quae vegetalia introducuntur saepe acescunt in canali; unde nec fluit bilis facile, et glomerantibus sese intestinis constipatio sequitur. Cui malo vitando non inutile mel, quo sumpto intestinorum cohaerentia solvitur; et butyrum quod laxat edulcoratque. Aj.

Dens. Hanc vim oculo Habdarrhamanus adiudicat, c. xxiii, pag. 96: *Oculus lupi dexter puero appensus, expellet ab illo timorem, qui ei accidit in somnio.* Hard.

praestare dicuntur. Leporum coagulo illito ubere sistitur infantium alvus. Iecur asini, admixta modice panace, instillatum in os, a comitialibus morbis et aliis infantes tuetur: hoc XL diebus fieri praecipiunt. Et pellis asini iniecta, impavidos infantes facit. Dentes qui equis primum cadunt, facilem dentitionem praestant infantibus adalligati; efficacius, si terram non attingere. Lien bubulus in melle editur; et illinitur ad lienis dolores; ad hulcera manantia cum melle. Lien vituli in vino decoctus, tritusque et illitus, hulcuscula oris. Cerebrum caprae Magi per anulum aureum traiectum, priusquam lac detur, infantibus instillant contra comitiales, caeterosque infantium morbos. Caprinum fimum inquietos infantes adalligatum panno cohibet, maxime puellas. Lacte caprino, aut cerebro leporum perunctae gingivae, faciles dentitiones faciunt.

LXXIX. Somnos fieri lepore sumpto in cibis Cato

Leporum. Sext. Plat. cap. II de lepore, tit. 47, *ad infantium ventris fluxum: Leporis coagulum illinitum in sumine* (hoc est, in mamma) *mulieris*, etc. HARD.

Dentes. Q. Seren. cap. LX de infantibus dentientibus, pag. 401: *Collo igitur molli dentes nectentur equini, Qui primi fuerint pullo crescente caduci*. Superstitiosius Sext. Plat. cap. XVI de equo, tit. 3, *ad dentium dolorem: Equi dentes qui primum nati fuerint, si dentem qui dolet, tetigerint, remedio erunt. Nam et si infans equi rostrum basiaverit, dentium dolorem non sentit: et nec equus mordebit infantem*. Theod. Prisc. IV: *Ad dentitionem infantium equinus dens auxiliatur*. Plinii nostri verba summa fide transcribit Plinius alter Val. I, 42. H.

Cerebrum. Sext. Plat. c. IV de caprea, tit. 46: *Capreae cerebrum per anulum aureum traiectum si dederis infanti ad glutiendum antequam lac sugat, efficit, ut nec caducus fiat, nec phantasma incurrat*. H.

Lacte. Q. Serenus, cap. LX, p. 161, de infantibus dentientibus: *Aut teneris cerebrum gingivis illine porci: Aut leporis niveum bibitur cum lacte caprino*. Plin. Valer. I, 42, Ad dentitionem, quando infantes dentiunt: *Lacte caprino et leporis cerebro gingivae perfricantur*. Sed et canino lacte idem praestari docuit Sext. Plat. 9, de cane, tit. 4, *ad dentes infantium*. Cerebro leporum, cap. II, de lepore, tit. 2. HARD.

LXXIX. *Som. fieri lep*. Quidam superstitiose conciliando somno le-

arbitratur: vulgus et gratiam corpori in novem dies, frivolo quidem ioco, cui tamen aliqua debeat subesse causa in tanta persuasione. Magi felle caprae, sacrificatae dumtaxat, illito oculis, vel sub pulvino posito, somnum allici dicunt. Sudores inhibet cornus caprini cinis e myrteo oleo perunctis.

LXXX. Coitus stimulat fel aprugnum illitum: item medullae suum haustae: sevum asininum, anseris masculi adipe admixto illitum. Item a coitu equi Virgilio quoque descriptum virus, et testiculi equini aridi, ut potioni interi possint: dexterve asini testis in vino potus proportione, vel adalligatus brachiali. Eiusdem a coitu spuma collecta roseo panno, et inclusa ar-

poris pedes noeturno plleolo alligant. Λαγὼ ἀπὸ τοῦ λάειν quidam dictum volunt; iidem et ἔρωτα ἀπὸ τοῦ ὁρᾷν, Indeque fieri ut leporis caro cibus sit ἐρωτικός: de quo Martial. ep. in Gelliam, lib. V, xxix; et alterum in Alexandrum Severum poëtae ἀνωνύμου. Rhodig. XXVI, cap. 30. Vide quae notata sunt supra, lib. VIII, cap. 55. Dal. Notandum tamen de pulchritudine tantum loqui Martialem; et Erasmus hanc opinionem sic explicat, quod latine *lepus* et *lepos* aliquo pacto inter se conveniant. Ed. P.

Cato. Citatur a Diomede, I, pag. 358: *Cato ad filium, vel de Oratore: lepus multum somni adfert, qui illum edit.* Hard.

Magi. Sext. Plat. de cornu id narrat, non de felle. Sic enim ille, c. v de capro et capra, tit. 2 *ad somnum: Cornu caprinum capiti infirmi, qui non dormit, suppositum vigilias in somnum convertit.* Vtrumque, ut remor, ex aequo futile ac superstitiosum. Hard.

Vel. Hanc vim et cornu ipsi caprino Habdarrhamanus adscribit, cap. ix, pag. 67: *Cornu capri valde albi comburatur, involvaturque eius cinis in panniculo lineo, et supponatur capiti aegroti, qui non dormit, dummodo ipse id sciat, dormiet profecto, quamdiu involucrum illud sub capite eius detinetur.* Nugae. Hard.

Sudores. Totidem verbis Plin. Val. III, 11. Hard.

LXXX. *Sevum.* Sext. Plat. cap. xiv de asino, t. 4: *Asini adeps et anseris masculi mixtus, et ad anum appositus, concubitum praeparat.* H.

Virgilio. Georg. III, v. 280: *Hinc demum hippomanes vero quod nomine dicunt Pastores, lentum distillat ab inguine virus. Hippomanes, quod saepe malae legere novercae*, etc. H.

Vt potioni interi possint. Vt potioni adspergi contriti possint. H.

In vino potus pro portione, vel adalligatus brachiali. In apographo nostro, *in vino potus, portionive adalligatus brachiali*, forte non *partionive*, sed *pertinentive*, ut paulo post: *eoque perungi pertinentes partes.* Pint.

gento, ut Osthanes tradit. Salpe genitale in oleum fervens mergi iubet septies, eoque perungi pertinentes partes. Bialcon cinerem ex eodem bibi, vel tauri a coitu urinam, lutoque ipso illini pubem. At e diverso muris fimo illito cohibetur virorum Venus. Ebrietatem arcet pulmo apri aut suis assus, ieiuni cibo sumptus eo die, item haedinus.

LXXXI. (xx.) Mira praeterea traduntur in eisdem animalibus. Vestigium equi excussum ungula (ut solet plerumque) si quis collectum reponat, singultus remedium esse recordantibus quonam loco id reposuerint. Iecur leporum equinae ungulae simile esse, et rumpi equos qui vestigia luporum sub equite sequantur. Talis suum discordiae vim quamdam inesse. In incendiis si fimi aliquid egeratur e stabulis, facilius extrahi, nec recurrere oves bovesque. Hircorum car-

Salpe genitale in oleum fervens. Adde pronomen *id.* *Salpe genitale id in oleum fervens*, ex eodem. Pint. — *Salpe.* Salpe *obstetrix* genitale *asini* mergi iubet, etc. Hard.

Bialcon cinerem ex eodem bibi. Non *Bialcon* in cod. sed *Diacon* scriptum est; lego *Dialcon*, ex ipso Indice tam scripto quam impresso. Pint. — *Bialcon.* Haec vox in MSS. codicibus variis effingitur modis: *Diacon*, *Biacon*, etc. Verius, ut remur, *Dalion*, de quo dictum est in Auctorum Indice. Hard.

LXXXI. *Mira.* Idcirco dumtaxat ea prodit, quod sunt prodita, non quod vera putat. H.

Vestigium. Ferrea equi solea. H.

Simile esse. Facultate, quae singultui medetur. Dalec.

Rumpi equos. Diffiso abdomine. Aeliano, de Animal. I, cap. 36; si casu equus lupi vestigium calcaverit, torpore corripitur. Quadrigae incitatae, si quis lupi talum subiiciat, ab aequis eo calcato, immobilis currus subsistit. Dalec. — *Rumpi.* Ilia equorum procidere ruptis intestinis. Obtorpescere solum equos calcatis lupi vestigiis, scripsere Pamphilus, ἐν τῷ περὶ φυσικῶν, in Geop. XV, 4, pag. 403, ὅτι λύκων ἴχνη πατήσαντες ἵπποι, ναρκῶσι τὰ σκέλη. Aelian. H. A. I, 36; Phile, pag. 80, aliique quos Plinius ipse sequutus est, cap. 44 libri huius. Simile istud Habdarrhamani, cap. xxiii, pag. 96: *Equa si lupinum lac conculcabit, statim concidet.* H.

Talis. Talos suum aiunt conciliare quodammodo discordiam. H.

Facilius. Facilius avocari e stabulis oves bovesque, nec eo deinde regredi. Hard.

nes virus non resipere, si panem hordeaceum eo die, quo interficiantur, ederint, laserve dilutum biberint. Nullas vero teredinem sentire, luna decrescente induratas sale. Adeoque nihil omissum est, ut leporem surdum celerius pinguescere reperiamus. Animalium vero medicinas : si sanguis profluat iumenti, suillum fimum ex vino infundendum. Boum autem morbis sevum, sulphur vivum, allium silvestre, ovum coctum: omnia haec trita in vino danda, aut vulpis adipem. Carnem caballinam discoctam, potu suum morbis, mederi. Omnium vero quadrupedum morbis, capram solidam cum corio, et ranam rubetam discoctas. Gallinaceos non attingi a vulpibus, qui iecur animalis eius aridum ederint: vel si pellicula ex eo collo inducta, galli inierint. Similia in felle mustelae. Boves in Cypro contra tormina, hominum excrementis sibi

Leporem surdum, etc. Nil in hoc miraculi. Si quis enim surdus lepus, pavore vix laborat, quo assiduo quatitur pavidissimum animantium genus; quo fit ut securior quotidie epuletur, pinguissimusque prae caeteris evadat. At miror surditatem : nam vides aures in tubi acustici formam promissas : nec ulla alia metus perpetui causa quam auditus perfectio. Aj.

Si sanguis. Simile Habdarrhamani placitum, cap. XXVII de sue, pag. 108: *Stercore admissarii suis subtiliter contuso, et liquefacto in vino, si linietur ungula iumenti collisa, sanabitur.* H.

Boum. Cato de R. R. c. LXXI: *Bos, si aegrotare coeperit, dato continuo ei unum ovum gallinaceum crudum, integrum facito devoret. Postridie caput ulpici conterito cum hemina vini facitoque ebibat*, etc. Est autem ulpicum allii genus, de quo suo loco diximus. Columella, VI, 4, de vitiis boum et medicinis: *Saepe etiam languor et nausea discutitur, si integrum gallinaceum crudum ovum ieiunis faucibus inseras, ac postero die spicas ulpici vel allii cum vino conteras, et in naribus infundas.* Hard.

Allium silvestre. Vlpicum. Cato. Dalec.

Animalis. Vulpis. Hard.

Boves. Vt de pantheris dictum est VIII, 41. Venit id in usum proverbii, teste Suida: Βοῦς Κύπριος· ἐπὶ τοῦ χυδαίου καὶ ἀναισθήτου· φασὶ γὰρ τοὺς Κυπρίους βόας κοπροφαγεῖν. *Bos Cyprius. De homine futili et stupido. Nam boves Cyprii stercoribus vesci feruntur. Hesychius* : Βοῦς Κύπριος· κοπροφάγος, εἰκαῖος, ἀκάθαρτος. Σημαίνει δὲ ἀτοπίαν τῶν Κυπρίων. Καὶ Εὔδοξος ἀφηγεῖται ὅτι κοπροφαγοῦσιν. Hard.

mederi. Non subteri pedes boum, si prius cornua pice liquida perungantur. Lupos in agrum non accedere, si capti unius pedibus infractis, cultroque adacto paulatim sanguis circa fines agri spargatur: atque ipse defodiatur in eo loco, ex quo coeperit trahi. Aut si vomerem, quo prius sulcus eo anno in agro ductus sit, excussum aratro, focus Larium, quo familia convenit, absumat: ac lupum nulli animali nociturum in eo agro, quamdiu id fiat. Hinc deinde revertemur ad animalia sui generis, quae aut placida non sunt, aut fera.

Non subteri pedes boum. Cato de R. R. c. LXXII: *Boves, ne pedes subterant, priusquam in viam quoquam ages, pice liquida cornua infima unguito.* DAL. *Cornua pice liquida perungantur.* Idem Cato, c. LXXII. DALEC.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXIX.

I.

Natura remediorum, atque multitudo instantium ac praeceptorum, plura de ipsa medendi arte cogunt dicere: quanquam non ignarus sim, nullius ante haec latino sermone condita, ancepsque lubricum esse re-

I. *Instantium.* Et eorum quae proxime dicenda sunt, et eorum quae sunt ante occupata. Ita Ch. cod. quem secuti sumus prae caeteris in quibus *ac praeteritorum* legitur. Instantia sunt, ea de quibus dicere proxime incumbit; sic diem instare dicimus. Praecepta, quae sunt anticipata, anta occupata. Hard.

Quanquam non ignarus sim. MSS. *Naturae remediorum atque multitudo instantium ac praeceptorum, plura de ipsa medendi arte cogunt dicere, quanquam non ignaros nulli ante haec latino sermone condita, ancepsque lubricum esse rerum omnium novarum, et talium utique, tam sterilis gratiae tantaeque difficultatis in promendo.* Sic Vossianus et maiorem etiam partem Chiffletianus; neque aliter legendum est. *Praeceptorum* est anticipatorum, occupatorum: nisi malis *perceptorum.* Pintianus ex apographo: *ancepsque ac lubricum esse rerum omnium novarum principium.* Sed hoc condideruot, qui non iotelligebant τὸ *lubricum* esse hic positum, ut quum dicitur *lubricum iuventutis.* Τὸ *ac* recte sustulit Gelenius. Neque id alii quatuor nostri agnoscunt. Gron.

Ancepsque ac lubricum esse rerum omnium novarum, talium utique quam steriles gratiae, difficultates in promendo. Scribo, *ancepsque ac lubricum esse rerum omnium novarum principium et talium utique tam sterilis gratiae, tantaeque difficultatis, in promendo*, ex nostro apographo. Pint. — *Anceps.* Lubricum quasi substantive, non sine elegantia: sic lubricum

rum omnium novarum, talium utique, tam sterilis gratiae, tantaeque difficultatis, in promendo. Sed quoniam occurrere verisimile est omnium, qui haec cognoscant cogitationi, quonam modo exoleverint in medicinae usu, quae tam parata atque pertinentia erant: mirumque et indignum protinus subit, nullam artium inconstantiorem fuisse, et etiamnum saepius mutari, quum sit fructuosior nulla: Diis primum inventores suos assignavit, et caelo dicavit. Necnon et hodie multifariam ab oraculis medicina petitur. Auxit deinde famam etiam crimine, ictum fulmine Aesculapium fabulata, quoniam Tyndareum revocavisset ad

iuventutis dicimus. Ab interpolatorum manu est, quod libri quidam praeferunt, *ancepsque ac lubricum*. H.

Sterilis. Haec quae sunt planissima, quaeque totidem omnino syllabis apicibusque repraesentant vetusta exemplaria omnia Reg. 1, 2, Ch. aliaque, miror neglecta ab editoribus Plinianis, ut tenebras nobis hoc loco meras offunderent, his verborum ambagibus: *quam steriles gratiae, difficultates in promendo*. H.

Sed quoniam occurrere verisimile est omnium qui haec cognoscant, cogitationi. Puto legendum permutatis dictionibus: *Sed quoniam occurrere est, verisimili omnium qui haec noscant cogitationi*, sic enim fere est in eodem. Pint.

Diis primum inventores, etc. Agenorem et Cheironem medicinam primos fecisse scribit Plutarchus in Symposiacis lib. III, Quaest. 1. Dalec. — *Diis*. Apollinem, Aesculapiumque intelligit. Hard.

Quoniam Tyndariden, etc. Thesidem Hippolytum Thesei et Hippolytes reginae Amazonum filium, ab equis discerptum scribit Plutarchus in Parallelis, Hist. 34. Dalec. — *Quoniam Tyndariden revocavisset ad vitam.* Archetypon nostrum non *Tyndariden* praefert, sed *Tyndareum*: scribo *Tyndareon* attica inflexione ex Luciano, qui ita nominat in lib. de Saltatione, ubi huius fabulae meminit: et Zenobio in Paroemia *Aesopi sanguis*; item Pindari interprete, cuius verba in Pythiis visum est subiicere: *Aiunt Aesculapium auro corruptum vitae restituisse Hippolytum mortuum: alii Tyndareon malunt, alii Capaneum, alii Glaucon. Qui Orpheum secuti sunt, Hymenaeum, Stesichorus praeter Capaneum, etiam Lycurgum. Alii quod Proetidas sanaverit. Alii quod Orionem. Philarchus, quod Phinei filios curaverit. Pherecydes, quod eos qui Delphis occumberent, revocaret ad vitam.* Pint. — *Tyndareum*. Helenae et Clytaemnestrae patrem, de quo Hyginum consule, fabula 78, fol. 18. Ita restituimus id nomen ope codicis Reg. 2, cui suffragatur et is quem Pintianus vidit: in utroque enim *Tyndareum*, non *Tyndaridem*, ut in editis, legitur. De hoc Tyndareo, praeter Hyginum, ut diximus in Nott. prio-

vitam. Nec tamen cessavit narrare alios revixisse opera sua, clara Troianis temporibus, quibus fama certior; vulnerum tamen dumtaxat remediis.

II. Sequentia eius (mirum dictu) in nocte densissima latuere usque ad Peloponnesiacum bellum: tunc

ribus meminere Tzetzes, chil. 10, Hist. 349, vers. 720, de Aesculapio: Νεκροὺς ἀνέπλασαν αὐτὸν τινὰς ἀναζωῶσαι, Τυνδαρέων, Ιππόλυτον, σὺν οὐκ ὀλίγοις ἄλλοις. *Mortuos finxerunt quosdam ab eo excitatos, Tyndareum, Hippolytum, aliosque non paucos.* Zenobius in Paroem. Cent. I, n. 47, ubi de Aesopo: Οὕτω γὰρ θεοφιλὴς ἐγένετο ὁ Αἴσωπος, ὡς μυθεύεται αὐτὸν ἀναβιῶναι, ὡς Τυνδάρεον, καὶ Ηρακλὴν, καὶ Γλαῦκον. *Hic adeo carus exstitit Diis, ut revocatum in vitam hunc fabulentur, veluti Tyndareum, Herculem, Glaucum.* Apollodor. lib. III de Diis, ex diversis auctoribus eorum nomina colligit, qui revocati ad vitam ab Aesculapio ferebantur. Capaneum ac Lycurgum Stesichorus proferebat: Eriphylen et Hippolytum, is qui Naupactica conscripsit: Tyndareum, Panyasis: qui Orpheum sunt secuti, Hymenaeum: Mnesagoras denique, Glaucum Minois filium. H.

Opera sua, Sc. medicina. Dicuntur eadem a Celso, in praef. statim initio operis: *Vetustissimus*, inquit, *medicinae auctor Aesculapius celebratur; qui quoniam adhuc rudem et vulgarem hanc scientiam paulo subtilius excoluit, in Deorum numerum receptus est. Huius deinde duo filii, Podalirius et Machaon, bello Troiano ducem Agamemnonem secuti, non mediocrem opem commilitonibus suis attulerunt: quos tamen Homerus, non in pestilentia, neque in variis generibus morborum aliquid attulisse auxilii, sed vulneribus tantummodo ferro et medicamentis mederi solitos esse proposuit.* Hard.

Troianis temporibus. Machaone et Podalirio, Aesculapii filiis, in eam expeditionem profectis. Dalec.

Fama certior. Celsus in prooemio. Dalec.

II. *Peloponnesiacum.* Bellum in Graecia longe atrocissimum, maximeque diuturnum, Athenienses inter et Peloponnesios: quod erupit ann. V. C. 300, ante Christum 451. H. — Nempe, si temporum ratio numeraliter tantum et remota paraphrasi dicatur, ab anno ante Christum natum 1183 ad 431, nulli fama contigit qui medicae rei incumberet. Causa, si pauxillum attenderis, patet. Namque poëtis duntaxat et sophis per id grande sane temporis intervallum quo plus quam septena comprehenduntur saecula, mos fuit in medicalia inquirere. Vnde passim Hesiodo, Homero, Epimenidi, Thaleti, Pherecydae, Pythagorae, Alcmaeoni, Empedocli, Pausaniae, Acroni, Epicharmo, Timaeo Locrensi, Euryphoni, Democedi, Democrito, etc. eo nomine laus fuit, quod humanarum infirmitatum non expertes, sanaturi aut sanaturis similes aliquando viderentur: Acronem ducem Empirici iactare; sententiarum Cnidiarum (quas Hippocrates laudat) Euryphon scriba censeri, medicina gymnastica ab Herodico prolata, in vulgus ire, qui de diaeta quoque (ad Eustath. lib. I in

eam revocavit in lucem Hippocrates, genitus in insula Coo, in primis clara ac valida, et Aesculapio dicata. Is quum fuisset mos, liberatos morbis scribere in templo eius Dei quid auxiliatum esset, ut postea similitudo proficeret, excripsisse ea traditur, atque (ut Varro apud nos credit) templo cremato, instituisse medicinam hanc, quae clinice vocatur. Nec fuit postea quaestus modus: quoniam Prodicus Selymbriae natus, e discipulis eius, instituens quam vocant ia-

Iliad. Comm. pag. 753). Medicis id accidit, ut per longam aetatem empirici, nihil amplius forent; quod quidem non poterat non fieri: si quid autem ratiocinationibus omissis detexerant, id posteris tradebatur, ore tantum, nec litteris mandabatur. Ergo illorum nomen ad nos nec venit, nec potuit venire: postquam tamen litterarum crebrior fuit usus, multa scripta in Aesculapii delubro servata Hippocrates tandem invisit, ac digessit. Aj.

Hippocrates. Natus Olymp. LXXX, ex ipso Aesculapii genere, quartusdecimus ab illo, ut quidem aiunt H.

Mos. Et hunc Aegyptiis fuisse morem tradit Galenus, *κατὰ γένη*, V, 2, pag. 775, iuxta Memphim, in templo Vulcani. HARD.

Clinice vocatur. Cubicularia, lectoria, sic dicta ab invisendis et tractandis aegris decumbentibus. DALEC. — Cave aliquam unam dumtaxat medicinae partem ea nomenciatione indigitari credas. Antiquis sic appellata tota medicina est, qualis Hippocratis fuit: quia medici est aegros cubantes *ἐν κλίνῃ, in lectulo*, invisere ac curare. Inde clinices nomen. Inscriptio vetus apud Gruter. p. 400: P. DECIMIVS. P. L. EROS. MERVLA. MEDICVS. CLINICVS. CHIRVRGVS. OCVLARIVS. Sed ficta ac recens inscriptio. H.

Prodicus. Herodicus apud Plutarch. ex Platone, libro de iis qui sero a numine puniuntur. DAL. — *Prodicus... eius.* Nempe Hippocratis. Ita libri omnes, etiam MSS. Dalecamp. tamen *Herodicus* emendabat, ex nescio quo Plutarchi loco, quem si vidit, praepostere haud dubie intellexit. Herodicum enim Hippocrates habuit, non discipulum, sed artis magistrum. Testis Ioh. Tzetzes, chil. 7, hist. 155, vers. 959: Ο *μέγας, ὁ καὶ δεύτερος, γέγονεν* Ιπποκράτης· Ον ὁ πατὴρ Ηρακλρειδᾶς τὰ ἰατρῶν διδάσκει, Ο ἐκ τῆς Σελυβρίας τε Ηρόδικος σὺν τούτῳ. Scripsisse hunc Herodicum de diaeta, *τὰ περὶ δίαιταν*, auctor est Eustath. in Iliad. I, p. 763. H.

Iatralepticen. Vnguentariam, quae frictionibus, ac oleorum illitu morbos curat, et bonam valetudinem tuetur. Athleticam medicinae addidisse Plutarchus scribit. DALEC — *Iatralepticen.* Ιατραλειπτικὴ, quae unguentis et perfrictionibus medetur corporis morbis. Iatraliptae, quorum opera medici in ungendo, et reungendo utebantur: sive potius medici qui reungendo vile mediastinorum obirent munus. HARD.

tralepticen, reunctoribus quoque medicorum ac mediastinis vectigal invenit.

III. Horum placita Chrysippus ingenti garrulitate mutavit, plurimumque et ex Chrysippo discipulus eius Erasistratus, Aristotelis filia genitus. Hic Antiocho rege sanato c talentis donatus est a rege Ptolemaeo filio eius, ut incipiamus et praemia artis ostendere.

IV. Alia factio (ab experimentis cognominant em-

Mediastinis. Balneatoribus. Mediastinos pro balneatoribus Nonius accipit, quem secuti sumus. De hac voce Vossium vide in Etym. H.

III. *Horum placita*, etc. De Chrysippo et Erasistrato abunde diximus in Auctorum Indice. De Erasistrato praeterea multa Appianus, in Syriac. pag. 127, sqq. H.

Chrysippus ingenti garrulitate mutavit. Iure nostras Leclerc, *hist. de la Méd.* pag. 291. a Plinio contendit Chrysippos duo confundi, quorum alteri, Cnidio et medico non sat patet quid obiiciendum; alteri vero philosopho et Stoico potuit garrulitas exprobrari, siquidem de logica sola undecim volumina ultra trecenta. Caeterum Galenus, de Ven. sect adv. Erasistr. tradit multa in medicina a Chrysippo novata. Conf. Schultz, hist. Med. pag. 351. Si V. Cl. Querlon credideris, duobus medicis id nominis fuit; priorem Rhodium, laudat Schol. Theocr. in Idyll. XVI; posterior vero Alexandri et Lagidae Soteris principatu celeberrimus Cnidius fuit. De hoc Noster. As.

Aristotelis. Non natura tamen, sed adoptione filium modo fuisse ait Sextus Emp. adv. Mathem. cap. 12, pag. 51, ubi Pythiadem Aristotelis filiam tribus viris nupsisse refert: primum quidem Nicanori, deinde Proclo, qui genus duxerat a Demarato Lacedaemoniorum rege: postremum Μητροδώρῳ ἰατρῷ, Chrysippi discipulo, Erasistrati magistro: Χρυσίππου μὲν τοῦ Κνιδίου μαθητῇ, Ἐρασιστράτου δὲ ὑφηγητῇ. Ita Servium Galbam imp. a noverca sua adoptatum legimus apud Tranquillum, c. iv. H.

Hic Antiocho rege, etc. Vide quae diximus de Cleombroto, quem eumdem esse cum Erasistrato coniecimus, lib. VII, cap. 37. Fuit is porro Antiochus, de quo nunc agitur, Seleuci Nicatoris F. quem amore Stratonices novercae aegrum deprehendit, Erasistratus sanavit. Vide Valer. Max. lib. V, cap. 7; Macrob. lib. ult. Saturn. 15; Plutarchum in Demetrio, aliosque. Hard.

Centum. Monetae nostrae libris 240,000, ut diximus lib. VII, c. 39. Hard.

IV. *Alia factio ab experimentis se cognominans empiricen, coepit in Sicilia, Acrone Agrigentino*, etc. In vetusto codice, *Alia factio (ab experimentis cognominant empiricen) coepit in Sicilia Acrone Agragantino*, etc. Pint.

piricen), coepit in Sicilia, Acrone Agrigentino Empedoclis physici auctoritate commendato.

V. Dissederuntque hae diu scholae: et omnes eas damnavit Herophilus, in musicos pedes venarum pulsu descripto per aetatum gradus. Deserta deinde

Empiricen. Ἐμπειρικὴ, secta medicorum dicitur, quae sola experientia utitur. Hard.

Acrone. In quem illud est Empedoclis ep. recitatum a Laertio in Empedocle, lib. VIII: Ἄκρον ἰητρὸν Ἄκρων' Ἀκραγαντῖνον πατρὸς ἄκρου Κρύπτει κρημνὸς ἄκρος πατρίδος ἀκροτάτης. *Acronem summum medicum summo patre natum, In summa patria summus habet tumulus.* De medicina hunc scripsisse sermone dorico, et librum unum de Victu sanorum, auctor est Suidas, verbo Ἄκρων. H.

V. *Dissederuntque eae scholae: et omnes eas damnavit Herophilus.* Quatuor nostri, *Dissederuntque ex schola.* Antiquior *haediscole.* Lege: *Dissederuntque hae diu scholae.* Gron.

Herophilus. Conf. Indicem nostrum lib. I, fin. ubi de viro praelibatur; tum nota Erasistrato etiam praestitisse Herophilum anatomicae rei indagatorem sagacissimum; unde ferunt ab Aegyptiis regibus hoc illi concessum, ut morte damnatos vivos secaret (Cels. praefat.), quod quidem non verum Tertullianus vehementer exsecratur de Anim. cap. x; illius scripta aetas abolevit, non sine eruditorum dolore; nam contra prognostica Hipp. liberrime scripserat; et primus omnium sat exacte de pulsu egit: nam quae de Hoam-ti Sinarum imperatore feruntur, quem aiunt ante Hippocr. nat. 2000 anno de medicalibus, praesertim de pulsu, multa scripsisse, nemo hodie accipiet. Nec ignaros tamen velim tum Herophilo, ut exacte de pulsu micante dictum, sic de pleno secus narratum, tum et sphygmicae rei non prorsus expertem Hippocratem. Conf. de Haen et Zimmermanniani de experientia voluminis interpretem gallicum Lefebure de Villebrune. As.

In musicos pedes. Plin. supra, lib. XI, cap. 88: *Arteriarum pulsus ... index fere morborum in modulos certos legesque metricas ... descriptus ab Herophilo, medicinae vate miranda arte, nimiam propter subtilitatem desertus*, etc. Martianus Capella, III: *Herophilus aegrorum venas rhythmorum collatione pensabat.* Hard.

In musicos pedes venarum pulsu descripto. Vetus est musicas notas sphygmicis motibus applicare apud Tchinenses, quos aut Plinio legendo incubuisse, aut Herophilo, nequaquam credi par est: illos tamen constat organo musico humanum corpus comparantes, talem cecinisse earum partium, et viscerum harmoniam esse, ut facillime de interno statu ille dignosceret, cui oculi, lingua et in primis pulsus probe observaretur. Neoterici quoque id systematis suscitarunt, quod diu sepultum in Europa iacuit: quos inter Marquet, Lotharingiae duci Leopoldo, a curando corpore assuetus; *Nouv. méth. facile et curieuse pour apprendre par les notes de la musique à connaître le pouls de l'homme*; et Buc'hoz, cuius dissertatio inauguralis versata in Semio-

et haec secta est: quoniam necesse erat in ea literas scire. Mutata et quam postea Asclepiades (ut retulimus) invenerat. Auditor eius Themison fuit, qui quae inter initia scripsit, illo mox recedente a vita, ad sua placita mutavit. Sed et illa Antonius Musa eiusdem auctoritate Divi Augusti, quem con-

tica hunc praetulit titulum: *an a musica pulsuum diagnosis.* As.

Vt retulimus. Lib. XXVI, capp. 7, 8. Hard.

Themison. Egimus de eo in Auctorum Indice. Hard.

Qui quae inter initia scripsit, illo mox recedente a vita, ad sua placita mutavit. In cod. *Seque inter initia ascripsit illi. Mox procedente, vitia sua et placita mutavit*: legendum reor, *procedente avaritia.* Pint. — *Qui quae inter initia scripsit.* Hermolaus, *sed quae inter initia scripsit illo mox rec. a vita ad sua placita mutavit*: aut, *seque inter initia adscripsit, illo mox rec. a vita sua placita mutavit.* Voss. *seque inter initia adscripsit illi mox procedente vitia sua et placita.* Vt fere et Chiffl. Forte: *Auditor eius Themison fuit, seque inter initia adscripsit illi, mox recedentis a vita sua ad placita mutavit.* Primum sese Asclepiadeum professus est; dein mortui placita mutavit ad sua. Men. et Acad. *fuisse qui inter initia.* Pintiani codex prorsus ut Vossianus. Gron. — *Qui quae inter initia.* Hermolai haec manu refecta. In Parmensi: *Seque inter initia scripsit. Illo*, etc. In Reg. 2, Pintiani cod. *seque inter initia adscripsit illi: mox procedente vitia sua et placita mutavit.* Coniectura Pintiani: *mox procedente avaritia.* Nostra: *Seque inter vitia adscripsit illi: mox recedentis a vita sua ad placita mutavit.* Primum sese Asclepiadeum professus est: illius deinde mortui placita mutavit ad sua. Sensimus nos postea id iam occupavisse Gronovium. Hard.

Sed et illa Antonius Musa eiusdem Augusti auctoritate. Scribendum forte, *Sed et illa Antonius Musa eius discipulus, Augusti auctoritate.* Pint. — *Antonius.* Diximus antea de eo lib. XIX, cap. 38. Sed hoc loco vel scribendum in contextu, vel subintelligendum sane videtur *eiusdem auditor*: ut sententia sit, Asclepiadis, ut Themisonem, ita et Musam auditorem fuisse. Hard. — Notandum praeterea non medica dumtaxat laude Musam celebem. Virgil. in Catalectis, nost. ed. t. V, pag. 178, ubi vid. not. *Alter enim quis te dulcior esse potest? Cui Venus ante alios, divi, divumque sorores Cuncta neque indigno, Musa, dedere bona; Cuncta, quibus gaudet Phoebus, chorus ipseque Phoebi; Doctior o quis te, Musa, fuisse potest? O quis te in terris loquitur iucundior uno? Clio nam certe*, etc. As.

Augusti. Sueton. de Augusto, cap. LXXXI: *Quum destillationibus iecinore vitiato, ad desperationem redactus, contrariam et ancipitem rationem medendi necessario subiit: quia calida fomenta non proderant, frigidis curari coactus, auctore Antonio Musa.* Hard.

traria medicina gravi periculo exemerat. Multos praetereo medicos, celeberrimosque ex iis Cassios, Calpetanos, Arruntios, Albutios, Rubrios. Ducena quinquagena HS annua mercede iis fuere apud principes. Q. vero Stertinius imputavit principibus, quod HS quingenis annuis contentus esset: sexcena enim sibi quaestu urbis fuisse numeratis domibus ostendebat. Par et fratri eius merces a Claudio Caesare infusa est: censusque, quanquam exhausti, operibus Neapoli exornata, heredi HS ccc reliquere, quantum ad eam aetatem Arruntius solus. Exortus deinde est

Multos praetereo medicos. Mirum inter medicos famosos praeteritum Craterum, de quo Cicero multis locis ad Atticum. Persius, Sat. III, vs. 65: *Sed quid opus Cratero magnos promittere montes?* Horatius, Sat. II, 3, vs. 161: *Non est cardiacus, Craterum dixisse putato, Hic aeger . . .* Porphyrius lib. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, memorata etiam rara historia servi eius, qui, quum caro ab ossibus discederet et deflueret novo inauditoque morbo, esu viperas in modum piscis praeparatae sanatus est. Victor. lib. IX, cap. 12. Dal.

Cassios. Laudatur Cassius a Galeno κατὰ τόπ. lib. IX, cap. 4, pag. 614. *Ingeniosissimus saeculi nostri medicus*, inquit Cels. in praef. I, *quem nuper vidimus, Cassius.* Laudatur a Scrib. Largo Comp. 120 et 176. Alius ab eo Cassius iatrosophista, cuius exstant quaestiones sive problemata 85 graece scripta, conversa a Gesnero in latinum sermonem. Hard.

Calpetanos. Sic. Reg. 1, *Calpitanos.* In Reg. 2, *Carpetanos.* At in inscript. vetustis apud Gruter. CALPETANVS. Hard.

Ducena. Hoc est, ducenta quinquaginta sestertia: vel, quod idem est, ducenta quinquaginta millia sestertium: monetae gallicae, librae sunt, ut vocant, 25,000. Hard.

Annua. MSS. Reg. 2, et Chiffl. *annuales mercedes*, lectione haud poenitenda. Hard.

Imputavit. Id haberi beneficii loco voluit, quod hanc tantum mercedem a principibus posceret: quingenta sestertia, sive quingenta sestertium millia, librae sunt gallicae, 50,000: sexcenta, 60,000. Hard.

Sexcena sibi quaestu, etc. Sexcentorum sestertium quaestum faciebat in urbe, idque comprobabat numeratis domibus aegrotorum, *quos invisebat.* Hard.

H·S $\overline{CCC}$. Hoc est, trecenties sestertium, vel si numeralibus notis expresseris quae Arabum olim, nunc Europaeorum omnium sunt, sestertium 3,000,000; quod ad gallicarum pecuniarum rationem si vocaveris, erit fere 5,876, 248 fr. 50. c. Aj.

Quantum ad eam aetatem Arruntius solus. In codice antiquo legitur, *quadragena dena Aruntius solus.* Pint.

Vectius Valens, adulterio Messalinae Claudii Caesaris nobilitatus, pariterque eloquentiae assectator. Is eam potentiam nactus, novam instituit sectam. Eadem aetas Neronis principatu ad Thessalum transilivit, delentem cuncta maiorum placita, et rabie quadam in omnis aevi medicos perorantem: quali prudentia ingenioque, aestimari vel uno argumento abunde potest, quum monumento suo (quod est Appia Via) Iatronicen se inscripserit. Nullius histrionum equarumque trigarii comitatior egressus in publico erat: quum Crinas Massiliensis arte geminata

Vectius. In inscriptionibus antiquis VETTIVS. De Vettio Valente adulterium cum Messalina coniuge Claudii Caesaris confesso, vide Tacit. Annal. lib. XI, pag. 169. Anthologias scripsisse dicitur, in quibus et de annis climactericis egit. Scrib. Larg. Comp. 76, eo se condiscipulo et familiari usum testatur. HARD.

Ad Thessalum. Trallianus is fuit, Methodicorum sectae magno saeculi sui plausu conditor. Omnes ante se medicos, Hippocratem quoque, inscientiae arguebat, ut ex fragmento apparet epistolae eius ad Neronem, quod refert Galen. meth. med. lib. I, cap. 2, pag. 3, t. X, quo capite Thessalum ipse inscitiae arrogantiaeque insimulat. HARD.

Iatronicen. Ἰατρονίκης, medicorum victor. HARD.

Nullius histrionum equarumque trigarii comitatior egressus in publico. In vet. cod. *Nullius histr. equorumque trigarii comitatiore egressu in publico*: sequitur continuo: *erat: quum Crinas Massiliensis arte geminata*: verbum *erat* scribendum cum maiore littera, ut sit initium sequentium, et lege sic: *Erat tunc Crinas Massiliae. Is arte geminata*, etc. PINT. — *Nullius histrionum equarumque*. Vult auctoritatem eius demonstrare per turbas in honorem eius assectantium: qua in re confert eum gratiosissimis tum apud plebem, sed histrionibus aurigisque, qui Circensibus trigas equarum agitarent; qua exercitatione Nero quoque ipse eius temporis Romanorum princeps in primis delectabatur. GELAN. — Pantomimos egredientes in publicum etiam romani equites cingebant, quod fieri amplius Tiberius vetuit. Vide Tacit. Annal. lib. I, cap. 77: *ne domos pantomimorum senator introiret; ne egredientes in publicum equites romani cingerent*. Vid. in nost. edit. tom. I, p. 149, ibique a Lipsio notata; tum cf. Senecam, Epist. XLVII; et Quaest. Nat. VII, 32; praesertim insignem Tertulliani locum, qui hanc insaniam vehementer damnat, libello de Spectaculis, cap. 20, pag. 100. ED. P.

Arte. Artas geminasse dicitur, quia mathematicam cum medicina copulavit: cuius generis homines ἰατρομαθηματικοὺς appellatos esse, auctor est Ptolem. in Tetrab. HARD.

Crinas Massiliensis.... ad 1, motus.

ut cautior religiosiorque, ad siderum motus ex ephemeride mathematica cibos dando, horasque observando, auctoritate eum praecessit: nuperque centies HS reliquit, muris patriae, moenibusque aliis paene non minori summa exstructis. Hi regebant fata, quum repente civitatem Charmis ex eadem Massilia invasit, damnatis non solum prioribus medicis, verum et balineis: frigidaque etiam hibernis algoribus lavari persuasit. Mersit aegros in lacus. Videbamus senes consulares usque in ostentationem rigentes. Qua de re exstat etiam Annaei Senecae stipulatio. Nec dubium est, omnes istos famam novitate aliqua aucu-

Ex ephemeride mathematica captatorem vides non quidem indoctum, sed scientiae occultatorem et pro veris medicaminibus falsas, ut aiunt, *influentias* hianti popello ingerentem. Hoc diu aetate hac media usitatum, dum partim astrorum vim quamdam esse credunt, partim amplificant verborum ambage magnifica. Vide Leclerc, *hist. de la Méd.* p. 584. As.

Horasque. Sic etiam Petosiris olim, mathematicus Aegyptius de quo Iuvenalis, Sat. VI, v. 378: *Capiendo nulla videtur Aptior hora cibo, nisi quam dederit Petosiris.* Hard.

Centies HS. Hoc est, centies centena millia sestertium. Monetae gallicae libras efficiunt 1,000,000, seu millionem unum. Hard.

Patriae. Massiliae. Hard.

Aliis. Aliorum oppidorum. Hard.

Qua de re exstat etiam Annaei Senecae stipulatio. Gud. Men. Acad. *Adstipulatio.* Vossianus et Andeg. *adstipulatio*, id est, affirmatio de sese. Gron. — Seneca, epist. LIII, pag. 268: *Memor artificii mei veteris, mitto me in mare, quomodo psychrolutam decet.* Et ep. LXXXIII, p. 360: *Ille tamen psycrolutes (hoc est, lavator in frigida, ψυχρολούτης) qui kalend. ianuariis in Euripum saltabam*, etc. Eadem est Horatii de se adstipulatio, affirmatiove, lib. I, ep. 15, v. 2, auctore nempe Antonio Musa qui calidas Baiarum aquas improbabat: laudabat inprimis ψυχρολουσίας. *Nam mihi Baias Musa supervacuas Antonius, et tamen illis Me facit invisum, gelida quum perluor unda Per medium frigus.* Hard. — *Annaei Senecae stipulatio.* Lib. VII, epist. ad Lucilium: *Memor artificii mei veteris, frigidae cultor, mitto me in mare, quo modo psychroloutem decet, gausapatus.* Et rursum lib. XIII: *Ille tantus psychroloutes, qui kalend. ianuariis Euripum salutabam, qui anno novo quemadmodum scribere, legere, dicere aliquid, sic auspicabar in Virginem desilire, primum ad Tiberim transtuli castra.* Mitto Horatium lib. I, epist. ad Vallam: *... gelida quum perluor unda*, etc. Eo pertinet iocus Plauti in Rudente, *Aedepol, Neptune, es balneator frigidus: Cum vestimen-*

pantes anima statim nostra negotiari. Hinc illae circa aegros miserae sententiarum concertationes, nullo idem censente, ne videatur accessio alterius. Hinc illa infelicis monumenti inscriptio, TVRBA SE MEDICORVM PERISSE. Mutatur ars quotidie, toties inter-

tis, posteaquam abs te abii, algeo. DALEC.

Animas statim nostras negotiari. Vossianus, ut Pintiani, *anima statim nostra negotiari* Lege: *Nec dubium est omnes istos famam novitate aliqua aucupantes animae fatum nostrae negotiari.* I. e. addocta in periculum vita nostra pecuniam quaerere, discrimen animae nostrae in negotio et quaestu habere. Nisi tamen malis *statum*, id est, salutem: nàm *status* est salus rei familiaris, de quo usu vocaboli diximus ad Plinii minoris epistolas. Et *stare, sistere, sisti* eleganter est salvum esse, de quo ad Livium. Verum hoc puto et auctore nostro dignissimum. GRON. — *Anima.* De vita ipsa nostra, non modo de fortunis, statim sibi quaestum instituere. Sic MSS. 4, 2, aliique, non, ut editi, *animas statim nostras*: neque ut Gronovius coniiciebat, *Animae statum*, vel *fatum nostrae* negotiari. Sic *alio* mercaturae *genere negotiari* dixit Colum. in praef. XII. H.

Accessio. Ne videatur alterius sententiae accessor tantum, et *approbator iners, non etiam auctor.* Verbum id iuris est: accessorium vulgo dicimus, quod instar additamenti est, parvoque solet aestimari, si cum principali re conferatur. Ea voce rursum Plinius utitur, lib. XXXIII, cap. 2: *Smaragdis teximus calyces.... aurum iam accessio est.* Quasi diceret, principalia luxuriae irritamenta nunc sunt smaragdi gemmaeque: aurum accessorium est. Val. Max. lib. V, cap. 7, n. 2: *Nec accessor* (*in quibusdam exemplaribus* accessio) *gloriosae illius pompae, sed auctor spectatus est.* H.

Hinc illa infelicis... perisse. Videtur ergo de medicis iocus solemnis in scena etiam persntiqua fuisse; nec descivere recentiores: quorum ne sales et scommata omnia percurram, sat erit celeberrimum magni Cornelii versiculum exscripsisse, qui narranti cuidam avunculum obiisse, tres quanquam medici curam sanando navarent, faceto colloquio illatus est: *Que voulez-vous qu'il fît contre trois? — Qu'il mourut.* AJ.

Turba. Vulgo id dictum Caesari Hadriano adscribitur. Verum ex isto Plinii loco, atque ex Dione Cassio, in extrema Hadriani historia, multo esse vetustius intelligimus. Senarius est, ut putant, Menandri Comici: Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδός μ' ἀπώλεσεν. HARD.

Mutatur ars quotidie. Quid ergo dixisset, si aetate hac nostra natus, tot adspiceret scholas, tot methodos, tot systematum deliria. Neque hic Arabum, Paracelsi, Van Helmontii, Chymiatristarum disciplinas cogitamus, sed quae recentior humanitas vidit, iatromathematicos Sthalianistas, ontologistas, Brownistas, etc. etc. Pauci anni fluxere a mortuo Bichat, et multa in physiologica doctrina novata, quae secus dicta ac iactata videntur. Exstincto Brownismo, Pinelliana invaluit methodus, nec sordida,

polis, et ingeniorum Graeciae flatu impellimur: palamque est, ut quisque inter istos loquendo polleat, imperatorem illico vitae nostrae necisque fieri: ceu vero non millia gentium sine medicis degant, nec tamen sine medicina: sicut populus romanus ultra sexcentesimum annum, nec ipse in accipiendis artibus lentus, medicinae vero etiam avidus, donec expertam damnavit.

VI. Etenim percensere insignia priscorum in his moribus convenit. Cassius Hemina, ex antiquissimis

quae Parisinarum scholarum dicitur. Mox omnium consensu celebrata et evagata late in vulgus Nosographia philosophica: quae imperio vere potita, religio potius quam lex visa est medicis. At nunc, concussa undique, ut olim imperio, sic ruinae propior fertur, non probante victorem magis quam victum sapientium sententia: qui quidem pauciores quam quorum vox procul personet, dum non solent clamitare, ac, velut isti scituli, erudituli isti, tecta scandere, unde latius reboet fragor. Ne tamen medicae rei obtrectatores nos ex his suspicere, qui suffragamur utique comico palmario; haec enim viri ad Ludovicum XIV responsio fuit: *Medicina valde placet, modo absit medicus.* As.

Interpolis. Interpolata, *immutata.* Hard. — *Flatu.* Vet. Dal. *fastu*, sed frigidius. Ed. P.

Imperatorem illico, etc. Est apud iurisconsultos Alpheni responsum de patrono medico, qui sperabat si liberti sui medicinam non faceres, multo plures imperantes sibi habiturum: quo ex loco medicis aegros, non aegris medicos imperare colligunt. Medico sane magis imperium convenit; merces tamen, cuius gratia circumambulat, dum aegros invisit, auctoramentum quoddam servitutis est. Quia etiam blandiri et assentari aegris, magnasque non raro molestias devorare, ut ipsis morigeretur, velut quaedam vis ac necessitas est, non secus, ac si regis tyrannisve subesset imperio. Huc pertinet locus Senecae, lib. VI, cap. 16 de Benef. *Quare medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec adversus illos mercede defungor? quia ex medico et praeceptore in amicum transeunt, et nos non ante quam vendunt obligant, sed benigna et familiari voluntate. Itaque medico, qui nihil amplius quam manum tangit, et me inter eos quos perambulat, ponit, sine ullo affectu facienda vitandaque praecipiens, nihil amplius debeo, quia me non tamquam amicum vidit, sed tamquam imperatorem.* Dusannus, Anniverss. I, cap 54.

Ceu vero non millia, etc. De Babyloniis illud ipsum prodidere Herod. I, et Strabo XVI; de Bastitanis, Hispaniae populis, idem Strabo; de Hispanis antiquioribus, Euseb. Hex. lib. III, cap. 11. Hard.

Sicut populus romanus. Vide quae

auctor est, primum e Medicis venisse Romam Peloponneso Archagatum Lysaniae filium, L. Aemilio, L. Iulio coss. anno Vrbis DXXXV, eique ius Quiritium datum, et tabernam in compito Acilio emptam ob id publice: vulnerarium eum fuisse e re dictum; mireque gratum adventum eius initio: mox a saevitia secandi urendique, transisse nomen in carnificem, et in taedium artem omnesque medicos: quod clarissime intelligi potest ex M. Catone, cuius auctoritati triumphus atque censura minimum conferunt: tanto

diximus lib. XX, cap. 33. Hard.

VI. *L. Iulio.* Veterem scripturam regii codicis 8686 et Chiffletiani, quae est optima, quamvis abbreviata, fide integra repraesentamus. Libri editi habent, *L. Aemilius, M. Livio coss.* Atque ita etiam Cassiodorus et Zonaras. Prave: nam plebeia fuit gens Livia, nec consulatui gerendo habilis. Apud Livium historicum, XXII, cum L. Aemilio Paulo, M. Laelius consul legitur: pari errore. Nos veteris scripturae optimae secuti vestigia, ita legendum esse coniicimus: *L. Aemilio, L. Iulio coss.* quoniam Iuliae gentis praenomina nummi veteres tantum tria exhibent: Caii, Lucii, et Sexti. Hard.

Quiritium. Vide quae de Quiritibus diximus ad librum XVI, pag 57. Et adde, pro Quirite, Quirinum dixisse Plutarchum in vita Numae, pag. 61, ubi centum quinquaginta Patres ait, intra se ita partitos esse reipublicae administrationem, ut singuli senis per noctem, totidemque per diem horis, ius dicerent *Quirino.* Καὶ χρηματίζειν ἓξ μὲν ὥρας τῆς νυκτός, ἓξ δὲ τῆς ἡμέρας Κυρίνῳ. Loco *Quirini* vertit prave Amyot, gallicus interpres, *comme souverain*: ratus, opinor, legendum esse κυρίως. Salmasius in Not. ad Vopiscum, in vita Taciti imp. vocem hanc expungit, quae sententiam turbat, inquit, et prorsus alieno loco insidet. Mutare alius dicitur Κυρίνῳ in κύριον ὄντα. Nihil mutandum, quum sit plana sententia: ius reddidisse quemque senatorem per vices cuilibet in urbe Roma genito: cuius esset peculiare, *ius Quiritium* appellatum, et quem *Quirinum* pro Quirite Plutarchus vocat. Hard.

Publice, i. e. publico sumptu.

Vulnerarium eum tradunt fuisse vocatum mireque. Chiffl. Vossiani tres, Acad. Gud. *quam fuisse credunt mireque*, sine τοῦ *vocatum.* Sed neque *credunt*, neque *tradunt*, hic locum habet: pendet enim oratio ἐκ τοῦ *Cassius Hemina auctor est.* Lege: *Vulnerarium eum fuisse e re dictum, mireque gratum adventum eius.* Gron. — *Vulnerarium.* Qui vulneribus praesertim curandis operam suam addicit; ut ocularium dicimus, qui sanandis oculis. Cels. VI, 6; Scrib. Larg. comp. 37. Ed. P.

Tanto plus in ipso est. Adeo sunt plures aliae in eo dotes ac virtutes. Hard.

plus in ipso est. Quamobrem verba eius ipsa ponemus.

VII. « Dicam de istis Graecis suo loco, Marce filii: quid Athenis exquisitum habeam, et quod bonum sit illorum litteras inspicere, non perdiscere, vincam. Nequissimum et indocile genus illorum; et hoc puta vatem dixisse: Quandocumque ista gens suas litteras dabit, omnia corrumpet: tum etiam magis, si medicos suos huc mittet. Iurarunt inter se barbaros necare omnes medicina. Et hoc ipsum mercede faciunt, ut fides iis sit, et facile disperdant. Nos quoque dictitant barbaros, et spurcius nos, quam alios opicos, appellatione foedant. Interdixi tibi de medicis. »

VIII. Atque hic Cato DCV anno urbis nostrae obiit, LXXXV suo, ne quis illi defuisse publice tempora, aut privatim vitae spatia ad experiendum arbitretur. Quid ergo? damnatam ab eo rem utilissimam credimus? Minime hercules: subiicit enim qua medicina, et se, et coniugem usque ad longam senectam

Verba eius ipsa ponemus. Haec ex epistolis, quarum mentio apud Sextum Pompeium. Dalec.

VII. *Vincam.* Evincam, arguam, demonstrabo. Hard.

Opicos. Opicus ἀῤῥητοποιός, cui os spurcum. Opici populi Italiae fuerunt inhonesti, et obscoeni, ut in vitium nomen abierit. Ausonius Eunum liguritorem magistrum, *opicum* vocat. Turn. Advers. lib. X, cap. 12. Dal. — *Opicos.* Rudes, impolitos, simplices, more antiquo. Sic quosdam. Compellat Gellius lib. II, cap. 11: *Hic ego ad nostros iuvenes convertor: et, Quid, inquam, vos Opici, dicitis mihi?* Et Tullius Tiro apud eumdem Gellium, lib. XIII, 9: *Non ut nostri opici putaverunt:* qua scilicet sententia Plinius, lib. XVIII, cap. 66, *quod nostri.... imperitia appellavere*, dixit. Hard.

Interdixi tibi de medicis: atque hic Cato. Desiderantur haec omnia in antiquo codice, praeter duo ultima verba. Pint.

VIII. *Ne quis.* Ne quis aut publice temporum ante actorum usum Romanis, aut privatim vitae longioris experientiam Catoni defuisse arbitretur. Hard.

perduxerit, iis ipsis scilicet, quae nunc nos tractamus; profiteturque esse commentarium sibi, quo medeatur filio, servis, familiaribus; quem nos per genera usus sui digerimus. Non rem antiqui damnabant, sed artem. Maxime vero quaestum esse immani pretio vitae, recusabant. Ideo templum Aesculapii, etiam quum reciperetur is Deus, extra urbem fecisse, iterumque in insula traduntur. Et quum Graecos Italia pellerent, diu etiam post Catonem, excepisse medicos. Augebo providentiam illorum. Solam hanc artium graecarum nondum exercet romana gravitas in tanto fructu: paucissimi Quiritium attigere, et ipsi statim ad Graecos transfugae: immo vero auctoritas aliter quam graece eam tractantibus,

Quae. In Reg. 1, *quam nunc nostredamus.* In Reg. 2 et Ch. *quae nunc nostra scitamus.* HARD.

Per genera. Per genera nempe *morborum*, *in quibus* plurimus usus illius est. HARD.

Non rem. Non medicamenta per se damnabant. HARD.

Maxime vero quaestum esse immani praetio vitae recusabant. Scribo, *Maxime vero quaestum esse in manupretio vitae recusabant.* Quid sit manupretium Varro te docebit. DAL. — Vulgatae sensus: Immani pretio licere hominum vitam nolebant. In Reg. 2 cod. *Maxime vero quaestum esse manupretio vitae recusabant*: hoc est, aestimata pretio vita, vel accepto pro vita praetio. Credo sincerius id elegantiusque. HARD.

Extra urbem fecisse. Vide causas apud Plutarchum in Quaest. Roman. quaest. 94. DAL. — *Extra.* Huius consilii causas investigat Plutarch. in Qu. Rom. pag. 286. H.

Iterumque. P. Victor in descript. urbis Romae, regione XIV, quae trans Tiberim: *In insula, aedes Iovis et Aesculapii, et aedes Fauni.* Festus: *In insula Aesculapio facta aedes fuit, quod aegroti a medicis aqua maxime sustententur.* HARD.

Excepisse. Nominatim appellasse medicos cum caeteris Graecis Vrbe pellendos. Excipere hoc loco non est demere, secernere, vel eximere numero: sed nominatim cavere. Cuius significationis exempla plurima in iureconsultis occurrunt: atque in ipso Cicerone ad Q. Frat. I, ep. 1: *Nominatimque lex exciperet, ut ad templum monumentumque nostrum capere liceret.* HARD.

Augebo. Mandabo, inquit, litteris latinis, quae medici ad hunc diem graecis. Ita fiet, ut illis facile careamus; provideantque Romani magis ne sese in urbem peregrinitas illa infundat. H.

Ad. Quoniam spreto latino sermone graece etiam homines Romani

etiam apud imperitos expertesque linguae, non est. Ac minus credunt, quae ad salutem suam pertinent, si intelligunt. Itaque hercule in hac artium sola evenit, ut cuicumque medicum se professo statim credatur, quum sit periculum in nullo mendacio maius. Non tamen illud intuemur, adeo blanda est sperandi pro se cuique dulcedo! Nulla praeterea lex, quae puniat inscitiam: capitale nullum exemplum vindictae. Discunt periculis nostris, et experimenta per mortes agunt: medicoque tantum hominem occidisse impunitas summa est. Quinimmo transit convitium, et intemperantia culpatur: ultroque qui periere arguuntur. Sed decuriae pro more censuris principum examinantur: inquisitio per pa-

scripserunt, ut Sextius Niger, aliique. H.

Cuicumque medicum se professo statim credatur. Apud Veteres forte sic fuit. Sed temporibus nostris ille in ius rapitur, nec carcerem declinat quisquis illicito, nec probatus Medicae *facultati* aliquem morbo liberavit. Hoc necessarium est, ut impune artem exerceant diplomate donati artifices. Conf. nostri Molière ἐπεισόδιον macaronicum in optimo dramate, cui titulus *le Malade imaginaire.* Aj.

Nulla praeterea lex, quae puniat inscitiam. Nec dolendum. Si quis enim ignarus artifex, ille non huc vocandus, ubi difficillima omnium res in medio est. Stultus ille qui accersit; non scelestus qui accerseoti paret. Barbarae et ferae gentis id legum genus foret: qualia olim Carthagine in Imperatores edicta sanciebantur qui rem minus prospere gesserant, nec emendatura fortunam, et militarium virorum robur in dies elevatura. Taceo de Anglia: quanquam quis ignorat non ea tempestate Indiam ab iis subiectam, et in mare imperium prolatum, qua dira lex vigeret? Aj.

Quinimmo. Quin etiam transit a medicis convitium in aegrotos ipsos: horum intemperantia culpatur. H.

Sed decuriae. Erant Romae decuriae quinque, in singulis 400 cives, qui iudices, non equites dicti. Constitutum erat, ne cui ius id esset, nisi cui ingenuo ipsi, patri avoque paterno sestertia cccc census esset. Eius principum censura fiebat examen, et inquisitio per parentes (sic enim legendum, *non parietes*) agebatur. Vide infra lib. XXXIII, c. 1. Dal. — *Sed.* Sed iudices qui sunt in decurias allegendi, mos est a principibus examinari, qui censuram exerceant. De iudicum decuriis l. XXXIII, cap. 7. Hard.

Inquisitio per parietes agitur. Vel, *per parentes*, ut diximus: vel, *per partes*. Quintil. lib. V, centumviralium partes in hastas duas divisas memorat.

rietes agitur: et qui de nummo iudicet, a Gadibus columnisque Herculis accersitur: de exsilio vero non

Cognoscebant autem centumviri de haereditatibus, quacumque de causa peterentur, sive ab intestato, inofficioso, iniusto, falso testamento. Haereditatis petitionem *centumvirale iudicium* vocat Iustinianus, *l. ult. Cod. de haered. pet.* Dividebatur in partes, sive hastas, sive consilia, sive tribunalia (tot enim nominibus utebantur) duas, vel quatuor, pari numero iudicum constantes. Plin. lib. I, epist. 6: *Quadruplici iudicio bona paterna repetebat. Sedebant iudices centum et octoginta: tot enim quatuor consiliis conscribuntur.* Et paulo post: *Duobus consiliis vicimus, totidem victi sumus.* Marcellus *l. si pars de inoff. testam.* Papinianus *l. quum filius de legat.* 2. Quum filius divisis tribunalibus actionem inofficiosi matris pertulisset, atque ita variae sententiae iudicum exstitissent. Reginaldus. — *Inquisitio.* Non per singulas dumtaxat domos, de iudicum moribus inquiritur, explorantibus certis hominibus quid in quaque domo agatur: sed et auriti mittuntur emissarii, qui vel per ipsos parietes candidatorum sermones excipiant, subauscultentque. Hic est sensus: Formulam h. l. aliquam iuris latere iureconsulti alias eruditi, virique critici, falso arbitrati sunt. Quare librorum omnium, etiam conditivorum, ut Reg. 1, 2, Colb. Cb. etc. constantissima lectione neglecta, alii *per parentes*, ut Dalecampius; alii *per partes*, ut Pithoeus, Adver. lib. II, cap. 19, pag. 444 et sq. Gronovius, *per patrias*: alii aliter censuerunt: nemo ex iis probabili sententia, quam nos omnino perspicue, ut quidem reormur, ex simplici, nec petita longius Plinianae orationis interpretatione eruimus: inquisitores eiuscemodi, qui per parietes captabant candidatorum sermones ὠτακουστάς Graeci vocabant, quibus Cyrus primum usus dicitur a Xenophonte, Παιδ. VIII. De his etiam Plut. περὶ πολυπρ. Iidem Graecis deinde πευθῆνες. Curiosi a Latinis sequiore aevo nuncupati: de quibus multa Gothofr. in Cod. Theod. VI, 29, de curiosis, pag. 193, sqq. Item *auriculares*, in Chronico Novaliciensi, V, 3: *Hic denique mittens auriculares et praecones, qui lustrarent civitates et castella, ne homines inconsulte loquerentur de eo.* In Gallia vulgo appellamus, *des écoutes*, ab auscultando: item *des espions.* H.

Et qui de nummo iudicet. Ait aeris tribunos non temere legi et creari, sed magna cum diligentia et iudicio, ut potius a Gadibus columnisque Herculis, id est, ab ultimis terris, orbisque finibus accersantur. Vide Asconium Paedianum. Dal. — *Et qui de nummo iudicet.* Scribendum potius *indicet*, unde Index lapis. Pint. — *Et qui.* De levissimis pecuniae summis, nedum de vita et capite civium. Seneca de Ira, III, 33: *Evocati e longinquis regionibus iudices sedent, iudicaturi utrius iustior avaritia sit.* Mittuntur, inquit, in cuiusque patriam, qui explorent qua fama et existimatione sint, quam municipibus suis probati: non enim tantum ex Urbe expluntur et Italia, sed ex omnibus evocantur imperii partibus, qui de pecunia iudicent non magna. Corn. Balbum hoc loco indicat, Gadibus natum, de quo idem egit V, 5, et VII, 44. Hard.

De exsilio vero. Certus is magistratus non fuit, ut triumvirorum capitalium. Eligi ex senatu veteri insti-

nisi XLV electis viris datur tabella. At de iudice ipso quales in consilium eunt, statim occisuri? Merito, dum nemini nostrum libet scire, quid saluti suae opus sit. Alienis pedibus ambulamus: alienis oculis agnoscimus: aliena memoria salutamus: aliena vivimus opera; perieruntque rerum naturae pretia, et vitae argumenta. Nihil aliud pro nostro habemus,

tuto solebant. Honorius et Theodosius postea sortito ad criminalium causarum iudicia vocari iusserunt, et de summis optimos legi. Nomine reorum delato et recepto, trigesimo post die iudex dabatur, qui quadragesimo tandem reum de tabula vel damnabat, vel absolvebat. Vide Pithoeum Advers. lib. II, cap. 19. Dal. — *De exsilio vero.* Datur tabella, hoc est, iudicium permittitur. Iudices, inquit, de tabella, deliberatione prius domi habita: medici statim. Iudices electi XLV, vel de eo ordine ac numero aliquot: medici qualescumque sine delectu. Iudices, quasi de exsilio tantum dicturi: medici occisuri. Iudices, de reo ac facinoroso: medici de iudice ipso ac praetore pronuntiaturi. Vt nos, sic scribit Reg. 2 cod. cum Ch. In Reg. 1, *nonnisi de XLV electis viris.* Descivere ab his editionum, quae hactenus in manus venerunt, concinnatores! qui quum ita scripsere, *nonnisi die XL quinque electis viris*, non in Plinianum modo contextum novam scripturam, sed et in forum vetus romanum novam iudiciorum formam invexerunt. Hard.

Datur tabella. Tres dabantur: quarum primae A insculptum, h. e. *absolvatur*; secundae N. L. *non liquet*; tertiae C, quod erat condemnati signum. Aliquando pro C, Θ; unde Persius: *Et potis es nigrum vitio praefigere Theta.* Ad Fr. Pollet, histor. Fori Rom. lib. V, cap. 8. Aj.

At de iudice ipso quales, etc. Dalecampius h. l. male: De medico ipso (quem translate iudicem vocat, quia aegrum iudicat et morte damnat) statim occisuro (ita enim reponendum) nulli consultant, et peritiae periculum faciunt. Omnino probanda lectio vulgatior; probanda Harduini interpretatio. Aj. — *At de iudice ipso quales*, etc. Puto mutandum esse verborum ordinem, et legendum: *At de iudice ipso statim occisuri quales in consilium eunt.* Nec legend. arbitror, *iudice*, sed, ut dixi, *indice*, nec *occisuri*, sed *occasuri*, ut quaedam etiam exemplaria proferunt. Pint.

Alienis pedibus ambulamus. Lecticarios, anagnostas et nomenclatores exprobrat. Dalec.

Alienis oculis. Anagnostarum, sive lectorum. Hard.

Aliena. Nomenclatorum. Habebant praesertim candidati comites, qui memoriter vocare unumquemque scirent, et occurrentium civium nomina suggererent, quos illi deinde honorifice salutarent. Hard.

Aliena vivimus opera. Medicorum. Hard.

Vitae argumenta. Instrumenta. Argumenta vitae appellat ea omnia, quibus vitae incolumitas continetur: unde his voluminibus medicinas re-

quam delicias. Non deseram Catonem tam ambitiosae artis invidiae a me obiectum, aut senatum illum, qui ita censebat, idque non criminibus artis arreptis, ut aliquis exspectaverit. Quid enim venenorum fertilius, aut unde plures testamentorum insidiae? Iam vero et adulteria etiam in principum domibus, ut Eudemi in Livia Drusi Caesaris: item Valentis, in qua dictum est regina. Non sint artis ista, sed hominum. Non magis haec urbi timuit Cato, ut equidem credo, quam reginas. Ne avaritiam quidem ar-

petit. Horum iacere pretia et cognitionem negligi eb hominibus, iure queritur. Hard.

Non deseram Catonem. Non relinquam Catonem; quem obieci invidiae medicorum; non deseram senatum, qui ita censuit, *pellendos Italia medicos:* neque tamen *quod medicis male velim*, crimina artis illius causabor, ut aliquis *facturum me* facile crediderit: *nec immerito fortassis:* nam quae ars venenorum fertilior, etc. Hard.

Vt Eudemi, Eudemus Liviae Drusi a Seieno corruptae medicus, et ipse eiusdem criminis reus, Tiberii principatu floruit. Tacit. Annal. IV, pag. 98: *Sumitur in conscientiam Eudemus amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis*, etc. Alius ab isto Eudemus medicus, cuius Galenus meminit. Livia, quae et Livilla Suetonio, Drusi coniux, eius qui Tiberii imp. filius: Drusi Neronis filia, eius videlicet, qui eiusdem Tiberii frater fuit, eademque Germanici Caesaris et Claudii imp. soror. Hard.

In qua, etc. In Messalina, de qua dictum cap. 5. Hard.

Non sint, etc. Non sint sane ista imputanda arti, sed improbitati hominum potius. *Nec videtur haec causa Catoniani odii*. Neque enim, credo, magis haec *adulteria cum reginis* timuerit urbi Cato, quam reginas ipsas: *nec minus reipublicae malum, regina, quam familiae principis, adulterium.* Hard.

Non magis haec urbi. Nusquam magis consentiens conspiransque omnium exemplarium, etiam MSS. fides, quam in huius vocis scriptura. Nihilominus Salmas. in praef. ad librum de homonymis, 52, sic emendat, *quam resinas:* tum multa de resineta iuventute affert, quae ante eum Dalecampius commodiore loco protulerat, quoniam ab isto, quem tractamus, prorsus abhorret: ut vel nostra per se interpretatio arguit, qua nihil est planius, nihil ad scriptoris mentem accommodatum magis, praesertim quod nihil adhuc attingere se Plinius profitetur eorum quae Vrbi timuit ee reipublicae, in quibus resinee: extremo dumtaxat hoc capite ab eo delibanda. Hard.

Reginas. Imperantium uxores, quas nos *impératrices*. Eas urbi Cato non timebat, de iis nempe ne subodoratus quidem. Aj.

Ne avaritiam..., rap. nundinas. Nundinae a nono die dictae, quasi novendinae (gall. *marchés*, *foires*); in

guam, rapacesque nundinas pendentibus fatis, et dolorum indicaturam, ac mortis arrham, aut arcana praecepta. Squamam in oculis emovendam potius, quam extrahendam : per quae effectum est, ut nihil magis prodesse videretur, quam multitudo grassantium. Neque enim pudor, sed aemuli pretia summittunt. Notum est ab eodem Charmide unum aegrum ex provincialibus HS ducentis reconductum : Alconti.

quibus omnia sunt venalia; huc omnes conveniunt mercandi et vendendi causa. Sic rapaces medici avaritia ferventes lectis aegrorum, adstantes remediorum auctionem faciebant. Ista quidem nunc rara sunt, si de Veterum pravis artibus cogitans saecula contuleris. Immo cautum nostris legibus est, ne quis medicus ab illo quem novissimo morbo implicitum sanare tentavit, pecunias aut dona testamento accipiat. Aj.

Pend. Dum mors instat. H.

Dolorum indicaturam. Pactam cum aegris pecuniam, ut eorum dolores sedentur. Dalec. — *Et dolorum indicaturam.* Indicatura, ut diximus in praef. ad Vespas. aestimatio, pretium, taxatura est. Indicare vendentium verbum est, ut merçari ac liceri emptoris. Plaut. in Persa, act. IV, sc. 4, v. 25 : *TR. Hanc eme atque ausculta mihi.. PO. Modo ut sciam, quanti indicet.* Et v. 37, *SA. Indica, fac pretium. PO. Tua merx est : tua indicatio est.* Iterumque v. 109 et 112. Igitur indicatura dolorum, taxatio est, sic fere fieri solita. Levari hoc genere morbi cupis? Tantum dabis. Isto? tantum. Hard.

Ac mortis. Mortis arrham eleganter vocat id quod veluti pignus pretii numerandi medico datur, statim occisuro. Hard.

Arcana praecepta. Παράδοξα, medicamenta secreta vulgi fidem et opinionem excedentia, quae non nisi ingenti pretio evulgantur, aut communicantur. Dalec.

Emovendam potius. Deorsum pellendam acu, unde subire sursum possit adhuc, et medici operam iterum flagitare. Hard.

Per quae effectum est. Quanquam medici, inquit, multa Romae artis suae licentia nefarie admitterent; potius tamen esse coepit ut plures essent, quam ut pauci. Quum enim pauci essent, pretia immodica aut stipulabantur ab aegris, aut quovis modo exprimebant. Neque enim deterrentur pudore, ut immensis mercedibus abstineant : sed mutua, ut fit, aemulatione, minoris operas suas addicere tum coeperunt, quum multi eamdem exercuere artem. H.

Pretia. Pretia medicamentorum et operae suae minuunt. H.

HS. ducentis. Sestertiis nempe maioribus ; ergo vulg. 200,000, sive quod idem censetur, 35,174 fr. 99. c. Aj.

Reconductum. Iterum conductum. Hard.

Alconti. Ille Pliniana aetate celeberrimus fuit, praesertim si quis enterocela, aut fracto osse laboraret. Martialis, lib. XI, epigr. 84 : *Mitior*

vulnerum medico HS C damnato ademisse Claudium principem; eidemque in Gallia exsulanti, deinde restituto, acquisitum non minus intra paucos annos. Et haec personis imputentur. Ne faecem quidem, aut inscitiam eius turbae arguamus, ipsorum intemperantiam in morbis, aquarum calidarum diverticulis: imperiosam inediam, et ab iisdem deficientibus cibos saepius die ingestos, mille praeterea poenitentiae modis, culinarum etiam praeceptis et unguentorum mixturis, quando nullas omisere vitae illecebras. Invehi peregrinas merces, conciliarique externa pretia, displicuisse maioribus crediderim equidem: non tamen hoc Catonem providisse, quum damnaret artem. Theriace vocatur excogitata compositio luxuriae. Fit ex rebus externis, quum tot remedia dederit natura, quae singula sufficerent. Mithridaticum antidotum ex rebus LIV componitur, interim nullo pondere aequali, et quarumdam rerum sexagesima denarii unius

implicitas Alcon secat enterocelas, Fractaque fabrili dedolat ossa manu. AJ.

Vulnerum. Chirurgo, seu vulnerario medico. HARD.

HS C̄. Hoc est, sestertium centies (10,000 mai. 10,000,000 min.), 1,758,749 f. 50 c. AJ.

Diverticulis. Diverticula eleganter appellat, quum per tot medicamentorum, et balinearum anfractus flexionesque, valetudo quaeritur, quae simplici via parari commode potest. HARD.

Mille praeterea poenitentiae modis. Quum mille modis priora errata corrigunt, novisque cumulant.

Extrema pretia. Idem argumentum tractatur, sed pressius, lib. XXIV, c. 1. DALEC. — *Externa.* Pretia rerum externarum. Ipse XXIV, 1: *Statim compositiones et mixturae inexplicabiles decantantur. Arabia atque India in medio aestimantur; hulcerique parvo medicina a Rubro mari imputatur*, etc. HARD.

Theriace. Θηριακὴ, medicamentum contra venenata; de cujus confectione dictum est lib. XX, cap. 100. HARD.

Mithridaticum. Mithridaticum antidotum, quod a Celso describitur, lib. V, cap. 23, rebus dumtaxat sex et triginta componitur. Apud Galen. de Antid. lib. II, cap. 9, omnino 44. H. — Vere antidotum Mithridaticum simplicius fuit teste Ammonico Sereno, qui id e viginti rhutae foliis, salis particule quae siliquae tertia vix sit, nucibus duabus, duobus item fi-

imperata. Quo deorum perfidiam istam monstrante? Hominum enimsubtilitas tanta esse non potuit. Ostentatio artis et portentosa scientiae venditatio manifesta est. Ac ne ipsi quidem illam novere: comperique vulgo pro cinnabari Indica in medicamenta minium addi, inscitia nominis, quod esse venenum docebimus inter pigmenta. Verum haec ad singulorum salutem pertinent. Illa autem, quae timuit Cato, atque providit, innocentiora multo et parva opinatu, quae proceres artis eius de semet ipsi fateantur. Illa perdidere imperii mores, illa quae sani patimur, luctatus, ceromata, ceu valetudinis causa instituta: balineae ardentes quibus persuasere in corporibus cibos coqui, ut nemo non minus validus exiret, obedientissimi vero efferrentur. Potus deinde ieiunorum ac

cubus aridis constare dicit. Al.

Quo deorum perfidiam istam monstrante. Scribo cum interrogatione, ex vetusto codice: *Quo Deorum per fidem ista monstrante?* Vtitur isto interrogandi modo, et interim sine interrogatione, frequenter Quintilianus in Declamationibus; aliquando etiam suppressa praepositione; *Fidem vestram iudices.* Pint.

Comperique. Vide quae dicturus est inferius lib. XXXIII, cap. 38 sq. Et hunc medicorum errorem Dioscorid. prodidit, lib. V, p. 109. H.

Quae proceres artis eiusdem in semetipsis fatentur. Quae proceres artis eius de semet ipsi fateantur, in eod. Pint.

Luctatus. De ceromate oleove, quo luctatores ungebantur, diximus lib. XXVIII, c. 13. Ideo vero ungebantur, ut membra emollita sine ullius rupturae periculo labores sustinerent: quod Lucianus περὶ γυμνασίων sic fere prodit: Χρίομεν ἐλαίῳ (τὰ σώματα) καὶ καταμαλάττομεν, ὡς εὐτονώτερα γίγνοιντο, etc. Negat ergo Plinius haec fuisse quondam valetudinis causa instituta, sed luctae potius et exercitationis. H.

Balineae. Vt cruditatem deponerent, caldariis utebantur. Horat. lib. I, ep. 6, v. 61: *Crudi tumidique lavemur.* Iuvenalis, Sat. I, v. 144: *Et crudum pavonem in balnea portas.* Vide quae diximus lib. XIV, cap. 28. H.

Efferrentur. Exstincti vapore balinearum efferrentur ad rogum. H.

Potus. De his Seneca, ep. 122: *Isti non videntur tibi contra naturam vivere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii transeunt?... Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa ebrietas iuvat, quae in vacuum venit.* H.

Ac pilorum eviratio instituta, etc. Hoc παρατιλμὸν καὶ πίττωσιν vocant Graeci, qua μαλθακοὶ, id est, molles

vomitiones, et rursus perpotationes, ac pilorum eviratio instituta resinis eorum: itemque pectines in feminis quidem publicati. Ita est profecto; lues morum, nec aliunde maior quam e medicina, vatem prorsus quotidie facit Catonem, et oraculum: satis esse ingenia Graecorum « inspicere, non perdiscere. » Haec fuerint dicenda pro senatu illo, sexcentisque populi romani annis, adversus artem, in qua conditione insidiosissima auctoritatem pessimis boni faciunt: simul contra attonitas quorumdam persuasiones, qui prodesse nisi pretiosa non putant. Neque enim dubitaverim, aliquibus fastidio futura, quae dicentur animalia: at non Virgilio fuit nominare formicas nulla necessitate, et curculiones, ac lucifugis congesta cubilia blattis: non Homero inter praelia Deo-

eviranlur et vulsi fiunt. Virililatis autem etiam signum el indicium pili. Resina autem pilari solitos olim nuoc molles et effeminatos viros, nunc quibusdam sacris addictos, ut Isidis calvos, ex Veterum scriptis manifeslissimum est. Iuven. Sat. VIII, 114, *resinata iuventus*. Martial. XII, 32, 21: *Nec plena turpi matris olla resina. Summoenianae qua pilantur uxores.* Et X, epigr. 48: *Nuntiat octavam Phariae sua turba iuvencae, Et* (alii *Atque*) *pilata redit iamque, subitque cohors.* Hard.

Resinis. Glabros el depiles reddebant olim viros molliores, adolescentesque, picis illitu, vel resinae. Vnde apud Iuvenal. Sat. VIII, vers. 114, *Resinata iuventus*. Vide Constantin. in Lexico verbo Πιττόω. Eviratio porro a Plinio appellatur, quoniam virilitatis signum est et indicium pili. Iul. Capitolinus in Pertinace pag. 56, *vasa Samnitica* Commodi imp. memoral, *calefactandae resinae ac pici devellendis hominibus ac laevigandis* Hard.

Itemque. Pecten in feminis locus est ubi pili nascuntur. Iuven. Sat. VI, 370: *Inguina traduntur medicis iam pectine nigro.* Et hos pariter depilabant. Vid. Martial. lib. XII, ep. 32, 21.

Publicati. Medicorum oculis expositi. Vel medicis, ut diximus, vel quum in publico matrona translucet, ut dictum est lib. VI, cap. 20. Vide quae tum ibi, tum lib. XI, c. 26, in Notis adiecimus. H.

Nisi pretiosa non putant. Immani pretio ex alio orbe quaesita remedia. Hard.

Virgilio. De curculione Georg. I, vers. 186. De blattis, IV, eiusdem operis v. 243: *Lucifugis congesta cubilia blattis.* Ipse est versus, dempto uno pede.

Homero inter praelia Deorum, etc. Iliados Φ: Τίπτ' αὖ, ὦ κυνομυῖα, θεοὺς ἔριδι ξυνελαύνεις, Θάρσος ἄητ-

rum improbitatem muscae describere: non naturae gignere ista, quum gignat hominem. Proinde causas quisque et effectus, non res, aestimet.

IX. Ordiemur autem a confessis, hoc est, lanis ovisque, ut obiter rebus praecipuis honos in primis perhibeatur. Quaedam etiam sic alienis locis, tamen obiter dici necesse erit. Nec deerat materiae pompa, si quidquam aliud intueri liberet, quam fidem operis. Quippe inter prima proditis etiam ex cinere phoenicis nidoque medicinis, ceu vero id certum esset, atque non fabulosum. Irridere est, vitae remedia post millesimum annum reditura monstrare. (II.) Lanis auctoritatem veteres Romani etiam religiosam habuere, postes a nubentibus attingi iubentes: praeterque

τον ἔχουσα; Dal. — Add. Iliad. P, v. 570: Καί οἱ μυίης θάρσος ἐνὶ στήθεσσιν ἐνῆκεν, Ἥτε, καὶ εἰργομένη μάλα περ χροὸς ἀνδρομέοιο, Ἰσχανάᾳ δακέειν, λαρὸν τέ οἱ αἷμ' ἀνθρώπου. *Et ei muscae audaciam in pectoribus immisit: quae quamvis depulsa frequenter a corpore humano, mordere appetit: dulcisque illi sanguis hominis est.* Affert hic Dalecampius Homeri locum a proposito omnino alienum. Hard.

IX. *Nec decrat materiae pompa.* Immo legendum e contrario, *Nec deerat materia pompae*, ex antiquo exemplari. Pint.

Quam fidem operis. Quam ut fidem opus obtineat. Hard.

Post millesimum annum. Certum annorum numerum pro incerto posuit. Diversas Veterum sententias de phoenicis reversione attulimus l. X, cap. 2. Hard.

Postes. Aedium, in quas accedebat sponsa, ianua, marito illam operiente, lana cingebatur, et coronabatur, lauroque multa ornabatur: postes etiam vittis laneis contegebantur, quas ab introgressa tangi, mos erat, et adipe suillo oleoque, vel lupino ungi, ne quid venenum aut pestilens domui noceret: qua superstitione et magi felle nigri canis domos suffiebant, et genitale sub limine defodiebant. Alex. lib. II, cap. 5. Scribit idem ibidem, Sponsas, quum ex domo patris ad maritum prodibant, colum lana comptum et fusum cum stamine gestare solitas. Quod testatur et. Plutarch. ἡ νύμφη, inquiens, εἰσφέρει μὲν ἠλακάτην, καὶ τὴν ἄτρακτον, additque, quod propius huic loco est, ἐρίῳ δὲ τὴν θύραν περιστέφει τοῦ ἀνδρός. Nec praetereundum quod tradit Rhod. l. XXVII, cap. 14, in lanata pelle novas nuptas sedere solitas, vel more vetusto, quod priscis temporibus in pellium stratis dormirent, vel quod lanificium viro praestituras se eo symbolo pollicerentur. Plinius hic tacet cingulum ex ovis lana factum, quod novae

cultum et tutelam contra frigora, succidae plurima praestant remedia ex oleo vinoque, aut aceto, prout quaeque mulceri mordeiive opus sit, et adstringi, laxarive, luxatis membris, dolentibusque nervis impositae, et crebro suffusae. Quidam etiam salem admiscent luxatis. Alii cum lana rutam tritam adipemque imponunt. Item contusis tumentibusque. Halitus quoque oris gratiores facere traditur, confricatis dentibus atque gingivis, admixto melle. Prodest et

nuptae in lecto vir solvebat: apud Verrium Flaccum. Dalec. — *Postes.* Sic MSS. omnes Reg. 1, 2, Colbert. aliique. Rectius tamen fortassis *cingi*. Dalec. laudatus Plut. Qu. Rom. pag. 271: Ἐρίῳ δὲ τὴν θύραν περιστέφει τοῦ ἀνδρός. *Nova nupta mariti ianuam lana coronat.* Quo et Lucan. respexit, solennes nuptiarum ritus negative describens, lib. II, v. 355: *Festa coronato non pendent limine serta, Infulaque in geminos discurrit candida postes.* *Attingi* tamen haud penitus adspernandum: quum ritus ille tangendi postes lana ea fieri potuerit, qua colus instructa, quam novae nuptae secum deferebant, eodem auctore Plutarcho l. c. Hard.

Succidae. Succidam lanam *oesam* Varro a Naevio dici tradit, Festus et *soloecm*. Dal. — *Succidae.* Recens tonsae. Vnde succida lana appellata sit, Varro docet, de R. R. lib. II, cap. ult. his verbis: *Tonsurae tempus inter aequinoctium vernum et solstitium, quum sudare inceperint oves: a quo sudore recens lana tonsa succida est appellata.* A succo alii deduci malunt. Et succida vellera dixit Martialis, lib. XI, ep. 27: *Succida palliolo vellera quinque petit.* Haec porro totidem cum Plinio verbis habet Diosc. lib. II, cap. 82: Ἔρια οἰσυπηρὰ... ἁρμόζοντα ἐν ἀρχῇ πρὸς τραύματα, θλάσματα, ἀποσύρματα, πελιώματα, ὀστῶν κατάγματα, βρεχόμενα ὄξει καὶ ἐλαίῳ ἢ οἴνῳ. *Lanae succidae subveniunt inter initia vulneribus, contusis, desquamatis, lividis; et ossium fracturis, aceto, et oleo, aut vino imbutae.* Hard.

Suffusae. Olei, aceti, vini liquore. Dalec.

Confricatis. Et horum quoque candori conferre haud parum succidam lanam melle illitam, si perfricentur, auctor est Marc. Emp. cap. XIII, pag. 97. Hard.

Prodest. Plin. Val. III, cap. 9. Serenus, cap. 8 de phrenesi, pag. 129: *Illotis etiam lanis suffire memento, Cerritum*, etc. Cerritus dicitur, quasi Cereritus, *Atticis* Δημητριακός, quasi Cereris ira et larvarum incursione animo vexatus. Haec vox Horatio nota, Plauto maxime familiaris. At non phreneticis modo, sed et lethargicis (qui morbus phrenesi contrarius est) prodesse suffitu lanam succidam auctor est Cels. lib. III, cap. 20, qui hanc inter ea annumerat, quae odore foedo movent sic affectos. H. — Haec conveniunt quidem medicamina; pauci tamen e freneticis incolumes evaderent, nisi quid amplius fieret. Similime censendum de viribus quas No-

phreneticis suffitu. Sanguinem in naribus sistit cum oleo rosaceo: et alio modo indita auribus obturatis spissius. Quin et hulceribus vetustis imponitur cum melle. Vulnera ex vino, vel aceto, vel aqua frigida et oleo expressa sanat. Arietis vellera lota frigida ex oleo madefacta, in muliebribus malis inflammationes vulvae sedant. Et si procidant, suffitu reprimunt. Succida lana imposita subditaque mortuos partus evocat. Sistit etiam profluvia earum. At canis rabiosi morsibus inculcata post diem septimum sol-

ater lanae succidae tribuit. Plinii Valeriani auctoritas plus valet, si cum iam laudato Leclerc, item Mercuriale, istius librum putes a Nostri manu esse; labente vero aetate aliquatenus auctum, et, quae editorum solennia astutia, emendatum a quodam Valeriano, aut Valerio, sub hoc titulo potuit per scholas vagari, *C. Plinii Secundi de re medica liber a Valerio plenior factus;* dein brevitatis studio ac necessitate vocatum Plinium Valerii, aut Plinium Valerianum. Nota tamen diversum abiisse doctissimum Gunz regis in Polonia archiatrum, cuius exstat dissertatio inscripta, *de auctore operis de re medica vulgo Plinio Valeriano adscripti libellus.* Lipsiae 1736. Gallum quemdam Siburium nomine hic scripti operis reum agit. AJ.

Sanguinem. Geminum adhibendae lanae succidae modum edocet: primum ut in naribus; alterum, ut in aure indatur. Sic etiam Q. Seren. c. xxxv, pag. 148: *Lana oleo madefit, sed nondum lota, rosato: Haec datur in nares, vel claudit densius aures.* Explanatius porro Marc. cap. x, pag. 55: *Lana succida conIicitur in nares cum oleo rosaceo: et auriculae de lana succida obturantur, et ita sanguis profluens continetur.* Ita verbis fere totidem Plin. Val. lib. I, cap. 26. Frustra igitur contra consensum omnium exemplarium ex dubiae fidei vetusto codice proferl. Dalecampius alteram lectionem, *et allio modico indito in auribus.* Allium in aure indere quid iuvet ad sistendum sanguinem, conIicere haud proclive est. Vtitur hac forma loquendi Plinius rursum inferius, cap. 11: *Et alio modo lutea ovorum*, etc. HARD.

Quin et hulceribus. Plin. Val. lib. III, cap. 22. HARD.

Vulnera. Plin. Val. lib. III, c. 20, et Q. Seren. cap. *de vulneribus quibuscumque*, etc. HARD.

Arietis vellera. Sext. Plat. cap. VI, de ariete l. 2, *ad locorum dolorem: lana eiusdem nigra intincta in aqua, deinde in oleo, et supposita locis dolorem tollit. Et suffumigata, ante prolapsam vulvam reprimit.* H.

Succida. Q. Serenus, c. xxxv, pag. 148: *Menstruus immenso si profluit impete sanguis, succida lana malos remoratur subdita cursus: Mortua quin etiam producit corpora partu.* H.

At canis. Plin. Valer. lib. III, cap. 50. HARD.

vitur. Reduvias sanat ex aqua frigida. Eadem nitro, sulphure, oleo, aceto, pice liquida ferventibus tincta, quam calidissima imposita bis die, lumborum dolores sedat. Sanguinem sistit ex ariete succida, articulos extremitatum praeligans. Laudatissima omnis e collo: natione vero Galatica, Tarentina, Attica, Milesia. Succidam imponunt et desquamatis, percussis, lividis, incussis, collisis, contritis, deiectis, capitis et aliis doloribus, stomachi inflammationi, ex aceto et rosaceo. Cinis eius illinitur attritis, vulneratis, ambustis. Et in oculorum medicamenta additur: item in fistulas, auresque suppuratas. Ad haec de-

Reduvias. Quas Graeci, ut alibi diximus, παρωνυχίας, et Plinius ipse passim appellant. Theod. Prisc. lib. I, cap. 30: *Paronychias in initiis lana ex aqua infusa imposita curantur, eaque frigidiore frequentius irriganda erunt.* Hard.

Eadem. Totidem verbis Marcell. Emp. cap. xxv, pag. 171; Plin. Val. lib. II, cap. 36, et Q. Seren. c. xxvi, pag. 141: *Quum saevit penitis haerens iniuria lumbis, Aut pice cum molli nitrum, sulphurque et acetum Succida lana rapit contacta calentibus isdem: Proderit hanc aegris crebro perducere membra.* Hard.

Articulos. Extremitates corporis, ut dictum est lib. XXVIII, cap. 17, perstringendo. Cels. l. IV, c. 4 de tussi: *Si ex faucibus interioribusque partibus sanguis processit... imponenda extrinsecus supra id quod dolet, lana succida ex aceto est, et id spongia subinde refrigerandum. Erasistratus horum crura quoque, et femora brachiaque pluribus locis deligabat. Id Asclepiades adeo non prodesse, ut etiam inimicum esset, proposuit. Sed id saepe commode respondere, experimenta testantur. Neque tamen pluribus locis deligari necesse est: sed sat est infra inguina et super talos, summosque humeros, etiam brachia.* Hard.

Praeligans. Vinculis adstrictione valida dolorem excitantibus. Dal.

Succidam. Haec pariter Diosc. lib. II, cap. 182. Hard.

Capitis. Marc. Emp. lib. II, c. 37, ad capitis dolores, *Lanam de ovicula inter femora velles, et combures, et in aceto intingues, et supra tempora dolentis ligabis: lanam arietis de fronte velles, atque ex aceto fronti illines.* Vide etiam Diosc. lib. II, cap. 82, ubi haec verbis totidem exstant. H.

Ambustis. Ne absurditatis incusa virum: nam potuit abeunte lana in cinerem e vestigiis *alkali* quoddam colligi; neque ignoratur ambustis alcalescentes materias continuo applicari, qualis est e sodio, potassio aut ammoniaco dissolutio. Aj.

Et in oculorum medicamenta additur. Diosc. lib. II, c. 83. H.

Auresque. Marc. Emp. c. ix, p. 79. Hard.

Ad haec detonsam eam. Totidem verbis Diosc. lib. II, c. 83. H.

tonsam eam, alii evulsam, decisis summis partibus siccant, carpuntque, et in fictili crudo componunt, ac melle perfundunt, uruntque. Alii assulis tedae subiectis, et subinde interstratis, oleo aspersam accendunt, cineremque in labellis aqua addita confricant manu, et considere patiuntur, idque saepius mutantes aquam, donec linguam astringat leniter, nec mordeat. Tunc cinerem reponunt. Vis eius septica est, efficacissimeque genas purgat.

X. Quin ipsae sordes pecudum, sudorque feminum, et alarum, adhaerentes lanis (oesypum vocant) innumeros prope usus habent. In Atticis ovibus genito palma. Fit pluribus modis: sed probatissimum, lana ab his partibus recenti concerpta, aut, quibuscumque sordibus succidis primum collectis, ac lento igni

In fictili. Non cocto, ἐν ὠμῇ χύτρᾳ. Diosc. l. c. Hard.

Alii. Diosc. l. c. Σχίδακας δαδίων ἰσχνὰς, καὶ ἔρια ἐναλλὰξ, etc. *Assulas tenues, et lanas vicissim intersternunt,* etc. Assula, vel Astula, ut alibi diximus, pars est ligni concisi minuta. Egimus de ea voce lib. XVI, c. 23. Hard.

In labellis. In vasculis Dioscorid. ἐν κεραμέῳ κρατῆρι, in vase fictili: *Labellum fictile novum impleto paleis,* inquit Columella lib. XI, c. 43, hoc est, vas fictile. H.

Reponunt. Recondunt. H.

Vis eius septica. Poeni editorum infantium venas in capite lana succida inurunt, ut defluentem pituitam sistant. Pari consilio Aethiopes statim natorum frontem urunt, ut capitis et oculorum supervacuum humorem exsiccent. Alexander ab Alexandro, lib. II, cap. 25. Dalec.

Genas purgat. Palpebras. H.

X. *Quin.* Haec deinceps totidem verbis Diosc. lib. II, cap. 84: Οἴσυπος δὲ λέγεται τὸ ἐκ τῶν οἰσυπηρῶν ἐρίων λίπος, ὃ κατασκευάσεις οὕτω. *Oesypum dicitur e succidis lanis collecta pinguitudo, quam sic praeparabis,* etc. Hard.

In Atticis ovibus. Quae thymo pascuntur. Dal.

Sed probatissimum. Et hunc modum affert Diosc l. c. Item auctor libri de simpl. med. ad Patern. tom. XIII, Opp. Galeni, pag. 1005: *Oesypum*, inquit, est *quasi sordes et succus lanarum succidarum, quod hac ratione colligitur. Lanas succidas sordidissimas, et iam mox detonsas mittimus in vas quod habeat calidam aquam: et aquam succendimus, ut aliquantulum ferveat: deinde refrigeramus: et quod supernatat in modum pinguedinis, abradimus manu, et in vase stanneo abstergimus: et sic ipsum vas aqua pluviali implemus, et rursus delimpidamus: et tunc oesypum reponimus.* Hard.

Lana. A feminibus et aliis. H.

in aeneo subfervefactis, et refrigeratis, pinguique quod supernatet, collecto in fictili vase, iterumque decocta priori materia: quae pinguitudo utraque frigida aqua lavatur, et in linteo saccatur, ac sole terretur, donec candida fiat ac translucida. Tum in stannea pyxide conditur. Probatio autem, ut sordium virus oleat, et manu fricante ex aqua non liquetur, sed albescat ut cerussa. Oculis utilissimum contra inflammationes, genarumque callum. Quidam in testa torrent, donec pinguitudinem amittat, utilius tale existimantes erosis et duris genis, angulis scabiosis et lacrymantibus. Hulcera non oculorum modo sanat, sed oris etiam et genitalium, cum anserino adipe. Medetur et vulvae inflammationibus, et sedis rhagadiis, et condylomatis cum meliloto ac butyro. Reli-

In aeneo. Subintellige *vase:* neque enim hanc vocem probatae fidei codices habent. Hard.

Et in linteo. Percolatur, per colum transmittitur. — Libri omnes, tum editi, tum MSS. *siccatur*, manifesto errore, cuius vel ipsa oesipi concinnatio admonet: sed et auctores graeci pariter ac latini. Nam Diosc. lib. II, cap. 81, pingue illud quod supernatat, excolatum, elui aqua iubet, confricari, ut candidius reddatur: Ἔνιοι δὲ διηθήσαντες τὸ λίπος, πλύνουσιν ἐν ὕδατι ψυχρῷ ταῖς χερσὶν ἀνατρίβοντες... γίνεται δὲ ὁ τοιοῦτος λευκότερος. Sic etiam Auct. libri de simpl. med. ad Pal. tom. XIII Opp. Gall. p. 1003. Hard.

Siccatur. An *saccatur?* ut lib. XX, cap. 19, id est, per colum transmittitur. Dioscorides tamen habet, in fictilem patellam conilci, quae aquam calidam habeat: linteo vas operiri, insolari, donec candida fiat et satis crassa. Dal.

Probatio. Totidem verbis Dioscor. lib. II, cap. 48. Hard.

Oculis. Diosc. loc. cit. H.

Genarumque callum. Ciliorum, τῶν βλεφάρων. Dalecamp. — *Genarumque.* Palpebrarum. Diosc. Ποιεῖ δὲ πρὸς βλέφαρα τετυλωμένα καὶ τριχοῤῥοοῦντα. *Ad palpebras callosas, et ciliorum defluvio laborantes.* Marc. Emp. cap. VIII, pag. 70. Hard.

Quidam in testa torrent. Diosc. l. c. ad verbum. Hard.

Genis. Palpebris, angulis oculorum scabie laborantibus et lacrymas guttatim effundentibus. Ed. P.

Sed oris. Ita MSS. librique publici. At si Dioscoridem audimus qui haec caeteroquin verbis totidem repraesentat, *sed auris* potius scribendum, sane fuerit. Sic enim ille lib. II, cap. 84: Πρὸς τὰ ἐν ὠσὶ καὶ ἐν αἰδοίῳ σὺν χηνείῳ στέατι. Hard.

Medetur. Diosc. pariter loc. cit. H.

quos usus eius suo loco digeremus. Sordes quoque caudarum concretae in pilulas, ac siccatae per se tusaeque in farinam et illitae dentibus mire prosunt, etiam labantibus: gingivisque, si carcinoma serpat. Iam vero pura vellera, aut per se imposita caecis doloribus, aut accepto sulphure: et cinis eorum genitalium vitiis. Tantumque pollent, ut medicamentis quoque superponantur. Medentur ante omnia et pecori ipsi, si fastidio non pascatur. Cauda enim quam arctissime praeligata, evulsa illa lana statim vescuntur. Traduntque quod extra nodum sit e cauda praemori.

XI. (III.) Lanae habent et cum ovis societatem simul fronti impositae contra epiphoras. Non opus est eas in hoc usu radicula esse curatas, neque aliud, quam candidum ex ovo infundi, ac pollinem thuris. Ova per se infuso candido oculis epiphoras cohibent,

Sordes. Q. Serenus, c. xv de dentium et oris vitiis, pag. 434: *Si vero infandum proserpit ad intima vulnus, Aut tu sume pilam, quae caudis haeret ovinis: Haec siccata dabit molles, et fracta, farinas: Huius et attritis tetrum mulcebitur hulcus.* Hard.

Coecis doloribus. Internarum partium, vel quorum causa ignoratur. Idem Plinius cap. 13, quum *coecos aut subitos dolores* dixit, coecos interpretari subitos videtur. Hard.

XI. *Lanae.* Plin. Val. I, 14: *Lana carminata cum albo ovi, et thuris polline, fronti applicatur, contra epiphoras oculorum.* H. — Hic de ovorum natura traditurus multa incipit. Cuncta persequi immensum foret, nec satis utile: nam patet fabulis et somniis meris fere omnia appendenda. De ovorum natura si quis medicus nunc inquirat, non tam medicaminum ratio huic habetur quam hygiena. Alimenta ergo ex ovis optima, ni crebrius quam par est, utare. Albumen facillime intra viscera concoquetur pueris, feminis et infirmis stomachis maxime idoneum. Vitellus praestat tum sapore, tum quod facilius concoquitur. Piscium, testudinum ova in deliciis; quanquam piscium quorumdam ovis inesse virus aiunt, non iure suo. Aj.

Radicula. Τῷ στρουθίῳ. Nam, ut Dioscorides ait, Τούτῳ ἐριοπλύται χρῶνται πρὸς κάθαρσιν τῶν ἐρίων. Quidam inepte legit *rudicula.* Dal. — *Radicula.* Herba, quae lavandis lanis succum habet. De ea ante egimus lib. XIX, cap. 18. H.

Ova. Diosc. II, 55, totidem verbis. Plin. Val. I, 14: *Ovi album infusum oculis, epiphoras curat, et uredines mitigat.* Item Sext. Pl. parte II, cap.

urentesque refrigerant. Quidam cum croco praeferunt, et pro aqua miscent collyriis. Infantibus vero contra lippitudines vix aliud remedium est, butyro admixto recenti. Eadem cum oleo trita ignes sacros leniunt, betae foliis superilligatis. Candido ovorum in oculis et pili reclinantur Hammoniaco trito admixtoque. Et vari in facie cum pineis nucleis ac melle modico. Ipsa facies illita sole non aduritur. Ambusta aquis si statim ovo occupentur, pusulas non sentiunt. Quidam admiscent farinam hordeaceam, et salis parum. Hulceribus vero ex ambusto, cum candido ovorum tostum hordeum, et suillo adipe, mire prodest. Eadem curatione ad sedis vitia utuntur: infantibus quidem, etiam si quid ibi procidat. Ad pedum rimas ovorum candido decocto cum cerussae denariorum duum pondere, pari spumae argenti, myrrhae exiguo, deinde vino. Ad ignem sacrum, candido ovorum trito cum amylo. Aiunt et vulnera candido glutinari, calculosque pelli. Lutea ovorum

9, de gallina, tom. I. HARD.

Quidam cum croco praeferunt. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 67. H.

Eadem cum oleo trita, etc. Sext. Plat. l. c. tom. 3, *ad ignem sacrum: — Ovo crudo linies corpus, ubi fervor fuerit, et desuper folium betae impones: miraberis sanitatem.* Sic etiam Plin. Val. III, 34, ad verbum. HARD.

Ipsa facies. Diosc. II, 55: Τὸ δὲ λευκὸν αὐτοῦ... πρόσωπά τε ἀνεπίκαυστα τηρεῖ. Seneca in eam sententiam apposite, ep. 123, pag. 515: *Omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, aut frigus teneram cutem laedat: turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret.* HARD.

Ambusta. Quae sunt aqua fervente adusta. Totidem verbis Diosc. loc. c. Κατακαύματα οὐκ ἐᾷ φλυκταινοῦσθαι παραχρῆμα ἐπιχρισθέν. *Ambustis confestim illitum, pusulas erumpere prohibet.* Sic etiam Galen. de fac. simpl. med. lib. XI, pag. 309. HARD.

Vlceribus. Q. Seren. cap. LXI, de combusturis, pag. 162: *Hordea vel franges atque ovi candida iunges: Adsit adeps porcae: mira est haec forma medelae.* HARD.

Ad ignem sacrum. Plinius Valer. non *trito* videtur, sed *trino* legisse, vel *terno*. Nam III, 34: *Igni sacro medendo: Ovorum trium,* inquit, *candidum cum amyli pari mensura imponitur.* HARD.

Lutea. Ita fere Diosc. lib. II, cap. 54. HARD.

cocta ut indurescant, admixto croco modice, item melle et lacte mulieris illita, dolores oculorum mitigant. Vel cum rosaceo et mulso lana oculis imposita, vel cum trito apii semine, ac polenta in mulso
4 illita. Prodest et tussientibus per se luteum devoratum liquidum, ita ut dentibus non attingatur: thoracis destillationibus, faucium scabritiae. Privatim contra haemorrhoidum morsum illinitur, sorbeturque crudum. Prodest et renibus, vesicae rosionibus exhulcerationibusque, et cruenta exscreantibus. Quinque ovorum lutea in vini hemina cruda sorbentur dysentericis, cum cinere putaminis sui, et papaveris succo, ac vino. Dantur coeliacis cum uvae passae pinguis pari pondere, et malicorii, per triduum aequis portionibus. Et alio modo lutea ovorum trium, lardi veteris et mellis quadrantibus, vini veteris cyathis tribus, trita ad crassitudinem mellis, et quum opus sit, avellanae nucis magnitudine ex aqua pota. Item ex oleo fricta terna, totis ovis pridie maceratis

Vel cum rosaceo et mulso. Plin. Val. I, 14. Hard.

Prodest... luteum devoratum liquidum. Videtur id esse quod vocatur *lait de poule*, nec iniucundum, nec inutile, quamvis vulgatissimum remedium. Liquido tamen vitello addenda, ut emulsio animalis hinc fiat, aqua, tum saccharum. Forma quaedam est istius remedii, quam *loch jaune* vocant, quae oleis ditior est quam prior. Aj.

Thoracis. Πρὸς τραχυσμοὺς τραχείας ἀρτηρίας, καὶ αἵματος ἀναγωγάς, καὶ κατάῤῥους, καὶ θώρακος ῥευματισμοὺς ἁρμόζει. *Confert ad asperae arteriae scabritias, sanguinis reiectiones, destillationes, ac thoracis rheumatismos.* Diosc. II, 55. Hard.

Privatim. Diosc. l. c. Hard.

Prodest. Diosc. l. c. Πρὸς κύστεως δηγμοὺς, καὶ ἑλκώσειν νεφρῶν, etc. Hard.

Cum iure putaminis sui. Scribo, *cum cinere putaminis sui*, ex apographo nostro. Pint. — *Cum.* In MSS. Reg. 1, *cum iura.* Reg. 2, et is quem Pintianus vidit, *cum cinere*, quod sincerum est. Nullus editis patrocinatur, qui *cum iure* prae se ferunt. Et quod ius, amabo, ex ovorum putamine concinnari queat? qua pinguitudine? Hard.

Dantur. Simile medicamentum habet Marc. Emp. loc. cit. cap. xxvii, p. 193. Hard.

Et alio. Totidem ferme verbis M. Emp. l. c. et Plin. Val. II, 26. H.

in aceto. Sic et lientericis. Sanguinem autem reiicientibus cum tribus cyathis musti. Vtuntur iisdem ad liventia, si vetustiora sint, cum bulbis ac melle. Sistunt et menses mulierum cocta, et ex vino pota: et inflationes quoque vulvae cruda cum oleo, aut vino illita. Vtilia sunt et cervicis doloribus cum anserino adipe et rosaceo. Sedis etiam vitiis indurata igni, ut calore quoque prosint. Et condylomatis cum rosaceo. Item ambustis durata in aqua, mox in pruna putaminibus exustis: tum lutea ex rosaceo illinuntur. Fiunt et tota lutea, quae vocant sitista, quum

Sic et lienicis. In eod. *Sic et lienicis.* Scribo, *Sic et lientericis.* Est lienteria morbus laevitas intestinorum: de cuius duobus generibus et curatione, lege Paulum lib. III, et caeteros. Pint. — *Sic.* Λειεντερία morbus est, quum intestina laevore fluunt: celerrima scilicet transmissio, ac tota simul ciborum egestio, quum tales excernuntur, quales ingesti sunt: λεῖα ἔντερα, intestinorum laevor, seu laevitas. Cels. IV, 16: *Ex torminibus interdum intestinorum laevitas oritur, quae continere nihil possunt, et quidquid assumptum est, imperfectum protinus reddunt*, etc. — Sic restituimus ex indubitata coniectura, non uno argumento nixa. Nam neque *lienicis*, quod libri hactenus editi praeferunt, vox est nota Plinio, qui lienosos semper aut splenicos vocat: neque lienosis prodesse hoc medicamentum potest, quod nunc affertur: lienteriae quod genus aliquod dysenteriae est, mire prodest. Theod. certe Prisc. II, parte 2, cap. 18, cui titulus est, *de dysentericis, vel neutericis* (ubi *lientericis* legi oportere perspicuum est, quum de lienterico eo capite sermo sit, ac nominatim id appelletur) *ova his in aceto cocta sorbilia convenire* plane asseverat. Quamobrem ob affinitatem morbi, hoc loco coeliacis dysentericisque, de quibus proxime antea sermo fuit, lienterici commode subnectuntur. Denique in Reg. cod. 1, *Sic et in lienterici.* In Reg. 2. et Colb. 3, *Sic et lienttericis*, diserte scribitur, ex quo *lientericis* fingi oportere, facilis coniectura est. Nec minus felix in emendandis Notis, quae falso Tironi ac Senecae adscribuntur apud Gruter. pag. 180: *Sinteria. Sinteriacus. Dissenteria. Dissenteriacus.* Lege: *Lienteria. Lienteriacus. Dysenteria. Dysenteriacus.* Hard.

Sistunt. Sext. Plat. parte II, cap. 9 de gallina, tit. *ad profluvium mulieris: — Gallinae ovum totum comburas et conteras, et in vino mixtum illinies: restringit.* Hard.

Vtilia. Plin. Val. I, 54. H.

Sedis. Sic etiam Diosc. II, 54. H.

Item ambustis. Plin. Val. III, 36: *Ambustis sanandis: — Ova in aqua decoquantur: deinde in pruna torreantur, donec putamina eorum comburantur: tum lintea* (scribo *lutea*) *eorum ex rosaceo illinantur.* Hard.

Fiunt et tota lutea quae vocant schi-

triduo incubita tolluntur. Stomachum dissolutum confirmant pulli ovorum cum gallae dimidio, ita ne ante duas horas alius cibus sumatur. Dant et dysentericis pullos in ipso ovo decoctos, admixta vini austeri hemina, et pari modo olei polentaeque. Membrana putaminis detracta sive crudo, sive cocto, labiorum
6 fissuris medetur. Putaminis cinis in vino potus, sanguinis eruptionibus. Comburi sine membrana oportet: sic fit et dentifricium. Idem cinis et mulierum menses cum myrrha illitus sistit. Firmitas putaminum tanta est, ut recta, nec vi, nec pondere ullo frangantur, nec nisi paululum inflexa rotunditate. Tota ova adiuvant partum, cum ruta, et anetho, et cumino pota e vino. Scabiem corporum ac pruritum oleo et cedria mixtis tollunt. Hulcera quoque humida in capite, cyclamino admixta. Ad puris et sanguinis exscreationes

sta. Hermolaus *schista* emendavit, quum antea *sicista* legeretur. Ego video posse non minus recte legi *synchyta*, hoc est *confusa*, propter commistionem, lutei cum albo et tetro. Pint.

Quae vocant sitista. Σιτιστὰ, altilia Graecis sonant, sive saginata, ut σιτευτά. Ita porro Reg. 1 cod. In Reg. 2, ex vetustis editionibus *sicista*, quae vox nauci non est. Hermolaus *schista* rescripserat: quo auctore, obscurum. Hard.

Pulli ovorum. Ova suo pullo plena, resiccata, et in pulverem trita. Dal. — *Pulli*. Pulli ovis suis inclusi. H.

Putaminis. Sic auctor libri, qui Kiranidum Kirani inscribitur. H.

Sic. Q. Serenus, cuius verba retulimus lib. sup. cap. 49.

Idem cinis et mulierum menses cum myrrha illitus sistit. In vetere exemplari, *Idem cinis ciet mulierum menses cum myrrha*, etc. Pint.

Tota. Q. Serenus de conceptione et partu: *Ova etiam rutae et fragili miscentur anetho, Quae diluta simul vina atque exhausta medentur*. Nec plane displicet *tosta ova* legi, ut in Chiffl. codice. At Reg. uterque *tota*. Hard.

Scabiem. Addit et Marc. Emp. c. iv, pag. 40, sed imprudenter scilicet: verbis illis *e vino*, quae clausula est superioris sententiae, in hanc transductis. *Ex vino*, inquit, *et oleo, et cedria, pruritum scabiemque capitis tolli manifestum est, si ungatur assidue*. Hard.

Ad puris, etc. Plin. Val. I, 64: *Si ex alto praecipitati sunt.... cruenta exscreantibus, quinque ovorum mediola cruda in vini hemina propinantur: si et purulenta sint quae exspuuntur, co-*

ovum crudum cum porri sectivi succo, parique men-
sura mellis Graeci calefactum hauritur. Dantur et
tussientibus cocta et trita cum melle, et cruda cum
passo oleique pari modo. Infunduntur et virilitatis 7
vitiis singula, cum ternis passi cyathis, amylique se-
munica a balineis. Adversus ictus serpentium cocta
tritaque adiecto nasturtio illinuntur. Cibo quot mo-
dis iuvent notum est, quum transmeent faucium
tumorem, calfactuque obiter foveant. Nullus est alius
cibus, qui in aegritudine alat, neque oneret, simul-
que vim potus ac cibi habeat. Maceratorum in aceto
molliri diximus putamen. Talibus cum farina in
panem subactis coeliaci recreantur. Quidam ita re-
soluta in patinis torreri utilius putant. Quo genere
non alvos tantum, sed et menses feminarum sistunt:

dem tempore ovum crudum cum pari mensura succi porri sectivi sorbetur. Itemque Graeci mellis calefactum hauritur. Hard.

Dantur. Ad verbum Plin. Val. I, 58. Q. Serenus, cap. xviii de tussi medenda: *Ovum molle teres domitum ferventibus undis*, etc. Cels. IV, 4, dat tussientibus *ovum sorbile sulphure adiecto potui primum aquam calidam, deinde invicem aliis diebus hanc, vinum.* Hard.

Infunduntur. Ei imponi in ani vitiis Galenus iubet Εὐπορ. I, 14, tom. X. Hard.

Virilitatis. Pudendorum. H.

Adversus ictus serpentium ..... illinuntur. Si morsus innoxius, hoc est, qui laesa cute carnes tantum lacinaverit, non ridiculum illini; sed ridiculum in primis, si venenato dente anguis polleat. Neoterici medelam invenerunt in volatili *alcali*, hodie *ammoniac.* Vid. *Comm. Acad. Reg. Scientiar.* 1747. Quam tamen minus approbat Fontana, *Ricerche fisiche sul veleno della vipera.* Lucc. 1769, in-8, et localia commendat. Ovorum aliqua est utilitas in venenorum curatione, quae *adstringentia* nuncupant. Aj.

Maceratorum. Lib. X, cap. 80. Hard.

Talibus. Q. Serenus, cap. xxvii: *Coeliacos autem recreabis pane salubri, Quem madido farre efficies, ac mollibus ovis: Quorum testa fero prius emolleseat aceto.* Sic et Marc. Emp. c. xxvii, pag. 195; et Plin. Val. II, 33: *Ova pridie*, inquit, *in aceto macerantur: ex his et farina et aqua, panis coeliacis fit.* Hard.

Quidam. Q. Serenus, cap. xxx, de solutione ventris compescenda, pag. 145: *Sin autem longo decurrent intima fluxu, Torridus ex vino cortex potabitur ovi.* Marc. Emp. similiter ad verbum, cap. xxvii, pag. 193, et Pl. Val. II, 33. Hard.

aut si maior sit impetus, cruda cum farina ex aqua
8 hauriuntur. Et per se lutea ex iis decocta in aceto, donec indurescant: iterumque cum trito pipere torrentur ad cohibendas alvos. Fit et dysentericis remedium singulare, ovo effuso in fictili novo, eiusdemque ovi mensura, ut paria sint omnia, melle, mox aceto, item oleo, confusis crebroque permixtis. Quo fuerint ea excellentiora, hoc praesentius remedium erit. Alii eadem mensura pro oleo et aceto resinam adiiciunt rubentem, vinumque: et alio modo temperant, olei tantum mensura pari, pineique corticis duabus sexagesimis denariorum, una eius quod rhum diximus, mellis obolis quinque simul decoctis,
9 ita ut cibus alius post quatuor horas sumatur. Torminibus quoque multi medentur, ova bina cum allii spicis quatuor una terendo, vinique hemina calefaciendo, atque ita potui dando. Et ne quid desit ovorum gratiae, candidum ex his admixtum calci vivae

Et per se lutea. Totidem verbis Marc. Emp. l. c. Hard.

Lutea ex iis decocta in aceto. Res vera: nam aceto solvitur carbonas e calce; unde flexilem pelliculam manere iam patet. Aj.

Iterumque. Marc. Emp l. c.

Fit. Plin. Val. ad verbum, II, 22, et Marc. Emp. XXVII, 194. H.

Quod rhum diximus. Lib. XXIV, cap. 54. H.

Cum allii spicis quatuor una terendo. In libris hactenus editis, *cum aliis piscis*, perinde quasi cum piscium ovis gallinae ova permiscenda censuerit. Sincera lectio quibusdam ante nos ex coniectura suboluit: quibus tamen coniecturam stabilirent, argumenta deerant. Suppeditat ea nobis auctor haud poenitendus, qui e Plinianis floribus maximam vim in suos hortos transtulit, Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 192: *Cauliculos ex aceto coctos*, inquit, *allii spicas quatuor purgatas, ova incocta duo simul contere, adiice vini veteris heminam, et fervefactum medicamen dysenterico da bibendum.* Et pag. 195: *Dysenterico et torminoso, et qui iam corruptum sanguinem egerit, saluberrimum medicamentum est tale. Allii spicae quatuor, et ova duo incocta in unum teruntur: hisque additur vini veteris sextarius, et coquitur ad tertius*; etc. Hard.

Candidum ex his admixtum calci vivae glutinat vitri fragmenta. Vere; item murrhinorum nostrorum, modo hoc placeat signari nomine vasa vulgo dicta *porcelaines*. Quotidie glutinum venale fertur ad haec resarcienda, quod e calce et albumine constat.

glutinat vitri fragmenta. Vis vero tanta est, ut lignum perfusum ovo non ardeat, ac ne vestis quidem contacta aduratur. De gallinarum autem ovis tantum locuti sumus, quum et reliquarum alitum restent magnae utilitates, sicut suis locis dicemus.

XII. Praeterea est ovorum genus in magna Galliarum fama, omissum Graecis. Angues innumeri aestate convoluti, salivis faucium corporumque spumis artifici complexu glomerantur, anguinum appellatur. Druidae sibilis id dicunt in sublime iactari, sagoque oportere intercipi, ne tellurem attingat. Profugere raptorem equo: serpentes enim insequi, donec arceantur amnis alicuius interventu. Experimentum eius esse, si contra aquas fluitet vel auro vinctum. Atque, ut est Magorum solertia occultandis fraudibus sagax, certa Luna capiendum censent, tanquam congruere operationem eam serpentium, humani sit arbitrii. Vidi equidem id ovum mali orbiculati modici magnitudine, crusta cartilaginis, velut aceta-

Videtur quoque ex eodem albumine praecipue constitisse caementum, quo Veterum monumenta non pauca tamdiu mansere. Aj.

Vis vero tanta est, ut... aduratur. Quadamtenus se res habet, ut Nostro placet: notabiliore tamen phaenomeno, si alumen illitum vesti. Aj.

XII. *Angues.* Scimus hodieque serpentes generis diversi ac prope innumeras, in locum unum convolare, ab idibus Iulii ad idus Augustas, in Delphinatu Sabaudiaeque confinio, ad montem *la Rochette*: spumaque locum opplere, quae horrorem incutiat spectantibus. V. Nic. Chorier, hist. Delph. II, 94. Hard.

Anguinum. Anguinum id ovum appellatur. Hard.

Druidae. Serpentium ore ac sibilo. Hard.

Sagoque. Sagum, Nonio teste vestimentum est militare. Plura vide apud Voss. in Etymol. Hard.

Contra aquas fluitet. Si non labenti amni cedat, sed adverso fluitet, etiam auro vinctum, sinceri haec ovi probatio est. Hard.

Tanquam congruere operationem. Tamquam contingere hanc serpentium salivationem, ovique partum, certo tempore humani sit arbitrii. Hard.

Operationem eam serpentium etc. Ovi partum, anguium salivationem. Dal.

Crusta. Putamine cartilagineo,

bulis brachiorum polypi crebris, insigne Druidis. Ad victorias litium, ac regum aditus, mire laudatur: tantae vanitatis, ut habentem id in lite in sinu equitem romanum e Vocontiis, a Divo Claudio principe interemptum non ob aliud sciam. Hic tamen complexus anguium et efferatorum concordia, causa videtur esse, quare exterae gentes caduceum in pacis argumentis circumdata effigie anguium fecerint. Neque enim cristatos esse in caduceo mos est.

XIII. De anserum ovis magnae utilitatis, ipsoque ansere dicturi hoc in volumine, debemus honorem et Commagenorum clarissimae rei. Fit ex adipe anserum: alioqui celeberrimi usus est: ad hoc in Commagene Syriae parte cum cinnamo, casia, pipere albo, herba quae Commagene vocatur, obrutis nive vasis, odore iucundo, utilissimum ad perfrictiones, convulsiones, caecos aut subitos dolores, omniaque quae acopis curantur: unguentumque pariter, ac medicamentum

habens velnti eavitates crebras, quales sunt in brachiis polyporum. Hard.

Equitem rom. e Vocontiis, etc. Vocontii Galliae civitas est: et ovorum genus, de quo loquitur, Gallis peculiare. Gelen.

Caduceum. Τὸ *κηρύκειον, τὴν κηρυκίνην ῥάβδον*. Multa de caduceo Rhodig. lib. XXI, cap. 16; multa Macrob. in Saturnal. Serpentes eos binos in summa caducei parte spiris circumplexos fuisse, tanquam adversa sibila efflantes, *ὄφεις καταγλωττίζοντας, καὶ ἐμπεπλεγμένους*, Graeci narrant, *τῶν σπονδοφόρων, ἐκεχειροφόρων, εἰρηνοδόκων*, fecialium insigne, ac legatorum, qui de pace facienda, contrahendo foedere, paciscendis induciis mittebantur. Hadr. Iun. lib. V, cap. 20. Dalec. — *Caduceum*. Caduceus, fecialium insigne, qui ad contrahendum foedus mittebantur. Virga fuit, cuius in summa parte angues spiris circumplexi, tamquam adversa sibila efflantes. Hard.

Neque, etc. Si cristati forent, bellum indicare viderentur, non pacem. Hard.

Cristatos esse in caduceo. Cristati quidam angues sunt. Crista galearum et cassidum ornamentum et insigne est. Si ergo caducei angues cristati forent, magis bellum indicarent, quam pacem. Dalec.

XIII. *Fit*. Fit illud medicamentum, quod Commagenum appellatur, ex adipe anserino, etc. Hard.

Commagene vocatur. Syriacam nardum esse putant: alii Comaeum Theophrasti. Dalec. — *Quae Commagene*.

est. Fit et in Syria alio modo, adipe avium curato, ut diximus, additis erysisceptro, xylobalsamo, phoenice elate, item calamo, singulorum pondere, qui sit adipis, cum vino bis aut ter subfervefactum. Fit autem hieme, quoniam aestate non glaciat: nisi accepta cera. Multa praeterea remedia sunt ex ansere (quod miror), aeque quam in corvis. Namque anser corvusque ab aestate in autumnum morbo conflictari dicuntur.

XIV. De anserum honore, quem meruere Gallorum in Capitolium ascensu deprehenso, diximus. Eadem de causa supplicia annua canes pendunt inter aedem Iuventatis et Summani, vivi in furca sambucea arbore fixi. Sed plura de hoc animali dici cogunt

Forte, nardo Syriaca. Hard.

Curato. Modum curandi adipis edocuit lib. XXVIII, cap. 38.

Subfervefactum. Subintellige, medicamentum. Hard.

Cera. Quae odorem suavitatis minuit. Dal.

Aeque quam in corvis. Alii *in capris.* Quum sequatur statim *corvusque*, pro indubitato habemus *corvis* unice veram lectionem esse. Ed. P. — Id miratur Plinius, quod ex animalibus morbo obnoxiis tanta sit remediorum copia, ansere videlicet et capra (leg. *corvo.*) Gelen.

Namque anser. De corvo id ante delibatum, lib. X, cap. 15. Vide quae ibi diximus in Notis. H.

XIV. *De anserum honore.* Lib. X, cap. 26. Hard.

Eadem. Ob Capitolium negligentius custoditum, ac paene silentio proditum, nisi vociferatus anser fuisset. Hard.

Supplicia annua canes pendunt. Augusto mense Romae πανήγυριν canum fieri solitam Graeci scriptores memorant, urbis olim a Gallis captae monumentum, in eaque ἀνυλάκτους canes verberibus caesos, anseribus clare vociferantibus. Rhod. lib. XVII, c. 29. Dalec.

Iuventatis. Sic enim MSS. omnes, non *Iuventutis.* Sic etiam Cicero locutus non semel. Nizolium vide. Et in Nummis M. Aurelii Caesaris apud Tristanum, Deae ipsius effigies cernitur, cum Epigraphe ea Ivventas. Huius aedis mentio apud Livium: situs prope Capitolium ipsum. P. Victor, in descriptione urbis Romae, Regione VIII: *Aedicula Iuventae. Porta Carmentalis. . . Templum Carmentae. Capitolium, ubi omnium Deorum simulacra*, etc. De Deo Summano, sive Deo summo manium, diximus II, 53. Hard.

Vivi in furca sambucea. Ex hoc loco Claudius Puteanus apud Ciceronem pro Roscio Amerino legendum putat, pro, crura suffringerent, *cruci suffigerent.* Dal.

priscorum mores. Catulos lactentes adeo puros existimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur his. Genitae Manae catulo

Catulos lactentes adeo puros existimabant ad cibum, ut etiam placandis numinibus hostiarum vice uterentur his. Genito mane catulo, res divina fit et in coenis Deum etiam ponitur catulina. Pro *genito mane catulo* legend. *Genitae Manae catulo res divina fit.* Vide Bouchart. 692. Dal.—*Catulos.* Festus: *Catulinam carnem esitavisse*, hoc est, *comedisse Romanos Plautus in Saturiona refert.* Graecos quoque id fecisse scimus ex Ananio poëta, cuius verba recitat Athenaeus, lib. VII, pag. 282. Apud alias gentes et hunc morem fuisse docet Galen. de Alim. fac. lib. III, cap. 2. Est sane nunc quoque apud Canadenses. Quin et in aegrotantium cibo, perinde atque aviculae, ab Hippocrate catulina caro commendatur, de Morbis, lib. II, text. 40, pag. 66: Ἔπειτα σκύλακα ἢ ὀρνίθιον κάθεφθον ποιήσας τοῦ ζωμοῦ ῥοφεέτω, καὶ τῶν κρεῶν φαγέτω ὀλίγα. *Deinde catulum aut aviculam coquat, et ius sorbeat, et de carnibus paulum edat.* Et libro pariter, περὶ τῶν παθῶν, text. 41, pag. 186, ac libro denique περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν, text. 26, pag. 229, κρέα σκύλακος ἑφθά. Hard.

Ad cibum. De esu caninae et catulinae carnis Hippocr. lib. II, περὶ διαίτης. Idem lib. περὶ τῶν ἐντὸς παθῶν lienosis praescribit: ὀψόνιον δ' ἐχέτω κρέας κυνὸς μείζονος. Dal. — In America septemtrionali, Canadenses canem edunt libentissime. Item teste Delisle, *Voyage en Sibérie*, Czeremissarum gens tota. Aj.

Hostiarum vice uterentur his. Lupercalibus canes infesti lupis immolabantur. Pro pecore et frugibus per Rubigalia, ut averteretur rubigo, lactens catulus, cuius exta thure et myrrha conspergebantur. Immolabantur et rufae canes secundum Catulariam portam, ad placandum Caniculae sidus frugibus inimicum. Qua de re vid. *Festus* in voce Catularia. Canarium hoc sacrificium dicebatur, quod περισκυλακισμὸν Plutarchus vocat in Romulo. Fiebat et cane Gynaeciae Deae, quam Bonam Deam etiam vocabant, quum domi puer nasceretur: referente Alex. ab Alex. lib. III, c. 12. Legimus quoque apud Pausaniam in Laconicis, ephebos Lacedaemonios Enyalio Marti canis catulum mactasse: Colophonios vero Enodiae Deae sive Compitaliae, sed enim nigrum. Dal. — De his sacrificiis conf. ad Rosini Ant. Rom. lib. IV, cap. 6, pag. 254; et cap. 12 extr. pag. 286. Ed. P. — *Hostiarum.* Vide quae diximus sup. ad lib. XVIII. Et Pausaniam vide in Lacon. sive lib. III, pag. 187 sq. H.

Genitae. Sic Dea appellabatur, quae menstruis feminarum praeerat: huic catulus immolabatur. — Prius legebatur, *Genito mane catulo*, contra codicum MSS. Reg. 1, 2, caeterorumque probatissimorum fidem, in quibus totidem plane apicibus ea lectio conspicua est, quam repraesentamus. Confirmat egregie emendationem Plutarch. de Quaest. Rom. pag. 277: Διὰ τί τῇ καλουμένῃ Γενείτῃ Μάνῃ κύνα θύουσι; *Cur ei quae Genitae Manae vocatur, canem immolant?* Nempe ut Graeci Lucinae, sic *Genitae Manae* Romani canem immolabant, pro iis quae domi nasce-

res divina fit, et in coenis Deum etiamnum ponitur catulina. Aditialibus quidem epulis celebrem fuisse, Plauti fabulae indicio sunt. Sanguine canino contra toxica nihil praestantius putant. Vomitiones quoque hoc animal monstrasse homini videtur. Et alios usus ex eo mire laudatos referemus suis locis.

XV. Nunc ad statutum ordinem pergemus. Adversus serpentium ictus efficacia habentur, fimum pecudis recens in vino decoctum illitumque: mures

rentur, ὑπὲρ τῶν οἰκογενῶν, inquit Plutarch. l. c. et pag. 280. Hanc esse arbitror Maniam Deam Matrem Larium, cui olim pro familiarum sospitate pueri mactabantur, ut refert Macrobius, Saturn. lib. I, cap. 7, pag. 221, eamdemque Deam Menam ab Augustino appellatam, de Civit. Dei, IV, 11. Et qui puerorum natalibus praeesse Dii credebantur, *Genitales Deos* prisca aetas vocavit. In nummo Crispinae Augustae apud Tristan. tom. I, pag. 780, GENITALIBVS. DIS. HARD. — De τῷ *Genitae* ambigitur. Nam Harduinus deae id nomen tribuit, quae menstruis praefuit. Nos cum ipso, *Elect.* lib. III, de illa accipimus quae aut generationi, aut partui. AJ. — Rosinus, Ant. Rom. lib. II, cap. 19, pag. 193, *Menam* ex Augustino loc. cit. vocat: *Iovis*, inquit, *filia haec* Luna *credita*, *quippe graece* Μήνη Luna *dicitur*. *Menam* idem Augustinus privignam Iunonis dixit. ED. P.

Et in coenis Deum. In coenis quae in Deum honorem fiunt, praecipue Larium. De his accipiendus Horatius Sat. II, 6, v. 65, etsi interpretes alio detorquent: *O noctes coenaeque Deum, quibus ipse, meique Ante Larem proprium vescor, vernasque procaces. Pasco libatis dapibus*. HARD.

Aditialibus quidem epulis. Quum inaugurandi alicuius gratia, aut ob publicam laetitiam convivium indicebant, epulum aut coenam adiiciebant. Tacit. lib. II, 65: *Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adiicit, tractaque in multam noctem laetitia per epulas ac vinolentiam*, etc. Inde *adiicialis coena*, ut lib. X, cap. 20. DAL. — Vellem hoc Scaligero non venissem in mentem. Satis enim multos traxit etiam doctos viros. At sciant tirones *adiiciales coenas* esse nugas meras. *Aditiales* dicendum, ut P. Faber, Gruterus, Lipsius monuere, ab aditu sacerdotii, vel adeundo sacerdotio. Veteres etiam *aditus aditi*, ut *senatus senati* dicebant. Et interpres optimus Suetonius in Claud. cap. IX, qui *aditialem* interpretatur, quae daretur *pro introitu sacerdotii*. Gronovius in Tacit. loc. cit. DAL. — *Aditialibus*. De hac voce egimus lib. X, cap. 23. HARD.

Plauti. Forte in Saturione, de qua Festus proxime appellatus.

Sanguine. Plin. Val. III, 53, ad verbum. HARD.

XV. *Adversus serpentium ictus*. Ad verbum Plin. Val. lib. III, cap. 57. HARD.

Mures dissecti et impositi. Plin.

dissecti et impositi, quorum natura non est spernenda, praecipue in ascensu siderum, ut diximus, cum lumine lunae fibrarum numero crescente atque decrescente. Tradunt Magi, iocinere muris dato porcis in fico, sequi dantem id animal. In homine quoque similiter valere, sed resolvi cyatho olei poto.

XVI. Mustelarum duo genera: alterum silvestre, distans magnitudine. Graeci vocant ictidas. Harum fel contra aspides dicitur efficax, caetero venenum. Haec autem quae in domibus nostris oberrat, et catulos suos (ut auctor est Cicero) quotidie transfert, mutatque sedem, serpentes persequitur. Ex ea in-

Val. l. cit. et Dioscorid. lib. II, cap. 74. Hard.

In ascensu siderum, ut diximus. Cf. l. II, 41, et lib. XI, 76. Hard.

XVI. *Graeci vocant ictidas.* Silvestras, nempe viverras: vulgo *furets*. Dalec. — *Graeci vocant ictidas.* Vide quae diximus lib. XI, c. 109. Hard.

Harum fel contra aspides dicitur efficax, caetero venenum. Eius remedium vide supra lib. XXVIII, c. 40 ult. Dal. — Item inferius, cap. 33. Hard.

Haec autem quae in domibus nostris oberrat. Domestica, quae et vulgaris appellatur inferius, cap. 33. *Belette* Galli nuncupant Γαλῆ Graecis: quam de cibo dimicare cum serpentibus murium venatricibus, ταῖς ὄφεσι ταῖς μυοθήραις scribit Aristot. Hist. Anim. lib. IX, cap. 9, p. 1026; propterea quod ipsa quoque eos venatur. Vide quae diximus supra lib. VIII, c. 41. Eo Plautus allusit in Sticho, act. III, scen. 2, vers. 6: *Auspicio hodie hercule optumo exivi foras: Mustela murem mihi abstulit praeter pedes: Eam strenue obsonavit, spectatum hoc mihi est.* Hard.

Et catulos suos, ut auctor est Cicero. In admirandis suis id Ciceronem scripsisse quidam putant, quorum mentio fit libro XXXI, cap. 2 et 4, huius operis. Dalec.

Transfert, mutatque sedem. Pro Ciceronis loco, qui intercidit, nec in fragmentis nuper inventis exstat, Plauti locum subiicimus, in Sticho, l. c. vs. 43, ita scribentis: *Certum est mustelae posthac numquam credere: Nam incertiorem nullam novi bestiam. Quin ipsa decies in die mutat locum.* Hard.

Serpentes persequitur. Adde et mures, unde fortassis nomen inditum. Hard.

Ex ea inveterata sale denarii pondus, etc. Plin. Val. III, 53: *Venenis prohibendis et expellendis: Mustela vulgaris inveterata drachmis binis potatur.* Sic etiam Diosc. II, 27: Γαλῆ κατοικίδιος περιφλεχθεῖσα, etc. *Mustela, quae in domibus nostris oberrat, flammis ambusta, et exemptis interaneis sale inveterata, et in umbra siccata, binis drachmis in vino pota, contra serpentium genus omne praesentaneo remedio est.* Hard.

veterata sale denarii pondus in cyathis tribus datur percussis; aut ventriculus coriandro fartus inveteratusque et in vino potus. Et catulus mustelae etiam efficacius.

XVII. Quaedam pudenda dictu tanta auctorum asseveratione commendantur, ut praeterire fas non sit. Siquidem illa concordia rerum, aut repugnantia medicinae gignuntur: veluti cimicum animalis foedissimi, et dictu quoque fastidiendi natura, contra serpentium morsus, et praecipue aspidum valere dicitur. Item contra venena omnia: argumento, quod dicant gallinas, quo die id ederint, non interfici ab aspide; carnesque earum percussis plurimum prodesse. Ex his quae tradunt, humanissimum est, illinire morsibus cum sanguine testudinis: item suffitu

In cyathis tribus datur percussis. A bestiis venenatis, θηριοδήκτοις. H.

Ventriculus. Totidem verbis Diosc. l. c. Ἡ δὲ κοιλία αὐτῆς κορίῳ πλησθεῖσα καὶ σκελετευθεῖσα, θηριοδήκτοις βοηθεῖ πινομένη. Hard.

Et catulus mustelae etiam efficacius. Nicand. in Theriac. p. 48.

XVII. *Veluti.* Cimex Gallis *punaise*; Graecis κόρις. Dioscor. II, 36: Κόρεις οἱ ἀπὸ κλίνης, *cimices qui in cubilibus enascuntur.* Hard. — Ergo cimex lectularius indicatur, quod entomum ex hemipteris, heteropteris, geocoryzis, ord. VII, sect. I, fam. 4 (Cuv. *Règne animal*), est. De caeteris cimicibus, quales ex. g. *C. marginatus*, *C. nugax*, *C. hyoscyami*, tacet, neque his dirus foetor, immo quibusdam satis gratus. Foedum animal dicit, tum ob corporis maxime depressi planam omnino formam, et a tot insectorum elegantibus curvaturis recedentem (nam apud pictores convexa, aut quae in convexitatem eunt, pulchritudine valent, ac linea illa recta et brevissima ad scopum via properans, est ingrata), tum et ob graveolentiam et morsus tenacitatem, quem quo cimex modo exerceat proboscide quadam exigua, luculenter Degeer extulit. Caeterum de eiusdem virtutibus cave ne credas, etiam nostratis Poinsinet eximio alias adiutori Guettard, cui adversus hystericos, ut ait, vapores, utilis videtur, et si qua difficile parturiat, tum ut hirudo contumax, laesa cute, decidat, quod ipse infra Plinius. Aj.

Et praecipue aspidum. Diosc. loc. cit. Hard.

Quo die id ederint, etc. Id animal nempe cimicem. Hard.

Morsibus. Aspidum scilicet. Hard.

Item. Haec hactenus ita divulsa distractaque fuere, ut ab iis vocibus, *sanguisugas adhaerentes*, novae periodi sumeretur initium: ne praepostera interpunctione non sanguisugas adhaerentes faucibus, sed aspidas, de qui-

eorum abigere sanguisugas adhaerentes, haustasque ab animalibus restinguere in potu datos. Quamquam et oculos quidam iis inungunt tritis cum sale et lacte mulierum: auresque, cum melle et rosaceo admixtis. Eos qui agrestes sint, et in malva nascantur, crematos, cinere permixto rosaceo infundunt auribus. Caetera quae de his tradunt, vomicae et quartanarum remedia, aliorumque morborum, quanquam ovo, aut cera, aut faba inclusos censeant devoran-

bus ante proxime sermo fuit, suffitu cimicum abigi sensus foret. Errorem Marcell. Emp. retexit, cap. VI, pag. 121: *Ad eos*, inquit, *qui sanguisugas iuscii devorant, cimicum in carbonibus positorum fumus remedio est: si ore hianti, et faucibus apertis excipiatur: eiici enim et expelli devoratas sanguisugas hac ratione certissimum est.* Certior quoque auctor Columell. lib. VI, cap. 18, pag. 228: *Remedia ad haustam hirudinem..... potest etiam per fistulam deusti cimicis nidor immitti, qui ubi superponitur igni fumum emittit, et conceptum nidorem fistula usque ad hirudinem perfert, isque nidor depellit haerentem*, etc. Hard.

Haustasque ab animalibus restinguere in potu datos. Datis, non *datos*, in archetypo nostro, frequenti apud hunc auctorem loquendi modo, ut alias notavimus. Pint. — Dioscorides, loc. cit. Σὺν οἴνῳ δὲ ἢ ὄξει ποθέντες βδέλλας ἐξάγουσι. *Sanguisugas cum vino aut aceto poti cimices pellunt.* Sic etiam Galen. de facult. simpl. med. XI, p. 313. Hard.

Agrestes... nascantur. Non in malva tantum agrestes nascuntur. Nam norunt *Lygaeum pyri*, *C. iuniperinum*, *Lygaeum hyoscyami*, *C. brassicae*, etc. Quae nomina mores, sedem et cibum indicant per se. Quae in malva hic dicitur nasci videtur esse *Lygaeus pratensis* Fab. et Latr. Aj.

Vomicae et quartanarum remedia. Vet. cod. *vomitionum*, non *vomicae*. Pint. — *Vomicae.* Sic libri editi, cum Colb. 3 cod. In Reg. 1, *vomine*. Reg. 2, et in quem Pint. vidit, *vomitionum*, quod perinde est. Marcell. Emp. cap. XVII, p. 125: *In ovo sorbili cimicem unum contritum ieiunus ignorans qui sorbeat, desinet vomere: hoc sane expertum est.* Hard. — Male Poinsinet *vomitionum*, ea nempe de causa quod vomicae nil adversetur cimex haustus. Euge quidem. Sed nec vomitioni. Melius, si huic scripturae favere decretum fuit, Empirici locum ab Harduino allatum excitasset, exscripsisset. Nec tacendum quo errore Harduinus unum et idem dixerit *vomicam* et *vomitionem* (adi ed. Hard. vulg. nam idem forte non intelligit de *vomine*, quod latinitas nescit, et *vomit.*) Vomicam enim fere omnes sciunt esse purulentum tumorem quo nunc pulmones laborant, nunc iecur, interdum pleura. Hac Bayle consumptus periit. Aj. — Diosc. loc. cit. Κόρεις οἱ ἀπὸ κλίνης, ἐντιθέμενοι βρώμασι μετὰ κυάμων τὸν ἀριθμὸν ζ', καὶ καταπινόμενοι πρὸ τῆς ἐπισημασίας, ὠφελοῦσι τοὺς τεταρταί-

dos, falsa, nec referenda arbitror. Lethargi tamen medicinae cum argumento adhibent, quoniam vincatur aspidum somnifica vis, septenos in cyatho aquae dantes, puerilibus annis quaternos. Et in stranguria fistulae imposuere. Adeo nihil parens illa rerum omnium sine ingentibus causis genuit. Quin et adalligatos laevo brachio binos lana subrepta pastoribus, resistere nocturnis febribus prodiderunt, diurnis in roseo panno. Rursus iis adversatur scolopendra, suffituque enecat.

XVIII. Aspides percussos torpore et somno necant,

ζοντας. *Cimices qui in cubilibus enascuntur, numero septeni cum fabis in cibos additi, et ante accessiones devorati, quartana laborantibus auxilio sunt.* Hard.

Lethargi. Q. Serenus, cap. LVII, de lethargia expellenda, p. 160: *Quidam dira iubent: septeno cimice trito Ut vitientur aquae, cyathusque bibatur earum: haec potiora putant, quam dulci morte perire.* Plin. Valer. III, 7, Lethargicis: *Cimices septem triti in aquae cyatho uno dantur, si vir sit: si puer, eodem modo aquae, cimices quatuor.* Hard.

Quoniam. Quoniam pellit soporem, quem aspidum morsus solet afferre. Hard.

Somnifica. Demorsos ab aspide premi urgerique somno, scribit etiam Diosc. in Ther. 17. Hard.

Et in. Sic recte cod. Reg. 2, et Ch. non, ut editi hactenus libri, *et stranguriae fistulaeque.* Marc. Empir. cap. XXVI, pag. 183: *Cimex foraminibus verctrorum confricatus, dolores vesicae protinus tollit.* Dioscor. II, 36: Δυσουρίαν τε παύουσιν ἐντιθέμενοι τῷ οὐρητικῷ πόρῳ λεῖοι. *Triti vero et urinarioe fistulae impositi, urinae difficultati medentur.* Hard. — Immo et intus inicere vivas (Dale, Pharmacolog.): optimum quidem irritamenti genus, ut dysuriae et δυσουροῦντος doloribus non gravitatis parum insuper accedat. Sanari homines, invito medico, quoties dicendum fuit! Aj.

Fistulae imposuere. Veretri canali. Hard.

In roseo, etc. Ita Reg. 2 et Chiffl. non *rosaceo*, ut editi. Sic etiam Palladius I, tit. 35, *roseum* vocat. H.

Rursus iis adversatur scolopendra. Cimicibus. Hard.

XVIII. *Aspides.* Nicand. ad verbum in Ther. pag. 12, et Diosc. pariter in Ther. 17. H. — Quam nunc feram aspidem vocamus, vel *colubrum aspidem* Linn. Daubenton asseruit minime notam, Linnaeo et nostrati Lacépède contrarius. Sed cuicumque in his sententiae accedendum est, certe nulla est aspidum nostrarum et Aegyptiarum similitudo, quas e not. lib. scis esse colubrum *Haja.* Quod mox ait de innoxio veneni potu certum est, et de omnium ophidiorum venenis dicendum. Vide Psyllos ne mireris. Immo in id contende ut iam omnes sciant quam nihil viperinum

omnium serpentium minime sanabiles. Sed et venenum earum si sanguinem attingit, aut recens vulnus, statim interimit: inveteratum hulcus, tardius. De caetero potum quantalibet copia, non nocet. Non est enim tabifica vis: itaque occisa morsu earum animalia, cibis innoxia sunt. Cunctarer in proferendo ex his remedio, nisi M. Varronem scirem LXXXVIII vitae anno prodidisse, aspidum ictus efficacissime sanari, hausta a percussis ipsorum urina.

XIX. Basilisci, quem etiam serpentes ipsae fugiunt, alias olfactu necantem, qui hominem vel si adspiciat tantum, dicitur interimere, sanguinem Magi miris laudibus celebrant, coëuntem picis modo et colore, dilutum cinnabari clariorem fieri. Tribuunt ei et successus petitionum a Potestatibus, et a Diis etiam precum, morborumque remedia, veneficiorum amuleta. Quidam id Saturni sanguinem appellant.

XX. Draco non habet venena. Caput eius limini

virus in intestinali tubo officiat, quod si in arterias aut venas penetraverit, periculum maximum est; nec iam timide ad exsugendum id accedant, quod praestantissimum omnino remedium est, modo non serius ebibas. As.

LXXXVIII vitae anno. Sic Gron. Hard. et alii ante Broter. qui edidit *LXXXIII.*

A percussis ipsorum urinas. Immo potius *a morsis*, mordet enim aspis, non ictu percutit. Dalec. — *A percussis,* Hoc est, a demorsis. Si morsi ab aspida suam ipsorum urinam ebibant. Diosc. II, 9: Οὖρον ἀνθρώπου τὸ ἴδιον ποθὲν πρὸς ἐχίδνης δήγματα ἁρμόζει. *Humanam urinam suam cuique bibere prodest contra viperae morsus* Hard.

XIX. *Basilisci.* De eo egimus VIII, 33. Hard.

Serpentes ipsi fugiunt. Sibilo eius territi, lib. XXVIII, c. 12. Dal.

Olfactu necantem. Halitu et afflatu, quo necat frutices, exurit herbas, rumpit saxa, lib. VIII, cap. 31. Dal.

Picis modo et colore dilutum, etc. *Calore*, non *colore* in vetusto exemplari: et paulo post, *expavescere*, non *pavescere*. Pint.

XX. *Draco non habet venena.* Multis tamen locis huius operis remedia scribuntur contra draconis morsus. Dal. — *Draco.* Vulnere potius quam veneno nocet. Alibi innoxius censebatur, in Africa vitiosus. Lucan. Pharsal. IX, vs. 727: *Vos quoque qui cunctis innoxia numina terris Serpitis, aurato nitidi fulgore dracones, Pestiferos ardens facit Africa.* Aetius serm. 13, cap. 34, de draconibus, p. 258: *Animal hoc non iacit venena,*

ianuarum subditum, propitiatis adoratione Diis, fortunatam domum facere promittitur. Oculis eius inveteratis, et cum melle tritis inunctos non pavescere ad nocturnas imagines, etiam pavidos. Cordis pingue in pelle dorcadum nervis cervinis adalligatum in lacerto, conferre iudiciorum victoriae. Primum spondylum aditus potestatum mulcere. Dentes eius illigatos pellibus caprearum cervinis nervis, mites praestare dominos, potestatesque exorabiles. Sed super omnia est compositio, qua invictos faciunt Magorum mendacia: cauda draconis et capite, pilis leonis e fronte, et medulla eiusdem, equi victoris spuma, canis unguibus adalligatis cervino corio, nervisque cervi alternatis et dorcadis: quae coarguisse non minus refert, quam contraria serpentibus remedia demonstrasse, quoniam haec morborum veneficia sunt. Draconum adipem venenata fugiunt; item, si

etc. HARD. — Vnde patet, non de eadem specie his semper sermonem fuisse. Quaedam cum magno nec venenato serpente communia in Africa habet minor, qui venenatis instructus dentibus fuit. AJ.

Primum spondylum. Primum spinae articulum, qua cervici committitur; ut de hiaena dictum est anteriore libro, cap. 27. HARD.

Dentes. Sic Reg. 1, 2, Colbert. et Ch. non, ut quidam editi, *pedibus.* Sic paulo antea, *Cordis pingue in pelle dorcadum.* HARD.

Cervino. Cervina pelle, nervis cervi et dorcadis alterno nexu stringentibus. HARD.

Quoniam haec morborum veneficia sunt. Quem sensum habeat, non video; etsi *veneficia* pro eo, quod erat *beneficia*, restituerit Hermolaus. Scribe cum Voss. *quae coarguisse non minus refert* (i. ut supra, proderit; utile erit. Vulgo *refert;* sed Voss. *referret*) *quam contraria serpentibus remedia demonstrasse, quoniam et haec morum veneficia sunt.* Quatuor alii saltem, *regeret.* GRON. — Sensus, hoc admisso, erit: Quoniam haec bonos mores corrumpunt. Harduino placet Gronoviana coniectura. AJ.

Draconum. Hoc loco maxime grassata est interpolatorum audacia, inscitiaque: sic enim in libris hactenus editis legebatur: *Draconum adipem venenata fugiunt: item virus ichneumonum: ut et cutis cinere in aceto perunctos.* Quae ne Oedipus quidem intelligat. In Reg. 1, *et uricis tritis.* At in Reg. 2 diserte ac plane: *Draconum adipem venenata fugiunt: item urature ichneumonum: fugiunt et urticis tritis in aceto perunctos.* In quibus

uratur, ichneumonum; fugiunt et urticis tritis in aceto perunctos.

XXI. Viperae caput impositum vel alterius quam quae percusserit, sine fine prodest. Item si quis eam ipsam in vapore baculo sustineat: aiunt enim praecanere: item si quis exustae eius cinerem illinat. Reverti autem ad percussum serpentes necessitate naturae, Nigidus auctor est. Caput quidem dissecant Scythae inter aures ad eximendum lapillum, quem aiunt ab ea devorari territa. Alii ipso toto capite utuntur. Fiunt ex vipera pastilli, qui theriaci vocan-

sincerae lectionis apertae vestigia. Cf. n. 7. HARD.

Item virus ichneumonum. Voss. *item si uratur ecneumonum fugiunt, et urticis triticeis incet ais perunotis.* Forte: *Draconum adipem venenata fugiunt et urticis perunctos.* Semen urticae contrarium cicutae essa ex Nicandro scribit, lib. I, cap. 22. GRON.

XXI. *Viperae.* Plin. Valer. III, 57, ad verbum. HARD.

Impositum. Illi scil. vulneri quod ipsa intulit. DALEC.

Sine fine prodest. Nempe percussis a vipera. Negat tamen hoc esse verum, immo et experimentis adversari, Charasius lib. de viperis, pag. 408. HARD. — Merito quidem. Vere medentur laesis caustica liquentia, ammoniacum, potassium causticum, etc. Cf. Abrah. Vater *Dissert. de antidoto novo advers. viperar. morsus praestantiss. in Angl. detecto*, Witenb. 1736, in-4°; Berlin (Ioh. Exsup.), *Ergo specificum viperae morsus antidotum alcali volatile.* Paris. 1749, in-4°; Freinkorn, *Diss. de ven. vip.* Vindob. 1782, in 4°, Paulet, *Observat. sur la vipère de Fontainebleau et sur le moyen de remédier à sa morsure*; item iam laudat. Fontana. AJ.

In vapore. Vel ardentis ligni, vel fervidae aquae. DAL.

Aiunt. Aiunt enim tunc viperam recanere, *incantationem repellere.* In libris hactenus editis, *praecavere.* Qui interpolarunt, adiecto etiam vocabulo, *futura praecinere*, rescripserunt. Nos codicum auctoritatem secuti, Reg. 1 2, *praecanere*: cui voci quae vis subsit, aperuimus libro anteriore, cap. 4. HARD.

Item si quis, etc. Galenus lib. de Ther. ad Pison. cap. x, pag. 944. H.

Caput quidem dissecant Scythae. *Caput quidam dissecant scite*, in scripto codice. PINT.

Lapillum. Qui in potu sumptus veneni vim frangere credebatur. DAL. —Qui plagae a serpente inflictae imponi possit. HARD.

Alii. Q. Serenus, cap. XLVII, pag. 454: *Quae nocuit serpens, fertur caput illius apte Vulneribus iungi: sanat quem sauciat ipsa.* H. — Falsa omnia. Neque ex his quidquam colligendum, nisi historiam stultitiae humanae destinanti. AJ.

Qui theriaci vocantur. Θηριακοὶ, ad venenatorum morsus sanandos con-

tur a Graecis, ternis digitis utrimque amputatis, exemptisque interaneis, et livore spinae adhaerente, reliquo corpore in patina ex aqua et anetho discocto, spinisque exemptis, et addita similagine, at-

cinnati. H. — Et hinc, procul dubio, famosae theriacae origo, quam Neronis archiatrus Andromachus creditur invenisse; nondum apud recentiores eo risu acceptam quo accipienda vere est. Pastillorum theriacorum iubebat Andromachus inseri drachmas 24 (cf. Gal. *de theriaca ad Pisonem*). Nunc in Pharmaco polypharmaco miscendo, si novissimae Codicis editioni parere velis, quae facultatis Parisinae auspiciis in lucem emersit, pro 62 rebus, 72 theriacae infundentis, viperinae carnis 73 gramm. ingredi mos est, aequatura 8409. 6 summs. Caeterum de theriaca sup. ipse Plin. nec ad h. l. notae defuerunt. As.

Ternis digitis, etc. A capite et a cauda ternis digitis amputatis. Ita Reg. codices 1, 2, et Ch. Editi, *quaternis*. Sed utrumlibet legas, exclamat Dalecampius fabulosum esse, quod utrimque certa mensura amputari extrema oporteat, uno scilicet Diosc. in consilium eius rei adhibito. At censuit tamen ita Andromachus senior, Neronis medicus, apud Galen. de Antid. lib. I, cap. 6, p. 876. Censuit et Damocrates, ibidem cap. 15, p. 893. E cervice enim ternos digitos, e cauda amplius paulo praecidi iubet: Τῶν μὲν κεφαλῶν ἀπόκοψον, ὡς τρεῖς δακτύλους, Μικρῷ τε πλείους τῶν ἀπὸ τῆς οὐρᾶς μερῶν, Πρῶτον κεφαλὰς μὲν εἶτα τὰς οὐρὰς τότε. Censuit et Galenus ipse c. 8 eiusdem operis, p. 878: Αὔταρκες δ' ἐπὶ τῶν μεγάλων ἐχιδνῶν τὸ ἀφαιρεθησόμενον ἑκατέρωθεν εἶναι δακτύλους δ'. *Sufficit in magnis viperis id quod amputabitur utrobique, quaternos aequare digitos.* Quod iterum repetit lib. de Ther. ad Pis. cap. 13, p. 950. Hard. — Optime Dalecampius hanc mensuram irridebat; melius tamen, si ipsum remedium irrisisset. As.

Livore spinae adhaerente. Vena livida. Dalec. cons. H.

Anetho discocto. Albo iure, Galen. oleo, vino, sale, anetho, Dioscor. Dalec. — *Et anetho.* Ita senior Andromachus, Apud Galen. de Antid. lib. I, cap. 6, pag. 876, et de Ther. ad Pis. lib. I, cap. 7, p. 983: Ὕδασι ἐγχεύσας ὅσον ἄρκιον ἐστιν ἀνήθου Κλῶνας ἐχιδναίῃ σαρκὶ συνεψομένας. *Ante tamen misces frondem graveolentis anethi, Et quantum satis est, providus inde aquae.* Hard.

Spinisque. Sic Andromachus, pag. 878, et Galen. ipse de Antid, lib. I, c. 8, pag. 879. Hard.

Similagine. Orobi farina, Galen. Dal. — *Similagine.* Panis sicci ac bene pisti tantum adiici Andromachus iubet, quantum necesse sit ad pastillos fingendos: Αὐαλέου δ' ἐπὶ ταῖσι βάλοις εὐεργέος ἄρτου, Ὅσσον τερσῆναι σάρκα δύναιτο τροχοὺς Πλάσσασθαι. Galen. quoque de Antid. lib. I, cap. 8, p. 879, panem purissimum ac fermentatum desiderat. Triticeum Damocrates, apud eumdem l. c. c. 15, pag. 893: Ἄρτου τοῦ καθαροῦ τοῦ πυρίνου πρόσμισγε καὶ λέαινε. Panis siliginei unciam unam Crito ibidem cap. 17, pag. 896: σιλιγνίτου ἄρτου οὐγκίαν μίαν. Denique ex similagine sincera panem concinnatum ipse Galenus lib. de theriaca ad Pis. c. 13, pag. 950: Ἄρτου ὡς μάλιστα καθαρω-

que ita in umbra siccatis pastillis, quibus ad multa medicamenta utuntur. Significandum videtur e vipera tantum hoc fieri. Quidam purgatae, ut supra dictum est, adipem cum olei sextario decoquunt ad dimidias. Ex eo, quum opus sit, ternis stillis additis in oleum perunguntur, ut omnes bestiae fugiant eos.

XXII. Praeterea constat contra omnium serpentium ictus, quamvis insanabiles, ipsarum serpentium exta imposita auxiliari: eosque qui aliquando viperae iecur coctum hauserint, nunquam postea feriri a serpente. Neque anguis venenatus est, nisi per mensem luna instigatus. Sed prodest vivus comprehensus, et in aqua contusus, si foveatur ita morsus. Quin et inesse ei remedia multa creduntur, ut digeremus, et ideo Aesculapio dicatur. Democritus quidem monstra quaedam ex his conficit, ut possint avium sermones intelligi. Anguis Aesculapius Epidauro Romam ad-

τάτου, καὶ ἀπὸ σιμιδάλεως τῆς καθαρωτάτης γενομένου μίσγε τὸ σύμμετρον, etc. Hard.

Quibus ad multa medicamenta utuntur. Quae prolixe ennmerat Andromachus p. 875 sq. et Galen. de ther. ad Pison. cap. 15 et 16. H.

Significandum. Quamobrem vipera inprimis ad theriacam adsciscatur, disputat fuse Galenus lib. I, c. 8, p. 940. Hard.

XXII. *Praeterea.* Sic scorpionem ipsum, tritum impositumque, vulneri quod intulit remedio esse, scribit Dioscorides lib. II, capite 13. H.

Neque anguis. Commune omnibus *Ophidianis* nomen. Ed. P.

Si. Si foveatur ita contuso angue is qui morsus ab eo angue fuit. H.

Vt digeremus, et ideo Aescul. dicatur. Vt ordine ac serie dicturi sumus. Ita MSS. non, *ut dicemus.* H.

Monstra. Monstruosas compositiones, plenasque vanitatis. H.

Vt possint. Melampodem, aliosque finxit vetustas sermones percepisse avium: ut Helenus ille Virgilianus, *qui sidera sensit, Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae.* H.

Avium sermones intelligi. Non Melampoda solum, sed et Chalcantem, Mopsum Italum, Tiresiam, Thaletem, Apollonium Tyaneum avium sermonem assecutos fuisse tradunt. Hoc effatum vulgare in Oriente fuit, et in medii aevi historiis aut fabulis, quae quidem Asiaticae originis sunt, reperitur. As.

Anguis Aesculapius, etc. Dracones in veneratione fuisse, divinoque cultu honoratos, vide apud Aelianum lib. XVI, c. 2, et lib. XI, c. 11 de anima. Plutarcho lib. de Isid. et Osir. draco Minervae sacer est. Dracones sacros

vectus est: vulgoque pascitur et in domibus. Ac nisi incendiis semina exurerentur, non esset fecunditati eorum resistere. In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est, quod et in aqua vivit, hydri vo-

in Epidaurii Aesculapii templo educatos fuisse tradit Pausanias in Corinthiacis. Dalec. — *Anguis.* Olim, inquit, allati sunt Epidauro Romam angues, quod ex eo genere utiliores crederentur esse medicinae. Epitome Livii XI: *Quum civitas pestilentia laboraret, missi legati, ut Aesculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in navem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportavere: eoque in insulam Tiberis egresso, eodem loco aedes Aesculapii consecrata est.* Vide Plutarch. in Qu. Rom. pag. 286, et Auctorem libri de Viris illustribus, cap. 22. Contigit id ann. V. 378, Q. Fab. Gurgite II, C. Genucio Clepsina coss. ut quidem Fasti ferunt. Inter aerea numismata maximi moduli e Thesauro Regio, istud est insigne, n. 37, cui simile visum sibi fuisse in cimelio Cardinalis Buoncompagni narrat Spanhemius tomo I, pag. 217 novissimae editionis. ANTONINVS. AVG. PIVS. PP. TR. P. COS III, cap. laureatum.)(. Dextro nummi latere pons est, sub cuius fornice uno permeat navis: e prora serpens emicat. Ex adverso fluvius Tiberis in amne sedens, arundinem laeva tenet, dextram serpenti ad venianti porrigit: retro, palatium est, cuius pro foribus est laurus arbor. Infra AESCVLAPIVS. Hard.

Vulgoque. De Tiberio Sueton. cap. LXXII: *Erat ei in oblectamentis serpens draco, quem ex consuetudine manu sua cibaturus*, etc. Hard. — *Pascitur et in domibus.* Innoxius, familiaris, domesticus: quales in balneis medicatis Aquarum prope Cameriacum multi gignuntur. Dal. — *Vulgoque pascitur et in domibus.* Multi colubri cicures fieri narrantur. E quibus *coluber flagelliformis* Daudin (*Col. mycterizans* Linn. *natrix mycterizans* Laurenti, vulg. in Amer. *Coach whip snake*), *coluber constrictor* Linn. (*Black nake* Catesb, Hist. nat. of Carol. tom. II, tab. 48); *coluber viridiflavus* Lac. (II, VI, 4; vid. exempla ap. Valmont de Bomare), etc. Mart. l. VII, epigr. LXXXVII, v. 7: *Si gelidum collo nectit Glacilla draconem.* Confer Senec. de Ira; Lucianum in Alex. Aj.

Non esset fecunditati. Exstinctum demum fuisse id genus anguium Romae suadet allatus proxime Antonini Pii nummus, qui ipsius causa veterem morem revocatum esse testatur, ex agro Epidauri anguem advehendi Romam. Et senatusconsulto opus fuit, ut inferretur in Vrbem et in Palatium anguis Epidauro allatus. Crebri fuere nummi percussi supremis Antonini Pii annis, cum hac epigraphe, SALVS AVG. qui saepiuscule eum morbo tentatum fuisse testantur. H.

In orbe terrarum pulcherrimum anguium genus est. In urbe legit antiquum exemplar, non *in orbe.* Et puto adiungenda haec duo verba praecedentibus: duo autem quae sequuntur, *terrarum pulcherrimum*, adiecta falso existimo. Pint.

Quod et in aqua vivit. Haec totidem verbis Nicander in Ther. p. 34,

cantur, nullis serpentium inferiores veneno. Horum iecur servatum adversus percussos ab his auxilium est. Scorpio tritus stellionum veneno adversatur. Fit enim et e stellionibus malum medicamentum. Nam quum immortuus est vino, faciem eorum qui biberint lentigine obducit. Ob hoc in unguento necant eum, insidiantes pellicum formae. Remedium est ovi luteum, et mel ac nitrum. Fel stellionum tritum in aqua mustelas congregare dicitur.

XXIII. Inter omnia venenata salamandrae scelus maximum est. Caetera enim singulos feriunt, nec plures pariter interimunt: ut omittam, quod perire conscientia dicuntur homine percusso, neque amplius admitti ad terras. Salamandra populos pariter necare improvidos potest. Nam si arbori irrepsit, omnia poma inficit veneno, et eos qui ederint, necat frigida vi, nihil aconito distans. Quinimmo si contacto

qui chersydrum dispari forma ab hydro descripserat antea, pag. 26. H.

Hydri vocantur. Vocantur et chersydri, quod in terra pariter degant, et in aquis: Latinis, natrices, lingua, ut putant, gemina; ac, ut Aristides tradidit, voraces et gulosi, λίχνοι. Rhod. lib. XXVI, cap. 5. Dal.

Stellion veneno. Nullus stellio venenosus, quanquam morsu aliquantulum nocet, praesertim si iis dentibus instructus fuit, quibus impressis irritatio sub prima cute fit. Aj.

XXIII. *Salamandrae scelus maximum est.* Hoc etiam nostris temporibus rustici persuasum habent, qui lacertorum saevissimum varii variis nominibus proferunt, in Normann. *Mouron*, apud Lemov. et Pictav. *Mirtil*, in Delphin. *Plavine*, in Narbon. Il *blande*, Lugduni *Laberne*, in Burgund. *Suisse*, apud Caenoman. vero et Armoricos *sourd.* De salamandris nos alias. Aj.

Pariter. Vno ictu. Hard.

Neque amplius admitti. Plin. supra II, 63, de terra: *Illa serpentem homine percusso non amplius recipit, poenasque etiam inertium nomine exigit.* Hard.

Nam si arbori irrepsit. Et, Gesnero ita referente, dicere soliti Narbonenses, si blanda (hoc est, ut e nol. 4 vides, salamandra) in acervo tritici reperiatur, totum ita infici, ut vel gallinae vescentes eo deinde intereant. Hard.

Nihil aconito distans. Interimendi celeritate, non similitudine virtutis: est enim calida aconito vis, salamandrae frigida. Hard.

ab ea ligno vel pede crusta panis incoquatur, idem veneficium est: vel si in puteum cadat. Quippe quum saliva eius quacumque parte corporis vel in pede imo respersa, omnis in toto corpore defluat pilus. Tamen talis ac tanti veneni a quibusdam animalium, ut subus, manditur, dominante eadem illa rerum dissidentia. Venenum eius restingui primum omnium ab his quae vescantur illa, ex his verisimile est quae produntur, cantharidum potu, aut lacerta in cibo sumpta: caetera adversantia diximus, dicemusque

Vel pede crusta, etc. Si vel extremo pede lignum salamandra contingat, in quo panis coquitur, eodem modo totum panem veneno inficit. Hard.

Omnis. Q. Serenus, cap. IX, pag. 129: *Defluit expulsus morbo latitante capillus, Seu salamandra potens, nullisque obnoxia flammis, Eximium capitis tactu deiecit honorem.* Raderum vide in istud Martial. II, 66, 7: *Hoc salamandra notet, vel saeva novacula nudet.* Petron. in Satyr. p. 344: *Quid dicis tu, latro? quae salamandra supercilia tua exussit?* H.

Tamen talis, ac tanta vis veneni. Voss. *Tamen talis, ac tanti veneni, a quibusdam animalium ut subus manditur.* Pro *subus* quidam *cibus*, quemadmodum et quatuor nostri. Et non proprie suum, sed aliorum quoque non nominatorum animalium id eum fecisse alimentum suadere videntur verba mox sequentia. *Venenum eius restingui primum omnium ab his, quae vescuntur illa, ex iis vero simile est quae produntur, cantharidum potu, aut lacerta in cibo sumpta.* Sic enim legendum. *Restingui* Vossiani est et Chiffletiani, ut et *vero simile: ex his* Vossiani: distinctionem ex sententia mutavimus. Respicit autem hunc locum, quum scribit eodem capite infra: *Salamandris cantharides diximus resistere;* lib. XI tamen, capite 53: *Quin et subus serpentes in pabulo sunt.* Quamvis hic quoque varient et codices nonnulli: *Quin et his.* Sed utrobique *subus* confirmat Aristoteles, Hist. Anim. lib. IX, cap. 1: Ὄφις δὲ γαλῇ καὶ ὑῒ πολέμιος· τῇ μὲν γαλῇ, κατὰ οἰκίαν, ὅταν ὦσιν ἀμφότερα· ἀπὸ γὰρ τῶν αὐτῶν ζῶσιν· ἡ δὲ ὗς ἐσθίει τοὺς ὄφεις. Pintiani codex posteriori loco: *Ab his quae vescantur illa veris simile. Ex his vero similia sunt, quae produntur de cantharidum potu.* Idem exhibet *restingui*. Gron.

Subus. Sic Aelian. H. A. lib. IX, c. 28, et Sext. Emp. Pyrrh. hypoth. lib. I, cap. 14, pag. 10: Τὰς ὗς, αἳ δὴ χαίρουσι καὶ σαλαμάνδρας ἐσθίουσαι. Hard.

Ex his verisimile est. Verisimile esse intelligitur ex iis quae produntur, cantharidum potu, aut lacerta, venenum eius pariter restingui. H. — Cf. de script. n. 8.

Cantharidum. Hunc locum inferius respicit, cap. 29, quum ait: *Salamandris cantharidas diximus resistere.* Hard.

suis locis. Ex ipsa quae Magi tradunt contra incendia, quoniam ignes sola animalium exstinguat, si forent vera, iam esset experta Roma. Sextius Venerem accendi cibo earum, si detractis interaneis, et pedibus, et capite, in melle serventur, tradit: negatque restingui ignem ab iis.

XXIV. Ex volucribus in auxilio contra serpentes primi vultures. Annotatum quoque minus virium esse nigris. Pennarum ex his nidore, si urantur, fugari eas dicunt. Item cor eius alitis habentes, tutos esse ab impetu non solum serpentium, sed etiam ferarum, latronumque, et regum ira.

XXV. Carnibus gallinaceorum, ita ut tepebant

Si forent vera. Dioscorides scribit, frustra creditum esse salamandram ignibus non uri. Dal. — Vide quae notata sunt de salamandra supra, lib. X, cap. 67, et Iacobi Palmerii Exerc. nuper editas, pag. 613.

XXIV. *Primi*, etc. *In quibus tot curationes esse, quot sunt membra* dixit Hieronymus adv. Iovin. II. H.

Pennarum. Aelian. H. A. lib. I, cap. 45, suffitu vulturum pennae ex cavis suis elici serpentes tradit. Γυπῶν πτερὰ εἰ θυμιάσαι τις, ὡς ἀκούω, καὶ ἐκ φωλεῶν, καὶ ἐξ ἰλεῶν τὰς ὄφεις προάξει ῥᾷστα. Fugari cum Plinio Sext. Plat. Part. II, cap. 2, de vulture. Plin. Val. III, 57; Q. Serenus, cap. XLVII, pag 155. Hard.

Item cor eius alitis. Plin. Val. III, 57. Q. Seren. l. c. *Namque potest diros praevertere morsus Si iecur exsectum tardo de vulture portes.* Sext. Plat. loc. cit. c. II, de vulture, t. 6, adversus mala medicamenta: *Cor vulturis ligatum in pelle lupina, si circa brachium habeas, nullum medicamentum tibi nocere poterit, nec serpens, nec latro, nec alia malitia, nec quidquam phantasma senties.* Auctor Kiranidum, pag. 120: *Cor quoque eius in pelle ligatum qui portaverit, fugient eum daemonia, et maxime ferae: habebit autem et gratiam ad omnes homines, et in divitiis vivet: est autem et victoriosum ad omnem rem.* Quae plenissima vanitatis arbitror afferenda tamen, ne ultro conficta a Plinio videantur. H.

XXV. *Carnibus.* Diosc. in Ther. 19 et 27, et prioris operis II, 52. Celsus, V, 27, adversus omnes morsus serpentium: *Vivum gallinaceum pullum per medium dividere, et protinus calidum super vulnus imponere, sic ut pars interior corpori iungatur.* Plin. Val. III, 57: *Carnibus gallinaceorum discerptorum, ita ut tepeant, extrahitur venenum.* Nigidus lib. de animal. citante Gellio, VII, 9; *Serpens si momordit, gallina diligitur et apponitur.* Est autem hic diligere, dividere, discindere, dissecare. Vide Festum et Nonium. Hard.

avulsae, appositis, venena serpentium domantur: item cerebro in vino poto. Parthi gallinae malunt cerebrum plagis imponere. Ius quoque ex his potum praeclare medetur, et in multis aliis usibus mirabile. Pantherae leonesque non attingunt perunctos eo, praecipue si et allium fuerit incoctum. Alvum solvit validius e vetere gallinaceo. Prodest et contra longinquas febres, et torpentibus membris, tremulisque, et articulariis morbis: in capitis doloribus, epiphoris, inflationibus, fastidiis, incipiente tenesmo, iocineri, renibus, vesicae: contra cruditates, suspiria. Itaque etiam faciendi eius exstant praecepta. Efficacius enim cocti cum olere marino, aut cybio, aut cappari, aut apio, aut herba Mercuriali, aut poly-

Domantur. Quoniam foras extrahuntur, ac velut exsuguntur. Dal.

Item cerebro in vino poto. Petrichus in Ὀφιακοῖς, sive in lib. de serpentium venenis ac remediis, laudatus a Scholiaste Nicandri, in Ther. pag. 27, hoc ipsum statuit, ὅτι ὠφελεῖ ὁ ἐγκέφαλος τῆς ὄρνιθος εἰς τοὺς ὀφιοδήκτους. Est autem Petrichus in albo auctorum, quos Plinius sequitur ac laudat. Sic etiam Diosc. ll. cc. H.

Parthi. Plin. Val III, 57. H.

Et in multis aliis, etc. Podagrae depellendae ius illud adhibet Q. Serenus, cap. XLVII, p. 155: *Gallinae iura vetustae.* Hard.

Alvum. Dioscor. II, 53, et Galen. de fac. simpl. m. lib. III, cap. 15, pag. 70: Καὶ γάρ τοι καὶ ὁ τῶν πρεσβυτέρων ἀλεκτρυόνων ζωμὸς ὑπάγει τὴν γαστέρα, καί τοι τῆς σαρκὸς σταλτικῆς οὔσης. Iterumque lib. de Ther. ad Pis. cap. IV, pag. 935. H.

Prodest. Q. Seren. cap. XLIX: *Febribus aut longis galli nova iura vetusti Subveniunt.* Hard.

Et torpentibus membris. Stupori, tremori, quoniam pituitam educit. Dalec.

Tremulisque. Q. Seren. l. c. *Subveniunt etiam tremulis medicantia membris*, galli iura scilicet. Hard.

Et articulariis morbis. Dioscor. II, 53: Ἁρμόζει δὲ πυρετοῖς χρονίοις, ἄσθμασιν, ἀρθριτικοῖς, ἐμπνευματουμένοις στομάχοις. H.

Efficacius. Haec totidem fere verbis Diosc. l. c. Hard.

Olere. Brassica marina. H.

Aut cybio. Ita libri omnes. Pro cybio Dioscor. κνίκων habet, quod et hic scribi fortassis satius fuerit, ut herbarum duntaxat nomina censeantur, quibuscum gallinacei discoquantur. Sic enim et Diosc. Ἔνιοι δὲ συνέψουσι κράμβην θαλασσίαν ἢ λινόζωστιν, ἢ κνῖκον, ἢ πολυπόδιον. H. — Ni, ut facile crediderim, duplex eidem sit nomen inditum. Hodie *Cnicon* Diosc. est *crocus sativus* Bau. Pin. 65, *crocus sativus officinalis*, s. *officinarum carthamus* Linn. sp. 50.

podio, aut anetho: utilissime autem in congiis tribus aquae ad tres heminas cum supradictis herbis, et refrigeratum sub dio dari tempestivis antecedente vomitione. Non praeteribo miraculum, quanquam ad medicinam non pertinens; si auro liquescenti gallinarum membra misceantur, consumunt id in se. Ita hoc venenum auri est. At gallinaceis ipsis circulo e sarmentis addito in collum, non canunt.

XXVI. Auxiliatur contra serpentes et columbarum caro recens concerpta, et hirundinum: bubonis pedes usti cum plumbagine herba. Nec omittam in hac quoque alite exemplum Magicae vanitatis. Quippe praeter reliqua portentosa mendacia, cor eius impositum mammae mulieris dormientis sinistrae, tradunt efficere, ut omnia secreta pronuntiet. Praeterea in pugnam ferentes idem, fortes fieri. Eiusdem ovo ad capillum remedia demonstrat. Quis autem, quaeso, ovum bubonis unquam videre potuit, quum ipsam avem vidisse prodigium sit? quis utique experiri, et praecipue in capillo? Sanguine quidem pulli bubonis etiam crispari capillum promittunt. Cuius generis prope videri possint, quae tradunt et de vespertilione: si ter circumlatus domui vivus, per fene-

Flori et semini vim purgativam tribuunt. Al.

Tempestivis Recte valentibus. H.

Si auro liquescenti, etc. Inde excogitata ratio medicina est parandi lusculа ἀναληπτικὰ, cum carne gallinae, et auri foliis. Dalec. — *Si a. liquescenti*, etc. Vide in eam rem Aldrov. Ornith. lib. XIV, cap. 4, pag. 243. Hard.

XXVI. *Auxiliatur*. Sext. Plat. P. II, cap. 10 de columba, t. 4, *Ad serpentium morsus*: « Columba incisa et imposita calida morsui, venena omnia rapit, et sanare creditur. » H.

Plumbagine herba. Sic vocant dipsacum minorem silvestrem, echino parvo et rotundo. Dal. — De illa vide lib. XXV, cap. 97. H.

Cor. Idem de ranae lingua prodidit Democritus, Plinio lib. XXXII, cap. 18. Hard.

Ad capillum remedia Ad tollendum capillorum defluvium. H.

Quis autem, quaeso, etc. Praeterea id exclamat Plinius: facile enim ex eorum nido ovum haberi potest. Dal.

stram inverso capite infigatur, amuletum esse : privatimque ovilibus circumraptum toties, et pedibus suspensum in supero limine. Sanguinem quoque eius cum carduo, contra serpentium ictus inter praecipua laudant.

XXVII. Phalangium est Italiae ignotum, et plurium generum : unum simile formicae, sed multo maius, rufo capite, reliqua parte corporis nigra, albis incursantibus respersum guttis. Acerbior huius, quam vespae ictus. Vivit maxime circa furnos et molas. In remedio est, si quis eiusdem generis alterum percusso ostendat. Et ad hoc servantur mortui. Inveniuntur

Et pedibus suspensum, etc. Dalec. *ped. susp. sursum in superliminari.* Chiffl. *suspensum in superlimine.* Voss. *suspensum super limine.* Neutri *sursum.* Scribe : *suspensum supero limine.* Plautus Bacchid. IV, 9 : *Nunc superum limen scinditur : nunc adest exitium Ilio.* Noster lib. XXXII, cap. 5, *stella marina vulpino sanguine illita... adfixa limini superiori.* Conf. not. 7. Gronov.

In supero limine. In libris hactenus editis, addita vocula una, alteraque corrupta, *suspensum sursum in superliminari.* Reg. 1, 2, et Chifflet. *superlimine.* Plin. (vid. not. supra) stellam marinam *affixam limini superiori* dixit : superum limen, Plautus in Bacchid. Hard.

Cum carduo. Cardui folio trito, vel semine. Dal.

XXVII. *Phalangium est*; etc. Non igitur illud Apuli caeli animal est. Tarantolam vocant, cuius exitiali morsu inductum soporem musicis instrumentis discutiunt, etsi visum its Daleeampio, caeterisque. Phalangiorum genera, quae Nicander enumerat, picta e Museo Caesareo Lambecius protulit in Bibl. Caes. VI. In Indice huius libri, *Araneorum et phalangiorum genera XI.* H. — Optime Harduinus. Recentiores phalangia hoc arachnidum genus aiunt, cui mandibulae corpore dimidio breviores in forcipes abeunt, abdomen anurum (hoc est, sine cauda, ἄνουρον), palpae filiformes. Hinc diff. a galeodibus, cui mandibularum longitudo corpus excedit ; a variis *pinces* et *phryné*, quarum palpae quoque forcipiformes ; a scorpionibus quibus cauda ; et ab araneis pr. d. mygalis trombidiis, quibus unciformes mandibulae, non forcipiformes. Aj.

Unum. Et inde Μυρμήκιον dictum a Nicandro in Ther. pag. 52, ubi totidem verbis describitur, quot et a Plinio. Aliis Μυρμηκοειδές, ut refert etiam Scholiast. pag. 34, et Μύρμηξ Ἡρακλεωτικός. Hard.

Et ad hoc servantur quum mortui inveniuntur. Et cortices eorum contriti et poti medentur. In vetusto exemplari, *Et ad hoc servantur mortui. Inveniuntur et cortices eorum, qui triti et poti medentur.* Pint.

et cortices eorum, qui triti et poti medentur: et mustelae catuli, ut diximus supra. Aeque phalangion Graeci vocant inter genera araneorum, sed distinguunt lupi nomine. Tertium genus est eodem phalangii nomine araneus lanuginosus, grandissimo capite. Quo dissecto inveniri dicuntur intus vermiculi duo, adalligatique mulieribus cervina pelle ante Solis ortum, praestare ne concipiant, ut Caecilius in commentariis reliquit. Vis ea annua est: quam solam ex omni atocio dixisse fas sit, quoniam aliquarum fecunditas plena liberis tali venia indiget. Vocatur et rhagion acino nigro similis, ore minimo sub alvo, pedibus brevissimis, tamquam imperfectis. Dolor a morsu eius qualis a scorpione. Vrina similis araneis

Vt diximus supra. Cap. 46. H.

Aeque. Alterum hoc phalangii genus, lupi nomine discretum a caeteris. Egimus de eo lib. XI, cap. 28. H.

Vis. Vis ea *sistendi conceptum*, anno dumtaxat durat. H. — *Ex omni atocio.* Ἀτόκιον dicitur medicamen omne quod sterilitatem inducit, et vim concipiendi adimit. Vox Dioscoridi familiaris in primis. Hard.

Quoniam. Abunde declarat se rem ipsam minus probare, cui nonnisi certo casu veniam largiatur. Sed neque tum danda venia est. Nullo non tempore, ut Tertulliani verbis utar, in Apol. cap. VIII, pag. 9: *Festinatio est homicidii, prohibere nasci: nec refert natam quis eripiat animam, an nascentem disturbet: homo est et qui est futurus. Etiam fructus omnis in semine est.* Hippocrates in iureiurando, nemini mulieri daturum se πεσσὸν φθόριον, hoc est, abortivum spondet. Hard.

Vocatur. Quartum genus phalangiorum. Ῥάγιον Graecis est parvus acinus: ῥαξ sive ῥὼξ acinus: inde nomen. Schol. Nicandr. pag. 33, in Ther. Ῥὼξ καλεῖται, διὰ τὸ ῥωγὶ σταφυλῆς ἐοικέναι. Hard.

Sub alvo. In quibusdam MSC. *subalbo*, mendose. Error enim arguitur ex Nicandro, ita rhagion describente, in Ther. pag. 51: Ἔργα δέ τοι σίνταο περιφράζοιο φάλαγγος, Σήματά τ' ἐν βρυχμοῖσιν· ἐπεί ῥ' ὁ μὲν αἰθαλόεις ῥὼξ Κέκληται, πισσῆεν, ἐπασσύτεροι; ποσὶν ἕρπων, Γαστέρι δ' ἐν μεσάτῃ ὀλοοῖς ἔγκληκεν ὀδοῦσι. Hoc est, Gorraeo interprete: *Nunc attende notas et vulnera dira phalangis Pestiferi: piceo distinguitur ille colore, Qui Rhox nomen habet, pedibusque frequentibus: alvo Os illi in media, duro exitiabile dente.* Et Scholiastes in eum locum: Τὸ στόμα καὶ τοὺς ὀδόντας κατὰ τὴν μέσην τὴν γαστέρα ἔχει. Hard.

Dolor. Describitur is cuiusmodi sit, a Nicandro, loc. c. Hard.

Vrina. Vrina hominis demorsi plena filorum araneosorum Scholiast. Nicandri in Ther. pag. 34, causam

textis. Idem erat asterion, nisi distingueretur virgulis albis. Huius morsus genua labefactat. Peior utroque est caeruleus, lanugine nigra, caliginem concitans, et vomitus araneosos. Etiamnum deterior, a crabrone penna tantum differens. Hic et ad maciem perducit. Myrmecion formicae similis capite, alvo nigra, guttis albis distinguentibus, vesparum dolore torquet. Tetragnathii duo genera habent: peior medium caput distinguente linea alba, et transversa altera. Hic oris tumorem facit. At cinereus posteriori parte candicans,

subdit, διὰ τὸ ἀκουσίως ἀποσπερματίζειν, καὶ γονοῤῥύειν τὸν δηχθέντα. Hard.

Idem erat asterion. Quintum phalangii genus, de quo idem Nicandr. in Ther. pag. 52: Ἀστέριον δέ φιν ἄλλο πιφάσκεο· τοῦ δ' ἐπὶ νώτῳ Αἰγνοιτὰ στίλβουσι, διαυγέες ἐν χροῒ ῥάβδοι. Βρύξαντος δ' ἀΐδηλος ἐπέδραμεν ἀνέρι φρίκη· Ἐν δὲ κάρος κεφαλῇ γούνων δέ γ' ὑπέκλασε δεσμά. Quae Gorraeus sic translulit: *At vero Asterion dorsi fulgore coruscum Virgatis splendet maculis, alboque relucet. Mox rigor a morsu pertentat membra, caputque Dente soporatur, collapsaque genua fatiscunt.* Hard.

Peior. Sextum genus, quod iisdem notis a Nicandro adumbratur, loc. c. Κυάνεον δέ τοι ἄλλο πεδήορον ἀμφὶς ἀΐσσει Λαχνῆεν, δεινὸν δὲ φέρει καὶ ἐπὶ χροῒ νύγμα, Οὕτινα γυιώσει· κραδίη δέ οἱ ἐν βάρος ἴσχει· Νὺξ δὲ περὶ κροτάφοις· ἔμετον δ' ἐξήρυγε δειρῆς Λοιγὸν ἀραχνήεντα· νέμει δέ οἱ ἐγγὺς ὄλεθρον. Hoc est, Gorraeo interprete: *Caeruleus graditur pedibus, sublimior alter, Villoque hirsutus; dant tristia funera morsus; Si quemquam oppressit, luctantur corda dolore: Tempora caligant: et, qualis aranea, lentus Ore redit vomitus, propereque in fata vocantur.* Hard.

Et vomitus araneosos. In vomitu fila araneis similia. Schol. Nicandri in Ther. pag. 34: Ὅτι ὁ ἔμετος ἔχει ὄψιν ἀραχνῶν· ἢ ὅτι λεπτός ἐστιν ὅμοιος τῇ ἀράχνῃ· ἔστι δὲ γλίσχρος κατὰ τὴν ἀφὴν, καὶ χυμώδης, ὅστις διὰ τὸ γλίσχρον κολλᾷ ἐν τῷ φάρυγγι. Hard.

Etiamnum deterior. Septimum istud genus est, quod σφηκεῖον Nicander appellat, loc. cit. Nam σφῆκα Graeci crabronem appellavere, ut diximus lib. XI. Hard.

Myrmecion formicae, etc. Haec bis repetere videtur ex duobus diversis auctoribus, vel oblitus haec antea se scripsisse. Tu de Phalangiorum morsu vide Aelianum, de Animal. l. XVII, cap. 11. Dal. — *Myrmecion.* Genus octavum phalangiorum, formicae simile capite solo: non, uti primum genus, toto corpore. Hard.

Vesparum dolore torquet. Dolore nimirum simili ei quem vespae inferunt. Hard.

Tetragnathii. Vel τετράγναθοι, a quadruplici maxilla. Totidem de his verba facit Aetius, serm. 13, cap. 17, pag. 251. Hard.

lentior. Minime autem noxius eodem colore, qui telas muscis in parietibus latissime pandit. Contra omnium morsus remedio est gallinaceum cerebrum cum piperis exiguo potum in posca. Item formicae quinque potae: pecudum fimi cinis illitus ex aceto: et ipsi aranei quicumque, in oleo putrefacti. Muris aranei morsus sanatur coagulo agnino in vino poto: ungulae arietinae cinere cum melle, mustelae catulo ut in serpentibus dictum est. Si iumenta momorderit, mus recens cum sale imponitur, aut fel vespertilionis ex aceto. Et ipse mus araneus contra se remedium est, divulsus et impositus. Nam si praegnans momordit, protinus dissilit. Optimum, si imponatur qui momorderit. Sed et alios ad hunc usum servant in oleo, aut luto circumlitos. Est contra morsum eius remedio terra ex orbita. Ferunt enim non transiri ab eo orbitam, torpore quodam naturae.

XXVIII. Scorpionibus contrarius maxime invicem

Minime autem noxius. Vndecimum id ac postremum phalangiorum genus, id est qui ἀγρώστης a Nicandro dicitur, de quo eadem ille quae Plinius refert, pag. 55 in Ther. Ἄκμητον δ' ἐπὶ τύμμα φέρει μεταμώνιον ἀνδρί. *Sed facilis nullo vanescit plaga dolore.* H.

Contra omnium morsus. Sext. Plat. part. 2, cap. VIII, de gallo, tom. 4, et Plin. Val. III, 56. Hard.

Muris. Ad verbum haec pariter Pl. Val. III, 55. Hard.

Vt in serpentibus dictum est. Cap. 46. Hard.

Et ipse mus araneus. Totidem verbis Diosc. II, 73, et in Ther. cap. 26. Galenus quoque de fac. simpl. Med. XI, 4, pag. 344. Plin. item Val. l. c. Μυγαλῆ Graecis dicitur, qui Latinis mus araneus, nostris *musaraigne.* Dentium huic ordo quadruplex. H.

Protinus dissilit. Disrumpitur subito Hard.

Est contra morsum. Q. Seren. cap. XLVIII, pag. 456: *Sin autem muris nocuit violentia caeci. Quae sola signavit volvendis orbita plaustris, Illinc: mira datur vili de pulvere cura.* Sic etiam Plin. Valer. III, 55. E Graecis Aelianus, Hist Anim. II, 37; Phile, de Propriet. Anim. cap. de mure araneo, pag. 442. Hard.

Ferunt. Vide quae dicta sunt, VIII, 83. Hard.

XXVIII. *Scorpionibus.* Vt stellioni vicissim scorpio contrarius est: nam uti dictum est, cap. 22: *Scorpio tritus stellionum veneno adversatur.* Sic plagae scorpionis stellionem dissectum imponi utiliter docet Aetius, serm.

stellio traditur, ut visu quoque pavorem iis afferat, et torporem frigidi sudoris. Itaque in oleo putrefaciunt eum, et ita ea vulnera perungunt. Quidam oleo illo spumam argenteam decoquunt ad emplastri genus, atque ita illinunt. Hunc Graeci coloten vocant, et ascalaboten, et galeoten. In Italia non nascitur. Est enim hic plenus lentigine, stridoris acerbi, et vescitur: quae omnia a nostris stellionibus aliena sunt.

XXIX. Prodest et gallinarum fimi cinis illitus, draconis iecur, lacerta divulsa, mus divulsus, scorpio ipse suae plagae impositus, aut assus in cibo sumptus, aut potus in meri cyathis duobus. Proprium est scorpionum, quod manus palmam non feriunt, nec nisi

43, cap. 49, pag. 263 : *Et in Africa, aut sicubi scorpiones sunt noxii, stellionem aridum incinctum oportet habere*, inquit Scribon. Largus, comp. 164, ceu praesens scilicet medicamentum. Hard.

Ut visu quoque. Sic Galen. de Th. ad Pis I, 9, pag. 943; Aelian. Hist. Anim lib. VI, cap. 22, Isid. lib. XII, cap. 4, aliique. Hard.

Coloten vocant. Asyracum vocari ab Aegyptiis Galenus tradit de fac. simpl. Med. lib. X, cap. de dracone marino. Dal. — *Hunc Graeci coloten.* Κωλώτης, ἀσκαλαβώτης· ἔλεγον δὲ αὐτὸν καὶ γαλεώτην. Hesych H.

In Italia. Neque in Gallia, Germania, Angliave nascitur, ut iam antea monuimus, lib. XI, cap. 30. Hard.

Est enim hic plenus lentigine. Stellionis maculas, quas alii honestiore nomine stellas vocarunt, unde et stellionem ipsum animal, lentigines Plinius appellat. Ovidius, Metam. V, vers. 460, de stellione: *Aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis.* Hard.

A nostris stellionibus. Italici nimirum soli. E genere lacertorum esse stellio uterque videtur, et ille Graeciae, et iste Italiae indigena, ut dictum est lib. XI, cap. 30. Hard.

XXIX. *Prodest.* Adversus scorpionum morsus. Hard.

Scorpio. Aetius, serm. 13, cap. 19, pag 253: *Ad plagam autem scorpionem ipsum qui percussit, si inveniri queat, imponito.* Galenus item de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 1, pag 314. Cels. V, 27, tit. adversus ictum scorpionis: *Scorpio sibi ipse pulcherrimum medicamentum est. Quidam contritum cum vino bibunt: quidam eodem modo contritum super vulnus imponunt: quidam super prunam eo imposito vulnus suffumigant, undique veste circumdata, ne fumus dilabatur, tum carbonem eius super vulnus deligant.* Hard.

Aut potus in meri. Vide quae dicta sunt, XI, 30. Hard.

pilos attigere. Lapillus qualiscumque ab ea parte qua in terra erat, impositus plagae, levat dolorem. Item testa terra operta ex aliqua parte, sicut erat, imposita, liberare dicitur. Non debent respicere qui imponunt, et cavere ne Sol adspiciat. Vermes terreni triti impositi prosunt. Multa et alia ex his remedia sunt, propter quae in melle servantur. Noctua apibus contraria, et vespis, crabronibusque, et sanguisugis: pici quoque Martii rostrum secum habentes non feriuntur ab iis. Adversantur et locustarum minimae sine pennis, quos attelabos vocant. Est et formicarum genus venenatum: non fere in Italia. Solipugas Cicero appellat, solpugas Baetica. Iis cor vespertilionis contrarium, omnibusque formicis: salamandris cantharidas diximus resistere.

XXX. Sed in iis magna quaestio, quoniam ipsae venena sunt potae, vesicae cum cruciatu praecipuo. Cossinum equitem romanum, amicitia Neronis principis notum, quum is lichene correptus esset, vocatus ex Aegypto Medicus ob hanc valetudinem eius a

Sicut erat. Qua parte terra erat operta. HARD.

Vermes. Aetius, loc. cit. HARD.

Apibus. Apium ictibus, et vesparum, etc. HARD.

Adversantur. Pico nempe Martio. HARD.

Quos attelabos vocant. Ἀττέλαγος et ἀττέλεβος Graecis. Sic XVII, 38, quos Theophrastus ἀττελέβους dixerat, ipse locustas reddidit, ut ibi monuimus. In Indice Pliniano, *attelebis*. H.

Solipugas Cicero appellat. Frequentes in Sardiniae metallis. DALEC. — *Solipugas*. Ita MSS. Reg. 1, 2, etc. De his egimus ad librum octavum. H.

Salamandris. Cap. 23 libri huius HARD.

XXX. *Sed in iis magna quaestio* An iis sit utendum necne, et an integris, an ademptis alis, capite, pedibus. DAL. — *Sed in iis*, etc. Plusne damni afferunt quam auxilii? quae ratio atque mensura in illis miscendis, quis in ebibendis aut applicandis modus? etc. AJ.

Vesicae. Dioscorides quoque in Al. cap. 1, hunc vesicae cruciatum iis contingere auctor est, qui cantharides hauserint. Idem Aetius, serm. 13, c. 49, pag. 262. HARD.

Cossinum. Inscriptio vetus apud Gruterum, p. 513: COSINI. AVG. LIB. A. RATIONIBVS. *Hard*.

Caesare, quum cantharidum potum praeparare voluisset, interemit. Verum illitas prodesse non dubium est, cum succo taminiae uvae et sevo ovis vel caprae. Ipsarum cantharidum venenum in qua parte sit, non constat inter auctores. Alii in pedibus et capite existimant esse, alii negant. Convenit tantum pennas earum auxiliari, in quacumque parte sit ve-

Verum illitas, Marc. Emp. cap. XIX, pag. 429, et Plin. Val. II, 56. H.

Ipsarum cantharidum venenum, etc. Hippocrates, lib. IV, τῆς διαίτης ὀξέων, pedes et caput detrahit : cuius iudicium Aetius sequitur. Galenus l. XI simplic. recitata historia medici cuiusdam audacioris, qui infeliciter dederat nunc corpora tantum, nunc alas, capita, pedes tantum, absque corporibus, integras se dare profitetur, tanquam in capite, pedibus, alis vis quaedam sita sit, earum venenum obtundens. Rationem totam eam positam esse puto, primum in modo, ut grana tria solum vel quatuor imperentur ; deinde in mixtura, ut adiiciatur et quod urinam provocat, et quod earum venenum mitiget : ac postremo in statu corporis aegrorum, ne dentur deploratis, quibus ob scirrhos viscerum morbus insanabilis est. Refert et non parum in iis deligendis cure, quod tutiores et meliores sint aliis collectae in tritico, versicolores, virgatae. Dalec.

Alii. Galen. de Fac. simpl. Med. lib. XI, pag. 313, tom. XII, quosdam ait alas tantum pedesque in medicamenta addere : alios tantum corpora, velut Hippocratem inferius laudandum : se vero totas iniicere. Vide eiusdem comm. 4 in lib. Hippocrat. de Victu in acutis, tom. XI, p. 181. Hard.

Convenit) *Sunt qui earum alas ac pedes*, inquit Diosc. II, 66, *pro antidoto esse velint iis qui ipsa, hauserint*. Οἱ δὲ τὰ πτερὰ αὐτῶν καὶ τοὺς πόδας τοῖς πιοῦσιν αὐτὰς ἀντιφάρμακον ἀνέγραψαν. H. — Analyseos chimicae peritissimus Robiquet, perpulchris circa cantharidem observationibus hoc decrevit, nec viridi principio, nec nigro insolubili neque luteo quod in aqua vel alcoholo solubile, vim vesicantem inesse, sed principio cuidam, ut aiunt, *sui generis*, quod, candidum et cristallinum, aqua nequaquam solvit; solvunt alcohol fervidum, aether, oleum. Huic nomen cantharidina. Cantharidi inesse praeterea phosphates e calce, e magnesia, aliquantulum acidi tum acetici, tum urici, sed prioris minus. Vricum tamen deest, si vetus cantharis est. Videtur alis praecipue inesse vis. Vnde Nostras aptissime :

Meurs, il le faut, meurs! ô toi qui recèles
Des dons puissans à la volupté chers
Rends à l'amour tous le feu que tes ailes
Ont à ce dieu dérobé dans les airs.

Caeterum dubitare iure potes utrum nostra vere cantharis, *C. vesicatoria*, Geof. S. H. *Lytta vesicatoria*, Fabr. (*Meloë vesicatorius*), Nostro et antiquis nota fuerit, dum huic elytra dant, quae lineae luteae oblique distinguunt; quod magis *Mylabro cichoreae* convenit : sed ille easdem prope habet virtutes quas lytta. Al.

nenum. Ipsae nascuntur ex vermiculo, in spongia maxime cynorrhodi quae fit in caule, sed fecundissime in fraxino: caeterae in alba rosa, minus efficaces. Potentissimae inter omnes variae, luteis lineis, quas in pennis transversas habent, multum pingues: inertiores minutae, latae, pilosae: inutilissimae vero, unius coloris, macraeque. Conduntur in calice fictili non picato, et linteo colligato, congestae rosa matura, et suspenduntur super acetum cum sale fervens, donec per linteolum vaporentur, postea reponuntur. Vis earum adurere corpus, crustas obducere. Eadem pityocampis, in picea nascentibus: eadem bupresti, similiterque praeparantur. Efficacissimae omnes ad lepras lichenasque dicuntur et menses ciere et urinam. Ideo Hippocrates et hydropicis dabat. Cantharides

In spongia maxime cynorrhodi. De cynorrhodi spongia diximus l. XXIV, cap. 74, et lib. XXV, c. 6. H.

Potentissimae. Haec totidem verbis Dioscorides lib. II, c. 65. H.

Conduntur. Dioscorides totidem verbis, et Galenus fere, locis citatis. H.

Non picato. Ἀκόνιτον vocat Dioscorides; τὸ μὴ κεκονισμένον ὡς βχλῶ, inquit, εἰς ἀκόνιτον ἀγγεῖον, etc. Alias ἄπισσον vocat, de thalasso melite tractans lib. V, c. 16, quod contrarium est τῷ πεπισσωμένῳ. Dalec.

Vaporentur. Vapore aceti ferventis necentur. Dioscorides: Ἀτμῷ ζέοντος ὄξους δριμυτάτου.... ἕως ἂν πνιγῶσι. Hard.

Vis. Diosc. lib. II, cap. 66. H.

Eadem pityocampis. Vis eadem inest et pityocampis. Totidem verbis Diosc. loc. cit. Pityocampas alii pinorum erucas vocant: Plinius, picearum: scilicet πίτυς ipsi picea est, ut saepe monuimus lib. XVI, Gallis, *chenille de pin.* Buprestin genus esse cantharidis, virosi gustus et odoris, scribit Aëtius, 13, cap. 50, pag. 262, βούπρηστις et βουπρήστης. H.

Efficacissimae. Dioscorides loc. cit. et Marc. Empir. cap. xix, pag. 129. Hard.

Dicuntur. Diosc. loc. cit. H.

Ideo. Libro de victu in morbis ac. t. 104: Πόμα ὑδρωπιῶντι. Κανθάριδας τρεῖς, ἀφελὼν τὴν κεφαλὴν ἑκάστης, καὶ πόδας, καὶ πτερά, τρίψας ἐν τρισὶ κυάθοις ὕδατος τὰ σώματα, etc. H.

Hippocrates et hydropicis dabat. Lib. IV rationis victus in morbis acutis. Dalec.

Cantharides obiectae sunt, etc. Hoc est, hoc exprobratum; hoc vitio Catoni datum est, quod canth. vendidisset. Respexit ad hanc materiam Seneca lib. VI, cont. 4: *Venenum Cato vendidit: quaerite an proscripto licuerit emere, quod licuit Catoni vendere.* Dal.

obiectae sunt Catoni Vticensi, ceu venenum vendidisset in auctione regia, quoniam eas sestertiis LX addixerat. Et sevum autem struthiocamelinum tunc venisse sestertiis XXX obiter dictum sit, efficacioris ad omnia usus, quam est adeps anserinus.

XXXI. Diximus et mellis venenati genera: contra quod utuntur melle, in quo apes sint mortuae. Idem potum in vino, remedium est vitiorum, quae e cibo piscium gignuntur.

XXXII. In canis rabiosi morsu tuetur a pavore aquae, capitis canini cinis illitus vulneri. Oportet autem comburi omnia eodem modo, ut semel dicamus, in vase fictili novo, argilla circumlito, atque ita in furnum indito. Idem et in potione proficit. Quidam ob id edendum dederunt. Aliqui et vermem e cadavere canino adalligavere: menstruave canis in panno subdidere calici, aut intus ipsius caudae pilos

In auctione regia. In auctione bonorum Ptolemaei, regis Cypri, de qua Plutarchus in Catone minore, p. 477. HARD.

Sestertiis LX. Sive, ut planior res fiat, sestertium sexaginta millibus: gallic. monetarum 11,000 fr. AJ.

Et sevum autem. Struthionis sevum ad multa esse medicamenta utile, etiam Phile prodidit, de Anim. Propriet. 28, πολλῶν ὀδυνῶν φάρμακον. HARD.

Tunc venisse sestertiis. In singulas libras. DAL. — *Sestertiis XXX.* Sive sestertium millibus triginta: monetae gallicae libris 5500. Haec sevi illius indicatio seu aestimatio fuisse videtur in singulas libras. HARD.

XXXI. *Diximus.* Lib. XXI, cap. 44 sq. HARD.

XXXII. *In canis rabiosi.* Sext. Plat. cap. IX, tit. 29 de cane, et Plin. Val. III, 50, ad verbum. H.

Quidam ob id edendum. Ita libri omnes, etiam MSS. Interpolatoris cuiuspiam coniectura est futilis, quam Dalec. ex vetusto nescio quo exemplari affert: *quam ob id bibendum.* Nam reclamant praeterea auctores vetusti: Plinius Valer. lib. III, cap. 50: *Cinis capitis canini*, inquit, *illitus abigit aquae pavorem: aut caput canis devoratum.* Sext. Platon. cap. IX de cane tit. 20 ad canis rabidi morsus: *Caput rabidi canis et iecur coctum dato ei qui morsus fuerit, sanat.* H.

Aliqui et vermem. Plin. Valer. loc. cit. Sext. Plat. de cane cap. IX, tit. 21 ad canis rabidi morsus: *Vermiculus canis mortui in collo suspensus sanat.* H. — Quin et quibusdam placuit sal depuratum canis rabidi! AJ.

Subdidere. In quo bibiturus aeger. Sic libri omnes, etiam MSS.

combustos insuere vulneri. Cor caninum habentem fugiunt canes. Non latrant vero, lingua canina in calceamento subdita pollici: aut caudam mustelae, quae abscissa dimissa sit, habentes. Est limus salivae sub lingua rabiosi canis, qui datus in potu, fieri hydrophobos non patitur. Multo tamen utilissime iecur eius, qui in rabie momorderit, datur, si possit fieri, crudum mandendum: si minus, quoquo modo coctum, aut ius coctis carnibus. Est vermiculus in lingua canum, qui vocatur a Graecis lytta, quo exempto

Cor. Sext. Plat. de cane cap. IX, tit. 27, ne canes sint molesti: *Cor canis si quis secum habuerit, canes ei molesti non erunt.* HARD.

Non latrant vero. Hanc vim denti quoque Habdarrhamanus adscribit, cap. XXVI, p. 105: *Dentem canis qui caninus dicitur, si quis appendet ex brachio, et inter canes transibit interdiu, vel noctu: nequaquam in eum latrabunt.* HARD.

Aut caudam mustelae. Quae viva dimissa sit, post abscissam caudam. Aelian. Histor. Anim. lib. IX, c. 55. HARD.

Est limus salivae. Totidem verbis Plin. Val. lib. III, c. 50. H.

Hydrophobos. Ὑδροφόβους, *aquae metuentes.* De hac insanabili lue diximus lib. VII, cap. 63. Cael. Aurel. lib. III, c. 9, *aquifugas* dixit: glossae *lymphatus.* Synonymiae exterae: *cynolysson* Cael. Aurel. *phobodipson* id. vulg. *aërophobia, panophobia,* vel *pantophobia, cynantropia, brachypotia; angina spasmodica* Fothergill, *rabies furiosa* Bosquil. *toxicosis rabica* Baumes, *tetanos rabicus* Girard. Theod. Prisc. lib. II, part. 1, cap. 8: *Hydrophobicorum causam aliqui ex morsu canis rabiosi, aliqui ex serpentium venire asseverant... Aerem serenum, veluti pluvinsum perhorrescunt. Vitare etiam bibendi consuetudinem tentant,* etc. H. et AJ.

Multo tamen utilissime. Diosc. lib. II, cap. 49: Κυνὸς λυσσῶντος ἧπαρ βιβρωσκόμενον ὀπτὸν ὑπὸ τῶν δηχθέντων ὑπ' αὐτοῦ, ἀπεριπτώτους ὑδροφοβίας τηρεῖν πιστεύεται. Galen. item de Fac. simpl. Med. lib. IX, cap. 1, pag. 299. Sic etiam totidem verbis Plin. Val. loc. cit. HARD.

Est vermiculus in lingua canum, qui vocatur a Graecis lytta. Olim *lytra.*

A Graecis. Sic MSS. omnes, et Parmens. editio, aliaeque fere. Quum affectus canum λύσσα vel λύττα sit, hoc est, rabies: etiam vermiculo ei, quo rabiem hanc concitari putant, id nomen fuit. Gratius in Cyneg. *Namque subit nodis qua lingua tenacibus haeret, Vermiculum dixere, mala atque incondita pestis.* H. — Nullus h. l. vermiculus; sed videntur ad linguae frenum exsistere (ni fallitur Ant. Mar. Salvatori, Medicus Petropoli, epist. ad Morrichini, profess. romanum; cf. Diar. univ. sc. medic. sept. 1819) pustulae albidae quae

infantibus catulis, nec rabidi fiunt, nec fastidium sentiunt. Idem ter igni circumlatus, datur morsis a rabioso, ne rabidi fiant. Et cerebello gallinaceo occurritur. Sed id devoratum anno tantum eo prodest. Aiunt et cristam galli contritam efficaciter imponi, et anseris adipem cum melle. Saliuntur et carnes eorum, qui rabidi fuerunt, ad eadem remedia in cibo dandae. Quin et necantur catuli statim in aqua, ad sexum eius qui momorderit, ut iecur crudum devoretur ex iis. Prodest et fimum gallinaceum, dumtaxat rufum, ex aceto impositum: et muris aranei caudae cinis, ita ut ipse, cui abscissa sit, vivus dimittatur: glebula ex hirundinum nido illita ex aceto: vel pulli hirundinis combusti: membrana sive senectus anguium, vernatione exuta; cum cancro masculo ex vino trita. Nam etiam per se reposita in arcis armariisque, tineas necat. Tanta vis mali est, ut urina quoque calcata rabiosi canis noceat, maxime hulcus habentibus. Remedio est fimum caballinum adspersum aceto, et calfactum in fico impositum. Minus hoc miretur, qui cogitet, lapidem a cane mor-

sponte post tredecim dies rumpuntur; at hi, qui hoc observavere (Inc. in Russic. prov. Poltava), nono die eas rumpunt, eiiciente aegro diligentissime humorem et τὸ ἴχωρ quod solum morbi causa ibi esse fertur. Aj.

Idem ter igni circumlatus. Sext. Plat. de cane, cap. IX, lit. 8 ad morsus rabidi canis. Hard.

Anno tantum eo prodest. Annua vis medicamenti, ut et vermiculorum phalangii lanuginosi, cap. 4 huius lib. Dalec.

Aiunt. Plin. Val. ad verbum lib. III, cap. 50. Hard.

Saliuntur. Plin. Val. loc. cit. H.

Quin et catuli necantur. Iisdem verbis Plin. Val. loc. cit. Hard.

Ad sexum eius. Pro ratione sexus canis illius qui momorderit: nam si femina fuerit, et feminei pariter generis catulus necandus: si masculus contra, et mas catellus. H.

Prodest. Plin. Val. loc. cit. H.

Glebula. Plin. Val. loc. cit. H.

Vernatione. Membrana, quam angues verno tempore exuerunt. Vernatio non ipsum hic corium vetus, quo serpentes exuuntur, sed corii, seu membranae, verno tempore abiectio, Cap. 35, Ipsum corium est. H.

sum, usque in proverbium discordiae venisse. Qui in urinam canis suam egesserit, torporem lumborum sentire dicunt. Lacerta, quam hi sepa, alii chalcidicen vocant, in vino pota morsus suos sanat.

XXXIII. Veneficiis ex mustela silvestri factis, con-

In proverbium discordiae venisse. Vetus proverbium est, κύων εἰς τὸν λίθον ἀγανακτοῦσα *canis in lapidem saeviens*: in eos qui mali causam auctori non imputant, ut si quis iracundiae vitium iuventae, non stultitiae tribuat. Plato, l. V, de Republ. eos qui caesos spoliant, facere ut canes ait, in lapidem saevientes, omisso eo qui iecit. Pacuvius in armorum iudicio, *Canis quum percussus est lapide, non tam illum qui se icit, quam eum ipsum lapidem quo icta est, petit.* Erasmus. In opinione vulgi fuit, quibus in aedibus esset lapis a cane morsus, discordia, et intestinis dissensionibus omnia perturbari. Itaque si quando viderent una habitantes discordes, rixisque et iurgiis inter se discrepantes et tumultuantes, lapidem a cane morsum in ea domu familiaque esse dicebant. Dal. — *In proverbium.* Fortassis ita dictitabant in hominem conviciatorem ac rixosum: *Hic lapidem calcavit a cane morsum.* Vide Erasmum Chiliad. IV, cent. 5, ad 25. Hard.

Lacerta Scholiast. Nicand. in Ther. pag. 37: Ἡ δὲ σὴψ ὁμοία ἐστὶ τῇ σαύρᾳ· καλεῖται δὲ καὶ χαλκίς. Ἔχει δὲ ἐπὶ τοῦ νώτου χαλκιζούσας ῥάβδους· ἔστι δὲ ὀκτὼ παλαιστῶν. Σὴψ δὲ καλεῖται, παρὰ τὸ σήπειν τοὺς πληγέντας. Γίνεται δὲ ἐν Συρίᾳ καὶ Λιβύῃ, καὶ Κύπρῳ, καὶ διατρίβει ἐν πέτραις. Genus igitur lacertae est his regionibus incognitum. Hard. — Herpeti genus de quo ambigitur, dum saurium hi asseverant, hi ophidium. Nos, cum plerisque, e sauriis esse credimus, nec dissentit Noster. Chalcidice, ut patet, propterea dictus est, quod nitore quasi metallico corporea lorica esplendescit. Seps a graeco σήπειν, quasi virus effunderat, quo cuncta repente putrescerent. Aelian. lib. XVI, cap. 40: Ἐκ τούτων οὖν πατάξαν τὸ θηρίον, εἶτα ἀφίησι τὸν ἰόν· σήπει δὲ παραχρῆμα καὶ ἀναιρεῖ τάχιστα. Rem falsissimam esse commonstraverunt Sauvages, et Fr. Settl, si, ut placet, cum tridactylo saurio idem censendus est. Sed in Sardinia nunc quoque creditur vulnus inferre lethificum equabus: huic ibi nomen *Cicigna*. Hodiernus seps (nam hoc nomine etiam praeter antiquum sepa designatur) est sauriorum urobaenorum. Characteres: brevissimi pedes quatuor, squammarum imbricatio, corpus praelongum, orvetino simillimum. Quatuor praecipue norunt, pentadactylum nempe, tetradactylum, tridactylum et monodactylum. Ajass.

Chalcidicen. Sic MSS. omnes. Et Dioscorid. lib. II, cap. 70: Σὴψ, ἣν ἔνιοι σαύραν ἐκάλεσαν Χαλκιδικὴν, ἐν οἴνῳ ποθεῖσα τοὺς ὑπ' αὐτῆς δηχθέντας ἰᾶται. Et qui Dioscoridem totidem verbis exscripsit Galenus de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 1, p. 314. Hard.

XXXIII. *Veneficiis.* Venenis ex illius felle paratis: ut dictum est cap. 16. Hard.

trarium est ius gallinacei veteris large haustum: peculiariter contra aconitum, addi parum salis oportet. Gallinarum fimum dumtaxat candidum, in hyssopo decoctum, aut mulso contra venena fungorum boletorumque: item inflationes, ac strangulationes: quod miremur, quum si aliud animal gustaverit id fimum, torminibus et inflationibus afficiatur. Sanguis anserinus contra lepores marinos valet, cum olei aequa portione. Item contra mala medicamenta omnia asservatur cum Lemnia rubrica et spinae albae succo, pastillorum drachmis quinque, qui in cyathis ternis aquae bibantur: item mustelae catulus, ut supra diximus, praeparatus. Coagulum quoque agninum adversus omnia mala medicamenta pollet: item sanguis anatum Ponticarum. Itaque spissatus servatur, vinoque diluitur. Quidam feminae anatis efficaciorem putant. Simili modo contra venena omnia, ciconia-

Ex mustela. Ex illius felle, quod efficax est contra aspides, caetero venenum. Supra cap. 4 huius lib. Dal.

Gallinarum. Hoc bibi cum posca, σὺν ὀξυκράτῳ, iubet Dioscorid. in Alex. cap. 23, adversus fungorum venenum. Cum melle lib. IV, cap. 83. Hard.

Venena fungorum boletorumque astringit. In scripto codice, *contra venena fungorum boletorumque.* Nam verbum *astringit*, superfluit. Pint.

Quum si aliud animal gustaverit. Colum. de R. R. lib. VI, c. 5: *Cavendum est, ne ad praesepia boum sus aut gallina perrepat: nam hoc quod decidit, immixtum pabulo, bubus affert necem.* Hard.

Sanguis. Sic Dioscor. in Alex. cap. 30. Calentem cum passo propinat Aetius, serm. XIII, cap. 53, pag. 263. Plin. Val. hunc locum expressit totidem verbis, lib. III, c. 53. Hard.

Mustelae catulus. In fictili novo crematus, ut dictum est initio huius capitis. Dalec.

Vt supra diximus. Cap. 16. Hard.

Coagulum. Totidem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 53. Hard.

Item sanguis. Plin. Valer. loc. cit. Auctor Kiranidum, pag. 126: *Anatis sanguis calidus: aut siccus, cum vino bibitus, salvat bibentem ab omni veneno, et eos qui a vipera morsi sunt, sanat.* Hard.

Anatum Ponticarum. Quae scilicet multis medicatis herbis pascuntur. Dalec.

Ciconiarum. Plin. Valer. loc. citat. Auctor Kiranidum, p. 129, hanc vim contra venena omnia echino adiudicat, hoc est, interiori membranae ventriculi ciconiae. Hard.

rum ventriculus valet, coagulum pecoris. Ius ex carne arietum privatim adversus cantharidas: item lac ovium calidum, praeterque iis qui buprestin aut aconitum biberint. Columbarum silvestrium fimum privatim contra argenti vivi potum. Contra toxica, mustela vulgaris inveterata, binis drachmis pota.

XXXIV. Alopecias replet fimi pecudum cinis cum oleo Cyprino et melle: item ungularum muli vel mulae ex oleo myrteo. Praeterea (ut Varro noster tradit) murinum fimum, quod item muscerdas appellat. Et muscarum capita recentia, prius folio ficulneo

Caulis ius ex carne arietum. Verbum *caulis* desideratur in vetusto exemplari. PINT. — *Ius*, etc. Aetius serm. XIII, cap. 49, pag. 262, ad eos qui cantharidas hauserunt: *Danda etiam iura pinguia porcina, aut ovilla, aut anserina: carnes etiam agninae*, etc. Scrib. Larg. comp. 189, ad cantharidas: *Adiuvat bene et ius pingue agninum*, etc. HARD.

Praeterquam his qui buprestin aut aconitum biberint. Scrib. *Praeterque his qui buprestin aut aconitum biberint*, tum ex antiquo codice, tum etiam ex Dioscoride qui lib. VI prodesse lac adversus utrumque venenum tradit PINT. — *Praeterque*, etc. Praetereaque iis qui buprestin hauserint. His vero eadem medicamenta scribit Dioscorid. in Alexiph. cap. III, quae sunt iis accommodata, quibus exhibitae cantharides fuerint. Sic porro MSS. omnes habent: non, ut editi libri, praeterquam, contra scriptoris mentem. HARD.

Contra toxica. Plin. Valer. ad verbum, lib. III, cap. 53. HARD.

XXXIV. *Item ungularum muli.* Vngulas asini ad alopecias commendat Aetius, lib. VI, cap. 55, pag. 232. Muli iecur, Sext. Plat. cap. XV de mula, vel burdone, lit. 4. HARD.

Vt Varro noster tradit. Sic Reg. 1. At in R. 2 sincerius, *ut Varro narrat.* HARD.

Murinum. Varroni subscribunt Aetius loc. cit. Alex. Iatr. lib. I, cap. 4, et Galen. de Ther. ad Pis. cap. IX, p. 942. Marc. Emp. cap. VI, pag. 45: *Stercus murinum cum aceto tritum ad alopecias unctas*, etc. HARD.

Muscerdas appellat. Situm, bonm, murium stercus, sucerda, bucerda, muscerda, atque adeo hominis homerda priscis dictum est, ἀπὸ τοῦ ἀμέρδειν, τοῦτ' ἔστι τὸ ἀφανίζειν, dicta haec volunt, quod stercus prae foeditate amoveatur a conspectu. In veteri Glossario, rotunda stercora strunti et σπελέθοι vocantur. DALEC. — *Muscerda*, etc. Merda, inquit Vossius in Etymol. generale est nomen. Vsus eo Horatius. Specialia sunt, *muscerda*, quo murium stercus signari ait Festus: *sucerda* stercus suillum. Vnde in Glossis *sucerda* χοιρεία κόπρος. Similia sunt *capricerda*, *bucerda*, atque adeo *homerda*. Vide ibi plura. HARD.

Et muscarum capita. Marc. Emp.

asperatas. Alii sanguine muscarum utuntur. Alii decem diebus cinerem earum illinunt cum cinere chartae, vel nucum, ita ut sit tertia pars e muscis. Alii lacte mulierum cum brassica cinerem muscarum subigunt, quidam melle tantum. Nullum animal minus docile existimatur, minorisve intellectus: eo mirabilius est. Olympiae sacro certamine, nubes earum immolato tauro, Deo quem Myiodem vocant, extra

c. VI, pag. 46: *Muscarum capita combusta, et cum melle trita, capitique illita, mire alopecias tollunt.* Theod. Prisc. I, 2, de capillis cadentibus: *Capita muscarum cum melle contrita, par beneficium faciunt in continendo capillo: ut capilli, etiam post combustionem exeant, si fieri velis.* Hard.

Prius folio ficulneo asperatas. Prius folio ficus perfricatas paulo asperius alopecias sanat. Aetius loc. cit. *Alopecia prius linteo perfricata, deinde levi scarificatione, aut carpis aut ficulneae foliis irritata, medicamentum cum frictione illines*, etc. Prisc. loc. cit. *Ficus folia sicca tundes, et cribellabis: et ex eo pulvere loca confricabis*, etc. Hard.

Quidam melle tantum. Quos Plin. Val. et Marc. Prisc. ante laudati sequuti sunt. Hard.

Olympiae. Apud Eleos Olympia est, ut in geographicis vidimus, lib. IV, cap. 6. H. — Sic Aelian. lib. V, cap. 17: Αἱ μυῖαι αἱ Πισάτιδες, κατὰ τὴν τῶν Ὀλυμπίων ἑορτὴν ὡς ἂν εἴποις, σπένδονται καὶ τοῖς ἀφικνουμένοις καὶ τοῖς ἐπιχωρίοις. Ἱερείων γοῦν καταθυομένων τοσούτων, καὶ αἵματος ἐκχεομένου, καὶ κρεμαμένων κρεῶν, αἵδε ἀφανίζονται ἑκοῦσαι, καὶ τοῦ γε Ἀλφείου περαιοῦνται ἐς τὴν ἀντιπέραν ὄχθην. Καὶ ἐοίκασι τῶν γυναικῶν τῶν ἐπιχωρίων διαλλάττειν οὐδὲ ὀλίγον, εἰ μὴ ἄρα τι ἐγκρατέστεραι αἱ μυῖαι ἐκεῖναι τῶν γυναικῶν ὁμολογοῦνται τοῖς ἔργοις· τὰς μὲν γὰρ ὁ τῆς ἀγωνίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν σωφροσύνης νόμος ἐλαύνει τὰς γυναῖκας· αἱ δὲ μυῖαι ἑκοῦσαι τοῖς ἱεροῖς ἀφίστανται, καὶ ἐν μὲν ταῖς ἱερουργίαις καὶ παρὰ τὸν τῶν ἄθλων χρόνον τὸν νενομισμένον ἑκοῦσαι ἀπαλλάττονται. Λύτο δ' ἀγὼν, αἱ δὲ ἐπιδημοῦσιν ὥσπεροῦν καθόδου τυχοῦσαι ψηφίσμασι φυγάδες, εἶτα ἐπιῤῥέουσιν εἰς τὴν Ἦλιν αἱ μυῖαι αὖθις ὡς αἱ γυναῖκες. Cf. item XI, 8, ubi in Apollinis templo, si fabulae fidem adhibueris, postquam carnium parte sua donatae sunt muscae, abscedunt, non ante reversurae, quam sacra peracta fuerint. Aj.

Quem Myiodem vocant. Levissimis de causis talia cognomina diis tributa, ut Herculi, Conopionos et Ipoctoni: Apollini, Erythibii, Sminthei, Pornopionos. Vide Rhodig. lib. VI, cap. 7. Myiagrus autem hic deus dicitur lib. X, cap. 28. Morem eius sacrificii ab Hercule profectum narrant, qui quum in Olympia rem sacram diis faceret, muscarum infesta multitudine, Iovi ἀπομυίῳ sacris factis, ultra Alpheum illas abegit. Ex hac historia μυιώδη, sive ἀπόμυιον θεὸν, Iovem fuisse intelligimus. Apud Pausaniam, lib. VIII, nundinis quae ad Alipheram Arcadiae celebrantur, heroi Myiagro res divina fit hostiis,

territorium id abire. Alopecias cinis e murium capitibus, caudisque, et totius muris, emendat: praecipue si veneficio acciderit haec iniuria. Item herinacei cinis cum melle, aut corium combustum cum pice liquida. Caput quidem eius ustum per se, etiam cicatricibus pilos reddit. Alopecias autem in ea curatione praeparari oportet novacula, et sinapi. Quidam ex aceto uti maluerunt. Quae de herinaceo dicuntur, omnia tanto, magis valebunt in hystrice. Lacertae quoque, ut docuimus, combustae, cum radice recentis arundinis, quae ut una cremari possit minutim fin-

ut eius implorato numine, inter immolandum a muscarum protervia tuti sint. Herculis quidem sacellum, quod in foro Boario fuit, muscae non ingrediebantur. Invocabant et Cyrenenses Achorem, vel ut Nazianzenus ait Acaron muscarum deum, protinus abeunte eo taedio. Nam in Actio templo Apollinis, quum panegyricis sacra et salutationes in honorem dei fiunt, muscis bos immolatur, cuius cruore δεκασθεῖσαι, placatae et saturae evanescunt, et aufugiunt. Rhodig. lib. XXIII, c. 30; Alex. ab Alex. lib. I, cap. 13. Lepide Plautus in Mercatore, muscam curiosum exploratorem vocat: *Nequidquam abdidi, abscondidi, abstrusam habebam; Musca est meus pater: nihil potest clam illum haberi.* Dal. — *Myiodem.* Μυιώδης graece dicitur, qui et Μυίαγρος, de quo vide quae diximus lib. X, c. 40. Vide et Aelian. Hist. l. V, c. 17. H.

Alopecias. Auctor Kiranidum pag. 86: *Muris caput comburе, cum adipe porcino, vel ursino, et cinerem tere, et inunge alopeciam, et sanabitur.* Galenus item de Ther. ad Pis. c. 9, pag. 947. Hard.

Item herinacei cinis. Haec totidem fere verbis Phile de Propr. Anim. p. 108: Τοῦ γοῦν ἐχίνου τὴν σποδὸν κεκαυμένου Πίττῃ νεωστὶ συντεθεῖσαν εἰς χρῖσιν, Φύειν ἰατροὶ καὶ ψιλοῖς φασὶν τρίχας. Et Alex. Iatr. l. I, c. 4: *Et echini chersei (hoc est, terrestris herinacei) cinis cum pice liquida admixtus stercori capri: capillos generat, et nitro sanat illinitus.* Item Marc. Emp. c. VI, p. 46. Hard.

Caput. Marcell. Empir. l. c. Hard.

Et sinapi. Quo ad ruborem usque fricetur cutis capitis. Dal. — *Et sinapi.* Quo caput ante perfricetur. Pro sinapi carpam acerrimam Marc. Emp. adhibet, c. VI, p. 45. Hard.

In hystrice. Est enim hystrix Africanus herinaceus. Dal. — *In hystrice.* Est enim hystrix silvestre herinaceorum genus, lib. VIII, cap. 53: *Amplior vero in medico usu potentia est feris eiusdem generis*, ut Plinius admonet cap. 42. Hard.

Ut docuimus. Eo modo combustae quo docuimus comburi oportere cap. 32. Hard.

Cum radice recentis arundinis. Radicem arundinis addit Aetius, lib. VI,

denda est: ita myrteo oleo permixto cineres capillorum defluvia continent. Efficacius virides lacertae omnia eadem praestant. Etiamnum utilius admixto sale, et adipe ursino, et caepa tusa. Quidam denas virides in decem sextariis olei veteris discoquunt, contenti semel in mense ungere. Pellium viperinarum cinis, alopecias celerrime explet: item gallinarum fimum recens illitum. Corvi ovum in aereo vase permixtum illitumque deraso capite nigritiam capilli affert: sed donec inarescat, oleum in ore habendum est, ne et dentes simul nigrescant. Idque in umbra faciendum, neque ante quatriduum abluendum. Alii sanguine et cerebro eius utuntur cum vino nigro. Alii excoquunt ipsum, et nocte in concubia in plumbeum vas condunt. Aliqui alopecias cantharide trita illinunt cum pice liquida, nitro praeparata cute. Caustica vis earum, cavendumque ne exhulcerent alte. Postea ad hulcera ita facta, capita murium, et fel

cap. 55, pag. 232, in medicamenta ad alopecias. Hard.

Pellium. Marc. Emp. cap. vi, pag. 46, et Plin. Val. lib. I, cap. 6. H.

Item gallinarum fimum. Marc. Emp. cap. vi, pag. 45, et Plin. Val. lib. I, cap. 7. Hard.

Corvi. Manuel Phile, totidem fere verbis de Anim. Propr. pag. 30: Πλὴν τοῦτο πιστὸν, ὡς μελαίνει τὰς τρίχας Τοῦ κόρακος ᾠὸν συντεθὲν τῇ μυρσίνῃ. Χρὴ μέν γε, βασιλεῦ, τὸν θολοῦντα τὴν κόμην, Μύσαντα τῷ στόματι τότε συνέχειν στέαρ, Μὴ καὶ τὸ λευκὸν τῶν ὀδόντων αὐτίκα Τραπὲν μελανθῇ, τῆς βαφῆς προηγμένης. *Sed hoc fide dignum, quod ova eius pilos Permixta myrto denigrant. At qui suas Adulterat tali comas medicamine, adipem ore contineat oportet, ne simul Nigrescat album dentium cum crinibus, Infectione hac contrahens nigredinem* Sic etiam ad verbum Aelianus, Hist. Anim. l. I, cap. 48; Marc. Emp. cap. vi, pag. 46; Sext. Plat. part. 2, cap. vi de corvo. Theod. Pric. lib. IV: *Sane sub hora infectionis, oleum intra os habendum est, ne dentes nigrentur.* Hard.

Permixtum. Agitatum. Hard.

Concubia. Intempesta, *quum omnes cubant*, vel *concumbunt.* Vox haec etiam Tullio nota. Graeci dicunt, νυκτὸς ἀκμαζούσης. De *in* dubitamus vehementer an sit e manu Plinii. Hard. et Ed. P.

Caustica. Iisdem fere verbis Diosc. II, 69. Hard.

murium, et fimum, cum elleboro et pipere illini iubent.

XXXV. Lendes tolluntur adipe canino, vel anguibus in cibo sumptis anguillarum modo: aut vernatione eorum, quam exuunt, pota. Porrigines felle ovillo cum creta Cimolia, linito capite, donec inarescat.

XXXVI. Capitis doloribus remedio sunt cochlearum, quae nudae inveniuntur nondum peractae, ablata capita, ex his lapidea duritia exempta: est autem calculi latitudine: quae adalligantur, et minutae fronti illinuntur tritae. Item oesypum: ossa e capite vulturis adalligata, aut cerebrum cum oleo et cedria peruncto capite et intus naribus illitis. Cornicis cerebrum coctum, in cibo sumptum, vel noctuae, idem praestat: gallinaceusque si inclusus abstineatur die

XXXV. *Porrigines.* Haec mihi potior lectio visa est, Reg. 1 cod. auctoritate stabilita, quam Chiffl. aut R. 2, in quibus *prurigines* scribitur. Quamquam et his posterioribus exemplaribus suffragantur auctores duo, sed non diligentissime omni ex parte castigati. Marc. Emp. IV, pag. 40: *Prurigines capitis discutit fel ovillum cum creta Cimolia, donec arescat: mirum est.* Totidemque verbis Plin. Val. lib. I, cap. 4: Sed *porrigines* utrobique scribi censemus oportere. H.

XXXVI. *Capitis doloribus.* Q. Seren. de medendo capiti: *Profuit et cochleis frontem tractare retectis*: vel, ut alii legunt, *tractare minutis.* Dal.

Nondum. Nondum plane conformatae et sine testa. Hard.

Peractae. Perfectae et iusta sua magnitudine absolutae. Dal.

Item oesypum. Sic totidem plane apicibus syllabisque Reg. 2 cod. Prius legebatur, *Item aegypii ossa e capite, aut vulturis.* At abest ea vocula *aut* a libris omnibus conditivis. Oesypum et in aliis adhuc medicinis sequente capite adsciscitur. Hard.

Ossa. Plin. Val. lib. I, cap. 4, cuius lemma est, Capitis aegritudines et medela: *Ossa de capite vulturis*, inquit, *sub collo alligare prodest.* H.

Aut cerebrum. Sic Reg. 2 et alii: non ut libri editi, *cum oleo cedrino.* Sic etiam Marc. Emp. cap. 4, pag. 36 ad verbum. Tamen *cum oleo cedrino*, Sext. Plat. part. 2, cap. 11 de vulture, tit. 2 ad capitis dolorem. Theod. Prisc. IV, *de vulturis cerebro, mixto oleo perunctum caput*: hoc tantum. Hard.

Cornicis. Totidem verbis Marcell. Emp. l. c. Hard.

Gallinaceusque. Plin. Val. l. I, cap.

ac nocte, pari inedia eius qui doleat, evulsis collo plumis circumligatisque, vel cristis: mustelae cinis illitus: surculus ex nido milvi pulvino subiectus: murina pellis cremata ex aceto illito cinere. Limacis inter duas orbitas inventae ossiculum per aurem cum ebore traiectum, vel in pellicula canina adalligatum: quod remedium pluribus semperque prodest. Fracto capiti aranei tela ex oleo et aceto imposita, non nisi vulnere sanato, abscedit. Haec et vulneribus tonstrinarum sanguinem sistit. A cerebro vero profluentem, anseris sanguis aut anatis infusus; adepsque earumdem alitum cum rosaceo. Cochleae matutino pascentis arundine caput praecisum, maxime luna plena, lineo panno adalligant capitis doloribus licio: aut cera alba fronti illinunt, et pilos caninos panno adalligant.

1 ad verbum, et Marc. Emp. loc. cit. Hard.

Surculus. Plin. Val. et Marc. Emp. ll. cc. Hard.

Murina. Et hoc Plinii loco, Plin. alter Valer. lib. 1, cap. 1, et Marc. Emp. cap. 1, pag. 36, sunt corrigendi: quum in libris editis apud utrumque legatur, *Murenarum pellium*, pro *murinarum*: nequedum enim de piscibus, sed de terrestrium animalium medicinis tractatio nunc instituitur. Hard.

Limacis. Calculum vocat Marcellus Emp. cap. 1, p. 34: *Limaci*, inquit, *calculum quem in capite habet, tolle: quod non facile facies, nisi ei dum in via repit, caput subito abscideris: quem lapidem, quam diu tecum habueris, nunquam ullum dolorem capitis senties.* Hard.

Per aurem cum ebore traiectum. Legendum forte, *Per aurem ut ellobion traiectum*, vel, si mavis, *per aurium lobon traiectum*; nam in antiquo codice *aurum*, non *aurem*, legitur. Significat autem *ellobion* in aures, et *lobos* extremam partem aurium. Pint.

Fracto. Plin. Val. lib. I, cap. 1, et Marc. Emp. cap. 1, pag. 36. H.

Vulneribus tonstrinarum. Quae in tonsorum officinis recentia tractantur, vel tondendo radendoque fiunt. Dal.

Cochleae. In libris adhuc vulgatis: *Adepsque ... cum rosaceo coctus. Matutino pascentis hirundinis caput*, etc. In vetere Dalecampii exemplari, *matutino nascentis*: utrumque insulse. In Reg. 2, *coctae matutina pascentis harundine*, etc. quoniam vox ea *arundo* in libris veteribus quandoque adspiratur, etsi aliter Macrobius monet fieri oportere. Nostram emendationem stabiliunt veteres scriptores duo, nihil ut esse certius queat. Primum Marc. Emp. cap. 1, pag. 36: *Cochleae matutinum rorem pascentis caput arundine praeciditur, et in linteolo licio alligatur, colloque suspenditur: continuo medetur.* Et Plin. Val. lib. I,

XXXVII. Cerebrum cornicis in cibo sumptum, palpebras gignere dicitur: oesypum cum myrrha calidum specillo illitum. Idem praestare muscarum, fimique murini cinerem aequis portionibus, ut efficiatur dimidium pondus denarii, promittitur, additis duabus sextis denarii e stibi, ut omnia oesypo illinantur: item murini catuli triti in vino vetere ad crassitudinem acopi. Pilos in his incommodos, evulsos renasci non patitur fel herinacei: ovorum stellionis liquor: salamandrae cinis: lacertae viridis fel in vino albo, Sole coactum ad crassitudinem mellis in aereo vase: hirundinis pullorum cinis cum lacte tithymali spumaque cochlearum.

cap. 1 de capilis aegritudinibus et medela: *Cochleae matutino se pascenti caput arundine praeciditur, et in linteo licio alligatur, colloque suspenditur.* Hard.

XXXVII. *Palpebras gignere dicitur.* Pilos palpebris sive genis adhaerentes. Hard.

Oesypum cum myrrha calidum penicillo illitum. Rectius in nostro apographo, *specillo illitum.* Pint. — *Oesypum cum myrrha calidum penicillo illitum.* Voss. *specillo inlatum.* Paulo post: *Specillo demisso in dextram partem si dexter oculus curetur.* Lib. VIII, cap. 53: *C. Iulius medicus, dum inungit, specillum per oculum trahens.* Lib. XXXII, cap. 7: *Huius corporis humorem specillis derasum claritatem oculis inunctis narrant afferre.* Vti restituit Sigism. Gelenius. Vt et hoc loco Pintianus. Gron. — *Oesypum.* Prius *penicillo* legebatur. In Reg. 2 cod. *specielo*, Marc. Emp. *specillo. Glabris palpebris*, inquit cap. VIII, pag. 70, *pilos induces, si oesypo quod sub armis ovium nascitur, adiecta myrrha, pariterque in mortario trita, specillo calido loca pilis nuda perduxeris.* Hard.

Fimique. Theod. Prisc. lib. I, cap. 10 de causis oculorum: *Si pruritus maior palpebras occupaverit, ut etiam capillos amittant.... murium fimus,* etc. Hard.

Duabus sextis denarii e stibi. Scrupulo uno, si pro drachma denarium pendimus. Dalec.

Ad crassitudinem acopi. Ad crassitudinem eius medicamenti, quod confricatis membris itinerum lassitudines et fatigationes levat. Ἄκοπον medici nuncupant. Hard.

Pilos. In palpebris, sive genis. H.

Lacertae. In Chiffet. cod. *sole decoctum,* haud ita sincere. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 70: *Pili si oculis molesti erunt, potenter uteris hoc medicamento. Lacertae viridis fel misce cum vino albo, quantum sufficere existimaveris, et mitte in vas aereum, positumque ad solem tamdiu agita, donec crassitudinem mellis habeat: atque ex eo loca pilorum vulsorum ungue.* Hard.

Hirundinis. Plin. Val. l. I, c. 21. H.

XXXVIII. Glaucomata dicunt Magi cerebro catuli septem dierum emendari, specillo demisso in dextram partem, si dexter oculus curetur: in sinistram, si sinister: aut felle recenti asionis. Noctuarum est id genus, quibus pluma aurium modo micat. Suffusionem oculorum canino felle malebat, quam hyaenae curare Apollonius Pitaneus cum melle: item albugines. Murium capitum caudarumque cinere ex melle inunctis, claritatem visus restitui dicunt: multoque magis gliris aut muris silvestris cinere, aut aquilae cerebro vel felle. Cum Attico melle cinis et adeps so- 2
ricis combusti tritus, lacrymosis oculis plurimum

XXXVIII. *Glaucomata*. Totidem syllabis Marc. Emp. cap VIII, p. 67, et Sext. Plat. cap. IX de cane, tit. 23 ad glaucomata oculorum. H.

Noctuarum. De eo egimus lib. X, cap. 33. HARD.

Apollonius Pitaneus. Est autem Pitane Aeolidis oppidum in Asia. Nam ut Tyanaei testimonio Plinius utatur, temporum ratio vix patitur. Ad hoc non memorantur ulla Apollonii Tyanaei in hoc genere scripta. GEL.

Item albugines oculorum. Postrema dictio desideratur in scripto codice: recte, praecessit enim paulo ante. PINT.

Murium. Sext. Plat. c. XXI de muribus, tit. 4 ad oculorum dolorem: *Murium capitum cinis in melle mixtus, et illinitus per decem dies, facit oculorum claritatem*. HARD.

Multoque magis gliris. Sext. Plat. cap. XIX de glire, tit. 2 ad claritatem oculorum: *Glires et sorices combusti, et cinis eorum melli admixtus, si inde quotidie mane gustent, sanabuntur*. HARD.

Aut muris silvestris. Marc. Empir. cap. VIII, pag. 61: *Muris agrestis, id est, qui in campis invenitur*, etc. HARD.

Cum Attico melle cinis et adeps soricis combusti. Voss. *Soricis cum stibi tritus lacrimosis oculis plurimum confert*. Itaque sequitur statim: *Stibis quid sit, dicemus in metallis*. Sic enim legendum: non *stibi*, *quod quid sit*: non, *et stibi*, *quod quid sit*. Voss. *stibis quid est*. Pintiani quoque, *quid sit*. Supra, *additis duabus sextis denarii e stibi*. Infra, *pro stibi ad scabricias*. Sic MS. non *stibio*. L. XXXIII, cap. 6, *alii stibi*, *alii alabastrum*. Sic iterum MS. non *stibium*. Acad. *cinis helectui lacrimosis*. Gud. *cinis alipesui tritus lacr*. Andeg. *cinis alipesii tritus*. Men. *cinis allipesin tritus*. GR.

Et adeps. Posteriora huius sententiae verba, quale delitescat in antecedentibus mendum per se indicant. Itaque tametsi omnes codices MSS. vulgatae huic scripturae suffragantur, nihilominus *adeps soricis cum stibi*, legi oportere pertendimus, sequitur enim statim, *stibis quid est, dicemus*. Quae verba quo spectent, nisi de stibi actum sit in priore orationis parte, dici non potest. H.

confert: stibis quid est, dicemus in metallis. Mustelae cinis in suffusionibus: item lacertae hirundinisve cerebrum: quae etiam tritae coctaeve fronti illitae, epiphoras sedant, sive per se, sive cum polline, sive cum thure. Sic et solatis, id est, sole correptis prosunt. Vivas quoque cremare, et cinere earum cum melle Cretico
3 inungi caligines, utilissimum est. Iumentorum oculis membrana aspidis, quam exuerit, cum adipe eiusdem claritatem inunctis facit. Viperam vivam in fictili novo comburere, addito feniculi succo ad cyathum unum, et thuris manna una, atque ita suffusiones oculorum et caligines inungere, utilissimum est. Medicamentum id echion vocatur. Fit et collyrium ex vipera: in olla putrefacta, vermiculisque enatis cum croco tritis. Exuritur in olla cum sale: quem lingendo claritatem oculorum consequuntur, et stomachi totiusque corporis tempe-

Dicemus. Lib. XXXIII, c. 33. H.

Sic et solatis ... prosunt. Quibus ex insolatu ephelides faciem et os maculant. Dalec. — *Sed et solatis ... prosunt.* Acad. *sed et solatis i. correptis prosunt.* Vossiani tres et Gud. *sed et solatis, id est, sole correptis prosunt.* Et censeo prorsus Plinii esse, non interpretis, ut putare possis. Gron. — *Id est.* Haec verba hactenus in editis libris desiderabantur, quae ex Reg. codd. 1 et 2, et Colb. 3, penu deprompsimus. Festus: *Solatum genus morbi maxime a rusticantibus dicitur.* Hoc tantum. De hoc genere morbi Celsus, lib. I, cap. 3: *Si quis exustus in sole est, huic in balneum protinus eundum est*, etc. H.

Viperam. Marc. Emp. viii, p. 61: *Vipera viva mittitur in vas novum fictile; et adiicitur ei succi feniculi cyathus unus, et thuris granum unum. Deinde vas obturatur argilla, et circumlinitur, et in furnum ferventem mittitur, atque illico excoquitur, donec cinis fiat. Hoc de experimento hypochyses caliginesque potenter atque mirifice purgat.* Hard.

Manna una. Mica, id est, grano. Χόνδρον λιβάνου Archigenes dixit apud Galenum, lib. III, κατὰ τόπους. Dalec.

Medicamentum id echion vocatur. A viperis nimirum, quas ἔχεις Graeci vocant. Hard.

Fit. Marc. Emp. cap. viii, pag. 61. Hard.

Et stomachi totiusque, etc. Quid si legas, *et stomachi totiusque corporis temperiem, ac seras aetates*, etc. ut sit quid Dioscorid. ait, μακρογήρους γίνεσθαι τοὺς ἐσθίοντας, qui vescuntur, longam senectutem agere.

Tempestivitates. Commodam temperiem. Hard.

stivitates. Hic sal et pecori datur salubritatis causa, et in antidotum contra serpentes additur. Quidam et 4
viperis utuntur in cibis. Primum omnium occisae statim salem in os addi iubent, donec liquescat: quatuor digitorum mensura utrimque praecisa, exemptisque interaneis discoquunt in aqua, aut oleo, sale, anetho, et omnibus aut statim vescuntur, aut pane colligunt, ut saepius utantur. Ius praeter supra dicta pediculos e toto corpore expellit, pruritusque etiam summae cutis. Effectum ostendit et per se capitis viperini cinis: utilissime oculos inungit; itemque adeps viperinus. De felle non audacter suaserim quae praecipiunt, quoniam (ut suo loco docuimus) non aliud est serpentium venenum. Anguium adeps aerugini mixtus, ruptas oculorum partes sanat: et membrana sive se-

Donec liquescat. Addunt libri hactenus editi, *donec liquescat humor*: quam postremam vocem MSS. exemplarium nullum agnoscit. De viperarum esu ad vitae longitudinem, vide quae diximus ad lib. VII, cap. 2. H.

Quatuor. Earum venenum in folliculis reconditum ad dentium radicem. Dalec.

Vtrimque praecisa. Et a capite et a cauda. Hard.

Pane colligunt. Tritas et orobi farina exceptas colligunt, ac pastillos formant. Galenus l. de Theriaca. Dalec.

Ius. E viperinis carnibus coctis. Falso prodi a nonnullis, esu viperarum pediculos procreari, scribit Dioscorides, lib. II, cap. 18. H.

Pediculos e toto, etc. Diosc. scribit quosdam putare viperarum esu pediculos procreari: id autem esse falsum ipse iam contendit, nullo iam repugnante. Dal.

Et per. Solus, sine alio *medicamento*, Hard.

Vtilissime oculos inungunt. Itemque adeps anserinus. « Vtilissime oculos inungit item adeps anserinus, » in vetusto codice. Pint. — *Itemque.* Auctor Kiranidum, lib. II, pág. 75: *Adeps echidnaeus visum acuit, et omnem hebetudinem oculorum.* Dioscorides item, lib. II, c. 94. H.

De felle non audacter suaserim. Chifflet. et Voss. *audaciter*, quod ex Livio, Seneca exque MSS. restituimus. Gud. et Menap. *non daticiter.* Andegav. *non daciter.* Gron.

Vt suo loco docuimus L. XI, c. 62, ubi vide quae diximus. H.

Anguium. Q. Serenus, cap. xiv de oculorum dolore mitigando, p. 133: *Anguibus ereptos adipes aerugine misce: Hi poterunt ruptas oculorum iungere partes.* Hard.

Ruptas. Ruptas tuniculas vocat ipse, lib. XXVIII, cap. 47. Λαγώφθαλμον Graeci appellant, ut testatur Cels. VII, cap. 7, quum in aliqua curatione oculorum imprudenter cutis exscinditur, ut oculus non contegatur,

nectus vernatione eorum exuta si adfricetur, claritatem facit. Boae quoque fel praedicatur ad albugines, suffusiones, caligines: adeps similiter ad claritatem. Aquilae, quam diximus pullos ad contuendum Solem experiri, mixto felle cum melle Attico inunguntur nubeculae, et caligationes, suffusionesque oculorum. Eadem vis et in vulturino felle est cum porri succo et

Tunc enim, revulsa superiore gena, oculo aperto, sicut lepores dormiunt. Oculorum cicatrices sanari aerugine scribit etiam Diosc. lib. V, cap. 92. Hard.

Boae. Boa serpens est aquatilis, inquit Festus, quem Graeci ὕδρον vocant, a quo icti obturgescunt. In libris hactenus editis *ululae quoque fel*, reclamantibus licet libris omnibus, Reg. 2, Chifflet. aliisque, tum hoc loco, tum in Indice huius libri ac sequentis, nam *boae* vel *bovae* ubique diserte legimus: quum toto hoc libro mentio eius nulla fiat, ubi ab hoc loco discesseris. Neque vero ad medicinas avium transgressura oratio sumere dicendi initium ab ulula debuit, sed ab aquila potius, quae volucrum regina dicitur, uti statim fiet. In Indice sane utriusque libri mox appellati, nomina continentur animalium, ex quibus in ipso voluminis corpore medicinae repetuntur: in his post viperam boa appellatur, ut in hoc capite, in quo versamur. Quamobrem utriusque illius Indicis partem eam, quae nomina animalium complectitur, numerumque medicinarum ex eis, neque initio huius operis referre operae pretium visum est, et quod ab aliquo potius, vetusto tamen, consarcinatore contextam, quam a scriptore ipso, tum censebamus, et adhuc suspicamur haud levibus inducti argumentis; et quod aptiora eo loco viderentur ea quae inseruimus, quibus tota series operis conspicua fit; neque amplius differre fas, quum et ad emendationem nostram constabiliendam id praeclare faciat, et premi quidquam, quod Pliniano a fonte manasse cuipiam possit videri, religio sit; Idcirco alieno potius loco intexi oportere censuimus, quam omnino nullo. Itaque in Indice libri XXIX, haec adduntur in fine, quae ex codd. Reg. 1, 2, et Colbert. summa fide repraesentamus, numquam ante hac edita. H. — Illa autem in edit. hac ad calcem Argument. adiecimus, ubi videnda.

Aquilae. Lib. X, cap. 3. De ea refert plane similia Aelian. Hist. Anim. lib. I, cap. 42. Item Sext. Plat. part. 2, cap. 1 de aquila, tit. 1 ad suffusionem oculorum: *Aquilae felle mixto cum melle Attico inunges.* Plin. Val. lib. I, cap. 15; Marc. Emp. cap. VIII, pag 60, et Diosc. lib. II, cap. 96. H.

Eadem vis. Approbant hoc medicamentum e vulture Q. Serenus, Sext. Plat. Galen. κατὰ τοπ. lib. IV, cap 8, pag. 456; Plinius Val. lib. I, cap. 18, aliique. Sed pro porri succo marrubii succum adsciscunt: hoc est, pro πράσῳ πράσιον. At nihil interest, nam ut alibi ex Celso diximus, congeneres habent eas facultates: ut succede-

melle exiguo. Item in gallinacei felle ad argema, et ad albugines ex aqua diluto: item ad suffusiones oculorum, maxime candidi gallinacei. Fimum quoque gallinaceorum, dumtaxat rubrum, lusciosis illini monstrant. Laudant et gallinae fel, sed praecipue adipem, contra pusulas in pupillis. Has scilicet eius rei gratia saginant. Adiuvat mirifice et ruptas oculorum tuniculas, admixtis schisto et haematite lapidibus. Fimum quo- 6
que earum dumtaxat candidum, in oleo vetere corneisque pyxidibus adservant, ad pupillarum albugines. Qua in mentione significandum est, pavones fimum suum resorbere tradi, invidentes hominum utilitati-

nea videri medicamenta possint. Et vero Plinius ipse Val. lib. I, cap. 20, porri succo per se inuncto, leucomata et caligines oculorum tolli prodidit. Hard.

Item in gallinacei felle alligato ad argema. Verbum *alligato*, superfluit ex eodem et paulo post, *illini*, non *illinendum*. Pint. — Conf. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 61, et auctor Kiranidum p. 116. Hard.

Item ad. Q. Serenus, cap. XIV de oculorum dolore mitigando, p. 133: *Fel quoque de gallo mollitum simplice lympha, Exacuet plures dempta caligine visus.* Expressius multo Marc. Emp. cap. VIII, p. 68, quem consule. At non felli modo, sed et sanguini haec vis inest, atque adeo maior, si fides vetustae inscriptioni apud Grut. p. 71: ΟΥΑΛΕΡΙΩ ΑΠΡΩ CΤΡΑΤΙΩΤΗ ΤΥΦΛΩ ΕΧΡΗΜΑΤΙCΕΝ Ο ΘΕΟC ΕΛΘΕΙΝ ΚΑΙ ΛΑΒΕΙΝ ΑΙΜΑ ΕΞ ΑΛΕΚΤΡΥΟΝΟC ΛΕΥΚΟΥ ΜΕΤΑ ΜΕΛΙΤΟC ΚΑΙ ΚΟΛΛΥΡΙΟΝ CΥΝΤΡΙΨΑΙ ΚΑΙ ΕΠΙ ΤΡΕΙC ΗΜΕΡΑC ΕΠΙΧΡΙCΑΙ ΕΠΙ ΤΟΥC ΟΦΘΑΛΜΟΥC ΚΑΙ ΑΝΕΒΛΕΨΕΝ ΚΑΙ ΕΛΗΛΥΘΕΝ ΚΑΙ ΗΥΧΑΡΙCΤΗCΕΝ ΔΗΜΟCΙΑ ΤΩ ΘΕΩ. *Valerio Apro militi caeco oraculum deus reddidit: veniret, et acciperet sanguinem ex gallinaceo candido, admixtoque melle collyrium faceret, quo per triduum oculos liniret. Et vidit, et venit, et publice deo gratias egit.* Addit marmorea tabula id Antonino Pio principe contigisse. Hard.

Laudant. Habdarrhamanus, c. XL, pag. 128: *Gallinarum fel oculis inditum, eorum removebit lacrymationem, et curabit illos.* Gallinae candidae fel ad oculorum vitia emendanda laudat Dioscorides lib. II, cap. 96. H.

Contra. Φλυκτίδας et φλυκταίνας medici pusulas vocant, quae fiunt, quoties facta exhulceratione, aut sine ea, in summa cornea tunicula, tenuissima membrana sublimis, et in altum surgens, medium humorem conceperit ac servarit. Marc. in Diosc. lib. I, c. 130. De hoc morbi genere multa Aetius lib. VII, cap. 29, pag. 260. Hard.

Has. Ut adipem colligant. H.

Fimum. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 68. Hard.

Invidentes. Ad pupillarum albugi-

bus. Accipiter decoctus in rosaceo efficacissimus ad inunctiones omnium vitiorum putatur: item fimi eius cinis cum Attico melle. Laudatur et milvi iecur. Fimum quoque columbarum ex aceto ad aegilopas: similiter ad albugines et cicatrices. Fel anserinum, sanguis anatum, contusis oculis, ita ut postea oesypo et melle inungantur. Fel perdicum cum mellis aequo pondere: per se vero, ad claritatem. Hippocratis putant auctoritate adiici: quod in argentea pyxide id servari iubent. Ova perdicum in vase aereo decocta cum melle, ulceribus oculorum et glaucomatis me-

nes fimum eum prodesse significat. Quin etiam si Sexto Platonico credimus, part. II, c. VII: *Pavonis fimus potatus, caducos mirabiliter sanat.* Ad epilepsiam linguae pavonum ac lusciniarum a Lampridio in Elagabalo commendantur. HARD.

Accipiter. In unguento suaino Marc. Emp. cap. VIII, pag. 59, et Sext. Pl. part. II, cap. III de accipitre, tit. ad suffusionem et caliginem oculorum. HARD.

Omnium vitiorum. Quae scilicet oculum male afficiunt. H.

Fimum. Sive, ut in Reg. 2, *ad aegilopia.* Inepta enim Chifflet. codicis lectio est, *ad alopecia:* nec paulo deterior Dalecampii emendatio, *ad alopecias.* Est enim capitis vitium alopecia, non oculorum, quorum in appellandis sanandisque morbis hoc capite Plinius nunc totus habitat. Sic etiam Marc. Emp. quem Plinii simiam alterum in medicina iure dixeris, cap. VIII, p. 74: *Aegilopia*, inquit, emendat fimus columbinus ex aceto coctus, et illitus. Cicatrices quoque oculorum et albugines mire detergit. HARD.

Ita ut postea oesypo. Non *hyssopo*, ut prius legebatur, Sic ipse initio huius capitis, *ut omnia oesypo illinantur.* H.

Fel. Q. Seren. cap. XIV, pag. 133; Sext. Plat. part. II, cap. V de perdice, tit. 2; Auctor Kiranidum, pag. 131. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 60: *Perdicis fel mixtum melli Attico, caliginem tollit, si oculis assidue infundatur, sed cum modo et aequali mensura.* Adde et Diosc. lib. II, c. 96. HARD.

Per se vero ad claritatem, dorcados (Hippocratis ut putant) auctoritate adiicitur quod, etc. Brevius in eodem, *per se vero ad claritatem. Hippocratis putant auctoritate adiici quod*, etc. et paulo post mutato ordine, *columbarum, palumbium, turturum.* PINT. — *Per se.* Ita restituimus hunc locum, sequuti codices Reg. 1, 2, et eum, quem Pintianus vidit. Prius legebatur: *Per se vero ad claritatem dorcados. Hippocratis (ut putant) auctoritate adiicitur.* Quum in MSS. iis, *et dorcados*, et vocula *ut*, et postrema vocis *adiicitur* syllaba desit. Sed haud paulo lepidius est, quod Parmensis editionis curatores, pro *dorcados, Hippocratis, Dioscoridis et Aristotelis*, edidere. Credo, ut crucem Critices figerent, parsque una saltem vel ex hoc loco

dentur. Columbarum, turturum, palumbium, perdicum sanguis, oculis cruore suffusis eximie prodest. In columbis masculae efficaciorem putant. Vena autem sub ala ad hunc usum inciditur, quoniam suo calore utilior est. Superponi oportet splenium e melle decoctum, lanamque succidam ex oleo ac vino. Earumdem avium sanguis nyctalopas sanat: et iecur ovium; atque (ut in capris diximus) efficacius fulvae.

uno Dioscoridem Plinio vetustiorem esse omni ope contenderent. H.

Columbarum. Diosc. lib. II, cap. 97; Cels. lib. VI, cap. 6 sub fin. Plin. Val. lib. I, cap. 15. Hard.

Vena. Galen. de fac. simpl. Med. lib. 10, cap. 2, pag. 277; Sext. Plat. part. II, cap. 10 de columba, tit. 2 ad sanguinem in oculis ex ictu: *Columbae sanguis recisus, deinde infusus, optime facit. Debebit autem vena aperiri quae in ascella eius est: imponitur et sanguis in lanula, et melle decocto mixta supra oculos, optime facit.* Marc. Emp. cap. VIII, pag. 67: *Sanguis columbarum de loco pennarum, eo momento, quo penna avellitur, oculis, dum adhuc tepet, debet infundi, qui icta aliquo vulnerati, aut sanguine suffusi fuerint. Album quoque ovi incocti, cum croco trito, oculis superpositum, et lana alba succida involutum medetur.* Eadem ferme repetit idem pag. 69. Vide quae diximus l. XI, cap. 89. Ex hoc porro loco ambigi non immerito potest, num Habdarrhamanum, scriptorem Arabem, interpres Ecchellensis satis intellexerit, qui ita latine reddidit, c. XXXVI., p. 121: *Sanguis radicum plumarum pullorum columbarum, qui adhuc ad volatum se non elevarunt, instillatus in oculos, quibus accedit rubedo, aut percussio, proderit illis, et curabit.* Quum pro *radice plumarum*, alas dixisse auctor iure videri possit. Simili fere verborum ambage, Theod. Prisc. lib. I, cap. 10 de oculorum causis: *Si caesi, inquit, oculi, aut percussi, maculam sanguineam cum dolore procurarint, iis columbi matre subducti repentinus sanguis infusus prodest quam maxime, si de pennis mollioribus exprimatur: ubi liquor tenuis tepidus infundendus est: item si in eadem hora ovium lana infusa superponatur.* Hard.

Quoniam suo calore utilior est. Immo quoniam in aliis partibus venae non sic detectae et nudae sunt. Dalec.

Superponi. Panniculus, seu fascia, qua frons oculive unguento illiti, obtenduntur, splenium vocatur. Item emplastrum ipsum, seu linteum, lanave qua excipi solent, illinive medicamenta, quae fronti vel oculis, superponantur. Martial. lib. II, ep. 29, v. 8: *Et numerosa linunt stellantem splenia frontem. Ignoras quis sit? splenia tolle, leges.* Hard.

Ut in capris diximus. Lib. XXVIII, cap. 47: *Id quoque referre arbitrantur, ut rutili coloris fuerit.* Album tamen ovem Marc. Emp. anteponit, cap. VIII, p. 71: *Iecur ovillum, inquit, id est, ovis candidae discoctum, cum aqua madefactum, contritumque, et oculis superpositum, nyctalopas purgat.* Hard.

Decocto quoque eius oculos abluere suadent: et medulla dolores tumoresque illinere. Bubonis oculorum cinis collyrio mixtus claritatem oculis facere promittitur. Turturis fimum albugines extenuat: item cochlearum cinis: fimum cenchridis: accipitrum generis hanc Graeci faciunt. Argema ex melle omnibus, quae supra scripta sunt, sanatur. Mel utilissimum oculis, in quo sunt apes immortuae. Ciconiae pullum qui ederit, negatur annis continuis lippiturus: item qui draconis caput habeat. Huius adipe et melle cum oleo vetere, incipientes caligines discuti tradunt. Hirundinum pullos plena luna excaecant, restitutaque eorum acie capita comburuntur: hoc cinere cum melle utuntur ad claritatem, et dolores, ac lippitudines et ictus. Lacertas quoque pluribus modis ad oculorum remedia assumunt. Alii viridem includunt novo fictili: ac lapillos qui vocantur cinaedia, quae et inguinum tumoribus adalligari solent, novem signis signantes, et singulos detrahunt per dies. Nono emittunt lacertam: lapillos servant ad oculorum dolores. Alii ter-

Turturis. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 68. HARD.

Accipitrum generis hanc Graeci faciunt. Nempe tinnunculum, de quo vide lib. X, cap. 37. DALEC.

Mel utilissimum oculis. Marcellus Empir. cap. VIII, pag. 57. HARD.

Ciconiae. Marc. Emp. loco citato. HARD.

Hirundinum. Sext. Plat. part. 2, c. XII de hirundine: tit. 4; Auctor Kiranidum, p. 135; Marc. Emp. iisdem verbis, loco citato, et Plin. Val. lib. I, cap. 18. E Graecia Galenus de fac. simpl. Med. lib. XI, pag. 314. HARD.

Lacertas. Σαύρας; gall. *des lézards.* HARD.

Ac lapillos qui vocantur cinaedia. In cinaedi piscis cerebro inventos. Lib. XXXVII, cap. 10. DAL. — *Qui.* In Reg. 1 *Zenidia.* In Reg. 2, et Chifflet. *Zenichia.* Male. Meminit horum lapillorum auctor Kiranidum, Elem. 10, pag. 36: *Kinaedius piscis marinus ... Habet lapides duos in capite. Habet autem et alios duos in tertio spondylo vel nodo dorsi versus caudam, qui est potentissimus.* De his lapidibus ipse Plinius rursum inferius, XXXVII, 56. HARD.

Et singulos detrahunt. Extrahunt nempe e fictilia, et recondunt ad usum.

Alii terram. Ad verbum haec quo-

ram substernunt lacertae viridi excaecatae, et una in vitreo vase annulos includunt e ferro solido vel auro: quum recepisse visum lacertam apparuit per vitrum, emissa ea, annulis contra lippitudinem utuntur. Alii capitis cinere pro stibi ad scabritias. Quidam viridem longo collo in sabulosis nascentem comburunt, et incipientem epiphoram inungunt: item glaucomata. Mustelae etiam oculis punctu erutis, aiunt visum reverti, eademque quae in lacertis et annulis faciunt. Serpentis oculum dextrum adalligatum contra epiphoras prodesse, si serpens viva dimittatur. Lacrymantibus sine fine oculis, cinis stellionis capitis cum stibi eximie medetur. Aranei muscarii tela, et praecipue spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora, in splenio aliquo, ita ut a puero impube et capiatur et imponatur, nec is triduo se ostendat ei cui medeatur, neve alteruter nudis pedibus terram attingat his diebus,

que Marc. Empir. cap. VIII, pag. 67. HARD.

Excaecatae. Non oculis erutis, sed punctura acus, seu scalpelli sectione humoribus evocatis: quos deinde per se nullo remedio adhibito, natura repararit, visumque reddiderit. Vide Ephem. German. sive Miscell. Curios. tom. V, obs. 126, p. 163. H.

Et una in vitreo vase annulos includunt. Vossianus manu prima *anellos*. GRON.

Ad scabritias. Genarum, τὰ τῶν βλεφάρων τραχώματα. DAL. — *Ad*. Sive ad scabiem oculorum. *Scabiem adesse dicimus*, inquit Aetius, lib. VII, cap. 75, pag. 279, *quando oculi hulcerosi, rubei, et valde prurientes fiunt, genaeque rubescunt, lacrymaque salsa et nitrosa distillat*. Cels. lib. VI, c. 6, tit. ad oculos scabros: *Si vero scabri oculi sunt, quod maxime in angulis esse consuevit*, etc. HARD.

Mustelae. Hoc est, punctu excaecatis. Cave enim orbes oculorum totos erutos putes. HARD.

Erutis. Immo potius confossis. DAL.

Lacrymantibus. Marc. Emp. c. VIII, pag. 67: *Caput stellionis combustum, et tritum, et melli Attico admixtum, oculos lacrymosos inunctione assidua siccat, et sanat*. HARD.

Aranei. Qui telas muscis in parietibus tendit. HARD.

Imposita per frontem ad duo tempora, ita ut a puero, etc. Tria amplius verba habet nostrum apographon: *Imposita per frontem ad duo tempora, in splenio aliquo, ita ut a puero*, etc. PINT.

In splenio aliquo. Haec tria verba adiecimus ex omnium MSS. fide Reg. 2, aliisque. HARD.

mirabiliter epiphoris mederi dicuntur. Albugines quoque dicitur tollere inunctione araneus candidus, longissimis ac tenuissimis pedibus, contritus in oleo vetere. Sed is etiam, cuius crassissimum textum est, in contignationibus fere, adalligatus panno epiphoras sanare traditur. Scarabaei viridis natura contuentium visum exacuit. Itaque gemmarum sculptores contuitu eorum acquiescunt.

XXXIX. Aures purgat fel pecudis cum melle: canini lactis instillatio sedat dolorem. Gravitatem adeps cum absinthio et oleo vetere: item adeps anserinus. Quidam adiiciunt succum caepae et allii, pari modo. Vtuntur et per se ovis formicarum: namque et huic animali est medicina; constatque ursos aegros hoc

Albugines. Iisdem verbis Marcell. Emp. cap. VIII, pag. 68. H.

Sed is etiam, cui crassissimum textum est. In Voss. abest a fronte τὸ *sed:* neque ulla est eius necessitas. Alii quatuor: *sed iam cuius.* Gron.

Scarabaei viridis. Marcell. Empir. cap. VIII, pag. 61: *Scarabaeus coloris smaragdini, tantum beneficii oculis praestare dicitur, ut visionem ei acutissimam reddat, qui eum contemplatus fuerit assidue.* Caeterum, quis ille scarabaeus, exactae vix potest statui. H. et Ed. P.

Contuitu. Sic MSS. omnes. A singulari numero transit ad numerum multitudinis. Vt supra, hoc cap. *Laudant et gallinae fel, sed praecipue adipem... Has scilicet eius rei gratia saginant.* Hard.

XXXIX. *Aures.* Totidem verbis Plin. Val. lib. I, c. 9, et Marc. Emp. cap. IX, pag. 75. Hard.

Canini. Auctores proxime laudati, totidem syllabis, *instillatio*, etc. H.

Gravitatem. Plin. Valer. loc. cit. Marc. Emp. cap. IX, pag. 76, et Sext. Plat. cap. IX de cane, tit. 7, ad eos qui minus audiunt. Hard.

Item adeps anserinus. Sext. Plat. part. 2, cap. XI de ansere, tit. 2; Marcell. Emp. loc. cit. Quint. Serenus, cap. XIII, pag. 132. H.

Et allii. Diximus lib. XX, c. 23. Hard.

Vtuntur. Hoc est, sine alio medicamento, nulla re iis admixta, sed solis adhibitis. Marc. Emp. cap. IX, pag. 82: *Ova formicarum contrita, et auribus instillata, quamvis obtunsos auditus adaperire creduntur.* Et Plin. Val. lib. I, cap. 12, ad surdos, et qui graviter audiunt: *Ova formicarum contrita, surditatem aurium quam vetustissimam sanabunt.* H.

Constatque. Lib. VIII, c. 41: *Vrsi, quum mandragorae mala gustavere, formicas lambunt.* Vide Sext. Emp. Pyrrh. Hypot. I, cap. 14, pag. 12. Hard.

Vrsos aegros hoc cibo sanari. Supra

cibo sanari. Anserum, omniumque avium adeps praeparatur, exemptisque venis omnibus patina novo fictili operta in sole, subdita aqua ferventi liquatur: saccatusque lineis saccis, et in fictili novo repositus loco frigido: minus putrescit addito melle. Murium 2
cinis cum melle instillatus, aut cum rosaceo decoctus, aurium dolores sedat. Si aliquod animal intraverit, praecipuum remedium est murium fel aceto dilutum. Si aqua intraverit, adeps anserinus cum caepae succo. Gliris detracta pelle, intestinisque exemptis, discoquitur melle in vase novo. Medici malunt e nardo decoqui usque ad tertias, atque ita asservari: deinde quum opus sit, strigili tepefacta infundere. Constat

lib. VII, cap. 27; Aelianus, Hist. Anim. lib. VI, cap. 3. Dal.

Murium. Auctor Kiranidum, pag. 86, et Plin. Val. ad verbum, lib. I, cap. 9. Hard.

Si aliquod animal intraverit. Q. Serenus, cap. XIII, pag. 132: *Si vero incautas animal penetraverit aures, Proderit admixto pavidi fel muris aceto. Ac si lympha nocens pervaserit, anseris aptus Immittetur adeps, caeparum non sine succo, Qui gravis est oculis, sensum tamen auribus auget.* Sic etiam Plin. Val. ad verbum, loco citato. Hard.

Si aqua. Sext. Plat. loc. cit. Plin. Val. et Q. Seren. locis citatis. E Graecis Galen. κατὰ τόπ. lib. III, cap. I, pag. 391. Hard.

Gliris. Marc. Emp. cap. IX, pag. 83. Plin. Val. lib. I, cap. 9: *Gliri detrahitur pellis, et intestina eiusdem decoquuntur in vase novo cum mellis heminis tribus, usque ad tertias, atque ita servatur; quum opus est, strigili medicamentum tepefactum infunditur.* Sic etiam Scribon. Larg. Comp. med. cap. 5 ad aurium dolorem, num. 39. Hard.

Strigili. Instrumenti loco strigil fuerit, quod ὠτεγχύτην Graeci vocant. Dal. — *Strigili*. Scrib. Largus, loc. cit. *Succus tepens per strigilem in foramen auris dolentis infusus.* Hieron. Mercur. Practicae I, cap. 40: *Strigil est instrumentum una parte conchatum; qua humor in aurem immittitur.* Depictam strigilem vide apud Laur. Pignorium, l. de Servis, pag. 46, descriptam apud Apuleium in Floridis: *Honestam strigileculam appellat; tecta fastigatione clausulae, flexa tubulatione ligulae, ut et ipsa in manu capulo moraretur, et sudor ex ea rivulo laberetur.* Nempe in balneis strigili ferrea corporis sordes sudoremque detergebant. Per tubulationem quippe ligulae dilabebatur sudor. Ligulam autem vocat partem superiorem incurvam, quod sit non absimilis ligulae, oblonga, fornicata. Et hac strigilis parte medici utebantur. Scribon. Larg. composit. 39: *Ad auriculae tumorem ... prodest herbae ur-*

deplorata aurium vitia eo remedio sanari: aut si terreni vermes cum adipe anseris decocti infundantur.
3 Item ex arboribus rubri oleo triti exulceratis et ruptis auribus praeclare medentur. Lacerti inveterati in os pendentium addito sale contusas et ab ictu laesas aures sanant: efficacissime autem ferrugineas maculas habentes, lineis etiam per caudam distincti. Millepeda, ab aliis centipeda, aut multipeda dicta, animal est e vermibus terrae, pilosum, multis pedibus arcuatim repens, tactuque contrahens se: oniscon Graeci vo-

ecoloris succus tepens per strigilem in foramen auris dolentis infusus. Plin. lib. XXV, cap. 103: *Omnis autem succus strigili calefactus infunditur.* H.

Aut si terreni vermes. Dioscor. lib. II, cap. 72: Γῆς ἔντερα .... ἑψηθέντα σὺν χηνείῳ στέατι διαθέσεις ὤτων ἐγχυματιζόμενα θεραπεύει. *Vermes terreni decocti cum anserino adipe et instillati, affectis auribus medentur.* Q. Serenus, cap. XIII, pag 132, de aurium vitiis: *Si vero obtusa sensus remoretur in aure, Lumbricos terrae, sevumque ex ansere rauco Excoque: sic veterem poteris depellere morbum.* Marcell. Emp. cap. IX, pag 75: *Terreni vermes cum anserino adipe, vel cum oleo decocti, sine dubio medentur auribus purulentis.* Et pag. 79: *Terreni vermes cum adipe anseris decocti infunduntur auribus ad iam deplorata vitia.* Sic etiam Plin. Val. lib. I, c. 9. Hard. — Non abludit Martialis, lib. XIV, epigr. XXIII, de auriscalpio: *Si tibi morosa prurigine verminat auris, Arma damus tantis apta libidinibus.* Quod Scalig. bene assequutus sic vertit: Εἴ σε κνισμὸς ἔπεισι χαλέπτων ὦτα, δίδωμι Ἔντεα τοιαύταις ἄρμενα γαργαλιαῖς. Aj.

Item ex arboribus. Q. Seren. loc. cit. *Annosa rubros si legeris arbore vermes, Ex oleo tere: sic tepidos infunde dolenti.* Marcell. Emp. cap. IX, pag. 80: *Vermes ex qualibet arbore, rubri coloris, contriti cum oleo, et infusi, dolores aurium sedant.* H.

Contusas. Sic Reg. 2, non, ut editi, *contusi.* Mox vero in Reg. 1 et Chiffl. *ab ictu miseras aures.* H.

Oniscon. *His etiam nominibus Oniscon Graeci vocant, quamquam diversi sit generis.* Oniscon etiam, inquit, sic Graeci vocant, πολύποδα scilicet sive multipedam. Differunt tamen: aliud enim millepeda pilosa est, quae sinuatim repit: aliud oniscos, sive tylos, quem Caelius Aurel. I, 4, porcellionem vocat, multipedam alii et cutionem. Illa eruca est hirsuta, quae olera vitesque rodit, *une chenille*. Iste, qui et τυλός et cutio a callosa et compactili cute appellatur (gall. *cloporte*), in locis fere humidis uliginosisque, et sub vasis aquariis repertus. Ob gentilitatem, ut Plinii verbis utar, affinitatemque nominum, utriusque simul natura tractatur: quod ipsi familiare esse iam saepius observavimus, ac

cant, alii tylon: efficacem narrant ad aurium dolores, in cortice Punici mali decoctum et porri succo. Addunt et rosaceum, et in alteram aurem infundunt. Illam autem quae non arcuatur, sepa Graeci vocant, alii scolopendram, minorem, perniciosamque. Cochleae quae sunt in usu cibi, cum myrrha aut thuris polline appositae: item minutae, et latae, fracturis aurium illinuntur cum melle. Senectus serpentium fervente testa usta instillatur rosaceo admixto, contra

sibi solemne esse prae se ipse fert. Quod vero in ea indicis parte (quam retulimus in volum. primo, pag. 130 et seqq.), ex utroque genere conflari unum videtur, vel eo mihi nomine supposititium sapere, non genuinum Plinii fetum ea videtur. H. — Hodie ex entomorum gente oniscon eiectum crustaceis adiudicant, et iis quidem quae oculi immoti a caeteris distinguunt. AJ.

Efficacem. De onisco, seu porcellione, affirmare id vere licet. Marc. Empir. cap. IX, pag. 75: *Bestiolae multipedes, quae contractae in globulos complicantur, in oleo excoctae, infusaeque auribus statim prosunt.* Et pag. 76: *Cutiones bestiolae sunt multipedes, cute dura et solida, quae tactae complicant se in orbem pilulae rotundissimae similem: Polypodas Graeci appellant: hae complures coctae cum oleo molli in vase ferreo, remedio sunt auribus laborantibus, si inde curentur.* Scrib. Larg cap. 5 ad aurium dolorem, comp. 36: *Item bestiolae multorum pedum, quae tactae condupliçant se in orbem pilulae rotundissimae similem* (χατοικιδίους ὄνους, *aut* πολύποδας; *Graeci hoc genus animalium vocant*) *oleo domestico complures infervefactae vaso ferreo, bene faciunt.* E Graecis vero Dioscorid. lib. II, pag. 37: Καὶ πρὸς ὠταλγίαν δὲ, λεῖοι σὺν ῥοδίνῳ θερμανθέντες ἐν κελύφῳ ῥόας, καὶ ἐνσταγέντες, ἁρμόζουσιν. *Tritae et in cortice mali Punici, addito rosaceo, calfactae, ad aurium dolorem efficaciter instillantur.* Quae cum Plinianis idem fere sonant. HARD.

Et in alteram aurem infundunt. In illam nempe quae vitio nullo laborat. AJAS.

Illam autem quae non arcuatur Quae sine flexu tractuque decurrit. HARD.

Sepa Graeci vocant. A sepe scolopendra diversissima est. Fallitur Plinius sane: at, ut vides, Σήψ nomen est vagum, venenatis plurimis attributum, quorum vis est σηπτική. Haec scolopendra tertia est, quam fuse describit, visam a se et observatam, Constant. in Lexico verbo, Σκολοπένδρα. HARD.

Cochleae. Totidem verbis Plin. Val. lib. I, cap. 9. Cochleas Africanas ad dolorem aurium ex plaga, cum mica thuris seu polline, commendat etiam Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ. lib. III, cap. 1, pag. 398. HARD.

Item minutae, et latae, fracturis aurium, etc. Galen. de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 1, pag. 310. Plin. Val. ad verbum, lib. I, cap. 9. HARD.

Senectus serpentium, Totidem verbis

omnia quidem vitia efficax, sed contra graveolentiam praecipue: aut si purulentae sunt, ex aceto: melius cum felle caprino vel bubulo, aut testudinis marinae. Vetustior anno eadem membrana non prodest, nec imbre perfusa, ut aliqui putant. Item aranei sanies cum rosaceo, aut per se in lana, vel cum croco, auribus prodest; gryllus cum sua terra effossus et illitus. Magnam auctoritatem huic animali perhibet Nigidius, maiorem Magi quoniam retro ambulet, terramque terebret, stridat noctibus. Venantur eum formica circumligata capillo, in cavernam eius coniecta, efflato prius pulvere, ne sese condat: ita formicae complexu extrahitur. Ventris gallinaceorum membrana quae abiici solet, inveterata, et in vino trita, auribus purulentis calida infunditur, gallinarum quoque adeps. Est et quaedam pinguitudo blattae, si caput avellatur:

ac syllabis Plin. Val. lib. I, cap. 9. Haro.

Item aranei sanies. Marc. Emp. c. IX, pag. 80: *Aranei triti humor expressus, et rosae liquidae, quantum videbitur, immixtus, lanaque molli madefacta, auriculae insertus, continuo dolorem relevat*. Haro.

Gryllus. Et γρύλλος graece: nostris, *un grillon*. Haro.

Ventris. Plin. Valer. iisdem verbis lib. I, cap. 9, et Marc. Emp. cap. IX, pag. 81. Haro.

Est et quaedam. Plin. Valer. loc cit. *Blattae etiam sine capite et pedibus et alis tritae et illitae linteolo, contusis auribus imponuntur*. Blattarum hoc genus, foedum est nauseosumque animal, noctu magis quam interdiu in cellis vinariis apparens, circa latrinarum ora, in balneis uliginosisque aedium partibus, gryllos referens, qui noctibus aestate strident. Vide Matth. in Dioscorid. lib. II, cap. 35, pag. 340. Lux istis adversissima, ita ut si noctu lumen inferatur repente, celerrimo cursu refugiant. *Lucifugae blattae* Virgilio. Est et blatta alioqui, teste Paulo Diac. in Glossis, vermis purpureum genus, ipsaque adeo purpura: qua de acceptione vocis, Gothofredum vide in Cod. Theod. lib. X, tit. 20, pag. 513 sq. Haro. — Ex ὀρθοπτέρων gente blatta, et haec habet signa sui: corpus ovatum, longum, depressum atque desuper planatum; caput obstipum, breve; antennas setaceas, longas, articulis multis instructas; duplicem abdominis appendicem conicam, pedes compressos, longos; crura spinosa; articulos tarsi quincuplices. Odor dirus; nec lux illi placet, unde nomen supra citat. ex Virgil. *Lucifuga*. Multae Orientalia et Americam incolunt: in Europaea notissimae blatta America,

hanc tritam una cum rosaceo auribus mire prodesse dicunt; sed lanam, qua incluserint, post paulum extrahendam. Celerrime enim id pingue transire in animal fierique vermiculum. Alii binas ternasve in oleo decoctas efficacissime auribus mederi scribunt, et tritas in linteolo imponi contusis. Hoc quoque animal inter pudenda est: sed propter admirationem naturae, priscorumque curae, totum in hoc loco explicandum. Plura earum genera fecerunt. Molles, quas in oleo decoctas, verrucis efficaciter illini experti sunt. Alterum genus myloecon appellavere, circa molas fere nascens. Has capite detracto attritas, lepras sanasse, Musa et Pictor in exemplis reliquerunt. Ter-

bl. Orientalis, bl. Livida, bl. Gallica, bl. Laponica, bl. Germanica. Aj.

Hanc tritam una cum rosaceo, etc. Ad erosos dentes cum rosaceo calfactam auribus instillari, et dentium cavernae indi praecipit Archigenes, lib. κατὰ τόπους. Dalec.

Molles. Molles, insecta sunt oblonga et teretia, colore subrubra. Reperiuntur in saxis et saccis farinariis. Avidissime lusciniae iis vescuntur, illarumque esu a morbis familiaribus liberantur. Σιτοφάγους quidam eas vocant, quod farina nutriantur. Dioscor. lib. II, cap. 38, ἐν ἀρτοκοπείοις εὑρισκόμενα appellat. Μυλικοί, sive μύλοικοι, quas et μυλακρίδες, sive μυλακρίδαι et μυλακρίδες, et Hesychio μυλακρίαι, scarabaeis, sive cicadis similes, in moletrinis, et pistrinis gignuntur, colore quidem nigro, sed ob farinam conspersam albicantes. Foetidae Graecis βδέουσαι, quasi βδελυκταί, vel βδελυττόμεναι, abominandae, in aggeribus terrenis et apricis inveniuntur, cimicum modo putidae. Dalec.

Alterum. Μυλικοί, sive μύλοικοι, quod in pistrinis gignantur. H. — Vnde fas coniicere de blatta Laponica sermonem esse, quam Cl. vir Geoffroi de Saint-Hilaire (vide Ic. tom. I, pag. 381, num. 3) apud pistores observavit. Apud Lapones piscem aridum populatur, quo vesci illi solent hiberno tempore. *Blatt. luteam* quoque vulg. vocant. Aj.

Has capite detracto attritas, lepras sanasse, Musa et Pictor in exemplis reliquerunt. In archetypo nostro: *His capite detracto attritas lepras sanasse Muscum pycten in exemplum relinquerunt.* Forte legendum, *attritis lepra.* Etsi magis fere placet impressa lectio. Pint. — *Musa et Pictor in exemplis reliquerunt.* Acad. *muscam pictam.* Voss. duo et God, *muscam picten.* Pintiani codex, *muscum picten.* Optimus, *Musa cum picten in exemplis reliq.* Forte: *Musa cum Pitanaeo in exemplis reliquerunt.* Nam in auctoribus, quos hoc libro se sequutum tradit in Primo, *Apollonius Pitanaeus;* et appellatur idem supra hoc ipso

tium genus et odoris taedio invisum, exacuta clune, cum pisselaeo sanare ulcera alias insanabilia: strumas, panos: diebus viginti uno impositas, percussa, contusa, cacoëthe, scabiem, furunculosque, detractis pedibus et pennis. Nos haec etiam audita fastidimus. At hercule Diodorus et in morbo regio, et orthopnoicis se id dedisse tradit cum resina et melle. Tantum potestatis habet ea ars pro medicamento dandi quidquid velit. Humanissimi eorum cinerem crematarum ser-

capite. *Musa cum Pitanaeo reliquerunt:* ut apud Liv. lib. XXI, cap. 60: *Ipse dux cum aliquot principibus capiuntur.* Gron. — *Musa.* De Antonio Musa diximus, lib. XIX, c. 38. Hic mendum subesse remur, etsi constans ea sit editorum omnium librorum scriptura. Nam in Reg. 1, *Museam Pycten*: in Reg. 2, *Museum pycten* legimus: plane ut *Museus*, sive *Musca*, pyctae, hoc est, pugilis, fuisse nomen videatur, quem liber Exemplorum forte inscriptus, qualem Hygini fuisse in Auctorum Indice diximus, eo medicamento sanatum prodiderit. Sic *Euthymum pyctam* Plinius appellat, lib. VII, cap. 48. Suboluit mendum istud et antea Pintiano. Non placet interim Gronovii coniectura legentis, *Musa cum Pitanaeo*, Apollonio videlicet, de quo nos in Auctorum Indice. Abhorret enim ea ratio appellandi auctores, sola patria indicata, ab ingenio et consuetudine Pliniana. H. — Quidni suspicabimur latere in his τὸ *Pictor*, illum nimirum Q. Fabium, qui primus Romae historias condidit; quamquam nec historias solas condidisse videtur, siquidem (ut de caett. sileamus), rerum naturalium a Fab. Pictore scriptarum lib. I a Nonio laudatur cap. 12, num. 3, in voc. *Picumnus.* Sed et hi Rerum naturalium libri forte unum et idem opus cum Exemplis. Quid enim et in Italia Romana et hisce temporibus potuit aliud esse Rerum nat. liber, quam exempla? Certe *Pictor* melius quam *Picton*, quod graecitatem ne olet quidem (certe scribi debuisset *Pycton*). Nec Graeci nomen hic convenit: nullus enim Graecus operi nomen dedisset *Exempla.* An dices Παραδείγματα, aut aliquid tale ab illo scriptore dictum, quod Plinius per τὸ *Ex.* verterit? Sed h. l. non vertit, quum Musae opus laudat. Aj.

Detractis pedibus et pennis. Sic Andromachus, lib. III, κατὰ τόπους Galeni, et Archigenes, lib. V, laudant σίλφας ἄνευ πτερῶν. Dal.

Diodorus. Ita libri omnes. Forte rectius, Diodotus. Hard. — *Tantum potestatis habet... quidquid velit.* Quum iam non pauca iecerimus contra haec ex animantibus desumpta remedia, non possumus tamen nobis temperare quin et haec addamus non sordidi viri Mérat, *Dict. des Sciences médicales*, t. XXX, pag. 410, sic agentis: *Nous n'étendrons pas davantage la nomenclature des produits que les mammifères fournissent à la matière médicale; nous n'avons guère fait que donner ce que Linnée et Peyrilhe ont*

vandum ad hos usus in cornea pyxide censuere, aut tritas clysteribus infundendas orthopnoicis, aut rheumaticis. Infixa utique corpori illitas extrahere constat. Mel utilissimum auribus quoque est, in quo apes emortuae sunt. Parotidas comprimit columbinum stercus vel per se, vel cum farina hordeacea aut avenacea. Noctuaeque cerebrum vel iecur cum oleo infusum auriculae aut parotidi: multipeda cum resinae tertia parte illita: grylli sive illiti, sive adalligati. At reliqua morborum genera medicinasque ex iisdem animalibus, aut eiusdem generis, sequenti dicemus volumine.

offert de plus important sur ce sujet: nous en avons pourtant assez dit pour faire connaître que cette science ne tire que fort peu de ressources des animaux mammifères. C'est surtout comme aliment qu'ils sont précieux pour l'homme; sous le rapport pharmaceutique on les emploie moins de jour en jour. C'est à la marche philosophique de la médecine, qui tend à simplifier toutes ses branches, qu'on doit cette perfection; car c'est perfectionner, que de retrancher de l'usage médical des substances inertes. Aj.

Infixa utique corpori illitas extr. constat. Marc. Emp. c. xxxiv, p. 233, et Plin. Val. lib. III, c. 49.

Mel utilissimum auribus quoque est, etc. Vi oculis dictum est prodesse, cap. sup. *Mel utilissimum oculis, in quo sunt apes immortuae.* H.

Parotidas comprimit columbinum stercus, etc. Totidem verbis Plin. Val. lib. I, cap. 13, et Marc. Empir. cap. xv, pag. 107 et 110. Libro IV, Reg. cap. 6, vers. 25, ubi *venumdata* dicitur *quarta pars cabi stercoris columbarum quinque argenteis*, intellige columbinum intestinum cum suo stercore. Hard.

Noctuaeque cerebrum vel iecur cum oleo, etc. Iidem auctores proxime appellati. Et Scrib. Larg. Comp. med. cap. vi ad parotidas, num. 43: *Ad parotidas convenit noctuae cerebellum butyro mixtum*, etc. Hard.

Multipeda cum resinae tertia parte illita, etc. Plin. Val. loc. cit. Marc. Empir. cap. xv, pag. 109: *Multipedes outiones, qui in stercore nascuntur, quique contacti in globulos complicantur, adiecta tertia parte resinae, validissime triti, et malagmatis vice impositi, incipientes parotidas aperiunt, et expurgant: maturatas vero persanant.* Hard.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE
LIBER XXX.

I.

Magicas vanitates saepius quidem antecedente operis parte, ubicumque causae locusque poscebant, coarguimus, detegemusque etiamnum: in paucis tamen digna res est, de qua plura dicantur, vel eo ipso quod fraudulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe, plurimisque seculis valuit. Auctoritatem ei maximam fuisse nemo miretur, quandoquidem sola artium tres alias imperiosissimas humanae mentis complexa in unam se redigit. Natam primum e Medicina nemo dubitat, ac specie salutari irrepsisse velut altiorem sanctioremque Medicinam: ita blandissimis desideratissimisque promissis addidisse vires religionis, ad quas maxime etiamnum

I. *In paucis tamen digna res est, de qua plura dicantur*. Tria prima verba superioribus assuenda sunt: reliqua sic lege: *Digna res de qua mira dicantur*. PINT.

Tres. Medicinam, religionem, astrologiam. HARD.

Sanctioremque. Sic MSS. Reg. Colb. Thuan. Chiffl. recte perperam in editis hactenus libris, *sanctioremque quam medicinam*. HARD.

Vires religionis, ad quas maxime etiamnum caligat humanum genus. H. I. Brerewoodum in scrutinio religio-

caligat humanum genus. Atque ut hoc quoque suggesserit, miscuisse artes mathematicas, nullo non avido futura de sese sciendi, atque ea e caelo verissime peti credente. Ita possessis hominum sensibus triplici vinculo, in tantum fastigii adolevit, ut hodieque etiam in magna parte gentium praevaleat, et in Oriente regum regibus imperet.

num laudat Gessner, Chrestom. Plinian. p. 733, aitque post doctissimum hierographum, si in 30 partes dividatur humanum genus, fore ut reperiantur

Christianorum	5
Mahometicolarum	6
Ethnicorum	19
Summa,	30

Vnde perfacillime concludendum, quantopere ad religionem caliget humanum genus. Sed οὐδὲν ταῦτα πρὸς Διόνυσον; quae enim Christianorum tam solemnis mentio Plinianis temporibus, ut Noster hos caligare circa divina pronuntiaverit, quibus fides non contigisset? Ne dubito viro atheo ridiculam rem visam religionem, et erroribus annumeratum non levissimis quidquid de Deo aut Diis vulgus olim credidit. Porro mentes omnes fere, etsi non vere religio, aliquid tamen a religione non absonum invaserat: hinc irrisio acris μισανθρώπου, et ut neotericon verbis utamur, pessimistae. As.

Artes mathematicas. Ne h. l. tirunculus putet de matheseos hodiernae (*les mathématiques*) parte aut hac aut illa sermonem ire: nam, ut simillima nomina, ita dissimiles res quam maxime. Mathematicorum quidem veterum circa numeros versabatur scientia, sed non hos duntaxat numeros, quorum praevia face eclipseon ratio et planetarum cursus innotescat; dum persuasum hoc habent vel persuadent ceteris mortalium, futuros humanitatis eventus cognosci posse e siderum adspectu, situ, cursu, etc. etc. Hae artes mathematicae fuere. As.

Regum regibus. Non de omnibus qui hoc sibi nomen circumdederunt Plin. cogitat, sed de Parthorum regibus solis quibus id solemne fuisse, ut se βασιλεῖς βασιλέων inscriberent, in nullo non Gazophylaceo numismatico multiplex iacet argumentum. (Cf. de hoc Ez. Spanheim, de Vs. et Praest. num. ant. Diss. VIII, pag. 459; s. it. 464, 477, 481). Quod ad rei veritatem attinet, Magos olim, duce et auspice Zoroastris ingenio, post Cyrum et Cambysen, sub Dario Hystaspida, rerum potitos (cf. tum Iustin. lib. I, tum et recentius repertos atque editos libros, in quibus de Magismo, Zend-Avesta, He-Gustape et Lohraspe, etc. etc. fusius requiritur), compressa tantillum grassantis Alexandri temporibus potentia, mox in consortium imperii assumptos, ubi Erzeviraph in somniis Zend-Avestam (a Graecis combustum) rursus intulisse dicitur, revelante iterum Deo, in Persia Arsacidum floruisse, res hodie nota e nummis, monumentis et orientalibus libris. Adiiceret vir antiquitatem bene edoctus (sed antiquitatem antiqui non tam probe noverant ac

II. Sine dubio illic orta in Perside a Zoroastre, ut inter auctores convenit. Sed unus hic fuerit, an postea et alius, non satis constat. Eudoxus, qui inter sapientiae sectas clarissimam utilissimamque eam intelligi voluit, Zoroastrem hunc sex millibus annorum ante Platonis mortem fuisse prodidit. Sic

nos) imperio etiam et tiara potitos Magos, quum Smerdis vel Pseudosmerdis mortui Cambysis solium occupavit. Non enim aliud fuit fraus viri quam Magorum iam potentium nisus ac consensus ad theocratiam instaurandam; quod ut felicissime assequuti sunt, sic ocissime vanescere doluerunt. Aj.

II. *Zoroastre.* Eum primum Bactrianis imperasse credunt, temporibus Nemroth. Quidam *Zoroastrem* Abrahamum fuisse contendunt. Dal. — *Orta... a Zoroastre.* Nec a Zoroastre quem e melioris notae hierographis novimus magismi scribam fuisse, non inventorem (nam inventor Hom, vel Oum, sive hic vere exstitit, sive hoc nomine quaedam virorum et sacerdotum series, sed antiquorum designatur; tum lingua pehlvica sacerdos, et ap. Galliarum Aborigenas quoque Druidae magicae rei scientissimi censebantur: ad. Ad. Pictet, *Culte des Cabires chez les anciens Irlandais*, Genev 1824. p. 93), nec in Perside: nam bactria et Medie ante ignem coluere et caelestes deos Ized, Amchadpands, Fervers, quam hos cultus, haec sacra, et haec numina et nomine nosset Persarum barbaries, contra belluas et feras sat habens si feliciter pugnaret, divinarum rerum ne ulla quidem idea gliscente, nisi quam Fetichismus misere turparet. Aj.

Sed unus hic fuerit. Arnobius quatuor eius nominis viros agnoscit: Suidas quintum adiicit. Magiae inventorem Chamum aliqui volunt fuisse, Noëmi filium, qui quum ad Persas transisset, Zoroastrem se dici voluerit. Fuisse huic filium Chus, patris artium haeredem ac nominis, Zoroastrem quoque cognominatum: a quo deinde quicumque Magiae studio se dedidere, Zoroastris quoque nomen sibi adsciverint. Eusebium vide de Praep. lib. X, pag. 484. Hard. — Mirum in modum excresceret qui ista vellet persequi exacte quae de Zoroastre delirarunt, coniecerunt, variantibus cunctis de patria, de tempore, de nominis sensu, de cognominum numero. Hic satis est, si dixerimus in duas tamen praecipue hypotheses iri, nempe duos statuentium Zoroastres, ut Plinius mox et doctiss. Abb. Fouchec, Comment. Ac. Insc. et Human. lit. t. XXVII, pag. 954, etc. tum unius illa omnia fuisse censentium, quae de Archimago palmario circumferuntur, quales Hyde, *Relig. vet. Pers.* Pococke, *Spec. Hist. Arab.* d'Herbelot; *Bibl. Orient.* Anquetil, *Vie de Zoroastre* (in Zendavesta) t. I, part. II, 1-70; Rhode, *Heilige Sage*; Kleuker, *Anhang am Zendavesta*. Adeunda de his praecipue gallica *Biographie Univers.* t. LII, p. 434, etc. ubi cuncta fere de Zoroastre brevissime et florentissime amicus noster V. Parisot perstrinxit. Aj.

et Aristoteles. Hermippus qui de tota ea arte diligentissime scripsit, et vicies centum millia versuum a Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum eius positis explanavit, praeceptorem, a quo institutum diceret, tradidit Azonacem, ipsum vero v millibus annorum ante Troianum bellum fuisse. Mirum hoc in primis, durasse memoriam artemque tam longo aevo, commentariis non intercidentibus, praeterea nec claris, nec continuis successionibus custoditam. Quotus enim quisque auditu saltem cognitos habet, qui soli cognominantur, Apuscorum et Zaratum Medos, Babyloniosque Marmarum et Arabantiphocum, aut Assyrium Tarmoendam, quorum nulla exstant monumenta? Maxime tamen mirum est in bello Troiano tantum de arte ea silentium fuisse Homero, tantumque operis ex eadem in Vlyssis erroribus, adeo ut totum opus non aliunde constet.

Sic et Aristoteles. Ἐν τῷ Μαγικῷ, cuius libri auctorem Laërtius facit in prooemio, pag. 4 sq. Eo in libro de Zoroastre agi, testis quoque est Suidas. Sed is in Ἀντισθένης, ab aliis Aristoteli quidem, Antistheni vero ab aliis, Rhodoni denique a nonnullis librum eum asseri prodit. Sed utut est: et eius libri auctoris, et Eudoxi error ex ratione chronologica aperte arguitur. Obiisse enim Platonem scimus a diluvio vix annis bis mille. Hard.

Azonacem. MSS. *Agonacem*, H.

Ipsum vero. Zoroastrem. H.

Quinque millibus annorum. Hunc Hermippi errorem sequutus est Hermodorus Platon. lib. de Disciplinis, teste Laërtio, in prooemio. Sequuti et alii, apud Plutarchum, lib. de Iside, pag. 369. Verum a diluvio ipso ad captam usque Troiam ne mille quidem ac sexagenos annos intercessisse docent periti omnes Cronographicae scientiae artifices. Suidas quingentis dumtaxat annis bello Troiano priorem Zoroastrem facit. Hard. — Vid. not. 2 fin.

Zaratum. Forte Παζάτην, *Pazatam*, cuius cum Osthane et Zoroastre meminit Diogen. Laërt. in prooem. p. 4. Hard.

Babyloniosque. In his portentis nominum recitandis, sequuti sumus vetustiorum exemplarium fidem, Reg. Colb. Thuan. et Chiffl. In libris vulgatis paulo aliter: *Babyloniumque Marmaridum, et Arabem Hippocum, Assyrium vero Zarmonocidam.* Pro *Arabantiphocum*, forte Astrapsychum legi satius fuerit quem cum Zoroastre, Osthane et aliis Laërtius nominat in Prooemio p. 4. Hard.

Tantumque operis. Totque opera ex

Siquidem Protea et Sirenum cantus apud eum non

arte magica recitari in Vlyssis erroribus. Hard.

Protea. Oceani et Tethydis filium, vaticinandi peritissimum, phocarum et piscium marinorum pastorem. Fuisse regem Aegypti narrat Herodotus, Menelaoque uxorem, Paridi ad se vi tempestatum appulso et diversato ereptam, cum universis opibus restituisse. Homerus Od. refert eum subinde alias atque alias formas assumpsisse prout libuisset. Huius mutabilitatis causam Diodorus refert ad Aegyptiorum principum consuetudinem, qui ornatus et maiestatis gratia, tauri, leonis, draconis capite, arboribus, igne, et aliis hoc genus insignibus ornarentur. Dal. — *Siquidem. Vultus mutantem Protea*, ut Horatius cecinit. De eo multa Virgil. Georgic. IV. De Sirenibus et Circe pleni pariter poëtarum libri. Cur Proteus multiformis fingatur, disce ex Diodor. Sic. Bibl. I, p. 56. At apud Homerum reipsa Circe, natura ipsa est, fecunda parens ciborum, ad opipare epulandum. His qui se ingurgitant, porcorum similes fiunt. Circes palatium, hic ipse mundus universus est; hoc est, istud quod incolimus, terrae hemisphaerium. Circen Homerus δολόεσσαν, dolosam vocat, Odyss. Λ, vers. 33, quoniam dulcedine ciborum ad intemperantiam sensim inducit. Ancillas sive ministras quatuor habere dicitur Odyss. K, vers. 348. Quatuor eae sunt anni tempestates. Mensam eae instruunt pane, carnibus et vino; Odyss. M, vers. 29 sq. His postquam usus est temperate Vlysses, misit ei Circe benignum ventorum afflatum ad discessum; quod idem fuit ac si vates diceret, non prius solvisse navem, aut opipare vivere desiisse Vlyssem, quam vento secundo uti posset. Circes nomen Homero placuit, ut illud sagae tribueret, quoniam nosset Marsos Italiae populos, a Marso Circes filio ortos, ut dictum est lib. VII, c. 2, incantandi arte pollere. De Sirenibus Homericis diximus ad lib. III, cap. 9. Proteus dein Homericus, homo est universim spectatus, qualis ante nos fuit, qualis est modo, qualis est post nostram aetatem futurus: unde et a Virgilio dicitur, nosse *omnia vates Quae sint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur.* Senex ille quidem, nam ab eo condito durat: idem marinus, quippe variis iactatus curis, veluti in mare nautae: idem immortalis, ἀθάνατος, Odyss. Δ, p. 385, neque enim moritur genus humanum, sed semper durat: maris profunda novit, Neptuni minister, quoniam maria pernavigat: eidem inde filia Εἰδοθέα, quae rerum experientia est. Circa ipsum phocae variae sortis et conditionis homines: gravem spirantes nidorem maris, quippe foeda multa et spurca patrantes. Dormit ipse, quum sol medium caelum adscendit; quum fortuna utitur prospera, tunc quiescit. Fit leo primum, deinde draco, at panthera, et sus, et aqua liquida, et arbor excelsa: quoniam alius alias imitatur feras, dum indomitis cupiditatibus obsequitur: et aliorum quidem fortuna dilabitur, aliorum crescit, instar excelsae arboris. De situ Phari, quae Protei sedes, ex eiusdem Homeri sententia diximus ad lib. II, p. 87. Hard.

Sirenum cantus. Parthenopes, Ligyae, Leucosae, filiarum Calliopes et Acheloi, de quibus Homer. Odyss. M. Dalec.

aliter intelligi volunt: Circe utique et inferum evocatione hoc solum agi. Nec postea quisquam dixit, quonam modo venisset Telmessum religiosissimam urbem, quando transisset ad Thessalas matres, quarum cognomen diu obtinuit in nostro orbe alienae gentis. Troianis itaque temporibus Chironis medicinis contenta, et solo Marte fulminante, miror equidem Achillis populis famam eius in tantum adhaesisse, ut Menander quoque litterarum subtilitati sine ae-

Et inferum evocatione. Ita Chiflet. codex, pro *inferorum*, ut est in vetustis editionibus. Vlyssem quidem Circe invitavit ad descensum ad inferos: quod fuit idem ac si vates diceret, natura curiosum fuisse Vlyssem fata sua praenoscendi, Odyss. K, vers. 40. Propterea fingitur ille dicere, Odyss. Λ, vers. 163, sibi necesse fuisse, χρειὼ, ad inferos se conferre, ubi Tiresiam, Thebanum fatidicum, consuleret. Fingi istud ab Homero oportuit, ut Vlysses ex Tiresia disceret, fuga sibi post interfectos in Ithaca tot viros nobiles, esse consulendum: Odyss. Λ, v. 127. Eam vero fugam non oportuit post caedem narrari: quum finis et scopus poëmatis sit, oppressio mulctata: ac proinde ea animadversione in sceleratos claudi poëma debuerit. Hard.

Hoc solum agi. Magiae solum opus declarari. Hard.

Venisset. Scilicet ars Magica. H.

Telmessum. Ad fines Lyciae positam, lib. V, cap. 27, celebrem sacerdotum collegio. Dalec. — *Telmessum.* Vrbem in Cariae confinio, Lyciaeque positam, de qua lib. V, c. 28, *qua in urbe excellit aruspicum disciplina*, inquit Cicero, de Divin. I, 91. Hard.

Thessalas. Sagas at veneficas. Sic MSS. omnes, Reg. Colb. Chiffl. non ut libri vulgo editi, *Thessalas urbes.* Veneficas enim sagasque intelligit, quarum Thessalia plena olim: adeo ut Thessalia et Thessalis simpliciter ponatur pro maga. Lucan. lib. VI, vs. 451: *Abducit superos alienis Thessalis oris: Carmine Thessalidum dura in praecordia fluxit; Non fatis, adductus amor.* Hard.

Quarum cognomen diu obtinuit in nostro orbe alienae gentis. Vossian. et Chifflet. *aliena gente.* Pintiani, *aliena genti.* Scribe, *in nostro orbe alienigena.* Sic Val. Max. lib. VII, cap. 3, *alienigenae religionis insignibus.* Florus, lib. II, cap. 18, *indigenam ex frumento potionem.* Gellius, lib. II, cap. 34: *neque vino alienigena, sed patrio usurus.* Gron.

Alienae gentis. Magos enim Persae suos sapientes vocant. Dal.

Chironis. Achillis ille magister fuit, et ipse Thessalus, auctorque medicinae. Hard.

Achillis. Thessalis, quibus imperitavit. Vnde dux Thessalus a Seneca appellatur non semel, *Mactanda virgo est Thessali busto ducis. Emicuit ingens umbra Thessalici ducis.* Hard.

mulo genitus, Thessalam cognominaret fabulam, complexam ambages feminarum detrahentium Lunam. Orphea putarem e propinquo primum intulisse, ad vicina usque, superstitionem ac Medicinae profectum, si non expers sedes eius tota Thrace Magices fuisset.

Litterarum subtilitati sine aemulo genitus. Soccorum salibus, vel aliquid simile substituendum videtur in locum illorum verborum, *litterarum subtilitati*. Pint. — Alii leg. *subtilitatibus*, alii *futilitati*. — *Litterarum sine aemulo genitus*. Dignissimum praeconium ipsarum Athenarum, quae docuerunt omnia, doctore: quod quum Pintian. *soccorum salibus* vel aliquo simili mutandum censet, suam et litterarum subtilitatem eiurat. Si qui fuerunt autem, qui *futilitati* Plinium scripsisse vel per somnium cogitarunt, ipsi futiles insanum in modum aestimare voluere. Gron. — Querlon, not. ad Gall. interp. vers. t. X, p. 162, num. 25, dicitur credidisse significatum h. l. a Plinio comoediae altissimum et optimum genus, comoediam ethicam, quae in pingendis moribus veris tota est. Ingeniosius, ni fallor, quam exactius. Nam ego hoc reor de poëtae eruditione hic sermonem esse. Qui carmen vulgares poëtae condunt, parum docti censentur, ac in loquendo parum diligenter: Menander contra eruditissimus vir fuit, nec, nisi eruditionis palmariae vir, ad partes vocandus fuit ut Thessaliae magice assignaretur. Caeterum res de Thessalis notissima e cunctis, Horatio, Apuleio, Luciano, aliis. Aj.

Feminarum detrahentium Lunam. Apparatus veneficarum Thessalarum describitur apud Apul, et ut ille ait, feralis officina, lib. III, Asini aurei: *Omne genus aromata, ignorabiliter, laminae litteratae: infelicium navium durantes clavi: defletorum et sepultorum cadaverum exposita multa ad modicum membra, hic nares et digiti, illic carnosi clavi pendentium, sive suspendio necatorum: alibi trucidatorum servatus cruor, et extorta dentibus ferarum trunca calvaria. His videlicet comparatis, ac decantatis fibris (pecudum) spirantibus, vario latice litabant nunc rore fontano, nunc melle montano, mulso etiam libantes*, etc. Dal. — *Feminarum*: Thessalarum inprimis hoc opus fuit. Horat. Epod. 5, vs. 45: *Quae sidera excantata voce Thessala, Lunamque caelo deripit*. Vide quae diximus lib. II, c. 9. Hard.

E propinquo. Proximis saeculis. Dalec. — *E propinquo primum intulisse ad vicinas usque superstitiones ac medicinae*. Voss. *E propinquorum primum pertulisse ad vicina usque superst. ac medicinae provectum*. Vt et Chiffl. fere. Forsan *e propinquo eam primum protulisse ad vicinam usque superstitionem a medicina provectum*. Gron. — *E propinquo*. E Thracia, ubi genitus Orpheus. Hard.

Si non expers sedes eius tota Thrace magices fuisset. In vetusto codice, *si non ex Perside se vis tota in Thracen magices tulisset*, *rectius*. Nam ex Perside ortam magicen ipse circa finem capitis asserit: *Tantis caerimoniis ut dedisse Persis videri possit*. Pint.

Primus quod exstet, ut equidem invenio, commentatus de ea Osthanes, Xerxem regem Persarum bello, quod is Graeciae intulit, comitatus; ac velut semina artis portentosae sparsisse, obiter infecto quacumque commeaverat, mundo. Diligentiores paulo ante hunc ponunt Zoroastrem alium Proconnesium. Quod certum est, hic maxime Osthanes ad rabiem, non aviditatem modo scientiae eius, Graecorum populos egit. Quamquam animadverto summam litterarum claritatem gloriamque ex ea scientia antiquitus et paene semper petitam. Certe Pythagoras, Empedocles, Democritus, Plato, ad hanc discendam navigavere,

Primus exstat ut equidem invenio commentatus de ea. Vossius, pro antiq script. *primum quod exstet ut eq. inv. com. est de ea Osthanes Xerxen regem invenio ex Pers. bello*, forte ait: *Primum, quod exstet, ut equidem invenio, commentatus est de ea Osthanes, Xerxen regem, ingenio rex Persarum: bello, quod ia Graeciae intulit, comitatus: ac velut semina artis portentosae sparsit, obiter infecto, quacumque commeaverat, mundo.* Osthanem vocat *ingenio regem Persarum* velut sapientissimum inter Persas. Iuvat hactenus Pintianus, quod affert e libro suo: *Primus quod exstet ut eq. inv. commentatus est.* Gron.

Commentatus de ea Osthanes. Cyprianus de Idolis: *Et magis inde est (a daemonibus) ad perniciosa vel ludicra potentatus, quorum tamen praecipuus Osthanes formam dei veri negat conspici posse*, etc. Dal. — *Osthanes*, etc. Οστάνην μάγον memorat Tatianus, orat. contra Graecos, pag. 172. Libri omnes MSS. adspirant *Hosthanes.* Hunc Xerxis comitem fuisse Laërtius pariter innuit, in Procem. pag. 1. Hard.

Is Gr. intulit. Olymp. LXXVIII anno primo (480 a. C. n.), traiecit in Graeciam, qui annus Graecorum navali ad Salaminam victoria, et elade Persarum insignis fuit. Hard.

Certe Pythagoras, etc. De hac Pythagorae profectione Laërt. in Pythag. VIII, pag. 214; Clem. Alex. Strom. 1, pag. 302 at 304, aliique. De Empedocle idem Laërtius in eius vita, VIII, pag. 230. A Democrito in Aegyptum ad Sacerdotes, in Persidem ad Chaldaeos, ad Gymnosophistas usque in Indiam, peregrinationem esse susceptam Laërtius ipse narrat in eius vita, lib. IX, et Clem. Alex. loc. c. pag. 303. Platonicae similiter peregrinationis mentio apud Laërt. in eius vita, III, 7: εἰς Αἴγυπτον παρὰ τοὺς προφήτας, et apud ipsum Platonem in Phaedone, referante Clem. Alex. loc. c. pag. 302. H. — *Exsiliis verius... susceptis.* Non metaphorice quidem de Pythagora. Nam (ut Ovid. canit, Metam. lib. XV, vs. 61) *Vir fuit hic ortu Samius: sed fugerat una Et Samon, et dominos, odioque tyrannidis exsul*, etc. Placet multis hunc a Polycrate ad amicum Ama-

exsiliis verius, quam peregrinationibus, susceptis. Hanc reversi praedicavere: hanc in arcanis habuere. Democritus Apollobechen Coptiten, et Dardanum e Phoenice illustravit, voluminibus Dardani in sepulcrum eius petitis: suis vero ex disciplina eorum editis: quae recepta ab aliis hominum, atque transiisse per memoriam, aeque ac nihil in vita mirandum est. In tantum fides istis fasque omne deest, adeo, ut ii qui caetera in viro illo probant, haec eius esse opera inficientur. Sed frustra. Hunc enim maxime affixisse animis eam dulcedinem constat. Plerumque miraculi et hoc, pariter utrasque artes effloruisse; Medicinam dico, Magicenque, eadem ae-

sim missum cum catenis, aliis liberum missum, sub hac conditione, ut insulam patriam non reverteretur. Inde Aegyptum, mox Assyriam, tum Olympica et Peloponnesum, lustravit, in Graeciam Magnam devolaturus tandem, quam moribus, legibus, artibus emendaret poliretque. AJ.

Apollobechen. A Copto, Aegyptiae Thebaidis oppido, unde et Coptites praefectura dicta. — *Apollobechen.* Haec sincera lectio est cod. Reg. Colb. Th. Chifflet. Depravata vulgatorum, *Apollonicem Captidenem.* Audacior coniectura eruditorum, atque a vestigiis veteris scripturae alienior, *Apollonidem Horapionem*: qui de religione ac regibus Aegyptiorum et de exstructione pyramidum multa literis consignasse legitur apud Theophilum Antiochenum ad Autol. II: Ἀπολλωνίδης ὁ καὶ Ὡράπιος ἐπικληθεὶς, ab Horo et Api Aegyptiorum numinibus appellatione deducta. HARD.

Dardanum e Phoenice illustravit. Colum. lib. X: *Dardaniae veniant artes*, id est, magicae, ab hoc Dardano, cuius commentariis perlectis doctissimus evasit Democritus Apuleius, vel quicumque alius post Zoroastrem magiae laude clarus exstitit. Euseb. II, Προπαρασκ. Εἶπε ὁ Δάρδανος ὁ μύθους θεῶν καταδεδάχας τὰ μυστήρια. Brod. lib. IV, cap. 40. DAL.

Voluminibus Dardani in sepulcrum eius petitis. Scribend. reor: *voluminibus Dardani in Cyprum petitis*, ut pronomen eius superfluat: alioquin non erit quo referre possimus, quod non multo infra sequitur, *tanto recentior est Cypria.* PINT.

Suis vero ex disciplina. Auctor est Clem. Alex. Strom. I, pag. 303, Democritum, Babylonii scriptoris, cui Acicari nomen fuit, columnam interpretatam esse, ac suis operibus intexuisse. Δημόκριτος γὰρ τοὺς Βαβυλωνίους λόγους πεποίηται. Λέγεται γὰρ τὴν Ἀκικάρου στήλην ἑρμηνευθεῖσαν, τοῖς ἰδίοις συντάξαι συγγράμμασι. HARD.

Magicenque. Quam nos Magiam vocamus. Sic ipse Geometricen appellat, XXXV, 35, 9, quam nos Geome-

tate illam Hippocrate, hanc Democrito illustrantibus, circa Peloponnesiacum Graeciae bellum, quod gestum est a CCC urbis nostrae anno. Est et alia Magices factio, a Mose, et Iamne, et Iotape, Iudaeis pendens,

triam dicimus: et Theologicen pariter dixere Veteres, quam nos Theologiam nuncupamus. Hieron. ep. CLV ad Paulam Vrbicam: *Pro Logica nostri Theologicen sibi vindicant*: sic enim habent libri MSS. non, ut editi sine ullo sensu, *theoricen*. In libris Hieronymi numquam Theologiam dici reperias, sed graece θεολογίαν. H. — Vix erant dignae synonymiae quae notarentur. Certe omnes norunt omnia haec quae desinunt in *ice* mera esse adiectiva, quae quum pronuntiarentur, supplendum fuit τέχνη, aliquando, sed rarius, τέχναι. AJ.

Graeciae De quo lib. super. diximus, cap. 2. HARD.

A CCC Vrbis. Ante Christum ann. 254. HARD.

A Mose, et Iamne, et Iotape, etc. Is Iamneset in thaumaturgia antagonista Mosi fuit coram Pharaone, quod in Paulinis epistolis legimus, magus insignis, quo factum opinor, ut Plinius Mosem quoque similiter magum fuisse putaverit. GELEN. — *A Mose*. Hic sequuti sumus MSS. codd. omnes et vetustissimas editiones, in quibus totidem litteris et apicibus scriptum est, ut edidimus. Primum hic *et Iamne* pro *etiamnum* editio Basileensis exhibet anno 1535. Quum autem *etiamnum a Iudaeis, Mose et Lotapea pendens factio* dicitur a Plinio, perseverantem eam usque ad sua tempora indicat, et veluti particulam sectae Iudaicae, ei addictam Numini, quod Moses et edocti a Mose Iudaei coluerunt. Itaque designat hic Plinius quosdam *de circumeuntibus Iudaeis exorcistis*, quorum mentio est in Actis, 19, 13, quorum princeps sua aetate in Cypro fuerit Iudaeus nomine Lotapeas. Nam in Cypro hanc factionem viguisse testatur. Et est certa *Lotapeas* nomen hebraeum, לוט־דבא: quod hominem significat, Qui involvens se, operit se. Vim exorcismorum autem Plinius, homo atheus, magicae arti adscribit; et multiplici laborat errore: 1° quod *Mosen*, vatem sanctissimum in magorum numero reponit; 2° quod *Iannem* in Aegypto Mosis antagonistam pro Iudaeo habet; 3° quod *Iotape* pro Mambre scripsit: nam de Iamne et Mambre, scriptoribus Aegyptiis atque iisdem magis, qui Pharaonis iussu adversus Mosen portenta ediderunt, Eusebius, Praepar. lib. IX, pag. 411, ex Numenio Pythagorico. Ideo male cum illo Hebraeorum duce confunduntur, siquidem constat artes magicas et incantationes apud Iudaeos vetitas fuisse, et perperam vocari Iudaicam, quae vera fuit Aegypti magice. HARD: et ED. P. — *Iamne*. Harduinus de Mose tantum loqui Plinium, non de Iamne asserit; sed non invenio a Dalecampio aliquid contra Iamnis appellationem ex membranis adduci. In I Ambros. lego: *Amuse etiam iam nunc et Lotape ac Iudaeis pendens*. In II cum edit. 1469: *Amiso* et *Iane et Iotapata Iudaeis pendens*. Primi scripturam magis corruptam nemo non videt; secundi *et Iane* pro *Iamne* positum facile credam. Audiamus Galenium, qui in emendatis codicibus legi asserit *a Mose, et Iamne, et Iotape Iu-*

sed multis millibus annorum post Zoroastrem. Tanto recentior est Cypria. Non levem et Alexandri Magni temporibus auctoritatem addidit professioni secundus Osthanes, comitatu eius exornatus, planeque, quod nemo dubitet, orbem terrarum peragravit.

III. Exstant certe et apud Italas gentes vestigia eius in duodecim tabulis nostris, aliisque argumentis, quae priore volumine exposui. DCLVII demum anno urbis, Cn. Cornelio Lentulo, P. Licinio Crasso coss.

davis pendens. Is (vide supra in principio huius notae) . . . *putaverit. Castigationem fefellit similitudo scripturae, ut pro* et Iamne *legit* etiamnum. *Tertium nomen etiam typis excusa quaedam exemplaria habent, recte quidem mea sententia quum hebraeum sit, et apud hebraeos auctores reperiatur.* Huc usque Gelenius. Iamnem a Plinio memoratum esse illum, cuius Paulus apostolus mentionem ingerit, non dubitavit Antonius Possevinus; Iopatem vero sibi ignotum fatetur. Antiquae editiones exhibent certe *a Mose etiamnum*, sed optime Gelenius animadvertit, si modo dixit *est* et *alia*, non opus est repetere *etiamnum*? Quod certe in auctore succoso minime reponendum, nec in principe editione occurrit. Alii pro *Iotape* legere malunt *Iochabela*, uti apud Ioseph. Flavium, vel *Iochabeda*, ut in codd. Divi Hieronymi. Hermol. Barbarus, qui in editis pariter *etiamnum Lotapea* invenerat, legendum forte, inquit, non *Lotapea*, sed *Iochabela*, sive *Iochabela* ex Iosepho, qui matrem Mosis ita nominavit. Hieronymus *Iochabeda*. Potest et *Iotapata*: quoniam et urbs hoc nomine in Syria Iosepho est; a conditore, ut verosimile, est vocata. Magum autem fuisse Mosen insimulant: sed eos secundo contra Apionem volumine Iosephus apertissime coarguit. Qualis autem sit, quam paulo post Plinius Cypriam appellat: non ausim quidem contendere; sed de Christiana eum sensisse, ut suspicer, argumento est, quod apostolus Paulus cum Barnaba, qui et Cyprius erat, e Iudaea navigavit in Cyprum; in eamque primum insulam novum mundo Christi nomen intulit. BREZOW.

Tanto recentior est Cypria. Hanc quidam intelligunt Christianismum, expositum Cypriis a Divo Barnaba. Quidam Paphiae Veneris sacerdotes. DAL. — *Tanto rec. est Cypria.* Vidimus Hard. Cypriae sectae principem innuere Lotapeam. Verum ego (ubi id nominis recipiatur) de homine Nostrum loqui, longe ante Vespasiani imperium vivente, iudicarem. REZZ.

III. *In duodecim tabulis.* Quarum verba retulit, lib. XXVIII, cap. 4. HARD.

Quae priore volumine. Non proximo, sed anteriore, nempe octavo et vigesimo, cap. 4. HARD.

DCLVII demum. Ita Reg. 1, Colbert. 3, editique libri omnes. Quae annorum ratio plane congruit cum nostra Chronographia, hoc est, cum ea quam caeteris operis sui locis Pli-

senatusconsultum factum est, ne homo immolaretur palamque fuit in tempus illud sacri prodigiosi celebratio.

IV. Gallias utique possedit, et quidem ad nostram memoriam. Namque Tiberii Caesaris principatus sustulit Druidas eorum, et hoc genus vatum medico-

nius constantissime sequitur, et quam docuit fere Petavius. Consentiunt Cassiodorus, Fasti Siculi, Iulius Obsequens. Hard.

Homo immolaretur. Vide quae adnotata sunt in lib. XXXVI, cap. 5. Dalec. — *Ne homo*, etc. Vide quae dicta sunt supra, lib. XXVIII, 3. Violavit igitur hoc senatusconsultum Caesar dictator, cuius iussu viri duo in Campo Martio a pontificibus et Saliis, velut in sacrificio, ἐν τρόπῳ τινὶ ἱερουργίας, inquit Dio, l. XLIII, iugulati, immolatique sunt, ἐσφάγησαν, ἐτύθησαν. Hard.

Palamque in tempus illud sacra prodigiosa celebrata. Hoc a Galenio est. Academicus, *palamque in tempus siluit sacra*, Gud. et duo Vossiani: *palamque in tempus sili ut sacra*. Sed Chifflet. et Voss. princeps: *palamque fit in tempus sili, ut sacro prodigiosa celebratio*. Hinc in olim vulgatis etiam illud *siluit*. Sed legendum *palamque fit in tempus id licita sacri prodigiosi celebratio*. Neque fert aliud, quod sequitur: *Gallias utique possedit*: nempe vel sacrum prodigiosum, vel celebratio sacri prodigiosi. Gron.

IV. *Gallias*. Aequior Gallis Solinus hoc timide pronuntiat, nec obstringens fidem. *Infamatur*, inquit, *de Gallis agens*, *cap.* 21, *pag.* 41, *ritu incolarum*, *qui*, *ut aiunt*, *veri enim periculum ad me non recipio*, *detestabili sacrorum ritu*, *iniuria religionis, humanis litant hostiis*. Dion. Halic. tradit eadem, Antiq. Rom. lib. I, p. 30. Lactant. Div. Instit. I, 21: *Galli Hesum atque Teutatem humano cruore placabant. Nec Latini quidem huius immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Iupiter etiam nunc sanguine colitur humano*, etc. H.

Namque Tiberii, etc. De Druidis Tiberii iussu pulsis, obscure Tranquillus egit, et generatim, vel externarum caerimoniarum, vel Mathematicorum, hoc est, Astrologorum nomine designatis: *Externas caerimonias*, inquit in Tiberio, c. xxxvi, *compescuit... Expulit et Mathematicos*, etc. Dio quoque, lib. LVII, pag. 612, ait Tiberii iussu magos, astrologos, aliosque, qui quocumque nomine divinationes exercerent, necatos esse. Tacit. Annal. II: *Facta de Mathematicis Magisque Italia pellendis senatusconsulta*. Verum in Claudio Tranquillus multo expressius c. xxv, *Druidarum religionem apud Gallos dirae immanitatis, et tantum civibus sub Augusto interdictam penitus abolevit*, Nempe quod Tiberius non obtinuerat, Claudius perfecit. De Druidarum moribus Caesarem vide, de Bell. Gall. VI. Quum vero Plinius hoc loco Druidas vates medicosque, alibi Magos aliterve appellat, ostendit eos non nisi Magos fuisse, qui ex Magice et Astrologia, aliisque studiis medicinam exercerent. H. — Clare Lucan. *et humanis lustrata cruoribus arbor*.

rumque. Sed quid ego haec commemorem in arte Oceanum quoque transgressa, et ad naturae inane pervecta? Britannia hodieque eam attonite celebrat tantis cerimoniis, ut dedisse Persis videri possit. Adeo ista toto mundo consensere, quamquam discordi et sibi ignoto. Nec satis aestimari potest, quantum Romanis debeatur, qui sustulere monstra, in quibus hominem occidere religiosissimum erat, mandi vero etiam saluberrimum.

V. (II.) Vt narravit Osthanes, species eius plures sunt. Namque et aqua et sphaeris, et aëre, et stellis, et lucernis, ac pelvibus, securibusque, et multis aliis modis divina promittit: praeterea umbrarum, inferorumque colloquia: quae omnia aetate princeps Nero vana falsaque comperit: quippe non citharae

Cf. ἐπεισόδιον e Cl. vir. Chateaubriant, *les Martyrs*, lib. VIII, ubi Eudorus se narrat testem silvestrium sacrorum, iam in eo stantibus Eubagis ut Deo humana victima gratificarentur suo. Caeterum ne dubita, ut impios et crudeles Druidas, sic et populum solitos ludere, non iisdem artibus quas in Perside, Aegypto, Graecia ac passim invenerant, sed simillimis indulgere, dum nempe et valetudini sese opitulaturos spondent et futura praesagiunt. Feminis tamen hoc saepius in mandatis fuit: hinc Velledae, h. e. sagae, (nam Velleda non unius nomen, sed omnium quaecumque divinatoriae sese artis participes profitebantur). Ergo, ut non bene, si verba stricte presseris, Plinius Galliae Magiam tribuit, ita non perperam, si laxius verba sumi volueris, dum aperiendi futuri vanitate Gallias quoque laborasse pronuntiat. Ajas.

Et ad naturae inane. Vbi naturae fines, ultra quos inane, seu verius nihil est. Hard.

Britannia hodieque eam attonite celebrat. Aptius in nostro exemplari, *attonita celebrat.* Pint.

Qui sustulere monstra. Tertull. tamen in Apol. c. cap. 9: *Ecce in illa religiosissima Aeneadarum urbe piorum, est Iupiter quidam quem ludis suis humano proluunt sanguine.* Sed de gladiatoribus, opinor, agit, non de sacrificiis. Hard.

V. *Namque et aqua.* Ex aqua ὑδρομαντεία appellatur: ex sphaeris, sive pila, σφαιρομαντεία: ἀερομαντεία ex aëre, in quo daemon invocatus, varias formas effingit, quae requisita denuncient: ἀστρομαντεία ex stellis: λυχνομαντεία e lucernis: ex pelvibus lebetibusque, λεκανομαντεία: ἀξινομαντεία, ex securibus. Singularum rationes, quo quaeque modo fiant, expedire, non est ingenii, aut insti-

tragicique cantus libido illi maior fuit, fortuna rerum humanarum summa gestiente in profundis animi vitiis. Primumque imperare Diis concupivit, nec quidquam generosius valuit. Nemo umquam ulli artium validius favit. Ad haec, non opes ei defuere, non vires, non discentis ingenium, non alia, patiente mundo. Immensum et indubitatum exemplum est falsae artis quam dereliquit Nero: utinamque inferos potius et quoscumque de suspicionibus suis Deos consuluisset, quam lupanaribus atque prostitutis mandasset inquisitiones eas: nulla profecto sacra, barbari licet, ferique ritus, non mitiora, quam cogitationes eius, fuissent. Saevius sic nos replevit umbris.

VI. Sunt quaedam Magis perfugia, veluti lentiginem habentibus non obsequi numina, aut cerni.

tuti nostri. H. — Multa enim praeterea fiebant, ita ut brevius fuerit dicere quae divinantibus ansam non dederint (si qua sint) quam quae dederint. Cf. si vacat, Boissard, *de Divin.* V, pag. 45 sqq. et Poller, *de Antiq. Gr.* Quos si taedet aut piget evolvere, adi facetissimi simul atque acerrimi irrisoris Rabelais lib. III, c. 25 *(Pantagruel)*, ubi ille multa nominat, multa naso suspendit adunco, omissis tamen non paucis, quae in edit. Paris. 1823 (L. Janet), t. III, p. 591 sqq. expressa reperies. Aj.

Nemo unquam. Vide multa in eam rem apud Sueton. in Nerone, cap. xxxix. Hard.

Aliaque non patiente mundo. Immensum et indubitatum exemplum est falsae artis, etc. Verbum *immensum* cum minore littera scriptum praecedentibus annectendum videtur; reliqua sic, ut reor, commodius legentur: *Alioqui non capiente mundo immensum. Indubitatum exemplum est*, etc. Nam coniunctio *et* non est in codice antiquo. Pint. — *Aliaque*, etc. non alia quae mundus aegre ferebat. In MSS. Reg. Colb. Chiffl. *Quae non alia patiente mundo.* Hard.

Et quoscumque... Deos. H. e. malos genios, vel δαίμονας.

Inquisitiones. Quae fieri in cives solebant, ut daemonum ope resciret, qui rei coniurationis in ipsum forent. Hard.

Saevius. Nece iis illata, quos sibi esse infestos suspicabatur. H.

VI. *Lentiginem hab. non obsequi numina, ut cerni non possint, forte hoc in illo*, etc. Scribe, *Lentiginem habentibus non obsequi numina aut cerni. Num obstitit forte hoc in illo?* Ex nostro apographo. Pint.

Non obsequi numina, ut cerni non possint. Forte hoc in illo. Quanto ex-

Obstet forte hoc in illo? Nihil membris defuit. Nam dies eligere certos liberum erat: pecudes vero, quibus non nisi ater colos esset, facile. Nam homines immolare etiam gratissimum. Magus ad eum Tiridates venerat, Armeniacum de se triumphum afferens, et ideo provinciis gravis. Navigare noluerat, quoniam exspuere in maria, aliisque mortalium necessitatibus violare naturam eam fas non putant. Magos secum adduxerat. Magicis etiam coenis eum initiaverat. Non tamen quum regnum ei daret, hanc ab eo accipere artem valuit. Proinde ita persuasum sit, intestabilem, irritam, inanem esse, habentem tamen quasdam veritatis umbras: sed in his veneficas artes pollere, non magicas. Quaerat aliquis, quae sint mentiti veteres Magi, quum adolescentibus nobis visus Apion Grammaticae artis, prodiderit cynocephaliam herbam, quae in Aegypto vocaretur osirites, divinam, et contra

peditius Vossianus: *veluti lentiginem habentibus non obsequi numina aut cerni. Obstet forte hoc in illo?* Duo alii et Gud. confirmant hactenus, ut praeferant *aut cerni*. Iuvat in parte Pintiani codex: sed nimium est illud: *Num obstitit hoc forte in illo?* Gron.

Forte hoc in illo? Suetonius in Nerone, cap. 51. Dal. — *Obstet.* Ita Ch. recte. Figura est, quam rhetores πρόληψιν vocant. Obstitisse arbitramini lentiginem faciei, quo minus cerneret Deos nero magicis incantationibus evocatos. At nihil membris defuit. *Statura fuit paene iusta*, inquit Tranquillus l. l. a Dalec. *vultu pulchro magis quam venusto*, etc. H.

Nam hominem imm. etiam gratissimum. Melius: *Iam hominem immolare gratissimum.* Pint. — *Nam hominem immolare etiam gratissimum* Voss. ut Chifflet. *homines*. Particula *nam* offendit non Pintianum modo, sed etiam alios. Iniuria, est enim eius usus, qualem notavimus ad Livium lib. XXIX, cap. 8. Neque aliter ipse Plinius hoc libro c. 11: *Nam muris cerebrum dare potui ex aqua, aut cinerem mustela, vel etiam inveteratas erinacei carnes, quis possit furenti, etiamsi sit forte medicina?* Gron.

Tiridates. Victus a Corbulone, duce Neronis in Armenia, Romam venit: Armeniae tamen regnum ei datum a Nerone ipso, ex tribunali, refert Dio lib. LXIII, pag. 718. H.

Et ideo provinciis gravis. Per quas iter cum comitatu suo agebat. H.

Non tamen. Dio lib. LXIII, pag. 718. Hard.

Cynocephaliam. Egimus de ea lib. XXV, 80. Osireos Taphen, hoc est, Osiridis sepulcrum, appellat Apul. c. 86. Hard.

omnia veneficia : sed si tota erueretur, statim eum qui eruisset, mori : seque evocasse umbras ad percontandum Homerum, quanam patria, quibusque parentibus genitus esset, non tamen ausus profiteri, quid sibi respondisse diceret.

VII. Peculiare vanitatis sit argumentum, quod animalium cunctorum talpas maxime mirantur, tot modis a rerum natura damnatas, caecitate perpetua, tenebris etiamnum aliis defossas, sepultisque similes. Nullis aeque credunt extis: nullum religionis capacius iudicant animal: ut si quis cor eius recens palpitansque devoret, divinationis et rerum efficiendarum eventus promittant. Dente talpae vivae exempto, sanari dentium dolores adalligato affirmant. Caetera ex eo animali placita eorum, suis reddemus locis. Nec quidquam probabilius invenietur, quam muris aranei morsibus adversari eas, quoniam et terra orbitis (ut diximus) depressa adversatur.

VIII. Caetero dentium doloribus (ut iidem narrant) medetur canum qui rabie perierunt, capitum cinis

Qua patria quibusque, etc. Apud Gell. III, cap. 11, Varro: Επτὰ πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίζαν Ομήρου Σμύρνα, Ρόδος, Κολοφών, Σαλαμὶν, Ιος, Αργος, Αθῆναι. *Capella Homeri candida haec tumulum indicat. Quod ara Ietae mortuo faciunt sacra.* Versus hos longa oratione Magius exponit et explicat, III, 1. Constat in Io insula extremum diem obiisse, ut tradit Halicarnass. ἀσθενίᾳ καὶ μαλακίᾳ, languore et imbecillitate virium: ut alii moerore, quod a piscatoribus aenigma hoc propositum solvere non potuisset, Οσσ' ἕλομεν λιπόμεσθα ὅσ' οὐχ ἕλομεν φερόμεσθα. Eius sepulchro Ietae versus hos insculpserunt: Ενθάδε τὴν ἱερὰν κεφαλὴν κατὰ γαῖα καλύπτει, Ανδρῶν ἡρώων κοσμήτορα θεῖον Ομηρον. Cumanis et Ionibus τυφλοὺς ὁμήρους dici Plutarchus auctor est. Hard.

VII. *Caecitate perpetua.* Falsum: nam oculo, minimo quidem, uno tamen talpa pollet, ut mammalium caetera, duplici. Aj.

Vt si quis cor. Auctor Kiranidum, pag. 104: *Si quis autem cor eius (talpae videlicet), adhuc ea reptante, seu palpitante, transglutierit, praescientiam accipiet futurorum, et eorum quae in saeculo fuerint.* Hard.

Vt diximus. Lib. anteriore, c. 27. Hard.

crematorum sine carnibus, instillatus ex oleo cyprino per aurem, cuius e parte doleant. Caninus dens sinister maximus, circumscarificato eo qui doleat; aut draconis os e spina; item enhydridis. Est autem serpens masculus et albus. Huius maximo dente circumscarificant. At in superiorum dolore duos superiores adalligant, e diverso inferiores. Huius adipe perunguntur, qui crocodilum captant. Dentes scarificantur ossibus lacertae e fronte luna plena exemptis, ita ne terram attingant. Colluunt caninis dentibus decoctis in vino ad dimidias partes. Cinis eorum pueros tarde dentientes adiuvat cum melle. Fit eodem modo et dentifricium. Cavis dentibus cinis e murino fimo inditur, vel iecur lacertarum aridum. Anguinum cor si mordeatur, aut alligetur, efficax habetur. Sunt inter eos, qui murem bis in mense iubeant mandi, doloresque ita cavere. Vermes terreni decocti in oleo, infusique auriculae, cuius a parte doleant, praestant

VIII. *Circumscarificato.* MSS. omnes, *circumscarifato*: et mox; *circumscarifant* et *scarifantur.* H.

Item enhydridis. Plin. XXXII, 26: *Enhydris vocatur a Graecis coluber in aquis vivens.* Hard.

Colluunt. Sext. Platon. cap. IX de cane, tit. 24 ad dentium dolorem: *Dentem canis combure, et cinerem eius in vini hemina decoque, et ex eo gargarizet, et sanabitur.* Hard.

Cinis. Sext. Platon. loc. cit. tit. 26, ut dentes sine dolore crescant: *Dens canis combustus, et cum melle tritus, gingivas reprimit.* Appendi solum praecipit Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi c. XXVI de cane, pag. 102: *Canis dens, qui caninus dicitur, appensus collo pueri, cuius adhuc non eruperunt dentes, pelle aliqua involutus, facilem reddit eorum eruptionem absque dolore ullo, aut nocumento.* Hard.

Cavis. Q. Seren. cap. XV, pag. 314: *Exesos autem dentes si forte quereris, Vre fimum muris, patulis et hiantibus adde: Prodest et pulvis lumbrici corpore tosto.* Sic etiam Plin. Val. I, 36, et Marc. Emp. XII, p. 93. Hard.

Vermes. Galen. de Fac. simpl. Med. XI, 1, p. 344. Marc. Emp. XII, pag. 94, iisdem verbis. Hard.

Infusique auriculae, cuius a parte doleant. Omnes quinque: *eius e parte.* Vt Plauto: *et morbo valui, ab animo aeger fui.* Contra lib. XXII, cap. 22: *Infunditur a contraria aure in dolore dentium.* Gron.

levamentum. Eorumdem cinis exesis dentibus coniectus, ex facili cadere eos cogit: integros dolentes illitus iuvat. Comburi autem oportet in testa. Prosunt et cum mori radice in aceto scillite decocti, ita ut colluantur dentes. Is quoque vermiculus, qui in herba, Veneris labro appellata, invenitur, cavis dentium inditus mire prodest. Nam erucae brassicae, eius contactu cadunt. Et e malva cimices infunduntur auribus cum rosaceo. Arenulae, quae inveniuntur in cornibus cochlearum, cavis dentium illitae, statim liberant dolore. Cochlearum inanium cinis cum myrrha gingivis prodest: serpentis cum sale in olla exustae cinis cum rosaceo in contrariam aurem infusus. Anguinae vernationis membrana cum oleo, tedaeque

Eorumdem. Q. Serenus loco proxime allato. Marcell. Emp. l. c. Plin. Val. I, 36. Hard.

In testa. Marc. Emp. *in testa condendi.* Hard.

In aceto scillite decocti. *Scyllitico*, non *scillite*, recte. Nam vino quod graece masculini est sexus, convenit haec terminatio in *es*. Acetum vero quum sit el latine et graece neutrius, non scilliten dixerim, sed *scylliticum.* Pint.

Is quoque vermiculus. Dictum id iam superius, XXV, 108. H.

Erucae brassicae. In MSS. vetusto more, *urucae*, pro *erucae*, ut alibi diximus. Ex hoc Plinii loco perperam, ut apparet, intellecto, scripsit Marcellus Empir. cap. XII, pag. 95, non erucas cadere contactu eius vermiculi, qui in Veneris labro invenitur, quae Plinii mens videtur esse: sed dentes ipsos, qui vitiati sunt, erucae contactu decidere: quae sententia, ut dicam quod sentio, huic loco accommodatior videri potest. Prorsus ut in mendo cubare Plinii contextum haud immerito credas, legique oportere, *Nam erucae brassicae etiam contactu cadunt*, exigua admodum mutatione voculae *eius*, in aliam satis affinem, *etiam*. Verba Marcelli haec sunt: *Bestiola, quae brassicae innascitur, dens vitiosus saepe confricatus, intra dies paucos eiicitur.* In MSS. tamen omnibus, *eius* constantissime legitur. H. — Nos cum Empirico facimus, rati de dentium casu sumendum locum. Paraphrasis haec foret: *Nam quod attinet ad vermiculum erucae in brassica nascentem, eius contactu cadunt.* Ajas.

Arenulae. Totidem verbis Plin. Val. I, 36, et Marc. Empir. XII, p. 94. Hard.

Cochlearum. Pro myrrha mel adhibel Marc. Emp. XI, p. 89: *Cochlearum*, inquit, *inanium exustarum cinis cum melle, gingivis impositus, mire prodest, si sit haec assidua curatio.* Hard.

Anguinae. Senecta seu pellis quam angues vere exuunt. Hard.

resina calefacta, et auri alterutri infusa: adiiciunt aliqui thus et rosaceum: eadem cavis indita, ut sine molestia cadant, praestant. Vanum arbitror esse, circa Canis ortum angues candidos membranam eam exuere, quoniam nec in Italia visum est, multoque minus credibile in tepidis regionibus tam sero exui. Hanc autem vel inveteratam cum cera celerrime dentes evellere tradunt. Et dens anguium adalligatus dolores mitigat. Sunt qui et araneum animal ipsum sinistra manu captum, tritumque in rosaceo, et in aurem infusum, cuius a parte doleat, prodesse arbitrentur. Ossiculis gallinarum in pariete servatis, fistula salva, adacto dente vel gingiva scarificata, proiectoque ossiculo, statim dolorem abire tradunt. Item fimo corvi lana adalligato, vel passerum cum oleo calefacto, et proximae auriculae infuso, pruritum quidem intolerabilem facit, et ideo tolerabilius est passeris pullorum sarmentis crematorum cinerem ex aceto infricare.

IX. (IV.) Oris saporem commendari affirmant, murino cinere cum melle si fricentur dentes. Admiscent quidam marathri radices. Penna vulturis si scalpantur dentes, acidum halitum faciunt. Hoc idem hystricis spina fecisse, ad firmitatem pertinet. Linguae hulcera et labrorum, hirundines in mulso decoctae sanant. Adeps anseris aut gallinae rimas; oesypum cum galla;

Fistula. Osse, qua medullam fistulae in morem includit, integro. H.

Item fimo corvi. Marc. Emp. cap. XII, p. 95, ad verbum. Sextus Platon. part. 2, cap. VI de corvo, tit. 3 ad dentium dolorem: *Cavo denti fimum si imposueris, dentem rumpit, et tollit dolorem.* HARD.

IX. *Oris saporem.* Plin. Val. I, 29 seq. et Marcell. Emp. XI, p. 88. H.

Admiscent. Auctores proxime laudati. HARD.

Linguae. Sext. Plat. part. XII de hirundine, tit. 2 ad linguae vulnera et labiorum: *Hirundines in melle vel mulso*, etc. Plin. Val. I, 30. HARD.

Adeps. Plin. Val. loc. cit. et Marcell. Empir. XI, p. 88. HARD.

araneorum telae candidae, et quae in trabibus parvae texuntur. Si ferventia os intus exusserint, lacte canino statim sanabitur.

X. Maculas in facie, oesypum cum melle Corsico, quod asperrimum habetur, extenuat. Item scobem cutis in facie cum rosaceo impositum vellere, quidam et butyrum addunt. Si vero vitiligines sint, fel caninum prius acu compunctas. Liventia et sugillata pulmones arietum pecudumque in tenues consecti membranas, calidi impositi, vel columbinum fimum. Cutem in facie adeps anseris, vel gallinae custodit. Lichenas et murino fimo ex aceto illinunt, et cinere herinacei ex oleo. In hac curatione prius nitro ex aceto faciem foveri praecipiunt. Tollit ex facie vitia et cochlearum, quae latae et minutae passim inveniuntur, cum melle cinis. Omnium quidem cochlea-

Ferventia. Aeris et fervidi humoris defluxus, nimirum si calidiore iure vel carne os exustum fuerit. Ferventia oris hulcera ἄφθας vocant. Dal. — *Si ferventia*. Sic MSS. Reg. Colb. Th. non, ut quidam editi libri, *excusserint*. De ferventibus oris hulceribus Dalecamp. haec accepit, quas ἄφθας Graeci vocant: aliena sane a mente scriptoris, quam nos, ut remur, attigimus, interpretatione. Confirmat etiam noster egregie Q. Serenus, cap. xv, pag. 154: *Ora ambusta cibo sanabis lacte canino*. Et Plin. Val. I, 30: *Si ferventia os intus exusserint, continuo sanantur gargarizatione lactis canini*. In iure id vinoque sorbendo fere contingit, quum calidius iusto est. Vt puero illi Plautino in Mil. act. III, sc. ii, vs. 20: pa. *Neque tu bibisti?* lv. *Di me perdant, si bibi, Si bibere potui*. pa. *Qui iam?* lv. *Quia enim obsorbui: Nam nimis calebat, amburebat gutturem*. Hard.

X. *Maculas in facie*. Totidem verbis Marc. Emp. xix, p. 130. Hard.

Asperrimum habetur. Amarore ingratum, quoniam e buxi flore apes colligunt. Dal.

Scobem cutis. Marcell. Empir. loc. cit. Hard.

Liventia. Sext. Plat. c. vi de ariete, tit. 4 ad livores et sugillationes: *Pulmo arietis concisus minutatim, et impositus, statim sanat, et nigras cicatrices ad candorem perducit: et a calciamentis laesos pedes sanat*. Hard.

Lichenas. Marcell. Empir. c. xix, pag. 130; Plin. Valer. II, 56. H.

Et cinere herinacei ex oleo. Plin. Val. loc. cit. Hard.

In hac curatione. Marc. Empir. c. cxxix, et Plin. Valer. loc. c. Hard.

Tollit. Marc. Empir. cap. xix, p. 130. Hard.

Minutae. Vide cap. 6 et 14 huius libri. Dalec.

rum cinis spissat, calfacit smectica vi: et ideo causticis commiscetur, psorisque, et lentigini illinitur. Invenio et formicas Herculaneas appellari, quibus tritis adiecto sale exiguo, talia vitia sanentur. Buprestis animal est rarum in Italia, simillimum scarabeo longipedi. Fallit inter herbas bovem maxime, unde et nomen invenit, devoratumque tacto felle ita inflammat, ut rumpat. Haec cum hircino sevo illita lichenas ex facie tollit septica vi, ut supra dictum est. Vulturinus sanguis cum chamaeleonis albae (quam herbam esse diximus) radice, et cedria tritus, contectusque brassica, lepras sanat: item pedes locustarum cum sevo hircino triti. Varos adeps gallinaceus cum caepa tritus et subactus. Vilissimum et in facie mel, in quo apes sint immortuae, praecipue tamen faciem purgat atque erugat cygni adeps. Stigmata delentur columbino fimo ex aceto.

XI. Gravedinem invenio finiri, si quis nares mu-

Smectica. Abstergendi purgandique vi, a σμήχω, *detergo.* Hard.

Invenio. Totidem verbis Marcell. Empir. xix, p. 129. Hisce formicis Herculanearum nomen inditum ex re fuisse suspicatur Dalecampius, quod sint caeteris grandiores et atriores. Hard.

Buprestis. Buprestis et silvestris oleris genus est, de quo sup. l. XXII, cap. 35. Frequens sane in Africa, auctore Luciano in Dipsadibus. Hard.

Vt supra dictum est. Lib. XXIX, cap. 30, ubi de cantharidibus, pityocampis, et bupresti, *Efficacissimae omnes ad lepras, lichenasque.* Et paulo antea: *vis earum adurere corpus, crustas obducere.* Hard.

Quam herbam esse diximus. Lib. XXII, cap. 21. Hard.

Varos. Transtulit incaute Marc. Emp. hoc medicamentum a varis ad varices, cap. xxxiv, p. 235: *Varices curat,* inquit, *adeps gallinaceus cum caepa trita impositus, vel perductus assidue.* Non ita Plin. Val, III, 41, ubi Plinium nostrum summa fide transcripsit. Hard.

Praecipue. Q. Seren. c. xii, pag. 131: *Cygnaeos adipes hilari misceto Lyaeo, Omne malum propere maculoso ex ore fugabis.* Hard.

Stigmata. Marc. Empir. ix, p. 130. Hard.

XI. *Gravedinem.* Graecis κόρυζα, humoris a capite fluxio, sive pituita, quae nares claudit, vocem obtundit, tussim siccam movet. Gall. *fluxion, rhume.* Cels. IV, 2. — *Gravedinem.* Ita rescripsimus, tum ex fide codd.

linas osculetur. Vva et faucium dolor mitigatur fimo agnorum, priusquam herbam gustaverint, in umbra arefacto. Vva succo cochleae acu transfossae illita, ut cochlea ipsa in fumo suspendatur. Hirundinum cinere cum melle: sic et tonsillis succurritur. Tonsillas et fauces lactis ovilli gargarizatio adiuvat. Multipeda trita, fimum columbinum cum passo gargarizatum etiam cum fico arida ac nitro impositum extra, asperitatem faucium et distillationes leniunt. Cochleae coqui debent illotae demptoque tantum terreno conteri, et in passo dari potui. Sunt qui Astypalaeicas efficacissimas putent, et smegma earum. Lenit et gryllus infricatus: aut si quis manibus, quibus eum contriverit, tonsillas attingat.

Reg. 2 et Ch. tum ex scriptorum auctoritate, quos antea retulimus ad l. XXVIII, cap. 15. Prius *murinas* perperam legebatur. Hard.

Si quis nares murinas. Emenda, *Mulinas.* Vid. Reines. Var. Lectt. lib. III, c. 15, p. 585 et 586. Pint.

Vva. Iisdem verbis Marc. Empir. cap. xiv, pag. 120. Hard.

Vva succo. Marcell. Emp. loc. cit. *Succo cochleae acu transfossae illita uva sanatur: ita ut ipsa cochlea in fumo postea suspendatur.* Hard.

Hirundinum. Marcell. Empir. cap. xiv, pag. 99: *Hirundinum exustarum cinis, usque ad periculum laboranti uvae, cum melle mixtus, potenter illinitur.* Sext. Platon. part. 2, c. xii, de hirundine, tit. 1 ad faucium dolorem. Hard.

Fimum. Marcell. Empir. cap. xii, pag. 102: *Fimum columbinum, ficus aridas, et nitrum tundes, eaque mixta extrinsecus appones: hoc medicamentum asperitatem faucium, destillationemque castigat.* Hard.

Cochleae: coqui debent in lacte. Corrigo: *cochleae: coqui debent inlotae*, ex apographo nostro: sic inf. cap. 6: *Est qui cochleis illotis protropum infundat.* Pint. — *Cochleae.* In Reg. *inlatae.* In Reg. 2 *illotae.* Haec enim sincera huius loci scriptura est: adulterina altera, quam libri omnes editi prae se ferunt, *coqui debent in lacte.* Plin. Val. 1, 45, de tonsillarum vitio: *Cochleae*, inquit, *coqui debent inlotae, deinde conteri, et in passo dari potui.* Marcell. Empir. xiv, pag. 102: *Cochleae, terra tantum excussa, inlotae coquuntur: dehinc tritae cum passo Cretico adversum faucium molestias hauriuntur.* Hard.

Terreno conteri. Quod in illarum extrema parte coenosum conspicitur ac veluti lutosum. Dal.

Et in iis smegma earum. Tria prima verba desiderantur in vetusto codice. Pint.

Aut si quis manibus. Q. Serenus, c. xvii, pag. 126: *Quos autem vocitant lolles, attingere dextra Debebis, qua*

XII. Anginis felle anserino cum elaterio e melle citissime succurritur: cerebro noctuae, cinere hirundinis, ex aqua calida poto. Huius medicinae auctor est Ovidius poeta. Sed efficaciores ad omnia quae ex hirundinibus monstrantur, pulli silvestrium. Figura nidorum eas deprehendit. Multo tamen efficacissimi ripariarum pulli. Ita vocant in riparum cavis nidificantes. Sunt qui cuiuscumque hirundinis pullum edendum censent, ne toto anno metuatur id malum. Strangulatos cum sanguine comburunt in vase et cinerem cum pane aut potu dant. Quidam et mustelae cineres pari modo admiscent. Sic et ad strumae remedia dant: et comitialibus quotidie potu. In sale quoque servatae hirundines ad anginam una drachma bibuntur: cui malo et nidus earum mederi dicitur potus. Millepedam illini anginis, efficacissimum pu-

Gryllus erit prensante peremptus. Festus: *Tolles tumor in faucibus, quae per diminutionem tonsillae dicuntur.* Marc. Emp. cap. xv, pag. 406: *Si quis gryllum manu contriverit, et ad tonsillas, vel suas, vel alterius, tenens ter applicuerit, tactu illo tumorem sanabit.* Hard.

XII. *Anginis.* Totidem verbis Plin. Val. I, 52. Hard.

Cinere. Dioscorid. II, 80, et Marcell. Emp. cap. xv, pag. 105. H.

Sed efficaciores. Plin. Val. loc. cit. Hard.

Figura nidorum eas deprehendit. Nam aliae, quas apodas vocant, in parietum fissuris ova ponunt, nec nidos exstruunt. Dal. — *Figura*, etc. Describitur ea a Plinio, X, 49, his verbis: *Alterum genus hirundinum est rusticarum et agrestium*, etc. H.

Multo tamen. Iisdem fere verbis Marcel. Empir. cap. xv, pag. 407, et Plin. Val. I, 52. Hard.

Sunt, etc. Corn. Celsi similis haec oratio IV, 4: *Vulgo audio, si quis pullum hirundinis ederit, angina toto anno non periclitari: servatumque eum ex sale, quum is morbum urget, comburi, carbonemque eius contritum in aquam mulsam, quae potui datur, infricari et prodesse. Id quum idoneos auctores ex populo habeat, neque habere quidquam periculi possit, quamvis in monumentis medicorum non legerim; tamen inserendum huic operi meo credidi.* Sic etiam Plin. Val. loc. cit. Hard. — Hirundinis quoque nidos apud Sinenses et in finitimis tum insulis, tum peninsulis avidissime conquiri novimus, non eo quidem consilio ut hos potent, sed ut illa exprimant gelatinosa ac mollia corpuscula quae in agglutinandis nidis misellae aves adunarunt. Aj.

Strangulatos. Plin. Val. l. c. H.

Millepedam. Oniscon, sive porcellionem intellige, de quo lib. XXIX,

tant. Alii xxi tritas in aquae mulsae hemina dari per arundinem, quoniam dentibus tactis nihil prosint. Tradunt et murem cum verbenaca excoctum, si bibatur is liquor, remedio esse. Et corrigiam caninam ter collo circumdatam; fimum columbinum vino et oleo permixtum. Cervicis nervis et opisthotono, ex milvi nido surculus viticis adalligatus auxiliari dicitur. (v.) Strumis exhulceratis mustelae sanguis: ipsa decocta in vino: non tamen sectis admovetur. Aiunt ex cibo sumptam idem efficere. Vel cineri eius sarmentis combustae miscetur axungia. Lacertus viridis adalligatur: post dies xxx oportet alium adalligari. Quidam cor eius in argenteo vasculo servant, ad feminarum strumas. Veteres cochleae cum testa sua

cap. 39. Dioscorides II, 38, de eo genere: διαχρισθέντος δὲ μετὰ μέλιτος συναγχικοὺς ὠφελοῦσι. *Illiti cum melle, angina correptis prosunt.* Hard.

Alii. Plin. Val. I, 52, cui lemma inscriptum: *Anginae medendo: Millepedae*, inquit, *numero viginti et una, tritae in aqua mulsae hemina, aut aceti, melle addito, decoquuntur, donec lentescat totum quod coquitur, et sic imponitur.* Et in alio genere morbi Marc. Emp. eodem medicamento usus, cap. xxxv, pag. 240. *In locis humidis*, inquit, *et sordidis, sub lapidibus inveniuntur bestiolae multipedes; quae contactae contrahuntur, et reconduntur: ex his bestiolis xxi contritae cum optimo melle, et ex aqua potui per fistulam datae, paraliticis medentur: ideo autem per fistulam potandae sunt, ne dentibus noceant, quos si contigerint, nigrificant.* Hard.

Tradunt. Marcell. Emp. xv, pag. 109, et Plin. Val. I, 45. Hard.

Et corrigiam caninam. Auctores proxime citati. Usus est ad anginam curandam canino fimo Galenus, ipso teste, Simpl. X. Hard.

Surculus viticis. Sic Vossiani ambo, *vitricis.* Olim *vitis.* Cap. 6: *pulmo vulturinus vitigineis lignis combustus.* Gron. — Assensere Reg. 1, 2, Thuan. et alii: non *vitis*, ut edit. H.

Strumis. Sext. Platon. cap. xx de mustela, tit. 2. Marc. Emp xv, pag. 109, et Plin. Val. III, 29. H.

Non tamen sectis. Si ulcus manu factum fuerit, tentante chirurgo illas exscindere.

Quidam cor eius. Marc. Emp. cap. xv, pag. 107: *Contra strumas, et feminis, et maribus utilissimum est, si cor lacertae viridis lupino argenteo clausum, in colla suspensum semper habeant.* Hard

Veteres cochleae Plin. Valer. III, 29, strumis profligandis: *Cochleae cum suis testis tusae ad hoc faciunt optime, quae salicibus adhaerent.* H.

tusae illinuntur, maxime quae frutectis adhaerent. Item cinis aspidum cum sevo taurino imponitur. Anguinus adeps mixtus oleo: item anguium cinis ex oleo illitus, vel cum cera. Edisse quoque eos medios, abscisis utrimque extremis artubus, adversus strumas prodest: vel cinerem bibisse in novo fictili ita crematorum: efficacius multo inter duas orbitas occisorum. Et gryllum illinire cum sua terra effosum suadent: item fimum columbarum per se, vel cum farina hordeacea, aut avenacea ex aceto. Talpae cinerem ex melle illinire. Alii iecur eiusdem contritum inter manus illinunt, et triduo non abluunt. Dextrum quoque pedem eius remedio esse strumis affirmant. Alii praecidunt caput, et cum terra a talpis excitata tusum digerunt in pastillos; pixide stannea, et utuntur ad omnia quae intumescunt, et quae apostemata vocant. quaeque in cervice sint: vescique suilla tunc vetant. Tauri vocantur scarabaei terrestres, ricino similes:

Item cinis aspidum. Plin. Val. l. c. Hard.

Anguinus adeps. Plin. Valer. l. c. Hard.

Edisse. Plin. Val. l. c. H.

Item fimum columbarum. Idem medicamentum et ad parotidas adbibitum est, lib. sup. c. 39, sub finem. Sic quoque Plin. Val. III, 29. H.

Talpae cinerem. Sext. Platon. cap. XXII de talpa, tit. 2 ad glandulas. Marcell. Empir. ad verbum, cap. XV, pag. 109, et Plin. Valer. l. c. H.

Alii iecur. Sic auctores proxime appellati. Hard.

Alii praecidunt. Plin. Valer. loc cit. et Marcell. Emp. cap. XV, pag. 108. Nec dispar e talpa medicina laudatur ab auctore Kiranidum, pag. 104, ad parotidas, scrofulas, et quaevis apostemata. Hard.

Tauri vocantur scarabaei terrestres. Κάραβοι vel σκάραβοι Arist. Histor. Animal. lib. V, cap. 19. Vulgo *cerfs-volants.* Dalec. — *Tauri*, etc. Nihil hi commune habent cum Lucanis scarabaeis, nostrisque cervulis volucribus, de quibus dictum est XI, 34, quamquam ita Scaligero, Dalecampioque, et Constantino. Nam ταυροειδὴς scarabaeus erat tantum bovis in morem δικέρως, bicornis, ut tradit Horus, Hierogl. I, 10, pag. 14. H. — Bene Hard. quadricornem ratus hunc cervulum, quem nos hodie Lucanum cervulum nuncupamus. Quanquam non vere quatuor cornua, sed antennae duo, ut in caeteris entomis, tum maxillarum mirum in modum, praecipue in maribus, porrecta longitudo. Certe nobis videremur in errore cubare, si de insectis gigan-

nomen cornicula dedere. Alii pediculos terrae vocant. Ab his quoque terram egestam illinunt strumis, et similibus vitiis, et podagris. Triduo non abluunt; prodestque haec medicina in annum; omniaque his adscribunt: quae nos in gryllis retulimus. Quidem et a formicis terra egesta sic utuntur. Alii vermes terrenos totidem, quot sint strumae, adalligant, pariterque cum his arescunt. Alii viperam circa canis ortum circumcidunt, ut diximus, dein mediam comburunt; dein cinerem eum dant bibendum ter septenis diebus, quantum prehenditur ternis digitis: sic strumis medentur. Aliqui vero circumligant eas lino, quo praeligata infra caput vipera pependerit, donec exanimaretur, et millepedis utuntur, addita resinae terebentinae parte quarta: quo medicamento omnia apostemata curari iubent.

tibus id putaremus dici, quod ipse ait ad minuta corpuscula (quid enim aliud *pediculi terrae* esse censes?) pertinere. Ergo h. l. ne quaesieris studiosius, quae entomi species a Nostro indicata. Certe aliquem e Lamellicornium gente (sexta coleopteron pentameron) innui; sed scarabeidumne an Lucanidum quis dixerit? tantum abest, ut speciem assequare! Nec succurrit τὸ *pediculos terrae* aut *terram ab his egestam*: hoc enim ad larvam tantum, non ad entomum omnibus et numeris et membris absolutum retulerim libens. AJ.

Ricino similes. Colore, non magnitudine, aut figura corporis. DAL.

Nomen cornicula dedere. Vide posthac cap. 11 proximum. DAL.

Quidam et a formicis. Hoc remedium ad scabiem pruritumque retulit Q. Seren. cap. VII, pag. 128: *Proderit ex oleo pulvis, quem congerit alte Dulcibus ex latebris patiens formica laborum.* HARD.

Alii vermes. Plin. Valer. III, 29, ad verbum. HARD.

Vt diximus. Hoc est, ternis utrimque, sive et a capite et a cauda digitis amputatis, ut dictum est XXIX, 21. HARD.

Aliqui vero circumligant eas lino. Paulus, lib. III, cap. 26, ex auctoritate Galeni vult linum infectum esse purpura, idque valere ait ad παρίσθμια, καὶ ὅσα πρὸς τράχηλον. DAL. — *Aliqui*, etc. Plin. Valer. totidem verbis loc. cit. Et huc pertinet, quod habet Marcell. Emp. cap. XV, p. 108: *Caput viperae linteolo colligatum, colloque suspensum, tolles optime sanat, aut prohibet innasci synanchen.* HARD.

Et millepedis utuntur, etc. Plin. Valer. ad verbum, loco. cit. HARD. — Quod Ettmuller quoque, nescio quam

XIII. Humeri doloribus mustelae cinis cum cera medetur. Ne sint alae hirsutae, formicarum ova pueris infricata praestant. Item mangonibus, ut lanugo tardior sit pubescentium, sanguis e testiculis agnorum, qui castrantur: qui evulsis pilis illitus et contra virus proficit.

XIV. Praecordia vocamus uno nomine exta in homine; quorum in dolore cuiuscumque partis, si

vere, ait sibi experientia et usu compertum. Nec desunt qui millepedae Plinianae (vulg. *asello* aut ὀνίσκῳ Linn.) alias praeterea dotea tribuant: nam videtur Italo Vallianieri antiscrophulosa, Germano Spielmann antarthritica, nostrati Rivière ad hoc idonea, ut hulcera squallida detergat et mammarum tumores resolvat; diureticam, immo et lithontripticam canit Baglivi. Cf insuper Frank, de asellis seu multipedis Diss inaug. resp. Birr. in-4°, Hidelb. 1679; I. Sigism. Henninger, de millepedis Diss. in. in-4°, Argent. 1711; Dan. Niebel, de millep. Diss. In. in-4°, Hidelb. 1716; I. Fred. de Pré, de millep. formicis et lumbricis terrestr. qualem usum haec insecta habeant in medicina, in-4°, Erford. 1722; Cartheuser, de millep. Diss. in. chimico med in 4°, Francof. ad V. 14 iun. 1771. Lister et Neumann quoque tentaverant millepedae analysin chimicam, non sat prospere. Felicior Thouvenel, cuius labores enarrare h. l. non est nostrum. Satis si dixerimus vere succo oniacorum inesse muriatem calcarem et potassicum, unde liquor vi pollet aperitiva, sed hoc modicissime. Vtuntur modo ipso succo asellorum, quos calcandos curaverunt, modo vino albo cui infusi su[illegible]nterdum et pulvere postqu[illegible] [illegible]uobolia vapore interfectos siccaverunt. Aj.

XIII. *Humeri*. Marc. Empir. cap. xxviii, pag. 127. Humeri dolorem mustelae exustae cinis tritus, et cum cera permixtus ac subactus, et ceroti more impositus, mire sanat. Pro cera ovum adhibet Plin. Val. lib. LV. Hard

Ne sint alae hirsutae. Alae, ut puto: sic enim tres Vossiani Gudianusque, et ibi stabulatur sacer hircus. Academicus et Pintiani, *Italae* (*lib. XXXI*, 10) *alarum virus ex aqua quotidiano fotu*. Gronov. — *Ne*, etc. In libris hactenus editis, *ne sint malae hirsutae*. Male, reclamantibus MSS. Reg. 1, 2, Colbert. et Thuaneo. Notum satis *alarum virus*, ut Plinii verbis utar, XXXI, 46, quum hircum olent. De his Horat. Epod. XII, vs. 5: *An gravis hirsutis cubet hircus in alis*. Hard.

E testiculis agnorum qui castrantur. Voss. *quum castrantur*. Gron.

XIV. *Pr. vocamus*. Τῶν σπλάγχνων significationem Plinius potius, quam τῶν ὑποχονδρίων reddidit. Dal. — *Praecordia*. Plin. Val. II, 15: *Vniversum*, inquit, *praecordia appellamus, quae aliqui in plura dividunt vocabula; vocantes modo stomachum, ubi in causa sit, interdum iecur, interdum praecordia*. Hard.

Quorum in dolore. Plin. Valer. II, 15, ad verbum. Marc. Emp. c. xxvii,

catulus lactens admoveatur, apprimaturque his partibus, transire in eum morbus dicitur: idque in exenterato perfusoque vino deprehendi, vitiato viscere illo quod doluerit hominis: et obrui tales religio est. Hi quoque, quos Melitaeos vocamus, stomachi dolorem sedant applicati saepius: transireque morbos aegritudine eorum intelligitur, plerumque et morte. (VI.) Pulmonis quoque vitiis medentur et mures, maxime Africani, detracta cute in oleo et sale decocti, atque in cibo sumpti. Eadem res et purulentis, vel cruentis exscreationibus medetur.

XV. Praecipue vero cochlearum cibus stomacho: in aqua eas subfervefieri intacto corpore earum oportet, mox et in pruna torreri, nihilo addito, atque ita e vino garoque sumi, praecipue Africanas. Nu-

pag. 196: *Ut explorari possit ex latentibus morbis, qui sit ille qui vexat infirmum, comprehendique qualitas vitii et pars viscerum possit, catulus fetae canis lactens die et nocte cum eo qui laborat, accumbat. Is postea sectus inspicitur, translatusque in eo morbus haud difficile notatur: ita tamen ut aeger ei lac de suo ore frequenter infundat.* Hard.

Perfusoque. In MSS. Reg. et Th. non *profuso*, ut editi. Marcell. Emp. l. c. infundi lac iubet. Idem c. XXI, pag. 154, exenteratum catulum perfundi vino. Hard.

Et obrui. Et terra obrui mortuos catulos e religione est. Plin. Valer. l. cit. de catulo aegris apposito: *quo defuncto*, inquit, *obrui moris est.* Marc. Emp. cap. XXVII, p. 196: *Eum tamen catulum, quum fuerit exsectus, obrui oportet.* Ipse Noster inferius, cap. 20, ubi eamdem medicinam repetit: *Mori*, inquit, *et humari debere eos obrutos terra.* Q. Serenus, cap. XXV, de praecordiis sanandis, p. 141: *Quin etiam catulum lactentem apponere membris Convenit: omne malum transcurrere fertur in illum: Cui tamen exstincto munus debetur humandi, Humanos quia contactus mala tanta sequantur*, etc. H.

Quos Melitaeos vocamus. A Melita, Illyrici maris insula, quam vulgo *Meleda* nuncupant. Dal.

Transireque. Marc. Emp. l. c. *Nec ab re est, si triduo idem catulus vivens cum aegro maneat: vitium enim aegri transire in eum usque adeo certum est, ut moriatur catulus, hominemque morbis latentibus relevet.* H.

XV. *Praecipue.* Totidem verbis Plin. Val. II, 15. Hard.

Nihilo addito. Sic MSS. omnes. Plin. Val. has voces neglexit, quum caeteras summa fide transcriberet. Hard.

Atque ita e vino. Marc. Emp. cap. XX, pag. 141: *Stomacho laboranti cochleae prosunt, si in aqua ferveant et sic carbonibus torreantur, atque ita ex*

per hoc compertum plurimis prodesse. Id quoque observant, ut numero impari sumantur. Virus tamen earum gravitatem halitus facit. Prosunt et sanguinem excreantibus, dempta testa tritae in aquae potu. Laudatissimae autem sunt Africanae : ex his Solitanae : Astypalaeicae, et Siculae modicae, quoniam magnitudo duras facit et sine succo : Balearicae, quas cavaticas vocant, quoniam in speluncis nascuntur. Laudatae et ex insulis Caprearum. Nullae autem cibis gratae, neque veteres, neque recentes. Fluviatiles et albae virus habent : nec silve-

oenogaro sumantur, impari numero. Et pag. 306: *Cochleas, sed veras Africanas, conditas ex sale, et pauco olei coctas, sed non purgatas, qui ieiunus ternas aut quinas quotidie et frequenter sumpserit, rarissimo stomachi dolore vexabitur. Certe si carbonibus tostae sumantur, melius prosunt.* H.

Prosunt et sanguinem excreantibus, etc. Marc. Emp. cap. XVI, pag. 120, ad excreationem cruentam remedium sic, *Cochleae elixatae teruntur, et ex aqua calida a ieiuno bibuntur. Nec non ad idem cochleae illotae ex aqua marina coquuntur, et devorantur.* H.

Laudatissimae autem sunt Africanae. Quosdam *exin Olitana*, aut etiam *Solitanae* legere notat Hermolaus Barbarus. Ex Chiffl. quoque et Vel. notant: *exin Solitanae, Astip. et Siculae.* Voss. *ex Isiolitanae Astypalaicae et ne Siculae.* Scribe : *ex his Solitanae : Astypalaicae, Aetnææ Siculae modicae.* Vt non tantum Africanas dicit, sed etiam Solitanas in Africa : sic non modo Siculas, sed etiam Aetnaeas. Nota Ἰὼλ Καισάρεια. Mela, lib. I, 6: *Iol ad mare, aliquando ignobilis; nunc quia Iubae regia fuit, et quod Caesarea vocatur, illustris.* Sic igitur et legendum lib. IX, 56: *Africanae quibus fecunditas: Iolitanae, quibus nobilitas.* Vt et apud Varronem de Re Rust. III, 14: *ex Africa quae vocantur Iolitanae.* Vbi *solitanae* reddiderunt. Gud. *ex his olitanae* manu prima: ut et Voss. duo alii. Gron. — *Laudatissimae.* Dioscor. II, 11, laudat impense Sardonias, Africanas, Astypalaeicas, Siculas, Chias, et quae in Alpibus Liguriae nascuntur. Hard.

Ex his Solitanae, etc. Sex ex Africanis, addit Noster, laudatissimae Solitanae. Item sup. lib. IX, cap. 82, de cochleis: *Africanae*, inquit, *quibus fecunditas: Solitanae, quibus nobilitas.* Vide quae ibi diximus in notis. Hard.

Laudatae, etc. Inter eas quae nascuntur in insulis, est, inquit, etiam aliqua commendatio earum, quae nascuntur in Capreis, Tiberii principis arce nobilibus, ut dictum est lib. III, cap. 12. Hard.

Neque veteres. Neque nimium veteres, neque nimium recentes. H.

Fluviatiles. Dioscor. II, 11: Ὁ δὲ ποτάμιος βρομώδης, *olidi gustus.* H.

Silvestres, etc. In cochlearia minime clausas, aut pastas. Vide apud

stres stomacho utiles, alvum solvunt. Item omnes minutae. Contra marinae stomacho utiliores: efficacissimae tamen in dolore stomachi. Laudatiores traduntur quaecumque vivae cum aceto devoratae. Praeterea sunt quae aceratae vocantur, latae, multifariam nascentes, de quarum usu suis dicemus locis. Gallinaceorum ventris membrana inveterata et inspersa potioni destillationes pectoris et humidam

Varronem, lib. III, cap. 14. Dal. — Olim: *Nec non silvestres stomacho inutiles, alvum solvunt.* Observendum est in V. deesse τὰ *nec non*; in Chiffl. autem esse *utiles*, quod affirmant omnes nostri. Optime. Praecipuus: *nec silvestres stomacho utiles, alvum solvunt.* Nam τὸ *Nec* dissolvendum in *Et non*: quasi esset: *et silvestres, non utiles stomacho, alvum solvunt.* Gron. — *Nec*, etc. Sic Reg. 1 et 2, Colbert. Th. In editis, *nec non silvestres*, etc. (*vid. sup.*), eadem sententia. In quibusdam e contrario, *nec non silvestres stomacho utiles*, legi aiunt. Male: nam praeter auctoritatem exemplarium, quae diximus, optimae notae, ipsa orationis series ei scripturae pugnat: sequitur enim statim: *Contra marinae stomacho utiliores.* Dioscorides quoque, II, 11: Καὶ ὁ ταῖς ἀκάνθαις καὶ τοῖς θαμνίσκοις προσκεκολλημένος. . . ταρακτικός ἐστι κοιλίας καὶ στομάχου, ἐμετοποιός. *Silvestris vero quae vepribus. . . . adhaerescit. . . alvum stomachumque turbat, et vomitiones ciet.* Et mox: ὁ θαλάσσιος δὲ καὶ ἀνέγκριτος. Haed.

Contra marinae. Dioscorid. II, 11, Hard.

Efficacissimae tamen in dolore stomachi laudatiores traduntur. Voss. *efficacissimae si in dolore stomachi laudatis traduntur.* Forte: *tamen in dolore stomachi fluentis traduntur.* Passim memini *fluxionum* stomachi. Gron.

Laud. trad. Subintellige ex antecedentibus, in dolore stomachi. Ita Reg. 1 et alii, frustra nitente Pintiano, *tritae* pro vivae inducere. Dioscorid. l. c. Ζῶσα δὲ ἡ σάρξ καταποθεῖσα, τοῦ Λιβυκοῦ μάλιστα, ἀλγηδόνας στομάχου παύει. *Vivae cochleae caro, et maxime Africanae, devorata, stomachi dolores mitigat.* Plin. Val. II, 15, cuius titulus est, praecordiorum dolori curandu: *Prosunt item*, inquit, *vivae cochleae ex aceto devoratae.* H.

Quaecumque vivae cum aceto devoratae. Non *vivae* in antiquo codice, sed *rite*: scribendum puto *tritae*. Nam et tritas aliquot in medicina usus habere tradit Dioscor. lib. II. Pint. — *Aceratae vocantur.* Aceratae cochleae, aceris modo virgatae et discurrentibus lineis maculosae: vel tam exiguis et brevibus corniculis, ut fere nulle videri possint; ἄνευ τῶν κεράτων. Quidam legunt *ceratae*, nempe cerei coloris. *Cochleas rubras* vulgus appellat. Dalec. — *Quae*, etc. Ἀκήρατοι, integrae, perfectae. Aceratarum porro cognomen nusquam alibi nobis occurrit: latarum saepius. Hard.

Gallinaceorum. Probat hoc medicamentum Marc. Emp. xvi, pag. 116. Probat. et Plin. Valer. I, 58. H.

tussim, vel recens tosta lenit. Cochleae crudae tritae cum aquae tepidae cyathis tribus si sorbeantur, tussim sedant. Destillationes sedat et canina cutis cuilibet digito circumdata. Iure perdicum stomachus recreatur.

XVI. Iocineris doloribus medetur mustela silvestris in cibo sumpta, vel iocinera eius. Item viverra porcelli modo inassata. Suspiriosis multipedae, ita ut ter septenae in Attico melle diluantur, et per arundinem bibantur. Omne enim vas earum nigrescit contactu. Quidam torrent ex his sextarium in patina, donec candidae fiant: tunc melle miscent. Alii centipedam vocant, et ex aqua dari iubent. Cochleae in cibos his quos linquit animus, aut quorum alienatur mens, aut quibus vertigines fiunt, ex passi cyathis tribus singulae contritae cum sua testa et calefactae, in potu datae diebus plurimum novem. Aliqui singulas primo die dedere, sequenti binas, tertio ternas, quarto duas, quinto unam. Sic et suspiria emendant et vomicas. Esse animal locustae si-

Cochleae. Plin. Valer. loco citato. Hard.

XVI. *Viverra porcelli modo inassata.* *Viverrila* forma diminutiva in apographo nostro. Pint. — *Item viverra*, etc. Haec totidem verbis Plin. Val. II, 15, et Marc. Emp. xxii, p. 456: *Viverra tosta*, inquit, *porcelli lactentis modo inassata, et cibo data, mire iocineroso succurrit.* Hard.

Et per arundinem bibantur. Ne dentibus noceant, quos alioqui nigrore inficerent, ut diximus cap. 12. H.

Omne enim vas earum nigrescit contactu. Pronomen *earum* non agnoscit vetus codex. Pint.

Quidam torrent ex his sextarium. Dele duo illa verba, *ex his*, ex eodem. Pint.

Cochleae. Totidem verbis Marcell. Empir. iii, pag. 39, seq. et Plin. Val. II, 15. Hard.

Aliqui. Marc. Emp. l. c. et cap. xx, pag. 152. Hard.

Et vomicas. Marc. Emp. cap. iii, pag. 40: *Sic etiam ad suspiria, et vomitus prodest.* Sic vomicam iterum Plinius, XXIX, 27, pro vomitione dixit. Et mox hoc ipso cap. pro purulentis exscreationibus, ut quidem videtur. Hard.

Est animal locustae simile sine pennis. Omnes quinque *esse*: deinde Vossiani duo, *vocatur*, et *non habent ali-*

mile sine pennis, quod troxalis Graece vocetur, Latinum nomen non habeat, aliqui arbitrantur: nec pauci auctores hoc esse quod gryllus vocetur. Ex his xx torreri iubent, ac bibi e mulso contra orthopnaeas, sanguinemque expuentibus. Est qui cochleis illotis protropum infundat, vel marinam aquam, ita decoquat, et in cibo sumat; aut si tritae cum testis suis sumantur cum protropo: sic et tussi medentur. Vomicas privatim sanat mel in quo apes sint demortuae. Sanguinem reiicientibus pulmo vulturinus vitigineis lignis combustus, adiecto flore mali Punici ex parte dimidia, item cotoneorum liliorumque iisdem portionibus potus mane atque vesperi in vino, si febres absint. Si minus, ex aqua in qua cotonea decocta sint.

XVII. Pecudis lien recens Magicis praeceptis super dolentem lienem extenditur, dicente eo qui medeatur, lieni se remedium facere. Post hoc iubent eum in pariete dormitorii, eius tectorio includi, et

qui arbitrantur, et Gudianus ac Men. Acad. *non habeat aliqui vero arbitrantur*: denique Voss. ut et Pint. et Chiffl. *nec pauci auctores hoc esse quod grylli vocentur*; Acad. Gud. Voss. alii duo: *nec pauciores hoc esse quod grylli vocentur*. Lege: *esse animal locustae simile sine pennis, quod troxalis graece vocetur, latinum nomen non habeat, aliqui arbitrantur; nec pauci auctores, hos esse, qui grylli vocentur*. Gron.

Quod troxalis. Sic in Indice scribitur ea vox, ex MSS. Reg. 1, 2, et Colbert. 3, quem Indicem exscripsimus ad lib. XXIX. Sic etiam Aelian. Hist. Anim. IV, 19, καὶ μὴ σιωπῶσαν τρωξαλίδα, *nec silentem troxalida*: strepere eam, ut gryllum, significat. Hard.

Aliqui arbitrantur: nec pauciores hos esse. In eodem, *aliqui arbitrantur, nec pauci auctores hoc esse*, etc. Pint.

Protropum infundat. Primarium, quod in lacum sponte fluit, minime tortivum. Dal.

Vomicas. Plin. Val. III, 23: *Apostemata interiora vomicas vocamus*,... *Vomicas sanat privatim mel in quo sint apes demortuae*. Plinius noster, libro sup. cap. 11, *puris et sanguinis exscreationes* vocat, quas iste vomicas loc. cit. Hard.

Sanguinem. Iisdem fere verbis Plin. Val. I, 61 et 64. Hard.

XVII. *Pecudis*. Agni. Marc. Emp. ad verbum, cap. xxiii, pag. 166, et Plin. Val. II, 18. Hard.

Dormitorii. Cubiculi. Hard.

Tectorio. Calce, vel gypso, vel denique luto. De tectorii voce dixi-

obsignari annulo, terque novies carmen dici. Caninus si viventi eximatur, et in cibo sumatur, liberat eo vitio. Quidam recentem superalligant. Alii duum dierum catuli ex aceto scillitico dant ignoranti, vel herinacei lienem. Item cochlearum cinerem cum semine lini et urticae addito melle, donec persanet. Eo liberat et lacerta viridis, viva in olla ante cubiculum dormitorium eius, cui medeatur, suspensa, ut egrediens revertensque attingat manu; cinis e

mus ad lib. XXVIII, 71. — In libris vulgatis perperam legitur, *tectove includi*. In Chiffl. *tectoriove*. Reg. 2 optime, *tectorio*. Marc. Emp. modo tectorium, modo lutum vocat. Nam cap. XXII, pag. 167: *Si quis agnum recens natum*, inquit, *confestim manibus divellat, lienemque eius ubi extraxerit, calidum super lienem dolentis imponat, ac fascia liget, et dicat assidue*, Remedio lienis facio; *postero die sublatum de corpore eius parieti cubiculi in quo lienosus dormire solitus est, luto prius illito ut haerere possit, imponat: atque ipsum lutum XXVII signaculis signet, ad singula dicens*, lieni remedium facio, etc. Et pag. 166, ubi vim parem et lieni canino adscribit: *Caninus splen*, inquit, *recens supra splenem hominis imponitur: dicente eo, qui apponit, remedium se spleni facere: postea splen intra parietem dormitorii cubiculi, tectorio, id est, capsula inclusus reponitur, et desuper ter novies signatur*. Sed vereor, ut tectorii voci quae vis subesset, probe intellexerit. Hard.

Caninus. Auctores proxime appellati, et Sext. Plat. de cane, cap. IX, tit. 1 ad splenem. Hard.

Quidam recentem superalligant. Voss. *superinligant alii duum dierum catuli*, ut et Chiffl. cod. *Duum* et Pintianus. Sed et Andeg. qui etiam *superilligant* cum Men. Acad. Gud. Mirum vero, quod optimus etiam *dant arenanti* pro *dant ignoranti*. Gron. — *Quidam*, etc. Sext. Plat. loc. cit. *Quidam incisum fissumque catulum supra splenem ponunt*. Catulum is integrum, lienem solum alii alligari praecipiunt. Hard.

Alii duum dierum. Marc. Emp. c. XXIII, pag. 167, et Plin. Val. II, 18. Hard.

Vel herinacei lienem. Marc. ac Plin. Val. ll. cc. Item Habdarrh. Aegyptius, cap. XXXII, pag. 113, sed adhibita simul cautione, quae minime sit aspernanda. *Ad curandum splenem*, inquit, *recipe herinaceum, iugula coram laborante splene: accipe splenem eius, ponito in clibano, sed remotum ab igne: relinque donec exsiccabitur, et arescet. Quo facto praebe edendum ex illo splene laboranti; at non multum; quia tantum diminuetur splen patientis, quantum comedit ex splene herinacei. Quare cave, ne totum devoret, ne pereat.* Hard.

Item cochlearum cinerem. Marc. et Plin. Val. ll. cc. Hard.

Eo liberat. Plin. Val. loc. cit. et Marc. Emp. c. XIII, pag. 166. H.

capite bubonis cum unguento: mel in quo apes sint mortuae: araneus, et maxime qui lycos vocatur.

XVIII. Vpupae cor in lateris doloribus laudatur, et cochlearum cinis in ptisana decoctarum, quae per se illinuntur. Canis rabiosi calvariae cinis potioni inspergitur. Lumborum dolori stellio transmarinus, capite ablato et intestinis, decoctus in vino cum papaveris nigri denarii pondere dimidio, eo succo bibitur. Lacertae virides, decisis pedibus et capite, in cibo sumuntur. Cochleae tres contritae cum testis suis, atque in vino decoctae cum piperis granis xv. Aquilae pedes evellunt in aversum a suffragine, ita ut dexter dexterae partis doloribus adalligetur, sinister laevae. Multipeda quoque, quam oniscon appellavimus, medetur denarii pondere ex vino cyathis duobus pota. Vermem terrenum catillo ligneo

Qui lycos. Sive lupus. De hoc genere araneorum vide lib. XI, c. 28. — Hunc Plinius ait lienis vitio mederi. De eo ipso Dioscorid. II, 68: Ἀράχνη τὸ ζῶον, ὃ ὁλκὸν ἔνιοι ἢ λύκον καλοῦσι, συμμαλαχθεῖσα σπληνίῳ, καὶ ἐμπλασθεῖσα εἰς ὀθόνην, προστεθεῖσα μετώπῳ ἢ κροτάφοις, τριταΐκὰς περιόδους ὑγιάζει. *Araneus, quem raptorem, aut lupum alii nominant, cum emplastro subactus, et linteolo inductus, ac fronti aut temporibus impositus, tertianas febras persanat.* An Plinius haec eadem raptim legens, apud graecos scriptores, ac priore solum parte contentus, Ἀράχνη τὸ ζῶον, ὃ ὁλκὸν ἔνιοι ἢ λύκον καλοῦσι, συμμαλαχθεῖσα σπληνίῳ, nec progressus ultra, affinitate vocum delusus, σπλήνιον, quae vox ibi emplastrum sonat, ἀντὶ τοῦ σπληνός, hoc est, pro splene acceperit, subiit aliquando animum dubitare: ne affirmarem omnino hallucinatum esse, experta alias reliquo opera fides, in vertendis Graecis, prohibuit. H.

XVIII. *Vpupae.* Plin. Val. I, 55: *Ad laterum dolorem: upupae caro* (*lege* cor) *in cibo laudatur.* Sic enim MSS. omnes. Hard.

Et cochlearum cinis. Marc. Emp. cap. xxiv, pag. 169, et Plin. Val. l. cit. Hard.

Lacertae virides. Plin. Val. II, c. 45. Hard.

Cochleae. Q. Serenus, c. xxvi, de lumbis et renibus sanandis, p. 124: *Aut tres ex vino cochleas fervescere coges, Cumque suis domibus franges: piperis quoque grana Ter quinque adiicias: potuque uvaberis illo.* Sic etiam Marcell. Emp. Emp. cap. xxv, pag. 171, et Plin. Val. l. c. Hard.

Evellunt in aversum. In contrariam partem atque est flexus pedum. H.

Oniscon. Lib. XXIX, cap. 39. H.

Vermem terrenum. Marc. Emp. ad verbum, cap. xxv, pag. 174, et Plin. Val. II, 45. Hard.

ante fisso et ferro vincto impositum, aqua excepta perfundere et defodere, unde effoderis. Magi iubent, mox aquam bibere catillo, mire id prodesse ischiadicis affirmantes.

XIX. (VII.) Dysentericos recreant femina pecudum decocta cum lini semine aqua pota. Caseus ovillus vetus, sevum ovium decoctum in vino austero. Hoc et ileo medetur, e tussi veteri. Dysentericis stellio transmarinus, ablatis intestinis et capite, pedibusque ac cute, decoctus aeque et cibo sumptus. Cochleae duae cum ovo, utraque cum putamine contrita, atque in vase novo, addito sale et passi cyathis duobus, aut palmarum succo et aquae cyathis tribus subfervefactis et in potu datis. Prosunt et combustae, ut cinis earum bibatur in vino addito resinae momento. Cochleae nudae, de quibus diximus, in Africa maxime inveniuntur, utilissimae dysentericis, quinae combustae cum denarii pondere dimidii acaciae: exque eo cinere dantur cochlearia bina in vino myrtite, aut quolibet austero cum pari modo caldae. Quidam omnibus Africanis ita utuntur. Alii totidem Africanas, vel latas, infundunt potius: et si maior fluxio sit, addunt acaciam fabae magnitudine.

XIX. *Dysentericos.* Pulmoni vim parem Marc. Empir. adscribit, cap. XXVII, pag. 190: *Dysentericos*, inquit, *recreat pulmo pecudis, id est, ovis decoctus cum lini semine, ita ut et caro manducetur, et aqua illa potetur.* H.

Caseus. Marc. Emp. c. XXVII, et Plin. Val. II, 26. HARD.

Hoc et ileo medetur. Plin. Val. II, 83. HARD.

Decoctus. Ut iam dictum est ad lumborum dolorem, cap. sup.

Cochleae. Marc. Emp. loc. cit. et Plin. Val. II, 33. HARD.

Prosunt. Galen. de Fac. simpl. med. XI, 4, pag. 309; Plin. Val. II, 27 et 33. HARD.

De quibus diximus. L. XXIX, cap. 36, statim initio. Eadem ferme cum Plinio tradit Galen. κατὰ τόπ. IX, 5, pag. 616. HARD.

Infundunt potius. Clystere immittunt. HARD.

Fluxio. Alvi fluxus. HARD.

Senectus anguium dysentericis, et tenesmis in stanneo vase decoquitur cum rosaceo; vel si in alio, cum stanno illinitur. Ius e gallinaceo iisdem medetur: sed veteris gallinacei vehementius salsum ius alvum ciet. Membrana gallinarum tosta et data in oleo ac sale, coeliacorum dolores mulcet. Abstineri autem a frugibus ante et gallinam et hominem oportet. Fimum columbinum tostum potumque. Caro palumbi in aceto decocta dysentericis et coeliacis medetur. Turdus inassatus cum myrti baccis, dysente-

Senectus. Iisdem fere verbis Marc. Emp. cap. xxvii, p. 194, et c. xxxix, pag. 202. Item Plin. Val. II, 24. H.

Vel si in alio, etc. *Vel cum tubulo stanneo linitur,* etc. Nempe fistula e stanno parata sedi infunditur, praecipue in tenesmo, ut intestini pars extrema eo sublinatur. Dalec.

Ius. Praepostera interpunctione prius legebatur, *sed veteris gallinacei vehementius. Salsum ius alvum ciet.* Nos vero non probatos modo codices, Reg. Colb. et Th. sequuti sumus et Chifflet. praeterea, in quo eius sententiae verba ordine paulum immutato sic leguntur: *sed veteris gallinacei salsum ius vehementius alvum ciet;* verum etiam Diosc. ipsum, II, 53: Ὁ δὲ ζωμὸς τῶν παλαιῶν ἀλεκτρυόνων δίδοται, inquit, πρὸς κάθαρσιν κοιλίας· ἐξελόντας δὲ τὰ ἐντός, δεῖ ἀντεμβάλλειν ἅλας, etc. *Ius e vetere gallinaceo datur ad deiiciendam alvum: exemptis porro interaneis in eorum locum sal immittendus,* etc. H.

Membrana gallinarum tosta. Ventriculi. Dal. — *Membrana,* etc. Explicatius aliquanto Dioscor. II, 53: *Quae in gallinaceo,* inquit, *interna ventriculi parte membrana substernitur, cornu instar firma ac pellucida, quaeque inter coquendum excoriari solet, arefacta, tritaque, et in vino pota,* στομαχικοῖς, *stomachicis confert.* Negat hoc esse verum Galenus de Fac. simpl. med. XI, 1, p. 303. Contra Diosc. Plinioque Marc. Emp. subscribit, cap. xxvii, p. 193: *Membrana, quae est in ventriculo gallinae, siccata ac trita, et cum vino austero, coeliaco ieiuno potui data medetur: Ita ut ipsa gallina prius vel biduo abstineatur a cibo, et qui potionem accepturus est, ante diem frugi sit, et non coenet.* Sic etiam Plin. Val. II, 26. Hard.

Abstineri autem a frugibus ante et gallinam. Lego *Abstineri.* Vt lib. XXIX, c. 6: *gallinaceusque si inclusus abstineatur die ac nocte, pari inedia eius qui doleat.* Nec vero aliter scripti. Gron.

Fimum columbinum. Plin. Val. l. cit. ad verbum. Hard.

Caro palumbi in aceto decocta. Voss. *palumbis.* Et mox, *palumbis ferus e posca decoctus.* Et cap. 15, *circumlato palumbe.* Cap. 8, *in palumbium ventriculo inveniantur.* Cap. 11: *Cinis palmarum aut interaneorum palumbis.* Gron.

ricis: item merulae. Mel, in quo sint immortuae apes, decoctum.

XX. Gravissimum vitium ileos appellatur. Huic resisti aiunt discerpti vespertilionis sanguine: etiam illito ventre subveniri. Sistit alvum primum cochlea, sicut diximus in suspiriosis, temperata. Item cinis earum quae vivae crematae sint, potus ex vino austero. Gallinaceorum iecur assum, aut ventriculi membrana, quae abiici solet, inveterata, admixto papaveris succo. Alii recentem torrent ex vino bibendam. Ius perdicum, et per se ventriculus contritus ex vino nigro. Item palumbus ferus, e posca decoctus. Lien pecudis tostus, et in vino tritus. Fimum columbinum cum melle illitum. Ossifragi venter arefactus

Item merulae. Cels. II, 30: *Quae res alvum adstringant: merula, palumbus*, etc. Hard.

Mel, in quo sint immortuae apes, decoctum. Suspicaberis forsan deesse hic aliquid, quod dativis praecedentibus respondeat *coeliacis, dysentericis*. Certe si, ut merulae, et id mellis genus dysentericis prodesset, τῶν *merulae* et *mel* arctius vinculum foret, legereturque *merulae et mel*, vel *item merulae, tum mel*, aut similia. Ajass.

XX. *Gravissimum.* Quid sit vitium ileos, Celsus explanat his verbis IV, 13: *Intra ipsa vero intestina consistunt duo morbi, quorum alter in tenuiore, alter in pleniore intestino est... Diocles Carystius tenuioris intestini morbum χόρδαψον, plenioris εἰλεὸν nominavit. A plerisque video nunc illum priorem, εἰλεὸν (hos Plinius hoc loco sequitur) hunc κωλικὸν nominari. Sed prior modo supra umbilicum, modo sub umbilico dolorem movet. Fit ex alterutro loco inflammatio: nec spiritus infra transmittitur. Si superior pars affecta est, cibus: si inferior, stercus per os redditur*, etc. Idem. l. II, 8: *Morbus intestini tenuioris, nisi resolutus est intra septimum diem, occidit.* Hard.

Ileos appellatur. Dolor aut inflammatio gracilioris intestini. Dalec.

Huic resisti aiunt. Totidem verbis Marc. Emp. cap. xxvii, pag. 194, et Plin. Valer. lib. II, cap. 33. Hard.

Sistit alvum. Marc. Emp. c. xxvii, pag. 197. Hard.

Sicut diximus. Cap. 16. H.

Gallinaceorum. Plin. Val. II, 27. H.

Item palumbus ferus. Cels. II, 30. Marc. Emp. cap. xxvii, pag. 192, decoqui ex passo iubet: e posca Plin. Val. II, 27. Hard.

Fimum columbinum. Marc. Empir. cap. xxvii, pag. 196, et Plin. Val. II, 27. Hard.

Ossifragi. Marc. Empir. cap. xv, pag. 143: *Contra dolorem stomachi...*

et potus, iis qui cibos non conficiunt, utilissimus, vel si manu tantum teneant capientes cibum. Quidam adalligant ex hac causa, sed continuare non debent: maciem enim facit. Sistit et anatum masculurum sanguis. Inflationem discutit cochlearum cibus. Tormina lien ovium tostus, atque e vino potus: palumbus ferus ex posca decoctus: apodes ex vino: cinis ibidis sine pennis crematae potus. Quod praeterea traditur in torminibus, mirum est: anate apposita ventri transire morbum, anatemque emori. Tormina et melle curantur, in quo sunt apes immortuae: decocto. Coli vitium efficacissime sanatur, ave galerita assa in cibo sumpta. Quidam in vase novo cum plumis exuri iubent, conterique in cinerem, bibique ex aqua cochlearibus ternis per quatriduum: quidam cor eius adalligari femini: alii recens tepensque adhuc devorari. Consularis Asprena-

venter quoque ossifragi arefactus et potioni adspersus plurimum prodest. Et pag. 145: *Ossifragi venter madefactus, appositusque his, ad stomacum, qui cibos non conficiunt, utilissimus est: vel etiamsi tantum manu teneatur, plurimum iuvat.* Conf. Plin. Valer. lib. cap. II, 15, cui titulus, praecordiorum dolori curando. H.

Maciem enim facit. Emaciat, immodica facultate discutiendi. Del.

Sistit. Plin. Val. II, 27. H.

Tormina sanat lien ov. tostus. Verbum *sanat* nec est in apographo nostro, neque videtur esse necessarium. Pint. — *Tormina.* Cf. Plin. Val. II, 22. Hard.

Palumbus. Plin. Valer. loco citato. Hard.

Apodes ex vino. Hirundines grandiores. Delec.

Anate. Marc. Emp. xxvii, p. 190, et Plin. II, 22. Idem de rana ventri apposita Marcellus prodit, pag. 196. Hard.

Coli. Diosc. totidem verbis II, 59. Q. Serenus, c. xxxii, p. 146, de colo sedando: *Mande galeritam voluorem quam nomine dicunt*, etc. Marc. Emp. c. xxxix, p. 202: *Colo et omnibus intestinorum doloribus, et tam hominibus, quam iumentis ex hac re laborantibus, efficacissime subvenit avis galerita, quae gallice alauda dicitur: sive ipsa assata in cibo sumatur, sive cum plumis suis combusta redigatur in cinerem: atque ex eo diligentissime trito terna cochlearia ex aqua calida potui per triduum dentur.* Et p. 207: *Corydalus avis*, etc. Hard.

Consularis Asprenat. domus. Duo ictius nominis consules Plinii aetate exstiterant, L. Nonius Asprenas, qui cum a Plotio suffectus est L. Rubel-

tum domus est, in qua alter e fratribus colo liberatus est, ave hac in cibo sumpta, et corde eius armilla aurea inclusa: alter sacrificio quodam, facto crudis laterculis ad formam camini, atque, ut sacrum peractum erat, obstructo sacello. Unum est ossifrago intestinum mirabili natura, omnia devorata conficienti. Huius partem extremam adalligatam prodesse contra colum constat. Sunt oculti interaneorum morbi, de quibus mirum proditur. Si catuli, priusquam videant, applicentur triduo stomacho maxime ac pectori, et ex ore aegri suctum lactis accipiant, transire vim morbi; postremo exanimari, dissectisque palam fieri aegri causas. Mori et humari debere eos obrutos terra. Magi quidem vespertilionis sanguine contacto ventre, in totum annum caveri dolorem tradunt: aut in dolore, si quis aquam per pedes fluentem haurire sustineat.

XXI. (VIII.) Murino fimo contra calculos illinire

lio Plauto et C. Fufio Gemino, ann. post Christum nat. 29 (V. C. 782), mox P. Nonius Asprenas, qui anno 791 (post C. n. 38) consulatum gessit cum M. Aquilio Iuliano. Nec deest L. Nonius Asprenas; qui proconsul in Africam missus est ann. V. C. 765, unde non absurde coniicias et huic consulatum (subrogativum quidem) contigisse. Post defunctum Plinium alter Asprenas (sed ille L. Nonius Asprenas Torquatus) consul fuit ann. post Ch. nat. 94 et 128. AJ.

Colo liberatus est. Coli dolore. H.

Vnum est ossifrago. Marc. Empir. cap. XXXIX, pag. 202: *Vnicum est intestinum ossifragi, mirae naturae, quod omnia devorata citissime conficit: huius pars extrema colligitur, et reponitur et quum opus fuerit, ventri laborantis alligatur: remedio miro omnes intestinorum dolores citissime sedat.* HARD.

Si catuli Vide quae dicta sunt c. 14: sunt enim in his paria ac plane gemina. HARD.

Transire vim morbi. Supra cap 5 ultimo huius libri. DALEC.

Magi. Marc. Emp. cap. XXVII, pag. 190, et cap. XXVIII, p. 202. H.

Aut in dolore. Aut si ventriculus dolet cuipiam, liberatus is, si aquam bibat, unde pedes laverit. Marcell. Emp. cap. XXVIII, pag. 202, *Si ventriculus perversatus fuerit alicui, aquam bibat, unde pedes laverit suos.* H.

Per pedes fluentem haurire sustineat. Quum ii sordi abluuntur. Eadem aqua laudatur ad arcendam lippitudinem, lib. XXXVII, c. 4. DALEC.

XXI. *Murino.* Dioscor. II, 98, murino fimo calculos expelli ait, si cum

ventrem prodest. Herinacei carnem iucundam esse aiunt, si capite percusso uno ictu interficiatur, prius quam in se urinam reddat: eos qui carnem ederint stranguriae morbum contrahere minime posse. Haec caro ad hunc modum occisi, stillicidia in vesica emendat: item suffitus ex eodem. Quod si urinam in se reddiderit, eos qui carnem ederint, stranguriae morbum contrahere traditur. Iubent et vermes terrenos bibi ex vino aut passo ad comminuendos calculos, vel cochleas decoctas, ut in suspiriosis. Eas-

thure et mulso bibatur. Plin. Valer. II, 39. Marc. Emp. xxvi, p. 176: *Ad urinae difficultatem, murino fimo summitatem veretri, vel imum ventrem illini prodest.* Hard.

Eos. Marc. Emp. cap. xx, p, 180: *Herinacei caro optime decocta, atque in cibo sumpta stranguriosis mire subvenit, et cito naturalem urinae cursum relaxat.* Hard.

Item suffitus ex eodem. Ex felle fieri suffitus praecipit Habdarrhamanus Aegypt. c. xxxii, p. 144: *Felle herinacei cum pomorum corticibus, si ter sub vestimenta suffumigabis laborantem dysuria, curabitur.* Hard.

Quod si urinam. Reddunt enim in desperatione urinam tabificam ac tergori suo carnique noxiam, ut dictum est lib. VIII, cap. 56. H.

Iubent. Plin. Val. II, 39. H. — Ad hunc locum in gall. interpr. Poinsinet exstat nota tum Querlouis, tum Macqueri. Quorum prior: *En anglicum medicamen quod dicitur* of miss Stephens, *ann.* 1800 *ante natam mulierculam laudatur ac describitur.* Posterior vero in Lexico chimico (tom. II, pag. 405), animadvertit vim omnem lithontriptici Stephensini in sapone esse. Optime quidem; quae enim cochleae decoctae et ovorum putamina principio videbantur esse utilissima, ad id tantum usurpabantur, ut quae vera esset remedii compositio melius lateret. Hoc consilio quoque multa identidem immixta quae nullius usus vere erant. Saponis vero minus absurde vis credebatur a doctis viris non parum conferre ad comminuendum calculum. Quanquam nunc experientiis multis et lapidum vesicariarum analysi diligentissima fere compertum est, nec Stephensino pharmaco, etsi a senatu Britannico puella dono accepit 5,000 l. st. aliquid potentiae inesse, nec lithontripticum ullum vere exstare in rerum natura, aut fingi posse. Legendus in primis Deschamps, item Thénard, cui hoc chimicorum tentaminum corollarium exstitit, non posse calculos in vesica medicaminum ope comminui, posse vero impediri quominus quidam fiant. Quinam vero calculi? qui acidum uricum solent nucleum habere, et qui ex urate ammoniacali constant. Aj.

Vel cochleas decoctas uti suspiriosis. Scribe: *ut in suspiriosis* ex apographo. Pint.

Ut in suspiriosis. De quibus diximus c. 16. Sic etiam Plin. Val. loc. cit. Hard.

dem exemptas testis tritasque, tres in vini cyatho bibi, sequenti die duas, tertia die unam, ut stillicidium urinae emendent. Testarum vero inanium cinerem ad calculos pellendos. Idem hydri iecur bibi, vel cinerem scorpionum in pane sumi, vel si quis cum locusta edit. Lapillos qui in gallinaceorum vesica, aut in palumbium ventriculo inveniantur, conteri, ac potioni inspergi. Item membranam e ventriculo gallinacei aridam: vel si recens sit, tostam. Fimum quoque palumbinum in faba sumi contra calculos et alias difficultates vesicae. Similiter plumarum cinerem palumbium ferorum ex aceto mulso. Et intestinorum ex his cinerem cochlearibus tribus. E nido hirundinum glebulam dilutam aqua calida

Testarum. Marc. Emp. c. xxvi, p. 181, et Plin. Val. loc. cit. H.

Lapillos. Marc. Emp. c. xxvi, pag. 176: *Contra calculos et alias difficultates vesicae, lapillum qui in gallinacei vesica, aut palumbi ventriculo*, etc. Totidem verbis pariter Plin. Val. lib. II, c. 39. Hard.

Vesica. Ventre, sul polius ingluvie. Vrinaria enim vesica gallinacei carent. Dalec.

Item membranam. Marc. Emp. loc. cit. Hard.

Fimum. Q. Seren. c. xxxiii, p. 146. Plin. Val. loco citato: *Vesicae et calculo purgando: Fimus palumborum in sorbitione ex faba fracta bibitur*. Sic etiam Marc. Emp. c. xxvi, pag. 181. Hard.

In faba sumi. Cum fabae lomento. Hard.

Similiter plumarum cinerem. Totidem syllabis Plin. Valer. loc. citat. Hard.

Et intestinorum. Ex palumbis. H.

E nido hirundinum. Nil hac emendatione nostra certius: nihil vulgata hactenus lectione inquinatius. Sic enim libri prae se ferunt: *Et intestinorum ex his cinerem cochlearibus tribus e nido hirundinum. Gryllum dilutum aqua calida*. Quae, Deus immortalis, medicinae portentum! Palumborum cinerem e nido hirundinum peti quis vidit? aut inter medicamenta ex volucribus quaesita, gryllo dari locum quis approbet? quis quid dilutus sit gryllus, intelligat? *Dirutum*. Chifflet. et Tb. exhibent, sed peiore vitio. Emendationis auctores extitere duo; Marc. Empir. cap. xxvi, pag. 176: *Contra calculum*, inquit. *et alias difficultates vesicae... glebula de nido hirundinum diluta ex aqua, pota prodest*. Alter, Plin. Val. lib. II, cap. 39: *Vesicae et calculo purgando: De nido hirundinis glebula diluta ex aqua calida bibitur*. Et Plinius ipse noster, libro sup. cap. 132 ad morsus canis rabiosi glebulam commendat ex hirundinum nido illitam ex aceto. Hard.

Ossifragi ventrem arefactum. Turturis fimum in mulso decoctum, vel ipsius discoctae ius. Turdos quoque edisse cum baccis myrti prodest urinae: cicadas tostas in patellis: millepedam oniscon bibisse: et in vesicae doloribus decoctum agninorum pedum. Alvum ciet gallinaceorum discoctorum ius, et acria mollit. Ciet et hirundinum fimum, adiecto melle subditum.

XXII. Sedis vitiis efficacissima sunt, oesypum: quidam adiiciunt pompholygem et rosaceum: canini capitis cinis: senectis serpentis ex aceto: si rhagades sint, cinis fimi canini candidi cum rosaceo: aiuntque inventum Aesculapii esse, eodemque et verrucas efficacissime tolli; murini fimi cinis, adeps cygni, sevum bovis. Procidentia ibi succus cochlearum

Ossifragi ventrem arefactum. Diosc. lib. II, cap. 58: Φίνις τὸ ὄρνεον, ὃ ῥωμαϊστὶ καλοῦσιν ὀσσίφραγον· τούτου ἡ κοιλία κατ' ὀλίγον ποτιζομένη, λίθους ἐξουρεῖσθαι ποιεῖν ἱστορεῖται. Marc. Emp. c. xx, p. 180: *Avis ossifragae ventriculus salitus, ut servari possit, aut exustus, et in pulverem redactus, cum vini potione datus, urinam efficaciter provocat.* Hard.

Turturis fimum. Galen. Εὐπορ. lib. III, pag. 666: Ἄλλο θρύπτον λίθους... Τρυγόνος ὀρνέου κόπρον καύσας, πάρεχε μέτα μελικράτου· ποιεῖ γὰρ ἐξουρεῖσθαι τοὺς λίθους. *Turturis avis stercus combustum ex mulsa praebe: calculos enim per urinam eiicit.* Imponi ceroti modo, non bibi, praecipit Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 181, et Plin. Valer. lib. II, cap. 39. H.

Turdos. Plin. Val. loc. cit. H.

Cicadas. Idem Plin. Val. loc. cit. Dioscorid. lib. II, cap. 56: Τέττιγες ὀπτοὶ ἐσθιόμενοι τοῖς περὶ τὴν κύστιν ἀλγήμασι βοηθοῦσιν. Hard.

Millepedam oniscon bibisse. Multipedam dicere debuit. Vid. lib. XXIX, cap. ult. Dal. — *Millepedam.* Diosc. lib. II, cap. 37: Ποθέντες (ὄνοι) σὺν οἴνῳ βοηθοῦσι δυσουρίᾳ. H.

Et in vesicae doloribus. Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 180, et Plin. Valer. loc. cit. Hard.

Alvum ciet gallinaceorum. Plin. Val. ad verbum, lib. II, p. 23. H.

Ciet et hirundinum fimum. Plin. Val. loc. cit. Hard.

XXII. *Sedis.* Marc. Emp. c. xxxi, pag. 222. Hard.

Si rhagades sint. Marc. Emp. loc. cit. *Rhagadas*, inquit, *canini capitis usti cinis aspersus adiungit, et stercoris albi canini, betaeque cinis insertus, similiter opitulatur.* Sext. Plat. cap. ix de cane, lit. 11 ad rhagadas ani: *Stercus canis cum rosaceo tritum et impositum, mire sanat.* H.

Procidentia alvi succus cochlearum

punctis evocatus illitu repellit. Attritis medetur cinis muris silvatici cum melle; fel herinacei cum vespertilionis: et anserinus cum cerebro, et alumine, et oesypo. Fimum columbinum cum melle. Condylomatis privatim araneus dempto capite pedibusque infricatus. Ne acria perurant, adeps anserinus cum cera Punica, cerussa, rosaceo: adeps cygni. Haec et haemorrhoidas sanare dicuntur. Ischiadicis cochleas crudas tritas cum vino ammineo et pipere potu prodesse dicunt: lacertam viridem in cibo ablatis pedibus, interaneis, capite. Sic et stellionem, adiectis huic papaveris nigri obolis tribus. Ruptis, convulsis fel ovium cum lacte mulierum. Verendorum

punctis evocatus illita depellit. Procidentiam, accusandi casu, in antiquo codice. PINT. — *Procidentia alvi succus cochlearum*. Quicque nostri: *Procidentia ibi succus cochlearum*; quod et nescio quo ex MS. ad marginem notatum. Ita scripsit Plinius. *Ibi*, puta in sede, cuius de vitiis agere coeperat. Et sic paulo post, *tetris ibi hulceribus*. Cap. 12: *Si in verendis sit caeterisque ibi hulceribus*. GRON. — Cum Gron. Harduinus facit, suffragantibus nempe MSS. Reg. 1, aliisque probatioribus: adiecitque similiter paulo post legi hoc capite, *tetris ibi ulceribus*, AJ.

Fel herinacei. In libris hactenus vulgatis, *vel herinacei* legebatur: deerantque hae voces, *et anserinus cum cerebro*. Mendum utrumque sustulimus, ope codicum Reg. Th. et Chiffl. Posterius etiam admonitu Marc. Emp. qui magnam operis sui partem ex Plinii verbis ac sententiis concinnavit: sic enim ille, cap. XXXI, pag. 222: *Adeps anserinus*, inquit, *cum eiusdem cerebro, et oesypo, et alumine subigitur, et imponitur ani omnibus causis*. Quare et in Pliniano contextu, *adeps anserinus* rectius, quam *et anserinus* legas. HARD.

Fimum. Cum farina: Marc. Emp. cap. XXXII, pag. 224. HARD.

Condylomatis. Ad verbum Plin. Val. lib. II, cap. 31. HARD.

Ne acria perurant. Nec acrioris humoris fluxus sedem perurat. H.

Adeps anserinus. Ad condylomata haec pariter medicamenta adhibent Marc. Emp. cap. XXXII, p. 222, etc. cap. XXXII, pag. 225. Item Plin. Val. l. cit. Ad ani pruritus Galen. Εὐπορ. lib. I, c. 44, p. 598. HARD.

Adeps cygni. Marc. et Plin. Valer. ll. cc. HARD.

Haec et haemorrhoidas. Iidem auctores mox appellati. HARD.

Ischiadicis cochleas. Q. Seren. c. XXXVIII de ischia, pag. 150: *Aut in Aminaeo cochleas haurire Lyaeo*. Totidem verbis Marc. Emp. cap. XXV, pag. 174. HARD.

Verendorum formicationibus. Plane totidem verbis Marcell. Empir. cap. XXXIII, pag. 229 et 230, ac Plin. Val. lib. II, cap. 41. Quid sit formi-

formicationibus verrucisque medetur arietini pulmonis inassati sanies. Caeteris vitiis: vellerum eius vel sordidorum cinis ex aqua: sevum ex omento pecudis, praecipue a renibus, admixto cinere pumicis et sale: lana succida ex aqua frigida: carnes pecudis combustae ex aqua: mulae ungularum cinis: detis caballini contusi farina inspersa. Testibus vero, farina ex ossibus canini capitis sine carne tusis. Si decidat testium alter, spumam cochlearum illitam remedio esse tradunt. Tetris ibi hulceribus, et manantibus, auxiliantur canini capitis recentis cineres: cochleae latae, parvae, contritae ex aceto: senectus anguium ex aceto, vel cinis eius: mel, in quo apes

catio diximus lib. XXVIII, cap. 20, in fine. Sext. Plat. cap. vi de ariete, tit. 3 ad claviculos: *Liquoris arietis, quem de pulmone concoques, stilla superposita, claviculos qui in manibus nascuntur, aut in veretro, illita tollit.* Claviculi e verrucarum genere sunt: nascunturque in manibus, pedibusque: pessimi, ἐν αἰδοίοις. H.

Caeteris vitiis. Auctores proxime appellati haec totidem verbis habent, usque ad eum locum, *testibus vero*, etc. Marc. Emp. in primis, c. xxxii, pag. 226: *Arietis quam pinguissimi lana, plena suis sordibus, combusta, et in pulverem redacta, prodest plurimum si eo cinere ex aqua locum inguinum perfricueris.* Hard.

Testibus. Sext. Plat. c. ix de cane, tit. 5 ad tumores testiculorum: *Calvaria canis trita et imposita, mire sanat.* Hard.

Si decidat testium alter. Turpiter propendeat, et demittatur veluti laxatus. Dal. — Marc. Emp. c. xxxiii, pag. 227, et Plin. Val. lib. II, c. 42. Hard.

Tetris: Marc. Emp. cap. xxxiii, p. 229. Hard.

Cochleae latae, parvae contritae ex aceto, vel cinis eius. Scribae ex apographo nostro, *Cochleae latae, parvae, contritae ex aceto. Senectus anguium ex aceto, vel cinis eius.* Pint.

Contritae ex aceto, vel cinis eius. Ex Vel. adnotant *earum.* Sed Voss. *Cochleae parvae latae contritae ex aceto, senectus anguium ex aceto, vel cinis eius.* Sic paulo superius: *canini capitis cinis, senecta serpentis ex aceto.* Et passim: *Cochleae minutae latae contritae illitae* cap. 43. Invenies et apud Pintianum. Gron.

Senectus anguium. In libris hactenus editis: *Cochleae .... ex aceto, vel cinis eius:* caeteris, quae inseruimus, praetermissis. Restituimus ea ope Reg. 2 aliorumque codicum: ipsa serie orationis ita postulante: quum sequatur statim *vel cinis eius*, quod ad cochleas, de quibus antea, referri nequit. Hard.

sint immortuae, cum resina: cochleae nudae, quas in Africa gigni diximus, tritae cum thuris polline et ovorum albo: tricesimoque die resolvunt. Aliqui pro thure bulbum admiscent. Hydrocelicis stelliones mire prodesse tradunt, capite, pedibus, interaneis ademptis, reliquum corpus inassatum: in cibo id saepius datur: sicut ad urinae incontinentiam, caninum adipem cum alumine scisso, fabae magnitudine: cochleas Africanas cum sua carne et testa crematas poto cinere. Anserum trium linguas inassatas in cibo: huius rei auctor est Anaxilaus. Panos aperit sevum pecu-

Cochleae nudae, quas in Africa gigni diximus, tritae. Voss. *triatae*, Numquid *striatae?* Sed verius *acceratae*, ut c. 6, *praeterea quae aceratae vocantur;* ubi Voss. *everatae;* sed primo *E* supra scriptum *A* monstrat. Ἀκέρατοι. Gron. — *Cochleae*, etc. Supra cap. 19, et lib. XXIX, c. 36. Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 230: *Cochleis, quae nudae inveniuntur, adiicitur aliquid triti thuris, et albi ovorum: atque inde hulcera testiculorum tumentia, et hydrocelae puerorum, sive ramices superliniuntur, ut modo glutinis adhaerescat*, etc. H.

Tricesimoque die resolvunt. Resolvuntur: sponte abscedunt, nec amplius haerent. Dal.

Hydrocelicis. Ὑδροκήλη, hernia, ramex aquosus, id est, cessantis humoris in partem aliquam scroti collectio, qui illic facit tumorem. *Tumidas hydrocelas* dixit Martialis, lib. XII, epigr. 84, vs. 3. De earum remedio tradit omnino eadem Plin. Val. lib. II, cap. 42. Hard.

Caninum. Praepostera interpunctione perturbata prius omnia sic legebantur: *In cibo id saepius datur, sicut ad urinae incontinentiam. Caninum adipem*, etc. Perinde quasi ad urinae incontinentiam stellio valeret, hydrocelicis cochleae, et quae sequuntur, prodessent. Contra Plin. Val. lib. II, cap. 40, cui titulus: Incontinentiae urinae compescendae. *Anserum etiam trium*, inquit, *ligulae asse in cibo sumuntur. Cochleae Africanae cum carne sua comburuntur, cinisque earum ex vino bibitur.* Et Marc. Emp. explanate magis, c. XXVI, pag. 124: *Vrinam*, inquit, *continet lac caninum, et adeps eius cum alumine datus, ita ut sit fabae magnitudine globulus qui datur. Cinis cochlearum Africanarum exustarum si potetur, urinae incontinentiam sedat. Anserum trium linguas inassatas si quis ederit, urinae profluvium non patietur.* Haec sane omnia prodesse hydrocelicis nemo Veterum commemorat. Vrinae incontinentiae Plinius iterum, lib. XXXII, cap. 35. Hard.

Cochleas Africanas. Marc. Empir. cap. XXVI, pag 184, et Plin. Valer. lib. II, cap. 48. Hard.

Anserum trium linguas. Auctores proxime laudati. Hard.

Panos. Marc. Emp. cap. XXXII, p. 224. Hard. — Hoc vere; et sane non

dum cum sale tosto. Murinum fimum admixto thuris polline, et sandaraca discutit. Lacertae cinis, et ipsa divisa imposita: item multipeda contrita, admixta resina terebinthina ex parte tertia. Quidam et sinopidem admiscent cochleae contusae. Et per se cinis inanium cochlearum cerae mixtus, discussoriam vim habet. Finum columbarum per sese, vel cum farina hordeacea, aut avenacea illitum. Cantharides mixta calce panos scalpelli vice auferunt. Inguinum tumorem cochleae minutae cum melle illitae leniunt.

XXIII. (IX.) Varices ne nascantur, lacertae sanguine pueris crura ieiunis a ieiuno illinuntur. Podagras lenit oesypum cum lacte mulieris et cerussa: fimum pecudum, quod liquidum reddunt: pulmones pecudum: fel arietis cum sevo: mures dissecti impositi: sanguis mustelae cum plantagine illitus, et vivae combustae cinis ex aceto, et rosaceo, si penna illi-

raro in hulceribus contumacissimis vesicantium emplastrorum utilissimum auxilium fuit. Debent haec tamen non promiscue ac temerario adhiberi. Iure nostras ille celeberr. Alibert pronuntiavit, ubi vitio herpetico humores fere omnes laboravere, numquam non squammeum exanthema in eo loco saevire, cui cantharidinum pharmacum appositum fuit. Tum ea est famosi epispastici vis irritativa, ut gravissime laedat delicata corpora. As.

Murinum fimum. Plin. Valer. ad verbum, lib. III, cap. 27. H.

Lacertae cinis. Ad verbum Marc. Empir. et Plin. Valer. locis citatis. Hard.

Item multipeda contrita. Sive porcellio, qui oniscos. Totidem verbis Marcell. Empir. cap. xxxii, p. 226. Hard.

Et per se cinis. Et Marcell. Empir. loc. cit. Hard.

Fimum columbarum. Idem Marc. Emp. c. xxxi, p. 224. Hard.

Inguinum tumorem. Q. Seren. cap. xxxvii, pag. 149: *Sin autem exsistit durum tibi glandibus inguen, Proderit induci cochleas cum melle minutas.* Iisdem verbis Marc. Empir. c. xxxii, pag. 224, et Plin. Val. lib. II, c. 43. Hard.

XXIII. *Varices.* Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 232. Hard.

Podagras lenit oesypum. Marcell. Emp. cap. xxxvi, pag. 242. H.

Fimum pecudum. Caprinum ad podagras laudat Dioscorid. lib. II, cap. 98. Hard.

Pulmones pecudum. Idem Marcell. loc. cit. Hard.

Et rosaceo. Dioscorid. lib. II, cap.

natur, vel si cera et rosaceum admisceatur: fel caninum, ita ne manu attingatur, sed penna illinatur: fimum gallinarum: vermium terrenorum cinis cum melle, ita ut tertio die solvantur. Alii ex aqua illiniri malunt. Alii ipsos aceto mensura cum melle cyathis tribus, pedibus ante rosaceo perunctis. Cochleae latae potae tollere dicuntur pedum et articulorum dolores. Bibuntur autem binae in vino tritae. Eaedem illinuntur cum helxines herbae succo. Quidam ex aceto intrivisse contenti sunt. Quidam sale cum vipera cremato in olla nova, et saepius sumpto, aiunt podagra liberari. Vtile esse et adipe viperino pedes perungi. Et de milvo affirmant, si inveterato tritoque, quantum tres digiti capiant, bibatur ex aqua. Aut si

27, et Marc. Emp. cap. xxxvi, pag. 246. Hard.

Fimum gallinarum. Marc. Empir. cap. xxxvi, pag. 242. H.

Vermium terrenorum cinis. Idem Marc. pag. 250. Hard.

Sale cum vipera cremato. Sal is est, quem multis aliis locis *viperinum* vocat. Dalec.

Et de milvo affirmant. Milvi imprimis caput commendat ad podagras Galen. de Theriaca ad Pis. lib. I, c. 9, pag. 942. Hard.

Aut si pedes. Aut si pedes sanguine milvino perungantur, cum urtica trita. Prius sic legebatur: *Aut si pedes sanguinent .... vel pennis eorum.* In vetustis codd. *si pedes sanguinem*, vel *sanguine*. Emendat Dalecampius, *si pedes sanguine tumeant*. Etiam *sanguinent* defendi putat posse Quintiliani suffragio, pro *sanguine manent*. Convellit ac labefactat eiusmodi coniecturas nostra interpretatio, de milvino sanguine, pro perungi cum urtica trita podagricos pedes, non Plinius solum est auctor, sed et Marc. Emp. cap. xxxvi, pag. 246; *Vrtica*, inquit, *cum sanguine milvino, aut palumborum permixta: atque ex eo pedes illiti efficaciter sanantur.* Et Plin. Val. lib. III, cap. 44: *Adipe viperino, sanguine quoque milvi pedes perunguntur.* Mox ubi *vel pennis eorum* libri vulgati exhibent, Dalecampius reponit, *vel pennis eius*, ut ad milvum spectare videatur. At quo auctore? Deinde quid verbis proxime sequentibus fiet, *quam primum nascentur:* et, *quin et fimus eorum?* Quanto veri similius sit, non *eorum*, sed *palumborum*, ut rescripsimus, legi oportere? audaci sane coniectura, sed utique certa. Sic enim Marc. Empir. qui vetustissimos et maxime probatos Plinii codices sequutus est: *Columbinae pinnae*, inquit, *maxime primum nascentes cum urtica, atque impositae, podagrae dolores levant.* Nam et ea quae proxime sequuntur apud Plinium, *quin et fimus eorum articulorum doloribus* illinitur, ad colum-

pedes sanguine cum urtica: vel pennis palumborum, quum primum nascentur, tritis cum urtica. Quin et fimus eorum articulorum doloribus illinitur: item cinis mustelae aut cochlearum, et cum amylo, vel tragacantha. Incussos articulos aranei telae commodissime curant. Sunt qui cinere earum uti malint, sicut fimi columbini cinere, cum polenta e vino albo. Articulis luxatis praesentaneum est et sevum pecudis cum cinere e capillo mulierum. Pernionibus quoque imponitur sevum pecudum cum alumine: canini

bos etiam pertinere auctor est idem Marcell. cap. XXXIV, pag. 234: *Stercus columbinum*, inquit, *vel solum, vel cum ovo tritum, dolentibus articulis illitum prodest.* Quin et ipse Plinius de columbino stercore hoc loco egisse se satis liquido asseverat, quum paulo post subiicit: *Sane qui cinere... uti malint, sicut fimi columbini cinere*, etc. HARD.

Sanguinem cum urtica. In utroque manuscripto exempl. legitur, *sanguinem.* In antiquissimo codice scriptum fuisse puto, *sanguine tum*: nempe vel contracta scriptura, vel deletis litteris, et dormitantem aut ignarum scribam, ex iis notis effecisse *sanguinem*, quum legendum fuerit: *Et si pedes sanguine tumeant.* Apud Quintilianum in declamationibus aliquoties legimus *sanguinantes*, pro sanguine manantes, et cruore perfusos. *Sanguinantes pedes* quidam exponunt, gangraena, carcinomate, sordidis et malignis ulceribus tentatos cum sanguinis effluxu. Talibus urtica prodest, et peculiari vi sanguinem manantem sistit, praesertim e naribus. Sed is morbus plurimum differt a podagra, de qua hic agitur. DAL.

Incussos articulos. Totidem syllabis apicibusque litterarum, Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 254. Sed Plin. Val. lib. III, cap. 15: *Incisos articulos aranei tela commodissime curat.* MSS. omnes, *incussos.* Recte. Q. Seren. c. LIV, pag. 159: *Si vero caput infestus colliserit ictus, Ex oleo necti vestis debebit araenes: Nesciet haec illinc, nisi quum sanarit, abire.* HARD.

Sicut fimi columbini. Columbarum fimum etiam vulneratis prodesse auctor est Galenus κατὰ γένη, lib. III, cap. 6, pag. 729. HARD.

Articulis luxatis. Q. Serenus, cap. LIV, pag. 159: *Quod si luxa suo decedent membra tenore, Urere femineos crines, ac iungere sevum. Congruet et tali medicamine mota ligare.* Marc. Emp. c. XXXIV, pag. 235: *Articulis luxatis sevum pecudis cuiuscumque cum cinere de capillo muliebri facto medetur.* Et Plin. Val. lib. II, cap. 49: *Mulieris capillus quamplurimus in cinerem redactus, admixto ovium adipe vetere: ceroti modo illinies*, etc. Et lib. III, cap. 15 ad nervos et articulos: *Sevum pecudis cum cinere capillorum mulieris.* H.

Pernionibus, etc. Marcell. Empir. cap. XXXIV, pag. 236. HARD.

capitis cinis, aut fimi murini. Quod si pura sint, hulcera cera addita ad cicatricem perducunt: vel glirium crematorum favilla ex oleo: item muris silvatici cum melle: vermium quoque terrenorum cum oleo vetere: et cochleae, quae nudae inveniuntur. Hulcera omnia pedum sanat cinis earum, quae vivae combustae sint: fimi gallinarum cinis exhulcerationes, columbini fimi ex oleo. Attritus etiam calceamentorum, veteris soleae crematae cinis, agninus pulmo et arietis sanat. Dentis caballini contusi farina privatim subluviem. Lacertae viridis sanguis subtritus, et hominum et iumentorum pedes sublitus sanat. Clavos pedum urina muli mulaeve cum luto suo illita: fimum

Aut fimi murini. Plin. Valer. lib. II, cap. 51. Hard.

Quod si pura sint. Ita MSS. omnes. Prius editi, *quod si putrida sint hulcera.* Plin. Val. lib. II, c. 50 sq. *si plura sint hulcera.* Hard.

Vel glirium crematorum favilla. Vel glires cremati et in cinerem redacti cum oleo. Libri omnes editi, *vel gryllorum.* MSS. Reg. 1, *grillum.* Reg. 2, et Chiffl. *grillium.* Nos unius traiectione litterulae, *glirium* rescripsimus, auctore Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 232: *Glirium*, inquit, *vel soricum, vel vermium terrenorum cinis oleo impositus pernionibus medetur.* Hard.

Item muris silvatici. Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 232. Hard.

Vermium quoque terrenorum. Marc. idem loc. cit. et Plin. Valer. lib. II, cap. 51. Hard.

Hulcera omnia. Haec omnia iidem auctores proxime appellati. Hard.

Attritus etiam calceamentorum. Dioscorid. lib. II, cap. 40 et 51; Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 236. H.

Agninus pulmo. Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 232. Hard.

Dentis caballini contusi farina. Sic Plin. Val. lib. II, cap. 51. H.

Subluviem. Τὴν παρωνυχίαν, Colum. lib. VII, cap. 5, de ove id usurpat. In homine is morbus est, quum sub ungue, cocta inflammatione, sanies alba colligitur: quod saepe mulieribus accidit, dum inter consuendum se acu pungunt. Paronychiae genus id mitius est, ac minus dolore vexat, nec primum articulum digiti corrumpit. Quidam reduvias, τὰ πτερύγια, falso interpretantur Dalec. — *Subluviem.* Quid hoc morbi genus sit, Marcell. Emp. explicat, cap. xxxiv, pag. 232: *Dentes caballini tunsi, hulcera pernionum, si sint tumidi, utiliter curant.* Hard.

Lacertae viridis sanguis. Plin. Val. loc. cit. Hard.

Clavos pedum urina. Marcell. Emp. cap. xxxiv, pag. 233, et Plin. Val lib. II, cap. 52. Hard.

ovium. Iecur lacertae viridis, vel sanguis flocco impositus: vermes terreni ex oleo, stellionis caput cum viticis pari modo tritum ex oleo: fimum columbinum decoctum ex aceto. Verrucas vero omnium generum urina canis recens cum suo luto illita: fimi canini cinis cum cera: fimum ovium: sanguis recens murinus illitus vel ipse mus divulsus: herinacei fel: caput lacertae, vel sanguis, vel cinis totius: membrana senectutis anguium: fimum gallinaceum cum oleo et nitro. Cantharides cum uva taminia intritae exedunt: sed ita erosas aliis, quae ad persananda hulcera monstravimus, curari oportet.

XXIV. (x.) Nunc revertemur ad ea, quae totis corporibus metuenda sunt. Fel canis nigri masculi amuletum esse Magi dicunt domus totius, suffitae eo purificataeve, contra omnia mala medicamenta. Item sanguine canis respersis parietibus, genitalique eius sub limine ianuae defosso. Minus mirentur hoc, qui sciunt foedissimum animalium in quantum magnificent ricinum, quoniam uni nullus sit exitus sagi-

Iecur lacertae viridis. Marc. Emp. loc. cit. *in lanula*: et pag. 237, *cum flocco impositus.* Hard.

Vermes terreni. Marc. Emp. cap. xxxiv, pag. 237. Hard.

Cum viticis pari modo. Sic etiam MSS. Forte *urticis* rectius. Vrticarum enim in clavis pedum sanandis creber apud Marc. Emp. usus: viticis plane nullus. Vide c. xxxiv, pag. 234 sq. Hard.

Fimum columbinum. Marcell. Emp. loc. cit. et Plin. Val. lib. II, cap. 52. Hard.

Verrucas. Iisdem verbis Sext. Plat. cap. ix de cane, tit. 6 ad callos et verrucas tollendas; Marc. Emp. cap. xix, pag. 132, et Plin. Val. lib. III, cap. 42. Q. Serenus, cap. lxv de verrucis tollendis: *Id poterit vitium sanguis curare lacertae, Aut urina canis cum terra inducta madente.* H.

Fimi canini cinis. Marc. Emp. et Plin. Val. locis citatis, qui et de fimo ovium, et murino sanguine, Plinio pariter adstipulantur. H.

Caput lacertae. Galen. de fac. simpl. Med. lib. XI, pag. 303. H.

Fimum gallinaceum. Plin. Val. lib. III, cap. 42. Hard.

Cantharides. Marc. Emp. cap. xix, pag. 129. Hard.

XXIV. *Quoniam uni nullus sit exitus saginae.* Haec explanata uberius, XI, 40. H. — *Nec finis alia.* Sive

nae, nec finis alia quam morte, diutius in fame viventi. Septenis ita diebus durasse tradunt: at in satietate paucioribus dehiscere. Hunc ex aure sinistra canis omnes dolores sedare adalligatum. Eumdem in augurio vitalium habent. Nam si aeger ei respondeat qui intulerit, a pedibus stanti interrogantique de morbo, spem vitae certam esse: moriturum nihil respondere. Adiiciunt, ut evellatur ex aure laeva canis, cui non sit alius quam niger color. Nigidius fugere tota dies canes conspectum eius, qui e sue id animal evellerit, scriptum reliquit. Rursus Magi tradunt, lymphatos sanguinis talpae aspersu resipiscere: eos vero qui a nocturnis Diis Faunisque agitentur, draconis lingua, et oculis et felle intestinisque in vino et oleo decoctis, ac sub dio noctu refrigeratis, perunctos matutinis vespertinisque liberari.

XXV. Perfrictionibus remedio esse tradit Nicander: amphisbaenam mortuam adalligatam, vel pellem tantum eius. Quinimmo arbori, quae caedatur, adalligata, non algere caedentes, faciliusque succidere. Itaque sola serpentium frigori se committit, prima omnium procedens, et ante cuculi cantum. Aliud est cuculo miraculum, quo quis loco primo audiat alitem illam, si dexter pes circumscribatur, ac vestigium id effodiatur, non gigni pulices, ubicumque spargatur.

XXVI. Paralysin caventibus pinguia glirium decoctorum et soricum utilissima tradunt esse: millepedas,

finis alius. Sic Maro, Aen. II, 554: *Haec finis Priami fatorum.* H.

XXV. *Nicander.* In Theriac. pag. 26 de amphisbaena: Ἡ δ' ὀνίνησι ῥινῷ δυσπαθέοντας, ὅτ' ἐν παλάμῃσιν ἀεργοὶ Μάλκαι ἐπιπροθέωσιν ὑπὸ κρυμοῖο δαμέντων, etc. *Sic pluribus illa Pellc sua prodest, Boreae quum flamine segnes Obriguere manus, et victae frigore torpent*, etc. H.

XXVI. *Paralysin.* Plin. Valer. lib. III, cap. 13 ad verbum. H.

Millepedas, ut in anginis diximus, etc. Millepedarum nulla utilitas in

ut in anginis diximus, potas phthisin sentientibus: lacertam viridem decoctam in vini sextariis tribus ad cyathum unum, singulis cochlearibus sumptis per dies, donec convalescant, cochlearum cinerem potum in vino.

XXVII. Comitialibus morbis oesypum cum myrrhae momento, et vini cyathis duobus dilutum, magnitudine nucis avellanae, a balineo potum. Testiculos arietinos inveteratos, tritosque dimidio denarii pondere in aqua vel lactis asinini hemina. Interdicitur vini potus quinis diebus ante et postea. Magnifice laudatur et sanguis pecudum potus: item fel cum melle, praecipue agninum. Catulus lactens sumptus, abscisso capite pedibusque, ex vino et myrrha. Lichen mulae potus in oxymelite cyathis tribus. Stellionis transmarini cinis potus in aceto. Tunicula stellionis, quam eodem modo, ut anguis, exuit, pota. Quidam, et ipsum arundine exenteratum inveteratumque bibendum dedere. Alii in cibo in ligneis verubus inassatum. Opere pretium est scire quomodo praeripiatur, quum exuitur membrana hiberna, alias devoranti eam, quoniam nullum animal fraudulen-

phthiseos periculo. Cf. not. sup. ad pag. 305. Caeterum ut hic de millepedis peragamus quae dicere in animo est, notemus ad medicamenta eligi millepedarum *oniscum asell*, Linn. cui cauda in appendicem filiformem abit duplicem, vel *onisc. armadille*, cui id nominis propterea impositum fuit, quod periculi conscius replicetur in sese, et in pilae formam suum convolvat corpusculum. Ajas.

Vt in anginis diximus, etc. Cap. 32. Hard.

Lacertam viridem. Plin. Valer. ad verbum I, 61. Hard.

Cochlearum. Plin. Valer. loc. cit. Hard.

XXVII. *Testiculos arietinos*, etc. Plin. Valer. lib. II, cap. 58, ad verbum, et Sext. Plat. cap. VI de ariete, tit. 7 ad caducos. Hard.

Magnifice. Plin. Val. l. c. H.

Catulus. Plin. Val. loc. cit. H.

Quoniam nullum animal, etc. Vide quae diximus in eam rem, lib. VIII, cap. 49. Hard.

tius invidere homini tradunt. Inde stellionum nomen aiunt in maledictum translatum. Observant cubile eius aestatibus. Est autem in loricis ostiorum fenestrarumque, aut cameris sepulcrisve: ibi vere incipiente fissis arundinibus textas opponunt casas, quarum angustiis etiam gaudet, eo facilius exuens circumdatum torporem. Sed eo derelicto non potest remeare. Nihil ei remedio in comitialibus morbis praefertur. Prodest et cerebrum mustelae inveteratum potumque et iecur eius: testiculi, vulvaeque, aut ventriculus inveteratus cum coriandro, ut diximus: item cinis: silvestris vero tota in cibo sumpta. Eadem omnia praedican-

Inde stellionum nomen aiunt, etc. Maledicti et convicii loco id nomen obiicitur homini improbo et fraudulento. Glossae veteres: *Stellio*, κακοῦργος, κακότροπος. Proprie autem stellionatus dicitur Iureconsultis, quum dolo quid factum, quum merces suppositae, quum impostura facta, etc. Vide Digest. lib. LVII, tit. 20, *Stellionatus*: simul et Voss. in Etymol. Est stellionatus κακοτεχνία Platoni, de Legibus, lib. IX. H. — Non male, ut reor, quanquam nec id certitudinis geometricae particeps, videtur a stellione stellionatum ducere; certe melius quam Poinsinet a germanica voce *stehlen* quae *furari* est. In hac enim abundat τὸ *h*, deest una e duabus *l*. Tum generalius dictum *stehlen*, quam ut apte stellionatus in specialitatem deducatur. Aj.

Maledictum translatum. Criminis notam et probrum. Stellionatus crimen id est, quum aliquid per dolum et imposturam fit. VLPIAN. — De eo multa ex Capro grammatico Cuiacius, Observ. lib. X, cap. 20. Theophrastus, lib. de invidis animalibus. DAL.

Est autem in locis ostiorum fenestrarumque. Scribendum *loricis*, non *locis*, ex vetusto exemplari. PINT. — *Est*, etc. Ita Reg. 2, et Chiffl. Editi male, *in locis*. Loricae testaceae murorum, ostiorum, ac fenestrarum, proiecturae sunt, quas Galli vocant *corniches*, quae transitum sepiunt, reiiciuntque extra perpendiculum stillas. De his Vitruv. lib. II, cap. 8. H.

Torporem. Senectam. HARD.

Et iecur eius. Dioscor. Εὐπορ. lib. I, cap. 18; Plin. Val. lib. III, cap. 10. HARD.

Vt diximus. Lib. XXIX, c. 16. Sic etiam Diosc. loc. cit. HARD.

Item cinis. Q. Seren. c. LVIII de comitiali morbo, p. 164: *Aptus mustelae cinis est, et hirundinis una*. H.

Tota in cibo sumpta. Caelius Aurelian. Chron. lib. I, cap. 4 de epilepsia, ex aliorum sententia: *Item mandendam mustelam, sed longo desiccatam tempore*: id vero deinde improbat. HARD.

Eadem omnia praedicantur ex viverra. Vult eadem esse remedia e silvestri mustela, *viverra* appellata, quae iam e domestica commonstravit. GELEN. — *Eadem*, etc. Eadem om-

tur ex viverra. Lacerta viridis cum condimentis, quae fastidium abstergeant, ablatis pedibus et capite. Cochlearum cinis addito semine lini et urticae cum melle, unctu sanat. Magis placet draconis cauda in pelle dorcadis adalligata cervinis nervis: vel lapilli e ventre pullorum hirundinum sinistro lacerto annexi. Dicuntur enim excluso pullo lapillum dare. Quod si pullus is detur incipienti in cibo, quem primum pepererit, quum quis primum tentatus sit, liberatur eo malo. Postea medetur hirundinum sanguis cum thure, vel cor recens devoratum. Quin et e nido earum lapillus impositus recreare dicitur confestim, et adalligatus in perpetuum tueri. Praedicatur et iecur milvi devoratum, et senectus serpentium. Iecur vulturis

nia remedia parantur ex ailvestri mustela, aive viverra, *quae iam e domestica commonstrata sunt*. Plin. Val. lib. II, cap. 58. Hard.

Cochlearum cinis addito semine lini et urticae cum melle iunctos sanat. Lego: *Cochlearum cinis adiecto semine lini et urticae cum melle linctu sanat*, ex apographo noatro. Pint. — *Cochlearum*. Ita Reg. 1. In libria vulgatis, *iunctos sanat.* In Chiffl. *linctu*, male. Plin. Valer. lib. II, cap. 58 ad morbum comitialem: *Cochlearum cinis addito lini semine et urticae ex melle illinitur cum sale*. Hard.

Magis placet, etc. Qui magiam profitentur. Hard.

Vel lapilli e ventre pullorum. Dioscor. lib. II, cap. 60. Sext. Plat part. 2, cap. xii de hirundine, tit. 3 ad caducoa: *Hirundines comestae caducos sanant. Item lapilli in ventriculis eorum reperti et brachio alligati perfecte sanant*. Hard.

Lapillum dare. Pullo, quem excluserint, tamquam omnium morborum remedium. Dalec. — *Lap. dare*. Dare deglutiendum. Hard.

Quod si pullus is detur incipienti in cibo, quem primo peperit, quum quis primum, etc. Paucioribus verbis nostrum exemplar: *Quod si pullus is detur, quum primum tentatus sit, liberatur eo malo*. Pint.

Inc. Quum morbus incipit.

Quem primum pepererit, etc. Quem pullum primum hirundo peperit. Sic pullos eligit primae feturae Dioscor. lib. II, cap. 60, et Εὐπορ. lib. I, cap. 19. Hard.

Postea medetur hirundinum, etc. Q. Seren. loc. cit. *Aut cruor ex Progne mixtus cum polline thuris: Aut lapis ex nido, vaga quem congessit hirundo, Vellitur: et nexu fovet, attollitque iacentem*. Sic etiam Plin. Val. lib. II, cap. 58. Hard.

Quin et e nido earum, etc. Q. Seren. et Plin. Val. locis citatis. Hard.

Iecur. Sext. Plat. part. 2, c. 2 de vulture, tit. 2 ad caducos: *Vulturis iecur totum cum sanguine ipsius vultu-*

tritum cum suo sanguine ter septenis diebus potum. Cor pulli vulturini adalligatum. Sed ipsum vulturem in cibo dari iubent, et quidem satiatum humano cadavere. Quidam pectus eius bibendum censent, et in cerrino calyce. Aut testes gallinacei ex aqua et lacte, antecedente quinque dierum abstinentia vini, ob id inveteratos. Fuere et qui viginti unam muscas rufas, et quidem emortuas, in potu darent, infirmioribus pauciores.

XXVIII. (XI.) Morbo regio resistunt sordes aurium, aut mammarum pecudis denarii pondere cum myrrhae momento, et vini cyathis duobus: canini capitis cinis in mulso: multipeda in vini hemina: vermes terreni in aceto mulso cum myrrha. Gallina si sit luteis pedibus prius aqua purificatis, dein collutis vino, quod bibatur. Cerebrum perdicis aut aquilae in vini cyathis tribus. Cinis plumarum aut interaneorum palumbis in mulso ad cochlearia tria. Passerum cinis sarmentis crematorum cochlearibus duo-

ris tritum, et per dies septem potum, caducis prodesse dicimus. Plinium transcripsit ad verbum Plin. alter Valer. lib. II, cap. 58. Hard.

Sed ipsum vulturem, etc. Plin. Val. loc. cit. Hard.

Aut testes gallinacei. Sext. Platon. part. 2, cap. 8, de gallo, tit. 2 ad caducos: *Galli testiculos contritos cum aqua ieiuno dabis bibere: abstineant autem a vino diebus decem..... Debebunt autem testiculi sicci servari, ut quum fuerint necessarii, continuo sumantur.* Hard.

XXVIII. *Morbo.* Haec totidem verbis Plin. Val. lib. II, cap. 59. Hard.

Aut mammarum pecudis, etc. Sordes quas inter mammas habet, vel inter femora, ut ait Sext. Plat. cap. 6 de ariete, tit. 6 ad morbum regium. Hard.

Myrrhae. Hoc est, myrrhae pusillo, ut Plin. Val. ait loc. cit. H.

Canini. Sic etiam praeter Plin. Valer. loc. cit. Sext. Plat. c. 9 de cane, tit. 16 ad morbum regium: *Rabidi canis caput contusum et commixtum cum vino potatum mire sanat.* Hard.

Gallina. Plin. Val. loc. cit. H.

Cerebrum. Sext. Plat. part. II, c. 5 de perdice, tit. 1 ad morbum regium. Et Plin. Val. loc. cit. H.

Aut interaneorum palumbis, etc. Plin. Val. loc. cit. *Cineres interaneorum palumborum, cochlearia duo bibuntur ex mulso.* Hard.

bus in aqua mulsa. Avis icterus vocatur a colore, quae si spectetur, sanari id malum tradunt, et avem mori. Hanc puto latine vocari galgulum.

XXIX. Phreneticis prodesse videtur pulmo pecudum calidus circa caput alligatus. Nam muris cerebrum dare potui ex aqua, aut cinerem mustelae, vel etiam inveteratas herinacei carnes, quis possit furenti, etiamsi certa sit medicina? Bubonis certe oculorum cinerem inter ea, quibus prodigiose vitam ludificantur, acceperim. Praecipueque febrium medicina placitis eorum renuntiat. Namque et in XII signa digessere eam sole transmeante, iterumque luna: quod totum abdicandum paucis e pluribus edocebo. Siquidem crematis tritisque cum oleo perungi iubent aegros quum Geminos transit sol, cristis, et auribus, et unguibus gallinaceorum: si luna, radiis barbisque eorum: si Virginem alteruter, hordei granis: si Sagittarium, vespertilionis alis: si Leonem luna, tamaricis fronde, et adiiciunt, sativae: si Aquarium, e buxo carbonibus tritis. Ex istis confessa, aut certe

Avis icterus. Aetius lib. X, cap. 17, morbum hunc non ab ave dictum vult, sed ab oculis ictidis, seu viverrae, auricoloribus. Dal. — *Avis.* Diximus de ea lib. X, c. 50. Ab ea ave, quod sit coloris fellei, Graecos dedisse huic morbo nomen, scribit Cael. Aurel. lib. III, cap. 5. H.

Hanc puto latine vocari galgulum. Galbulum a colore luteo appellari mavult Marc. Donatus in Suet. Thes. Critic. tom. VI, cap. 81, pag. 281, et post eum Salmas. in Not. ad Hist. Aug. pag. 227. Hard.

XXIX. *Phreneticis.* Q. Seren. cap. VIII, pag. 129: *Ex vitio cerebri phrenesis furiosa movetur, Amissasque refert frondens amentia vires. Conveniet calidis pecudum pulmonibus apte Tempora languentis medica redimire corona.* Sic etiam Plin. Val. lib. III, c. 9. Hard.

Nam non modo muris cerebrum dare potui ex aqua aut cinerem mustelae, aut etiam inveteratas herinacei carnes. Brevius in vetusto codice: *Nam muris cerebrum dare potui ex aqua, aut cinerem mustelae, vel etiam inveteratas*, etc. Pint.

Quod totum abdicandum paucis exemplaribus docebo. Scribe, *Quod totum abdicandum paucis e pluribus docebo.* Ex eodem. Pint.

Radiis. Digitis in aversa parte pedis exstantibus. Dalec. — *Radiis.*

verisimilia ponemus, sicut et lethargum olfactoriis excitari: inter ea fortassis mustelae testiculis inveteratis, aut iocinere usto. His quoque pulmonem pecudis calidum circa caput adalligari putant utile.

XXX. In quartanis medicina clinice propemodum nihil pollet. Quamobrem plura eorum remedia ponemus, primumque ea, quae adalligari iubent: pulverem, in quo se accipiter volutaverit, lino rutilo in linteolo: canis nigri dentem longissimum. Pseudosphecem vocant vespam, quae singularis volitat: hanc sinistra manu apprehensam subnectunt: alii vero, quam quis eo anno viderit primam. Viperae caput abscissum in linteolo, vel cor viventis exemptum. Muris rostellum auriculasque summas roseo panno, ipsumque dimittunt. Lacertae vivae dextrum oculum effossum, mox cum capite suo deciso, in pellicula caprina. Scarabaeum qui pilas volvit. Propter hunc Aegypti magna pars scarabaeos inter numina colit,

Calcaribus. Vide quae de ea voce diximus lib. XI, c. 107. H.

Olfactoriis. Ptarmicis, quae sternutamenta cient. Dal. — *Olfactoriis.* Odoramentis quae corroborent, et olfacta excitent: ἀσφραντικὰ vocat Dioscor. in Ales. cap. 17. Sic etiam Largus, Compend. med. 23, n. 104: *Interdum olfactoriis reficere*, etc. Iohann. de Ianua: *Olfactorium, ab olfacio; unde olfactoriolum, vas unguentarium muliebre, in quo odoramenta gestantur.* Hard.

Aut iocinere usto. Plin. Valer. lib. III, cap. 7. Hard.

His quoque pulmonem pecudis, etc. Plin. Val. loc. cit. Hard.

XXX. *Clinice.* Quae aegris in lecto decumbentibus adhibetur, ratione victus, medicamentis, manus opera. Dalec.

Eorum remedia ponemus. Magorum. Hard.

Pulverem in quo se accipiter volutaverit. Voss. *pulverem, ubi se accipiter volutaverit* Gron.

Viperae. Plin. Valer. lib. III, cap. 6. Hard.

Muris. Plin. Valer. l. citat. *Quartanae curandae: muri vivo rostellum primum, et auriculae summae praeciduntur, et in roseo panno alligantur, et ipse mus vivus dimittitur.* Hard.

Qui pilas volvit. Qui pedibus fimum subigit, et in pilas cogit, quas et pedibus volutat. In libris hactenus editis, *pilulas*, minus sincere. H.

Aegypti m. pars scar. etc. Vide supra cap. 5 huius lib. Plut. Porph. Horus, aliam praeterea eius venerationis causam reddunt, quod mares sint omnes scarabaei, nulla femina.

curiosa Apionis interpretatione, qua colligat solis operum similitudinem huic animali esse, ad excusandos gentis suae ritus. Sed et alium adalligant magi, cui sunt cornicula reflexa, sinistra manu collectum. Tertium, qui vocatur fullo, albis guttis, dissectum utrique lacerto adalligant: caetera sinistro. Cor anguium sinistra manu exemptum viventibus.

Hinc iocus Ausonii in masculae Veneris sectatorem: *Perversae Veneris postico vulnere fossor, Lucilli vatis subulo, pullo, premo, Non taurus, non mulus erit, non hippocamelus, Non caper, aut aries, sed scarabaeus erit.* Rhodig. lib. VIII, c. 5. Clemens Hypotyposeon VI, homines voluptatibus impensius deditos, et immersos, ac ebrios, tamquam cantharos in stercore volutari scribit. Dal. — *Propt. h. Aegypti magna pars scarabaeos.... solis.* Quoniam, quum sobolem procreare vult, bovis fimum nactus, globulum eiusdem, cuius mundus figurae est, fingit: quem ubi ab ortu ad occasum aversis pedibus volutavit, solis cursum in caelo aemulatus, ipse rursum, ut orbi persimilem figuram edat atque exprimat, in ortum convertitur. Επειδὰν ὁ ἄρσην βούληται παιδοποιήσασθαι, βοὸς ἀφόδευμα λαβὼν, πλάσσει σφαιροειδὲς παραπλήσιον τῷ κόσμῳ σχῆμα, etc. Horus Apollo Hierogl. lib. I, cap. 10. Habet his consentientia Porphyr. libro quem inscripsit, περὶ τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς, quae merito ridet Euseb. de Praep. Evang. lib. III, pag. 94. Hard. — *Propter hunc Aegypti magna pars scarabaeos*, etc. Praestat a Dalecampio allegata causa, quamquam nec hallucinatus omnino est Apion, sacerdotum verba et disciplinas proferens, et inter recentiores Creuzer solis imagine symbolica explicari posse credidit scarabaeos tot in momiis et caeteris hypogeis monumentis, dum animae censentur ad hoc post mortem destinatae, ut signa zodiaci perambulent; quae perambulatio ea icone innuitur, quae emblema solis vulgo dicitur. Quae interpretatio visa nostr. Cl. Jomard (*Descr. de l'Eg.* Antiq. vol. I, sect. x, pag. 377, 352) sententia potior. Sed in glyphis permultis generationem indicare visus scarabaeus. Vid. praecipue *Descript. de l'Ég.* Antiq. Pl. vol. II, pl. 86, 4, ubi triplex generator, supino trunco, stantibus tibiis (ita ut rectum angulum efficiant inde linea dorsalis, hinc femorum et tibiarum columna), semen eiaculatur, duobus scarabaeis unicuique suppositis, quorum alter niger est, ruber alter. Generationis et creationis cognatio ac nexus, ut vocant, proximus est. Vnde scarabaeus symbolum visum est creatricis naturae et dei. Conf. praeter laudatos tum a Dalecampio, tum a nobis, auctores Porphyr. de Abstin. IV, 9, p. 327; Beckmann ad Aristotel. περὶ θαυμ. p. 268, 328; Schneider ad Aristotel. Hist. Anim. lib. V, cap. 17, p. 353. Ajass.

Sed et alium adalligant magi. Lucanum, de quo lib. XI, c. 44. H.

Cui sunt cornicula reflexa. Taurum supra vocavit cap. 5 huius lib. Dal.

Scorpionis caudae quatuor articulos cum aculeo, panno nigro, ita ut nec scorpionem dimissum, nec eum qui alligaverit videat aeger triduo. Post tertium circuitum id condat. Erucam in linteolo ter lino circumdant totidem nodis, ad singulos dicentes, quare faciat qui medebitur. Limacem in pellicula, vel quatuor limacum capita, praecisa arundine. Multipedam lana involutam. Vermiculos ex quibus tabani fiunt, antequam pennas germinent. Alios e spinosis frutectis lanuginosos. Quidam ex illis quaternos inclusos iuglandis nucis putamine adalligant: cochleasque, quae nudae inveniuntur. Stellionem inclusum capsulis subiiciunt capiti, et sub decessu febris emittunt. Devorari autem iubent cor mergi marini sine ferro exemptum, inveteratumque conteri, et in calida aqua bibi. Corda hirundinum cum melle. Alii fimum drachma una in lactis caprini et ovilli, vel passi cyathis tribus, ante accessiones. Sunt qui totas censeant devorandas. Aspidis cutem pondere sexta parte denarii cum piperis pari modo, Parthorum gentes in remedium quartanae bibunt. Chrysippus philosophus tradidit phryga-

Post tertium circuitum. Post tertium febris circuitum id humo condat. H.

Condat. Humo sepeliat et defodiat. Hard.

Erucam. MSS. omnes *urucam*, quod idem est. Hard.

Vermiculos, etc. Fiunt hi e ligno. Vide supra lib. XI, c. 38. Hard.

Alii fimum drachma una, etc. Ad verbum Plin. Valer. lib. III, c. 26. Hard.

Phryganion. Fortassis animal, quod paulo antehac vocavit vermiculum e frutetis lanuginosum, *φρύγανον*, frutex. Quidam legunt, *phrynion*: putantque animal id notissimum a Chrysippo fusius expositum non fuisse, et Plinium exemplari vitioso deceptum. Dal. — *Phryganion.* Φρυγάνιον quum derivari videtur a graeco *φρύγω, torrere, torrefacere*, credidit interpres vetus Dupinet hallucinatum Secundum in vertendo Chrysippo, et ligni fragmentum accepisse pro animali. Vt nimis audacter, ita sane ingeniosus et vero simillimus in coniectura. Quae Harduinus et ante Harduinum Dalecampius hoc loco adscripserunt, tamen non sustulimus. Vtram in partem discedendum, lector, si tanti est, eligat. Memor quoque graecae originationis Querlon subodoratus est,

nion adalligatum remedio esse quartanis. Quod esset animal neque ille descripsit, nec nos invenimus qui novisset. Demonstrandum tamen fuit a tam gravi auctore dictum, si cuius cura efficacior esset inquirentis. Cornicis carnes esse, et nidum illinire, in longis morbis utilissimum putant. Et in tertianis fiat potestas experiendi, quoniam miserias copia spei delectat, anne aranei, quem lycon vocant, tela cum ipso, in splenio resinae ceraeque imposita utrisque

minus feliciter, iudicio nostro, salamandram φρυγάνιον esse. Ed. P.

Demonstrandum. Appellandum a nobis id animal fuit, quod tam gravis auctor nominavit, ut detur aliorum diligentiae locus, si forte eorum cura in inquirendo felicior futura est et efficacior. Hard.

Si cuiusquam cura efficacior esset ad inquirendum. Chifflet. *inquirendas*. Voss. *si cuius cura efficacior esset, inquirendus*. Lege, *inquirentis*. Gron. — *Si*, etc. Qua forma Maro, Aen. II, 756: *Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset, Me refero*. H.

Cum ipso specu toto resina, etc. In antiquo exemplari, *cum ipsa in spleno toto resina*, etc. Forte legendum, *splenio*, non *spleno*. Verba item illa quae statim ante praecedunt, *quoniam miseria spei delectat*, Pliniana non puto. Pint. — *Tela cum ipso specu toto resina ceraque imposita*. Acad. *licum vocant delatum ipsos plana toto resinae ceraeque imposita*. Gud. et Menap. *licum vocant de lacu ipsos plene toto resinae ceraeque imposita*: Andegav. *licum vocant delatum ipsos plene toto rasinae ceraeque imposita*. Scribe: *Quoniam miserias copia spei delectat, anne aranei, quem lycon vocant, tela cum ipso, in splenio resinae ceraeque, imposita utrisque temporibus et fronti prosit*. Vel, *in splenio cum resina ceraque*. « Cum ipso » nempe araneo. *In splenio* (*ut lib. XXIX, cap. 6*), *aranei muscarii tela, et praecipue spelunca ipsa, imposita per frontem ad duo tempora in splenio aliquo, etc. mirabiliter epiphoris mederi dicuntur*. Sic enim ibi Chifflet. et Voss. Andeg. etsi corruptus, tamen egregie firmans verum: *Aranei muscarii tela et praecipue spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora in speleo aquilo: et praecipue spelunca ipsa imposita per frontem ad duo tempora in speleo aquile ita ut a puero*, etc. Vnus per errorem duorum codicum vice fungitur. Menap. quoque *ad duo tempora in speleo aquile*, Martial. II, 29, 9: *numerosa linunt stellantem splenia frontem*. Sic et Pint. sed male pro non Plinianis delet, quae corrigenda erant. Gron. — *Tela*. Tela cum araneo, in emplastro cum resina ceraque imposita. Σπλήνιον emplastrum esse iam saepe diximus. Consuli potest et Constan. in Lex. ubi de ea voce verba multa. — *Quoniam*. Hunc locum ita refinximus ex vestigiis codicum Reg. 2 et aliorum. Nam in isto sic legitur: *Quoniam miserias copia spei delectat, anne aranei... tela cum ipso in spleno resinae ceraeque imposita*, etc. In edi-

temporibus et fronti prosit: aut ipse calamo adalligatus, qualiter et aliis febribus prodesse traditur: item lacerta viridis adalligata viva in eo vase quod capiat. Quo genere et recidivas frequenter abigi affirmant.

XXXI. Hydropicis oesypum ex vino addita myrrha modice potui datur, nucis avellanae magnitudine. Aliqui addunt et anserinum adipem ex vino myrteo. Sordes ab uberibus ovium eumdem effectum habent. Item carnes inveteratae herinacei sumptae. Vomitus quoque canum illitus ventri, aquam trahere promittitur.

XXXII. (XII.) Igni sacro medetur oesypum cum pompholyge et rosaceo, ricini sanguis, vermes terreni ex aceto illiti, gryllus contritus in manibus. Quo genere praestat, ut qui id fecerit, antequam incipiat vitium, toto eo anno careat. Oportet autem eum ferro cum terra cavernae suae tolli. Adeps anseris. Viperae caput aridum asservatum et combustum, deinde ex aceto impositum. Senectus serpentium ex aqua illita a balineo cum bitumine et sevo agnino.

tis hactenus libris mendose: *Quoniam miseria spei delectat, anne aranei... tela cum ipso specu toto resina ceraque imposita*, etc. Hard.

Et recidivas frequenter, etc. Subintellige febres, quae quum abscessisse creduntur omnino, revertuntur. Hard.

XXXI. *Ex vino myrteo.* Sic MSS. Reg. 1, 2, Chifflet. etc. In editis, *et oleum myrtum.* Hard.

Vomitus quoque canum illitus ventri. F. *illitos ventri aquam trahere promittitur.* Gron. — *Vomitus.* Sext. Platon. de cane, cap. IX, tit. 12 ad hydropicos: *Stercus canis siccum, et in potionem adspersum, hydropicos sanat. Item vomitum canis hydropico super ventrem pone: statim incipiet per secessum aquam emittere.* Sic etiam Plin. Val. lib. III, cap. 12. H.

XXXII. *Vermes.* Haec totidem verbis Plin. Valer. lib. III, cap. 34. De vermibus etiam consentit Q. Serenus, cap. XLII, de igni sacro dimovendo, pag. 152: *Lumbricus terrae mixto inducetur aceto.* Hard.

Adeps. Plin. Val. ad verbum loc. cit. Hard.

Senectus. Plin. Val. loc. cit. H.

XXXIII. Carbunculus fimo columbino aboletur per se illico, vel cum lini semine ex aceto mulso. Item apibus, quae in melle sint mortuae, impositis: polentaque imposita inspersa. In verendis, caeterisque ibi hulceribus, occurrit e melle oesypum cum plumbi squamis. Item fimum pecudum incipientibus carbunculis. Tubera et quaecumque molliri opus est, efficacissime anserino adipe curantur. Idem praestat et gruum adeps.

XXXIV. Furunculis mederi dicitur araneus priusquam nominetur impositus, et tertio die solutus. Mus araneus pendens enecatus, sic ut terram ne postea attingat, ter circumdatus furunculo, toties exspuentibus medente, et cui is medebitur. Ex gallinaceo fimo, quod est rufum maxime, recens illitum

XXXIII. *Carbunculus.* Q. Seren. cap. IV de carbonis medela, p. 451: *Dulcacidum laticem cum lini semine iunges, Atque fimum pariter Paphiae compone columbae: Hinc line diruptas partes, et clausa venena.* Totidem verbis cum Plinio nostro Plinius alter Val. lib. III, cap. 30. Hard.

Item fimum pecudum. Plin. Valer. lib. III, cap. 30; Sext. Plat. cap. V de capro et capra, tit. 26 ad carbunculos: *Stercus caprae cum melle commixtum, et superpositum, carbunculos, qui in ventre nascuntur, discutit.* H.

Tubera et quaecumque molliri opus sit. *Emolliri* in antiquo codice, non *molliri*: et infra paulo, *circumlatus*, non *circumdatus*. Pintian. — *Tubera.* Sext. Plat. part. 2, cap. IV de grue, tit. ad duritiam et concretionem locorum: *Gruis adeps cum adipe anserino remissus, locorum (hoc est, matricis seu vulvae) duritias et concretiones discutit.* Hard.

XXXIV. *Vt terram ne postea attingat.* Alii, *non postea.* Cicero ad Div. lib. XIII, cap. 54, *operamque des, quod fides tua patietur, ut socrus adolescentis rea ne fiat.* SC. de philosophis et rhetoribus apud Suetonium: *uti Romae ne essent.* Dein, *totiens exspuentibus medente et cuius medebitur,* non *eo cui.* Et censeo dictum, ut *agrestium Regnavit populorum.* Alioqui posses: *cui is medebitur.* Andeg. iam defecerat in illis, *Tubera et quaecumque molliri opus sit efficacis;* usque ad cap. seq. *maris cum melle aut cum vermium terrenorum qui et ossa extrahit.* Gron.

Ex gallinaceo fimo. Q. Seren. c. XXXIX, de furunculo medendo, pag. 150: *Praetereaque fimum ex gallo quod legeris albo, Imbribus ex acidis, fidens appone dolenti. Auribus aut pecudum molles expromito sordes, Vnguine quo fotis dabitur medicina papillis.* Sext. Plat. part. 2, cap. VIII de gallo, tit. 4 ad furunculos: *Galli stercus rufum impositum furunculos*

ex aceto. Ventriculus ciconiae ex vino decoctus. Muscae impari numero infricatae digito medico. Sordes ex pecudum auriculis. Sevum ovium vetus cum cinere a capillis mulierum. Sevum arietis cum cinere pumicis et salis pari pondere.

XXXV. Ambustis canini capitis cinis medetur. Item glirium cum oleo. Fimum ovium cum cera. Murium cinis: cochlearum quoque: sic ut ne cicatrix quidem appareat. Item adeps viperinus. Fimi columbini cinis ex oleo illitus.

XXXVI. Nervorum nodis medetur capitis viperini cinis ex oleo cyprino. Terreni vermes cum melle illiti. Doloribus eorum amphisbaena mortua adalli-

rumpit, et dolorem tollit. Sic pariter Plin. Val. lib. III, cap. 32, ad verbum. Hard.

Ventriculus. Plin. Val. l. c. H.

Muscae. Digitus medicus vulgo appellatur, qui minimo est proximus: idem auricularis quoque dictus, quod eo mundentur aures. Plin. Valer. loc. citat. *digito minimo* scripsit, quum hunc locum exscriberet. H.

Sordes. Plin. Val. loc. cit. H.

XXXV. *Ambustis.* Plin. Val. l. III, cap. 36; Theod. Prisc. lib. I, cap. 17, de ustione calidae, et ignis.... *Sic etiam stercus ovium curat incensa similiter cum cerotario mixtum: et canis ossa capitis incensa aspersa operantur. Sic cochlearum cinis*, etc. H.

Fimum ovium. Plin. Val. et Theod. ll. cc. Hard.

Cochlearum. Plin. Val. l. c. ut et Prisc. Hard.

XXXVI. *Nervorum nodis medetur capitis viperini cinis.* Verbum *medetur*, redundat ex eodem: recte: dictum est enim paulo ante. Pint. — *Nervorum nodis medetur capitis viperini cinis ex oleo Cyprino illitus.* Voss. Acad. Gud. Men. non habent τὸ *medetur*, quippe quod ex superioribus sit intelligendum. Dain Vossian. et Chifflet. *cinis in oleo Cypreo*, sine τῷ *illitus*. Sed et mox: *Dolores eorum amphisbaena mortua adalligata*, sine τῷ tollit. Scribe: *Doloribus eorum*. Nam et hic intelligendum τὸ *medetur*. Gron. — *Nervorum*, etc. Haec totidem plane syllabis Marc. Empir. xxxiv, pag. 237, et Plin. Val. l. III, c. 15. Nervorum porro nodum γάγγλιον Graeci, atque adeo et Latini vocant: hoc est, nodi alicuius contortionem, vel ex ictu, vel ex lassitudine. Vide Constant. in Lex. De huius vitii signis et curatione agit Sennert. Pract. lib. V, parte 1, cap. 35, pag. 832. Hard.

Terreni. Totidem verbis auctores proxime laudati. Hard.

Doloribus. Marc. Empir. et Plin. Val. ll. cc. Hard.

gata. Adeps vulturinus cum ventre arefactus, contritusque cum adipe suillo inveterato. Cinis e capite bubonis in mulso potus cum lilii radice, si Magis credimus. In contractione nervorum caro palumbina in cibis prodest et inveterata: herinacei, spasticis: item mustelae cinis. Serpentium senectus in pelle taurina adalligata spasmos fieri prohibet. Opisthotonos milvi iecur aridum tribus obolis in aquae mulsae cyathis tribus potum.

XXXVII. Reduvias, et quae in digitis nascuntur pterygia, tollunt, canini capitis cinis, aut vulva decocta in oleo, superillito butyro ovillo cum melle. Item folliculus cuiuslibet animalium fellis. Vnguium scabritiam cantharides cum pice tertio die solutae, aut locustae, cum sevo hircino. Pecudum sevum. Aliqui miscent viscum et portulacam, alii aeris florem et viscum, ita ut tertio die solvant.

XXXVIII. (XIII.) Sanguinem sistit in naribus sc-

Adeps vulturinus. Q. Serenus, cap. LV, pag. 159: *Si vero occultus nervos dolor urit inertes Vulturis excisos adipes*, etc. Sext. Plat. parte 2, cap. II, de vulture, tit. 5, ad nervorum dolorem, et articulorum. Marc. Empir. et Plin. Vall. ll. cc. HARD.

In contractione nervorum. Q. Serenus, l. c. *Sin autem subito replicantur corpora morbo, Contractos revocat nervos caro sumpta columbae.* HARD.

Herinacei. Hoc est, contractioni membrorum. Affine huic Habdarrhamani placitum, cap. XXXII, pag. 114: *Recipe herinaceum, iugula et concoque, donec dissolvetur: tunc eius adipem et pinguedinem colabis, et repones apud te. Hac decoctione utatur, qui dorsi aut genuum doloribus laborat, vel complicatione membrorum; sanabitur.* HARD.

Serpentium. Plin. Val. lib. III, c. 15. HARD.

XXXVII. *Reduvias.* Cutis circa radicem unguium fissae eminentes lacinias, τὰ τῶν δακτύλων πτερύγια.

Canini. Sext. Plat. c. IX, de cane, tit. 18, ad pterygia in digitis. H.

XXXVIII. *Sanguinem.* In Reg. 2, *illitum.* At e vetusto exemplari nescio quo refert Dalecampius *ex omni pecude* legi satius fortasse fore. Frustra, vulgatam scripturam non codice modo regio caeterisque, sed ex Marc. Empirico constabiliente, cap. X, pag. 85: *Sistit sanguinem*, inquit, *sevum ex omento pecoris naribus illitum.* HARD.

vum ex omento pecudum inditum. Item coagulum ex aqua, maxime agninum, subductum vel infusum, etiamsi alia non prosint. Adeps anserinus cum butyro pari pondere pastillis ingestus. Cochlearum terrena. Sed et ipsae extractae testis. E naribus fluentem sistunt cochleae contritae fronti illitae: aranei tela: gallinacei cerebellum, vel sanguis, profluvia ex cerebro: item columbinus, ob id servatus concre-

Subductum. In nares attractum. Dalec. — *Subductum.* Ita libri sane omnes. At quid si *subactum et infusum* legas? Legisse profecto sic videntur Marc. Emp. et Plin. Val. Ille cap. x, pag. 85: *Coagulum agninum ex aqua subactum, et infusum naribus fluentibus mire prodest.* Iste lib. I, c. 26, ad profluvium narium: *Coagulum anguinum mirifice facit, ex aqua subactum et infusum.* Hard.

Adeps anserinus. Marc. Emp. cap. x, pag. 85, infundi naribus iubet. Plin. Val. lib. I, cap. 25: *Ingeri pastillis.* Hard.

Cochlearum. Terra quae cochleis adhaerescit. Sic idem cap. xi, huius libri *demi terrenum* praecipit, quod iis adhaeret. Sensum huius loci Pintianus labefactat, quum *terrenae* legi suadet. Nondum enim ex ipsis medicina petitur, sed ex terra tantum iisdem adhaerente: mox ex ipsis, quum additur, *sed et ipsae*, etc. H.

Terrena. Leg. *terrenae*: nam et aquaticae sunt. Alii nihil mutant: *terrenumque* exponunt, terram qua oblinitur et lutulenta est illarum testa. Vide et supra cap. proximo alium *terreni* significatum in cochleis. Dal.

Sed et ipsae, etc. Scrib. Larg. comp. cap. xlvi: *Iniicere intus narem aut nares oportebit cochleae vivae carnem per se, aut cum thuris polline tritam.* Hard.

E naribus. Q. Serenus, cap. xxxv, de profluvio sanguinis: Marc. Emp. et Plin. Valer. locis citatis. H.

Aranei telae suppositae. Dele postremum verbum, ex antiquo codice. Pint. — *Aranei.* Marc. Emp. cap. x, pag. 85: *Aranei tela apposita subvenit narium cruentis fluoribus.* H.

Gallinacei cerebellum, vel sanguinis profluvia. Melior lectio *sanguis* quam *sanguinis*, ut quaedam exemplaria praeferunt. Pint. — *Gallinacei*, etc. In libris hactenus editis, *vel sanguinis profluvia.* Male: nam et gallinacei sanguinem ad eos usus quoque commendat: quod non auctoritas modo vetustiorum codicum, inprimis Colb. suadet, quem sequuti sumus, sed et orationis series ipsa poscit, quum sequatur, *item columbinus.* Nam quod in libris editis legitur *columbinus sanguis*, ex interpolatorum id officina est: quum vocem eam nulli manu exarati codices ibi exhibeant. De sanguine porro gallinacei id olim existimatum Galenus testatur, de fac. simpl. Med. lib. X, cap. 279, tom. XIII, prodesse nimirum ad sanguinis profluvium e membrana cerebri, εἰς τὰς τῶν μηνίγγων αἱμοῤῥαγίας. Hard.

Item columbinus sanguis. Superfluit *sanguis* ex vetere codice. Pint. — *Item*, etc. Q. Serenus, l. c. *Aut galli cerebro, vel sanguine tinge columbae:*

tusque. Si vero ex vulnere immodice fluat, fimi caballini cum putaminibus ovorum cremati cinis impositus mire sistit.

XXXIX. Vulneribus medetur oesypum cum hordei cinere et aerugine aequis partibus. Ad carcinomata quoque ac serpentia valet. Erodit et hulcerum margines: carnesque excrescentes ad aequalitatem redigit. Explet quoque, et ad cicatricem perducit. Magna vis et in cinere pecudum fimi ad carcinomata, addito nitro: aut in cinere ex ossibus feminum agninorum, praecipue in his hulceribus, quae cicatricem non trahunt. Magna et pulmonibus praecipue arietum: excrescentes carnes in hulceribus ad aequalitatem efficacissime reducunt. Fimo quoque ipso 2
ovium sub testo calefacto et subacto tumor vulnerum sedatur: fistulae purgantur sanaturque: item epinyctides. Summa vero vis in canini capitis cinere: excrescentia omnia spodii vice erodit ac persanat. Et mu-

Quod nisi supprimitur, sanguis potandus et ipse est. Marc. item Emp. cap. x, pag. 85. Hard.

Si vero ex vulnere. Q. Serenus, cap. xliv, pag. 153: *Adversus nimios reserati vulneris amnes, Sive fimus manni cum testis oritur ovi, Et reprimit fluidos miro medicamine cursus.* Adstipulatur etiam Marc. Emp. loc. cit. Hard.

XXXIX. *Vulneribus.* In Reg. 2 et Ch. *ulceribus.* Apud Plin. Val. *hyssopum*, mendose: *Sanguini ex vulneribus sistendo, hyssopum*, inquit lib. III, cap. 21 (pro oesypum), *cum hordei farina sive cinere eius sparsum prodest.* Hard.

Magna. Totidem verbis Plin. Val. lib. III, cap. 22. Hard.

Aut in cinere. Marc. Emp. cap. iv, pag. 42, iisdem verbis. H.

Magna. Ad verbum fere Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. H.

Fimo. Plin. Val. totidem syllabis lib. III, cap. 22. Hard.

Sub testa calefacto. Lege, *sub testo.* Est autem *testum*, vas testaceum, sub quo placentae coquuntur. Vtitur hac voce Cato quoque cap. lxxvi. Gelen. — *Sub testo.* Sic MSS. Regg. Colb. Ch. non *testa.* *Testum* et *testus* antiquis vas fuit, sub quo panis coqueretur, plerumque aereus, ut Plinius docet lib. XXXII, cap. 26. Cato: *In foco calido sub testu coquito leniter.* Inde pani testaceo nomen. H.

Fistulae. Plin. Valer. loco citato. Hard.

rino fimo eroduntur. Item mustelae fimi cinere. Duritias etiam in alto hulcerum, et carcinomata persequitur multipeda trita, admixta resina terebinthina et sinopide. Eademque utilissima sunt in his hulceribus, quae vermibus periclitantur. Quin et vermium ipsorum genera mirandos usus habent. Cosses, qui in ligno nascuntur, sanant hulcera omnia. Nomas vero combusti cum pari pondere anisi, et ex oleo illiti. Vulnera recentia conglutinant terreni, adeo ut nervos quoque abscissos illitis solidari intra septimum diem persuasio sit: itaque in melle servandos censent. Cinis eorum margines hulcerum duriores absumit, cum pice liquida, vel simblio melle. Quidam arefactis in sole ad vulnera ex aceto utuntur, nec solvunt, nisi biduo intermisso. Eadem ratione et cochlearum terrena prosunt: totaeque exemptae, tu-

Item mustelae. Q. Serenus, cap. XXXVII, pag. 150: *At si iam veretri succedit fistula morbo, Mustelae cinere immisso purgabitur hulcus*. H.

Cosses. V. C. *Cossi*. Vermes ii sunt oblongi, colore cinerei, multis hinc illinc pedibus gradientes, corniculis in capite exstantibus: θῆκες. Dalec. — *Cosses*. Marcell. Emp. cap. XLII: *Hulcera recentia, et universa vitia hulcerum in capite sanant vermes qui in arbore cava vel putrida nascuntur, triti, et in panno impositi: iidem vermes combusti, et cum anetho sicco pari pondere triti et impositi, sanant etiam carcinomata*. Val. lib. III, cap. 22: *Vermes qui in ligno nascuntur, vocantur cosses*, etc. Hard.

Pondere. MSS. *aneti*. Plin. Val. et Marc. *anethi*, tum l. c. tum pag. 41. Hard.

Vulnera. Dioscor. lib. II, pag. 72, totidem verbis: Γῆς ἔντερα λεῖα, ἐπιτιθέντα νεύρων ἀποκοπὰς κολλᾷ, Plin. Val. haec totidem verbis, lib. III, cap. 20, et Q. Serenus, cap. LV de nervis locisis, pag. 159: *Haud quisquam credet dissectos vulnere nervos Ad solitum rursus revocari posse vigorem: Sed prodest terrae lumbricos indere tritos*. Hard.

Intra septimum. Sic MSS. non *infra*. Plin. Val. loc. cit. *in die septimo*. Hard.

Vel simblio melle. E Sicilia. Diosc. lib. II, cap. 101: Μέλι .... ἀπὸ τῆς Σικελίας σίμβλιον καλούμενον. Hard. — *Simblio melle*. Quidam, *simplici*. Ego lego, *Hyblaeo*, ab Hybla monte Siciliae. Inveoio apud quemdam, sed nullius auctoris testimonio, tale mel fieri solitum in Sicilia et Cycladibus insulis. Dal.

Quidam arefactis, etc. Plin. Val. lib. III, cap. 20, totidem verbis. H.

Cochlearum. Terra quae cochleis adhaeserit, ut diximus sup. cap. H.

Totaeque. Testis exemplis, Ad ver-

sae et impositae, recentia vulnera conglutinant, et
nomas sistunt. Herpes quoque animal a Graecis vo-
catur, quo praecipue sanantur quaecumque serpunt.
Cochleae prosunt eis cum testis suis tusae: cum
myrrha quidem et thure, etiam praecisos nervos sa-
nare dicuntur. Draconum quoque adeps siccatus in
sole magnopere prodest: item gallinacei cerebrum
recentibus plagis, sale viperino in cibo sumpto, tra-
dunt et hulcera tractabiliora fieri, ac sanare cele-
rius. Antonius quidem Medicus quum incidisset in- 5
sanabilia hulcera, viperas edendas dabat, miraque
celeritate persanabat. Troxalidum cinis margines hul-
cerum duros aufert cum melle: item fimi columbini
cinis cum arsenico et melle, ea quae erodenda sunt.
Bubonis cerebrum cum adipe anserino mire vulnera
dicitur glutinare: quae vero vocantur cacoëthe, cinis
feminum arietis cum lacte muliebri, diligenter prius
elutis linteolis: ulula avis cocta in oleo, cui liquato
miscetur butyrum ovillum et mel. Hulcerum labra
duriora apes in melle mortuae emolliunt. Et ele-

bum haec Plin. Val. lib. III, cap. 20 et 22. Hard.

Herpes. Ερπετὰ Graecis serpentes sunt, sive reptilia. Cuius animalis id peculiare nomen sit apud Graecos, non liquet. Hard.

Cochleae. Plin. Val. lib. III, cap. 20, ad verbum. Hard.

Cum myrrha, etc. Diosc. lib. II, c. 11, et Plin. Val. loc. cit. H.

Sale viperino. De hoc sale dictum est sup. lib. XXVII. H.

Antonius Musa medicus quum inci- disset. Voss. *Antonius quidem med. quum incidissent insanabilia ulcera*. Vt et in parte Chifflet. Gron. — *Antonius*. Omisere quoque nostri Antonii cognomen: recte, quum mox sequatur medicus. — *Antonius Musa*. Fuit quidem is doctus ac facundus plurimum, tum etiam elegantis politique ingenii, quod ostendit et Musae cognomen ideo tributum. Virg. in Catal. XIII, 5: *Cui Venus ante alios, divi, divumque sorores Cuncta, neque indigno, Musa, dedere bona*. Apud Eurip. in Nauplio (trag. quae non exstat) chorus eadem ratione Palamedem τὴν Μοῦσαν vocat. Εκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον, ὦ Δαναοὶ, τὰν οὐδὲν ἀλγύνουσαν ἀηδόνα Μοῦσαν. Scal.

Et elephantiasin. Q. Serenus, cuius verba retulimus lib. XXIV, cap. 44; Sext. Plat. cap. XX de mustela, tit. 4; Marc. Emp. cap. XIX, pag. 430, et Plin. Val. lib. III, cap. 67. H.

phantiasin sanguis et cinis mustelae. Verberum vulnera atque vibices, pellibus ovium recentibus impositis obliterantur.

XL. Articulorum fracturis cinis feminum pecudis peculiariter medetur: efficacius cum cera. Idem medicamentum fit ex maxillis simul ustis, cornuque cervino et cera mollita rosaceo. Ossibus fractis caninum cerebrum linteolo illito, superpositis lanis, quae subinde suffundantur, fere XIV diebus solidat: nec tardius cinis silvestris muris cum melle, aut vermium terrenorum, qui etiam ossa extrahit.

XLI. Cicatrices ad colorem reducit pecudum pulmo, praecipue ex ariete, sevum ex nitro: lacertae

Recentibus. Recenter excoriatis: conspersis sale, rosis, myrtis, ut in usu est hodie apud medicos. DAL.

XL. *Articulorum.* Marc. Emp. cap. XXXIV, pag. 234, totidem verbis, et Plin. Val. l. III, cap. 45 et 48. H.

Rosaceo. Subintellige, oleo. H.

Ossibus. Ad verbum Sext. Plat. c. IX de cane, tit. 22 ad fracturam. Plin. Val. lib. III, cap. 48: *Caninum cerebrum linteolo illitum imponitur, superpositis lanis, quae subinde oleo suffunduntur, quarto decimo die solidat.* Q. Seren. cap. LIV, pag. 158: *Vis indigna novo si sparserit ossa fragore, Conveniet cerebrum blandi canis addere fractis: Lintea deinde, superque inductas nectere lanas, Saepius et succos consperget pinguis olivi: Bis septem credunt coalescere cuncta diebus.* HARD.

Subinde suffundantur. Rosaceo, aut vino nigro, et austero. Galenus. DAL.

Nec tardius, etc. Plin. Val. l. cit. *Cinis silvestrium murium imponitur cum melle. Cinis vero terrenorum vermium cum melle etiam minuta ossa extrahit.* HARD.

Cum melle aut cum vermium terrenorum cinere. Cum melle aut vermium terrenorum cinere, in apographo nostro. PINT.

Aut cum vermium terrenorum cinere qui etiam. Voss. arguit νοθείας τὸ *cum*, item τὸ *cinere*: deinde habet, *qui et ossa.* Fuit nimirum multo rotundius: *Nec tardius cinis silvestris muris cum melle aut vermium terrenorum, qui et ossa extrahit.* Neque enim cinerem muris silvestris cum melle, aut loco mellis eum vermium terrenorum cinere id praestare vult, sed silvestris muris aut vermium terrenorum cinerem cum melle. Gud. Menap. et Acad. *aut cum vermibus terrenis qui et ossa.* Andeg. ut diximus ad caput praecedens. GRON.

XLI. *Cicatrices.* Marc. Emp. totid. verbis, cap. XIX, pag. 132, et Plin. Val. lib. III, cap. 46. Item Sext. Plat. cap. VI de ariete, tom. 4. H.

Sevum. Plin. Val. loc. cit. H.

viridis cinis: vernatio anguium ex vino decocta: fimum columbinum cum melle. Item vitiligines albas ex vino. Ad vitiliginem et cantharides cum rutae foliorum duabus partibus in sole, donec formicet cutis, tolerandae sunt. Postea fovere, oleoque perungere, necessarium: iterumque illinire, idque diebus pluribus facere, caventes exhulcerationem altam. Ad easdem vitiligines et muscas illini iubent cum radice lapathorum: gallinarum fimum candidum, servatum in oleo vetere cornea pyxide: vespertilionum sanguinem: fel herinacei ex aqua. Scabiem vero, bubonis cerebrum cum aphronitro, sed ante omnia sanguis caninus, sedant: pruritum cochleae minutae, latae, contritae, illitae.

XLII. Arundines, et tela, quaeque alia extrahenda sunt corpori, evocat mus dissectus impositus. Praecipue vero lacerta dissecta, ut vel caput eius tantum contusum cum sale impositum. Cochleae ex his quae gregatim folia sectantur, contusae impositaeque cum testis: et eae quae manduntur, exemptae testis: sed cum leporis coagulo efficacissime. Ossa anguium

Vernatio. Plin. Val. loc. cit. *Senectus anguium*, etc. Hard.

Fimum. Plin. Val. loc. cit. H.

Donec formicet cutis. Donec pruriat cutis. Vide quae de ea voce diximus lib. XXVIII, cap. 20. H.

Ad easdem vitiligines et muscas, etc. Vide Reines. Var. lect. lib. II, cap. 7, pag. 174. Hard.

Gallinarum fimum candidum, servatum. *Fimi*, non *fimum*, in vetusto codice. Pint.

Sed ante omnia sanguis. Plin. Val. lib. III, cap. 38. Hard.

Pruritum. Q. Seren. cap. VII de prurigine, etc. pag. 129: *Pruritus autem salsos levat humor aceti, Sive maris rabidi sudor, cochleaeque minutae, Quarum contactu perimetur acerba libido*. Sic etiam Plin. Val. lib. III, cap. 39. Hard.

XLII. *Arundines*. Marc. Emp. ad verbum, cap. XXXIV, pag. 233, et Plin. Val. lib. III, cap. 49. H.

Praecipue. Auctores proxime laudati cum Theod. Prisc. lib. I, p. 23. Hard.

Et eae quae manduntur. Haec pariter Plin. Val. l. c. Hard.

eumdem cum coagulo cuiuscumque quadrupedis intra tertium diem approbant effectum. Laudantur et cantharides tritae cum farina hordei.

XLIII. (XIV). In mulieribus malis membranae a partu ovium proficiunt, sicut in capris retulimus. Fimum quoque pecudum eosdem usus habet. Locustarum suffitu stranguriae maxime mulierum iuvantur. Gallinaceorum testes subinde si a conceptu edat mulier, mares in utero fieri dicuntur. Partus conceptos hystricum cinis potus continet: maturat caninum lac potum, evocat membrana e canum secundis, si terram non attigerit. Lumbos parturientium potus lactis: fimum murinum aqua pluvia dilutum, mammas mulierum a partu tumentes reficit. Cinis herinaceorum cum oleo perunctarum custodit partus contra abortus. Facilius enituntur, quae fimum anserinum cum aquae cyathis duobus sorbuere: aut ex utriculo mustelino per genitale effluentes aquas. Vermes terreni illiti, ne cervicis scapularumque nervi

XLIII. *In muliebribus malis.* Vteri dolore, strangulatu, distorsione, et quum secundae morantur.

Sicut in capris retulimus. Lib. XXVIII, cap. 77: *Membrana caprarum, in qua partus editur, inveterata, potuque sumpta in vino, secundas pellit.* HARD.

Maturat. Partum accelerat, qua vi et mortuos in utero fetus expellit, ut auctor est Sext. Plat. cap. IX de cane, tit. 8. Abdorrhamanus Aegyptius, cap. XXVI, pag. 102: *Lac caninum aequalibus vini et mellis temperatum partibus, propinabitur mulieri laboranti difficultate partus; statim emittet infantem, vivus sit, vel mortuus.* HARD.

Fimum. Q. Serenus, cap. XXI, p. 138: *Post partum tumidas iniuste assurgere mammas Interdum aspicies: harum mala commemoratur Murinus fimus ex pluvio sedare liquore.* H.

Tumentes. Ita Reg. 2. Hoc est, corrigit. HARD. — *Reficit.* Deplet, exhaurit, levat. DAL.

Vtriculo mustelino. Vesica. DAL.

Vermes terreni illiti in cervices et scapulas ne nervi doleant praestant. Scribe: *Vermes terreni illiti ne cervicis scapularumque nervi doleant praestant*, ex vetusto codice. PINT. — *Vermes terreni illiti.* Ἰούλους vocat Numenius apud Athaeneum lib. Z: Καὶ δὲ σίγγε μνήσαιο δελείατος ὅττι παρ' ἄκρα Δήεις αἰγιαλοῖο γεώλοφα· τοὶ μὲν ἴουλοι Κέκληνται, μέλανες, γαιηφάγοι, ἔντερα γαίης. DALEC.

Ne cervicis. Ita Reg. 2, non, ut

doleant, praestant. Graves secundas pellunt in passo poti. Iidem per se impositi, mammarum suppurationes concoquunt et aperiunt, extrahuntque, et ad cicatricem perducunt. Lac devocant poti cum mulso. Inveniuntur et vermiculi, qui adalligati collo, continent partum. Detrahuntur autem sub partu: alias eniti non patiuntur. Cavendum etiam ne in terra ponantur. Conceptus quoque causa dantur in potu quini aut septeni. Cochleae in cibo sumptae accelerant partum: item conceptum impositae cum croco. Eaedem ex amylo et tragacantha illitae profluvia sistunt. Prosunt et purgationibus sumptae in cibo, et vulvam aversam corrigunt cum medulla cervina; ita ut uni cochleae denarii pondus addatur et cyperi: inflationes quoque vulvarum discutiunt exemptae, testis, tritaeque cum rosaceo. Ad haec Astipalaeicae maxime eliguntur. Alio modo Africanae binae tritae cum foeni Graeci quod tribus digitis capiatur, addito melle cochlearibus quatuor, illinuntur alvo, prius irino succo perunctae. Sunt et minutae longaeque, candidae cochleae, passim oberrantes: eae arefactae sole in tegulis, tusaeque in

editi, *in cervices et scapulas, ne nervi,* etc. Hard. — *In cervices et scapulas.* Voss. *Vermes terreni inliti, ne cervices scapulusque nervi doleant, praestant.* Lege: *scapulorumque*, ut voluit Pintianus. Andegav. *in cervices scapularumque ne nervi.*

Gravidis secundas pellunt. Graves, non *Gravidis*, in vetere codice. Pint. — *Gravidis secundas pellunt.* Non gravidis quidem, sed puerperis et foetis. Dalec. — *Graves.* Molestas. Ita Reg. 2. In editis perperam, ac ridicule, *Gravidis secundas.* Hard.

Iidem per se impositi. Seren, loc. cit. de mammis sanandis: *Sin autem clausas penitus dolor angit acerbus, Lambricis terrae turgentes unge corymbos.* Hard.

Devocant. Devocant Plin. vertit, quod Graeci κατασπῶσι. Dalec.

Cochleae. Q. Seren. cap. de conceptione et partu: *Et cochleae manduntur edules.* Hard.

Et vulvam aversam corrigunt. Conversam, quod fit strangulatione uteri. Hard.

Illinuntur alvo. Ad inflationes dissipandas. Dalec.

Sunt et minutae longaeque. Minutas

farina, miscentur lomento aequis partibus, candoremque et laevorem corpori afferunt. Scabendi desideria tollunt minutae et latae cum polenta. Viperam mulier praegnans si transcenderit, abortum faciet: item amphisbaenam, mortuam dumtaxat. Nam vivam habentes in pyxide, impune transeunt, etiam si mortua sit: atque asservata, partus faciles praestat vel mortua. Mirum, si non asservatam transcenderit gravida, innoxiam fieri, si protinus transcendat asservatam. Anguis inveterati suffitus menstrua adiuvant.

XLIV. Anguium senectus adalligata lumbis, faciliores partus facit, protinus a puerperio removenda. Dant et in vino bibendam cum thure: aliter sumpta, abortum facit. Baculum, quo angui rana excussa sit, parturientes adiuvat: troxalidum cinis illitus cum melle, purgationes. Item araneus, qui filum deducit ex alto, capi debet manu cava, tritusque admoveri: quod si redeuntem prehenderit, inhibebit idem purgationes. Lapis aetites in aquilae repertus nido,

albulas vocat Varro, lib. III, c. 14, easque afferri e Reatino ait, ut maximas ex Illyrico. DAL.

Scabendi. Cap. sup. *Pruritum sedant cochleae minutae, latae, contritae, illitae.* HARD.

Item amphisbaenam. Et hoc pariter refert Galen. de Theriaca ad Pison. cap. IX, p. 943. HARD.

XLIV. *Protinus.* Ne vulvas simul attrahant. HARD.

Baculus quo angui rana excussa sit. Voss. *Baculum.* Sic lib. XXXII, c. 10: *Pulmone marino si confricetur lignum, ardere videtur adeo ut baculum praeluceat.* Sic Gelen. et adfirmant tres Vossiani. Cicero de Finib. lib. II: *Bacillum aliud est inflexum et incurvatum de industria, aliud ita natum. Idem* Ovidio suo plus semel restituit vir studiis incertum maior an meritis in rempublicam utrisque certe ingens, nec Ovidii magis quam omnium antiquitatis litterarum optimus vindex, interpres, aemulator ipse, in aliis fautor, suffragator, testis benevolentissimus, Nicolaus Heinsius. GRON. — *Baculum.* Ita MSS. non *baculus*, ut editi. HARD.

Quo angui rana excussa sit. Quo angui erepta sit rana. HARD.

Quod si redeuntem prehenderit. Quod si remeantem in sublime araneum manus apprehenderit. HARD.

Lapis aetites, etc. Sext. Platon. part. 2, cap. 4, de aquila, tit. 2. Vide inferius lib. XXXVI, cap. 39. HARD.

custodit partus contra omnes abortuum insidias. Penna vulturina subiecta pedibus adiuvat parturientes. Ovum corvi gravidis cavendum constat, quoniam transgressis abortum per os faciat. Fimum accipitris in mulso potum, videtur secundas facere. Vulvarum duritias et collectiones adeps anserinus aut cygni emollit.

XLV. Mammas a partu custodit adeps anseris cum rosaceo et araneo. Phryges et Lycaones mammis puerperio vexatis invenere otidum adipem utilem esse: his quae vulva strangulentur et blattas illinunt. Ovorum perdicis putaminum cinis cadmiae mixtus, et cerae, stantes mammas servat. Putant et ter circumductas ovo perdicis non inclinari: et si sorbeantur

Penna vulturina subiecta pedibus adj. part. Haec totidem verbis Sext. Plat. part. 2, cap. 2, de vulture, tit. 7. Hard.

Transgressus abortus asperos faciat. Vossian. et fere eod. Pintian. *Ovum corvi cavendum gravidis constat, quoniam transgressis abortum per os facit.* Praeclare. *Transgressis* et Chiffl. *Facit.* Gud. et Acad. et Vossiani duo. Gron. — *Transgressis abortum per os faciat.* Sic totidem plane apicibus Reg. 1 et 2 cod. In editis hactenus libris perverse: *Transgressus abortus asperos faciat.* Plinius ipse, l. X, cap. 15 de corvis: *Ore eos parere aut coire vulgus arbitratur: ideoque gravidas, si ederint corvinum ovum, per os partum reddere; atque in totum, difficulter parere, si tecto inferantur.* Hard.

Fimum. Hippocrates de Morb. mulieb. lib. I, text. 125, p. 516: Ἱρηκος δὲ ἄφοδον τρίβειν ἐν οἴνῳ γλυκεῖ καὶ πίνειν νῆστιν, καὶ τηνικαῦτα συγγυναζέσθω τῷ ἀνδρί. *Accipitris stercus in vino dulci terat, et ieiuna bibat, et tunc viro condormiat.* H.

Vulvarum. Sext. Plat. part. 2, c. xi de ansere, tit. 2 ad duritiam locorum: *Adeps anseris illitus duritias et concretiones locorum discutit.* H.

XLV. *Mammas a partu custodit,* etc. Ita fere Q. Seren. cap. xxi, p. 438: *Si castigatas studium est servare papillas, Anseris aut sevum pariter cum lacte tepenti, Aut ovum illinito tulerit quod garrula perdix.* H.

Custodit adeps anseris. Ne immodice turgeant. Dalec.

Cum rosaceo et araneo. Ita MSS. Rectius putarim tamen, *et irino.* H.

Stantes mammas servat. Ne flaccescant et corrugentur. Dal. — *Stantes.* Servat mammas in statu suo, ne tumeant. Lib. XXVII, cap. 77: *Virgini novem fimi grana propinant, ut stent perpetuo mammae.* H.

Inclinari. Molles et vietas demitti. Dalec.

eadem, fecunditatem facere: lactis quoque copiam. Cum anserino adipe perunctis mammis, dolores minuere, molas uteri rumpere, scabiem vulvarum sedare, si cum cimice trito illinantur.

XLVI. Vespertilionum sanguis psilothri vim habet: sed malis puerorum illitus non satis proficit, nisi aerugo, vel cicutae semen postea inducatur; sic enim aut in totum tolluntur pili, aut non excedunt lanuginem. Idem et cerebro eorum profici putant. Est autem duplex, rubens utique et candidum. Aliqui sanguinem et iecur eiusdem admiscent. Quidam in tribus heminis olei discoquunt viperam, exemptis ossibus psilothri vice utuntur, evulsis prius pilis quos renasci nolunt. Fel herinacei psilothrum est, utique mixto cerebro vespertilionis et lacte caprino. Item per se cinis. Lacte canis primi partus, evulsis pilis quos renasci nolunt, vel nondum natis, perunctis partibus, alii non surgunt. Idem evenire traditur sanguine ricini evulsi cani: item hirundinino sanguine vel felle (xv.) Ovis formicarum supercilia

XLVI. *Vespertilionum.* Q. Seren. cap. XXXVI, p. 149: *Namque oculos infesta pilorum tela lacessunt: Ergo locum crinis vulsi continge cruore. Quem dat avis tremulis simulat quae pellibus alas.* Sic etiam Plin. Val. lib. III, cap. 52. Hard.

Sed malis puerorum illitus. Quos imberbes esse volumus. Dalec. — *Sed malis*, etc. Vide praecedentem notam. Hard.

Nisi aerugo. Sic MSS. Reg. 1, 2, aliique: non, ut editi, *nisi crucae.* Hard.

Est autem duplex. Duplex est cerebrum, rubens anterioribus ventriculis, candidum cerebello posteriore. Dalec.

Quidam in tribus heminis. Haec totidem verbis Plin. Val. lib. III, c. 52. Hard.

Discoquunt viperam. Diu et exacte coquunt, quoad coctura intabescat. Dalec.

Fel herinacei. Plin. Val. loc. cit. et Galen. Εὐπορ. l. II, c. 24. H.

Item per se cinis. Herinacei scilicet combusti ac triti in pulverem. H.

Lacte canis primi partus. Ita MSS. Reg. 1, 2, aliique. In libris ad hunc diem editis connectuntur ista cum superioribus, additaque vocula legitur, *item per se cinis cum lacte canis.* Si *per se*, hoc est, solum prodest, quam ob rem, amabo, lac etiamnum canis adsciscitur? Hard.

denigrari cum muscis tritis tradunt. Si vero oculi nigri nascentium placeant, soricem praegnanti edendum. Capilli ne canescant, vermium terrenorum cinere praestari admixto oleo.

XLVII. Infantibus, qui lacte concreto vexantur, praesidio est agninum coagulum ex aqua potum. Aut si coagulatio lactis acciderit, discutitur coagulo ex aceto dato. Ad dentitiones, cerebrum pecoris utilissimum est. Ossibus in canino fimo inventis, adustio infantium, quae vocatur siriasis, adalligatis emendatur: ramices infantium lacertae viridis admotae dormientibus morsu. Postea arundini alligata suspen-

Si vero oculi nigri. Q. Seren. cap. v, p. 128: *Si praegnans ursus captivi soricis edit, Dicuntur fetus nigrantia lumina fingi*. Hard.

Capilli ne canescant, etc. Q. Seren. cap. v, de capillo tingendo, p. 127: *Lumbrici quoque terrestres miscentur olivo, et iuvenem praestant redivivo flore capillum*. Vbi nota differentiam auctorum: dum hi putant senectutem remedio vetari, hi autem sanari. Aj.

XLVII. *Qui lacte concreto vexantur*. Qui lacte quod e mammis nutricum sugunt concreto in grumos utuntur. Hard.

Coagulatio lactis. Coagulatio lactis in stomacho, ob eius frigiditatem. H.

Adustio infantium. Ardor, τὸ καῦμα. Supra lib. XXII, cap. 21; distillationem exponit lib. XX, cap. 3, *ardorem*, ut hic, vocat. Dalec.

Siriasis. Formatur haec vox ἀπὸ τοῦ σειρίου, qui nunc solem significat: Lycophron in Cassandra, Ἐκδεδρασμένον νέκυν ἀκτὶς σειρίου κατανανεῖ: nunc stellam ardentissimam in sideris ἀστρόκυνος, lingua, quasi ζειρίος παρὰ τὴν ζέσιν; vel παρὰ τὸ σειροῦν, quoniam humorem nostri corporis vacuat, et inanit; vel quoniam αἴτιος τοῦ σεσηρέναι· tum enim canes aperto rictu hiant; vel ἀπὸ τοῦ σειριᾶν, quod lucet et siccat; vel ἀπὸ τοῦ σελεσθαι, quod scintillat et tremulo motu vibratur; vel ἀπὸ τοῦ σείρειν, quod immodico aestu cuncta rapiat atque desiccet. Virgil. Georg. IV, 426: *Iam rapidus torrens sitientes Sirius Indos Ardebat*. Euripid. in Ecuba, ὁ σείριος ἔνθα πυρὸς φλογίας ἀφίησιν αὐγάς. Statius: *Implacido lethalis Syrius igni*. Ibycus Rheginus quaevis astra σείρια nuncupavit, vel quasi τείρεα et navigantibus signa, vel quod universitatis res τείρουσι, id est, δαμάζουσι. Quidam apud Plautum in Trin. II, 4, 141, Solstitialem morbum σειρίασιν esse putant: *Tum autem Syrorum genus quod patientissimum 'st Hominum; nemo exstat qui ibi sex menses vixerit, Ita cuncti solstitiali morbo decidunt*. Dal. — Verisimilior etymologia quae Σείριον commune olim astrorum nomen ἀπὸ τοῦ θέρειν deducit, solita litterarum σ et θ permutatione. Ed. P.

ditur in fumo: traduntque pariter cum ea expirante sanari infantem. Cochlearum saliva illita infantium oculis, palpebras corrigit, gignitque. Ramicosis cochlearum cinis cum thure ex uvis albo succo illitus per dies triginta medetur. Inveniuntur in corniculis cochlearum arenaceae duritiae: eae dentitionem facilem praestant adalligatae. Cochlearum inanium cinis admixtus cerae, procidentium interaneorum partes extremas prohibet. Oportet autem cineri misceri saniem punctis emissam e cerebro viperae. Cerebrum viperae illigatum pelliculae dentitiones adiuvat. Idem valent et grandissimi dentes serpentium. Fimum corvi lana adalligatum infantium tussi. medetur. Vix est serio complecti quaedam: non omittenda tamen, quia sunt prodita. Ramici infantium lacerta mederi iubent. Marem hanc prehendi. Id intelligi et quod sub cauda unam cavernam habeat. Id agendum, ut per aurum,

Postea arundini alligata suspenditur in fumo, etc. Non *adalligata:* nam *adalligata* vocare solet, quae Graeci περίαπτα; superstitiosa fere ac magica remedia, quae suspensa collo aut brachio alligata gestantur. Gel.

Palpebras corrigit. Palpebrarum pilos in ciliis reflexos, ac oculum pungentes. Dalec.

Cum thure ex ovi albi succo. *Cum thure et ex uvis albis succo:* in antiquo codice. Pint. — *Ex uvis albo succo illitus.* Sic MSS. omnes editi, *ex ovi albi succo*, quod est ineptum. H.

Inveniuntur in corniculis cochlearum. Vide supra cap. 3 proximum. Dal. — *Inveniuntur in corniculis cochlearum.* Conf. supra cap. 8: *Arenulae, quae inveniuntur in cornibus cochlearum, cavis dentium inditae, statim liberant dolore.* Vide quae ibi diximus. H.

Partes extremas prohibet. Extremam partem, anum, sedem, sphincterem. Dalec.

Dentitiones adiuvat. Dentitio, dentium emissio est, quum primum erumpunt. Hard.

Ad idem valent et grandissimi dentes serpentium. In apographo nostro: *Idem valent et grano dentes serpentium.* Pint.

Fimum corvi lana adalligatum. Fimum Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. XII, p. 79: *Stercus corvi maioris appensum laboranti tussi, illam amovebit.* H.

Vix est serio complecti quaedam. Vix licet absque risu ac serio animo, commemorare quaedam. Hard.

et argentum, aut ostrum mordeat vitium. Tum in calyce novo illigatur, et in fumo ponitur. Vrina infantium cohibetur muribus elixis in cibo datis. Scarabaeorum cornua grandia denticulata, adalligata his, amuleti naturam obtinent. Bovae capiti lapillum inesse tradunt, quem ab eo exspui, si necem timeat, inopinantis praeciso capite exemptum, adalligatumque, mire prodesse dentitioni. Item cerebrum eiusdem ad eumdem usum adalligari iubent, et limacis lapillum sive ossiculum, quod invenitur in dorso. Magnifice iuvat et ovis cerebrum gingivis illitum: sicut aures adeps anserinus cum ocymi succo impositus. Sunt vermiculi in spinosis herbis asperi, lanuginosi: hos adalligatos protinus mederi tradunt infantibus, si quid ex cibo haereat.

XLVIII. Somnos allicit oesypum cum myrrhae momento in vini cyathis duobus dilutum, vel cum adipe anserino et vino myrtite: avis cuculus leporina pelle

Scarabaeorum. Lucanorum videlicet, de quibus lib. XI, cap 34. H.

Bovis capiti lapillum inesse tradunt, quem ab eo exspui, etc. In vetusto exemplari, non *bovis* habetur, sed *bove*. Lego *boae*, et *ab ea exspui*, non *ab eo*, idem praefert exemplar. Pint. — *Bovae*. Vel *Boae*, ut diximus lib. XXXIX, cap. 38. In R. 1 et 2, *bove*. In editis mendose, *bovis*. Neque de medicamentis hoc libro fere agitur, quae repeti ex quadrupedibus fas est, sed ex avibus tantum et insectis: de aliis obiter, ac veluti aliud agendo. H.

Limacis lapillum. Quae nuda serpit. Dalec.

Cerebrum. Elixum. Dal.

Sicut aures adeps anserinus. De infantium morbis nunc tota disputatio est: quamobrem id explicans Marc. Emp. cap. IX, p 81: *Anserina adeps* inquit, *adiecto ocymi succo tepefacta, instillataque, dolores auricularum infantilium iuvat.* Haro.

In spinosis herbis. Vt dipsaco. Dal.

Si quid ex cibo haereat. Ita libri omnes, etiam MSS. Hoc est, si spina aliqua, faucibus, vel os adhaerescat. Reponi hoc loco *exeat*, contra veterum exemplarium fidem, non probo. Haro.

Haereat. Lege *exeat*, ut quum dormientes aut vigiles lac evomunt. Vocant id nutrices *cailloter*. Dal.

XLVIII. *Somnos.* Q. Serenus, cap. LVI, pag. 160: *Dilue praeterea glomeramina, quae gerit intus Clausa aries inter geminae coxendicis umbras: Inde soporati ducentur gutture potus.* Haro.

adalligatus: ardeolae rostrum in pelle asinina fronti adalligatum. Putant et per se rostrum eiusdem effectus esse vino collutum. E diverso somnum arcet vespertilionis caput aridum adalligatum.

XLIX. In urina virili lacerta necata, Venerem eius qui fecerit, inhibet; nam inter amatoria esse Magi dicunt. Inhibet et fimum cochleae et columbinum cum oleo et vino potum. Pulmonis vulturini dextrae partes Venerem concitant viris adalligatae gruis pelle. Item si lutea ex ovis quinque columbarum, admixto adipis suilli denarii pondere, ex melle sorbeantur. Passeres in cibo vel ova eorum. Gallinacei dexter testis arietina pelle adalligatus. Ibium cineres cum adipe anseris et irino perunctis, si conceptus sit, partus continere: contra inhiberi Venerem pugnatoris galli testiculis anserino adipe illitis adalligatisque pelle arietina tradunt. Item cuiuscumque galli gallinacei, si cum sanguine gallinacei lecto subiiciantur. Cogunt concipere invitas setae ex

Ardeolae. Auctor Kiranidum, pag. 122 de ardeola: huius ῥάμφος, hoc est, *rostrum cum cancri felle in corio asinino si suspenderis ad collum vigilantis, dormitabit.* HARD.

E diverso. Habdarrhamanus Aegyptius, interprete Ecchellensi, cap. XXXIV, pag. 117: *Vespertilionem si pones in pulvinari, nequaquam somnum capere poterit qui super illud declinat caput, quamdiu inibi erit vespertilio.* Oculis upupae vim plane similem idem adscribit, cap. XXXV, pag. 119, si appendantur e lectulo. HARD.

XLIX. *Venerem.* Hoc est, qui aquam fecerit. In editis, audaciore manu, *eius qui biberit.* HARD.

Passeres. Marc. Emp. iisdem verbis, cap. XXXIII, pag. 227. R. Moses citatus a Ioh. Bapt. Porta, Phys. lib. VI, cap. 5, et Terpsicles laudatus a nobis superius, lib. X, c. 152. Denique Habdarrhamanus, cap. XV, p. 86. HARD.

Gallinacei. Sext. Plat. part. 2, cap. VIII de gallo, lit. 3 ad concubitum excitandum, et inhibendum: *Galli testiculi cum adipe anserino in arietis pelle brachio suspensi, concubitum excitant. Suppositi lecto cum ipsius sanguine, efficiunt ne concumbant qui iacent.* HARD.

Item cuiuscumque galli gallinacei. Sext. Plat. loc. cit. HARD.

cauda mulae, si iunctis evellantur, inter se colligatae in coitu. Qui in urinam canis suam ingesserit, dicitur ad Venerem pigrior fieri. Mirum et de stellionis cinere (si verum est) linamento involutum in sinistra manu Venerem stimulare: si transferatur in dextram, inhibere. Item vespertilionis sanguinem collectum flocco, suppositumque capiti mulierum, libidinem movere; aut anseris linguam in cibo vel potione sumptam.

L. Phthiriasin a toto corpore pota membrana senectutis anguium triduo necat: ac serum exempto caseo potum cum exiguo sale. Caseos, si cerebrum mustelae coagulo addatur, negant corrumpi vetustate, aut a muribus attingi. Eiusdem mustelae cinis si detur in offa gallinaceis pullis et columbinis, tutos esse a mustelis. Iumentorum urinae tormina vespertilione adalligato finiuntur: verminatio ter circumlato verendis palumbo: mirum dictu, palumbus emissus moritur, iumentum liberatur confestim.

LI. Ebriosis ova noctuae per triduum data in vino, taedium eius adducunt. Ebrietatem arcet pecudum assus pulmo praesumptus. Hirundinis rostri cinis cum myrrha tritus, et in vino quod bibetur insper-

Colligatae in coitu. Admotae coxae, lumbis. Dalec.

Mirum et de stellionis cinere ... linamento. Marc. Emp. cap. xxxiii, p. 227: *Stellionis cinis*, inquit, *in linteo obvolutus, sinistra manu portatus, Venerem stimulat: translatus, inhibet.* Hard.

L. *Ac serum.* Marc. Emp. cap. iv, pag. 42: *Serum, id est, aquam lactis, quae remanet facto caseo, si quis adiecto aceto in potione aliquoties sumpserit, ita liberatur a pediculis, ut penitus exstirpentur, nec postea in eo renascantur.* Hard.

Verminatio. Intestinorum dolores; supra lib. XXVIII, cap. 11 ult. Dal. — *Verminatio.* Vermes in interaneis gigni desinunt, etc. Egimus de hac voce lib. XXVIII, cap. 49. H.

LI. *Ebriosis.* Noctuae ova comesta facere ebriosos scribit Philostratus de vita Apollonii, lib. III, cap. 12, pag. 147. Hard.

Ebrietatem. Dictum id iam antea lib. XXVIII, cap. 80 est. H.

sus, securos praestabit a temulentia. Invenit hoc Horus Assyriorum rex.

LII. Praeter haec sunt notabilia animalium ad hoc volumen pertinentium. Gromphenam avem in Sardinia narrant grui similem, ignotam iam etiam Sardis, ut existimo. In eadem provincia est ophion, cervis tantum pilo similis, nec alibi nascens. Iidem auctores nominavere subiugum, quod nec quale esset animal, nec ubi nasceretur, tradiderunt. Fuisse quidem non dubito, quum et medicinae ex eo sint demonstratae. M. Cicero tradit animalia biuros vocari, qui vites in Campania erodant.

LIII. (XVI.) Reliqua mirabilia ex his, quae diximus. Non latrari a cane membranam ex secundis canis habentem, aut leporis fimum vel pilos tenentem. In culicum genere muliones non amplius, quam uno die, vivere; eosque qui arborarii pici rostrum ha-

LII. *Ophion*. Musamona vocant l. VIII, cap. 49. Eius quoque mentio fit sub finem lib. XXVIII, cap. 42. Dalec.

Subiugum. Ita Reg. 2 et alii: et mox *biuros*, quasi *diuros*, hoc est, *bicaudes*: non ut in libris hacteous editis, *sirulugum*, et *byturos*. Quum vites erodi a biuris, Cicero dicat, id vermis genus ease arbitror, quod Graeci ἴκα vocant. Hesychius: Ἴξ, θηρίδιόν τι ἀμπέλους ἐσθίον. H.

Fuisse quidem non dubito, etc. Quis hic, vel invitus, non recordabitur viri, qui forte fabula mera et nomen, Astrati, de quo es solum meulio iniecta: *Astratus fuit*. Vt ad Plinium revolvamur, liquet vel de his animantibus sermonem esse qui numquam fuerant, vel qui nominibus variis, non varii revera, distinguebantur. Quae nomina forte aetas abolevit, credentibus non paucis deletas has animantium gentes: quod nulli intra historiae tempora accidisse in comperto est. As.

M. Cicero. In libris quos inscripsit de Rebus admirandis, qui interierunt. Hard.

Bytures vocari qui vites in Campania erodant. *Biuros*, in vetusto codice, quasi *bicaudes* dixeris, non *byturos*, et paulo ante *subiugum*, non *sirulugum*. Pint.

LIII. *Ex his*. Ex iis animalium generibus, quorum hactenus medicinas attigimus. Hard.

Muliones. Qui mulis infesti sunt. Dal. — Vide quae de his diximus l. XI, cap. 19. Hard.

Eosque qui arborarii, etc. Pici Mar-

beant, et mella exi[illegible]nt, ab apibus non attingi. Porcos sequi eum, a quo cerebrum corvi acceperint in offa. Pulverem, in quo se mula volutaverit, corpori inspersum mitigare ardores amoris. Sorices fugari, si unus castratus emittatur. Anguina pelle, et sale, et farre cum serpyllo contritis una, deiectisque cum vino in fauces bovum, uva maturescente, toto anno eos valere: vel si hirundinum pulli tribus offis dentur. Pulvere e vestigio anguium collecto, sparsas apes in alvos reverti. Arietis dextro teste praeligato oves tantum gigni. Non lassari in ullo labore, qui nervos ex alis et cruribus gruis habeant. Mulas non calcitrare, quum vinum biberint. Vngulas tantum mularum repertas, neque aliam ullam materiam, quae non perroderetur a veneno Stygis aquae, quum

tii, qui arbores excavat, ut dictum est lib. X, cap. 20. Hard.

Sorices fugari. Simile istud Habdarrhamani commentum, cap. XLIV: *Si murem ligabis in domo, omnes reliqui mures ab illa fugient, nec revertentur, quamdiu mus ille ibi ligatus erit.* Hard.

Anguina pelle. Columella de R. R. lib. VI, cap. 4 de vitiis boum, et medicinis. Hard.

Contritis uno die deiectisque. *Contritis una deiectisque*, in antiquo codice. Pint.

Sparsas apes in alvearia reverti. *Alvos*, non *alvearia*, in cod. et paulo post *lassari*, non *lassescere*. Pint.

Arietis. Dictum id iam antea lib. VIII, cap. 72. Hard.

Vngulas tantum mularum repertas. Plutarchus περὶ πρώτου ψυχροῦ de asini ungula intellexit. Idem in Alexandro ὄνου χηλὴν habet: ut et Ioannes Monachus in Historiis. Vide lib. I, cap. 103, et cap. 2 libri sequentis. Trogus vero equi, ut et Pausanias in Arcadicis: Curtius iumenti: Aelianus Scythicorum cornibus. Vox ὄνος similis vocabulo ἡμίονος, fortassis Plinium decepit, ut pro asino, mulorum mularumve diceret. Rhodig. lib. XXV, cap. 16. Dal. — *Vngulas*, etc. Vitruvium igitur Rhodiginus non legerat, qui lib. VIII, c. 3, pag. 163: *Est in Arcadia Nonacris nominata terrae regio, quae habet in montibus e saxo stillantes frigidissimos humores. Haec autem aqua* Στυγὸς ὕδωρ *nominatur: quam neque argenteum, neque aeneum, neque ferreum vas potest sustinere: sed dissilit et dissipatur. Conservare autem eam et continere nihil aliud potest, nisi mulina ungula.* Caeterum quae variationes in enarrando vasculo exstiterint (nam equae, mulae, vel asini Scythici ungulam, ut e praeced. videa), ne tam mirere quam si de hoc

id dandum Alexandro Magno Antipater mitteret, memoria dignum est, magna Aristotelis infamia excogitatum. Nunc ad aquatilia revertemur.

unanimis esset consensus. Vngulam omnes clamant cornipedis, omnes iumenti. Non forte tam absurde suspicabere quaedam revera innotuisse nonnullis (sed iis quam paucis!) acida vehementissima, ut id quod Neotericis dicitur fluoricum, seu phthoricum (cuius haec vis est, ut et plumbea et argentea exurat, viam facturum, ni transfuderis identidem), sed haec alto silentio, alta caligine pressa, donec usum res videretur exposcere. Certe ex his potuit sive in iumenti ungula, sive in annuli cava pala optime servari satis, ut mortem vel dares alicui, aut mitteres, vel ipse ebiberes. Quod vero aquam Stygiam vel Nonacriam dicerent, responsio fuit nolentium sua evulgari arcana, aut aliquando haec venena arte humana posse misceri. Aj.

Magna Aristotelis infamia. Quem aiunt pecunia corruptum ab Antipatro, id consilii dedisse, tanti sceleris participem ac conscium. Dalec. — Vide Plutarch. loc. cit. et Curtium, lib. X, 10, § 16. Sed rumore id falso iactatum, ac vino potius atque ebrietate periisse Alexandrum, constantior hominum opinio fuit. H. — Conf. ad haec omnia Sainte-Croix, *Examen des Histoires d'Alexandre.* Aj.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXXI.

I.

(1.) Aquatilium sequuntur in medicina beneficia, opifice natura ne in illis quidem cessante, et per undas fluctusque ac reciprocos aestus, amniumque rapidos cursus improbas exercente vires: nusquam potentia maiore, si verum fateri volumus: quippe hoc elementum caeteris omnibus imperat. Terras devorant aquae, flammas necant, scandunt in sublime, et caelum quoque sibi vindicant, ac nubium obtentu vitalem spiritum strangulant: quae causa fulmina elidit, ipso secum discordante mundo? Quid esse mirabilius potest aquis in caelo stantibus? At illae ceu parum sit in tantam pervenire altitudinem, rapiunt eo secum piscium examina, saepe etiam lapides; subeunt-

I. *Improbas exerente vires. Exercente*, non *exerente*, exemplar nostrum. Pint.

Vitalem spiritum strangulant. Aerem. Ipse superius lib. II, cap. 43, varias tonitruum causas afferens: *posse* ait *et repulsu siderum* depressum, qui a terra meaverit, spiritum nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum dum rixetur, edito fragore, quum erumpat. Hard.

Saepe etiam lapides subvehunt portantes aliena pondera. Tria prima verba ad superiora pertinent. Tum sequitur, *Subeuntque portantes aliena pondera*, ex eodem exemplari. Pint.

que, portantes aliena pondera. Eaedem cadentes omnium terra nascentium causà fiunt, prorsus mirabili natura, si quis velit reputare ut fruges gignantur, arbores fruticesque vivant, in caelum migrare aquas, animamque etiam herbis vitalem inde deferre: iusta confessione, omnes terrae quoque vires aquarum esse beneficii. Quapropter ante omnia ipsarum potentiae exempla ponemus. Cunctas enim quis mortalium enumerare queat?

II. (II.) Emicant benigne passimque in plurimis terris, alibi frigidae, alibi calidae, alibi iunctae, sicut

Subeuntque. Adscendunt in sublime, Plin. lib. II, cap. 63, *aquae subeunt in imbres*, etc. Hard.

II. *Emicant benigne p. in pl. terris.* Ybique enim scatent, ea quae fidem fere excedat abundantia, illae aquae. Nam, ut de Francia sileamus quae huiusmodi fontes plus quam quingentas ostentat, et de Germania quae sola plures aquas continet quam caeterae Europae partes, quot et quibus encomiis digna in Anglia *Bath*, *Bristol*, *Tunbridge*, *Buxton*, *Matlok*, *Cheltenham*, *Harrowgat*, *Scarborough*; In Helvetia, *Luesche*, *Baden*, *Alvenow*, *Pfeffers*, *S. Mauritz*; in Italia, *Ischia*, *Gurgitelli*, *Pisciarelli*, *Citarà*, *Cappone*, *Castiglione*, *Olmitello*; et in Hispania quae doctrinis et disciplinis medicis fere est adhuc *terra incognita*, *Arnedino*, *Alhama*, *Ledesma*, *Prexiguero*, *Boza*, *Benzalemo*, *Alange*, *Alcantera*, *Puerto-Ilauo*, *Teruel*, *Paracuellos-de-Xicoca*, *Bananco del Salto*, *Fuencaliente*, *Lugo Tutto*, *Sacedon*, etc. etc. Aj.

Alibi frigidae. Frigidae iunctae calidis, tenui discernente intervallo. Its Reg. 1, et Colbert. 3, optime. In Reg. 2 cod. *iunctae*, mendose. Sequitur nihilominus hunc similem Hermolaus, et *unctae* legit, interpretaturque pingues aquas, ὕδατα λιπαρά Qua interpretatione nihil est, quod a mente scriptoris longius abhorreat. qui frigidas alibi aquas emicare ait, alibi calidas, alibi utrasque coniunctim, tenui eas a se invicem discriminante spatio. Hard.

Sicut in Tarbellis Horum oppidum, ut in Geographicis diximus lib. IV, Aquae Augustae, sive Tarbellicae, Gallis *Acys*, Gasconibus *Dacs* dicitur. Ab aquis calidis hoc loco scaturientibus id nomen invenit. In suburbano reliquiae veteris aquaeductus: In ipsa urbe in margine fontis aquarum calidarum solia marmorea, Romanae ibi magnificentiae vestigia. Vide Oihenartum in Notit. Vascon. pag. 67. H. — *Sicut in Tarbellis Aquitanica gente, et in Pyrenaeis montibus.* Aquis Tarbellicis, quae urbs hodie audit *Acqs* vel *Dax* in praefectura Gallic. *de l'Arriège*, sunt plurimi (vulgo, ut aiunt, 58) fontes, quae quum singulae nomen suum habeant, distinguuntur tamen in tres classes, quarum primae appellantur *du Teix*; secundae, *de l'Hospital*; tertiae, *du Cou-*

in Tarbellis Aquitanica gente. et in Pyrenaeis montibus, tenui intervallo discernente. Alibi tepidae egelidaeque auxilia morborum profitentes, et e cunctis animalium hominum tantum causa erumpentes. Augent numerum Deorum nominibus variis, urbesque condunt, sicut Puteolos in Campania, Statyellas in Liguria. Sextias in Narbonensi provincia. Nusquam tamen largius quam in Baiano sinu non pluribus auxiliandi generibus, aliae sulphuris, aliae aluminis,

loubret. Quae mnx dicuntur Pyrenaeorum montium aquae multae sunt, namque in praefectura *des Basses-Pyrénées* occurrunt Aquae-Calidae (*Aigues-Caudes*), ubi fontes 5, quibus calor 22°-38°; Aquae-Bonae (*Aigues-Bonnes*), ubi fontes 3 (cal. 24°-26°); *Bagnères-Adores*, font. 2 (cal. 15°-25°); *Cambo*, ubi fons sulf. et fons ferr. acid. tum in praefectura *des Hautes-Pyrénées*, *Bagnères*, fontes 10 (cal. 29°-47°); *Barèges*, fontes 3 (cal. 25°-36°); *Saint-Sauveur*, font. 4 (cal. 28°); *Canteret*, fontes 10 (cal. 24°-41°); *Labassère*, *Cap Vèra*, *Cadéac*, *Sainte-Marie*, etc. Ajas.

Aquitanica gente. Vide Aristot. Problem. 13, cap. 1; Vitruvium, lib. VIII, cap. 3. Dal.

Alibi tepidae egelidaeque auxilia morborum conferentes. Voss. ut Pintiani: *aliae tepidae egelidaeque auxilia morborum profitentes*. Quod habet suam Venerem. Gros.

Auxilia morborum conferentes. Lego, *auxilia morborum profitentes*, ex antiquo codice. Pint.

Profitentes. Prae se ferentes. H.

Hominum tantum causa erumpentes. Iterum libet exclamare cum nostro Bolaeo, Satir. VIII: *Bois, prés, champs, animaux, tout est pour son usage*. Quanquam h. l. non diffitear cani, equo, bovi et caeteris animantium cicurum summopere aquas medicatas displicere. Aj.

Augent numerum Deorum. Sunt enim Dii marini, Neptunus, Nereus, Oceanus. Sunt Nymphae, Napææ, Nereides, Naiades, aliaque nomina, de quibus Gyrald. Synt. 5. Hard.

Puteolos in Campania. De eo oppido egimus in Geographicis III, cap. 9. Nomen id habet sive a puteorum, quibus is ager abundat, frequentia; sive, ut nonnullorum opinio est, a putore aquarum et aeris, sulphureo semper vapore gravis. Librum singularem de Balneis Puteolorum et Baiarum edidit Scipio Mazella, Neapolitanus. Baiana balnea laudat Cassiodor. eleganter, lib. VI, cap. 6. H.

Statyellas. De aquis Statyellorum, lib. III, cap. 7. De aquis Sextiis eodem libro, cap. 5. Hard.

Aliae sulphuris, aliae aluminis. *Quum aqua in imo transit per alumen, aut bitumen, aut sulphur*, ut fuse Vitruvius explicat, l. VIII, cap. 3, pag. 157. Hard. — *Aliae sulphuris, aliae aluminis*, etc. Aliquid iam de mineralium aquarum categoriis Seneca, in Nat. Quaest. III, cap. 2, ubi *medicatae, ex quibus sulphuratas dicimus, ferratas, aluminosas*. Nunc nos dili-

aliae salis, aliae nitri, aliae bituminis, nonnullae etiam acida salsave mixtura. Vapore quoque ipso aliquae prosunt. Tantaque eis est vis, ut balineas calefaciant, ac frigidam etiam in soliis fervere cogant, quae in Baiano Posidianae vocantur, nomine accepto a Claudii Caesaris liberto. Obsonia quoque percoquunt. Vaporant et in mari ipso, quae Licinii Crassi fuere: mediosque inter fluctus exsistit aliquid valetudini salutare.

III. Iam generatim nervis prosunt pedibusve, aut coxendicibus, aliae luxatis, fractisve. Inaniunt alvos.

gentius scrutati et persecuti, hinc in thermales et frigidas dividimus, inde in sulphuratas, acidulas, ferratas, salinas, unde hoc aquarum syntagma:

I. *Aquae Min. Sulphuratae.*

Sulphuratae calidae.

α. Sulphuratae et calidae, e quibus exit *gaz* hydrogenes sulphuratum, non praecipiti sulphure, dum acidis uteris.

β. Sulphuratae et calidae, a quibus *gas* hydrog. sulphur. sed praecipiti sulphure.

Sulphuratae frigidae.

γ. Sulphuratae frigidae, e quibus *gaz* hydrogen. sulphur. praecipiti sulphure.

δ. Sulfuratae frigidae, e quibus *gas* hydrog. sulfur. non praecipiti sulphure.

II. *Aquae Min. Acidulae.*

Aquae min. acidulae thermales.

Aquae min. acidulae frigidae.

III. *Aquae Min. Acidulae ferratae.*

Aquae min. ferratae acidulae thermales.

Aquae min. ferratae acidulae frigidae.

IV. *Aquae Min. Salinae.* As.

Quae in Baiano Posidianae vocantur. Voss. *quae in bale Possidianae vocantur, nomine accepto a Claudii Caesaris liberto.* Passim in optimo libro *ne* significat *nunc*: ex eo τὸ *in* factum. Solebant autem quisque, qui praedium illic haberet, *Baias suas* dicere. Vnde et Ciceronis lib. IX ad Div. 12: *Gratulor Baiis nostris, siquidem, ut scribis, salubres repente factae sunt.* Nec aliter Plinius, lib. II, ep. 15: *Quomodo te veteres Marsi tui? quomodo emptio nova?* Sed et sic Sext. Pompeius apud Velleium, l. II: *In Carinis suis se coenam dare*: quod eius paternae aedes pars essent Carinarum in Vrbe, at in praetoria navi pasceret. Gron. — *Quae*, etc. Sic Reg. 4, aliique optime. H.

Posidianae. A liberto Claudii, quem Posiden spadonem vocat Suet. in Claud. cap. XXVIII. Hard.

Licinii. Marci Crassi, Romanorum ditissimi, qui periit in Parthis. H.

III. *Inaniunt alvos.* Bene. Plurimae aquae utilissimae sunt ad haec eluenda quae alvum impediunt, ad haec tollenda quae abdominalium viscerum tubos obstruunt; tum ad coquendum velocius cibum, accelerandas urinas, expellendos matricis humo-

Sanant vulnera. Capiti auribusque privatim medentur : oculis vero Ciceronianae. Digna memoratu villa est ab Averno lacu Puteolos tendentibus imposita litori, celebrata porticu ac nemore, quam vocabat Cicero Academiam, ab exemplo Athenarum (ibi compositis voluminibus eiusdem nominis), in qua et monumenta sibi instauraverat, ceu vero non in toto terrarum orbe fecisset. Huius in parte prima, exiguo post obitum ipsius, Antistio Vetere possidente, eruperunt fontes calidi, perquam salubres oculis,

res, solvendam amenorrhoeam, etc. etc. Praecipue censentur hac laude Thermae Helvetiae, hodie *Baden*; etc. Apud gallicum oppidulum *Barèges* fontes decem sanant vulnera. Vid. infra cap. 6, not. 1. Aj.

Vulnera.... medentur. Nil hac vulnerum sanatione mirabilius quam praestant aquae Baregianae, de quibus sermo nobis fuit supra. Quocirca apud militares viros fama iis praecipua est. Nec illaudatas Bonnenses (*Bonne, département des Basses-Pyrénées*), quae ob sanatos Ioannis Albretis milites post celeb. proelium ad Paviam nominatae sunt *eaux d'Arquebusade*. Aj.

Ciceronianae. De hoc M. Tullii Ciceronis fonte Isidorus Origg. lib. XIII, cap. 13: *In Italia fons Cicer* (lege *Ciceronianus*) *oculorum vulnera curat.* Villam in qua eae erant, Puteolanum suum Cicero vocitabat: alteram, ad Lucrinum, in collibus sitam, Cumanum suum. Hard.

Cicero. De Finibus, lib. V, cap. 1: *Constituimus inter nos, ut ambulationem postmeridianam conficeremus in Academia, maxime quod is locus ab omni turba id temporis vacuus esset.... Quum autem venissemus in Academiae non sine causa nobilitata spatia; solitudo erat ea, quam volueramus.* Ciceronem imitatus est Hadrianus Imp. teste Spartiano, qui *Tiburtinam villam mire exaedificavit; ita ut in ea provinciarum et locorum celeberrima nomina inscriberet, velut Lyceum, Academiam, Prytaneum.* Hard.

Athenarum. Fuisse gymnasii nomen Athenis Academiam, addidit Cicero Acad. Quaest. I, n. 17, quod nec Horatius, lib. II, ep. 2, nec Plinius, nec Tullii libertus Laurea Tullius hoc loco dixere. Graecis Ἀκαδήμεια at Ἑκαδήμεια. Vide Stephanum verbo Ἀκαδήμεια. Hinc soloecizare Claudianum in octavo panegyrico intelligas, recentioresque omnes, qui penultimam huius vocis syllabam *Academia corripiunt.* Hard.

Voluminibus. Academicarum quaestionum. Hard.

Monumenta. Reg. 1, 2, Colb. Chiff. In editis *monumentum.* Hard.

Antistio. Gessit consulatum C. Antistius Vetus, cum D. Laelio Balbo, sub Augusto, Vrbis anno 758. Exstat eius perhonorifica mentio in epistolis Ciceronis ad Brutum. Hard.

celebrati carmine Laureae Tullii, qui fuit a libertis eius, ut protinus noscatur etiam ministeriorum haustus ex illa maiestate ingenii. Ponam enim ipsum carmen, dignum ubique, et non ibi tantum legi:

Quod tua, romanae vindex clarissime linguae,
Silva loco melius surgere iussa viret:
Atque Academiae celebratam nomine villam

Laureae. Alterum eius epigramma exstat graece scriptum in Sappho, Antholog. lib. III, c. 25, ep. 64. H.

Vt protinus noscatur etiam ministerium eius ex illa maiestate. Scribe, *Quin protinus noscatur etiam ministeriorum eius haustus ex illa maiestate*, ex eodem. Nonnulli *ministrorum* legunt, non *ministeriorum*: sed potest sustineri *ministeriorum*: ut quemadmodum *famulitium* pro famulis, et *servitia* pro servis poni solet, sic *ministeriorum* pro ministrorum hic positum sit: ut lib. VII, cap. 52: *Interim eum qui videbatur exstinctus plaudendo concivisse ministeria*, hoc est mioistros. Pint. — *Vt protinus noscatur etiam ministerium eius ex illa maiestate* Vossian. *ministeriorum haustis ex illa maiestate ingenii*: *ponam enim*, ut fere et Chiffl. Ex quo quid tentarint, apparet in marginibus. Pintian. *quin protinus noscatur etiam ministeriorum eius haustus ex illa maiestate.* Mihi scribend. videbatur: *ut protinus noscatur etiam* (ipse scilicet Cicero) *ministeriorum haustis ex illa maiestate ingeniis.* Tale est Iustini, lib. VI, cap. 15: *ut Alexandrum posses etiam in moriente matre agnoscere.* *Ministeriorum* et Acad. Gudianusque et duo Voss. Gron. — *Vt protinus*, etc. Vt statim appareat, quantum vel ipsi ministri ac famuli hauserint, ex tantae maiestatis ingenio, *nempe ex Tullio.* *Ministerium* pro ipsis ministris dici, ut servitia pro servis tralatitium est. Paulus: *Vrbica ministeria dicimus, etiam quae extra urbem nobis ministrare consueverunt.* Haec totidem plane syllabis apicibusque litterarum scriptura codicis Reg. 2, et illius quem Pintianus vidit: propemodum etiam et Chiffletian. quae vel ipsa interpretatione facili et expedita sese legentibus approbat. In libris hactenus editis omnino mendose legitur, *Vt protinus noscatur etiam ministerium eius ex illa maiestate*, voce *ingenii* extrita, vitiatisque ceteris. Hard.

Quo tua, Romanae, etc. Scribendum *quod*, non *quo*, ex eodem, sic etiam deposcente sensu. Pint.

Academiae. Hic mirabere forsan de quantitate aut versus structura, et petes non semel quo unquam pacto hexameter vel steterit, vel visus sit stare, quum putent multi Academiam, quasi graece Ἀκαδημίαν, et tertia longa censeri, et quarta brevissima. Nec id errorem dispulit, quod in Laureae patrono ac magistro suo legissent *Atque Academiae umbriferae*, nam, aiunt h. loc. *ae* non eliditur, et propterea corripi potest, ut in his Virg. *An qui amant*, Ecl. viii, fin. *ut littus Hyla, Hyla, omne sonaret*, Ecl. vi, 44; *Et longum, formose, vale, vale, inquit, Iola*, Ecl. iii). Sed quis usus in tali casu Graecis fuerit, nihil hoc loco refert, et

Nunc reparat cultu sub potiore Vetus:
Hic etiam apparent lymphae non ante repertae,
Languida quae infuso lumina rore levant.
Nimirum locus ipse sui Ciceronis honori
Hoc dedit, hac fontes quum patefecit ope.
Vt, quoniam totum legitur sine fine per orbem,
Sint plures, oculis quae medeantur, aquae.

IV. In eadem Campaniae regione Sinuessanae aquae sterilitatem feminarum, et virorum insaniam abolere produntur.

V. In Aenaria insula, calculosis mederi. Et quae vocatur Acidula, ab Teano Sidicino quatuor millibus passuum: haec frigida. Item in Stabiano, quae dimidia vocatur: et in Venafrano, ex fonte Acidulo. Idem contingit in Velino lacu potantibus. Item in Syriae fonte iuxta Taurum montem, auctor est M. Varro: et in Phrygiae Gallo flumine Callimachus:

constat longam syllabam esse *mi*, *ae* vero elidi. Nil igitur vitii huic versiculo. Et aliunde fateodum elegantia et ingeoii oon parum in tota epigraphe. Aj.

IV. *In eadem Campaniae regione.* Isidor. Origg. XIII, cap. 13, haec totidem fere verbis. Tacitus Ann. XII, 66: *In tanta mole curarum Claudius valetudine adversa corripitur, refovendisque viribus mollitie caeli et salubritate aquarum, Sinuessam pergit.* Fuere aquae illae in Sinuessano littore, ubi turris quam vocant *Torre de' Bagni*; iuxta aedem, cui nomen est *S. Maria a Caudara.* Vid. Camill. Felice, Pellegrin. *Campania Felice*, pag. 135. Hinc Silio Ital. VIII, 527, *Sinuessa tepens.* Hard.

V. *Et quae vocatur Acidula.* Vitruv. lib. VIII, cap. 3, pag. 163: *Item sunt nonnullae acidae venae fontium, uti Campana Teano.... aliisque locis pluribus, quae hanc habent virtutem, uti calculos in vesicis, qui nascuntur in corporibus hominum, potionibus discutiant.* Deiode causas huius efficieotiae pluribus investigat. De Teani situ diximus in Geographicis, lib. III, c. 9. Exstant etiamnum aquae illae, et longe lateque expetuotur, ad calculi dolores, in agro Calvensi, iuxta castellum vulgo *Francolici* dictum; Holsten. pag. 256. Hard.

Gallo. Nulla huius fluminis mentio est apud Callimachum, qui nunc exstat. Hard. — Nec mirandum: nam de Gallo flumioe debuit Callimachus narrare io hymno ad Cybelem, qui non exstat. Sexcenta de dea, de deae vi, poteotia, mysteriis apud faoaticos celebrata: quae Alexandrioae poëseos mystas delectabant non parum. Ajas.

sed ibi in potando necessarius modus, ne lymphatos agat: quod in Aethiopia accidere his, qui e fonte rubro biberint, Ctesias scribit.

VI. Iuxta Romam Albulae aquae vulneribus medentur: egelidae hae: sed Cutiliae in Sabinis gelidissimae, suctu quodam corpora invadunt, ut prope morsus videri possit, aptissimae stomacho, nervis, universo corpori.

VII. Thespiarum fons conceptus mulieribus re-

Qui e fonte rubro. Senec. Natt. Quaest. lib. III, c. 3; Isidor. Origg. lib. XIII, cap. 13. Ovid. Metam. XV, 319: *Cui non audita est obscenae Salmacis unda? Aethiopesque lacus? quos si quis faucibus hausit, Aut furit, aut mirum patitur gravitate soporem.* E Graecis, Antigonus ex Ctesia, Histor. Mirab. 165. Sotion in Excerptis, pag. 140; ex eodem: Κτησίας δὲ ἐν Αἰθιοπίᾳ κρήνην ἱστορεῖ τῷ χρώματι κινναβάρει παραπλησίαν· τοὺς δὲ πίνοντας ἀπ' αὐτῆς, παραλλάττειν τὴν διάνοιαν ὥστε καὶ τὰ κρυφίως πεπραγμένα ὁμολογεῖν. *Ctesias in Aethiopia fontem esse narrat, cuius aqua cinnabaris colorem refert: bibentes vero ex eo mente alienati, ea quae clam perpetrarunt, eloquuntur.* Hard.

VI. *Iuxta Romam.* Harum meminit Strabo, Geogr. lib. V, pag. 238: Ἐν δὲ τῷ πεδίῳ τούτῳ ὁ Ἀνίων διέξεισι, καὶ τὰ Ἄλβουλα καλούμενα ῥεῖ ὕδατα ψυχρὰ ἐκ πολλῶν πηγῶν, πρὸς ποικίλας νόσους, etc. Hodie *Bagni di Tivoli*, salutares apud urbem Tiburtinam aquae, quas Anio amnis excipit. Martialis, lib. I, epigr. 13: *Itur ad Herculei gelidas qua Tiburis arces, Canaque sulphureis Albula fumat aquis.* A sulphureis terrae venis lacteum colorem trahunt: inde nomen Vitruv. VIII, cap. 3, pag. 157: *In Tiburtina via flumen* (lege *fluens*) *Albula.* Vide et Galen. de fac. simpl. Med. I, cap. 7. Via Appia in Ecclesia S. Benedicti reperta inscriptio, quam Reinesius affert pag. 240: AD. AQVAS. ALBVLAS Et pag. 193: AQVIS. ALBVLIS. SANCTISSIMIS. etc. Hard.

Sed Cutiliae in Sabinis. De Cutiliis aquis ad stomachicos salubribus, vide Cael. Aurel. lib. III, cap. 4 sq. in fine. Cels. lib. IV, cap. 5, in dissolutione stomachi, *consistere in frigidis medicatisque fontibus, quales Cutiliarum Subcutiliarumque sunt, salutare esse* prodit. Nos de iis egimus lib. III, cap. 17. Hard. — *Cutiliae.* Cotiscoliae, Straboni. Hae salsae et aluminosae sunt. Dalec.

Suctu quodam corpora invadunt. Exsugere corpora, et propemodum videntur mordere. (Cf. not. 2.) H.

VII. *Thespiarum fons.* Vrbis Boeotiae ad Heliconem sitae. Athen. lib. II, citat haec ex Theophrasti libro de aquis. Dal. — *Thespiarum.* Hoc habet ex Theophr. Hist. lib. IX, c. 20, et Athen. lib. II, pag. 41: Ἐνιαχοῦ ὕδωρ γίνεται παιδογόνιον ὡς ἐν Θεσπιαῖς· ἐν Πύῤῥᾳ δὲ ἄγονον. De Thespiis diximus lib. IV, c. 12. Hard.

praesentat: item in Arcadia flumen Elatum. Custodit autem fetum Linus fons in eadem Arcadia, abortusque fieri non patitur. E diverso in Pyrrhaea flumen, quod Aphrodisium vocatur, steriles facit.

VIII. Lacus Alphion vitiligines tollit. Varro auctor est, Titium quemdam praetura functum, marmorei signi faciem habuisse propter id vitium. Cydnus Ci-

Flumen. In MSS. omnes. Ελαφόν Pausanias vocat in Arcadicis. Hard.

Custodit autem partum Linus fons. Flatum, non *partum*, in vetusto codice. Forte scribendum *foetum*. Pint.

Linus. Reg. 2, *Levius fons.* Isidor. Origg. lib. XIII, cap. 31, *Lechnus.* Hard.

In Pyrrhaea flumen. Fuit Pyrrha circa Maeotin absorpta Ponto: fuit et Locrorum, Delphis, et Amphryso vicina, de qua hunc locum una cum Hermolao intelligendum puto. Fuit et Magnesiae, Euboeae, Lyciae, Cariae: de quibus vide suis locis. Alii legunt ex Strabone, lib. IX: *E diverso ad Pyrasum, flumen, quod Amphrysus vocatur*, etc. Fuit autem Pyrasus oppidum vicinum Thebis Phthioticis. Apud Athenaeum, lib. II, legitur *Pyrrha*: apud Theophrastum, Hist. lib. IX, cap. 20, et de Caus. lib. II, cap. 8, *Pyra*. Straboni *Pyrrha* oppidum est Prygiae et Lesbi. Dal. — *In Pyrrhaea.* Sic Reg. 1. In Reg. 2, in *Pyrrha*, ut Athenaeus. Theophrast. de Caus. lib. II, cap. 8, p. 242, περὶ τὴν Πυραίαν. Πυῤῥαία Stephano, μοῖρα Θεσσαλίας, pars est Thessaliae. Hard.

VIII. *Lacus Alphion vitiligines tollit.* Straboni l. VIII, Aniger, Alphaeus dictus est, quia vitiligines sanat. Is autem e fonte Nympharum Anigriadum aquas receptas in solum palustre, et vaporoso halitu caliginosum stagnans effundit, atque adeo proximum littus arenosum, profundum efficit, piscesque insuaves, et cibo ingratos. Vide locum. Pro palude, aut stagno, *lacum* Plinius dixit. Dalec. — *Lacus Alphion vitiligines tollit.* Ab hoc enim effectu etiam nomen invenit. Vitiligo enim ἀλφὴ Graecis dicitur. Gelen. l. V; Tzetzes in Lycophr. Cassiod. pag. 164; Reines. Varr. Lect. lib. I, cap. 28, pag. 118. — *Lacus.* Sic Reg. 1, aliique. Neque is modo lacus, sed et Alpheus amnis ab hoc effectu sortitus id nomen videtur, teste Strabone, lib. VIII, pag. 347. Vitiligo enim Graecis ἀλφὸς dicitur. Αλφοὺς δὲ καὶ λευκὰς, inquit ille de Anigro amne, sive Minyio, καὶ λειχῆνας ἰᾶται τὸ ἐντεῦθεν λοῦτρον· φασὶ δὲ καὶ τὸν Αλφειὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἀλφῶν θεραπείας οὕτω παρωνομάσθαι. Lavacrum Alphei amnis, seu fontes a Plinio intelligi, simile veri est. Hard.

Titium. Eumne, quem inter proscriptos a Triumviris declarat Dio, l. XLVIII, p. 375? Hard.

Cydnus Ciliciae amnis podagricis medetur. Sic Althaenus fluvius vulneribus et pecorum et hominum Rhodiginus, lib. XXVII, cap. 14. Dal. — Vide Pollio de Architectura, lib. VIII, cap. 3; Tzetzes et Reines. supra locis laudatis. — *Cydnus.* Egimus de

liciae amnis podagricis medetur, sicut apparet in epistola Cassii Parmensis ad M. Antonium. Contra, aquarum culpa in Troezene omnium pedes vitia sentiunt. Tungri civitas Galliae fontem habet insignem, plurimis bullis stellantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. Purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculorumque vitia. Eadem aqua igne admoto turbida fit, ac postremo rubescit. Leucogaei fontes inter Puteolos et Neapolim oculis et vulneribus medentur. Cicero in admirandis posuit, Reatinis tantum paludibus ungulas iumentorum indurari.

IX. Eudicus in Hestiaeotide fontes duos tradit esse: Ceronem, ex quo bibentes oves nigras fieri: Nelea, ex quo albas, ex utroque autem varias. Theo-

eo lib. V, c. 22: Vitruvius, lib. VIII, cap. 3, pag. 159: *Troezeni omnino aliud genus aquae non reperitur, nisi quod Cibdeli habent: itaque in ea civitate, aut omnes, aut maxima parte sunt pedibus vitiosi. Ciliciae vero civitate Tarso flumen est nomine Cydnos, in quo podagrici crura macerantes levantur dolore.* Hard.

Troezene. Achaiae oppido, ubi nulla alia aqua reperitur, quam metallica, praeter eam quam Cibdeli habeot. Vitr.

Tungri. Quid civitatis nomine intelligi oporteat, alibi diximus: quod nempe nos vulgo communitatem appellamus. Agit hoc loco de Spadanis aquis, salubritate celebratis, *les eaux de Spa.* Hard.

Fontem habet insignem. Eum fontem hodie vocant *le bain de Spach.* Dalec.

Leucogaei. Ad Pausilypum montem, qui nunc quoque *Posilipo.* Hard.

Cicero. Fortassis Varro, qui admiranda scripsit, τὰ θαυμαστά. Chiffl. — *Cicero.* Ita MSS. omnes. Sequutus est Tullium Origg. lib. XIII, cap. 13. Hard.

Reatinis tantum paludibus. Nihil mirum, quoniam in eius paludis exitu saxum crescit, l. II, c. 103. Dal.

IX. *Eudicus.* Aristoteles de duobus fluminibus id tradit lib. περὶ θαυμ. ἀκουσμ. Dalec.

Hestiaeotide. Εστιαιῶτις pars est Thessaliae, quondam Doris nuncupata. Vnde alteram appellationem sortita sit, disce ex Strabone, l. IX, pag. 437. Isidorus Origg. lib. XIII, cap. 13, hoc ipsum referens, pro Hestiaeotide Thessaliam dixit. H.

Melan. Lib. II, cap. 103: *Melas fluvius est Boeotiae, cuius potu oves nigrae fiunt, ut Cephisi albae.* Dal. — *Nelea.* Prius legebatur in libris omnibus editis, *Melan, ex quo albas.* Quis vero inducat animum, ut exi-

phrastus in Thuriis Crathim candorem facere, Sybarim nigritiam bobus ac pecori.

X. Quin et homines sentire differentiam eam. Nam qui e Sybari bibant, nigriores esse, durioresque, et crispo capillo: qui ex Crathi, candidos molliores-que, ac porrecta coma. Item in Macedonia qui velint sibi candida nasci, ad Aliacmonem ducere: qui

stimet, inditum amni Melan, quod nigrum sonat, nomen fuisse, quod albas oves efficiat? In Reg. 1, *melle*. In R. 2, *mellcam*. Nos ex Antigono Caryatio, LXXXIV, *Nelea*. Κέρων enim apud illum et Νηλεύς vocantur: etsi is memoriae lapsu, non oves, sed mulieres ipsas eo potu nigrescere prodidit. De Ceronis aquis, qui pullum sive nigrum colorem afferant, Seneca Natt. Qu. lib. III, cap. 25, p. 873: *In Macedonia... est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt ... At si illis lana opus fuerit pulla, paratus gratuitus infector est; ad Ceronem eumdem gregem appellunt.* Sed pro Cerone, quem primus in eum Senecae textum Muretus invexit, *Peneum* prius lectum esse, iam antea monuimus, lib. II, cap. 106. Nelea, de quo nunc agitur, eumdem esse Dalec. putavit, cum Melane Boeotiae amne, cuius potu nigras oves fieri Plinius affirmavit, lib. II, cap. 106. Falso. H.

In Thuriis. Scholiastae Callimachi Crathis fluvius est Arcadiae: Herodoto, Achaeorum, a quo nomen habet Italicus: Pausaniae, Brutiorum: Lucaniae, Vitruvio. Scholiastes Theocriti Idyllio v, ex Nymphodoro et Theophrast. ait, Κράθιδος ὕδωρ ξανθίζειν. Euripides in Troadibus, ὁ ξανθὰν χαίταν πυρσεύων Κρᾶθις· non, ut perperam legitur, Κράνθις. Strabo, lib. VI, et ξανθοτριχεῖς et λευκοτριχεῖς ἀνθρώπους λουομένους ait, ποιεῖν, καὶ ἄλλα πολλὰ πάθη ἰᾶσθαι. Mital. — Vibio Sequestro, auream comam facit. Dalec.

Crathim. Pecori sane, et bubus, esto. At capillis hominum flavum colorem inducit, teste Antigono, Hist. Mirabil. Auscult. cum Scholiaste Theocrit. Idyll. v, qui Theophrastum ipsum laudat auctorem, et Nymphodorum: Κράθιδος τὸ ὕδωρ ξανθίζει. Unde *Crathis* fluvius Vibio Sequestro, pag. 33, *confinis Sybari, capillos facit aurei coloris.* Ovidius item Metam. XV, v. 315: *Crathis, et huic Sybaris nostris conterminus arvis, Electro similes faciunt auroque capillos.* Hard.

X. *Nam qui Sybarin bibant.* Lege, *nam qui e Sybari bibant*, ex antiquo exemplari, ut quod paulo post sequitur: *Qui e Crathide, candidos*: lego, *qui e Crathi candidos*, ex eodem. Pint.

Qui ex Crathi. Strab. lib. VI, pag. 263; lib. V animad. sup. tit. a. H.

Item in Macedonia. Vide Senecam Quaest. Natur. lib. III, c. 25. Dal.

Qui velint sibi candida nasci. Pecora scilicet. Seneca Natt. Qu. l. III, cap. 25, pag. 872: *In Macedonia quoque*, ut ait Theophrastus, *est flumen, ad quod qui facere albas oves volunt, adducunt: quod ut diutius po-*

nigra aut fusca, ad Axium. Idem omnia fusca quibusdam in locis tradit nasci, et fruges quoque, sicut in Messapiis. At in Lusis Arcadiae quodam fonte mures terrestres vivere et conversari. Erythris Aleos amnis pilus gignit in corporibus.

XI. In Beotia ad Trophonium Deum iuxta flumen Orchomenon duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem affert, inde nominibus inventis.

XII. In Cilicia apud oppidum Cescum rivus fluit

tavere, non aliter quam infectae mutantur. Hard.

At in Lusis. Nomen ei loco τὰ Λουσὰ. Narrat eadem Antigon. Caryst. Histor. Mirab. 152. Vtique ex auctore libri de Mirab. Auscult. vel ex Aristot. a quo et Sotion in Excerpt. pag. 139: Ἐν Λουσοῖς τῆς Ἀρκαδίας φησὶν Ἀριστοτέλης κρήνην τινὰ εἶναι, ἐν ᾗ μῦς χερσαίους γίνεσθαι καὶ τούτους κολυμβᾶν ἐν ἐκείνῃ τὴν δίαιταν ποιουμένους. *Lusis Arcadiae fontem esse Aristoteles affirmat, in quo mures terrestres sint, in eodemque natent, et vitam degant.* Apud auctorem lib. de Mir. Ausc. Ἐν Κολούσσοις δὲ τῆς Ἀρκαδίας, etc. mendose. Hard. — *Lusis.* Ea unice lectio est probanda, quanquam variante (vid. not. init.) apud diversos scriptura: nam haec vox manavit a λούω, quae aptissima nominis originatio ut fons signetur: ac principio forte Λοῦσις, vel Λούσεις fuit. Al.

Mures terrestres vivere et conversari. Aptior lectio, *vivere et conservari.* Pint.

Erythris. Aleon fluvius, lib. V, c. 31. Hard.

XI. *In Boeotia.* Refert hoc pariter Isidorus, Origg. lib. XIII, cap. 13. De Orchomeno lacu diximus lib. XVI, cap. 66. Hard.

Ad Trophonium. Ad Trophonii fanum, iuxta Lebadiam: de quo multa Mythologi. Hard.

Iuxta flumen Orchomenon. In nostro apographo, *iusta flumen Ericnum*, scribendum puto, *iuxta flumen Eryneon*, qui Locridis quidem est fluvius, sed in Cephisum Boeotiae fluvium exonerat, auctore Strab. lib. IX. Sequitur continuo: *Duo sunt fontes, quorum alter memoriam, alter oblivionem affert, inde nominibus inventis.* In eodem, *E duobus fontibus alter memoriam: alter oblivionem affert: inde nominibus inventis.* Pint.

Inde, etc. Alteri Μνημοσύνης, hoc est, memoriae: alteri Λήθης, hoc est, oblivionis, appellatione data. Vide Pausan. in Boeot. H.

XII. *In Cilicia apud opp. Crescum rivus fluit Nus*, etc. Vnde proverbium Κρέσκον οἰκεῖς. Quanquam autem paroemiographi in hebetes ac stupidos id dici solitum affirment, εἰρωνικῶν tamen procul dubio accipiendum est, quemadmodum illud *Sapientum octavus*, aut ἄνθρωπος Θαλῆς. Gelen. — *In Cilicia*, etc. Id primum nota non Κρέσκον, sed Κέσκον legendum, dempto τῷ ρ. Ad paroemiam supra laudatam, Zenobius, Cent. 4, Prov. 51, Κέσκον οἰκεῖς. Πόλις Παμφυλίας ἀνοήτων. Ὅθεν

Nus, ex quo bibentium subtiliores sensus fieri M. Varro tradit. At in Cea insula fontem esse, quo hebetes fiant: Zamae in Africa, quo canorae voces. XIII. Vinum in taedium venire his qui ex Clitorio

καὶ παροιμία γέγονε· Πόλις Κέσκος νοῦν οὐκ ἔχουσα, ἐπὶ τῶν νοῦν μὴ ἐχόντων. Vide Hesychium et Suidam. Al.

Nus. Νοῦς, quae vox Graecis mentem, sensum, intelligentiam, ingenium, astutiamque significat, facto scilicet ex re nomine. Hard.

At in Cea insula. Refragantibus licet exemplaribus omnibus, sive editis, sive manu exaratis, *Chio insula* pro *Cea insula* scribi oportere Dalecampius autumat, Vitruvii admonitu, e quo Plinius hoc accepisse visus ei est: ille enim lib. VIII, cap. 3, pag. 186: *Item*, inquit, *est in insula Chio fons, ex quo qui imprudenter biberint, fiunt insipientes: et ibi est epigramma insculptum ea sententia*, etc. Addere et Isidorum potuit, similiter scribentem Origg. lib. XIII, cap. 13. Sed utriusque mendosum codicem, non ea Plinianorum modo exemplarium consensu, sed ea Sotione, vel Aristone potius, haud temerè coniicimus. Sic enim Sotion in Excerptis, pag. 141: Ἀρίστων δὲ ὁ Περιπατητικὸς φιλόσοφος, ἐν τῇ Κεᾳ (haud dubie pro Κέῳ) πηγὴν φησιν ὕδατος εἶναι, ἀφ' ἧς τοὺς πίνοντας ἀναισθήτους γίνεσθαι ταῖς ψυχαῖς, εἶναι δὲ καὶ ἐπὶ ταύτης ἐπίγραμμα τοιόνδε, etc. Hard.

Zamae in Africa. Et a Vitruvio id treditum, lib. VIII, cap. 4, p. 166. Causam eius rei Agricola putat esse quod ese equae infectas sint sandaraca, quae vocem purgat: lib. II de natura eorum, quae effluunt e terra,

pag. 113. De Zamae situ diximus lib. V, cap. 4. Hard.

XIII. *Vinum taedio venire his qui ex Clitorio lacu biberint.* Lego, *Vinum in taedium venit his qui*, etc. ex vetusto codice. Pint. — *Vinum.* Vitruvius, lib. VIII, cap. 3, pag. 164: *In Arcadia vero civitas est non ignota Clitori, in cuius agris est spelunca profluens aquae, quam qui biberint, fiunt abstemii.* Plinium Isidorus sequitur Origg. lib. XIII, cap. 13. Non lacum, sed fontem Clitorium vocant Athen. lib. II, pag. 43. Sotion in Excerpt. pag. 193: Παρὰ Κλειτορίοις Ἰσίγονός φησιν εἶναι κρήνην, ἧς ὅταν τις τοῦ ὕδατος πίῃ, τοῦ οἴνου τὴν ὀσμὴν οὐ φέρει. *Isigonus fontem esse in Clitoriis scribit, cuius aquam si quis biberit, vini odorem ferre non possit.* Ovid. Metam. lib. XV, vs. 322. Et Vibius Sequester, pag. 339. Reg. 2, *in taedium*; Reg. 1, *taedio*, et mox, *ait Eudoxus*. In libris hactenus vulgatis, *qui ex Clitorio lacu biberint. At Eudoxus et Theopompus*, etc. Nos Eudoxum a Theopompo seiunximus; sic enim iucundius suus cuique miraculo auctor assignatur. Et vero Clitorii fontis e Stephano testis Eudoxus advocatur, verbo Ἀζανία, eumque rem ita litteris consignasse, prodit lib. VI, Γῆς περιόδου. Ἔστι κρήνη τῆς Ἀζηνίας, ἡ τοὺς γευσαμένους τοῦ ὕδατος ποιεῖ μηδὲ τὴν ὀσμὴν τοῦ οἴνου ἀνέχεσθαι· εἰς ἣν λέγουσι Μελάμποδα, ὅτε τὰς Προιτίδας ἐκάθαιρεν, ἐκβαλεῖν τὰ ἀποκαθάρματα. Est autem Azania pars ipsius Arcadiae, in qua Clitorius, seu fons

lacu biberint, ait Eudoxus: Theopompus, inebriari fontibus iis quos diximus. Mucianus Andri e fonte Liberi Patris, statis diebus septenis eius Dei vinum fluere, si auferatur a conspectu templi, sapore in aquam transeunte.

XIV. Polycritus explere olei vicem iuxta Solos Ciliciae fontem. Theophrastus hoc idem fieri in Aethiopia eiusdem nominis fonte Lycos; in Indiae terris fontem esse, cuius aqua lucernae ardeant. Idem Ec-

seu lacus. Eudoxum transcripsit Ovidius Metamorph. XV, v. 322: *Clitorio quicumque sitim de fonte levarit, Vina fugit, gaudetque meris abstemius undis; Seu vis est in aqua calido contraria vino; Sive quod indigenae memorant, Amithaone natus Proetidas attonitas, postquam per carmen et herbas Eripuit furiis, purgamina mentis in illas Misit aquas, odiumque meri permansit in undis.* Hard. — Vid. nost. Ovid. ed. t. IV, pag. 521. Ed. P.

Ex Clitorio lacu biberint. Quae Ovid. Metamorph. XV, 322 (vid. not. 1), ait purgamina, haec in Anigrum flumen, sive Alphium, ea iacta scribit Pausanias in Eliacis. Aj.

Quos diximus. Lib. II, cap. 106: *Lyncestis aqua, quae vocatur acidula, vini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia, et in agro Caleno.* H.

Mucianus. Dictum id iam superius, II, 106. Hard.

E fonte Liberi Patris. Lib. II, c. 103. Idem et Pausanias in Eliacis. In Naxo fontem vini sapore fluere, adnotatum in lib. VII, c. 5. Dal.

XIV. *Polycritus explere*, etc. Vide de auctore quae diximus in Auctorum Indice. Refert haec quoque Vitruvius, lib. VIII, cap. 3, pag. 159: *Alii, inquit, per pingues terrae venas profluentes, uncti oleo erumpunt: uti Solis, quod oppidum est Ciliciae, flumen nomine Liparis, in quo natantes aut lavantes, ab ipsa aqua unguntur. Similiter Aethiopiae lacus est, qui unctos homines efficit, qui in eo nataverint: et in India, qui sereno caelo emittit olei magnam magnitudinem.* Vide et Isidor. Origg. l. XIII, cap. 13. Plures alios fontes, qui quasi oleo perfusi niteant, ut in eis natantium sive lavantium corpora uncta oleo videantur esse, Caesius recenset de Mineral. I, 6, cap. 11, pag. 95. Hard. — Haec ob naphthica aut bituminosa quae aquis insunt immixtaque plerumque innatant. Nec in his quidquam patet miraculi. Aj.

Ciliciae fontem. Vitruvius flumen esse nomine Liparin tradit. Dal.

Theophrastus. Post Herodotum, laudatum a Sotione in Excerpt pag. 110. Hard.

Eiusdem nominis fonte Lycos. Lacum esse tradit Vitruvius. Solinus non longe abesse scribit ab Heliutrapeza. Dalec.

Cuius aqua lucernae ardeant. Reg. 1, *lucernae luceant.* Reg. 2, et Chiffl. *cuius aqua luceat.* Hard.

batanis traditur. Theopompus in Scotussa lacum esse dicit, qui vulneribus medetur.

XV. Iuba in Trogodytis lacum, insanum malefica vi appellatum, ter die fieri amarum salsumque, ac deinde dulcem, totiesque etiam noctu, scatentem albis serpentibus vicenum cubitorum. Idem in Arabia fontem exsilire tanta vi, ut nulla inora pondus impactum respuat.

XVI. Theophrastus Marsyae fontem in Phrygia ad Celaenarum oppidum saxa egerere. Non procul ab eo duo sunt fontes, Claeon et Gelon, ab effectu graecorum nominum dicti. Cyzici fons Cupidinis vocatur, ex quo potantes amorem deponere Mucianus credit.

Theopompus: Sotion in Excerptis, pag. 139: Περὶ Σκότουσαν τῆς Θετταλίας, κρηνίδιόν ἐστι μικρὸν, ὃ τὰ ἕλκη πάντα θεραπεύει καὶ τῶν ἀλόγων ζώων, etc. *Iuxta Scotusam Thessaliae fons est exiguus, qui omnibus animantium vulneribus medetur.* Glutinandi vim inesse ei addit idem ex Isigono. Quaa totidem verbis habet etiam auctor, lib. de Mirabil. Auscult. Hard.

In Scotussa. Macedoniae. Est et Scotussa in Thessalia. Dal.

XV. *Iuba in Troglodytis lacum, insanum.* In apographo nostro, *Trogodytis*, non *Troglodytis*, vera lectione: sic enim semper Strabo, ut notat auctor innominatus, qui eius selecta seu collectanea excerpsit. Pint. — *Iuba.* Qui et Troglodytae appellati sunt. Isidor. Origg. XIII, 13: *In Troglodytis lacus est: ter in die fit amarus, et deinde toties dulcis.* Hard.

Vt nullum non pondus impactum respuat. « Vt nulla mora pondus impactum respuat » in eodem. Pint.

XVI. *Marsyae*: Isidorus loc. cit. quanquam errore gemino, et Marsidae fontem vocat, et saxa generare, non egerere, prodit. Hard.

Claeon. Ἀπὸ τοῦ κλαίειν καὶ γελᾷν, quod fletum moveant ac risum. Dal. — *Claeon ... ab effectu.* Vide gr. v. in n. praec. Quod fletum ille, iste risum moveat. Hard. — *Claeon et Gelon.* Scribe ἑλληνιστὶ, habebis Κλαίων et Γελῶν, unde iam assequi potes quae fuerit narrandarum fabellarum origo et causa. Ajass.

Cyzici. Isidor. loc. cit. H.

Fons Cupidinis vocatur ... Mucianus credit. Sed ineptias Mucianus non paucas tradidit. Hunc fontem anilibus deliramentis et poëticis annumera, vel his, si libuerit, fontibus quas Epici de Carolo et Caroli aetate narrantes excogitaverunt, dixeruntque in Arduenna silva latere: quorum ille amorem, hic inimicitiam bibentium cordi iniecit, unde, ne plura, amantis Angelicae aontam-

XVII. Cranone est fons calidus citra summum fervorem, qui in vinum additus, triduo calorem potionis custodit in vasis. Sunt et Mattiaci in Germania fontes calidi trans Rhenum, quorum haustus triduo fervet. Circa margines vero pumicem faciunt aquae.

XVIII. Quod si quis fide carere ex his aliqua arbitratur, discat in nulla parte naturae maiora esse miracula: quanquam inter initia operis abunde multa retulimus. Ctesias tradit Siden vocari stagnum in Indis, in quo nihil innatet, omnia mergantur. Caelius apud nos in Averno ait etiam folia subsidere: Varro,

ptor Rinaldus mox puellam deperit sequiturque, illa vero καὶ μισεῖ φιλέοντα, καὶ οὐ φιλέοντα διώκει. Caeterum si quis mythorum causas pervelit scrutari, licet per me credat a quibusdam mixtas ita et temperatas aquas, ut modo aphrodisiacae censerentur (infuso v. g. cantharidino pulvere), modo contrariae Veneri (dum agnum castum, etc. humori adiungunt), tum a pharmacorum talium consarcinatoribus has aquas dictas e fonte hoc, vel illo haustas. Ajass.

XVII. *Cranone*. Sic Athenaei epitomator, lib. II, pag. 42. H.

Sunt et Mattiaci. Mattiacas aquas laudat et Ammianus, lib. XXIX, p. 397. Nunc ibi oppidulum est Visebada, *Wisbad*, in ditione Moguntina, Moguntiam inter et Francofurtum, in Veteravia. Vide Agricolam, lib. de natura eorum quae effluunt ex terra, pag. 102. Hard.

Mattiaci in Germania. Volgo *Baden*. Dalec.

XVIII. *Inter initia operis*. Lib. II, cap. 106. Hard.

Ctesias. Idem habet et Antigonus Carystius, cap. 161, pag. 184. Sotion paulo aliter in Excerpt. p. 138: Κρήνη ἐν Ἰνδοῖς ἣ τοὺς κολυμβῶντας ἐπὶ τὴν γῆν ἐκβάλλει ὡς ἀπ' ὀργάνου, ὡς ἱστορεῖ Κτησίας. *Fons est apud Indos, qui natantes non secus atque instrumento quodam in terram eiaculatur, ut auctor est Ctesias*. Plinium transcripsit ad verbum Isidor. lib. XIII, cap. 13. Hard.

Caelius. Et Sotion in Excerpt. pag. 141: Ἀούερνός ἐστι λίμνη ἐν Ἰταλίᾳ περὶ Κούμας, εἰς ἣν τὰ ἐκ τῆς περικειμένης ὕλης ἐμπίπτοντα φύλλα ἢ κάρφη, ἀφανῆ γίνεται, βυθιζόμενα παραχρῆμα. *Avernus Italiae lacus est circa Cumas, in qua folia atque festucae ex circumiacente silva decidentes, statim submerguntur*. Hard.

Varro. Sequutus videtur fabulas poëtarum: quod et Maronem fecisse Aen. VI, vers. 239, minime mirum: ubi de spelunca lacui proxima: *Quam super haud ullae poterant impune volantes Tendere iter pennis: talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad convexa ferebat: Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum*. Avernus, quasi ἄορνος, ab α privativo, et ὄρνις avis. Ridet hanc fabulam Strabo, l. V, pag. 244. Hard.

aves, quae advolaverint, emori. Contra in Africae lacu Apuscidamo omnia fluitant, nihil mergitur: item in Siciliae fonte Phinthia, ut Apion tradit: et in Medorum lacu puteoque Saturni. Fons Limyrae transire solet in loca vicina, portendens aliquid: mirumque quod cum piscibus transit. Responsa ab his petunt incolae cibo, quem rapiunt annuentes: si vero eventum negent, caudis abigunt. Amnis Olachas in Bithynia Bryazum alluit (hoc et templo et Deo nomen): cuius gurgitem periuri negantur pati, velut flammam urentem. Et in Cantabria fontes Tamarici in

Aves, quae advolaverint, emori. Tale est Lyciae Plutonium descriptum a Strabone lib. XIII. Dal.

Contra. Vt in Asphaltite Iudaeae, de quo diximus lib. X, cap. 15; legit hunc locum aliter Isid. Origg. lib. XIII, cap. 13: *Contra in Alce lacu per Porcidamum omnia fluitant, nihil mergitur.* Nostri codices manuscripti editis suffragantur. Hard.

Et in Africae lacu, etc. Vt et in Asphaltite, lib. II, cap. 103. Dal. — *In Africae lacu Apuscidamo*, etc. Celeberrimum exemplar liquidorum gravitatis est lacus Asphaltites, cuius aquis pondus specific. si Clar. V. Marcet credideris, 1, 2111. Sed neque inde fas concludere omnia in teterrimi lacus superficie natare: hoc vix in plumbo aut argento liquefacto videre est. Ajas.

Item in Siciliae fonte Phinthia. De quo haud dubie Seneca, quanquam tacito nomine, Nat. Quaest. lib. III, cap. 25, pag. 873. *Erat in Sicilia, est adhuc in Syria stagnum, in quo natant lateres, et mergi proiecta non possunt, licet gravia*, etc. Hard.

Quem rapiunt annuentes. Commodior lectio, *quum rapiunt annuentes.* Pint.

Hoc et templo. Credo etiam et amni fuisse: nam Bryazon inter Bithyniae amnes in Geographicis appellatur, lib. V, cap. 43. Hard.

Cuius gurgitem. Sincerissima haec est scriptura Reg. 2 codicis aliorumque, quos corrupere interpolatores pluribus modis: *Cuius gurgite periuri notantur pati*, etc. Barbarus, *necantur.* Sed Voss. *negantur*, id est, traduntur non pati ac sustinere posse lib. XX, cap. 5: *Habentes eam feriri a serpentibus negantur*, et similiter lib. XXII, cap. 21: *Habentes eam a serpentibus feriri negantur.* Sic et codex Pintiani. Hard. et Gron.

Periuri notantur pati. Periuros quoque deprehendi, et certissimis poenis affici ad Paliciorum lacum brevem, profundum, lutidum: ad Acadinum fontem, quosdam Sardiniae, alium Tianae propinquum: aquam Stygem Nonacridis, specum Palaemonis iuxta Corinthum, historiis proditum est. Alexander ab Alexand. lib. V, c. 10. Dalec.

Fontes Tamarici. De horum situ diximus supra, lib. IV, cap. 34. H.

auguriis habentur. Tres sunt, octonis pedibus distantes. In unum alveum coeunt vasto singuli amne. Siccantur duodecim diebus, aliquando vicenis, citra suspicionem ullam aquae, quum sit vicinus illis fons sine intermissione largus. Dirum est, non profluere eos aspicere volentibus: sicut proxime Lartio Licinio legato post praeturam; post septem enim dies occidit. In Iudaea rivus sabbatis omnibus siccatur.

In auguriis habentur. Ita cod. Reg. 2, et is quem Pintianus vidit, oratione magis dilucida, et quae citius finem obtineat, quam quae in editos hactenus libros irrepsit: *In unum alveum coeunt vasto amne. Singulis siccantur duodecies diebus, aliquando vicies.* Hard.

Singulis siccantur duodecies diebus, aliquando vicies. Vetus codex, *singuli siccantur duodenis diebus, aliquando vicenis.* Non tamen displicet impressa lectio. Pint. — *Siccantur duodecim diebus, aliquando vicenis,* etc. Interquiescentium fontium (*font. intermittentes*) iam supra lib II, cap. 106 (pag. 413, etc.) exempla habes. Quibus adde, si libuerit, 1°. Strongylocrenen (*fontaine Ronde*), in via quae ab urbe *Pontarlier* ad *Tovillon* fert (iste ferventis aquae est). 2. *Bullenbarn* in agro Paderbornensi, qui Westphaliae est. 3° Engstlerianas (vide Scheuchzer, Iter Alpin. II, 26, 404), aquas a *Bernensi.* 4° In Anglia, Torbaicum fontem (in com. Devonensi), et Buxtonensem (in Derbeensi). 5° Iterum in Francia Colmarsicum (*de Colmars*), qui octies hora crescit. 6° Nec minus mirum Fronzanchicum (*de Gronzanche*), qui, quum quotidie alternis vicibus crescens ac residens subducitur revertiturque, non horis 24 exacte conficit vices suas, sed vigesimae quartae dexlantem (50′) addit. Conf Astruc, *Hist. naturelle du Languedoc et de la Provence*, iterum Scheuchzer, *Hydrograph. Helvetic.* pag. 126; Kant. *Geograph. Phys.* lib. II, part. 2, pag. 224. Aj.

Dirum. Diri ominis. Hard.

Lartio. Egimus de eo XIX, 11. Hard.

Post septem. Libri editi hactenus: *post praeturam post septem dies occidit.* Nos ex Chifflet. cod. voculam *enim* adiecimus: alteram ex coniectura sanavimus, *occidit.* Id enim dirum illud est, quod eo prodigio praenuntiatum paulo ante annuit. Reg. 1 *dirum* habet, ut editi. *Mirum* Reg. 2, et Chiffl. male. Hard.

In Iudaea. Isidorus pariter Origg. lib. XIII, cap. 13, et Elias Thisbites Iudaeus in Lexico *Sambation.* *Nomen est fluvii de quo dicunt, quod per singulos dies hebdomadis tanto impetu currat, dempto sabbato, ut lapides magnos moveat, neque possibile, ut quis transeat. Cuius hanc ferunt esse causam, decem tribus illic captivas detineri ut non possint exire inde nec sabbato, ne violent istud. Et rambans* (hoc est, *Rabbi Moses Ben Maiemon*) *scripsit hunc esse fluvium Gozam . . . Caeterum sapientes vocarunt eum Sabbaton, ab eo quod cesset, sive quiescat in Sabbato.* Vide Carda-

XIX. E diverso miracula alia dira. Ctesias in Armenia scribit esse fontem, ex quo nigros pisces illico mortem afferre in cibis: quod et circa Danubii exortum audivi, donec veniatur ad fontem alveo appositum, ubi finitur id genus piscium. Ideoque ibi caput eius amnis intelligit fama. Hoc idem et in Lydia in stagno Nympharum tradunt. In Achaia ad Pheneum aqua profluit e saxis. Styx appellatur, quae illico necat, ut diximus. Sed esse pisces parvos in ea tradit Theophrastus, lethales et ipsos, quod non in alio genere mortiferorum fontium. Necare aquas Theopompus et in Thracia apud Cychros dicit: Lycus in

num de Subtil. lib. II. Iosephum nihil moror, qui diversus a Plinio caeterisque abit, B. J. lib. VII, cap. 24, ac ses diebus integris siccari, fluere tantum septimo asseverat. Holstenius in epistola de Sabbathio flumine, Eleutherum flumen esse putat, de quo lib. V, cap. 17, aut rivulum certe quem Eleutherus amnis influentem exceperit. Defecisse autem, sive ipsum fluvium, sive potius miraculum illud iam ante multa saecula, ac fortasse statim post Hierosolymam excisam, id indicio est, quod nemo recentiorum eius tanquam sibi visi meminerit. Hard.

XIX. *Ctesias.* Et Antigonus similiter Hist. Mirab. cap. 181. Hard.

In Achaia. Ita Reg. 2, et Isid. Origg. lib. XIII, cap. 23. In Chiffl. *Inachia.* In editis, in *Arcadia*: supervacua emendatione. Est enim Nonacris Arcadiae; ubi Styx a Vitruvio collocatur, lib VIII, cap. 3, p. 163, proxima Pheneo, qui Achaiae amnis est: atque adeo eadem Stygis aqua, et quae ad Pheneum, et quae ad Nonacrim sita. Vide Pausan. in Arcad. Antig. Histor. Mirabilium, cap. 174; Strab. lib. VIII, sub finem, aliosque. Hard.

Styx appellata. Vide cap. ult. libri praecedentis, et lib. I, cap. 103. Vitruvius, lib. VIII, cap. 3. Vide et de illa prolixam commentationem apud Paulum Leopardum, lib. IV, cap. 8. Dalec.

Ut diximus. Lib. II, cap. 106: et lib. XXX extr. Hard.

Cychros. Cychros, depravate. Lego, *Chropas* vel *Chropsos.* Sotion, Θεόπομπος ἱστορεῖ κρήνην ἐν Χρωψὶ τῆς Θρᾴκης ἐξ ἧς τοὺς λουσαμένους παραχρῆμα μεταλλάττειν. Constant. ex Turneb. Advers. lib. VI, cap. 13. Aristoteles, lib. de Mirabil. *Psittos* vocat, et fonticulum esse sit, non lacum, quem Hist. lib. III, ψυχρὸς, a frigiditate eximia nominari scribit. Dal. — *Apud Cychras.* Consentiunt omnia exemplaria, *Chropas* tamen, non *Cychros* Sotion ex eodem Theopompo scribit, nisi forte τῶν Χρωπῶν oppidum Κύχροι; ut Cilicum Σόλοι fuerit. Sic enim ille in Excerpt. pag. 139: Θεόπομπος ἱστορεῖ κρήνην ἐν Χρωψὶ τῆς Θρᾴκης, ἐξ ἧς τοὺς λουσαμένους παραχρῆμα μεταλλάσσειν.

Leontinis tertio die, quam quis biberit. Varro ad Soracten in fonte, cuius sit latitudo quatuor pedum, sole oriente eum exundare ferventi similem: aves quae degustaverint, iuxta mortuas iacere. Namque et haec insidiosa conditio est, quod quaedam etiam blandiuntur aspectu, ut ad Nonacrin Arcadiae. Omnino enim nulla deterrent qualitate. Hanc putant nimio frigore esse noxiam, utpote quum profluens ipsa lapidescat. Aliter circa Thessalica Tempe, quoniam visus omnibus terrori est: traduntque etiam aes hac ferrum erodi illa aqua. Profluit (ut indicavimus) brevi spatio: mirumque, siliqua silvestris amplecti radicibus fontem eum dicitur, semper florens purpura. Et quae-

Prodit Theopompus fontem apud Chropes in Thracia gentem, ex quo qui laverint, statim moriuntur. Vitruvius tamen lib. VIII, cap. 3, pag. 162: *Est apud Cychros in Thracia lacus, ex quo non solum qui biberint moriuntur, sed etiam qui laverint.* An *Cychropas* legi satius? Nam auctor libri de Mirab. Auscult. ἐν δὲ Κύχλωψι τοῖς Θραξὶ inquit (forte pro Κύχρωψι) κρηνίδιόν ἐστιν ὕδωρ ἔχον, ὃ τῇ μὲν ὄψει καθαρὸν καὶ διαφανὲς, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅμοιον· ὅταν δὲ πίῃ τι ζῷον ἐξ αὐτοῦ, παραχρῆμα διαφθείρεται. Hard.

Lycus in Leontinis tertio die si quisquam biberit. Rectius in apographo nostro, *Lycus in Leontinis tertio die quam quis biberit.* Pint. — *Lycus.* Historicus, de quo nos in auctorum Indice. Hard.

Tertio die si quisquam biberit. Voss. et Pintiani: *Lycus in Leontinis tertio die, quam quis biberit.* Gronov.

Avesque quae gustaverint, iuxta mortuas iacere. Vossian. *aves, quae degustaverint.* Gron.

Ad Nonacrin Arcadiae. Quae in montibus habet stillantes e saxo frigidissimos humores. Vitr. — *Vt ad Nonacrin Arcadiae.* Vide quae ex Seneca retulimus, lib. II, c. 106. H.

Aliter circa Thessalica Tempe. Seneca Natl. Quaest. lib. III, c. 20, p. 872: *Est autem noxia aqua in Thessalia circa Tempe quam et ferae et pecus omne devitat: per ferrum et aes exit: tanta vis illi inest etiam dura molliendi*, etc. De Orcho amne Plinius agit hoc loco, de quo nos plura, lib. IV, cap. 15. Hard.

Vt indicavimus. Lib. IV, cap. 15, sub finem. Hard.

Mirumque. Vitruv. lib. VIII, cap. 3, pag. 163: *In Thessalia fons est profluens, in quo fonte nec pecus ullum gustat, nec bestiarum genus ullum propius accedit: ad quem fontem proxime est arbor florens purpureo flore.* Quid siliquae nomine intelligi oporteat, vide XIII, 16, et XV, 26. H.

Fontem eum dicitur. Eurotan intelligit, amnem, quem Peneus accipit, non recipit, sed olei modo superna-

dam sui generis herba in labris fontis viret. In Macedonia, non procul Euripidis poetae sepulchro, duo rivi confluunt, alter saluberrimi potus, alter mortiferi.

XX. In Perperenis fons est, quamcumque rigat,

tantem brevi spatio portatum abdicat, poenales aquas, dirisque genitas, argenteis suis misceri recusans, lib. IV, cap. 8. DALEC.

In Macedonia. Sic etiam Vitruv. loc. cit. *Non minus in Macedonia, quo loci sepultus est Euripides, dextra ac sinistra monumenti, advenientes duo rivi concurrunt in unum: accumbentes viatores pransitare solent, propter aquae bonitatem: ad rivum autem, qui est in altera parte monumenti, nemo accedit, quod mortiferam aquam dicitur habere.* HARD.

Euripidis poëtae sepulchro. Euripidis sepulchrum Athenis monstrari, sed κενὸν, Pausanias scribit: Strabo in Argivorum foro item κενοτάφιον, quod *Palinthum* vocaverunt. Canibus proscissus interiit ad lacum Bormiscum, natura tristis et morosus, oculis in terram defixis, σκυθρωπός, μισόγελως, μισόγυνος. Canes, a quibus laceratus est, indigenae vocant *Esterineas*, Homerus τραπεζῆας κύνας, inquit, τραπεζῆας πυλαώρους. Eius conditi sepulchrum, ut Lycurgi, de caelo tactum. Rhodig. XXIV, 10. DALEC. — E Nasonis diris in Ibin, vs. 597, quae nonnulla habent rara ac paucis admodum nota, hi canes dicuntur Dianae templum servasse. En verba: *Vtque cothurnatum vatem tutela Dianae, dilaniet vigilum te quoque turba canum.* AJ.

XX. *In perperenis.* Straboni, lib. XIII, prope Lyciae Hierapolin aqua fontis tam facile in lapidem durescit, ut qui eius rivos deducunt, septa ex integro solidoque lapide conficiant. Ad Gergoviam Arvernorum fons lapideum sibi pontem facit. Straboni Perperense Troadis oppidum cui vicinum aeris metallum. Perpera Lydiae urbs Ptolemaeo. DAL. — Quae hoc loco sit, simplicissima, nec difficultatem ullam physicis creant. Sed notandum a Nostro et a Veteribus cunctis non satis distingui *perfricantium* aquarum naturam et *incrustantium.* Priores, dum siliceas secum portiunculas, sed minimas, nec visui pervias, devehunt, lignorum poros penetrant, eiectisque demersorum corporum prioribus elementis, elementa suggerunt cristallina, ordine moleculaeum incolumi. Sed incrustantium aquarum evidentior actio, quae sponte eas deponunt, crustae instar, terrestres partes, quibus mixtae decurrunt. Petrificantium exemplar maxime spectabile lacus ille quem Hibernia dixit *Laugh Neagh* (cui ea adde quae quae suppeditavit Bruckmann, *Hamburgischet Mag.* II, 156; IV, 503, etc.); incrustantium, fons ad Guancam-Velicam, balineae a Sancto Philippo dictae in Etruria, thermae non procul a Turonibus, Tiburtina tragemata (*dragées de Tivoli*), et Carolothermensium (*Carlsbad*) aquarum mirabile receptaculum, non humanarum artium opus, sed naturae et ipsarum sponte crustas adstruentium aquarum. Caeterum thermalium

lapideam faciens terram: item calidae aquae in Euboeae Delio. Nam qua cadit rivus, saxa in altitudinem crescunt. In Eurymenis deiectae coronae in fontem, lapides fiunt. In Colossis flumen est, quo lateres coniecti, lapides extrahuntur. In Scyretico metallo arbores quaecumque flumine alluuntur, saxa fiunt cum ramis. Destillantes quoque guttae in lapides durescunt in antris Coryciis: nam Miezae in Macedonia, etiam pendentes in ipsis cameris: at in Coryco, quum cecidere. In quibusdam speluncis utroque mo-

aquarum saepiuscule incrustatio est. Ajas.

Fons est, qui quacumque rigat lapideam facit terram. Pintiani lib. sine τῷ *qui*, et *faciens* pro *facit*. Voss. *fons est quacumque rigat lapidem faciens ter. item.* Scribe: *In Perperenis fons est, quaecumque rigat, lapideas faciens.* Sequitur: *Item calidae aquae in Euboeae Delio. Namque alius rivus.* In quo merito notavit Salmasius Delium illud Euboeae ignorari, coniecitque *in Euboeae Dio*, ad Solinum, pag. 144. Gud. quoque et Academ. Menapiusque *in euboedion namque.* Andegav. *in euboededion namque.* Praestantior: *in euboeae aedem pronam qua cadit rivus*, tum *altitudinis.* Scribendum censeo: *Fere idem calidae aquae in Euboeae Dianae promontorio: nam qua cadit rivus, saxa in altitudines crescunt.* Artemisium significat. Vulgatum est a Gelenio, quum legeretur, *in Euboea. In Lebedo.* Gs.

Item calidae aquae in Euboeae Delio. Lege: *Item calidae aquae in Euboeae Dio, vel Dieo.* Δῖος Euboeae oppidum haud longe ab Ellopia et Aedepso. Salm. — *In Euboeae.* Reg. 1, *debio.* Reg. 2. *In Euboea eadem perna qua cadit*, etc. Coniic. Salmas. p. 177, in Euboeae Dio, est enim Δῖον Euboeae oppidum: additque situm illud fuisse haud procul Aedepso: quo haud leve σφάλμα prodit, geographicaeque rei ἀπειρίαν. Hard.

In Eurymenis deiectae coronae. Thessaliae, Hecataeo, Macedoniae, Plinio. Dalec.

Lapides fiunt. In Colossis flumen est; in quo lateres. MSS. *lapideae fiunt.* Deinde; *flumen est colaterea.* Lego: *In Colossis flumen est, quo lateres coniecti, lapides extrahuntur:* Est autem hoc quale Ovid. Metam. lib. I, v. 133: *quaeque diu steterant in montibus alni, Fluctibus ignotis insultavere carinae.* Vt quidem illum scripsisse propemodum pro certo habemus: etsi libri, *in montibus altis.* Eae sectae et mutatae, ut sint carinae. Sic lib. V, v. 455: *et qua modo brachia gessit, Crura gerit.* Gron.

In Scyretico. In metallicis fodinis insulae Scyri. Hard.

Destillantes.... quum cecidere. Stalactiton et stalagmiton differentias innuit; quae in hoc similes sui sunt, quod originem ex aquis trahant calcaria secum elementa devehentibus; distant vero in hoc quod partim in cameris et fornicibus suspensae haereant, partim cadant, plantas, arbores, animantia, vel, ne a Plinio aber-

do, columnasque faciunt, ut in Phausia Chersonesi Rhodiorum in antro magno, etiam discolori aspectu. Et hactenus contenti simus exemplis.

XXI. (III.) Quaeritur inter medicos, cuius generis aquae sint utilissimae. Stagnantes pigrasque merito damnant, utiliores quae profluunt existimantes, cursu enim percussuque ipso extenuari atque proficere. Eoque miror, cisternarum ab aliquibus maxime probari. Sed hi rationem afferunt, quoniam levissima sit imbrium aqua, ut quae subire potuerit ac pendere in aere. Ideo et nives praeferunt imbribus, nivibus-

rem, columnas et quidquid spectantium mens somniat, repraesentantia. De his infra fusius disputabitur ad libros in quibus mineralia dicuntur. AJ.

Columnasque faciunt. Aristot. περὶ θαυμ. ἀκουσμ. scribit, ὅτι σπήλαιόν ἐστιν ὃ καλεῖται γλαφυρόν, καὶ ὅτι ἐν τούτῳ κίονες, non, ut vulgo legitur, χιόνες, πεπήγασιν ἀπό τινων σταλαγμῶν. DALEC.

Chersonesi. Est haec Chersonesus in Caria, Rhodo adversa, ubi Cnidus oppidum extrema eius obtinet. Meminit eius Seneca, laudandus a nobis cap. 30. HARD. — Praeclarissimum omnium est antrum in Antiparo; nec nos Galli conticescere possumus de specu calcari ad *Arcy*, prope oppidulum *Vermanton*. AJ.

Et hactenus contenti simus exemplis. Exempla plura multo collegit Caesius de Mineral. lib. I, 6, cap. 10, pag. 404. HARD.

XXI. *Stagnantes.* Columella I, 5: *Deterrima aqua palustris, quae pigro lapsu repit; pestilens, quae in palude semper consistit. Hic idem tamen humor, quamvis nocentis naturae, temporibus tamen hiemis edomitus imbribus mitescit: ex quo caelestis aqua maxime salubris intelligitur, quod etiam venenati liquoris eluit perniciem*, etc. HARD.

Sed hi rationem. Praxagoras scilic. Cous medicus antiquissimus, teste Athenaeo, II, 46; Athenaeus ipse, l. II, p. 42, aliique. E Latinis Celsus, lib. II, c. 18: *Aqua levissima pluvialis est, deinde fontana, tum ex flumine, tum ex puteo: post haec, ex nive, aut pluvia. Gravior his, ex lacu; gravissima ex palude.* Columella l. c. *Vastae cisternae hominibus, piscinaeque pecoribus instruantur, colligendae aquae tandem pluviali, quae salubritati corporis est accommodatissima: sed ea sic habetur eximia, si fictilibus tubis in contextam cisternam deducatur.* Hippocrates. lib. de aere et aquis, cap. IV, pag. 197. Tom. VI, Opp. Galeni: Τῶν ὑδάτων κουφότατα τὰ ὄμβρια, καὶ γλυκύτατα, καὶ λαμπρότατα, καὶ λεπτότατα. HARD. — Optime haec de aquarum levitate ac gravitate. Quibus cf. quod nos infr. (pag. 387). Sed nec illa quae Columell. addidit, negligenda, nempe aquam fictilibus tubis in cisterna contestas deducendam. Nam facillime iis vitiis laborant, quae mos Noster

que etiam glaciem, velut affinium coacta subtilitate. Leviora enim haec esse, et glaciem multo leviorem aqua. Horum sententiam refelli interest vitae. In primis enim levitas illa deprehendi aliter, quam sensu, vix potest, nullo paene momento ponderis aquis inter se distantibus. Nec levitatis in pluvia aqua ar-

describet, et in primis citissima putredine. Aj.

Velut affinium coacta subtilitate. Velut ad extremum redacta subtilitate aquae, *in glacie ac nive, ita ut maior alibi esse non possit.* Reg. 1, *ad infinitum.* Reg. 2, *velut ad finitum.* Satius legi, *adfinium*, vel ut nunc vulgo scribimus, *affinium?* Vt sit sententia, perfici veluti gradibus quibusdam subtilitatem aquae: ut sit in nive maior, quam in imbribus: in glacie, quam in nive: quanquam sunt ista tria cognata inter se et affinia. Sic paulo post Plinius hoc cap. *cognatis et nivis causis.* HARD.

Sensu. Ventriculi graviter aut leviter ferentis. DALEC.

Nullo paene momento ponderis. Hoc falsum. Seneca, Quaest. Natt. lib. III, cap. 2. Habent praeterea multa discrimina. Primum tactus, frigidae, calidaeque sunt. Deinde ponderis, omnes aut leves aut graves sunt. Signum id levitatis, si addatur caeteris aquae bonitatem indicantibus, ἐπαινεῖσθαι μόνον δ' οὐκ ἐξαρκεῖν, Aegineta scribit. Athen. lib. II, Pirenes fontis in Corintho appensam tradit, leviorem fuisse deprehensam reliquis omnibus totius Helladis. DALEC. — *Nullo paene monumento*, etc. Inscriptio vetus ap. Grut. pag. 178: IMP. DIOCLETIANVS. C. AVG. PIVS. FELIX. PLVRIMIS. OPERIBVS. IN. COLLE. HOC. EXCAVATO. SAXO. QVAESITAM. AQVAM. IVGI. PROFLVVIO. EX TOFO. HIC. SCATENTEM. INVENIT. MAR. SALVBRIOREM. TIBER. LEVIOREM. (hoc est, ut remur, *Marcia salubriorem, Tiberin leviorem.*) CVRANDIS. ARBITVDINISVS. STATERAM. IVDICATAM, etc. HARD.

Nec levitatis in pluvia aqua... subire appareat. Plinius videtur credidisse vi tantum mechanica elatas aquas in sublime, ut lapides, ut plumbeas glandes, etc. quod quidem sup. dixit, l. II, c. 32. Sed fallitur partim. Solae aquae eo modo ascendunt et in altiorem aërem eunt, quae ab ignivomis montibus eructantur, et quas humana industria sursum tulit, aut impulit. Gutta vero pluvialis, ubi efficitur intra aërem, levissimum habet pondus specificum, non ob aquae ipsius intrinsecum tantummodo pondus, sed quod vesicularis forma guttulis cavis contigerit. At antequam guttae exstent, nil in aëre nisi vapor, qui, coactus, modo nubium, interdum nebularum sibi nomen adrogavit. Vulgo nubes 1800 metr. supra terram volvuntur, nonnumquam tamen altius; sic Bonguer (quo tempore eum Gudin, de Jussieu, Lacondamine, iubente Regali Scientiar. Acad. Americam merid. devenit, quid pendulo oscillationum foret sub aequatore, observaturus), quasdam euntes vidit 700 metr. circiter supra cel. montis *Chimboraço* (6100 metr.) fastigium; et recentior Gay-Lussac, dum in Mongolferiana machina *ἀεροβατεῖ*, et distat a terra fere 6000

gumentum est subisse eam in caelum, quum etiam lapides subire appareat, cadensque inficiatur halitu terrae. Quo fit ut pluviae aquae sordium inesse plurimum sentiatur, citissimeque ideo calefiat aqua pluvia. Nivem quidem glaciemque subtilissimum elementi eius videri miror, apposito grandinum argumento, e quibus pestilentissimum potum esse convenit. Nec vero pauci inter ipsos e contrario ex gelu ac nivibus insaluberrimos potus praedicant, quoniam exactum sit inde, quod tenuissimum fuerit. Minui certe liquorem

metr. multo altiores nubeculas sibi perspectas ait. Ex his, ne dubites id in causa esse praecipue cur vapores sursum eant, quod leves sint prae aqua vulgari; sed non ego negaverim mechanice quoque electricam vim egisse, dum *positiva*, ut aiunt, nubes in altum aëra tolluntur, *negativa* vero demittuntur ad terram nebulae. Ajas.

Quum etiam lapides subire appareat. Vi venti ac turbinis arreptos in sublime, ut dictum est lib. II, c. 38. H.

Quo fit ut pluviae aquae sordium inesse plurimum sentiatur. Hoc vero de pluvia quae post longam siccitatem prima e nubibus demittitur. Haec dum aërem traiicit, multa ἑτέρου γένους secum abducit, et impurissimam terram proluit. Sed caeterae purae. Imber e vaporibus. Quidquid autem turbidum et terra mixtum est in his, id post volutationem longam, deorsum fertur ac cogitur in nebulas; quod superest, dissolvitur magis ac magis solis tactu; hinc pluvialibus guttulis origo; unde vides quam puras esse eas necesse sit. Aj.

Calefiat. Et corrumpatur, ac putrescat. Dal. — *Calefiat.* Igne subiecto. Hard.

Apposito grandinum argumento. Si quanta maxima subtilitas esse aquae potest, inquit, tanta est in glacie ac nive, eamdem esse et grandinis conditionem oporteret: quum nihilominus pestilentem aquae grandineae potum esse, vitae usus edoceat. Hard.

Nec vero pauci. Hippocrates, lib. de aëre et aquis, c. 4, p. 199. Tom. VI Opp. Galeni: Τὰ δὲ ἀπὸ χιόνος κρυστάλλων.... πονηρὰ πάντα.... τὸ μὲν αὐτέου λαμπρὸν, καὶ κοῦφον, καὶ γλυκὺ, ἐκκρίνεται καὶ ἀφανίζεται· τὸ δὲ θολωδέστατον καὶ σταθμωδέστατον, λείπεται. *Quae vero aquae ex nive aut glacie fiunt, omnes pravae: nam quod in ipsis et clarum, et leve, et dulce est, excernitur et evanescit: quod vero turbidissimum et ponderosissimum, relinquitur.* Galenus item Comment. in Aphor. 24, tom. IX, pag. 209. Habet in eam rem multa elegantiae plenissima Seneca, Natt. Quaest. lib. IV extrem. quanquam non ad Plinium satis facientia. Ille enim declamat in luxuriam coaevorum; Noster est in delicatissimi huius e nive potus dispicienda celebritate. Caeterum non inutilis, quum vel ex hoc intelligas nive temperata vina saepe ebibi, non, ut apud nos fit, in nive et glacie frigus dulce nacta. Hard. et Aj.

Minui. Nempe quum solvitur et

omnem congelatione deprehenditur, et rore nimio scabiem fieri, pruina uredinem, cognatis et nivis causis. Pluvias quidem aquas celerrime putrescere convenit, minimeque durare in navigatione. Epigenes autem, aquam quae septies putrefacta sit, perhibet amplius non putrescere. Nam cisternas etiam Medici confitentur inutiles, alvo duritias facientes, faucibusque: etiam limi non aliis inesse plus, aut animalium quae faciunt taedium, confitendum habent. Nec statim amnium utilissimas esse, sicuti nec torrentium ullius, lacusque plurimos salubres maxime. Quaedam igitur

et liquescit: quo argumento efficitur, exspirasse et evanuisse id quod erat in aqua levissimum: quod gravissimum, id solum superesse. Hippocrat. loc. cit. Plinius ipse inter confessa ponit, lib. II, cap. 61: *Gelando liquorem minui, solutaque glacie non eumdem inveniri modum.* Haan.

Rore. Rubiginem Plinius, l. XVII, cap. 44: *Caeleste frugum, vinearumque malum, nullo minus noxium est rubigo. Frequentissima haec in roscido tractu.* Vide et lib. XVIII, c. 68. Hard.

Pruina. Pruina est quae lapsa persidet ac gelat, nec fit nisi immoto aëre ac sereno, *gelée blanche*, a perurendo dicta; quod fruges et virgulta perurit: unde bis morbus herbarum et fruticum *uredo* dictus, *brûlure*, H.

Cognatis. Quum sint causae affines, *quae nivem et quae rorem ac pruinam gignunt.* Haan.

Pluvias. Hippocrat. loc. cit. p. 198. A quo dissidere Celsus videtur, lib. II, cap. 30; dum inter ea quae alvum adstringunt, *aquam duram* censet, id est, *eam quae tarde putrescit*, *idem pluviam potissimum.* Haan.

Celerrime putrescere. Aeginetae id bonitatis certissimum signum. Dal.

Faucibusque. Rufus apud Aetium, lib. I, sect. 3, cap. 165, aquam pluviam distillationes generare scribit, praesertim si frigida bibatur. Dalec. — *Faucibusque.* Faucium duritiae malum tonsillis et glandulis affine, cognatumque. Hard.

Limi non aliis inesse plus. Limum ease colligunt e tectorum et canalium sordibus, per quos in cisternam defluunt. Dalec.

Aut animalium quae faciunt taedium. Vermiculorum ex aquae putredine nascentium. Haan.

Nec statim amnium. Haec fere totidem verbis, allatis praeterea huius placiti causis, Hippocrat. loc. cit. 5. Hard.

Amnium utilissimas esse. Quae assiduo fluxu exercentur. Πηγαῖα καὶ ποτάμια νάματα πρόσφατα εἶναι καὶ νεογενῆ, λιμναῖον δὲ ὕδωρ ἕωλον καὶ παλαιόν. Veteres crediderunt, ideoque palustrem aquam noxiam esse, fontanam et fluviatilem perennem, salubrem. Rhodig. lib. XXVII, c. 3. Dalec.

Quaedam igitur et huius generis aptissimas aliae alibi. Scribe, *Quae-*

et huius generis aptissimae aliae alibi. Parthorum reges ex Choaspe et Eulaeo tantum bibunt: et eae quamvis in longinqua comitantur illos. Et horum placere potum, non quia sint amnes, apparet: quoniam nec e Tigri, nec Euphrate, nec e multis aliis bibunt.

XXII. Limus aquarum vitium est: si tamen idem amnis anguillis scateat, salubritatis indicium habetur; sicuti frigoris, tineas in fonte gigni. Ante omnia autem damnantur amarae: et quae, quum sor-

nam igitur et cuius generis aptissimae? Aliae alibi. Vt sit interrogatio et responsio ex antiquo codice. Sic non multo post: *Ex quonam ergo genere maxime probabilis contingit?* Pint.

Parthorum reges ex Choaspe et Eulaeo tantum bibunt. Hae quamvis in longinqua comitantur illos. Idem ergo Choaspes et Eulaeus, sed alio nomine ubi primum oritur; alio ubi denuó exoritur signari. Salm. — *Parthorum reges ex Choaspe et Eulaeo tantum bibunt: et eae*, etc. Solinus, c. xxxviii, pag. 68, a Plinio: Plinius, aliique ab Herodoto, lib. I, Clio, num. 188, pag. 178: Ἀπὸ τοῦ Χοάσπεω ποταμοῦ... τοῦ παρὰ Σοῦσα ῥέοντος, οὐ πίνει βασιλεύς, etc. Leviorem caeteris Eulaei amnis aquam decima quinta parte esse, animadversum esse aiunt. Negat Athenaeus, lib. II, pag. 46, ex pondere aestimatam. Hard.

XXII. *Limus aquarum vitium est.* Sane et fere omnium fluvialium. Ille limus e terrestribus portiunculis constat, quas vi raptas et assiduo succussu minutatim divisas aqua devehit rapidissime, mox relictura ubi impetus deferbuerit. Nili, incrementi tempore, limus videtur cl. doctori Shaw esse aquosi voluminis 1/134. Rhenus, quum intumescit maxime, volvit eum fluctu, teste Hartzoecker, 1/100. A fluminis *Flavi*, vel *Hoang-ho*, aquis mediocriter turbulentis narrat Makartney, datum limi cl. doctori Barrow 1/200. As.

Tineas. Vulgo *écrouelles*. Dal. — *Tineas*. MSS. Reg. 1, 2, *taenias*, quae vox vermiculos sonat, ut saepe diximus. Hard.

Ante omnia autem damnantur, etc. Lege: *Ante omnia autem damnantur amara, et quae sorptae statim implent: quod evenit Troezene: nam nitrosas atque salinacidas in desertis*, etc. *Salinacidae* non sunt simpliciter, αἱ ἁλμυρίδες, aut ἀλυκίδες, ut Graeci vocant fontes salsos, sed acidi simul et salsi, acidae nimirum salinae. Plin. *aliae sulphuris, aliae salis, aliae nitri, aliae bituminis*; uno verbo *salinacidas* has Latini vocarunt. Salm.

Amarae et quae scrobem statim implent. Quae vero illae sunt aquae, quae scrobem statim implent? Liber optimus habet, *quae sorbem* Lege, *quae sorptae statim implent.* Hactenus ὁ πάνυ ad Solinum, pag. 115. Adeo placebat sibi, ut mallet ignorare omnium adhuc tractatorum codd. optimum esse Chiffletianum, et in eo legi *sorbentem*, quam levissimam conjecturam perdere. Vossianus Chiffletiano subscribit. Gron.

Et quae, quum sorbentur. Sic toti-

bentur, statim implent: quod evenit Troezene. Nam nitrosas atque salmacidas in desertis Rubrum mare petentes, addita polenta, utiles intra duas horas faciunt, ipsaque vescuntur polenta. Damnantur in primis fontes, qui coenum faciunt, quique malum colorem bibentibus: refert et si vasa aerea inficiunt,

dem plane syllabis apicibusque eodex Reg. 2. In Reg. 1, *et quae sorbem, statim impleat.* In Chiffl. *quae sorbentem.* In libris vulgatis, ridicule, *et quae scrobem statim impleat.* At praeter codicum fidem, haud minus sane certus emendandi auctor Athenaeus exstitit, lib. II, pag. 42: *Ex aquis multae*, inquit, *corpulentae sunt, ac velut insita quadam gravitate ponderosae, ut ad Troezenem, quae gustata os statim implet*: ὡς τὸ ἐν Τροιζῆνι· τοῦτο γὰρ καὶ τῶν γευομένων εὐθὺς ποιεῖ πλῆρες τὸ στόμα. Hard.

Quae scrobem statim implent. Effossa leviter terra, quoniam eae non perennibus venis scaturiunt, sed sub eximia terrae facie colatae, eius sordibus inquinantur. Dal.

Salmacidas in desertis Rubrum mare rubentes. Lego, *atque salsas*: gustu salso ingratas ac iniucundas. Salmacides Graecis, quae molles reddunt, ac eviratos: qualis Halicarnassii fons fuit, memoratus ab Ovidio, Strabone, Vitruvio. Huic lectioni adstipulatur Vitruvius, lib. VIII, cap. 3. Vide Scal. in Auson. *Vidit semivirum fons Salmacis Hermaphroditum.* Dal. — *Salmacidas in desertis Rubrum mare*, etc. Acidas simul atque salsas. Legitur haec vox etiam apud Plin. Val. Salmasium, Reinesiumque nil moror, qui salinacidas legi volunt: perinde ac si non eadem vis foret et vocis istius *salmacidas*, quae esse potest alterius, *salinocidos*. Nam et salmentum pro salsamento dixisse Veteres, ex Ioh. de Ianua scimus. Sed et Glossae Philoxeni Salmacidum retinent. *Salmatio aquo*, ἁλμυρὸν ὕδωρ, *salmacidam*, ἁλμυρὸν, salmacidus, ἁλμυρός, ἁλώδης. Et priore parte: ἁλμυρὸς, *salmacidus*, *salsus*, ἁλμυρὸν, *salmacidum*, etc. Hard.

Addita. Paxamus in Geopon. lib. II, cap. 4, pag. 35, aquarum vitium emendari suadet, hordeo contuso in aquas iniecto, quod in linteolo prius illigatum: ἢ κριθὰς κόψαντες, καὶ εἰς ῥάκος ἐνδύσαντες, καταθώμεθα ἐν τοῖς ὕδασι. Hard.

Polenta. Graeci polentam dicunt ἄλφιτον, hordei torrefacti farinam. Ed. P. — Cassianus, lib. II, cap. 4. Dalec.

Damnantur in primis fontes. Cf. Vitruvius, lib. VIII, cap. 4. Dal. — *Damnantur in primis fontes.* Consentit et Galen. t. IX, Comm. 5 in aphorism. pag. 211. Hard.

Refert et si vasa aerea inficiunt, etc. Interest etiam plurimum, ut in vase aereo maculam non faciat, et legumina cito coquat. In libris hactenus editis, *ocre.* In Reg. 2, *aëre.* Nos *aerea* ex indubitata coniectura, quam firmat etiam egregie Palladius in Augusto, lib. IX, tit. 10, pag. 137: *Aquam vero novam sic probabis*, inquit: *in vase aeneo nitido sparges, et si maculam non fece-*

aut si legumina tarde percoquunt, si liquatae leniter terram relinquunt, decoctaeque crassis obducunt vasa crustis. Est etiamnum vitium non foetidae modo, verum omnino quidquam resipientis, iucundum sit illud licet gratumque, et ut saepe, ad viciniam lactis accedens. Aquam salubrem aeri quam simillimam esse oportet. Vnus in toto orbe traditur fons aquae iucunde olentis in Mesopotamia, Chabura. Fabulae rationem afferunt, quoniam eo Iuno perfusa sit. De caetero aquarum salubrium sapor odorve nullus esse debet.

XXIII. Quidam statera iudicant de salubritate,

rit, probabilis iudicetur. Vitruvius, lib. VIII, cap. 5: *Si fons novus fuerit fossus, et in vas Corinthium, sive alterius generis, quod erit ex aere bono, ea aqua sparsa maculam non fecerit, optima erit.* Athen. lib. II, pag. 46, Indicium aquae bonae id statuit esse, si vasis aeneis affusa, nulla ea aerugine inficit, εἰς χάλκεον ἄγγος ἐγχεόμενον οὐ ποιεῖ τὸ ἰῶδες. Hard.

Aut si legumina tarde percoquunt. Palladius in August. lib. IX, tit. 10, pag. 137: *Aquam vero novam sic probabis ... Decocta aeneo vasculo, si arena vel limum non relinquit in fundo, utilis erit: item si legumina cito valebit excoquere, vel si colore pellucido, carens musco,* etc. Praeivit Palladio Celsus, inferius a nobis laudandus. Hard. — Optima haec. Quae ait de facili leguminum coctione, his adnectunt hodie et facilem saponis solutionem. Illa nempe aqua non probatur, qua sapo aut difficili, aut nullo modo solvitur. Aj.

Si liquatae leniter terram relinquunt. Si effusae non ab ea combibuntur. Dalec.

Est etiamnum vitium. Aristot. lib. de sensu, cap. 4. Dal.

Aquam salubrem. Nempe ut sit aeque saporis omnis omnino expers, atque aërem esse necesse est, ut ne sit noxius. Plinius, lib. XV, cap. 32: *Sentiri quidem aquae saporem ullum succumve vitium est ... odor ipse nullus est aquis: aut si sentitur, omnino vitium est.*

Vnus in toto orbe. Adde et puteum Mothonae in Peloponneso, aquae Cyzicenum unguentum resipientis, cuius Pausanias meminit in Messeniacis, circa finem. Item Athenaeus, lib. IV, pag. 284. Hard.

XXIII. *Quidam statera iudicant.* Vt Erasistratus, qui apud Athen. lib. II, cap. 46, inconsideratos esse, fallique eos tradit, qui statera bonitatem aquarum exquirunt: *quoniam,* inquit, *si aqua ex Amphiarai fonte, quae saluberrima est, cum aqua Eretria vitiosa componitur, nullum profecto ponderis discrimen intercedit,* ὄντως οὐδ' ἥτις διαφορὰ κατὰ τὸν σταθμόν. Vide vetustam inscriptionem Diocletiani Augusti superius a nobis allatam, cap. 21. Item lib. V,

frustrante diligentia, quando perrarum est, ut levior sit aliqua. Certior subtilitas, inter pares meliorem esse, quae calefiat refrigereturque celerius. Quin et haustam vasis, ne manus pendeant, depositisque in humum, tepescere affirmant. Ex quonam ergo genere maxime probabilis continget? Puteis nimirum, ut in

pag. 588. Hard. — *Quidam statera iudicant de.... ut levior sit aliqua.* Cum hoc loco illa iungenda quae ipse prius (2. 21) nullo paene momento ponderis aquis inter se distantibus. Distant tamen, sed momento levi, quanquam nec levissimo nec stateram fallente. Sed nobis fatemur aptiora instrumenta esse in promptu, quam prisci aevi indagatoribus fuit. Caeterum Erasistratus, apud Athen. lib. II, idem quoque asseverat. Synes. epist. XX, stateram describit hydroscopicam, sic: Τῇ φιλοσόφῳ. Οὕτω πάνυ πέπραγα πονηρῶς, ὥστε ὑδροσκοπίου μοι δεῖ· ἐπίταξον αὐτὸ χαλκευθῆναί τε καὶ συνωνηθῆναι. Σωλήν ἐστι κυλινδρικὸς, αὐλοῦ καὶ σχῆμα καὶ μέγεθος ἔχων. Οὗτος ἐπί τινος εὐθείας δέχεται τὰς κατατομὰς, αἷς τῶν ὑδάτων τὴν ῥοπὴν ἐξετάζομεν. Επιπωματίζει γὰρ αὐτὸν ἐκ θατέρου κῶνος κατὰ θέσιν ἴσην ἐγκείμενος, ὡς εἶναι κοινὴν βάσιν ἀμφοῖν, τοῦ κώνου τε καὶ τοῦ σωλῆνος αὐτὸ δὴ τοῦτό ἐστιν τὸ βαρύλλιον. Οταν οὖν εἰς ὕδωρ καθῇς τὸν αὐλὸν, ὀρθὸς ἑστήξει, καὶ παρέξει σοὶ τὰς κατατομὰς ἀριθμεῖν· αἱ δὲ τῆς ῥοπῆς εἰσὶ γνωρίσματα. Diligentissime aquas pensitaverunt, tum physicea, tum chymicae peritissimi recentiores. En numeri, secundum Cl. V. Bergmann, specifici tantum ponderis ratione habita.

Aquae stillatae	1000.
Aquae e fonte, quum maxime purae	1001 ad 1005.
Aquae fluviat.	1010.
Aquae marinae	1012.
Aquae stagnantis	1102. Aj.

Certior subtilitas, inter pares, etc. Sic Athenaeus, lib. II, cap. 24: ὑγιεινά. Quod ex Hippocrate rursum confirmat, p. 26, Hippocratis ipsius testimonio, petito videlicet e lib. V, aphorism, 26, pag. 220. Tom. IX Opp. Galeni, Ὕδωρ τὸ ταχέως θερμαινόμενον, καὶ ταχέως ψυχόμενον, κουφότατον. Leviorem Galenus in eum locum accipi putat oportere, non quae minus ponderis habebat: id enim vel iudice trutina potest intelligi: sed quae ventri minus gravis, citiusque permeet. Contra Celsus ex statera diiudicat, II, 18: *Levis pondere*, inquit, *apparet: et ex his quae pondere pares sunt, eo melior quaeque est, quo celerius ex ea legumina percoquuntur.* Hard.

Quin et haustam vasis. Quin et e vase *in quo sit decocta*, haustam *minoribus* vasis aquam... iisque humi depositis, tepescere *statim affirmant.* Hard.

Ne manus pendeant. Plena obscuritatis oratio. Sententia videtur esse, utraque manu vas arripi oportere: neutram esse pendulam. Lectioni tamen vulgatae suffragantur codices manu exarati, quos vidi, omnes. H.

Puteis nimirum. Avicenna, I, 4, damnat. Dal.

oppidis constare video: sed his, quibus exercitationis ratio crebro haustu contingit, et illa tenuitas colante terra. Salubritati haec satis sunt. Frigori et opacitas necessaria, utque caelum videant. Super omnia observatio una, eadem et ad perennitatem pertinet, ut illa vado exsiliat vena, non e lateribus. Nam ut tactu gelida sit, etiam arte contingit: si etiam expressa in altum, aut e sublimi deiecta, verberatu corripiat aera. In natando quidem spiritum continentibus frigidior sentitur eadem. Neronis principis inventum est, decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis

Frigori. Vt frigida sit aqua, praeterea necessaria est opacitas. H.

Vt illa vado exsiliat vena. E putei medio, imoque fundo, non e lateribus. Hard.

Expressa. Vt in aquis salientibus evenit. Hard.

Verberatu. Reg. 2, et Chiffl. *verberatum* eodem sensu. Hard.

Neronis principis inventum est, etc. Suetonius: *Dum clandestinus ad villam introitus pararetur, aquam e subiecta lacuna potaturus manu hausit, Et haec est*, inquit, *Neronis decocta*. Vide Athen. lib. III. Iuven. Sat. V, 49: *Si stomachus domini fervet vinoque ciboque, Frigidior Scythicis petitur decocta pruinis* Dal. — Martial. lib. II, epist. 85: *Vimine clausa levi niveae custodia coctae*, etc. Hoc est, ampulla, seu lagena vitrea aquae decoctae, et nivibus refrigeratae, viminibus supertextis armata ac munita. Idem, lib. XIV, epigr. 116: *Quo tibi decoctae nobile frigus aquae?* Vbi ne dubites eo consilio ab argutissimo vate scriptum *nobile*, ut imperatoris summa dignitas innueretur, et exquisita regiae gulae voluptas. Hinc *saccus nivarius*, et *colum nivarium*, apud eumdem, XIV, epigr. 104: *Attenuare nives norunt et lintea nostra: Frigidior colo non salit unda tuo.* Caeterum ne ex his tyranno imprecere! Melius sane fecisset, si in talibus ludis, quoniam haec iam romana conditio erat, ut rerum potiti nil agerent honestum, vitam consumpsisse! Aj.

Sine vitiis nivis. Aquam ex dissoluta et colliquefacta nive pessimam, et corporibus perniciosissimam esse et iampridem Aristoteles quasi oraculo reddidit, et eorum qui palato obsequi, quam illius auctoritatem sequi malunt, quotidiana experimenta declarant, inquit Muret. Var. lect. lib. IX, cap. 9, pag. 229. Incommoda igitur, quae nivis potum sequuntur, fugere, et tamen aestivis mensibus frigidum bibere qui volunt, vasis duplicibus uti solent, e tenuissima lamina eo artificio factis, ut vinum aut aquam, quae potui paratur, omni quidem ex parte nix ambiat, sed eorum tamen neutrum contingat, neque cum eis commisceatur: ita fit, ut neque bibant nivem, et tamen

nivis. Omnem utique decoctam utiliorem esse convenit: item calefactam magis refrigerari, subtilissimo invento. Vitiosae aquae remedium est, si decoquatur ad dimidias partes. Aqua frigida ingesta sistitur sanguis. Aestus in balineis arcetur, si quis ore teneat. Quae sunt haustu frigidissimae, non perinde et tactu esse, alternante hoc bono, multi familiari exemplo colligunt.

XXIV. Clarissima aquarum omnium in toto orbe, frigoris salubritatisque palma praeconio urbis, Marcia est, inter reliqua Deum munere urbi tributa. Vocabatur haec quondam Aufeia, fons autem ipse Pitonia. Oritur in ultimis montibus Pelignorum: transit

nihilo minus frigidum bibant, quam si biberent nivem. Lepide Martialis in eam rem, XIV, epigr. 117: *Non potare nivem, sed aquam potare rigentem De nive commenta est ingeniosa sitis.* Quae sint vitia nivis et glaciei, Hippocrates expedit aphor. xxiv, cap. 5. H.

Item calefactam. Aristoteles, Meteorol. lib. I, cap. 12, pag. 145: Συμβάλλεται δ' ἔτι πρὸς τὴν ταχυτῆτα τῆς πήξεως καὶ τὸ προτεθερμάνθαι τὸ ὕδωρ· θᾶττον γὰρ ψύχεται. Διὸ πολλοί, ὅταν τὸ ὕδωρ ψῦξαι ταχὺ βουληθῶσιν, εἰς τὸν ἥλιον τιθέασι πρῶτον. *Nonnihil facit ad concretionis celeritatem praecedens aquae concalefactio. Quandoquidem quae prius incaluit, ocyus refrigerari assolet. Quocirca multi quum calidam celerius refrigerare volunt, prius insolant.* Negat tamen Cabeus experimentum id esse verum, in eum Philosophi locum. Hard.

Aqua frigida iniecta sistitur sanguis. Voss. *ingesta.* Plautus in Pseudolo, act. I, scen. II: *Tu qui urnam habes, aquam ingere.* Hoc lib. c. 7, *e puteis ac fonte aquam in salinas ingerunt.* Deinde idem, *Aestus in balineis.* Gron.

Aestus. Sic infra de sale, cap. 54: *Aestus balinearum convalescentes ut tolerare possint, linguae subditus praestat.* Hard.

XXIV. *Marcia.* In Caelium et Aventinum montes eam Nerva deduxit: post Diocletianus super portam Esquilinam in suas thermas. Dal.

Aufeia. Mallem *Saufeia*, id enim gentis romanae nomen. H.

Pitonia. Sic MSS. non *Piconia.* Vide quae diximus lib. II. H.

Transit. Sic Vibius Sequester laudatus a nobis loc. proxime cit. Hinc Statius Silvar. lib. de Baln. Etrusci: *Marsaque nives et frigora ducens Marcia.* Obrutis deinde temporis progressu canalibus fornicibusque, quibus haec aqua tam longo viarum intervallo Romam ducebatur, factum est, ut viri eruditi, Holstenius et Fabrettus de Aquaeduct. diss. 2, p. 118, hanc Marciae aquae originem aeque inter fabulas habendam censuerint, atque Alphei amantis occul-

Marsos et Fucinum lacum, Romam non dubie petens. Mox in specus mersa, in Tiburtina se aperit novem millibus pass. fornicibus structis perducta. Primus eam in urbem ducere auspicatus est Ancus Marcius, unus e regibus. Postea Q. Marcius Rex in praetura. Rursusque restituit M. Agrippa.

XXV. Idem et Virginem adduxit ab octavi lapidis diverticulo duobus millibus pass. Praenestina via. Iu-

tos meatus. Primos eius ortus repetunt ii a Tiburtino, unde se rursum aperire mox Plinius ait. Cursum omnem explanat accurate idem Fabrettus loc. cit. Hard.

Fucinum lacum. E Fucino lacu ἐξιέναι, non, ut legitur, εἶναι, et Ῥώμην ποτίζειν, καὶ παρὰ τ' ἄλλα ὕδατα εὐδοκιμεῖν, Strabo scribit lib. V. Dalec.

Mox specu mersa. Mox in specus mersa, in vetusto exemplari. Pint.

Ancus. Exstat quidem certe in Cimelio nostro et apud Patinum in Marcia gente nummus, cuius ex parte adversa rex Ancus depingitur, ita curante Philippo Marcio, qui trahebat ab eo originem: Aquaeductus in aversa signatur, cum epigraphe, PHILIPPVS. AQVA. MAR. *Hard.*

Postea. Qui ab Anco Marcio pariter Romanorum rege ducebat genus: Plutarchus in Coriolano, pag. 213: Μάρκιοι δ' ἦσαν καὶ Πόπλιος, καὶ Κοΐντος, οἱ πλεῖστον ὕδωρ καὶ κάλλιστον ἐν Ῥώμῃ καταγαγόντες. De Marcio et Agrippa iterum XXXVI, 24. Hard.

Rursusque restituit M. Agrippa. A. V. 720, L. Sempronio Atratino, L. Scribonio Libone coss. ex Dione, lib. XLIX, pag. 416: Ὁ τε Ἀγρίππας τὸ ὕδωρ τὸ Μάρκιον ὠνομασμένον, ἐκλιπὸν φθορᾷ τῶν ὀχετῶν, καὶ ἀνεκτήσατο δαπάνῃ οἰκείᾳ, καὶ ἐπὶ πολλὰ τῆς πόλεως ἐπωχέτευσεν. *Agrippa aquam Marciam, quae propter corruptos canales defecerat, suis sumptibus reparavit, ac per multas urbis partes deduxit.* Hard.

XXV. *Idem et Virginem.* Id ab Agrippa factum, ann. V. C. 735, C. Sentio Saturnino, Luc. Lucretio coss. refert Dio, lib. LIV, pag. 528, et aquam eam Augustam ab eo fuisse appellatam. Virginalem aquam quibus impensis summi Pontifices Pius IV et Pius V, populusque romanus restitui curaverint, narrat opusculo singulari Luc. Paetus IC. de Restitutione aquae Virginis, in lib. de Mens. et Ponder. Libellum singularem eodem argumento tituloque inscripsit et Aug. Steuchus Eugubinus, S. Sedis Apostolicae Bibliothecarius. Virginem et Marciam versiculo complectitur Martialis, lib. VI, epigr. 42: *Cruda Virgine, Marciave mergi, Quae tam candida, tam serena lucet, Vt nullos ibi suspiceris undas*, etc. Hard.

Diverticulo. Transversis semitis, quae sunt a latere viae militaris. Dal.

Praenestina. Sive, ut Frontinus ait, octavo lapide viae Collatinae: quod eodem recidere demonstrat idem Fabrettus, erudito opera de Aquaeductibus, Dissert. III, p. 169. H.

xta est Herculaneus rivus, quem refugiens Virginis nomen obtinuit. Horum amnium comparatione, differentia supra dicta deprehenditur, quum quantum Virgo tactu, tantum praestet Marcia haustu. Quamquam utriusque iam pridem urbi periit voluptas, ambitione avaritiaque in villas ac suburbana detorquentibus publicam salutem.

XXVI. Non ab re sit, quaerendi aquas iunxisse rationem. Reperiuntur in convallibus maxime, et quodam convexitatis cardine, aut montium radicibus. Multi

Virginis. Aliam alii appellationis huius causam afferunt. Cassiodor. Varr. form. VII, cap. 6, *quia puriore fluens unda, nullis polluitur sordibus.* Frontinus, l. de Aquaeductt. ex eo quod quaerentibus aquam militibus, puella virguncula quaedam venas monstravit: quas sequuti qui foderunt, ingentem aquae modum invenerunt. Hard.

Horum amnium comparatione. Si conferas, inquit, Marciae aquae profluentem rivum, seu verius amnem, cum aqua Virgine, intelliges discrimen superius memoratum, cap. 23; nempe alternari frigiditatis bonum a natura, nec quae sunt haustu aquae frigidissimae, easdem perinde ac tactu esse. Hard.

Detorquentibus. Avertentibus et ubertatis publicae copiam minuentibus ac praeripientibus. Dal.

XXVI. *Non ab re sit.* Vitruv. lib. VIII, cap. 1; Pallad. in August. cap. VIII. Dal.

Convexitatis. Devexi ac declivis tumuli et collis fastigio. Dal. — Harduin. h. l. facit cum Dalecamp. sed male; nam haec interpretatio indicaret in fastigio vero sive montium sive ramorum (haec Neotericis vox in Orographia explicanda); quod nullibi fit; nam hoc fastigio dividuntur tantum aquae, unde illi nomen *partitio aquarum* (*ligne de partage des eaux*); al. verb. non inde aquae derivantur, sed utrimque derivantur tum dextrorsum, tum sinistrorsum, e convexitatis locis inferioribus. Quis ergo hic convexitatis cardo? Finge tibi lineam quae montis aut iugi declivitatem rectam repraesentet a radice ad hunc locum quo fons exsilit; tum et lineam aliam quae eodem modo cursum aquae intra terrarum viscera adhuc latentis, sed mox erupturae, repraesentet: quo loco eae lineae sibi occurrunt, et sese invicem secant (recentiores dicimus *point d'intersection*), hic convexitatis est cardo. Nisi forte, dum videtur antiquis mons non tam prisma triangulum quam pyramis tetragonos (re vera neutrius formae est, sed polyedricae asymmetricae), pro finitore declivitatum (*l'arête des deux versans*), spectatur potissimum ab illis angulus solidus tetraedros, convexitatis cardo existimandus. Ajass.

Multi. Sic Geopon. auctor, lib. II, cap. 4, pag. 33, et cap. 5, pag. 37. Vitruvius item, lib. VIII, cap. 1, pag. 153. Pallad. in Aug. lib. IX, c. 8, pag. 136: *Maxime sub radicibus montium in septentrionali parte quae-*

septemtrionales ubique partes aquosas existimavere. Qua in re varietatem naturae aperuisse conveniat. In Hyrcanis montibus a meridiano latere non pluit. Ideo silvigeri ab Aquilonis tantum parte sunt. At Olympus, Ossa, Parnassus, Apenninus, Alpes, undique vestiuntur, amnibusque perfunduntur. Aliqui ab Austro, sicut in Creta Albi montes. Nihil ergo in his perpetuae observationis iudicabitur.

XXVII. Aquarum sunt notae, iuncus aut arundo, aut herba, de qua dictum est: multumque alicui loco

rendae sunt aquae quia in his locis magis abundant, utilioresque nascuntur. Hard. — Male huc Ios. Mat. Gessner adducit Horatianum dist. (l. III, Od. III, vers. 55, 56): *Qua parte debacchentur ignes, qua nebulae pluviique rores.* Nam, ubi censet vates, 1° a montibus septemtrion. nebulas ac pluvios rores ferri; 2° solas septemtr. partes aquosas exsistere, hoc sequitur perspicue in loca magis ad septemtrionem vergentia hos humores tendere, non meridiem versus. Caeterum quam vana haec a Nostro memorata hypothesis, ipse exemplis demonstrat. E monte *Fichtelberg* exsiliunt meridiem versus *Sala*, ad auroram *Aeger*, *Rade* ad septemtr. ad occiduum Maenus (*Mayn*, vel *Mein.*), Aj.

Albi montes. Λευκογαῖοι. Dal. et Hard. — Ea de causa quod nivibus vel perpetuis, vel fere perpetuis candeant. Res ubique nota et quae variis nominibus, non variante nomenclatorum mente, ansam dedit. Exempla hic subiecisse liceat pauca.

I. *Veterum.*

1° Albi montes, vel Λευκὰ ὄρη.

2° Argaeus mons (hodie *Ardgidagh*, non ut plures scribunt *Aagidagh*, vel *Aagi-dogii.* Rad. ἀργός, albus).

II. *Recentiorum.*

3° *Mont-Blanc*, in Helvetia.

4° *Sierras-Brancas*, Nov.-Mex.

5° *White-Mountains*, Americ. Anglo-Amer.

6° *Ellacouda*, e montibus Gates, quae Dakhinabadum sunt. Aj.

XXVII. *Aquarum.* Vitruv. loc. cit. pag. 154: *Signa autem, quibus terrarum generibus suberunt aquae, haec erunt: si invenientur nascentia, tenuis iuncus, salix erratica, alnus, vitex, arundo, edera, aliaque, quae eiusmodi sunt, quae non possunt nasci, nec ali sine humore. Solent autem eadem in lacunis nata esse .... quibus non est credendum. Sed quibus regionibus et terris, non lacunis, ea signa nascantur, non sata, sed naturaliter per se creata, ibi est quaerenda.* Sic etiam auctor Geop. lib. II, cap. 4, pag. 32, et Cassiod. Varr. lib. II, cap. 53. Hard.

Herba. Tussilago silvestris, lib. XXVI, cap. 6. Dal.

Herba de qua dictum est. Bene Dalecamp. (not. 2). Et hicce est locus: *Bechion, quae et tussilago dicitur. Duo eius genera: silvestris ubi nascitur, subesse aquas credunt: et hoc ha-*

pectore incubans rana. Salix enim erratica, et alnus, aut vitex, aut arundo, aut edera sponte proveniunt, et corrivatione aquae pluviae in locum humiliorem e superioribus defluentis, augurio fallaci. Certior multo nebulosa exhalatio est, ante ortum solis longius intuentibus: quod ex edito quidam speculantur, proni terram mento attingente. Est et peculiaris aestimatio peritis tantum nota, quam ferventissimo aestu sequuntur, dieique horis ardentissimis, qualis ex quoque loco repercussus splendeat. Nam si terra sitiente humidior est ille, indubitata spes promittitur. Sed tanta intentione oculorum opus est, ut indolescant: quod fugientes ad alia experimenta decurrunt loco in altitudinem pedum quinque defosso, ollisque e figlino opere crudis, aut peruncta pelvi aerea cooperto, lucernaque ardente concamerata frondibus, dein terra, si figlinum humidum ruptumve, aut in aere sudor, vel lucerna sine defectu olei restincta, aut etiam vellus lanae madidum reperiatur, non du-

bent sigmm aquileges. Hard.

Et alnus et vitex aut hedera. E Chiffl. porrigunt, *aut vites aut arando.* Nostri quinque *aut vitex aut harundo aut hedera.* Gron.

Augurio. Id Vitruvius paulo explicatius loco proxime allato. Idem Palladius in August. lib. IX, tit. 8, pag. 135. Hard.

Certior. Tradidit haec et Vitruvius, lib. VIII, cap. 1, pag. 152. Tradidit etiam Palladius l. cit. et auctor Geop. loc. citato, pag. 35. Hard.

Qualis. Qualis sit repercussio radiorum solis ex quovis loco. Hard.

Loco. Experimenta haec totidem verbis leges apud Vitruvium, lib. VIII, cap. 1, pag. 152 sq. et apud Palladium loc. c. pag. 136. Sic etiam auctor Geop. lib. II, cap. 4, pag. 32 sq et cap. 5, pag. 44. Hard. — *In altitudinem pedum quinque.* Cubitorum trium, unius latitudine. Paxamus in altitudinem pedes quinque, latitudinem tres. Dal.

Concamerata. Pallad. loc. cit. *Tunc supra fossae labra crate fracta de virgis ac frondibus, additaque terra, spatium omne cooperiatur*, etc. Hard.

Aut etiam vellus lanae. Oleo scilicet, ἐλαίῳ διαχρισάτω, inquit auctor Geop. loc. cit. Hard.

Quidam et igne. Vitruvius, loc. cit. pag. 153. Pallad. loc. cit. *Item si in eo loco focum feceris, et terra vaporata humidum fumum nebulosumque ructaverit, aquas inesse cognosces.* Hard.

bie promittunt aquas. Quidam et igne prius excoquunt locum, tanto efficaciore vasorum argumento.

XXVIII. Terra vero ipsa promittit candicantibus maculis, aut tota glauci coloris. In nigra enim scaturigines non fere sunt perennes. Figularis creta semper adimit spes. Nec amplius puteum fodiunt, coria terrae observantes, ut a nigra descendat ordo supra dictus. Aqua semper dulcis in argillosa terra, frigidior in topho. Namque et hic probatur. Dulces enim levissimasque facit, et colando continet sordes. Sabulum exiles limosasque promittit. Glarea incertas venas, sed boni saporis. Sabulum masculum, et are-

Tanto efficaciore vasorum argumento. Multo utique efficaciore argumento, quod ex vasis duximus, *si figlinum humidum, ruptumve, aut in aere sudor.* HARD.

XXVIII. *In nigra.* Vitruvius loc. cit. *In terra autem nigra sudores et stillae exiles inveniuntur.* HARD.

Figularis creta semper adimitur spes. Plato in suis legibus vetuit aquam e vicini puteo quemquam haurire, ni prius eam in fundo suo ad cretam usque quaesivisset: πρὸς τὸν κέραμον. Victorius, lib. XIII, cap. 15. DAL. — *Figulari creta semper adimitur spes.* Voss. ut et Chifflet. *Figularis creta semper adimit spes.* Lege *spem.* In Andeg. rursus hic lacuna a verbis, *fodiuntur aestuaria quae gra.* usque ad cap. 6, *fecisse post consulatum meminimus.* GRON. — *Figularis.* Vitruv. loc. cit. pag. 152: *In creta tenuis, exilis, et non alta est copia: ea erit non optimo sapore.* Pallad. loc. cit. *Creta tenues, nec optimi saporis venas creabit.* HARD.

Coria. Varias terrae quasi crustas observant, ut a nigro colore, qui color summae terrae ac supremae cutis, *ad alios colores* quo dictum est ordine descendatur. HARD.

Ordo supra dictus. A nigra ad maculosam: ab hac ad glaucum colorem. HARD.

Namque et hic probatur. Testis vel ipsa vetus inscriptio, quam superius allulimus, cap. 21. HARD.

Et colando continet sordes. Dum per tophum colatur, is sordes aquarum omnes recipit ac retinet. HARD.

Sabulum. Vitruvius loc. cit. *Item sabulone soluto, tenuis: sed si invenietur, ea erit limosa et insuavis.* Sic et Pallad. loc. cit. HARD.

Glarea. Haec deinceps totidem syllabis Vitruv. loc. citat. usque ad ea verba, *oportet autem*, etc. Pallad. item, loc. cit. HARD.

Sabulum. Durius compactiorisque naturae. Sic Pallad. loc. cit. *Sabulo masculus, et arena, et carbunculus, certas et ubertate copiosas.* Sic etiam Vitruvius, ut diximus. Carbunculus terrae genus est, de quo egimus antea, XVII, 3 HARD.

na, et carbunculus, certas stabilesque et salubres. Rubra saxa optimas, speique certissimae. Radices montium saxosae, et silex, hoc amplius rigentes. Oportet autem fodientibus humidiores assidue respondere glebas, faciliusque ferramenta descendere. Depressis puteis sulphurata vel aluminosa occurrentia putearios necant. Experimentum huius periculi est demissa ardens lucerna, si exstinguatur. Tunc secundum puteum dextra ac sinistra fodiunt aestuaria, quae graviorem illum halitum recipiant. Fit et sine his vitiis altitudine ipsa gravior aër, quem emendant assiduo linteorum iactatu eventilando. Quum ad aquam ventum est, sine arenato opus surgit, ne venae ob-

Masculum. Grandius, ἁδρότερόν. Asperum, scabrum, subfuscum, minus flavum, interpretantur quidam: durum et compactum metallici, ut feminam, solutum ac mollem. Dal.

Rigentes. Vitruvius, loc. citat. *Sub radicibus autem montium, et in saxis silicibus, uberiores et affluentiores: eaeque frigidiores sunt, et salubriores.* Hard.

Depressis. Haec pariter Vitruvius: lib. VIII, cap. 7, pag. 74: *Calores*, inquit, *unde etiam sulphur, alumen, bitumen nascitur, aërisque spiritus immanes, qui, quum graves per intervalla fistulosa terrae perveniunt ad fossionem puteorum, et ibi homines offendunt fodientes, naturali vapore obturant in eorum naribus spiritus animales: ita qui non celerius inde effugiunt, ibi interimuntur. Hoc autem quibus rationibus caveatur, sic erit faciendum. Lucerna accensa demittatur quae si permanserit ardens, sine periculo descendetur. Sin autem eripietur lumen vi vaporis; tunc secundum puteum dextra ac sinistra defodiantur aestuaria*, etc. Transcripsit haec quoque Palladius, lib. IX in August. tit. 9, p. 136. Tractat egregie hoc argumentum Agricola de Re met. lib. VI, pag. 172. H. — Haec iamdudum nota, sed a recentioribus digesta distinctaque clarius, illustr. viro quem chymicae artes nunc lugent, Davy, occasionem dederunt excogitandae lampadis, quam ipsius nomine signarunt in metallifodinis. Ajass.

Sulphurata. Bituminosa addit Palladius. Dalec.

Aestuaria. Spiramenta. Gall. *des soupiraux.* Hard.

Altitudine. Nam pressio maior fit in parte aëriae columnae infima: sed praeterea stagnatio aëris clausi causa est cur nosius fiat: quod sensit Noster, dum mox de ventilatione aliquid iacit. Aj.

Assiduo l. iactatu eventilando. Vide Agricol. de Re met. VI. Dal.

Sine arenato opus surgit, ne venae obstruantur. Ita Reg. 2, et Chifflet. cod. Male editi, *sine arena opus sur-*

struantur. Quaedam aquae vere statim incipiente frigidiores sunt, quarum non in alto origo est: hibernis enim constant imbribus: quaedam Canis ortu, sicut in Macedoniae Pella utrumque. Ante oppidum enim incipiente aestate, frigida est palustris: dein maximo aestu in excelsioribus oppidi riget. Hoc et in Chio evenit, simili ratione portus et oppidi. Athenis Enneacrunos nimbosa aestate frigidior est, quam puteus in Iovis horto. At ille siccitatibus riget: (IV) maxime autem putei circa Arcturum. Non ipsa aestate deficiunt, omnesque quatriduo eo subsidunt. Iam vero multi hieme tota, ut circa Olympum, vere primum aquis redeuntibus. In Sicilia quidem circa Messanam et Mylas hieme in totum inarescunt fontes; aestate exundant, amnemque faciunt. Apolloniae in Ponto fons iuxta mare aestate tantum superfluit, et maxime circa Canis ortum: parcius, si frigidior sit aestas. Quaedam terrae imbribus sicciores fiunt, velut in Narniensi agro: quod Admirandis suis inseruit M. Cicero, siccitate lutum fieri prodens, imbre pulverem.

git. Sensus est, imum parietem, qui puteum inferne ambit, lapidibus tantum aliis super alios aggestis et collocatis strui, sine intrita calcis et arenae, ne venae aquarum obstruantur. Tradita haec quoque a Vitruvio, lib. IV, cap. 7, pag. 172: *Quum ad aquam erit perventum, tunc sepiatur structura, ne obturentur venae.* H.

Simili. Vt in portu scilicet eius insulae incipiente aestate frigida aqua sit: in excelsioribus oppidi partibus maximo aestu rigeat. Hard.

Athenis. De hoc fonte egimus lib. IV, cap. 11. Hard.

Maxime. Athenis scilicet. H.

Circa Arcturum. Arcturi exortum, qui fere accidit idibus septembr. ut dictum est lib. XVIII, cap. 74. H.

Num ipsa aestate deficiunt. Scribe cum minore, et adiunge superioribus: *non ipsa aestate deficiunt*, ex apographo nostro. Pint.

Vt circa Olympum. Athenis rigent maxime putei circa Arcturi ortum, ad principium mensis septembr. Dal. — *Vt circa Olympum.* Sic etiam MSS. omnes, quos quidem vidi. Gronovius ex Voss. *circa Olynthum.* H.

In Sicilia quidem circa Messanam et Mylas. Hoc verum esse Fazellus in iis oris natus testatur, de rebus Siculis Decad. I, l. IX, c. 48. H.

Siccitate lutum, etc. Quum arena post imbres in luti duritiem glebasque eoit; quae mox, imbre adve-

XXIX. Omnis aqua hieme dulcior, aestate autem minus, autumno minime; minusque per siccitates. Neque aequalis amnium plerumque gustus est, magna alvei differentia. Quippe tales sunt aquae, qualis terra per quam fluunt; qualesque herbarum, quas lavant, succi. Ergo iidem amnes parte aliqua reperiuntur insalubres. Mutant saporem et influentes rivi, ut Borysthenem, victique diluuntur. Aliqui vero et imbre mutantur. Ter accidit in Bosphoro, ut salsi deciderent, necarentque frumenta: toties et Nili rigua pluviae amara fecere, magna pestilentia Aegypti.

XXX. Nascuntur fontes decisis plerumque silvis, quos arborum alimenta consumebant: sicut in Hae-

niente, solvuntur: post effusos imbres iterum coit ac durescit. H.

Latum fieri prodens. Bene h. l. Harduinus. Vide tamen quae notavit P. Merula super Eon. pag. 389. Aj.

Imbre pulverem. Primum e caelo cadente. Nam tum, verberato solo, arenae pulvisculum commovet et excitat. Dalec..

XXIX. *Hieme dulcior.* Quia crebris imbribus diluitur ac dulcescit. Dal.

Quippe tales sunt aquae, qualis terra per quam fluunt. Ita Vitruvius, lib. VIII, cap. 4, pag. 166. Plinius, lib. II, cap. 106, § 12: *Lacus Sinnaus in Asia circumnascente absinthio inficitur.* Hard.

Ergo iidem amnes. De Hypani idem quod Plinius de Borysthene, prodit Vitruvius, lib. VIII, cap. 3, pag. 160: *In Ponto est flumen Hypanis,* inquit, *qui a capite profluit circiter mill.* XL *sapore dulcissimo: deinde, quum pervenit ad locum qui est ab ostio ad millia* CLX, *admiscetur ei fonticulus oppido quam parvulus. Is quum in eum influit, tantam magnitudinem fluminis facit amaram: ideo quod per id genus terrae, et venas unde sandaraca foditur; ea aqua manando perficitur amara.* Hard.

Toties. Ter agros, Nili aquis irrigatos, pluviae amaros fecere. Narrat hoc ipsum Athenaeus, lib. II, p. 42, ex Theophrasto. Hard.

Nili rigua pluviae amara fecere. etc. Conf. Athenaeus, lib. II, p. 21. Dalec.

XXX. *Sicut in Haemo.* Seneca Natt. Quaest. lib. III, c. 11, pag. 869: *Fuit aliquando aquarum inops Haemus: sed quum Gallorum gens a Cassandro obsessa in illum se contulisset, et silvas cecidisset, ingens aquarum copia apparuit, quas videlicet in alimentum suum nemora ducebant; quibus excisis, humor, qui desiit in arbusta consumi, superfusus est... Sed pace Theophrasti dixisse liceat: non hoc est simile veri: quia fere aquosissima sunt, quaecumque umbrosissima,* etc. Hard. — Sane res falsa; namque multis hodie experimentis in utroque haemisphaerio constat, ex-

mo, obsidente Gallos Cassandro, quum valli gratia silvas cecidissent. Plerumque vero damnosi torrentes corrivantur detracta collibus silva, continere nimbos ac digerere consueta. Et coli moverique terram, callumque summae cutis solvi, aquarum interest. Proditur certe in Creta expugnato oppido, quod vocabatur Arcadia, cessasse fontes, amnesque qui in eo situ multi erant: rursus condito post sex annos emersisse, uti quaeque coepissent partes coli. (v.) Terrae

cisis silvis, supprimi fere semper aquas. Exempla in primis praeclara sunt insulae Pogonias (si hoc nomine fas indicasse *la Barbada*), et Tabagonis (*Tabago*), quarum feracitas in illa deficientibus silvis valde imminuta est, in hac vero fere tota oriri iudicatur e luxuriantium nemorum multitudine; tum insulae a Viridi prom. *(du Cap Vert)* nomen mutuatae, quae exustis silvis fere steriles evaseruot; item multi amnes in America septemtr. praesertim in his partibus quas hodierna aetas Provinciis Foederatis adiunxit, eo minores facti, quo acrior laboriosiorque colonorum industria in colendis agris, succidendis saltibus, etc. Ar.

Cassandro. Macedoniae rege. H. — Filio Antipatri, qui in Macedonia vices gessit Alexandri, dum victor per Orientem grassaretur. Gallorum prior incursus innuitur, qui circa Olympiad. cxx in Thraciam duce Cambaule (ad. Wernsdorff, *Histor. Galat.* item Beck, *Hist. mund. et gent.* tom. II, pag. 47; tum Guthrie, *Hist. Vniv.* lib. V, cap. 3, pag. 459) factus est. Ar.

Proditur. Seneca, loc. cit. *Idem (Theophrastus) ait, circa Arcadiam, quae urbs in Creta insula fuit, fontes et lacus substitisse, quia desierit coli terra, diruta urbe: postea vero quam cultores receperit, aquas quoque recepisse. Causam siccitatis hanc ponit, quod obduruerit constricta tellus, nec potuerit imbres inagitata transmittere,* etc. Haro.

Terrae. Seneca et istud loco cit. *Saepe motu terrarum itinera (fluminum) turbantur, et ruina interscindit aquas, quae retentae novos exitus quaerunt, et aliquo impetu faciunt, aut ipsius quassatione terrae aliunde alio transferuntur ... hoc accidisse ait Theophrastus in Coryco monte, in quo post terrarum tremorem nova vis fontium emersit.* H. — Et ipse Noster, lib. II, cap. 84: *Varia eduntur opera, alibi emissis amnibus, nonnunquam etiam ignibus calidisque fontibus*, etc. communis est utrique, ni fallor, auctor Theophrastus, qui de hac re in lib. de aquis videtur egisse: sed praecesserat Stagirita, Meteor. lib. I, cap. 13, et de Plantis, cap. 2, ubi Πολλάκις, ait, δεικνύουσι σεισμοὶ πηγὰς καὶ ποταμούς. Ladonem terrae motu effusum specialius disserens idem Annaeus memorat. In Islandia, nivali, ut omnes norunt, et eadem ignifluа terra, fontes qui dicuntur Geyserici (*Geysers*) effudit quoque Heclaeus furor. Item, in Madagascariensi insula, e montis ignivomi iugo

quoque motus profundunt, sorbentque aquas: sicut circa Pheneum Arcadiae quinquies accidisse constat. Sic et in Coryco monte amnis erupit, posteaque coeptus est coli. Illa mutatio mira, ubi causa nulla evidens apparet: sicut in Magnesia calidas factas frigidas, salis non mutato sapore. Et in Caria, ubi Neptuni templum est, amnis qui fuerat ante dulcis, mutatus in salem est. Et illa miraculi plena, Arethusam Syracusis fimum redolere per Olympia: verique simile, quoniam Alpheus in eam insulam sub ima maria permeet. Rhodiorum fons in Chersoneso nono anno purgamenta egerit. Mutantur et colores aquarum; sicut Babylone lacus aestate rubras habet diebus XI. Et

columna aquae exsilit, quam vigesima abhinc leuca navigantes conspiciunt. AJ.

Circa Pheneum Arcadiae. Theophrast. Histor. lib. III, c. 1, et l. V, cap. 5, Seneca, Quaest. Natt. l. III, cap. 11. Sumpta haec esse puto ex amisso libro Theophrasti περὶ τῶν ὑδάτων, quem Athenaeus citat, II. DALEC.

Sicut in Magnesia calidas factas frigidas, alias non mutato sapore. In vetusto exemplari, *sicut in Magneside calidas, factas frigidas salis non mutato sapore.* Quam lectionem confirmat quod statim sequitur, *ante dulcis mutatus in salem est.* PINT.

Et in Caria. Hoc ipsum refert Athenaeus, lib. II, pag. 42, ex Theophrasto. HARD. — Sed ubi Cariae hic locus? hoc praefinire operae pretium fuit: nec praefinit. Videtur tamen fuisse id templum in littore, tum si fluvialium aquarum mutationem, tum si ipsius dei naturam reputaveris, qui in maritimis praesertim coli debuit. AJ.

Arethusam. De eo fonte diximus lib. III, cap. 14. HARD.

Per Olympia. Vide Strabon. lib. VI, pag. 270. Seneca, Quaest. Natt. lib. III, cap. 26, pag. 874: *Quidam fontes certo tempore purgamenta eiectant: ut Arethusa in Sicilia, quinta quaque aestate per Olympia. Inde opinio est Alpheum ex Achaia eo usque penetrare, et agere sub mare cursum, nec ante quam in Syracusano littore emergere. Ideoque iis diebus quibus Olympia sunt, victimarum stercus secundo traditum flumini illic redundare. Hoc et a te traditum est in poëmate, Lucili carissime, et a Virgil. qui alloquitur Arethusam: Sic tibi, quum fluctus subterlabere Sicanos, Doris amara suam non intermisceat undam.* HARD.

Rhodiorum. Seneca, l. c. § 5, p. 874: *Est in Chersoneso Rhodiorum fons, qui post magnum intervallum temporis, foeda quaedam turbidus ex intimo fundat, donec liberatus eliquatusque est.* HARD.

Sicut Babyloniae lacus aestate. Voss.

Borysthenes aestatis temporibus caeruleus fertur, quanquam omnium aquarum tenuissimus: ideoque innatans Hypani. In quo et illud mirabile. Austris flantibus superiorem Hypanim fieri. Sed tenuitatis argumentum et aliud est, quod nullum halitum, non modo nebulam emittat. Qui volunt diligentes circa hoc videri, dicunt aquas graviores post brumam fieri.

Babylone. Gron. — *Sicut*. Athen. lib. II, pag. 42. Hard.

Borysthenes. Athenaeus, loco cit. Hard.

Caeruleus fertur. Ἰοβαφὴς Athenaeus. Is aquae eius color est, nullo modo infectae. Sic et Rhodanus quum purus fluit, nempe suo colore, partibus anni reliquis e cinereo candicans, vel ob arenas quas locis abradit vicinis, et secum aufert, vel permixtum nivis liquatae humorem. Dal.

Ideoque innatans Hypani. Ἐν τοῖς Βορείοις, flantibus Aquilonibus, inquit Athenaeus, loco citato, Borysthenem supernatat: Hypanis Austris. Hard.

Superiorem Hypanim fieri. *Hypani*, non *Hypanim*, in antiquo codice. Pint.

Sed tenuitatis argumentum. Vide quae de Nili simili fere dote diximus lib. V, cap. 10. Hard.

Quod nullum halitum. Lipsius cap. ult. lib. II in Thessaliae fluvio, quem ob in Anauron nominarunt, idem observari tradit. Quin et auctor, lib. V, cap. 9, scribit Nilum auram nullam exspirare. Arrianus in Periplo Euxini Ponti Phasin omninm fluviorum quos novisset lenissimum esse tradit. Levitatis indicium esse, tum in pondere, tum quod mari non immisceretur, sed supernaret. Brod. V, 28. Hard.

Et Borysthenes aestatis temporibus ... aquas graviores post brumam fieri. Vix monere h. l. necessarium est occidentalem Hypanim intelligi (qui hodie *Boug*), non Eoum, qui incolumi fera nomine *Kouban* dicitur (nam Ὕπανις, dempta terminatione, erit Ὕπαν, *Hypan*, *Houpan*, *Koupan* et *Kouban*, quarum mutationum nulla non frequentissima occurrit). Quod ad rei veritatem attinet, de minoris amnis aqua nil traditur satis dignum ad quod vel haereas, vel stupeas; de maiore (Borysthene nimirum) unanimi aiunt undas lutulentas et turbulentas: quod facile conicies, tum ex affluentium multitudine (nam Borysthenes, quanquam cursu vix duodecies centena M. P. perlustraverit, rapit vim aquarum, quae parum abest quin fidem excedat), tum e piscium natura, quorum incolatu celebritatem apud γαστριμάργους nactus est (cyprinorum, luciorum, alosarum, acipenserum, ruthenorum, etc.). Caeterum neque hoc omiserim, cataractis multis nobilem fluvium censeri; unde potes credere nonnullis saltem locis illimes aquas et vitreas occurrere, quod forte satis fuit, ut coloni in Olbia (quae urbs eo loco sita fuit, quo ambo amnes confluunt) novam patriam commendarent, et hyperbolicis narrationibus mire extollerent. As.

XXXI. (VI.) Caeterum a fonte duci fictilibus tubis utilissimum est crassitudine binum digitorum, commissuris pyxidatis, ita ut superior intret, calce viva ex oleo laevigatis. Libramentum aquae in centenos

XXXI. *Caeterum.* Vitruvius, lib. VIII, cap. 7, pag. 168: *Ductus autem aquae fiunt generibus tribus: rivis, per canales structiles, aut fistulis plumbeis, seu tubis fictilibus*, etc. Et pag. 171: *Multo salubrior est ex tubulis aqua, quam per fistulas: quod per plumbum videtur esse ideo vitiosa, quod ex eo cerussa nascitur; haec autem dicitur esse nocens corporibus humanis: ita, si quod ex eo procreatur, id est vitiosum, non est dubium quin ipsum quoque non sit salubre.*; *Itaque minime fistulis plumbeis aqua duci videtur, si volumus eam habere salubrem. Saporem quoque meliorem ex tubulis esse*, etc. Consentit et Palladius in Aug. l. XI, tit. 9, pag. 437. HARD.

Duci fictilibus tubis. Nam et rivis per canalium structuras ducitur, et per fistulas plumbeas, et per ligneos tubos. DALEC.

Commissuris. Iuncturis tubulorum in morem pyxidum ex una parte angustioribus. *Lingulatis* eodem sensu dixit Vitruvius, loc. cit. p. 170: *Sin autem minore sumptu voluerimus aquam ducere, sic erit faciendum: tubuli crasso corio ne minus digitorum duorum fiant ex testa, sed ita ut hi tubuli ex una parte sint lingulati, ut alius in alium inire convenireque possint. Tum coagmenta eorum calce viva ex oleo subacta sunt illinenda*, etc. Palladius, loc. citato: *Sed quod est salubrius et utilius, fictilibus tubis quum ducitur, duobus digitis crassi, et ex una parte reddantur angusti ut palmi spatio unus in alterum possit intrare: quas iuncturas viva calce oleo subacta debemus illinere.* HARD.

Ita ut superior intret. Superioris fine lingulato. DALEC.

Laevigatis. Illitis. HARD.

Libramentum aquae. Aquam librant, dum altitudinem loci e quo colligitur, cum loco in quem deducitur conferunt, sive lineis rectis id fiat, sive obliquis. DAL. — *Libramentum aquae in centenos pedes sursum elici minimum erit.* Haec integra non sunt, Academ. *in centenos pedes sicilimus invenerit.* Gud. *sicilimis minuerit.* Men. *sicilici minuerit.* Vossian. *sicilici minis numerit.*. Forte, *sicilici minimum erit.* L. XIII, cap. 15: *Item a Nomio Ti. Caesaris liberto nomen trahentibus, tribus sicilicis intra quatuor pedes, totidem intra semipedem crassitudinis.* Ibidem, *mensam quatuor pedes sextonte et sicilico excedentem.* Quarta pars cuiusque unciae, *sicilicus* est; hic pollicis, triens digiti. Plus requirit Vitruvius, lib. VIII, cap. 7: *Si canalibus ut structura fiat quam solidissima, solumque rivi libramenta habeat fastigata, ne minus in centenos pedes semipede; eaeque structurae confornicentur, ut minime sol aquam tangat.* Vbi annotat Philander aetatis nostrae libratores in sexcentos pedes tantum deprimere pollicem, id est, quatuor sicilicos: in centenos sextulam. Sic et e suo Pintianus. GRON. — *Libramentum.* Declivitas aquaeductus, a fonte usque in centenos pedes, ut minimum debet esse sicilici, hoc est, *quartae partis pollicis.* Descensus aquae a

pedes sicilici minimum erit: si cuniculo veniet, in binos actus lumina esse debebunt. Quam surgere in

fonte seu capite, ad eum locum quo deducenda est. Hinc aquam librare, deducere est, Gallis, *prendre le niveau*. Hinc etiam, ut Festus ait, *delibrare*, est *aquam aalco derivare*: ubi delirant qui *delirare* ibi reponere nituntur: quamquam lira sulcum significat. Nam vel series elementorum, quam Festus sequitur, *delibrare* ibi legi monet oportere. Antecedit enim *delibrare*, subsequitur *delirare*: quas inter voces suus et huic *delibrare* locus debetur: non isti, *delirare*. Itaque libra altitudinem aquae, fastigiumque significat, unde illa deducitur: viamque omnem quae decurrit. Frontinus de Aquaed. lib. I: *Aquae omnes diversa in Vrbem libra perveniunt*, id est, altitudine ac via... *Altissimus Anio est novus, proxima Claudia, tertium locum tenet Iulia, quartum Tepula dehinc Marcia, quae capite etiam Claudiae libram aequat.* — Ita totidem plane syllabis apicibusque, cod. optimae notae Reg. 2, et Colb. 3, et is quem Pintianus vidit. Hane autem vocem coquere Plinii editores quum minime possent, *sursum elici* commenti sunt, non aliena modo, sed contraria plane sententia. Vt minimam porro declivitatem aquaeductus sicilico Plinius definit, hoc est, ut diximus, quarta pollicis parte: sic maiorem Vitruvius semipede toto, praesertim quum aqua ducitur per canales structiles: *Si canalibus*, inquit lib. VIII, c. 7, pag. 168, *ut structura fiat quam solidissima, solumque rivi libramenta habeat fastigata, ne minus in centenos pedes semipede*, etc. Sea- qnipede integro Palladius in Augusto. Plinium sequuntur libratores huius aetatis, qui in pedes quadringentos pollice tantum uno deprimunt aquaeductum, hoc est, quatuor sicilicis. H.

Si cuniculo veniet. Si canali structili ducatur aqua. Hard.

In binos actus. Lumina, spiramenta sunt, sive aestuaria, *des soupiraux*. Nullus toto opere ad hunc diem exstitit inquinatior locus, sive praepostera interpretatione, sive interpolatione criticorum. Nos sincerum repraesentamus, qualem MSS. exhibent, Reg. 2, et is quem Pintianus ante nos vidit, aliique. Prius sic edebatur: *Si uno cuniculo veniet, in binos actus: laminae esse debebunt, per quas surgere in sublime opus fuerit, e plumbo. Subit altitudinem*, etc. Qua oratione perturbatius nihil, alieniusve a bona mente, dici aut cogitari potest. Vitruvius, ut alias saepe, nunc Plinium defendit. Is enim iisdem fere verbis rem explanat, lib. VIII, c. 7, p. 169: *Si terrenum*, inquit, *aut arenosum erit solum, parietes cum camera in specu struantur, et ita perducantur: puteique ita sint actus.* Nam qui cuniculus Plinio dicitur, opus illud est structile, quod parietum nomine cum camera a Vitruvio designatur. Lumina Plinio sunt qui putei Vitruvio nunc appellantur alias aestuaria, quibus respirare possit perfluens aqua, et vis spiritus relaxetur, ne conclusus aër cursum aquae moretur: quae spiramenta alias idem columnaria nominat, ut Philander monet. H. — Actus vero, quod spatium, Nostro teste, lib. XVIII, c. 3, sic nuncupabatur, quod ad hoc conficiendum *boves agerentur uno impetu iusto, vel protelo, id est, uno tractu vel tenore*, fuit pars iugeri dimidia, hoc est, aequavit pedes romanos 14,400, gallicarum mensurarum

sublime opus fuerit, e plumbo veniat. Subit altitudinem exortus sui. Si longiore tractu veniet, subeat crebro descendatque, ne libramenta pereant. Fistulas denum pedum longitudinis esse legitimum est: et si quinariae erunt, sexagena pondo pendere: si octonariae, centena: si denariae, centena vicena, ac deinde ad has portiones. Denariae appellantur, cuius laminae latitudo, antequam curvetur, digitorum decem est, dimidioque eius quinaria. In omni amfractu collis quinariam fieri, ubi dometur impetus, necessarium est: item castella, prout res exiget.

$331^{\text{tois.}}$, $28^{\text{p.}}$, $96^{\text{p.}}$; vel $12^{\text{a.}}$, $60^{\text{m.}}$, $40^{\text{decim.}}$, $89^{\text{cent.}}$, $6^{\text{mill.}}$); nam singulo lateri pedes contingerant romani quidem 120. AJ.

Quam. Salientem aquam intelligit, *un jet d'eau.* HARD.

Fistulas denum pedum. Et ut facilius, ac maiore vi currat. DALEC. — *Fistulas.* Tubulos plumbeos. Vitruvius lib. VIII, cap. 7, pag. 16, haec totidem fere verbis. H.

Et si quinariae erunt. Hac portione cuivis digito laminae nondum curatae pondo librae XII respondent. DAL. — *Et si quinariae erunt.* Minima haec fuit fistularum latitudo: maxima, quum denariae forent. Lex antiqua apud Frontinum de Aquaeduct. lib. I: NE. CVI. EORVM. QVIBVS. AQVA. DARETVR. PVBLICA. IVS. ESSET. INTRA. QVINQVAGINTA. PEDES. EIVS. CASTELLI. EX. QVO. AQVAM. DVCERENT. LAXIOREM. FISTVLAM. SVBIICERE, QVAM. QVINARIAM. Modulos fistularum varios, et eorumdem iconem exhibet Alex. Donatus, lib. III, cap. 18, pag. 294. H.

Si octonariae. Rotundo numero absolutoque Plinius utitur: aliter Vitruvius loc. citat. pag. 170: *Si octonum, pondo XCVI.* H.

Denariae. Vitruvius loc. citat. *Ex latitudine laminarum, quot digitos habuerint, antequam in rotundationem flectantur, magnitudinem ita nominum concipiunt fistulae. Namque quae lamina fuerit digitorum decem, quum fistula perficietur ex ea lamina, vocabitur denaria; similiterque reliquae.* Discrepare tamen a Vitruvio Frontinus videtur de Aquaed. I. H.

Ubi dometur impetus. Et vehementioris spiritus, et aquae collisae et decurrentis. DAL.

Item castella. Castellum, receptaculum est, quod aquam publicam recipit, auctore Ulpiano, Pand. XLIII, de aqua quotid. et aestiva. Gall. *un regard.* Vitruv. lib. VII, c. 7, pag. 170: *Inter actus ducentos non est inutile castella collocari: ut si quando vitium aliquis locus fecerit, non totum omneque opus contundatur, et in quibus locis factum sit, facilius inveniatur: sed ea castella neque decursu, neque in ventris planitie, neque omnino in vallibus, sed in perpetua fiant aequalitate.* Qui horum reficiendorum curam haberent, in vetustis Inscriptionibus ap. Reines. pag. 572, et apud Gruter. pag. 501, CASTELLARII appellantur. Exstat de ea re senatusconsultum apud Frontin. de

XXXII. Homerum calidorum fontium mentionem non fecisse demiror, quum alioquin lavari calida frequenter induceret : videlicet quia medicina tunc non erat haec, quae nunc aquarum perfugio utitur. Est autem utilis sulphurata nervis, aluminata paralyticis, aut simili modo solutis : bituminata aut nitrosa, qualis Cutilia, bibendo atque purgationibus. Plerique in gloria ducunt, plurimis horis perpeti calorem

Aquaeduct. I: NE. CVI. PRIVATO. AQVAM. DVCERE. RIVIS. PVBLICIS. LICERET. VTIQVE. OMNES. II. QVIBVS. AQVAE. DVCENDAE. IVS. ESSET. DATVM. EX. CASTELLIS. DVCERENT. ANIMADVERTERENTQVE. CVRATORES. AQVARVM. QVIBVS. LOCIS. INTRA. EXTRAQVE. VRBEM. APTE. CASTELLA. PRIVATI. FACERE. POSSENT. EX. QVIBVS AQVAM. DVCERENT. QVAM. EX. CASTELLO. COMMVNEM. ACCEPISSENT. A. CVRATORIBVS. AQVARVM. Olim dividicula appellata, auctore Festo: *Dividicula antiqui dicebant, quae nunc sunt castella, ex quibus a rivo communi aquam quisque in suum fundum ducit.* H.

XXXII. *Homerum c. fontium mentionem.* Meminit Iliad. X: Κρουνὼ δ' ἵκανον καλλιῤῥόω, ἔνθα δὲ πηγαὶ Δοιαὶ ἀναΐσσουσι Σκαμάνδρου δινήεντος. Η μὲν γάρ θ' ὕδατι λιαρῷ ῥέει. Dal. — *Homerum.* Si unum e Scamandri amnis fontibus exceperis, cuius aquam tepidam commendat, Iliad. X, v. 147. Hard.

Lavari calida frequenter. Odyss. Θ, εἵματα τ' ἐξημοιβὰ, λοετρά τε θερμὰ, εὐναί Iliad. X. Hectori e praelio redeunti calidum balneum paratur. Ἕκτορι θερμὰ λοετρὰ μάχης ἐκνοστήσαντι. Iliad. K. Odyss. Δ legitur ἐς τε Σαμίνθους βάντες. Dal. — *Lavari*, Vide quae diximus XXV, c. 38. H.

Videlicet, quia medicina tunc non erat haec. Converte verba, *Videlicet quia medicina haec non erat tunc*, ex antiquo codice. Pint. — Bene Plinius. De medicalium aquarum historia, cf. *Dict. des Sc. Méd.* tom. XXXIII, p. 446. Aj.

Sulphurata. Sulphur ipsum ad nervorum vulnera laudat Galen. lib. III, κατὰ γένη. Hard. — Non sat exacte; nam proprie valent sulphurata ad dermicorum morborum curationem. Vere aluminata, et generaliter salina ferme omnia, paralyticis prosunt. Aj.

Aluminata. Gal. κατὰ γένη et κατὰ τόπ. lib. VII. Hard.

Aut simili morbo solutis. Voss. simili modo: neque aliter tres alii, qui nobis serviunt. Gron.

Qualis Cutilia. Hanc quoque commendat Cael. Aurelian. Chron. lib. III, cap. 2. De eius situ diximus lib. III, cap. 17. Hard.

Vtilis est bibendo atque purgationibus. Vox *utilis* non est in Voss. quippe repetenda sensu e superioribus, ut legatur: *Est autem utilis sulphurata nervis, aluminata paralyticis aut simili modo solutis; bituminata aut nitrosa, qualis Cutilia est, bibendo atque purgationibus.* Gud. Acad. Menap. *qualis utilis est bibendo.* Vides τὸ *utilis* corruptum esse ἐκ τοῦ *Cutilia*; deinde utramque vocem admissum. Vitruv. lib. VIII, c. 3: *Sulphurosi fontes nervorum labores reficiunt*, etc. *Aluminosi, quum dissoluta membra corporum paralysi aut aliqua vi morbi*, etc. *Bi-*

earum: quod est inimicissimum: namque paulo diutius, quam balineis, uti oportet, ac postea frigida dulci, nec sine oleo discedentes: quod vulgus alienum arbitratur, idcirco non alibi corporibus magis obnoxiis. Quippe et vastitate odoris capita replentur, et frigore infestantur sudantia, corporum parte mersa. Similis error, quam plurimo potu gloriantium: vidique iam turgidos bibendo: in tantum ut anuli integerentur cute, quum reddi non posset hausta multitudo aquae. Nec hoc ergo fieri convenit sine crebro salis gustu. Utuntur et coeno fontium ipsorum utiliter: sed ita, si illitum sole inarescat. Nec vero omnes quae sint calidae, medicatas esse cre-

tuminosi autem interioris corporis vitia potionibus purgando mederi. Est autem aquae frigidae genus nitrosum, in Pinnae Vestinae, Cutiliis, aliisque locis similibus, quod potionibus depurgat. Gron.

Plurimis horis perpeti calorem earum: quod est inimicissimum. Tamen plurimis in locis solent thermarum praefecti aegros diutissime mergere. Nobilissimum in Helvetica prov. *Valais* oppidulum *Leuk* vel *Loech* exemplum erit; quibus in balineis quum aegrotantes assueverint trium hebdomadum spatio subire aquas, iubentur die primo horam consumere in lavando, secundo duplum, tertio tres, et sic crescente cum diebus horarum numero, donec octavus dies octo horas exigat; quod et nonus, decimus et quinque qui sequuntur: tum sexto et decimo septem horae in aqua effluunt duodevigesimo sex, undevigesimo 5, vicesimo 4, etc. Qua hebdomade singuli dies octo horas exigunt, haec vulgo audit *alta mersio* (*semaine de haute baignée*). As.

An postea frigida dulci. Voss. *dulceri, an mulceri?* Menap. Gud. et Ac. *frigida dulcedine sine.* Gron.

Similis error, quo quidam plurimo potu. In eodem, *Similis error quam plurimo potu gloriantur;* scribo *gloriantium*, non *gloriantur*. Pint. — *Similis error quo quidam plurimo.* Voss. et Pintiani, *error quam plurimo.* Scribe: *Simili errore quidam plurimo potu gloriantur.* Menap. Gud. et Acad. *similis error quodam.* Pintianus: *Similis error quam plurimo potu gloriantium.* Gron.

Salis gustu. Qui ad excreationem intestina stimulat. Dal.

Vtuntur et coeno fontium utiliter. Vere; nam hoc fit in multis locis, ex gr. *Silvanes*, Rutenorum pago, in hac Galliae meridion. prov, quae nunc audit *dép. de l'Aveyron*: quarum thermarum luto pingui et viscoso hulcera, et sciatica laborantium membra sanantur feliciter. Notissima omnium tamen urbs Saint-Amand, in prov gall. *départ. du Nord*, dum lutosarum, sic aiunt, balinearum usu mirabiles curationes fiunt. As.

dendum, sicut in Segesta Siciliae, Larissa, Troade, Magnesia, Melo, Lipara. Nec decolor species aeris argentive (ut multi existimavere) medicaminum argumentum est: quando nihil eorum in Patavinis fontibus, ne odoris quidem differentia aliqua deprehenditur.

XXXIII. Medendi modus idem et in marinis erit, quae calefiunt ad nervorum dolores, ferruminandas fracturas, ossaque contusa: item corpora siccant, qua de causa et frigido mari utuntur. Praeterea est alius usus multiplex, principalis vero navigandi phthisi affectis, ut diximus, aut sanguinem egeren-

Sicut in Egesta Siciliae. Legendum alterutro modo, *aut Aegesta*, cum diphthongo prima, aut *Segesta*. Vtroque enim modo geographi et historici usurpant. In vetere item codice *Sicilia* legitur, non *Siciliae*: quod non magnopere displicet, ut sint duo auferendi casus: *Segesta, Sicilia, Larissa, Troade*. Pint. — *In Segesta.* Ita MSS. recte, cum Parm. ed. Hermolaus perperam corresit *Egesta*. H.

Argenti. Aquis iniecti et immersi, quas medicatas esse nos putamus. D.

Patavinis. Quorum aqua, quum vis ei medica insit, nihil a vulgari, vel odore, vel colore differt. De his fontibus egimus lib. II, cap. 106. H.

XXXIII. *Ad nervorum dolores.* Sic Q. Serenus, cap. LV, pag. 159: *Si vero occultus nervos dolor urit inertes, Convenit et pelagi calidis perfundier undis.* Diosc. lib. V, cap. 19 de aqua marina: Θερμὸν δὲ καταντλούμενον... ἁρμόζον τοῖς περὶ νεῦρα πάθεσι, etc. Ad podagram vel sic commendat Marc. Emp. cap. XXXVI, pag. 247. H.

Ferruminat et fracturas ossaque contusa. In vetusto exemplari, *ferruminata ac fracturis ossa*; legendum forte, *ferruminant et fracta cruris ossa*: reliqua redundant. Pint. — *Ferruminantes fracturas ossaque contusa.* Voss. *feruminata fracturis ossa contusa item corpora ad siccanda.* Eodem modo Men, Gud. et Acad. nisi quod hic *ferruminatia*. Fortasse: *quae calefiunt ad nervorum dolores, ferruminandas fracturas, ossa contusa, item corpora ad siccanda.* Pintiani codex, *ferruminata ac fracturis; ipsa ferruminant, et fracta cruris ossa, item corpora ad siccando.* Gron. — *Ferruminandas.* Ad fracturarum fascias idcirco marinam aquam Hippocrates adhibet, πρὸς ὑποδεσμίδας, lib. de liquidorum usu, c. 3, pag. 445, tom. VI Oper. Galeni. Hard.

Vt diximus. Lib. XXIV, c. 6. Dal. — *Vt diximus.* Lib. XXIV, cap. 19, et lib. XXVIII, cap. 14. Cels. Corn. lib. III, cap. 22: *Quod si mali plus est, et vera phthisis est... opus est, si vires patiuntur longa navigatione, caeli mutatione, sic ut densius quam id est, ex quo discedit aeger, petatur. Ideoque aptissime Alexandriam ex Italia itur*, etc. Hard.

tibus: sicut proxime Annaeum Gallionem fecisse post consulatum meminimus. Neque enim Aegyptus propter se petitur, sed propter longinquitatem navigandi. Quin et vomitiones ipsae instabili volutatione commotae plurimis morbis capitis, oculorum, pectoris medentur, omnibusque, propter quae elleborum bibitur. Aquam vero maris per se efficaciorem discutiendis tumoribus putant medici, si illa decoquatur hordeacea farina ad parotidas. Emplastris etiam, maxime albis, et malagmatis miscent. Prodest et infusa

Aut sanguinem egerentibus. Plin. Iun. Ep. V, 19, § 5: *Dum Zosimus*, inquit, *libertus meus intente instanterque pronunciat, sanguinem reiecit, atque ob hoc in Aegyptum missus a me, post longam peregrinationem confirmatus rediit nuper.* H.

Annaeum. Iunium Annaeum Gallionem, Senecae philosophi fratrem, cuius mentio apud Tacitum, Annal. lib. 15, p. 265. Quo anno consulatum gesserit, nam in consulum Fastis non censetur, obscurum est. H. — Vnde tamen non sequitur falso hunc a Nostro inter consules relatum; namque saepius subrogatorum consulum ne ulla quidem fit mentio. Item de ipso Annaeo existimandum, quem constat consulatu ornatum, nec quo anno satis constat, quamvis non absurde ad a. Ch. 62 res videatur referenda. Caeterum nota est omnibus quidem post Lipsium et Cl. V. de la Tour Rezzonico habitum Gallionem natu maiorem. (Cf. in nostri Senecae vol. I, Diss. praemiss. cap. 2, pag. xix), quamquam cel. Plutarchi interpres Amyot minorem somniavit. As.

Neque enim Aegyptus pr. se petitur. Plinius tamen Secundus, lib. V, Ep. 19, quemdam sanguinem reiicientem in Aegyptum se misisse refert in caelo illo potius quam in navigatione spem habens. Brod. lib. VI, cap. 25. Vide Celsum, lib. III, cap. 22; Aurelianum, lib. I, cap. 14. Dal.

Instabili. Navis, qua vehimur, agitatione. Haan.

Pectoris. Hippocrat. lib. IV, Aphorism. 14. Dal.

Aquam. Plin. Valer. lib. III, cap. 47. Hard.

Si illa. Dioscorides, lib. V, c. 19, et Marc. Emp. lib. XV, pag. 107. H.

Decoquatur hordeacea farina. Diosc. miscetur cataplasmatis ex hordeacea farina. Dal.

Emplastris. Diosc. loc. cit. H.

Maxime albis. Quoniam aquae marinae salsugo maxime dealbat omnia, praecipue ceram. Dal.

Prodest. Ad tumores nimirum ac parotidas, ac caetera quae mollienda sunt ac discutienda. Crebro ictu, hoc est, crebris, ut loquitur Cael. Aurel. lib. II, cap. 3: *Aquarum supercadentium illisionibus, quas Graeci κατάκλυσμὸν vocant.* Et lib. I, cap. 4: *Aquarum illisio est, qua patientes partes percussae mutari coguntur.* Itemque lib. IV, cap. 7: *Aquarum illisio patientibus locis; quam Graeci κατακλυ-*

crebro ictu. Bibitur quoque, quamvis non sine iniuria stomachi, ad purganda corpora, bilemque atram, ut sanguinem concretum reddendum alterutra parte. Quidam et in quartanis dedere eam bibendam, et in tenesmis articulariisque morbis asservatam, et in hoc vetustate virus deponentem. Aliqui decoctam, omnes ex alto haustam, nullaque dulcium mixtura corruptam, in quo usu praecedere vomitum volunt. Tunc quoque acetum aut vinum aqua miscent. Qui puram dedere, raphanos supermandi ex

σμὸν vocant. Nugantur qui, *cerebro ictu*, hic reponunt, invitis etiam MSS. Hard.

Crebro ictu. Leg. *cerebro icto.* Galeno meth. sub finem lib. VI, in vulneribus capitis membranae valentissima remedia, sustinent. Dal.

Bibitur. Dioscorides, fere totidem verbis loc. cit. H. — *Bibitur quoque, quamvis non sine iniuria stomachi.* Bene; nam hodie quoque hemeticis annumeratur marina aqua. In insula vulgo dicta *de Pâques*, homines tamen vulgo marina utuntur impune. Caeterum quid in causa cur bibatur periculose, in comperto est, nempe multo sale eam infici; quamquam unde hic sal nec tam evidens, nec examinasse nostri consilii est. Ad hoc, amaritudo non cum sale confundenda est; nam quo altius demergeris, hausturus aquas, eo dulcier humor et salis plenior. Quod ad vim medendi attinet, ut multa in his quae Veteres de aquis marinis cecinere falsa, sic multa aut vera, aut vero propiora. Certe efficacissima est in his morbis persanandis, qui lymphatici vulgo dicuntur. Ad hydrophobiam quoque fertur valere. Sed hoc in incerto. Aj.

Non sine iniuria stomachi. Quem corrodit, Diosc. Hard.

Alterutra. Superne], vel inferne, vomitu, aut per alvum. H.

Et in tenesmis. Marc. Emp. c. xxix, pag. 203. Plin. Val. lib. II, cap. 24, cui titulus, ad tenesmum: *Aqua marina*, inquit, *ex alto hauritur, servaturque, ut vetustate vires accipiat: postea bibitur cum vino et aceto, vomitu praecedente.* Hard.

Articulariisque. Cels. lib. IV, c. 24, de articulorum doloribus in manibus, pedibusque. *Aquam marinam, vel muriam duram fervefacere oportet: deinde in pelvem coniicere: et quum iam homo pati potest, pedes demittere,* etc. Hard.

Et in hoc vetustate virus deponentem. Sincera et sine potabili aqua si reponatur virus exuit. Sunt qui praecoctam recondant. Diosc. Dalec.

Aliqui. Cels. lib. II, cap. 12, de eiectione: *Tunc immittenda in alvum est, si levi medicina contenti sumus pura aqua: si paulò valentiori, mulsa.... Acris autem est marina aqua, vel alia sale adiecto; atque utraque decocta commodior est.* Hard.

Tunc quoque acetum aut vinum. Q. Serenus, cap. de quartana, p. 157: *Prodest et potus, sed mulsus, Doridis humor.* Hard.

Qui puram dedere. Sic libri omnes.

mulso aceto iubent, ut ad vomitiones revocent. Clysteribus quoque marinam infundunt tepefactam. Testium quidem tumori fovendo non aliud praeferunt. Item pernionum vitio ante hulcera. Simili modo pruritibus, psoris, et lichenum curationi. Lendes quoque et tetra capitis animalia hac curantur: et liventia reducit eadem ad colorem. In quibus curationibus post marinam aceto calido fovere plurimum prodest. Quin et ad ictus venenatos salutaris intelligitur,

MSS. quos vidimus cum Ch. et Parmensi editione. Frobenius, et omnes deinde eum secuti, *qui parum* ediderunt. Haud recte. Pura hic aqua intelligitur, quae per se et sola datur, hoc est, quae nulla sit dulcium mistura corrupta. Sic Plin. Val. lib. II, cap. 24, ad tenesmum: *Aliqui vero*, inquit, *aquam marinam per se dant, sed raphanos supermandi iubent ex mulsa et aceto, ut vomatur.* Sic puram aquam Cels. lib. II, cap. 12, mulsae opponit, et ei qua fenum graecum, vel malva decocta sit. H.

Vt ad vomitiones revocent. « Vt sit vomitus facilior, qui tenesmi causas effundat, » inquit Marc. Emp. cap. xxiv, pag. 203. H.

Clysteribus quoque marinam, etc. Marc. Emp. cap. xxiv, pag. 196: *Torminosis saluberrime aqua marina per clysterem infundetur, si molestia diutina fuerit.* Plin. Val. lib. II, cap. 25: *Aqua marina calida clysterio infunditur.* Denique Diosc. lib. V, cap. 19: Πρὸς τὰ κενώματα ἐνιέμενον, χλιαρόν, καὶ πρὸς στρόφους θερμόν. *Ad movendas deiectiones tepefacta clysteribus infunditur: ad tormina vero calens.* H.

Testium quidem tumori fovendo. Si et flatuosus, vel serenosus. Dal. — *Testium.* Q. Serenus, cap. xxxvii, p. 149: *Et tumidos testes Nereia nympha coërcet.* Marc. Emp. cap. xxxiii, pag. 228: *Testiculi tumentes aqua marina rationabiliter foventur.* Sic etiam Theodor. Prisc. lib. I, cap. 25. H.

Item pernionum. Dioscor. totidem verbis, lib. V, cap. 19: Ἀρμόζον χιμέτλοις πρὸ τοῦ ἑλκωθῆναι. Theodor. Prisc. l. I, cap. 28, de pernionibus: *Pernionibus, qui cum pruritu sunt, aquae marinae fotus satis prodest.* H.

Simili. Diosc. item, ψώρας τε καὶ κνησμῶν, καὶ λειχήνων, etc. H.

Lendes. Plin. Valer. lib. I, cap. 4, *Lendes et alia capitis tetra animalia quae nocent, lotione aquae marinae necantur.* Q. Serenus, c. 6, de phthiriasi arcenda, pag. 128: *Vnda maris lendes capiti deducit iniqua, Et quidquid crebri defendit silva capilli.* H.

Et liventia. Diosc. loc. cit. H.

Quin et ad ictus venenatos salutaris intelligitur. Qui refrigerationem et tremorem afferunt. Diosc. Dalec. — *Quin.* Diosc. loc. cit. Καὶ πρὸς τὰ τῶν θηρίων δήγματα, ὅσα τρόμους καὶ ψυγμοὺς φέρει, μάλιστα δὲ σκορπίων, καὶ φαλαγγίων, καὶ ἀσπίδων. *Salutaris quoque est ad venenatorum morsus ictusve, quae quidem tremores perfrictionesque inferunt: maxime vero scorpionum, phalangiorum, aspidumque.* Hard.

ut phalangiorum et scorpionum: et ptyade aspide respersis. Calida autem in his assumitur. Suffitur eadem cum aceto capitis doloribus. Tormina quoque et choleram calida infusa clysteribus sedat. Difficilius perfrigescunt marina calefacti. Mammas sororiantes, praecordia, maciemque corporis piscinae maris corrigunt. Aurium gravitatem, capitis dolores, cum aceto ferventium vapor. Rubiginem ferro marinae celerrime exterunt. Pecorum quoque scabiem sanant, lanasque emolliunt.

XXXIV. Nec ignoro, haec mediterraneis supervacua videri posse. Verum et hoc cura providit, inventa ratione, qua sibi quisque aquam maris face-

Vt phalangiorum et scorpionum. Morsos a cane rabido Septemtrionalis maris accolae quum ter sub fluctibus demerserunt, a rabie tutos esse putant. Dalec.

Ptyade. Πτυάς, hoc est, sputatrix: species quaedam aspidis est, cuius et Aegineta meminit: ab inspuendo corporibus veneno, nomen traxit. H.

Suffitur. Calefactae vapor excipitur. Dioscor. loc. citat. de aqua marina: Ὑπατμιζόμενον δὲ θερμὸν ὑδρωπικοὺς, κεφαλαλγίας, καὶ δυσηκοΐας παρηγορεῖ. Hard.

Tormina. Dioscor. loc. cit. ut iam diximus. Hard.

Mammas. Festus: *Sororiare mammae dicuntur puellarum, quum primum tumescunt, ut fraterculare puerorum.* Plaut. in Frivolar. 9: *Tunc papillae primitus Sororiabant; illud volui dicere, fraterculabant.* Diosc. l. V, cap. 19: μαστῶν σπαργώντων, *mammas nimio lacte turgentes.* Hard.— *Mammas sororiantes.* Ob nimium incrementum demissas, et mutuo coniunctas: lactis abundantia sic distentas, ut mutuo se contingant, et tanquam sorores osculentur. Feminas ea mammarum deformitate indecoras ὑπερμαζᾷν ait Synesius. Dal. — Omnia paria fratres aut sorores Latini vocabant. Sic manum laevam sororem dexterae dicit Agorastocles apud Plautum, Poenul. III, 4, 9. Ne credas tamen male semper et necessario hanc *sororationem* accipi. Apte illa vox in Politiani iambicos dimetros fluxit: *Nam quae tibi papillulae Stant floridae, et protuberant Sororiantes primulum.* Vbi videas quam caute quidem, sed eleganter, vir antiquitatis florem solitus praecerpere, adolescentulae hoc tribuerit. Aj.

Maciemque. Hoc verborum ambitu phthisin intelligit, sive tabem, et malum corporis habitum. Diosc. loc. cit. Καὶ ταῖς χρονίαις καχεξίαις τοῦ σώματος... ὠφέλιμον τὸ δ' αὐτοῦ λουτρόν. Hard.

Aurium. Diosc. sup. cit. Hard.

XXXIV. *Inventa ratione, qua sibi quisque aquam maris faceret.* Muria Veteribus fuit ὠμοτέρα, crudior, quam lib. I Gynaecion Hippocrates γλυκεῖαν

ret. Illud in ea ratione mirum, si plus quam sextarius salis in quatuor aquae sextarios mergatur, vinci aquam, salemque non liquari. Caetero sextarius salis cum quatuor aquae sextariis, salsissimi maris vim et naturam implet. Moderatissimum autem putant, supradictam aquae mensuram octonis cyathis salis temperari, quoniam ita et nervos excalefaciat, et corpus non exasperet.

vocat, nempe minus salsa. Altera εὔκρατος, mistura Columellae, iusto salis pondere confecta. Maturitatis indicium est Gal. Simp. lib. IV, quod ovum innatet. Tertia ἄκρατος Archigeni, I, 4, κατὰ τόπους in remediis quae phthiriasi conveniunt δηνῶς, ἁλμυρὰ Galeno supra cit. loco, dura Celso l. IV, cap. 9: meraca, vehementissime salsa. In eam sal ingestus non liquescit, nec minuitur, sed integer in sporrs permanet, Galeno. Verum Columella maturae muriae experimentum id esse dicit, et si caseus dulcis demissus non pessum eat: quum enim caseus innatat, maturitatem suam habet. Dalec. — Sic apud Neotericos aquarum medicantium imitatio multiplex fit; quod quidem et magis arduum fuit, nec sine chymiae recentioris auxilio processisset satis feliciter. An tamen Veterum industriae in fingenda aqua marina eadem felicitas contigerit, potest dubitari: quum nec satis nossent quid in his aquis solutum detineretur (nempe hydrochlorates tum e sodio, tum e magnesio, sulphates e sodio, e maguesia, e calce, carbonates e calce, e magnesia, acidum carbonicum), et circa versa relationes ponderum caligarent. Certe salis vulgaris quartam fere partem potest aqua solvere; sed multum abest quin ita se res habeat. Nam aqua continet

In Oc. Atlant. prope Hess.	1/46
In mari Hybern. prope prov. angl. *Cumberland*,	1/40
In sinu Bothnico, ab 1/40 ad	1/30
In Oc. Atlan. prope Gall.	1/32
In Aulone Britannico,	1/30
In mari septemtr. prope Thamesis aestuarium,	1/29
In Interno, quinque M. P. a Melita, septentr. versus,	1/27
Ibid. sed prope urbem *Castiglione*,	1/24
In freto *Kattegat*, prope *Varberg*,	1/16
In Islanda tractu, ab 1/12 ad	1/10
Non procul littore Norvegico, ab 1/10 ad	1/7

Quum vero iusserint adhiberi cyathos 8 pro 4 sextariis, hoc est, cyathos 2 pro uno sextario; cyathus vero sit pars duodecima sextarii, duplex cyathus pars sexta (1/6), vides quantopere a vera temperatura antiquiorum crasis absit. Aj.

Quum quatuor aquae sextariis mergatur. Scribendum, *in quatuor aquae sextarios mergatur*, ex vetere codice. Pint.

Salsissimi maris vim et naturam implet. Adde particulam, *que*; *vimque et naturam implet*, et paulo post, *excalfacit*, non *calfacit*. Pint.

XXXV. Inveteratur: et quod vocant thalassomeli, aequis portionibus maris, mellis, imbris, ex alto et ad hunc usum advehunt, fictilique vase et picato condunt. Prodest ad purgationes maxime sine stomachi vexatione, et sapore grato et odore.

XXXVI. Hydromeli quoque ex imbre puro cum melle temperabatur quondam, quod daretur appetentibus vini aegris, veluti innocentiore potu, damnatum iam multis annis, iisdem vitiis, quibus vinum, nec iisdem utilitatibus.

XXXVII. Quia saepe navigantes defectu aquae dulcis laborant, haec quoque subsidia demonstrabimus. Expansa circa navim vellera madescunt accepto halitu maris, quibus humor dulcis exprimitur: item demissae reticulis in mare concavae e cera pilae, vel vasa inania obturata, dulcem intra se colligunt humorem. Nam in terra marina aqua argilla percolata dulcescit. Luxata corpora et hominum et quadrupedum, natando in cuius libeat generis aqua, facillime in artus redeunt. Est et in metu peregrinantium, ut

XXXV. *Inveteratur.* Haec totidem fere verbis Plin. Val. lib. II, cap. 23, et Diosc. lib. V, cap. 20: Θαλασσόμελι δοκεῖ καθαίρειν ἀνδρικῶς, etc. Hard.

XXXVI. *Hydromeli.* Vide quae de eo dicta sunt XIV, 20, et XXII, 51. Hard.

Cum melle temperabatur. Duabus partibus aquae pluviae veteris et una mellis. Diosc. Dalec.

Iisdem. Plin. lib, XXII, cap. 61, de hydromelite, seu aqua mulsa: *Longa vetustate transit in vinum.... stomacho inutilissimum, nervisque contrarium.* Damnat et in aegrotantium potu hydromeli Diosc. V, 17. Hard.

Quibus vinum. Nervos enim tentat, ac caput. Dal.

XXXVII. *Quia saepe navigantes.... demonstrabimus. Expansa*, etc. Recentiores quoque edulcorandae huic aquae operam dederunt; sed sola hactenus ad hunc scopum attingendum via vera distillatio est, quae in impensas maiores rapit, quam quas sapientiores respublicae aut navarchi libenter et vulgo suscipiant. Ergo, ut non desperandum, sic certe ultra exspectandum, donec commoda aquarum maximarum defaecatio in praesto sit. Aj.

Item demissae reticulis. Vide quae de Arado et Ormuzia diximus II, 106. Hard.

tentent valetudinem aquae ignotae: hoc cavent e balineis egressi statim frigidam suspectam hauriendo.

XXXVIII. Muscus, qui in aqua fuerit, podagris illitus prodest: item oleo admixto, talorum dolori tumorique. Spuma aquae affrictu verrucas tollit. Nec non arena littorum maris, praecipue tenuis et sole candens, in medicina est siccandis corporibus coopertis hydropicorum, aut rheumatismos sentientium. Et hactenus de aquis: nunc de aquatilibus. Ordiemur autem, ut in reliquis, a principalibus eorum, quae sunt sal et spongia.

XXXIX. (VII.) Sal omnis, aut fit, aut gignitur: utrumque pluribus modis, sed causa gemina, coacto humore, aut siccato. Siccatur in lacu Tarentino ae-

Frigidam suspectam hauriendo. Sic enim gustatu protinus vitiosam qualitatem deprehendunt. DALEC.

XXXVIII. *Muscus.* De musco marino certe Diosc. idem prodit IV, 99: Βρύον θαλάσσιον .... ποιοῦν πρὸς φλεγμονὰς καὶ ποδάγρας, etc. HARD.

Spuma aquae a. v. tollit. Forte non inutilis: sed quid in causa? sal. Nulla non pars salsae aquae eadem virtute polleret, si pollet spuma. AJ.

Nec non arena littorum maris. Totidem verbis Diosc. V, 267: Ἄμμος ἡ παρὰ τοῖς αἰγιαλοῖς πυρωθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ἐξικμάζει τὰ ὑδερώδη σώματα περιχωννύμενα δίχα κεφαλῆς. *Arena littoralis sole fervefacta hydropicorum corpora resiccat, si caput tenus ea undique obruantur.* Cael. Aurelian. III, 8, Chron. de hydrope: *Item,* inquit, *ex arena littoris sole ignita torrenda corpora: hiemis vero tempore igne praetorrenda,* etc. Theod. Prisc. lib. II, part. 2, cap. 19 de hydropicis: *Et de arena calida in littore haec loca ventris sub umbilico detergere, maximum interdum est beneficium,* Cels. III, 21, ubi de aqua inter cutem: *Evocandus est sudor, non exercitatione tantummodo, sed etiam in arena calida, vel laconico, vel clibano,* etc. Graeci hanc curationem παρόπτησιν et φοινιγμὸν appellant: de qua abunde idem Cael. Aurel. edisserit, Chron. II, 1, de paralysi. HARD.

XXXIX. *Sal.* Sal omnis, inquit, aut nativus est, aut factitius. Nativus vel in terra, vel extra terram reperitur. Qui in terra est, aut in montibus caeditur, aut foditur in campis, aut ab eorumdem arenis extrahitur. Sal vero qui gignitur extra terram, fontibus, fluviis, mari, lacubusque continetur. HARD.

Aut fit. Aut factitius est, aut nativus. Cf. not. 1. HARD.

Coacto. Densato humore sub terra, unde effoditur, cFaediturve, ut mox dicetur. HARD.

stivis solibus, totumque stagnum in salem abit, modicum alioquin, altitudine genua non excedens. Item in Sicilia in lacu qui Cocanicus vocatur, et alio iuxta Gelam. Horum extremitates tantum inarescunt, sicut in Phrygia, Cappadocia, Aspendi, ubi largius coquitur, et usque ad medium lacum. Aliud etiam in eo mirabile, quod tantumdem nocte subvenit, quantum die auferas. Omnis est talis sal minutus, atque non gleba est. Aliud genus ex aquis maris sponte gignitur, spuma in extremis littoribus ac scopulis relicta. Hic omnis rore densatur, et est acrior qui in scopulis invenitur. Sunt etiamnum naturales differentiae tres. Namque in Bactris duo lacus vasti, alter ad Scythas versus, alter ad Arios, sale exaestuant: sicut ad Citium in Cypro, et circa Memphin, extrahunt e lacu, dein sole siccant. Sed et summa fluminum densantur in salem, amne reliquo veluti sub gelu fluente, ut apud Caspias portas, quae salis flumina appellantur. Item circa Mardos et Armenios. Praeterea apud Bactros amnes Ochus et Oxus, ex appositis montibus deferunt salis ramenta. Sunt et in Africa lacus, et quidem turbidi, salem ferentes. Ferunt quidem et

Qui Cocanicus vocatur. Stagnum Cocanicum haud procul hostio Dirilli amnis, latere Siciliae meridionali. Fazellus, Decad. I, lib. V, cap. 2, pag. 119. Hard.

Aliud etiam in eo mir. Spuma haec salis, seu spuma maris arida est, ἁλὸς ἄχνη dicta Diosc. lib. V, cap. 127, ramentum videlicet, purgamentumve maris spumosum, quod in exilibus petris reperitur, eiusdem cum sale facultatis, ἐπίψηγμα ἁλὸς ἀφρώδους εὑρισκόμενον ἐπὶ τῶν πετριδίων, etc. Vide Agricolam, de nat. fossil. lib. III, pag. 208. Hard. — Non differt ille sal a reliquo: nec mirum, si quotidie aliquid salis formetur in lacubus, qui amnium multorum aquas accipiunt, nec exitum praebent. Pars tunc abit in vapores, pars in salem. Ajass.

Sed et summa fluminum. Amnium, lacuum, fontiumque salsorum elenchum vide apud Agricol. de natura eorum, quae effluunt e terra, lib. I, pag. 99. Hard.

Sunt et in Africa lacus. Est et prope Carcassonem, vulgo *Marsonnette*. Dalec.

calidi fontes; sicut Pagasaei. Et hactenus habent se genera ex aquis sponte provenientia. Sunt et montes nativi salis, ut in Indis Oromenus, in quo lapicidinarum modo caeditur renascens: maiusque regum vectigal ex eo, quam ex auro est atque margaritis. Effoditur et e terra, ut palam est, humore densato, in Cappadocia. Ibi quidem caeditur specularium lapidum modo. Pondus magnum glebis, quas micas vulgus appellat. Gerrhis Arabiae oppido muros domosque massis salis faciunt, aqua ferruminantes. In-

Calidi fontes. Talis et fons in vico Monspessuli vicino, quem incolae vocant *Balerve.* Dalec.

Sunt et montes, etc. Exscripsit hunc locum Isidorus, Origg. lib. XVI, cap. 2. Caeditur hodieque copiosus in Carpatho Hungariae monte, aliisque quos Agricola recenset de nat. Foss. III, pag. 207. Hard.

Lapicidinarum modo caeditur. Lapidicinarum, in vetusto exemplari, non *lapicidinarum.* Pint.

Maiusque regum vectigal ex eo est quam ex auro atque. Vossian. et Chiffletian. *quam ex auro est atque.* Scribe: *maiusque regum vectigal ex eo quam ex auro est atque margaritis.* Gron.

Effoditur, Etiamnum ad secundum a Cracovia Poloniae lapidem, aliisque in locis, effodi salem, Agricola refert, loc. cit. Hard. — Celeberrimae omnium salifodinae Wielicza eadem in Polonia. Aj.

Gerrhis. Libri omnes hactenus editi habent, *Carrhis Arabiae*, quae urbs illa est videlicet Crassi clade nobilis. In Reg. 1, *Gorrhis.* Nos *Gerrhis* rescripsimus, quod oppidi nomen in littore Arabiae Felicis, qua soli oriente obversatur, alluiturque Persico sinu. Qua emendatione certior esse nulla potest. Auctor enim Strabo, lib. XVI, pag. 166: Γέῤῥα Χαλδαίων φυγάδων ἐκ Βαβυλῶνος οἰκούντων τὴν ἁλμυρίδα, καὶ ἐχόντων ἁλίνας τὰς οἰκίας, ἃς ἐπειδὰν λεπίδες τῶν ἁλῶν ἀφιστάμεναι κατὰ τὴν ἐπίκαυσιν τὴν ἐκ τῶν ἡλίων, συνεχεῖς ἀποπίπτουσι, καταῤῥαίνοντες ὕδασι πυκνὰ τοὺς τοίχους συνέχουσι. Διέχει δὲ τῆς θαλάττης διακοσίους σταδίους ἡ πόλις, etc. *Gerrha, quam Chaldaei tenent Babylonio extorres, loca salsa et domos ex sale factas habitantes: has quum salis squamae propter solis ardorem abscedentes continuo cadant, crebro aquis adspergunt, atque eo pacto continuitatem parietum tutantur. Haec urbs stadiis cc a mari distat.* Plinius ipse in Geograph. lib. VI, cap. 32: *Sinus Gerraicus Gerra quinque mill. pass. amplitudine, turres habet ex salis quadratis molibus.* Quin, et tota hodie insula, quae *Ormuz* dicitur, nec abest longissime ab eo littore, nihil est praeter durum candidumque salem, ex quo ipsae conficiuntur aedes, ut diximus lib. II, cap. 104. Isidor. Origg. lib. XVI, c. 2, hunc Plinii locum exscribens, oppidi nomen praetermisit. Hard.

Ferruminantes. Conglutinantes adspersione aquae, quae mox in salem concrescat. Hard.

venit et iuxta Pelusium Ptolemaeus rex, quum castra faceret. Quo exemplo postea inter Aegyptum et Arabiam, etiam squalentibus locis, coeptus est inveniri, detractis arenis: qualiter et per Africae sitientia usque ad Hammonis oraculum. Is quidem crescens cum luna noctibus. Nam Cyrenaici tractus nobilitantur Hammoniaco et ipso, quia sub arenis inveniatur, appellato. Similis est colore alumini, quod schiston vocant, longis glebis, neque perlucidis, ingratus sapore, sed medicinae utilis. Probatur quam maxime perspicuus, rectis scissuris. Insigne de eo proditur, quod levissimus intra specus suos, in lucem universam prolatus, vix credibili pondere ingravescat. Causa evidens, cuniculorum spiritu madido sic adiuvante molientes, ut adiuvant aquae. Adulteratur Siculo, quem Cocanicum appellavimus, nec non et Cyprio mire simili. In Hispania quoque citeriore Egelastae caeditur, glebis paene translucentibus, cui iam pridem palma a plerisque medicis inter omnia salis genera perhibetur. Omnis locus in quo reperitur sal,

Qualiter et per Africae sitientia. Iisdem verbis Isidorus, Origg. lib. XVI, c. 2. Plinius ipse, V, 5: *Domos sale montibus suis exciso, ceu lapide, construunt.* Hard.

Crescens. Ex humore spissato, quem interdiu fervidus sol non absumpsit. Dal.

Hammoniaco. Deprehendis h. loco originem veram nobilissimi salis qui nunc apud omnes Europae gentes audit *ammoniaque*. Aj.

Probatur. Dioscor. lib. V, cap. 126: Ἀμμωνιακὸν τῷ γένει, εὔσχιστόν τε καὶ εὐθείας τὰς διαφύσεις ἔχον. *Hammoniacum natione, quod quidem et findi facile potest, et rectis est scissuris.* Hard.

Vt adiuvant aquae. Quae iniecta pondera gestitant, et nobis ea movere conantibus levia praebent. Hard.

In Hispania quoque citeriore. Solinus, cap. XXIII, pag. 43, de Hispania: *non coquunt ibi sales, sed effodiunt.* Gellius, lib. II, cap. 22, ex Catone: *Est in his regionibus mons ex sale mero magnus: quantum demas, tantum adcrescit.* Sic etiam Isid. Origg. lib. XVI, cap. 2. Huc lepide Sidonius allusit, lib. IX, ep. 12: *Venit in nostras a te profecta pagina manus, quae trahit multam similitudinem de sale hispano, in iugis caeso Tarraconensibus; nam recensenti lucida et salsa est.* Hard.

sterilis est, nihilque gignit: et in totum sponte nascens intra haec est. Factitii varia genera. Vulgaris plurimusque in salinis, mari adfuso, non sine aquae dulcis riguis, sed imbre maxime iuvante, ac super omnia sole multo, non aliter inarescens. Africa circa Vticam construit acervos salis ad collium speciem: qui ubi sole lunaque induruere, nullo humore liquescunt, vixque etiam ferro caeduntur. Fit tamen et in Creta sine riguis, in salinas mare infundentibus: et circa Aegyptum, ipso mari influente in solum (ut credo), Nilo succosum. Fit et e puteis in salinas ingestis. Prima densatio Babylone in bitumen liquidum cogitur, oleo simile, quo et in lucernis utuntur: hoc detracto subest sal. Et in Cappadocia e puteis ac fonte aquam in salinas ingerunt. In Chaonia excoquunt aquam ex fonte, refrigerandoque salem faciunt inertem, nec candidum. Galliae Germaniaeque ardentibus lignis aquam salsam infundunt.

Et in totum sponte nascens inter haec est. Scribe, *intra haec est*, ex antiquo codice. Pint. — *Et in totum*, etc. Et omnino haec sunt nativi salis genera. Hard.

Non sine aquae dulcis riguis. Monspessuli ex sola maris aqua conficitur, sed imbre cadente citius spissatur, dum imber non abluat diutius, sic enim liquatur. Dalec.

Sine riguis. Sine mixtura aquae dulcis, sola marina aqua adfusa in salina. Hard.

Ipso mari influente, Ipsum mare, inquit, sua vi influens in Aegypti solum, abit in salem. Hard.

Nilo. Nilo aquis nitrosis irrigatum. Hard.

Prima densatio. Aqua e puteis Babylone hausta et in salinas ingesta primum densatur in bitumen, etc. Hard.

In Chaonia. Sic libri omnes etiam manu exarati, quos vidimus. Dalecampius tamen ex nescio quo veteri exemplari, affert, *sed candidum*, contraria plane sententia non modo menti scriptoris, sed et Philosophi, a quo is accepit, Meteor. lib. II, pag. 558, ubi de Chaonio illo sale disputans, εἰσὶ δὲ τὴν δύναμιν, inquit, ἀσθενέστεροι τῶν ἄλλων, καὶ πλείους ἡδύνουσιν ἐμβληθέντες. καὶ τὴν χρόαν οὐχ ὁμοίως λευκοί. *Hoc genus salis imbecilliorem quam caetera virtutem obtinet largiusque adhibitum gustum ingerit suavem: colore item non aeque candido exisitit.* Hard.

Ardentibus. Salis ita conficiendi rationem Agricola edocet de re met. lib. XII, pag. 450. Hard.

XL. Hispaniae quadam sui parte e puteis hauriunt, muriam appellant: et illi quidem etiam lignum referre arbitrantur. Quercus optima, ut quae per se cinere sincero vim salis reddat: alibi corylus laudatur: ita infuso liquore salso, carbo etiam in salem vertitur. Quicumque ligno confit sal, niger est. Apud Theophrastum invenio, Vmbros arundinis et iunci cinerem decoquere aqua solitos, donec exiguum superesset humoris. Quin et e muria salsamentorum recoquitur, iterumque consumpto liquore ad naturam suam redit: vulgo e maenis iucundissimus.

XLI. Marinorum maxime laudatur Cyprius a Salamine: de stagnis Tarentinus, ac Phrygius, qui Tattaeus vocatur. Hi duo oculis utiles. A Cappadocia

Aquam salsam infundunt. Maris, ut nitrosos et salsos cineres eluant. Dal.

XL. *E puteis.* Aquam salsam quam lignis infundant. Hard.

Muriam appellant. Vulgo ap. Sequanos, *mure* et *murette*. Dal.

Vmbros. Sane *Vmbros* vetusta omnia exemplaria referunt, ut ipse fatetur Hermolaus, Reg. 1; 2, Colb. etc. ut mirari subeat cur libri omnes editi, *Imbros* vel *Imbrios* exhibeant, ut de Imbro Thraciae insula id intelligatur, quod de Vmbris, Italiae populis accipiendum est. Testis Aristot. Meteor. II, 3, pag. 558: Τοιοῦτον δ' ἕτερον γίνεται καὶ ἐν Ομβρικοῖς· ἔστι γάρ τις τόπος ἐν ᾧ πεφύκασι κάλαμος καὶ σχοῖνος. Τούτων οὖν κατακαίουσι, καὶ τὴν τέφραν ἐμβαλλόντες εἰς ὕδωρ ἀφέψουσιν· ὅταν δὲ λίπωσί τι τοῦ ὕδατος, τοῦτο ψυχθὲν, ἁλῶν γίνεται πλῆθος. *Aliud huic rei proximum Vmbri moliuntur: quemdam enim locum habent, in quo arundines et iunci enascuntur, quorum cinerem decoquere aqua soliti sunt, donec exiguum supersit humoris: qui ubi refrixit, in salis copiam solet evadere.* H. — Conicit gallicus interpres de Vmbris Indicis sermonem esse (de quibus iam supra lib. VI, cap. 20, verba fecit), seu de accolis insulae *Ombrios* (de qua sup. eod. lib. cap. 32). Aj.

Humoris. Quem longiore coctura in salem densarent. Dal.

Quin et e muria. Muria salsugo est, in qua salsamenta innatant, hoc est, pisces caeteraque id genus, quae sale condiuntur, ad diuturnum usum, *la saumure*. Hard.

Vulgo. E maenis sale conditis, salsugine seu muria decocta, iucundissimus sal eximitur. Hard.

XLI. *Marinorum.* Diosc. lib. V, c. 126. Hard.

Ac Phrygius. Dioscor. loco citato. Εν τοῖς λεγομένοις δὲ καὶ τὰ λιμναῖα προκριτέαν· εὐτονώτατον δὲ αὐτοῦ ἐστι τὸ Φρύγιον, καλούμενον δὲ Ταττανῖον. Hard.

Qui Tattaeus vocatur. Straboni lib. XII, post Galatiam Austrum versus

vero qui in laterculis affertur, cutis nitorem dicitur facere. Magis tamen extendit is, quem Citieum appellavimus. Itaque a partu ventrem eo cum melanthio illinunt. Salsissimus sal qui siccissimus: suavissimus omnium Tarentinus atque candidissimus: et de caetero fragilis, qui maxime candidus. Pluvia dulcescit omnis. Suaviorem tamen rore faciunt; sed copiosum Aquilonis flatus. Austro non nascitur. Flos salis non fit, nisi Aquilonibus. In igne nec crepitat, nec exsilit Tragasaeus, neque Acanthius ab oppido appel-

lacus est nomine Tatta, Cappadociae maiori vicinus, iuxta Morimenos in Phrygia maiori. Dal.

Qui in laterculis affertur. Minutus, qui in lacu siccatur. Dal. — *Qui in laterculis*, etc. Tubulis e laterculo coctili, aut simili vase. Ita MSS. omnes. Hard.

Citieum. Cap. 39. Hard.

Itaque a partu ventrem eo cum melanthio illinunt. De melanthio supra dictum est, lib. XX, cap. 17. Sed pessime hanc plantam iussere umbilico applicari puerperarum; namque habetur ἐμμηναγωγός, et γαλακτοποιός; eo vero tempore nec menstrua provocanda sunt, nec lactis abundantia. Al.

Flos. Sic appellabant tenuissimum, favillae instar, levissimum candidissimumque salem: de eo inferius, c. 42. Neque is porro, neque omnino ullus sal minutatim dissolutus in igne crepitat, aut exsilit. Vide Agricolam de nat. Foss. lib. III, pag. 209. H.

In igne nec crepitat, nec exsilit. Legendum: *In igne nec crepitat Tragasaeus; neque Acanthius ab oppido appellatus: nec ullius spuma, aut ad ramenta tenuis.* At quid aliud salis ramentum, nisi sal tenue? Salm. — *In igne*, etc. Isid. Origg. lib. XVI, c. 2. Sali Tragaseo in Troade tributum impositum scribit Athen. lib. III, c. 73. Strabo, lib. XIII, p. 605, eodem in tractu, haud procul Hamaxito, de quo lib. V, cap. 33 diximus, salinas Tragesaeas locat: Τὸ Τραγεσαῖον ἁλοπήγιον αὐτόματον τοῖς ἐτησίαις πηγνύμενον πρὸς Ἁμαξίτῳ, *ubi sal sponte sua cogitur spirantibus Etesiis.* Consentit etiam Galenus de fac. simpl. Med. lib. XI, cap. 2, pag. 316. In Reg. 1, *Tragasaeus.* In Reg. 2, *Tragesaeus.* Errat Stephanus, qui Tragasas, et Tragasaeum salem in Epiro locat. Hard.

Tragasaeus. A Tragasa Epiri, Acanthius ab Acantho, Macedoniae urbibus. Tragasae, Stephano in Epiro locus, ab Tragaso dictus, cuius Neptunus fecit mentionem, ut ibi in Halio campo sal nasceretur. Est et apud Athenaeum in Troade sal Tragasaeus, cui quum vectigal Lysimachus imposuisset, evanuit, et vectigali mox sublato succrevit rursum. Rhodigin. lib. IX, cap. 12. Hadrian. Iunius, lib. III, cap. 9, eamdem historiam recitat, et multas praeterea eiusdem argumenti. Dalec.

Acanthius. Ab Acantho, Macedoniae oppido, de quo dictum est lib. IV, cap. 17. Hard.

latus: nec ullius spuma, aut ramentum, aut tenuis. Agrigentinus ignium patiens, ex aqua exsilit. Sunt et colorum differentiae. Ruber Memphi, rufus est circa Oxum. Centuripis purpureus. Circa Gelam in eadem Sicilia tanti splendoris, ut imaginem recipiat. In Cappadocia croceus effoditur, translucidus et odoratissimus. Ad medicinae usus, antiqui Tarentinum maxime laudabant. Ab hoc quemcumque e marinis: ex eo genere spumeum praecipue. Iumentorum vero et boum oculis, Tragasaeum et Baeticum. Ad obso-

Nec ullius spuma, aut ramentum. « Nec ullus ex spuma aut ramento, » in vetere codice. Pint. — *Nec ullius spuma*, etc. Subintellige, salis. Vide Agricolam loco proxime citato. H.

Agrigentinus. Solini paraphrasis, cap. v, pag. 20: *Salem Agrigentinum si igni iunxeris, dissolvitur ustione: cui si liquor aquae proximaverit, crepitat veluti torreatur.* Futilis Meursii coniectura in Antigonum, pag. 188, ut inde intelligitur, qui legi suadet, *Agrigentinus ignium impatiens.* Ignium patiens dicitur, qui in igne non crepitat, nec exsilit. Augustin. de Civit. Dei, lib. XXI, cap. 5 et 7: *Agrigentinum salem ait, quum fuerit admotus igni, velut in aqua fluescere: quum vero aquae, velut in igne crepitare.* Hard.

Ignium patiens. In igne non crepitans. Cur sal crepitet, vid. ap. Arist. Problem. 42 et 43, cap. 11. Dalec.

Ruber. Isid. Origg. lib. XVI, cap. 2. Hard.

Centuripis. Isidorus loco citato. Hard.

Circa Gelam. Isidorus loco citato. Hard.

Tanti splendoris, ut imaginem recipiat. Sic Voss. sic Academicus, sic Gudianus, sic Menapius, non plus minusve littera. Itaque mallem temperasse Salmasium ad Solinum, pag. 116, scribere, corrupte in omnibus libris Plinianis legi, *uti magnitudinem recipiat*: temperasse inde conicere, *ut imaginum similitudinem recipiat.* Sane in Andegav. et mihi occurrit: *uti magnitudinem recipiat*: sed id detrahendo, non addendo erat curandum. Librarius, qui male acceperat et fecerat *uti*, ex *maginem*, quod sine sensu erat, fecit *magnitudinem.* Gron.

In Cappadocia. Sic Isidorus loco cit. At Solinus, cap. v, pag. 220: *In Pachyno adeo splendidus et lucidus, ut imagines reddat.* Quo id auctore prodat, incertum. In MSS. et apud Isidorum, *crocinus.* Hard.

Spumeum. Levem et veluti pumicosum, ac fistulosum spongiae modo, aut marinae spumae. Dal. — *Spumeum.* Spumam maris intelligit, seu spumam salis, ut iuniores aiunt, de qua Dioscor. lib. II, cap. 127. H.

Iumentorum. Et hominum similiter oculis Plin. Valer. adhibet, lib. I, c. 48: *Sal frixum*, inquit, *tritum, admixto melle Attico inunges, et caliginem tollit.* Hard.

Oculis. Caligantibus, maculosis, ungue impeditis. Dal.

nium et cibum utilior, quisque facile liquescit: item humidior: minorem enim amaritudinem habent, ut Atticus et Euboicus. Servandis carnibus aptior acer et siccus, ut Megaricus. Conditur etiam odoribus additis, et pulmentarii vicem implet, excitans aviditatem, invitansque in omnibus cibis, ita ut sit peculiaris ex eo intellectus inter innumera condimenta. Ita est in mandendo quaesitus garo. Quin et pecudes armentaque et iumenta sale maxime sollicitantur ad pastum, multo largiore lacte, multoque gratiore etiam in caseo dote. Ergo hercule vita humanior sine sale non quit degere: adeoque necessarium elementum

Excitans. Expressit hoc ipsum carmine Huetius in poëmatio de sale; *Pulsa fames, et amor salibus revocatur edendi, Obtusoque abeunt fastidia longa palato.* Hard.

Ita ut sit peculiaris. Ita ut in omnibus condimentis vis eius peculiariter sentiatur. Idcirco et in gari esu inprimis quaeritur. Hard.

Inter innumera condimenta. Plutarchus condimentum condimentorum vocat, ut mox dicetur. Dal.

Ita est in mandendo. MSS. Reg. 2, et Chifflet. *iterum in mandendo.* H.

Quin et pecudes armentaque et iumenta sale maxime sollicitantur ad pastum, etc. Vide quae dicturi sumus inferius, sub finem cap. 34. H. — *Quin et pecudes*, etc. Hoc notissimum est; unde non satis dolendum eo pretii annonam salis in Gallia nostra devenisse, ut vix eo satis utantur agricolae, quum nec in praesepi saccos salis plenos toties offerre possent, quoties utilis res futura sit; nec egena prata spargere sale. Multa quidem prata iam particulas salinas continent, et haec exquisitissima; sed non haec dos aut felicitas omnibus contigit. Aj.

Multo largiore lacte. Aristot. Hist. Anim. lib. VIII, cap. 13, pag. 909, et Isidor. Origg. lib. XVI, c. 2. Neque id Virgilium latuit Georg. III, 394, ita canentem: *At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes Ipse manu, salsasque ferat praesepibus herbas. Hinc et amant fluvios magis, ac magis ubera tendunt, Et salis occultum referunt in lacte saporem.* Hard.

Ergo hercule vita humanior sine sale nequit degere. Vossiani tres, *hercules*; tum Opt. et Andeg. *non quit degere.* Et profecto saepe sic maluerunt, lib. VII, c. 45, *bituminum sequax alioquin ac lenta natura*, etc. *non quit sibi avelli*: ut correxit Salmasius ad Solinum, p. 27, et succinunt quatuor nostri lib. XXXI, cap. 40: *quod in terrestribus volucribusque fieri non quit.* L. XXXIV, c. 8, de Apoxyomeno: *mire gratum Tiberio principi: non quivit temperare sibi in eo.* Sic Vossianus. At Dalecam. quasi tanti sit, corrigit: *qui nequivit.* Eodem cap. de Apollodoro: *crebro perfecta signa frangentem, dum satiare cupiditatem artis non quit; ideo Insanum cognominatum.* Sic iterum Vossianus. Vulgo, *nequit artis et ideo*; sed nec

est, ut transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sales appellantur: omnisque vitae lepos et summa hilaritas, laborumque requies non alio magis vocabulo constat. Honoribus etiam militiaeque interponitur, salariis inde dictis, magna apud anti-

copulativa opus esse ostendit illud Flori lib. II, cap. 7, *an idem temporis liberas gentes, ideo impatientes iugi.* Cic. ad Div. lib. VII, epist. VI: *Qui ipse sibi sapiens prodesse non quit, nequidquam sapit.* Vbi etiam vitiarant. Gron.

Vt transierit intellectus ad voluptates animi quoque. Nam ita sales appellantur. Pro tribus illis dictionibus, *quoque nam ita*, substituo *scommata*, audacter quidem, sed forte non infeliciter. Pint. — *Vt*, etc. Vt id nomen salis intelligamus transisse etiam ad voluptates animi significandas, *non ad palati tantum gustum.* Hard.

Nam ita sales. Catullus formosam mulierem habendam non putat, quae venustate careat, ac sale, id est, lepore et argutia. Plutarchus, Sympos. lib. V: Διὰ τοῦτ' ἴσως, εἶτ, καὶ κάλλος γυναικὸς τὸ μήτ' ἀργὸν, μήτ' ἀπίθανον, ἀλλὰ μεμιγμένον χάριτι, καὶ κινητικὸν, ἁλμυρὸν καὶ δριμὺ καλοῦσι. Victorius, lib. XII, cap. 13. Salis usum ante bellum Troianum multis incognitum fuisse; his versibus Homerus indicat, Odyss. Λ: οἵ οὐκ ἴσασι θάλασσαν ἀνέρες, οὐδέ θ' ἅλεσσι μεμιγμένον εἶδαρ ἔδουσι. Eustath. putat ἄκραν δηλοῦσθαι ἐκείνων ἀνθρώπων οἳ οὐδαμῶς ἅλας εἴδασιν, οὔτε θαλασσίους, οὔτ' ὀρυκτοὺς, οὔτε τοὺς ἄλλοθεν, quod refert et Pausan. in Atticis. Brod. VI, 3. Iocus est Plauti lepidus in Cas. III, 2, 8, de sene fatuo et insulso, *Non ecastor vilis emptu 'st modius, qui venit salis;* nempe hic salem carum esse oportet, alioqui emeret sibi hic senex tam insulsus, stolidus, ineptus. Dal. — *Nam.* Sal enim, vel sales, urbanitas est, iocus, argutia, lepos. Hinc librorum sales, sal humanitatis, protervi urbanive sales, sal dicendi et facetiae, similiaque, quae latine periti norunt. Vates idem, qui proxime laudatus a nobis, admodum scite: *Denique non nostros commendat gratia mores, Ni fuerint tincti salibus: frigemus inepti: Nullus honos, nulla ingrato sermone venustas: Aversae fugiunt Charites, Venus ipsa facessit, Et formosa suum praecludit Nympha cubile. Adde sales verbis, o non indocte poëta, Si quis mansuro speras de carmine famam.* Hard.

Vitae lepos. Homerus salem ideo θεῖον divinum vocat. Plato in Timaeo diis charissimum, plerique χάριτι. Rhod. lib. XXVII, cap. 24. Catullus, *Nulla in tam magno corpore mica salis*, id est, gratiae, et Veneris, non ut Quintilianus putat, lib. VI, cap. 3, ridiculi. Plutarch. in Sympos. κινδυνεύουσι γὰρ οἱ ἅλες τῶν ἄλλων ὄψον εἶναι καὶ ἥδυσμα· διὸ χάριτας ἔνιοι προσαγορεύουσιν αὐτούς. Brod. lib. VI, cap. 42. Dalec.

Salariis. Salarii nomine proprie significabatur tribunorum militarium et ducum annona: forte quod nihil victui magis necessarium quam sal: vel quod salaria percipientes, inde se alerent. Ioh. de Ianua: *Salarium: a sale dicitur, salarium, id est, sti-*

quos auctoritate, sicut apparet ex nomine Salariae viae, quoniam illa salem in Sabinos portari convenerat. Ancus Marcius rex salis modios sex mille in congiario dedit populo, et salinas primus instituit. Varro etiam pulmentarii vice usos veteres, auctor est: et salem cum pane esitasse eos proverbio apparet. Maxime tamen in sacris intelligitur auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa.

pendium, *reditus*... *diarium quotidianum*, *cibarium victus*: *unde legitur*, *quod olim poëtae vivebant de communi salario*, id est, *stipendio*. Idem qui supra Huetius: *Temporibus sale constabant stipendia priscis: Hinc et perpetuum meruere Salario nomen. Priscae Romulidum plebi, sanctoque senatu Munera grata salis donavit Marcius Ancus: Primus et instituit populo gaudente salinas.* HARD.

Salariae. Consentit Verrius Flaccus, qui apud Festum *Salariam viam ait*, *incipere a porta quae nunc Collina o colle Quirinali dicitur. Salario autem*, inquit, *propterea appellabatur*, *quod impetratum fuerit*, *ut ea liceret a mari in Sabinos salem portari*. H.

Ancus Marcius rex salis modios. Brevius in scripto codice: *Ancus Marcius rex modios salis in congiario dedit populo.* PINT.

In congiario. Congiarium populus accipiebat, donarium miles. DAL. — *In congiario.* Ioh. de Ianua: *Congiarium*, id est, *beneficium*, *donatio imperatoris*, *quod quilibet imperator favorem populi captans adiiciebat*, *ut largior videretur in donis*. Congiarium in nummis Augustorum populo romano datum saepe occurrit, sed non ante Neronem. Sub Tito occurrunt inprimis duo: prior est exquisitissimus integerrimusque, inquit Mediobarbus: T. CAESAR. VESPASIANVS. PONT. TR. P. COSS. II.)(. CONG. TER. P. R. IMP. MAX. DAT. Titus Caesar in suggesto sedens, stante dea Liberalitate, dat congiarium: ante suggestum, cive in alterius sinum largiter effundente. Sic interpretare: CONGiarium TERtium *Populo Romano* IMPensis MAXimis DATum. Alter est eiusdem Titi iam Augusti: IMP. T. CAESAR. VESP. AVG. P. M. TR. P. P. P. COS. VIII.)(. CONGIAR. TER. P. R. IMP. P. DAT. Aereus est inter Arschotanos tab. XXIX, num. 10. Lege: *Congiarium tertium Populo Romano* IMPensis *Propriis* DATum. HARD.

Esitasse etiam salem cum pane. Sincerior lectio scripti codicis, *et salem cum pane esitasse eos proverbio apparet.* PINT. — *Esitasse.* Ad hunc morem et ad hoc proverbium respexisse Horatius videtur, Sat. II, II, 17: *Cum sale panis Latrantem stomachum bene leniet.* HARD.

Vt proverbio apparet. Huc pertinent proverbia duo. Alterum ἅλα λείχειν, salem lingere. Persius, Sat. V, vs. 137: *Eheu Baro, regustatum digito terebrare salinum Contentus perages, si vivere cum Iove tendis*; alterum ἅλα καὶ τράπεζαν μὴ παραβαίνειν, salem et mensam ne praetereas. Vide Erasmum. DALEC.

Mola salsa. Farre tosto et sale ad-

XLII. Salinarum sinceritas summam fecit suam differentiam, quamdam favillam salis, quae levissima ex eo est et candidissima: appellatur et flos salis, in totum diversa res, humidiorisque naturae, et crocei coloris, aut rufi, veluti rubigo salis: odore quoque ingrato, ceu gari, dissentiens a sale, non modo a spuma. Aegyptus invenit, videturque Nilo deferri. Et fontibus tamen quibusdam innatat. Optimum ex eo, quod olei quamdam pinguitudinem reddit. Est enim etiam in sale pinguitudo, quod miremur. Adulteratur autem tingiturque rubrica, aut plerumque testa trita: qui fucus aqua deprehenditur, diluente factitium colorem: quum verus ille non nisi oleo resolvatur, et unguentarii propter colorem eo maxi-

dito, quo hostiae conspergebantur. Molam salsam Homerus, Odyss. Ξ, ἀκτὴν ἀλφίτου vocat hoc versu, Καὶ τὰ μὲν ἐν πυρὶ βάλλε παλύνας ἀλφίτου ἀκτῇ. Οὐλοχύτην etiam Graeci vocant. Varroni in Aboriginibus mola simpliciter hordeum. *Grunnit*, inquit, *tepido lacte satur mola mactatus porcus*: nempe hordeo saginatus. Dal.—*Sive*. Molam salsam vocabant far tostum addito sale. Ovidius, Fast. I, vers. 127: *Inde vocor Ianus: cui quum cereale sacerdos Imponit libam mixtaque farra sali*. Et vs. 337: *Ante, deos homini quod conciliare valeret, Far erat, et puri lucida mica salis*. Hard.

XLII. *Appellatur*. Quanquam differt omnino a flore salis. Haec totidem fere verbis Dioscorides, lib. V, cap. 129. Hodie nostris pharmacopolis salariisque incognitus. Hard.

Aegyptus. Dioscorides, loco cit. Hard.

Et fontibus. Dioscorid. Ἐφίσταται δὲ λίμναις τισί, *stagnis quibusdam innatat*. Hard.

Optimum. Dioscorides, loco citato, ὑπολίπαρον caeteris similiter anteponit. Hard.

Est enim etiam in sale pinguitudo. Ideo lucernae melius ardent sale injecto. Macrobius, Saturnal. lib. VII; Aristoteles, Problem. cap. 23; Plutarch. Symp. Quaest. 1. Dal.

Adulteratur. Τὸ δὲ ἔμμιλτον ἢ θρόμβους ἔχον, φαῦλον ἡγητέον. *Fucatus rubrica, aut grumosus, improbatur*. Dioscorides, loc. cit. Hard.

Qui. Ἔτι τὸ ἀκέραιον ἐλαίῳ συνανίεται μόνον· τὸ δεδολωμένον δὲ ἐκ μέρους καὶ ὕδατος. *Praeterea verus et sincerus non nisi oleo resolvitur: adulteratus, non nulla ex parte etiam aqua diluitur*. Hard.

Diluente factitium colorem. *Deluente* in apographo nostro, non *diluente*, rectius. Pint.

Propter colorem. Ad colorem unguentis emplastrisque addendum: μίγνυται καὶ ἐμπλάστροις καὶ μύροις εἰς χρῶσιν, ὡς καὶ τῷ ῥοδίνῳ. Dioscor. loc. cit. Utitur eo et ad flavum co-

me utantur. Canitia in vasis summa est media vero pars humidior, ut diximus. Floris natura aspera, excalfactoria, stomacho inutilis. Sudorem ciet, alvum solvit in vino et aqua acopis et smegmatis utilis. Detrahit et ex palpebris pilos efficacissime. Faeces imae concutiuntur, ut color croci redeat. Praeterhaec etiamnum appellatur in salinis salsugo, ab aliis salsilago, tota liquida, marina aqua salsior, vi distans.

XLIII. Aliud etiamnum liquoris exquisiti genus, quod garon vocavere, intestinis piscium caeterisque

lorem capillis inducendum Alex. Iatros. lib. XI. Hard.

Canitia in vasis. Mucidus succus. Dalec. — *Canitia.* Floris eius pars summa in vasis cana est: media humidior. Hard.

Vt diximus. Huius rei nusquam alibi mentionem fecit. Obliviosus hic Plinius. Dal. — *Vt diximus.* Paulo ante, initio huius capitis. Hard.

Floris. Totidem verbis haec Dioscorides, loco citato. Hard.

Sudorem. Dioscorides, loco citato. Hard.

Alvum solvit. Dioscorid. loc. cit. Κοιλίας παρακτικὸν σὺν οἴνῳ καὶ ὕδατι ληφθὲν, *alvum turbat*, etc. H.

Acopicis et smegmaticis utilis. Acopis et smecticis utilis, in scripto codice. Quam lectionem veram esse nemo graece doctus diffitebitur: confirmatur etiam Pauli Aeginetae auctoritate lib. VII, ubi de smecticis medicamentis agit, et paulo post *faeces imae*, redundat verbum *imae*. Pint. — *Acopis.* Μίγνυται καὶ ἀκόποις, καὶ σμήγμασι πρὸς τριχῶν λεπτυσμόν. *Additur et acopis, et smegmatis: quae extenuandorum pilorum gratia componuntur.* Diosc. loc. cit. Hard.

Salsugo. Salsilaginem esse puto maris affusi in areas salinarum humorem, qui sub salis crusta liquidus manet, nec in salis naturam densatur. Dalec.

XLIII. *Garon.* Latinis *liquamen.* Caelius Aurelianus, Chronic. lib. III. Vopiscus in Aureliano. Oxygaron Apicio, liquamen acetosum. Cuiacius, Observ. lib. IV, cap. 9. Dalec. — *Quod garon.* Qua id arte pararetur, docet auctor Geop. XX, extr. Γαρῶν ποίησις. Τὰ ἔγκατα τῶν ἰχθύων βάλλεται εἰς σκεῦος, καὶ ἁλίζεται . . . καὶ ἐν ἡλίῳ ταριχεύεται πυκνῶς δονούμενα. Ὅταν δὲ ταριχευθῶσι τῇ θερμῇ, ἐξ αὐτῶν γάρος οὕτως αἴρεται. Κοφινὸς μακρὸς πυκνὸς ἐντίθεται εἰς τὸ μεστὸν ἀγγεῖον τῶν προειρημένων ὀψαρίων, καὶ εἰσρεῖ τὸ γάρος εἰς τὸν κοφῖνον, καὶ οὕτως διὰ τοῦ κοφίνου διηθηθὲν, ἀναιροῦνται τὸ καλούμενον λικουαμὲν, τὸ δὲ λοιπὸν πάτημα γίνεται ἅλιξ. *Intestina piscium iniiciuntur in vas et saliuntur . . . et in sole inveterantur, frequenterque versantur. Postquam vero per calorem fuerunt inveterati, garum ex ipsis hoc modo tollitur: cophinus longus imponitur in vas plenum praedictorum piscium, influitque garum in cophinum: atque sic per cophinum percolatum liquamen appellatum garum suscipiunt: reliquum vero retrimentum, alex efficitur,*

quae abiicienda essent, sale maceratis, ut sit illa putrescentium sanies. Hoc olim conficiebatur ex pisce quem Graeci Garon vocabant: capite eius usto, suffitu extrahi secundas monstrantes. (VIII.) Nunc e scombro pisce laudatissimum in Carthaginis Spartariae cetariis: Sociorum id appellatur, singulis millibus nummum permutantibus congios fere binos. Nec li-

et vocatur. Gari meminit Martial. l. VIII, epigr. XXVI, vs. 7: *Sed coquus ingentem piperis consumet acervum, Addet et arcano mixta Falerna garo.* Vsum eius hodieque esse Constantinopoli Bellonius prodidit. H.

Quae abiicienda essent, sale maceratis. Vt sanguine, branchiis, capitibus, praesertim garorum et lycostomorum. Dalec.

Graeci. Iterum Plinio, XXXII, 53, *garus*. Pisciculus ignotus. Isid. Origg. lib. XX, cap. 3: *Garum est liquor piscium salsus, qui olim conficiebatur ex pisce, quem Graeci γάρον vocabant. Et quamvis nunc ex infinito genere piscium fiat, nomen tamen pristinum retinet, a quo initium sumpsit.* Hard.

E scombro. De hoc Strabo, lib. III; Athen. lib. II; Horat. Sat. II, VIII, 45: ...*his mixtum ius est; oleo, quod prima Venafri Pressit cella; garo de succis piscis Iberi*. Dalec. — *Nunc e scombro*, etc. Laudatissima haec muria fuit, propriaque divitum. Martialis, lib. XIII, epigram. CII, pag. 724, cui titulus, *Garum scombrorum*; vel, ut habet, Aldina editio, *Garum sociorum*. *Exspirantis adhuc scombri de sanguine primo Accipe faecosum, munera cara, garum*. Horat. (vid. init. notae) *garum* laudat *de succis piscis Iberi*, hoc est, scombri, quem ex Hispania petebant, insulaque Scombraria inde dicta prope Carthaginem, Auctor Strabo, lib. II, pag. 159: Η τοῦ Ηρακλέους νῆσος ἤδη πρὸς Καρχηδόνα, ἣν καλοῦσι Σκομβραρίαν, ἀπὸ τῶν ἁλισκομένων σκόμβρων, ἐξ ὧν τὸ ἄριστον σκευάζεται γάρον. H.

Carthaginis. De eo Carthaginis cognomine diximus, lib. XIX, cap. 7. Hard. — *Cetariis*. De ea voce egimus, lib. IX, cap. 19. H.

Sociorum id appellatur. Archigenes, lib. II, παρὰ τόπους *Hispanum* vocat, Asclepiades eodem libro *nigrum*, πρωτεῖον Paulus, lib. III, c. 59. *Fecosum*, *Martialis in Xeniis*, *Exspirantis adhuc scombri de sanguine primo Accipe faecosum, munera prima, garum*. Quanquam ibi *fastosum* quidam legere malunt, ut ad raritatem et pretium referatur. *Archanum*, idem, lib. VII, *Sed coquus ingentem piperis consumet acervum, addet et Archano mixta Falerna garo*. Αἱμάτιαν γάρον vocat Constantinus, lib. XX, quasi *sanguiculum* dicas. Ταριχηρὸν vocat Pherecrates comicus in Triptolemo. Dal. — *Sociorum*. Cum viris eruditis, Bisciola, Radero, Caesio, Aldrovando, caeterisque, existimamus id nominis obtinuisse garum, quod a sociis populi romani nempe Hispanis Romam deferretur: vel a societate publicanorum, qui vectigal garo impositum exigerent: quo sensu lib. XXXIII, c. 39, ex adulterato minio *praedam esse societati* dixit. Placuit haec sententia

quor ullus paene praeter unguenta maiore in pretio esse coepit, nobilitatis etiam gentibus. Scombros quidem, et Mauretania Baeticaeque Carteia, ex Oceano intrantes capiunt, ad nihil aliud utiles. Laudantur et Clazomenae garo, Pompeiique et Leptis: sicut muria Antipolis ac Thurii, iam vero et Dalmatia.

XLIV. Vitium huius est alex, imperfecta nec colata faex. Coepit tamen et privatim ex inutili pisciculo, minimoque confici. Apuam nostri, aphien Graeci vo-

iam ante Galeni scholiastae in lib. κατὰ τόπους. Hard. — Priori coniecturae nos favemus, quanquam non de omnibus Hispanis dictum fuisse censemus τὸ sociorum, sed de Carthaginis incolis; conf. de hoc garo, praeter Horat. lib. II, Sat. viii, vers. 46, Auson. Epist. xxi; Petron. Satir. cap. 36; Apicius, de arte Coquin. lib. VII, cap. 7 et 13. Annaeus, qui declamatoria omnia, epistol. xcv: *Quid? illud sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe praecordia?* Ajass.

Et Mauretania, Baeticaque, et Carteia ex Oceano intrantes, *Baeticae* non *Baetica*, legendum ex vetusto codice, recte. Nam Carteia Baeticae urbs est. Pint.

Antipolis. Fuit Galliae Narbonensis oppidum, ut in geographicis diximus. Meminit Martialis, XIII, disticho 103, de muria: *Antipolitani, fateor, sum filia thynni: Essem si scombri, non tibi missa forem.* Muriam seu garum e thynno inferioris notae ac pretii fuisse significat: e scombro, pretiosius. Hard.

XLIV. *Vitium*. Quid sit alex, intelliges non ex h. l. sed etiam ex auctore Geopon. superius laudato. Meminit Martialis, lib. III, epigr. lxxviii: *Et putri caepas alece natantes.* Horat. Sat. II, iv, 73: *Ego faecem primus, et allec:.. Inventor puris circumposuisse catillis.* Hard. — *Alex.* Piscosum salsamentum a suo liquamine nondum separatum. Plaut. in Poen. V, 5, 31: *Tune hic amator audes esse, alex viri?* quasi viri sex, indigne qui vir habearis. Dal. — *Coepit tamen et privatim*, etc. Altera eius vocis acceptio: ut non faex gari solum, sed et muria vilior e pisciculis minutis alec sit appellatum. Hard.

Inutili pisciculo, minimoque confici. « Ex mutilo pisciculo, minutoque confici. » Quidam sic legunt, et iis verbis significari putant garum paratum ex encrasicholis, vulgo *Anchois*. Ii enim sale conditi in optimum garum liquescunt. At ne garum corrumpatur, semper avulso capite condiuntur: sic enim una cum capite fel, hepar, intestina, viscera eximuntur et abiiciuntur. Dal. — *Ex inutili.* Ad nihil aliud utili. Ita MSS. omnes: non ut quibusdam placuisse intelligo, ex *mutilo*. Hard.

Apuam. Egimus de ea l. IX, cap. 74. De eo genere piscium paroemia efficta, apud Athaen. lib. VII, Zeno-

cant, quoniam is pisciculus e pluvia nascitur. Foroiulienses piscem ex quo faciunt, lupum appellant. Transiit deinde in luxuriam, creveruntque genera ad infinitum: sicuti garum ad colorem mulsi veteris, adeoque dilutam suavitatem, ut bibi possit. Aliud vero castimoniarum superstitioni etiam, sacrisque Iudaeis

bium, Suidam, aliosque: ἀφύα ἐς πῦρ. Hard.

E pluvis nascitur. E spuma imbribus excitata, quum aqua multa e caelo decidit; Aristot. Histor. lib. VI, cap. 15, quamobrem ἀφρῖτις vocatur. Dalec. — Perquam absurdo etymo, sed ad cuius absurditatem maxime proclives Veteres semper fuerunt. Quid enim a vero longius accedit quam haec ἀφύης in ἀφ-ύει divisio? Caeterum aphyas a limo aut pluvia, nullo gignente, nasci opinio olim obtinuit, generationi, ut aiunt, spontaneae maxime favente ignorantia, immo et hoc etymi commentita, a privativo α et φύω. Elegantissime hicce error expressus est ab Oppiano, Halieut. I, 766, etc. Ὡς δὲ καὶ ἠπεδανῆς ἀφύης ὀλιγηπελὲς ἔθνος Οὔτινος ἐκγεγάασιν ἀφ' αἵματος οὐδὲ τοκήων· Οὔτε γὰρ ἐκ νεφέων Ζηνὸς νόος ὄμβρον ἀφύξῃ Λάβρον ὑπὲρ πόντοιο καὶ ἄσχετον... Ἐκ δὲ φύονται ἀθέσφατοι, εἴκελοι εὐλαῖς... Item Cyneget. II, 568. Caeterum memento Clariss. V. Cuvier, visas aphyas nil praeter ova piscium maiorum, dum τὴν ἰδιότητα in corpusculo minimo iam non agnoscunt prisci observatores. Aj.

Lupum. Piscem tamen intellige, ab eo lupo disparem, de quo actum est lib. IX, cap. 28. Apuis potius, viliorique pisciculorum turbae congenerem: immo apuam ipsam, quam ab oris scissura λυκόστομον Aelianus appellat, Hist. Anim. lib. VIII, c. 18 Ex siluro tamen quoque confectum liquamen, garum appellat Caelius Aurelianus, Chron. lib. II, cap. 4, de paralysi. Hard.

Ad castimoniarum superstitionem. In casto Cereris erant, qui Cereri operabantur. Festus in voce *minuitur*. Id autem fiebat summa temperantia et continentia: quamobrem ἁγνεύειν Δήμητρι, puriter facere Cereri dicebant. Quamvis iis diebus adeo severa frugalitatis et parsimoniae lex esset, tamen permittebatur id gari genus. Dalec.

Iudaeis. Qui *abdicatum* hoc loco, vel *squamam habentibus* legunt, et vim sententiae afferunt, et coniecturae plus quam conditivorum codicum auctoritati tribuunt. Quae sint tamen ea Iudaea sacra, caerimoniaeque ad castimoniam institutae, nondum est nobis sane compertum. Scimus Levitici cap. XI vetitum Iudaeis piscium esum qui squamis carerent: non tamen omnium, sed eorum qui cartilaginei (σελάχη haec Graeci nominant) quique molles: non eorum etiam qui contecti crustis tenuibus, aut testis conclusi duris, quales sunt ostreae, cammarique, hic appellati, Auctor Porphyrius, lib. IV de Abstinentia, p. 163: Πᾶσί γε μὴν ἀπηγόρευτο ὗς ἐσθίειν, ἢ ἰχθύων τῶν ἀφολιδώτων ἃ σελάχια καλοῦσιν Ἕλληνες. Legendum haud dubie, *sacrisque Iudaeis*. Hard.

dicatum, quod fit e piscibus squama carentibus. Sic alex pervenit ad ostreas, echinos, urticas, cammaros, mullorum iocinera: innumerisque generibus ad saporem gulae coepit sal tabescere. Haec obiter indicata sint desideriis vitae: et ipsa tamen nonnullius usus in medendo: namque et alece scabies pecoris sanatur, infusa per cutem incisam: et contra canis morsus draconisque marini prodest. In linteolis autem concerptis imponitur. Et garo ambusta recentia sanantur, si quis infundat ac non nominet garum. Contra canum quoque morsum prodest, maximeque crocodili, et hulceribus quae serpunt, aut sordidis. Oris quoque et aurium hulceribus aut doloribus mirifice prodest. Muria quoque, sive illa salsugo, spis-

Dicatum. Legend. *abdicatum.* Iudaei namque piscibus squama carentibus abstinent. Garum id fortassis est, quod voce a garo detorta, nos caviari quasi gaviarii nuncupamus. Paratur ex ovis acipenserum (vulgo *esturgeons*) sale conditis in cetariis Borysthenis, Phasidis, Tanais. Eius loco Iudaei nunc ovis Cyprinorum, conditis eodem modo, vescuntur. Dalec.

Sic alex pervenit ad ostreas. Plautus apud Festum in Narita, Νηρίκας, καμμάρους, ταγηνιστὰς, echinos saginatos in vivariis, conchas in piscinis. Scalig. — *Sic.* Sic muria, inquit, vel muriae faece condita ostrea, echini, urticae, etc. Sic vero condita, a Plauto *muriatica*, Festo teste, nuncupantur: *Nerita*, inquit, *est genus piscis minuti. Plautus: Muriatica autem video in vasis stanneis: Bonam neritam, et cammarum, et tagenia, Echinos fartos, conchas piscinarias.* Nam quae Plinio ostrea, Plauto neritae sunt, ostrei genus: echinos deinde fartos, sive saginatos in vivariis, conchas in piscinis, uterque laudat. Pro tagenia vero, quae vox a Scaligero in Varrone maxime hic probatur, forte *cnidia* legi satius fuerit: κνίδη enim urticam sonat: quo de piscium genere diximus lib. IX, cap. 68. Hard.

Tabescere. Putrescere *in muria vel alece.* Hard.

Contra canum. Diosc. lib. II, c. 34. Hard.

Muria quoque. Muriam, sive, ut apud Festum legitur, *muriem*, salem etiam durum appellarunt. Servius: *Virgines tres vestales maxime ex nonis maiis ad pridie idus maius alternis diebus spicas adoreas in corbibus messuariis ponunt, easque spicas ipsae virgines torrent, pinsunt, molunt: atque ita molitum condunt. Ex eo farre virgines ter in anno molam faciunt, lupercalibus, vestalibus, idibus septembribus, adiecto sale cocto et sale*

sat, mordet, extenuat, siccat. Dysentericis utilis est, etiam si nome intestina corripit. Ischiadicis, coeliacis veteribus, infunditur. Fotu quoque apud mediterraneos aquae marinae vicem pensat.

XLV. (IX.) Salis natura est per se ignea, et inimica ignibus, fugiens eos, omnia erodens. Corpora vero astringens, siccans, alligans: defuncta etiam a putrescendo vindicans, ut durent ita per secula. In medendo vero mordens, adurens, repurgans, extenuans, dissolvens. Stomacho tantum inutilis, praeterquam ad excitandam aviditatem. Adversus serpentium morsus cum origano, melle, hyssopo. Contra cerasten cum origano, aut cedria, aut pice, aut melle. Auxiliatur contra scolopendras ex aceto potus: adversus

duro. Scalig. — *Muria.* Muria nempe salsamentorum, de qua diximus cap. 40. Ἅλμη Diosc. lib. V, cap. 128. Et illa praeterea salsugo, de qua c. 42. Hard.

Spissat. Adstringit, et extenuat pariter: quas vires nec Diosc. ipse a muria abiudicat, quum salis ei effectus adscribit loc. cit. Ἅλμη τὴν αὐτὴν τοῖς ἁλσὶν ἔχει ἐνέργειαν. Sali enim is, cap. 126, vim adstringentem extenuantemque attribuit, στυπτικὴν καὶ ἰσχνωτικήν. Quare quum Dalecampius hoc loco Plinium ineptiarum arguit, suam ipse inscitiam prodit. H.

Dysentericis. Dioscor. loco citat. Δυσεντερικοῖς τέ ἐστι τοῖς κατὰ νομὴν ἔγκλυσμα, καὶ ἰσχιαδικοῖς χρονίοις. *Dysentericis utiliter infunditur, quorum intestina nome (hoc est, ulcus), corripuit: itemque ischiadicis iam diuturno dolore vexatis.* Cels. lib. IV, c. 15, *de torminibus, id est, dysenteria, Themison muria dura quam asperrima utendum memoriae prodidit.* Hard.

Fotu. Totidem verbis Diosc. loco citato. Hard.

XLV. *Corpora.* Locum hunc Isid. Origg. XVI, 2, ad verbum exscripsit. Hard.

Alligans. Contrahens, συστέλλουσα, δύναμιν ἔχει κατασταλτικήν. Diosc. Dal.

In medendo. Diosc. V, 126: Δύναμιν δὲ ἔχουσι.... στυπτικήν τε καὶ σμηκτικὴν, καὶ ἀποκαθαρτικὴν, καὶ διαχυτικὴν, ἔτι δὲ κατασταλτικὴν, καὶ ἰσχνωτικὴν, καὶ ἐσχαρωτικήν. etc. *Adstringens, abstergens, repurgans, dissolvens: insuperque reprimens, extenuans et crustas inducens.* Hard.

Adversus. Dioscor. totidem verbis, loc. cit. Πρὸς δὲ σκορπίων πληγὰς, σὺν λινοσπέρμῳ· πρὸς δὲ ἔχεων δήγματα, σὺν ὀριγάνῳ καὶ μέλιτι, καὶ ὑσσώπῳ, πρὸς δὲ κεράστου, μετὰ πίσσης ἢ κεδρίας ἢ μέλιτος· πρὸς δὲ σκολοπένδρας δῆγμα, σὺν μέλιτι καὶ ὄξει· πρὸς δὲ σφηκῶν πληγὰς... σὺν στέατι μοσχείῳ. Hard.

Adversus scorpionum. Theod. Prisc. lib. I, cap. 22: *Scorpionum vero percussus, sales frixi et cum oleo contriti, loco appositi, curavere.* Hard.

scorpionum ictus, cum quarta parte lini seminis, ex oleo vel aceto illitus: adversus crabrones vero vel vespas, similiaque, ex aceto. Ad heterocraneas, capitisque hulcera, et pusulas, papulasve, et incipientes verrucas, cum sevo vitulino: item oculorum remediis, et ad excrescentes ibi carnes, totiusque corporis pterygia: sed in oculis peculiariter: ob id collyriis emplastrisque additur. Ad haec maxime probatur Tattaeus, aut Caunites. Ex ictu vero suffusis cruore oculis sugillatisque, cum myrrha pari pondere ac melle, aut cum hyssopo ex aqua calida, utque foveantur salsugine. Ad haec Hispaniensis eli-

Cum quarta parte lini seminis. Nostrum apographum: *cum aequa parte lini seminis*; et paulo post, *et vespas*, non *vel vespas*. Pint.

Ad heterocraneas. Dioscor. loc. cit. Definit versiculo ἑτεροκρανίαν κεφαλαίαν Q. Seren. *Portio si capitis morbo tentetur acuto.* Ημικρανίαν alii nuncupant. Hard.

Pustulas. Ψυδράκια, Diosc. Ruellius vertit, *albidas capitis pustulas.* Dal.

Item oculorum remediis. Diosc. l. c. Στέλλουσι καὶ τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς ὑπεροχὰς, καὶ πτερύγια τήκουσι, καὶ τὰς ἄλλας δὲ ὑπερσαρκώσεις αἴρουσι. H.

Ad haec maxime probatur Tattaeus aut Caunites. In vetusto codice: *ad hoc maxime probatur et Teus et Caunites.* Puto scribend. *et Teius et Caunites*, a duabus civitatibus, Teo Ioniae, Anacreontis poëtae natalibus clara, et Cauno Catiae, quae est finitima Ioniae. Nec me latent quae hic Hermolaus, et alibi alii de sale Tattaeo et Tragasaeo tradunt. Pint. — Qui ergo in sententiam aliam cel. criticus decessit, ni misere παραδοξομανής et novitatis unde unde extricandae studiosus. Nos de lacu Tatta nulli dubitamus, tum quod Teos salis gloria non palmarium nomen, tum quod Lycaoniae aridae quidem et infecundae solitudines non ea saltem laude orbandae quod salem praebeant. Antiquissimus testis Strabo, qui lacus multos pronunciat, hac in regione exstitisse, unde sal abunde hauriretur; quorum alter in loco hodie incognito *Orkaoriki*, alter oppidulo vel castello Pigniso proximus, longe tamen spatiosior feraciorque Tatta (ἡ Τάττα). Ille in hac Asiae minoris parte adspectabatur quae olim Phrygiae maioris fuit, mox Lycaoniae (nam Phrygiae maioris meridionalia in Lycaoniae provinciae formam iverunt, sub Galatia, confini Morimene Cappadocum). Conf. e recentiorum viatorum turba Pococke, tom. III, pag. 131, et Tavernier, *Voy.* t. I, l. I, cap. 2, qui et de campis adiacentibus copiose agit, ac monet Duslag his esse nomen indigena lingua, quod latine idem sonat cum salinis campis. Aj.

Sugillatisque, etc. Faciei sugillationibus, πρὸς ὑπώπια προσώπου. Diosc.

gitur, contraque suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur. Privatim sugillationibus in linteolo involutus, crebroque ex aqua ferventi impositus. Hulceribus oris manantibus in linteolo concerpto. Gingivarum tumori infricatus. Et contra scabritiem linguae fractus comminutusque. Aiunt dentes non erodi, nec putrescere, si quis quotidie mane ieiunus salem contineat sub lingua, donec liquescat. Lepras idem, et furunculos, et lichenas, et psoras emendat cum passa uva, exempto eius ligno, et sevo bubulo, atque origano, ac fermento, vel pane, maxime Thebaicus. Hic et ad pruritus eligitur. Tonsillis et uvis cum melle prodest. Quicumque ad anginas: hoc amplius, cum oleo et aceto eodem tempore extra faucibus illitus cum pice liquida. Emollit et alvum in vino mixtus innoxie: et taeniarum genera pellit in vino potus. Aestus balinearum convalescentes ut tolerare possint, linguae subditus praestat. Nervorum dolo-

Recte hunc locum et feliciter Plinius vertit. DALEC.

Privatim sugillationibus, etc. Sugillata facie tollere cum melle, scribit Diosc. loc. cit. HARD.

Hulceribus. Quas ἄφθας vocant: his cum polenta crematus sal inspergitur. Diosc. loc. c. HARD.

Gingivarum. Sic MSS. omnes. Diosc. l. c. οὔλων πλάδον dixit, hoc est, humida gingivarum vitia, diffluentes humore gingivas. HARD.

Aiunt dentes non erodi. Plin. Val. I, 36, et Marc. Emp. xii, p. 93. H.

Lepras. Diosc. ad verbum fere, l. c. HARD.

Hic et ad pruritus eligitur. Ad sedandos pruritus quemlibet salem ex oleo et aceto infricatum ad ignem Dioscor. adhibet, dum sudor provocetur. HARD.

Tonsillis et uvis. Diosc. l. c. H.

Quicumque ad anginas. Subintellige utiliter adhibetur. Sic Diosc. loc. cit. Συναγχικούς τε κουφίζουσι, σὺν μέλιτι καὶ ὄξει καὶ ἐλαίῳ διαχριόμενοι. H.

Emollit et alvum, etc. Sic totidem syllabis apicibusque litterarum MSS. Reg. 2, aliique. In Reg. 1, *innoxia*. In libris hacteous vulgatis interpolata lectio: *Emollit et alvum in vino potus. Idem noxia, et tinearum*, etc. H.

Et taeniarum. Lumbricorum.

Aestus. Hoc ipsum de aqua frigida superius affirmavit, cap. 23: *Aestus in balineis arcetur, si quis ore teneat.* HARD.

Nervorum. Saccis inditum salem fotu dolores mitigare testatur etiam Diosc. l. c. Πυρία τε ἡ δι' αὐτῶν ἐν σακκίοις, πραϋντικὴ ἀλγημάτων. Πυρία est sudatio sicca; calidarum rerum

rem, maxime circa humeros et renes, in saccis aqua ferventi crebro madefactus levat. Colum torminaque et coxarum dolores potus, et iisdem saccis impositus candens. Podagras cum farina ex melle et oleo tritus, ibi maxime usurpanda observatione, quae totis corporibus nihil esse utilius sale et sole dixit. Itaque cornea videmus corpora piscatorum. Sed hoc praecipuum dicatur in podagris. Tollit et clavos pedum; item perniones. Ambustis ex oleo imponitur, aut commanducatus, pusulasque reprimit. Ignibus vero sacris, hulceribusque quae serpunt, ex aceto aut hyssopo. Carcinomatis cum uva taminia. Phage-

apposita excitatur. Et Theod. Prisc. II, part. 1, c. 10, de spasmis, *conveniet etiam locis ipsis de salibus calidis adhibere saccellos*, etc. Hard.

Maxime usurpanda observatione. Celsus, lib. II, cap. 17; Aurelianus, lib. V, cap. 1, tard. pass. Dal.

In saccis aqua ferventi crebro madefactus. Sic libri omnes editi, et R. 2, priore manu. Recentiore, *candefactus:* quam scripturam et Reg. 1 et Chiffl. prae se ferunt, non satis probabiliter: aqua ferventi enim madefieri salem simul et incalescere, naturae rerum consentaneum est: vel sic candescere, non est intellectu facile. Hard.

Candens. Fervidus. Observa: nisi ferrum latum et candens intelligat, sacco impressum, quale describit Aurelianus. Dal.

Podagras. Dioscor. l. c. H.

Ibi maxime observanda usurpatione, qua quidem totis. Scribendum ex Ch. *usurpanda observatione*: et haec duo vocabula eodem et Voss. et Pintiani libro auctoribus delenda versu altero praecedenti, ubi particula *maxime* male iis inculcandis occasionem dedit. Deinde Voss. *quae totis*: item, *dixistique cornea videmus.* Lego, *ibi maxime usurpanda observatione, quae totis corporibus nihil esse utilius sale et sole dixit. Itaque cornea videmus corpora piscatorum.* Quatuor nostri, *quae totis corporibus nihil esse utilius dixit.* Gron.

Nihil esse utilius. Isidorus XVI, 2. Hard.

Itaque cornea videmus corpora. Arida, sicca, non mollia. Catull. carm. XXIII, vs. 12: *Atqui corpora sicciora cornu, Aut, si quid magis aridum est, habetis, Sole, et frigore, et esuritione.* Hard.

Ambustis. Diosc. loc. cit. Πρὸς πυρίκαυστα δὲ σὺν ἐλαίῳ ἐπιτεθέντες, οὐκ ἐῶσι φλυκταινοῦσθαι. *Ambustis igni cum oleo impositus, pusulas erumpere non patitur.* Hard.

Ignibus. Diosc. l. c. Ἐρυσιπέλατα δὲ καὶ ἕρπητας ἴσχουσι, μετ' ὄξους καταχρισθέντες, ἢ καταπλασθέντες σὺν ὑσσώπῳ. Sic libri omnes. Et Pintiani MSS. editique codices, *hyssopo*, non *oesypo*. Hard.

Phagaedenis hulcerum, etc. Sic restituimus ex fide codicum Reg. 2,

daenis hulcerum, tostum cum farina hordei, superimposito linteolo madente vino. Morbo regio laborantes, donec sudent ad ignem, contra pruritus quos sentiunt, ex oleo et aceto infricatus iuvat: et fatigatos ex oleo. Multi et hydropicos sale curavere, fervoresque febrium cum oleo perunxere, et tussim veterem linctu eius discussere. Clysteribus infudere ischiadicis. Hulcerum excrescentibus vel putrescentibus imposuere. Crocodilorum morsibus ex aceto in linteolis, ita ut paverentur ante hic hulcera. Bibitur et contra opium ex aceto mulso. Luxatis imponitur cum farina et melle: item extuberationibus. Dentium dolori cum aceto fotus; et illitus cum resina prodest. Ad omnia autem spuma salis iucundior utiliorque.

in quo *tostus* et ex vestigiis Reg. 4 et Colb. 3, in quibus *totus* legitur: non ut in editis, *tritus*. Favet Dioscor. V, 126, similiter praecipiens inspergi phagedaenis tostum salem cum polenta: Καὶ πρὸς φαγεδαίνας σὺν ἀλφίτῳ κεκαυμένοι καταπλάσσονται. Hard.

Morbo regio. Dioscor. l. c. H.

Multi et hydropicos, etc. Diosc. l. c. Καὶ πρὸς τὰ οἰδήματα τῶν ὑδρωπικῶν. Theod. Prisc. II, part. II, cap. 19; de hydropicis: *Si vero multus humor ex putrefactis eorum cornibus aggregatus ventrem satis adimpleverit, saccellos ex tostis salibus sub umbilico locis admoveo*. Hard.

Crocodilorum morsibus. Diosc. l. c. Καὶ κροκοδειλοδήκτοις βοηθοῦσιν, ἐνδεθέντες εἰς ὀθόνιον λεῖοι; καὶ βαπτόμενοι εἰς ὄξους, στυφομένων τῶν μερῶν τοῖς ἐνδέσμοις. *Crocodilorum morsibus auxiliatur tritus, in linteolo involutus, et in acetum intinctus, fasciis insuper additis, quibus partes affectae constringantur*. Hard.

Ita ut paverentur ante, etc. Sententia huius loci est, a multis olim ita morsibus crocodilorum adhiberi, salem in linteolis ex aceto solitum, ut ante hoc medicinae genus hic ubi morsus inflictus esset, hulcera vehementer paverent. — *Multi*, etc. His postremis verbis ad hunc diem naevus adhaesit, qui crucem Dalecampio caeterisque finxit, dum tollere voluerunt. Legebatur enim, *ita ut batuerentur antehac*. MSS. omnes, *ita ut hatuerentur ante hic*. Nos levi admodum immutatione, nec infelici plane Minerva, ut remur, *ita ut paverentur ante hic hulcera*. Hard.

Bibitur. Dioscor. loc. cit. Hard.

Luxatis. Diosc. l. c. totidem verbis. Hard.

Extuberationibus. Carnis videlicet supervacuis excrescentiis, ὑπερσαρκώκεσι. Diosc. loc. cit. Hard.

Ad omnia autem spuma, etc. Ad verbum Aelius, II, 76. Spuma salis est, quam spumam maris aridam alii nuncupant: Diosc. ἁλὸς ἄχνην, eiusdem cum sale efficientiae, V, 127. H.

Sed quicumque sal acopis additur ad excalfactiones: item smegmatis ad extenuandam cutem levandamque. Pecorum quoque scabiem et boum illitus tollit: daturque lingendus: et oculis iumentorum inspuitur. Haec et de sale dicta sint.

XLVI (x.). Non est differenda et nitri natura, non multum a sale distans: et eo diligentius dicenda, quia palam est et Medicos, qui de eo scripsere, ignorasse naturam, nec quemquam Theophrasto diligentius tradidisse. Exiguum fit apud Medos, canescentibus siccitate convallibus, quod vocant halmyraga. Minus etiam in Thracia iuxta Philippos, sordidum terra, quod appellant agrium. Nam quercu cremata numquam multum factitatum est, et iam pridem in totum omissum. Aquae vero nitrosae pluribus locis reperiuntur; sed sine viribus densandi. Optimum copiosumque in Litis Macedoniae, quod vocant Chalastri-

Acopis. Ad lassitudines discutiendas, κόπου λυτήριος. Dioscor. loc. c. De acopis egimus l. XXIII, c. 45 H.

Item smegmaticis ad extendendam cutem. Scribo, *item smegmatis ad extenuandam cutem*, ex scripto codice. De smegmatis vero quae cuti admota abstergunt, exterunt, extenuant, et discutiunt, Paulus lib. VII. Pint.

Daturque lingendus. Vide Plutarch. Quaest. Natt. pag. 912: Διὰ τί παραβάλλουσι τοῖς θρέμμασιν ἅλας οἱ νομεῖς; *Cur pecori pastores salem proponunt?* Et Arist. Histor. Anim. VI, 19, pag. 773. Vide quae superius dicta sunt, cap 41. Hard.

XLVI. *Et nitri natura.* Nitrum nostrum, quod salpetrae nominamus, *le salpêtre*, idem plane est cum Veterum nitro, sed aliquanto tamen inferioris notae. Non observavere Veteres hanc nitri efflorescentiam e muris atque pavimentis, uti nos facimus, quum illi habuerint in agris apertis, quibus caremus. Vide Guil. Clarke Anglum, in opusc. de nomine et natura nitri, cap. 1, pag. 20, et c. 2, pag. 24. Hard.

Theophrasto. In aliquo ex illis operibus quae interciderunt. H.

Halmyrhaga. Ἁλμύραγα, nomine ducto partim ex sapore, quem habet subsalsum, partim ex eo quod erumpit e terra, ac sponte efflorescit. H.

Agrium. Ἄγριον, silvestre. H.

Nam quercu cremata. Ut salem e quercu pariter cremata fieri dictum est superius, cap. 40. Hard.

Sed sine viribus densandi. Sed quae coctura insolatuve in nitrum minime densari possunt. Dalec.

Litis Macedoniae. Clytis. Vat. Chytis. Geographi collocant in ore sinus Macedonici, ubi est promontorium

cum, candidum, purumque, proximum sali. Lacus est nitrosus, exsiliente e medio dulci fonticulo. Ibi fit nitrum circa canis ortum novenis diebus, totidemque cessat, ac rursus innatat, et deinde cessat. Quo apparet, soli naturam esse quae gignat: quoniam compertum est, nec soles proficere quidquam, quum cesset, nec imbres. Mirum est et illud, scatebra fonticuli semper emicante, lacum neque augeri, neque fluere. Iis autem diebus, quibus gignitur, si fuere imbres, salsius nitrum faciunt: aquilones deterius, quia validius commovent limum. Et hoc quidem nascitur.

In Aegypto autem conficitur multo abundan ius, sed deterius. Nam fuscum lapidosumque est. Fit paene eodem modo quo sal, nisi quod salinis mare infundunt, Nilum autem nitrariis. Hae, cedente Nilo, madent succo nitri XL diebus continuis, non (ut in Macedonia) statis. Si etiam imbres affuerint, minus de flumine addunt: statimque ut densari est coeptum,

Chalastraeum. DAL. — *In Litis*. Libri omnes ad hunc diem editi, *in Clytis*. Ex vetere nescio quo exemplari, profert Dalecamp. *Clytis*. Neutrum in censu urbium huiusce tractus locum nomen habet, si Geographis omnibus fides. In MSS. Reg. 1, 2, aliisque, *in Clitis*. Nos *Litis* rescripsimus, haud dubia coniectura: est enim Lete, sive Lite, ut diximus lib. IV, cap. 17, Macedoniae oppidum semotum a mari, cuius in agro illa nitri ferax, quod veteres scriptores Chalastraeum, sive Chalastricum, appellarunt, ab oppido Chalastra, quod est in proximo sinu, e quo evehebatur. HARD.

Et hoc quidem nascitur. Hactenus de nitro nativo, sequitur factitium. H.

Nitrum autem nitrariis. Nili aquis, quae nitrosae sunt, in nitrarias infusis, sive derivatis: ibi solis ardore decoctae vertuntur in nitrum: sicut aqua maris, aut alia salsa, in salinas infusa, calore solis coquitur, et mutatur in salem. HARD.

Excedente Nilo siccantur, etc. Pauciora verba in vetusto codice: *Hae cedente manant succo nitri*: caetera redundant. PINT.

Vt in Macedonia. Vt in Litis Macedoniae, quemadmodum paulo antea dictum est: ubi *fit nitrum circa Canis ortum novenis* tantum *diebus, totidemque cessat, ac rursus innatat, et deinde cessat*. HARD.

rapitur, ne resolvatur in nitrariis. Sic quoque olei natura intervenit, ad scabiem animalium utilis. Ipsum autem conditum in acervis durat. Mirum, in lacu Ascanio, et quibusdam circa Chalcida fontibus, summas aquas dulces esse potarique, inferiores, nitrosas. In nitro optimum, quod tenuissimum: et ideo spuma melior. Ad aliqua tamen sordidum, tamquam ad inficiendas purpuras tincturasque omnes. Magnus et vitro usus, qui dicetur suo loco.

Nitrariae Aegypti circa Naucratim et Memphim tantum solebant esse, circa Memphim deteriores.

Sic quoque olei, etc. Ita MSS. Forte rectius, *Hic quoque*, hoc est, etiam in nitro, ut in sale dictum est, cap. 42, est olei quaedam pinguitudo. Hanc certe detrahunt a nitro, qui pulverem igniarium ad bellica tormenta ex eo parant: idque suo more aiunt, *dégraisser le salpêtre*. H.

Mirum in lacu Ascanio. Aristoteles sic eius aquas nitrosas esse tradit, ut vestes demersas abstergant, earumque maculas et sordes eluant. Is autem lacus Prusiae est, lib. V, cap. 31, ultim. Dal.

Inferiores. MSS. quidam, *interiores*, eadem sententia. Hard.

Et ideo spuma melior. Albert. M. Mineral. V, 7: *Nitri spuma, seu flos*, inquit, *subtilioris est substantiae et virtutis, quam ipsum nitrum*, etc. Vt in salinis, sic etiam in nitrariis, tenuissimum, et levissimum, spuma, sive flos appellatur, sed multo frequentius spuma. Graeci ἀφρὸν νίτρου plerumque vocant: aliquandoque et ἀφρόνιτρον. Hard.

Ad aliqua tamen sordidum. Subintellige, optimum est, vel eligitur, ac vel ipsi spumae, seu flori anteponitur. Hard.

Magnus et nitro usus. Lego, *Magnus et vitro usus, qui dicetur suo loco*. Id est, ad vitrum; quod enim promittit suo loco dicturum, id lib. XXXVI, cap. 46, in mentione vitri dicit. Gelen. — *Magnus*, etc. Ad conficiendum vitrum: cui nitri admixtio utilis, ut dicetur lib. XXXVI, cap. 65, sq.

Nitrariae egregiae Aegyptiis, etc. Brevius in vetusto exemplari, *Nitrariae Aegypti circa Naucratim et Memphin solebant esse*. Pint. — Iam ab apto commentatore, supra, lib. V, de Aegypti nitrariis aliquid delibatum est, quae et urbi, et monti, et praefecturae, vel nomo nomen dedere. Oppidulum (nam diminutivo, ut aiunt, vocabulo fas videtur h. l. uti) Nitria audit in D. Hieronymi opp. Vnde Palae-Coptica, h. e. Aegyptiaca lingua, dictitatum *Phapihosem* suspicatus est vir ingenio et eruditione in his princeps Champollion n. m. alioquin fassus non a se repertum id nominis in Neocopticis voluminibus quae ab illo nocturna versata manu, versata diurna, nemo nescit. Mons autem nuncupabatur *Ptôu-Ampihosem* (Πτώου Αμπιώσεμ);

Nam et lapidescit ibi in acervis: multique sunt cumuli ea de causa saxei. Faciunt ex his vasa, nec non frequenter liquatum cum sulphure coquentes in carbonibus. Ad ea quoque, quae inveterari volunt, illo nitro utuntur. Sunt ibi nitrariae, in quibus et rufum exit a colore terrae. Spumam nitri, quae maxime laudatur, antiqui negabant fieri, nisi quum ros cecidisset, praegnantibus nitrariis, sed nondum parientibus. Itaque non fieri incitatis, etiamsi caderet. Alii acervorum fermento gigni existimavere. Proxima

nec de eo silet Socrates, Hist. Eccl. aut Nicephor. Callist. Nomo vero, ut id graecae appellationis contigit, Νιτριώτης (vid. not. ad lib. V), ita praeterea id Autochthonum lingua impositum fuit *Pmampihosem*. Haec praefectura, si e Strabone decreveris, qui videtur diligentia Secundum praestitisse, supra Momemphim (non Memphi) fuit. Nitrum vero e lacubus colligebatur, qui in longa valle ac angusta frequentes cernuntur. Cf. praesertim inter multos Andreossi, *Mém. sur la vallée des lacs de natron*, in rarissima eademque eruditissima sylloge *Décade égyptienne*, tom. II, p. 93 sqq. As.

Multique sunt cumuli. In libris hactenus editis, *tumuli*. In Reg. 2, *cuniculi*. Reg. 1 et Chifflet. *cumuli*. Recte: nam et antecedit, *Lapidescit in acervis*: et sequitur statim, *faciunt ex his vasa*, ex cumulis utique saxeis nitri, non ex tumulis, nisi tumulos colles intelligis, βουνούς. H.

Faciunt ex his vasa. Vt apud nos fit e soda, quae nihil aliud est, quam nitrum factitium, impurum, grave, fuscum, lapidosum, quale Aegyptium fuisse paulo ante dixit. Dalec.

Liquatum cum sulphure. Vt vasa pingant, quemadmodum figuli nostri solent soda et lithargyro simul fusis sua fictilia oblinere. Dal.

Ad ea quoque, etc. Ad ea quae in diuturnum usum asservare lubet, ut ea quae sale condiuntur: pro sale utuntur nitro. Sic defunctorum corpora condiebant, teste Herodoto, Euterpe II, pag. 121, ut carnibus nitro absumptis, cutis sola cum ossibus superesset. Hard.

Quae inveterari volunt. Vt mortuorum corpora. Herodot. illo nitro utuntur; nempe in tumulis congesto et durato. Dal.

Spumam nitri. Ἀφρον νίτρου, ab ea differt ἀφρόνιτρον, nempe nitrum cum spuma sua adhuc confusum ac commixtum. Dal.

Incitatis. Sic MSS. omnes: hoc est, proximis partui: quas et incientes Veteres appellarunt. Vide quae de ea voce egimus lib. XI, cap. 84. H.

Alii. Alii ex acervis fermentescentibus gigni spumam eam existimavere. Sic MSS. Reg. 2 et Ch. recte. Alii, *operimentorum*: qua sententia, non satis intelligo. H.

Proxima. Exscripsit hunc locum Isidor. Origg. XVI, 2. H.

aetas Medicorum aphronitrum tradidit in Asia colligi, in speluncis mobilibus distillans. Specus eos colycas vocant: dein siccant sole. Optimum putatur Lydium; probatio, ut sit minime ponderosum, et maxime friabile, colore paene purpureo. Hoc in pastillis affertur. Aegyptium in vasis picatis, ne lique-

In speluncis. Leg. *in speluncarum molibus*, id est, saxosis crepidinibus et antris. Quidam legunt, *mollibus*, id est, tophaceis, quod tophus longe sit mollior et saxo et lapide. In structurarum et aedificiorum cameratis fornicibus, praesertim subterraneis, ex humore in cemento cum calce misto, stillat succus nitrosus, oblongis striis, friabilis, aridus, gustu salsus, et fervidus, ab Asiatico nitro parum, vel nihil discrepans. Nostri vocant *salpêtre.* Dal. — Ex his persuasum multi hoc habent, spumam nitri et aphronitrum apud Veteres minime distingui solere. Favet Dioscorid. lib. V, cap. 131. Nec diligentior Martialis, dum lib. XIV, epigr. LVIII: *Rusticus es? nescis quid graeco nomine dicar, Spuma vocor nitri. Graecus es? aphronitrum* (*vel, cum aliis libris, ἀφρόνιτρον*). Sed Galenus vult, de Simpl. lib. IX, spumam nitri, quod et florem nitri, *ἄνθος νίτρου*, appellat, simillimam fuisse albae et triticeae farinae; *ἀφρόνιτρον* vero coactum et compactum, ubi nihil vides quod farinae prae se speciem ferat. Ex his facile colligendum apud vulgus synonymiam duarum vocum exstitisse, non apud peritiores, tum florem vel spumam nitri esse nostrorum hydro-carbonatem e sodio (*hydrocarbonate de soude*), vulg. *natron* (quem raro admodum invenis χρυσταλλώδη, saepe vero in minutuli pulveris formas lapsum), at aphronitron non abesse ab hac nitratis potassici (*nitrate de potasse*), vulg. *nitre*, vel *salpêtre*, varietate quam acicularem cognominant. Haec, ut scis, saepissime in muris, rupibus calcariis, arenis, etc. occurrit. Nec tamen inficias iverim aliquando etiam de potassico nitrate χρυσταλλώδει cogitatum, sed rarius, quum has vel in prismatum hexaedrorum, vel in rectangularum tabularum symmetriam euntes formas non natura obtulerit, sed humani ingenii pertinacia exlorserit. Aj.

Specus eos colycas vocant. Leg. *specus eos cochlacas* vocant. Cochlax, sive cochlas, sive κάχληξ, nunc testudo est, fornix, camera; nunc lapis, silex, glarea, flumine congesta et attrita. Testudinatos eos incolae *cochlas* vocabant. Dal. — *Colycas.* In MSS. Reg. 1 et 2 *colligas*. Credo *collicas* scribi oportere: nomenque duci a rotunda forma molium saxearum, unde succus nitrosus in iis specubus manat. Nam et κόλλικας et κόλικας panes rotundos Graeci vocarunt: Hesych. et Jul. Pollux, lib. VI, cap. 11, pag. 286. Hard.

Optimum. Dioscor. V, 131: Ἀφρὸς δὲ νίτρου ἄριστος μὲν εἶναι δοκεῖ ὁ κουφότατος καὶ πλακώδης, εὔθρυπτός τε καὶ ἐμπόρφυρος.... οἷός ἐστιν ὁ ἐκ Φιλαδελφίας κομιζόμενος τῆς ἐν Λυδίᾳ· δευτερεύει δὲ ὁ Αἰγύπτιος. Hard.

Liquescat. Humoris contactu, vel aëris occursu. Dal. — *Ne liquescat.*

scat. Vasa quoque ea sole inarescentia perficiuntur.

Nitri probatio, ut sit tenuissimum et quam maxime spongiosum fistulosumque. Adulteratur in Aegypto calce: deprehenditur gustu. Sincerum enim facile resolvitur; adulteratum pungit. Calce aspersum reddit odorem vehementem. Vritur in testa opertum, ne exsultet: alias igni non exsilit nitrum: nihilque gignit aut alit, quum in salinis herbae gignantur, et in mari tot animalia, tantum algae. Sed maiorem esse acrimoniam nitri apparet, non hoc tantum argumento, sed in illo, quod nitrariae calceamenta protinus consumunt; alias salubres, oculorumque claritati utiles. In nitrariis non lippiunt. Hulcera allata eo celerrime sanantur: ibi facta, tarde. Ciet et sudores cum oleo perunctis, corpusque emollit. In pane salis vice utuntur Chalastraeo: ad raphanos Aegyptio: teneriores eos facit: sed obsonia alba et deteriora, olera viridiore. In medicina autem calfacit, extenuat, mordet, spissat, siccat, exhulcerat. Vtile his, quae evocanda sint, aut discutienda, et

Terrei vasi et humidi siglini contactu. Hard.

Nitri. Sic V, 130, nitrum illud caeteris anteponit, quod leve, κοῦφον, et rosaceo colore aut candido, perforatumque, et quasi spongiosum, fistulosumve quiddam, κατατετρημένον, οἱονεὶ σπογγιῶδές τι.

Quum in salinis herbae gignantur. Aelian. Hist. Anim. lib. XIII, cap. 3, has recenset, brys, phycia, vites, uvas, brassicas, mea, quas et capillos, sive trichas vocant. Iis pisces vescuntur. Dalec.

Tantum algae. Non gignatur, subaudi. Dal. — *Tantum algae.* Ex variis herbarum generibus tantum algae in mari nascuntur: quum tot illud pariat animalia: tot herbas salinae ferant. Hard.

Chalastraeo. Omnium praestantissimo, iudicio Platon. et Plutarchi. Dal.

Ad raphanos Aegyptio. Ad brassicas. Illas enim viridiores facit, quod paulo post sit, et teneriores, coctuque faciliores, nec tantum eas, sed et carnes, si apponantur. Plutarch. Symp. lib. VI, Quaest. 19; Theophr. de Caus. lib. VI, cap. 14. Dal.

Olera. Brassicam, ut dictum est lib. XIX, cap. 41. Apicius, III, 1: *Omne olus smaragdinum fiet, si cum nitro coquatur.* De raphanis nitro sparsis dictum est lib. XIX, c. 26. H.

Vtile. Dioscorid. V, 131, misceri pariter ait emplastris discutientibus,

lenius mordenda atque extenuanda, sicut in papulis pusulisque. Quidam in hoc usu accensum vino austero restinguunt, atque ita trito in balineis utuntur sine oleo. Sudores nimios inhibet cum arida iride, adiecto oleo viridi. Extenuat et cicatrices oculorum, et scabritias genarum cum fico illitum, aut decoctum, in passo ad dimidias partes: item contra argema oculorum. Vngues decoctum cum passo in mali punici calyce adiuvat: claritatem visus cum melle inunctum. Prodest dentium dolori ex vino, si cum pipere colluantur: item cum porro decoctum. Nigrescentes

extrahentibus, extenuantibusque: Μίγνυται καὶ διαφορητικαῖς, καὶ ἐπισπαστικαῖς.... ἐμπλάστροις, καὶ λεπτυντικαῖς. Hard.

Genarum. Palbebrarum. Hard.

Item contra argema oculorum. Vngues decoctum cum passo. Chiffl. et quatuor nostri, *argemas*. Voss. *argemam* Potest excusari, ut *cum servili schema*, et *imperatae schemae*. Ipse, lib. XXIX, 6: *Item in gallinacei felle ad argemam et albugines*. Sic Vossianus et ex parte Chifflet. Mox: *Argema ex melle omnibus, quae supra scripta sunt, sanantur*. Scribe *sanant*. Refert enim haec ex opinione quorumdam: ut paulo ante *suadent*, *promittitur*, unde suspicor et *extenuare* scribendum. Gud: quoque et Acad. *sanantur*: Acad. *Argema et ex melle*. Posterior aetas multo in his fuit licentior. Marculphus, lib. 1, form. 1, *et sanctum chrisma singulis, si voluerint postulare, pro reverentia loci sine pretio concedat*. Sic edidit Cl. Bignonius. Sed in membranis antiquissimis legi, *sanctam chrismam*. Vossianus etiam nescit τὸ *cum*; habet autem, *adiuvat ad claritatem*, sine τῷ *nitrum*, quod nec in Chiffl. est. Fortasse: *item contra argemas oculorum, albugines, decoctum passo in mali punici calyce. Adiuvat ad claritatem visus cum melle inunctum*. Sic lib. XX, 5: *Succo et cicatrices oculorum et albugines et argema inunxere*. Lib. XXII, 25: *Hoc ad venerem stimulandam et ad oculorum argema, albugines*. Pari et hic asyndeto Voss. l. XXVIII, 6: *contra oculorum albugines, obscuritates, cicatrices argema*. Nisi malis *inunges*, pro *ungues*. Nec frustra adiicitur praepositio, quam et Acad. manu secunda iovenio adscriptam. Vide ad Livium, lib. XXIX, 1. Gr.

Vngues. Pterygia oculorum, *la maille en l'oeil*. Ed. P.

In mali punici calyce adiuvat nitrum, etc. In apographo nostro, *in mali punici calyce adiuvat. Ad claritatem visus cum melle inunctum*, et paulo post, *Creta Cimolia*, non *Cimolia creta*. Pint.

Claritatem. Diosc. loc. cit. Hard.

Item cum porro decoctum. Certe quidem *ad colorem nitidum reducere dentes nitrum cum porro viridi coctum, et pro dentifricio sumptum*, auctor est Marc. Emp. cap. XIII, p. 97. Hard.

dentes crematum dentifricio ad colorem reducit. Capitis animalia et lendes necat, cum Samia terra illitum ex oleo. Auribus purulentis vino liquatum infunditur. Sordes eiusdem partis erodit ex aceto. Sonitus et tinnitus discutit siccum additum. Vitiligines albas cum Cimolia creta, aequo pondere ex aceto, in sole illitum emendat. Furunculos admixtum resinae extrahit, aut cum uva alba passa, nucleis eius simul tritis. Testium inflammationi occurrit: item eruptionibus pituitae in toto corpore cum axungia: contraque canis morsus, addita et resina initiis cum aceto illinitur. Sic et serpentium morsibus, phagedaenis, et hulceribus quae serpunt aut putrescunt, cum calce ex aceto. Hydropicis cum fico tusum datur illiniturque. Discutit et tormina, si decoctum bibatur pondere drachmae cum ruta, vel anetho, vel cumino. Reficit lassitudines cum oleo et aceto perunctorum: et contra algores horroresque prodest, manibus pedibusque confricatis cum oleo. Comprimit et pruritus suffusorum felle, maxime cum aceto datum. Succur-

Nigrescentes. Marc. l. c. Hard.

Capitis. Marc. Emp. cap. iv, pag. 43, ad pedunculos necandos nitrum Alexandrinum inprimis commendat. Hard.

Auribus. Dioscor. V, 131; Plin. Val. I, 9, et Marc. Emp. c. ix, pag. 79. Hard.

Sordes. Dioscor. et Plin. Val. verbis totidem, loc. cit. Hard.

Furunculos. Plin. Val. III, 32. Dioscor. loc. cit. Ἀναστομοῖ δὲ καὶ δοθιῆνας, ἀναληφθὲν τερμινθίνῃ ῥητίνῃ. *Resina exceptum terebinthina furunculos aperit.* Hard.

Contraque canis morsus. Hoc totidem verbis Plin. Val. III, 51. Diosc. loc. cit. pro resina asininum adipem, vel suillum adhibet. Hard.

Hydropicis. Diosc. l. c. Μετὰ σύκων δὲ, ὑδρωπικῶν ἐστι κατάπλασμα.

Discutit, etc. Totidem verbis Dioscorides loc. laudato, atque ita Marc. cap. xxviii, p. 201. Hard.

Suffusorum. Morbo regio, sive arquato, laborantium. Hard.

Cum aceto. MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, Ch. aliique, *cum aceto insudatum.* Forte, *instillatum.* Vel quod verius arbitror, *in sudatu*, hoc est, in sudatione: subintellige, ex antecedente sententia, confricatum. Hard.

Succurrit. Diosc. loc. cit. totidem

rit et venenis fungorum ex posca potum : aut si buprestis pasta sit, ex aqua, vomitionesque evocat. His qui sanguinem tauri biberint, cum lasere datur. In facie quoque exhulcerationes sanat cum melle et lacte bubulo. Ambustis tostum, donec nigrescat, tritumque illinitur. Infunditur ventris et renium doloribus, aut rigori corporum, nervorumque doloribus. Paralysi in lingua cum pane imponitur. Suspiriosis in ptisana sumitur. Tussim veterem sanat flore, mixto galbano resinae terebinthinae, pari pondere omnium, ita ut fabae magnitudo devoretur. Coquitur, dilutumque postea cum pice liquida sorbendum in angina datur: flos eius cum oleo cyprino articulorum doloribus in sole iucundus est. Regium quoque morbum extenuat in potione vini. Et inflationes discutit: sanguinis profluvium e naribus sistit ex ferventi aqua vapore naribus rapto. Porriginem alumine permixto tollit: ala-

verbis. Galenus item de Fac. simpl. med. IX, 3, p. 265. Hard.

Aut si buprestis. Hausta, vel deglutita. Diosc. loc. cit. πρὸς βουπρήστεις, σὺν ὕδατι. Hard.

His, etc. Diosc. ad verbum loc. c. Hard.

Infunditur. MSS. omnes, *infunditur urceis et renium*, etc. Hoc est, infunditur ex urceis. H.

Paralysi. Diosc. loc. cit. Μίγνυται καὶ ἄρτῳ ὠφελίμως ἐπὶ τῶν τὴν γλῶτταν παραλελυμένων. Hard.

Regium quoque morbum in vino exterminat potum. In eod. *Regium quoque morbum extenuat in potione vini.* Pint.

Porriginem. Ita rescripsimus admonitu Reg. cod. 1, etsi caeteri, librique editi ad hunc diem omnes, *pruriginem* exhibent. Aliud porrigo, aliud prurigo est. Illa capitis, haec reliqui corporis vitium est: prurituí sanando vel leniendo medicinas ex nitro petitas ante recensuit: nunc est sermo de porrigine quae caput infestat. Testis Plin. Valer. I, 4, cui titulum inscripsit, de phthiriasis et porriginis curatione. *Nitrum, alumini mixtum, capiti infrictum, porrigines tollit.* Marc. Empir. cap. IV, pag. 40, prurigines capitis, pro porrigine insolentius dixit: *Nitrum alumini admixtum prurigines capitis tollit, si inde frequenter fricetur et lavetur.* Hard. — *Porriginem alumine permixto tollit.* Emendanti favet mire Gronovii cod. Voss. dum partem hui. cap. a verb. *Addita et resina initiis cum aceto illinitur* (p. 450, l. 9), repetitam inserit l. XXXII, c. 5; utroque autem loco habetur, *Porriginem alumine permixto tollit.* Aj.

rum virus ex aqua quotidiano fotu: hulcera ex pituita nata cera permixtum: quo genere nervis quoque prodest: coeliacis infunditur: perungi ante accessiones frigidas nitro et oleo multi praecepere; sicut adversus lepras, lentigines: podagricis in balineis uti solio nitri prodest, atrophis, opisthotonis, tetanis: sal nitrum sulphuri concoctum in lapidem vertitur.

XLVII. (xi.) Spongiarum genera diximus in naturis aquatilium marinorum. Quidam eas ita distin-

Perungi. Diosc, loc. cit. H.

Sal. De nitro ipso loquitur, quod et sal nitrum quidam vocabant, quod haud multum a sale distaret, ut dictum est initio huius capitis. Hoc illud ipsissimum est quod paulo ante Plinius de saxeis nitri acervis dixit, Aegyptiorum artes et laborem describens: *Faciunt ex his vasa, nec non frequenter liquatum cum sulphure coquentes in carbonibus.* H. et Dal.

XLVII. *Spongiarum.* Lib. IX, 69. Haro.

Quidam eas, etc. Sequutus est eos auctores Diosc. V, 138: Τῶν δὲ σπόγγων, inquit, τοὺς μὲν ἄῤῥενας ἐκάλεσάν τινες λεπτοτρήτους, καὶ πυκνοὺς ὄντας, ὧν τοὺς σκληροτέρους, τράγους ὠνόμασαν· τοὺς δὲ θήλεις, οἱ ἐναντίως τοῖς προειρημένοις διάκεινται. *E spongiis alias nonnulli mares appellavere, quae sunt tenuibus fistulis, ac spissae, densaeve, e quibus rursum duriores tragos nominaverunt: alias vero feminas, quae contrario atque antedictae modo se habent.* Nostri contra primum genus, seu mares vocent, *éponge femelle.* Haro. — Non sane veriores. Nam spongiae, etsi animantibus has annumeraveris (quae hodie sententia principatum obtinuit), animantium ultimae sunt, et in albo *entium* vel *scala* (ut aiunt) relegatae, infra multa quae sunt hermaphrodita, immo infra multa quae plantarum instar gignuntur. Ergo, spongiis virilitatem contigisse, spongiis femineum sexum dicente nunc quopiam, omnes rident. Si quis tamen exactius velit quid de his probe innotescat doceri, necesse fiet ignaros nos et inscios agnosci. Sane Italus zootomista Vico, quem de spongiarum historia optime meritum nullus negaverit, in epist. ad I. Strange, dum multa de *spongia* sua *anhelante* narrat, non musculos solum et nervos in illis exstare proclamat, sed et ovaria, sed et seminiferos tubos, etc. Minus luxuriat diligentissimus vir Olivi in conjecturis et zoomorphica divinatione; quippe qui, dum cum Vico in hoc consentit, quod mucosa eademque gelatinosa pars spongiarum prima gigni soleat, non tamen corpuscula haec lutea ac sphaerica accipit temere pro ovis, nec lacteum in vasculis humorem vult sperma esse, quo alantur et explicentur ova. Spongiarum basim quasi pullulare, et ramos quasi sponte separari, non absurde colligunt ex quibusdem visis; et haec rerum naturae minime repugnantia speraveris iure tuo clarius perspectum et aliquando demonstratum iri. Aj.

guunt. Alias ex his mares existimavere, tenui fistula, spissioresque, persorbentes, quae et tinguntur in deliciis, aliquando et purpura: alias feminas, maioribus fistulis ac perpetuis. E maribus duriores alias, quas appellant tragos, tenuissimis fistulis atque densissimis. Candidae cura fiunt, e mollissimis recentes per aestatem tinctae salis spuma, ad lunam et pruinas sternuntur inversae, hoc est, qua parte adhaesere, ut candorem bibant. Animal esse docuimus, etiam cruore inhaerente. Aliqui narrant et

Alias ex his mares existimavere. Nostri duriores, et fistulis minoribus pertusas, mares vocant: molliores autem, laxiores, et amplioribus cavernis fistulosas, feminas. Dal. — Caeterum cf. not. sup. Aj.

Persorbentes. Quae plus humoris exsorbent, ob corporis densitatem. Dalec.

Candidae. Totidem verbis Diosc. loc. cit. Λευκαίνονται δὲ αὐτῶν οἱ ἁπαλώτατοι ἐν τοῖς καύμασι, βρεχόμενοι τῇ ἐπὶ τῶν πετρῶν συνισταμένῃ ἁλὸς ἄχνῃ, καὶ ἡλιαζόμενοι. Επιβλεπέτω δὲ τὸ μὲν κοῖλον αὐτῶν ἄνω, κάτω δὲ ἡ ἀποτομή. *Candidae porro cura fiunt, quae sunt inter eas mollissimae, si per aestivos ardores salis spuma petris adhaerescente tingantur, et insolentur inversae, ita ut parte cava sursum spectent, quà vero parte resectae fuerint, deorsum.* Dioscoridem, ut solet, Oribasius sequitur, XIII, pag. 232. H.

Pruinas. Rores potius. Aestate nulla pruina fit. Dalec.

Qua parte. Qua resectae sunt, deorsum spectent. Hard.

Animal. Lib. IX, 69. Hard. — De spongiarum sanguine credat Iudaeus Apella .... Sed verisimillimum est spongias bene ad calcem animantium reiici: quippe quae non solum, ut Aristoteles et multi alii senserunt, contrahuntur sub rapientis et evellentis manu; sed et orificiis constant absque contactu oscillantibus (al. verb. diastolen et systolen poris efficiunt). Quod et Italus Marsigli prius, mox in Anglia Ellis et Solander enuntiaverant, perspexit posthac optime nostras de Jussieu, et rursus de Blainville. Caeterum non animantibus appendendas spongias, sed vegetabilibus, praeter quosdam antiquos Rondelet, qui Aristotelem dixit fabulosum in spongiis describendis, crediderunt Tournefort, Linnaeus, in System. nat. ed. priorib. Spallanzani (mox tamen eiuraturus ille sententiam), et nuperrime vir in omni aquatilium scientia maxime spectabilis Raffinesque. Notandi quoque tum Vico, qui in albo animantium spongias collocare altius multo quam par est, videtur (cf. supr.), et de Lamarck cum Italo Bianchi: quos si auctores sequare, dices spongias esse ignotorum polyporum numero accensendas. Aj.

Aliqui narrant et auditu regi eas. Plutarchus, lib. de Sol. anim. spon-

auditu regi eas, contrahique ad sonum, exprimentes abundantiam humoris, nec avelli petris posse, ideo abscindi ac saniem emittere. Quin et eas quae ab Aquilone sint genitae, praeferunt caeteris. Nec usquam diutius durare spiritum Medici affirmant. Sic et prodesse corporibus, quia nostro suum misceant, et ideo magis recentes magisque humidas: sed minus in calida aqua, minusque unctas, aut unctis corporibus impositas: et spissas minus adhaerescere. Mollissimum genus earum penicilli: oculo-

gias ab animali, simili araneo, regi scribit. Spongotherem is vocat, quia monet ac indicat cibum aut insidias venantium adesse. Dalec. — Plutarchi sententiam de animalculi partibus, industria, utilitate, fide ad regendam spongiam illuc mitte quo echeneida, quo balaenarum musculum, quo squali ductorem pisciculum, etc. Quanquam haec poësin non dedeceat; et in nostratis Nep. L. Lemercier comoedia epica *la Panhypocrisiade* miraris quae squalus enormis, phoca, eschineis (id pisciculo apud poëtam nomen), Internum mare invicem colloquuntur. Nec tamen his ficte narratis dubitea causam, aut ansam exstitisse rem verissimam, nempe in spongiae poris quaedam animalcula adspecta, ut ascidias; nam de polypis vix credo, etsi polypos a se in spongia visos, avulsos, satis diu servatos publice nuntiavit Peyssonel, epist. ad Soc. Reg. ann. 1757. Aj.

Usquam diutius durare. In aliis maris locis quam Aquiloniis. Dal. — *Durare.* Spiritum illum nativum, quem e mari natalibusque suis conceptum, et fistulis abditum celant, ut recte Dalecampius interpretatus est. Hard.

Spiritum. Hanc animadversionem a Dalecamp. mutuatam in praecedente exhibuit Hard.

Et ideo magis, etc. Subintellige ex superioribus *praeferunt caeteris*. Diosc. V, 138, novas quoque et recentes, ac minime pingues caeteris anteponit: Ο καινὸς δὲ καὶ ἀλιπής... ὁ δὲ παλαιὸς ἄχρηστος. Haan.

Minus in aqua calida. Quae salsuginem citius diluit, quam frigida. Dalec.

Minusque unctas. Oleosa enim ac pinguia salsuginis vim obtundunt. Dalec.

Mollissimum. Nostris, *éponge fine.* Sic Reg. 1 codex, et libri hactenus typis impressi. In Reg. 2 non aspernanda lectione, *penicillis:* ut sit sententia, non id ei generi nomen esse, sed penicillis aptandis concinnandisque id genus potissimum dicari. Nam Plinius de hoc ipso genere agens, IX, 69: *Tenue*, inquit, *densumque*, *ex quo penicilli*, *Achilleum.* Nihil tamen moveo, quum extremo hoc capite penicillos in Lycia nasci dicat: ut ea tenuissimi generis appellatio propria esse videatur. H.

Penicilli. Achillaeas Aristot. vocat lib. IX. Dal.

rum tumores levant ex mulso impositi. Iidem abstergendae lippitudini utilissimi; eosque tenuissimos et mollissimos esse oportet. Imponitur et spongiae ipsae epiphoris ex posca: ex aceto calido ad capitis dolores. De caetero recentes discutiunt, molliunt, mitigant: veteres non glutinant vulnera. Vsus earum ad abstergenda, fovenda, operienda, a fotu, dum aliud imponatur. Hulcera quoque humida et senilia impositae siccant: fracturae et vulnera spongiis uti-

Iidem: etc. Crematas ex aceto lippitudini aridae opitulari ait Dioscor. loc. cit. Hard.

Veteres. Ita restituimus sequuti codices Reg. 1, 2, Colb. Ch. caeterosque MSS. vulgatam scripturam adspernati, cuius contraria sententia est, *veteres conglutinant vulnera*. Certe Diosc. II, 138, ubi recentes spongias dixit conglutinare vulnera, veteres idem subiungit esse inutiles, ὁ δὲ παλαιὸς ἄχρηστος. Hard.

Ad abstergenda. Non tantum membra corporis, sed alia quaevis, ut mensas καὶ θρόνους περικαλλέας Homero. Martial. lib. XIV, ep. 144: *Haec tibi sorte datur tergendis spongia mensis Vtilis, expresso quum levis imbre tumet*. Cui. Obs. XIII. Dal. — Quae Veteres de hac spongiarum dote iactant vera sunt. Neque enim vel agarico tanta vis inest ad haemorrhagias inhibendas quantam spongiis inesse constat. Quidquid in profundo vulnere concreverit, sanguis, ichor, sanies, pus, id spongia eluet. Spongia quoque utilissime uteris, si quando, adhibita cautione ne cicatrix fiat hulcus sinuosum aut fistulosum, exutorium, fonticulum apertum perstare cupiveris. Cerae tunc opem ad praeparandam spongiam vulgo adsciscunt: non ita feliciter; nam lente, difficile nec sine multo calore dilatatur. Sed aquis optime spongia sicca immergitur; mox, ubi humor expressus exiit, relapsura in siccitatem suam, colligandaque hinc et illinc funiculis, ita ut in cylindros minutulos abeat. Tum, prout eluendae plagae, solvito partem vel hanc vel illam spongiae; libera et sui iuris servat tamen captivae formam habitumque, h. e. rotunditatem; sed ubi saniem auferendam tetigerit, haec imbibitur, dilatatur; illa in aridam spongiam penetrat; vulnus autem fit mundum. Cf. si vacat, Ch. White, *An account of the topical application of the spunge of the stopping of hæmorragies*. Lond. 1762, in-8°; Van Wy, *Heelkundige meugelstoffen*. Amstelod. 1785; Sim. Zeller, *praktische Bemerkungen über den vorzügl. Nutz des Badeschwamms und des k. W. bey chirurg. oper. Verw. u. Verbl.* Vindob. 1797, in-8°, tum et Kriegel (Abrah.) *de spongiarum apud veteres usu*. Dissert. inaug. etc. Lips. 1734, in-4.° Aj.

Dum, etc. Splenium exempli gratia, vel apparatus, ut vocant, *la bande, ou l'appareil*. Hard.

Hulcera, Dioscorid. loc. cit. Hard.

lissime foventur. Sanguis rapitur in secando, ut curatio perspici possit. Et ipsae vulnerum inflammationibus imponuntur, nunc siccae, nunc aceto adspersae, nunc vino, nunc aqua frigida. Ex aqua vero caelesti impositae, secta recentia non patitur intumescere. Imponuntur et integris partibus, sed fluctione occulta laborantibus, quae discutienda sit, et iis quae apostemata vocant, melle decocto perunctis. Item articulis, alias aceto salso madidae, alias e posca. Si ferveat impetus, ex aqua. Eaedem et callo, e salsa: at contra scorpionum ictus, ex aceto. In vulnerum curatione et succidae lanae vicem implent, nunc ex vino et oleo, nunc ex eadem. Differentia haec, quod lanae emolliunt, spongiae coërcent, rapiuntque vitia hulcerum. Circumligantur et hydropicis siccae, vel ex aqua tepida poscave, utcumque blandioribus opus est operirive aut siccari cutem. Imponuntur et his morbis, quos vaporari oporteat, ferventi aqua perfusae, expressaeque inter duas tabu-

Sanguis. Sanguis spongia sorbetur, dum fit sectio. Hard.

Ex aqua vero caelesti impositae etc. *Siccant* in scripto codice, non *secta:* ut ad praecedentia pertineat. Pint. — *Ex*, etc. Totidem verbis Plin. Val. III, 30. Secta recentia, sunt vulnera recentia, seu recens factae chirurgorum opera sectiones, a quibus spongiae arcent tumorem. Hard.

Sed fluctione occulta. Seu fluxione. Sic libri MSS. Reg. 2, et alii, pro flusione. Diosc. V, 138: τὰ δὲ ῥευματικὰ, etc. In libris ad hunc diem editis inepte prorsus, *fluctuatione occulta.* Hard.

Si ferveat. Inflammatio, tumor, ἐπιφορά. Hard.

Eaedem. Hoc est, ex aqua salsa. Ita plane Reg. 2 codex et Colb. 3. Interpolatores sic edi hactenus curaverunt: *eaedem et callo salsa madidae,* obscuro aut penitus nullo sensu: voce *madidae* ex superiore sententia temere huc iterum revocata. Dioscorides, l. laud.: Καὶ τύλους διαστέλλουσι, *callos diducunt ac dirimunt.* Hard.

Rapiuntque. Attrahunt et combibunt.

Vitia hulcerum. Pravos succos, sordes, excrementa, saniem. Dalec.

Circumligantur. Plin. Val. III, 12, et Scrib. Larg. xxxiii, ad hydropicos, comp. 133. Hard.

Sic, etc. Aqua ferventi perfusae. Hard.

las. Sic et impositae stomacho prosunt, et in febri contra nimios ardores. Sed splenicis e posca ignibus sacris ex aceto, efficaciores quam aliud. Imponi oportet sic, ut sanas quoque partes spatiose operiant: sanguinis profluvium sistunt ex aceto, aut frigida. Livorem ab ictu recentem ex aqua salsa calida saepius mutata tollunt, testium tumorem doloremque ex posca. Ad canum morsus utiliter concisae imponuntur ex aceto, aut frigida, aut melle, subinde humectandae. Africanae cinis cum porri sectivi succo sanguinem reiicientibus haustu salis ex frigida prodest. Idem cinis vel cum oleo vel aceto fronti illitus, tertianas tollit. Privatim Africanae ex posca tumorem discutiunt. Omnium autem cinis cum pice crematarum, sanguinem sistit vulnerum. Aliqui raras tantum, ad hoc cum pice urunt. Et oculorum causa comburuntur in cruda olla figulini operis, plurimum

Ignibus. Plin. Val. ad verbum III, 24. Hard.

Imponi. Val. Plin. loc. cit. H.

Sanguinis. Diosc. V, p. 138: Επέχουσι δὲ καὶ αἱμοῤῥαγίαν σὺν ὄξει. Marc. Emp. cap. XVIII, p. 83: *Ad sistendum sanguinem e naribus erumpentem: Proderit*, inquit, *et spongiae particulam praesectam apte forfice, et ad amplitudinem narium figuratam, iniicere paulo pressius, aceto infectam, et interdum eodem aspersam.* Hard.

Livorem. Marc. Emp. cap. XIX, p. 131: *Spongia nova cum aqua salsa calida saepius imposita, suggillationes livoresque detergit.*

Testium. Ad verbum Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 227. Hard.

Ad canum morsus. Plin. Val. III, 54, iisdem verbis et Theod. Prisc. III, 19. Hard.

Africanae. Marc. Emp. cap. XVI, pag. 120: *Spongiae Africanae exustae cinis cum succo porri sectivi haustus empyicos sanat*, hoc est, purulentas exscreationes. Plin. Val. I, 63, cui titulus est, *ad sanguinem exscreantes, et phthisicos affectos: Spongiae Afrae cinis*, inquit, *cum porri sectivi succo sorbetur.* De Africanis spongiis, IX, 69. Hard. — *Africanae.* Quae generantur in syrtibus. Dalec.

Omnium. Dioscorid. III, 138, totidem verbis. Hard.

Aliqui. Hoc est, genus illud quod rarum Latini, Graeci μανὸν vocant, ut diximus IX, 69. Hard.

Et oculorum, etc. Diosc. loc. cit. Hard.

proficiente eo cinere contra scabritias genarum, excrescentesque carnes, et quidquid opus sit ibi destringere, spissare, explere. Vtilius in eo usu lavare cinerem. Praestant et strigilum vicem, linteolorumque, affectis corporibus. Et contra solem apte protegunt capita. Medici inscitia ad duo nomina eas redegere: Africanas, quarum firmius sit robur: Rhodiacasque, ad fovendum molliores. Nunc autem mollissimae circa muros Antiphelli urbis reperiuntur. Trogus auctor est, circa Lyciam penicillos mollissimos nasci in alto, unde ablatae sint spongiae. Polybius super aegrum suspensos, quietiores facere noctes. Nunc revertemur ad marina animalia et aquatilia.

Genarum. Palpebrarum. Hard.

Et quidquid, etc. *Destringere*, abstergere est: *spissare*, adstringere, ut saepe monuimus. Diosc. l. c. Καὶ ὅπου δεῖ σμῆξαί τι, ἢ στύψαι.

Destringere. Detergere, adstringere, replere. Hard.

Vtilius. Diosc. loc. cit. Hard.

Praestant. Strigili, hoc est, instrumento ferreo, aureo, argenteo, eboreove utebantur Veteres ad radendas corporis sordes, ad sudorem detergendum, praecipueque in frictinibus. Mart. XIV, ep. 51, cuius lemma, *Strigiles*: *Pergamus has misit: curvo destringere ferro; Non tam saepe teret lintea fullo tibi.* H.

Africanas. Africanas, Rhodiacasque laudat Marc. Emp. cap. xxxvi, p. 246. Genus utrumque ad podagram commendat Scrib. Larg. 41, comp. 158. Hard.

Antiphelli. Vrbs ea Lyciae est, ut diximus V, 28. H.

Circa Lyciam penicillos. Hodie a viro doctissimo nuncupatur spongia penicillus, genus a Lyncurio non longissime distans et quod lichenis filiformis speciem propemodum refert. Sed quum id raro admodum et in Devonentibus oris (Anglici comitatus vulg. dict. *Devonshire*) duntaxat piscati sint, vix credendum de his sermonem Trogi fuisse, immo vix ad ullam spongiarum classem id referas bene. Crediderim potius aliquem alcyonem ab auctoribus rei notatum et visum. Caeterum cf. de tota hac re Gesner. de Aquat. Sed de etymo nescio cuius scioli non curandum, qui penicillum a pene vult derivari, quasi hic aliquid faceret malacostraci genus, id cui nomen inditum *mentula marina*. Aj.

C. PLINII SECVNDI
NATVRALIS HISTORIAE

LIBER XXXII.

I.

Ventum est ad summa naturae exemplorumque, per rerum ordinem: et ipsum sua sponte occurrit immensum potentiae occultae documentum, ut prorsus nec aliud ultra queri debeat, nec par aut simile possit inveniri, ipsa se vincente natura, et quidem numerosis modis. Quid enim violentius mari ventisve, et turbinibus, et procellis? quo maiore hominum ingenio in ulla sui parte adiuta est, quam velis remisque? Addatur his et reciproci aestus inenarrabilis vis, versumque totum mare in flumen. (1.) Tamen omnia haec, pariterque eodem impellentia, unus ac parvus admodum pisciculus, echeneis appellatus,

I. *Eodem*. Ad eumdem locum aequali vi navigium impellentia. Hard.

Pisciculus echeneis appellatus in se tenet, etc. Exemplar nostrum: *Pisciculus echeneis appellatur, cuncta in se tenuerat. Venti licet saeviant, procellae, imperat furori*. Scribendum forte: *cuncta vi sua tenuerat. Venti licet saeviant, procellae, imperat furori*. Pint.

De echeneide. Vide lib. IX, c. 25; Fracastorium, lib. de Sympathia, cap. 8; Rondeletium, lib. XV de Piscibus, cap. 18; Aelianum de Animal. II, 17; Plutarch. Sympos. lib. II, cap. 17. Dal.

in se tenet. Ruant venti licet, et saeviant procellae, imperat furori, viresque tantas compescit, et cogit stare navigia, quod non vincula ulla, non ancorae pondere irrevocabili iactae. Infrenat impetus, et domat mundi rabiem nullo suo labore; non retinendo, aut alio modo, quam adhaerendo. Hoc tantulo satis est contra tot impetus, ut vetet ire navigia. Sed armatae classes imponunt sibi turrium propugnacula, ut in mari quoque pugnetur, velut e muris. Heu vanitas humana! quum rostra illa aere ferroque ad ictus armata, semipedalis inhibere possit ac tenere devincta pisciculus. Fertur Actiaco Marte tenuisse praetoriam navim Antonii properantis circumire et exhortari suos, donec transiret in aliam: ideoque Caesariana classis impetu maiore protinus venit. Tenuit et nostra memoria Caii principis ab Astura Antium renavigantis: ut res est etiam auspicalis pisciculus. Siquidem novissime tum in Vrbem reversus ille imperator, suis telis confossus est. Nec longa fuit illius morae admiratio, statim causa intellecta, quum

In se tenet. Reg. et Al. *in se tenuerat*. Conf. Pintianus, *vi sua temerat*. Alii dant *ipse remoratur*. HARD.

Hoc tantulo. Sic Reg. 2 et Chiffl. In editis perperam, *Haec tantilla est satis*. HARD.

Caii. Qui Germanici Caesaris filius, et idem Augustus fuit. De Astura et Antio, lib. III, 9; et infra vid. Dalecamp. De hoc Caii reditu in Vrbem, et post quartum mensem nece ei illata, Suet. in Caio, XLIX. HARD. et AJ.

Astura. Flumine et insula Circeiis proxima. DAL.

Antium. Antium (quondam Aphrodisium), civitas in rupe sita, maritima, ab Ostia distans stadiis 260, portu carens, romanis imperatoribus ad otium et rerum urbanarum vacationem praecipue selecta, ideoque frequentissimis et ornatissimis aedificiis exculta. Adi Strabonem, lib. V. DALEC.

Auspicalis. In auspiciis valens plurimum. HARD.

Novissime tum in Vrbem reversus ille imperator. Quis non videt postrema duo verba adiecta esse expositionis causa ab aliquo, ut aiunt, glossatore? PINT. — Malo antithesin τοῖν *ille imperator* et *suis*. Caeterum cf. Harduin. in not. 12. AJ.

Suis telis. *Potentissimorum libertorum* suorum telis *Praefectorumque*

e tota classe quinqueremis sola non proficeret, exsilientibus protinus qui id quaererent circa navim, invenere adhaerentem gubernaculo, ostenderuntque Caio, indignanti hoc fuisse quod se revocaret, quadringentorumque remigum obsequio contra se intercederet. Constabat peculiariter miratum quomodo adhaerens tenuisset, nec idem polleret in navigium receptus. Qui tunc posteaque videre, eum limaci magnae similem esse dicunt. Nos plurium opiniones posuimus in natura aquatilium, quum de eo diceremus. Nec dubitamus idem valere omnia genera, quum celebri et consecrato etiam exemplo apud Gnidiam Venerem conchas quoque eiusdem potentiae credi necesse sit. E nostris quidam latine remoram appellavere eum: mirumque e Graecis alii lubricos partus atque procidentes contineri ad maturitatem, adalligato eo (ut diximus) prodiderunt: alii sale ad-

Praetorii, inquit Suetonius, LVI, vel Praetorianorum suorum. HARD.

Quadringentorum, etc. Quum quadringentos remiges, inquit, in sua classe Caius princeps haberet sibi obsequentes, pisciculus contra illud obsequium intercessit, et omnium studium reddidit emortuum: siquidem illius quinqueremis, qua Princeps vehebatur, progressu inhibito, caeterae simul detinebantur: quippe comites quinqueremis Principalis. Quod si fuere, ut verisimile est, in ea classe reliquae triremes, et remis singulis quaterni remiges attributi, constitit ea triremibus omnia triginta duabus. Nec maiorem eam esse profecto oportuit, quum esset ora tantum praenaviganda, ab Astura Antium: quod confici spatium unius horae navigatione potuit. Quamobrem etiam *ἰδιώτικῶς* vocatur a Plinio, *ille Imperator*, qui extra navigationem eam numquam Imperatorem egit; nec in nummis suis gessit titulum IMP. nec a Plinio aliter appellatur, quam Caius Princeps: quamvis natalium iure praeesse exercitibus posset, et dici IMP. *généralissime né*. HARD.

Quum de eo diceremus. Lib. IX, 41. HARD.

Nec dubitamus. Nec dubitamus, quin easdem vires habeant genera echeneidum omnia, quae suo loco diximus. HARD.

Apud Gnidiam. Recitata historia est IX, 41. HARD.

Conchas quoque eiusdem. Quod navem detinuerint portantem nuntios a Periandro, ut castrarentur nobiles pueri. Supra lib. IX, 25. DAL.

Vt diximus. Loco mox citato in nota 13. HARD.

servatum adalligatumque gravidis partus solvere, ob id alio nomine odynolytem appellari. Quocumque modo ista se habeant, quis ab hoc tenendi navigia exemplo de ulla potentia naturae atque effectu, in remediis sponte nascentium rerum dubitet?

II. Quin et sine hoc exemplo per se satis esset ex eodem mari torpedo: etiam procul, et e longinquo, vel si hasta virgave attingatur, quamvis praevalidos lacertos torpescere, quamlibet ad cursum veloces alligari pedes. Quod si necesse habemus fateri hoc exemplo esse vim aliquam, quae odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat membra, quid non de remediorum omnium momentis sperandum est?

III. Non sunt minus mira, quae de lepore marino traduntur. Venenum est aliis in potu, aut in cibo datus, aliis etiam visus. Siquidem gravidae si omnino adspexerint feminam, ex eo genere dumtaxat,

Odynolytem. Ὀδυνολύτην, παρὰ τὸ λύειν τὰς ὀδύνας, a solvendis doloribus gravidarum quibus opitulari in partu echeneis putabatur. Sic MSS. Reg. Colb. aliique: non ut editi *odynolyentem.* Hard.

De ulla potentia naturae atque effectu. Voss. *naturae ut quae et effectu.* Lege: *de ulla potentia naturae vique et effectu.* Andegav. *naturae utque effectu.* Gron.

II. *Torpedo.* Pauca iam attigimus de ea IX, 67. Aj.

Esse vim aliquam, quae odore tantum et quadam aura sui corporis afficiat, etc. Quid obscuritatis τῷ *aura*, quid falsitatis τῷ *odore*, nunc omnes norunt, postquam experientias multas de torpedinis vi congessit Wahl et iuris publici fecit in comment. non sordido: *Of the electric property of the torpedo*, Lond. 1774. Iam tamen clarissimo Bancroff, in hanc torpedinis vim inquirenti de electrico principio suspicio inciderat. Postea res clarius quoque demonstrata, electricam scintillam assequuta acie observatorum, sive noctu (Guisan), sive microscopii ope (Galvani). Sed de his omnibus vide Exc. V, ad calcem voluminis. Aj.

III. *De lepore.* Lib. IX, 72.

Venenum est aliis in potu. Tito rogante quo genere mortis obiturus esset, fatis responsum, Vlyssis modo periturum ἐκ τῆς θαλάσσης, nam pastinacae ictu exanimatus est: Titus vero marini leporis veneno, Domitiani fratris fraude dato. Rhod. lib. XXVI, cap. 30. Dal.

Siquidem gravidae si omnino adspexerint feminam, etc. Commentarii loco sit Gessner de Aquatilib. p. 563: « Quum ego piscium naturae varie-

statim nausea et redundatione stomachi vitium fatentur, ac deinde abortum faciunt. Remedio est mas, ob id induratus sale, ut in brachialibus habeant. Eadem res in mari et tactu quidem nocet. Vescitur eo unum tantum animalium ut non intereat, mullus piscis: tenerescit tantum, et ingratior, viliorque fit. Homines quibus impactus est, piscem olent, hoc pri-

tatisque cognoscendae studiosissimus piscatorium forum, studiosissime inspicerem, quumque piscatores proposito praemio allecti certatim ad me, si quid rari aut novi in mari caperent, vel in littus eiectum reperirent, ad me deferrent; ecce piscator leporem marinum cum aphyis et loliginibus in faucibus Malguriani captum, nunquam a se alias ante visum, adspectu foedo, odore tetro, betae foliis involutum mihi offert. Quem quum diligentius contemplarer, mihi multisque qui mecum una erant nauseam movit. Sed ne hac quidem a piscis inspectione revocatus dissecabam partesque omnes internas sedulo rimabar: quum intervenit mulier quaedam de mariti morbo me consultura, cui quum ad dissectionem attentior non responderem, odor piscisque conspectus vomitum dissolutionemque ventriculi protinus creavit, et de ventris dolore (erat autem gravida) queri coepit, ut iam abortus timendus foret. Quem adstringentibus emplastris ad retinendum foetum ventri lumbisque admotis probibui, et ut aliquot diebus cancris vesceretur consului. Permulti sunt huiusce rei locupletissimi testes viri boni et studiosi qui ea quae dixi symptomata et in se et in gravida muliere experti sunt et viderunt: ut omnino ex his quae de lepore marino Veterum litteris prodita sunt, huic nostro competere experientia docuerit, a qua ita sum confirmatus, ut ab ea sententia deduci nunquam possim vel debeam. Post menses aliquot alius ad me delatus est, sed lingula illa carnosa.... carebat; os in dorso nullum erat; caeteris omnibus partibus internis, et externis omnino similis. Hunc de quo nunc loquor marem esse indico, alterum feminam, quod in ea simile quid polyporum ovis repererim, etc. » Haec quam incauta aut credula experientia rimatus Gessner, monere vix est opus. Aj.

In brachialibus. Brachialia, sive armillae, *des brasselets*. Hard.

Eadem res in mari et tactu quidem nocet. In scripto exemplari: *Eadem res in mari. Nam et tactu quidem nocet.* Pint. — *Eadem*. Ex Reg. 1 et 2, rectius, *in marina*: ut in ipsos pisces exercere vim eamdem intelligatur, quam in hominum genus, vel ipso tactu. Hard.

Vescitur eo unum tantum animalium. Athenaeus, lib. VIII, etiam scarum lepores marinos venari, iisque pasci tradit. Dal.

Tenerescit tantum. In mullorum carne maxime durities commendatur. Dalec.

Quibus. Quibus vel in cibo vel in potu oblatus. Hard.

Piscem. Vide Diosc. in Alex. c. 30. Hard.

mo argumento veneficium id deprehenditur. Caetero moriuntur totidem diebus, quot vixerit lepus. Incertique temporis veneficium id esse, auctor est Licinus Macer. In India affirmant non capi viventem; invicemque ibi hominem illi pro veneno esse, ac vel digito omnino in mari tactum mori. Esse autem ampliorem multo, sicut reliqua animalia.

IV. Iuba in his voluminibus quae scripsit ad Caium Caesarem Augusti filium, de Arabia, tradit mitulos marinos ternas heminas capere. Cetos sexcentorum pedum longitudinis, et trecentorum sexaginta latitudinis in flumen Arabiae intrasse, pinguique eius mercatores negotiatos et omnium piscium adipe camelos perungi in eo situ, ut asilos ab his fugent odore.

Veneficium. Venenum. Hard.

Caetero moriuntur totidem diebus. Sic apud Theophrast. Hist. IX, 16, sumpto aconito par spatium interitus est temporis intervallo, post quod id effossum fuit. Dal.

IV. *Mitulos*. Inepte quidam legebant, *vitulos*. Rondeletius, sed parum feliciter, cap. de phoca, reponendum censuit, *lepores marinos*. Dal. — *Mitulos*. Libri omnes manu exarati *vitulos* exhibent. Reg. 2 addit et *marinos*. Sed *mitulos* haud dubie, ut editi praeferunt, scribi par est, quos in Arabia portentosae molis esse Juba ait, quoniam ibi sunt omnia multo ampliora. Heminae mensura quum dicitur, significat cyathos sex, pondus vero drachmarum quindecim, ut diximus XXI, 109. Hard.

Cetos. Ita MSS. omnes Reg. Colb. aliique. Singulari numero, ut Graeci τὸ κῆτος. Sequitur enim, *pinguique eius*. *Flumen* autem *Arabiae*, ipsum est *flumen Salsum* a Plinio memoratum, VI, 32, et idem Mosi *Gehon*, in Genesi 2, 13. Hard.

Pinguique eius negotiatores et omnium piscium. Voss. *pingit qua eius mercatores negotiatio et omnium*. Men. et Gud. *pinguique eius mercatores negotiator et omnium*. Academ. *pinguique eius mercatores negotiantur et omnium*. Andegav. *pinguique eius mercatores negotiator omnium*. Scribe: *pinguique eius mercatores negotiatos et horum piscium adipe camelos perungi*. Nam ad haec omnia ex superioribus intelligimus, *Iuba tradit*. Quod autem constanter hic legitur, *pinguique eius*, ex eo noscas licet *cetos* supra dixisse Plinium non numero plurativo (ut existimarunt etiam accuratissimi viri), sed singulari, ut Graeci τὸ κῆτος. Frustra quoque subiiciunt *cetum*: nam *cetos* tuentur optimi codices. Adde huc, quae ad lib. XXI, 43 diximus. Gron.

Mercatores negotiatos. Sic edidimus, quum in Reg. 2 legatur, *mercatore negotiatio*. In editis, *negotiatores* tantum. Hard.

Vt asilos. Insecti genus, de quo XI, 34. Hard.

V. (II.) Mihi videntur mira et quae Ovidius prodidit piscium ingenia, in eo volumine, quod Halieuticon inscribitur. Scarum inclusum nassis, non fronte erumpere, nec infestis vimінibus caput inserere: sed aversum caudae ictibus crebris laxare fores, atque ita retrorsum erumpere. Quem luctatum eius si forte alius scarus extrinsecus videat, apprehensa mordicus cauda adiuvare nisus erumpentis. Lupum rete circumdatum arenas arare cauda, atque ita condi dum transeat rete. Muraenam maculas appetere ipsas,

V. *Halieuticon.* Ἁλιευτικῶν volumen, sive commentatio de piscatu. Non modo hoc loco, sed et inferius cap. 54, Halieuticon opus Ovidio Plinius asserit; nihilominus quod nunc exstat sub eo titulo opus, plurimi Ovidio nunc illud abiudicant, Gratio vindicare moliuntur. HARD.

Scarum inclusum nassis. Aelian. Histor. Anim. lib. I, cap. 4; Plutarch. lib. de Solert. Animalium. DALEC.— *Scarum inclusum nassis.* Oppianus quoque haec totidem verbis refert, Halieut. IV, 44, sqq. Ovidii verba haec sunt in Halieut. vs. 7: ... *timor, omnibus hostem, Praesidiumque datum sentire, et noscere teli Vimque modumque sui: sic et Scarus arte sub undis... Non audet radiis obnixa occurrere fronte; Aversus crebro vimen, sed verbere caudae Laxans subsequitur, tutumque evadit in aequor.* H.

Quem luctatum: Adnotavit et hoc Plutarchus, in lib. de Solert. Anim. pag. 977. Ovid. in Halieut. vs. 14: *Quin etiam si forte aliquis, dum pone nataret, Mitis luctantem Scarus hunc in vimine vidit, Aversam caudam morsu tenet; atque trahendo Captivum texto socium de carcere solvit.* Vide et Aelian. Hist. Animal. lib. , c. 4. HARD.

Lupum rete. Ob eam causam apud Athenaeum λάβραξ ὁ πάντων ἰχθύων σοφώτατος. DAL. — *Lupum*, etc. Oppianus ad verbum haec quoque cecinit, Halieut. III, 121. Ovid. vs. 22: *Clausus rete lupus, quamvis immanis et acer, Dimotis cauda submissus sidit arenis.* Cassiod. XI, ep. 40: *Piscis lupus arenis se mollibus, ut plumbati lini insidias evadat, immergit: cuius ut superducta retia eius terga frustra diraserint, alacer, in undas exsilit, et vitati periculi gaudia liberatus agnoscit.* HARD.

Arenas arare cauda. Mallem legeres: *arenam sulcare cauda.* PINT.

Atque ita conditum transire rete. In vetere exemplari, *atque ita condidum transeat rete.* Scribo: *atque ita condi, dum transeat rete.* PINT. — *Atque*, etc. Sic restituimus ex vestigiis codicis Reg. 2, in quo legitur, *atque ita condi, dum transeat rete.* In libris vulgatis vitiose, obscuraque sententia, *atque ita conditum transire rete.* HARD.

Muraenam. Oppian. Halieut. III, vs. 127; Aelian. H. A. I, 33. Ovid. vs. 26: *Et muraena ferox, teretis sibi conscia tergi, Ad laxata magis conversa foramina retis, tandem per multos evadit lubrica flexus.* H.

consciam teretis ac lubrici tergi, tum multiplici flexu laxare, donec evadat. Polypum hamos appetere, brachiisque complecti, non morsu: nec prius dimittere, quam escam circumroserit, aut arundine levatum extra aquam. Scit et mugil esse in esca hamum, insidiasque non ignorat: aviditas tamen tanta est, ut cauda verberando excutiat cibum. Minus in providendo lupus solertiae habet, sed magnum robur in poenitendo. Nam ut haesit in hamo, tumultuoso discursu laxat vulnera, donec excidant insidiae. Murenae amplius devorant, quam hamum, admoventque dentibus lineas, atque ita erodunt. Anthiam tradit

Maculas. Foramina retis. H.

Polypum. Ovid. vs. 30: *At contra scopulis crinali corpore segnis Polypus haeret... atque ubi praedam Pendentem setis avidus rapit, hic quoque fallit Elato calamo, quum demum emersus in auras Brachia dissolvit, populatumque exspuit hamum.* Hard.

Aut arundine levatum, etc. Quum lino piscatorio attollitur extra aquam, brachia tum laxat, dimittitque hamum. Hard.

Scit. Eleganter haec, Oppianus, ut caetera, Halieut. III, 482, sqq. iterumque vs. 520. Ovid. vs. 37: *At mugil cauda pendentem everberat escam Excussamque legit.* Hard.

Nam. Plutarch. lib. de Solert. Animal. pag. 977. Ovid. vs. 38: *lupus acri concitus ira, Discursu fertur vario, fluctusque ferentes Prosequitur, quassatque caput, dum vulnere saevus Laxato cadat hamus, et ora patentia linquat.* Hard.

Muraenae. Ovid. vs. 42. H.

Anthiam. In libris hactenus editis: *Pytheas id tradit. Idem infixam hamo*, etc. Quod interpolatoris manum sapit, qui ad muraenam, de qua proxime antea sermo fuit, id pertinere rati, *infixam* scripsere, quum *infixas* scribi debuisset, quod de muraenis numero multitudinis oratio tota texatur. At MSS. Reg. 2, aliique, *Pithiam tradit idem infixo hamo.* Neque vero ad muraenam haec spectare, sed ad anthiam piscem, quem in scriptorem Massiliensem Pytheam, et amanuenses, et editores transformarunt, plane pseudo-Ovidii oratio contestatur, libro videlicet Halieuticon, vs. 45, ubi postquam de muraena egit, transit ad anthiam statim, quod Plinii scilicet vestigiis insisteos facit: *Anthias his, tergo quae non videt, utitur armis, Vim spinae novitque suae, versoque supinus Corpore lina secat, fixumque intercipit hamum.* Quod vero sibi ipsi praestare anthiam hoc loco vates pronuntiat, hanc officii vicem a sociis accipere, alios sequutus auctores ipse iam Plinius asseverat, lib. IX, cap. 85. Irritus Aldrovandi conatus, qui de piscibus, lib. III, cap. 27, pag. 362, vulgatam scripturam defendere omni ope nititur. H.

idem infixam hamo invertere se, quoniam sit dorso cultellato, ei spina eaque lineam praesecare. Licinius Macer muraenas tantum feminini sexus esse tradit, et concipere e serpentibus, ut diximus: ob id sibilo a piscatoribus, tamquam serpentibus, evocari et capi: pinguescere iactatu, fuste non interimi, easdem ferula protinus. Animam in cauda habere certum est, eaque icta celerrime exanimari: at capitis ictu difficulter. Novacula pisce quae tacta sunt, ferrum olent. Durissimum esse piscium constat, qui orbis vocetur: rotundus est, et sine squamis, totusque capite constat.

VI. Milvago quoties cernatur extra aquam volitans, tempestates mutari, Trebius Niger auctor est. Xiphiam, id est, gladium, rostro mucronato esse: ab hoc naves perfossas mergi in Oceano ad locum Mau-

Quoniam sit dorso cultellato, etc. Lego, *quoniam sit in dorso cultellata ei spina, eaque*, etc. ex vetere exemplari. Dalec.

Licinius. Aliter sentire Aristotelem vidimus, IX, 39. Hard.

Vt diximus. Lib. IX, 39. H.

Iactatu. Agitatione aquae. Ita MSS. Reg. 1, 2, aliique, Chiffl. *Iuctatu*: editi, *lactatu.* Vtrique male. H.

Easdem. Plinius ipse, XX, 98: *Natura ferularum muraenis infestissima est: tactae siquidem ea moriuntur.* Hard.

Novacula. Rhodi frequens hic piscis, et Melitae: in Maioricae quoque, Minoricaeque littore. Gallis, Hispanisque, *rason* appellari, Rondeletius ait, qui visum a se testatur, V, 17, Veterum, praeter Plinium, nemo novit. Hard.

Qui orbis vocetur. Describitur is a Rondeletio, XV, 2. Venetis *pesce colombo* appellari ait: eumdemque in ostiis Nili capi subscribit Hippol. Salvianus lib. de Hist. Aquat. fol. 209. Soli Plinio e Veteribus nominatus. Hard.

Totusque capite constat. Immo potius ventre. Dalec.

VI. *Milvago.* Sive milvus, de quo IX, 43. Quod porro de milvagine Trebius hoc loco affirmat, illud ipsum de loligine Plinius, XVIII, 87. Hard.

Xiphiam De quo Ovid. In Halieut. vs. 97: *At durus Xiphias, ictu non mitior ensis.* Graecis ξιφίας. Narbonensibus, *emperador*: Massiliensibus et Italis, *pesce spada.* Maxilla superior quae ad duorum cubitorum longitudinem accedit, ossea duritie, gladii formam refert, quem ξίφος Graeci vocant: unde pisci nomen. Sic Aristot. ipse apud Athen. VII, p. 314. Vide Rondel. VIII, 15. Hard.

Ab hoc naves perfossas mergi. De hac re vide historiam apud Aelianum, Hist. Animal. lib. XIV, cap. 23. Dal.

Ad locum Mauretaniae, qui Cotta

retaniae, qui Cotta vocetur, non procul Lixo flumine. Idem loligines evolare ex aqua tradit, tanta multitudine ut navigia demergant.

VII. E manu vescuntur pisces in pluribus quidem Caesaris villis: sed quae veteres prodidere in stagnis, non piscinis, admirati, in Eloro Siciliae castello, non procul Syracusis: item in Labrandei Iovis fonte anguillas: hae et inaures additas gerunt. Similiter in

vocetur. Lege: *ad locum Mauritaniae, qui Cota vocetur.* Notandum vero ita vocari, et promontorium; et ipsum sinum. Alibi Plinius, lib. XIX, cap. 4, simpliciter aestuarium vocat, non addito nomine. Is. Voss. in Melam, 18.

Qui. Sic lib. V, 4. Hard.

VII. *Caesaris.* Qualis Baiana fuit, de qua Martial. IV, ep. 30, vs. 1 sqq. *Baiano procul a lacu monemus, Piscator, fuge, ne nocens recedas. Sacris piscibus hae natantur undae, Qui norunt dominum, manumque lambunt Illam, qua nihil est in orbe maius. Quid quod nomen habent, et ad magistri Vocem quisque sui venit citatus?* etc. Hard.

In Eloro. Ελωρον πόλις, prope Pachynum et Syracusas, teste Scylace in Periplo, pag. 4. Aelianus in H. A. XII, 30: Εν Χλωρῷ δὲ τῆς Σικελίας, ὅπερ ἦν πάλαι Συρακουσίων φρούριον, lege ἐν Ελώρῳ. Stephanus, Ελωρος, πόλις Σικελίας, ἀπὸ Ελώρου ποταμοῦ, τοῦ κατὰ Πάχυνον, ὅς λέγεται τιθασσοὺς ἰχθῦς ἔχειν, ἀπὸ χειρὸς ἐσθίοντας, etc. Et Apollodorum eius rei laudat auctorem. Adde et Nymphodorum Syracusium apud Athen. VIII, pag. 331.

In Labrandei Iovis fonte. Lego, *Labrandii*, non *Labradii*, quum ex vetusto exemplari, tum ex Stephano, cui Labranda vicus est Cariae. Confirmat id quoque Strabo quarto decimo, qui et mentionem facit templi Iovis. Pint. — Certe, ut e Pintiani nota perspicere est, prius *in Labradii* legebatur. In Reg. 2, *Labrandii.* Aelianus, Histor. Animalium lib. XII, cap. 30, inter ea stagna lacusve qui pisces cicures alant, hunc recenset: Καὶ ἐν τῷ ἱερῷ δὲ τοῦ Λαβράνδεω Διὸς ἐστι κρήνη διειδοῦς νάματος, καὶ ἔχουσιν ὁρμίσκους χρυσοῦς, καὶ ἐλλόβια χρυσᾶ μέντοι καὶ ταῦτα. Herodotus in Therpsicore: Εἰς Λάβρανδα ἐς Διὸς Στρατίου ἱερόν. Stephanus: Λάβρανδα, κώμη Καρίας· τὸ ἐθνικὸν, Λαβράνδιος. Sic etiam Strabo, a quo Stephanus accepit. Aelianus ait hoc templum LXX stadiis ab urbe Mylasiorum distare, τῆς Μυλάσων πολέως. Plutarch. tamen in Quaest. Graecis, pag. 301, Λαβραδέως Διὸς ἐν Καρίᾳ simulacrum laudat: et pag. 302, ipsum Iovem. Λαβραδέα τὸν θεόν. Hard.

Anguillas. In Arethusa Siciliae cicures et sacras fuisse Aelianus tradit, Histor. Animal. lib. VIII, cap. 4. Dalec.

Hae et inaures additas gerunt. Idem traditur de muraena Crassi, quam mortuam is flevit, et sepelivit. Dal. — *Hae et inaures additas gerunt.* Aelianus, H. A. XII, 30. Talis fuit et M. Crassi muraena, teste eodem Aeliano, H. A. VIII, 4. Anguillas eiusmodi

Chio iuxta Senum delubrum : in Mesopotamiae quoque fonte Chabura, de quo diximus.

VIII. Nam in Lyciae Myris in fonte Apollinis, quem Curium appellant, ter fistula evocati veniunt ad augurium. Diripere eos carnes obiectas, laetum

vidisse se in Chalcidis Arethusa, testatur Athenaeus, VIII, pag. 331. H.

In Chio. Ita libri omnes, etiam manu exarati. Num legi tamen *in Ceo* satius fuerit, peritiores iudicent. Nam de sacrificio a senibus fieri solito apud Ceos, Κείους, in templo utique, fanoque aliquo, antequam cicutam biberint, meminit Aelian. Var. Hist. III, 37. Hard.

De quo diximus. Lib. XXXI, cap. 22. Hard.

VIII. *Nam in Lyciae.* Varro, lib. III, cap. 17: *Nam ut Pausias, et caeteri pictores eiusdem artis, loculatas magnas habent arculas, ubi discolores sint cerae; sic hi loculatas habent piscinas, ubi dispares disclusos habeant pisces, quos proinde ac sacri sint ac sanctiores quam illi in Lycia, quos sacrificanti tibi, Varro, ad tibicinem graecum gregatim venisse dicebas ad extremum littus atque oram, quod eos capere auderet nemo, quum eodem tempore offulas ludionum ibi corrosas vidisses, sic hos pisces nemo coquus in ius vocare audet*, etc. Apud Athen. l. XI, in Lycia fons est mari propinquus, Apollini sacer, Δίνα Polycharmo, Δῖνος Artemidoro, in quo piscibus e mari adnatantibus, qui oraculum adeunt, hostiarum primitias verubus ligneis transfixas offerunt, assidente sacerdote auguria captantes. Vide locum. Dalec. — *Nam in Lyciae.* Ita libri omnes, conditivi, ac publici. Quid si nihilominus *in Lyciae Syrrhis* legatur? Nam hoc ipsum de pago, cui Syrrha nomen, referunt Aelianus, Hist. Anim. VIII, 5, et Plutarch. de Solert. Anim. pag. 976. Situm eius in Lycia esse, Myram inter et Phellum: Πέπυσμαι δὲ, inquit Aelianus, κώμην τινὰ Λυκιακὸν μεταξὺ Μύρων καὶ Φελλοῦ, Σούρρα ὄνομα, ἐν ᾗ μαντεύονταί τινες ἐπ' ἰχθύσι καθήμενοι, etc. Et Plut. Ἐπεὶ καὶ περὶ Σούρραν πυνθάνομαι κώμην ἐν τῇ Λυκίᾳ Φελλοῦ μεταξὺ καὶ Μύρων, καθεζομένους ἐπ' ἰχθύσιν, ὥσπερ οἰωνοῖς, διαμαντεύεσθαι τέχνῃ τινὶ, etc. Hae Lyciae sortes Maroni sunt, Aen. IV, 346 et 377. Similis est locus alter portusve in Lycia, ubi ex piscibus augurium petebatur; Δῖνος ei portui nomen fuit, teste Polycharmo Lyciacorum II, apud Athenaeum, VIII, pag. 333. Similes et in Lydia (nisi *Lycia* scribendum sit) ex Varrone sortes, de Re Rust. III, 17, pag. 113. (Vid. init. notae). Hard.

Myris in fonte. Supra lib. XXXI, c. 2, fontis Limyrae meminit. Straboni, lib. XIV, et Myra in excelso monte sita, et Limyra, clarissima sunt Lyciae oppida. Aelianus, Hist. An. l. VIII, c. 5, Lyciae pagum eum Syrrham vocat, positumque esse inter Myra et Phellum tradit. Dal.

Quem, etc. Κούριον, ἀπὸ τῆς κουρᾶς, a caesarie: ob quam et ἀκερσεκόμης, intonsus, idem cognominatus est. Ita MSS. omnes. Ludit operam Alciatus, qui *Divum* pro *Curium* hic reponit. Hard.

est consultantibus : caudis abigere, dirum. Hierapoli Syriae in lacu Veneris aedituorum vocibus parent vocati : exornati auro veniunt : adulantes scalpuntur : ora hiantia manibus inserendis praebent. In Stabiano Campaniae ad Herculis petram, melanuri in mari panem abiectum rapiunt: iidem ad nullum cibum, in quo hamus sit, accedunt.

IX. Nec illa in novissimis mira, amaros esse pisces ad Pelen insulam, et ad Clazomenas. Contra, ad scopulum Siciliae, ac Leptin Africae, et Euboeam, et Dyrrachium. Rursus ita salsos, ut possint salsamenta existimari, circa Cephaleniam et Ampelon, et Paron, et Deli petras: in portu eiusdem insulae, dulces. Quam differentiam pabulo constare non est dubium. Apion maximum piscium esse tradit porcum, quem Lacedaemonii orthragoriscum vocant: grunnire eum, quum capiatur. Esse vero illam naturae accidentiam, quod magis miremur, etiam in locis quibusdam, apposito occurrit exemplo. Siquidem salsamenta omnium generum in Italia Beneventi refici constat.

Consultantibus. Sic MSS. nostri. Ch. *consulentibus.* Hard.

Hierapoli. Narrat hanc rem Lucianus prolixe, libro de Syria Dea, pag. 1073. Hard.

IX. *Ad Pelen.* De Pele, seu Pela, dictum est ad V, 38. Hard.

Ad scopulum. Scopulum intelligit, qui in freto Siciliae est, qua dirimitur ab Italia: quo de scopolo, III, 14: *In eo freto est scopulus Scylla.* H.

Et Ampelon. Macedoniae oppidum, de quo IV, 17, Cretaene, de quo IV, 20, intelligendus hic locus sit, obscurum est. H. — *Ampelon.* Sami promontorium. Dalec.

Porcum. Rondel. l. XV, cap. 7. H.

Orthragoriscum. Ὀρθραγορίσκον. Vocis eius originationem disce ex Aristotele, aliisque apud Athen. IV, pag. 140. Describitur a Rondeletio, XV, 7. Massilienses *mole* vocant: Hispani, *bout.* Narbonensium nonnulli, qui Hispaniam Provinciamque frequentarunt, utraque coniuncta appellatione *molebout.* Diversus hic a marino porculo, de quo IX, 17. Hard.

Esse. Quod porro pisces alibi dulces, alibi sint amari, sive salsi, contingere id naturae ex differentia soli, caelive, aut pabuli, affini etiam monstratur exemplo. Hard.

Refici. Iterum sale condiri, *evanescente priore conditura, ob mutationem*

X. Pisces marinos in usu fuisse protinus a condita Roma, auctor est Cassius Hemina; cuius verba de ea re hic subiiciam: « Numa constituit, ut pisces qui squamosi non essent, ni pollucerent: parcimonia commentus, ut convivia publica et privata, coenaeque ad pulvinaria facilius compararentur: ni qui ad polluctum emerent, pretio minus parcerent, eaque praemercarentur. »

XI. Quantum apud nos Indicis margaritis pretium est, de quibus suo loco satis diximus, tantum apud

caeli. Sic MSS. Reg. 2, Ch. Interpolatorum manu prius legebatur *recentia effici constat.* H. — *Recentia effici constat.* Sic evanescente sale, ut eo condita nunquam fuisse videantur. Dal.

X. *Ni pollucerent patrimonia.* Vertranius apud Varronem hic legit, *Numa constituit, ut pisces qui squamosi non essent, non pollucerentur, commentus*, etc. Sextus Pompeius scribit pisces omnes squamosos polluceri praeter scarum. Lego, *pollucerentur sacris caeremoniis.* Vide Scaliger. in Festum voce *Pollucere.* Dalec. — *Ni pollucerent parcimonia.* Ne coëmerent ad epulas sacras deorum: parcimonia viam excogitavit, qua coenae deorum facilius compararentur. Vsus hac voce Festus: *Pollucere merces quas liceat, sunt far, polenta... pisces quibus est squama, praeter scarum.* Quae si cum Plinianis componas, conceptam his verbis legem a Numa intelligas: PISCES. QVEI. SQVAMOSEI. NON. SVNT. NEI. POLLVCETO. SQVAMOSOS. OMNEIS. PRAETER. SCARVM. POLLVCETO. *Hard.*

Parcimonia. Libri ad hunc diem editi, quibus et conditivi favent, sed hac parte vitiati, *ni pollucerent patrimonia: commentus*, etc. Ridicule. Certissima nostra coniectura est, quam Servius egregie stabilit, ad eum versum Maronis, *pauperque Senatus Thura dabant*, Aen. VIII: *Re vera pauper*, inquit, *per quod ostenditur parcimonia pro laude tunc habita. Et libri Veterum tradunt a maioribus sacrificando parcimoniam observatam esse.* Itaque est ea Numae lex lata, ut sumptibus parceretur; eiusmodi enim pisces, ob raritatem, magno venibant. H.

Ad pulvinaria. Pulvinar, lectus qui in templis sterni consuevit, numini dicatus. Hard.

Ni qui. Dictum prisco more, pro *ne qui.* Qua de re Vossium vide in Anthol. ne actum agam. H. — *Polluctum.* Alexander ab Alex. *pollinctum* legit, et funebrem coenam interpretatur a pollinciendo. Budaeus *polluctum* restituit. *Pollucere* ad sacra pertinet, libare, diis offerre, votivum epulum facere. *Polluctum* coena lauta, opipara, et splendida, qualis esse solet in sacris epulis. Dalec. — *Pretio minus parcerent, eaque praemercarentur.* Pretium pecuniamve largius darent. Ne pecuniae non parcerent, ne pretio maiore ultro oblato, annonam, ut dicitur, calfacerent, incenderentque. Hard.

XI. *De quibus* Lib. IX, 54, sqq H.

Tantum. Etiam Isidoro, teste Origg. XVI, 8, Curalium, sic etiam libri

Indos in curalio: namque ista persuasione gentium constant. Gignitur quidem et in Rubro mari, sed nigrius: item in Persico vocatur Iace: laudatissimum in Gallico sinu circa Stoechadas insulas, et in Siculo circa Aeolias, ac Drepanum. Nascitur et

omnes prisci habent, sive ut recentiores, corallium, et corallum, nomen retinet, *du corail*. Hard.

In curalio. Corallium inter gemmas recenset Theophr. libro περὶ λίθων, rubrum, rotundum, simile radici, ac cum eo comparat Indicam arundinem in saxum duratam. De corallio multa Orpheus libro περὶ λίθων. Dalec. — Sane haec olim opinio obtinuit. Sciebant tamen (vide et ipsum Nostrum infra) corallium vivere: atqui nullus lapis vivit; crescit tantum, nil amplius. Saltem igitur vegetabilium numero accensendum fuit corallium; quod Gessner, Bauhin, Tournefort, Donati, vel iusserunt, vel siverunt fieri: nec enim distat hocce corporis a forma arborum, dum in altitudinem surgit gracile et teres sesquipedalem et in ramusculos luxuriat. Linnaei ed. priores madreporis annumeravere: praestantissimus Pallas isidibus; nec multo post *Isis nobilis* vocatum est a Gmelin et Solander: sed nuperrime et merito ab Isidum gente smoveri iussit Delamarck, approbavitque omnibus fere rerum naturalium peritis alio referenda corallia. Ergo nunc a coralliis principium ordini primo polypiferorum corticiferorum, si non tam polypi ratio habeatur quam polypiferae arboris; Actinozoarius compositus, si secus. Iam laudato Delamarck et Lamouroux prior ordinatio placet, nec abludit Cuvier; posterior vero ex ingeniosissimo de Blainville profecta est. Aj.

Gignitur... laudatissimum, etc. Optime haec: nec Indico aut Erythraeo mari tantum inesse corallia scito, sed toti Pacifico, qua Polynesia insulas et Aulonas praebet. Unde huic Oceano nomen quidam voluere dari *corallicum mare*; non inepte, modo de corallii pulchritudine conticuerint, quod his locis subfuscum et livens. Laudatissimum certe e Mediterranei freti, ut mox Noster ait, partibus variis, quarum praecipuas bene congerit, culpandus in hoc tamen quod Aegei maris oblitus sit et Messaniei freti. Sed vid. inf. not 11. Aj.

Circa. Nec ibi solum, sed etiam tota Provinciae ora Stoechadibus apposita, probatissimum colligi scribit Hon. Bouche, Hist. Prov. 1, 8, pag. 49. Hard.

Et in Siculo circa Aeolias. *Culias*, non *Helian*, in scripto codice. Pint. — *Circa*. Ita Chiffl. codex. In Reg. 1, *circa Eulias*. In editis insulse, *circa Heliam*. Hard.

In Siculo circa Aeolias, ac Drepanum. Vere: potuisset adiicere, quoniam de Siculo mari sermo erat, celeberrimo omnium et pulcherrimo corallio hoc fretum nobilitari. Id maris vulgo vocatur ager corallicus, ac velut silvestris vastitas, in tonsiles partes divisum est, quarum quaeque totius campi decima pars est; nam decem annis videtur ad maximum pervenisse arbor corallica. Testatur tamen celeb. v. Spallanzani, vidisse se coralliferas arbores ex inexplorato

apud Graviscas, et ante Neapolim Campaniae; maximeque rubens, sed molle, et ideo vilissimum Erythris. Forma est ei fruticis, colos viridis. Baccae eius candidae sub aqua ac molles: exemptae confestim durantur et rubescunt, quasi corna sativa specie atque magnitudine. Aiunt tactu protinus lapidescere, si vivat. Itaque occupari, evellique retibus, aut acri ferramento praecidi. Qua de causa curalium vo-

hucusque ioco avulsas, quas crassiora vulgaribus grana commendarent; sed non pulchriora, neque vividius gratiusve rubentia.. Aj.

Et ideo. Ita Reg. 2, recte. Vilissimum, non quia rubens, sed quia molle. Prius *utilissimum* legebatur. Male. Hard.

Forma. Haec quoque Solinus, cap. II, pag. 16, et Isidorus, l. c. H.

Baccar. Sic etiam loquitur Isidorus loc. cit. Ex quo palam fit curalium olim quum ex aquis extraheretur, sectum in frusta, seu baccas, corni specie ac magnitudine, etiam tum quum sub aquis foret ac mollius crederetur, ne postquam attigisset auras, frangendo duritiea obstitisset. Cf. n. 41.

Exemptae confestim durantur et rubescunt. Passim ab antiquis creditum proditumque est, corallium herbaceam mollitiem habere sub aqua: experimento compertum vel tum saxeam ei inesse duritiem. Quare comminisci ausi sunt alii, vivere sub aquis corallium, tactu lapidescere: quas nugas dum Plinius recitat, non probat. *Aiunt*, inquit, *tactu lapidescere*, etc. Vnde Petr. Quiquer. de laud. Prov. II, f. 57. Ovidius: *Sic et coralium, quo primum contigit auras Tempore, durescit: mollis fuit herba sub undis.* Marbodaeus item lib. de Lapid. pret. cap. 20, de corallio: et quod in medico magis, quam in vatibus mirum, Diosc. quoque, V, 139, qui id asseverate pronuntiat. H. — Monendus hic de pluribus lector. Non homoeomeria constat arbor corallica, sed duabus praecipue partibus, sc. axe et cortice. Axis durus et lapidi, etiam sub aqua, simillimus totusque calcaris; nam totus solvitur, si acido nitrico inleceris; at iste cortex seu albus, seu pallidus, quem sibi axis circumdedit, ut mollis ac fere gelatinosus dum vita perstat, sic aridus et friabilis post mortem, h. e. postquam ex aquis avulsus est axis. Atqui corallio vendibili abest iste cortex. Vnde vides quam facile error ignaras mentes invaserit! Quid, si reputaveris et ipsius axis extremo cuique ramusculo mollitudinem quamdam competere. Caeterum cave ne hunc arboris corallicae corticem eumdem putes cum cortice vero, omnibus sane πολύποσι communi, qui arborem creant et incolunt. Mollis hic quoque, nec colore absimilis, sed canales cylindricos habet, qui ab extremo ramusculo ad pedem arboris in longitudinem porrecti sunt, et luteo quodam succo distenti sunt, quos vir doctiss. de Blainville extremo animalculorum ordini aggregandos esse censet. Aj.

Qua de causa curalium vocitatum. Οτι ἐν ἁλὶ κουρεῖται, quoniam in

citatum interpretantur. Probatissimum quam maxime rubens, et quam ramosissimum, nec scabiosum, aut lapideum, aut rursus inane, et concavum. Auctoritas baccarum eius non minus Indorum viris quoque pretiosa est, quam feminis nostris uniones Indici. Aruspices eorum vatesque inprimis religiosum id gestamen amoliendis periculis arbitrantur. Itaque et decore et religione gaudent. Prius quam hoc notesceret, Galli gladios, scuta, galeas adornabant eo. Nunc tanta penuria est vendibili merce, ut perquam raro cernatur in suo orbe. Surculi infantiae adalligati, tutelam habere creduntur: contraque torminum ac vesicae et calculorum mala in pulverem igne redacti, potique cum aqua auxiliantur. Simili modo ex vino poti, aut si febris sit, ex aqua, somnum afferunt. Ignibus diu repugnant. Sed eodem medicamine saepius poto tradunt lienem quoque absumi. Sanguinem reiicientibus excreantibusve medentur.

mari tondetur. Dal.

Probatissimum. Haec totidem verbis Dioscorides loco laudato, et post eum Oribas. lib. XIII, pag. 228. H.

Religiosum. Solin. cap. II, pag. 16, de curalii ramulis: *Excuduntur ex illis multa gestamina. Habet enim, ut Zoroastres ait, materia haec quamdam potestatem: ac propterea quidquid inde fit, ducitur inter salutaria. Curalium alias dicunt: nam Metrodorus Gorgiam nominat. Idem quod resistat typhonibus, et fulminibus, affirmat.* Hoc carmine Marbodaeus expressit, loc. cit. de corallio: *Ex quo finguntur gestamina commoda multis: Quippe salutaris gestantibus ipse probatur: illius, ut dixit Zoroastres, mira potestas. Et sicut scribit Metrodorus, maximus auctor, Fulmina typhonas, tempestatesque repellit. A rate vel tecto.... Vmbras daemonicas ac Thessala monstra repellit. Collo suspensus pellit de ventre dolorem.* Adde Geopon. auctorem, lib. XV, cap. 1; p. 406. Hard. — Merae fabellae, et Scheherazadicis historiis appendendae. Aj.

Tutelam. Adversus veneficia. H.

Contraque. Subscribit Plinio Diosc. V, 139. Petr. Quiqueranus loc. ante cit. fol. 58, a Galeno id vere proditum, multisque recentiore aevo experimentis comprobatum ait: neque in eo solo genere morbi, sed et in plurimis aliis, sive appensum, sive tritum in pollinem, bibitumque, sive alio modo, valere plurimum. H.

Sed, etc. Dioscor. loc. cit. H.

Sanguinem. Diosc. loc. cit. Marcell. Emp. cap. XVI, p. 121, et cap. XVII, pag. 125. Hard.

Cinis eorum miscetur oculorum medicamentis. Spissat enim ac refrigerat: hulcerum cava explet: cicatrices extenuat.

XII. Quod ad repugnantiam rerum attinet, quam Graeci antipathiam vocant, nihil est usquam venenatius, quam in mari pastinaca, utpote quum radio eius arbores necari dixerimus. Hanc tamen persequitur galeos. Idem et alios quidem pisces, sed pastinacas praecipue, sicut in terra serpentes mustela. Tanta est aviditas ipsius veneni. Percussis vero ab ea medetur et hic quidem, sed et mullus, ac laser.

XIII. (III.) Spectabilis naturae potentia in his quoque, quibus et in terris et in aqua victus est, sicut et fibris, quos castores vocant, et castorea testes eorum. Amputari hos ab ipsis, quum capiantur, negat Sextius diligentissimus medicinae. Quin immo parvos esse substrictosque, et adhaerentes

Cinis. Diosc. loc. cit. Στύφει δὲ τῇ δυνάμει, καὶ ψύχει ἐπιεικῶς. Καταστέλλει δὲ τὰ ὑπερέχοντα, καὶ οὐλὰς σμήχει τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς· πληροῖ δὲ καὶ κοιλώματα καὶ οὐλάς. Quae Plinius totidem paene verbis. H.

XII. *Dixerimus*. Lib. IX, cap. 72. Hard.

Galeos. Egimus de hoc galeo cane IX, 70. Quod pari odio adversus pastinacas, atque mustelae terrestres, quas Graeci γαλᾶς vocant, adversus serpentes feratur, galei nomen inditum ei Plinius credidit. H.

Et hic. Impositus plagae. Hard.

XIII. *Sicut*. De his egimus VIII, 47. Hard.

Quos castores vocant. Arist. Hist. Animal. lib. VIII, cap. 5; Aelian. Histor. Animal. lib. VI, c. 24. Dal.

Et castorea. De quibus Virgil. Georg. I, *Virosaque Pontus castorea*, h. e., graveolentia, βρομώδη, qualia maxime probantur a medicis. H.

Quum capiantur. Quidam, *quum captantur*. Sed nihil mutandum. H.

Negat Sextius diligentissimus. Credidit Apuleius, qui lib. I Asini, Thessalam veneficam scribit, amatorem suum, quoniam alterius mulieris consuetudine usus fuisset, in castorem mutasse, ut amputaret sibi genitalia, si quando venatores insequerentur. Dal. — Negat et Diosc. II, 26. Vide quae diximus VIII, 47. H.

Quin immo parvos esse substrictosque et adhaerentes spinae, etc. Haec observatorem arguunt: nam fibro re quidem vera tam intime sub cauda totus latet apparatus genitalis, ut vix credideris posse a coniugio coitum exerceri. Retroflexum veretrum; testium duplex tumor intra inguinum vaginam conditus. Caeterum me.

spinae, nec adimi sine vita animalis posse. Adulterari autem renibus eiusdem, qui sint grandes, quum veri testes parvi admodum reperiantur. Praeterea ne vesicas quidem esse, quum sint geminae, quod nulli animalium. In his folliculis inveniri liquorem et asservari sale. Itaque inter probationes falsi, esse folliculos geminos ex uno nexu dependentes, quod ipsum corrumpi fraude coniicientium gummi cum

mento falso persuasum quibusdam antiquis in testiculis iacere castoreum. Et in feminis hanc substantiam reperire est. Nempe, quo cavo, inter caudae originem et geminum femur sito, genitale extremum, h. e. praeputium in maribus, in feminis clitoris et anus latent, in eodem glans duplex membranosa et pyriformis, quarum in altera fit secretio castorei. Has certe glandes infra designat vox *folliculi*; nec in ambiguo iam res potest ramanere, quum abesse vesicam miratur; mirum sane, si de testiculis veris ageretur. AJ.

Praeterea ne vesicas quidem esse. Vide not. supra. Cf. et hanc quae sequitur. AJ.

In his folliculis. Non in ambobus. Nam in altero secretio fit humoris cuiusdam fusci, unctuosi, a castoreo longe abeuntis; in alterius cellulis castoreum exstat. Structurae quoque differunt. Nam prior nil nisi vesica simplex vel sacculus; posterior cellulosa reticulataque quodammodo est. Illa a pube proxime abest; haec longius paulo cubat. Utriusque liquor canalibus suis in genitalia decurrit, lubrificatque sive glandem, sive murton. Aliud quoque utilitatis his subesse res est vero simillima; sed quid, in ancipiti est. AJ.

Liquorem. Pinguem et oleosum. DALEC.

Itaque inter probationes falsi. Itaque ut probetur castoreum verum et secernatur a falso, eligendi sunt folliculi seu testes gemini ex uno nexu pendentes: atque hoc ipsum fraude corrumpitur ab iis qui gummi coniiciunt, etc. Dioscor. II, 26: Ἐκλέγου δὲ ἀεὶ τοὺς συνεζευγμένους ὄρχεις ἐκ μιᾶς ἀρχῆς.... Δολοῦσι δέ τινες αὐτό, ἀμμωνιακὸν ἢ κόμμι συμπεφυρμένον αἵματι καὶ καστορίῳ ἐγχέοντες εἰς φύσαν καὶ ξηραίνοντες. *Porro testes semper eligito, qui sint ex uno orta connexi.... Ipsum quoque fraude corrumpunt nonnulli, Hammoniacum, aut gummi cum sanguine et castorio subactum in folliculum infundentes, et ita exsiccantes.* HARD.

Corrumpi fraude coniicientibus gummi cum sale Hammoniaco. Hermolaus Barbarus veterem lectionem esse monuerat non *cum sale*, sed *cum sanguine*: et eam se probare ex Dioscoride, qui haec ipsa fere ad verbum tradat. Ecce alius sive is Dalecampius est, qui ad marginem corrigit: *corrumpitur fraude coniicientium*, hoc ex Pint. cod. et Chifflet. *gummi aut hammoniacum cum sanguine et castoreo, quoniam....* Voss. *coniicientium cummim cum sanguine aut hammoniacum.* Scribe: *quod ipsum corrumpi fraude coniicientium gummim cum sanguine aut amnoniacum.* Nam *corrumpi* mutandum non est, quum intelligatur,

sanguine, aut Hammoniacum: quoniam Hammoniaci coloris esse debeant, tunicis circumdati, liquore veluti mellis cerosi, odore graves, gustu amaro et acri, friabiles. Efficacissimi e Ponto Galatiaque, mox Africa. Sternumenta olfactu movent. Somnum conciliant, cum rosaceo et peucedano peruncto capite; et per se poti in aqua: ob id phreneticis utiles. Item lethargicos odoris suffitu excitant; vulvarumque exa-

tradit Sextius diligentissimus medicinae. Gron.

Coniicientium. Haec cod. Reg. 2 sincerissima lectio, quam fide summa totidem litterarum apicibus repraesentamus, abdicata vetere, quam interpolatores sic concinnarant: *Quod ipsum corrumpi fraude, coniicientibus gummi cum sale Hammoniaco*. Favet Dioscorid. emendationi, ut in prioribus notis ostendimus. Hard.

Cum sang. aut Hammoniacum. Hammoniacum cum sanguine et castoreo subactum, ex Dioscoride. Vid. sup. not. 10.

Tunicis circumdati. Naturalibus suis tunicis circumdati. Dioscorid. id est, elytroeide, quae utrique testi sua et peculiaris est. Dal. — *Tunicis*. *Qui naturalibus tunicis perpetuo distinguantur*, inquit Diosc. loc. cit. *διαφρασσόμενόν τε συνεχῶς φυσικοῖς ὑμέσι*. Hard.

Liquore. Dioscor. loc. cit. Καὶ τὸ ἐντὸς ἔχον κηροειδὲς, βαρύοσμον, βρομῶδες, δριμὺ, δηκτικὸν, εὔτριπτον. *Liquore intus veluti ceroso, odoris gravis, ac viroso gustu, acri, et mordaci, friabili*. Hard. — Revera castoreo, quale apud vivum animal constat hoc inesse, aut quale de modo exanimi colligitur, lutea, mellea vel siruposa soliditas, et odor gravissimus, qui multo minuitur, sed non evanescit, postquam exaruit; quo tempore in resinae formam naturamque componitur, solidescit et fit subfuscum. Quod ad compositionem spectat, quanquam aliquantulum variatur in enarranda chymica analysi, potest tamen a collatis disquisitionibus clarissimorum virorum Hildebrandt, Laugier, Bouillon de Lagrange, Thouvenel (*Mém. sur les substances animales médicamenteuses*, qui quidem codex praemio donatus est Burdigalae, 1778), Haas (Wolfgangii Ad Chr. *Analys. castorei chymica*, *Diss. Erlangae* 1795, in-8°) coniicere id substantiae constare a resina, corpore adipoceroso, oleo volatili, materia extractiva tinctoria, gelatina, salibus quibusdam acidoque benzoico. Aj.

Odoris gravis. Qua de causa *virosa castorea* Virgilius appellat. Dal.

Efficacissimi e Ponto Galatiae, mox Africae. Scribe cum Voss. e *Ponto Galatiaque, mox Africa*. Statim Vossiani duo, et bis eadem verba referens melior *sternumenta*. Gron.

Sternumenta. Sic Dioscorid. loc. c. Hard.

Item lethargicos. Cels. III, 20, cuius verba retulimus XXVIII, 67; Plin. Val. III, 7, et Diosc. loc. cit. Solo castoreo lethargicos esse curatos, vidit Ios. Schenkius, ipso prodente Obss. med. lib. I, pag. 67. Hard.

nimationes vel subditi. Et menses ac secundas cient, duabus drachmis ex aqua cum pulegio poti. Medentur et vertigini, opisthotonis, tremulis, spasticis, nervorum vitiis, ischiadicis, stomachicis paralyticis, perunctis omnibus: vel triti ad crassitudinem mellis cum semine viticis, ex aceto aut rosaceo. Sic et contra comitiales sumpti: poti vero contra inflationes, tormina, venena. Differentia tantum contra genera est mixturae. Quippe adversus scorpiones ex vino bibuntur: adversus phalangia et araneos, ex mulso, ita ut vomitione reddantur: aut ut retineantur, cum ruta: adversus chalcidas cum myrtite: adversus cerasten et presteras, cum panace, aut ruta, ex vino: adversus caeteras serpentes, cum vino. Dari binas drachmas satis est: eorum quae adjiciantur singulas. Auxiliantur privatim contra viscum ex aceto: adversus aconitum ex lacte, aut aqua: adversum elleborum album, ex aqua mulsa nitroque. Medentur et dentibus, infusi cum oleo triti in aurem, a cujus parte doleant: aurium doloribus melius, si cum meconio. Claritatem visus faciunt cum melle Attico inuncti. Cohibent singultus

Et meuses. Totidem verbis Diosc. loc. cit. H. — Ex omnibus quidem, sive experientiis, sive disputationibus compertum est antispasmodicam vim castareo contigisse. AJ.

Medentur et vertigini, apisthotonis, etc. Iisdem fere morbis mederi scribit Dioscor. lac. cit. HARD.

Poti. Ex acelo Diosc. propinat l. c. Πίνεται δὲ σὺν ὄξει καὶ πρὸς ἐμπνευματώσεις, στρόφους, λυγμούς, θανάσιμα φάρμακα, *contro inflationes, tormina, singultus, exitialia venena.* HARD.

Contra. Contra diversa venenorum genera diversa mixtura est. H.

Quippe. Nicander in Th. p. 14. H.

Adversus cholcidas. De hoc lacertae genere diximus XXIX, 32. H.

Et presteras. Πρηστὴρ serpentis seu viperae genus ita appellatum ob inexstinctae sitis ardorem, quem morsu creat. HARD.

Dari. Castorei. Ita Scrib. Larg. camp. 192: *Ad ixiam, quam quidem chamaeleonto vocant: item castorei.* *P. 2. (*hoc est, denorias ponda duas, sive drachmas binas*), *dato ex vino cyathis quatuor*, etc. H.

Eorum, etc. Rutae exempli gratia, vel panacis. H.

Auxiliantur. Diosc. l. c. Πίνεται δὲ σὺν ὄξει καὶ πρὸς ἰξίαν. H.

Cohibent. Diosc. laco citato. H.

ex aceto. Urina quoque fibri resistit venenis, et ob id in antidota additur. Adservatur autem optime in sua vesica, ut aliqui existimant.

XIV. (IV.) Geminus similiter victus in aquis terraque testudinum, effectusque par honore habendo, vel propter excellens in usu pretium, naturaeque proprietatem. Sunt ergo testudinum genera, terrestres, marinae, lutariae, et quae in dulci aqua vivunt. Has qui-

XIV. *Geminus similiter victus in aquis terraque*, etc. Vide Salmas. p. 1122. — Olim legebatur, *effectus quoque pari honore habendi.* — In apographo nostro, *effectusque par honore habendo*; sicque fere habent Romana et Parmensia exemplaria. PINT.

Pretium. Ad intestina variae supellectilis opera. Earum cortices sive putamina secabantur in laminas, quibus lecti vestirentur et repositoria, l. IX, cap. 11. DAL.

Naturaeque. In Reg. 2, *figuraeque proprietatem*. Rectius, ut opinor. De forma testudinum diximus IX, 12. Hoc tamen et hic obiter adiicimus ex Pausania, in Atticis, pag. 43, marinas testudines a terrestribus magnitudine tantum ac pedibus differre: pedes enim iis esse, quales marino vitulo: Εἰσὶ δὲ αἱ θαλάσσιαι, πλὴν μεγέθους καὶ ποδῶν, ὅμοιαι ταῖς χερσαίαις· πόδας δὲ ἐοικότας ἔχουσι ταῖς φώκαις. HARD.

Sunt ergo test. genera, terrestres, marinae, lutariae, etc. Hodie patet, vel silentibus nostris his notis, talium nomenclaturarum usum iam nullum esse, nec posse aliquid verae et commodae divisionis ex animalium patria efflorescere. Ergo testudines vulgo in quincuplex genus distribuunt, nempe testudinum propriarum, emydum, chelydum: cuius tamen divisionis, si quis dichotomiarum studiosior fuerit, ratio sic se habet:

Herpeton ordo II: Chelonii.

A. Quibus digiti facile visibiles et veri pedes.

a. Osseo tegumento, duro et corneo.

α) In convexitatem magis arcuata carapace, pedumque parum distincta (*testudines*, quod genus primum).

β) Minus convexa carapace, pedibus distinctis, sed

β¹ Modo ita magno tegumento, ut corpus totum, et caput, et pedes recipiat (*emydes*, quod genus secundum).

β² Modo non ita magno tegumento, ut haec recipiat (*chelydes*, quod genus tertium).

b. Non osseo et corneo tegumento, sed molli et ea crassissima cute (*trionyches*, quod genus quartum).

B. Quibus digiti non distincti membrana una adalligantur, et in pinnae formam eunt (*chelonides*, quod genus quintum).

Ex his tamen hoc nota, non a rerum natura longissime Plinianam divisionem abire: nam quas marinas vocat, hae chelonides sunt, quas terrestres, testudines; quas lutarias et dulcium aquarum accolas emydes trionychesque: nam de chelydum genere silendum videtur, quum una hucusque in hoc genere species inno-

dam e Graecis emydas appellant. Terrestrium carnes suffitionibus propriae, Magicisque artibus refutandis, et contra venena salutares produntur. Plurimae in Africa. Hae ibi amputato capite pedibusque, pro antidoto dari dicuntur: et ex jure in cibo sumptae, strumas discutere, lienes tollere: item comitiales morbos. Sanguis earum claritatem visus facit, suffusionesque oculorum tollit. Et contra serpentium omnium et araneorum ac similium venena auxiliatur, servato sanguine in farina pilulis factis, et quum opus sit in vino datis. Felle testudinum cum Attico melle glaucomata inungi prodest; et scorpionum plagae instillari. Tegumenti cinis vino et oleo subactus pedum rimas hulceraque sanat. Squamae e summa parte derasae, et in potu datae, Venerem cohibent. Eo magis hoc mirum, quoniam totius tegumenti farina accendere traditur libidinem. Urinam earum aliter quam in vesicis dissectarum, inveniri posse non arbitror: et inter ea hoc quoque esse, quae portentosa Magi demonstrent, adversus aspidum ictus singulare, efficaciore tamen, ut aiunt, cimicibus admixtis. Ova durata illinuntur strumis, et hulceribus frigore aut adustione factis. Sorbentur in stomachi doloribus.

fuerit (nempe *testuda fimbriata* Gmel. vel malamata quae in Guianicis omnibus degit). AJ.

Emydas. Ἐμύδας, Arist. et Phavorinus: ἀμύδας Archigenes apud Galenum vocat κατὰ τόπ. II, 2, p. 381. HARD.

Item comitiales morbos. Auctor Kiranidum, pag. 158: Χελώνης *quoque terrestris sanguis potus epilepticos iuvat, et ab echidna vel scorpione percussos summe iuvat.* Diosc. similiter, II, 97. HARD.

Sanguis. Plin. Val. I, 10. HARD.

Felle. Auctor Kiranidum, 158: *Fel cicatrices et leucomata cum melle summe iuvat. Tota vero combusta, et cum melle sumpta, vetustissima leucomata mundat continuo: et dolorem nubeculasque illita sanat*, etc. H.

Tegumenti, etc. Marc. Emp. XXXIV, p. 232: *Tegumen concrematur*, etc. H.

Marinarum carnes. Mures marinos prisci appellarunt. Hinc Plautus festive

Marinarum carnes admixtae ranarum carnibus contra salamandras praeclare auxiliantur. Neque est testudine aliud salamandrae adversius. Sanguine alopeciarum inanitas, et porrigo, omniaque capitis hulcera curantur. Inarescere eum oportet, lenteque ablui. Instillatur et dolori aurium cum lacte mulierum. Adversus comitiales morbos manditur cum polline frumenti. Miscetur autem sanguis heminis tribus, aceti hemina, vino addito: his et cum hordeacea farina, aceto quoque admixto, ut sit quod devoretur fabae magnitudine. Haec singula et matutina et vespertina dantur, dein post aliquot dies bina vespera. Comitialibus instillatur ore diducto, his qui modice corripiantur. Spasmo cum castoreo clystere infunditur. Quod si dentes ter anno colluantur testudinum sanguine, immunes a dolore fiunt. Et anhelitus discutit, quasque orthopnoeas vocant: ad has in polenta datur. Fel testudinum claritatem oculorum facit: cicatrices extenuat: tonsillas sedat, et anginas, et omnia

sic piscatores vocat, quod illorum modo, velut animantia quaedam ἀμφίβια, partim in aquis degant, partim in terra: *Salvete mures maritimi, conchitae atque hamiotae, Famelica hominum natio.* Dalec.

Sanguine. Q. Serenus, cap. IX, de fluore capillorum, pag. 130: *Vel testudineo mage permulceto cruore.* Archigenes ap. Galen. κατὰ τόπ. I, 2, p. 329: ἢ χελώνης θαλασσίας αἵματι καταχρίε, ἐπαινεῖται, *laudatissimus enim est.* Hard.

Et porrigo. Q. Serenus, c. IV, inter remedia porrigini depellendae, pag. 127: *Prodest et tarda demptus testudine sanguis.* Hard.

His et cum hordeacea farina. Comitialibus morbis etiam cum farina hordeacea. Hard.

Et vespertina dantur. Reg. 2; *et vespera*: ut mox, *bina vespera.* H.

Quod si dentes per annum colluantur testudinum. Scribo, *Quod si dentes ter anno colluantur*, etc. ex eodem. Pint.

Orthopnoeas. Auctor Kiranidum, p. 158: *Marinae testudinis sanguis... cum pultibus conditus, et potus, orthopnoeam sanat.* Hard.

Fel testudinum claritatem oculorum facit. Dioscor. II, pag. 95, et Galen. κατὰ τόπ. IV, 8, pag. 456. Hard.

Tonsillas Diosc. l. c. Πρὸς συνάγχας, καὶ τὰς ἐπὶ τῶν παίδων νομὰς ἐν στόματι. Hard.

oris vitia. Privatim nomas ibi: item testium. Naribus illitum comitiales erigit, attollitque. Idem cum vernatione anguium aceto admixto, unice purulentis auribus prodest. Quidam bubulum fel admiscent, decoctarumque carnium testudinis succum, addita aeque vernatione anguium. Sed vino testudinem excoquunt. Oculorum utique vitia omnia fel inunctum cum melle emendat: suffusiones etiam. Marinae felle cum fluviatilis sanguine, et lacte, capillus mulierum inficitur. Fel contra salamandras, vel succum decoctae bibisse satis est. Testudinum est tertium genus in coeno et paludibus viventium. Latitudo in his dorso pectori similis, nec convexo curvata calyce, ingrata visu. Ex hac quoque tamen aliqua contingunt auxilia. Tres namque in succensa sarmenta coniectae, dividentibus se tegumentis rapiuntur: tum evulsae carnes earum coquuntur in aquae congio, sale modice addito: ita decoctarum ad tertias partes succus, paralysin et articularios morbos sentientibus bibitur. Detrahit item

Item testium. Subintellige, nomas, hoc est, hulcera quae pascendo serpunt: vel vitia omnia. Hard.

Naribus. Ita MSS. omnes, et Plin. Val. II, 58: *Fel testudinis naribus illitum iacentem erigit.* Diosc. II, 96, inditum mavult: ἐπιληπτικοῖς ἐντεθεῖσα ταῖς ῥισίν. Hard.

Sed diu in vino testudinem excoquunt. «Sed vino testudine excoquunt, in eodem: caetera superfluuo. Et statim post; *oculorum utique*, non *oculorum quoque.* Pint.

Oculorum quoque vitia. Voss. *Oculorum utique vitia*, ut et Pintiani. Gron.

Suffusiones etiam marinae fel cum fluviatilis. Duo prima verba ad praecedentia attinent. Reliqua sic legito, *Murinae fellis cum fluviatilis sanguine, et lacte*, etc. ex eod. Pint.

Capillus mulierum. Duo prima verba superioribus applica, caetera scribe sic: *Fel contra salamandras vel succum decoctae bibisse, satis est.* Et statim, mutato ordine, lege, *Tertium genus testudinum est*, ex eod. Pint.

Inficitur felle. Luteo et aureo colore, sive flavo tingitur. Dal.

Nec convexo incurva calyce. Voss. *nec convexo corvata calybe.* Quod est, *curvata.* Gron. — *Nec convexo curvata*, etc. Nec convexum habet curvatumque tegumentum. Hard.

Articularios. Paulo aliter auctor Kiranidum, qui pag. 158: Χελώνης *palustris cinerem cum ceroto rosaceo*

fel pituitas, sanguinemque vitiatum. Sistitur ab eo remedio alvus, aquae frigidae potu. Ex quarto genere testudinum, quae sunt in amnibus, divulsarum pingui cum aizoo herba tuso, admixto unguento et semine lilii, ante accessiones si perungantur aegri, praeter caput, mox convoluti calidam aquam bibant, quartanis liberari dicuntur. Hanc testudinem quinta decima luna capi oportere, ut plus pinguium reperiatur. Verum aegrum sexta decima luna perungi tradunt. Ex eodem genere testudinum sanguis instillatus cerebro capitis dolores sedat: item strumas. Sunt qui testudinum sanguinem cultro aereo supinarum capitibus praecisis, excipi novo fictili iubent: ignem sacrum, cuiuscumque generis, sanguine illini: item capitis hulcera manantia, et verrucas. Iidem promittunt testudinum omnium fimo panos discuti. Et licet incredibile dictu sit, aliqui tradunt tardius ire navigia, testudinis pedem dextrum vehentia.

XV. Hinc deinde in morbos digeremus aquatilia, non quia ignoremus gratiorem esse universitatem animalium, maiorisque miraculi: sed hoc utilius est vitae, contributa habere remedia, quum aliud alii prosit, aliud alibi facilius inveniatur.

superillitum ait calidas podagras summe sanare. Hard.

Pituitas. Quidam *pituitas* exponunt ἐξανθέματα, pituitae eruptiones: sanguinem autem vitiatum, in ecchymomata et livores effusum. Alvi deiectionem potius intelligendam puto, quod ostendit proxime sequens oratio: sanguinem vitiatum, in grumos concretum. Dalec.

Ab eo remedio. Post illud remedium. Hard.

Instillatus cerebro capitis. In Reg. 2 eod. *crebro:* in libris hactenus editis, *crebros capitis dolores:* in Ch. *instillatus cerebro.* Posterius magis arridet. Archigenes apud Galen. κατὰ τόπ. II, 2, pag. 381, testudinis palustris sive lutariae sanguinem instillari sincipiti iubet: Χελώνης λιμναίας, ἣν τινες ἀμύδα καλοῦσιν, αἷμα ἐπίσταζε ἐπὶ τὸ βρέγμα. Hard.

Cuiuscumque. Cuiuscumque testudinum generis. Hard.

XV. *Contributa.* Ad eosdem morbos utilia. Quasi ad eamdem tribum classemque pertinentia. Sic contributa oppida, quae sunt eiusdem iurisdi-

XVI. (v.) Venenatum mel diximus ubi nasceretur. Auxilio est piscis aurata in cibo. Vel si ex melle sincero fastidium cruditasve, quae sit gravissima, incidat; testudinem circumcisis pedibus, capite, cauda, decoctam, antidotum esse, auctor est Pelops, scincumque Apelles. Quid esset scincus, diximus: saepius vero, quantum veneficii in menstruis mulierum. Contra omnia ea auxiliatur, ut diximus, mullus. Item contra pastinacam et scorpiones terrestres marinosque, et dracones, et phalangia illitus sumptusve in cibo. Eiusdem recentis e capite cinis contra omnia venena, privatim contra fungos. Mala medicamenta inferre negant posse, aut certe nocere, stella marina vulpino sanguine illita, et affixa limini superiori, aut clavo aereo ianuae.

XVII. Draconis marini scorpionumque ictus, carnibus earum impositis: item araneorum morsus sanantur. In summa contra omnia venena, vel potu, vel ictu, vel morsu noxia, succus earum e iure decoctarum, efficacissimus habetur. Sunt et servatis piscibus

clionis, ut vocant, quae eodem iura petunt, ut in Geographicis monuimus. Hard.

XVI. *Venenatum.* Lib. XXI, 44. Hard.

Quid esset scincus. Ita MSS. De scinco dixit VIII, 38, et XXVIII, 30. Hard.

Saepius. Subintellige, diximus. Nempe VII, 13, et XXVIII, 23, et alibi passim. Hard.

Contra, etc. Lib. XXVIII, 23: *Bythus Dyrrachenus tradit .... omnem vim talem resolvi, si mullum piscem secum habeant.* Hard.

Item contra pastinaca. Diosc. II, 24, et in Theriac. cap. 25, quod et experimento comprobatum a se narrat Rondeletius, VI, 19, ubi multa affert in eam rem egregia. Hard. — Absurde. Sed de his iam dictum. *As.*

XVII. *Carnibus.* Draconis scilicet et scorpionum, quibus quamobrem nunc muliebre genus haud semel affingat, obscurum est. Sic enim MSS. omnes, editique libri. Ad stellam marinam certe, de qua paulo ante extremo capite superiore dictum est, pertinere haec minime posse, perspicuum videtur: nam et *eius* dici, non *earum* oportuisset: et ex dracone marino, hoc ipso loco remedia afferri, inter ea quae ex stella marina, et quae e salsamentis petantur, index persuadet, consentientibus exemplaribus omnibus: *Ex stella marina, ex*

medicinae, salsamentorumque cibus prodest a serpente percussis, et contra bestiarum ictus, mero subinde hausto, ita ut ad vesperam cibus vomitione reddatur. Peculiariter a chalcide, ceraste, aut quas sepas vocant, aut elope, dipsadeve percussis. Contra scorpionem largius sumi, sed non evomi salsamenta prodest, ita ut sitis toleretur: et imponere eadem plagis convenit. Contra crocodilorum quidem morsus non aliud praesentius habetur. Privatim contra presteris morsum sarda prodest. Imponuntur salsamenta et contra canis rabiosi: vel si non sint ferro ustae plagae, corporaque clysteribus exinanita, hoc per se sufficit. Et contra draconem marinum ex aceto imponuntur. Idem et cybio effectus. Draco quidem marinus ad spinae suae, qua ferit, venenum, ipse impositus, vel cerebro toto prodest.

XVIII. Ranarum marinarum ex vino et aceto decoctarum succus contra venena bibitur, et contra ranae rubetae venenum, et contra salamandras. E flu-

dracone marino, *ex salsamentis*, etc. Scorpionis marini ictum apposito ipsius hepatis sanasse se auctor est Rondeletius VI, 19. Hard.

A serpente. Ab eo viperae genere, quam prestera vocant, inquit Diosc. II, 33: Ο δὲ ὠμοτάριχος λεγόμενος... βοηθεῖ δὲ λαμβανόμενος τοῖς ὑπὸ ἐχίδνης, τῆς καλουμένης πρηστῆρος, δηχθεῖσι· δεῖ δὲ ὡς ὅτι πλεῖστον προσφέροντας οἶνον ἀναγκάζειν πίνειν πολὺν, καὶ ἐμεῖν. *Sed oportet vinum quam plurimum subinde haurire cogantur, ita ut vomitione reddatur.* Hard.

Aut quas sepas vocant. Genus illud serpentis nunc intelligit, de quo diximus XXIII, 29. Hard.

Aut elope. In Reg 2, et Chifflet. *helope*. In editis *elape*. Nicander in Ther. pag. 35, inter varia serpentium genera, sed quae innocua sunt, ἔλοπας commemorat: et Scholiastes vetus in eum locum, pag. 24, ἀσθενεῖς interpretatur. Hard.

Imponuntur. Diosc. II, 33: Καταπλάσσεται δὲ καὶ ἐπὶ κυνοδήκτων ὠφελίμως. Hard.

Draco, Totidem verbis Diosc. lib. II, cap. 15: Δράκων θαλάσσιος ἀναπτυχθεὶς, ἐπιτεθεὶς, ἴαμά ἐστι πρὸς τὴν ἐκ τῆς ἀκάνθης αὐτοῦ πληγήν. Hard.

XVIII. *E fluviatilibus*. Dioscorid. iterum cum Nostro facit, lib. II, c. 28: Βάτραχοι ἀντιφάρμακόν εἰσιν ἑρπετῶν πάντων, ζωμευθέντες ἐν ἁλσὶ

viatilibus, si carnes edantur iusve decoctarum sorbeatur, prosunt et contra leporem marinum et contra serpentes supra dictas. Contra scorpiones ex vino. Democritus quidem tradit, si quis extrahat ranae viventi linguam, nulla alia corporis parte adhaerente, ipsaque dimissa in aquam, imponat supra cordis palpitationem mulieri dormienti, quaecumque interrogaverit, vera responsuram. Addunt etiamnum alia Magi, quae si vera sunt, multo utiliores vitae existimentur ranae, quam leges. Namque arundine transfixa natura per os, si surculus in menstruis defigatur a marito, adulteriorum taedium fieri. Carnibus earum in hamum additis, praecipue purpuras certum est allici. Iecur ranae geminum esse dicunt, obiicique formicis oportere: eam partem, quam appetant, contra omnia venena esse pro antidoto. Sunt quae in vepribus tantum vivunt, ob id rubetarum nomine, ut diximus, quas Graeci phrynos vocant, grandissimae cun-

καὶ ἐλαίῳ, τοῦ ζωμοῦ λαμβανομένου ὁμοίως. Hard.

Democritus. Simile est, quod de bubone superius retulit, XXIX, 26. Hard.

Nulla alia, etc. Si nulla alia parte corporis quam lingua, rana adhaereseat ei qui extrahit. Hard.

Supra cordis palpitationem. Ad mammam sinistram, quo cordis motus et pulsatio sentitur. Dal.

Quam leges. De adulteriis, et de pudicitia: quales ab Augusto latae, ut refert Tranquillus in eius vita, cap. XXXIV. Hard.

Namque arundine transfixa. Nam arundine transfixa per ranae pudenda, ad os usque, si surculus ille a marito defigatur in menstruis mulierum, futurum est ut mulier adulteria horreat. Hard.

Iecur. Vide quae diximus XI, 76. Hard.

Sunt quae in vepribus tantum vivunt. Lib. VIII, cap. 31. Rubetas vitam esse et in terra et in humore antea scripsit. Dal.

Ut diximus. Lib. VIII, 48. H.

Quas Graeci phrynos vocant. Bufones quidam vocant, vulgus gallicum *crapauds*. Dalec. — Diu bufonum et ranarum ἰδιότητες male perspectae sunt, et ipse Cuvier quasi aegre admiserat distinctionem. Nunc diligentior observatio assequuta est characteras omnes, licetque distinguere. Nimirum utraque gens est batrachidon anuron (quae urodeli familiae opponitur); sed prior distat a posteriore, hoc, quod crura in ranis longiora sint corpore, minus longa quam corpus in bufonibus. Caeterae

ctarum, geminis veluti cornibus, plenae veneficiorum. Mira de his certatim tradunt auctores. Illatis in populum silentium fieri. Ossiculo, quod sit in dextro latere, in aquam ferventem dejecto, refrigerari vas, nec postea fervere, nisi exempto. Id inveniri objecta rana formicis, carnibusque erosis singula in solium addi. Et aliud esse in sinistro latere, quo deiecto fervere videatur, apocynon vocari. Canum impetus eo cohiberi, amorem concitari, et iurgia, addito in potionem. Venerem adalligatum stimulare. Rursus a dextro latere refrigerari ferventia. Hoc et quartanas sanari adalligato in pellicula agnina recenti, aliasque febres. Amorem inhiberi eo. Item ex his ranis lien contra venena, quae fiant ex ipsis.

XIX. Auxiliatur vero etiam efficacius colubra in aqua vivens: huius adipem et fel habentes qui crocodilos venentur, mire adiuvari dicunt, nihil contra bellua audente. Efficacius etiamnum, si herba potamogiton misceatur. Cancri fluviatiles triti potique ex aqua

differentiae sunt in his lingua (liberior quam in ranis), pustulae multae, inprimis parotides, tum anticorum digitorum laevitas plana et inaequalis. Aj.

Geminis veluti cornibus. Extuberantibus ossibus, in quibus oculi reconduntur. Dalec.

XIX. *Auxiliatur .... colubra.* Sic MSS. omnes, non *coluber.* In Indice huius loci, et infra, cap. 26, enhydris appellatur. Hard.

Coluber est in aqua vivens. Omnes quinque: *Colubra in aqua vivens.* Sed et quod praecedit Voss. *Idem his ranis;* deinde, *auxiliatur vero etiam efficacius est.* Alii quatuor: *Item his ranis lienem, etc. auxiliatur iecur vero etiam efficacius.* Menap. et Gud. quoque *efficacius est*, et Andegav. qui et *auxiliantur.* Lege: *Iidem, de his ranis lienem contra venena, quae fiant ex ipsis, auxiliari: cor vero etiam efficacius. Est colubra in aqua vivens.* Malunt autem Veteres saepe *colubras* quam *colubros.* Sic infra, cap. 7: *Enhydris vocatur a Graecis colubra in aqua vivens.* Sic Pintiani, Chifflet. quatuor nostri. Cap. 9, non aliter, *aquaticae colubrae. Idem puta tradunt auctores.* Gron.

Huius adipem et fel habentes. In scripto exemplari, *Huius adipe et felle habentes*, etc. Verbum *habentes* putamus falso adiectum.

Cancri. Nicander in Ther. pag. 43, et Diosc. II, 12, totidem verbis. H. — Quae Noster l. l. congessit de can-

recentes, seu cinere adservato, contra venena omnia prosunt, privatim contra scorpionum ictus cum lacte asinino: vel si non sit, caprino, vel quocumque. Addi et vinum oportet. Necant eos triti cum ocimo admoti. Eadem vis contra venenatorum omnium morsus, privatim scytalen, et angues, et contra leporem marinum, ac ranam rubetam. Cinis eorum servatus prodest pavore potus periclitantibus ex canis rabiosi morsibus. Quidam adiiciunt gentianam, et dant in vino. Nam si iam pavor occupaverit, pastillos vino subactos devorandos ita praecipiunt. Decem vero cancris cum ocimi manipulo alligatis, omnes qui ibi sint scorpiones ad eum locum coituros Magi dicunt: et cum ocimo ipsos cineremve eorum percussis imponunt. Minus in omnibus his marinis prosunt, ut Thrasyllus auctor est. Nihil autem aeque adversari serpen-

cris fluviatilibus, non veteres duntaxat medici docuere, sed et recentiores multo. Quorum praecipui Sachs (Phil. Iac.), in sua Γαμμαρολογίᾳ, Francof. et Lips. 1665, in-8°, cui cancrorum usus pro panacea habitus; Laur. Roberg, *de Astaeo fluv. eiusque usu medico*, Vpsal. 1715, in-4°, fig. Schulze (Io. Henr.) *de Cancr. fluv. usu medico*, Halae, 1735, in-4°, etc. Caeterum cancri nobiles (astacus marinus, cancer gammarus, cancer locusta, cancer pagurus, etc.) hoc praestant quod multa in se contineant gelatinosa, unde ius optimum et aptissimum seu eluendo, seu nutriendo corpori. Quod certe non plane inutile vel in phthisi, vel in dermicis affectibus. His Cel. Pinel iubebat vesci elephantiasi laborantes. Aj.

Necant. Diosc. II, 12. H.

Privatim. Colum. VI, 17, p. 226: *Musque araneus, quem Graeci σκυτάλην appellant, quamvis exiguis dentibus, non exiguam pestem molitur.* Etiam et μυγάλη nuncupatur, ut alibi monuimus. Hard.

Scytalen. Σκυτάλη, μυγάλη, seu μυογάλη, mus araneus. Columellae (vide notam proxime praecedentem) serpens exitiosus. Lucan. *Et scytale sparsis etiam nunc sola pruinis Exuvias positura suas.* Dal.

Et contra leporem. Plin. Val. III, 54, et Diosc. l. c. Hard.

Periclitantibus. Quos ὑδροφόβους vocant, ut diximus VIII, 63. Theod. Prisc. II, part. 1, cap. 8: *Hydrophobicis dabo etiam cancrorum fluviatilium pulverem combustorum.* H.

Quidam adiiciunt gentianam Quos sequutus est Diosc. II, 12. H.

Nihil. Plin. IX, 51, de cancris: *Contra serpentium ictus medentur.* H.

tibus, quam cancros, suesque percussas hoc pabulo sibi mederi. Quum sol sit in Cancro, torqueri serpentes. Ictibus scorpionum et carnes fluviatilium cochlearum resistunt crudae vel coctae. Quidam ob id salsas quoque adservant. Imponunt et ipsis plagis. Coracini pisces Nilo quidem peculiares sunt: sed et nos haec omnibus terris demonstramus. Carnes eorum adversus scorpiones valent impositae. Inter venena sunt piscium, porci marini spinae in dorso, cruciatu magno laesorum: remedio est limus ex reliquo piscium eorum corpore.

XX. Canis rabidi morsu potum expavescentibus, faciem perungunt adipe vituli marini. Efficacius, si medulla hyaenae, et oleo e lentisco, et cera misceatur. Muraenae morsus ipsarum capitis cinere sanantur. Et pastinaca contra suum ictum remedio est, cinere suo ex aceto, illito, vel alterius. Cibi causa extrahi debet e dorso eius, quidquid simile est cro-

Suesque percussas. Et si quando hyoscyamo per imprudentiam depasto posteriores corporis partes resolutae fuerint. Aelianus, Var. Histor. lib. I, cap. 7. DALEC. — De suibus agrestibus prodidit hoc Aelian. V. H. I, 7. HARD.

Nilo quidem peculiares sunt. Inter reliquos fluvios. Nam in alios nullos amnes e mari subeunt, quam Nilum: et in alio nullo fluvio sponte gignuntur, quam in Nilo, qui etiam in palude origini suae vicina multos creat, lib. V, c. 9. Strabo inter alios pisces Niloticos praecipue coracinum memorat lib. XVII. In Danubio etiam capi, ac vivere, scribit lib. XIV, c. 23. DAL.

Sed et nos, etc. Haec quae tractamus, remedia. HARD.

Carnes eorum adversus scorpiones valent impositae. Coracinum piscem adversus formicas arborum valere scribit Palladius: quo loco in exemplari vitioso legitur, *coracinam piscem.* Rhod. lib. XII, cap. 5. DAL.

Porci. In Indice huius loci, *Porcelli sive porci.* Lib. IX, 47, porculus marinus appellatur: etiamnum ab Italis, *porcelletto:* nostris *esturgeon,* ut diximus l. c. De sturione marino vide Rondelet, XIV, 9. pag. 413. Marini porculi meminit et Ambros. In Hexaem. Iudaeos tradens marinis vesci porcis, quum terrestribus abstineant. HARD.

XX. *Canis.* Plin. Val. III, 50, totidem verbis. HARD.

Si medulla hyaenae. Vel hyaenae corii particula pano illigata sanari

co, caputque totum: et hanc autem, et omnia testacea modice collui in cibis, quia saporis gratia perit. E lepore marino veneficium restinguunt poti hippocampi. Contra dorycnium echini maxime prosunt: et iis qui succum Carpathii biberint, praecipue iure sumpto. Et cancri marini decocti ius contra dorycnium efficax habetur. Peculiariter vero contra leporis marini venena.

XXI. (VI.) Et ostrea adversantur iisdem. Nec potest

ὑδροφόβους circulator quidam affirmabat, teste Scribon. Largo, comp. 172. HARD.

Poti hippocampi. Apud Aelianum, lib. XIV, cap. 20, piscator Cretensis filios a canicula rabiosa morsos, hippocampis, abiectis ventriculo et intestinis, quae sunt venena perniciosissima, sanavit, partim assis et in cibo datis, partim cum aceto et melle tritis plagaeque impositis. DAL.

Et iis qui succum Carpathii biberint. Exemplar nostrum *Carphati* praefert, non *Carpathii*: neutra lectio vera: scribendum *Carpasi*, ex Dioscoride sexto, et Paulo Aegineta quinto: qui tamen *Carpesiam* vocat, non *Carpasum*: et statim verbum *eius* eradendum ex eodem. PINT. — *Succum.* Diosc. in Alex. cap. 13, Carpasi succum vocat, τὸν τῆς Καρπάσου ὀπόν, inter venena: nec quid sit satis liquet. HARD.

Et cancri marini. Diosc. in Alexiph. cap. 6. HARD.

Peculiariter. Plin. Val. III, 54. Locum hunc miserabiliter depravatum Pintianus agnovit, quum sic legeretur: *contra dorycnium efficax habetur.* Initio deinde facto alterius capitis a verbis proxime sequentibus: *Peculiariter vero contra leporis marini venena et ostrea adversantur. Idem videtur, nec potest videri... quum palma mensarum diu iam tribuatur illis.* Vnde illud, quaeso, *videtur* irrepsit, quod nec Reg. 2, nec Ch. codex agnoscit. Caetera planissima sunt, nec egent Pintiani coniectura sic emendantis, *Fidem nepotes vestram! Satis dictum est de his*, ut sit interrogatio ducens ad negationem: quod subtilius certe excogitatum est, quam verius. H.

Contra leporis marini venena et ostrea adversantur. Item videtur. Verbum ultimum non habent Voss. Chifflet. Pintiani codex: qui omnes etiam ut et alii nostri quatuor, *idem.* Vnde Pintianus: *Fidem, nepotes, vestram satis dictum est de his.* Elegantius quam vere. Me quoque offendebat genus loquendi, *adversari contra venena.* Etsi haud ignorem Plauti in Merc. II, 3, 43: *nolo adversari tuam adversus sententiam.* Sed placet coniungi principium huius capitis cum fine superioris, hoc modo: *Et cancri marini decocti ius contra dorycnion efficax habetur; peculiariter vero contra leporis marini venena. Et ostrea adversantur iisdem. Nec potest videri satis dictum esse de his.* GRON.

XXI. *Idem videtur, nec potest videri satis dictum*, etc. Locus miserabiliter depravatus. Apographon nostrum, *Id ne potest videri, satis*

videri satis dictum esse de his, quum palma mensarum divitum attribuatur illis. Gaudent dulcibus aquis, et ubi plurimi influunt amnes, pelagia parva et rara sunt. Gignuntur tamen et in petrosis, carentibusque aquarum dulcium adventu, sicut circa Grynium et Myrinam. Grandescunt sideris quidem ratione maxime, ut in natura aquatilium diximus: sed privatim circa initia aestatis, multo lacte praegnantia, atque

dictum esse de his, etc. legendum opinor: *Fidem nepotes vestram, satis dictum est de his*, etc. ut ait interrogatio ducens ad negationem. Quintilianus in declamatione, Caecus in limine: *Fidem vestram iudices, ut nobis prosit argumentum criminis nostri*. Et in Mathematico: *Fidem vestram, P. C. ne quid amplius de misera pietate speretis*, et alias subinde. Hoc autem verbo *nepotes* et *nepotatores*, utitur frequenter Plinius, quum Romanorum mores luxumque incessit, ut paulo post: *Nec non inter nos nepotis cuiusdam nomenclator*, etc. Pint.

Quum palma mensarum diu iam. Apud Macrob. lib. III Saturn. in pontificiae coenae apparatu primum apponuntur echini, ostreae crudae, pelorides, sphondyli. Dal.

Mensarum. Ita Reg. 2, non, ut editi, *diu iam*. Macrob. Saturn. II, 9, pag. 355, de coena Pontificia. Confer notam proxime praecedentem.

Gaudent. Ibi enim dulciora, ampliora, meliorisque succi sunt. Athen. III, 92. Hard.

Et ubi plurimi influunt amnes. Vide lib. IX, cap. 54; Arist. Hist. lib. I, c. 6, et lib. V, cap. 15. Dal.

Pelagia. Quae in alto e scopulis petuntur, et pala ferrea inde colliguntur: *que l'on pêche à la drague sur des rochers*. Hard. — Haec pala ferrea vulgo dicitur *drague*. Sed cave ne ex obscuris et ambiguis Harduini sermonibus hoc colligas, posse, si quae scopulis adhaeserunt, ex iis abstrahi ostrea. Illud non *viribus ullis Vincere, non duro poteris convellere ferro*. Ex alto rapiuntur illa sola quae passim vagantur et in locis non inviis ambulant. Quod ait Noster, *gaudent dulcibus aquis ac ubi plurimi influunt amnes*, bene ait. Vbi enim in vadosis littorum scaturiunt aut influunt limphae dulces, hic ostrea degunt avidissime et optimarum carnium fiunt. Exempla praestant *Niocil* et *Lozières*, pagi gallicae provinciae cui nomen *département de la Charente inférieure*. De omnibus his caeteris conf. lexica de Rerum naturalium historiis, hoc inprimis quod e Levraltianis prelis Argentorati et Lutetiae prodiit proditque in dies conficiendum. Aj.

Circa Grynium. Sic MSS. omnes. Tamen V, 32, *Grynia*. Hard.

Grandescunt sideris quidem ratione maxime. Luxatus est ordo verborum. Lege, *Grandescunt quidem sideris ratione maxime*, ex vetusto exemplari. Pint. — *Sideris*. Lunae ratione, ut dictum est lib. IX, cap. 50. Hard.

Circa initia aestatis. Tum meliora, suaviora, utilioraque ventriculo, prodidit Athen. loc. c. Hard. — *Multo lacte praegnantia*. Humorem intelligit

ubi sol penetret in vada. Haec videtur causa, quare minora in alto reperiantur. Opacitas cohibet incrementum, et tristitia minus appetunt cibos. Variant coloribus, rufa Hispaniae, fusca Illyrico, nigra et carne et testa Circeiis. Praecipua vero habentur in

lacti similem, fetificum, quem in ostreariis compertum ex ostreis effluere tradidit, lib. IX, cap. 51. Tum temporis Athenaeus suavissima esse scribit, πλήρη, plena, θαλασσίζοντα, mare sapere, non coenum aut limum. Dal. — *Multo*. Plin. IX, 74: *Nuper compertum in ostreariis, humorem iis fetificum lactis effluere.* Mense maio ac iunio grandescere ea, ac multo lacte praegnare Plinius docet, quod et experientia constat. Hard. — Pessime. Nam contra his mensibus et duobus qui sequuntur non sine incommodo ostrea deglutiveris, nisi haec quae dicuntur vulgo *huitrats*, h. e. ostreae parvulae, virgunculae, bimestres vel trimestres. Nam maiores, aestivo tempore, dum in propaganda gente sunt totae, seminis plenae fiunt, et idcirco macilentae, ac minus sapidae, nec gratae palato, nec stomacho utiles. Ea de causa prohibentur id temporis piscatores ab ostreoso mari. Vnde proverbium: *Mensibus erratis (quorum nomini inest littera r) vos ostrea manducatis*. Sed Plinius hic de ostreorum bonitate ne bilum quidem. Haec ait circa aestatis initia grandescere, non fieri optima. Lac est semen, sperma quo tunc tument; nec nos latet simili vocabulo masculorum piscium seminalem asperginem vocari; quam *lactem* sequiores Latini dicunt; nos *laitance*. Ajass.

Haec videtur causa quare minora in *aliis locis reperiantur*. In vetusto exemplari, non in *aliis locis* habetur, sed in *alto*. Nam si grandia reperiuntur ubi sol penetret in vada, consequitur ut in alto, quo sol non penetrat, parva reperiantur. Pint.

Quare minora in aliis locis reperiantur. Nusquam τὸ *locis*. Andeg. Men. Gud. *in alios reperiuntur opacitas prohibet*. Acsd. in *alio reperiantur opacitas inhibet*. Primatius: *causa ista quare minora in alio reperiuntur opacitas cohibet*. Quorum solum *cohibet* ex Chiffl. notarunt. Potest autem edidisse auctor: *Haec videtur causa, in situ alto quare minora reperiantur. Opacitas cohibet incrementum et tristitia minus adpetunt cibos*. Plinianum, ut quod maxime, *in situ alto*. Vide ad lib. XXI, 31. Gron.

In alto reperiantur. Haec sincera lectio Reg. cod. 2, quam totidem apicibus summa fide repraesentamus: qua nihil esse Plinianae sententiae congruentius potest. Nam si grandia reperiuntur ubi sol penetret in vada, consequitur ut in alto quo sol non penetrat, parva pelagia reperiantur. Vidit hoc et Pintianus ex suo pariter exemplari: inde quam vana fluxaque fide in edendo Plinio versati sint priores apparet, qui sic exhibuerunt, *quare minora in aliis locis reperiantur*. Hard.

Et tristitia minus appetunt cibos. *Tristia*, non *tristitia*, scribendum ex eodem. Pint.

Circeiis. Laudat id genus Iuvenalis infra laudandus, Catius apud Horat. Sat. II, 4, v. 33: *Ostrea Circeis, Miseno oriuntur echini*. Hard.

quacumque gente spissa, nec saliva sua lubrica, crassitudine potius spectanda, quam latitudine: neque in luto capta, neque in arenosis, sed solido vado, spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris lacinioso, ac tota in alvo. Addunt peritiores notam, ambiente purpureo crine fibras, eoque argumento generosa interpretantur, calliblephara appellantes. Gaudent et pe-

Spondylo brevi atque non carnoso, nec fibris lacinioso, ac tota in alvo, etc. Spondylus in ostreis est τράχηλος Graecorum, quem vult brevem et callosum magis esse quam carnosum. *Fibrae* quas ambit crinis purpureus, sunt τὰ μηκώνια. SALM. — *Spondylo brevi.* Interioris carnis solido callo. DALEC. — *Spondylo.* Spondylus in ostreis aliter a Graecis τραχηλος appellatur, collum scilicet ostreorum exterius, prope dorsum valvarum. H. — *Spondylo brevi atque non carnoso.* Debuisset Harduinus (qui sic eam sententiam emendavit quam in priori editione admiserat), monere triplicem esse de spondyli sensu apud doctos opinionem, nempe 1° Dalecampianam, qua pronuntiatur spondylum esse tendinem et crassissimum ostreae ligamen; 2° Salmasianam, cui nunc favet Harduinus; 3° Venetiinam (vid. Plinium Gallic. ed. Poinsinet, tom. X, pag. 448, 449, etc. not.) quae spondylum vult eumdem esse cum ostreae carne. Hanc nos respuimus, quod caro non carnosa esse nunquam possit; quod quidem absonum sentiens ipse Venett. *non arenoso* pro *non carnoso* mutavit, sed perperam. Prima omnium interpretatio in hoc delinquit, quod semper ligamen maius in ostreis carnosum est, tum quod nunquam laciniosum esse potest. Sed quod de τραχήλῳ dicitur, h. e. de ea parte quae dorsum sequitur, bene habet. Nam brevis trachelus arguit crassam ostream; non carnosus, illaesam (laesa enim caro per foramen ac vulnus emergit); non laciniosus, rupestrem ac volubilem quae diu in petra versata, quidquid asperum eminebat in valvis amisit. Haec optima omnimodo est. AJ.

Nec fibris. Nec sit ostreorum spondylus laciniosus, aut sectus in fibras: et sint ostrea tota in alvo sui operculi. HARD.

Ambiente. Marginem ambiente circulo purpureo. HARD.

Purpureo. Cirrum lividum, hoc est, purpurei coloris appellat Martial. VII, ep. xx, 7: *Et ostreorum rapere lividos cirros.* Quid Martialis interpres in hunc locum, quid Salmasius dicat in Solin. pag. 1127, non laboro. HARD.

Calliblephara appellantes. Sic Hermolaus, quum esset, *callibia parata.* Voss. *Callibiae pharata.* Andegav. et Gud. *callybie parata.* Acad. *callybia perata.* Menap. *callibie parata.* Scribe: *calliblepharata appellantes.* Nam *calliblepharum* est ipsum ornamentum, quo quae insignita sunt, merito appellantur ostrea *calliblepharata.* GRON. — *Calliblephara.* Καλλιβλέφαρα, quasi pulchria genis, hoc est, valvis. In Reg. 2, *calliparata*, voce ignota vel corrupta. HARD.

regrinatione transferrique in ignotas aquas. Sic Brundisiana in Averno compasta, et suum retinere succum, et a Lucrino adoptare creduntur. Haec sint dicta de corpore. Dicemus et de nationibus, ne fraudentur gloria sua littora: sed dicemus aliena lingua, quaeque peritissima huius censurae in nostro aevo fuit. Sunt ergo Muciani verba, quae subiiciam: « Cyzicena maiora Lucrinis, dulciora Britannicis, suaviora Medulis,

In Averno compasta. Vsus eo verbo Plin. IX, 79: *Postea visum tanti in extremam Italiam petere Brundisium ostreas: ac ne lis esse inter duos sapores, nuper excogitatum, famem longe advectionis a Brundisio compascere in Lucrino.* Lucrinum lacum Avernumque proximos fuisse, atque adeo fere communibus aquis stagnasse, notissimum est. Hard.

Cyzicena. A Cyzico, Hellesponti oppido: cuius ora tota ostreis celebratissima fuit. Vnde Catullus ad Priapum, Carm. 18, 3: *Nam te praecipue in suis urbibus colit ora Hellespontia, caeteris ostreosior oris.* Ἀβύδηνα ὄστρεια in hoc ipso tractu maris laudat Clem. Alex. Paed. II, p. 140. Hard.

Lucrinis. Lacus Lucrinus, prope Baias, de quo III, 9. Martial. V, 38: *Concha Lucrini delicatior stagni.* Et XIII, 82: *Ebria Baiano veni modo concha Lucrino.* Hard.

Britannicis. Haec sunt ostrea, quae *Rutupino edita fundo* Iuvenalis appellat, Sat. IV, v. 141. Fuit enim Rutupinum littorale Britanniae oppidum, ut ex Ptolemaeo discimus: *Circeiis nata forent, an Lucrinum ad saxum Rutupinove edita fundo Ostrea, callebat primo deprendere morsu, Et semel adspecti littus dicebat echini.* H.

Edulis. Vetus codex, *Suaviora Adulitis.* In sinu maris Rubri oppidum Adulitón, conditum a servis Aegyptiorum, a dominis profugientibus. Populus Adulitae, lib. VI, c. 28. Invenio, sed nullius auctoris testimonio, et Edulios montes Tarraconensis Hispaniae, qui hodie *Moncaio* vocentur. Dal. — *Medulis.* A Medulis, Galliae Aquitanicae populis, ad Garumnae ostia prope Burdegalam. Hodie *Médoc.* — In libris ad hunc diem vulgatis, *Suaviora Edulis*; absurde. Sinceram lectionem obscuris admodum vestigiis retinet Reg. 1 codex: at Colbertinus 3, plane perspicuis, quum in eo legatur, *suaviora Medullis.* Ostrea Medula, sive Medulla, sive Medullica, laudant celebrati viri, quotquot Burdegalae commorati sunt. Ausonius, epist. VII, pag. 141: *Ostrea Baianis certantia, quae Medulorum Dulcibus in stagnis reflui maris aestus opimat.* Eadem Burdegalensia appellata ab ipsomet, ep. CXLIII, 8: *Sed mihi prae cunctis ditissima, quae Medulorum Educat Oceanus, quae Burdegalensia nomen Vsque ad Caesareas tulit admiratio mensas. Non laudata minus, nostri, quam gloria vini..., Proxima sint quaevis, sed longe proxima multo Ex intervallo, quae Massiliensia: portu Quae Narbo ad Veneris nutrit, cultuque carentis Hellespontiaci quae protegit aequor Abydi, Vel quae Baianis pendent fluitantia pilis.... Sunt et Aremorici qui laudent

acriora Lepticis, pleniora Lucensibus, sicciora Coryphantenis, teneriora Istricis, candidiora Circeiensibus.» Sed his neque dulciora, neque teneriora esse ulla compertum est. In Indico mari Alexandri rerum auctores pedalia inveniri prodidere. Necnon inter nos nepotis cuiusdam nomenclator tridacna appellavit: tantae magnitudinis intelligi cupiens, ut ter mordenda essent. Dos eorum medica hoc in loco tota dicetur. Stomachum unice reficiunt: fastidiis medentur; addiditque luxuria frigus obrutis nive, summa montium et maris ima miscens. Molliunt alvum leniter. Eadem

ostrea Ponti, etc. Sidonius Apollinaris, VIII, ep. 12, ad Trigetium, pag. 241, quanquam subobscura oratione: *Veni*, inquit, *ad debellandos subiugandosque istos Medulicae supellectilis epulones*. Omitto Scaligerum, caeterosque recentiores. Sensit vitium huius loci, et feliciter emendavit ante annos xxx, quam haec scriberemus, Camillus Pellegrino in *Campania Felice*, pag. 541. Nunc ea ostrea a Solaco, Medularum vico prope Garumnae ostium, Solacensia cognominantur, *de Soulac*. Notat Thuanus de vita sua, II, p. 23, esse ea optimi saporis, gratissimique gustus; adeo ut violarum odorem referre videantur: repertumque in famulitio suo gulosum poerum, qui centum amplius unus sine nausea deglutiret. Hard.

Lepticis. A Lepti, Africa civitate. Hard.

Lucensibus. Lucensis conventus in Hispania citeriore supra, lib. III, c. 3. Hodie vocari aiunt *Macarin de Catalogna*. Dalec. — *Lucensibus.* A Luceoto, opinor, Hispaniae oppido, de quo III, 32. Istrica ab Istria, etc. Hard.

Coryphantenis. Coryphanta, Bithyniae oppidum. Coryphas oppidum maritimum, lib. V, cap. 30. Dal.

Sed his neque dulciora. Circeiensibus. Haec iam Plinii verba, non Muciani sunt. Hard.

Necnon inter nos nepotis cuiusdam nomenclator tridacna appellavit. In vetere codice, *Nec nos inter nos nepotis cuiusdam nomen celaturi tridacna appellavit.* Pint.

Tridacna appellavit. Hoc est, quae edere non potes, nisi triplici morsu. Δάκνω, mordeo, graece sonat. H.

Stomachum. Ita Diphilus apud Athen. III, 90. Hard.

Summa. Nives e summis montium iugis petitas, ut in eis ostrea servent, quae petuntur ex imo mari: quemadmodum servantur in sale pisces. Pro sale obruuntur ostrea nive, in testis suis, ut frigidiora sorbeantur. H.

Molliunt alvum leniter. Succo suo nitroso: sistunt vero dura carnis suae pulpa. Dalec. — *Molliunt.* Ipsa ostrea esse κοιλίας ὑπακτικὰ, ius quo decocta fuerint, ταρακτικὸν καὶ ὑπακτικὸν κοιλίας tradit Mnesitheus Athenaeus lib. de Edulis, apud Athen. III, pag. 92. Hard.

quoque cocta cum mulso, tenesmo, qui sine exulceratione sit, liberant. Vesicarum hulcera quoque repurgant. Cocta in conchis suis uti clausa venerint, mire distillationibus prosunt. Testae ostreorum cinis uvam sedat, et tonsillas, admixto melle. Eodem modo parotidas, panos, mammarumque duritias, capitum hulcera ex aqua; cutemque mulierum extendit. Inspergitur et ambustis. Et dentifricio placet. Pruritibus quoque et eruptionibus pituitae ex aceto medetur. Crudae si tundantur, strumas sanant, et perniones pedum. Purpurae quoque contra venera prosunt.

XXII. Et algam maris theriacen esse, Nicander tradit. Plura eius genera, uti diximus: longo folio et latiore, rubente, aliave crispo. Laudatissima, quae in Creta insula iuxta terram in petris nascitur; tingendis etiam lanis ita colorem alligans, ut elui postea non possit. E vino iubet eam dari.

Cocta. Abest a libris omnibus hactenus editis vox prior huius clausulae, *cocta*, quam ductu codicum Reg. 2 et Ch. restituimus, adstipulantibus inprimis auctoribus geminis, qui hunc Plinii locum de pariculo recitant; Marcello nimirum Emp. c. x, p. 87: *Ostrea*, inquit, *ita ut lecta sunt, adhuc testis suis clausa, in carbonibus coquuntur, atque in cibo dantur ei, qui narium gravedinem patitur*; tum et Plin. Val. I, 28: *Ad stillationem narium ex humore: ostreae cum sua testa, ita ut electae sunt, in carbonibus coquuntur, et in cibo dantur.* Hard.

Vti clausa venerint. Succo suo madentia, nec disclusis testae suae valvis excitata. Dal.

Distillationibus prosunt. Tenuibus succi quem gignunt crassitie. Dal.

Testae. Quemadmodum et cinerem e cochleis commendat in eum usum Q. Serenus, laudatus a nobis, XX, 74. Hard.

Et perniones. Sext. Plat. c. 4 de cervo, tit. 21, *ad perniones: Sebum cervinum combustum simul cum ostreae testa minuta et commixta, et factum quasi malagma impone: mire sanat.* Hard.

XXII. *Theriacen.* Hoc est, adversus serpentes prodesse. Hard.

Nicander. Loco citato a nobis, XXVI, 66. Hard.

Plura eius genera. Ex his generibus algae primum paleam Marinam vocant, secundum, ζωστήρ est: tertium, alga lactucacea: quartum alga feniculata tinctoria, quam et scorpionum ictibus mederi dictum est lib. XXVII, cap. 7. Dal.

Vti diximus. Lib. XXVI, 66.

XXIII. (VII.) Alopecias replet hippocampi cinis, nitro et adipe suillo mixtus, aut sincerus ex aceto. Praeparant autem sepiarum crustae farina medicamentis cutem, et muris marini cinis cum oleo: item echini cum carnibus suis cremati: fel scorpionis marini. Ranarum quoque trium, si vivae in olla concrementur, cinis cum melle: melius cum pice liquida. Capillum denigrant sanguisugae, quae in nigro vino diebus LX computruere. Alii in aceti sextariis duobus sanguisugarum sextarium in vase plumbeo iubent putrescere totidem diebus, mox illini in sole. Sorna-

XXIII. *Alopecias.* Totidem verbis Diosc. II, 3: Ἱππόκαμπος θαλάσσιόν ἐστι ζῶον μικρὸν, οὗ καέντος ἀναληφθεῖσα ἡ τέφρα πίσσῃ ὑγρᾷ καὶ ὀξυγγίῳ ἢ ἀμαρακίνῳ μύρῳ καὶ καταχρισθεῖσα, ἀλωπεκίας δασύνει. *Hippocampus marinum est animalculum, cuius crematis cinis liquida pice vel axungia, aut amaracino unguento exceptus, et illitus, alopecias emendat.* Sic etiam Galen. de Fac. simpl. med. XI, 4, p. 312. De hippocampe multa Aelian. H. A. XIV, 20. Pingitur a Rondeletio, lib. de Insectis, cap. 9, pag. 114. Massiliensibus, *cheval et chevalot.* H. — Conf. quae supra delibavit Cel. Cuvier ad lib. X (init.) verba haec: *Equorum capita in tam parvis eminere cochleis.* Nulla huius malacostraci et pisciculi cui apud Recentiores nomen hippocampus, similitudo est. AJ.

Aut sincerus ex aceto. Solus, per se, nulla re alia admixta, praeter acetum. HARD.

Praeparat cutem saepiarum crustae farina medicamentis. Cutem replet et muris marini cinis. Aliter apographum nostrum, *Praeparant autem sepiarum crustae farina medicamentis cutem, et muris marini cinis.* Vt superfluat verbum *replet*, ex eodem. Ego vero et illud, *medicamentis*, falso additum suspicor. PINT. — *Praeparant.* Medicamentis, *quibus alopecia emendatur*, suscipiendis, praeparatur ante cutis crusta sepiarum in farinam trita et illita. — *Praeparant.* Sic Reg. 2 cod. et is quem Pintianus vidit: quorum ad amussim quae in editis depravata sunt, exigenda hoc loco et corrigenda credidi, quum nec priore loco *cutem*, nec postea *replet*, ulli MSS. agnoscant, et impedita luxataque oratio ea verborum serie videatur. HARD.

Cutem replet. Hoc est, pilo vestit. DAL.

Ranarum. Sic Diosc. II, 28: Καέντες δὲ βάτραχοι.... καὶ ἀλωπεκίας θεραπεύουσι σὺν πίσσῃ ὑγρᾷ καταχριόμενοι. Et Alex. Iatros. I, 4, ad alopecias; *Ranarum cinis cum pice liquida illinitus.* Idque se experimento probasse testatur Rondeletius, lib. de Palust. cap. 2. HARD.

Alii. Totidem verbis Marc. Emp. VII, pag. 48, et Plin. Val. I, 7, de capillis denigrandis. HARD.

Sornatius. Sic MSS. Ignotum me-

tius tantam vim hanc tradit, ut nisi oleum ore contineant qui tingunt, dentes quoque eorum denigrari dicat. Capitis hulceribus, muricum vel purpurarum testae cinis cum melle utiliter illinitur: conchyliorum, vel si non urantur, farina ex aqua: doloribus, castoreum cum peucedano et rosaceo.

XXIV. Omnium piscium fluviatilium marinorumque adeps liquefactus sole admixto melle, oculorum claritati plurimum confert: item castoreum cum melle. Callionymi fel cicatrices sanat, et carnes oculorum supervacuas consumit. Nulli hoc piscium copiosius,

dici nomen. Referunt hoc ipsum porro auctores proxime appellati.

Capitis. Marc. Emp. iisidem verbis cap. IV, pag. 40, et Plin. Val. I; 5. H.

XXIV. *Omnium.* Et hic typorum errata, qui *liquefactus oleo* exhibent, ad MSS. fidem emendamus, praesertim Reg. 2, quem fide integra repraesentamus. Adiuvat Plinii transcriptor Marc. Emp. cap. VIII, p. 62: *Adipes omnium fluviatilium piscium*, inquit, *in sole liquefactae, adiunctoque melle, inunctioni adhibitae, mirifice oculis caligantibus prosunt.* Certiorque auctor Diosc. II, 94: Τὸ δὲ τῶν ποταμίων ἰχθύων ὀξυδερκὲς ἐγχριόμενον, ἀποτακὲν ἐν ἡλίῳ καὶ μέλιτι μιγέν. *Fluviatilium piscium adeps inunctis oculis claritatem affert, si quidem in sole liquefactus, mellique admixtus fuerit.* Neque vero quemadmodum liquefieri oleo possit adeps, coniicere in promptu est. Hard.

Callionymi fel cicatrices. Oculorum scil. Galen. de Fac. simpl. med. X, 2, pag. 284. Errant qui discussam a Tobia patris caecitatem eo felle volunt. Callionymus enim marinus piscis est, et molis exiguae, nec multarum virium: ille, quo Tobias usus, ingens, fluviatilis et fere ἀνθρωποφάγος. Silurum potius esse crediderim, de quo IX, 17. Vide Bochart. de Anim. part. II, lib. V, cap. 14, p. 748. Ad oculorum vitia universe callionymi fel commendat etiam Dioscor. lib. II, c. 96. Hard. — Partim vere Harduinus; nec enim fides nobis persuadet callionymum eumdem esse cum pisce qui discussit Tobiae caecitatem. Sed nec quis ille piscis fuerit, quaeremus, nedum e silurorum gente esse hunc decreverimus (nam in Bibliis non sat exacte describitur); nec de quo callionymo sermonem Noster habuerit, ipse clare hic indicat. Dupinet, in vers. suae gall. margine vult intelligi de pisce quem vulgo dicunt *rat*, vel *tapecon*, aut *bocca in capo.* Quidam esse putant *barbier de mer.* Sed haec confutantur synonymia callionymi et uranoscopi, quam mox expresse effert Plinius. Conf. de hoc Exc. VI, p. 640, ad calcem huius libri. Aj.

Et carnes. Carnes in angulo oculorum excrescentes. Hard.

Supervacuas consumit. Supra modum excrescentes, ut cicatrices in hulceribus relictas, pterygia carnosa. Dal.

Nulli hoc piscium copiosius. Id ipsum tradit Arist. item et Aelianus, Hist. Animal. lib. XIII, cap. 4, quo

ut existimavit Menander quoque in Comoediis. Idem piscis et uranoscopos vocatur ab oculo, quem in capite habet. Et coracini fel excitat visum. Et marini scorpionis rufi cum oleo vetere aut melle Attico incipientes suffusiones discutit: inungi ter oportet intermissis diebus. Eadem ratio albugines oculorum tollit. Mullorum cibo aciem oculorum hebetari tradunt. Lepus marinus ipse quidem venenatus est, sed cinis ejus in palpebris pilos inutiles, evulsos cohibet. Et ad hunc usum utilissimi minimi: item pectunculi salsi triti cum

loco citantur versus Menandri ex Messenia: Τίθημ' ἔχειν χολὴν σε καλλιωνύμου Πλείω. Et Anaxippi in Epidicazomeno, Εἀν μέ κινῇς, καὶ ποιήσεις τὴν χολὴν Ἅπασαν, ὥσπερ καλλιωνύμου ζέσαι. *Habere censeo te callionymo fel copiosius.* Et, *Si moveris me, feceris statimque fel fervere Totum, more callionymi.* Dal. — *Nulli.* Arist. H. A. II, 18, pag. 265. H.

Menander. In Messenia scilicet, cuius fabulae versus huc pertinentes recitantur ab Aeliano, H. A. XIII, 4. Hard.

Vranoscopos. Οὐρανοσκόπος, quod oculos in superna corporis parte versus caelum habeat. Idem νυκτερὶς et ἡμεροκοίτης appellatus. Describitur eleganter ab Oppiano, Hal. II, 262. H. — Sic Oppianus de eo: Φράζεο δ' ἀφραδίῃ προφερέστατον ἡμεροκοίτην Ἰχθὺν, ὃν παρὰ πάντας ἀεργότατον τέκεν ἅλμη. Τοῦ δ' ἤτοι κεφαλῆς μὲν ἄνω θέτραπται ὕπερθεν Ὄμματα, καὶ στόμα λάβρον ἐν ὀφθαλμοῖσι μέσοισιν. Αἰεὶ δ' ἐν ψαμάθοισι πανημέριος τετάνυσται Εὕδων, νυκτὶ δὲ μοῦνον ἀνέγρεται ἠδ' ἀλᾶληται. Τοὔνεκα κέκληται καὶ νυκτερίς..... Cf. Salviani qui in *Hist. aquat. anim.* item Rondelet, qui lib. X, cap. 13, p. 305, iconem pisciculi exhibet. Vid. et Bloch. Aj.

Ab oculo quem in capite habet. Lego, *oculis, quos,* nisi sit numeri ἐναλλαγή. Lego praeterea, *quos in superiori capite:* alioqui hoc non foret eximium, quum et alii pisces oculos in capite habeant. Dalec.

Et coracini. Marc. Emp. cap. VIII, pag. 69: *Corvi marini fel inunctione adhibitum caligines tollit, albugines, et cicatrices extenuat,* etc. Hard. — De coracino dictum est supra, in notis ad lib. X. Aj.

Et marini. Dioscor. II, 14: Τοῦ δὲ θαλασσίου σκορπίου ἡ χολὴ ἁρμόζει πρὸς τὰς ἐν ὀφθαλμοῖς ὑποχύσεις, καὶ λευκώματα, καὶ ἀμβλυωπίας. H.

Eadem. Marc. Emp. c. VIII, p. 67. Hard.

Mullorum. Diosc. II, 24: Τρίγλα συνεχῶς ἐσθιομένη ἀμβλυωπίας δοκεῖ κατασκευαστικὴ ὑπάρχειν. Vide infra cap. 41. Hard.

Lepus. Marc. Emp. c. VIII, pag. 70, et Diosc. II, 20. Hard.

Item. Quod pectunculis Plinius, hoc verbis totidem tellinis Diosc. attribuit, II, 8: Τελλίναι ταριχηραὶ καεῖσαι καὶ τριβεῖσαι λεῖαι, καὶ μετὰ κεδρίας ἐπισταζόμεναι, τὰς ἐκτιλθείσας τῶν βλεφάρων τρίχας οὐκ ἐῶσιν αὖθις φυῆναι. *Tellinae sale conditae ac ustae, et ad laevorem contritae, tandemque*

cedria: et ranae, quas diopetes, et calamitas vocant, sanguis earum cum lacryma vitis si evulso pilo palpebris illinatur. Oculorum tumorem ruboremque sepiae cortex cum lacte mulierum illitus sedat: et per se scabritias emendat. Invertunt itaque genas id agentes, et medicamentum auferunt post paulum, rosaceoque inungunt, et pane imposito mitigant. Eodem cortice et nyctalopes curantur, in farinam trito et ex aceto illito. Extrahit et squamas eius cinis. Cicatrices

cum cedria instillatae, evulsos palpebrarum pilos renasci non patiuntur. Tellinas a pectunculis mitulisque seiunxit Hippocrates, de diaeta lib. II. Hard.

Quas. Διοπετὴς rana vocatur, quam per imbres caelo delapsam, quasi a Iove missam, vulgus arbitratur. Sic Palladium τὸ Διοπετὲς καλούμενον ait Clem. Alex. in Protrept. pag. 30. Eademne δρυπετὴς, vel δρυοπετὴς, quod arbores scandat, ut dicetur c. 29. Καλαμίτης, quae in arundinetis maxime vivit, omnium viridissima, ut dicetur cap. 42. Diversa duo ranarum genera Diosc. II, 28: Τῶν δὲ χλωρῶν βατράχων τὸ αἷμα ἐπισταζόμενον, κωλύει τὰς ἐπτιλωθείσας ἀπὸ τῶν βλεφάρων τρίχας φύεσθαι. Tamen hoc Galenus negat esse verum, de Fac. simp. med. X, pag. 279. Hard. — *Diopetes et calamitas vocant.* Διοπετεῖς aliquas vere esse, hoc est, aliquas a Iove plui ac immitti (quae olim percrebuit) opinionem falsam esse docet Theophr. in fragmento περὶ τῶν ἀθρόων φαινομένων. Alii legunt, *Dryopitas*, in arboribus nascentes. Διοπετεῖς aquationibus fere autumnalibus gignuntur. Dalec.

Cum lacryma. Apud Galen. lib. IV, κατὰ τόπους, Archigenes remedium hoc ex Papia medico Laodiceno refert, sed pro lacryma vitis, chamaeleon albus requiritur, et illic scribitur. D.

Vitis. Albae, ut paulo post, bryonia, Dioscoridi psilothrum est. Dal.

Oculorum. Pl. Val. I, 14: *Corticis sepiae farina in epiphoris, ex lacte mulieris oculis circumlinitur.* Marcell. Emp. VIII, pag. 69: *Sepiae testa interior, quae mollis est, diligentissime trita, et muliebri lacte permixta, atque inunctioni adhibita, supra dictis oculorum causis prodest.* Diosc. II, 23, de sepia: Τὸ δὲ ἀπ' αὐτῆς ὄστρακον σχηματισθὲν εἰς κολλύρια ἁρμόζει πρὸς παράτριψιν τραχέων βλεφάρων. *Ipsius vero testa in collyria efformata, scabris genis perfricandis accommodatur.* Os sepiae vocat Plinius, cap. 27, sq. quod in dorso sepiae reperitur: ὄστρακον τὸ ἐν τῷ νώτῳ, Athen. VII. H.

Sepiae cortex. Qui spongiosus et calcaris, facillime emollitur. Al.

Genas. Palpebras. Hard.

Imposito mitigant nocte. Cum lacte. Dalec.

Eadem cortice et nyctalopes curantur in farinam trita et ex aceto illita. Masculino genere in vetusto codice semper legitur, *eodem*, *trito*, *illito*. Pint.

Extrahit. Pl. Val. I, 18, sub finem: *Ad maculas oculorum tollendas, sepiae testam diligenter in mortario Thebaico*

oculorum cum melle sanat, pterygia cum sale etcadmia singulis drachmis. Emendat et albugines oculorum iumentorum. Aiunt et ossiculo ejus genas, si terantur, sanari. Echini ex aceto epinyctidas tollunt. Eumdem comburi cum viperinis pellibus ranisque, et cinerem aspergi potioni iubent Magi, claritatem visus promittentes. Ichthyocolla appellatur piscis, cui glutinosum est corium; idemque nomen glutino eius. Hoc epinyctidas tollit. Quidam ex ventre, non e corio, fieri di-

teres, et pulverem ipsius in oculos mittes. Ego vero squamas interpretor, non pterygia oculorum, de quibus mox seorsim, ut Dalecampius; sed festucas, paleas, aut quidvis aliud simile, quod in oculos inciderit: his extrahendis dotem esse corticis sepiarum propriam dicit, confirmatque idem inferius, cap. 43, quum vel ipsis telis aculeisque extrahendis huius corticis cinerem commendat. Hard.

Squamas. Oculorum. Squamas, vel πτερύγια, vel λευκώματα, ap. Diosc. vel furfures capitis πίτυρα. Dal.

Pterygia. Dioscor. II, 23. H.

Emendat. Dioscor. II, 23: Ποιεῖ δὲ καὶ πρὸς λευκώματα κτηνῶν ἐμφυσώμενον. *Facit et praeclare iumentis ad oculorum albugines, si insuffletur.* Etiam ad hominum oculos trasfert hanc vim Plin. Val. I, 20. Hard.

Ichthyocolla. Is est quem in Borysthene capi, nullisque ossibus munitum esse, dixit IX, 17, cui a glutino, quod is praebet, alterum id nomen est inditum. H. — Ille dicitur quoque a Rondeletio exos esse, sed ridicule. Vid. inf. not. 28. Aj.

Quidam. Dioscor. III, 102: Ἡ δὲ ἰχθυόκολλα λεγομένη κοιλία ἐστὶν ἰχθύος κητώδου. Διαφέρει δὲ ἐν Πόντῳ γεννωμένη, οὖσα λευκὴ ... οὐ ψωρώδης, τάχιστα τηκομένη. *Ichthyocolla, hoc est, piscium gluten, venter est piscis cetacei. Praestat natione Pontica, candicans ... minime scabra, et quae celerrime liquescit.* Tale glutinum hodieque et e Ponto mittitur. Piscis nomen Dioscorides quum reticet, ichthyocollam dici a glutino suo significat. Vide Aldrovand. de Piscibus, V, 4, pag. 565. H. — Ichthyocolla nunc seu piscium gluten fingitur ex ancipenserum husonum vesicula natatoria. Ergo hi magis videntur proximi vero fuisse qui κοιλίαν ἰχθύος icthtyocollae basin esse volunt; nam vesicula haec pars intestinorum. Quod subiunxerunt ἰχθύος κητώδους, noli aut mirari aut nimis severe respuere: non enim apud Veteres κήτη aut κητώδη cetacea nostra sunt. Κῆτος, non cetaceum solum aut phocae enormes, sed omnis piscis praegrandis; forte an nullus fere squalus, nullus chondropteryx, non κῆτος. Ergo acipenser, tum ob squammarum raritatem (nam patebat non assimilandos cuti squammosae clypeos eorum minutos), tum ob magnitudinem κητώδης vere erat. Caeterum nec solum acipenserum genus ichthyocollam praestaret, nec sola vesicula; res est vero simillima ex multorum piscium, et forte omnium, intestinis et cute, squammis ademptis, posse id glutinis optime

cunt ichthyocollam, ut glutinum taurinum. Laudatur Pontica, candida, et carens venis squamisque, et quae celerrime liquescit. Madescere autem debet concisa in aqua, aut in aceto nocte ac die: mox tundi marinis lapidibus, ut facilius liquescat. Vtilem eam in capitis doloribus affirmant, et tetanothris. Ranae dexter oculus dextro, sinistro laevus suspensi e collo nativi coloris panno, lippitudines sanant. Quod si per coitum ranae eruantur, albuginem quoque, alligati similiter in putamine ovi. Reliquae carnes impositae suggillationem rapiunt. Cancri etiam oculos adalligatos collo mederi lippitudini dicunt. Est parva rana in arundinetis et herbis maxime vivens, muta ac sine voce, viridis, si forte hauriatur, ventres boum distendens. Huius cor-

confici; nec dubito si quis talibus experientiis sedulo incubuerit, quin et ichthyocollae commercium velocissime mutaturus et opes magnas comparaturus. As.

Vtilem. Sic Diosc. l. c. Ὠφελεῖ δὲ εἰς τὰς κεφαλικὰς ἐμπλάστρους, καὶ λεπρικὰς δυνάμεις, καὶ εἰς τετάνωθρα τῶν προσώπων. *Vtilis est in emplastris cephalicis, leprarumque medicaminibus, et tetanothris, quae faciei cutem erugant et extendunt.* Quum emplastris cephalicis utilem esse ait Dioscorides, considerandum amplius videtur, an non ea potius intelligat, quae peculiariter calvariae fracturis dicata sunt, quam quae capitis doloribus accommodata. Hard.

Tetanothris. Τετάνωθρα, sive τεταινώματα, a v. τετανόω, sunt quaecumque ad laevigandam et erugandam hominis cutem praesertim in vultu conficiuntur. Tentipellia, a tendenda pelle Latini vocant. Vide Voss. in Etymol. Hard.

Ranae. Simile est quod habet Marc. Emp. c. viii, pag. 67: *Ranam de lacu prehendes, et spina oculos ei subtiliter erues, atque in panno coccineo ligatos, oculis interius cruentis superpones: cito medeberis.* Hard.

Nativi coloris panno. Fusco, citra tincturam, lanae proprio colore. Dal.

Canori. Q. Serenus, cap. de oculorum dolore mitigando: *Viventisque nepae lumen gestatur amicum.* Nepa Sereno cancer est. Superstitiosius autem Marc. Emp. viii, p. 58: *Cancri oculos subtiliter sublatus, et in phoenicio colligatus, colloque suspensus, lippitudini incipienti medetur, si tamen remedium a casto homine fiat.* H.

Est parva rana. Calamites infra, c. 10, quoniam inter arundines fruticesque vivat. Dal.

Muta ac sine voce. De hac vide Rondeletium. Rubetarum modo venenata est. Alia est dryophites viridis, descripta eodem capite. Dal.

Huius corporis humorem specillis, etc. Est autem *specillum* instrumentum inungendis oculis aptum: quemadmo-

poris humorem specillis derasum claritatem oculis inunctis narrant afferre; ipsasque carnes doloribus oculorum superponunt. Ranas etiam quindecim coniectas in fictile novum iuncis configunt quidam; succoque earum, qui ita effluxerit, admiscent vitis albae lacrymam, atque ita palpebras emendant, inutilibus pilis exemptis, acu instillantes hunc succum in vestigia evulsorum. Meges psilothrum palpebrarum faciebat in aceto enecans putrescentes, et ad hoc utebatur multis variisque per aquationes autumni nascentibus. Idem praestare sanguisugarum cinis ex aceto illitus

dum legimus lib. VII, cap. 53: *C. Iulius medicus dum inungit, specillum per oculum trahens.* GELEN. — *Specillis.* Scalpellis, ταῖς σμίλαις. Plinius legit, ταῖς μήλαις. DAL. — *Specillis.* Instrumento ferreo, vel cupreo, ut diximus VII, 54. *Acu cuprea* dixit Marc. Emp. VIII, p. 70: *Ranunculum viridem comprehensum*, inquit, *acu cuprea pungito, et sanguine eius excepto*, etc. Sanguinem hunc Plinius humorem vocat. HARD.

Ranas. Ita libri omnes editi. At MSS. Reg. 2, Ch. caeterique *XVI*, Colb. 3, in quo *quindecim* sine ullis notarum compendiis. Quin et ipse Plinius inferius, cap. 47: *Eadem mensura*, inquit, *alii ex quindecim ranis conficiunt psilothrum, sicut in oculis diximus:* hoc nimirum loco quem habemus prae manibus. Quin et ibi non *quindecim*, sed *duodecim* praefert Reg. 2, ut diximus suo loco. Quare non ranarum numerum signari ab eo hoc posteriore loco, sed parandarum modum existimamus. HARD.

Iuncis configunt quidam: succum earum qui ita effluxerit, admiscent lacrymae, quae ex alba vite manant. Brevius et magis ex Pliniana dignitate in scripto codice: *Iuncis configunt quidam, succoque earum, qui ita effluxerit, admiscent vitis albae lacrymam.* PINT.

Succumque earum, qui ita effluxerit, admiscent lacrymae, quae ex alba vite emanat. Vossiani duo *succoque;* deinde melior, *admiscent viti salvat lacrymam.* Scribe: *succoque earum, qui ita effluxerit, admiscent vitis albae lacrymam, atque ita palpebras emendant.* Quod et Pintiano visum. GRON.

Vitis. Cui *psilothri* quoque ab ea dote nomen est inditum, ut dictum est XXIII, 16 Est enim psilothrum, unguentum depilatorium. Pro albae vitis lacryma chamaeleonis folie Theodorus Priscianus adhibet, I, 40: *Et chamaeleonis herbae folia sicca trita in pulverem et commixta sanguine ranarum viridium, post evulsionem capillorum pro collyrio inungimus.* H.

Meges. Chirurgus is fuit, de quo diximus in Auctorum inde.

Enecans. Enecans, sinensque putrescere in aceto. HARD.

Idem praestare sanguisugarum. M. Emp. cap. VIII, pag. 71; Plin. Val. I, 21; Theod. Prisc. l. c. HARD.

putatur. Comburi eas oportet in novo vase. Idem taeniae iecur siccatum pondere X IV cum oleo cedrino perunctis pilis novem mensibus.

XXV. Auribus utilissimum batiae piscis fel recens,

Idem taeniae iecur siccatum pondere X. IV. Taeniarum hepata anatomici tum lacile scil. ostenderint nobis quam culicum adipem: *thynnorum* volumus. Sic enim cap. 40: *Psilothrum est thynni sanguis, fel, iecur*, etc. Τὸ X nota est χαλκοῦ, seu aerei, quam Graeci ita figurabant. Vide Reines. var. lect. lib. II, cap. 7, pag. 174. H. — *Item taeniae iecur siccatum.* Sic Hermolaus aut *channae* pro vulgatu *cheni*. Reinesius Var. lect. II, 7, emendat *thynni*. Vere, ut puto: nam Voss. *teniae consiccatum*. Quod est, *thynni iocus siccatum*. Ita enim idem codex saepe pro *iecur*: Acad. *chieni iecur siccatum*. Acad. Men. et Gud. *theni*. Sed hoc vento proiectus idem vir eruditissimus, illustremus etiam, ait Plinium de dosi medicamenti seu pondere, quod non ab omnibus intelligi scimus. Illustrat autem ita, ut τὸ X notam velit esse χαλκοῦ, sive aerei, quam Graeci sic figurarint χ, proque ea latinos editores Plinii suae linguae X quasi ἰσοδυναμοῦσαν substituisse: chalcos autem seu aereos quatuor ponderare obolum, seu scrupulum dimidiatum. Ieiune admodum et non pro Reinesin: nam obolus (qui sane dimidiatus est *scripulus*, non *scrupulus*) octo chalcos Atheuis habebat. Galen. de Pond. Ο γὰρ ὀβολὸς ἔχει X.*αη'* Paul. Aeg. Ο γὰρ ὀβολὸς κεράτια γ'. τὸ δὲ κεράτιον χαλκοῦς δύο δίμοιρον, ὁ γὰρ ὀβολὸς ἔχει χαλκοῦς ὀκτώ. Cleopatra: Ὀβολὸς ἔχει θέρμον α' ἥμισυ, κεράτια γ', χαλκοῦς η'. τὸ ἡμιωβόλιον ἔχει κεράτιον α' ἥμισυ, χαλκοῦς δ'. Alius: ὁ χαλκοῦς ἔχει ἡμιωβολίου τὸ τέταρτον, ὥστε τοὺς τέτταρας χαλκοῦς ἄγειν τὸ ἡμιωβόλιον. Haec saltem communis et usitatissima ratio: etsi Plinius decem, alii sex chalcos interdum obolo assignent. Nec vero numerus X est nota chalci, sed X.*a* Poterat e Paulo ab Aegina nosse: Πρῶτον μὲν οὖν τὸ χ στοιχεῖον ἔχον ἐπικείμενον αὐτῷ τὸ ἄλφα, χαλκοῦν σημαίνει. Denique Plinii editores, sive Latini, quos ille appellat, sive Galli, sive Germani, noverant, nihil exemplaribus eius esse vulgarius, quam per X significari X denarium vel drachmam: et ita hic quoque *pondere X. IV* esse pondere denariorum vel drachmarum quatuor. Gron. — *Item taeniae iecur siccatum.* Ταινία piscis a Graecis vocatur, cuius meminit Epicharmus apud Athen. VII, pag. 325. Gaza vittam interpretatur: taeniam retinere Plinius maluit. A Narbonensis orae piscatoribus *Flambo* vocari, auctor est Rondeletius, XI, 17, a colore rufo seu flammeo. In Reg. 2 et Colb. 3, *theni*: unde *thynni* rescribi hoc loco quibusdam placet quibus aegre assentimur. H.

Pondere. Hoc est, denarium quatuor, sive drachmarum. Reines. Var. lect. II, 7, in hoc loco caecutiit. H.

XXV. *Batiae.* Ita MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, et Chifflet. non *bati*, ut in editis. Index quoque huius loci, *batia*, βάτος, sive βατίς, raia est: a qua si batia discrepat, quid ea sit, incompertum nobis fatemur esse. H.

sed et inveteratum vino: item bacchi, quem quidam myxona vocant: item callionymi cum rosaceo infusum: vel castoreum cum papaveris succo. Vocant et in mari pediculos, eosque tritos instillari ex aceto auribus iubent. Et per se conchylio infecta lana magnopere prodest. Quidam aceto et nitro madefaciunt. Suntque qui praecipue contra omnia aurium vitia laudent gari excellentis cyathum, mellis dimidio amplius, aceti cyathum in calyce novo lenta pruna decoquere, subinde spuma pennis detersa, et postquam desierit spumare, tepidum infundere. Si tumeant aures, coriandri succo prius mitigandas iidem praecipiunt. Ranarum adeps instillatus, statim dolores tollit. Cancrorum fluviatilium succus cum farina hordeacea aurium vulneribus efficacissime prodest. Parotides muricum testae cinere cum melle, vel conchyliorum ex mulso curantur.

Banchi. Lego *bacchi.* Myxona, bacchum olim nominarunt, vel quia caput ut vino conspersum rubet circa labra et opercula branchiorum, vel quoniam ebriorum modo temere huc illuc notando fertur.

Vel castoreum. Cels. VI, 7, ad sonitum aurium intra se ipsas, castoreum adhibet *cum aceto, vel irino, vel laureo oleo: aut huic mixtum castoreum cum succo nucum amararum.* Hard.

Vocant. Ita MSS. tum in hoc loco, tum in Indice, non *pedunculos.* Φθεῖρας vocat Aristoteles, H. A. IV, 10, pag 501. Horum ortus in maris profundo, Γίνονται δὲ ἐν τῷ βυθῷ τῆς θαλάττης. De his egimus IX, 71. Adde Aelian. Hist. An. IX, 7. H.

Et per se conchylio infecta, etc. Crito lib. III, κατὰ τόπους, κροκύδα κογχυλίου, quemadmodum eodem lib Andromachus κροκύδα πορφυρᾶς, floccum sive tomentum lanae purpura tinctae vocat. Aetius vocat ἔριον πορφυροῦν, tum etiam πτύγμα πορφύρας ἐρίου. Alii πλάσα, πίλημα, στρόφιον. Dal. — *Et*, etc. Conchyliatam lanam appellat Marc. Empir. cap. IX, pag. 75, qua aurem occludi iubet, cui medetur. Hard.

Suntque. Marc. Emp. ad verbum, cap. IX, pag. 75, 77 et 82; Plinius item Val. I, 9. Hard.

Gari excellentis cyathum. Olim post *excellentis* legebatur v. *sociorum*, quod sane non habetur in vetere exemplari, et prorsus inutile est, quum alterutrum sufficiat ad gari excellentiam indicandam. Aj.

Si tumeant aures. Plin. Val. I, 9, et Marc. Emp. IX, pag. 74. H.

Ranarum. Marc. Emp. cap. IX, p. 75, et Plin. Val. I c. Hard.

Parotides. Totidem verbis Marcell. Emp. cap. XV, pag. 107 et 109. Plin.

XXVI. Dentium dolores sedantur ossibus draconis marini scarificatis gingivis: cerebro caniculae in oleo decocto adservatoque, ut ex eo dentes semel anno colluantur. Pastinacae quoque radio scarificare gingivas, et in dolore utilissimum. Conteritur is, et cum ellebоро albo illitus, dentes sine vexatione extrahit. Salsamentorum etiam fictili vase combustorum cinis, addita farina marmoris, inter remedia est. Et cybia vetera eluta in novo vase, dein trita, prosunt doloribus. Aeque prodesse dicuntur omnium salsamentorum spinae combustae, tritaeque, et illitae. Decoquuntur et ranae singulae in aceti heminis, ut dentes

Valer I, 13, pro melle mulsam adscivit. HARD.

XXVI. *Scarificatis.* MSS. Reg. 2, aliique, *scarifatia*; et mox *scarifare*, ut alias monuimus. HARD.

Pastinacae quoque, etc. Celsus, l. V, cap. 9: *Et plani piscis, quem pastinacam nostri, τρυγῶνα Graeci vocant, aculeus torretur, deinde conteritur, resinaque excipitur, quae denti circumdata hunc solvit.* Dioscorides quoque, lib. II, non abludit. DAL.

Radio. Caudali nimirum: nam qui in cauda pastinacarum exsurgit, utrimque dentatus serrae imaginem refert. Caeterum de pastinaca (*Raia pastinaca* Linn.) hic sermo est. AJ.

Salsamentorum etiam, etc. Galen. ad finem lib. V, κατὰ τόπους, ad oris iucundum odorem, dentiumque dolorem ac splendorem, salsamentorum cybiique cinere utitur. DAL. — *Salsamentorum* Ad verbum Marcell. Emp. cap. XIII, p. 97. HARD.

Et cybia Habent ita sane libri omnes et manu exarati, et typis excusi: nihilominus subesse mendum haud temere suspicamur: nam quid intersit novo an vetere vase eluantur, non admodum liquet: ultro coquantur, plurimum interest. Quare *elixa* malim, quam *eluta* scribi, si ulla exemplaria suffragantur. Adstipulatur certe quidem coniecturae huic nostrae Marc. Emp. qui a Plinio videtur hausisse quae tradit, XIII, p. 97: *Cybium optimum*, inquit, *ac vetustissimum ollae inditur atque argilla circumlinitur et furno ardenti obiicitur, ut ad cinerem cybium excoquatur: tunc adiecto Pario lapide contuso, salsamenti supra dicti favilla conteritur, hoc dentifricium ita bonum est*, etc. Galen. quoque κατὰ τόπ. V, extr. pag. 486: Τινὲς δὲ ταρίχους καύσαντες ἐν χύτρᾳ προσβάλλουσι τῷ φαρμάκῳ, ἢ κύβιον· κατ' ἰδίαν γὰρ ἐάν τις χρήσηται τῇ σποδιᾷ, οὐκ ἀλγήσει. *Quidam salsamenta in olla exusta ad medicamentum addunt, aut etiam cybium: si quis enim eorum cinere per se utatur, dentis dolorem non percipiet.* HARD.

Decoquuntur Sic Dioscor. II, 28: Ὠφελοῦσι καὶ ὀδονταλγίας συνεψόμενοι ὕδατι καὶ ὄξει, καὶ διακλυζόμενοι. *Decoctae in aqua et aceto dentium dolores collutione leniunt.* H.

ita colluantur, contineaturque in ore succus. Si fastidium obstaret, suspendebat pedibus posterioribus eas Sallustius Dionysius, ut ex ore virus deflueret in acetum fervens; idque e pluribus ranis. Fortioribus stomachis ex iure mandendas dabat. Maxillaresque ita sanari dentes praecipue putant, mobiles vero supra dicto aceto stabiliri. Ad hoc quidam ranarum corpora binarum praecisis pedibus in vini hemina macerant, et ita collui dentium labantes iubent. Aliqui totas adalligant maxillis. Alii denas in aceti sextariis tribus decoxere ad tertias partes, ut mobiles dentium stabilirent. Necnon XXXVI ranarum corda in olei veteris sextario sub aereo testo discoxere, ut infunderent per aurem dolentis maxillae. Alii iecur ranae decoctum et tritum cum melle imposuere dentibus. Omnia supra scripta ex marina rana efficaciora. Si cariosi et foetidi sunt, centum in furno arefieri, per noctem praecipiunt: postea tantumdem salis addi, atque ita fricari. Enhydris vocatur a Graecis colubra in aqua vivens. Huius quatuor dentium superioribus in dolore superiorum gingivas scarifi-

Fortioribus stomachis ex iure edendas dabat. Quatuor scripti, *medendas.* Optimus, *mandendas*, ut et Pintiani codex. GRON. — Haec iubentium mirabilis fuit ἡ θεωρία: nempe a rana, si quarum crura postica ὀδονταλγοῦντος denti appendantur, trahi principium doloris et in corpus herpeti descendere, unde mox in acetum migraret excederetque. Ergo, ut ranas aliquis dentibus laborans, impune ederet necesse hunc fortissimo stomacho pollere; namque hanc vim qua modo dentes misere vexabantur posse in stomachi delicatiores membranas pariter saevire. Haec confutare hodie non iam opus est. AJ.

Sub aereo testo. Sic omnes typi, cum Reg. 2 cod. MS. In Colb. 3, *sub aerea testa.* HARD.

Enhydris vocatur a Graecis colubra in aqua vivens. Codices nostri hic quoque exhibent *colubra*, non *coluber.* H. — Enhydris Aristot. Histor. Anim. lib. I, cap. 1, lutra: Plinio serpens aquaticus, natrix, quem et hydrum vocat sequenti capite ab hoc altero, nisi mendosus locus sit. De hoc supra actum est, cap. 19. *Lutras* canes fluviatiles Aelianus vocat, Hist. An. lib. XIV, cap. 21. DAL.

Gingivas scarificant. Libri manu exarati, sed vitiose, *scarifant.* H.

cant, inferiorum inferioribus. Aliqui canino tantum earum contenti sunt. Vtuntur et cancrorum cinere: nam muricum cinis dentifricium est.

XXVII. Lichenas et lepras tollit adeps vituli marini: muraenarum cinis cum mellis obolis ternis: iecur pastinacae in oleo decoctum: hippocampi, aut delphini cinis ex aqua illitus. Exhulcerationem sequi debet curatio, quae perducit ad cicatricem. Quidam delphini iecur in fictili torrent, donec pinguitudo similis oleo fluat, ac perungunt. Muricum vel conchyliorum testae cinis maculas in facie mulierum purgat cum melle illitus, cutemque erugat, extenditque septenis diebus illitus, ita ut octavo candido ovorum foveatur. Muricum generis sunt, quae vocant Graeci coluthia, alii corythia, turbinata aeque, sed minora

Nam muricum cinis. Plinius Val. l. c. et Quint. Serenus laudatus a nobis, XXVIII, 49. Hard.

XXVII. *Lichenas.* Reg. 2 et Ch. *solvit.* Marc. Emp. cap. xix, p. 129: *Adeps vituli marini imposita mentagrae plurimum prodest.* Subscribit et Plin. Val. II, 56. Hard.

Muraenarum cinis cum mellis obolis ternis. Omnes quinque *maenarum*: sic et cap. 8: *Maenarum muria et capitum cinis*, non Chiffl. modo, sed Vossianus, Academicus et Gudianus, cap. 9: *Maenae salsae cum felle taurino illitae umbilico.* Et, *cinis ex capite maenarum.* Gron. — *Muraenarum.* Ita omnes typi cum Reg. 2. At Colb. 3, *maenarum*, quod satius videtur. Hard.

Illitus. Et affricatus, quoad exhulceretur pars. Dal.

Quidam delphini iecur in fictili torrent. Delphinum, non *delphini*, scribe, et verbum *iecur* detrahe ex scripta lectione. Pint. — *Quidam*, etc. Reg. 2, et quem Pint. habuit, *Quidam delphinum in fictili.* Verum Plin. Val. II, 56, cui titulus est, *Lichent arcendo: Item*, inquit, *delphini iecinoris cinerem ex aqua.* H. — Mox pro *foveatur* alii forsan rectius *foveantur.* Ed. P.

Colycia. Quidam legunt, nec sine probabili coniectura, *cochlidia*, alii *corythia*, ut cochlidia quoniam minima sint in muricum genere dicantur: corythia vero a similitudine quam habent σὺν τῇ κόρυθι, id est, cum galea sive casside, a qua κορυθαίολος Hector Homero dicitur. Talem conchulam pinxit Rondeletius ultimam ex quinque, cap. de turbinibus inter spongias viventibus: κώρυκοι certe, a quo vocabulo duci posset κωρύκιον, concharum generis sunt, non muricum aut turbinatorum. Κορυφαῖα pro *corythia* Rondeletius legit, quod in marginibus verticibusque extremis

multo, efficaciora etiam, et oris halitum custodientia. Ichthyocolla erugat cutem, extenditque, in aqua decocta horis quatuor, dein contusa, et subacta ad liquorem usque mellis. Ita praeparata in vase novo conditur, et in usu quatuor drachmis eius binae sulphuris, et anchusae totidem, octo spumae argenteae adduntur, aspersaque aqua teruntur una. Sic illita facies post quatuor horas abluitur. Medetur et lentigini caeterisque vitiis, et ossibus sepiarum cinis. Idem et carnes excrescentes tollit et humida hulcera. Psoras tollit rana decocta in heminis quinque aquae marinae: excoqui debet, donec sit crassitudo mellis (VIII.) Fit in mari et halcyoneum appellatum, ex nidis, ut aliqui existimant, halcyonum et ceycum: ut alii, e sordibus spumarum crassescentibus: alii e limo, vel quadam maris lanugine. Quatuor eius genera: cinereum, spissum, odoris asperi: alterum molle,

exstantibus aculeis armata sint. Aristotelis aporrhaides. Hic murex genus est ad turbinatas omnes conchas. DAL. — *Coluthia*. Reg. 2, *colluthia*, alii *coryphia*. Index, *colytia*, sive *corytia*, haud satis sincere. Placet *corythia* dici ob similitudinem aliquam eorum muricum σὺν τῇ κόρυθι, cum galea vel casside. Neque admodum κολούθια displicet, quasi deminuti murices: unde et minores statim dicuntur a Plinio. Est autem murex de concharum genere, ut dictum est, l. IX. HARD.

Ichthyocolla. Auctor libri de Simpl. med. ad Patern. Opp. Galeni, tom. XIII, pag. 993: *Omnis ichtyocolla.... et cutem extendit et splendidam facit.* HARD.

Dein contusa, colluta, et subacta. Verbum *colluta* non est in nostro exemplari: et paulo post, *tumida hulcera*, non *humida*. PINT.

Medetur. Q. Serenus, cap. XII, de culis et faciei vitiis propellendis, p. 131: *Sepiolae cineres ex ossibus omnia tollunt.* HARD.

Crassitudo. Chiffl. *lentitudo mellis*. Reg. 2 et vet. Dalec. *lenitudo mellis*. HARD.

Fit in mari et halcyoneum appellatum, etc. Graecis ἀλκυόνειον et ἀλκυόνιον. Pharmacopolis, *spuma maris*, et *pila marina*. Huius effigies plures exhibet Aldovrand. de Metall. 4, pag. 212. HARD.

Et ceycum. Κήϋξ, halcyonum mas est. Vide Constantin. in Lex. verbo κήξ. HARD.

Quadam maris lanugine. Pruinosa tenuitate et flore. Sic vocat ἁλὸς ἄχνην. Homer. ἀποπτύει δ' ἁλὸς ἄχνην. Virg. *salsa spumant aspergine cautes*. DAL.

Cinereum. Galen. de Fac. simpl.

lenius, odore fere algae: tertium candidioris vermiculi; quartum pumicosius: spongiaeque putri simile. Paene purpureum, quod optimum, hoc et Milesium vocatur. Quo candidius autem, hoc minus probabile est. Vis eorum, ut exhulcerent, purgent. Vsus tostis et sine oleo. Mire lepras, lichenas, lentigines tollunt

med. XI, pag. 316: Ἐστι δ' αὐτῶν ἓν μὲν πυκνὸν καὶ βαρὺ, καὶ μοχθηρὸν κατὰ τὴν ὀσμὴν, ὄζει γὰρ ἰχθύων σαπρῶν. *Udoris pravi, olet enim pisces putridos.* Hard.

Alterum. Galen. loc. cit. Δεύτερον δ' ἄλλο.... κοῦφον, ἀραιόν, ὀσμὴν φυκίοις ὁμοίαν ἔχον. Hard.

Tertium. Galen. loc. cit. Ἄλλο δὲ τρίτον, σκώληκι μὲν ἔστι τὸ σχῆμα παραπλήσιον, πορφυρίζει δὲ τῇ χρόᾳ .... ὀνομάζουσι δ' αὐτὸ Μιλήσιον. Dioscor. V, 136: Τὸ δὲ τρίτον σκωληκοειδὲς ὑπάρχει τῷ τύπῳ, καὶ τῇ χρόᾳ ἐμπόρφυρον, ὅ τινες Μιλήσιον καλοῦσι. *Tertium vermiculi forma, colore paene purpureum est, quod Milesium vocant.* Hard.

Quartum pumicosius. Galenus, loc. cit. Τέταρτον κοῦφον καὶ ἀραιόν, ἐοικὸς δὲ ἐρίοις οἰσυπηροῖς, *leve et rarum, lanis succidis simile.* Hard.

Paene purpureum. Ab his verbis nova fuit instituenda oratio, quam priorum negligentia anterioribus verbis coniunxit: quum et is purpurae color: et a Mileto cognomen, non quarto illi, seu postremo generi, sed tertio adiudicari debeat, Galeno teste et Diosc. locis allatis proxime. Aetius quoque in MSS. Πρὸς λέπρας, ἀλφοὺς, ψώρας, καὶ λειχῆνας.... τὸ δὲ Μιλήσιον λεγόμενον σκώληκι ἐοικὸς τὸ σχῆμα, πορφυρίζον τῇ χροιᾷ, καὶ τῇ συστάσει μαλακόν, λεπτότατον πάντων ἐστί. H. — Nec rubrum, aut rubescens, nec ianthinum, sed candidum: Nam scito muricis succum, modo huic conchylio valetudo contigerit, candore eximio notabilem; sed postquam aërem et solem combiberit; coloribus variis infectum, prius viridem, pallidum quid aut luteum, mox smaragdinum, inde fuscum et profundum; excipit caeruleus color, ruber, purpureus vegetus. Primam et ultimam phasim Veteres in primis observavere; dixeruntque similiter purpureum pro *candido* et pro *puniceo*. Sic Horat. *purpurei colores.* Tibul. *Brachia purpurea candidiora nive.* Ovid. *purpureosque sinus*, (ubi cave ne de papillis dici putes). Virg. *manibus date lilia plenis, Purpureos spargam flores*; et alibi *Purpureum mare*, quod ne forte ad fluctuum phosphorescentiam retuleris, memento quoque apud Tullium legi: *Mare purpurascit remis.* As.

Vis. Haec pariter Galen. l. c. H.

Mire lepras. Diosc. Galenus et Aetius, ll. cc. post Hippocr. de Morb. mul. II, text. 67, pag. 596. H. — *Mire lepras.* Sic libri profecto omnes: cum *glutino* tamen, quam *lupino* legi praestabilius fuerit, peritiores viderint. Nam idem ad lichenas medicamentum scribitur, XXVIII, 50, non lupino admixto, sed glutino. *Lichenas oris*, inquit, *praestantissime vincit glutinum factum e genitalibus vitulorum, liquatum aceto cum sulphure vivo*, etc. Hard.

cum lupino, et sulphuris duobus obolis. Halcyoneo utuntur et ad oculorum cicatrices. Andreas ad lepras cancri cinere cum oleo usus est: Attalus thynni adipe recenti ad oris hulcera.

XXVIII. Maenarum muria, et capitum cinis cum melle sanat strumas. Pungi piscis eius, qui rana in mari appellatur, ossiculo e cauda, ita ut non vulneret, prodest. Id faciendum quotidie, donec percurentur. Eadem vis et pastinacae radio, et lepori marino imposito, ita ut celeriter removeantur: echini testis contusis et ex aceto illitis: item scolopendrae marinae e melle: cancro fluviatili contrito vel combusto ex melle. Mirifice prosunt et sepiae ossa cum axungia vetere contusa et illita. Sic et ad parotidas utuntur, et sauri piscis marini iocineribus. Quin et

Attalus thynni recentioris adipe ad hulcera. In nostro exemplari, *Attalus thynni adipe recenti ad oris hulcera.* Pint.

XXVIII. *Maenarum*. Locum hunc sanavimus ductu codicum Reg. 1, 2, Colb. 3, et Chiffl. adversantibus licet typis, *muraenarum* exhibent. Vt ad strumas modo, sic etiam ad anginas paulo post, hoc cap. maenarum cinis adsciscitur. In Indice huius loci *maenae* non *muraenae* libri omnes MSS. praeferunt. Hard.

Pungi. An *raia* potius? caret enim rana aculeo. Vide Rondel. XII, 18. Hard.

Eadem vis et pastinacae. Marcell. Emp. cap. xv, pag. 108: *Acu ossea, id est, spiculo trygonis, quae pastinaca dicitur, strumam saepius punge, statim arescit.* Hard.

Et lepori marino. Marc. Empir. l. c. *Lupus marinus (lege lepus), id est, piscis, tantae efficaciae est adversum strumas, ut ad quamlibet partem corporis admotus, strumarum vitium omne persanet.* Et pag. 110: *Marini lepores oleo veteri iniecti, bene faciunt discutiendis strumis*, etc. Scrib. Larg. comp. 80: *Ad strumas melius marini lepores oleo vetere necati faciunt, in plumbea pyxide clusi, quam diebus* XL *diligenter alligatam oportet habere. Postea ex ea pinna oblinendae sunt strumae superque eas pellis lanata non nimium tonsa, tegendi gratia, imponenda est. Praecipere autem oportet, ne quis hoc medicamento manus inquinet, aut inquinatas, priusquam laverit, ad os referat.* Hard.

Echini. Iisdem verbis Marc. Emp. xv, pag. 108, et Plin. Val. III, 28, sq. Hard.

Item scolopendrae marinae. Ei videlicet de qua IX, 67. H.

Cancro. Marc. Emp. loc. cit. ad verbum. Hard.

Mirifice. Idem ibidem. Hard.

Et sauri. Hoc est, lacerti. In libris hactenus vulgatis, *et scari*. At

testis cadi salsamentarii tusis cum axungia vetere, muricumque cinere ex oleo ad parotidas strumasque. Rigor cervicis mollitur marinis, qui pediculi vocantur, drachma pota: castoreo poto cum pipere ex mulso mixto ranis decoctis ex oleo et sale, ut sorbeatur succus. Sic et opisthotono medentur, et tetano: spasticis vero pipere adiecto. Anginas maenarum salsarum ex capitibus cinis ex melle illitus abolet: ranarum decoctarum ex aceto succus: hic et contra tonsillas prodest. Cancri fluviatiles triti singuli in heminam aquae anginis medentur gargarizati: aut e vino, et calida aqua poti. Vvae medetur garum cochlearibus subditum. Vocem siluri recentes, salsive, in cibo sumpti adiuvant.

XXIX. Vomitiones mulli inveterati tritique in potione concitant. Suspiriosis castorea cum Hammoniaci exigua portione ex aceto mulso ieiunis utilissima potu. Eadem potio spasmos stomachi sedat ex aceto

in MSS. Reg. 1, 2, Colb. 3, *sauri piscis*: et in Indice huius loci ex omnibus MSS. *saurus*. Aeliano, Hist. XII, 25, σαῦρος, lacertus, inter pisces Rubri maris censetur. Meminere praeterea Aristoteles et Athenaeus. Plinius infra, cap. 53: *Sunt lacertorum genera*. H. — *Scari discis marini o cineribus*. *Sauri*, non *scauri*, neo *scari*, in eodem: confirmatur et Athenaei auctoritate libro septimo. Pint.

Quin et testis cadi, etc. Totidem verbis Marc. Emp. cap. xv, p. 109. Hard.

Spasticis. Aliarum partium corporis privatis convulsionibus. Dal.

Anginas. Plin. Val. I, 52, ad verbum, et Marc. Emp. loc. cit. H.

Cancri. In Graecia, Creta, Sicilis, Etrurisque frequentes; in Gallia Germaniaque nulli. Effigiem vide apud Rondel. de Pisc. fluv. cap. 34 Hard.

Vvae. Iisdem verbis Plin. Val. I, 43. Hard.

XXIX. *Suspiriosis castoreum cum Hammoniaci exigua portione*, etc. *utilissime potatur*. Quatuor scripti, *castoreo*; tres, *utilissima tota*. Andeg. *utilissima pota eadem potio*. Praecipuus: *castorea*, tum *utilissime pota*. Scribe: *Suspiriosis castorea cum Hammoniaci exigua portione ex aceto mulsa ieiunis utilissima potu*. Gron.

Cum Hammoniaci exigua portione. Hammoniacum ipsum per se prodesse suspiriosis auctor est Scribon. Larg. Comp. 79. Hard.

Eadem potio spasmos stomachi sedat ex aceto mulso calido. Vehementiores singultus, quorum importunitate aegri convelluntur. Dalec.

mulso calido. Tussim sanare dicuntur piscium modo e iure decoctae in patinis ranae. Suspensae autem pedibus, quum destillaverit in patinam saliva earum, exenterari iubentur, abiectisque interaneis condiri. Est rana parva arborem scandens, atque ex ea vociferans: in huius os si quis exspuat, ipsamque dimittat, tussi liberari narratur. Praecipiunt et cochleae crudae carnem tritam bibere ex aqua calida in tussi cruenta.

XXX. (IX.) Iocineris doloribus scorpio marinus in vino necatur, ut inde bibatur. Conchae longae carnes ex mulso potae cum aqua, pari modo: aut si febres sint, ex aqua mulsa. Lateris dolores leniunt hippocampi tosti sumpti, tetheaque similis ostreo in cibo

Suspensae autem pedibus, quum destillaverit in patinam, etc. Suspenduntur et a Sallustio Dionysio, cap. 26, ut ex ore virus defluat, proxime praecedenti capite. DAL.

Exenterari iubentur. Exinterari, in vetusto codice. Notanda orthographia, quod videlicet latine dicantur *interanea*. PINT. — *Exenterari*. Reg. 2 et alii, *exinterari*, ab interaneis. H.

Est rana parva arborem scandens. Differt haec a rana viridi descripta loco citato. Rana haec dryophites est Rondeletii. DAL. — *Est rana*. Δρυπετής, opinor, de qua cap. 24. H.

Praecipiunt et cochleae crudae carnem tritam. Plin. Valer. I, pag. 64: *Ad exscreationem cruentam, Cochleae elixae teruntur et ex aqua bibuntur..... Cochleae illotae ex aqua marina coquuntur, et ita devorantur. Cochleae rursus cum testis suis tritae, addito croco, eduntur.* HARD.

Tussi cruenta. Sanguinis reiectione, τῇ τοῦ αἵματος ἀναγωγῇ, καὶ ἀναφορᾷ. DAL.

XXX. *Conchae longae carnes ex mulso potae cum aqua*, etc. Σωλῆνος, αὐλοῦ, δόνακος, ὄνυχος, tot nominibus a Graecis vocatur. DAL. — *Conchae*. In Indice huius loci, *Strombus, sive concha longa*. Στρόμβος genus conchae est, instar buccini. Nicandri Scholiastes: Τὸν στρόμβον ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι ὄστρακον τῶν κογχυλίων, οἷς ἐχρῶντο ἀντὶ σάλπιγγος, *conchae genus quo tubae vice utebantur*: ut apud poëtam: *dum personat aequora concha*. Gaza apud Arist. *turbinem* vertit. HARD.

Tetheaque. Sic MSS. omnes, et huius loci index. Graecis τὸ τῆθος et τὰ τήθεα, genus ostreorum est, vel fungorum potius, quod caeteris marinis propius a terra abest; παρὰ τὴν τηθὴν, ἤτοι γῆν· γεώδη γάρ εἰσι μᾶλλον τῶν ἄλλων θαλασσίων, inquit Eustath. in Iliad. II, pag. 1084. Xenocrat. lib. de alimento ex aquatil. apud Oribas. II, pag. 158: *Tethea in limo nascuntur, et littoribus algae feracibus, inveniunturque in musco, alga*

sumpta: ischiadicorum, muria siluri clystere infusa. Dantur autem conchae ternis obolis dilutae in vini sextariis duobus per dies quindecim.

XXXI. Alvum emollit silurus e iure, et torpedo in cibo. Et olus marinum simile sativo: stomacho inimicum, alvum facillime purgat: sed propter acrimoniam cum pingui carne coquitur. Et omnium piscium ius.

et fuco: similiaque sunt fungo plantae marinae, etc. Haan. — Quid τήθος vel tethea ea hoc vix conieceris. Molle animal, si ea Pliniana appositione (similis ostreo) iudicaveris, zoophytum si e Xenocrateo fragmento. Forte pluribus id nominis varie impositum. Conf. Inf. Hodie *tethydas* adiectiva quidem denominatione Savigny in suo *Tableau syst. des ascidies*, ordinem primum classis huiusce appellitat, tethyas vero idem Savigny, in Comm. de aspondylis (*Mém. sur les animaux invertébrés*) vocat familiam hanc ascidiarum sive aggregatorum, sive non aggregatorum quibus contigere, 1um branchiae omnea eodem latere, 1um orificia nec sibi invicem adversa, nec branchialis cavitatis ope in se redeuntia. Tethias (per *i* pro *y*) Donati (*Stor. dell' Adriatico*, pag. 62); de Lamarck (*Anim. sans vertèbres*, tom. II, p. 381, noviss. ed.) diaere genus phytozoaricorum. Quarum tamen περὶ ἰδιοτήτων differunt. Celebratissima vero omnium homonymorum tethys Cuvieriana, quam quidem antehac Columna, Rondelet. Alii, cum lepore marino eamdem dixerant, posthac Boadsch, de *quibusd. anim. marinis*, pag. 54, bene iam descripserat sub fimbriae nomine, Nostras vero accuratissime dissecuit, narravitque *Ann. du Muséum*, t. XII, p. 263 (cf. et icon. tab. xxiv). Nimiae proliaitatis et intempestivae forsan diligentiae rei nos essemus, si hic omnia diceremus quae vir doctus congessit ad hoc malacozoarium nudum; sit ergo satis enotasse hoc adscriptum diceron genti, ordine vero polybranchidum a D. de Blainu nudibranchidum a Cl. Cuvier; lectoremque ad Cuvierianam elucubrationem (in sylloge *Ann. du Mus.*) remisisse, cuius certe, ni spatium defecisset, in calce voluminis pars bona mandata esset typis. Aj.

Ischiadicorum. Sic Dioscor. II, 29, de siluri muria: ἐγκλυζομένη δὲ, ἰσχιαδικοὺς θεραπεύει. Galenus item, de Fac. simpl. med. XI, p. 348. H.

XXXI. *Alvum*. Silurus Dioscoridi similiter loc. cit. εὐκοίλιος, bonam facit alvum. Hard.

Et olus. Plin. XX, 38: *Marina brassica vehementissime ex omnibus alvum ciet. Coquitur propter acrimoniam cum pingui carne, stomacho inimicissima*. Haad. — *Olus marinum*. Brassica silvestris in maritimis nascens: silvestris brassica sativae quidem similis est, sed amara, hirsuta, candida: brassica vero marina sativae omnino dissimilis, stomacho inimica propter acrimoniam: estur cum pingui carne. Haec Plinius pro suo more oscitanter confundit. Dal.

Omnium. Diosc. II, 35: Ζωμὸς δὲ ὁ ἐκ τῶν νεαρῶν ἰχθύων, κοιλίας ὑπαγωγός, etc. *Recentium piscium ius*,

Idem et urinas ciet, e vino maxime. Optimum e scorpionibus et iulide, et saxatilibus, nec virus resipientibus. Coqui debent cum anetho, apio, coriandro, porro, additis oleo et sale. Purgant et cybia vetera, privatimque cruditates, pituitam, bilemque trahunt. Purgant et myaces, quorum natura tota in hoc loco dicetur. Acervantur muricum modo, vivuntque in algosis, gratissimi autumno, et ubi multa dulcis aqua miscetur mari, ob id in Aegypto laudatissimi. Procedente hieme, amaritudinem trahunt, coloremque rubrum. Horum ius traditur alvum et vesicas exinanire, interanea destringere, omnia adaperire, renes purgare, sanguinem adipemque minuere. Itaque utilis-

modo per se, modo ex vino potum, alvum subducit. Hard.

Optimum. Haec totidem verbis Dioscor. l. c. Ἰδίως δὲ σκευάζεται πρὸς ταῦτα ὁ ἀπὸ τῶν σκορπίων, καὶ ἰουλίδων, καὶ περκίδων, καὶ τῶν ἄλλων πετραίων ἁπαλῶν, καὶ ἀβρώμων. Athen. VII, pag. 304, ἰουλὶς e saxatilium quoque genere est. A Liguribus *girello*, et a nonnullis etiam *donzella* dicta, teste Rondelet. VI, 7. Vide et Hippol. Salv. cap. 219. H.

Coqui. Dioscor. ad verbum, loc. c. Hard.

Additis oleo et sale. Tale est album ius, toties a Galeno memoratum. Dalec.

Purgant. Aristoteles μύας vocat, et Athenaeus; μύακας alii: myaces commune nomen est, mitulos, qui maiores, grandioresque: et myiscas, quae minores, complexum. De utrisque mox Plinius. Hard.

Myaces. Μύακες, generis nomen complectitur μύας, grandiores, ampliores, maiores, longiores. Ii sunt Latinorum mytuli. Continet et μυΐας, sive ut legit Hermolaus, μυΐσκας, sive, ut Rondeletius, τοὺς μύσκους, minores, rotundiores, Latinorum musculos. Athenaeus distinguit in mares et feminas, τοὺς καὶ τὰς μύας. Porro purgare, ut et peloridas, echinos, ostrea, Celsus scribit lib. II. Dalec.

Acervantur. Plin. IX, 60, de purpuris: *Congregantur verno tempore, mutuoque attritu lentorem cuiusdam cerae salivant. Simili modo et murices.* Quod et Philosophus tradidit, ut diximus, qui et μύας pariter cerificare adiicit, κηριάζουσι δὲ καὶ οἱ μύες. Hard.

Et, etc. Sic de ostreis paulo ante; cap. 21: *Gaudent dulcibus aquis, et ubi plurimi influunt amnes.* Hard.

Multa dulcis aqua miscetur mari. Quoniam eorum succus alioqui, ut scribit Athenaeus, lib. IV, est σκιλλώδης, id est, acer, mordax, ingratus. Dalec.

Horum ius traditur alvum, etc. Cf. Athen. III, 86, sqq Sic et Horat. Sat. II, 4, v. 27. Sed vid. not. 19. Ajass.

Destringere. Detergere. Hard.

simi sunt hydropicis, mulierum purgationibus, morbo regio, articulario, inflationibus. Item prodesse fellis, pituitae pulmonis, iocineris, splenis vitiis, rheumatismis. Fauces tantum vexant, vocemque obtundunt. Hulcera quae serpant, aut sint purganda, sanant. Item carcinomata. Cremati autem, ut murices, et morsus canum hominumque cum melle, lepras, lentigines. Cinis eorum lotus emendat caligines, gingivarum et dentium vitia, eruptiones pituitae: et contra dorycnium aut opocarpathon antidoti vicem obtinent. Degenerant in duas species: in mitulos, qui salem virusque resipiunt: myiscas, quae rotunditate

Item prodesse fellis. In Reg. 2, Colb. 3, et Ch. *obesse*, vitiis scilicet obest, quum ea amolitur. Hard.

Pituitaeque pulmonis. Morbis pulmonis e bilioso et pituitoso succo genitis. Dal.

Cinis eorum potus emendat caligines. *Lotus*, non *potus*, in apographo nostro: cui lectioni suffragantur verba infra paulo sequentia: *lavantur quoque plumbi modo ad genarum crassitudines.* Pint. — *Cinis eorum potus emendat.* Nihil Diosc. Illinitur, aut instillatur convenientius. Dalec. — Sic quoque Reg. 2, et Pintiani codex. Hactenus editi et Colb. 3, *potus*, minus sincere, ut arbitror. Hard.

Et contra dorycnium. Scrib. Larg. Comp. 191: *ad dorycnion: Adiuvari debent laesi ab eo ... conchyliis omnibus crudis atque decoctis.* Hard.

Opocarpathon. Carpathi succum, de quo cap. 20. Hard.

In mitulos. Μύαξ. Horatius, ... *si dura morabitur alvus; Mytulus et viles pellent obstantia conchae.* Athenaeus, lib. III, μύτλον interpretatur τελλίνην. Cato de Re Rustica, clviii, 1: *Alvum deiicere hoc modo oportet: Sume tibi mitulorum lib. ii piscem capitonem.* Victor. III, 13. Dalec.

Qui salem virusque. Geminus in hunc locum error irrepsit, meo quidem iudicio, quanquam de priore ampliandum censeo. Posterior extra omnem controversiam est: nam quod typi praeferunt, *carne duriores*, manuscripti codices, Reg. 2, aliique dissentiunt, qui *dulciores* exhibent: neque ii modo, sed et Athenaeus ipse, cuius verba mox afferemus. Verum paulo ante, quum eadem conditiva exemplaria miro consensu salem retineant, *scillam* rescribere mihi religio fuit, etsi ita scripsisse intelligo Athenaeum, geminum illud myacum genus totidem ferme verbis alioqui explanantem, III, pag. 87, ut non sit ovum ovo similius, quam sunt ista inter se, quae uterque prodit. Τῶν δὲ μυῶν, inquit, ... οὐρητικώτεροι μᾶλλον, οἱ ἐπὶ τὴν κοιλίαν φερόμενοι. Εἰσὶ δ' αὐτῶν ἔνιοι καὶ σκιλλώδεις, κακόχυλοί τε καὶ πρὸς τὴν γεῦσιν ἀπειθεῖς. Οἱ δὲ ἐλάσσονες τούτων καὶ δασεῖς ἔξωθεν, οὐρητικώτεροι μέν εἰσι, καὶ εὐχυλώτεροι τῶν σκιλλωδῶν, ἀτροφώτεροι δὲ διά τε τὸ

differunt, minores aliquanto atque hirtae, tenuioribus testis, carne dulciores. Mituli quoque, ut murices, cinere causticam vim habent : et ad lepras, lentigines, maculas. Lavantur quoque plumbi modo ad genarum crassitudines, et oculorum albugines, caliginesque, atque in aliis partibus sordida hulcera, capitisque pusulas. Carnes vero eorum ad canis morsus imponuntur. At pelorides emolliunt alvum : item castorea ex aqua mulsa drachmis binis. Qui vehementius volunt, addunt cucumeris sativi radicis siccatae drachmam, et aphronitri duas. Tetheae torminibus et inflationibus occurrunt. Inveniuntur hae in foliis marinis sugentes, fungorum verius generis, quam piscium. Eaedem et tenesmum dissolvunt, renumque

μέγεθος, etc. *Musculi autem . . . ad urinam provocandam commodiores, et ad solvendam alvum : sed ex his quosdam mordaci et ingrato sapore scillam resipere, vitiosum succum procreare, gustui displicere : his autem minores, et foris hirtos, urinam magis ciere, et succum meliorem suppeditare, quam quibus scillae gustus est, sed minus alere, tum quia magnitudine aliis pares non sunt*, etc. Suboluit ante nos error iste Gesnero. H.

Myiscas. Leg. *myscos qui*, etc. *hirti*. Rondel. myscos parvos μύας hirtos esse dicit, quoniam testis foris nigra fere semper musco aut lanugine obducitur. Dal.

Mituli. Hos vulgus in Gallis musculos vocat, *des muscles*; myiscas, *des moules*. Hard.

Lavantur. Dioscor. II, 7 : Μύακες . . . καέντες τὸ αὐτὸ δρῶσι τοῖς κήρυξιν. Ἰδιαίτερον δὲ, πλυθέντες ὡς μόλιβδος, χρησιμεύουσιν εἰς τὰ ὀφθαλμικὰ σὺν μέλιτι· ἐκτήκοντες παχύτητας βλεφάρων, καὶ σμήχοντες λευκώματα, καὶ τὰ ἄλλως ἐπισκοτοῦντα ταῖς κόραις. Quae verbis totidem Plinius. Hard.

Genarum. Palpebrarum. H.

Carnes. Diosc. loc. cit. et Galenus similiter, de Fac. simpl. med. XI, 1, pag. 299. Hard.

Item castorea. Pari modo sumpta et menses cient, et partus secundasque eiiciunt, teste Dioscorid. II, 26. Hard.

Qui vehementius volunt uti, addunt cucumeris sativi radicis siccae drachmam. Verbum *uti* non legitur in vetusto codice : et *siccatae*, non *siccae*, scribendum. Pint.

Cucumeris sativi radicis siccae drachmam. Voss. *siccare*. Lege, *siccatae*, ut et Pintianus. Gron.

Tetheae. Leg. *tethya*, et mox, *haec*, etc. *sugentia*. Plinius Graecorum neutrum genus τήθυα vertit in femininum Latinorum. Nominis ratio est, quod τιθῶν, id est, nutricum mammis similia sint. Dalec.

Inveniuntur. Vide quae diximus de iis cap. sup. Hard.

vitia. Nascitur et in mari absinthium, quod aliqui Seriphium vocant, circa Taposirin maxime Aegypti, exilius terrestri. Alvum solvit, et noxiis animalibus intestina liberat. Solvunt et sepiae. In cibo dantur cum oleo, et sale, et farina, decoctae. Maenae salsae cum felle taurino illitae umbilico, alvum solvunt. Ius piscium in patina coctorum cum lactucis tenesmum discutit. Cancri fluviatiles triti ex aqua poti, alvum sistunt, urinam cient, in vino alvum. Ademptis brachiis calculos pellunt tribus obolis cum myrrha triti, singulis eorum drachmis. Ileos et inflationes castorea cum dauci semine, et petroselini, quantum ternis digitis sumatur, ex mulsi calidi cyathis quatuor: tormina vero cum anetho ex vino mixto. Erythini in cibo sumpti sistunt alvum. Dysentericis medentur

Nascitur. Haec iam delibata superius, XXVII, 29. Hard.

Taposirin maxime Aegypti, exilius terrestri. Vrbs haec sita erat extra insulam Deltaicam, non longe a Canopico flumine, sed occidentem versus. Dicebatur quoque olim Taphosiris, tum Busiris (Βούσιρις Herod. lib II, cap. 60; Βούσιρις Strab. lib. XVII.) Verum nomen, Cl. Champollion min. iudice, Pousiri, unde nonnunquam Tapousiri (dum adiectitius praeficitur *ta*, artic. fem. ut in *Chompso*, vel *Tachompso*) et Taphousiri, quod Graeci praetulerunt dum hic Ὀσίριδος τάφον somniant, synonymismque vocabulorum *Busiridos* et *Taphosiridos* eo de nomine esse volunt, quod in bovis effigie sepultus diceretur Osiris. Verum quidem. Sed nec in hoc oppido certissime sepultus est; nec crediderit vir sanus ullus solitos Aegyptios graeca lingua ad deorum sepulturam nominandam uti, magis quam ad astronomicas res docendas. A τάφῳ et Osiri tunc *Pousiri* et *Tapousiri* esse dicentur, quum *Sri*, vel *Siri* (graece Σείριος), a θέρω. Aj.

Et noxiis. Marc. Emp. cap. xxviii, pag. 199. Hard.

Solvunt. Inter ea quae alvum movent, sepiarum atramentum Celsus adnumerat II, 29. Hard.

Maenae. Plin. Val. II, 23. H.

Ius Totidem verbis Marc. Empir. cap. xxxix, pag. 203, et Plin. Val. II, 24. Hard.

Cancri. Plin. Val. II, 27. Hard.

In vino alvum. Sic omnes editi, cum Colb. 3. At Reg. 2 et Chiffl. *in vino albo*. Hard.

Ademptis. Simpliciore via Marc. Emp. cap. xxvi, pag. 177: *Cancri testam, inquit, diligenter teres, et vino subdulci miscebis, et colatam potionem dabis bibendam ei qui calculi molestia laborabit*.

Cum anetho: etc. Scilicet, ut contra inflationes petroselini semen, sic

ranae, cum scilla decoctae, ita ut pastilli fiant: vel cor earum cum melle tritum, ut tradit Niceratus. Morbo regio salsamentum cum pipere, ita ut reliqua carne abstineatur.

XXXII. Lieni medetur solea piscis impositus: item torpedo: item rhombus vivus: dein remittitur in mare. Scorpio marinus necatus in vino, vesicae vitia, et calculos sanat. Lapis, qui invenitur in scorpionis marini cauda, pondere oboli potus: enhydridis iecur: blendiorum cinis cum ruta. Inveniuntur et in

contra tormina anethum, haud multum absimile, castoreis admiscetur. Sic nos huic loco curationem adhibuimus ductu codicum Reg. 2 et Ch. praesertim ita postulante orationis serie. Typi ad hunc diem omnes, *cum aceto vino admixto*, exhibent. Hard.

Salsamentum. Praesertim ex aphyis, et aliis tenellis pisciculis. Dal.

XXXII. *Lieni.* Ita Reg. 2. In Indice huius loci, ex MSS. omnibus, *Solea piscis rhombus.* In Reg. 1, et Colb. 3, hoc loco, *item robur*. Et *strombus* tamen ex suo exemplari reponere pro *rhombus* nititur Pintianus. Frustra est. Nam Marc. Emp. hunc locum transcribens, cap. xxiii, pag. 165: *Solea piscis*, inquit, *spleni imponitur, vel torpedo, vel rhombus: sed impositus rursum vivus in mare mittatur, mire prodest.* Quin et in absurda Plinii Valeriani lectione, quaecumque ea est, vestigia haud obscura exstant, ex quibus erui sincera possit: sic enim ille, II, 18: *Splenis dolori solea piscis contra ligatur: Torpedorum et buscum, si vividum superligatur*, etc. Traiectae sunt nempe litterae, in hunc modum restituendae, *Torpedo, et rhombus*, etc. Hard.

Item rhombus vivus. Strombus, non *rhombus*, in antiquo exemplari: est autem strombus piscis genus, ut constabit ex ultimo capite huius voluminis et ex aliis scriptoribus. Pint.

Scorpio. Totidem verbis Plin. Val. II, 39, et Marc. Empir. cap. xxvi, pag. 181. Hard.

Lapis, qui invenitur in sc. marini cauda Mallet *in capite* legi Rondeletius, VI, 19. Reclamant omnia exemplaria. Reclamat Plin. Val. II, 39: *Vesicae et calculo purgando: Lapillus*, inquit, *qui invenitur in scorpionis marini cauda utiliter potatur.* Et luculentius auctor Marc. Emp. cap. xxviii: pag. 181: *Lapillus, qui invenitur in scorpionis marini cauda, tritus utiliter bibitur cum vino a stranguriosa.* Hard.

Blenniorum cinis. Mugilum myxonum: de quibus lege Rondeletium. Belennos Oppianus vocat. Dal. — *Blendiorum.* Ita Reg. 1 et 2; ac Colbert. 3. Et index huius loci ex omnium codicum fide, *blendea.* In editis, *blenniorum.* Oppiano, I, 108, βλέννος. Athenaeo, VII, pag. 288, βέλεννος. Describitur a Rondeletio pisciculus pelagius, rarissimusque, VII, 9, pag. 214. Hard.

Inveniuntur. Plin. Val. II, 39: *In-*

bacchi piscis capite ceu lapilli. Hi poti ex aqua calculosis praeclare medentur. Aiunt et urticam marinam in vino potam prodesse: item pulmonem marinum decoctum in aqua. Ova sepiae urinam movent, renumque pituitas extrahunt. Rupta convulsa cancri fluviatilis triti in asinino lacte maxime sanant: echini vero cum spinis suis contusi in vino poti calculos. Modus singulis hemina: bibitur donec prosit: et alias in cibis ad hoc proficiunt. Purgatur vesica et pectinum cibo. Ex his mares alii donacas, alii aulos vocant: feminas onychas. Vrinam mares movent. Dulciores feminae sunt, et unicolores. Sepiae quoque ova urinam movent, renes purgant.

veniuntur in brancis (lege *bacchi*) *piscis capite quasi lapilli, qui poti ex aqua, calculosis praeclare medentur.* Hard.

Ova sepiae urinam movent. Marc. Emp. ad verbum, cap. xxvi, p. 179. Hard.

Echini. Plin. Val. II, 39, et Marc. Emp. cap. xxvi, p. 177. H.

Modus. Hoc est, ut Plinii Valer. paraphrasi utar, *singuli ex hemina vini bibuntur.* Hard.

Ex his. Hoc est, e pectinibus. Pectinum autem vocabulo laxius abutitur, ut solenes quoque eo comprehendat. Nam de solenibus totidem verba facit Diphilus Siphnius medicus, apud Athenaeum, III, pag. 90: Οἱ δὲ σωλῆνες μὲν πρός τινων καλούμεναι, πρός τινων δὲ καὶ αὐλοὶ, καὶ δόνακες, καὶ ὄνυχες, πολύχολοι, καὶ κακόχυλοι, κολλώδεις. Καὶ οἱ μὲν ἄῤῥενες αὐτῶν ῥαβδωτοί εἰσι, καὶ οὐ μονοχρώματοι. Εἰσὶ δὲ τοῖς λιθιῶσι, καὶ ἄλλοις δυσουροῦσιν εὔθετοι· οἱ δὲ θήλεις μονοχρώματοί τέ εἰσι, καὶ γλυκύτεροι. *Quos nonnulli solenas vocant, quidam aulos, donacas, onychas, succi multum suppeditant, sed pravi ac glutinosi. Ex his mares, virgati, colorisque caerulei, calculosis et aegre meientibus opitulantur: feminae vero unicolores sunt ac dulciores.* De synonymia vero si spectaveris, Dalecampium inf. vide; a quo nominum omnium ratio probe enucleatur. H. et Aj. — *Donacas.* Δόνακας, a figura cavae et crassae arundinis, quae apud fluvios nascitur: αὐλοὺς, quod tubae modo sculpti sint: ὄνυχας, a colore et figura extremis unguibus nostris simili, qua de causa et δάκτυλοι, id est, digiti vocantur, lib. XI, cap. 61, et huius libri cap. ultim. Dal.

Sepiae quoque ova. Paulo ante id iam scriptum fuit. Dalec. — *Sepiae.* Hanc clausulam vix Plinianam puto, quum proxime ante idem diserte efferatur, *Ova sepiae urinam movent, renumque pituitas extrahunt.* H.

XXXIII. Enterocelicis lepus illinitur tritus cum melle. Iecur quoque aquaticae colubrae, item hydri tritum potumque, calculosis prodest. Ischiadicos autem liberant salsamenta ex siluro infusa clystere, evacuata prius alvo. Sedis attritus cinis e capite mugilum mullorumque: comburuntur autem in fictili vase: illini cum melle debent. Item capitis maenarum cinis et ad rhagadas, et ad condylomata utilis: sicut pelamidum salsarum capitum cinis, vel cybiorum cum melle. Torpedo apposita procidentis interanei morbum ibi coercet. Cancrorum fluviatilium cinis ex olea et cera, rimas in eadem parte emendat: item et marini cancri polline.

XXXIV. Panos salsamenta coracini discutiunt: sciaenae interanea et squamae combustae: scorpio in vino decoctus, ita ut foveantur ex illo. At echinorum testae contusae et ex aqua illitae, incipientibus panis resistunt. Muricum vel purpurarum cinis utroque modo, sive discutere opus sit incipientes, sive concoctos emittere. Quidam ita componunt medicamentum: cerae et thuris drachmas xx, spumae argenti

XXXIII. *Iecur quoque aquaticae colubri.* Verbum *quoque* redundat, et *aquaticae colubrae* sexu feminino, in eodem, ut supra capite 7 (19, 26), *Enhydris vocatur a Graecis colubra in aquis vivens*: sic enim ibi legendum ex vetusto codice. PINT.

Item hydri tritum potumque. Ita Reg. 2, caeterique MSS. Anguium genus id est, quod in terra et in aqua vivit, ut dictum est XXIX, 22. HARD.

Ischiadicos. Simile quod allatum supra, cap. 30. *Ischiadicorum* dolores lenit *muria siluri clystere infusa*. H.

Sedis. Marc. Emp. cap. XXXI, p. 222, etiam carnes horum decoctas, cum melle subactas et impositas, prodesse scribit. HARD.

Procidentis. Procidentis sedis. H.

XXXIV. *Sciaenae.* Vmbrae: Monpessulanis, *pois rey*, piscis regius. DALEC.

At echinorum testae contusae. Plin. Val. III, 27. HARD.

Muricum. Totidem verbis Marc. Emp. cap. XXXII, pag. 225, et Plin. Val. I c. HARD.

Quidam. Haec syllabis plane totidem Plin. Val. III, 3. Hoc medicamentum Graeci διὰ ὀστράκων vocant. HARD.

Cerae et thuris drachmas XX. Paulo libro VII describitur confectio διὰ

II, cineris muricum X, olei veteris heminam. Prosunt per se salsamenta cocta. Cancri fluviatiles triti verendorum pusulas discutiunt: cinis ex capite maenarum: item carnes decoctae et impositae. Similiter percae salsae e capite cinis melle addito. Pelamidum capitis cinis, aut squatinae piscis cutis combusta. Haec est, qua diximus lignum poliri: quia et e mari fabriles usus exeunt. Prosunt et smarides illitae: item muricum vel purpurarum testae cinis cum melle: efficacius crematarum cum carnibus suis. Carbunculos verendorum privatim salsamenta cocta cum melle restinguunt. At testem, si descenderit, cochlearum spuma illini volunt.

XXXV. Vrinae incontinentiam hippocampi tosti et in cibo saepius sumpti emendant. Item ophidion pisciculus congro similis cum lilii radice. Pisciculi minuti, ex ventre eius qui devoraverit exempti, et cre-

τῶν ὀστράκων hoc modo: *Cadmiae thuris, sing. unc. I, cineris ostreorum unc. III.* Dal.

Prosunt. Plin. Val. l. c. H.

Cinis. Dioscorid. II, 131: Καὶ τῆς μαινίδος δὲ κεφαλὴ καεῖσα λεῖα τὰς ἐν δακτυλίῳ τετυλωμένας ῥαγάδας καταπλασθεῖσα ἀφίστησι. *Maenae quoque caput ustum, tritumque, si inspergatur, sedis rhagadas emendat.* Galenus similiter de Fac. simpl. med. lib. XI, cap. I, pag. 302. H.

Aut squatinae piscis cutis combusta. Dele verbum *piscis* ex antiquo codice, et paulo post, *zmarides*, non *smarides*, antiqua orthographia. P.

Haec est. Lib. IX, 14. *Aspera cute integuntur, ut squatina, qua lignum et ebora poliuntur.* Hard.

Fabriles. Quae ad fabrorum pertinent usus. Hard.

Item muricum. Haec Plin. Val. ad verbum, II, 41, et Marc. Emp. cap. XXXIII, pag. 230. Hard.

Carbunculos. Marc. Emp. et Plin. Val. ll. cc. Hard.

At testem. Plin. Val. II, 42. Noster ipse superius, XXX, 22: *Si decidat testium alter, spumam cochlearum illitam remedio esse tradunt.* H.

XXXV. *Vrinae.* Sic MSS. omnes, si ipse Plinius, XXX, 22, ubi eadem genera morborum ordine persequitur: seminis incontinentiam, quam Rondeletius hic obtrudit, XIV, 5, inter illa non recensuit. H.

Item ophidion, etc. Ὀφίδιον, quasi parvum serpentem dicas, diminuto nomine ab ὄφις, Monspeliensibus *donzella*, dicitur, ut auctor est Rondeletius, XIV, 2. Hard.

Ex ventre. Ex ventre piscis alterius. Hard.

mati, ita ut cinis eorum bibatur ex aqua. Iubent et cochleas Africanas cum sua carne comburi, cineremque ex vino Signino dari.

XXXVI. Podagris articulariisque morbis utile est oleum: in quo decocta sint ranarum intestina: et rubetae cinis cum adipe vetere. Quidam et hordei cinerem adiiciunt, trium rerum aequo pondere. Iubent et lepore marino recenti podagram fricari. Fibrinis quoque pellibus calceari, maxime Pontici fibri. Item vituli marini; cuius et adeps prodest. Nec non et bryon, de quo diximus, lactucae simile, rugosioribus foliis sine caule. Natura est ei styptica. Impositumque lenit impetus podagrae. Item alga, de qua ipsa dictum est; observaturque in ea, ne arida imponatur. Perniones emendat pulmo marinus, cancrique marini cinis ex oleo, item fluviatiles triti, sicque cinere et oleo subacti: et siluri adeps. Et in articulis, mor-

Iubent. Verbum verbo transcripsit Plin. Val. II, 40. Quin et ipse Noster XXX, 22: *Sicut ad urinae incontinentiam ... cochleas Africanas cum sua carne et testa crematas, poto ciners*. Hard.

XXXVI. *Podagris*. Marc. Empir. cap. XXXVI, pag. 246: *Utiliter in dolore perunguntur pedes oleo in quo decocta sint intestina ranarum. Ranae quoque rubetae exustae cinis*, etc. Totidem verbis et Plin. Valer. III, 14. Hard.

Item vituli marini. Ita MSS. omnes. Subintellige, pellibus calceari, vel ut MSS. habent, *calciari*. Marcell. Emp. cap. XXXVI, pag. 246; *Vituli marini ... pelle facta calciamenta, si quis in quotidiano usu habuerit, efficaciter podagrae morbo carebit*. Plin. Val. III, 14: *Podagrae depellendae: Adipe vituli marini*, inquit, *pedes perunguntur: cuius et pellibus calciari convenit*. Galenus item, Εὐπορ. III, pag. 663: Πρὸς ποδαλγίαν. Φώκης δέρμα, ἢ λέοντος, ἢ λύκου, ἢ ἀλώπεκος, ἐάν τις ἐργάζηται, καὶ φορῇ ὑποδήματα, οὐκ ἀλγήσει τοὺς πόδας. Hard.

Bryon. Alga lactucacea. Dal.

De quo diximus. Lib. XXVII, 33; *Bryon marinum herba sine dubitatione est, lactucae foliis similis ... Praecipua siccandi ei spissandique vis, et collectiones omnes inflammationesque cohibendi, praecipue podagrae*, etc. Hard.

Item alga. Lib. XXVI, 66, et huius libri 22. Hard.

Perniones. Plin. Val. II, 49. Diosc. II, 39. Hard.

Cancrique. Marc. Emp. cap. XXXIV, p. 232, et Plin. Val. l. c. H.

Et in articulis. Ad verbum haec

borum impetus sedant ranae subinde recentes impositae : quidam dissectas iubent imponi. Corpus auget ius mitulorum, et concharum.

XXXVII. Comitiales, ut diximus, coagulum vituli marini bibunt cum lacte equino, asininove, aut cum Punici succo, quidam ex aceto mulso. Nec non aliqui per se pilulas devorant. Castoreum in aceti mulsi cyathis tribus ieiunis datur. His vero, qui saepius corripiuntur, clystere infusum mirifice prodest. Castorei drachmae duae esse debebunt, mellis et olei sextarius, et aquae tantumdem. Ad praesens vero correptis olfactu subvenit cum aceto. Datur et mustelae marinae iecur : item muris, vel testudinum sanguis.

XXXVIII. (x.) Febrium circuitus tollit iecur delphini gustatum ante accessiones. Hippocampi necantur in roseo, ut perungantur aegri in frigidis febribus. Et ipsi alligantur aegris. Item ex asello pisce lapilli, qui plena luna inveniuntur in capite, alligantur in linteolo. Pagri fluviatilis longissimus dens capillo adalligatus, ita ut quinque diebus eum qui alligaverit, non cernat aeger : ranae in trivio decoctae oleo

Marcell. Empir. cap. XXXIV, pag. 236. Hard.

XXXVII. *Comitiales*. Lib. VIII, 49. Sic Plin. Val. II, 58, et Diosc. II, 85. Cael. Aur. Chron. I, 4, de Epilepsia : *Dant etiam bibendum lac asininum, cum sale, vel sanguine testudinis marinae, aut vituli marini: et non solum sanguinem, verum etiam coagula quae lacti miscentur.* Haec vero ipse deinde medicamenta damnat.

Castoreum. Plin. Val. ad verbum, loc. cit. Hard.

Castorei. Idem loc. cit. H.

Datur. Idem ibidem. H.

Vel testudinum sanguis. Cael. Aurel. loc. proxime allato; Scrib. Larg. Comp. 16. Hard.

XXXVIII. *Febrium*. Plin. Val. III, 3. Hard.

In frigidis febribus. Cum extremorum refrigeratione invadentibus. Dal.

Item ex asello pisce lapilli. Ad verbum Plin. Val. III, 3. Molari figura in aselli capite lapides reperiri scribit Aelian. H. A. VI, 30. Hard.

Ranae. Sic MSS. omnes, non *ex trivio*. Sic etiam Plin. Val. III, 6, et Q. Seren. cap. L, de quartana febri, p. 157: *Sed prius est oleo partus fer-*

abiectis carnibus, perunctos liberant quartanis. Sunt qui strangulatas in oleo, ipsas clam adalligent, oleoque eo perungant. Cor earum adalligatum frigora febrium minuit: et oleum, in quo intestina decocta sint. Maxime autem quartanis liberant, ablatis unguibus ranae adalligatae, et rubetae. Iecur eius vel cor adalligatur in panno leucophaeo. Cancri fluviatiles triti in oleo et aqua, perunctis ante accessiones in febribus prosunt. Aliqui et piper addunt. Alii decoctos ad quartas in vino e balineo egressis bibere suadent in quartanis. Aliqui vero sinistrum oculum devorari iubent. Magi quoque oculis eorum ante solis ortum adalligatis aegro, ita ut caecos dimittant in aquam, tertianas abigi promittunt. Eosdem oculos cum carnibus lusciniae in pelle cervina adalligatos, praestare vigiliam somno fugato tradunt. In lethargum vergentibus coagulo balaenae, aut vituli marini ad olfactum utuntur. Alii sanguinem testudinum lethargicis illinunt. Tertianis mederi dicitur et spon-

oescere ranae In triviis, illoque artus perducere succo. Hard.

Et oleum. Quintus Serenus, cap. x, *de humoribus* (lege *de horroribus*), *et perfrictionibus medendis*, pag. 130: *Saepe ita pervadit vis frigoris, ac tenet artus, Ut vix quaesito medicamine pulsa recedat, Si ranam ex oleo decoxeris, abiice carnem: Membra fove.* Hard.

Maxime autem quartanis liberant. Plin. Val. III, 6, ad verbum. H.

Iecur. Plin. Val. loc. cit. Hard.

Cancri. Ad verbum Plin. Val. III, 3. Hard.

Magi quoque oculis earum ante solis ortum adalligatis aegro, ita ut caecos dimittant. In scripto codice, *Magis oculis eorum ante solis ortum alligatis aegro, ita ut caecos dimittant*; et paulo post, *olligatos* legito, non *adalligatos*: et confestim, *in lethargumque vergentibus*, dele coniunctionem. Pint. — *Magi quoque*, etc. Sic Reg. 2, et alii MSS. non *earum*, ut editi: et mox *caecos*, non *caecas*: ad cancros enim fluviatiles ea pertinent. Plin. Val. III, 5: *Tertianae curandae. Cancri fluviatilis*, inquit, *oculi eruti alligantur, et ipse cancer in aquam remittitur.* Hard.

Cum carnibus lusciniae. Aelianus H. A. I, 43, de luscinia: Λέγουσι δὲ καὶ τὰ κρέα αὐτῆς εἰς ἀγρυπνίαν λυσιτελεῖν; *eius etiam carnes vigiliam fovere aiunt.* H. — *Lusciniae.* Quoniam lusciniae noctes totas insomnes canunt. Dalec.

dylus percae adalligatus: quartanis cochleae fluviatiles in cibo recentes. Quidam ob id asservant sale, ut dent tritas in potu.

XXXIX. Strombi in aceto putrefacti, lethargicos excitant odore. Prosunt et cardiacis. Cachecticis, quorum corpus macie conficitur, tethea utilia sunt cum ruta ac melle. Hydropicis medetur adeps delphini liquatus, cum vino potus. Gravitati saporis occurritur tactis naribus unguento, aut odoribus, vel quoquo modo obturatis. Strombi quoque carnes tritae, et in mulsi tribus heminis pari modo aquae, aut si febres sint, ex aqua mulsa datae proficiunt. Item succus cancrorum fluviatilium cum melle. Ranae quoque aquaticae in vino vetere et farre decoctae, ac pro cibo sumptae, ita ut bibatur ex eodem vase. Vel testudo decisis pedibus, capite, cauda, et intestinis exemptis, reliqua carne ita condita, ut citra fastidium sumi possit. Cancri fluviatiles ex iure sumpti, et phthisicis prodesse traduntur.

XL. Adusta sanantur cancri marini vel fluviatilis

Et spondylus per se adalligatus. Τράχηλος Athenaei. Vide Rondeletium. DALEC. — *Et spondylus per se adalligatus.* Scribendum *percae*, non *per se*, ex eodem, quod alii etiam annotarunt. PINT. — *Et spondylus*, etc. Σπόνδυλος, sive σφόνδυλος vertebra est spinae dorsi, ut omnes norunt. In libris hactenus editis *per se*, inepte, pro *percae*, ut in Reg. 2 cod. Colb. 3, et in eo quem Pintianus vidit. H.

XXXIX. *Strombi.* Στρόβιλοι turbines. Vide eumdem. DALEC.

Hydropicis. Plin. Val. III, 42, de hydropisi: *Adeps delphini*, inquit, *ex vino bibitur, propter graveolentiam naribus obturatis, aut unguento optimo tactis.* HARD.

Saporis. Monet Dalecampius in quodam MS. legi *soporis*: perinde quasi sit de lethargo sermo: quod quam ineptum sit, tum ex Plinii Valeriani verbis proxime allatis palam est, tum quod quae sequuntur remedia, ad hydropicos adhuc spectant. HARD.

Vel testudo decisis pedibus. Plin. Val. loc cit. totidem verbis. H.

Cancri. Plin. Valer. loc. cit. hydropicis pariter auxiliari scribit phthisicis Aetius, lib. II, cap. 174, pag. 76. HARD.

XL. *Adusta.* Hactenus legebatur, *cum cancrorum fluviatilium cinere:* Inepte: quorsum enim prodesse dicatur cancri fluviatilis cinis, cum cancro-

cinere: et ea quae ferventi aqua combusta sunt. Haec curatio etiam pilos restituit cum ranarum fluviatilium cinere. Putantque utendum cum cera et adipe ursino. Prodest et fibrinarum pellium cinis. Ignes sacros restinguunt ranarum viventium ventres impositi: pedibus posterioribus pronas adalligari iubent, ut crebriore anhelitu prosint. Vtuntur et silurorum capitum cinere, salsamentorum ex aceto. Pruritum scabiemque non hominum modo, sed et quadrupedum efficacissime sedat iecur pastinacae decoctum in oleo.

XLI. Nervos vel praecisos purpurarum callum,

rum fluviatilium cinere? Auctor emendandi exstitit Plin. Val. qui utriusque remedii meminit, III, 36: *Eis vero*, inquit, *quae ferventi aqua combusta sunt, ranarum cinis inspersus adeo prodest, ut etiam pilos reddat.* Et paulo post: *Cancrorum marinorum vel fluviatilium cinis ex oleo prodest ambustis.* De cancris idem prodidit et Theod. Prisc. I, 17: *De ustione calidae vel ignis.* Hard.

Prodest et febri ranarum fellis cinis. Scribo, *prodest et fibrinarum pellium cinis*, ex vetusto codice. De fibrinis pellibus capite antecedente non longe a fine, *fibrinis quoque pellibus calciari*, etc. Mentio quoque earum paulo infra. Pint. — *Prodest et febri ranarum fellis cinis.* Quatuor scripti: *fellium cinis.* Voss. *fibri iranarum pallium.* Nihil hic voluit de febri, nihil de felle ranarum. Lege: *Prodest et fibrinarum pellium cinis.* Infra: *Fibrinarum pellium cum pice liquida combustarum cinis.* Et hoc Pintianus. Ga. — *Prodest.* Nempe ad ambusta sananda. Sic totidem plane syllabis apicibusque litterarum Reg. 2 codex, et is quem Pintianus laudat. Typi hactenus praeferunt, *Prodest et febri ranarum fellis cinis*, quo nihil dici absurdius potest: neque enim hic febri locus, cui sanandae medicamenta iam omnia exhausta sunt cap. 38. Adstipulatur et Plin. Val. III, cuius lemma est, *Ambustis sanandis: Efficax est*, inquit, *fibrinarum pellium cinis.* Quod ex hoc ipso Plinii loco hausit. Fibrinarum pellium cinerem et ad sanguinis e nare profluvium Plinius commendat cap. 42. Hard.

Pruritum. Plin. Val. III, 39. H.

XLI. *Nervos vel praecisos purpurarum callum.* Intelligo autem operculum, quale et in terrestribus cochleis conspicimus, quoties intra calicam contractae suo succo victitant. Gelen. — *Nervos vel precisos.* Leg. *vel praecisos id quo purpurae cavum suum operiunt.* His intelligit purpurarum τὸ πῶμα Galeno: τὸ κάλυμμα, ἐπικάλυμμα, ἐπίπτυγμα Arist. Dal. — *Purpurarum.* Sub illo operculo exserta lingua pasci purpurae solent. Carni haeret, ut unguis noster, duriusculum, nec tam siccum tamen quam testa: neque tam humidum, quam cochlearum est, quod ex glutinoso humore, sive ex muco suo sibi ipsae conficiunt. Pictum vide apud Rondelet. de Te-

quo se operiunt, tusum glutinat. Tetanicos coagulum vituli adiuvat in vino potum oboli pondere: item ichthyocolla. Tremulos castoreum, si ex oleo perunguntur. Mullos in cibo inutiles nervis invenio.

XLII. Sanguinem fieri piscium cibo putant, sisti polypo tuso illitoque. De quo et haec traduntur: muriam ipsum ex sese emittere, et ideo non debere addi in coquendo: secari arundine: ferro enim infici, vitiumque trahere natura desinente. Ad sanguinem sistendum et ranarum illinunt cinerem, vel sanguinem inarefactum. Quidam ex ea rana, quam Graeci calamiten vocant, quoniam inter arundines fruticesque vivat, minima omnium et viridissima,

Testac. II, 2, pag. 64. A Diosc. II, 10, ὄνυξ et πῶμα vocatur, ut dicemus inferius, cap. 46. Hard.

Tetanicos. Ita restituimus ductu codicum Reg. II et Chiffl. quum typi perperam edant, *lethargicos.* At nunc de nervorum vitiis agitur, quorum non postremum tetanus est, de quo XXIII, 24. De lethargo dictum est paulo ante, cap. 38, neque iis potu vituli marini coagulum, sed olfactu prodest, ut ibi Plinius adnotavit. H. — *Tetanicos coagulum vituli adiuvat in vino potum.* Ex Chiffl. notant, *Tethanicos castoreum.* Voss. *Tetanicos coagulum vituli adiuvat ex vino intum.* Lege: *Tetanicos coagulum vituli adiuvat ex vino illitum.* Lib. XXIII, 7: *Datur tetanicis et spasticis.* Lib. XXVI, 12: *Peucedani succo perunguntur spastici tetanici.* Mox Voss. duo: *Tremulos castoreum, si ex oleo perunguntur*, sine τῷ *iuvat.* Gron.

Tremulos. Subintelliga, adiuvat, ex antecedente sententia. (Cf. Gronovianam partem notae 2.) Sic etiam Marc. Emp. cap. xxxv, p. 237. H.

Mullos in cibo inutiles nervis invenio. Quare et aciem oculorum eo cibo hebetari tradunt, ut ait ipse, cap. 24. Epilepticis olim interdicebant mullorum esu, teste Hippocrate de morbo sacro text. 2, pag. 325. Hard.

XLII. *Fieri.* Sic MSS. omnes, non *cieri*: et si sequitur proxime, *sisti.* Sanguinem fieri, gigni eo cibo significat, vimque hanc ei alimento inesse: ut proxime ante mullorum hanc dotem notavit, ut sint in cibo nervis inutiles. Hard.

Sisti. Plin. Val. III, 21. H.

Natura. Bonitate succi vel sic degenerante in cibis. H. — Iubet Pintianel mutari interpunctionem, legique sic: *Vitiumque trahere. Natura desinente, ad sanguinem sistendum*, etc. non inepte. Duriusculum tamen videtur id initii *natura desinente*, duriusculum quoque τὸ *desinere* pro *deficere*, *animo* deseri: et omnino vulgatae adhaeremus. As.

Minima omnium et viridissima cinerem fieri iubent. Tres membranae: *viridissima sanguinem cineremque fieri.* Voss. *viridissima sanguinem cinerem vel fieri.* Scribe: *sanguinem*

sanguinem cineremque fieri iubent. Aliqui et nascentium ranarum in aqua, quibus adhuc cauda est, in calyce novo combustarum cinerem, si per nares fluat, iniiciendum. Diversus hirudinum, quas sanguisugas vocant, ad extrahendum sanguinem usus est. Quippe eadem ratio earum, quae cucurbitularum medicinalium, ad corpora levanda sanguine, spiramenta laxanda, indicatur. Sed vitium, quod admissae semel desiderium faciunt circa eadem tempora anni semper eiusdem medicinae. Multi podagris quoque admittendas censuere. Decidunt satietate, et pondere ipso sanguinis detractae, aut sale adspersae. Aliquando tamen affixa relinquunt capita, quae causa vulnera insanabilia facit, et multos interimit, sicut Messalinum e consularibus patriciis, quum ad genua admisisset. Invehunt virus remedio verso; maximeque rufae ita formidantur. Ergo sugentia ora forfici-

cineremque fieri iubent. Praecessit enim, *ranarum illinunt cinerem vel sanguinem arefactum.* Gron.

Quibus. Quiddam e limo matrumve utero adhaerescens, quod instar caudae sit. Hard.

Cucurbitularum. Quas Cels. II, 11, ut Plinius, cucurbitulas; cucurbitas, at cucurbitas ventosas, et ventosas simpliciter, nulloque adiuncto, Theodor. Prisc. appellat II, part. 2, cap. 5, et alibi; Galli, *des ventouses.* H.

Quod admissae semel desiderium. Praesertim aperiendis mariscis. Dal.

Multi. Iis Q. Serenus, cap. xliii, de podagra depellenda p. 153. Hard.

Decidunt. Reg. 2, *satiate*, bene quoque, a recto *satias.* Terentio quidem, Lucretio, Livio, aliisque scriptoribus vox admodum familiaris. H.

Sicut. De quo Plin. X, 27, et nos ibi cum eo. Hard. — *Messalinum.* Eius mentio fit, lib. X, cap. 22. H.

Quum. Reg. 2, *ad genum.* Hard. — MSS. Mediolanenses duo, teste Rezzonico, *ad genu*; quod Poinsinet recepit in textum. Aj.

Invehunt virus remedio verso. Inveniunt, non *invehunt*, in apographo nostro. Quid si scribas, *in venent virus remedio verso.* Pint. — *Invehunt.* Remedium quod afferebant, vertitur sic in venenum. Hard.

Ergo sugentia ora. Monet Dalecampius ex vetere vel typo vel manuscripto legi commode posse, *Ergo sugentium inferiora*, hoc est, partes inferiores: quam scripturam sequutus est Latius in edit. Elzev. Ita sane legi, si MS. ullus faveat, admodum probarim. H. — Emendatio minime hoc loco necessaria est. Non equidem cum gallico interprete Poinsinet credam *sugentia ora* unum et idem esse

bus praecidunt: ac veluti siphonibus defluit sanguis, paulatimque morientium capita se contrahunt, nec relinquuntur. Natura earum adversatur cimicibus, et suffitu necat eos. Fibrinarum pellium cum pice liquida combustarum cinis, narium profluvia sistit, succo porri mollitus.

XLIII. Extrahunt tela corpori inhaerentia sepiarum testae ex aqua, salsamentorum carnes, cancri fluviatiles triti, siluri fluviatilis, qui et alibi quam in Nilo nascitur, carnes impositae recentes sive salsae. Eiusdem cinis extrahit et adeps: et cinis spinae eius vicem spodii praebet.

XLIV. Hulcera quae serpunt, et quae in his excrescunt, ex capite maenarum cinis vel siluri coërcet. Carcinomata percarum capita salsarum: efficacius si cineri earum misceatur sal, et cunila capitata,

cum hirudinibus. Me iudice *sugentia ora* est *suçoirs*. Sugentia ora ille praecidit qui corpus sugentium infra os, sed proxime, caedit. As.

Siphonibus. Fistulis, quales sunt e quibus emicant salientes aquae. H.

Natura. Vide quae dicta sunt XXIX, 47. Hard.

XLIII. *Extrahunt.* Marc. Emp. c. xxxiv, pag. 233, et Plin. Val. III, 49. Hard.

Cancri. Plin. Val. loc. cit. H.

Siluri. Dioscor. II, 29, de siluro: Καταπλασθεῖσα δὲ ἡ σάρξ τοῦ ταριχηροῦ, σκόλοπας ἀνάγει. H.

Alibi quam in Nilo nascitur. In *Maeno*, vel ut alii legunt, *Rheno* Germaniae, supra lib. IX, cap. 25. Dalec. — *Quam.* Nam in Nilo nasci dictum est IX, 17. Etiam et in Danubio diximus ad lib. IX. H.

XLIV. *Hulcera quae serpunt et quae ex iis excrescunt, ex capite maenarum cinis.* In scripto codice: *Hulcera quae serpunt, et quae, in iis excrescunt, capitis maenarum cinis*: ut non multo infra: *capitis maenarum cinis cum allio tritus*, etc. Pint. — *Hulcera.* Totidem plane syllabis Plin. Val. III, 22. Hard.

Ex iis excrescunt. Supervacua carne. Τῇ ὑπερσαρκώσει attolluntur. Dalec.

Et cunila capitata. Sativa, ut quidem reor, quae et satureia dicta: a nonnullis ob similitudinem, thymbra: ob cacuminis fragrantiam, capitata, a Q. Seren. de splene curando, thymbra κεφαλωτή. *Ac thymbrae speciem quam commemorant cephalotem*, etc. H. — *Cunila capitata.* Cunila capitata Sereno κεφαλωτή, polycnemon, cunilae bubulae, id est, origano foliis simile, sed ea re diversum quod umbellae loco in cacumine caulium corymbi caput habeat, acre et odoris iucundi. Quamobrem cuni-

oleoque subigantur. Cancri marini cinis usti cum plumbo, carcinomata compescit. Ad hoc et fluviatilis sufficit cum melle, lineaque lanugine. Aliqui malunt alumen melque miscere cineri. Phagedaenae siluro inveterato, et cum sandaracha trito: cacoethe, et nomae, et putrescentia cybio vetere sanantur. Vermes innati ranarum felle tolluntur: fistulae aperiuntur, siccanturque salsamentis cum linteolo immissis. Intraque alterum diem callum omnem auferunt, et putrescentia hulcerum, quaeque serpunt, emplastri modo subacta et illita. Et alex purgat hul-

lam ut origanum vocaverunt, capitatam vero ad origani differentiam. Vide quae adnotata sunt in lib. XX, cap. 16. Dal.

Ad hoc. Diosc. II, 12. H.

Lineaque. Sic eleganter linamentum appellat, seu tomentum lineum, quod vulneribus imponitur, *charpie*. H.

Sandaracha trito. Sandarachae olim fuit nomen inditum sulfati ex arsenico, minio atque milto (nostri *vermillon*). Porro cautissime his poluere uti; nam quidquid arsenici vel arsenicalis pharmaci hulceri applicueris, corrodit quidem citissime ac populatur vitium, corroderet mox carnea, donec gliscente gangraena, aut tollendum membrum foret, aut ipse aeger tolleretur. Aj.

Cacoethe. Haec totidem verbis Plin. Val. III, 22. Hard.

Vermes innati. Plin. Valer. ad verbum, loc. cit. De vermibus haec accipienda, qui hulceribus innascuntur. Hard.

Intraque alterum diem. Plin. Val. loc. cit. Hard.

Et alex p. hulcera. In libris hactenus vulgatis, *Et salpe expurgat hulcera*: atque ea voce *salpe* obstetricem eam signari Rondeletius arbitratur, V, 23, de qua nos egimus in Auctorum indice: de pisce eius nominis accipiunt alii, quod sane multo verisimilius erat, quum sequatur, *Item echinorum testae cinis.* Nos vero sic litem dirimimus, ut omnes cadere causa statuamus. Neque enim hic salpe, sed alex locum habet, de qua dictum est abunde XXXI, 44. In Reg. 2 cod. *Et halpex purgat*: unde litterula una extrita, *halex* superest, quo pacto hanc vocem vetusti alii codices repraesentant. Alecem Plinius, quae salsamenti praestantissimi, sive gari, est imperfecta faex, ad hulcera sic modo commendat, ut proxime antea salsamenta ipsa iis immitti praecipit: nec multo post cap. sq. alecem iterum defervefactam adhibet ad alios morbos. Sed, quod coniecturam nostram egregie constabilit, Plin. Val. hunc locum summa fide transcribens III, 22: *Alece*, inquit, *linteolis concerptis imposito, purgantur hulcera*: ut nullus sit iam reliquus de nostra emendatione dubitandi locus. *Alecem in linteolis concerptis* idem Valerianus iterum adhibet, eiusdem libri cap. 51, ad morsum canis non rabiosi. H.

cera, in linteolis concerptis. Item echinorum testae cinis. Carbunculos coracinorum salsamenta illita discutiunt. Item mullorum salsamenti cinis. Quidam capite tantum utuntur cum melle, vel coracinorum carne. Muricum cinis cum oleo tumorem tollit: cicatrices fel scorpionis marini.

XLV. Verrucas tollit glani iecur illitum: capitis maenarum cinis cum allio tritus: ad thymia crudis utuntur: fel scorpionis marini rufi: smarides tritae illitae. Alex defervefacta unguium scabritiam, cinisque e capite maenarum extenuat.

XLVI. Mulieribus lactis copiam facit glauciscus

In linteolis concerptis. Concerpta linteola, ut alibi diximus, Carpiam sequior aetas appellavit: nostri deinde *charpie*, quae vox chirurgis nota: nam vulneribus inditur. Graecis medicis μοτός est, vel τιλτὸς μοτός. H.

Item echinorum testae cinis. Diosc. II, 2, de echini marini testa: Κεκαυμένον δὲ καθαίρει τὰ ῥυπαρὰ ἕλκη, καὶ καταστέλλει τὰ ὑπερσαρκοῦντα. *Cremata testa, seu testae cinis, hulcera sordida expurgat, eaque reprimit quae in hulceribus ipsis excrescunt.* H.

Item mullorum. Theod. Prisc. IV, 48, de carbunculis: *Mullium salsamentorum combustorum cinis adhibitus iuvat*, Hard.

Cicatrices. Plin. Val. III, 46. H.

XLV. *Verrucas.* Qui et glanis dicitur, IX, 67. Hard.

Capitis. Sic libri omnes editi, et Reg. 2, Colb. 3, aliique. In Ch. *cum oleo*: et Plin. Val. III, 42: *Ad verrucas, clavos, et callos. Capitum maenarum cinere cum oleo trito*: alii codd. *cum allio*. Hard.

At thymia crudis utuntur. Maenis videlicet. Ita MSS. omnes. Miror Rondeletium, V, 13, haesisse in re tam perspicua: confessumque quid esset hic *crudis*, se non videre, *ad thymia sedis*, legi fore satius: quoniam Diosc. II, 31, ad callosas sedis rhagadas maenarum capitis cinerem inspergi iubet. Sed longe a rhagadibus seu fissuris ani discrepant thymia, sive thymi, hoc est, verrucae, fabae magnitudine, quae a colore thymi nomen habent. De vitiis sedis nihil hic auctor voluit. Hard.

Fel scorpionis marini rufi. Hicesius apud Athen. VII, pag. 320; scorpionum duplex statuit genus: pelagium alterum, alterum in coenosis aquis degentem: et hunc nigricantem, illum vero rufum: καὶ ὁ μὲν πελάγιος πυῤῥός, ὁ δὲ ἕτερος μελανίζων. H.

Smarides. Diosc. II, 50: Σμαρίδος ταριχηρᾶς ἡ κεφαλὴ καεῖσα, ἕλκη στέλλει ὑπερσαρκοῦντα, καὶ νομὰς ἵστησι, ἥλους, καὶ θύμους ἀναλίσκει. *Smaridis salitae caput exustum tritumque, excrescentes in hulceribus carnes cohibet, nomasque compescit: clavos thymosque absumit.* H.

e iure sumptus, et smarides cum ptisana sumptae, vel cum feniculo decoctae. Mammas ipsas muricum vel purpurae testarum cinis cum melle efficaciter sanat. Cancri fluviatiles illiti, vel marini, pilos in mamma, vel muricum carnes appositae tollunt. Squatinae illitae crescere mammas non patiuntur. Delphini adipe linamenta accensa excitant vulvae strangulatu oppressas. Item strombi in aceto putrefacti. Percarum vel maenarum capitis cinis admixto sale, et cunila, oleoque, vulvae medetur: suffitione quoque secundas detrahit. Item vituli marini adeps instillatu igni naribus intermortuarum vulvae vitio; et cum coagulo eiusdem in vellere imponitur. Pulmo marinus alligatus purgat egregie profluvia. Echini

XLVI. *Mammas.* Vlceratas lacte, turgentes. Quod vitium intra lactationis tempora perfrequens occurrit. Adi Theod. Pr. III, t. Al.

Cancri fluviatiles illiti, vel marini. Demendum verbum illud *illiti*, ex antiquo exemplari, et paullo post, *crescere mammas*; dele *mammas*. P.

Pilos in mamma. Vide quae adnotata sunt in lib. XXVI, cap ult. Dalec.

Squatinae. Sic typi, cum Reg. 2. In Chiffl. *Squatinae impositae.* Rondel. XII, 21, experimento id se comprobasse ait, tota squatina mammis imposita, earum incrementum esse cohibitum duriusculasque redditas. Hard.

Linamenta. Linamentum (vox Celso familiaris) filum est, quod lino volvendo trahitur: qualia sunt ea ex quibus ellychnia confici solent. H. — Caeterum medicamen, ut caetera quae de consulto praetermittimus, absurdum et inane, nil aliud, ni fallor, efficacitatis commendavit quam nominum δελφὶς et δελφὺς, similitudo. Sic vidimus supra (lib. XXX), morbo regio mederi avem icterum adalligatum; nam ἴκτερος non avis solum, sed et morbus dicitur graece. Al.

Item scombri in aceto putrefacti. *Strombi*, non *scombri* ibidem; ut supra etiam notatum est. Pint.

Item vituli. Hipp. de morb. mul. II, tom. 18, pag. 517, inter suffocatae vulvae remedia, τὰς δὲ ῥῖνας, inquit, διαλεῖψαι ἔλαιον φώκης, *nares adipe vituli marini illinito.* Pintianus in suo cod. legi *igniaribus* admonet, mendo, ut ex Hippocrate liquet minime iam obscuro. Huius coagulum quoque suffitu prodesse in uteri strangulatu, scribit Diosc. Εὐπορ. II, 88. Hard.

Instillatur igni naribus. *Instillatur igniaribus*, in eodem. Pint.

Et cum coagulo eiusdem in vellere imponitur. Brevius in eodem, *coagulo eiusdem in vellere imposito*, Pint.

viventes tusi et in vino dulci poti. Sistunt et cancri fluviatiles triti in vino potique. Item siluri suffitu, praecipue Africi, faciliores partus fieri dicuntur. Cancri ex aqua poti profluvia sistere: ex hyssopo purgare. Et si partus stranguletur, similiter poti auxiliantur. Eosdem recentes vel aridos bibunt ad partus continendos. Hippocrates ad purgationes mortuosque partus utitur illis, cum quinis lapathi radicibus, cum ruta et fuligine tritis, et in mulso datis potui. Iidem in iure cocti cum lapatho et apio, menstruas purgationes expediunt; lactisque ubertatem faciunt. Item in febri quae sit cum capitis doloribus et oculorum palpitatione, mulieribus in vino austero poti prodesse dicuntur. Castoreum ex mulso potum purgationibus prodest; contraque vulvam olfactum cum aceto et pice, aut subditum pastillis. Ad secundas etiam uti eodem prodest cum panace in IV cyathis vini: et a frigore laborantibus ternis obolis. Sed si castoreum fibrumve supergrediatur gravida, abortum facere dicitur, et periclitari partus si superferatur. Mirum et quod de torpedine invenio: si ca-

Sistunt. Ad fluxum pariter muliebrem sistendum, vinum Hippocrates praebet, in quo cancri fluviatiles sint antea suffocati, lib. de nat. mul. text. 84, pag. 405. HARD.

Stranguletur. In enixu laborioso parturientis matris. DAL.

Hippocrates. Eius haec verba de Morb. mul. I, tom. 128, pag. 519: Διεκβόλιον, ἢν ἀποθάνῃ τὸ ἔμβρυον... Καρκίνους ποταμίους πέντε, καὶ λαπάθου, καὶ πηγάνου ῥίζαν, καὶ αἴθαλον ἀπὸ τοῦ ἴπνου, τρίψασα ὁμοῦ πάντα, καὶ ἑνώσασα ἐν μελικρήτῳ, ὑπαίθριον θεῖσα, πινέτω νῆστις ἐκ τρίτου. *Cancros fluviatiles quinque, et lapathi, et rutae radicem, et fuliginem de furno, omnia simul trita, et cum aqua mulsa unita, sub dio per noctem exponat, et ieiunater bibat.* H.

Castoreum. Diosc. II, 26. H.

Vulvam olfactum. Strangulantem. DALEC.

Ad secundas. Diosc. l. c. non tamen ita accurate. HARD.

A frigore laborantibus. Gelatis, quod accidit saepe in transitu Alpium nivosarum. DAL.

Partus. MSS. *partu.* — *Laborantibus.* Gelu torpentibus. HARD.

Si superferatur. Si sursum feratur ac supra caput. HARD.

piatur, quum luna in Libra sit, triduoque asservetur sub dio, faciles partus facere postea, quoties inferetur. Adiuvare et pastinacae radius adalligatus umbilico existimatur, si viventi ablatus sit, ipsaque denuo in mare dimissa. Invenio apud quosdam ostracium vocari, quod aliqui onychem vocant: hoc suffitum vulvae poenis mire resistere. Odorem esse castorei, meliusque cum eo ustum proficere. Vetera quoque hulcera et caooethe eiusdem cinere sanari. Nam carbunculos et carcinomata in mulierum parte praesentissimo remedio sanari tradunt cancro femina, cum salis flore contuso, post plenam lunam, et ex aqua illito.

XLVII. Psilothrum est thynni sanguis, fel, iecur, sive recentia, sive servata. Iecur etiam tritum, mixtaque cedria plumbea pyxide asservatum. Ita

Invenio. Operimentum illud certi concharum generis est, quale in purpura descripsimus, cap. 41. Diosc. II, 10: Ονυξ ἐστὶ πῶμα κογχυλίου, ὅμοιον τῷ τῆς πορφύρας. Et mox: Εὐώδεις θυμιώμενοι, καστορίζοντες ποσῶς τῇ ὀσμῇ· ἐγείρουσι δὲ καὶ οὗτοι ὑποθυμιαθέντες τὰς ὑστερικῶς πνιγομένας καὶ ἐπιληπτικούς. Immo ipsum esse purpurae integumentum credimus: quum nihil differre a purpura conchylium arbitremur, ut diximus IX, 53, etsi refragari Dioscorides videtur. Hard.

Vulvae poenis. Strangulationibus et suffocationibus uteri. Ἐγείρει τὰς ὑστερικῶς πνιγομένας Diosc. Dal.

Vetera. Dioscorid. l. c. H.

Nam carbunculos ... mulierum parte praesentissimo remedio sanari tradunt. In vetere codice non *mulierum* legitur, sed *mulieribus*. Legendum itaque mihi videtur sic: *Nam carbunculos et carcinomata in mulieribus parcae praesentissimo remedio sanare traduntur.* Pint.

In mulierum parte praesentissimo remedio sanari tradunt. Pintianus observat in scripto esse *mulieribus*: itaque legendum sibi videri: *in mulieribus percae praes. rem. sanare traduntur.* Sed si percarum ea vis est, quid verbis fiet sequentibus, quae cancro femina id fieri ostendere videntur? Voss. *muliebris.* Cui voci una littera demenda, ut sit: *in muliebri parte praesentissimo remedio sanari tradunt cancro femina.* Andeg *in mulieris partus.* Tres aliis, *in mulieres portu.* Gron. — *In mulierum parte.* In Reg. 2, cod. et Pintiani, *in mulieribus parte.* Forte, *in muliebri parte*, nempe ἐν τῷ αἰδοίῳ, *in muliebribus locis.* Hard.

pueros mangonizavit Salpe obstetrix. Eadem vis pulmoni marino: leporis marini sanguini et felli: vel si in oleo hic necetur. Cancri, scolopendrae marinae cinis cum oleo: urtica marina trita ex aceto scillite: torpedinis cerebrum cum alumine illito sexta luna. Ranae parvae, quam in oculorum curatione descripsimus, sanies efficacissime psilothrum est, si recens illinatur: et ipsa arefacta ac tusa, mox decocta tribus heminis ad tertias, vel in oleo decocta aereis vasis. Eadem mensura alii ex quindecim ranis conficiunt psilothrum, sicut in oculis diximus. Sanguisugae quoque tostae in vase fictili et ex aceto illitae,

XLVII. *Mangonizavit.* Ornavit et composuit ad alliciendos emptores: dum fuco imberbes diu servavit. Mango est, ut ex Fabio discimus, II, 16, qui colorem falsum inducit mancipiis, quique verum robur inani eorumdem sagina mentitur. H.

Eadem vis est pulmonis marini, leporis marini sanguine et felle. Correxerunt *sanguinis et fellis*. Sed Vossiani duo: *pulmoni marino;* dein melior etiam *sanguini*. Scribo: *Eadem vis est pulmoni marino, leporis marini sanguini et felli.* Ut et Pintianus. Gron. — *Eadem vis est pulmonis marini: leporis marini sanguine et felle.* In apographo nostro: *eadem vis pulmoni marino: leporis marini sanguini et felli.* Et non multo infra: *adalligatusque idem pavores*, etc. detrahe particulam *que*. Pint. — *Eadem.* Aelian. Hist. Animal. XIII, 27. Hard.

Leporis marini. Dioscorid. lib. II, cap. 20. Hard.

Scolopendrae. Diosc. II, 16: Σκολόπενδρα θαλασσία ἑψηθεῖσα ἐν ἐλαίῳ, καὶ καταχρισθεῖσα, ψιλοῖ τρίχας. *In oleo decocta et peruncta pilos detrahit.* Hard.

Vrtica marina. Dioscor. lib. II, cap. 20. Hard.

Torpedinis. Et carnes quoque ipsae, teste Aeliano, l. c. Hard.

Ranae. De qua cap. 24, quod caput totum est in afferendis oculorum remediis. Q. Serenus, cap. xxxvi, pag. 149: *Praeterea quascumque voles avertere setas, Atque in perpetuum rediviva occludere tela, Corporibus vulsis saniem perducito ranae, Sed quae parva situ est, et rauco garrula questu.* Hard.

Ex quindecim. Sic libri typis editi, cum Colb. 3. At Reg. 2, *ex duodecim*, facili librariorum lapsu ex XV in XII, ut saepe monuimus. H.

Sicut in oculis diximus. Cap. 24. H.

Sanguisugae. Q. Serenus, loc. cit. *Nec non quae stagnis cessantibus haesit hirundo Sumitur, et vivens Samia torretur in olla: Haec acidis iungit permixta liquoribus artus, Avulsamque vetat rursus percrescere silvam.* Plinius item Val. I, 21, et III, 52. Hard.

eumdem contra pilos habent effectum. Et suffitus urentium eas necat cimices invectas. Castoreo quoque cum melle pro psilothro usi pluribus diebus reperiuntur. In omni autem psilothro evellendi prius sunt pili.

XLVIII. Infantium gingivis dentitionibusque plurimum confert delphini cum melle dentium cinis, et si ipso dente gingivae tangantur. Adalligatus idem pavores repentinos tollit. Idem effectus et caniculae dentis. Hulcera vero, quae in auribus, aut ulla corporis parte fiant, cancrorum fluviatilium succus cum farina hordeacea sanat. Et ad reliquos morbos triti in oleo perunctis prosunt. Siriasesque infantium spongia frigida crebro humefacta, rana inversa adalligata efficacissime sanat, quam aridam inveniri affirmant.

XLIX. Mullus in vino necatus, vel piscis rubellio, vel anguillae duae, item uva marina in vino putrefacta, iis qui inde biberint, taedium vini affert.

L. Venerem inhibet echeneis, et hippopotami frontis e sinistra parte pellis in agnina adalligata, felve

Et suffitus. Reg. 2 et Chiffl. *Hic suffitus*. Intricata oratio: sententia tamen non alia est, quam suffitu seu nidore sanguisugarum exustarum cimices necari: quod paulo ante perstrinxit, cap. 42: *Natura sanguisugarum adversatur cimicibus: et suffitu necat eos*. Quare *invectos* legi malim, quanquam in Reg. 2 cod. *invecta* legitur. Hard.

XLVIII. *Quam aridam*. Exsiccatam nimio fervore capitis inflammati. H.

XLIX. *Rubellio*. Qui et erythinus graeco nomine appellatur, IX, 23. Hard.

Item uva marina. De qua IX, 1. Hard.

L. *Venerem inhibet echeneis, et hippopotami*, etc. Idcirco amatoriis veneficiis infamis, ut dictum est IX, 41. Hard.

Hippopotami frontis e sinistra parte pellis in linteolo adalligata. Tres codd. *pelle in agnina alligata*. Andegav. *pellis in agnine*. Voss. ut Hermolai: e *sinistra parte pellis in agnina alligata*. Gron.

In agnina alligata. Sic Reg. 1, et alii: non, ut editi, *in linteolo*. H.

Felve. Galen. II, 27, pag. 636: Χολὴν νάρκης ἐάν τις πίνῃ, τὸ μόριον ἀνέντατον ἔσται. Hard.

torpedinis vivae genitalibus illitum. Concitant cochlearum fluviatilium carnes sale adservatae, et in potu ex vino datae: erythini in cibo sumpti: iecur ranae diopetis vel calamitae in pellicula gruis alligatum, vel dens crocodili maxillaris, annexus brachio, vel hippocampus, vel nervi rubetae dextro lacerto adalligati. Amorem finit in pecoris recenti corio rubeta alligata.

LI. Equorum scabiem ranae decoctae in aqua extenuant, donec illiniri possit. Aiunt ita curatos non repeti postea. Salpe negat canes latrare, quibus in offa rana viva data sit.

LII. Inter aquatilia dici debet et calamochnus, latine adarca appellata. Nascitur circa arundines tenues e spuma aquae dulcis ac marinae, ubi se miscent. Vim habet causticam: ideo acopis additur contra perfrictionum vitia. Tollit et mulierum lentigines in fa-

Iecur ranae diopetis et calamitae. Vidi equidem certis locis tantum numerum ranunculorum, ut cum imbre delapsi, vel certe ex imbre provenisse videri possent. Hos opinor hic *diopetes* vocari, quod Graeci διοπετεῖς nominent, quidquid est ex aëre delapsum, quasi a Iove demissum. Galen.

LI. *Aiuntque ita c. non repeti postea. E Salpe negat canes latrare.* Scribe detractis duabus particulis sic: *Aiunt ita curatos non repeti postea. Salpe negat*, etc. ex scripto codice. Pint.

LII. *Calamochnus.* Pericalamitis Galeno, et limnostris calamachne. Vide lib. XVI, cap. 36, lib. XX, cap. 22. Dalec. — *Calamochnus.* Diximus de ea XVI, 66. Habet illius iconem Aldrovand. de Metall. II, 1, pag. 213. Vox ipsa adarca graeca videtur, ἀδάρκης, Dioscorid. V, 139. Καλαμόχνους, quasi arundinum lanugo. Aliis calamachne, ἀπὸ τῆς ἄχνης, a spuma. Vide Galen. de Fac. simpl. med, XI, 2, p. 315. H.

Marinae. Marinae salsae. Nascitur enim in paludibus, aut lacubus salsis, in quorum vadis imis scaturit fons aliquis dulcis, non in mari: vel contra in iisdem aquis dulcibus, in quarum profundo salsus fons emicat, ut in lacu Marsonetae prope Carcassonam Galliae. Dal.

Vim. Diosc. V, 137: Καθόλου δέ ἐστι δριμύ. Hard.

Perfrictionum. Contra algores, horroresque frigidos, quales fere in febri sentiuntur. Scrib. Larg. Comp. 268: *Acopum ad perfrictionem, lassitudinem, tensionem nervorum. Idem hieme non patitur perfrigescere artus.* Hard.

cie. Et calami simul dici debent: phragmitis radix recens tusa luxatis medetur, et spinae doloribus ex aceto illita. Cyprii vero, qui et donax vocatur, cortex alopeciis medetur ustus, et hulceribus veteratis: folia extrahendis quae infixa sint corpori, et igni sacro. Paniculae flos si aures intravit, exsurdat. Sepiae atramenta tanta vis est, ut in lucerna addito Aethiopas videri, ablato priore lumine, Anaxilaus tradat. Rubeta excocta aqua, potui data, suum morbis medetur: vel cuiusque ranae cinis. Pulmone marino si confricetur lignum, ardere videtur, adeo ut baculum ita praeluceat.

LIII. (XI.) Peracta aquatilium dote, non alienum

Tollit. Dioscorid. l. c. Hard.

Phragmitis radix. Ad sepes faciendas utilis ob crassitiem et firmitatem. Eum esse volunt, quem ex Theophrasto Noster appellavit χαρακίαν. Dal. — *Phragmitis radix*. Totidem verbis Dioscor. I, 114. De phragmite caeterisque generibus egimus XVI, 66, sqq. Haec petita e calamis remedia totidem fere verbis ante praetractata vide XXIV, 50. H.

Cyprii. Dioscorid. l. c. H.

Folia extrahendis quae infixa sint corpori. Radix per se aut illita cum bulbis extrahit, quae infixa sunt corpori: folia trita et imposita medentur igni sacro, Dioscorides. Dal.

Paniculae. Plin. XXIV, 50: *Arundinum lanugo illita auribus, obtundit auditum*. Vide locum eum. H.

Aethiopas. Nigros Aethiopum instar videri, mutata priore lucernae luce. Refert hoc et Sext. Emp. Pyrrh. hypotyp. I, 14, pag. 10: Καίγε οἱ γόητες χρίοντες τὰς θρυαλλίδας ἰῷ χαλκοῦ καὶ θολῷ σηπίας, ποιοῦσιν ὅτε μὲν χαλκοῦς ὅτε δὲ μέλανας φαίνεσθαι τοὺς παρόντας, etc. *Praestigiatores dum lucernas ungunt aerugine et sepiae atramento, faciunt ut qui adsunt, modo aeris colorem habere, modo nigri esse videantur.* Similes nugas habet auctor Kiran. pag. 51. Hard. — Caeterum qualis et quanta sepiae atramento nigredo sit notum est. Ex aliquo alicuius sepiae liquore Neotericorum *atramentum Sinense* confici solare res est vero simillima. As.

Ablato priore lumine, Anaxilaus tradat. *Volumine*, non *lumine*, in vetusto exemplari: legendum forte, *velamine*. Pint.

Rubeta decocta et in aqua potu data suum morbis medetur. » Rubeta excocta aqua potui data, etc. » in eodem, et confestim, *cuiusque ranae*, non *cuiuscumque*. Pint.

LIII. *Peracta aquatilium dote, non alienum ... eaque nominatim complecti, quod in terrestribus volucribusque fieri non quit*. Sane avium non minus numerosa turba quam piscium, si species examinaveris: nam piscium fere 5200 nunc novimus, avium circiter 6000. Sed memento tum pi-

videtur indicare per tot maria, tam vasta, et tot millibus passuum terrae infusa, extraque circumdata mensura paene ipsius mundi, quae intelligantur animalia centum septuaginta quatuor omnino generum esse, eaque nominatim complecti: quod in terrestribus volueribusque fieri non quit. Neque enim omnis Indiae, Aethiopiaeque, aut Scythiae, desertorumve novimus feras aut volucres, quum hominum ipsorum multo plurimae sint differentiae, quas invenire potuimus. Accedat his Taprobane, insulaeque aliae Oceani fabulosae narratae. Profecto conveniet non posse omnia genera in contemplationem universam vocari. At hercules in tanto mari Oceano quaecumque nascuntur, certa sunt, notioraque, quod miremur; quae profundo natura mersit. Vt a belluis ordiamur, arbores, physeteres, balaenae, pristes, Tri-

scium novorum plus invantum iri quam avium (nam terras fere omnes perlustravimus, non item omnes marium tractus et fluvios et lacus novimus); tum de piscibus veris nos h. l. dicere, si Plinium de aquatilibus cunctis, h. e. de mammiferis, non paucis crustaceis, mollibus, fere omnibus zoophytis, etc. Horum omnium numerus ultra 1200. Quomodo ergo Noster potest credere terrestrium animantium aut volucrum plus esse quam aquatilium? quomodo, dum auspicatur tot latere ignotas feras aut aves intra Scytharum, Aethiopum, Indorum ignota deserta, non intelligit diversitatem et ubertatem eamdem in mari atque amnibus esse? Aj.

Centum. In quibusdam MSS. *centum quadraginta quatuor*, errore minime obscuro: quum enim, IX, 16, piscium species esse affirmet, ut diximus, CXLIV, praeter crustis intecta quae sunt XXX; ex utroque eo numero effici manifestum est CLXXIV. Sed Plinii numerum auxerunt deinceps in immensum, qui de hoc argumento nostra aetate scripserunt. Et illud animadversione dignum, quod Plinius mox ipse ait, *tantum se marina dicere*. Hard.

At hercules in tanto mari Oceano, etc. Plinii saeculo detecta nondum erat America, atque adeo nec India Orientalis, quarum maria pisces quamplurimos a nostris diversissimos nutriunt. Dal.

Arbores. Arbor bellua, non stellae marinae genus maximum, memoratur lib. VIII, cap. 4. Ibidem Physeter, Triton et Nereis, ibidem c. 5. Tritonem describit Aelianus, Animal. lib. XIII, c. 21; Pausanias in Boeoticis; Alex. ab Alex. lib. III, cap. 8. Dal. — *Arbores*. De arboribus nihil compertum adhuc. De physetere, et

tones, Nereides, elephanti, homines qui marini vocantur, rotae, orcae, arietes, musculi, et alii piscium forma arietes, delphini, celebresque Homero vituli. Luxuriae vero testudines, et Medicis fibri, quorum e genere lutras nusquam mari accepimus mergi, tantum marina dicentes. Iam caniculae, dromones, cornutae, gladii, serrae: communesque mari, terrae,

de rotis, IX, 3; de balaenis et pristibus, eodem libro, 2 de Tritonibus, Nereidibusque, de marino homine, et arietibus, eodem libro, 4, ubi et elephantorum mentio, quorum nemo Veterum meminit, praeter Plinium. De orcis, IX, 5; de musculo, eiusdem libri cap. 88; de arietibus aliis, vide quae diximus IX, 67; de delphinis, eodem libro, 7; de phocis, seu vitulis marinis, eo libro, 15. Hard.

Elephanti. Elephantum esse volunt rosmarum Olai Magni; sic dictum quod dentes exsertos habeat elephanti modo, e quibus capuli gladiorum fiunt, ut ex ebore. Rotas describit auctor lib. VIII, cap. 4; Aelian. Hist. Anim. lib. XIII, cap. 20; Iovius lib. de Piscibus. Dal.

Homines qui marini vocantur. Quales episcopus et monachus Rondeletii. Apud Pausaniam in Phocis Cleon Magnes refert marinum hominem se vidisse in littus eiectum non breviorem quinque iugerum spatio, qui fulmine ictus conflagraverat. Dal.

Arietes. Arietes memorat auctor, lib. VIII, cap. 5. Arietem marem et feminam describit Aelianus, Histor. An. lib. XV, c. 2. Arietes priore loco hic appellatos quidam esse volunt arieti, bellicae machinae similes: alios vero paulopost nuncupatos, arieti quadrupedi, et cornibus et capite. Dalec.

Homero. Odyss. Δ, 436, et alibi saepius. Hard.

Luxuriae. Subintellige celebres. V. IX, 43. Hard.

Medicis. De fibris, seu castoris usu in medicina dictum abunde cap. 43 huius libri. Hard.

Iam caniculae. De caniculis IX, 70. Dromones, cornutasque, praeter Plinium, qui nominaret, nondum occurrit: aliud enim videtur esse a dromonibus Plinianis Hesychii δρόμων, hoc est, parvus cancer, μικρὸς καρκῖνος, qui a Monspeliensibus vulgo *chevrette* nuncupatur: capitur in maris aestuariis, sagittae in modum per summam aquam decurrit: unde id ei nomen. Dromones Pliniani inter belluas, ut ipse sit, maioresque pisces, sive cetaceos, censeri oportet. Gladium, serramque, nomina esse marinorum fruticum admonuimus IX, 4. Hard.

Dromones. Dromones a cursu, marinae belluae genus. Aristot. Histor. lib. II, cap. 2, δρομάδας vocat, qui in Pontum aliunde excurrunt, thynnos, pelamidas, amias. Dromones Hesychio parvi cancri, qui in maris aestuariis velocissime per aquam summam decurrunt. Dal.

Communesque. De hippopotamis, VIII, 39. De crocodilo eiusdem libri cap. 37. Hard.

amni, hippopotami, crocodili: et amni tantum ac mari, thynni, thynnides, siluri, coracini, percae. Peculiares autem maris, acipenser, aurata, asellus, acharne, aphya, alopecias, anguilla, araneus. Box, **batis, bacchus, batrachus,** belone, quos aculeatos voca-

Et amni tantum. De thynno dictum abunde IX, 17, sqq. Θυννίδας feminae intelligendae sunt. Qua re inter se differant docet Aristot. apud Athen. VII, pag. 303. De siluro, eodem lib. cap. 17. De coracino, c. 24 eiusdem libri, ubi et de perca egimus. Coracinum Hesych. at Persius saperdam vocant. Hard.

Acipenser etc., De acipensere dixi ad lib. IX; de aurata IX, 25; de asello eodem lib. cap. 28, Hard.

Acharne. Ἀχαρνος Athenaeo, VII, pag. 286, apud Aenum Thraciae praestantissimus dicitur. Eidem lib. VIII, pag. 356, ἄχαρναν scribitur, Romae visus a Rondeletio, a quo pingitur, V, 151. Hard.

Aphya. De ea egimus ibid. IX, cap. 74. De alopece, sive alopeciade, seu vulpe marina, IX, 66; Athen. VIII, pag. 356. De anguilla marina, Epicharmus in fabula, quas Musas inscripsit, teste Athenaeo VII, pag. 297. De araneo denique eodem lib. cap. 72. Hard.

Box. Piscis est tergo picto, et vocalis, unde ei nomen, παρὰ τὴν βοὴν, inquit Athen. VII, pag. 286. Idem βῶξ, βόηξ, et βόαξ, a voce quam edit: ab oculis boum similibus, βόωψ. Festus: *Boca, genus piscis: a boando, id est, vocem emittendo appellatur.* In Gallia Narbonensi, *bogue*, teste Rondeletio, V, 11. H.

Batis. Βατὶς et βατὸς a Graecis apud Athen. VII, pag. 286, raia dicitur, de qua non nihil praelibavimus, IX, 40. A rubi, quem βάτον vocant, similitudine nomen traxit: est enim aculeis aspera, praesertim in cauda. Vtroque illo vocabulo marem a femina discriminari crediderim, ut de thynno et thynnide paulo ante dixi: Hesychius enim, pag. 185: Βάτος, καὶ βατὶς, ἰχθύες διαφέρουσιν ἀλλήλων. Hard.

Bacchus Sic Reg. et Colb. 3, cum Cb. non *banchus*. Egimus de eo IX, 28, de batraque, sive rana, IX, 7; de belone, sive acu, eodem libro, c. 57. Hard.

Belone, quos aculeator vocamus. Scribendum videtur, non *aculeatos*, sed *acus aciculasve*: id enim significat vox graeca *belone*: ostendimus quoque hoc lib. X. Pint. — *Belone, quos aculeatos vocamus.* Pintianus legendum censet *acus aciculasve*: id enim significare graecam vocem βελόνη. Quasi haeserint memoriae eius quae scribit Hermolaus ad lib. XXXV, 11, his verbis: est autem belone, quam nos *acum* et *aciculam*, diximus. Sic ille. *Acos tenues* e Martiali novimus, lib. X, epig. 34, et Plinio ipso, lib. IX, 5: *Acus sive belone, unus piscium dehiscente, propter multitudinem utero parit.* *Aciculam* autem passim quidem in Lexicis exhiberi video, ut diminutivum τοῦ *acus*: auctorem tamen eius vocabuli antiquum nondum reperi. *Acuculam* Excerpta vet. Lexic. efferunt: *Ansa*, λαβή. *Acucula* βελόνη. Et Constantini cod. I, 4, Th. de repudiis: *oportet eam usque ad acuculam capitis in domo mariti deponere.* Sed vix est, ut non *Acula*

mus balanus. Corvus, citharus, e rhomborum genere pessimus: chalcis, cobio, callarias, asellorum generis, ni minor esset: colias sive Parianus, sive Sexi-

et *aculam* his locis legendum sit, ut loquutos mihi veteres constat. Glossarium: βελόνη, *acula*, *acus*. Cledonius in arte: *Haec in diminutivo genus mutant, ut acus acula, hoc scutum haec scutella, hoc pistrinum haec pistrilla.* Accedit ipse Plinius infra lib. XXXIV, 43. Corruptum quoque in Glossis Isidori: *Acucula*, *aculus*, *solers*, *agagula*. Scribendum: *Acriculus*, *acutus*. Eo vocabulo utitur Cicero Tuscul. III, *ille acriculus Athenis senex Zeno, istorum acutissimus*. Ergo et hoc Plinii loco malumus: *belonae*, *quas aculas nos vocamus*. Pintianus, quod censuit, et ostendisse ait se ad lib. X. Caput est illic 32, ubi de nidis alcyonum: *Nec unde confingantur, invenitur. Putant ex spinis aculeatis: piscibus enim vivunt.* Quae translata sunt ex Aristotelis Hist. Animal. lib. IX, cap. 14: Ἀπορεῖται δὲ ἐκ τίνος συντίθησι τὴν νεοττίαν· δοκεῖ δὲ μάλιστα ἐκ τῶν ἀκανθῶν τῆς βελόνης· ζῇ γὰρ ἰχθυοφαγοῦσα. Ergo Pintianus, *ex spinis acus piscis*. Et voluit tale qui haud dubie Plinius. Sed verba potius fuisse crediderim: *Putant ex spinis aculeatum*. GRON.

Quos. Subintellige pisces. HARD.

Balanus. A similitudine glandis querneae, quae βάλανος dicitur, nomen habet auctore Athenaeo, lib. III, pag. 91. In rimis saxorum degunt. Iconem vide apud Rondel. de Testac. I, 30. HARD.

Corvus. Graecis κόραξ. Pingitur a Rondeletio, X, 7, pag. 296. Meminit eius Celsus, inter pisces cibi duriusculi, II, 18. Romanis *capone*. H.

Citharus. Romae frequens, *folio* nominatus, teste Rondeletio, XI, 5. Libri hactenus editi sic legunt, *cytharus chrombrorum genera, cyprinus chalcis*. Crombri qui sint nemo novit, nec cyprinum aut scombros ulli MSS. habent. Sic Reg. 2 et Ch. *citharus rhomborum genera pessimus chalcis*, etc. Unde perspicuum fit nihil esse nostra emendatione certius; praesertim attestante Galeno de alim. Fac. III, 30, pag. 394, simillimum esse rhombo citharum: Aristotele ap. Athen. VII, p. 305, alga vesci: iis qui Romae gustarunt, insuavi carne: unde Pherecrates, apud eumdem Athen. pag. 306: Ω ἀγαθοὶ ἔνεστιν ἐν κιθάρῳ τι κακόν. Et Xenocr. lib. de alim. ex aquat. apud Orib. II, 58: *Citharus, rhombus lati sunt: rhombusque solidus est..... At citharus mali succi est, et stomacho non idoneus*, etc. H.

Chalcis. Est haec marina chalcis nostra sardina, ut diximus IX, 71. De cobione, seu gobio, eodem libro, cap. 83; de callaria, cap. 27 eiusdem libri. HARD.

Colias sive Parianus. Euthydemus Atheniensis, lib. de salsamentis, apud Athen. III, pag. 116, coliam parianum laudat: Καὶ Πάριαν κολιῶν κυδρὴ τροφός ἔσχε πολίχνη: *Oppidulum Parium coliarum est inclyta nutrix*. Est autem Parium Hellesponti oppidum, de quo Plinius, V, 40. Coliam maiorem esse scombro scribit Hicesius apud eumdem Athen. VII, pag. 321. Ipsi Athenaeo, III, pag. 121, ὁ κολίας praestantissimus dicitur Amyclanus, atque ex Hispania quem Σεξιτανὸν vocant. A Massiliensibus *coguiol* nuncupari, auctor est Rondeletius, VIII, 8. Sexitanus ab oppido Baeticae Ἔξ, sive Σέξ, ut diximus

tanus a patria Baetica, lacertorum minimi: ab iis Maeotici: cybium, ita vocatur concisa pelamis, quae

III, 3. Meminit Martial. VII, ep. 78, ubi lacertum pariter colism vocat, ut ait Harduinus, sed perperam, et errore manifesto. Ed. P.

Saxitanus a patria Baetica. Scribo, *Sexitanus*, a Sexi oppido Baeticae Plinio, Ptolemaeo, caeteris. Favet et apographon nostrum: celebrat item Athenaeus salsamenta Sexitana ex auctoritate Strabonis, lib. III. Pint. — *Saxitanus a patria Baetica.* Vet. *sive Sexitanus.* Martialis VII, 78: *Quum Saxetani ponatur cauda lacerti.* Iuvenalis Sat. XIV, 131: *concham aestivam cum parte lacerti.* Quae sequuntur, sic lego, *Lacertorum aemulus. Ex hoc et concisa pelamide Maeoticis paratur, quod cybium vocant. Pelamis hoc nomen habet, quum post XL dies e Ponto in Maeotin revertitur. Cordyla vero pelamis pusilla est quum in Pontum e Maeotide exit. Cantharus,* etc. Fallitur tamen Plinius, nam pelamis auctore Aristotele a mari in Pontum revertitur, cordyla vero e Ponto in mare exit: ut legendum sit, *nomen habet quum e mari in Pontum revertitur, cordyla vero pusilla pelamis quum post XL dies e Ponto in mare exit.* Dal.

Minimi. Ita Reg. 2, non *minima*, quod neque ars hoc loco patitur. H.

Ab iis Maeotici. Colis Maeotici, inquit, Parisno Sexitanoque paulo grandiores. Hard.

Cybium, ita vocatur.... pelamis, quae, etc. Stupendum, quod Plin. *cybium* inter piscium nomina referat: quum salsamentum sit, et pars piscis in quadram concisa, ac tesserae figura. Vide Salm. pag. 1317. — *Cybium ita vocatur,* etc. Verno tempore thynni Pontum e mari per Euripum subeuntes, ibi fetificant. Minutus fetus, qui quadragesimo post die redeuntes in mare comitatur, cordylae vocantur. Eaedem in mare reversae et illic augescentes, pelamides nominantur, tritones, oreyni, sive apolecti. Anno post tertio verno tempore, quum in Pontum revertuntur adultae, thynni sunt. Ex cordylis integris fiebat salsamentum, de quo Mart. XIII, 1: *Ne toga cordylis, ne paenula desit olivis,* etc. Ex pelamidibus (quarum maximae tritones et apolecti, quasi eximiae nuncupantur), concisis fiebant salsamenta cybia: quadratae figurae, et οὐραῖα, sive ου mutata in ω, ὡραῖα, e locis quae ad caudam sita sunt macerrima, et nullo pingui grato. Plinius non satis haec distinxit. Suetonius Vespasianum ab Alexandrinis ob sordes vocatum fuisse *Cybiosacten*, non, ut legimus, *Cybiotaten*, ait, quasi Salsamentarium, e cognomine unius e regibus suis turpissimarum sordium, de quo Strabo, lib. XVII. Dalec. — *Cybium.* Salm. in Solin. pag. 1317, facinus indignum exclamat, obtrudi a Plinio cybium inter piscium nomina, quum piscis pars quaedam, salsamentumque sit. Scribat igitur dicam non Plinio modo, sed et Varroni de L. L. IV, pag. 21, ita scribenti: *Aquatilium vocabula animalium, partim sunt vernacula, partim peregrina. Foris muraena, quod μύραινα, cybium, thynnus, cuius item partes graecis vocabulis omnes, ut melandrya, uraeon.* Festo quoque: Κύβιον *genus piscis, quia piscantes id genus piscium velut aleam ludant.* Et in Graecis Oppiano, v. 183, inter pisces qui longe degunt a littore, cybia annumeranti cum orcynis, hoc est,

post XL dies a Ponto in Maeotin revertitur: cordyla, et haec pelamis pusilla, quum in Pontum e Maeotide exit, hoc nomen habet, cantharus, callionymus, sive uranoscopus, cinaedi, soli piscium lutei: cnide, quam nos urticam vocamus, cancrorum genera, chamae striatae, chamae laeves, chamae pelorides, ge-

pelamides minimas cum maximis: Ορχύνων γένεά, καὶ πληνάδες, ἠδὲ κυβεῖαι. Certe quum μελάνδρυς et salsamenti e thynno Graecis, et thynni simul genus dicatur, ut Pamphilus refert lib. de Nominibus, apud Athen. III, pag. 121: Μελάνδρυς δὲ τῶν μεγίστων θύννων εἶδός ἐστιν, ὡς Πάμφιλος ἐν τῷ Περὶ ὀνομάτων παρίστησι· καὶ ἔστι τὰ τεμάχη αὐτοῦ λιπαρώτατα. Quidni et minoris thynni nomen cybium fuerit, et ex ipso salsamentum? Certe quae Plinius hoc loco habet, ea totidem plane verbis apud Oribasium leguntur, II, 58, fol. 29, ex Xenocratis libello, de alimento ex aquatilibus. *Pelamis exigua*, inquit, *nascitur in Maeotide.... Cybium, hoc est: concisa pelamis, quae est, post quadraginta dies a Ponto in Maeotim revertitur, ori grata, et boni alimenti.* Hard.

Cordyla. Vel *cordylla*, geminato *l*. Meminit Martial. lib. III, ep. 2: *Cordyllas madida tegas papyro.* Et lib. XI, ep. 53: *Mox vetus, et tenui maior cordylla lacerto.* Vide quae diximus IX, 18. Hard.

Cantharus. Aelian. H. A. I, 26, Κάνθαρος. Idem mira quaedam de canthar o refert XI, 25. Huius meminit obiter inter littorales Philosophus, H. A. VIII: In provincia Narbonensi paulum deflexo nomine *canthano* nuncupant; latine, cum Gaza, scarabaeum dixerie. Vide Rondeletium, V, 4. Ovid. in Halieut. v. 103: *Cantharus ingratus succo.* Hard.

Callionymus. Καλλιώνυμος et οὐρανοσκόπος, ut diximus cap. 24 huius libri. Massiliensibus *tapecon*. Pingitur a Rondeletio, X, 13, p. 305. Hard.

Cinaedi soli piscium lutei. Cinaedi soli piscium Rondel. lib. VI, cap. 41 nam et cancri quidam et cancelli, et leones flavi sunt: κηριοειδεῖς, id est, cereos, vocat Athenaeus; κιῤῥοὺς ξανθοὺς, Numenius. Dal. — *Cinaedi*, Crustis intectos excipit, quum pisces dicit. Sic IX, 16: *Piscium sunt species centum quadraginta quatuor: praeter crustis intecta, quae sunt triginta.* Sunt enim cancri et cancelli pariter flavi. Athenaeus ἀλφηστὰς vocat VII, pag. 281. Hard.

Cnide. Κνίδη, urtica, de qua diximus supra, lib. IX, cap. 68. H.

Cancrorum. Carabi, astaci, caeterisque recensiti, IX, 51. H.

Chamae, chamaeleos. Scribo, *chamae striatae, chamae laeves*, ex vetusto codice. Pint. — *Chamae*. Sic Reg. 2 et Pintiani codex: in editis perperam, *chamaetrachea, chamaeleos*. Chamae Graecis χῆμαι e genere sunt concharum: hoc vero distant a caeteris, quod semper hient, et testas apertas habent: unde eis nomen. Harum multae sunt differentiae. Rondeletius de Testaceis I, 8, ita distinguit, ut aliae laeves sint, aliae asperae: laevibus deinde chamas, pelorides, glycymeridesque subiicit. Hard.

Chamae pelorides. Vel e magnitudine nomen habent, sunt enim gran-

neris varietate distantes et rotunditate: chamae glycymerides, quae sunt maiores, quam pelorides: coluthia sive corythia: concharum genera, inter quae et margaritiferae: cochleae, quarum generis pentadactyli, melicembales, echinophorae dicuntur quibus cantant: extra haec sunt rotundae in oleario usu cochleae: cucumis, cynosdexia. Draco: quidam aliud volunt esse dracunculum: est autem gerriculae similis:

diores: vel a Peloro Siciliae promontorio, ubi optimae: ita Pollux: Graecis πελωρίδες, πελωρίαι, et πελωρῖναι. Gallis, *palourdes*. Hard.

Chamae glycymerides. Γλυκυμερίδες, a sapore dulci, minusque salso nomen traxere. Testis Oribas. II, 58. Meminit harum et Macrobius in coena Pontificum, Saturn. II, 9, pag. 355. Hard.

Coluthia. E muricum genere, ut dictum est cap. 27 huius libri. Hard.

Cochleae. Lib. IX, 51. Πενταδάκτυλοι) quasi quinis discretae digitis, sive acuminibus. Mox pro *melicembales*, *echinophorae*. Reg. 2, *item helicymbalis*, *actinophorae* legitur: quae postrema vox et in chiffletiano codice esse dicitur. Conf. not. 43. H.

Melicembales. Lego μελικηριβόλοι, meliceriboli. Est autem μελικήρα, sive μελίκηρα, Gazae favus, purgamentum buccinorum et purpurarum, verno tempore simul coëuntium, et salivario quodam lentore struem gignentium putaminibus cicerum alborum cohaerentibus, et connexis similem. Vide Rondel. Dal.

In oleario usu. Quibus oleum decapulabant, vel in quotidianum usum hauriebant, capaces admodum, atque ita, ut quaedam aquae libras quaternas capiat. Vide Rondel. de Testac. II, 27, pag. 76. Hard.

Cucumis. Inter frutices marinos censendus, ut diximus IX, 4. Post cucumim, addunt libri vulgati *cynopus*, *cammarus*, quae nomina nec Reg. 2, nec alius bonae notae codex agnoscit. Cammari certe squillarum genere continentur: cynopus quis sit, nemo novit. Hard.

Cynopas. Quidam legunt *cynoglosson*, memoratum ab Epicharmo inter pisces apud Athenaeum: quidam *cucullum*, Plinio haetenus non dictum. Dal. — *Cynosdexia*. Legendum puto *synodontis*, ac reponendum in censu piscium, quorum nomen incipit a littera *S*. Dal. — *Cynosdexia*. Κυνὸς δεξιά, hoc est, canis dextera: forte zoophyton, hoc est, frutex marinus aliquis, ut manus marina. Hard.

Draco. Δράκων θαλάσσιος, Dioscoridi II, 15. Galli *vivam* vocant. H.

Quidam. Vult sane Rondelatius, X, 12. A suis *lacertum* nominari dicit, *lacert*. Hard.

Est autem graculo similis. *Gerriculae*, non *graculo*, in vetusto codice, ut sit diminutivum nomen a *gerro*, de quo paulo post in littera *G*. Pint. — *Est*. Sic Reg. 2 codex: non, ut editi, *graculo*, cum quo affinitatem draco nullam habere potest. Est autem gerricula, diminuta vox a *gerres*, de quo post pauca dicemus. Hard.

aculeos in branchiis habet ad caudam spectantes, sic ut scorpio laedit, dum manu tollitur. Erythinus, echeneis, echinus, elephanti locustarum generis nigri, pedibus quaternis bisulcis: praeterea brachia duo binis articulis, singulisque forficibus denticulatis. Faber sive zeus. Glaucisci, glanis, gonger, gerres, galeos, garus. Hippus, hippuros, hirundo, halipleumon, hippocampos, hepar, helacatenes. Sunt lacertorum genera: loligo volitans, locustae, lucer-

Erythinus, echeneis. De erythino vide supra lib. IX, cap. 23, de echeneide, eodem libro, cap. 51. H.

Elephanti. In locustarum genere, elephantos Plinius e Veteribus unus appellat. Hard.

Faber. Diximus de eo IX, 23. H.

Glaucisci. Γλαυκίσκος Athenaeo, VII, pag. 279. Hard.

Glanis. De eo egimus IX, 67; de gongro, sive congro, libro eodem, cap. 24. Hard.

Gerres. Meminit huius Martial. III, 77: *Teque iuvant gerres, et pelle melandrya cana.* Et lib. XII, ep. 32, v. 15: *Fuisse gerres, aut inutiles maenas Odor impudicus urcei fatebatur.* Gerriculam, hoc est, minorem gerrem draconi marino, quam *vivam* vocamus; similem esse Plinius ante admonuit. Hard.

Galeos. De galeo IX, 70. Garum esse ignotum monuimus, XXXI, 43. Hard.

Hippus. Lego, *hippeis*; nempe cancros littorales Phoeniciae, tantae velocitatis ut eos cursu assequi facile non sit. Dal. — *Hippus.* De ἵππῳ multa Athaeneus, VII, pag. 304. Vetant MSS. ne legam ἱππεῖς, quos esse e cancrorum genere diximus IX, 51; de hippuro diximus IX, 24; de hirundine, eodem libro, 43; de halipleumone, cap. 71 eiusdem libri; de hippocampo, cap. 23 huius libri. Hard.

Hepar. Ηπατοι Oppiano celebrati, Halieut. I, c. 146; Aelian. H. A. IX, 38, et Xenocrati apud Oribas. II, 58; Athenaeo, VII, p. 301. Ηπατος idem et λεβίας. Inter saxatiles pisces annumeratus a Diocle: similis phagro creditus a Speusippo. A Rondeletio pingitur, V, 18, pag. 147. In hepatis capite lapillos reperiri duos, Rhombi figura, splendore et colore conchylii, prodidit Hegesander apud Athen. III, 108. Hard.

Helacatenes. Athenaeo ἠλακατῆνες, VII, pag. 301: ἰχθῦς κητώδεις, ἐπιτήδειοι εἰς ταρίχειαν, *pisces cetacei, idonei ad salsamenta.* Mnesimachus apud eumdem Athenaeum, IX, pag. 403, ἠλακατῖνον vocat: haud dubie a similitudine aliqua cum ἠλακάτῃ, h. e., muliebri colu. Elacatae sunt Columellae, VIII, 17, pag. 313. Itemque Festo, *Elacatena genus salsamenti, quod appellatur vulgo melandria*: sic enim scribendum, non *melandrea*. Hard.

Sunt lacertorum genera. Lacertus Graecis σαῦρος dicitur: quibusdam e nostris, *aiguille*: *ab aliis, bécasse*, inquit Rondel. VII, 5, 232. E lacertorum genere esse superius vidimus, teste etiam Martiale. *Byzantiacos lacertos* laudat Statius, Silv. IV, 9. H.

nae, liparis, lamyrus, lepus, leones, quorum brachia cancris similia sunt, reliqua pars locustae. Mullus, merula inter saxatiles laudata, mugil, melanurus, maena, meryx, muraena, mys, mytulus, myiscus, murex. Oculata, ophidion, ostrea, otia: orcynus: hic est pelamidum generis maximus, neque redit in Maeo-

Loligo. De loligine, IX, 45; de locustis, IX, 50; de lucernis, eodem libro, capite 43. Hard.

Liparis. Λιπαρὶς habere nomen a pinguitudine videtur. At in Reg. 2 cod. et Ch. *lepris*, non *liparis*, legitur. Apud Hesychium λελεπρὶς ἰχθῦς, sed qui nihil a phycide differat, de qua inferius. Λάριμος ab Oppiano laudatur, Halieut. III, v. 399. An ibi λάμιρος, vel λάμυρος rescribi ex Plinio oporteat, peritiores viderint. H.

Lepus. De lepore marino, IX, 72, et huius libri cap. 3; de leonibus IX, 51; de his etiam vide Aelian. H. A. XIV, 9. Hard.

Mullus. De mullo IX, 30. H.

Merula. Aelian. H. A. I, 14: Κοσσύφῳ δὲ θαλαττίῳ ἤθη τε καὶ διατριβαὶ αἱ πέτραι, etc. Peritiores piscatores *merle* vocant: aliter alii. Vide Rondelet. VI, 5, pag. 172. H.

Mugil. De eo egimus IX, 26. H.

Melanurus. Μελάνουρος. A caudae nigritie ei nomen. Confundit hunc cum oculata Rondel. V, 6. Plinius diversos pisces facit. Numenius in Halieut. apud Athen. VII, pag. 313, percarum ducem vocat. Hard.

Maena. Μαινὶς Athen. VII, p. 318. Hodieque a Gallis *mendole*, a Romanis *meudola* appellatur. Rondelet. V, 13, pag. 138. Hard.

Meryx. Quum scari duo sint, alter ὀνίας, alter αἴολος, ὀνίαν etiam μήρυκα epitheto peculiari vocaverunt, quod latis utriusque maxillae dentibus solus ruminet. Dal. — *Meryx.* In Reg. 2, *metis:* utrumque corrupte. Nam μήρυξ a ruminando deduci videtur: quum scarus infra appellandus ruminare solus piscium existimatur. Hard.

Muraena. De muraena IX, 23. Mys conchae genus, de quo, IX, 56; de mitulis et myiscis, libri huius c. 31; de muricibus, seu buccinis, IX, 61. Hard.

Oculata. Inter pisces, qui duriusculi sunt, aurata, corvus, scarus, oculata, censentur a Corn. Celso, II, 18. Hard.

Ophidion. De ophidio diximus c. 35 libri huius: de ostreis cap. 21. H.

Otia. Aures marinae, sive λεπάδες ἄγριαι Rondeletii. Dalec. — *Otia.* Graecis ὠτία, de quibus Athen. III, 91. Latine auriculas dixeris. Λεπάδα ἀγρίαν vocat Arist. H. A. IV. Iconem Rondelet. exhibet de Testac. I, 4. H.

Orcynus. Ορκυνος Athenaeo, VII, pag. 315. Θύννον μέγαν; ὃν καλέουσι ὄρκυνον, inquit Archestratus apud eumdem Athen. VII, p. 301. Ορκυνοι μεγακήτεες Oppiano, Halieut. III, v. 132. Aeliano, H. A. I, 40: Ορκυνος κητώδης ἰχθῦς, etc. Narbonenses vocant *ton.* Hard.

Hic est pelamidum generis maximus. Hic est pelamidum generis maximus, tritoni similis, neque redit in mare, neque vetustate fit melior. Sic emendandus locus. Nam quum orcynus Athenaeo carne sit dura, et senescentia corpora omnia duriora fiant eum vetustate deteriorem fieri pro-

tin, similis tritoni, vetustate melior: orbis, orthragoriscus. Phager, phycis, saxatilium: pelamis: earum generis maxima apolectus vocatur, durior tritone, phorcus, phthitarus, passer, pastinaca: polyporum genera: pectines maximi et nigerrimi aestate, laudatissimi Mitylenis, Tyndaride, Salonis, Altini, Antii, in insula Alexandriae in Aegypto: pectunculi, purpurae, percides, pinna, pinnoterae. Rhina quem squatum vo-

habile est, contra naturam aliorum piscium. Non tamen satis attente Plinius orcynum, qui post cetaceum maximus thynnus est, cum tritone, in pelamidum genere, maiore sarda, minore quam apolectus, comparat. Dal.

Vetustate melior. Huic affert aetas ut sit tritone melior: est autem triton, ut mox dicetur, ex iisdem pelamidibus generis magni. Interpretari aliter Oribasius videtur, qui hoc ipsum de orcyno refert II, 58, fol. 29, ex Xenocr. lib. de Aquat. *Orcynus*, inquit, *est pelamis magna, quae in paludem non redit, tritoni similis: sed quia difficilius vitiatur, ideo insignem vetustatem fert*, etc. Hard.

Orbis. De orbe, cap. 5 huius libri; de orthragorisco, cap. 9. Hard.

Phager. De phagro, IX, 24. De phycide, quae inter saxatiles ab Athenaeo quoque adnumeratur, VII, pag. 395, et III, pag. 355, nos egimus IX, 42. De pelamide, IX, 18. H.

Phorcus, phthitarus. Qui his nominibus pisces appellaret, nemo adhuc alius idoneus auctor occurrit. In Reg. non *phorcus*, sed *porcus* legitur. Haud dubie marinus porculus intelligitur, de quo IX, 17. Hard.

Passer. De passere, IX, 36; de pastinaca, eodem libro, 40; de polypis eiusdem libri cap. 48; de pectinibus pariter lib. IX, 51. Laudatissimos esse Mitylenis, auctor etiam Philyllius apud Athen. III, pag. 93. Archestratus quoque, pag. 92: Τοὺς δὲ κτένας ἡ Μιτυλήνη. Hard.

In insula Alexandriae. Pharo, vel Canopo. Plinius, V, 34: *Insularum ante Asiam prima est in Canopico ostio Nili, a Canopo Menelai gubernatore, ut ferunt, dicta. Altera iuncta ponte Alexandriae, colonia Caesaris Dictatoris, Pharus.* Diphilus Siphnius medicus apud Athen. III, p. 90, de tellinis agens: Τελλῖναι, inquit, γίνονται μὲν ἐν Κανώβῳ πολλαὶ, καὶ ὑπὸ τὴν τοῦ Νείλου ἀνάβασιν πληθύνουσιν, etc. Iam superius, cap. 24 libri huius, pectunculis attributas a Plinio dotes observavimus, quas tellinis Dioscorides assignarat. Utrique fortassis Alexandriae laudati. De pectinibus certe testis Xenocrat. apud Orib. II, 58: *Pectines optimi sunt .... Omnibus autem antecellunt Mitylenaei .... His similes Ionium mare iuxta Illyrida, Etruriam, Salonas, Latium producit: Iam vero et Chios, et vicinae insulae, itemque Alexandria huiusmodi pisces ferunt.* Pectines certe non horum dumtaxat locorum, sed et Tarenti laudat Horat. II, Sat. IV, v. 34: *Pectinibus patulis iactat se molle Tarentum.* H.

Purpurae. De purpuris, IX, 60 sqq. Hard.

Percides. Locum hic percides ha-

camus: rhombus. Scarus principalis hodie: solea, sargus, scilla, sarda: ita vocatur pelamis longa, ex Oceano veniens: scomber, salpa, sparus scorpaena, scorpio, sciadeus, sciaena; scolopendra, smyrus, sepia, strombus, solen, sive aulos, sive donax, sive

bere posse vix adducor ut credam: quid enim discrepat percis a peres, quae superius recensita est inter pisces amni marique communes? In Reg. 2 cod. *pegrides*. Hard.

Pinna. De pinna et pinnotera, IX, 66. Hard.

Rhina. Sic Isidor. Origg. XII, 46: *Squatus dicitur, quod sit squamis acutis: unde et eius cute lignum politur*. Graeci *ῥίνη* appellant. Glossae *ῥίνη*, *squalus*. Lege *squatus*. Vide Voss. in Etymol. Egimus de eo IX, 40, et alibi passim. De rhombo eodem libro, c. 36. Hard.

Scarus. Plin. IX, 29: *Nunc scaro datur principatus*. De solea, IX, 36; de sargo, eodem libro, 30. Scilla, seu squilla potius, καρὶς est Graecis, cuius genera plura affert Rondelet. XVIII, 6, sqq. Hard.

Sarda. Haec totidem verbis Xenocrat. apud Oribas. III, 130. Galen. de alim. Fac. III, 31, pag. 395, tom. VI, sic pelamidem appellari innuit, quum Sardiniam praeternatat. Vt mirum sit a Gaza creditum sardinas nostras hac voce signari. De sarda et cordyla condiendis Apicius, IX, 10, ex quo eiusdem generis esse, nempe thynnorum, sardam cordylamque intelligas. Hard.

Scomber. De scombro, IX, 19, et XXXI, 43; de salpa, eodem libro, 32. Hard.

Sparus. Comicus vates apud Athen. III, 107, sartagini simul imponit, Καρίδα, φύκην, χάνθιον, πέρκην, σπάρον. Dotes eius in cibis expedit Athen. VIII, pag. 355. Iconem Rondeletius exhibet, V, 3. Nostris *spatolon*: Italis *sparlo* et *carlino*. H.

Scorpaena. Athen. VII, pag. 32, distare succo et colore, σκόρπαιναν καὶ σκορπίους, prodidit. Istum a Massiliensibus scorpeno, ab aliis *rascasse* nominari, auctor est Rondeletius, VI, 19. Nomen habet non a scorpii terrestris simili forma, sed a pungendi ritu haud fere dispari. Hard.

Sciadeus. Coracinus subniger Rondeletii. Dal. — *Sciadeus*. Sexu solo discrepant, teste Athenaeo, VII, pag. 322: Σκίαινα... Νουμήνιος δὲ σκιαδέα αὐτὸν καλεῖ. Sic paulo ante Plinius thynnos et thynnidas, scorpionem et scorpaenam, separatim nominat. Nisi forte, pro *sciaena*, *syaena* magis arriserit: Oppianus enim Halieut. I, 129, praeter σκίαιναν, etiam ὕαιναν habet: illam nuda saxa herbosa incolere. Σκίαιναν latine umbram iure appellavere. Galli vocant *maigre*. Hard.

Scolopendra. De ea IX, 68; de smyro, seu myro, eodem libro, c. 39. Hard.

Smyrus, *scepini*, *strombus*. In apographo nostro, non *scepini* legitur, sed *sepia*, ut legendum videatur *sepia*, cuius non alibi fit mentio, utique non praetereundae. Pint.

Sepia. Sic MSS. omnes, ipso Pintiano teste, non *scepini*, ut editi. Quanquam σκέπανοι inter coenosos maris pisces annumerantur ab Op-

onyx, sive dactylus: spondylus, smarides, stella, spongia. Turdus inter saxatiles nobilis: thynnus,

piaño, Halieut. I, v. 406. Σκεπενός item a Dorione, apud Athen. VII, pag. 302; de sepia nos egimus IX, 45. Harb.

Strombus. De strombo, seu turbine, diximus cap. 30 huius libri; de solene, cap. 32. Harn.

Solen. Vide lib. XI, cap. 64, et huius libri cap. 9. De eo pisce Sophron mimographus apud Athenaeum, σωλῆνες γλυκύκρεον κογχύλιον χηρῶν γυναικῶν λιχνεύμασι. Leopard. X, cap. 22. Dalec.

Spondylus. Athen. III, pag. 87, τράχηλος. Macrob. Sat. II, 9, intra prima coenae Pontificiae fercula spondylos numerat. Pinguntur a Rondeletio de Testac. lib. I, cap. 40. H.

Smarides. Σμαρίδες quoque Diosc. II, 30, aliisque e genere maenarum. Harn.

Stella. De stella, IX, 86; de spongia eodem libro, cap. 69. H.

Turdus inter saxatiles nobilis. Tomus Thurianus, quem alii Xiphiam vocant. Haec stupenda. Xiphias est canicula; frustum eius sive τόμον concisae et salitae pro integro pisce et vivo descripsit. Moris habent Graeci partes salsamentorum magnorum eodem nomine appellare quo piscem, unde sumptae sunt. Icesius κύβια, quae frusta sunt quadrata pelamidis, vocavit *pelamidas*. Sic τόμος θουριανός frustum caniculae, quam et ξιφίαν dixere. Sic paulo ante: *Phager, phycis saxatilium, pelamis, earum genere maxima apolectos vocatur,* etc. Atqui ἀπόλεκτος subaudiendo τόμος pars grandior et selectior pelamidis confectae. Salm. 1317. — *Tardus.* Vide quae de eo diximus IX, 20. H.

Thynnus. Xiphias minor thranis appellatur. Libri omnes vulgati, ex interpolatione Hermol. Barbari, sic habent, *Tomus Thurianus, quem alii,* etc. Editi ante ipsum, in primis Venetiis 1572, et Parmae 1476, *Thynnus thranus.* Codex item Colbert. 3 similiter. At Reg. 2, *thynnis thranis*: quod visum est ante ponendum: adstipulante inprimis Xenocrate, in lib. de alim. ex aquat. apud Oribas. II, 58, pag. 29: *Thranis*, inquit, *aut xiphias cetaceus est piscis, et in frusta secatur*, etc. Ab Hesychio θορνεύς idem et ξιφίας vocatur. E xiphia pisce frusta demi, quae Thuriani obsonii nomen haberent, auctor est Athenaeus, VI, pag. 274. Sed est ab eo, ut quidem videtur, dispar pulpamentum, aut is xiphias, de quo nunc agitur, e minore genere: ut cordyla pelamis pusilla: nam xiphias grandior iterum seorsum appellatur, ceu diversus ab isto, ut thynnus a pelamide, cybio, orcyno, cordyla et apolecto. Plura de hoc pisce ut et de reliquis apud Xenocratem, diximus in Glossario nostro nuper cum Xenocratis libello edito, cuius iterata editio iam prelum exercet. Harn. — *Tomus Thurianus.* Salsamenti genus fuit ex xiphia cetaceo, et ingenti pisce in frusta dissecto sale condita, quod ex Thuriis Romam advehebatur. Nomen id graecum est ἀπό τοῦ τέμνεσθαι. Sic olim Veteres praecisum vocarunt carnis et viscerum dissectam partem. Lucilius frag. 5 lib. IV Satir. . . . , *praeciso atque epulis capiuntur opimis.* Athenaeus, pag. 138, lin. 16: Ρουτίλιος παρὰ τοῦ αὐτοῦ δούλων ἁλιευόντων τριόβολον

thranis, quem alii xiphiam vocant: thassa, torpedo, tethea: triton pelamidum generis magni: ex eo uraea cybia fiunt. Veneriae, uva, Xiphiae.

LIV. His adiiciemus ab Ovidio posita nomina, quae apud neminem alium reperiuntur: sed fortassis in Ponto nascuntur, ubi id volumen supremis suis temporibus inchoavit: bovem, cercyrum in scopulis viventem, orphum rubentem, rhacinumque pullum, pictas mormyras, aureique coloris chryson. Prae-

τὴν μνᾶν ὠνεῖτο τοῦ ὄψου, καὶ μάλιστα τοῦ θουριανοῦ καλουμένου θαλασσίου κυνός οὕτω καλούμενον: ac rursum pag. 155, lin. 13, τούτου τοῦ ἰχθύος μέρος ἐστὶ καὶ ὁ ὑπὸ Ρωμαίων καλούμενος θούριος τόμος, ὑδιστος ὢν καὶ τρυφερώτατος. Dal.

Thassa. Sic MSS. Reg. 2 et Chiffl. In editis, *Thessa.* Et θίτταν vocabat Dorotheus Ascalonites, collectionis vocabulorum, lib. CVIII, apud Athen. VII, pag. 329. Alosa nostra esse ea Rondeletio videtur, VII, 15. H.

Torpedo. De torpedine, IX, 67. Tethea explicuimus c. 30 libri huius. Hard.

Triton. Meminit Xenocrates, lib. de alim. ex aquat. apud Orib. II, 53. Sed locus, ut videtur, est mutilus: *Triton sectum cybium aegre vitiatur: solidius est cybio, in caeteris par.* Hard.

Ex eo uraea. Οὐραῖον κύβιον pulpamentum est caudae proximum, quod eleganter describit Archestratus apud Athen. VII, p. 303, ex thynnaque grandiore, hoc est, e tritone, parari iubet. Hard.

Veneriae. Ita MSS. Reg. 2, Colb. 3 et Chiffl. In editis *urenae*, inepte. Egimus de conchis Veneris IX, 52. Hard.

Vva. De uva, IX, 1; de xiphia, seu gladio, cap. 6 libri huius. H.

LIV. *Ab Ovidio.* In libro Halieuticon. Sed qui nunc Ovidii nomine eo titulo libellus inscribitur, inter poëmatia a Pithoeo edita, longe aevi sequioris est, ex ipsis Plinii verbis confictus. Hard.

Bovem. In libris vulgatis, *Bobgyrum.* In Reg. 2, Colb. 3 et Chifflet. *Bovem pergyrum.* Cercyrum ex eodem Pseudo-Ovidio rescripsimus, in Halieut. v. 102: *Cercyrosque ferox scopulorum fine moratus.* Bovem quoque ipso auctore retinuimus, v. 94: *Nam gaudent pelago, quales scombrique, bovesque.* Hard.

Orphum. Idem Pseudo-Ovidius, v. 108: *Cantharus ingratus succo: tum concolor illi Orphus, caeruleaque rubens erythinus in unda.* Meminit etiam Aelian. Hist. A. VIII, 20, pag. 930. Plinius ipse eum piscem appellat IX, 24. Hard.

Rhacinumque. Portentum id vocis est, nec MSS. quidquam iuvant: nec ipse Ovidius, mutilo, ut nunc est, imperfectoque opere.

Pictas. Idem Pseudo-Ovidius, v. 110: *Et rarus Faber, et pictae Mormyres, et auri Chrysophrys imitata decus: tum corporis Umbrae Liventis rapidique Lupi, Percaeque, Tragique; Quin laude insignis caudae Me-*

terea percam, tragum, et placentem cauda labrum, epodas lati generis. Praeter haec insignia piscium tradit channem ex se ipsa concipere, glaucium aestate numquam apparere, pompilum qui semper comitetur navigiorum cursus, chromin qui nidificet in aquis. Helopem quoque dicit esse nostris incognitum undis: ex quo apparet falli eos, qui eumdem aci-

lanurus, etc. Auctor Kiranidum, pag. 43: *Mormyros piscis marinus comestibilis et parvus.* Μόρμυρος et μόρμυλος apud Athen. VII, pag. 313. Nunc quoque *morme*, in Gallia Narbonensi, teste Rondeletio, V, 22. Quid si porro hoc non *parvum tragum*, sed *percam*, *tragum*, ex Pseudo-Ovidio legi iussero? Hard.

Cauda labrum. Vide an legendum *labracem*, id est, lupum: an potius mugilem χειλῶνα, labrum a magnitudine labrorum vocaverit. Dal.

Epodas lati generis. Quidam *epotas latorum generis.* De lato pisce, coracino simili, multa Rondeletius et Athenaeus. Dalec. — *Epodas.* Idem Ovidius, v. 126: *Tunc epodes lati, tum molles tergore ranae.* Hard.

Channem. Idem Pseudo-Ovidius, v. 108: *et ex se Concipiens channe gemino fraudata parente.* Vide quae diximus IX, 23. Hard.

Glaucum. Idem Ovidius, v. 117: *Ac nunquam aestivo conspectus sidere glaucus.* Dictum id iam ante IX, 25. Hard.

Pompilum. Ita plane et Oppianus, Halieut. I, 196, pluresque alii apud Athen. VII, pag. 283 sq. Pseudo-Ovidius, v. 100: *Tuque comes ratium, tractique per aequora sulci, Qui semper spumas sequeris, Pompile, nitentes.* Hard.

Chromin. Vide quae diximus ad l. IV. Hard.

Helopem. Idem Ovidius, v. 96: *Et pretiosus helops nostris incognitus undis.* Auctor Kiranidum, pag. 145: *Elops est piscis magnus, similis glauco.* Hard. — Conferenda hic est palmaria nostratis Cuvier nota 4 ad lib. IX, cap. 28. Affirmabimusque iam audacter, quod expresse minus vir in zoographia facile princeps: nempe acipenserem esse revera sturionem vulgarem, helopem vero sturionem ruthenum. Hic quidem rarior ac diu fere incognitus fuit; unde nec mirum Romae degenti Ovidio acipenseres solos visos, et exsulanti in Euxina ora saepe oblatos ruthenos. Nec inficias iverim aliquando ante exsilium Nasonis impositum ruthenum italicis mensis et romanis. Sed centeni fere acipenseres pro singulis ruthenis, uno tamen nomine obtinente, nec distinctione facta specierum. Porro quid simplicius? unum genus fuit rutheni acipenserisque vulgaris; et bene erat mercatori si uno atque eodem nomine vulgarior piscis signaretur quo nobilior meliorque, sed multo rarior; ergo dum non distinguunt satis quid sit genus, quid species, hi acipenserum nomen imponunt helopi, hi helopis acipenseribus: posthac distinguunt, intelliguntque differre ambas species, sed congeneres esse non sentiunt. Aj.

Qui. Quum Pseudo-Ovidius elopem secernat ab acipensere: de isto enim

penserem existimaverunt. Helopi palmam saporis inter pisces multi dedere. Sunt praeterea a nullo auctore nominati, sudis latine appellatus, Graecis sphyraena, rostro similis nomine, magnitudine inter amplissimos, rarus, sed non degener. Appellantur et pernae concharum generis, circa Pontias insulas frequentissimae. Stant velut suillo crure longo in arena defixae, hiantesque, qua limpitudo est, pedali non minus spatio, cibum venantur. Dentes in circuitu marginum habent pectinatim spissatos. Intus pro spondylo grandis caro est. Et hyaenam piscem vidi in Aenaria insula captum. Exeunt praeter haec purgamenta aliqua relatu indigna, et algis potius annumeranda, quam animalibus.

v. 132: *Tuque peregrinis acipenser nobilis undis.* Hard.

A nullo auctore nominati. Mirum quod scribit Plinius, sphyraenas et pernas ab auctore nullo fuisse nominatas, quum sphyraenarum auctores omnes Graeci meminerint, pernaeque pinnarum sint genera celebratarum a Graecis, et hyaenas tursiones esse quidam magnae auctoritatis censeant. Dalec.

Sudis. Quod rostro similitudinem sudis referat, hoc est, pali exacuti: quam ob causam et σφύραινα Graecis. Quum amplissimus is dicatur esse et rarus, non is esse videtur quem Arist. σφύραιναν vocat, Hist. Animal. IX, aitque esse gregalem. Hard.

Appellantur. Meminit Beda in suis Grammaticis Expositionibus: pernamque Latinis idem sonare existimat, ut videtur, quod Graecis pinnam. Verba eius appono: PERNA QVAE MVLTO MAIOR EST OSTREIS, EX CVIVS VELLERIBVS VESTIS CONFICITVR. *E geminis nascor per Ponti caerula conchis, Vellera setigero producens corpore fulva: En chlamydem populi, nec non et pabula pulpae Confero: sic duplex fati persolvo tributum.* A perna utique *pernula* deminuta voce sequior aetas dixit: unde nos concham margaritiferam, *nacre de perles*, deinde appellavimus. Chron. Casini, III, cap. ult. *Coppetellae de pernis*, hoc est, de conchis istis. Hard.

Pedali non minus spatio. Quantum byssus cui alligatae haerent, longitudine sua permittit. Dalec.

Intus. Spondylus callus interior est, quo testae suae caro ostrearum sive concharum adhaerescit. H.

Et hyaenam. Apud Athen. VII, p. 326, crebra piscis hyaenae mentio ex vetustioribus poëtis. Hard.

EXCVRSVS I

DE BUPRESTIDE,

QVIS SIT, AN VENENATVS, etc.

Ad ea Plinii verba, lib. XXVIII, cap. 21:

Peculiariter valet contra venena, quae data sunt e marino lepore, buprestique, etc.

Par l'énoncé du sujet de ce mémoire, j'ai déja pu, messieurs, vous inspirer quelque intérêt, et me concilier votre attention. Je dois vous entretenir d'nn insecte fameux dans l'antiquité, connn sous le nom de bupreste. D'une part, on crut qu'il recelait un puissant venin, e les lois infligèrent la dernière des peines au malheureus qui l'employait dans le dessein prémédité d'attenter à la vie de son semblabte. D'autre part, on supposa dans cet insecte des propriétés salutaires, et, dès le temps d'Hippocrate, il était compris dans la matière médicale. Quand on admettrait que nos ancêtres eussent été, à cet égard, esclaves des préjugés, une curiosité louable ne nous inviterait-elle pas à recbercher pour notre propre instruction le principe de ces erreurs?

Vous n'ignorez pas, messieurs, combien il est difficile, particulièrement en histoire naturelle, d'établir avec exactitude et sur des raisons solides la correspondsnce qu'ont les dénominations anciennes avec les nôtres. Les renseignements que nous avons sont en général si vagues, si insignifiants, quelquefois si mensongers, que tout le fruit de nos veilles se borne souvent à de simples inductions, à des conjectures plus ou moins heureuses. Au nombre de ces matières obscures qui exercent la patience et la sagacité des critiques est celle que je vais traiter. Votre équité et votre indulgence me font donc espérer que vous n'esigerez pas de moi une démonstration rigoureuse.

L'examen de l'opinion qu'a émise sur le même sujet un de nos plus célèbres entomologistes, Geoffroy, a donné lieu au travail que j'ai l'honneur de vons offrir. Dans son Histoire des Insectes, tom. II, pag. 137, il applique aux coléoptères, avec lesquels Linné avait composé les genres *cicindela*

et *carabus*, le nom de bupreste, avançant, sans le motiver, qu'ils avaient été ainsi désigné par les Anciens, et que d'ailleurs le mot *carabus* n'est que celui de *scarabaeus* défiguré. Ne voulant pas adopter un sentiment arbitraire, j'ai recouru aux autorités qui pouvaient m'éclairer, savoir les auteurs grecs et latins où il est fait mention du bupreste. Après avoir comparé les divers passages relatifs à cet animal, je me suis formé une opinion différente, et dont voici les bases.

Présentons d'abord les faits, en donnant une analyse aussi claire et aussi succinte qu'il me sera possible de ce que les Anciens écrivirent sur cet insecte. Aldrovande et Monfet avaient rassemblé fastidieusement une grande partie de ces matériaux. Je renverrai à leur ouvrages les personnes que cette sorte d'érudition n'est pas capable de rebuter.

Le premier de ces naturalistes observa qu'aucun auteur ancien ne dépeignit le bupreste sous des traits distinctifs, et il déclara ingénuement (*de Insect.* lib. IV, p. 488) que malgré les recherches les plus soigneuses il n'avait pu découvrir l'animal qui portait ce nom. Nonobstant un tel aveu il écrivit et présenta sous la même dénomination trois insectes, dont le premier est la cicindèla champêtre, *cicindela campestris* de Linné, le second une espèce d'harpale voisine du *fuscus* de Fabricius, et dont le troisième me paraît du moins encore indéterminable. Monfet (*Insect. Theatr.* p. 145) fit de la même cicindèle une cantharide, et de trois espèces de carabes autant de buprestes. (*Ibid.* p. 142). Mais peu d'accord avec lui-même, ou n'ayant aucun principe fixe, il rangea trois autres carabes avec les scarabées. Une septième espèce de carabes, la plus grande de celles que nous ayons en Europe, et que je présume devoir être rapportée au *carabus scabrosus* de M. Olivier, ou le *carabus tauricus* de Pallas, y fut placée (pag. 159) dans le genre cantharus. Monfet la reçut des environs de Constantinople, et M. Olivier l'y a aussi observée, mais elle est plus commune dans la Tauride.

La dénomination de bupreste ne fut pas exclusivement consacrée à des insectes. Elle désigne encore une plante légumineuse dans les écrits de Théophraste, de Galien et de Pline l'Ancien. Celui-ci (*Histor. Natur.* lib. XXII, cap. 22) accuse les Grecs de légèreté ou d'inconséquence, puisque, suivant lui, ils estimaient beaucoup cette plante, soit comme aliment, soit comme antidote, et que néanmoins son étymologie (crèveboeuf) annonçait un poison. *Buprestim magna inconstantia Graeci in laudibus eiborum etiam habuere: iidemque remedia tanquam contra venenum prodiderunt, et ipsum nomen indicio est boum certum venenum esse, quos dissilire degustata fatentur.* Induit en erreur par la dénomination du mot *buprestis*, Pline donne à une plante des qualités vénéneuses qu'elle n'avait pas, et qui ne sont propres qu'à un animal du même nom. Il a l'air d'ignorer ce qu'il nous apprendra lui-même dans un des livres suivants de son Histoire naturelle. Daléchamp remarque dans ses notes sur ce passage, qu'Hésychius met sur l'antépénultième syllabe du mot *buprestis* un accent aigu quand il s'agit de la plante, et sur la pénultième un accent circonflexe pour désigner l'animal (*Hist. Nat.* lib. XXII, c. 22, p. 526): cette différence d'accentuation ôtait l'équivoque.

Les philologues ont un peu varié sur l'étymologie du mot bupreste, qui a lui-même éprouvé des altérations dans la latinité du moyen âge. Mais tou-

jours est-il constant que les auteurs les plus anciens, Pline notamment, ont désigné par là un animal qui fait mourir les boeufs, n'importe de quelle manière, ou que ce fût par inflammation, comme le pensent quelques interprètes, ou que ce fût par une rupture de la peau, ainsi que d'autres l'entendent. Le mot composé crève-boeuf, *quos dissilire*; etc. dit Pline, me paraît rendre de la manière la plus simple le sens de celui de *buprestis*.

Les auteurs grecs et latins qui parlèrent du bupreste ne l'envisagèrent que sous les rapports de son usage dans la médecine et de ses qualités nuisibles. Ils pensèrent qu'il était inutile de décrire un objet commun, et dont la connaissance devait être familière à tout le monde; telle fut aussi leur manière de voir pour la plupart des productions naturelles. Suivant Pline l'Ancien (*Hist. Nat.* lib. XXX, cap. 4), qu'Isidora de Séville copia dans le douzième livres de ses Origines, le bupreste est un animal rare en Italie, semblable à un scarabée à longues pattes; caché dans les herbes, il trompe les regards, eeux du boeuf spécialement, d'où vient le nom de cet insecte; dévoré par celui-ci, et ayant atteint son fiel, il excite dans son corps une telle inflammation qu'il crève. *Buprestis animal est rarum in Italia, simillimum scarabaeo longipedi. Fallit inter herbas, bovem maxime, unde et nomen invenit: devoratumque, tacto felle, ita inflammat ut rumpat.* Poinsinet de Sivry traduit le mot *felle* par celui de foie; mais il est évident que Pline distingue ces deux parties dans le chapitre trente-septième du livre onzième de son Histoire naturelle.

Nicandre, auteur grec qui vivait environ deux siècles avant Pline, disait aussi dans ses Alexipharmaques que le bupreste est un poison mortel poue les vaches et les veaux qui l'avalent, et que telle est l'origine du nom que les pâtres lui avaient donné. Les chevaux qui mangeaient cet insecte périssaient également, et avec les mêmes symptômes, si nous devons en croire Hiéroclès, cité par Aldrovande. Élien (*Hist. Anim.* lib. IV, cap. 49), après avoir parlé, et de la même manière que Pline, des funestes effets que produit le bupreste, ajoute qu'il a la vertu de la cantharide, et qu'il lui ressemble. Dioscoride (lib. II, cap. 52) et Galien, d'après lui, avaient fait la même comparaison. Au rapport de Lucien (*Dipsad.*), il est très-commun dans la Libye, contrée qui fut toujours pour les Grecs et les Romains la région des monstres et des animaux malfaisants. Je pourrais citer d'autres auteurs, mais qui ne nous instruiraient pas davantage, parce qu'ils ne font que répéter ce que leurs prédécesseurs ont écrit. Aristote n'a point parlé du bupreste. Peut-être l'a-t-il confondu avec les cantharides, auxquelles les auteurs grecs l'ont assimilé.

D'après le témoignage de Nicandre et de Dioscoride, celui qui prenait intérieurement le bupreste, soit dans son état naturel, soit préparé en breuvage, ressentait dans la bouche une odeur fétide et un goût désagréable de nitre. Il éprouvait de violentes douleurs dans l'estomac et dans les intestins. La vessie était attaquée, le flux urinaire n'avait plus cours, et la peau du ventre, par l'effet d'une tension extraordinaire, comparée à celle d'un tambour, et que les Grecs appelaient pour cette raison tympanite, offrait les signes extérieurs de l'hydropisie.

On était si généralement persuadé que le bupreste fournit un violent poison, que l'autorité civile crut devoir punir de mort celui qui l'emploierait,

ainsi que la chenille du pin, avec des intentions criminelles. *Qui buprestem vel pityocampen, tanti facinoris conscii, aut mortiferi quid veneni ad necem accelerandam dederit, judicio capitali et poena legis Corneliae afficietur* (*Budaeus in Pandectis*, cité dans Monfet, *Insect. Theatr.* p. 142).

C'était une application de la loi connue dans la jurisprudence romaine sous le titre *Cornelia de Falso*, et qui n'était elle-même qu'un recueil de lois rendues par le dictateur Sylla contre les faussaires d'actes publics, les faux monnayeurs, les assassins, les empoisonneurs, etc.

Je n'exposerai point le détail des traitements que les médecins ordonnaient aux personnes qui avaient été empoisonnées avec cet insecte; je ne parlerai pas non plus des secours que l'on ordonnait en pareille circonstance aux animaux domestiques. Ceux qui seront curieux de connaître ces remèdes les trouveront dans les ouvrages de Dioscoride, de Pline, de Galien et dans le traité de l'Art vétérinaire de Vegèce. Ces traitements ne différaient point essentiellement de ceux que Boërhaave a indiqué contre le poison des cantharides; on faisait usage de délayants, de vomitifs, de substances grasses, huileuses et émollientes, d'acides, etc. Les Anciens employaient surtout le moût et la pulpe des figues.

Considéré quant aux propriétés médicales, le bupreste avait encore une grande affinité avec les cantharides, soit dans la préparation, soit dans le but pour lequel on s'en servait. Il fallait, suivant Hippocrate, lui arracher la tête, les ailes et les pattes. Il le prescrivait isolément ou combiné avec différentes drogues, suivant la nature des cas. Il l'ordonnait spécialement dans les maladies des femmes, afin, par exemple, de provoquer ou de rétablir leur écoulement périodique, de dissiper les étouffements utérins, etc. On lui attribuait une vertu éminemment stimulante, une qualité septique, etc. On l'appliquait extérieurement avec divers mélanges pour résoudre les squirres, les concrétions muqueuses, et pour guérir les dartres vives, les chancres, etc. Dioscoride torréfiait légèrement les insectes, en les exposant à la vapeur de cendres chaudes sur un crible. Galien les faisait macérer dans du vinaigre. On verra, pour d'autres détails pharmaceutiques, les compilations d'Aldrovande et de Monfet.

Tels sont, messieurs, les faits principaux que l'antiquité nous a transmis sur le bupreste, et d'après lesquels je dois établir mon opinion. Mais avant de tirer parti de ces faibles moyens, je vous ferai part d'une observation relative à mon sujet, et qui jette sur lui quelques rayons de lumière. Belon, dans son voyage du Levant intitulé : *Observations de plusieurs singularités et choses remarquables*, etc. liv. I, chap. 45, pag. 91, dit avoir vu au mont Athos une sorte de cantharide semblable à l'espèce officinale, mais jaune, plus grosse, fort puante, et se nourrissant indifféremment de ronces, de chicorées, d'orties, de conises et de plusieurs autres plantes. Les Caloyers l'appellent *voupristi*, dénomination presque absolument la même que celle de *buprestis*, prononcée à la manière des Grecs, et qui, au rapport de Belon, a une signification identique. Cet insecte occasionne de grands ravages aux habitants du mont Athos, l'herbe sur laquelle il s'est posé, faisant périr à la suite d'une enflure les chevaux et les animaux ruminants qui s'en sont nourris. Je soupçonne que l'insecte de Belon est un mylabre de Fabricius,

genre qui, d'après un passage de Dioscoride et de Pline, renferme les cantharides auxquelles ces auteurs supposaient le plus d'efficacité. Il paraît même que dans le royaume de Naples l'on se sert ajourd'hui du mylabre à la place de notre cantharide (*lytta vesicatoria* de Fabricius). L'observation de Bélon nous prouve que les Grecs modernes ont retenu la dénomination primitive de bupreste, et qu'ils l'appliquent à un insecte de la famille des cantharides, ainsi que le faisaient Dioscoride et Galien.

Maintenant que j'ai recueilli toutes les données que pouvait m'offrir l'étude des Anciens, il ne me reste plus qu'à les faire valoir pour la solution de la difficulté qui a été l'objet de mes recherches. On m'accordera j'espère 1° que le bupreste est un insecte ailé, ou du moins pourvu d'élytres. Hippocrate nous en a convaincus : 2° que cet insecte est même de l'ordre des coléoptères, car Pline la rapproche des scarabées et Élien de la cantharide; 3° qu'il a en général les propriétés de ce dernier coléoptère, qu'on le destinait aux mêmes usages médicaux, et qu'on neutralisait l'activité de son pouvoir par des procédés semblables; 4° que cet insecte est herbivore, puisqu'il se trouve habituellement dans les lieux où paissent les animaux domestiques, parmi les insectes et dans le foin; 5° que les organes du mouvement ont peu d'énergie, attendu qu'il ne sait point se soustraire, au moyen du vol ou de la course, à la dent meurtrière de ces mêmes animaux, qui d'ailleurs sont assez lents dans l'action de manger; 6° enfin que le bupreste habite plus particulièrement les pays chauds, comme on le voit en comparant le passage de Pline avec celui de Lucien.

Nous savons que les coléoptères du genre méloé de Linné ont toutes les propriétés qu'on attribuait au bupreste. Mais les possèdent-ils exclusivement?.... Dans la série des insectes de cet ordre, on ne pourrait guère citer pour autre exemple que les cicindèles et les carabes. Il est, en effet, certain que plusieurs de ces coléoptères jettent par la bouche et par l'anus une liqueur très-âcre; mais ils sont carnassiers et très-agiles à la course. A l'exception de quelques espèces qui ont les arbres pour domicile, ils ne se tiennent pas sur les végétaux; ce n'est qu'accidentellement qu'on les y rencontre, et dès que le plus petit danger les menace, ils se laissent tomber à terre, et fuient très-promptement. La plupart aiment à se cacher sous les pierres, dans les trous et les lieux fourrés. Aussi je ne sache pas que les habitants de la campagne leur aient jamais imputé les accidents dont on accusait les buprestes. Si on mit autrefois au nombre des compositions médicales quelques espèces de cicindèle ou de carabe, comment et depuis quelle époque a-t-on cessé d'en faire usage? Nos ancêtres ne conservèrent-ils pas avec l'attachement le plus servile, avec une sorte de respect religieux, presque toutes les formules et les recettes qu'une ancienne tradition leur avait laissées? Pourqoi, à l'égard de l'emploi de ces insectes, auraient-ils abandonné une pratique qu'ils suivaient si aveuglément et depuis tant de siècles? Ne voyons-nous pas les préjugés et les vices de cette routine opposer encore de nos jours une prescription abusive aux progrès de nos lumières?

Parmi les substances de notre matière médicale, aurions-nous quelque insecte dont la dénomination primitive serait méconnue? Si tout ce qu'on rapporté du bupreste lui convenait, si l'usage de cet insecte était général,

si on ne pouvait déterminer l'époque à laquelle il a été introduit, ne serait-il pas raisonnable de présumer que cet insecte est le vrai bupreste des Anciens, que les divers changements arrivés en Europe depuis la destruction de l'empire romain, bouleversements qui ont eu tant d'influence, ont effacé les traces de l'application nominale de cet insecte, que cependant, et sous différentes désignations modernes, il a conservé dans notre pharmacie les droits que lui valurent dans des temps reculés, et les écrits de plusieurs savants illustres, et l'opinion vulgaire.

Or, je crois que le bupreste de nos pères de la médecine et de l'histoire naturelle est une espèce du genre méloé de Fabricius ou de celui du proscarabée de Geoffroy. Je ne peux indiquer laquelle, pour la raison que je donnerai plus bas.

Les méloés de Fabricius embrassent la division de méloés aptères de Linné, et l'espèce la plus commune dans nos climats est appelée vulgairement *scarabée des maréchaux*, *ver de mai*, etc. Ils appartiennent à la famille des cantharides, et ont ainsi qu'elles trouvé place dans nos pharmacopées, celles surtout qui sont les plus surannées ou fort antérieures au période brillant de la chimie moderne. On a toujours cru que ces insectes avaient des propriétés plus ou moins analogues à celles de la cantharide. On les emploie encore aujourd'hui dans quelques cantons de l'Espagne au défaut et sous le nom de ce dernier coléoptère. Ils ont été regardés comme un spécifique contre la rage. Il paraît que pris intérieurement ils occasionnent, du moins quelquefois, des symptômes fâcheux; et, quoique nous n'ayons pas, à ma connaissance, des faits bien positifs à cet égard, je pense néanmoins que les méloés, à raison de leur proximité des cantharides, doivent nous être suspects, et qu'il y aurait de la témérité à rejeter entièrement les témoignages des Anciens, si ces insectes sont leurs buprestes.

Le fond de la couleur des méloés étant noir, ou d'un noir bleuâtre, leurs pattes en outre ayant assez de longueur, Pline aura pu comparer grossièrement ces insectes à des scarabées à longues pattes. Les naturalistes n'ignorent pas que dans l'enfance de la science on formait souvent des grou pes d'après des convenances générales de couleurs.

On a cru reconnaître dans notre méloé ordinaire le *cantharolètrus* ou *cantharus* de quelques auteurs anciens, et comme leurs *cantharus* représentent des scarabées de Linné, probablement les stenchus de Fabricius, on a, par opposition, transformé en proscarabées les *anticantharus* ou les *cantharolethrus*.

Les méloés sont herbivores, et se plaisent dans les pâturages, aux bords des haies et des chemins tapissés de verdure. Leur port est lourd, et ils marchent lentement, parce que leur abdomen, qu'ils traînent pour ainsi dire, et très-volumineux. Ils manquent d'ailes, et leurs élytres sont courtes. Ces parties, dans les premiers âges de l'entomologie, n'ayant pas été nominativement distinguées, Hippocrate aura pu, dans ce qu'il dit au sujet de la préparation du bupreste, appeler ailes les organes qui sont maintenant des élytres.

Lorsqu'on saisit un méloé, il contracte ordinairement les pattes, et semble opposer pour défense une humeur d'un brun jaunâtre, oléagineuse en apparence, corrosive, et qui suinte de quelques articulations du corps, des ge-

nous particulièrement. Aussi des naturalistes ont-ils nommé ce coléoptère *scarabée onctueux*. La nature l'ayant si mal partagé, quant à la faculté locomotive, il n'est pas surprenant qu'il puisse être la victime de la voracité de l'animal domestique pâturant avec lui.

De même que les autres insectes de la famille des cantharides, les méloés sont plus répandus dans les contrées méridionales de l'Europe que dans celles du Nord. On les rencontre çà et là, mais pas en quantité, comme les cantharides, et la plupart des espèces disparaissent avant la fin du printemps. Ne serait-ce pas ce qui aurait fait dire à Pline que le bupreste est rare en Italie?

Pour qu'il fût possible de déterminer l'espèce dont se servaient les Anciens, il faudrait avoir parcouru les pays qu'ils habitaient, et y avoir remarqué l'espèce dominante. Peut-être employaient-ils indifféremment tous les méloés indigènes. Sans vouloir décider, j'observerai qu'en Espagne, en Barbarie, et peut-être dans les autres parties méridionales de l'Europe, le *meloe laevigata* de Fabricius paraît y remplacer le *meloe proscarabaeus* du Nord. Cette dernière espèce est moins commune aux environs de Paris, et plus au Midi, que celle que M. Panzer a nommée *tecta*.

On pourrait m'objecter que certaines espèces de mylabres et de zonitis de Fabricius, autres coléoptères vésicants, satisfont aussi bien que le méloé aux conditions du problème que j'ai tâché de résoudre. Mais j'ai dit plus haut que ces coléoptères répondaient en général aux cantharides des Anciens, et qu'ils les distinguaient des buprestes. J'ajouterai que les mylabres sont très-communs en Italie; tandis que le bupreste y est rare ou peu abondant, et que les méloés étant employés depuis un temps immémorial conjointement avec les cantharides, on ne peut expliquer le fait, si on n'admet pas que ces méloés sont les buprestes des Anciens. Enfin les mylabres et les zonitis se trouvent dans les lieux secs et arides, et souvent sur les fleurs composées; les cantharides, ou les *lytta* de Fabricius, rongent les feuilles des arbres et des arbustes. Or, ces habitudes se concilient moins que dans notre hypothèse avec le texte de Pline: « Scarabaeo longipedi simillimum... fallit inter berbas. » Au surplus, je croirais toujours avoir détruit une erreur assez générale parmi les entomologistes, et avoir prouvé qu'il faut chercher le bupreste dans la famille des coléoptères vésicants.

Les buprestes des auteurs grecs et romains étant dans mon opinion nos méloés, Geoffroy a trop légèrement substitué le premier nom à celui de *carabus*. Les insectes de ce genre sont carnassiers sous la forme de larve et en état parfait, au lieu que les *carabos* d'Aristote subissaient leurs métamorphoses dans les bois secs, et devaient y puiser leur nourriture. D'après le passage où il compare leurs antennes à celles des lépidoptères, et supposé toutefois que la leçon du texte soit exacte, je présumerais qu'il désigne des insectes de la famille des capricornes, ou des *cerambyx*, et probablement les espèces qu'on nomme *heros*, *cerdo*, qui font beaucoup de tort aux arbres. Les anciens naturalistes n'observaient guère que les insectes utiles ou dangereux, encore fallait-il qu'ils fussent assez grands et assez communs pour frapper leurs regards.

Les mêmes considérations m'obligent à rejeter le sentiment de Camus, qui, dans ses Commentaires sur l'Histoire naturelle des Animaux d'Aristote, tom. II, art. *Criquet*, propose de rendre toujours le mot *carabos* de ce naturaliste par celui de *locusta*, sauterelle. Les insectes de ce nom, ainsi que les autres orthoptères, ne vivent point dans les bois, et leurs nymphes sont toujours agissantes, ce qui est contraire au texte d'Aristote.

Latreille, *Mém.* (in Syll. period. cui titulus, *Annales du Muséum*, tom. XIX, pag. 129 sqq.)

EXCVRSVS II

DE MEDICINAE INCVNABVLIS ET TOTA APVD VETERES HISTORIA.

Ad ea Plinii verba, lib. XXIX, cap. 1

Plura de ipsa medendi arte cogunt dicere, etc.

Partout où l'homme s'est réuni en société, les blessures, les maladies externes et internes auxquelles chacun est sujet, à raison des lois de notre organisme, durent exciter la sollicitude générale: l'idée de la médecine naquit de cette sollicitude. Des moyens plus ou moins ingénieux furent imaginés; des remèdes plus ou moins efficaces durent apparemment être tentés au hasard. Lorsque le succès couronnait l'un de ces moyens ou l'un de ces remèdes, ceux-là, sans doute, furent d'abord conservés dans la mémoire, et transmis ensuite par tradition aux générations suivantes. Dès-lors, il exista une sorte de médecine empirique. L'histoire des faits n'a pu être recueillie que long-temps après les premières notions dont il vient d'être parlé. Ce fut probablement bien plus long-temps encore après cette seconde époque, que l'homme put, en comparant les faits anciennement recueillis, avec ceux qui se présentaient à ses yeux, en tirer des inductions susceptibles de le guider dans le traitement.

Dans la longue enfance des sociétés, il ne pouvait y avoir d'autre enseignement médical que celui de la communication de la connaissance des moyens mécaniques et des propriétés des médicaments, qui avaient antérieurement été employés avec succès dans la curation des blessures et des maladies. La science n'existait point encore, il n'y avait pas même de médecins; car, tant que les hommes furent très-rapprochés de l'état de nature, la médecine dut être un art commun. Ce n'est que dans les sociétés nombreuses, policées, et dont l'industrie est déja variée, que l'on peut admettre l'existence de professions distinctes. Dans l'état de choses que nous supposons, chacun était donc médecin à son tour, et conseillait à celui dont il voyait les souffrances, le remède qu'il savait avoir réussi, on dont les propriétés étaient attestées par les traditions. Hérodote nous apprend que, de son temps encore, les Babyloniens, les Chaldéens et d'autres peuples, n'a-

vaient pas do médecins. Lorsque quelqu'un devenait malade, il se faisait transporter sur la place publiqua ; les passants qui avaient éprouvé un mal semblablo au sien, ou qui avaient observé le même accident, la même affection sur d'autres personnes, donnaient au patient les remèdes que leur suggéraient leur jugement et leur mémoire. Il n'était permis à qui que ce soit do passer auprès d'un malado sans l'interroger sur la nature de ses souffrances. Cet usage, long-temps après l'époque dont parle Hérodote, subsistait encore en Assyrie, en Lusitanie, dans les Asturies, etc.

Les premiers hommes qui, s'élevant au-dessus du vulgaire, firent une étude spéciale de la médecine, et obtinrent des succès en exerçant, furent élevés au rang des dieux ; on leur consacra des autels, et les prêtres qui les desservaient devinrent médecins eux-mêmes, en rendant les oracles do la divinité que le peuple venait consulter. Aussi, pendant long-temps, l'exercice de la médecine fut exclusivement dévolu au sacerdoce; il en était une dépendance. L'art était enseigné sous le parvis : cet enseignement s'exerçait par les ministres des autels, qui l'environnaient de pratiques et do cérémonies occultes et mystérieuses. Cet art grossier chez les peuples encoro barbares, ne se composait que d'un mélange de mysticités, de superstitions et de notions du plus abjact empirismo, dont les prêtres, dominateurs avides, se réservaient la connaissance exclusive.

Ainsi se passent les choses chez tous les peuples trop peu avancés dans la civilisation pour être éclairés des lumières de la philosophie. L'on voit encore de nos jours chez les sauvages de l'Amérique, chez eux des Terres Océaniques, chez les habitants de la Sibérie, etc. les hommes revêtus des fonctions sacerdotales exercer exclusivement la médecina.

Premières traces de l'instruction médicale. Les remarques que faisaient les prêtres de l'antiquité sur les effets des médicaments, et même sur la marche des maladies, n'étaient pas perdues pour leurs successeurs; ils inscrivaient leurs observations sur les murs des temples qu'ils desservaient. En Égypte, ces murs étaient couverts de recettes et de descriptions des maladies. Cette méthode se propagea, sans doute, des Égyptiens chez les Grecs, où elle existait depuis qu'Esculape eut été déifié. La même chose avait lieu chez les Israélites, où, du temps de Moïse, et mêmo avant ce législateur, les lévites seuls *savaient* guérir la lèpre, et possédaient la droit exclusif d'exercer la médecine.

Les prêtres grecs avaient perfectionné la méthode observée par les Égyptiens; ils faisaient gravar dans leurs temples les noms des malades qu'ils avaient guéris, le genre de l'affection et l'espèce de traitement au moyen duquel on était parvenu à soulager chacun de ces malades. Gurter, *De incrementis artis medicae, per expositionem aegrotorum in vias publicas et templa*, in 4°, Lipsiae, 1749, a fait connaître plusieurs tablettes votives, qui ont été découvertes dans l'île du Tibre. Voici le texte de ces tablettes, auxquelles nous joignons la traduction qu'en a donnée le savant auteur de l'Histoire de la médecine, M. Kurt Sprengal.

Αὐταῖς ταῖς ἡμέραις Γαίῳ τινὶ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ἐλθεῖν ἐπὶ ... ἱερὸν βῆμα καὶ προσκυνῆσαι, εἶτα ἀπὸ τοῦ δεξιοῦ ἐλθεῖν ἐπὶ τὸ ἀριστερὸν καὶ θεῖναι τοὺς πέντε δακτύλους ἐπάνω τοῦ βήματος καὶ ἆραι τὴν χεῖρα καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τοὺς

ἰδίοις ὀφθαλμοῖς καὶ ὀρθὸν ἀνέβλεψε τοῦ δήμου παρεστῶτος καὶ συγχαιρομένου ὅτι ζῶσαι ἀρεταὶ ἐγένοντο ἐπὶ τοῦ σεβαστοῦ ἡμῶν Ἀντωνίνου.

« Ces jours derniers, un certain Caius qui était aveugle, apprit de l'oracle qu'il devait se rendre à l'autel, y adresser ses prières, puis traverser le temple de droite à gauche, poser ses cinq doigts sur l'autel, lever la main et la placer sur ses yeux : il recouvra aussitôt la vue en présence et aux acclamations du peuple. Ces signes de la toute-puissance du dieu se manifestèrent sous le règne d'Antonin. »

Οὐαλερίῳ Ἄπρῳ στρατιώτῃ τυφλῷ ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ λαβεῖν αἷμα ἐξ ἀλεκτρυόνος λευκοῦ μετὰ μέλιτος καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐπιχρεῖσαι ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἀνέβλεψεν καὶ ἐλήλυθεν καὶ ηὐχαρίστησεν δημοσίᾳ τῷ θεῷ.

« Un soldat aveugle, nommé Valérius Aper, ayant consulté l'oracle, en a reçu pour réponse, qu'il devait mêler le sang d'un coq blanc avec du miel, et en faire un onguent pour s'en frotter l'oeil pendant trois jours : il recouvra la vue et vint remercier le dieu devant tout le peuple. »

Αἷμα ἀναφέροντι Ἰουλιανῷ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι κόκκους στροβίλου ; καὶ φαγεῖν μετὰ μέλιτος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐσώθη, καὶ ἐλθὼν δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν ἔμπροσθεν τοῦ δήμου.

« Julien paraissait perdu sans ressource à la suite d'un crachement de sang : le dieu lui ordonna de prendre sur l'autel des graines de pomme de pin, de les mêler avec du miel, et de manger pendant trois jours cette préparation : il fut sauvé, et vint remercier le dieu devant tout le peuple. »

Λουκίῳ πλευριτικῷ, καὶ ἀφηλπισμένῳ ὑπὸ παντὸς ἀνθρώπου, ἐχρημάτισεν ὁ θεὸς ἐλθεῖν καὶ ἐκ τοῦ τριβώμου ἆραι τέφραν καὶ μετ' οἴνου ἀναφυρᾶσαι καὶ ἐπιθεῖναι ἐπὶ τὸ πλευρόν, καὶ ἐσώθη καὶ δημοσίᾳ ηὐχαρίστησεν τῷ θεῷ, καὶ ὁ δῆμος συνεχάρη αὐτῷ.

« Lucius était atteint d'une pleurésie, et on désespérait de ses jours : le dieu, qui lui apparut en songe, lui ordonna de prendre de la cendre sur l'autel, de la mêler avec du vin, et de se l'appliquer sur le côté : il fut sauvé et vint remercier le dieu devant le peuple, qui lui souhaitait toutes sortes de prospérités.

Il n'est pas douteux que l'usage, qui subsiste encore chez les chrétiens grecs et catholiques de l'Europe, de consacrer des *ex-voto* dans les églises, en commémoration des guérisons obtenues, tire son origine de la coutume des Païens, dont nous venons de parler.

Telle fut l'instruction médicale pendant une longue suite d'années. De tous les temples fameux par les prodiges que savaient opérer leurs desservants, celui d'Esculape, à Epidaure, fut le plus utile à la science médicale. Les Asclépiades, descendants et ministres de ce dieu, grossirent le dépôt des connaissances relatives à l'art qu'ils cultivaient avec une distinction toute particulière, et préparèrent ainsi les succès et la gloire du grand Hippocrate, qui, lui-même, était issu de ces prêtre illustres.

Enseignement public de la médecine dans la Grèce, dans les écoles philosophiques. Avant la venue du père de la médecine, la philosophie, dont les progrès suivaient ceux de la civilisation, avait déja dérobé au sanctuaire les plus importants secrets dont se composait alors la médecine. Les philosophes,

afin d'en perfectionner la théorie, étaient parvenus à entretenir avec les Asclépiades, sous les portiques du temple, des relations suivies, au moyen desquelles ils se pénétraient de la doctrine consacrée par l'expérience; ils communiquèrent ensuite publiquement à leurs élèves tout ce qu'ils avaient eu l'adresse de s'approprier dans ces entretiens. C'est ainsi que Thalès, Pythagore, Empédocle, après de semblables noviciats, sous les portiques sacrés, enseignèrent la médecine dans les écoles philosophiques de la Grèce. Ces illustres professeurs n'exerçaient point l'art de guérir; mais à l'époque où ils florissaient, et même long-temps après, les sciences médicales étaient une partie intégrante de la philosophie.

C'est surtout Pythagore qui rendit le plus de services à la médecine. Il répandit l'éclat le plus brillant sur l'instruction médicale, dans la célèbre école qu'il avait fondée à Crotone, où il s'était retiré après ses voyages, préférant cette ville, dont le climat était délicieux, à Samos, sa patrie. Le premier, il enseigna la physiologie; il s'occupa beaucoup d'exposer les règles de la diététique, et celles qui sont relatives à l'hygiène; il fit connaître la propriété des médicaments dont on faisait usage à cette époque. Pythagore, outre les études qu'il avait faites dans les parvis des temples d'Esculape, avait acquis la connaissance de tant de choses, par de longs voyages en diverses contrées, et particulièrement dans l'Asie Mineure, dans la Phénicie et dans l'Égypte, que ses disciples furent de tous les médecins de cette période les plus habiles pour le traitement des maladies internes; et les médecins de Crotone, leurs successeurs, jouirent pendant long-temps de la réputation d'être les premiers de la Grèce.

Nous n'exposerons point ici la philosophie de Pythagore; elle est étrangère au sujet de cet article. On sait que les Crotoniens le regardaient comme un envoyé des dieux: sa figure noble et patriarcale, son éloquence entraînante, ses manières affectueuses, étaient faites pour lui gagner les coeurs et justifier une pareille idée. La sobriété était une des principales règles de sa philosophie, et la première condition qu'il exigeait de ceux qu'il admettait dans l'ordre secret et mystérieux dont il était le chef. Il eut une idée d'une haute philosophie, en faisant entrer, comme un des éléments de l'art de gouverner les hommes, la médecine, qu'il arracha ainsi des mains des prêtres spéculateurs et fanatiques, qui s'en servaient comme d'une arme redoutable au vulgaire.

Après Pythagore, Anaxagore, Démocrite, Héraclite, Eutyphron et quelques autres moins célèbres enseignèrent la médecine dans les écoles philosophiques; et, malgré les erreurs que l'on peut reprocher aux doctrines des uns et des autres, erreurs inséparables du temps où ils vécurent, on ne saurait se dissimuler que ces philosophes firent faire de grands progrès à la science dans plusieurs de ses parties.

École d'Hippocrate. Hippocrate, fils d'Héraclide, fut le véritable fondateur de la médecine, et mérita de la postérité les surnoms les plus glorieux. Il était le dix-septième descendant d'Esculape, et naquit à Cos, pendant la quatre-vingtième olympiade, quatre cent soixante ans avant l'ère vulgaire, et mourut l'an trois cent soixante-dix-sept ans avant Jésus-Christ, selon quelques historiens, ou l'an trois cent soixante-dix, selon quelques autres.

Il n'est pas douteux qu'Hippocrate n'eût beaucoup profité de l'expérience de ses ancêtres qui, durant trois cents ans, avaient desservi les temples d'Esculape. Il est incontestable que les tablettes votives, conservées dans ces temples par leurs soins, lui ont fourni une partie des observations qui enrichissent ses ouvrages sur la marche et la nature des maladies. Toutefois, en admettant cette opinion vraisemblable, qui oserait en argumenter pour affaiblir la haute Idée que tous les médecins de tous les siècles ont conçue du génie d'Hippocrate? Chaque page de ses immortels écrits n'atteste-t-elle pas le talent créateur, l'observateur rempli de sagacité, le praticien judicieux et habile, le médecin vraiment philosophe? Ce grand homme, privé de ressources de l'anatomie, dépourvu de ces lumières que la connaissance des lois physiologiques, inconnues de son temps, peuvent seules répandre sur la médecine, semble avoir deviné, dans la profondeur de son génie, les choses dont la réalité ne devait être dévoilée que bien des siècles après lui. Hippocrate enseigna beaucoup de vérités; il consacra peu d'erreurs, parce qu'il dédaigna les théories hypothétiques qui régnaient de son temps dans les écoles philosophiques, et qu'il prit constamment pour guide l'observation des faits pathologiques et celle des phénomènes de l'organisation humaine.

Hippocrate eut un grand nombre de disciples, auxquels il enseigna la médecine sans rétribution. Voici les qualités qu'il exigeait du médecin: «On le connaît à son extérieur simple, décent et modeste; il doit avor de la gravité dans le maintien, de la réserve avec les femmes, de l'affabilité et de la douceur pour tout le monde; la patience, la sobriété, l'intégrité, la prudence, l'habileté dans son art, sont ses attributs essentiels.» Que les médecins aient sans cesse présents à la mémoire les conseils de ce divin législateur. «Ne cherchez, leur dit-il, ni les richesses, ni les superfluités de la vie; guérissez quelquefois gratuitement, par le seul espoir de la reconnaissance et de l'estime des autres. Secourez, si l'occasion s'en présente, l'indigent et l'étranger: car, si vouz aimez les hommes, vous aimerez votre art. Lorsque vous êtes invité à disserter sur une maladie, par les assistants, n'usez point de grands mots ni de discours étudiés et pompeux: rien ne décèle plus l'incapacité; c'est imiter le vain bourdonnement du frelon. Dans une maladie qui laisse à choisir plusieurs moyens curatifs, le plus simple et le plus commode est celui que doit prendre un homme éclairé qui ne veut point en imposer.»

Notre estimable collègue, M. Renauldin, auquel nous avons emprunté la traduction de ces deux morceaux (*Biogr. Univers.* article *Hippocrate*), ajoute, après le premier, «ne croirait-on pas voir Hippocrate lui-meme dans ce portrait?» Et après le second: «ce morceau suffirait pour faire aimer Hippocrate et lui mériter l'honorable surnom de *divin vieillard*, que les Anciens lui ont décerné d'une voix unanime.»

Il est probable qu'Hippocrate enseigna la médecine dans les différentes parties de la Grèce qu'il habita; mais c'est surtout à l'école de Cos qu'il appartient spécialement. Il convient d'enrichir cet article du serment que ce sage instituteur exigeait de ses élèves.

«Je jure par Apollon, par Esculape, par Hygie et par Panacé; je jure par tous les dieux et déesses de tenir religieusement la promessa solennelle à laquella je m'engage.

« J'honorerai, comme mon propre père, le maître qui m'aura enseigné l'art de guérir; je lui témoignerai ma reconnaissance en pourvoyant à tous ses besoins; je considérerai ses enfants comme les miens, et je leur enseignerai la médecine, s'ils ont le dessein d'embrasser cette profession.

« J'agirai de même envers tous ceux qui se seront engagés par le serment que je prête; mais je n'en admettrai aucun autre à mes leçons, à mes discours, et aux exercices de ma profession.

« Je prescrirai aux malades le régime que j'aurai jugé convenable à leur situation, d'après mes facultés et mon jugement; je les préserverai de tout ce qui pourrait leur être préjudiciable.

« Aucune séduction ne pourra me déterminer à donner du poison à qui que ce soit; jamais, non plus, je ne donnerai de conseil criminel, de même que je n'aurai jamais de part à l'avortement forcé d'aucune femme.

« Mon unique but sera de soulager et de guérir les malades, de répondre à leur confiance, et d'éviter jusqu'au soupçon d'en avoir abusé, spécialement à l'égard des femmes.

« Je conserverai religieusement l'intégrité de ma vie, et l'honneur de mon art.

« Je ne taillerai point les malades atteints de la pierre; mais je laisserai aux personnes qui se chargent de cette opération le soin de la pratiquer.

« Quelle que soit la maison où je sois appelé, j'y entrerai dans la seule intention d'y secourir les malades, m'abstenant de toute injure à leur égard et de toute corruption, spécialement de toute action libidineuse, soit que j'aie à traiter des hommes ou des femmes, des hommes libres ou des esclaves.

« Si, pendant le traitement, ou même après la guérison, je venais à découvrir, sur la vie des hommes, des choses qu'il importe de ne pas divulguer, je les regarderai comme un secret, et je m'imposerai le silence le plus absolu à leur égard.

« Puissé-je, religieux observateur de mon serment, recueillir le fruit de mes travaux, et parcourir une vie heureuse, sans cesse embellie par l'estime générale! Si je deviens parjure, que le contraire m'arrive. »

On comptait, à l'époque où vivait Hippocrate, et après ce grand médecin, diverses écoles célèbres par l'enseignement public de la médecine. Celle de Cos est la plus illustre de toutes, sans doute parce qu'elle eut l'honneur de former Hippocrate; viennent après, l'école de Cnide, qui passe pour la plus ancienne; celle de Rhodes, celle de Cyrène et celle de Crotone, rendue fameuse par Pythagore, et ensuite par ses disciples, spécialement par Démocède.

A ces époques, un seul médecin enseignait toutes les parties de la médecine et formait une école. Il examinait, sans le concours d'autrui, ses élèves, et, lorsqu'il leur reconnaissait la capacité suffisante, il leur accordait le droit d'exercer à leur tour et d'enseigner.

Après la mort d'Hippocrate, ses fils Thessalus et Dracon, et Polybe son gendre, soutinrent la gloire de l'enseignement et celle de l'école de Cos; ils propagèrent les belles doctrines de leur père; ils altérèrent toutefois cette doctrine, en y introduisant les hypothèses et les subtilités empruntées de la physique de Platon.

École philosophique de Platon. Platon n'exerçait point la médecine; il enseigna cette science à l'imitation des philosophes ses prédécesseurs. Il vint après Hippocrate, et ne profita point de son exemple. Justement célèbre par l'étendue de ses connaissances philosophiques, par la sagesse et l'élévation de son esprit, Platon créa une théorie médicale, entièrement spéculative; il défigura la philosophie naturelle en y introduisant toutes les subtilités, toutes les chimères d'une fausse métaphysique, et il s'éloigna constamment de l'observation et de l'expérience; il fut le fondateur de la secte dogmatique. Ses idées erronées sur les éléments, sur la formation du corps de l'homme, sur la nature de l'âme, etc. eurent un succès déplorable; elles se sont propagées chez les Grecs, les Égyptiens, les Romains, les Arabes; et, parvenues jusqu'à nous, elles ont, pendant plus de vingt siècles, opposé d'invincibles obstacles à la découverte de la vérité.

École d'Aristote. Aristote vint aussi peu de temps après Hippocrate, et, philosophe comme l'était Platon, il enseigna la médecine avec plus d'utilité que ce dernier. Aristote est peut-être l'homme le plus étonnant des temps antiques par l'étendue, la profondeur et l'universalité de ses connaissances: l'histoire naturelle, tous les genres de littérature, la physique, la médecine, l'astronomie, la politique, son génie embrassait tout; mais sa dialectique était captieuse, et donnait aux sophismes brillants, au moyen desquels il expliquait les choses dont il ne pouvait avoir une connaissance exacte, dans l'état où étaient alors les sciences, un air de vérité qui fut souvent funeste aux progrès de l'esprit humain. Comme celle de Platon, la philosophie d'Aristote a traversé les siècles; elle a régné dans toutes les écoles jusqu'aux temps les plus modernes; elle présidait encore à notre éducation dans la dernière moitié du dix-huitième siècle.

Ce grand homme fut utile à la médecine, en propageant les connaissances anatomiques qui existaient de son temps, et en y ajoutant de nouveaux faits. Il exposait la structure du corps humain, d'après les dissections qu'il pratiquait sur les animaux et sur les oiseaux spécialement. Il fut le précurseur d'Hérophile, dans cette partie de l'enseignement médical.

Théophraste, sorti de l'école d'Aristote, enseigna l'histoire naturelle, et spécialement la botanique; mais ses observations ont rarement trait à la médecine.

École d'Alexandrie. L'école de Cos, qui, après Hippocrate, avait vu briller dans l'enseignement Praxagore, Plistonicus et quelques autres, eut la gloire de produire Hérophile. Ce médecin peut être designé comme le vrai fondateur de l'anatomie. Il quitta la Grèce de bonne heure pour voyager, et se rendit enfin dans la ville d'Alexandrie, où déja, depuis long-temps, les sciences étaient cultivées avec zèle et protégées. Hérophile y établit une école où il enseigna la médecine et toutes ses parties, avec un éclat qui lui attira des auditeurs des pays les plus éloignés. Les historiens et les médecins de l'antiquité lui accordent unanimement la gloire d'avoir élevé l'anatomie au nombre des sciences. Le premier, il bannit les spéculations de l'étude du corps humain. Il soumit cette étude à l'expérience. Tous les témoignages les plus authentiques nous apprennent qu'avant lui nul n'avait disséqué des cadavres humains. Celse et Tertullien ajoutent que Ptolémée Lagus, qui

l'avait autorisé à faire ses dissections, malgré les préjugés qui rendaient de pareilles expériences odieuses, livra des criminels vivants à Hérophile, et sur lesquels celui-ci étudia les secrets de l'anatomie et de la physiologie. Tertullien évalue à six cents le nombre des victimes sur lesquelles Hérophile eut le barbare courage de s'exercer: aussi disait-il que cet anatomiste fameux avait haï l'homme, bien qu'il eût été avide de le connaître. Plusieurs écrivains modernes ont essayé de justifier Hérophile, ainsi qu'Érasistrate, qui vint après lui, de l'accusation intentée contre eux d'avoir eu la férocité d'expérimenter sur l'homme vivant. Mais ces deux médecins ne sont pas les seuls auxquels on reproche d'avoir donné ces affreux exemples de cruauté. Mondini, le premier des modernes qui ait renouvelé l'art de disséquer les cadavres humains, et après lui d'autres anatomistes de ces époques, ont aussi été publiquement accusés, par leurs contemporains, d'avoir disséqué des criminels vivants. Quoi qu'il en soit, et quels qu'aient été les moyens employés par Hérophile, il est certain qu'il enrichit l'anatomie de nombreuses découvertes; il décrivit, avec une grande exactitude, les différentes parties de l'œil; il reconnut, par la dissection, la plupart des membranes de cet organe, et leur donna des noms qui sont restés, comme ceux de *rétine*, *d'arachnoïde*, etc. Il opéra le premier la cataracte par extraction du cristallin. C'est à ce médecin que les physiologistes durent la connaissance exacte des nerfs du cerveau. Il démontra que ces nerfs président exclusivement à ceux des mouvements de notre corps qui dépendent de notre volonté. Hérophile regardait le cerveau comme l'origine des nerfs; ce qui donne une idée de l'habileté avec laquelle il disséquait. Parmi les nombreuses découvertes que fit cet anatomiste, il convient de parler de celles des pulsations artérielles. La doctrine qu'il nous a laissée sur le pouls est fort ingénieuse. Jusque-là, cette partie importante de la physiologie avait été inconnue. On a reproché à Hérophile d'avoir poussé les choses trop loin, dans sa théorie sur le pouls, et d'en avoir rendu l'étude impossible pour quiconque n'est à la fois musicien et géomètre; car il distingue dans le pouls un rythme en quelque sorte musical; soumis à des calculs au moyen desquels il serait possible d'y reconnaître une cadence et une mesure relatives à l'âge, au sexe, au tempérament, etc. de chaque individu. Hérophile est le premier qui ait eu l'idée d'ouvrir des cadavres, afin d'étudier la nature et le siége de la maladie sous laquelle ils avaient succombé. Il convient donc de lui attribuer, d'après le témoignage de Pline, l'invention de l'anatomie pathologique, si négligée par la suite, et sur la connaissance de laquelle doit se fonder désormais toute médecine philosophique. Hérophile était de la secte des dogmatiques: le premier d'entre eux il recommanda l'emploi des médicaments, dont il faisait un usage peut être immodéré. Il enseigna cette erreur de son maître Praxagore, que toutes les affections du corps résultent des humeurs. Fallope, l'un des plus grands anatomistes du seizième siècle, disait que contredire Hérophile, en anatomie, c'était contredire l'Évangile. En effet, bien qu'il eût été un grand médecin et un habile chirurgien, ce sont ses découvertes en anatomie, l'exactitude de ses descriptions, qui l'ont immortalisé. La plupart des noms qu'il imposa aux organes qu'il a décrits, sont encore consacrés de nos jours. Hérophile eut un grand nombre de disciples qui formèrent une secte dite des *Hérophi-*

liens, et qui propagèrent par l'enseignement sa doctrine jusqu'au temps du galénisme. Les plus célèbres des Hérophiliens furent Philinus, Sérapion, Apollonius, Glossius, Héraclide de Tarente.

L'école d'Alexandrie, après la mort d'Hérophile, eut un soutien digne de ce grand homme; ce fut Érasistrate, qui, comme lui, avait le goût de l'anatomie, et contribua à ses progrès. Il était de l'école de Cnide, et fut attiré à Alexandrie par Ptolémée Philadelphe. Les Ptolémées, prédécesseurs de celui-ci, avaient fondé cette bibliothèque célèbre, dont la perte est encore l'objet de nos regrets. Philadelphe, ainsi que ses ancêtres, y avait joint un musée où un grand nombre de savants étaient entretenus aux frais de l'état. Ils y enseignaient, à une multitude d'élèves, la médecine, l'anatomie, et les autres sciences physiques et naturelles que l'on cultivait dans ces temps.

Érasistrate, qui brilla dans cette école, laissa aussi après lui de nombreux sectateurs qui enseignerent sa doctrine. Parmi les plus remarquables on compta Strabon de Beryte, Straton de Lampsaque, Lycon de Troas, Apollonius de Memphis, etc.

C'est vers cette époque que des médecins se vouèrent à l'exercice spécial de la chirurgie, et d'autres à celui de la pharmacie. Mais les études étaient toujours communes aux uns et aux autres.

Ce fut à Alexandrie que la chirurgie fut d'abord cultivée avec succès; on y pratiqua les plus grandes opérations; les procédés operatoires furent perfectionnés. Philoxène s'y distingua par sa dextérité. On cite, après lui, le chirurgien Héron, qui enseigna le premier que l'épiploon se trouve souvent compris dans la hernie ombilicale; Gorgias, Ammonicus, surnommé le lithotomiste, parce qu'il se livrait exclusivement à l'opération de la taille; Sostrate, qui fut aussi un lithotomiste célèbre de cette époque. L'opération de la lithotomie est la partie de la chirurgie que l'on pratiqua avec le plus de succès à Alexandrie. Cette école est aussi remarquable par le soin qu'elle mit à perfectionner les appareils chirurgicaux. Parmi les chirurgiens qui eurent le plus de part aux travaux de ce genre, l'histoire nomme Amyntas de Rhodes, auteur d'un bandage pour la fracture des os propres du nez. Périgène est auteur d'un bandage de tête qu'on appelait *casque*, et du *bec de cigogne* propre à la luxation de l'humérus. Pasicrate et Niléus imaginèrent le *plinthium*, espèce de caisse carrée, garnie de poulies, qu'on employait à la réduction des luxations de l'humérus. Nymphodore inventa le *glossocome*, boîte propre à la réduction des fractures des membres.

Enseignement de la médecine chez les Romains. Les écoles de la Grèce, particulièrement celle d'Alexandrie, fleurirent jusqu'à l'époque de l'invasion des Romains. Mais alors, avec la liberté, s'écroulèrent les édifices, élevés par tant de beaux génies aux lettres, à la philosophie et aux arts. Rome, qui jusqu'alors ne connaissait d'autre gloire que celle des armes, et dont la littérature se bornait à l'éloquence de la tribune, dans le forum et au sénat; Rome vit fleurir dans son sein les sciences philosophiques et les beaux-arts, qui avaient pris naissance dans les terres classiques de la Grèce et de l'Égypte. On sait que la république romaine comptait déja six siècles d'existence et de gloire, sans qu'aucun médecin y eût exercé son art. Le premier qui osa s'y établir fut un citoyen du Péloponèse, du nom d'Archagathus. Ce

médecin fut d'abord favorablement accueilli des Romains; mais ils la lapidèrent ensuite, au rapport de Pline, parce que les opérations chirurgicales qu'il pratiquait au moyen du fer et du feu révoltèrent ce peuple, qui jusqu'alors n'avait vu couler le sang que dans les combats ou sous la hache des licteurs. Rome, après la mort d'Archagathus, fut pendant cent cinquante ans abandonnée des médecins. Ce n'a été qu'au temps de Pompée et de César qu'il en vint quelques-uns de l'Asie. Le premier d'entre ceux-ci fut le Grec Asclépiade. Il commença d'abord à se faire connaître par des leçons de rhétorique qui furent très-suivies. Ciceron, avec lequel il était uni d'amitié, l'avait engagé à débuter dans la carrière de l'éloquence. Bientôt Asclépiade ouvrit des cours de médecine qui obtinrent un grand succès. Son école, la première que Rome vit s'élever dans son sein, ne tarda pas à devenir célèbre; il en sortit Étienne de Byzance, Aufidius de Sicile, Nicon d'Agrigente, Artorius, qui fut le médecin et l'ami d'Auguste; Clodien et Nicératus. Asclépiade fut aussi le maître de Thémison, qui se rendit célèbre dans l'enseignement médical, et qui fut le fondateur de la secte des méthodistes, ou plutôt des solidistes.

Parmi les nombreux élèves et les sectateurs de Thémison, la postérité nomme l'affranchi Musa, qui eut la gloire de guérir Auguste, périssant victime des remèdes échauffants et stimulants, et sur lequel il employa avec le plus heureux succès la méthode antiphlogistique, particulièrement les bains froids. Musa obtint, à l'occasion de cette cure, le titre de chevalier romain; on lui érigea une statue d'airain dans le temple d'Esculape. Ce médecin est le premier qui ait fait usage, comme remède, de la chair de vipère. La médecine lui dut beaucoup de recherches sur les propriétés des diverses substances médicinales. Il composa un grand nombre de formules contre diverses maladies, telles que les affections catarrhales, les fièvres quartes, les douleurs néphrétiques, l'ozène, les maladies des yeux, les ulcères de mauvais caractère, etc.

Le lithotomiste Mégès fut un célèbre chirurgien. Le premier il réduisit la luxation du genou en devant. On lui doit la détermination des signes diagnostics de certaines affections scrofuleuses. Il était de l'école de Thémison. Mais le plus illustre des élèves de ce professeur fameux fut sans contredit A. Cornélius Celse, médecin philosophe, chirurgien savant, littérateur érudit. Celse est l'écrivain le plus élégant, le plus correct de tous les auteurs latins dont s'honore notre art: il a été surnommé le Ciceron de la médecine.

Sous les règnes de Trajan et d'Adrien l'enseignement médical parvint à une haute splendeur. Soranus d'Éphèse, élève de l'école d'Alexandrie, était alors le chef de l'école des méthodistes dans la capitale du monde. Non seulement il enseignait avec un talent supérieur les préceptes consacrés, mais il faisait avancer plusieurs parties de la pathologie externe et interne. Il possédait des connaissances anatomiques peu communes dans le siècle où il vivait. Toutefois Soranus mêlait à l'exposition du vrai des idées populaires et superstitieuses qui ternirent sa gloire.

De tous les médecins de l'école de Rome, Galien, qui de Pergame était allé étudier l'anatomie à Alexandrie, où cette science, depuis Hérophile, n'avait cessé d'être cultivée et de faire plus ou moins de progrès; Galien

fut incontestablement le plus savant et le plus habile. Il enseigna l'anatomie avec éclat; mais la jalousie qu'excita parmi ses confrères la grande supériorité qu'il avait sur eux, tant sous le rapport des talents que sous celui de l'esprit, le détermina d'abandonner trop promptement une carrière dans laquelle il ne brilla que pendant peu de temps. Ce médecin qui, pendant toute sa vie, avait cultivé l'anatomie, et qui en fait souvent l'apologie dans ses écrits, fut plus favorable à cette science, en inspirant à ses lecteurs le désir de l'étudier, que par les progrès qu'il lui fit faire. En effet, Galien a découvert peu de choses en anatomie, sans doute parce qu'il n'eut jamais l'occasion de disséquer des cadavres humains. C'est sur les singes qu'il s'exerça le plus; et c'est en disséquant ces animaux qu'il signala plusieurs muscles inconnus jusqu'à lui. Galien fut également médecin et chirurgien habile; mais, pendant son séjour à Rome, il n'y pratiqua que la médecine, selon l'usage de son temps. Toutefois, dans les occasions urgentes, il opérait et ne dédaignait pas de saigner ses malades.

Après la belle époque de Galien, l'enseignement médical tomba dans un état de décadence dont il ne se releva plus. La cause de cette dégradation fut incontestablement due à l'introduction de la magie, de l'astrologie et de toutes les absurdités de la théosophie orientale dans l'enseignement et dans la pratique de la médecine.

Fournier-Pescay, in voc. *Instruction médicale* in magno rerum medicalium Thesauro, cui titulus *Dictionnaire des Sciences médicales*, tom. XXXII, pag. 11 sq.

EXCVRSVS III

DE VULGARIORE SALE,

H. E. *MURIATE DE SOUDE*, VEL *CHLORURE*.

Ad ea Plinii verba, lib. XXVI, cap. 39-46:

Sal omnis, aut fit, aut gignitur, etc.

Si la partie minéralogique de l'histoire de ce corps présente peu de faits remarquables, il n'en est pas de même des parties géognostiqua, géographique, technique et économique de cette histoire; elles sont très-étendues. Le nombre prodigieux d'ouvrages et de mémoires qu'on a publiés sur cette seule substance, prouve suffisamment son importance et l'intérêt qu'on a mis à la bien connaître.

Le sel marin se présente naturellement sous deux états différents.

1.° Sous forme solide, granuleuse, fibreuse ou massive; 2.° tenu en dissolution ou dans les eaux continentales, soit courantes, soit stagnantes, ou dans les eaux marines.

La position géognostique dans ces différents états est nécessairement très-différente. Cependant, la position des sources d'eau salée ayant les plus grands rapports avec celle du sel marin rupestre, nous réunirons ici les circonstances de leur histoire géognostique.

Le sel marin rupestre a peut être été déposé dans les couches de l'écorce du globe à trois époques différentes, savoir:

Dans les terrains primordiaux de sédiment.

Dans les terrains de sédiment inférieurs ou moyens.

Dans les terrains de sédiment supérieurs.

Les deux positions extrêmes sont et très-rares et très-incertaines. La moyenne est au contraire la plus commune, la plus généralement admise et la mieux connue.

Mais, dans une question géognostique de cet intérêt, il ne suffit pas d'avoir reconnu la classe de terrain à laquelle le sel marin appartient, il faut encore arriver à le placer avec toute la précision possible dans celui ou dans ceux des terrains de cette classe auquel il peut appartenir plus spécialement.

Or, en admettant dans la classe des terrains de sédiment inférieur de l'Europe, commençant au lias et se terminant par la houille tilicifère, la série de formation suivante, en allant des plus nouvelles aux plus anciennes, on a, comme on le sait, au-dessous du calcaire oolithique jurassique et quelquefois avant le lias,

1. Le grès à carreau jurassique, marneux et ferrugineux (*Eisenhaltiger Sandstein*, OEYNHAUSEN).

2. Le lias, dont le calcaire à griphé fait partie, avec ses marnes et son charbon de terre.

3. Le grès à carreau du lias avec ses marnes bigarrées (*Keupersandstein*) et son gypse.

4. Le calcaire conchidien (*Muschelkalk*).

5. Le grès bigarré (*Bunter Sandstein*), avec ses marnes et son gypse.

6. Le calcaire pénéen (calcaire alpin, *Zechstein*).

7. Les schistes bitumineux, les pséphites, etc.

C'est dans cet intervalle, et même seulement entre les n.os 2 et 6, que tous les géognostes placent le terrain ou plutôt la roche salifère. Ils ne diffèrent que sur trois circonstances: 1.° dans quelle position précise ou dans quelle roche de ces terrains se trouve la formation ou les formations salifères, s'il y en a deux? 2.° Y a-t-il dans cet intervalle deux dépôts ou formations de sel marin séparés par des roches de nature et d'origine différentes? 3.° Le sel marin rupestre et les marnes salifères qui produisent les sources salées, sont-ils dans des positions séparées, ou ne sont-ce que les parties sans position distincte et constante d'une même masse?

Nous nous occuperons d'abord de la première question.

Je pense avec le plus grand nombre des géognostes qui se sont occupés de cette question, MM. Buckland, de Humboldt, Voltz, Kleinschrod, Oyenhausen, etc. que les roches salifères sont placées dans la formation qui est entre le lias et le grès bigarré, et qu'elles y sont comme les roches subordonnées.

Les descriptions les plus détaillées, celles surtout qui ont su caractériser les roches par les fossiles qu'elles renferment, laissent peu de doutes sur cette position, et la question ne devient embarrassante que quand les roches, qui font partie des séries supérieures et inférieures aux dépôts salifères, viennent à manquer ou sont inconnues. C'est dans ces circonstances qu'on enfonce ou qu'on relève plus ou moins le dépôt de sel marin, suivant que ce sont les roches supérieures et les roches inférieures qui sont réduites, et dans ce cas on place ce dépôt beaucoup au-dessus ou au-dessous du calcaire conchidien.

En prenant pour type ou point de comparaison des pays où ce calcaire ait été bien déterminé au moyen des corps organisés fossiles qu'il renferme, comme le département de la Meurthe, le pays de Bade et le Wurtemberg, et où des fouilles et des sondes ont pu faire reconnaître clairement la nature des roches qui recouvrent le sel marin et la position de ce minéral par rapport à ces roches, ainsi que cela s'est offert dans les travaux de recherche et d'exploitation des terrains salifères qu'on vient de citer, on reconnaît que le dépôt de sel marin est situé principalement dessus ou dedans les calcaires conchidiens.

Cette position est confirmée, 1.° par des observations faites aux environs de Durrheim, dans le pays de Bade, ainsi qu'à Sula, Heilbronn et Wimpfen, sur le Neckar, dans le royaume de Wurtemberg, par MM. Mérian, Kleinschrod, Steininger, Keferstein, Langsdorf, Boué, Oyenhausen, Schubler et d'Alberti: 2.° par ce qu'on connaît sur le sel marin de Norwich,

comté de Chester en Angleterre, et par l'opinion de M. Buckland et des autres géognostes anglais; 3.° par ce qu'on sait sur la position et les circonstances géologiques de celui de Halleïn en Salzbourg. Nous pouvons même ajouter à ces autorités celle de M. de Charpentier; car, quoique les dénominations que ce géognoste donne aux roches qui supportent et recouvrent le dépôt salifère soient bien différentes de celles que nous venons de rapporter et semblent indiquer un tout autre terrain, et par conséquent une position géognostique très-différente, on ne peut guère douter que la synonymie des roches désignées par ce géognoste, et autrefois à peu-près de même par MM. de Buch, Mérian et Keferstein, ne puisse être établie de manière à faire coïncider les observations de M. de Charpentier et leur résultat avec ce que nous venons d'exposer sur la position du sel marin, soit dans les lits marneux et gypseux qui recouvrent le calcaire conchidien, soit dans ce calcaire même, soit quelquefois au-dessous de lui.

Ainsi le grès rouge de ces auteurs paraît être le *grès bigarré*. Leur calcaire ancien (*Zechstein*) ou calcaire alpin, serait le *calcaire conchidien*.

Le gypse salifère, subordonné à cette roche, est le *terrain salifère* placé ou dans des lits qui forment le passage du lias au calcaire conchidien ou dans ce calcaire ou dans les premières assises du grès bigarré et du gypse qui lui est subordonné.

Enfin, le calcaire du Jura, qu'on a confondu avec le calcaire conchidien, est bien notre *calcaire jurassique*, placé, comme le dit M. de Charpentier, immédiatement sur son grès bigarré, c'est-à-dire, sur notre calcaire à gryphée; circonstance qui contribue à établir l'analogie des deux roches.

Cette apparente anomalie, qui, d'ailleurs, n'a pas été partagée par M. Boué, etc. n'offre donc aucune exception, et nous pouvons conclure avec la plus grande probabilité que « le terrain de sel marin principal et peut-être unique de l'Europe occidentale, est placé dans la partie supérieure du terrain de sédiment inférieur, dans les marnes bigarrées qui recouvrent immédiatement le calcaire conchidien, et même assez souvent dans les lits moyens de ce calcaire. »

Les roches de grès, dit M. Kleinschrod, celles de marne bigarrée, renfermant du sel marin accompagné de gypse, sont des circonstances générales sur tout le globe, et cette association ne présente de différence que dans le rapport des quantités. Tantôt le sel marin est la roche dominante, tantôt, enfin, c'est la marne argilleuse et le grès dans lesquels le sel marin n'est plus manifesté que par la saveur.

Maintenant, que la principale position géognostique du sel marin rupestre est suffisamment établie, nous allons examiner toutes les circonstances qui appartiennent au sel marin du terrain de sédiment inférieur.

Il se présente dans ces terrains ou en bancs puissants, ou en lits, ou en amas, ou en veines, ou disséminé d'une manière peu visible dans les roches argilleuses et marneuses qui en font partie.

Les bancs, ou amas de sel marin, ont souvent une très-grande puissance ou épaisseur, quelquefois même une puissance telle qu'on n'a pu les traverser en entier; telle est, par exemple, la masse immense de Wierliczka, dont l'épaisseur est encore inconnue. Dans les cas ordinaires, cette puissance

varie depuis quelques centimètres jusqu'à 12 et 15 mètres. Lorsque les lits sont minces, ils sont multipliés; mais il paraît que dans aucun cas les lits, couches ou bancs, n'ont une très-grande étendue, que leurs deux surfaces n'offrent même qu'un parallélisme trompeur, et que, quand on peut les explorer sur plusieurs points, on y remarque des renflements et de tels rétrécissements, que le sel marin disparaît entièrement sur certains points; cette circonstance semble indiquer que ce minéral n'est pas déposé en couches à surface parallèle, mais plutôt en masses à peu-près lenticulaires, de grandeur et d'épaisseur très-variées et comme placées à côté les unes des autres à des distances inégales, entre les assises des terrains qui les renferment. Toutes les mines de sel marin rupestre qu'on a pu observer sur une certaine étendue, ont indiqué cette disposition.

Le sel marin est ainsi, comme on l'a dit, répandu en petits amas ou petites veines dans les marnes calcaires ou argileuses qui accompagnent et précèdent les grandes masses. Quelquefois le terrein salifère ne le présente même que de cette manière, les grandes masses manquent. Enfin le sel marin est tellement disséminé dans ces roches, qu'il y est invisible. Cette disposition constitue le terrain de marne argileuse sallfère (*Salzthon*), qui précède les amas de sel marin rupestre ou qui se montre quelquefois seul: on y place l'origine des sources d'eau salée, si communes dans des pays où on ne connaît encore aucune trace de sel marin, quoiqu'on l'y ait souvent cherché.

Le terrain salifère est souvent à peu-près horizontal ou faiblement incliné. Non seulement sa stratification n'est pas uniforme dans son épaisseur, mais elle est encore très-irrégulière dans son allure, offrant des amas puissants, purs et presque sphéroïdaux, à côté de dépôts brouillés, sinués même, où le sel marin ne se montre plus qu'en petites veines contournées. (Hallein près Salzbourg).

Les roches et minéraux qui l'accompagnent, offrent un exemple remarquable de généralité et de constance. Ce sont, dans l'ordre de leur présence la plus habituelle:

1. La *marne argileuse*, et quelquefois la marne calcaire brunâtre. La première est susceptible de s'imprégner d'une grande quantité d'eau, lorsqu'elle est mise à découvert et en contact avec ce liquide. Alors elle se gonfle et augmente tellement de volume, qu'elle ferme en peu de temps les galeries et autres cavités qu'on a ouvertes dans les terrains de sel marin rupestre, et qu'elle exerce sur les parois verticales des grandes cavités une pression telle qu'elle peut former de vastes plafonds, qui se soutiennent d'eux-mêmes et sans aucune étaie. (Hallein près Salzbourg).

Les marnes argileuses sont presque toujours colorées en brun ou en rougeâtre: elles présentent de nombreuses ondulations; leurs lits mêmes sont très-fragmentaires, et leurs fragments offrent des surfaces comme polies par le frottement.

2. Le *gypse sélénite*, saccaroïde, fibreux ou compact, pur ou mêlé d'argile, gris ou rougeâtre, et le plus souvent de cette dernière couleur, en lits ou continus, ce qui est assez rare, ou interrompus par des renflements et des rétrécissements, en petits amas, en veinules ou rognons, enfin, dans

une disposition qui paraît représenter en petit la manière d'être du sel marin en grand.

3. La *karsténite*, rougeâtre, laminaire et lamellaire, mêlée plus ou moins abondamment avec le gypse ou avec le sel marin lui même.

4. Le mélange de toutes sortes de sels, qu'on a nommé *polyhalite*.

5. Le *bitume*, peu visible, mais manifestant sa présence par son odeur et ses autres propriétés dans toutes les roches et dans presque tous les minéraux de la formation.

6. Le *lignite* en petits morceaux ou amas, répandant une odeur particulière, qu'il communique au sel marin et qui lui a fait donner le nom de lignite à odeur de truffe (Wieliczka).

7. Le *soufre* en petits amas ou en cristaux.

On trouve encore associé au sel marin ou dans les roches, soit argileuses, soit gypseuses, qui l'accompagnent immédiatement, du *quarz sinople*, (Almengranilla en Espagne) de l'*arragonite*, de l'*epsomite* capillaire ou cristalline, de la *glauberine*. (Villarubia près d'Ocaña).

8. Quant à la question des débris organiques qui accompagnent ce minéral dans son propre gisement, elle est beaucoup plus difficile à résoudre, parce qu'il faut distinguer ceux qui se trouvent dans les terrains qui recouvrent les mines de sel marin rupestre, et qui n'ont aucun rapport avec le terrain salifère, de ceux qui font partie des terrains au milieu desquels la formation du sel marin est placée et qui se présentent très-naturellement dans ce terrain, tels que les gryphés, les végétaux filiciformes et autres débris organiques, qui appartiennent au lias et au grès bigarré, et de ceux qu'on peut rencontrer dans les argiles salifères, interposées entre les dépôts de sel marin ou dans le sel marin lui-même. Or, la présence de corps organiques dans cette roche est très-incertaine, et l'espèce de ceux qu'on y indique n'est pas toujours clairement déterminée.

Ainsi, les os d'éléphant qu'on cite dans les terrains des mines de sel marin paraissent appartenir aux terrains de transport qui le recouvrent, et être sans relation géognostique avec la formation de sel marin.

Les coquilles marines qu'on cite dans d'autres mines, appartiennent probablement au lias ou au calcaire conchidien qui enveloppe le dépôt de sel marin.

Mais il n'est pas de même du lignite et des coquilles bivalves qu'on a trouvés dans les mines de sel marin de Wieliczka, etc. ces corps étaient bien évidemment dans la masse même du sel ou au moins dans les marnes salifères qui alternent avec lui, et ils appartenaient directement à l'époque et aux circonstances de sa formation.

On a remarqué que les plantes qui croissent généralement sur les bords de la mer, et qui sont principalement le *triglochin maritimum*, le *salicornia*, la *salsola kali*, l'*aster tripolium*, le *glaux maritima*, le *chritmum maritimum*, etc. se trouvent aussi dans le voisinage des mines et des sources de sel marin, même de celles qui sont le plus enfoncées dans l'intérieur des terres.

L'intérieur des mines de sel marin, lorsqu'on est arrivé à une certaine profondeur, et qu'on a dépassé, en creusant, les lits de marne argileuse, se fait remarquer par l'absence, quelquefois complète, de toute eau souter-

raine, au point que les masses de sel marin sont tellement sèches, que la poussière qui résulte de leur abattage devient incommode pour les ouvriers. On a remarqué également que l'intérieur de ces mines n'avait aucune mauvaise influence sur la santé des ouvriers; elles passent même généralement pour être salubres.

Le *sel marin fontinal* (ou les sources salées), se présente à très-peu de chose près de la même manière que le sel marin rupestre, et dans des terrains qui ne diffèrent pas géologiquement de ceux qui renferment ce sel.

On croit avoir remarqué que les sources salées sortaient en général des parties les plus supérieures des terrains salifères, principalement des marnes argileuses salées (*Salzthon*). Il est facile d'en attribuer la cause à l'obstacle que ces marnes mettent au passage des eaux souterraines dans les parties inférieures du terrain: il paraît qu'il y a réellement des cas où les sources salées ne sont ni accompagnées ni même suivies de sel marin rupestre, et où elles prennent tout le sel qu'elles contiennent dans les marnes salées, qui constituent alors les seules roches de terrain salifère.

Tantôt les eaux pluviales ont une assez grande influence sur l'abondance et la force des eaux salées, tantôt elles n'en exercent presque aucune. Ces sources tarissent par un grand froid et augmentent par la chaleur; sans que la pluie ou la sécheresse paraissent influer sur ces différences. La pression atmosphérique paraît aussi modifier l'abondance ou la rareté de ces eaux. (Struve).

Tels sont les phénomènes généraux et les particularités de la position du sel marin rupestre et fontinal, qui appartient aux formations de calcaire conchidien et de grès bigarré des terrains de sédiment inférieurs. Mais on croit avoir reconnu deux autres époques de formation de sel marin: l'une serait beaucoup plus ancienne et appartiendrait aux terrains primordiaux de sédiment; l'autre serait beaucoup plus nouvelle et ferait partie du terrain de sédiment inférieur.

On rapporte à la première le sel marin de Bex, celui de Cardonne, etc.

Le sel marin de Bex est en effet interposé dans des roches qui ont tous les caractères minéralogiques des calcaires et même des traumates des terrains primordiaux de sédiment, et M. de Charpentier n'hésite pas à les rapporter avec le sel marin et la karsténite qu'elles renferment, à cette époque géognostique. Mais si, comme cela paraît probable d'après les observations et l'opinion de M. Keferstein, de M. Studer, etc. et j'ose ajouter, d'après les observations que j'ai publiées sur les terrains de Fis et des Diablerets, tous les terrains des Alpes doivent être relevés, c'est-à-dire, rapportés à une époque géognostique beaucoup plus récente qu'on ne le présumait, les terrains de Bex rentreraient alors dans la série des terrains de sédiment inférieurs et moyens.

Quant à ceux de Cardonne, ils nous semblent encore trop peu connus pour qu'on puisse avoir une opinion plausible sur leur époque de formation.

M. Beudant rapporte aux terrains de sédiment supérieurs, mais à la partie la plus basse ou la plus ancienne de ces terrains, et par conséquent la plus voisine de la craie, le sel marin rupestre de Wieliczka et du pied des Carpathes: il le place dans la formation d'argile plastique et de lignite, qui

appartient à ce terrain. Nous exposerons les faits qui font la base de cette opinion, en décrivant ces mines célèbres.

Les mines de sel marin rupestre ne paraissent pas avoir de position déterminée par rapport à leur élévation ou aux chaînes de montagnes.

On connaît des couches puissantes de ce minéral à une assez grande profondeur au-dessous du niveau de la mer (la mine de Wielicsha est creusée à 260 mètres au-dessus du sol); on en connaît d'autres à une élévation considérable (celle de Hallein près Salzbourg est à 1000 mètres au-dessus de la mer; le roc salé d'Arbonne en Savoie est à plus de 2000 mètres.)

On avait cru que ces dépôts étaient toujours situés au pied des chaînes de montagnes du terrain primordial, parce qu'en effet on connaît un bien plus grand nombre de terrains salifères dans cette position que dans les pays de plaine; mais ceux qu'on a découverts en Lorraine, dans le pays de Bade, dans le Wurtemberg, prouvent que leur position n'est point déterminée par un tel voisinage; et si on les trouve plus ordinairement près des hautes montagnes, cela vient de ce que le terrain qui les renferme est plus près de la surface de la terre, au pied des montagnes, que dans les plaines formées de terrains plus récents et recouverts quelquefois de terrains de transport très-épais.

Les généralités qu'on vient de présenter vont recevoir leur confirmation des détails de localités dans lesquels nous allons entrer.

Principales mines de sel marin rupestre et fontinal.

Nous confondrons dans cette énumeration géographique les sources ou fontaines salées avec les mines de sel marin, la position géognostique de ces deux manières d'être du sel marin étant la même.

L'Espagne présente un assez grand nombre de sources salées et quelques mines de sel marin rupestre. Bowles avait déja fait remarquer que ces terrains salifères étaient presque tous situés dans des lieux élevés et que les sources sortaient généralement du pied des chaînes de montagnes, et notamment des Pyrénées.

Une des mines de sel marin les plus célèbres de l'Espagne est celle de Cardonne ou Cardonna en Catalogne, près la montagne de Montserrat. On a entièrement ignoré pendant long-temps sa position géognostique; on l'a attribuée d'abord à la formation primordiale cristalline, et ensuite à celle de sédiment, c'est-à-dire, aux terrains de transition. Cette opinion, qui était fondée sur la nature cristalline de la roche et des gypses qui l'accompagnent, et sur ses rapports apparents avec les terrains de sédiment des environs, est celle, ou du moins était celle de M. Cordier en 1816. Nous allons donner la description de ce gîte d'après lui: on examinera ensuite s'il convient de le rapporter à la formation générale du sel marin des terrains de sédiment inférieurs ou moyens.

La surface du plateau sur lequel est bâtie la petite ville de Cardonne est élevée, d'après les observations barométriques faites par M. Cordier, de 411 mètres au-dessus de la Méditerranée. La montagne de sel paraît comme isolée et indépendante au milieu d'une vaste étendue de terrain calcaire ou

de grès de San Miguel-del-Fay et du Montserrat. Ses formes tranchantes et ses couleurs rouge et blanche la font facilement distinguer du terrain de sédiment qui l'entoure en forme de fer à cheval ouvert à l'orient dans la vallée de Cardonero. Ce cirque, qui a environ 3 kilomètres de longueur sur un de large, présente presque partout des escarpements. La montagne de sel qui occupe les deux tiers de l'aire du cirque, surpasse à peine 100 mètres de hauteur. Sa forme générale est celle d'une masse irrégulière alongée en dedans, bordée d'escarpements et hérissée de pointes et de crêtes saillantes. Cette masse, presque dépourvue de végétaux, est composée : 1.° de sel marin rupestre à structure lamellaire ou laminaire, tantôt limpide, tantôt coloré en rouge ou en brunâtre, tantôt mêlé de petits cristaux de gypse, ou souillé d'argile grise ou bleuâtre ; 2.° de gypse mêlé de karsténite. Le sel marin limpide, qui est le plus pur, forme à peine le dixième de la masse. Le sel marin et le gypse sont disposés en couches verticales et parallèles courant de l'E. N. E. à l'O. S. O. c'est-à-dire, dans le sens de la plus grande longueur du cirque. Quelques renflements de couches et quelques sinuosités altèrent le parallélisme en petit, mais point en grand. Les bancs de gypse ne se mêlent pas avec le sel marin.

Les bancs de calcaire de sédiment qui l'entourent se relèvent de toutes parts vers la masse saline, comme pour s'appuyer sur elle ; ils l'auraient enveloppée, s'ils eussent été prolongés, et dans le vallon circulaire qui sépare les deux terrains, on voit sur quelques points le terrain salin s'enfoncer sous le terrain de sédiment.

Ce dernier terrain est composé des roches suivantes : 1.° de grès micacé ou grès à gros fragments de quarz, et de roches granitiques ou rouges et à grains fins ; 2.° de schistes argileux, rouges, verts ou gris, parsemés de paillettes de mica ; 3.° de calcaire compact gris-foncé, mêlé de parties de schiste vert et de particules de mica, dans lequel on ne découvre aucun vestige de corps marin ; 4.° de calcaire argileux gris verdâtre, micacé, également sans coquilles, mais renfermant des débris végétaux charbonnés. Ces roches alternent différemment entre elles, mais néanmoins les grès paraissent dominer dans la partie inférieure du système.

Cette disposition semble indiquer le terrain de grès bigarré mêlé de ces poudingues qui l'accompagnent, comme dans les Vosges, et d'un calcaire qui pourrait être analogue soit au calcaire conchidien, soit au lias. Le mica, la marne et les végétaux charbonnés semblent indiquer de préférence ce dernier terrain, et ramener le terrain de sel marin à la formation générale de cette roche. C'est l'opinion de M. Kleinschrod, qui l'a appuyée de toutes les inductions et de toutes les preuves les plus puissantes. C'est aussi celle de M. Stewart-Trail, quoiqu'il rapporte le terrain environnant à la formation de transition ; mais il admet alors que le sel marin est sur le terrain et non pas dessous. L'opinion de M. Kleinschrod, sur l'époque géognostique du terrain environnant, et sur les rapports de la roche salifère avec ce terrain, nous paraît la plus vraisemblable.

En Espagne, on cite encore la mine de sel de Servato, dans les Pyrénées mêmes (Bowles) ; et la source de Salinas, entre Vittoria et Mondragon, dans l'endroit le plus élevé du Guipuscoa.

On trouve dans la Manche, à Almengranilla, une masse semblable à celle

de Cardonne; elle a 70 mètres de diamètre, est mêlée de gypse, et recouverte de ce même sel pierreux qui renferme ici du quarz sinople cristallisé; au-dessus sont des poudingues siliceux et une couche de calcaire.

Les mines de sel gemme qui s'exploitent à Poza, près de Burgos, en Castille, ont un gisement remarquable; elles sont placées dans un immense cratère. M. Fernandès y a trouvé des pierres ponces, des pouzzolanes, etc. (Proust).

On trouva aussi du sel marin dans les collines qui sont entre la Sierra-Morena et Madrid, près d'Aranjuez et d'Ocaña. C'est à Villa-Rubia, près de ce dernier lieu, que se trouve la glaubérite disséminée dans le sel marin.

France. On ne connaissait point en France de mine del sel marin avant la découverte de celle de Vic, mais on y indiquait un assez grand nombre de sources salées, parmi lesquelles nous citerons celles : — De Sallies, au pied des Pyrénées, près d'Orthez, dans le département des Basses-Pyrénées. Le terrain est calcaire. On trouva du gypse aux environs de la source. — De Salies, au sud de Toulouse, dans le département de la Haute-Garonne. — De Salins et Montmorot, dans le département du Jura; dans le premier endroit l'eau tient environ 0,15 de sel. — De Dieuze, Moyenvie, Château-Salins, dans le département de la Meurthe. Ces sources tiennent environ 0,13 de sel l'une dans l'autre. On remarque que ces sources salées, au nombre de vingt environ, sont à peu de distance les unes des autres : les premières au pied de la chaîne du Jura; les secondes au pied des Vosges. Le produit de ces salines sert à l'approvisionnement de la Suisse. — On trouve près Lampertsloch, dans le département du Bas-Rhin, les sources de Sultz.

On cite encore des sources salées, non exploitées, dans le département de la Côte-d'Or; un petit lac salé près de Courthezon, dans le département de Vaucluse, et des sources salées assez nombreuses, mais abandonnées, dans le département des Basses-Alpes, entre Castellane et Tallard (J. d. M.). Il y en a dans celui de l'Yonne; aux Andreaux et à Camarade, dans celui de l'Arriége, etc.

Mais l'intérêt et l'importance de ces sources salées sont bien diminués depuis la découverte de la masse puissante de sel marin rupestre près de Vic, non loin de Lunéville, dans le département de la Meurthe. Cette découverte récente, dont les résultats sont si importants pour la géognosie et pour l'économie politique, demande que nous entrions dans quelques détails à son sujet.

Le gîte de sel marin de Vic a été découvert, en mai 1819, par un sondage qui avait pour objet de rechercher de la houille. Il ne paraît pas qu'on pensât alors à la présence d'un gîte salifère dans ce canton, quoique deux choses eussent pu le faire présumer. Premièrement l'existence des nombreuses sources salées de cette partie du pied de la chaîne des Vosges; secondement l'analogie géologique que Guettard avait fait remarquer, dès 1762, entre le terrain des salines de ce département et celui de Wieliczka en Pologne, analogie qu'il ne se contente pas d'indiquer comme en passant, mais qu'il développe de la manière la plus explicite.

Les sondages ont été assez multipliés pour qu'on ait pris un idée de l'étendue du terrain salifère.

Le banc de sel marin le plus voisin de la surface du sol est à environ 50 mètres de profondeur, et la plus grande profondeur à laquelle on ait reconnu cette substance, a été de 110 mètres, sans qu'on sache jusqu'où elle s'étend, puisqu'on n'est pas parvenu à l'extrémité inférieure du terrain salifère.

On a dû éviter de traverser tous les terrains qui recouvrent le gîte de sel marin, en sorte que ce n'est que par analogie géologique qu'on avait présumé et même établi que ce gîte était inférieur au calcaire conchidien qui se montre aux environs de Lunéville et de Vic. Mais de nouvelles observations, dirigées principalement sur l'inclinaison des couches et sur leurs rapports de nature minéralogique avec celles qui, dans d'autres lieux, laissaient voir la superposition directe, ont forcé d'admettre que ce sel marin est supérieur au calcaire conchidien de ce terrain, et que, si ces deux roches se montraient ensemble dans le même point, comme cela s'est trouvé en Wurtemberg, le sel marin serait placé au-dessus du calcaire conchidien.

Le dépôt de sel marin a été reconnu par différents trous de sonde, sur une étendue d'environ trente lieues carrées; il est recouvert de marne bigarrée et de grès coloré, mêlé de gypse et de lits de marne salifère, sur une épaisseur de 68 mètres. Au-dessous de ses roches, qui n'ont aucun caractère précis ni du calcaire conchidien ni du grès bigarré, se rencontrent les bancs de sel marin, au nombre de quatre principaux. Le troisième a 14 mètres de puissance; l'épaisseur du quatrième n'est pas connue, parce qu'aucun motif d'exploitation n'a encore engagé à traverser ce dernier lit.

La nature, la texture, la couleur et la disposition des roches de marne calcaire argileuse et sableuse, qui recouvrent le sel, présentant des caractères tout à-fait semblables à ceux du grès bigarré, ont été la cause de l'erreur qui a été commise au sujet de ce grès et de la position trop enfoncée ou trop ancienne qu'on a attribuée au sel.

Ce sel est traversé de quelques veines de gypse et de karsténite, et mêlé çà et là de polythalite. Il a une structure cristalline très-nette; il est tantôt limpide et tantôt coloré en rouge et en gris: le sel limpide et blanc ne forme pas la dixième partie de la masse; celui qui est parfaitement limpide est aussi absolument pur. Ce sel limpide, tacheté de points rouges et gris, ne renferme que 0,007 de substances étrangères. Le maximum du corps étrangers que renferme le sel demi-gris, le plus abondant des sels qu'on puisse employer directement aux usages économiques, ne renferme encore que 0,040 de corps étrangers et donne, étant pulvérisé, une poudre assez blanche. Les corps étrangers renfermés dans ce sel sont, en général, des sulfates de chaux, de soude et de magnésie, de l'argile bitumineuse et de l'oxide de fer. On n'y a reconnu aucun sel à base de potasse.

Le sel marin rupestre de Vic est beaucoup plus pur que la sel marin des marais salants qu'on considère comme le moins mélangé, et qui contient cependant 0,025 à 0 05 de matières étrangères, et, à plus forte raison, est-il plus pur que plusieurs sels gris des marais salants qui renferment jusqu'à 0,15 de corps étrangers.

Savoie. — On connaît en Savoie des sources salées et des roches salifères remarquables par leur position et par plusieurs particularités géologiques.

Les premières sont celles qui alimentent les salines de Moutiers et qui ont leur origine à 1 kilomètre de cette ville, dans la commune de Salins. Ce sont des sources gazeuses et thermales à + 35.° Le bouillonnement qu'elles font voir, à leur sortie des roches, est dû au dégagement de l'air et du gaz acide carbonique qu'elles renferment.

Le terrain des montagnes d'où elles sortent immédiatement est rapporté généralement au terrain primordial de sédiment, composé de schiste argileux et de phyllade pailleté, recouvert presque partout, et à une grande hauteur, de calcaire gris, grenu, quelquefois compacte, mais jamais coquillier. Les couches de ce terrain montrent un très-grand désordre. Des masses considérables de gypse sont adossées à ces montagnes; ce gypse est mêlé d'argile et renferme du cuivre gris, du quarz, quelquefois du sel marin. Il se couvre, dans les parties abritées de la pluie, d'une efflorescence blanche de sulfate de magnésie, mélangée d'une petite quantité de muriate de soude.

Ces eaux salées sont généralement composées,

sur	1,00000 parties:
De gaz acide carbonique libre	0,00075
De muriate de soude	0,01058
— de magnésie	0,00030
De sulfate de chaux	0,00251
— de magnésie	0,00055
— de soude	0,00100
De carbonate de chaux	0,00076
— de fer	0,00012
De muriate de fer	0,00010 (1)

Elles déposent ces deux dernières substances en grande quantité, dès qu'elles ont le contact de l'air. Elles ne varient point, ni dans leur abondance, ni dans leur composition, ni dans leur température (Lelivec).

On voit non loin du bourg Saint-Maurice, dans le même arrondissement, le roc salé d'Arbonne, qui est situé à une grande élévation = 2188 au-dessus du niveau de la mer, et par conséquent dans la région des neiges perpétuelles. Ce rocher est une masse de gypse saccaroïde et de karsténite pénétré de sel marin. Il est quelquefois entièrement lié au schiste. On extrait ce sel par dissolution. La partie gypseuse de la roche, qui est très-peu dissoluble, reste, après le lessivage, poreuse et légère.

Angleterre. — Les seules mines de sel gemme d'Angleterre, sont celles des environs de Northwich, dans le comté de Chester. Ces mines ont été découvertes en 1670. La première couche de sel est à 40 mètres de profondeur. Les couches varient d'épaisseur: elles sont comme ondulées, et alternent avec les couches d'argile, avec lesquelles elles sont placées. M. H. Holland, qui les a décrites, les considère comme des amas couchés. Le sel en est tantôt rouge et tantôt limpide. Le terrain qui les recouvre est composé

(1) Berthier, Journal des Mines, vol. 22, pag. 179.

de bancs d'argile rouge, de grès grossier, d'argile bleue, de chaux sulfatée et d'argile endurcie, toutes roches qui peuvent très-bien se rapporter aux marnes bigarrées inférieures au lias; mais on n'a vu, ni dans leur intérieur, ni au-dessus, aucun débris de corps organisés. M. H. Holland le fait remarquer expressément. Le produit annuel d'une seule de ces mines est de 50 à 60 mille tonneaux de mer, du poids de 20 quintaux chaque. (1) L'ensemble de leur produit est beaucoup plus considérable que celui des mines si renommées de Wieliczka. Ces couches sont exploitées par galeries élevées. On laisse des piliers de sel disposés symétriquement pour soutenir le toit, ce qui donne à ces souterrains un aspect imposant.

Les sources salées du même pays sont connues plus anciennement que le sel gemme. Lorsque les mineurs, qui les cherchent, percent avec la sonde la couche d'argile qui les recouvre, ces sources jaillissent avec une grande force.

Le sel retiré des mines de Northwich a besoin d'être dissous pour être purifié. Cette opération se fait à Liverpool. On le dissout dans l'eau de mer, et on le fait évaporer par les moyens qu'on indiquera plus bas. Il ne se dépose point de chaux sulfatée dans cette évaporation. Ce sel contient en général beaucoup de magnésie.

On connaît aussi depuis bien long-temps des sources salées à Droitwich, dans le Worcestershire. Leur position géologique paraît être la même que celle de Northwich.

Allemagne. — L'Allemagne est riche en mines de sel, et surtout en sources salées. Il y en a presque partout, depuis la Westphalie et le bord de la mer Baltique, dans la Poméranie, jusqu'en Souabe et en Autriche. On en compte environ soixante qui approvisionnent toute l'Allemagne. Nous allons indiquer les salines principales, en allant du nord au midi et de l'occident à l'orient.

En Westphalie, les salines de Rhême, à peu de distance de la rivière d'Ems; elles sont situées dans une plaine. On concentre l'eau par la graduation.

On remarque dans le pays d'Hanovre les salines de Lunebourg, situées dans la ville même. Elles viennent des sources qui sortent du pied d'une colline gypseuse qui est près de la ville. L'une de ces sources, nommée *Kraft* et *Kraftquelle*, sort immédiatement du gypse. Elle est à près de 3 degrés. La pesanteur de cette eau est de 1,194 à — 15,5 centigr. — Près de Brunswick est la saline de Salzdalen, dont la source est située à 70 mètres de profondeur.

On retrouve dans le Holstein, près de la ville de Ségéberg, une colline gypseuse, isolée au milieu du terrain de sable de transport qui compose la plus grande partie de ce pays. Elle ressemble à celle de Lunebourg; elle contient, comme elle, de la boracite et de la karsténite, et paraît placée sur le terrain salifère, ou au moins liée avec lui; car, à 16 kilom. de distance, à Oldeshoë, sur les bords de la Trave, on voit une source d'eau salée sortir, au milieu des marais, du sable qui constitue la partie superficielle de ce terrain.

(1) M. Pictet dit 4000 tonnes de sel par an.

Quelques parties solides du sol qui se montrent au jour près Lunebourg, et non loin de Ségéberg, indiquent assez clairement le terrain de craie; mais on ne peut dire si ce terrain est inférieur aux collines de gypse salifère, ou si celles-ci, faisant partie du terrain très-inférieur à la craie, ne s'élèvent pas au-dessus de cette roche, comme en la perçant. Ce qui paraît certain, d'après les observations de Deluc, de M. Steffens, et d'après ce que j'ai vu au Ségéberg, c'est le voisinage du terrain de gypse salifère et du terrain de craie déterminé par les silex et par ses corps organisés fossiles.

Les gîtes de sel marin nouvellement découverts dans le duché de Bade, près de Dürrheim, dans la forêt Noire, et dans le royaume de Wertemberg, près de Jaxtfeld, de Wimpfen et de Rappenau, vallée du Necker, ont eu le double avantage de donner sur la position géologique de ce minéral des renseignements nombreux et précis, et de confirmer les bonnes théories géologiques, c'est-à-dire les généralités qui se déduisent de faits bien observés, puisque ce n'est point par hasard qu'on a fait cette découverte, mais en se dirigeant d'après des principes de géognosie. On n'a connu la succession des couches qu'au moyen du sondage; mais les trous de sondage ont été assez multipliés et assez exactement faits et suivis, pour qu'on ait pu déterminer que le terrain salifère était composé, comme dans la Meurthe, d'une suite alternante de masses argileuses et sableuses, diversement colorées (que les mineurs du pays nomment *keuper*), de gypse, de calcaire marneux fétide, de calcaire magnésien poreux, etc. que le sel marin était situé au-dessous du lias et des marnes bigarrées sur le calcaire conchidien, et quelquefois entre les couches de ce calcaire, très-bien caractérisé à Friedrichshall par les coquilles fossiles qu'il renferme.

Le terrain salifère paraît être recouvert, vers l'est de Dürrheim, par une roche sableuse verdâtre, qui se lie avec la molasse de Suisse, et qui est recouverte, comme elle, par l'aggrégat nommé gompholite (*nagelflue*). C'est à 126 mètres de la surface du sol qu'on a rencontré les premières couches du sel marin (Selb.).

On n'a pas cherché à exploiter la masse même du sel; on a trouvé plus économique de recueillir les eaux saturées qui sortent des trous de sonde, pour en obtenir le sel marin par évaporation.

Parmi les salines du duché de Magdebourg, nous remarquerons celles de Schönebeck, près de cette ville, et celles de Halle. Ses eaux sont assez riches en sel pour qu'il ne soit pas nécessaire de les concentrer par la graduation.

On trouve en Haute-Saxe, dans le comté de Mansfeld, les salines d'Artern, à six lieues d'Eisleben. Elles donnent jusqu'à 40 mille quintaux par an, et laissent déposer beaucoup de chaux sulfatée. — Celles de Kolberg et de Greifswald, sur les bords de la mer Baltique, dans la Poméranie. — Dans le Haut-Rhin, en Hesse, les salines d'Allendorf, sur la Werra. L'eau de ces salines est de 4 à 6 degrés. — Celle de Naugeim, célèbre par la bonté et la pureté de son sel en gros cristaux, qui renferme, d'après M. Wurzer, 1,3 de muriate de chaux, et qui cependant n'attire pas l'humidité de l'air. — Dans la Franconie, vers le nord de ce pays, celles des Kissingen et de Schmalkalde.

On doit remarquer que beaucoup de ces salines sont situées dans un ar-

rondissement d'environ 15 myriamètres, en prenant la ville d'Hanovre pour centre. Dans les plaines qui sont au pied des montagnes du Harz et du Thuringerwald, on ne connaît point de mines de sel gemme.

Il faut maintenant se transporter au midi de l'Allemagne, au sud des montagnes de la Bohème, des cercles de Haute-Saxe et du Haut-Rhin, pour retrouver du sel marin. Il y a, en effet, des mines de sel ou des sources salées en Souabe, en Bavière, dans le Tyrol, dans le Saltzbourg et dans la Haute-Autriche.

Les mines du Tyrol sont situées sur une montagne très-élevée, à deux lieues de la ville de Hall, sur l'Inn, près d'Inspruck. Le sel gemme y forme des amas irréguliers, renfermant des fragments du schiste et de la marne argileuse salifère, qui est la base de la montagne. Le point le plus élevé du terrain salifère est à 1,100 mètres au-dessus de la ville d'Inspruck, et par conséquent à environ 1,600 mètres au-dessus de la mer (L. de Buch.).

Ce sel est exploité d'une manière particulière. On pénètre dans la masse au moyen de galeries parallèles. On forme des digues dans ces galeries, et on y introduit de l'eau, qu'on laisse séjourner de cinq à douze mois. Lorsque l'eau est saturée, on la retire par des tuyaux, et on fait évaporer cette dissolution.

On trouve dans le pays de Saltzbourg la mine de sel marin de Dürrenberg, à une lieue de Hallein, sur la Salza; c'est une des plus riches de l'Allemagne; la montagne qui la renferme est composée de schistes marno-argileux, salés, que l'on exploite absolument comme ceux de Hall, dans le Tyrol; l'eau n'y séjourne que deux ou trois semaines: on ne laisse aucun pilier dans la caverne immense qu'ont formée les galeries successives qui ont été creusées. — La saline de Berchtesgaden, près des deux premières, est exploitée de la même manière; mais elle contient plus de sel gemme en masse. — On citera encore celle de Reichenhall, qui a trente-quatre sources exploitées, contenant depuis une partie et demie jusqu'à trente parties de sel sur cent livres d'eau (Neveu, J. d. M.).

En général, la nature des terrains salifères en Tyrol et en Saltzbourg paraît être la même, et pourrait être facilement rapportée aux règles de position géognostique reconnue. Ainsi le terrain inférieur, ou qui sert de base au dépôt des marnes argileuses salées, au sel marin rupestre et au gypse, peut-être rapporté au calcaire pénéen (*zechstein*), et peut-être même au calcaire conchidien. C'est une question qui n'a pas encore été résolue. Des marnes bigarrées, analogues à celles de la Lorraine, le recouvrent; et, à peu de distance de ce même terrain, peut-être au-dessus (à Traunstein), se présente la glauconie crayeuse (*Greensand*) très-bien caractérisée.

Les mines de sel marin fontinal ou rupestre gisent généralement en Autriche, dans une chaîne calcaire qui accompagne les Alpes au nord, et qui est beaucoup plus escarpée du côté de la plaine que du côté des montagnes (L. de Buch.).

On trouve aussi du sel près d'Aussée, dans la partie occidentale de la Styrie; et, tout près de ce lieu, mais dans la Haute-Autriche, on en ex-

ploite à Gmünden, Ischel et Hallstadt. On vient de trouver dans ce dernier endroit la glaubérite rougeâtre dans le sel marin (Gmelin).

Les sources salées de Bex, en Suisse, faisant partie maintenant du canton de Vaud, sont célèbres par la beauté des travaux souterrains que l'on a faits pour rechercher ces sources profondes, les rassembler et les amener à la surface de la terre. L'époque de formation du terrain dans lequel elles sont situées, la manière dont elles y sont placées et les rapports de ce terrain avec ceux qui l'avoisinent, ont été le sujet d'opinions très-différentes.

On les a d'abord regardées comme sortant d'un terrain schisteux qui contenait quelques filets de sel gemme et qui enveloppait de gros blocs de calcaire. On présumait que le terrain salifère était encaissé dans du gypse mêlé de marne argileuse. M. de Charpentier a fait voir que ce terrain était composé de puissantes couches de gypse salifère et de calcaire, alternant ensemble et disposées en forme de bassin. Il a cru pouvoir regarder la masse, ou les bancs de gypse, comme appartenant à la karsténite, et n'étant devenu gypse hydro-sulfaté qu'à sa surface; il rapporte tout le terrain à la formation de transition : ce qui établirait pour le sel marin une époque de formation très-différente de celle des autres mines qu'on a décrites.

Mais, d'après de nouvelles observations sur les terrains alpins et leur époque de formation, d'après la description donnée par M. de Charpentier du terrain de Bex, inférieur au gypse, et de celui qui le renferme, description qui apprend que le calcaire argileux qui compose ce terrain, renferme des bélemnites, des ammonites et des échinites, ont est porté à le regarder comme faisant partie des terrains de sédiment moyen ou des assises supérieures des terrains de sédiment inférieur; par conséquent, à le rapporter, soit à l'époque des grès bigarrés, soit à celle du calcaire conchilien, soit même à celle du lias, et à ramener ainsi le terrain salifère de Bex à la grande période des terrains salifères, qui serait toujours la seule qu'on ait bien constatée.

Le terrain salifère de Bex renferme dans ses parties marneuses du soufre natif, qui est en petits amas ou en enduit dans les filons ou veines de calcaire spathique qui parcourent le calcaire marneux. Ce soufre a été, à Sublin, près de la saline de Besvieux, l'objet d'une petite exploitation. Les eaux salées sont à différents degrés de salure depuis 0,01 jusqu'à 0,27. On gradue toutes celles qui sont au-dessous de 0,17. On comptait, en 1821, dix-sept sources, qui fournirent ou purent fournir, dans le courant de cette année, environ 6,800 quintaux métriques de sel marin.

Italie. Il y a un terrain salifère en Toscane, dans les collines qui sont au sud de Volterre. Ces collines sont composées, à leur sommet, d'un terrain de transport marin et de marne argileuse appartenant au terrain de sédiment supérieur. Vers leur base et immédiatement au-dessous du terrain précédent, se montre le terrain gypseux et salifère, composé de calcaire compacte fin, de marnes argileuses, de macigno. Le gypse est blanc, cristallin, translucide, connu et recherché sous le nom d'albâtre de Volterra, et en gros nodules péponaires et même métriques, engagé dans le macigno. C'est de dessous ce terrain gypseux que sortent toutes les sources salées.

Il est assez difficile de dire à quelle formation on doit attribuer ce ter-

rain salifère. Si on le rapporte aux couches inférieures de lias, il faut admettre que tous les terrains et roches intermédiaires entre le calcaire grossier et le lias manquent entièrement dans cette partie des Apennins.

Les sources sont recueillies et traitées pour en extraire le sel dans une fabrique qui est entre Volterra et Pomarance.

On cite pareillement des sources salées près de Naples et dans la Calabre citérieure, près d'Alta-Monte, au pied des Apennins; la chaux sulfatée accompagne aussi ces sources. — En Sicile, dans le milieu et vers l'ouest, de cette île, près de Castro-Giovanni, Calatascibetta, Regalmutto, la Cattolica, etc. (GMELIN).

HONGRIE et POLOGNE. On vient de voir que le plus grand nombre des sources salées et des mines de sel gemme se trouvent au pied des chaînes de montagnes. Les mines de Transylvanie, de la Haute-Hongrie, de Moldavie et de Pologne apportent de nouveaux exemples à l'appui de ce principe général. Ces mines, extrêmement nombreuses et très-importantes par leur étendue, par les masses de sel qu'elles renferment et par leur produit, se trouvent le long de la chaîne des monts Carpaths, disposées à peu-près également des deux côtés de cette chaîne. Elles l'accompagnent dans une étendue de plus de deux cents lieues, depuis Wielicska en Pologne vers le nord, jusqu'auprès de Forksazian ou Rymnick en Moldavie, vers le sud.

La bande de terrain qui renferme les mines de sel ou les sources salées a près de quarante lieues de large dans certains points. On y compte environ seize mines de sel exploitées, quarante-trois indices d'autres mines non exploitées, et de quatre cent vint à quatre-cent trente sources salées. Les plus remarquables parmi ces mines ou ces sources sont: au nord-est de la chaîne et en allant du nord au sud, celles de Wielicska, Bochnia, Sambor en Pologne, et quelques sources dans la Bukovine et la Moldavie, notamment près d'Ockna. Au sud-ouest de la chaîne, et en suivant la même marche, celles de Sowar, près d'Eperies, en Haute-Hongrie; de Marmarosch, en Hongrie; de Dees, de Torda, de Paraïd et de Visackna, près d'Hermanstadt, en Transylvanie, etc.

Les mines de sel gemme de Wielicska, près de Cracovie, et celles de Bochnia, qui en paraissent une dépendance, sont célèbres par les relations souvent trop brillantes qu'en ont données presque tous les voyageurs. Elles sont très-anciennes, étant exploitées depuis l'an 1251. Elles n'ont d'ailleurs rien de plus remarquable que les autres, si ce n'est d'offrir une exploitation très-étendue dans les masses de sel gemme dont les dimensions sont encore inconnues.

Ce terrain salifère, situé dans une plaine, n'étant recouvert que par des terrains meubles qui n'offrent aucun caractère précis ni géologique, ni zoologique, n'ayant jamais été entièrement traversé, en sorte qu'on ignore sur quelle roche il est immédiatement placé, ne peut-être rapporté avec certitude à aucune époque géologique déterminée.

Le terrain salifère proprement dit est recouvert par un terrain meuble, composé de sable, de cailloux roulés et de marne sableuse. C'est dans ce terrain, étranger à la formation salifère, qu'on a trouvé quelquefois des débris de grands mammifères.

Au-dessous paraît immédiatement la masse de marne argileuse salifère

qui renferme le sel marin en blocs plus ou moins volumineux, disséminés dans la marne.

On y reconnaît trois dépôts principaux : le premier, en descendant, ne renferme que des masses de sel souillées d'argile et de sable, on l'appelle *sel vert*; le second est composé de masses de sel marin plus pur, qu'on nomme *spiza*; le troisième, qui n'a jamais été traversé complètement, est composé de masses de sel marin encore plus pur, à structure laminaire, on le nomma *szibik*.

Les marnes argileuses, placées entre le premiers et deuxième dépôts, renferment en débris organiques des coquilles marines bivalves, qui ressemblent à des tellines, et des coquilles microscopiques, analogues aux genres Rotalite, Rénulite, etc.

Si le sel renferme des débris organiques d'animaux, ils doivent y être très-rares, puisque M. Baudant n'a pu avoir une connaissance précise d'aucun exemple authentique, mais il contient une très-grande quantité de fragments de lignite, ou bois bitumineux, passant à l'état de jayet.

La masse de sel sur place, et les échantillons qu'on en a extraits depuis peu de temps, répandent une odeur nauséabonde d'animaux mollusques que M. Beudant compare à celles des truffes.

Ce terrain salifère contient peu de minéraux étrangers; le gypse y est rare, la karsténite y est aussi rare et s'y montre sous une forme particulière, qui lui a fait donner le nom ridicule de *pierre de tripes*; elle est en plaques minces, à texture compacte et repliés sur elle-même en nombreuses sinuosités.

On ne trouve pas de soufre dans ces mines, mais on en cite à quelque distance, et on assure même qu'il est combiné avec la chaux, à l'état de sulfure dissoluble dans l'eau.

M. Beudant rapporte les grès des montagnes voisines au grès houillier, et comme leurs couches paraissent plonger sous le terrain salifère, il place ce terrain immédiatement au-dessus du terrain houillier. Il considère le terrain meuble supérieur comme analogue au macino molasse des terrains de sédiment supérieur. Les coquilles bivalves, les coquilles microscopiques de la marne argileuse salifère, et les lignites du sel marin, semblent rappeler les débris organiques du calcaire grossier et de l'argile plastique, et il présume, d'après ces circonstances, que le terrain salifère de Wieliczka appartient aux assises inférieures du terrain de sédiment supérieur.

Ces circonstances sont en effet assez remarquables et d'une assez grande valeur pour appuyer l'opinion de M Beudant; cependant je me permettrai de demander si la valeur de ces caractères est assez grande pour donner à cette immense formation de sel marin une position géologique tout-à-fait différente de celle qu'on lui a reconnu dans le reste de l'Europe. D'abord, rien ne paraît prouver évidemment que les grès des montagnes voisines appartiennent à la formation de houille silicifère; mais, en admettant ce rapprochement, en admettant même que ce grès plonge sous la masse de sel marin, cela ne donne à cette masse aucun titre à une ancienneté différente de celle des autres terrains salifères. Les marnes argileuses supérieures, le gypse et la karsténite qui les accompagnent, la lignite du sel, peuvent être tout aussi bien rapportés aux marnes bigarrées et aux lignites de lias

qu'aux argiles plastiques. Le lias renferme dans ses lite marneux des lignites en morceaux épars, comme eeux que l'on eite dans le sel marin de Wieliczke, et l'odeur de truffes a été retrouvée dans des roches calcaréo-charbonneuses, qui appartiennent précisément eux terrains de cette grande époque géognostique, puisqu'ils font pertie du terrain oolithique, qui est de peu supérieur au lias.

Dans la mine de Bochnia, le sel se préseote en couchee dès le commencement, et non soos la forme de rognons. Lee eouches d'argile ou de sel sont ondulées, et ne sont pas d'one épaisseur égale. Le sel est tantôt brun, tantôt rougeâtre, et quelquefois limpide; ces couleurs ne sont pas non plus disposées en zones parallèles. On y trouve du sel marin fibreux en très-beaux échantillon (Towxsox).

A Thorde, le masse de sel est divisée en couches horizontales, mais ondulées. Ces couehes ont des deux à trois centimètres d'épaisseur. Les plus inférieures sont aussi les plus sinueuses (J. Esmark).

On descend dans les mioes de Wielieeka par six puits qui ont quatre a cinq mètres de diamètre. Ces puits ne vont que jusqu'e soixante-quetre mètres de profondeur; le mine a été approfondie jusqu'à trois cent douze mètres, ee qui établit son fond à eioquente mètre au-dessous du niveau actuel de la mer.

Le terrain est en général assez solide pour se soutenir sans boisage. On a pratiqué dans la masse même du sel des travaux nombreux. Oo voit dans ees mines uoe écurie, des ehapelles, des chambres, dont toutes les parties, telles que colonnes, autels, statues, etc. sont en sel. Les puits et les galeries sont parfaitement secs, et on y trouve plutôt de la poussière que de la boue. Il y a eependent des sources d'eau douce et d'eau salée (Townsos), et surtout des espèces de lacs résultant de l'aceumulation des eaux souterraines; ces lacs sont essez grands pour qu'on puisse les parcourir en bateaux. Il paraît que l'air n'y est point aussi mauvais que dans la plupart des mines de sel; mais les ouvriers n'y demeurent pas, comme l'on dit quelques personnes (Townson). Il s'amasse dans certaines parties de la mine du gaz hydrogène, qui s'y enflamme (Guettard).

Le sel s'exploite en gradins mootants. On eo forme des parallélépipèdes du poids de quarente à quarante-einq kilogrammes, ou des eylindree que l'on met dans des tonneaux (Guettard). Cette mine produit environ cent viogt mille quintaux de sel par an.

Oo cite près d'Okoe, en Moldavie, une montagne de sel qui laisse voir ce minéral à nu dans plosieurs points.

Les mines du sud-ouest de la ehaîne des Carpaths pereissent plus multipliées et dispersées sur une plus grande surface de terrain que celles du nord-ouest. Elles sont en général très-superficielles; quelques-unes même de celles de la Transylvanie le sont tellement, que des gardes sont chargés de recouvrir le sel de gazon, lorsqu'il est mie à découvert par les pluies. Cependant ees masses sont si épaisses, qu'on n'en a jamais atteint le fond. Quand on cesse l'exploitation à eeut soixaote mètres, c'est que l'extraction du sel devient trop coûteuse. On a poussé l'exploitation jusqu'à eent quatre-vingt-dix mètres daos le eomté de Marmarosch. Ces mines contiennent eussi beaucoup de pétrole; et le sol qui les renferme est sillonné de toutes parts

de rivières : le limon qui est interposé entre l'eau et le sel s'oppose, dit-on, à la dissolution de ce dernier.

A Paraïde en Transylvanie, il y a une vallée dont les bords et le fond sont de sel pur. On y voit des murs de sel de soixante mètres et plus d'élévation. La mine d'Eperies a cent quatre-vingts brasses de profondeur, c'est-à-dire, environ trois cents mètres. On a trouvé, dans les mines de sel de Marmarosch, de l'eau renfermée dans la masse même du sel.

Les mines au sud-ouest des Carpaths sont généralement exploitées par des puits. Il y en a toujours au moins deux dans chaque mine ; l'un pour les ouvriers, l'autre pour l'extraction du sel. La masse de sel est exploitée en gradins montants ; ce qui produit des cônes vides au milieu des couches. Les échelles se prolongent perpendiculairement jusqu'à la base de ces cônes, en sorte qu'elles sont dans cette partie absolument isolées. La plus grande partie de la masse s'extrait ainsi, en laissant des espaces vides qui sont coniques, et qui communiquent entre eux par des galeries. Le sel y est si abondant, qu'on ne paie aux mineurs que les masses de sel qui passent quarante kilogrammes ; les autres sont rejetées comme inutiles (De Born). Quand l'eau incommode les ouvriers, on l'extrait dans des sacs de cuir pour la jeter hors la mine.

Les Transylvaniens et les Moldavians retirent le sel des fontaines salées, comme le faisaient autrefois les Gaulois et les Germains, en jetant l'eau de ces fontaines sur des brasiers ardents (Townson).

Scandinavie. On ne connaît aucune mine de sel, ni source salée, en Suède et en Norwège.

Russie. La Russie d'Europe et la Russie d'Asie renferment un grand nombre de sources salées, de mines de sel, et principalement de lacs salés. Ce dernier gisement est particulier au sel de ce pays ; on ne l'observe pas dans les autres parties de l'Europe.

Nous citerons, dans la Russie d'Europe, les salines très-riches de Balachna, sur les bords du Volga ; le lac salé de Tor, au nord et vers les limites de la petite Tartarie ; les lacs salés semblables dans la Crimée, et qui paraissent appartenir au même système.

Dans la Russie d'Asie, les salines très-nombreuses de Permie, au pied des monts Poyas ; une mine de sel gemme, à quatre-vingts kilomètres (environ quatre-vingts werstes) de Yena-Tayevska, dans le désert qui est entre le Volga et les monts Ourals.

Russie d'Asie et Sibérie. Dans le gouvernement d'Astracan, au nord de la mer Caspienne, aux environs d'Orenbourg et dans le pays des Baschkirs, les lacs salés sont très-communs ; l'eau, en s'évaporant pendant l'été, offre le sel cristallisé à leur surface et sur leurs bords. Lorsque cette eau est très-concentrée, elle a une couleur d'un rouge foncé. Le sel qui s'y forme a souvent cette couleur. Il répand alors une odeur de violette assez remarquable. Tel est le lac salé d'Elton, situé au-dessus d'Astracan, dans l'angle rentrant que fait le Volga. Les Kalmouks le nomment *lac doré*, parce qu'il paraît tout rouge lorsque le soleil frappe dessus. Le lac de Bogdo, situé à peu-près dans le même lieu, donne un sel parfaitement blanc, qui ne contient point de sulfate de magnésie ; et que l'on préfère à celui du lac d'Elton (Pallas). C'est aussi près d'Astracan qu'est la mine d'Iletski, célè-

bre par la quantité de sel qu'elle fournit. Le sel est situé à peu de profondeur; l'argile sur laquelle il repose est très-dure. Le terrain qui le recouvre est sablonneux, et criblé de trous remplis d'une eau saturée de sel (Pallas). On trouve en Sibérie une mine de sel gemme sur la rive droite du Kaptendel, et quatorze salines sur celle du Kawda. On en trouve d'autres dans le gouvernement de Kolivan et aux environs d'Irkoutsk; près le lac Baïkal, dans le milieu même de la Russie d'Asie. Enfin, les pays voisins de la mer Caspienne sont tellement imprégnés de sel marin, qu'aux environs de Gourief, les brouillards, la rosée qui s'attache aux habits et le suc des plantes sont salés (Pallas).

Tartarie. Chez les Tartares Mongols, le sol est pénétré de sel marin; ces peuples le lessivent, et font évaporer la dissolution pour en obtenir le sel.

Chine. La partie de la Chine qui avoisine la Tartarie, contient des mines de sel marin; le terrain est aussi fortement imprégné de cette substance.

On trouve du sel disposé de la même manière sur presque tout le plateau de la grande Tartarie, au Tibet, dans l'Inde, et surtout en Perse, où l'on voit des plaines très-étendues couvertes partout d'efflorescences salines, notamment auprès de Bender-Congoun.

Perse. L'île d'Ormus, à l'embouchure du golfe Persique, paraît être un rocher de sel. On trouve cette substance en masses solides, près de Balach, sur les frontières orientales de la Perse; dans la Médie, aux environs d'Ispahan; dans les montagnes qui environnent Komm, au nord d'Ispahan, etc.

Turquie d'Asie. Il y a encore du sel marin en Géorgie, près de Teflis; on y exploite les carrières de sel comme celles de pierres de taille, et les blocs qu'on en retire se transportent sur le dos des buffles (Tournefort) en Arménie. En Caramanie: celui-ci est si dur, qu'on l'emploie dans la construction des maisons des pauvres gens (Chardin). En Natolie: le sel de ce dernier pays provient d'un lac qui se dessèche en certaines saisons.

Arabie. L'Arabie, comme toutes les plaines arides, ne manque pas de sel; on le trouve même, dit Pline, en masses si solides, près de Gerris, qu'on en bâtit des maisons, en humectant ces masses au moyen d'un peu d'eau, afin de les coller ensemble.

Afrique. Quoique le sel soit très-abondant dans les pays que nous venons de citer, on peut dire qu'il est encore plus répandu en Afrique; ce qui contribue à faire présumer que les plaines arides des pays chauds ont quelque influence sur la formation de cette substance.

Non seulement toutes les plaines et les déserts sablonneux de l'Afrique sont imprégnés de sel marin, au point que la plupart des fontaines peu nombreuses que l'on y trouve donnent une eau saumâtre, qu'il n'est pas possible de boire, mais on le trouve encore en masses souvent considérables dans un grand nombre d'endroits, parmi lesquels nous citerons les suivants.

Abyssinie. Au sud de l'Abyssinie, et au pied des montagnes qui séparent ce pays de celui des Nègres Gallas, le sel est en masses solides et sèches.

Fezzan et Sahara. Le sommet des montagnes qui bordent le désert à l'ouest du Caire, présente un plateau immense couvert d'une masse de sel; les mottes de cette substance sont volumineuses, dures et entremêlées de

sable (F. Hoffmann). A l'ouest du désert de Sahara se trouvent les grandes salines de Tegaza, sur la frontière sud-est du désert de Zuenzige; à peu de distance du cap Blanc. Elles sont exploitées par des Maures, auxquels on est obligé d'apporter à manger. Ces salines fournissent les sels blancs et colorés qui sont transportés par les caravanes à Gasnah et à Tambouctou, pour l'approvisionnement des états nègres; car il paraît qu'on ne trouve pas de sel dans la Nigritie proprement dite. Les mines de sel répandues dans cette partie de l'Afrique que les Anciens nommaient la Libye, ont été fort bien indiquées par Hérodote (1); et c'est dans cette contrée qu'on trouvait, suivant cet historien, des habitations construites en sel, comme celles de la Caramanie et de l'Arabie (Heeren). Outre ces salines, il paraît qu'il en existe encore d'autres sur les frontières méridionales du grand désert de Sahara. Leur produit est également vendu aux Nègres des bords du Niger ou Joliba (Mungo-Park).

Barbarie. En Barbarie, dans le royaume de Tunis, le mont Had-Deffa, à l'extrémité orientale du lac des Marques, est entièrement composé de sel très-solide, rouge ou violet. Le lac des Marques et les plaines qui l'environnent, contiennent aussi beaucoup de sel (Shaw).

Les lacs entourés de montagnes, qui sont à Arzew, près d'Alger, sont salés; ils se dessèchent en été, et laissent sur leur fond une grande masse de sel (Shaw).

Cap Vert. Plusieurs des îles du cap Vert ont des mines de sel; telle est l'île de Bona-Vista: d'autres ont des marais salants naturels, telles sont celles de Mai et de Sal.

Côte occidentale d'Afrique. On trouve des marais salants naturels, et exploités par les Nègres, sur presque toute la côte occidentale d'Afrique; et des mines de sel gemme dans le pays de Bamba, au royaume de Congo.

Cap de Bonne-Espérance. Le sel n'est pas moins commun auprès du cap de Bonne-Espérance et dans l'intérieur des terres; chez les Hottentots et chez les Cafres. Kolbe avait déja remarqué qu'il s'y formait à la manière du nitre. On trouve des lacs salés à l'est du Cap, sur les frontières de la Cafrerie. Ces lacs ont, sur leur fond, des couches épaisses de sel gemme diversement coloré. Il y a dans le même lieu des sources d'eau salée (Barrow).

Amérique septentrionale. Les mines de sel marin de l'Amérique septentrionale, qui consistent presque uniquement en sources salées, commencent à être mieux connues. Ces sources sont, suivant M. Van Renseillaer, généralement plus riches en sel que celles d'Europe. Elles sortent d'une roche sablense que l'auteur rapporte au grès rouge, et qui contient du gypse et un combustible charbonneux qu'on désigne sous le nom de houille.

On n'indique encore aucun gisement bien déterminé de sel marin rupestre. Le major Long a vu, dans son voyage aux montagnes rocheuses, des masses de sel de dix à quinze kilogrammes; mais les sources salées se montrent en grand nombre dans diverses parties de ce continent. Ainsi dans le

(1) Liv. IV, § 181.

Kentucky, entre Limestone et Lexington, derrière les monts Alleghanys, des sources salées coulent naturellement à la surface du sol, mais plus ordinairement on a été les chercher en perçant des puits dans ces terrains, et surtout dans ces lieux marécageux nommés Licks, où les bisons et les élans venaient autrefois par centaines lécher le sol argileux imprégné de sel marin : en perçant ces puits au travers des couches, il se dégage quelquefois, et avec violence, une telle quantité de gaz hydrogène, que le travail en est interrompu. Du bitume pétrole accompagne quelquefois l'eau salée. A Liverpool, dans l'Ohio, un puits d'eau salée a donné en le perçant un demi-baril de pétrole par jour.

Dans le territoire d'Arkansas, près des sources septentrionales de la rivière de ce nom, il existe une véritable saline naturelle; ce sel forme sur le sol des prairies des incrustations d'une épaisseur et d'une solidité remarquables. Il y a des sources salées dans le même lieu.

Dans le Missouri il y a des sources salées au lieu dit *Boon'-slick*, et sur les rives du Scioto, du Tennessée, de la Kenhawa, de Big-Sandy, et de différentes autres rivières à l'ouest des Alleghanys. Le gypse et la marne argileuse rouge se montrent souvent dans le voisinage de ces sources.

En Virginie, sur le grand Kenhawa, à cinquante milles aud sud de l'Ohio, il y a de grandes salines. On en cite également dans le Kentucky, dans le pays des Illinois, dans l'Ohio. Un puits près de Zanesville, sur le Muskingum, a deux cent treize pieds de profondeur et donna quatre-vingts tonnes (*Bushels*) de sel marin par jour. Dans la contrée de Jackson, sur le Scioto, il y a des puits d'eau salée qui ont trois cents pieds de profondeur.

Les sources salées ne sont ni moins nombreuses, ni moins productives dans les états de New-Yorck. Les plus importantes sont les salines près du lac Onondaga et de Montezuma, dans le canton de Cayuga. Les sources sont dans le voisinage du canal qui lie la rivière d'Hudson au lac Érié (1):

Amérique méridionale. En Californie, il est en masses très-pures et très-solides. Dans l'île de Cuba. Dans celle de Saint-Domingue, aux environs du Port-au-Prince, dans une montagne voisine du lac Xaragua; il y a aussi des salines très-productives dans la plaine de l'Artibonite. Derrière le cap d'Araya, vis-à-vis la pointe occidentale de l'île nommée la Marguerite.

Pérou. Au Pérou, il y a beaucoup de mines de sel gemme en masses fort dures. Ce qu'il y a de remarquable dans leur position, c'est qu'elles sont situées dans la partie la plus élevée de ce pays, telle que le Potosi. La couleur la plus ordinaire de ce sel est le violet jaspé (Ulloa). Il y a aussi des plaines salées en Amérique : on en cite une très-étendue, aux environs de Lépis, vers l'extrémité septentrionale du Pérou.

Chili. Au Chili, dans les provinces de Copiapo et de Coquimbo, qui sont les plus voisines du Pérou. Enfin, à la pointe même de l'Amérique, près le pays des Patagons, on trouve, près le port de Saint-Julien, un marais salé de deux milles de long.

Tels sont les principaux lieux du globe où l'on trouve du sel marin. On le rencontre encore, mais en moindre quantité, dans des fontaines d'eaux

(1) Ces détails sont extraits de la minéralogie de Cleaveland, édition de 1822, page 130.

minérales qui renferment en même temps d'autres sels. Nous donnerons pour exemple les sources de Balaruc, de Bourbonne, de Bourbon-Lancy, de Lamotte, etc.

Les mers, lacs et marais salés ont une positions géologique, une origine et des particularités tout-à-fait différentes de celles que présentent les mines et les sources.

La mer est, comme le fait observer Kirwan, la mine la plus abondante de sel marin, puisque ce sel forme environ la trentième partie de cette masse immense de liquide; il y est assez également répandu, lorsque d'ailleurs aucune cause locale ne peut troubler cet équilibre. La plus grande proportion de sel marin est de 0,038, et la plus faible d'environ 0,032, mais le développement de ces notions appartiennent plus à l'histoire de la mer qu'à celle du minéral dont il s'agit ici (voyez Océan, tom. XXXV, p. 302 et 304).

Les terrains salés, c'est-à-dire, qui renferment du sel marin disséminé dans leur masse et qui ne s'y manifeste que par la saveur ou par les propriétés chimiques, ont avec les lacs salés la plus grande analogie. Ces derniers semblent être le résultat du lessivage naturel des terrains salés; or, la présence constante du sel marin dans les mêmes lacs, lors même qu'on en exploite les eaux, semble indiquer que le sel marin n'a pas été entièrement enlevé de ces terres par le lessivage, ou bien qu'il s'y reforme successivement, ou bien enfin, qu'il se forma dans les lacs eux-mêmes. La seconde cause paraît et la plus vraisemblable et la plus ordinaire.

Les contrées, dont le sol contient du sel marin, sont généralement situées dans les climats chauds. Elles renferment ordinairement de vastes plaines, tantôt peu élevées au-dessus du niveau de la mer (les environs de la mer Caspienne, la Perse, auprès de Bender Congoun, les déserts d'Afrique, etc.), et tantôt situées sur des plateaux (le Mexique; la couche salifère n'a que 8 centimètres). Elles sont généralement composées de terrains meubles assez arides et presque dénués de végétation.

Le sel marin ne s'y trouve jamais seul; il est constamment accompagné de nitre, en sorte que l'histoire des terrains salpêtrés est inséparable de celle des terrains salés.

Les lacs salés se trouvent en général dans les mêmes contrées que les terrains salifères. Ils ont plusieurs caractères assez remarquables.

Ces lacs n'ont aucune communication avec la mer; ils reçoivent en général des cours d'eaux plus ou moins nombreux; mais aucun n'en sort ni même ne les traverse: en sorte que, quelque petite que soit la quantité de sel marin que ces cours d'eaux puissent tenir en dissolution, comme ils se rendent constamment dans les lacs, et que l'eau n'y diminue que par évaporation, le sel qui y est amené s'y accumule au point de saturer les eaux et de cristalliser en plaques épaisses dans la saison où la chaleur réduit par évaporation la masse de ces eaux.

Les eaux ainsi réduites prennent en général une couleur rougeâtre; elles répandent souvent une odeur particulière, approchant de celle du bitume ou de la térébenthine; odeur qu'on reconnaît également dans presque toutes les usines où l'on évapore des eaux de sources salées.

Outre le sel marin, ces eaux renferment assez souvent du gypse, du nitre, du natron, du sulfate de soude, des muriates terreux divers, etc. tel est celui de Loonar, à 40 milles de Jaureh, dans le district de Bérar aux Indes orientales (J. E. Alexander).

Nous ne donnons point de noveaux exemples de cette position du sel marin parce que nous en avons rapporté déja un assez grand nombre dans l'énumération géographique des pays qui fournissent ce sel, quelle que soit son origine.

Exploitation, fabrication et usage du sel marin.

Quoique le sel marin soit assez ordinairement employé par petites doses, son usage est si général et si habituel, qu'on fait pour l'assaisonnement seul une immense consommation de cette substance. On en emploie une quantité encore plus considérable pour les salaisons, c'est-à-dire, pour conserver, par son moyen, différents aliments tirés des animaux et même quelque végétaux. Considéré sous ce dernier point de vue, il est d'une grande importance, puisque plusieurs genres d'industrie et de commerce en dépendent. On a donc dû chercher à l'extraire avec le plus d'économie possible de tous les lieux où la nature nous l'offre avec une bienfaisante profusion.

Les mines de sel gemme sont exploitées comme nous l'avons indiqué plus haut; lorsque le sel qu'elles produisent n'est pas pur, on est obligé de le faire dissoudre dans l'eau pour le purifier.

Si l'eau de la mer est, ainsi qu'on l'a dit, la mine la plus vaste de ce sel, elle n'est pas la plus riche, et s'il fallait employer uniquement la chaleur des combustibles pour en obtenir le sel, cette substance serait portée à un prix trop élevé. On extrait donc le sel de l'eau de la mer de deux manières: 1. par la seule évaporation naturelle; 2. par l'évaporation naturelle combinée avec l'évaporation artificielle.

Dans le premier cas, on fait cette extraction au moyen des *marais salants*: ce sont des bassins très-étendus, mais très-peu profonds, dont le fond est argileux et fort uni; ils sont pratiqués sur le rivage de la mer. Ces marais ou bassins consistent: 1. en un vaste réservoir placé en avant des marais proprement dits et plus profond qu'eux; ce réservoir communique avec la mer par un canal fermé d'une écluse: on peut, sur les bords de l'Océan, la remplir à marée haute, mais les marées sont plutôt un inconvénient qu'un avantage pour les marais salants; 2. en marais proprement dits, qui sont divisés en une multitude de compartiments au moyen de petites chaussées. Tous ces compartiments communiquent entre eux, mais de manière que l'eau n'arrive souvent d'une case dans la case voisine qu'après avoir fait un très-long circuit, en sorte qu'elle a parcouru une étendue quelquefois de 4 à 500 mètres avant d'arriver à l'extrémité de cette espèce de labyrinthe. Ces diverses parties ont des noms techniques très-nombreux, très singuliers, et qui diffèrent dans chaque département. Ces marais doivent être exposés aux vents de N. O., de N. ou de N. E.

C'est en mars que l'on fait entrer l'eau de la mer dans ces bassins étendus. Elle y présente une vaste surface à l'évaporation. Le réservoir antérieur est

destiné à conserver l'eau, afin qu'elle y dépose ses impuretés et qu'elle y subisse un commencement d'évaporation; cette eau doit remplacer celle des autres bassins à mesure qu'elle s'évapore. On juge que le sel va bientôt cristalliser, quand l'eau commence à rougir; elle se couvre peu après d'une pellicule de sel qui se précipite sur le sol, Tantôt on lui laisse déposer son sel dans les premiers compartiments, tantôt on la fait passer dans des cases où elle présente encore une plus grande surface à l'air. Dans tous les cas on retire le sel sur les rebords des cases pour l'y faire égoutter et sécher. On le recueille ainsi deux ou trois fois par semaine vers la fin de l'opération.

Le sel obtenu par ce moyen participe de la couleur du sol sur lequel il est déposé, et, selon la nature du terrain, il est blanc, rouge ou gris: on appelle aussi ce dernier *sel vert*. Le sel de mer a l'inconvénient d'être amer, si on l'emploie immédiatement après sa fabrication. Il doit ce goût au muriate de chaux et au sulfate de soude qu'il renferme. L'exposition à l'air pendant deux ou trois ans le débarrasse en partie de ces sels étrangers.

Les marais salants sont presque aussi multipliés que les mines et que les sources salées. Ceux de Portugal passent pour donner le sel de meilleur qualité: il est en gros grains presque transparentes; on le préfère en Irlande pour les salaisons de boeuf. Les sels les plus estimés après celui-ci sont ceux de Sicile, de Sardaigne et d'Espagne. Les sels de France sont appropriés à d'autres usages, notamment à la salaison du poisson. Il y a des marais salants sur les bords de la Méditerranée, dans le département des Bouches-du-Rhône, et dans celui de l'Hérault près d'Aiguemortes. C'est dans ce dernier lieu que sont les marais de Peccaie. La suite des opérations diffère un peu de celle que nous avons décrite; mais les principes sont les mêmes. Sur les côtes de l'Ocean on compte ceux de la baie de Bourgneuf, ceux du Croisic, ceux de Brouage, de la Tremblade et de Marenne, département de la Charente-Inférieure.

Dans la seconde manière d'extraire le sel de l'eau de la mer, on forme sur le rivage une esplanade de sable très-unie, que la mer doit couvrir dans les hautes marées des nouvelles et des pleines lunes. Dans l'intervalle de ces marées, ce sable, en partie desséché, se couvre d'efflorescences de sel marin, on l'enlève et on le met en magasin. Lorsqu'on en a une suffisante quantité, on le lave dans des fosses avec l'eau de mer, qu'on sature ainsi de sel marin: on porte cette eau dans des bassins de plomb assez étendus, mais peu profonds; on évapore, par le moyen du feu, l'eau surabondante, et on obtient le sel marin d'un beau blanc. Ce procédé est mis en usage sur les côtes du département de la Manche, près d'Avranches.

On assure qu'on peut aussi concentrer l'eau de la mer par la gelée: la partie qui se gèle contenant beaucoup moins de sel que la partie qui n'est pas gelée; mais on ne peut pas l'amener par ce moyen à plus de 16 à 17 degrés (Wall), ou 9 à 10 (Lamsdorf). Il faut, d'après les observations de M. Bischoff, une température de—5,3 degrés pour geler une eau salée à 9 degrés de saturation, et—17 degrés R. pour la geler lorsqu'elle est à 27 degrés, c'est-à-dire, complètement saturée; mais ce moyen insuffisant, qui a été essayé à la saline de Walloë en Norwège, a été abandonné à cause de son peu d'efficacité et des manipulations dispendieuses qu'il entraînait. On ne pourrait pas employer le procédé de la congélation pour l'eau des fontaines

salées qui renferment du sulfate de magnésie; parce que ce sel décompose, à la température de la glace, le muriate de soude. Il se forme du sulfate de soude et du muriate de magnésie: sel déliquescent qui gêne la cristallisation du sel marin et en altère la qualité. (Gren)

Les Romains ont employé un autre procédé dans leurs salines de Cervia et d'Ostia. Ils accumulaient le sel en monceaux et brûlaient des roseaux à l'entour; la surface du sel se durcissait et semblait se vitrifier, en sorte que l'eau des pluies glissait dessus sans dissoudre le sel. L'eau de la masse, ne pouvant plus s'évaporer, entraînait, en s'écoulant, tous les sels déliquescents: ce qui rendait le sel plus pur et plus sec. (P. S Georgio).

Enfin, à la saline de Walloë en Norwège, on se sert de bâtiments de graduation pour concentrer l'eau de la mer On l'amène par ce moyen, et par l'addition d'un peu de sel de Norwich, au point de saturation, qui est de 26 degrés 8', lorsque le sel est pur, et qui monte jusqu'à 32 degrés lorsque le sel est impur, et on l'évapore dans des poêles. (Voyez plus bas la description de ce genre d'extraction).

Lorsque l'eau des fontaines salées est assez chargée de sel pour contenir au moins 15 parties de sel sur 100 parties d'eau, c'est-à-dire, pour être à 15 degrés, on l'a soumet immédiatement a l'évaporation. Les poêles ou bassins dans lesquelles on fait cette opération, sont quelquefois en plomb, mais plus ordinairement en fer. Elles sont très grandes, mais peu profondes. Il y a cependant certaines dimensions qu'on ne doit pas dépasser, si l'on veut réunir l'avantage du travail en grand et de l'économie du combustible avec celui de la sûreté du travail et du succès. Il paraît que le maximum de ces dimensions est pour des poêles rectangulaires de 7 mètres de large au plus, sur 13 à 14 mètres de long. Leur fond est plat et uni, quoique composé de plusieurs pièces; mais dans plusieurs salines, ces pièces de fer ont des rebords repliés à angles droits qui sont en saillie à l'extérieur de la poêle. C'est au moyen de ces rebords que ces pièces sont réunies très-exactement et solidement par un ciment composé d'étoupe, de chaux vive et d'eau salée saturée, et par des écrous à vis. Le fond des poêles est sujet à se courber; on le soutient, ou avec des piliers, qui sont ou en terre cuite ou en fonte, qui, montant du foyer, gênent et le service et la vue, ou au moyen de chaînes qui lient ce fond avec des pièces de bois placées horizontalement audessus des poêles.

Les tôles qui composent ces poêles sont en fer ou battu ou laminé. Les premières ont semblé avoir quelques avantages sur les secondes, mais on ne sait pas s'ils sont réels, et s'ils ne tiennent pas plutôt à la qualité du fer qu'à la manière dont il a été étendu.

Pendant l'évaporation il se dépose du sulfate de chaux que les ouvriers appellent *schelot*. Il faut l'enlever avec soin; on place sur les bords de la poêle, pour le recevoir, des petites poêles plates et en tôle nommées *augelots*: on retire les augelots au moment où le sel commence à cristalliser; mais ce moyen est insuffisant. Vers la fin du *salinage*, le sel, mêlé de chaux sulfatée, s'attache fortement au fond de la chaudière et forme une croûte ou écaille assez difficile à enlever. M. Nicolas a proposé de la dissoudre avec des eaux peu chargées de sel. Cette écaille, qui contient beaucoup de chaux sulfatée, est si dure, qu'on la jette souvent comme inutile. M. Unger en a tiré un

parti très-avantageux, en la pulvérisant sous des brocards, et en dissolvant le sel qu'elle renferme dans l'eau même de la source salée, qui devient par ce moyen beaucoup plus forte. Ces écailles sont produites par les sels que l'eau abandonne et qu'elle dépose au fond de la chaudière, en passant dans cette partie de la poële de l'état liquide à l'état gazeux. Si l'on évaporait sans ébullition, cet effet n'aurait pas lieu. (Robinet, J. de Phil).

M. Cleiss, inspecteur des salines de Bavière, a introduit une méthode d'évaporation qui paraît prévenir la plupart de ces inconvénients. Un atelier d'évaporation est composé de six poëles disposées sur deux rangs et ayant des usages différents. La poële du milieu du rang de derrière est la plus petite; elle est échauffée par la réunion des cheminées des foyers des autres poëles. Elle se nomme *poëlon*. L'eau salée, après y avoir déposé ses impuretés, passe dans la *poële de graduation*, plus basse que le poëlon et placée sur le rang de devant: elle y est tenue dans un état constant d'ébullition. L'eau s'y concentre jusqu'à 20 degrés, et y dépose une partie de son schelot ou chaux sulfatée. De la poële de graduation l'eau salée passe dans les *poëles de préparation*, situées aux deux extrémités du rang de derrière: elle y bout aussi constamment, se concentre complètement et laisse déposer tout son sulfate de chaux. Alors on la fait passer dans les *poëles de cristallisation* encore plus basses que les précédentes, et placées aux deux extrémités du rang de devant. L'eau y bout à peine et le sel y cristallise. Chaque poële, à l'exception du poëlon, a un foyer particulier, dont les tuyaux de fumée entourent les bords de la poële. Les poëles sont placées deux par deux dans des chambres en planches bien jointes, qui les enveloppent complètement. Ces chambres sont basses et leurs plafonds sont percés dans le milieu d'une ouverture terminée par un tuyau, au moyen duquel la vapeur aqueuse se dégage avec rapidité. On a remarqué qu'on trouvait dans cette méthode d'évaporation une économie de plus du tiers du combustible. *(Bulletin de Sciences*, n. 90).

Tantôt on évapore l'eau jusqu'à siccité: cette circonstance est rare; il faut, pour qu'elle ait lieu, que la fontaine salée ne contienne que du muriate de soude. Plus ordinairement on laisse des eaux mères, nommées *muires*. Ces eaux-mères contiennent principalement des sels déliquescents, qui sont des muriates de chaux et de magnésie: ces sels, en augmentant la masse des eaux-mères, augmentent aussi l'emploi des combustibles, et rendent le sel marin amer et déliquescent. M. Gren propose de les décomposer en grand par l'addition de la chaux et du sulfate de soude. Il se précipite dans ce cas deux substances; dont l'une est insoluble, c'est de la magnésie; et l'autre est peu soluble, c'est du sulfate de chaux. L'eau salée peut être alors entièrement évaporée; le sel que l'on obtient est pur et sec.

Enfin, on cherche toujours dans ces opérations à économiser le combustible. La forme des fourneaux et la dimension des poëles sont calculées pour atteindre ce but important.

On remarque une odeur assez agréable dans la plupart des ateliers où se fait l'évaporation des eaux salées. Il paraît qu'elle vient de la petite partie de bitume qui est presque toujours mêlée au sel dans ses mines.

Lorsque l'eau de fontaines ne contient qu'une petite quantité de sel, l'é-

vaporation artificielle coûterait trop, s'il fallait y soumettre la masse d'eau telle qu'elle est donnée par la nature; il faut donc la concentrer par un procédé moins cher.

On sait que, pour favoriser et accélérer l'évaporation d'une liqueur, il faut lui faire présenter beaucoup de surface à l'air. Pour remplir cette indication, on élève par des pompes l'eau salée à une hauteur de 9 mètres environ, et on la fait tomber sur des murailles de fagots qui ont cette hauteur; l'eau qui est distribuée avec égalité sur ces fagots par des conduits et par des robinets, s'y divise à l'infini, et éprouve dans sa chute une évaporation considérable. La même eau est élevée souvent plus de vingt fois pour être amenée au degré de concentration nécessaire. On appelle cette opération *graduer* l'eau, et on nomme *bâtiments de graduation* les murailles de fagots d'épine dont nous venons de parler.

Ces murailles sont couvertes d'un toit qui les met à l'abri de la pluie; elles ont environ 5 mètres d'épaisseur, et quelquefois plus de 400 mètres de longueur. Elles doivent présenter leur flanc aux vents dominants.

L'état de l'atmosphère influe considérablement sur la rapidité de la concentration; un vent frais, sec et modéré, lui est favorable; tandis qu'un temps lourd, humide et brumeux, ajoute quelquefois de nouvelle eau à l'eau salée. Un vent trop violent enlève beaucoup d'eau salée.

L'eau, en se concentrant, dépose sur les fagots une couche de sélénite ou chaux sulfatée, qui devient à la longue si épaisse, qu'il faut les renouveler.

L'eau, amenée à 26 ou 27 degrés par la graduation, est évaporée complètement dans les poêles, comme nous venons de la décrire.

On a employé à Moutier un procédé qui, diminuant encore l'emploi du combustible, rend l'opération moins coûteuse. Lorsque l'eau a été concentrée par la graduation, ensuite par l'évaporation artificielle, au point d'être amenée à près de 30 degrés, qui est le terme voisin de celui de la saturation pour les eaux salées impures, on la fait couler le long d'un grand nombre de cordes suspendues perpendiculairement. Ces cordes se couvrent d'une couche de sel, qu'on enlève lorsqu'elle a acquis environ 5 centimètres d'épaisseur. On peut faire une semblable récolte deux à trois fois par an.

Enfin, on a essayé à Artern, en Saxe, d'obtenir du sel des sources salées par la seule action du soleil, sans l'emploi d'aucun combustible. On concentre l'eau par la graduation; on l'expose ensuite au soleil dans des caisses en bois, élevées au-dessus du sol et très-plates. Ces caisses sont recouvertes d'un toit de planches, qu'on ôte et qu'on remet à volonté.

On peut encore graduer jusqu'à un certain point les eaux faibles, en les laissant séjourner dans un réservoir profond. La masse inférieure d'eau est quelquefois portée par ce moyen de 0,04 à 0,14 (STRUVE, ROBINET).

Tels sont les principes des différentes méthodes d'extraction du sel marin. Ce sel est répandu dans le commerce, tantôt sous la forme de grains, tantôt sous celle de pains. On fait ces pains en pressant le sel en grain dans un moule, et en l'agglutinant au moyen d'un peu d'eau; on les fait ensuite sécher à l'étuve: ils se transportent plus facilement sous cette forme. C'est

ainsi que l'on façonne une partie du sel à Montmorot, dans le département du Jura.

Nous avons déjà indiqué quelques-uns des usages du sel marin : ce sont aussi les plus connus de tout le monde. Non seulement ce sel est pour les hommes un assaisonnement agréable et sain, mais presque tous les animaux herbivores l'aiment, et paraît leur être très-salutaire. Le sel a encore quelques autres usages particuliers et assez singuliers. Il rend le bois qu'on laisse séjourner dans ses dissolutions presque incombustible : on croit même en Perse qu'il le garantit de l'attaque des vers, car on saupoudre de sel les pièces de charpente des édifices. (Chardin)

Il sert de monnaie en Abyssinie; il y passe de main en main sous la forme de briques, qui valent à peu près 1 fr. 25 cent. (Bruce)

Il paraît très-probable que les colonnes de verre fossile, dans lesquelles les Abyssiniens renfermaient les momies de leurs parents, au rapport d'Hérodote, n'étaient autre chose que des masses de sel gemme, substance très-commune dans cette partie de l'Afrique, comme on l'a vu plus haut.

Le sel était regardé par les Anciens comme absolument contraire à la végétation ; on faisait la cérémonie de semer du sel dans un champ qu'on voulait frapper de stérilité. L'expérience journalière vient à l'appui de cette opinion. Cependant le sel est aussi regardé comme amendement, lorsqu'on ne l'emploie qu'à petites doses. Beaucoup d'agriculteurs enlèvent le sable salé des bords de la mer, ou bien achètent les résidus des salines, pour amender leurs terres. (Pictet)

Le sel marin est employé directement dans quelques arts chimiques. Il sert à donner un vernis assez beau à certaines poteries de grès. On le jette dans le four au moment où les poteries sont cuites, et où le four est au plus haut degré d'incandescence. On ferme toutes les issues. Le sel, en se volatilisant, fait fondre la surface de toutes les pièces, et la couvre ainsi d'un vernis brillant, solide, et inaltérable.

Brongniart, art. *Sel marin*, dans le *Dictionnaire des Sc. naturelles*.

EXCVRSVS IV

DE NITRO,

CVI APVD DOCTIORES NOMEN NITRATE E POTASSIO.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXI, cap. 46:

Non est differenda et nitri natura, etc.

Nitrate de potasse. (Synonymie: *nitre, salpêtre, salpêtre de houssage*, quand il est effleuri à la surface des murs; *cristal minéral et sel de prunelle*, quand il a été fondu au feu).

Composition.

	Bergman.	Kirwan.	Richter.	Wenzel.	Laugier.	Bérard.	Berzelius.
Acide	33	44	46,7	52	38	51,36	53,45
Potasse	29	51,8	53,3	48	62	48,64	46,55
Eau	18	4,2					

Préparation.

On peut le faire en unissant l'acide nitrique au sous-carbonate de potasse; mais ce sel existant dans la nature, on ne le prépare jamais en grand par ce moyen: nous décrirons le procédé qui est suivi en France; après que nous aurons examiné les propriétés du nitrate de potasse et les circonstances où ce sel, ainsi que les nitrates de chaux et de magnésie, se forment dans la nature.

Eau du nitrate de potasse dans la nature.

La nature nous présente d'assez grandes quantités de nitrate de potasse. Ainsi, dans plusieurs contrées de l'Espagne, de l'Inde, de l'Amérique méridionale, etc. il se montre en petits cristaux blancs à la surface du sol, surtout

pendant les chaleurs qui succèdent aux pluies. Nous le trouvons dans le sol de nos bergeries, de nos étables, de nos caves; dans les parties des murs calcaires de nos maisons, de nos clôlures, etc. qui sont constamment impregnées d'eau ; souvent nous le voyons apparaître en efflorescences blanches à la surface de ces murs; et parce que, dans cet état, on le recueille dans quelques pays avec des houssoirs, on l'a appelé *nitre de houssage*.

Il est facile de s'expliquer l'origine des efflorescences de nitre à la surface du sol et à la surface des murs dans les temps chauds et secs qui succèdent eux pluies ou aux temps humides. En effet, qu'un sol, qu'un mur, plus ou moins perméable à l'eau, contiennent de petites portions de nitre, disséminées dans toute leur masse où elles sont dissoutes dans l'eau, soient exposés à une atmosphère assez sèche pour qu'ils puissent perdre de l'eau, il arrivera nécessairement que le sel, qui a perdu l'eau qui le tenait en dissolution, se déposera à la surface du sol, du mur, où l'évaporation s'est faite, et que, d'après la tendence qu'ont les liquides à se distribuer également dans toutes les parties d'une masse qui leur est perméable et qui sont susceptibles de mouiller, ce nouveau liquide plus ou moins chargé de nitre se portera du centre à la surface, qui tend continuellement à la sécheresse ; dès-lors, tant qu'il viendra du liquide à cette surface, il se déposera du nitre, et comme l'évaporation se fait lentement, les molécules du sel se disposeront de manière à former des cristaux.

De la formation du nitrate de potasse dans la nature.

Le nitrate de potasse se rencontre, 1.° dans les lieux presque toujours incultes où il paraît, au moins au premier aspect, ne pas y avoir de matières organiques ; 2.° dans les lieux où il y a certainement des matières organiques.

S'il nous est impossible aujourd'hui d'expliquer d'une manière précise l'origine du salpêtre dans les premiers lieux, nous pouvons affirmer que dans les second lieux le salpêtre s'y produit tous les jours. Mais si les circonstances de ce phénomène, qu'on nomme *nitrification*, ont été assez bien déterminées pour que nous soyons en état d'accélérer la formation du nitre, et d'augmenter jusqu'à un certain point la quantité du produit, il faut convenir que la théorie de la nitrification n'est point encore complète: c'est ce qui sera évident, d'après ce que nous allons dire de la formation du nitre dans les endroits où se trouvent les matières organiques.

Les conditions absolument nécessaires à la production de l'acide nitrique, dans les lieux dont nous venons de parler, sont, 1.° la présence d'une matière organique azotée, qui peut être d'origine animale, ou végétale; 2.° la présence d'une base alcaline, telle que la potasse, la chaux, la magnésie, qui doit être à l'état de sous-carbonate, et si ce sous-carbonate, comme celui de chaux, est à l'état de pierre à batir, il faut que cette pierre soit poreuse; car si elle était compacte comme le marbre, elle serait impropre à la nitrification. Il en est de même, suivant Thouvenel, de la potasse et de la chaux à l'état caustique: les pierres calcaires, siliceuses, tendres, les craies argileuses,

les marnes, etc. sont très-disposées à se salpêtrer; 3.° le contact de l'oxigène atmosphérique; 4.° une température de 35° à 25°; 5.° la présence d'une portion d'eau suffisante pour humecter les matières et pour donner aux éléments de la matière organique la facilité de se prêter aux mouvements qu'ils doivent éprouver nécessairement pour se transformer en de nouveaux produits. Une trop grande quantité de liquide affaiblirait trop l'influence de bases alcalines en même temps qu'elle faciliterait trop l'altération de la matière organique, surtout si la température dépassait 25°.

D'après ce que nous venons de dire, on conçoit:

1° Pourquoi la nitrification est impossible aux températures où l'eau est solide.

2° Pourquoi, dans un sol, la nitrification n'a plus lieu à 1 ou 2 mètres de profondeur, c'est-à-dire, à une profondeur où l'oxigène atmosphérique ne pénètre qu'avec difficulté.

3° Pourquoi, dans les murs, elle s'arrête à 3 ou 4 mètres au-dessus du sol; hauteur où les murs sont généralement secs.

4° Pourquoi, dans tous les lieux exposés à un courant d'air où l'évaporation est rapide, la nitrification ne se produit pas.

5° Pourquoi, dans les villes, les rues basses, étroites, et tortueuses, sont les lieux les plus favorables à la production du salpêtre.

Aujourd'hui on pense assez généralement que l'azote de l'acide nitrique provient des matières organiques, tandis que son oxigène vient de l'air atmosphérique, et que leur union à lieu sous l'influence alcaline du sous-carbonate de potasse ou de chaux, lorsque l'azote, à l'état naissant, rencontre l'oxigène humide.

On pense encore que les matières organiques éprouvent des altérations qui nous sont inconnues avant que leur azote forme de l'acide nitrique.

Des nitrières artificielles.

On appelle *nitrières artificielles*, des mélanges de matière propres à produire du nitre, quand elles seront placées dans des circonstances convenables

Suivant M. Gay-Lussac, il faut, pour produire 100 kilogrammes de salpêtre, 75 kilogrammes de matières animales sèches, ou au moins 300 kilogrammes de ces matières dans leur état naturel, en supposant que tout leur azote soit converti en acide nitrique, et en outre une quantité d'alcali representée par environ 88 kilogrammes de potasse du commerce, de qualité moyenne.

D'un autre côté, comme les matériaux salpêtrés fournissent au plus 0,05 de salpêtre, et terme moyen 0,02, il faudrait mêler par 100 p. de matières terreuses susceptibles de se salpêtrer, et humides comme l'est une bonne terre de jardin, 6 p. environ de matières animales fraîches: le mélange devrait être fait successivement par parties.

Enfin, pour avoir 100 kilogrammes de salpêtre par an, il faut, suivant Thouvenel, lessiver 800 pieds cubes de matières salpêtrées, ce qui suppose

une masse de 24000 pieds cubes, par la raison qu'une première nitrification, durant ordinairement trois ans, il faut dans une exploitation réglée lessiver chaque année un tiers des matières salpêtrées.

On construit des nitrières couvertes et des nitrières exposées à l'air libre.

Nous allons successivement parler de la manière de les établir; mais aujourd'hui tous les savants qui ont réfléchi aux avantages dont elles peuvent être pour le propriétaire, s'accordent à regarder ces avantages comme étant trop faibles pour qu'on exécute des nitrières sur une grande échelle: de petites nitrières, formées avec des matières qui n'ont pas ou que très-peu de valeur, sont susceptibles d'être exploitées avec quelque profit par des fermiers ou par de petits propriétaires de biens ruraux qui ne veulent négliger aucun bénéfice; telles sont les nitrières en Suède.

1. *Des nitrières couvertes.*

En général, on dispose les matières qu'on veut nitrifier en couches de 3 pieds d'épaisseur, en murs ou en pyramides.

En Suède il n'est pas un cultivateur qui n'ait une nitrière couverte, dont nous devons la description à M. Berzelius.

« Dans une petite cabane en bois, dit cet illustre savant, et dont le plancher est aussi en bois, et quelque fois en argile bien comprimée et bien compacte, on met un mélange de terre ordinaire, de sable calcaire ou de marne et de cendres lessivées, at on arrose ce mélange avec de l'urine de boeufs ou de vaches. Pendant l'été on remue cette masse une fois par semaine, et pendant l'hiver une fois chaque deux ou trois semaines: cela se fait en ménageant un petit espace le long d'un côté de la cabane, et en rejetant la terre une fois vers le côté gauche, l'autre fois vers le côté droit, en prenant soin de ne pas comprimer la terre dans le nouveau monceau que l'on forme. Le monceau a ordinairement deux et demi à trois pieds de hauteur sur toute l'étendue que la cabane comporte. La cabane est pourvue de volets, que l'on ferme pour empêcher le soleil d'y pénétrer. »

Nous allons faire connaître maintenant le procédé de nitrification qui a été proposé par le comité consultatif des poudres et salpêtres de France.

1° On choisit une terre légère, où le sous-carbonate de chaux domine. Si les localités ne permettent pas de s'en procurer, on mêlera à une terre meuble des cendres de toutes espèces, des plâtres, des mortiers de démolitions, etc.

2° (*a*) Si l'on peut se procurer, à peu de frais, des fumiers, on les mêlera avec la terre par lits successifs de 5 à 6 pouces d'épaisseur; on les arrosera de temps en temps avec de l'eau de fumier. Quand la matière sera convertie en terreau, on la mettra en couches de 2 pieds et demi à 3 pieds d'épaisseur sur un sol couvert, où on pourra la remuer aisément. On l'arrosera ensuite avec des eau de fumier, des urines, de manière à lui donner le degré d'humidité de la terre d'un jardin bien cultivé. Tous les quinze jours on retournera la couche, et on tiendra le hangar fermé pour que l'évaporation ne se fasse pas trop rapidement.

Après dix-huit mois on arrosera, non plus evec de l'eau de fumier, mais seulement avec de l'eeu pure, afin que pendent les six derniers mois les matières animales aient le temps de se détruire.

(*b*) Si l'on n'emploie pas le fumier, on mettra la terre dens une étable, on la recouvrira d'une litière abondante; au bout de quatre mois on enlèvera le fumier, on retournera le terre, on le recouvrira de 8 à 9 pouces de nouvelle terre, puis de litière: au bout de quatre mois on enlèvera le fumier, on remuera le terre, et on le recouvrira encore de 8 à 9 pouces de nouvelle terre; enfin, après quatre moie, on enlèvera le fumier, et le terre préparée sera transportée sous un hangar pour qu'elle s'y nitrifie.

Quend on e des matières animales, il est aventageux de les diviser et de les mêler intimement aux terres que l'on destine à le nitrification.

2. *Des nitrières à l'air libre.*

Elles consistent en un mélange de terre et de fumier, de plantes herbacées, de menues branches, dont on fait des murs de 2 à 3 pieds d'épaisseur sur 6 à 7 de hauteur. Ces murs sont garnis d'un toit de paille.

Le comité consultatif conseille, 1° d'orienter les murs dans la direction du vent dominant de la pluie; 2° de les arroser souvent, surtout avec des eaux peu riches en matières propres à la nitrification; 3° de faire entrer dans la composition dee murs de menus branchages de plantes ligneuses: par ce moyen, les murs acquièrent de la solidité, et en même temps ils deviennent moins compactes; 4° de préparer les terres qu'on mèle eu fumier, de le même manière que celles qui serveut aux nitrières couvertes; 5° de feire les murs de manière qu'une face soit unie, tandis que la face opposée soit en gradins et en forme de gouttières: lee erroseges se faisant sur cette face seulement, l'eeu pénètre toute la masse du mur, et le nitre produit vient s'effleurir sur l'eutre face, où il est facile de l'enlever.

Extraction du nitrate de potasse; matériaux salpêtrés.

1. *Nature des matériaux salpêtrés.*

Ils se composent de matièree insolubles dens l'eeu et de metières qui s'y dissolvent; ces dernières sont:

Du nitrate de potesse,
— de chaux,
— de megnésie;
De l'hydrochlorate de cheux,
— — de magnésie;
Du chlorure de potassium,
— de sodium;
Du sulfate de chaux,
Et des matières organiques.

Le *nitrate de potasse* est d'autant plus abondant, que les sels de potasse étaient plus abondants dans la nitrification, en supposant toujours que la proportion de ces sel n'excédait pas celle où la nitrification est possible : en général, le nitrate de potasse domine sur le nitrate de chaux dans les terres des étables et des bergeries.

Le *nitrate de chaux*. Presque toujours ce cel domina dans les pierres calcaires salpêtrées. D'après Thouvenel, il se produit avant celui de potasse; mais ensuite il ast décomposé par le sous-carbonate de potasse ou quelque autre sel de cette base : 100 parties de nitrate de chaux, décomposées par 57,08 p. de potasse pure ou 108 p. environ de potasse du commerce, donnent 122,6 p. de nitrats de potasse.

Nitrate de magnésie. Il n'existe communément qn'en très-petite quantité dans les matériaux salpêtrés : à Paris, les matériaux salpêtrés contiennent 33 de nitrate de chaux, 5 de nitrate de magnésie et 25 de nitrate da potasse; 100 p. da ce sel, décomposées par la potasse, donnent 135,4 de nitrate de potasse.

Hydrochlorate de chaux. Il se rencontre ordinairement dans les matériaux où il y a du chlorure de sodium et de la craie, et cela ne doit pas étonner, puisque M. Berthollet a fait voir que ces matières, en réagissant ensemble, donnent lieu à du sous-carbonate de soude qui s'effleurit, et à da l'hydrochlorate da chaux : 100 p. de sel, décomposées par 84,4 de potasse, donnent 133,5 de chlorure de potassium.

Hydrochlorate de magnésie. Il est toujours en faible proportion dans les matériaux salpêtrés : 100 p. décomposées par 98,2 p. de potasse, donnent 155,2 p. de chlorure de potassium.

Chlorure de sodium. Il accompagne toujours le nitrate de potasse.

Chlorure de potassium. Suivant M. Gay-Lussac, il esiste rarement avant la nitrification dans les matériaux salpêtrés ; il ne se forme qu'à l'époque où il y a du nitrate de potasse formé : alors celui-ci, en réagissant sur de l'hydrochlorate de chaux, produit une certaine quantité de chlorure de potassium.

2. *Choix des matériaux salpêtrés.*

Les salpêtriers sont dans l'usage de juger de la richesse des matériaux salpêtrés, d'après leur saveur amère et piquante plus ou moins grande ; mais comme cette épreuve exige dé l'habitude et qu'elle n'est pas toujours sûre, il est préférabla de lessiver nn poids donné de matériaux salpêtrés rédnits en poudre, et de juger, par le poids du résidu du lavage évaporé, la proportion réelle du salpêtre qu'il contiennent.

3. *Lessivage des matériaux salpêtrés.*

On écrase les matériaux salpêtrés, soit avec des battes, soit avec des moulins, on les passe à la claie, puis on les lessive dans des tonneaux dont

l'un des fonds a été enlevé; ils sont garnis, tout près du fond qui reste, d'une chantepleure en bois. On a ordinairement 36 tonneaux disposés en nombre égal sur trois rangs, qu'on appelle *bandes*: on commence par mettre un lit de paille au fond des tonneaux, puis on les remplit de matériaux salpêtrés de manière qu'ils dépassent de quelques pouces l'ouverture du tonneau; on y verse ensuite une quantité d'eau suffisante pour pénétrer également toute la masse des matériaux salpêtrés contenue dans les tonneaux de la première bande A; après dix ou douze heures on ouvre la chantepleure, la liqueur de lavage s'écoule dans un réservoir n.° 1.

On verse sur les tonneaux de la bande A une quantité d'eau pure égale à celle de l'eau salpêtrée qu'elle a fournie; après trois ou quatre heures, on ouvre la chantepleure, et cette eau s'écoule dans le réservoir n.° 1, où elle se mêle avec le premier lavage.

Un troisième et un quatrième lavages se font comme le second; mais leurs eaux sont réunies dans un réservoir n.° 2.

Quatre lavages suffisent généralement pour épuiser une bande: on enlève les matières lavées, et on les remplace par des matières neuves.

Dans les ateliers on distingue les eaux de lavage par les dénominations,

1.° *D'eaux de cuite*, quand elles sont bonnes à évaporer: elles doivent marquer de 10.° à 14.° à l'aréomètre;

2.° *D'eaux fortes*, quand elles doivent passer encore une fois sur des terres neuves; pour être transformées en eaux de cuite: pour qu'une eau soit réputée eau forte, il faut qu'elle marque au moins 4.°;

3.° *De petites eaux*, quand elles marquent seulement de 1 à 2.°

La bande A des tonneaux étant épuisée, on passe successivement sur la bande B,

1.° Les *eaux fortes* du premier et second lavage: par ce moyen elles deviennent eaux de cuite;

2.° La moitié des *petites eaux;*

3.° L'autre moitié des *petites eaux*.

Par ce moyen les *petites eaux* deviennent des *eaux fortes*.

4.° De l eau pure;

5.° De l'eau pure.

Ces deux derniers lavages donnant de *petites eaux*.

Quant à la bande C, on commencera par y passer les *petites eaux* de la bande A, qui ont été transformées en eaux fortes par leur passage sur la bande B, afin qu'elles deviennent eaux de cuite; après quoi on procédera à l'épuisement des matériaux de la bande C, comme on a procédé à celui de la bande B.

Nous renvoyons, pour de plus grands détails, à l'instruction sur la fabrication du nitre qui a été publiée en 1820 par le Comité consultatif des poudres et salpêtres de France.

4. *Saturation des eaux salpêtrées.*

On verse dans les eaux de cuite assez de sous-carbonate de potasse en dissolution dans l'eau, pour précipiter toute la chaux et la magnésie qui étaient unies aux acides nitrique et hydrochlorique. Par ce moyen les eaux de cuite ne contiennent plus que du nitrate de potasse et des chlorures de sodium et de potassium; plus, une petite quantité de sous-carbonate de chaux et de magnésie, et des matières organiques.

Au lieu de sous-carbonate de potasse, on peut employer, pour saturer les eaux salpêtrées, le sulfate de potasse, ou, ce qui revient au même, un mélange de chlorure de potassium et de sulfate de soude; mais, avant d'employer ces substances, il faut préalablement décomposer les sels magnésiens par l'eau de chaux.

(a) *Emploi du sulfate de potasse.*

On verse la dissolution aqueuse dans les eaux salpêtrées; le sulfate de chaux qui se produit alors, n'est point aussi facile à séparer que le sous-carbonate de chaux qu'on obtient lorsqu'on fait usage de sous-carbonate de potasse. Lorsqu'on emploie 79,3 de sous-carbonate de potasse, il faut 100 p. de sulfate de potasse.

Le *sursulfate de potasse* ne doit être employé que quand on en a neutralisé l'excès d'acide par la craie ou par une lessive de potasse.

(b) *Emploi du chlorure de potassium, mêlé au sulfate de soude.*

Ces sels doivent être mêlés par le rapport de 93 à 89, employés en dissolution dans l'eau.

5. *Évaporation ou cuite des eaux salpêtrées.*

L'évaporation s'opère dans deux vaisseaux de cuivre: le premier est une chaudière placée sur un fourneau; le second est un bassin tellement disposé, qu'il est chauffé par la chaleur qui se dégage du foyer où la chaudière est placée, et de plus qu'il porte un robinet, au moyen duquel on peut faire couler le liquide qu'il contient dans le premier vaisseau. La capacité du bassin est la moitié de celle de la chaudière.

Quand les deux vaisseaux sont chargés d'eau de cuite, on chauffe le fourneau: on a soin de faire arriver autant de liquide du bassin dans la chaudière qu'il s'en évapore dans celle-ci. Dès que l'ébullition commence, il se forme des *écumes*, qu'on enlève avec une écumoire et qu'on verse dans un baquet placé au-dessus de la chaudière sur deux traverses de bois: le baquet est garni d'une chanteplure, par laquelle s'écoule le liquide contenu dans les écumes; quand celles-ci sont égouttées, on les réunit aux matières

qu'on veut préparer à la nitrification. En même temps que les écumes se forment, il se dépose des *sous-carbonates de chaux et de magnésie*, qu'on reçoit dant un chaudron placé au fond de la chaudière: ce chaudron est pendu à une chaine, et la chaine est attachée à une corde qui passe sur une poulie fixée au-dessus de la chaudière. On retire le chaudron chaque fois qu'on le suppose rempli du dépôt; on cesse de le remettre dans la chaudière, lorsqu'on aperçoit que le dépôt est couvert de *chlorure de sodium cristallisé*.

A mesure que le *chlorure de sodium* se dépose, on l'enlève avec des écumoires et ont le met dans un panier placé au-dessus de la chaudière, pour qu'il s'égoutte. Le chlorure de sodium est constamment mêlé de chlorure de potassium.

L'eau est concentrée au degré convenable, lorsqu'elle marque 80.° à l'aréomètre, ou, ce qui revient au même, lorsque, en laissant refroidir cinq mesures, il reste, après la cristallisation, une mesure d'eau mère.

Avant de décanter la *cuite*, on la laisse reposer pendant quelques heures, puis, en évitant d'entraîner des chlorures qui se sont précipités au fond, on la transvase dans des bassins de fer, de cuivre, ou dans des cuves de bois, qui sont placées dans un lieu frais: par le refroidissement le nitrate de potasse cristallise; on décante l'eau-mère, on fait égoutter les cristaux, on les détache du fond des cristallisoirs, on y jette quelques arrosoirs d'eau froide.

Pour les laver davantage il suffirait de les mettre dans une caisse avec 1/5 ou 1/4 de leur poids d'eau. Après vingt-quatre heures on décanterait le liquide, et on laisserait égoutter le salpêtre, qui alors ne perdrait que 3 à 4 pour 100.

Les eaux-mères du salpêtre peuvent être réunies aux eaux de cuite, tant qu'elles ne contiendront pas assez de matières organiques pour s'opposer à la cristallisation du nitre: dans ce cas il faut les jeter sur les terres des nitrières.

Comme les chlorures de sodium et de potassium peuvent retenir de 0,05 à 0,20 de nitre, il faut les mettre dans une chaudière avec 1/5 ou 1/4 de leur poids d'eau, élever la température de 40 à 50.°, puis faire égoutter le résidu. L'eau contiendra presque tout le nitre avec environ 2/5 de son poids de chlorure: on la réunira aux eaux de cuite; les chlorures une fois lavés, pour en séparer un peu de sel cuivreux, peuvent être employés pour la nourriture des animaux.

On voit que la séparation du nitrate de potasse est principalement fondée: 1.° sur ce que le chlorure de potassium est à peu-près aussi soluble à chaud qu'à froid,. tandis que le nitrate de potasse est beaucoup plus soluble à chaud que ne l'est le chlorure de potassium.

Les salpêtriers ne suivant point encore les procédés que nous venons de décrire, d'après l'instruction publiée par le Gouvernement, nous allons dire quelques mots de l'essai du salpêtre livré à l'État par les salpêtriers, et des moyens employés pour le purifier en grand.

Essai du salpêtre.

Nous devons à M. Riffault un procédé très-simple pour déterminer exactement la proportion du nitrate de potasse pur qu'il contient. Ce procédé consiste essentiellement à traiter un poids donné de salpêtre par une solution de nitrate de potasse pur; celle-ci dissout tous les sels du salpêtre, excepté le nitrate de potasse.

1.° *Préparation de la liqueur d'essai.* On commence par purifier le salpêtre, en le lavant avec de l'eau de pluie. Pour un kilogr. de salpêtre pesé avant le lavage, on mettra 1 k, 5 d'eau, dont on élèvera la température de 25 à 30.°, avec une suffisante quantité d'eau bouillante; on agitera les matières et ont les laissera refroidir: par ce moyen on aura une liqueur saturée à une certaine température. Cette température devra être constante pendant tout le temps que durera le contact de cette liqueur avec le salpêtre qu'on essaie.

2.° On met dans un bocal 400 gr. de salpêtre; on verse dessus 1/2 litre d'eau saturée de nitre; on agite pendant un quart d'heure; on laisse reposer. Quand le sel est déposé, on décante la liqueur sur un filtre de papier placé dans un entonnoir de verre.

3.° On verse sur le salpêtre 2 1/2 décilitres d'eau saturée; on agite pendant un quart d'heure, puis on verse le tout sur le filtre.

Si l'on avait raison de croire que l'échantillon cédât à l'eau plus de 240 gr. de sel, il faudrait faire un troisième lavage avec un 1/2 litre d'eau saturée.

4.° Le salpêtre resté sur le filtre étant bien égoutté, on ôte le filtre de l'entonnoir; on l'étend sur un papier gris, en ayant soin que le nitre soit également répandu sur sa surface; on place le papier gris sur un boisseau qui contient des corps absorbants, tels que de la craie sèche, des cendres, recouverts de rognures de filtre.

5.° Après vingt-quatre heures on enlève le salpêtre de dessus le filtre, on le met dans le bocal où il a été pesé, on le fait sécher doucement au bain de sable jusqu'à ce qu'il n'adhère plus au verre; puis on le pèse pour savoir combien il a perdu. A cette perte il faut ajouter 8 gr. (ou 2 pour 100), qui représentent: 1.° le nitre provenant de l'eau saturée, qui s'est évaporée; et 2.° quelques matières insolubles.

Purification du salpêtre.

Dissolution.

On met 600 kilogr. d'eau dans une chaudière, et 1200 kilogr. de salpêtre qui a été livré par des salpêtriers: on chauffe doucement pendant douze heures, puis on augmente le feu et on ajoute, à plusieurs reprises, 2400 kilogr. de salpêtre; on agite les matières; on écume le liquide bouillant; on enlève tous les chlorures qui n'ont pas été dissous. On ajoute de l'eau

froide, puis 4 kilogr. de colle de Flandre dissoute dans l'eau chaude; on agite, on écume: on ajoute, à diverses reprises, jusqu'à 400 kilogr. d'eau.

Cristallisation.

Lorsqu'il ne se forme plus d'écumes et que la liqueur est bien claire, on retire le feu, et quand la température est descendue à 88.°, on transvase la liqueur avec des puisoirs et des bassines à main dans le cristallisoir, dont le fond est formé de deux plans inclinés égaux, dont la partie inférieure se trouve au milieu du cristallisoir; puis on agite la liqueur avec des rabots, pour troubler la cristallisation et obtenir du nitre en petits cristaux, que l'on ramène avec des râteaux sur les bords du cristallisoir, où on en fait des tas pour que le nitre puisse s'égoutter; on enlève ensuite le sel égoutté avec des pelles percées en écumoire, et on le verse dans des caisses où il doit être lavé. La cristallisation dure de six à sept heures. Nous reviendrons sur les *eaux-mères* du nitre.

Lavage.

Les caisses où l'on a porté le nitre cristallisé sont percées de trous à leur fond, et ces trous sont fermés par des broches. On arrose le sel qu'ont veut laver: 1.° avec de l'eau saturée de nitre; 2.° avec de l'eau pure: ces liquides restent deux ou trois heures avec la sel, après ce temps on ôte les broches. On cesse de laver lorsque l'eau écoulée en dernier lieu a la densité de l'eau saturée de nitre à la température de cette même eau.

En général, le premier lavage et le premier tiers du second sont réunis aux *eaux-mères* du nitre, pour être évaporés ensemble; le reste des lavages sert à laver de nouveau salpêtre.

Dessiccation.

Le nitre lavé est séché dans un bassin sous lequel passe la cheminée du fourneau où la chaudière est placée. On a soin de l'y remuer avec des pelles de bois, pour qu'il se sèche également, et qu'il ne se prenne point en masse; après la dessication on passe le nitre dans un tamis de laiton.

3000 kilogr. de salpêtre donnent de 1750 à 1800 kilogr. de salpêtre propre à la préparation de la poudre. On le renferme dans des futailles.

Traitement des eaux-mères du nitre réunies aux premières portions des lavages.

On les concentre de la même manière que les lavages des matériaux salpêtrés: on les écume; on enlève les chlorures à mesure qu'il se déposent par la concentration; puis on clarifie avec la colle, on écume, on enlève les chlorures. Quand la liqueur est clarifiée, on ajoute de l'eau froide, on

enlève les chlorures qui se sont déposés; on ajoute du souscarbonate de potasse; on laisse déposer le précipité, et quand la liqueur est à 86°, on la décante dans le cristallisoir, où l'on en trouble la cristallisation. Quant aux eaux-mères des cristaux, elles sont encore l'objet d'un nouveau traitement.

Lorsque les *eaux-mères* du nitre, dont nous venons de parler, contiennent une grande quantité d'hydrochlorate de chaux, M. Longchamp a proposé, avant de les faire évaporer, d'en précipiter la chaux par le sulfate de soude. (Chevreul ad voc. *Nitrates*.)

Gisements, localités et usages du nitre.

Le nitre est très-abondamment répandu dans la nature; mais il se présente toujours à la surface de la terre ou dans l'intérieur des cavernes où l'air peut circuler, ou au moins facilement pénétrer. Il n'y a peut-être pas d'exemple de nitre trouvé dans l'intérieur des bancs d'une roche quelconque; cela s'est vu tout au plus dans quelques fissures, qui avaient probablement communication avec l'air extérieur. Dolomieu a remarqué que les édifices de Malte, qui sont construits en calcaires crayeux, tombent en efflorescence dès qu'ils ont été touchés par l'eau de mer.

Le nitre est un des sels muraux par excellence, mais il se trouve aussi dans les lieux inhabités. La nitrière naturelle la plus importante est celle qui fut découverte, en 1783, par l'abbé Fortis à Molfetta, dans la Pouille au nord-ouest de Bari, sur l'Adriatique. Cette nitrière s'est formée dans un enfoncement conique produit au milieu de bancs calcaires coquilliers, par suite d'un affaissement ou de tout autre accident. Ce gîte, nommé *Poulo*, pouvait fournir, suivant l'estimation qui en a été faite lors de sa découverte, environ quarante mille quintaux de ce sel, et l'on avait lieu d'espérer qu'une seconde récolte en produirait davantage encore, ainsi que toutes celles qui se succèderaient. Dolomieu parle d'un grand nombre de cavité, dont chacune renferme environ cinquante mille quintaux de nitre, et qui sont situées près *Latera*, dans le royaume de Naples. On en cite aussi de plus ou moins abondantes à *Gravina*, à *Arthermusa*, *Minervino*, *Massafra*, *Montrone*, *Natra*, etc. Le fameux souterrain de Syracuse bâti par Denis le Tyran s'est changé en une grande nitrière, que l'on exploite.

Le nitre est extrêmement commun en Asie; il s'effleurit avec profusion à la surface de la terre au Bengale, en Perse, en Arabie et dans plusieurs cantons de l'Inde et de la Chine, particulièrement à la surface des plaines qui entourent Pékin: on en transporte jusqu'en Europe, où il est fort estimé. L'Égypte, les environs du cap de Bonne-Espérance et plusieurs déserts de l'intérieur de l'Afrique, le produisent journellement. L'Amérique, et particulièrement les environs de Lima, le Tucuman et la province de Kentucky, produisent aussi une grande quantité de nitre en efflorescence, et c'est même de cette dernière localité que l'on extrait celui qui sert à la fabrication de la poudre à canon des Etats-Unis.

Le nitre qui se trouve dans la haute Hongrie a cela de particulier, qu'il

se présente en dissolution dans les eaux de plusieurs sources, ce qui est assez rare; et l'on assure qu'il est si abondant, qu'on pourrait en retirer une fois plus que l'Inde n'en fournit à toute l'Europe. Ces sources nitreuses se chargent probablement de ce sel en traversant le plateau qui règne le long de la rivière de Samos, dans une étendue de soixante-douze lieues, et elles le déposent ensuite dans le sable, d'où on l'extrait, par lessivation et évaporation, dans un grand nombre d'ateliers destinés à cette fabrication. L'Espagne, la France et enfin presque toutes les contrées du monde, quelles que soient leur latitude et leur température, sont plus ou moins bien pourvues de ce sel, soit dans les parties arides et désertes, soit dans l'intérieur des bâtiments des villes ou des campagnes.

Le nitre est un excellent fondant; l'on s'en sert dans la purification des métaux, dans les essais en petit et dans plusieurs opérations docimastiques.

Brard, art. *Nitre*, dans le *Dict. des Sc. nat.*

EXCVRSVS V

DE TORPEDINIS VI ELECTRICA.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXII, cap. 2.

Torpedo, si hasta virgave attingatur, etc.

Parmi les nombreuses merveilles que présente aux yeux du naturaliste la classe si variée des habitants des eaux, une des plus étonnantes, sans aucun doute, est cette puissance invisible à l'aide de laquelle certains poissons atteignent leur proie ou repoussent leur ennemi, frappent avec la rapidité de l'éclair, renversent avec la violence de la foudre.

Depuis des siècles la torpille est connue pour posséder cette force surprenante. Platon, presque contemporain d'Hippocrate, fait dire à Socrate dans un de ses dialogues: *Tu m'as étourdi par tes objections, comme la torpille, poissons de mer aplati, étourdit ceux qui la touchent.* Elle est encore aujourd'hui comme autrefois un sujet de terreur et d'étonnement pour le vulgaire, et la réputation de cet animal s'est tellement répandue, même parmi les classes les moins instruites des différentes nations du monde, que son nom est devenu populaire, et la nature de ses qualités, vraies ou fausses, le sujet d'un grand nombre de proverbes; mais si l'on a, d'un côté, observé avec soin ses propriétés, on est, de l'autre, resté long-temps incertain sur la place qu'on devait lui assigner dans la vaste classes des êtres animés.

Linnaeus a rangé la torpille dans son grand genre des *raies*, sous la dénomination de *raja torpedo*, qui a été adoptée généralement par les ichthyologistes jusque dans ces derniers temps. Mais depuis un certain nombre d'années déja, soit dans le cours qu'il fait au Jardin de Roi, de Paris, soit dans sa Zoologie analytique, le professeur Duméril a séparé les *torpilles des raies*, pour en faire un genre particulier sous le nom de *Torpedo*, nom qui se présente à plusieurs reprises dans les oeuvres de Pline le naturaliste.

Ce genre, qui renferme plusieurs espèces, a été adopté par M. G. Cuvier. Comme celui des *raies*, il appartient à la famille des *plagiostomes*, de l'ordre des *trématopnés*, parmi les poissons chondroptérygiens sélaciens, et peut être ainsi caractérisé:

Squelette cartilagineux; opercules et membranes des branchies nulles; quatre nageoires laterales; bouche large, située en travers sous le museau; corps discoïde, plat, circulaire, lisse, nu; trous des branchies ouverts en dessous; queue courte et charnue; catopes distincts.

Il devient, d'après cela, facile de séparer les *torpilles* des *raies*, des *rhina*, des *rhinobates*, des *myliobates*, des *pastenagues*, des *céphaloptères*, qui ont la queue longue; et des *squatines*, des *roussettes*, des *requins*, des *lamies*, des *marteaux*, des *grisets*, des *émissoles*, des *pélerins*, des *aodons*, des *cestracions*, des *aiguillats*, qui ont les trous des branchies ouverts sur les côtés. (Voyez ces divers noms de genres, ainsi que *plagiostomes* et *trématopnés*.

Parmi les espèces de torpilles que Linnaeus avait confondues entre elle, nous citerons les suivantes:

La torpille orientale: *Torpedo narke, raja torpedo*, Linn. corps très-aplati, presque ovale; deux nageoires dorsales; cinq ouvertures branchiales de chaque côté, peau nue, sans aiguillons ni épines; nageoire terminale de la queue obliquement coupée; surface supérieure du corps d'un brun cendré ou d'un rouge jaunâtre, avec cinq grandes taches arrondies, d'un bleu d'azur changeant en gris, entourées d'un grand cercle brunâtre, et une multitude de petites macules blanchâtres; dessous du corps d'un blanc grisâtre; tête à peine distincte et terminée latéralement par deux productions qui vont rejoindre les nageoires pectorales; ouverture supérieure des évents entourée d'une membrane plissée et comme dentelée; une grande quantité de pores mucipares le long du trajet de la colonne vertébrale; dents très-courtes.

La torpille femelle est un peu différente du mâle, et, dans les deux sexes, l'âge parait n'avoir d'influence que sur les dimensions et les teintes.

Ce poisson ne parvient pas à un volume considérable, bien différent en cela de la raie batis et des céphaloptères. Bien rarement il pèse plus de soixante livres, et l'individu, long de quatre pieds et large de deux pieds et demi, que prit dans la baie de Tor, Walsh, membre du parlement d'Angleterre et de la société royale de Londres, n'en pesait que cinquante-trois.

Il fréquente assez communément la Méditerranée et la partie de l'Océan qui baigne les côtes de l'Europe. Nous trouvons donc tout naturel qu'Aristote ait fait mention de cet animal et qu'Athénée en ait parlé, puisque ces auteurs étaient Grecs et pouvaient avoir eu occasion de l'observer.

On le rencontre aussi dans le golfe Persique, dans la mer Pacifique, dans l'océan Indien, auprès du cap de Bonne-Espérance et dans beaucoup d'autres lieux.

Dans la mer de Nice, selon M. Risso, il habite les profondeurs vaseuses. Ailleurs il recherche les endroit sablonneux, et se cache même, dit-on, dans le gravier abandonné sur le rivage.

Il vit de petits poissons, et l'on assure que parmi ceux-ci il préfère les loches de rivière.

Les détails qui précédent une fois connus, il nous reste à nous occuper de la faculté particulière que la torpille a reçue de la nature, faculté en vertu de laquelle elle accumule dans son corps et fait jaillir avec rapidité ce même feu électrique que l'antique poésie, si ingénieuse, si féconde, si riche en vérités, a mis entre les serres de l'aigle, que l'art du physicien excite dans nos laboratoires, et qui, condensé dans les hautes régions de l'atmo-

sphère, resplendit dans les nuages et sillonne la cime sourcilleuse des monts. L'identité est parfaitement constatée, non seulement par la nature des commotions que l'animal, doué de ce pouvoir magique, fait éprouver à ceux qui le touchent imprudemment, mais encore parce qu'on évite ces commotions, en ne communiquant avec lui qu'à l'aide de corps isolants, enfin parce qu'en le mettant en rapport avec la bouteille de Leyde, celle-ci se charge comme avec une machine électrique.

Mais les organes, qui dans la torpille distillent un fluide si actif, ont beaucoup plus d'analogie avec la pile galvanique qu'avec la bouteille de Leyde.

Quoi qu'il en soit, la torpille imprime une commotion soudaine et paralysante au bras le plus robuste qui s'avance pour la saisir, à l'animal le plus vigoureux qui veut la dévorer; frappe d'engourdissement la proie dont elle veut s'emparer, annihile tout à la fois les efforts de ceux qu'elle attaque et de ceux contre lesquels elle se défend, semblable à ces sirènes enchanteresses, dont la mythologie poétique des Grecs avait placé l'empire au milieu des flots ou près des rivages des îles désertes.

Redi, le premier, chercha à acquérir sur les phenomènes auxquels la curieuse faculté de la torpille donne lieu, des connaissances plus nettes et plus exactes que celles des savants qui l'avaient précédé, et donna ainsi l'exemple aux observateurs, dont les expériences se sont multipliées avec le temps, et méritent de notre parte un moment d'attention.

Voici d'abord ce que remarqua l'illustre Italien sur une torpille que l'on venait de pêcher. A peine l'eut-il touchée et serrée avec la main, qu'il ressentit dans cette partie un picotement, qui gagna les bras et l'épaule, et qui fut suivi d'un tremblement désagréable et d'un douleur accablante et algüe dans le coude, en sorte qu'il fut presque immédiatement obligé de lâcher prise. A chaque nouveau contact, la même impression se renouvela; mais la douleur et le tremblement diminuèrent graduellement, à mesure que la mort de l'animal approchait; mort qui arriva décidément au bout de trois heures, et qui entraîna l'abolition des facultés engourdissantes qui s'étaient manifestées pendant toute la durée de la vie.

Mais ce n'est pas seulement, comme on pourrait le croire d'après cette narration de Redi, lorsque la torpille est très-affaiblie et près d'expirer, qu'elle ne fait plus ressentir de commotion électrique; il arrive souvent qu'elle ne donne aucun signe de sa puissance invisible, quoiqu'elle jouisse de toute la plénitude de ses forces. En 1814 j'ai remarqué ce fait sur les côtes de la Méditerranée; mais, avant moi, en 1777, le comte de Lacépède l'avait noté d'après des observations faites sur trois ou quatre poissons de cette espèce, qui avaient été pêchés à La Rochelle depuis peu de temps, et qu'on tenait pleins de vie dans de grands baquets remplis d'eau; il fut près de deux heures à les toucher et à les manier en différents sens, sans qu'ils lui fissent éprouver aucun coup. Réaumur rapporte également qu'il toucha impunément, et à plusieurs reprises, des torpilles qui étaient encore dans la mer, et qu'elles ne lui firent éprouver leur vertu engourdissante que lorsqu'elles furent fatiguées en quelque sortes de ses attouchements réitérés. Au reste, et nous en croyons cet excellent observateur, la sensa-

tion qu'on éprouve alors est très-différente des engourdissements ordinaires; on ressent, dit-il, dans toute l'étendue du bras une sorte d'étonnement qu'il est difficile de bien peindre, mais qui a quelque rapport avec la douleur que l'on éprouve lorsque l'on s'est frappé rudement le coude contre quelque corps dur.

Les observations de Réaumur sont consignées dans les Memoires de l'Académie royale des Sciences de Paris pour l'année 1714. On trouve aussi dans ce Recueil la relation donnée par le même savant d'une expérience propre à offrir une idée du degré de force auquel s'élève le plus souvent l'électricité que sécrètent les organes du poisson dont nous parlons. Il mit une torpille et un canard dans une vase qui contenait de l'eau de mer et qui était recouvert d'un linge, de manière à ce que le canard ne pût point s'envoler, mais conservât la faculté de respirer très-librement: au bout de quelques heures on le trouva mort, foudroyé, pour ainsi dire, par son ennemi.

Après Réaumur, la science de l'électricité récemment créée occupa tous les esprits, on chercha à en accroître le domaine. Le docteur Bancroft soupçonna que la vertu de la torpille se rattachait à la même cause que les phénomènes électriques, et Walsh, savant Anglais membre de la Société royale de Londres, démontra cette identité par de nombreuses expériences qu'il fit dans l'Ile de Rhé, et qu'il répéta à La Rochelle en présence des membres de l'Académie de cette ville.

Nous allons présenter un récit fort court de ces expériences qui sont consignées dans un mémoire publié à Londres en 1774 sous le titre de: *Of the electric property of the Torpedo.*

On posa une torpille vivante sur une serviette mouillée; on suspendit au plafond de la chambre où elle était placée, deux fils de laiton, à l'aide de cordons de soie, qui devaient les isoler; auprès de la torpille étaient huit personnes, isolées aussi par le moyen de tabourets montés sur des pieds de cristal.

Tout étant ainsi disposé, un bout d'un des fils de laiton fut appliqué sur la serviette mouillée qui soutenait l'animal, et l'autre bout fut plongé dans un premier bassin plein d'eau. Une des personnes présentes plongea un doigt d'une main dans ce bassin, et un doigt de l'autre main dans un second bassin également rempli d'eau; une seconde personne plaça de même un doigt d'une main dans celui-ci, et un doigt de l'autre main dans une troisième, et ainsi de suite les huit personnes présentes communiquèrent l'une avec l'autre par le moyen de l'eau contenue dans neuf bassins. Alors Walsh plongea dans le dernier bassin un bout du second fil métallique, et ayant fait toucher l'autre bout au dos de la torpille, il établit ainsi à l'instant un conducteur de plusieurs pieds de contour, et formé sans interruption par le ventre de l'animal, la serviette mouillé, le premier fil de laiton, le premier bassin, les huit observateurs, le second fil de laiton et le dos de la torpille.

Les portions animées du cercle conducteur, c'est-à-dire les huit individus qui avaient eu le courage de mettre les doigts dans l'eau des bassins, res-

sentirent soudain une commotion, qui ne différait de celle que fait éprouver la décharge d'une batterie électrique, que par sa moindre force, et cependant Walsh, qui ne faisait point partie de la chaîne conductrice, ne reçut aucun coup, quoiqu'il fût beaucoup plus près du centre du danger que les huit autres personnes.

Qui peut se refuser à voir ici la parfaite identité de l'électricité et de l'action stupéfiante de la torpille?

Lorsque ce même animal était isolé, il faisait éprouver à plusieurs personnes, isolées aussi, jusqu'à quarante ou cinquante secousses successives dans l'espace de quatre-vingt-dix secondes: ces secousses étaient sensiblement égales, et chaque effort pour donner ces commotions était accompagné d'une dépression marquée des yeux, qui, très-saillants dans leur état naturel, rentraient alors dans leurs orbites.

Les mêmes expériences ont démontré la fausseté d'une opinion émise autrefois par Kaempfer, dans ses *Amoenitates exoticae* (1712, pag. 514) savoir que l'on pouvait, en retenant son haleine, se garantir de la commotion que donne la torpille.

Cette précaution est absolument inutile, et plusieurs personnes ont confirmé en cela les observations faites par Walsh.

Enfin dans le cours des séances expérimentales entreprises par ce savant Anglais on remarque encore que toutes les substances propres à laisser passer facilement le fluide électrique, transmettaient rapidement la commotion produite par la torpille, tandis que tous les corps appelés *non conducteurs* opposaient à sa puissance un obstacle insurmontable. Ainsi, par exemple, en touchant l'animal avec une baguette de verre ou avec un bâton de cire à cacheter, on n'éprouvait aucun effet; mais on était frappé violemment, lorsqu'on employait dans le même but une barre de métal ou un corps très-mouillé.

Les recherches des physiciens, depuis cette époque, n'ont fait que confirmer les observations intéressantes de Walsh. Spallanzani est entièrement d'accord avec lui. Il a reconnu que lorsqu'on place la torpille sur une plaque de verre, elle donne un coup beaucoup plus fort; mais il n'a point été plus heureux que lui pour découvrir l'étincelle au moment du choc. Cette gloire était réservée au célèbre Galvani, qui l'a distinguée à l'aide du microscope, et qui rapporte ce fait dans des Mémoires adressés à Spallanzani, et imprimés à Bologne en 1797. Dès 1792 Guisan, néanmoins, qui répéta avec soin les expériences de Walsh, de Williamson, d'Ingenhouz, etc. sur ce sujet, avait dans l'obscurité aperçu la lumière de l'étincelle électrique. (Voyez Gymnote.)

Si, de ces recherches faites avec sang-froid et discernement, nous passons à ce qu'ont dit les anciens médecins sur les propriétés de la torpille, nous y trouverons beaucoup d'exagération. Ainsi Ambroise Paré, qui avait fort bien indiqué l'espèce d'engourdissement que cause la *torpille ès mains de ceux qui touchent seulement le retz où elle est prise*, croit que celui qui y a touché en peut mourir. Mais ce n'est point tout; un être aussi singulier ne pouvait manquer d'occuper une place parmi les substances médicamenteuses.

Hippocrate en conseille la chair rôtie aux malades atteints d'une hydropisie consécutive à une affection du foie: Pline la recommande comme laxative; Dioscoride la faisait appliquer sur la tête dans les céphalées chroniques et dans les rhumatismes. Galien et ses successeurs, Paul d'Egine et Avicenne, suivent en cela Dioscoride, mais recommandent que l'animal soit vivant, ce que veut aussi Marcellus Empiricus. Scribonius Largus dit que l'affranchi Antéroës fut guéri de la goutte par une semblable application, et Aëtius, l'Amydéen, assure que lorsque la torpille est morte, elle ne guérit plus les douleurs.

Ne nous étonnons donc point de voir, de nos jours, les Abyssins lier sur une table leur fébricitants et leur appliquer ce poisson à l'état de vie sur tous les membres successivement. Cette opération fait cruellement souffrir, mais elle est, dit-on, véritablement fébrifuge.

On faisait aussi jadis entrer la chair de la torpille dans certaines préparations pharmaceutiques: c'est ainsi que nous trouvons dans Nicolas Myrepse et dans Alexandre de Tralles la composition d'un cérat adoucissant dont elle fait la base, et que l'on recommandait contre la goutte et les rhumatismes articulaires.

Élien dit que la même chair macérée dans le vinaigre est un dépilatoire.

Nous venons de voir la torpille jouir de facultés bien extraordinaires; nous avons rapporté quelques-unes des opinions tout aussi extraordinaires auxquelles ces facultés ont donné naissance, et nous pouvons affirmer qu'autrefois, à plus juste titre encore que de nos jours, on avait raison de s'écrier: *O coecas hominum mentes!*

Et en effet, abandonnant la sphère des hypothèses, les médecins et les naturalistes de nos jours ont du moins, et d'une manière toute rationnelle, voulu trouver l'organe de la torpille où s'élaborait cette électricité particulière. Ils l'ont décrit, ils ont pu expliquer son action, et ils ont ainsi fait faire quelques pas à la physiologie des animaux.

Cet organe, double et symétrique, placé de chaque côté du crâne et des branchies, s'étend depuis le bout du museau jusqu'au cartilage demi-circulaire qui borne en avant l'abdomen, entre les téguments de la partie supérieure de l'animal, ceux de sa face inférieure et les nageoires pectorales.

Un tissu cellulaire dense et serré, et quelques fibres aponévrotiques courtes et droites, le fixent aux parties environnantes, et spécialement au bord du cartilage dont nous avons parlé. Deux aponévroses, l'une à fibres longitudinales, l'autre à fibres transversales, recouvrent sa face supérieure. C'est la dernière de ces aponévroses qui semble constituer la trame de l'organe proprement dit; un très-grand nombre de prolongements membraneux se séparent en effet de sa face inférieure, et sont disposés de manière à former des prismes creux perpendiculaires à la surface du poisson, et qui ont d'autant moins de hauteur qu'on les examine plus loin de la ligne médiane de l'animal.

Le nombre des pans de ces prismes varie beaucoup sur un même individu; quelques-uns en ont six, d'autres cinq, et d'autres en-

core seulement quatre. On en voit de réguliers, mais la plupart ne le sont point.

Leurs parois sont demi-transparentes et étroitement unies à celles des prismes voisins par des fibres transversales, non élastiques.

Chacun d'eux est, en outre, divisé intérieurement en plusieurs loges par des diaphragmes horizontaux, formés par les replis d'une membrane muqueuse mince, déliée, transparente et abondamment arrosée par des vaisseaux sanguins.

Chacune des loges est remplie par un fluide particulier.

Dans les torpilles adultes on compte par organe près de douze cents de ces prismes creux; mais à un âge moins avancé on n'en trouve que quatre à cinq cents, et dans les très-jeunes sujets seulement environ deux cents.

Chaque organe est traversé par des artères, des veines et des nerfs si gros que leur volume a paru à Hunter aussi extraordinaire que les phénomènes auxquels ils donnent lieu. Ces nerfs se ramifient à l'infini et dans toutes sortes de directions, tant entre les tubes que sur les cloisons qui en partagent la cavité, puis semblent s'épanouir dans le mucus gélatineux qui les remplit. Ils viennent de la huitième paire.

Fr. Redi et son disciple Lorenzini, les premiers qui s'occupèrent de l'anatomie de la torpille d'une manière un peu soignée, prirent les tubes nombreux dont nous venons de parler pour autant de petits muscles qu'ils appelèrent *musculi falcati*. Mais John Hunter, Walsh, le comte de Lacépède, et le professeur Geoffroy Saint-Hilaire ont donné de cet appareil électrique une description bien plus complète que celle de l'école italienne, et qui ne nous paraît laisser que fort peu de chose à désirer.

On ne saurait s'empêcher de reconnaître ici une sorte d'appareil galvanique, une véritable pile de Volta, dont les nerfs et la pulpe muqueuse et les feuillets aponévrotiques sont les éléments. Or, l'on doit concevoir l'énergie avec laquelle agit ce grand assemblage d'environ deux mille quatre cents tubes.

Accusons donc seulement le peu de progrès qu'avait encore alors faits la physique expérimentale, des erreurs dans lesquelles sont tombés Redi et quelques autres observateurs, quand ils ont voulu expliquer le mode d'action de ces organes. Ainsi l'auteur italien dont nous venons de rappeler le nom, se conformant aux principes admis de son temps, a supposé que des myriades de corpuscules, sortant continuellement du corps de la torpille, mais plus abondamment dans certaines circonstances que dans d'autres, engourdissaient les membres dans lesquels ils s'insinuaient, soit parce qu'ils s'y précipitaient en trop grand nombre à la fois, soit parce qu'ils y trouvaient des routes peu appropriées à leur forme.

Borelli a attribué la commotion que l'on éprouve en touchant la torpille, aux percussions réitérées que ce poisson exerce, pendant qu'il s'agite, sur les ligaments des articulations et sur les tendons.

Réaumur, qui vint ensuite, démontra la fausseté de l'opinion de Borelli, mais n'en avança point une meilleure. Ayant remarqué que le dos de l'animal est légèrement convexe et qu'il s'aplatissait au moment ou la commotion allait être donnée, il pensa que par la contraction lente qui est l'effet de l'aplatissement, la torpille bandait, pour ainsi dire, tous ses ressorts, rendait plus courts tous ses cylindres, et augmentait en même temps leurs bases; puis que tout à coup les ressorts se débandaient, les fibres longitudinales s'alongeaient, et celles des cloisons se raccourcissaient, ce qui poussait en haut le mucus contenu dans les tubes, en sorte que le doigt qui touchait alors l'animal recevait un coup ou plusieurs coups successifs de chacun des tuyaux sur lesquels il était appliqué.

Dans le Journal de Physique pour le mois de septembre 1772, on voit que le docteur Godefroi Wils Schilling, à la suite d'une dissertation en anglais sur le piau, a publié le détail d'expériences qu'il a faites sur la torpille et qui lui ont fait croire que la cause de la commotion qu'elle produit existe dans le magnétisme. Il a avancé que l'aimant attirait ce poisson comme il attire le fer, et que pour rendre toute sa vertu à une torpille épuisée, il suffisait de jeter de la limaille de fer dans l'eau dans laquelle elle nageait.

Sous le rapport bromatologique, les Anciens avaient une tout autre opinion que les Modernes au sujet de la chair de la torpille, et s'accordaient à la regarder comme un bon aliment, comme un élément de mets agréable; c'est du moins ce que nous apprenons dans Platon et dans Athénée. De nos jours elle passe pour malsaine; elle sent, au reste, la vase et est fort molle. On la vend cependant habituellement dans les marchés d'Italie.

La torpille Galvani: *torpedo Galvanii*, Risso. Corps roux en dessus, sans aucune tache, ni traits, ni points, bordé de noir sur les côtés; ventre d'un blanc roussâtre; queue fort épaisse.

Cette torpille, de la taille d'un demi-mètre, habite en toutes saisons les profondeurs vaseuses de la plage de Nice, où on l'appelle vulgairement *dormigliona*.

Elle dégage plus de fluide électrique que les autres espèces, et a été, par M. Risso, consacrée à perpétuer la mémoire du célèbre Galvani.

La torpille unimaculée: *torpedo unimaculata*, Risso. Corps d'un fauve isabelle en dessus, avec des points étoilés blanchâtres, et une tache centrale d'un beau bleu, entourée d'un cercle gris; devant de la tête comme festonné; yeux roussâtres, dents fines; évents grands, sans dentelures; queue mince et alongée.

Les appareils électriques sont ici à peine visibles et ne donnent que de fort légères secousses.

Cette espèce, dont la chair est blanche et d'une saveur agréable, habite les mêmes localités que l'espèce précédente, et est plus petite qu'elle.

La torpille marbrée: *torpedo marmorata*, Risso. Corps couleur de chair, marbré de taches et de bandes sinueuses d'un brun fauve, ce qui

le rend comme tigré en dessus; ventre blanc varié de rougeâtre; dents aiguës; iris d'un rouge de rubis; prunelles noires; évents entourés de sept dentelures; trous branchiaux en forme de croissants; nageoire caudale arrondie.

Cette espèce est presque aussi grande que la torpille de Galvani, et offre des appareils électriques très-visibles.

Elle fréquente les profondeurs sablonneuses de la mer de Nice, où, comme la torpille vulgaire, on l'appelle *tremoulina*.

Hippol. Cloquet, art. *Torpille*, dans le *Dict. des Sc. nat.*

EXCVRSVS VI

DE CALLIONYMO.

Ad ea Plinii verba, lib. XXXII, cap. 24:

***Callionymi fel cicatrices sanat ... idem piscis et uranoscopos vocatur*, etc.**

Similem in mari piscaturam exercet, quem Graeci eosque sequuti scriptores latini *οὐρανοσκόπον*, caeli spectatorem, alii vero propter hoc ipsum, ut videtur, nomen *καλλιώνυμον*, quasi pulchri nominis piscem appellant. Plin. XXXII, cap. 24: » Callionymi, inquit, fel cicatrices sanat, et carnes oculorum supervacuas consumit. Nulli hoc piscium copiosius, ut existimavit Menander quoque in comoediis. Idem piscis et uranoscopus vocatur ab oculo, quem in capite habet. « Idem, eodem libro, cap. 53: » callionymus, sive uranoscopus, cinaedi, soli piscium lutei. « De loco Diphili apud Athenaeum, VIII, pag. 356, dubitari potest; vulgati enim libri habent: *οὐρανοσκόπος δὲ καὶ ὁ ἄγνος καλούμενος ἢ καὶ καλλιώνυμος βαρεῖς·* quasi de duobus diversis piscibus sermo sit: contra vero Rondeletius legendum putabat *ὁ καὶ ἁγνός ... βαρύς·* ut omnia ista nomina de uno uranoscopo dicantur. Xenocrates de alimento ex Aquat. § 9, simpliciter uranoscopum, galeos, caniculas, et similes inter pisces male sanos recenset. Hesychius in Glossario *ἁμεροκοίτης, ὁ καλλιώνυμος ἰχθύς·* eoque nomine ab Oppiano, Halieut. II, vs. 200 seqq. describitur piscis marinorum omnium segnissimus et voracissimus, cuius inexhaustam cibi cupiditatem usque eo procedere poëta ait, quoad cibo onustus in terram se abiecerit, et quispiam alius piscis humi stratum occiderit. Argumentum ventris insatiabilis hoc esse, quod si quis ei capto cibum edendum obiecerit, suam satietatem tamdiu superare conatur, dum cibus exaggeratus in os redundet. Hunc interdiu in arena abditum dormitare, noctu vero surgere et praedam ventri quaerere; atque inde etiam vespertilionem ab aliis appellari. Ex quibus verbis perspicimus rationem nominis *ἡμεροκοίτης*, quod *κλέπτην*, latronem ex Hesiodo interpretatur Hesychius, quoniam latrones de nocte praedandi causa surgunt, interdiu quiescunt, vespertilionum instar. Igitur idem piscis est, quem variis Graeci nominibus *καλλιώνυμον, οὐρανοσκόπον, ἡμεροκοίτην* et *νυκτερίδα* vocarunt. Aristotel. Hist. Anim. VIII, 13, callionymum inter pisces saxatiles et littoreos nominat: altero vero loco, II, 15, de felle eius haec

tradit: ἔχει δὲ καὶ ὁ καλλιώνυμος ἐπὶ τῷ ἥπατι, ὅσπερ ἔχει μεγίστην τῶν ἰχθύων, ὡς κατὰ μέγεθος. Eadem ex Aristotele refert Aelianus, Hist. Anim. XIII, 4, sed paulo auctiora, quam in nostris hodie libris leguntur. Hunc, inquit, Aristoteles ait in dextro lobo iecoris copiosum fel situm habere, iecur autem ipsum ad laevum latus collocatum. Gyllius in sua Aeliani versione iecur ad dextrum latus collocat; sua, an codicis sui fide, nescio. De re ipsa postea videbimus. Iam formam corporis et speciem externam propius inspiciamus, ut quemnam eorum piscium, quos nunc cognitos habemus, intelligendum esse putemus, argumentis certis et claris doceamus. Oppianus igitur unus scriptorum veterum piscis formam ita depingit: Τοῦ δ' ἤδη κεφαλῆς μὲν ἄνω ὕπερθεν ὄμματα, Καὶ στόμα λαβρὸν ἐν ὀφθαλμοῖσι μέσσοισι, i. e. hic oculos in capite summo sursum versos habet, os vero immodicum inter medios oculos positum. Quibus ex indiciis Belonius et Rondeletius coniectura, ut puto, certissima collegerunt uranoscopum esse eumdem piscem, quem Veneti *bocca in capo* (os in capite) hodie appellant, Linnaeus vero uranoscopum scabrum. Is enim magno, aspero et reliquo corpore latiore capite ranae piscatrici quodammodo similis, os, non ut reliqui pisces ante caput, sed supra habet, magnum et patens, cuius quasi operculum est maxilla inferior, sursum valde attracta, ut inter oculos iuncta esse videatur. Oculi ipsi supra caput positi recta caelum intuentur. Nam dracunculus, rana piscatrix, raia, pastinaca, rhombus, passeres, buglossi, sepia, polypus, oculos quidem et ipsi habent supra caput positos, sed pupillae latera spectant, non sursum ad caelum. Recte igitur uranoscopus dictus est, quem Galenus de Vsu Part. III, 3, etiam invitum caelum semper suspicere ait, ne scilicet quisquam nimis ambitiosus sibi persuadeat, ideo hominem erectum incedere, ut caelum adspicere possit. Eadem de causa ad uranoscopum refert Gesnerus glossam Hesychii ἀνωδόρκας, βρίκχος ὁ ἰχθὺς ὑπὸ Θηβαίων. Sed diversus esse videtur βρίκχος, seu βρίγκος, quem alibi idem Hesychius inter cetaceos pisces refert, ex eorum tamen numero, quos paulo antea propter verticalem oculorum in capite situm una nominavimus. Hepar uranoscopi, teste Belonio, pallidum, stomacho incumbit, eiusque maior pars sinistrum occupat latus. Vesicula fellis in formam lacrymae rotundae sub dextra hepatis lobo conspicitur, nucis avellanae magnitudine, humoremque continet oleosum. Rondeletius vero hepar candidum ab eiusque parte exteriore pendentem fellis vesiculam admodum magnam, pro ratione corporis, felle oleum colore et consistentia referente plenam describit: quae quidem omnia fidem Aristotelis apud Aelianum non modo non infringunt, sed etiam confirmant. Reliquorum internorum viscerum atque intestinorum descriptionem non satis accurate institutam, nec distincte explicatam exhibent Belonius et Rondeletius, ut inde voracitas piscis exinde argui satis tuto non possit. Noctu enim veluti latronem in mari grassari tradit Oppianus, quod faciunt etiam plerique pisces rapaces. Interdiu eum latere idem narrat, et testatur praeterea nomen χαμμοδύτης, i. e. in arena latens, quod Hesychius servatum prodidit, et vespertilionis, quod Linnaeus nescio quo iure lophio Americano tribuit. Sed de nocturnis uranoscopi latrociniis quum propter magnam eius segnitiem, tum inprimis propter artificium, quo ventri suo praedam quaerit, a Rondeletio primo ob-

servatum et descriptum, dubito. Oritur ex oris ea parte, quae inter linguam et maxillam inferiorem intercedit, membrana initio latiuscula, sensim in carnosam rotundamque apophysin desinens, extra os propendens, qua pisciculos in luto abditus eodem quo rana piscatrix modo allicit allectosque devorat. Eamdem quoties lubet retrahit et exserit, veluti serpens linguam. Accedit huc testimonium Brunnichii in Ichthyologia Massiliensi, pag. 19: » Maxillae, inquit, inferioris labio intus adhaeret membrana producta in filamentum angustum, tenue, longitudine pollicem superans, quo forsan in mari piscatur. « Quod vero ibidem vir doctissimus haec ab auctoribus historiae piscium non esse observata addit, in eo quidem erroris eum facile convincet allatus a nobis Rondeletii locus. Post Brunnichium hanc ipsam membranam cum pluribus brevioribus cirrhis per omnem inferioris maxillae marginem dispersis annotavit Ant. Gouan in Hist. Piscium, pag. 148. Atque equidem ex hac gemina piscandi solertia factum inprimis puto, ut hodie Graeci Constantinopolitani uranoscopum βάτραχον, ranam, Smyrnenses vero βοῦφον, vel λύχνον, bufonem, vel lucernam, appellent, ut testatur Forskael in Descript. Animal. pag. 14. Fere est, ut verear, ne hac nominum perturbatione, quam antiquam reor, Oppianus etiam in eum errorem inductus fuerit, ut in rana piscatrice, seu lophio piscatorio Linnaei, radium inferioris maxillae solum commemoret. Quod vero uranoscopus etiam λύχνος, lucerna, audit, eius quidem nominis rationem non video. Ita tamen etiam Itali quidam *lucerna di petre* eum vocant, teste Gesnero. An fortasse in tenebris lucet? Genuenses *un prête*, i. e. sacerdotem, dicunt, quod caelum suspicit, ut solent, qui preces ad deum fundunt; quos imitantur incolae littoris Normanniae et Britanniae Gallicae, quorum illi *prêtres*, hi vero *prêtras* vocant, referente Du Hamel de Piscatu, tom. XI, pag. 245, qui praeterea aliud eiusdem piscis nomen vernaculum *erados* vel *grados* annotavit. Romani *missoris* communi nomine uranoscopum et cottum gobionem appellant, propter magnam formae similitudinem, quae etiam clarissimum Pallas permovit, ut generi callionymorum, quo recte una cum Ant. Gouan et L. Th. Gronovio uranoscopum comprehendit, statim genus cottorum veluti maxime cognatum subiungeret. Massilienses, teste Belonio, *rascassa bianca*, quasi album scorpionem, dicunt: Brunnichius in Ichth. Mass. p. 19, *rasquasso blanco*, ut etiam nomen scorpaenae porci Massiliense, pag. 32, male scriptum habet, vulgare vero et obscoenum *tapecon* vel *raspecon* iam exolevisse refert.

Io. Gottlob Schneider.

TABVLA RERVM

QVAE IN HOC OCTAVO VOLVMINE CONTINENTVR.

OCTAVI VOLVMINIS FINIS.

Facultate obtenta